IACOBI CVIACII IVRIS-CONSVLTI OPERA, QVAE DE IVRE FECIT, ET EDI VOLVIT.

Ab ipso Auctore postremùm recognita & libris quibusdam aucta.

In Tomos quatuor distincta, quorum Catalogus, & Capita à facie cuiusque Tomi, excepto primo, qui post Præfationem illa tradit, continentur.

Additi sunt INDICES *quinq; omnium copiosissimi.*

CÆTERA QVÆ ALIVNDE EX EIVS RECITATIONIBVS STVDIOsorum diligentia variè exceptis, publicè hactenus exposita sunt, aut posthac exponentur, Auctor pro suis non agnouit; quin & edi prohibuit.

NVNC DENVO, POST ACCVRATAM RECOGNITIONEM, ALLEgatorumque distinctionem, ab innumeris, quibus scatebant, mendis, repurgata & edita.

HANOVIÆ,
Typis Wechelianis, apud Claudium Marnium, & heredes Ioannis Aubrii.
M. DCII.
Cum Priuilegio Sac. Cæs. Maiestatis, & Regis Christianiss.

NOs subsignati ex animi nostri sententia testificamur, clarissimum & celeberrimum Iurisconsultum Iacobum Cuiacium Doctorem quondam nostrum, non in priuatis solum colloquiis, sed palam ac publice sæpe professum: Supremis etiam declarasse verbis, hanc esse voluntatem suam, ne quid siue ex recitationib. [illegible], seu aliunde, ipsius nomine ederetur præter ea quæ ipse antehac Lutetiæ Parisiorum Sebastiani Niuelli typis edidisset simul & Obseruationum libros tres postumos XXV. XXVI. & XXVII. quos moriens Fr. Pithœo I C. amico & studioso suo commendauit publicandos: Quin & amicos familiares [illegible] non semel rogasse summi beneficii loco, vt seu viuo seu mortuo se, hanc quam non leuem putauit, iniuriam suo nomini fieri, ne paterẽtur, sed quibus possent modis prohiberent. Quod & omnes bonos vt nobiscum faciant, idque viri optime de Ro. legibus & Rep. meriti memoriæ præstent, obtestamur. In cuius rei fidem rogati à Ioanne Aubrio ciue Francof. subscripsimus Lutetiæ Parisior. IIII. Non. Aug. anno Domini M. D. Nonagesimo quarto.

IAC. AVG. THVANVS. N. FABER.
CLAVDIVS PVTEANVS. P. PITHOEVS SCRIPSI.
ANTONIVS OISELVS.

SVMMA PRIVILEGII CÆSAREI.

CÆsareæ Maiestatis priuilegio cautum est Andreæ Wecheli heredibus, Claudio Marnio, & Ioanni Aubrio, ne quis hæc Iacobi Cuiacij Iurisconsulti Opera, quæ de iure fecit, & edi voluit, intra sacri Romani Imperii & omnium regnorum ac prouinciarum imperialium fines, eodem vel alio charactere excudere, aut vbicunq; recudenda dare, aut alibi impressa importare, vendere vel distrahere palàm vel occultè ausit. Idem priuilegium eis concessum de aliis etiam auctoribus in philosophica, medica, & iuridica facultate, aliisque disciplinis liberalibus, ad sex cuiusq; editionis annos. Quod sacræ Maiestatis interdictum si quis neglexerit, non modò libris expreßis, verùm etiam insuper decem marchis auri puri, imperiali fisco, fraudis vindici & dictis Wecheli heredibus, ex æquo soluendis, mulctabitur, vt latius in Cæsareo diplomate declaratum est, dato Viennæ XXV. *Mensis Maij, Anno Domini* M. D. LXXXII.

RVDOLPHVS.

V. Io. Bapt. Weber.

Ad mandatum sacræ Cæs. Maiest. proprium.

P. Obernburger.

PRIVILEGE DV ROY.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre au Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Poictou, Berry, Chãpaigne, Iuges d'Aniou & du Mayne & a tous nos autres Iusticiers & Officiers ou leurs Lieutenãs, salut & dilection. Nos chers & bien ames, Claude de Marne & Iean Aubry marchãs Libraires & Imprimeurs demeurãs à Frãckfort nous ont faict dire & remoustrer qu'ilz ont recouuert L'Exẽplaire des OEuures de Iacob Cuias *quæ de iure fecit vltimũ emendata & tribus obseruat. libris aliisq; cõmentariis aucta*, auecq beaucoup de soing & labeur. lesquelz liures les ditz supplians desireroient faire imprimer & mettre en lumiere. mais ilz doubtẽt qu'autres qu'eux ou ceux ausquelx les ditz suppliãs auroiẽt donné charge se voulsissent ingerer de les imprimer frustrant par ce moyen lesditz supplians de leurs labeurs sil ne leur estoit sur ce pourueu de nos lettres à ce conuenables. humblement requerant icelles. Parquoy desirans lesditz supplians estre recompẽses de leurs labeurs fraiz & mises auons a yceulx ditz supplians permis & octroyé permettons & octroyons par ces presentes d'imprimer ou faire imprimer, vẽdre & distribuer par tout nostre Royaulme pays & terres de nostre obeissance les ditz liures sans que aultres que les ditz supplians ou ceux qui auront droict & pouuoir d'eux les puissent imprimer ou faire imprimer, vendre & distribuer iusques au terme de dix ans a compter du iour & datte de L'impression des ditz liures & ce sur peine de confiscation diceux & amende arbitraire. Si vous mandons & à chascun de vous commettõs endroict soy sy cõme a luy appartiendra que de nostredit priuilege & du contenu en iceluy vous faictes & souffres yceux supplians & les ayans charge deux si aucuns ilz y commettent iouyr & vser plainement & paisiblement & à ce faire souffrir & obeir cõtraignes tous ceux qui pour ce seront à cõtraindre par touttes voyes & manieres deues & raisonables. Car tel est nostre plaisir nonobstant quelconqz lettres à ce contraires donné a Paris le XIX. iour de Septembre, Lan de grace mil cinq cens quatre vingtz quatorze & de nostre regne le sixiesme.

Par le Roy Mr Guillaume du Vair Conseiller Mr des Requestes de lhostel present.

PERROT.

TYPO-

TYPOGRAPHVS LECTORI S.

PROBAM *mercem facilè emptorem reperire, tibi doctißime & amicißime* LECTOR *cognitum abundè satis esse existimamus. quod enim in communi hominum vita flagitat necesßitas, vtilitas commendat, vel laudis & ingenii gloria elaborat, id omnibus magni æstimandum & summo studio acquirendum est. neque nos tales esse mercatores decet, qui hominibus* [illegible] *quadam blanda inuendibiles obtrudere merces cupiunt. quin potius in eo sumus toti, vt emptori merx bona & preciosa perpulchrè exponatur & pretio quam minimo ematur ac vendatur. Itaq; longa commendatione haud vtemur, nec opus esse ducimus, quæ vel laudes clarißimi viri Iacobi Cuiacii I.C. celeberrimi euehere, vel eius doctißimorum scriptorum necesßitatem, vtilitatem & præstãtiam in cœlum tollere velimus. Scripta siquidem eius, quæ tibi hic exhibebimus, ille certè magna industria, studio magno, nocturno diurnoque labore conscripsit, poliuit, edidit antehac, & sola edi vltima sua voluntate deinceps mãdauit, vti testatum ab amplißimis viris vides, & olim nobilißimus vir Pet. Pithœus testatum faciet: ac fecisset proculdubio: nisi præpeditus summis & maximis occupationibus fuisset. vel præ longinquitate loci nostra ad eum hæc de re literæ citius perferri potuissent. De laudibus Iacobi Cuiacii à nobis multum expectes opus non est. Opus enim artificem ipsum celebrẽ reddit. & certè nulla ætas de eius laudib. conticescet. nulla palæstra in qua Iuris sacra tractantur obmutescet. Omnes scholæ, academiæ omnes, omnia omnium denique principum locorum fora & compita in æternum earum recordabuntur. De scriptis autem, vt veluti* ὡς ἐν παρόδῳ *referamus, quis tam succinctè* INSTITVTIONVM *libros,* VLPIANI *titulos,* IVL. PAVLI *receptarum sententiarum libros,* TEMPORVM PRÆSCRIPTIONES, *climauit, &* CONSVLTATIONES BREVIORES *dedit? quod hic in* PRIMO TOMO *fecit. Quis tam breuiter* DIGESTORVM *libros* L, DIGESTORVM TITVLOS PRÆCIPVOS *aliquot, cum* AFRICANI TRACTATIBVS IX. *illustrauit? quod hic in* TOMO SECVNDO *præstitit. Quis tam luculenter & copiosè* CODICIS. *libros* XII. *illuminauit & locupletauit?* NOVELLAS CONSTITVTIONES *enodauit, adiecta illustri* FEVDORVM *explicatione? quod hic in* TOMO TERTIO *fecit. Nihil hic dicemus de* LIBRIS *eius* OBSERVATIONVM *&* EMENDATIONVM *particulatim in Iure factis. quos in* QVARTVM *&* VLTIMVM TOMVM *ille reiecit. Quæ certè tot tantaq; sunt, vt vel ex iis solis vniuersæ Iurisprudentiæ elementa & maxima veluti è diuite penu promi queant. Quare tuum erit ornatißime* LECTOR *iis quæ in hisce tomis Iac. Cuiacii pertractata, & hic tanquam* ἀνακεφαλαιώσει *quadam tibi ob oculos posita sunt, iucundè diu frui, & nostram de studiis omnibus benè promerendi operam boni consulere. vale. Francofurti, ex typographia nostra anno 1595. Nonis Aprilis.*

CAPITVM SIVE TITVLORVM TOMI I. OPERVM IAC. CVIACII IN LIB. INSTIT. IIII. INDEX.

AD

AD VLPIAN. TIT.

AD IVLII PAVLI RECEPTArum sententiarum libros quinque.

IN LIB. I.

IN LIB. II.

IN LIB. III.

IN LIB. IV.

IN LIB. V.

IN DE DIVERSIS TEMPOrum Præscriptionibus ...

CONSVLTATIO I.C. VETEris 345, & seq.

STVDIOSI CVIVSDAM IVRIS AD LECTOREM ADMONITIO DE INSTITVTIONVM I.C. EDITIONE PRÆSENTI PRIORI.

SECVTVS est huiusce Institutionum editionis & notarum auctor, quantum ex lectione animaduerti, partim auditione ab eodem ipso accepi, in exscribendo contextu veterem scribendi rationem, quam & vetustiora exemplaria, quibus potissimum vsus est referebant, & referunt quoque Pandectæ Florentini, data nimirũ vbique opera, vt, exempli gratia, hæc ita scriberentur, adulescens, Tribunianus, cauta, cetera, postumus, heres, exheres, femina, auctoritas, condicio, subicere, intellegere. Curauit etiam veterum exemplo, vt vno ductu contextus ederetur, neq; concisus in frusta, neque intercisus vlla externa linea, sed diuisus tantum in titulos, quos & fide eorumdẽ exemplarium fretus Capita vocauit, quamquam & titulos & rubricas rectè dici non nesciret, sed voluit & in hoc non ab illis recedere eo maximè quod & capita propriè de iure dici iurisve titulis Asconius esset testis, vel Cicero potius ipse illo loco, *In illo capite Ammiano de mulierum hereditatibus, item nunc in hoc de hereditatum possessionibus*. Quid autem in notis præstiterit, si nosse cupis, confer eas cũ aliorum vel notis, vel glossis, vel commentariis qui numero sunt nimiũ multi. vulgaria deprehendes, & vexata satis ab aliis, aut falsa, aut inutilia & inepta, maximopere vitasse eũ ne vlla in eas coniiceret, adfectasse autem vera maximè vetóve similia & rara ac noua, hoc est vetera recantasse. denique multa quæ recondita latebant & quæ maximè tamen ad capessenda hæc iuris elementa necessaria erant, ex intima iuris prudentia in lucem eduxisse, nec sine magna hoc quidem labe alienarum siue commentationum, siue notarum, quibus ob id ipsum has deinceps vel priores, vt ante factum est, ne quis typographus admisceat, vehementer exoptat. Sed & has prioribus ne quisquam abrogare, verum dumtaxat subrogare quod Iurisperitis est superadiicere. Opus esse maioris magistri quam ipse sit, non solum fatetur, sed & facilè patitur si quis dicat, verum non quod idem & pariter quilibet vel minimum iuris disciplina tinctus, vt fit hodie, debeat aut possit aggredi sine periculo existimationis suæ & auditorum vel lectorum fraude maxima, vel scribendo publicè vel docendo, qui non vt ipse in eo iuris studio summa cũ diligentia multos annos, ac penè totam consumpserit ætatem. Idem vetustissimum verissimumq; graduum cognationis diagramma lib. III. restituit, & in extremo omnium adiecit indices quinque longè vtilissimos.

Χὲ [illegible]

IACOBI CVIACII
IVRECONSVLTI
VITA,

Papirii Massonj opera & stilo conscripta.

IACOBVS CVIACIVS Tholosas, quod posteri fortassis mirabuntur, seipsum in Græcis ferè Latinisque politioribus literis nullo docente erudiit: quam ob caussam à nobis raro præclaróque nomine αὐτοδίδακτος appellabitur: ac iuris Romani radices tanta cura effossas in lucem protulit, vt ceteri ante ignorasse illas, ipse solus post multos & quæsiuisse diligentius, & penitius inuenisse videatur. Sane nullus hac ætate siue in Gallia, siue in Germania, aut Italia aliísve prouinciis iuris interpres fuit, qui non deberi plurimum Cuiacio putauerit ob exponendi iuris Romani solertiam. Tholosæ primum illi scientiæ operã dederat Arnoldo Ferrerio illustri Iureconsf. docente, cui postea Commentarium de vsurpationibus & vsucapionibus inscripsit. Verum malo quodam Tectosagum Volcarúmve genio accidit, vt ibi in petitione cathedræ repulsam pateretur, prælato Midæ auribus Apollini Marsya, id est, Stephano Forcatulo Beterensi homine insulso & ad docendum minus idoneo. quæ prima ei ac præcipua relinquendæ patriæ vt ingratæ caussa fuit, Cadurcumque migrandi, mox Bituriges, quo eum Michael ille Hospitalius Margaritæ tum Henrici II. Francorum Regis sororis Ducisque Biturigum Cancellarius euocauit. Omnia ferè Doctorum atque interpretum iuris volumina iampridem legerat, nullis tamen ex iis sordibus contractis, purè atque dilucidè in auditorio perpetuò docuit: idque munus per quadraginta fere annos continuatis noctu diuque laboribus subiit, mirabili iuuentutis concursu, seu Tholosæ profiteretur, quæ propter hunc suum alumnum Palladia iterum dici potest, seu Duionæ Cadurcorum ad Oltam amnem, seu Biturigis Cuborum ad Auaronem; seu Valentiæ Cauarum ad Rhodanum; vbi & Franciscum Rhoaldesum Rutenum I C. moribus & eruditione eximium collegam habuit, seu Taurinorum Augustæ trans Alpes inuitatus ab Emanuele Philiberto regionis illius principe Margaritæ Francicæ marito, seu Biturigis iterum magnis ciuium precibus eo tandem reuocatus. Vt enim apes regem suum quocumque ierit, sic adolescentes iuris studiosi Cuiacium sequebantur: venerúntque è Germania aliísque longinquis prouinciis in Galliam complures omnibus virtutibus politi, tantum vt Cuiacium velut alterum Liuium viderent, vtque cum eo colloquerentur. Verborum vim atque analogiam adprimè calluit antiquiorum iuris auctorum exemplo, historiæque veteris notitiam, ac maximè Romanæ, vtilissimam iuri explicando & perniciosè ab omnibus fere interpretibus antea neglectam, in magno pretio habuit, eáque vt hamo aureo piscari se in iure ciuili, & abdita scrutari traheréque è tenebris in apertam lucem testabatur. Scripsit atque edidit quamplurima quæ & stilo & grauitate rerum Africanum & Papinianum redolent, mentione in iis facta amicorum per quos profecerat: quod magna ingenia laudem ex alienis habitura perinde ac suis sæpè fecerunt. Ex iis primum omnium opus Notarum ad Regulas Vlpiani ab illo Tholosæ adhuc agente conscriptum, fundamenta continet iuris deinceps perpetuo seruata inædificatáque: quod vt solidæ iam tum doctrinæ certíque iudicii argumentum, non vulgaris eruditionis hominibus deinceps admirationi fuisse video. Ceterum exquisitissimos codices rerum abditarum omnisque generis scriptorum, antiqua exemplaria habebat studiosissimè per omnem Galliam inuestigata eruáque è situ ac puluere, quædam etiam aliunde nec sine ingenti sumptu aduecta, non aliter æstimans quam lineas margaritarum: quorum Iosephum Scaligerum Iulii filium Nitiobrigum Aginno ortum eruditissimum virum, dein etiam Academiam Biturigensem heredem se relicturum in priuatis colloquiis non semel dixisse fertur, præsertim post amissum Iacobum filium iam puberem, quem ex priore vxore Magdalena Roria Franc. Auenionensis Doctoris medici filia susceperat. nam ex se-

cundis nuptiis quas iam senex cum Gabriela Heruæa ex clara honestáque familia apud Biturigas contraxit, vnica ei filiola, Susanna superest. Recitauit è suggestu longè plura quàm edidit, edi non nisi ad id selecta à se cupiens: plura, inquam, etiam ad ius Pontificium pertinentia, aliquot annis ante mortem conuersus ad Decretalium interpretationem prius quidem aliquarenus neglectam aut potius sepositam, sed in flexu ætatis habitam in pretio. Vt verò Cuiacii ceteras virtutes ac laudes plena manu in astra beneuoli auditores ferebant, ita hoc mirandum in modum suspicere ac prædicare soliti erant, & meritò quidem, quod, seu difficiles, seu non vsque adeò obscuras leges expositurus esset, continuas sex, vel septem aut octo horas singulis lectionibus meditandis digerendísque impendebat ante quàm auditorii suggestum conscenderet: ac si qua de re vel tantillum non satis sibi liqueret, vltrò comperendinabat, id à se sibi suæque existimationi tribui prædicans. Tanto autem amore studiosos auditores complectebatur, vt sæpè eis nonnihil pecuniæ lubens crederet, interea dum venientem à suis expectarent: asserens leges sine illo præsidio non satis bene habere. Ipse etiam honestum corporis sui cultum amans, lautè, & tamen frugaliter, vixit, conuiuis delectatus suis. Nec facultates ei deerant publicis stipendiis certatim euocato, vt aliquot ante obitum annis à Gregorio XIII. prudentissimo scientissimóque iuris Pontifice Romano, qui illum Bononiam vt iret, literis hortatus est, proposito etiam maiore aliquanto honorario. Sed neque dignitates & magistratus. Nam & cùm Valentiæ doceret, Senatoris Cularonitani siue Gratianopolitani munere atque officio, quoties voluit, Regis beneficio perfunctus est, pari etiam dignitate Taurini ei à Principe delata. Interdum verò, omissis studiorum laboribus, relaxabat animum curis, atque epulabatur lautius, sumptibus etiam suis, cum selectissimis auditoribus, idque ruri: & cùm sermo de rebus ludicris incidisset, eum minimè auersabatur: vnum illud ægerrimè ferens si quid tum maximè ab eo de iure importunius quæreretur. Paulo ante mortem pertæsus ciuilium tempestatum cùm vix liberè studere posset, doceret tamen, & auditores dicerent, fuisse tempus quo ipse multo accuratius docere solitus fuisset: Fuerit, inquit, an ideo Doctoris prolixa canities minoris æstimanda est: quia iuuenis perpetuo esse non potest? Diuturniorem quidem vitam aliquando optauit, vt nonagenarius demum decedere cuperet, Italo cuidam (Leoniceno opinor) id boni euenisse prædicans: sed fata eum orbi exemerunt Biturigis Cuborum vbi multos annos cum magna laude docuerat: Vir quadrato corpore, firmóque ac bene constituto adeo vt ex eo manans sudor non insuauis esset odoris (quod ille naturæ beneficium cum Alexandro Macedone commune se habere ludens nonnumquam inter amicos iactauit) statura breui, barba tum longa & cana, sed in iuuentute nigerrima, capillitio simili, colore candido, voce firma & clara. Decessit autem quarto Nonas Octobres, Iouis die hora post mediam noctem secunda, anno à partu Virginis millesimo quingentesimo & nonagesimo; publicóque funere, omnium ciuitatis ordinum ac collegiorum concursu comitatus frequentissimo, nobiliorum discipulorum humeris elatus eodem die in templo D. Petri ad Auaronis pontem sepultus, postridie etiam funebri oratione à Cl. Mareschallo clarissimo viro & in Senatu Parisiensi Consiliario Regio, studioso quondam suo, publicè laudatus est. Id verò moriendi potius quam diutius viuendi tempus fuit, vsque adeo miseri tota Gallia eramus propter ciuilia bella, quæ occiso Henrico III. Gallorum Rege sine liberis, interregnum quodammodo accendit, Henrico Burbonio Regium sibi nomen ac ius vindicante aduersus Carolum patruum; de qua controuersia Cuiacium rogatum vt scriberet, respondisse quidam ferunt, Corrumpi leges patrias & falsum committi sibi quidem nefas videri. Sanè mortuo Carolo, Henrici partes apertius tutari ac defendere visus est: quam vnam ob causam quod inimicum Catholicæ parti vulgo dicerent, à plebe concitata pene oppressum ferunt. Literas quidem eius de ea re ad Ant. Oiselum amicum scriptas legi, vbi inter cetera hæc erant: Parum absuit quin hæc plebecula me confoderet. Ipse nihilominus Catholicæ religionis cultor fuit; quanquam de Theologicis quæstionibus interrogatus, respondere solitus erat, *Nil hoc ad edictum Prætoris.* Adolescens Antonii Goueani Iurisconsulti ingenium admirabatur: sed indiligentia hominis notata, nihil deterritus est, deterritum iri se dicens à iure tractando, si homo Lusitanus tanto ingenio támque subtili, labores ciuilium studiorum serio suscipere ac subire voluisset. Aduersarios habuit Duarenum forte ac vix parem, ceteros impares & vilia tantum capita, scuticáque, vt ipse quodam loco scripsit, digna.

digna. Hactenus de Cuiacio dictum sit, cuius piis manibus breuissimum hoc elogium benemerentis in communi luctu scripsimus simul & versus istos:

Auctor iuris Cuiaci, & docta Tholosa
Clara ortu & Biturix redditur ipsa tuo.
Viderunt ambæ florentem in iure Quiritum.
Illa etiam nasci, vidit at ista mori.

Ant. vero Oiseli, cuius supra mentionem fecimus, illud est singulare de Cuiacio carmen:

Ὀφθαλμὸς νομικῶν βεβίωκεν, καὶ κορυφαῖος.

At Petrus Pithœus sæpè ab illo in scriptis laudatus epitaphium etiam scripsit quod adiiciam.

IAC. CVIACIO V. C.

TOLOSÆ. ILLIVS. DVM. QVONDAM. PALLADIA. FVIT
ALVMNO. SVBCINERICIO. HEREDIQ. EX. ASSE. POSTVMO
ROMANI. IVRIS. A. SVMMIS. CONDITORIBVS. INTERPRETI
PRIMO. ET. VLTINO. CVI. QVIDQVID. PVRÆ. NATIVÆQ.
LVCIS. EI. SCIENTIÆ. VNDECVMQVE. ACCESSIT
ÆTAS. SVA. DEBET. POSTERA. ETIAM. SI. QVÆ
LEGVM. CVRA. MANET. DEBITVRA. EST

P. PITHOEVS. P. F. DOCTORI. BENE. DE. SE
BENE. DE. LITERIS. OMNIBVS. MERITO

M. P.

VALE. CVIACI. NOS. TE. ORDINE. QVEM. DEVS
ET. NATVRA. IVSSERIT. CVNCTI. SEQVEMVR.

DECESSIT IIII. Non. Octob. Annos natus P. M. LXVIII.

CIↃ. IↃ. XC.

Nec te artis fugit morientem gloria Iuris.
Ius fuit auctorem iure cadente mori.

Eiusdem esse dicitur & hoc parodicum.

CVIACII *Themidisq; vides commune sepulcrum.*
Conduntur simul hic, qui periêre simul.

TVMVLVS IACOBI CVIACII.

CVIACII est tumulus viri ornatissimi,
(Isthuc viator respice)
Diruere quem tres de nouem sororibus
Certant graui conamine.
De literis malè meritum haud putes tamen,
Musis fuit charissimus.
Quid istud igitur quod monumentum destruunt
Æternitati creditum?
Sunt mortuorum ista: esse mortuum negant,
Per ora qui viuat virûm.
At ipse tumulum viuus extruxit sibi,
Ærugo quem non exedat.
Professus artes omnigenas, & maximè
Iuris vtriusque peritiam,
Conscripsit omnibus referta volumina,
Tumulum futurum mortuo.
Sed ô Biturigibus inimica numina,
Quorum scholis hic præfuit!
Vno perempto qui docebat doctius,
Scholæ peremptæ funditus.

PIIS MANIBVS
DEFVNCTI COLLEGÆ, IO. MERCERIVS
MOESTISS. INTER
IPSA IVSTA EXEQVIARVM.
D. D.
4. Non. Octob. CIƆ. IƆ. XC.

ALIVD.

Legum & Cuiacij commune est lumen ademptum
Quis poterit iuri nunc glomerare manum?

Aut.

Tecum Cuiaci fletur pars magna senatus,
Quis potis affectas iam reparare vices?

E. M. S. P.

IN IACOBI CVIACII I.C. OBITVM.

SOlue comas Biturix, & scinde Tolosa capillos,
Impia si potis hic tangere corda dolor.

Magnus

Iacobi Cuiacij.

Magnus obit nostri lumen Cuiacius aui
Ille à quo potuit discere iura Themis:
Mens legum, rectis vita aequè cultor vt ore,
Par laude & meritis Papiniane tibi.
Atqui debuerat producere longius annos,
Debuerat tantis & superesse malis,
Vt nostrorum animos desueta pace feroces
Ad pacem egregiae flecteret artis ope.
Extincta legum sed lucem luce perosus
Vir pius haud vltra viuere sustinuit.
Vixit, quam longo viguerunt tempore leges:
Legibus oppressis debuit ille mori.

IAC. CVIACIO V. C. DOCTORI. DE. SE. OPTIME. MERITO I. A. TH. M. P.

IACOBI CVIACII I.C. CLARISSIMI EPITAPHIVM.

Romulei iuris, lux & clarissima legum,
Conditur exigua magnus Cuiacius vrna.
Vos tamen & lacrymis, & vano parcito luctu,
Musarum studiosa cohors quem fletis ademptum,
Tot vobis tanti ingenij monumenta relinquens,
Parte sui meliore viget; nomenque sepulti,
Quaesitum meritis quod nullo intercidet aeuo,
Fama indefessis tollet super aethera pennis.

ALIVD.

Ergo etiam saeuis Cuiacius occubat vmbris,
Vt patriae cumulet tristia damna suae.
Optimus antistes iuris, legumque peritus,
Non tulit extinctis legibus esse super.

EPITAPHE DE MONSIEVR CVIAS.

Quand le docte Cuias veit la France sans Roi,
Qui mettoit sous le pied & le droit & les Lois,
Dont il fut l'interprete, & la gloire premiere,
I'ai, dist il, trop vescu, & quita la lumiere.

Autre.

Cuias voulut mourir quand il veit les Lois mortes.
Meschant siecle de fer que de maus tu apportes!

Io. Passeratii Regii Eloq. profess.

ALIVD.

Tempestiua tibi mors contigit, optime legum
Interpres, misero hoc tempore quod moreris.
Quo non vlla viget iusti reuerentia; quo ius,
Quo ratio, quo fas omnia, pro libitu,
Quo pietas spoliare deos tremulumq́; parentem
Opprimere, atque fides fallere depositum.
Hæc tua quid contra posset prudentia? Iuris
Vlterius mysten viuere non decuit.

ALIVD.

Legum ille interpres fidissimus, ille sacerdos
Iustitiæ, per quem dia locuta Themis,
Et sese explicuit populis; prudentia iuris
Per quem vnum asserta est, victaq; Barbaries,
Conditur hoc tumulo Cuiacius haud potis vltra,
Nec voluit, fato prosperiore frui.
Vt videt effractis Gallos perrumpere habenis
Fas omne, atq; scelus iam fieri esse pium:
Quo mihi nunc leges? furor hic à numine; nostra
Frustra est ars; Moriar, dixit, & obtinuit.
Felix ô renuit qui legibus esse superstes:
Viuere vti miser est qui sine lege cupit.

Nic. Fabri Ic.

ALIVD.

Cviaci, egregio superares auctus honore
Gallia si staret legibus apta regi:
Sed plebiscitis cum iura euersa iacerent,
Mors potuit iusto sola cauere viro.
Felix qui patriæ pereunti morte parentas,
Commoriensq́; tuo funere iusta facis.

IN OBITVM IACOBI CVIACII I. C. ADR. TVRNEBI A. F. Carmen.

Impia ferales dum miscet Gallia cædes,
Gallorum & tumulus fit Gallicus iste tumultus,
Quàm tempestiuè longum victurus in æuum,
Iustitiæ & legum CVIACI *maxime doctor,*
Æthereã repetis sedem tellure relicta!
Iustitia excedens te scilicet optima terris
Asciuit comitem, cultorem iuris & æqui,

Ne pa-

Ne patriæ euersæ funus crudele videret.
Quippe vbi iura silent, sanctis non legibus vllus
Dignus honos, pereunt crebris legionibus vrbes
Oppressæ, non IVS, *sed* VIS *discrimine paruo*
Nunc rerum potitur, lituos & vbique crepantes
Non lites audire licet, fora muta quiescunt,
Squallent rostra situ. fœlix tu morte, ruinis
Ereptus tantis non publica damna dolebis.
At nos in lacrymas, & in hunc aduersa dolorem
Numina seruarunt: læta tu sorte beatus,
Nos miseri: tibi parta quies, & littore iacta est
Anchora, nos mediis rerum mersamur in vndis.
Nec te flere vacat, tot nos incommoda tangunt,
Quæ Phœbum & Musas procul in deserta relegant.
Quod si prosperior fatorum affulgeret ordo,
Non tamen exequerer querulo tua funera fletu,
Sed festo exciperem plausu & clamore frequenti,
Sublato aulæo qualem vix scenicus aufert,
Emeruit grata qui nobilis arte theatrum.
Nunc quando effœtæ torpent ad carmina vires,
Assiduisque malis refugit mens ægra laborem,
Pro re pauca loquar. vixisti clarus vbique,
Primus in arte tua, viuus dignatus honore,
Post cineres Graio qui vix successit Homero.
Nam te vrbes multæ magna mercede redemptum
Optauêre sibi & voluêre adiungere ciuem.
Immatura senem nec te mors abstulit orbi,
Præcipuè ingenij post tot monumenta relicta,
Atque tot excultas vena prædiuite chartas,
Vnde haurire licet pulcra & speciosa reperta,
Iuraque scriptorum nulli enarrata priorum.
Salue Heros, magnis magnum decus addite Diuis,
Te lugere nefas: tu nunc nouus incola cœli
Stellarum cumulas numerum, dignissimus astris.

IACOBI CVIACII I. C.
EPITAPHIVM.

SOlemneis Biturix Cuiaci in funere pompas
Dum peragit: functo dum Gallia mœsta parentat:
Ipsa sibi æternum producit Gallia funus:
Ipsa sibi æternos Biturix largitur honores.

Vidi Ofelii.

MEMORIÆ PRÆSTANTISSIMI CVIACII.

HEVS VIATOR EXTINCTVM EST MAXIMVM LVMEN EVROPÆ, ET SEPVLTA IACET IVRISPRVDENTIA, QVAM FVROR BELLICVS NESCIT. SED SVMMA NOS SPES TENET, VT RESVRGAT EXTINCTO FVRORE, QVI NOS ARTEMQVE NOSTRAM EGIT PRÆCIPITES, QVI CVNCTOS SISTIT AD VADIMONIA MORTIS.

Paulus Raguellus
Francisci filius.

ALIVD.

Interpres veteris nouique iuris
Prudentissimus vndequaque CVIAS
Astream sequitur polum petentem.
Ne mirere viator, vt videbis,
In se ipsos sine lege sæuientes
Paucos, omnia iura qui resoluunt.
Cadunt iura etenim simulque leges
Vt Princeps cadit iste litterarum;
Quem Pauli cineres & Vlpiani,
Et manes veterum dolent peremptum.
Namque interprete nunc carent fideli,
Suam qui sciat explicare mentem.
Quin & Gallia funus hoc secuta,
Eodem in Tumulo iacet sepulta,
Nostris Virbia non futura seclis.

Gontherii.

DOMI-

A DOMINI NOSTRI IVSTINIANI PERPETVI AVG.

Institutionum siue elementorum per Tribunianum virum magnificum magistrum & ex quæstore sacri palatij & Theophilum & Dorotheum viros illustres & antecessores lib. IIII. emendatissimi.

In eosdem libros Iacobi Cuiacii posteriores notæ, quibus parùm aut nihil prioribus derogatur.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI

B *Imp. Cæsar Flauius Iustinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus,*[1] *Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti*[2].

IMPERATORIAM[3] maiestatem non solum armis decoratam,[4] sed etiam legibus[5] oportet esse armatam: vt vtrumque tempus & bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus præliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens: & fiat tam iuris religiosissimus,[6] quàm victis hostibus triumphator. Quorum vtramque viam cum summis vigiliis, summaq; prouidentia, annuente deo, perfecimus. & bellicos quidem sudores nostros barbaricæ[7] gentes sub iuga nostra deductæ cognoscunt: & tam A- C frica quam aliæ numerosæ prouinciæ post tanta temporum spatia nostris victoriis a cælesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ nostroq; additæ imperio, protestantur. omnes vero populi legibus iam à nobis promulgatis vel compositis reguntur. Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas[8] in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina & opus desperatum quasi per medium profundum[9] euntes cælesti fauore iam adimpleuimus. cumq; hoc deo propitio peractum est, Tribuniano viro magnifico, magistro,[10] & exquæstore sacri palatii nostri,[11] necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus, antecessoribus[12] nostris (quorum omnium solertiam & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis mandauimus specialiter, vt nostra auctoritate, nostrisq; D suasionibus Institutiones componerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis[13] discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quàm animæ vestræ[14] nihil inutile, nihilq; perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis,[15] accipiant. & quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc constitutiones imperatorias legerent, hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaq; reperti felicitate, vt & initium[16] vobis & finis legum eruditionis a voce principali procedat. igitur post libros quinquaginta Digestorum,

1 *Agathiali;* Ἰουστινιανὸς [illegible]

2 *Studiosis adulescentib.*

§. sed ne in primis infrà de legat.

3 *Constitutio est Iustiniani qua his Institutionum libris datur auctoritas, quæ & Oratio dicitur* l. 2. C. de vete. iu. enucl. *Institutionum igitur vice, quæ hæc est* [illegible]

4 [illegible]

5 *Legibus & legionibus.*

6 *Iustinianus iuris auctoris siue iurisconsulti nomen & auctoritatem affectat* l. vlt. C. de legib. *& iuris se religiosissimum dicit, vt Censorinus Platonem philosophiæ sanctissimum.* 7 *hi sunt pagani non Christiani.* 8 *dissidentes nec bene & ordine digestas.* 9 *Liuius 31. Prouideo animo vt vastiorem me altitudinem ac velut profundum inuehi* 10 *magistro officiorum quæ dignitas iurisconsulto & philosopho deferebatur: nam & quæstori aderat, & disciplinam morum ad eum in palatio pertinebat, vt plane liceat sequentia verba,* Sacri palatii nostri etiam *ad magistri honorem referre. Et quæstura quidem functus tum erat Tribunianus, non etiam magisterio, qua de causa exquæstore dicitur, & magister non ex magistro.* 11 *Quæstorem & ex quæstore palatii sui, & quæstorem suum solet Iustinianus* E *dicere* l. 1. C. de vet. iu. enucl. No. 20. Plinius item 7. Epistolarum. *Quæstores Cæsaris fuimus.* 12 *Antecessores non sunt qui iura leges, didicerunt, vt Hesychius scribit, sed & qui iura publicè docent præeuntq, quam studiosis adulescentibus. Theophilus iuris doctor fuit CP. Dorotheus Beryto.* 13 *ab ipso ore principis, non ab antiquorum iuris auctorum responsis* l. 1. §. ad hæc C. de vet. *Cassiodorus eodem sensu Principis sententias prudentium à tuis fabulis exigebat. Capitolinus in* Gordianis. *Omnes tuas fabulas vendebat, & alibi sæpe apud Spartianum & Symmachum: & apud Cyprianum, studentes fabulæ.* 14 *Sic vet. & Oratio ad Antecessores.* 15 *in ipsis rerum documentis & cotidiano vsu fori* §. pen. infrà de satisdat. 16 *Institutiones sunt initia legum eruditionis, vel, vt infra, legitimæ scientiæ prima elementa.*

ſeu Pandectarum in quibus omne ius antiquum collatum eſt, quos per eundem virum excelſum Tribunianum, nec non ceteros viros illuſtres & facundiſſimos confecimus, in hos quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri iuſſimus, vt ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa, in quibus breuiter expoſitum eſt, & quod antea obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum eſt. quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus, & præcipue ex commentariis Gaij noſtri [17] tam Inſtitutionum, quàm rerum cottidianarum aliiſque multis commentariis compoſitas, cum tres prædicti viri prudentes nobis obtulerunt, & legimus, & cognouimus, & pleniſſimum noſtrarum conſtitutionum robur eis accommodauimus. Summa itaque ope & alacri ſtudio has leges noſtras accipite, & vosmetipſos ſic eruditos oſtendite, vt ſpes vos [18] pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, poſſe etiam noſtram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. A

D. CP. XI. Calend. Decembris. D. IVSTINIANO PP. A. III. CONS. B

17 Gaium noſtri ait, ut in extremo huius operis & in Oratione ad antecessores, quia eo auctore præcipue vſi ſunt, ſicut de Scæuola quo frequenter vtuntur ſolêt Paulus & Tryphoninus dicere Scæuola noſter. Fuit autem Gaius Pii Antonini ſiue Adriani temporibus l. nuper De don. inter vir. & ux. l. vtrum De reb. dub. *quo nomine Italis ſi Euſtathio credimus ſignificatur ...* *Vt nec male tribuatur ſeruo* l. 9 C de op lib. *Vnde & in coemptionibus illa verba, Vbi tu Gaius ego Gaia. At commentarii Gaii* l. 54. De cond. & dem. *non huius Gaii eſſe videntur, ſed Gaii Caſſii, vt* l. 28. De ſtatulib *niſi & hic quoque ex Caſſiorum familia fuit.* 18 L. 1. C. qui æt. ſe exc. lib. 10. C.

DOMINI

A

B DOMINI NOSTRI IVSTINIANI PP. A. INSTITVTIONVM SIVE ELEMENTORVM PER TRIBVNIANVM VIRVM magnificum magistrum & exquæstore sacri palatij, & Theophilum, & Dorotheum viros illustres, & antecessores,

LIBER I.

C *De Iustitia & Iure.* CAP. I.

IVSTITIA est constans [1] & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Iurisprudentia [2] est diuinarum atque humanarum rerum notitia, [3] iusti atque iniusti scientia. his igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani; ita videntur posse tradi commodissimè, si primo leui ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. alioquin si statim ab initio rudem adhuc, & infirmum animum studiosi, multitudine aut varietate rerum o- D nerauerimus, duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque iuuenes auertit, serius ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius perduci potuisset. Iuris præcepta [4] sunt hæc: honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. Huius studij duæ sunt positiones, [5] publicum & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ [6] spectat. Priuatum [7] quod ad singulorum vtilitatem. Dicendum est igitur de iure priuato, quod tripertitum est [8]. collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

1 Constantia perpetua agnitam, siue voluntatis propensa ad ius suum cuique tribuendum par sibi semper, vt apud Gellium liberalitas constantia perpetua benignitatem. 2 Iustitia est habitus voluntatis, iurisprudentia habitus intellectus & prudentia proprie ἕξις πρακτικὴ μετὰ λόγου, scientia ἕξις ἀποδεικτικὴ ac iuris scientia proprie, non ars quia scientia est habitus scientis, & intelligentis animi. Ars est etiam si nemo eam intelligat quæ nec nisi per abusionem scientia dicitur. et contra. 3 Iuris rei diuinas humanasque definit l. 1. C. de vet. iur. enucl. 4 ex his primum pendere ipsum reficit, cætera alios.

De Iure naturali, gentium & ciuili. CAP. II.

IVS naturale est quod natura [1] omnia animalia [2] docuit. nam ius istud non humani generis proprium E est, sed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. hinc descendit maris atque feminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia istius iuris peritia censeri. [3] Ius autem ciuile, vel gentium ita diuiditur. Omnes populi qui legibus, & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. nam quod quisq; populus ipse [4] sibi ius constituit, id ipsius [5] ciuitatis proprium est: vocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod vero naturalis ratio [7] inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur, [7] vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominū iure vtitur. quæ singula qualia sint suis locis proponemus. Sed ius quidem ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur, veluti Atheniensiū. nam si quis velit Solonis vel Draconis leges, F appellare ius ciuile Atheniensiū, non errauerit. sic enim & ius quo populus Romanus vtitur ius ciuile Romanorū appellamus: vel ius Quiritum, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quotiens non addimus nomen, cuius sit ciuitatis, nostrum ius significamus: sicuti cum poetam dicimus nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. [8] Ius autem gentium omni humano generi commune est. nam vsu exigente, & humanis [9]

5 duæ theses vel vt Apollodorus Stoicus, duo τόποι duo subiecta. Iuris theses duæ theses, Iuris positum duæ positiones. 6 Veluti ius sacrum, fetiale, augurale, pontificium ius quoq; Senatorium Plinius ait partem esse iuris publici. 7 sed & hoc nonnunquam publicum dicitur ἐξ αὐτῆς ... conuentionum priuatorum. vt & Aggenus Vrbicus priuatos agros scribit etiam publicos dici diuersis rationibus. Igitur ius publicum speciale, non generale hoc loco definitur. 8 ius aut. ... publicum neq; naturale est, cum non pertineat ad bruta, neq; gentium cum non sit commune omnium gentium. Nam & si religio summa erga Deum sit ex iure gentium, ritus tamen ceremonia, sacrificia, sacra propria sunt cuiusq; ciuitatis & sacerdotum ac magistratuum ordo, atq; non vbiq; eadem. Non est etiam ius ciuile, quod latius patet sed eius ciuitatis ipsius tantum l. 5 § vlt & l. 6 q. De cap. min. Cicero de legibus. Quod est tantum quantum ius ciuitatis?

G *1 Stoicis idem est Deus & natura. Hermes Trismeg. ... Apparet ... & infra, ... 2 ... & ratio ... hominibus cū brutis communis est ... hominū propria. 3 naturali appellatione non ciuili vt dicā cap. 9. 4 Vt censeri legū auctoritate Papinianus, censeri priuilegio aliquo idem Vlpianus, censeri vetustate, multitudine, appellatione, alij auctores. & Veteranos censeri commilitione principe censeri priuilegio aliquo censeri studio bibendi Athenienses apud Senecā, inserere deū semper censi sumus. 5 cur no dicat ipse sibi, vt Cicero ipsi nobis? 6 non ciuitatis ipsius, quod publicum ius est, sed singulorum ciuium 7 λόγῳ ... quod & ius naturale dicitur. Arius Didymus, λόγου ... 8 l. 1. de adquir. rer. do. 9 cum proprietatem detrahimus, quod commune, & intellig significatum quasi solum sit.*

necessitatibus, gentes humanæ quædam sibi constituerunt. bella etenim orta sunt, & captiuitates se- A
cutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrariæ. iure enim naturali omnes homines ab initio li-
beri nascebantur. [10] Et ex hoc iure gentium omnes pene contractus [11] introducti sunt, vt emptio, ven-
ditio, locatio, conductio, societas, depositum, mutuum, [12] & alij innumerabiles. [13] Constat autem ius
nostrum aut ex scripto, aut ex non scripto: vt apud Græcos [illegible]. Scriptum au-
tem ius [14] est lex, plebiscita, senatusconsulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa pru-
dentium. Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti Consule, [15] con-
stituebat. Plebiscitum est, quod plebs, plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, [16] constitue-
bat. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere. nam appellatione populi, vniuersi ciues si-
gnificantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus. Plebis autem appellatione, sine patriciis & se-
natoribus, ceteri ciues significantur. sed & plebiscita lata lege Hortensia non minus valere, quam leges B
cœperunt. Senatusconsultum est, quod senatus iubet, atque constituit. nam cum auctus esset populus
Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocari legis sanciendæ causa, æquum vi-
sum est senatum vice populi consuli. [17] Sed & quod principi placuit legis habet vigorem: cum lege Re-
gia [18] quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concessit.
Quodcumq; ergo Imperator per epistolam cõstituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit; le-
gem esse constat. hæ sunt quæ constitutiones appellantur. Plane ex his quædam sunt personales [19], quæ
nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc Princeps vult. [20] nam quod alicui [21] ob meritum indul-
sit, vel si cui pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit: personam nõ transgreditur. aliæ autem
cum generales [22] sint, omnes proculdubio tenent. Prætorum [23] quoque edicta non modicam obtinent
iuris auctoritatem. [24] Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quod qui honorem gerunt, id est, C
magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles curules edictum de quibusdam
causis, quod edictum iuris honorarij portio est. Responsa prudentium, sunt sententiæ, & opiniones eo-
rum quibus permissum erat iura condere. [25] nam antiquitus institutum erat vt essent qui iura publicè
interpretarentur, quibus a Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur. quorum
omnium [26] sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere a responso eorum
non liceret, vt est constitutum. [27] Ex non scripto ius venit, quod vsus comprobauit. nam diuturni mo-
res consensu vtentium comprobati, legem imitantur. Et non ineleganter in duas species ius ciuile di-
stributum esse videtur. nam origo eius, ab institutis duarum ciuitatum, Athenarum scilicet, & Lace-
dæmoniorum fluxisse videtur. [28] In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonij quidem
magis ea, quæ pro legibus obseruarent, memoriæ mandarent. Athenienses vero ea quæ in legibus scri- D
pta comprehendissent, custodirent. Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque ser-
uantur, diuina quadam prouidentia [29] constituta, semper firma atque immutabilia [30] permanent. ea
vero quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia
postea lege lata.

De Iure personarum. CAP. III.

OMNE autem ius, quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de per-
sonis videamus. nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.
Summa itaque diuisio de iure personarum hæc est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut serui. Et
libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas [1] eius quod cuique facere libet, ni-
si si quid vi aut iure [2] prohibetur. seruitus autem est constitutio iuris gentium [3], qua quis dominio alie- E
no contra naturam [4] subicitur. Serui autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captiuos vendere,
ac per hoc seruare nec occidere solent, qui etiam mancipia dicta sunt, eo quod ab hostibus manu capi-
untur. Serui autem aut nascuntur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis [5] nostris. fiunt aut iure gentium, id est,
ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo [6] maior viginti annis, ad pretium participandum sese
venundari passus est. In seruorum conditione nulla est differentia [7]. in liberis multæ differentiæ sunt.
aut enim sunt ingenui, aut libertini [8].

10 & his na[illegible] beneficio principum libertini restituuntur l. 2. De nat. rest. 11 stipulatio est ex iure ci[illegible], veluti stipulatio Aquiliana, stipulatio Aquiliana, itemq; obligatio quæ nominibus fieri dicitur. 12 Vlpianus in Instit. etiam precarium nominatim adscrevat l. 1. De precario. 13 ingenio sequitur contra [illegible] nomina. [illegible] 14 quod & positiuum appellare Vlpianus ius non scriptum. & cum natura le vel gentium est [illegible]. 15 Vel prætore, vt apud Asconium, & T. Liuium 27. Vel Tribuno Celerum, vt apud Dionys. 4. Et rogante, id est, interrogante, vt l. 2 de adopt. rogatus id est interrogatur. Vnde & rogationum nomen vel rogatio. Veronius apud Paulum, Glossa verbo antiquus locum occupauit, et vulgo, verba ea magis est. 16 § illud palam infra De leg. Aq.

17 id est, rogare vnde illud Consul consule & Accius in Bruto. Qui recte consulat Consul cluat de utique consulere communie est nomen Consulis qui senatum consulit, & Senatus qui quando consultus est consulit atq; decernit. Vnde & S C nomen & recte in Velleiano De ea re vniuers. ita consuluerunt. & Tertull. in apologetico, hoc Senatus consulit. 18 Lege imperij, lege antiquam quandam constitutione intelligunt, cum ipsa scilicet vrbe nuta creatis regibus & reuocatam, ut Cæsares populi imperio translato 19 speciales § sciendum infra De her. qual § 1 De S C Tertyl. § femina. infra De adopt. § pari infra quib. mod. ius pot. sol. 20 nam nec quod cognoscens decreuit aliter trahitur ad exemplum. [illegible] Leo att. No. 2 [illegible]. 21 Vni vel pluribus l. ex facto De vulg. subst. 22 l. 3. De sep. viol. l. 1 § vlt. De leg. tut. § 1 infra lib. 2 cap. 9. 23 Vel proconsulum, aut præsidum. 24 plebiscitum non minus valet quam lex. S. C. vice legis est. nam & Senatus vice populi consulitur. Placitum principis habet vim legis, & princeps vice populi est. Prætoris edictum non modicam obtinet iuris auctoritatem. Pars est iuris non legis quia nec legis vim habet nec legi simile est § quos infra de bo. pos. § hæc exempli infra de except. nec [illegible] Vlpianus [illegible] de edicto [illegible] scripsit. Pertinet hæc lex, & in regulis. Lex cetera partes iuris appell. iur. & similiter M. Tullius edictum prætoris legem esse annuam. 25 Vnde & iuris conditores appellantur l. null. C. de procur. l. 1 [illegible] Cod. de [illegible] l. 1. C. de com. ser. man. 26 non quorumcumq; sed eorum tantum qui a principe [illegible] & interpretandi iuris potestatem acceperunt l. 1. C. de vet. iur. enucl. l. vlt. C. de legib. [illegible] iurisconsulti [illegible] interpretes pronunciati essent. in Rei prudentium auctoritas eo tantum valuit [illegible] frequenti recepta erat.
27 a Cæsare Augusto l. 2. de orig. iuris. 28 Iosephus contra App. [illegible]. 29 M. Tullius Deum illorum iurium esse inuentorem disceptatorem latorem. iura autem ciuilia humana [illegible] constituta sunt. 30 l. 2. de vsufr. [illegible] rer. quæ vsu cons.

1 [illegible]. 2 [illegible]. Arist. in Politicis. Seruitus iuris & legum non est. [illegible] l. 13. Qui test. fac. poss. l. hostes De cap. & post. 3 [illegible] l. pen. De iust. & iur. l. [illegible] l. postliminium de cap. & postl. 4 § ius autem gentium infra et prox. Definitio est seruitutis, qua contigit [illegible] hostium seruitutis prima [illegible]. 5 iure gentium eodem qua sata [illegible] patris sato. Æschylus [illegible]. Plato Epitaphio [illegible]. 6 Diuus Aurelianus in Ser. [illegible] propria libertate & addictione propria seruitutem a suo consequatur [illegible]. 7 nam & serui [illegible] magis sunt serui quam qui [illegible] domini sunt nec minus qui serui sunt sine domino. [illegible]. 8 libertini minus liberi sunt quam ingenui propter iura patronatus.

F

G

De ingenuis. CAP. IIII.

A INGENVVS est is, qui statim vt natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis [1] duobus, siue ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed etsi quis ex matre nascitur libera, patre seruo, ingenuus nihilominus [2] nascitur. quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus [3] est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum [4] qui nascitur liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta [5] peperit: liberum, an seruum pariat? & Marcianus probat, liberum nasci. sufficit enim ei qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse. quod verum est. Cum autem ingenuus aliquis natus sit: non officit illi in B seruitute fuisse, & postea manumissum esse. sæpissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem [6].

De libertinis. CAP. V.

LIBERTINI sunt, qui ex iusta [1] seruitute manumissi sunt. Manumissio autem, est datio libertatis. nam quamdiu quis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate. quæ res à iure gentium originem sumpsit: vt pote cum iure naturali omnes liberi nascerentur [2]: nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. sed postea quam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. & cum vno naturali nomine [3] homines appellarentur: iure gentium tria genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris constitutionibus in sa- C crosanctis ecclesiis, aut vindicta [4], aut inter amicos, aut per epistolam [5], aut per testamentum, aut per aliam [6] quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt. Serui [7] autem à dominis semper manumitti solent: adeo vt vel in transitu manumittantur, veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant [8]. Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat. nam qui manumittebantur, modo maiorem & iustam [9] libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modo minorem, & Latini, ex lege Iunia Norbana, [10] fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia [11] dediticiorum numero. Sed dediticiorum quidem pessima condicio [12] iam ex multis temporibus in desuetudinem abiit. Latinorum verò nomen non frequentatur, ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendauit, & in D pristinum statum perduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna, atque simplex libertas competebat, id est, ea quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit, & dediticios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Tribuniano, viro excelso, quæstore antiqui iuris altercationes placauimus: Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat, obseruantiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos nullo nec ætatis [13] manumissi, nec domini [14] manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine habito, sicuti antea obseruabatur, ciuitate Romana donauimus. multis modis additis, [15] per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præ- E stari.

Qui & quibus ex causis manumittere non possunt. CAP. VI.

NON tamen cuicumque [1] volenti manumittere licet. nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem [2]. Licet autem domino qui soluendo non est in testamento [3] seruum suum cum libertate heredem instituere, vt liber fiat, heresque ei solus & necessarius, si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit [4]: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa heres non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est, & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines quibus alius heres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium heredem haberent, qui satis facturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias serui nomine vendãt, ne iniuria [5] defunctus adficiatur. Idem- F que iuris est etsi sine libertate seruus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione [6]. vt ex ipsa scriptura institutionis, etiam libertas ei competere videatur. cum non est verisimile, eum, quem heredem sibi ele-

1 L. 1. C. de op. li. l. 9. C. de ing. man. 2 ex decreto Alexandri Seueri l. Seuerus de decur. quod & ab Antonino eius post excessum Papiniano obseruare coepit l. 3. C. Sol. mat. nō iure veteri quod spectauit Papin. in l. 2. Ne de stat. def. 3 Et is scilicet qui nascitur ex libera & seruo Vulgo con... pro... d. l. ... de ... leg. ... quasi serua aut incerto patre aut nullo. Ratio sine color probabilis. 4 Placuit principib. nō auctorib. iuris antiquis, qui tempus editionis nō conceptionis spectabãt l. 9. ad munic. l. vlt. de sent. pas. 5 addidit Marcianus, aut expulsa ciuitate, quæ si & hac quodammodo libera esse desinat, vt l. pen. De ext. cog. 6 l. si quis in pr. & §. vlt. de cap. & postl. non officere manumissionẽ ingenuitati, non officere etiam statu libertati. l. 2. de statu lib.

3 non ex nulla §. vlt. supra. c. prox. non ex imaginaria l. 2. Si apar. quis man. fuer. non ex lenonis aut medo...

...ri sed ex iusto seruitio. Vt T. Liuius x l. 1. 2 Hi sunt primi natales hominum omnium quibus postea qui facti sunt libertini iure gent. beneficio principis etiam restitui possunt: restituta scilicet iure naturali & abolito iure gent. etiã ius quod erat per sẽ immutabile mores & principes multis in rebus in potestatem suam redegerũt. 3 hominis nomen est naturale persona ciuile 4 apud Magistratũ qui legis actionẽ habet. 5 l. qui absenti De adq. pol. 6 non per codicillos dicit testamento cõfirmatos, qui pro parte testamenti sunt sed per quamcumq; vltimã & nudam voluntatẽ, veluti per epistolam, vt Gaius indicat 1. Instit. c. De lege Caninia, vt quoquomodo competat libertas, vel tuitione prætoris, non iure legitimo tamen. 7 etiam feriato die. 8 Præterquã si causa probatione opus est manumittente minore xx. ann. aut manumittendo minore xxx. 9 Legitimã libertatem appellat Vlp. in frag. reg. vt l. 5. C. de com. ser. man. 10 Ad quam Paulus duos libros scripsit. Ea vero manumissos inter viuos aut per epistolã, vel alio quoquo modo quam vindicta, testamento, censu, exæquabat antiquis Latinis colonariis. Ante eam legẽ tuitione tantum prætoris quoquo modo manumissi in libertate erant, vt & post eam legem quæ ad peregrinos non pertinebat, a peregrinis manumissi auctore Vlpiano quod comprobat esse verum id quod Gaius ait prætores fauere liberatis l. 3. De alien. iud. mut. 11 Quæ stigmaticos, & certos alios quoquo modo manumissos exæquabat hostib. qui se suaq; omnia in ditionem, & arbitrium P. R. dedissent. 12 Pessima quia non multum distabant à seruientiũ specie. 13 L. 2. C. com. de man. 14 l. 1. C. De G nado ex iure Quir. 15 Quorum vnus refertur in § vlt. cap. infra.

1 Quocumq; tẽpore licet §. serui infra c. prox. non tamen cuicumq; 2 Ipso iure nullam facit. Venditio ipso iure valet, sed actione Pauliana rescinditur si scientes facta fuerit. 3 Vnicum & suis creditorib non pigneratum specialiter. 4 Primo vel secundo gradu. l. 57. De her. inst. 5 Ne bona defuncti nomine veneant, quod ignominiosũ erat, qua de causa & l. C. a creditorib. bona Senatoru nomine eius nõ veneñt, sed à curatore constituto bonis distrahẽdis l. 5. & 9. De cur. fur. 6 vt in l. 1. §. pen. De quæst. egregia humanitatis ratione Noua autẽ quia etsi in veterib. iuris auctoribus quidam eam probantes, vt infra de her. inst. numquã tamẽ inualuerat.

gir, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore. In A fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit soluendo non est: vel datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur [7] nisi animū quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est sperant homines. itaque tunc intellegimus impediri libertatem, cum vtroque modo fraudantur creditores: id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod eius bona non sunt suffectura creditoribus. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur[8], quam si vindicta apud consilium, iusta causa manumissionis probata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti si quis patrem, aut matrem, filium filiamve, aut fratrem, sororémve naturales, aut pædagogū, nutricem, educatorem, aut alumnum, alumnámve, aut collactaneum manumittat. aut seruum procuratoris haben- B di gratia [9], aut ancillam matrimonii causa: dum tamen intra sex menses vxor ducatur, nisi iusta causa impediat: & qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis [10] manumittatur. Semel autem causa probata: siue vera sit, siue falsa, non retractatur [11]. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam cōstitutus erat, eueniebat vt qui quatuordecim annos ætatis expleuerat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataq; relinquere posset, tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum, si is cui totorum bonorū in testamento dispositio data erat, vni seruo dare libertatem non permittebatur. quare nos similiter ei, quemadmodum alias res, ita & seruos suos in vltima voluntate disponere quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis pos- C sit præstare. sed cum libertas inæstimabilis est, & propter hoc ante vicesimum ætatis annū [12] antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos [13] mediam quodammodo viam eligentes non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi septimum & decimū annum impleuerit, & octauum decimum annum tetigerit. Cum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare concessit, cur non etiam sui iudicij stabilitas ita [14] eos adiuuare credatur, vt ad libertates dandas seruis suis possint peruenire?

De Lege Fusia Caninia sublata. CAP. VII.

LEGE Fusia Caninia certus modus constitutus erat in seruis testamento [1] manumittendis, quam quasi libertates [2] impedientem, & quodammodo inuidam [3], tollendam esse censuimus. cum satis D fuerat inhumanum, viuos quidem licentiam habere, totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

De iis qui sui, vel alieni iuris sunt. CAP. VIII.

SEQVITVR de iure personarum alia diuisio. Nam quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ. rursus earum quæ alieno iuri subiectæ sunt: aliæ in potestate parentium, aliæ in potestate dominorum sunt. Videamus itaq; de iis quæ alieno iuri subiectæ sunt. nam si cognouerimus quæ istæ personę sunt: simul intelligemus quæ sui iuris sunt. ac prius dispiciamus de iis quę in potestate dominorum sunt. In potestate itaq; dominorum sunt serui. quæ quidem potestas iurisgentium est. nam apud omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos vitæ necisq; potestatē fuisse: & quodcumq; per seruum adquiritur, id domino adquiritur. Sed hoc tempore [1] nullis hominibus, qui E sub imperio nostro sunt, licet, sine causa legibus cognita, in seruos suos supra modū sæuire. nam ex constitutione diui Pii Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coercetur. nam consultus à quibusdam præsidibus prouinciarum de iis seruis, qui ad ædem sacram, vel ad statuas principum [2] confugiunt: præcepit vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus [3] vendere, vt pretium dominis daretur. & rectè. expedit enim reipublicæ ne sua re quis male vtatur [4]. Cuius rescripti ad Ælium Marcianum emissi verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest [5], ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, [6] vel intolerabilem iniuriam F denegetur iis, qui iuste deprecantur. Ideoq; cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt. & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami iniuria affectos cognoueris: venire iube, ita [7] vt in potestatem domini non reuertantur. qui si meæ constitutioni fraudem fecerit [8]; sciet me admissum seuerius executurum.

7 *Caium eventū solum spectabat, ad cuius sententiā respiciūt sequentia, sæpe enim, &c. non ad eam quæ præualuit* l. 1. de statulib. 8 *Nec ex causa fideicommissi* l. si rogatus de man. vind. *qua ratione nec libertatē, quam alii dare non potest suam sibi ipse vllo modo adimere potest* l. 16. C. de li. cau. 9 *Vel heredis habendi, si ipse soluendo non sit.* l. qui potuerunt. De man. test. *Et procuratorum ad lites* 10 *Nolo corrigere, XVIII. nam in* l. 13. De man. vind. *non minor esse dicitur XVIII. qui attigit XVIII. hoc loco non minor XVII. qui impleuit XVII. nolo etiam hunc locum accipere de procuratore ad administrandum, cum et seruus et impubes talis esse possit, sed de procuratore ad agendum vel defendendum.* 11 *postea forte aliquo casu sum argumento falsi aut manumissore restituto in integrum quod fauor libertatis extorsit* 12 *quod ante eam ætatē parū sit firmum consilium adolescentum* l. 4. De fer. exp. 13 *aut suis hac constitutione omissa in Codice repetita prælectionis propter No.* 119. *aut sane non alio loco quam isto proposita, quoniam ait, permittimus concedimus. Vt castiores Codices habēt, & similiter* infra de test. ord. §. Sed neque. 14 *Iudicii potestas* l. 1. C. de test. man.

1 *excepto testamento militis.* l. 51 De man. test. *& testamento vel qualibet alia decumbentis vltima voluntate in fraudem legis Caniniæ.* 2 *Vel. libertatibus.* 3 *Inuidia plenam* infra de donat.

1 *Caius intellexit tempus Antonini Adriani & Marci, quo principe tantum potestatis modus impositus est.* 2 *quæ confugientibus tutæ erant ad ædem sacram. Vt Philostratus scribit* in Apollonio, *vt Tertullianus similiter tutius esse peierare per Iouē quā per principem.* 3 *Bonis conditionibus aduersa sunt quæ dura dicuntur* l. 25. de statulib. *quibus seruus venditus onerari vt puta si caueat venditor vt æque durius habeatur vel vt tanquā fugitiuus habeatur in vinculis, quo casu non est actioni redhibitoriæ locus, cui tamen locus esset bonis conditionibus empto seruo* l. action. de ædil. edic. 4 *& licet tamen abuti re sua* l. Sed & si lege §. Consuluit. De pet. her. 5 *quoniam si ex ea causa seruis denegatur auxilium, plerumq; se ipsi vel fuga, vel neci dabunt quorum non est tam facilis requisitio, quam in publicum conuocantium.* 6 *si domini alenda seruis impares sint, vel sartores in præbitu, quod & D. Pii rescriptum ostendit apud Licinium* tit. 3. & Seneca 3. de benef. *his verbis, De maritis dominorum in seruos quo audeat passus est, quæ sæuitiam & libidinem & in præbitiis ad victum necessariis auaritiam compescat.* 7 *in iubendo addita hac conditione* vel l. 1. § pen. De quæst. 8 *exempli gratia, in venditione interposita tacita fide* [illegible] *tractandi vel indulgendi fermi.*

A

De patria potestate. Cap. IX.

IN potestate nostra sunt liberi nostri quos ex iustis nuptiis procreauerimus. Nuptiæ autem siue matrimonium[1], est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens.[2] Ius autem potestatis[3] quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. nulli enim[4] alij sunt homines, qui talem in liberos[5] habeant potestatem, qualem nos habemus. Qui igitur ex te & vxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & vxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis: æque in tua sunt potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps ceteri. Qui tamen ex filia tua nascitur: in tua potestate non est, sed in patris eius[6].

1 fic l. 10. & 11. De ritu. nupt. matrimonii. Vel nuptias. & §. pen. c. seq. est igitur inter hæc duo aliquid. Nuptiæ sine matrimonio esse non possunt. matrimonium sine nuptiis esse potest. Papin. xv. Resp. Ciuem sine connubio peregrinam in matrimonio habere. Matrimonium est magis naturale nomen, quod a matre trahitur, quæ sola est natura certa, nuptiæ vel connubium ciuile nomen est. 2 quia connubio & vinculo contrahitur vt nunquam dirimatur l. 1. De iu dot. Votum per se perpetuum & indiuiduum est, successiue non semper idem. Tertul. ad vx. con nullum dixit, & indiuiduum vsum. 3 quod & familia vnculum dicitur l. 87. De adquir. her. 4 id est, fere nulli. Talem dicit propter excellentiam & præstantiam patriæ potestatis Romanorum ex lege Regis Dei quo potestat in seruos est iuris gentium, in filios iuris ciuile.

B

De nuptiis. Cap. X.

IVSTAS autem nuptias inter se ciues[1] Romani contrahunt, qui secundum[2] præcepta legum coeunt: masculi quidem puberes[3], feminæ autem viri potentes[4], siue patres familias sint siue filiifamilias: dum tamen si filiifamilias sint consensum habeant parentium, quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio suadet[5], in tantum vt iussum parentis præcedere debeat[6]. Vnde quæsitum est[7], an furiosi filia nubere an furiosi filius vxorem ducere possit? cumq; super filio variabatur: nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum. Ergo non omnes nobis vxores ducere licet. nam quarundam nuptiis abstinendum est. inter eas enim personas quæ parentium liberorúmve locum inter se obtinent contrahi nuptiæ non possunt:

C veluti inter patrem & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vsque ad infinitum. Et si tales personæ inter se coierint; nefarias atque incestas[8] nuptias contraxisse dicuntur. & hæc adeo ita sunt, vt quamuis per adoptionem, parentium liberorúmve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio iungi: in tantum, vt etiam dissoluta adoptione, idem iuris maneat. Itaque eam quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit: non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris[9]. Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur est quædam similis obseruatio, sed non[10] tanta. Sane enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, siue ex alterutro eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta; poteris eam vxo-

D rem ducere. Sed etsi tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. & ideo constat si quis generum adoptare velit, debere eum ante filiam emancipare. Et si quis velit nurum adoptare debere eum ante filium emancipare. Fratris vero vel sororis filiam[11], vxorem ducere non licet. sed nec neptem fratris vel sororis quis vxorem ducere potest, quamuis[12] quarto gradu sint. cuius enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem[13] permittitur. Eius vero mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque[14] ciuili iure tibi coniungitur. Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis iungi possunt[15]. Item amitam licet adoptiuam, ducere vxorem non licet, item nec materteram: quia parentium loco habentur. Qua ratione verum est magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi vxorem ducere. Adfinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinendum est: vt ecce priuignam aut nurum vxorem ducere non licet, quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut

E priuigna tua. nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione vxorē eam ducere nō possis, quia eadem duobus nupta esse nō potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideo eam vxorem ducere non poteris quia duas vxores eodē tempore habere non licet. Socrum quoq; & nouercam prohibitū est vxorem ducere, quia matris loco sunt. quod & ipsum dissoluta demū adfinitate procedit. alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi iure[16] impeditur tibi nubere, quia eadē duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur nuptiæ, quia duas vxores habere nō possis. Mariti tamē filius ex alia vxore & vxoris filia ex alio marito, vel cōtra, matrimonium recte contrahunt[17]: licet

F

6 §. pen. in fin. infra. De grad. cog. l. pen. D. de lib. agn. *qua ratione Solo dixit filiam esse patris* [illegible]. 1 *cum seruis vel cum Latinis aut peregrinis ciues Romani connubium non habent. Papin. xv.* Resp. *ciuem Romanum sine connubio sibi peregrinam in matrimonio habere.* 2 *illicitæ nuptiæ non sunt nuptiæ* §. pen. 3 *masculi qui attigerunt* xv. *feminæ quæ* xiii. vt No. 100. & Leonis 78. & Alexan. de Ipoul. *Impuberes sunt qui minores sunt* xiiii. *aut* xii. l. pen. Quod fal. tut. *id est, qui nō compleuerant* xiiii. *vel* xii. 4 *quæ & virpotes vnde vero non dixit etiam puberes. & cur similiter* l. 1. §. impuberes De S. C. Sill. *masculi impuberes femina nondum viri potentes in femina maluit vti proprio nomine. In mare etiam vteretur proprio si quod haberet, quia nullū habet, in eo puberis nomine vtitur quod est commune vtriq. sexus.* 5 *ciuilis est ratio potestatis. Naturalis non sufficeret, pietatis scilicet honoris, & reuerentiæ ratio quæ æqualis etiam debetur matri, tametsi inæqualis aut nulla potius iure ciuili eius potestas sit, qua de causa nec consensus matris exigitur.* 6 *vt scilicet ab initio iustæ sint nuptiæ. nam si subsequatur consensus & ratihabitio patris, ab eo tantum tempore nuptiæ iustæ esse intelliguntur quo consensit pater* l. si vxor § si quis vxorem Ad leg. Iul. de adult. & Basilius. ep. ad Amphilochium ca. 42. *nec hoc casu igitur ratihabitio retro trahitur.* 7 *idem quæsitum fuit de filio & filia eius qui captus est ab hostibus. Et filia quidem facile permittebatur filio autem non nisi permissu principis* l. 8. De pac. dot. *filio mente capto etiam sine permissu principis ex Const. Marci. Et filius captiui etiam si intra triennium pater postliminio non rediret, & vota vrgerent* l. 9. & 11. De rit. nupt. *Secundum quæ est accipienda* l. in bello §. medio De cap. & postl. in. 8 *Iure gentium* l. vlt. De rit. nupt. 9 *in memoriam prioris necessitudinis, qua ratio seruatur etiam inter adfines qui inter se fuerunt parentum & liberorum loco, non etiam inter fratres. nec enim, vt subiicit inter eos soluta adoptione memoria pristina cognationis adoptiuæ impedit nuptias sicut nec inter ceteros adfines memoria veteris adfinitatis.* 10 *quia non ad infinitum* 11 *sublata differentia S. C. introducta inter fratris & sororis filiam aut neptem quam & in Digestis seruant veteres auctores nusquam enim*

G *vetant ducere fratris filiam aut neptem, sed sororis filiam tantum, quod & iuris ciuilis Ambrosius adscribit* epi. 66. 12 *in quarto gradu vxorem ducere licet præter sororis neptem quæ filiæ loco est. ergo & præter fratris neptem eadem ratione. & ita olim obtinuit. Verum supradicto S. C. quod factum est Claudii temporibus ex tertio gradu cū fratris filia permissu nuptiæ, permissæ etiā sunt cū fratris nepte quæ sequentē gradū occupat. quod nouissima constitut. merito reprobant.* 13 *proneptem ætatis ratio prohibet.* 14 *neq; cognata neq; agnata tibi est quia non sequitur familiā matris suæ.* 15 *quia quarto gradu sunt.* 16 *non proprio iure pristinæ adfinitatis.* 17 *quia neq; cognati inter se neq; adfines sunt.* l. Titiæ. de verb. oblig. l. 34. §. pen. de rit. nupt. *Cognati enim viri & vxoris tantum sunt adfines, non cognati vxoris, & contra. & vt glutino duo asseres sic nuptiis duæ cognationes ita iunguntur vt extrema tantum iungantur & fines. & hoc est, quod ait* l. 4. §. adfines De grad. & adf. *alteram cognationem ad alterius finem accedere. quamobrem comprivigni inter se non sunt adfines, sed neq; consocer, neque filius mariti & mater vxoris.*

habeant fratrem [18] sororémve ex matrimonio postea contracto natos. Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit: hæc non est quidem priuigna tua. Sed Iulianus huiusmodi nuptiis abstineri debere ait. nam nec sponsam filij nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse: rectius [19] tamen & iure facturos eos qui huiusmodi nuptiis abstinuerint. Illud certum est, seruiles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. Sunt & aliæ personę quæ propter diuersas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari permisimus [20]. Si aduersus ea quæ diximus aliqui coierint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij quos mater vulgo concepit. nam nec hi patrem habere intelleguntur. cum is etiam pater incertus est. vnde solent spurij [21] appellari vel à Græca voce quasi σποράδην concepti vel quasi sine patre filij. Sequitur ergo vt dissoluto tali coitu, nec dotis [22] exactioni locus sit. qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur. Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim, vt nati sunt, in potestate parentium non fiant, postea autem redigantur in potestatem parentium, qualis est is qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus potestati patris subicitur. nec non is qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, [23] postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod si alij liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati, similiter [24] nostra constitutio præbuit.

A B

De adoptionibus. Cap. XI. C

NON solùm autem naturales [1] liberi secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt: verum etiam ij quos adoptamus. Adoptio autem duobus modis fit: aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos eásve, qui quæve sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio [2] magistratus adoptare licet eos eásve qui quæve in potestate parentium sunt. siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. sed hodie ex nostra constitutione cum filius familias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur: iura potestatis patris naturalis minime dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint [3]. Si vero pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo paterno vel proauo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem [4]: in hoc casu, quia concurrunt in vnam personam & naturalia & adoptionis iura: manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis nodo constrictum, vt & in familia & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit. Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur causa cognita adrogatio permittitur [5]: & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediatque pupillo: & cum quibusdam condicionibus adrogatio fit, id est, vt caueat [6] adrogator personæ publicæ, hoc est tabulario, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Item non alias emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredauerit, vel viuus sine iusta causa eum emancipauerit: iubetur quartam partem ei bonorũ suorum relinquere, videlicet præter bona quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisiuit. Minorem natu maiorem non posse adoptare, placet. adoptio enim naturam [7] imitatur: & pro monstro est [8], vt maior sit filius quam pater. Debet itaque is qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena pubertate [9], id est, decem & octo annis præcedere. Licet autem & in locum nepotis vel pronepotis, vel in locum neptis vel proneptis, vel deinceps adoptare quamuis filium quis non habeat. [10] Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotẽ in locũ filij. Sed si quis nepotis loco adoptet vel quasi ex eo filio quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo quem naturalem in sua potestate habet. in eo casu & filius consentire debet [11], ne ei inuito suus heres adgnascatur. sed ex contrario si auus ex filio nepotem det in adoptionem: non est necesse filium consentire. In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est ei qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per Imperatorem, siue apud prætorem, vel apud præsidem prouinciæ non extraneum adoptauerit: potest eundem alij in adoptionem dare. Sed & illud vtriusque adoptionis commune est, quod & ij, qui generare non possunt, quales sunt spadones: adoptare possunt: Castrati autem non possunt. Feminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent [12]. sed ex indulgentia [13] principis ad solatium [14] liberorum

D E F

18 *fratrem communem: [illegible] vterinum, alter germanum, quo casu euenit vt frater communis possit ducere iure nuptiarum sororem suã fratri suo & alterutri ex priuignis fratrem, aut sororẽ fratris sui sibi non esse fratrem, aut sororem vel frater ille communis fratrẽ & sororẽ suã non esse fratres inuicẽ quia compriuigni inter se fratres non sunt.* 19 *non est priuigna aut nurus aut nouerca propriè sed quasi priuigna, quasi nurus: quia nomina quasi filiã significant, vt nouerca quasi matrem & pudor est eã ducere quæ aliquã filiæ vel matris speciẽ habet.* 20 *& eum meminisse Marcianum* in institutionib. *indicat* l. 57. De rit. nupt. & l. vlt. De leg. 2. 21 *Apuleius* vt Mil. *legitimæ nuptiæ non sunt ac per hoc spurius nascetur.* 22 *quia dos caduca fit.* 23 *ex concubina, non ex pellice, quæ [illegible] naturalis filius est, nõ spurius & naturalis non legitimus. Concubinatus est legitima coniunctio, & ex cõcubinatu tamẽ nõ nascuntur legitimi: hoc reseruatũ est matrimonio religioso & legitime contracto.* 24 *Vt scilicet ex eodem matrimonio nati potiores non sint in hereditate patris his qui ante matrimonium ex concubinatu nati sunt, sed in eam omnes æqualiter admittantur. & intellige* l. [illegible] quis. nouel. nuper C. de nat. lib.

1 *non ex concubinatu aut contubernio vel alia cõiunctione vaga sed ex iusto matrimonio* l. 24. C. de probat. 2 *tantũ potest potestas parẽtũ & Magistratus imperiũ quod iurisdictionis mixtũ est quantũ auctoritas principis. Magistratũ vocat prætorẽ vel præsidem prouinciæ.* § in plurimis. 3 § hoc solito more c. 1. h. 2. 4 *actis interuenientib. apud competentẽ iudicem præsente auo vel proauo & eo qui adoptatur cõsentiente* h. sed & si pater c. seq. 5 *tutore auctore quia puto hoc D. Piũ permisisse cum adrogatio fiebat per populũ curiatis comitiis, nõ sine tutoris auctoritate.* 6 *datis fideiussorib.* l. 2. C. de pat. pot. 7 *Ausonius. Imitatur adoptio prolem Quã legisse iuuet quam genuisse velit Calpurnius Flaccus. Adoptio sanctior est quæ beneficia naturæ & iuris imitatur.* 8 *etiã cõmenta & fictiones naturæ cõuenire debẽt* l. 24. §. 1. De inter. in iure fac. 9 *quæ ἀκμή [illegible] ab Æschylo [illegible]* 10 *in superiore cõmento monstri quædam species est, in hoc non item, quia non tanquã ex nullo filio nepos adoptatur sed tanquã nepos & cõmenticio iure nepos est tanquã ex filio.* 11 *qua ratione & nepote vxore ducta etiã filius cõsentire debet* l. 16. De rit. nupt. 12 *Leo Imp.* [illegible] & l. 4. De cur. [illegible] *patri & matri inæqualem potestatẽ esse.* 13 *indulgentia personalis vt* §. 1. infra de S.C. Tert. 14 *Seneca Adoptio fortunæ remediũ est, orbitatis scilicet remediũ.*

G

amissorum

A amissorum adoptare possunt. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit: quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes[15]. sic enim & diuus Augustus non ante Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptauit: vt protinus adoptione facta, incipiat Germanicus Augusti nepos esse. Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas[16]: seruos si a domino [17] adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi in nostra Constitutione etiam eum seruum, quem dominus actis interuenientibus filium suum nominauerit, liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

Quibus modis ius potestatis soluitur. CAP. XII.

B VIDEAMVS nunc quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti eo iure liberantur. Et quidem serui quemadmodum potestate liberantur, ex iis intellegere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentiũ sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre sanè omnimodo filij filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo vero auo, non omnimodo nepotes neptesq; sui iuris fiunt: sed ita si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaq; si moriente auo pater eorum viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt. Si vero is quo tempore auus moritur, aut etiam mortuus est[1], aut exiit de potestate patris: tunc ij quia in potestatem eius cadere non possunt sui iuris fiunt[2]. Cum autem is qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit: sequitur, vt qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur[3], perinde ac si eo mortuo[4], desinant liberi in potestate eius esse Pari ra-

C tione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit desinit in potestate parentis esse, sed si ex indulgentia principali restituti fuerint[5]: per omnia pristinum statum recipiũt. Relegati autem patres in insulam, in potestate sua liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parẽtium remanent. Pœnæ seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subiciuntur. Filiusfamilias si militauerit, vel si senator vel consul [6] fuerit factus, manet in potestate patris. militia [7] enim vel consularia dignitas potestate patris filium nõ liberat. Sed ex Constitutione nostra summa [8] Patriciatus dignitas, ilico imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum suæ potestatis nexibus filium relaxare, imperatoriam autem celsitudinem non valere eum quem sibi patrem elegit ab aliena eximere potestate? Si ab hostibus captus fuerit parens quamuis hostiũ fiat,

D tamen pendet ius liberorum propter ius postliminij, quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint omnia pristina iura recipiunt. idcirco reuersus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, semper in ciuitate fuisse. Si vero ibi decesserit; exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoq; filius, nepósve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij ius quoq; potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine, & post. Vnde eum qui ab hostibus captus in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina sicut in domibus finem quendam faciunt: sic & imperij finem limen esse veteres voluerũt. Hinc & limes dictus est, quasi finis quidam & terminus, ab eo postliminium dictum quia eodem limine reuertebatur, quo amissus fuerat [9]. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur. Præterea emancipatione quoq; desinũt liberi in potestate parentium

E esse. sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obseruationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem prouidentia & hoc in melius per Constitutionem reformauit: vt fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices, vel magistratus, parentes intrent: & sic filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, sua manu dimitterent. Et tunc ex edicto prætoris in huius filij, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis bonis qui, vel quæ à parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem iura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti [10]. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel ceteri: ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur. Admonendi autẽ sumus, liberum arbitriũ esse ei qui filium & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit: filium quidem potestate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere. & è conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem vero vel neptem

F manumittere, vel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intellegantur. Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali secundum nostras Constitutiones super his habitas, in adoptionẽ dederit: id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præsente, qui adoptat: soluitur ius potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus. Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur in potestate tua nascitur [11]. Quod si post emãcipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati vel aui adoptiui potestati subicitur. Et quod neq; [12] naturales liberi, neq; adoptiui vllo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere [13].

15 & vt pater fit & ipse capite minutus l. 3. De cap. min. sim patris potestate fuerint, non aui paterni. 16 Antiquitas veteri, vt similiter Sabinus apud Gellium scribit. si veros antiquitas seruetur etiã seruum a domino per pratorẽ dari in adoptionem esse. 17 vel in adoptionem dati. Apuleius Miles. v. Velim sic ac aliquam de meis adi; futuram verbulis.

1 quod vulgo additur, per emancipationem, glossema est, nam & alio modo potestate exire possit. 2 & ideo Labeo scripsit eam per virginem Vestalem nõ posse eam cuius pater emancipatus est, etiam si vnus patrem aut potestate sit. quia patrona esse nõ videtur. 3 deportatio ad peregrinationem redigit l. 10 § liberos De in ius voc. & neq; peregrinus ciuem Romanum neq; ciuis Romanus peregrinũ in potestate habere potest. 4 deportatio plerumque morti similiter adsimulatur. l. 1 § Sed & si morte. Quando de pec. ac. an. fit. 5 nec tamẽ quod deportatus in ciuitatem restitutus possint le vel ex ipso principis, ideo minime pro mortuo habentur, nisi odio caduco-

G rum l interdict De cond. & dem. Restituuntur generali verbo Restitue quia indulgentia principis plenissime interpretanda est. l. pen. De const. pr. 6 l. 1 §. vlt. Ad Maced. 7 l filiusf De rit. nupt l. 5. & 6 De cast. pec. l. 7 C. de pat. pot. 8 summa est vere quia nulla maior excogitare pot., Imperatoris & imperij patrẽ appellare, quamuis hac sola & nuda sit in hac dignitate prærogatiua. 9 quod & ei contrariũ eliminij nomen demonst. 10 quia semper contracta fiducia liberos emancipasse intelligitur et pater in emãcipatione manumissor extitisse §. vlt. De leg. ag. tuc. & c. 18 huius libri. 11 in hoc quod ex iusto matrimonio nascũtur cõceptionis tẽpus spectatur, vt Vlp. definit. lib. 5. sing. Reg. 12 sic est legendũ, & deinde neq; intelligendũ, & illud etiã scire oportet, quod, &c. 13 quia patria potestas est inæstimabilis.

De tutelis. Cap. XIII.

TRANSEAMVS nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his qui in tutela vel curatione sunt. Ita enim intellegemus ceteras personas quæ neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt. Est autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac potestas in capite libero [1] ad tuendum eū, qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exq́ue ipsa re nomen ceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. Permissum est itaque parentibus liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc [2] in filios filiásque procedit omnimodo. nepotibus tamen neptibúsq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in patris sui potestatem non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua fit: nepotes ex eo non poterunt testamento tuo tutorem habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt. Cum autem in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habentur, & in hac causa placuit non minus postumis, quam iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint vt si viuis parentibus nascerentur, sui, & in potestate eorum fierent. Sed si emancipato [3] filio tutor à patre testamento datus fuerit: confirmandus est ex sententia præsidis omnimodo, id est, sine inquisitione. B

Qui testamento tutores dari possunt. Cap. XIIII.

DARI autem potest tutor non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias. sed & seruus proprius testamento eum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est eum & sine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam [1] accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Seruus autem alienus pure [2] inutiliter testamento datur tutor: sed ita, cum liber erit, vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur [3]. Furiosus vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor erit, cum compos mentis aut maior viginti quinque annis factus fuerit. Ad certum tempus [4], seu ex certo tempore, vel sub condicione, vel ante heredis institutionem [5] posse dari tutorem, non dubitatur. Certæ autem rei vel causæ tutor dari non potest. quia personæ [6] non causæ, vel rei datur. Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam postumæ vel postumo dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione postumus vel postuma continetur. Quod si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est vt ipsis quoque dati videantur, si modo liberos dixit. Ceterum si filios: non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Plane si postumis dederit: tam filij postumi, quam ceteri liberi continebuntur. C D

De legitima adgnatorum tutela. Cap. XV.

QVIBVS autem testamento tutor datus non sit, his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores qui vocantur legitimi. Sunt autem adgnati, cognati per virilis sexus cognationem coniuncti [1], quasi à patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepos ve ex eo: item patruus & patrui filius, nepos ve ex eo. At qui per feminini sexus personas cognatione iunguntur, non sunt adgnati, sed alias naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius, non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem scilicet tu illi eodem iure coniungeris: quia qui nascuntur, patris non matris familiā sequuntur. Quod autem lex ab intestato vocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam [2] pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intellegitur, cum is qui datus est tutor, viuo testatore [3] decesserit. Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur. nam adgnatio iuris [4] est nomen, cognationis vero ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia vero non vtique [5]. E

De capitis deminutione. Cap. XVI.

EST autem capitis deminutio, prioris status commutatio, eaque tribus modis accidit [1]. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant; aut minima. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & ciuitatem & libertatem amittit, quod accidit in his qui serui pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel qui se ad pretium participandum venundari passi sunt [2]. Minor siue media capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas vero retinetur quod accidit ei, cui aqua & igni interdictū fuerit: vel ei qui in insulam deportatus est [3]. Minima [4] capitis deminutio est cum & ciuitas & libertas retinetur, sed status F

1 in patref. aut matref. non in eo que quasi sit in potestate vel manu, vel mancipio est l. pen. §. 1. Quod fal. tut. qua de causa & cōuentione in manum, & adrogatione & seruitute, vel captiuitate tutelam finiri cōstat. Rursus libero & ciue Romano deportatione eum tutela finitur. 2 Ver. & hac in filio filiaque hac tutela scilicet. 3 l. Nesennius. De exc. tut.

1 Vel fideicommissariā tam: antiquo, vel directam ex mente Iustiniani, vt docet Obs. XVIII. ac si quodē eligat directam sta tim tutor erit si fideicō. non nisi post acceptam libertatem, & confirmatione prætoris, vel præsidis. 2 ex Proculi sententia inutiliter, ex Sabini sententia vtiliter, quia a nescit cō dicio, Cum liber erit. Proculi sententia locum est, si omnino voluerit eū statim tutorem esse. 3 l. 21 & seq. De coad. instit. 4 Diu. Paulus ... 5 maior est hac in re fauor pupilli, quam libertatis, quia libertas ante heredis instit. tutorem dari nō potuit excepto testamento militis. 6 in pers. nam, non in rē, vel negotiū curator in rem, vel causam certam. vel vniuersam § item tria. De exe. tut § itē inuiti De curation.

1 qua cognatio, vel copulatio legitima dicitur. 2 vt ... Plato XI. 3 si mortuo qui iam ceperat ex testamento tutor esse, tutela ad legitimum non reuertitur sed in locum eius datur alius. 4 Nec in ver. nec in Th. additur ciuile. Adgnatio igitur iuris est nomen, cognatio natura. In l. 10. De grad. & adf. alterum ciuile, alterum naturale nomen. 5 § minus. lib. 3 cap. 1.

1 Vel duobus nam aut magna est aut minor. & magna comprehendit maximam & mediam l. 1. §. si filius De suis & legitimis her. l. 1. §. capitis ad Tertul. l. pen. § vlt. De exc. tut. 2 Vno verbo hi qui serui facti sunt l. eum qui. De solut. an & ei qui in hostium potestatem venit: quod Festus quidem prodidit. nec tamen est per omnia verum propter spem postliminij. qua de causa & in edicto de maioribus in integrum restituendis separatur seruitus ab hostium potestate. 3 l. vlt. De legat. vel qui damnatus in opus publicum perpetuum vel vt Cicero indicat pro C. ... qui transmigrat in Latinas colonias, qui ve ciuitatem mutat, sicut minima ei qui mutat fam. 4 maxima seruum facit, media peregrinum, minima filiumfam. vel patremfam. G

hominis

A hominis[5] commutatur. quod accidit in his, qui cum sui iuris fuerunt, cœperũt alieno iuri subiecti esse, vel contra. Seruus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput[6] habuit. Quibus autem dignitas[7] magis, quàm status permutatur, capite nõ minuuntur: & ideo Senatu motum capite non minui constat[8]. Quod autem dictum est manere cognationis ius & post capitis deminutionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio[9] interueniat. manet enim cognatio. nam si maxima capitis deminutio currat, ius quoque cognationis perit, vt puta seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed etsi in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur[10]. Cum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum qui proximiore gradu sunt: vel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes[11]. veluti si plures fratres sunt qui vnum gradum obtinent, ideoque pariter ad tutelam vocantur.

B

De legitima patronorum tutela. CAP. XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, atq; si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quod hereditates libertorum libertarumque si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem lex vocat eosdem & tutores esse iussit: quia plerumque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelę onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque, quia si à femina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, cum alius sit tutor.

C

De legitima parentium tutela. CAP. XVIII.

EXEMPLO patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem, ex filio & deinceps impuberes emancipauerit[1]: legitimus[2] eorum tutor erit.

De fiduciaria tutela. CAP. XIX.

EST & alia tutela quæ fiduciaria appellatur. nam si parens filium, vel filiam, nepotem vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. quo defuncto si liberi virilis sexus ei extant: fiduciarii tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis & ceterorum efficiuntur.
D Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores[1]. quoniam[2] filius quidem defuncti, si non esset a viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret: ideoq; nec in tutelam. Libertus autem si seruus mansisset, vtique eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ ætatis sunt[3]. quod nostra constitutio generaliter in omnibus[4] tutelis & curationibus obseruari præcepit.

De Atiliano tutore, & eo, qui ex lege Iulia & Titia dabatur.
CAP. XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem Roma à prætore vrbano, & maiore
E parte tribunorum plebis[1] tutor ex lege Atilia, in prouinciis vero à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. Sed & si testamento tutor sub condicione, aut die certo datus fuerat: quamdiu condicio aut dies pendebat, ex hisdem legibus tutor dari poterat. Item si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo heres existat, tamdiu ex hisdem legibus tutor petendus erat, qui desinebat esse tutor, si condicio existeret, aut dies veniret, aut heres existeret. Ab hostibus quoq; tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminii. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari posteaquam primo consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex Constitutionibus. nam supradictis legibus, neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quicquam cauebatur. Sed hoc
F iure vtimur, vt Romæ quidem præfectus vrbi, vel prætor secundum suam[2] iurisdictionem: in prouinciis autem præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus[3], iussu præsidum, si nõ sint magnæ pupilli facultates. Nos autem per Constitutionem nostram & huiusmodi difficultates hominũ resecan-

5 *qui nullũ alius esse potest, sui a libertate et ciuitate, quã status familiã cui homo vel praest, vel subiectum.* 6 *tale scilicet quale est id de cuius demi- nutione aut demutatione agitur hoc loco nullã scilicet libertatẽ, nullam ciuitatem, nullã familiã. Mutatur tamen libertate.* 7 *magis accipe Senatũ, & statũ pro statu capitis, quo de agitur. In suo statu manet qui dignitatem amittit, et citus est integro capite, non qui statu capitis fuit.* est minor. l. 6. §. vlt. De vsuf. accresc. 8 *capite minuti Romæ non morantur, Senatu moti Romæ morantur.* l. 3. de senat. *His similes sunt relegati & dati in opus publicũ temporariũ, & casi fustibus.* 9 *veluti emancipatio vel datio in adoptionem* l. 4. §. pen. De gr. & adfin. 10 *non ergo vt dixit cap. superiore omnibus modis capitis deminutione cognationis perimitur, quia non minima sed maxima tantũ, & media, quia morti similiter assimulantur.* 11 *hæc extrema clausula merito abest à libro vetustiorum.*

1 *& manumiserit* vt c. seq. & l. vlt. C de dolo. 2 *imo fiduciarium secundum ritum iuris veteris quo contracta fiducia re mancipatus liberis à parente naturali solebãt manumitti: hodie pro legitimo habetur. Erat etiã fiduciarius tutor auctore Vlp. & Gaio pater fiduciarius qui filium ex secunda tertiave mãcipatione vel filiam aut nepotem ex vna mancipatione mancipatum mancipatamve sibi a parente naturali interposita fide manumittendi,* (vt l. verum §. vlt. De iniusto rup. test.) *manumittebat. Sed hoc genere emancipandi liberos antiquato, & ritus hic omnis, & quæ ex eo sequebatur iuris auctoritas antiquata est. & eius eius vmbra mansit tantum in nepotibus. qui post mortem parentis filiorum suorum impuberum ab avo manumissorum, vel fratrum vel filiorum fratrum, non legitimi tutores sunt capitis deminutione agnationis iure sublato, sed fiduciarii, nomen à parente ad se transmissum, quod et parens habuit retinentes, quod parens ipse non retinuit.* 1 *quia & ipsi patroni sunt,* l. eum patronum. De tu. pat. 2 *hæc ratio locum habet in fratribus qui fratris impuberis à patre manumissi post mortem patris fiduciarii, non legitimi tutores sunt & in ceteris. In patribus qui filiorum suorum impuberum ab avo manumissorum, post mortem avi tutelam suscipiunt, plus quam manifesto claudet. nec tamen ideo contemnenda. nec enim fere vlla fuat rationes iuris auctorum quæ non ex aliqua parte claudeant contentaque in probabilibus, nec solicite admodum fuerunt in reddendis exactis rationibus recepti & explorati iuris. Verũ in filiis sui & fratribus & ceteris. ratio tamen communis hæc fuit iure veteri, quia nec parens manumissor fuit tutor legitimus sed fiduciarius. Patronus fuit legitimus. Iuris noui ratio communis non est.* 3 *quia ætas etiam exigitur in hereditatorum vt tacita per tutorem explicet.* l. 1. De fideiuss. tut. 4 *etiam in legitimis contra ius vetus.* §. minores infra cap. 25. 1 *Conferebant edicta communiter prætores & tribuni plebis apud Ciceronem* III. Off. *& sic communiter tutores dant, & alia negat.* 2 *Præfectus vrbi illustrium, & clarissimorum filiis* vt l. 1. C. de tut. & cur. ill. pers. *qui & apud eum sui legitima ætati affectantes mores suos commendant.* l. 1. C. Th. de his qui ven. æt. *Prætor ceteris.* 3 *Th. quare,* vs, *ergo magistratus municipales* vt §. seq. *& inter magistratus municipales, & ciuitatum magistratus aliquid interesse, quod Acc. ait, falsum*

G

tes, nec expectata iussione præsidum disposuimus, si [4] facultas pupilli, vel adulti vsque ad quingentos A solidos valeat, defensores ciuitatum vna cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias [5] publicas personas, id est, magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores, vel curatores legitima cautela secundum eiusdem Constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. Impuberes autem in tutela esse, naturali iuri conueniens est: vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Cum igitur pupillorum, pupillarumq; tutores negotia gerunt, post pubertatem tutelæ iudicio rationes reddunt.

De auctoritate tutorum. Cap. XXI.

Auctoritas [1] autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria. vt ecce si quid dari sibi stipulatur: non est necessaria tutoris auctoritas. quod si aliis pupilli B promittant, necessaria est. Namque placuit meliorem quidem suam condicionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter quàm tutoris auctoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis [2], depositis: si tutoris auctoritas non interueniat; ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur. at inuicem pupilli non obligantur. Neque tamen hereditatem adire neque bonorum possessionem [3] petere, neque hereditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate, quamuis illi lucrosa [4] sit, nec vllum damnum habeat. Tutor autem statim [5] in ipso negotio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit. post tempus vero, aut per epistolam interposita auctoritas nihil agit. Si inter tutorem pupillumq; iudicium agendum sit, quia ipse tutor in re sua auctor esse non potest, non prætorius tutor, vt olim constituitur, sed curator [6] in locum eius datur, quo interueniente iudicium peragitur, & eo peracto curator esse desinit. C

Quibus modis tutela finitur. Cap. XXII.

Pupilli pupillæq; [1], cum puberes esse cœperint, tutela liberantur [2]. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum bene putauit: quod in feminis & antiquis impudicum est visum esse, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo sancta Constitutione promulgata, pubertatem in masculis, post quartum decimum annum completum, ilico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in femininis personis bene positam D suo ordine relinquentes, vt post duodecimum annum completum viri potentes esse credantur. Item, finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati [4]: item si in seruitutem pupillus redigatur vt ingratus à patrono, vel ab hostibus fuerit captus. Sed & si vsque ad certam condicionem datus sit testamento, æque euenit, vt desinat esse tutor, existente condicione. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum vel tutorum. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas, vel ciuitas eius amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit. ceteræ non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam. Desinunt autem [5] tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quod suspecti visi sunt: vel ex iusta causa sese excusant [6], & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius E proponemus.

De curationibus [1]. Cap. XXIII.

Masculi puberes & feminæ viri potentes [2], vsque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: qui licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. Dantur autem curatores ab hisdem magistratibus, à quibus & tutores. sed curator testamento non datur [3], sed datus confirmatur decreto prætoris vel præsidis. Item inuiti adulescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem [4]. curator enim & ad certam causam dari potest. Furiosi quoque & prodigi [5], licet maiores vigintiquinque annis sint; tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent [6] Romæ præfectus vrbi, vel prætor, & in prouinciis præsides ex inquisi- F

4 vt Th. ὑπὸ ... at nemineque de penes ... mitte ... da fuit vel scriptura. 5 ita legit Th at constitutio ipsa quæ est l. 30. C. de episc. aud. exigit, vel legamus, vel alias publicas personas, vel magistrat⁹, vel iuridicum. Et hoc sensu vt defensores ciuitatum dent tutores vna cum episcopo, vel cum aliis publicis personis si inopia abundet causa, vt specialiter ... ipsa constitutione, vel vt similiter magistratus municipales tutores dent vel in Alexandrina iuridic⁹ cum ... Const. Marci tutorum dattoper missa est. Publicæ personæ vocat eos quo quolibet officio publico in ciuitate funguntur. Hæc vero etsi data sit Constitutionib. tutoris dato, vix tamen ... fuer pant tatussio præsides fieri data quo que pignoris capi ... quia ... solet, ... præsidis l. nomination C. de pignor. nec heredem suscipere, adire, & restitutione nisi ex auctoritate præsidis auctore Paulo 4. Sent. tit. 4

1 auctoritas præbetur verbo, non scripto, non tacito consensu l. 1. §. vlt. De tutel. l. 3. eod. 2 adde pignoris l. 38 De pig. act. 3 alias, quærere. 4 quæ & si in veritate sit lucrosa sub incerto tamen anceps & periculosum est. vel adire e. vel recipere ex S. C. Trebelliano. nam & fideicommissarii Trebelliani recipiendo pro dodrante obligant se ære alieno, & legatis itidemq; ratio non quærenda bon. pos. sine tutoris auctoritate & non nouanda obligationis, vt in suis heredib. recte Paulus ait l. 4. Sent. adeo ad mortem testatoris rerum hereditariarum dominium continuari, vt nec tutoris auctoritas pupillo necessaria sit, si forte soluendo sit hereditas. 5 non in ... sed vel statim vt peractum est negotium. vel l. 1 in fi. & l. 2 De solut. hinc illa quæstio inter Iulianum & Neratium quo tempore sit necessaria auctoritas tutoris mulieri manumittenti per epistolam, quo scribitur epistolam an quo certior sit per ... igiturq; libertas l. qui absenti De adq. pos. & prior sententia obtinuit, quæ fuit Neratii & Proculi, auctore Vlpiano lib. Reg. 6 quia hodie iudicia extraordinaria sunt.

1 In masculis hoc erat certissimum feminæ olim pubertate tutela non liberabantur, hodie liberantur etiam patronorum tutela l. 13. in fin. De tut. & cur. da. 2 communiter tutoribus curatores accipiunt l. 8. De tribus ... 3 forte legibus Iulia & Papia Macrob. in Som. Scip. Femina maturius biennio legibus liberantur. 4 qui dolo potentes fuat, & criminalis iudicio tenentur l. 4. C. de aud. præst. 5 omnes veteres habent, desinunt autem, facit igitur differentiam inter desinere, & finire vt Paulus cum de ... agit in Sententiis, inter amittere & finire. Tutela perfuncti sunt qui finitam eam deponunt, non qui tutores esse desinunt. 6 in perpetuum non ad tempus § pen. c. seq. 1 ex veteribus qui meliores sunt, & ipsius quoq; Theophili veteres sane rectius, de curationibus vt supra de tutelis, & in contextu Theophili ... G 2 frequentius vsus auctores in feminis proprio verbum, quam communi in maribus quo vtantur non habent aliud quam communi. vt dicere liceat puberes autem viri potentes, aut puberes 3 ne a patre quidem, qui filium habet in potestate l. 12 De excu. tu: quia lex XII. de tutore testamento dando loquitur, non de curatore arg. l. vnic. De tut. & cur. dat. A matre vero neque tutor, neque curator. 4 vel ad tutelam recipiendam, quia & ipse in litem videtur esse l. 7. C. qui pe. tu. 5 prodigi ingenui legitimis parentis heredes, quia legitimis tantum heredibus, qui male dissipant parentis bona, lex XII. adgnatos & gentiles curatores facit, non testamentariis. libertinis quoque lex curatores non facit, quia parentem ciuilem non habent cuius ex testamento vel ab intestato heredes esse possint itaque prodigi libertini, vel qui ingenui ex testamento patris heredes extiterunt, datarios curatores habere possunt legitimos non habent. quod nos Vlpianus docuit, & receptum est in prodigis libertorum exemplo. 6 Quia lex XII. his personis non prospexerat omni casu, non exheredatis a parente, non se abstinentibus, non ... heredibus ... hodie ... curatores accipere.

A tione eis curatores dare. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, vt puta, si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, vel præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter[7] negotia administret, solet ei curator adiungi. Item in locum tutorum qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari[8]. Quod si tutor aduersa valetudine[9], vel alia necessitate impeditur, quominus negotia pupilli administrare possit, & pupillus vel absit, vel infans sit[10], quem velit actorem[11] periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui prouinciæ præerit, decreto constituet.

De satisdatione tutorum, vel curatorum. Cap. XXIIII.

B NE tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia, à curatoribus tutoribúsve consumantur, vel deminuantur: curat prætor[1], vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento[2] dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore[3] probata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi[4] sunt. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint, potest vnus offerre satis[5] de indemnitate pupilli, vel adulescentis, & contutori, vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor satis offerens præponatur ei, & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satis à contutore, vel concuratore suo, sed offerre debet, vt electionem det[6] contutori, vel concuratori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat; si quidem adscriptum fuerit à testatore quis gerat, ille gerere debet[7]. Quod si non C fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, vt edicto prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent, prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis probandum est, id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fieret. Sciendum autem est, non solùm tutores, vel curatores pupillis, vel adultis ceterisq; personis ex administratione rerum teneri, sed etiam in eos qui satisdationem accipiunt subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idonee passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis, quam ex Constitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur. quibus Constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores vel curatores, pignoribus captis coerceantur[8]. Neque autem præfectus vrbi, neque prætor, neque præses D prouinciæ, neque quis alius cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur, sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

De excusationibus tutorum vel curatorum. Cap. XXV.

EXCVSANTVR autem tutores vel curatores variis ex caussis: plerumque autem propter liberos, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor vel in prouinciis quinque, à tutela vel cura potest excusari, exemplo ceterorum munerum. nam & tutelam vel curam placuit publicum munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt[1], in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris[2] succedant: ex filia non prosunt[3]. Filij autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: E defuncti non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur[4]. hi enim qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelleguntur[5]. Item diuus Marcus in semenstribus rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quamdiu administrat, excusari posse. Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela, vel cura excusantur. Sed etsi fuerint tutores vel curatores, deinde reipublicæ causa abesse cœperint, à tutela vel cura excusantur, quatenus[6] reipublicæ causa absunt: & interea curator[7] loco eorum datur, qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto responsorum rescripsit[8]. nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati. Et qui potestatem[9] habent aliquam se excusare possunt vt diuus Marcus rescripsit: sed cœptam tutelam deserere nō possunt. Item propter F litem, quā cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusare nemo se potest: nisi forte de omnibus bonis vel hereditate controuersia sit. Item tria onera tutelæ non adfectatæ[10], vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur: vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem[11] bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur[12]. Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam Diui fratres, quam per se[13] diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere. Item propter aduersam valetudinem, propter quam nec suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet. Similiter eum qui literas nesciret excusandū esse diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti

7 *In locum suspecti tutor datur.* §. vlt. ca. prox. 8 *quia non desinunt esse tutores.* 9 *superueniente tutelam susceptam.* 10 *atq; adeo tutor auctor esse nō possit ad iudiciū accipiendum, vel dictandū* l. 2. De adm. tut. *vel ad alia gerenda negotia per se, vel per procuratorē* l. 24. eodē. l. 6 Rem pup. sal. fo. 11 *Actor, qui & adiutor dicitur, litiū causa constituitur* l. liberto §. pen. de neg. gest. *vel aliorum negotiorum causa. nā vt seruum actor negotiorū sci licet, non litiū damnat, ita liber homo actor recte dicitur, qui aliena negotia agit, etiam si non sit cōstitutus apud acta, quamquā in eo quo de agitur, quia tutoris fuit suppetias, acta interuenire oporteat, & decretū. Proprie tamē actor litiū causa* l. liberto, §. penult. De neg. gest. *Adiutor aliorum negotiorū datur.*

1 *vt* l. eorū §. vlt. De dam. inf. 2 *etiāsi non turo, puta testamento matris* l. 2. De conf. tut. 3 l. 26 § 1. in fin. Quan. dies leg. ced. 4 *& pronūciatis* l. 5. De conf. tut l. vlt. §. itē rescripsersit à

curatore De adm. rer. ad ciui. pert. *Ceteri si non satis dederint, legitimi administratores non sunt* l. pen. C. in quib. cau. in int. rest. 5 l. 53 §. pen. De fur. 6 *alioquin suspectus esse præsumitur qui vltro tutela administrationem affectat, contutori electione non delata.* 7 *Vt solet dissentientibus inter se creditoribus in portione eligenda, quam à debitoribus ferant* l maiorem De pac. 8 *vel remouea tur quasi suspecti* l. 1 & 2 C. si tutor non satisd.

1 *sicut nec ad liberationē operarū ex lege Iulia de maritandis ordinibus libertinus.* 2 *si pater viuat aut non prosunt* l. 2. C. qui num. l. b. 3 *quia non succedūt in lo-*
G *cum matris.* 4 l. vlt. De vac. mun. 5 *Plautus Qui per virtutem perbitat non interbitat.* 6 *quamdiu, vt contra quamdiu pro quatenus sæpe.* 7 *sino & tutor datur recte.* 8 *vel rescripsit, vt* l. ex contractu De iud. § inspectio c. seq § locus De rer. diuis. 9 *vt puta consul prætor præses prouinciæ* l. eum qui De iurisdict. l. 3. §. vlt. De rec. qui arb. *procurator Cæsaris, sino & magistratus municipales, & quicunq; iurisdictione habent.* 10 *affectatur autem plerumq; leuissima, vt duabus causa numerum trium expleat.* 11 *tutores tutelam curatores substantiam siue res administrant* l. 39 § pen. De lib. cau. l. Lucius §. 1. ad Treb. *Græcus auctor apud Suidam* [illegible] 12 *pro administratione est etiam cessationis periculum* l. 38. D. eod. 13 *solus sine fratre. ratio autem hæc est quia & pauper vix satisdationem præstare potest.* l. 2. §. vlt. de col. bon.

literarum possunt ad administrationem negotiorum sufficere[14]. Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium nō excusantur qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserunt. Non esse admittendam excusationē eius, qui hoc solo vtitur, quod ignotus patri pupillorum sit, Diui fratres rescripserunt. Inimicitiæ quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales fuerunt nec reconciliatio interuenit, à tutela vel cura solent excusare. Item qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela. Item maior septuaginta annis à tutela vel cura excusare se potest. Minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur. à nostra autem Constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo vt nec excusationis opus fiat. Qua Constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam [15] vocetur, nec adultus: cum erat inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. Idem & in milite obseruandum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur. Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua id exercent, & intra numerum sunt, à tutela vel cura habent vacationem. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: aliis vti intra tempora non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra dies quinquaginta continuos, ex quo cognouerunt, excusare se debent: cuiuscumq; generis sunt, id est, qualitercumque dati fuerint tutores, si intra centesimū lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. Si vero vltra centesimum habitant, dinumeratione facta viginti milium diurnorū & amplius triginta dierum. quod tamen, vt Scæuola dicebat, sic debet computari, ne minus sint quàm quinquaginta dies. Datus [16] autem tutor ad vniuersum [17] patrimonium datus esse creditur. Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur. in tantum vt licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogēdum [18], diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt maritum vxori suæ curatorem datum, excusare se posse [19], licet se immisceat. Si quis autē falsis allegationibus excusationem tutelæ meruit, non est liberatus onere tutelæ [20].

A B C

De suspectis tutoribus vel curatoribus. CAP. XXVI.

SCIENDVM est suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere. Datum est autem ius remouendi tutores suspectos Romæ prætori & in prouinciis præsidibus earum, & legato [1] proconsulis. Ostendimus qui possent de suspecto cognoscere: nunc videamus qui suspecti fieri possint. Et quidem omnes tutores possunt siue testamentarij sint, siue non, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus sit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum [2], licet vt suspectus remotus fuerit. Consequens est vt videamus, qui possunt suspectos postulare. Et sciendum est quasi publicam esse hanc actionem, hoc est, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: vt puta mater, nutrix [3] quoque & auia possunt, potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, cuius Prætor perpensam pietatem intellexerit non sexus verecundiam egredientis, sed pietate productam, non continere iniuriam pupillorum [4], admittet eam ad accusationem. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare, puberes autem curatores suos ex consilio [5] necessariorum suspectos possunt arguere. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque rescripsit [6]. Sed & ante quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri idem Iulianus rescripsit [7], & secundum eum constitutum est. Suspectus autem remotus siquidem ob dolum: famosus est. si ob culpam; non æque. Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta [8] fuerit, posteaq; tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio [9]. Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimēta pupillo decernantur, cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta. Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta non [10] posse decerni, si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad præfectum vrbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur qui data pecunia [11] ministeriis tutelam redemit. Libertus quoque si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur ad præfectum vrbi remittitur [12] puniendus. Nouissimè sciendum est eos qui fraudulenter tutelam, vel curam administrant, etiam si satis offerant [13], remouendos à tutela. quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum enim eum putamus, qui moribus talis est [14], vt suspectus sit. Enimuero tutor, vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen, & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

D E F

14 & hoc ex sua sententia Pauli etiam nō temere excusatio recipi debet, quia rationes per aliū conficere potest.
15 ad quam olim ipso iure etiā pupillus vocabatur, vt duobus locis Vlpianus ostendit lib. Reg. tit. de tutel. administratione soluunt curatores a prætore permissa. §. interdū supra cap. 23. aut excusatione tamen eorum ad missa.
16 Datus generaliter.
17 & quia datus intelligitur ad omne patrimonium & omnem vtilitatem pupilli, adeo excusatione indiget eum non in eadē prouincia omne patrimonium est.
18 l. 13. §. vlt. De cur. & rat. dist. et Græci interpretes ad l. 69 §. nuptiis De iu. dot. l. 3 §. quæri De susp. tut.
19 quia et remoueri potest ne reddenda curationis ratio cohibeatur.
20 alias admissa iusta excusatione effectus hic est, vt penitus tutela habeat.

1 quia & tutorē dare potest ex Oratione D. Marci l. 1. De tut. & cur. da. l. pen. De off. proc. Ideo vero concessum munus est eis cum præsides prouinciæ mandaunt iurisdictionē suā, tametsi par vtilitas & fauor id pupillorum exigat et permittit sicut & ei qui mandatu prætoris ius dicit idem interpretes prudentum remisit l. 1. §. damus eod. l. pen. De off. eius cui mand. 2 *Verbis mitioribus temperata postulatione & sententia &* vide l. 38 § pen. Ad leg. Iul. de adult. 3 *nam & hæc quasi altera mater est, vt lupa Virgilio dicitur mater Remi & Romuli.* 4 *puta cognatorum. vel adfinium vel patroni patrona liberorum. nam exterorum iniuriam mulier non exequitur publica iniuria publicaue aut populari actione.* 5 *Cur non & impuberes ex consilio necessariorum, cum & ex consilio tutorum alios accusare possint si res ad eos pertineat?* l. 2. De accus. *nimirum quia hoc eis legibus concessum est, non etiam aliud.* 6 *Vet. rescripsit, vt* § seq. & §. item qui R P supra cap proximo. 7 *& hoc quoque Theophilus Iulianus ἀποφάσεις vocat, id est rescriptum siue responsum.* 8 *cognitionem suscipit iudex statim atq; litigatores litem susceperunt, id est cum litem contestati sunt apud eum* l. inter De pub. iud. l. pen. De iurid. 9 *& hoc quoque Papiniano visum est, & fortassis an superiora verba, vt Papiniano visum est, an hunc locum transferenda sunt.* 10 *duæ negationes pro vna. sic enim vet. scriptum habent, sic legit Theoph. sic Varro omnes heroas negat nescisse.* 11 *corrupta fide coquisitionis ministeria siue officia prætoris.* 12 *Recte Theoph. ait vi ūmq. quia pœna corporalis exsecutio ad prætorem non pertinebat & hoc libere Tribunalium Vlpianus quibus quæ cumq; Tribunalis iurisdictio propria & potestas esset.* 13 *quod plerumq; faciunt qui locupletes non qui pauperes sunt, quibus res difficilis est satisdationem implere* l. 2. De cust. reor. *& ideo subiecit suspectum enim. sic omnino legendum est.* 14 *quamuis sit locuples.* G

DOMINI

A

DOMINI NOSTRI IVSTINIANI PP. A. INSTITVTIONVM SIVE ELEMENTORVM PER TRIBVNIANVM VIRVM magnificum magistrum & exquæstore sacri palatij, & Theophilum, & Dorotheum viros illustres, Incipit,

B

LIBER II.

De diuisione rerum & qualitate. CAP. I.

SVPERIORE libro de iure personarum exposuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuiq; adquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. Et quidem
C naturali iure communia[1] sunt omnium hæc, aer, aqua profluens[2], & mare, & per hoc litora[3] maris. Nemo igitur ad litis maris accedere prohibetur, dum tamen villis & monumentis, & ædificiis abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut & mare. Flumina autē omnia, & portus publica sunt.[4] ideóque ius piscandi[5] omnibus commune est in portu fluminibusque. Est autem litus maris[6], quatenus hibernus fluctus maximus excurrit. Riparum quoque vsus[7] publicus est iuris gentium, sicut ipsius fluminis. Itaq; nauem ad eas adplicare[8], funes arboribus ibi natis religare[9], onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent. qua de causa arbores quoque in hisdem natæ eorundem sunt. Litorum quoque vsus publicus[10] iuris gentium
D est, sicut ipsius maris, & ob id quibuslibet liberum est casam[11] ibi ponere, in quam se recipiant: sicut retia siccare[12], & ex mari reducere[13]. Proprietas autem eorum potest intellegi nullius esse, sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra vel arena. Vniuersitatis sunt[14], non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & similia si qua alia sunt communia[15] ciuitatium. Nullius autem sunt res sacræ[16], & religiosæ, & sanctæ: quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est. Sacræ res sunt quæ rite, & per[17] pontifices deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram Constitutionem alienari, & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis vero auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem in quo ædes sacræ sunt ædificatæ etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, vt & Papinianus rescripsit. Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum
E mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum inuito[18] socio inferre[19] nō licet. in commune vero sepulchrum etiam inuitis ceteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienū locum concedente domino licet inferre: & licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, tamen religiosus fit locus. Sanctæ quoque res veluti muri & portæ[20], quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam

1 communia sunt, quorū vsus, & vtilitas iure gentium commune est omnibus hominibus.

2 aeris, vel aqua fluētis vsus commune est, sicut & fluminis, & aqua quidem quatenus eam sumere, & vti, fluminis vero quatenus in ipso piscari, & per ipsum nauigare cuique liberum est. vsu enim solo discernuntur flumē & aqua fluminis.

3 imo sunt populi qui in eo imperium habet l. 3. Ne quid in lo. pub. *Dico litorum vsum esse communē, sicut maris, alioquin nec maris vsus vllus communis esset, si & litora non essent in vsu communi. Et quod dicitur ea esse populi sine publica, vt* d. l. 3. & l. pen. § 1. De adq. rer. do. *sic est accipiendum, vt vsu sint publica iuris gentium, sicut mare* d. l. pen. § 1.

4 Separat publica à communibus, quamuis & hæc ipsa publica sint quia quæ sunt communia eorum proprietas nullius est. l. ergo in finibus. *nam si cum rebus singulorum sane non sunt propriè singulorum. Item ex communibus quæ occupare*
F *possunt occupantis eo modo posita sunt. ex publicis non item. qui sit vt qui mare ambitus adificat, iure gentium suum adificium faciat, quanquam melius sit in adificando etiam adhibere publicam auctoritatem* l. fluminū De dam. inf. l. quamuis De adq. rer. do. *qui vero in flumine vel ripa adificat, vel quolibet alio loco publico, nullo modo suum opus facit sine publica auctoritate. Denique, rerum communium proprietas omnibus vacat, rerum publicarum non item.*

5 quia portuum & fluminum vsus iure gentium communis est, sicut riparum. Publica hæc omnia sunt l. 3. De flum. *id est, cōmunia vsu, non proprietate. Communia vero vsu & proprietate omnibus patent, omnibus vacant.*

6 vt ripa est qua flumen cum est plenissimum, sic litus, qua mare cum maxime æstuat alludit. At ripa plerumq; vestita, litus sinuosum. Pomponius Mela In Æthiopia oras maris vastis præcisas montibus ripas potius esse, quam litora.

7 id est, communis. Proprietas autem est eorum, qui propè ripas prædia possident quibus potissimum & earum muniendarum onus incumbit.

8 quod est subducere vel conferre.

9 Colu[illegible] [illegible] nos ibidem.

10 id est, communis l. præscriptio De vsurp. & vsucap. *Proprietas vero nullius, his locis exceptis quæ ab aliquo occupata, speciem litoris amiserunt.*

11 casam frondeam, quæ & vmbra dicitur.

12 Ouidius. Dum retia litore siccat.

13 reducere. Deducere est mittere in mare. Ouidius. Deductæ naues carinæ. Iubet enim eas in fretum deduci.

14 separat ea quæ vniuersitatis sunt a publicis quamuis & hæc ipsa vniuersitatis sint l. 1. D. eod. tit. *minimum quia publica non sunt in patrimonio populi* l. 14. De adquir. rer. dom. *Vniuersitatis autem quæ sunt in patrimonio populi habentur. Vtraq; tamen sunt in vsu publico, & separanda sunt ab his, quæ sunt in patrimonio fisci quæ non sunt in vsu publico* l. pacta § v t. De cont. emp. l. 2. § hoc interdictum Ne quid in lo. pub. *ac præterea publica communia sunt omnium hominum. Vniuersitatis vero communia tantum ciuitatum illa iure gentium vsibus omnium, hæc iure ciuili vsibus ciuium deseruiunt* l. 2. § 1. Ne quid in lo. pub.

15 non communia omnium vt agri aut villa, aut area, vel insula in ciuitate adificata nomine publico l. 2. § publici. Ne quid in lo. pub.
G *& balnea, basilica, forum. Via autem & itinera publica & limites per quos omnibus iter debetur publica sunt. Non vniuersitatis.*

16 hæc ita nullius sunt, vt nec vllius fieri possint. Res autem prophana, quæ nullius sunt alicuius fieri possunt.

17 non priuatim auctoritate, vt subiicit Ælius Gallus, Quod, inquit priuati sua religionis causa Deo dedicant, id Pontifices Romanos non existimare sacrum.

18 vel ossa mortui.

19 nisi si alius non sit locus, in quo defunctus sit eius opportune sepeliatur, sicut nec inuito fructuario inferre licet, nisi si alius defuncto proprietario sepulturæ locus opportunus non sit.

20 in ritualibus libris Etruscorum, quibus perscriptum est qua sanctitate sint muri, quo iure portæ, sanctitate muri separantur a portis. & in libris Pontificum soli muri dicuntur esse sancti, itemque ab Ælio Gallo, & hoc loco subiecit, qui aliquid in muros, nec autem in portas. quia scilicet maior & antiquior murorum sanctitas est.

enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod, sicut diximus, appellatur ius gentium: qua- A
rundam iure ciuili. Commodius est itaque a vetustiore iure incipere. palam est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit [21]. ciuilia enim iura tunc esse cœperunt, cum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, id est, omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. nec interest feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia potest à domino, si is prouiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis eousque tuum esse intellegitur, donec tua custodia coercetur. Cum vero euaserit custodiam tuam, & in naturalem libertatem se
B receperit, tuum esse desinit [22], & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intellegitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio. Illud quæsitum est an si fera bestia ita vulnerata sit vt capi possit, statim tua esse intellegatur. quibusdam placuit statim esse tuam, & eousque tuam videri donec eam persequaris. quod si desieris persequi desinere tuam esse, & rursus fieri occupantis. Alij non aliter putauerunt tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quia multa accidere possunt, vt eam non capias [23]. Apium quoque natura fera est. Itaque quæ in arbore tua consederint, antequam à te alueo [24] includantur, non magis tuæ intelleguntur esse, quam volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. ideóque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoque si quos effecerint, quilibet eximere potest. Planè integra re si prouideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen
C quoque quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intellegitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis eius est persecutio. alioquin occupantis fit. Pauonum & columbarum fera natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine auolare & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, vt in siluas ire & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est, vt eousque tua esse intellegantur, donec animum reuertendi habeant [25]. nam si reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. Gallinarum autem & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intellegere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij anseres, quos feros appellamus, ideóque
D si anseres tui aut gallinæ tuæ aliquo [26] casu turbati, turbatæve euolauerint, licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint tui tuæve esse intelleguntur: & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum [27] committere intellegitur. Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt [28]: adeo quidem vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur [29], qui tamẽ, si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt. Item lapilli & gemmæ, & cetera, quæ in litore inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt. Item ea quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem iure tibi adquiruntur. Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. Est autem alluuio incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adici, quod ita paulatim adicitur, vt intellegere non possis, quãtum quoquo momento temporis adiciatur. quod si vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & vicini prædio
E attulerit: palam est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitæ esse [30]. Insula quæ in mari nata est, quod raro accidit, occupantis fit. nullius enim esse creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo latitudinis cuiusque fundi, quæ latitudo prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infra vnitum, agrum alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager cuius & fuerat. Quod si naturali alueo in vniuersum relicto, alia parte fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam eius prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo propè ripam sit. nouus
F autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen, rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident. Alia sanè causa est si cuius totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem commutat. & ob id si recesserit aqua, palam est eum fundum eius manere, cuius & fuit. Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrũ is qui fecerit an ille potius qui materiæ dominus fuerit: vt ecce, si quis ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinũ aut oleum aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrũ, aut collyriũ composuerit: vel ex aliena lana vestimẽtum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium vel subsellium fabricauerit. Et post multas Sabinianorum & Proculeianorũ ambiguitates placuit
G

21 imo cum semper eo nũ, & verũ natura aequale, atq; adeo genere humano vetustius. Vt hac est non modo senior, inquit M. Tullius, quã aetas populorum, & vrbium, sed aequalis illi, [illegible] caelum atque terras tuentis & regentis Dei.
22 §. hac ad tem cap. 9. lib. 4. A te etiam possidere desinit.
23 & harũ rerum dominium nõ adquiris sine possessione naturali, id est, nisi eas ceperis l. 1. De adq. pos.
24 Alueo inclusa tuo dominij fiunt [illegible] et fera sint, nec [illegible] clausa vt non abire possint et fructus [illegible] sunt, potius mel, cera, et apes [illegible] quidquid inter has & columbas interest: Celsus scribit quae est mansue effugerunt nõ longe tamen domo fugiunt. Proculo [illegible] fuit de apibus.
25 quo animo etiam suis possessionem absentes [illegible] conseruant sicut [illegible] mores l. 3. §. itẽ feras in fin. De adq. pos.
26 Vel casu, vt Th. in [illegible] non, modo.
27 Nou. xxix.
28 mobilia fiunt occupantium [illegible] mobilia publicantur.
29 Xenophon [illegible]
30 arbores scilicet & pars prædij ea quoque quæ his arboribus consita est, quia non tam hic ea pars solũ est, sed prædium vicini, cui tam ea pars quam arbores, quæ in eo radices ceperunt, cedunt tanquam solo superficies. & priori domino necessaria est in factum, seu vtilis in rem actio, pretij consequendi gratia.

media

A media sententia [31] existimantium, si ea species ad materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci eum potius intellegi dominum, qui fecerit [32]. vt ecce vas conflatum potest ad rudem massam æris, vel argenti vel auri reduci: vinum autem, vel oleum aut frumentum, ad vuas, & oliuas, & spicas, reuerti non potest. ac ne mulsum quidem ad vinum, & mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum qui fecerit: cum non solum operam suam dedit, sed & partem eiusdem materiæ præstauit. Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuit: licet pretiosior est purpura, accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictio-
B nem: siue ipse sit, qui vestimentum fecit, siue alius. nam extinctæ res licet vindicari non possint, condici tamen a furibus, & quibusque aliis possessoribus possunt. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus quod ex confusione fit, vtriusque commune est, veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti, vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum, idem iuris est. nam & eo casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel diuersæ materiæ, vel quæ eiusdem generis sunt, idem iuris esse placuit. Quod si frumentum Titij frumento tuo mixtum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune erit, quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mixtum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commu-
C ne esse, quia singula corpora in sua substantia durant: nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intellegitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mixta fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit, arbitrio autem iudicis continetur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipse intellegitur dominus ædificij, quia omne quod inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideò is qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse, sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cauetur ne quis tignum alienum, ædibus suis iunctum, eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno iniuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Sed si aliqua
D ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam persecutus, [33] tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuerso si quis in alieno solo sua materia domum ædificauerit, illius fit domus, cuius & solum est. [34] Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intellegitur alienata, vtique si non ignorabat se in alieno solo ædificare. & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certè illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali [35] repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum solum esse, potest obiici culpa, quod ædificauerit temere in eo solo, quod intellegeret alienum esse [36]. Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit, si modo vtroque casu radices egerit.
E ante enim quàm radices egerit eius permanet, cuius & fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices agit planta, proprietas eius commutatur, vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus. rationem enim non permittere, vt alterius arbor esse intellegatur, quàm cuius in fundum radices egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit. Qua ratione autem plantæ quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelleguntur. Ceterum sicut is qui in alieno solo ædificauerit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus, ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseruit. Literæ quoque licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideóque si in chartis, membranisve
F tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarúmve possessionem bona fide nactus est. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere, aliis videtur picturam qualiscumque sit tabulæ cedere. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim picturam Apellis, vel Parrhasij in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat [37], nec soluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is, qui pinxit possideat: consequens est vt vtilis actio domino tabulæ aduersus eum detur. quo casu si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtiq; si bona fide possessor fuerit
G ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod siue is qui pinxit subripuit tabulam, siue alius,

31 vt l. 3. Si pars her. pet. l. 7. vt lego. no. cau. §. vlt. cap. 6. lib. *superiorem. Plerúnque inclum est in medium ne, quã in summum vel in unũ. Mea autẽ hac sententia eruendorum distinctione verum fecit, quam quod nulla fecis sent Sabinianis aut Proculeianis, ideo neutrorum sententia obtinuit. Sabinianorum enim non nisi in vase facto ex auro, vel argento, vel ære alicho, quia materia manet, & in frumento decusso ex spicis alienis, quia nostra species non est.*

32 *si bona fide fecerit suo nomine non si mala fide, auctore* Iaulo & Vlpiano l. 12. ad exh. l. 52. De fur.

33 *persecutus pro consecutus* vt §. de iis infra cap. 9 & § item præterea l. 4. cap 6. & l. 57. §. vlt. De verb. sign. *vt contra consequi pro persequi:* l. illum Ad leg. Iul. de adult. *& ad sequi in* Orat. pro Cæcin.

34 *nisi in communione ædificauerit domino cessante iuxta formam senatus Marci* l. cũ duobus § idem scip. Pro soc. l. ad curatoris §. 1. De damn. inf. *quod etiã Vlpiano, Sextino & Victor attribuunt & Adriano* l. 4. C. de æd. pr.

35 *Dolum est de alienatione, illura lucrari velle.* l. illud De pet. her. l. 17. §. pen. De instit. act. *In hanc vero rem multa sunt leges satis nota omnibus, quibus tamen addi velim* l. 32. §. Lucius De vsufruct. leg.

36 *Remo? quis tamen est idem etiam malæ possessori dare vsque eo quo dominus locupletior factus est* l. planè De pet. her. l. Iulianus 2. De rei vind. *Hac enim si scierit non si ignorante domino soli ædificauerit* l. pater §. si donaui De do. excep.

37 *pictor directam vindicationem habet.*

competit domino tabularum furti actio. Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona A
fide fundum emerit, vel ex donatione aliáve qualibet iusta causa æque bona fide acceperit: naturali
ratione placuit fructus, quos perceperit, eius esse pro cultura [38] & cura. Et ideo si postea dominus super-
uenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui alienum fun-
dum sciens possederit, non idem concessum est. itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint,
cogitur restituere. Is ad quem vsusfructus fundi pertinet, nō aliter fructuum dominus efficitur, quàm
si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad heredem
eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur [39]. Eadem fere & de colono dicuntur [40]. In
pecudum fructu etiam fœtus est, sicut lac [41], pili, & lana. itaque agni, hœdi & vituli, & equuli, & suculi
statim naturali iure [42] dominij fructuarij sunt, partus vero ancillæ in fructu non est. itaq; ad dominum
proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum B
natura [43] gratia hominis comparauerit. Sed si gregis vsumfructum quis habeat, in locum demortuorū
capitum ex fœtu fructuarius summittere debet [44] (vt Iuliano visum est) & in vinearum demortuarum,
vel arborum locum, alias debet substituere. rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.
Thesauros quos quisque in loco suo inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem secutus, ei con-
cessit, qui inuenerit. Idémque statuit si quis in sacro, aut religioso loco fortuitu casu inuenerit. At si quis
in alieno loco non data ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit: dimidium inuentori, dimidium domino
soli concessit. Et conuenienter si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, dimidium Cæ-
saris esse statuit. Cui conueniens est vt si quis in fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis inuenerit: dimi-
dium ipsius esse, dimidium fisci vel ciuitatis. Per traditionem quoque iure naturali res nobis adquirun-
tur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in C
alium transferre, ratam haberi. & ideo cuiuscumque generis sit corporalis res, tradi potest, & a domi-
no tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vo-
cantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis sunt: inter quæ nec non & Italica
prædia, ex nostra Constitutione nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis, aut dotis [45],
aut qualibet alia ex causa tradantur sine dubio transferuntur. Venditæ vero res, & traditæ, non aliter
emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti [46] ex-
promissore, aut pignore dato. quod cauetur quidem etiam lege duodecim tabularum, tamen rectè di-
citur & iure gentium, id est, iure naturali id effici. Sed si is [47] qui vendidit, fidem emptoris secutus est,
dicendum est statim rem emptoris fieri. Nihil autem interest [48], vtrum ipse dominus tradat alicui rem,
an voluntate eius alius. Qua ratione si cui libera vniuersorum negotiorum administratio à domino D
permissa fuerit, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis. Interdum et-
iam sine traditione, nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem quam tibi ali-
quis commodauit, aut locauit, aut apud te deposuit, vendiderit tibi, aut donauerit. Quamuis enim [49] ex
ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen [50] ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur pro-
prietas, perinde ac si eo nomine tradita fuisset [51]. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit,
simulatque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. Hoc am-
plius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce
prætores, & consules, qui missilia [52] iactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque sit excepturus: &
tamen quia volunt quod quisque exceperit, eius esse, statim eum dominum efficiunt. Qua ratione ve-
rius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effi- E
ci. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id rerum suarum esse nollet:
ideóque statim dominus esse desinit [53]. Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, leuandæ
nauis causa eiciuntur. hæ enim dominorum permanent, quia palam est eas non eo animo eici, quod
quis eas habere non vult, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa si quis
eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nanctus [54], lucrandi animo abstulerit: furtum committit.
Nec longè discedere videntur ab his, quæ de reda currente non intellegentibus dominis cadunt.

De rebus incorporalibus. CAP. II.

QVÆDAM præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ sui na- F
tura tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumera-
biles. Incorporales autem sunt quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure consistunt: sicut he-
reditas, vsusfructus, vsus, obligationes [1] quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet quod in here-
ditate res corporales continentur. nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, & id,
quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est [2]. veluti fundus, homo, pecunia.
nam ipsum ius hereditatis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis, incorporale est. eo-
dem numero sunt iura prædiorum vrbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes vocantur.

38 *ergo fructus qui ex facto eius nascuntur, non qui iure soli, cultura & cura secuti.* 39 *Debitur tamen heredi fructuarij pro rata temporis quo cessit vsusf.* l. 5. §. vlt. Si vsusfr. pet. l. 32 § pen. De vsufruct. leg. 40 *qui & in alijs plerumque causis fructuario comparatur* l. 12. Quod vi aut clam. 41 *& caseus. Cato de fructu ouium sequitur pili. Sic legendum, vt apud Gaium & Theoph.* ... *caprarum, lanarum* 42 *Gaius pleno iure, vt ostendat non esse necessariam vsucapionem* l. 5. § lana. De vsuf. & vsuf. *qua plenum vim tribuere dicitur* l. 17. De rei vind. *at fame eius naturali iure dominium adquiritur, ... suppetia necessaria non sunt* 43 *vt dum ...* 44 *Columella Boni pastoris vel prima cura est in demortuarum, vitiosarumque vicem locis eorundem capitum substituere. Summissi fœtus gregem retinet* l. de ducta § he reditate. Ad Treb. 45 l. quoties § vlt. De pec. eod § sed tamen infra de vsuca. § adeo infra de loca & cod. 46 *De stipulatione Cato* in legibus emptionis. *Donicum pecuniam satisfecerit, aut delegarit.* 47 l. 5 § sed si ded. De trib. act. Liuius 22. *Vult sibi quisque credi & habita fides ipsam plerumque obligat fidem.* 48 *sicut nihil etiam interest emptori res tradatur an alij voluntate emptoris.* l. 21 § fugitiuos, Mand. l. 4 § tunc. De vsucap. 49 *nihil refert relinquas an transferas possessionem* l. S.C. com. ver. iud. l. si ego. § pen. De iu. dot. *Idem est si in possessione res sis voluntate nuda venditoris* l. 12. G
C. de con. empt. l. 2. Si quis alij vel sibi l. 2. C. de adquir. poss. 50 l. quidam De rei vind. l. absenti De donat. 51 *quia & tuam pro tradita habes* l. si fur. de vsur. & vsuc. 52 *quas sparsiones Seneca, aureos imbres Corippus ex auro dentes sparsiones Statius, ex croco odorato imbres Musa rhetor.* 53 *vt Sabinianis visum est quæ verior sententia est.* 54 *cum nactus scilicet vt Th. interpretatur.*

1 *& actiones omnes in rem, vel in personam.* 2 *corporale effectum* l. vlt. C. de præs. long. temp.

De serui-

A *De seruitutibus.* CAP. III.

RVSTICORVM prædiorum iura sunt hæc iter, actus, via, aquæductus. Iter est ius eundi ambulandi homini [1], non etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus est ius agendi: vel iumentum vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, eoque vti potest, etiam sine iumento. Via est ius eundi, & agendi, & ambulandi: nam & iter, & actum in se continet via [2]. Aquæ ductus est ius aquæ ducendæ, per fundum alienum. Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt, quæ ædificiis [3] inhærent, ideo vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, vrbana prædia appellamus, & si in villa ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ, vt vicinus onera vicini [4] sustineat: vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere, vt stillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat, & ne altius tollat quis
B ædes suas, ne luminibus vicini officiat. In rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris ad aquam adpulsum, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. Ideo autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem adquirere vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet prædium, neo quisquam debere, nisi qui habet prædium [5]. Si quis velit vicino aliquod ius constituere, pactionibus, atque stipulationibus id efficere debet [6]. Potest etiam in testamento quis heredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere, vel stillicidium habere: vel vt patiatur eum per fundum [7] ire, agere, aquamve ex eo ducere.

De vsufructu. CAP. IIII.

C VSVSFRVCTVS est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia [1]. Est enim ius in corpore [2]: quo sublato & ipsum tolli necesse est. Vsusfructus à proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit. vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vsumfructum. Et contra, si fundum legauerit, deducto vsufructu legatarius nudam habet proprietatem, heres verò vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto eo fundum legare potest. Sine testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu: placuit certis modis extingui vsumfructum, & ad proprietatem reuerti. Constituitur autem vsusfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in seruis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis quæ ipso vsu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vsumfru-
D ctum. quo numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. Namque ipso vsu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui: vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit, ita datur legatario, vt eius fiat: & legatarius satisdet heredi de tanta pecunia restituenda, si morietur aut capite minuetur. Ceteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his, satisdatur, vt si morietur, aut capite minuetur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum (nec enim poterat) sed per cautionem quasi vsumfructum constituit. Finitur autem vsusfructus morte fructuarij [1], & duabus capitis deminutionibus: maxima & media, & non vtendo [2] per modum & tempus. quæ omnia nostra statuit Constitutio. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructua-
E rio cedatur (nam cedendo extraneo, nihil agit) vel ex contrario, si fructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur [3]. Eo amplius constat si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ quidem vsumfructum deberi. Cum autem finitus fuerit vsusfructus, reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem [4].

De vsu & habitatione. CAP. V.

ISDEM istis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet, iisdémque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus autem scilicet iuris est in vsu, quam in vsufructu.
F namque is qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad vsum cottidianum vtatur: in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis per quos opera rustica fiunt, impedimento. nec vlli alij ius, quod habet, aut locare [1], aut vendere, aut gratis concedere potest: cum is qui vsumfructum habet, potest hæc omnia facere [2]. Item is qui ædium vsum habet, hactenus ius habere intellegitur, vt ipse tantum habitet: nec hoc ius ad alium transferre potest. & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: sed cum vxore sua liberisque suis, item libertis, nec non aliis liberis personis, quibus non minus quam seruis vtitur, habitandi ius habet. Et conuenienter si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare licet. Item is ad quem serui vsus pertinet, ipse tantummodo operis, atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum
G est. Idem scilicet iuris est & in iumentis. Sed si pecorum, veluti ouium, vsus legatus sit, neque lacte,

1 *ius eundi prædij vtilitatè respectu, ius ambulandi hominis.* 2 *vtrumque nominatim, & principaliter. alias autem continet iter, non nominatim, sed tacitè & per consequentias.* 3 *quibus debentur vsusfr.; personis quibus debetur nam & certè non nisi ab his quib. debitur aliæ seruitutes dicuntur esse hominum, aliæ prædiorum.* 4 *inferior suo personas* l. nec. uet. §. 1. si serv. vind. l. 1. De ser l. g. 5 *vicinum, aut proximè adsitum, non longè remotũ* l. si ædes & l. seq. De serv. v. l. 1. Gaius. De an. leg. l. 3. De seru. rust. 6 l. pen. C. de ædif. pr. 7 *Addidit vicino suum vel heredes. nam & fundum heredis testator seruitute onerare potest.*

1 *nam eorũ rerum quarũ substantia vtendo perit proprie vsusfructus non est.* 2 *non in re incorporali propria.* 3 *aut ei cui fructuarium rogatus est restituere vsumfructum* l. 4. Quibus mod. vsusfr. amitt. 4 *non vti quādo ducatur, desinit* l. 38 De vsufr. *Sed & vtatur eo modo quo vsusfr. constitutus est, non vti est.*

1 *confundi dicitur, & adcrescere ipsi fructus*

nuda proprietatis & consolidari. quia consolidatio & his verbis, ius solidum significatur in l. 9. in fi. De aq. plu. arc. 6 *plenam proprietatem* l. 15 §. vlt. De cast. pec. *plenum* [illegible] 19. De an. leg l. 126 §. 1 De verb. oblig.

1 l. 10. § 1. Com. diuid. 2 *aut pignorare, quia hæc licentia in fructu connumeratur vsuarius autẽ nõ habet fructũ.* 5 *non tamen legare* l. quod in rerũ §. 1. De leg. 1.

neque agnis, neque lana vtetur vsuarius, quia ea in [4] fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum A
pecoribus vti potest. Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod ius: quam habitationem habentibus, propter rerum vtilitatem, secundum Marcelli sententiam, nostra decisione promulgata, permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare [5]. Hæc de seruitutibus, & vsufructu, & vsu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditate autem, & obligationibus suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis iure gentium res nobis adquiruntur; modo videamus quibus modis, legitimo, & ciuili iure adquiruntur.

4 Chrysost. in Matth. hom. 79. [illegible]

5 donare nō permisit.

De vsucapionibus, & longi temporis possessionibus. Cap. VI.

B

IVRE ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cum crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione [1], aliâve quauis iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique, si immobilis, biennio tantum in Italico solo vsucapiat, ne rerum dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora, nobis melior sententia sedit, ne domini maturius suis rebus defrudentur, neque certo locu beneficium hoc concludatur. & ideo Constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles, per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes decennio [2], inter absentes viginti annis) vsucapiantur. & his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis præcedente, adquirantur. Sed aliquando etiam si maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi C
vsucapio vllo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel seruum fugitiuum possideat. Furtiuæ quoque res [3], & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi [4] possunt. nam furtiuarum rerum, lex duodecim tabularum, & lex Atinia inhibent vsucapionem: vi possessarum, lex Iulia & Plautia. Quod autem dictum est, furtiuarum, & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eo pertinet, vt ne ipse fur, quive per vim possidet, vsucapere possit (nam his alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne vllus alius quamuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, vsucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facile procedit, vt bonæ fidei possessori vsucapio competat. Nam qui alienam rem vendit, vel ex alia causa tradit, furtum eius committit. Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depo- D
sitam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: cum vtique heres, qui bona fide tamquam suam alienauerit, furtum non committit. Item si is, ad quem ancillæ vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat vt à possessore vsucapiatur. Quod autem ad eas res quæ solo continentur, expeditius procedit, vt quis loci vacantis possessionem, propter absentiam, aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: qui quamuis ipse mala fide possidet, quia intellegit se alienum fundum occupasse, tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione [5] res adquiri, quia neque furtiuum, neque vi E
possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi, locive furtum [6] fieri. Et eorum [7] qui res soli possederint, principalibus Constitutionibus prospicitur, ne cui longa, & indubitata possessio auferri debeat. Aliquando etiam furtiua, vel vi possessa res vsucapi potest, veluti si in domini potestatem reuersa fuerit. tunc enim vitio rei purgato [8], procedit eius vsucapio. Res fisci nostri vsucapi non potest, sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bona fide emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse. & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet. Error autem falsæ causæ vsucapionem non parit [9]: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, F
& heredi & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum. Quod si ille initium iustum non habuit, heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra Constitutio similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem coniungi tempora [10], diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Edicto diui Marci cauetur, eum qui à fisco rem alienam [11] emit, si post venditionem quinquennium [12] præterierit, posse dominum rei per exceptionem repellere. Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid accipiunt, vt ipsi quidem securi [13] statim fiant, & victores existant, siue experiantur siue conueniantur. Aduersus autem

1 inter viuos, vel causa mortis. l. sed & si constante. De don. inter vir. & vx.
2 l. vlt. C. si quis ign. rē min. l. pen. C. quib. non obu. long. temp. præs. l. 9. C. de præs. long. temp.
3 vel amota l. pen. Rer. amo. aut vi rapta. nam & ea furtiua sunt.
4 nisi quinquennio [illegible] furtiua quas fiscus vendidit bona fide emptori ex edicto D. Marci, non anno aut triennio § vlt. quod quidē adiectum fuit de mobilibus rebus quæ si la possunt esse furtiua atque etiam de immobilibus vi possessis. Sed hodie in mobilibus tantum locus et [illegible] est.
5 [illegible] & vsucapione l. an vitiū. De diu. temp. præs.
6 quamobrē de re immobili neque furtiuæ neque vi bonorum raptorum, neque expilatæ hereditatis [illegible] est.
7 [illegible] lib. hoc igitur est sensus & ordo Principalibus Constitutionib. [illegible] qui res soli possederunt rationē habere, ne eas &c.
8 amoto § [illegible] § hi qui in parētum infra lib. 4. cap. 1. [illegible] l. vlt. Vibon. rapt.
9 si ex ea quoque causa res tradita non fuerit, & ex emptione causa etiam si tradita fuerit, nisi iusta fuerit causa existimandi emptionem re vera præcessisse.
10 si vterque bonæ fidei possessor fuerit.
11 idem si communem l. 2. C. de com. rer. al.
12 intra quinquennium re euicta, emptor pretium à fisco consequi potest, vel intra triennium [illegible] Paulus scribit 1. Sen. tit. De fugitiuis. [illegible]

sacratissimum

A sacratissimum ærarium vsque ad quadriennium liceat intendere iis, qui pro dominio vel hypotheca, earum rerum quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem diuina Constitutio, quam nuper promulgauimus etiam de iis qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfata Zenoniana Constitutione continentur.

De donationibus. CAP. VII.

EST & aliud genus adquisitionis [1], donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem, cum quis ita donat, vt si quid humanitus ei contigisset, haberet is qui accipit. sin autem superuixisset, is qui donauit, reci-
B peret: vel si eum donationis pœnituisset [2]: aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguum fuerat, vtrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusque causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, vt per omnia fere legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quàm eum, cui donat: magisque eum cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
C Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus: quæ non omnino [3] comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ, temere reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis, nostra Constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit [4]: vt etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis [5] necessitas incumbat donatori. Et cum
D retro Principum [6] dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum. Constitutio nostra eam quantitatem vsque ad quingentos [7] solidos ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. sed & quasdam [8] donationes inuenit, quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper [9] multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris Constitutionibus, quas super his exposuimus, collegenda sunt. Sciendum est tamen, quod & si plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram Constitutionem licentiam præstauimus certis ex causis eas reuocare: ne qui suas res in alios contulerunt, ab his quandam patiantur iniuriam, vel iacturam, secundum enumeratos in Constitutione nostra modos. Est & aliud genus inter viuos donationum, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum,
E postea autem à iunioribus diuis Principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se condicionem habebat [10], vt tunc ratum esset, cum matrimonium fuerit insecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & numquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater noster, cum augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, etiam ante nuptias augeri donationem constante matrimonio, sua Constitutione permisit. sed tamen nomen inconueniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, vt tales donationes non augeantur tantum, sed & constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exequentur, vt quemadmodum dotes constante matrimo-
F nio non solum augentur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur & constituantur. Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescendi, quod est tale. Si communem seruum habens aliquis cum Titio solum libertatem ei imposuit, vel vindicta, vel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defrudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, seuerioribus autem dominis lucrum adcrescere, hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram Constitutionem mederi necessarium duximus: & inuenimus viam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius fauore & antiquos [11] legislatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam imposuit, suæ liberalitatis
G stabilitate gaudente, & socio indemni conseruato, pretiumque serui secundum partem [12] dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

1 ciuilis est Constitutione iustinianea, vel si per mancipationem fiat. nam si per traditionem, iuris gentium est.
2 Donatio causa mortis pœnitentia reuocatur. sicut donatio ob causam, & donatio precaria.
3 Th. παντελῶς, idest, non omnino, & omnino non.
4 & addidit, omnimodo necessitatem ei imposuit simplice & absolutam
5 non cuiusdam, nisi ex stipulatione.
6 Vt Theodosij l. vlt. C. Th. de sponsal.
7 primu ad ccc. deinde ad D.
8 de quibus l. 34. § exceptis, & l. pen. C. eod. l. vlt. C. de iu. dot.
9 Vt lata de ratione implenda donationis, & tollenda communione inter donatorem & donatarium, cum donatio res corporalis non insinuata partim probatur, partim improbatur & de quæstionibus qua in quibusdam casibus incidunt, sit donatio vna an plures.
10 sicut stipulatio & acceptilatio dotis causa facta l. 21. 41. 43. De iu. dot. l. 4. §. 1 De pac.
11 l. Duobus De l. b. ca. l. pen. tales in fin. A l. leg. Fal. l. generaliter. § si quis seruo. De fideicom. lib. l. 3. De alien. iud. mut. § ante heredis infra. cap 10 & lib seq. cap 11.
12 proportione pro rata dominij.

Quibus alienare licet, vel non. Cap. VIII. A

ACCIDIT aliquando, vt qui dominus sit, alienare [1] non possit. & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium [2] maritus [3] inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, [4] quamuis ipsius sit dotis [5] causa ei datum. quod nos legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in soli [6] tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ [7] fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earũ rerum, etiam volente ea, vtrique remedium imposuimus, vt & in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio, vel obligatio: & neutrum eorum, neq; consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuerteretur [8]. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare potest [9]. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris [10] intellegitur pignus alienari, qui ab initio [11] contractus pactus est, vt liceret creditori pi- B
gnus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere videantur, nostra Constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere, cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum, satis, abundéque prouisum est. Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, vllam rem [12] sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideóque si mutuam [13] pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis. ideóque nummos vindicare possunt, sicubi extent. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit bona fide consumpti sunt, condici [14] possunt, si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè dari [15] possunt. Ideóque si debitor pupillo soluat necessaria [16] est debitori tutoris auctoritas: alioquin non liberabitur. Sed hoc C
etiam euidentissima ratione statutum est in Constitutione quam ad Cæsarienses [17] aduocatos ex suggestione Tribuniani viri eminentissimi quæstoris sacri palatij nostri promulgauimus: qua dispositum est ita licere tutori vel curatori [18] debitorem pupillarem soluere, vt prius iudicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsecuto si & iudex pronunciauerit, & debitor soluerit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas [19]. Sin autem aliter quam disposuimus solutio facta fuerit, pecuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, per exceptionem doli mali poterit [20] submoueri. Quod si aut male consumpserit, aut furto amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus damnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem soluerit. Sed ex diuerso pupilli, vel
pupillæ soluere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod soluunt, non fit accipientis: cum sei- D
licet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa est [21].

Per quas personas nobis adquiritur. Cap. IX.

ADQVIRITVR nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos quos in potestate habemus: item per seruos, in quibus vsumfructum habemus: item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, de quibus singulis diligentius dispiciamus. Igitur liberi nostri vtriusque sexus, quos in potestate habemus olim quidem quidquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione. & hoc ita parentum fiebat,
vt esset eis licentia, quod per vnum, vel vnam eorum adquisitum est, alij filio, vel extraneo donare, vel E
vendere vel quocumque modo voluerant, adplicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali Constitutione emissa, & liberis pepercimus & patribus debitum [1] reseruauimus. Sancitum etenim à nobis est vt si quid ex re patris ei obueniat, hoc secundum antiquam obseruationem totum [2] parenti adquirat. Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est [3], hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias adquisiuit [4]: huius vsumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accessit, hoc ad alium perueniens luctuosum ei procedat. Hoc quoque à nobis dispositum est, & in ea specie, vbi parens emancipando liberum ex rebus, quæ adquisitionem effugiunt, sibi tertiam partẽ retinere, si voluerat, licentiam ex anterioribus Constitutionibus habebat, quasi pro pretio [5] quodammodo emancipatio-
nis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro F
parte tertia defraudetur. & quod honoris [6] ei ex emãcipatione additum est, quod suiiuris effectus est, hoc per rerum deminutionem decrescat. Ideóque statuimus vt parens pro tertia eorum bonorũ parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruatur, pro tertia [7] dimidia potiturus.

1 *Seneca 7 de Beneficiis. Non est argumentum ideo aliquid tuũ esse, quia vendere id non potes.*
2 *inæstimatum nõ æstimatũ: quod sunt ab initio etiã si postea conuenerit vt ipsum restituatur, etiã hodie alienari potest volente vxore* l. vlt. De pac. dot. l. æstim. Sol. mat. *& potuit olim in prouinciis.*
3 *Vxor autẽ nec consentiente marito* l. 1. C. de donat.
4 *ergò & locare* l. dotalem De mil. test.
5 *Nõ est dominus simpliciter sed dominus dotis causa, sicut fundo æstimato nõ emptor simpliciter sed dotis causa* l. quotiens De iu. dot.
6 *Et inde Græci ad* l. si ex lapidicinis De iu. dot. *differentiam faciunt inter res soli & res immobiles superficiarias esse rẽ immobilem non idu... adq. etiã hodie vendi posse volente vxore, quia & superficiarius dominus nõ fit, & potuisse olim in prouinciis.*
7 *Res soli prouinciales ne volente quidem vxore alienari poterant.*
8 *Muliere soluto matrimonio datur vindicatio res alienata rescissoria vindicationis* l. cum pater §. qui dotale De leg. 2.
9 *Creditor ipse dominium transfert* l. 10 §. vlt. Quib. mod. pign. vel hyp. sol. l. non est De adq. rer. do.
10 *potest autem quilibet voluntate domini rem alienam alienare* d. l. 10 § vlt.
11 *pactum quod fit ab initio contractus format contractum, non quod ex interuallo, & minor igitur vis huius quam illius.*
12 *ne possessionem quidem naturalem* l. 11. De adquir. rer. do.
13 *Mutuum species est alienationis, aut si ex eo non sequatur alienatio, certe non est mutuum.*
14 *condictione de bene depensis quasi ex mutuo.*
15 *Dari propriè pro alienari.*
16 *vt tamen sit alienatio obligationis illatio est non ex proxima, sed ex superiore sententia.*
17 *qui erant in Cæsarea metropoli Cappadociæ, & ad eos, id est, ad interrogationem eorum, nec tamen missa ad eos sed ad Ioannem præfectum prætorio Orientis & Illyrici, ad quem etiam mittuntur leges quibus imp. respondit Palæstinis & Illyricianis aduocatis.*
18 *accipiente pupillo vero cui præsenti debitor pecuniam offert & soluere in animo habet, atque adeo cui soluit tutore auctore potius quam tutori.* G
19 *vt nec aduersus solutionem ita factam possit implorari restitutio in integrum.*
20 *Dolus est locupletari velle ex aliena iactura* l. illud De pet. her.
21 *Quæ hoc loco Th. addit verissima esse constat ex* l. non omnis § si pupillus De reb. cred. l. 14 §. vlt. De solut.

1 *τὸ [illegible]. ne addas honorem. nam & æqualis honor debetur matri ac patri, non tamen quod filius adquirit, æquè debetur matri.*
2 *pleno iure, non per solum vsumfructum.*
3 *peculium profectitium.*
4 *peculium aduentitium.*
5 l. pen. C. Th. De mat. bo.
6 *Beneficium dicitur* l. 1. Si à par. quis man. sit. l. 7. Vt leg. no. cau.
7 *pro tertia dominij, dimidia vsusfructus.*

Item

A Item nobis adquiritur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur [8], vel ex quâ-libet alia causa adquirant. Hoc enim nobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit, non alias nisi nostro iussu hereditatem adire potest. Et si nobis iubentibus adierit, nobis hereditas adquiritur, perinde ac si nos ipsi heredes instituti essemus. Et conuenienter scilicet nobis legatum per eos adquiritur. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, nobis adquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscumque enim rei possessionem adepti fuerint: id nos possidere videmur. Vnde etiam per eos vsucapio, vel longi temporis possessio nobis accedit. De iis autem seruis in quibus tantum vsumfructum habemus, ita placuit: vt quidquid ex re nostra, vel ex operibus suis adquirant, id nobis adiciatur. quod vero extra eas causas persecuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is seruus heres institutus sit, le-
B gatúmve quid ei, aut donatum fuerit, non vsufructuario, sed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à nobis bona fide possidetur [9], siue is liber sit, siue alienus seruus [10]. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bona fide possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est, vel ad dominum, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cum vsuceperit seruum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius vero vsucapere non potest: primum quia non possidet [11], sed habet ius vtendi fruendi: deinde quia scit seruum alienum esse. Non solum autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habemus, vel quos bona fide possidemus, aut per liberam personam, quæ bona fide nobis seruit, nobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque persona secundum diffinitionem, quam proximè exposuimus, id est, si quam possessionem ex re nostra vel ex suis operibus adepti fuerint. Ex
C his itaque apparet per liberos homines, quos neque nostro iuri subiectos habemus, neque bona fide possidemus: item per alienos seruos in quibus neque vsumfructum habemus, neque possessionem iustam, nulla ex causa nobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil adquiri [12] posse: excepto eo, quod per liberam personam veluti per procuratorem [13], placet non solum scientibus, sed & ignorantibus nobis adquiri possessionem [14], secundum diui Seueri Constitutionem [15]: & per hanc [16] possessionem etiam dominium, si dominus fuit: qui tradidit: vel vsucapionem [17], aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. Hactenus tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis adquirantur. nam legatorum ius quo & ipso iure singulæ res nobis adquiruntur: item fideicommissorum vbi singulæ res nobis relinquuntur [18], opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc quibus modis per vniuersitatem res adquiruntur. Si cui ergo heredes facti simus,
D siue cuius bonorum possessionem petierimus, vel si quem adrogauerimus, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa nobis addicta fuerint: eius res omnes ad nos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est nam vel ex testamento, vel ab intestato ad nos pertinent. Et prius est vt de his dispiciamus, quæ ex testamento nobis obueniunt. qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

8 *Vel ex seruo proprio* [illegible] *Reg. Vlpiani.* 9 *quasi* [illegible] *l. iusto De vsur. & vsucap.* 10 [illegible] *l. 1. §* [illegible] *que C. de rei vx. act.* 11 *non possidet ciuiliter, quia non corpore & animo dominus, et sine possessione ciuili vsucapio non procedit. At* [illegible] *quasi possidet,* [illegible] *naturaliter possidere videtur.* 12 *ergo nec actionē, nec exceptionē l. 27 § 1. De pac.* [illegible] *per* [illegible] *possessionem translata in dominio.* 13 *Vel tutorem, aut curatorem.* 14 *& liberationem l. 40. De solut.* 15 *l. 1. C. de adqu. poss.* 16 *l. 1. adipisc. §. vlt. De adquir. rer dom. l. 8. C. de adquir poss.* 17 *scientibus procuratorē accepisse nostro nomine & vsucapionem, id est, vsucapiendi occasionē* [illegible] *conditionem.* 18 *non dixit adquiruntur, quoniam ex causa* [illegible] *adquiramus.* [illegible] *Porro adquiritur etiam singularum rerū dominiū hereditatis* [illegible] *l. 37. De adq.* [illegible] *singulari.*

De testamentis ordinandis [1]. Cap. X.

TESTAMENTVM ex eo appellatur, quod testatio [2] mentis est. Sed vt nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendum est olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in
E pace & in otio vtebantur, quod calatis comitiis appellabãt, altero cum in prælium exituri essent [3], quod procinctum dicebatur [4]. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende [5], ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permansit, attamen partim & hoc in vsu esse desijt. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad ius ciuile referebantur. postea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant, cum iure ciuili signa testium non erant necessaria. Sed cum paulatim tam ex vsu hominum, quam ex Constitutionum emendationi-
F bus cœpit in vnam consonantiam ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodémque tempore, quod ius ciuile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis, & subscriptione testium, quod ex Constitutionibus inuentum est, & ex edicto prætoris signacula testamentis imponerentur, vt hoc ius tripertitum esse videatur, vt testes quidem & eorum præsentia vno contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum Constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem & testium numerus, ex edicto prætoris. Sed his omnibus à nostra Constitutione [6] propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manum testatoris vel testium nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius Constitutionis tenorem procedant. Possunt autem omnes testes & vno anulo signare testamentum. quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint, secundum quod Pomponio visum est? Sed
G

1 *De supremis ordinandis in testamentis. Valerius Maximus de rebus suis ordinandis.* 2 *contestatio vltimi iudicii* [illegible]. 3 *Vocatis* [illegible] *vt Cicero ait 2. de diuin. præsentibus* [illegible] *militibus, Festus.*
4 *Vt classis procincta in lege Numæ apud Festum, & in glossis Philoxeni, Procinctum* [illegible]*, vt procinctum testamentum.*
5 *Quintilianus non deceret testamentum cui libripens & emptor familiæ, & cetera iuri necessaria deerunt.*
6 l. Iubemus. C. de testam *quæ abrogatur* No. 119.

& alieno quoqne anulo licet signare. Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, nec cui bonis interdictum est [7]: neque ij quos leges iubent improbos intestabilésque esse, possunt in numero testium adhiberi. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea verò seruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catonio Vero, quam postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur, atque si vt oportet factum esset: cum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium cōsensu hic testis liberorum loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem mouisset [8]. Pater, nec non is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtrique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi. In testibus autem non debet esse qui in potestate testatoris est. Sed & si filiusfamilias de castrensi peculio post [9] missionem faciat testamētum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. reprobatum est [10] enim in ea re domesticum testimonium. Sed neque heres scriptus, neque is qui in potestate eius est, neque pater eius qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt. quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie [11] inter testatorem & heredem agi. Licet enim totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres [12] quidem familiæ emptorem, & eos, qui per potestatem ei coadunati fuerant, testimoniis repellebant: heredi, & iis, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare, licet ij, qui id permittebant, hoc iure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec heredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, nec aliis personis, quæ ei, vt dictum est, coniunctæ sunt licentiam concedimus [13], sibi quodammodo testimonia præstare. ideoque nec eiusmodi veteres Constitutiones nostro Codici inseri permisimus. Legatariis autem & fideicommissariis, quia non iuris [14] successores sunt, & aliis personis quæ eis coniunctæ sunt testimonium non denegauimus: imo in quadam nostra Constitutione, & hoc specialiter concessimus [15]. & multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus. Nihil autem interest testamentum in tabulis, an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat. Sed & vnum testamentum pluribus codicibus [16] conficere quis potest, secundum obtinentem tamen obseruationem omnibus factis. quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis nauigaturus & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent. Sed hæc quidem de testamentis, quæ in scriptis conficiuntur. si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum, septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmúmque [17] constitutum.

A B C D (margin section letters)

De militari testamento. Cap. XI.

SVPRA dicta diligens obseruatio [1] in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam [2], Constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem obseruauerint: rectè nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus [3] occupati sunt. quod merito nostra Constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: valet testamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus [4] degunt: minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur. sed testari quidem, & si filijfamiliarum sunt, propter militiam conceduntur: iure tamen communi eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda quam & in testamentis paganorum proximè exposuimus. Planè de testamentis militum diuus Traianus Statilio Seuero ita rescripsit. Id priuilegium quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab iis testamenta, rata sint: sic intellegi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, si cōuocatis ad hoc hominibus vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribuere: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Ceterum si (vt plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, Ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo [5], non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quam ipsorum quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui affirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit, & per hoc vera iudicia subuerterentur. Quinimo & mutus & surdus miles testamentum facere potest. Sed hactenus hoc illis à principalibus Constitutionibus conceditur, quatenus militant & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non com-

E F (margin section letters)

7 quamuis & cum his sit testamenti factio.
8 & similiter factus est heredē institutū pro Ciue Romano omnium consensu habere l. milites. C. de mil. test.
9 quia post missionē iure communi testamētum facit. ergo ante missionem cū iure militari testatur, & hi quoque testes adhiberi possunt.
10 tam ciuili quā prætorio iure l. 2. C. de testib.
11 hac in parte redactio in concordiam iure ciuili & prætorio. nec in amplius esse negotio peracto inter testatorē & familiæ emptorem.
12 Veteres iuris ciuilis conditores. sed neque iure prætorio heredi concessit in testamēto suo perhibēdi testimonij.
13 Seruat quod ait, Cōcedimus, vt §. vlt. c. 6. lib. 1. nec enim alibi hæc tibi Constitutio quærēda est, nec existimandum eā fuisse insertā editioni prioris Codicis. nec enim eodem iure manēre fuit cur non etiā inferretur posteriori. Et vero quod subijcit demonstrat solā omissionē veterum Constitutionum nouum hoc ius effecisse. ac multo similiter institutum tacitè abrogasse [illegible] in me docere.

Veluti cognatores & duplæ fructum, adde & S.C. Pegasianum cuius & mentionem priore aut posteriore suo Codice Digestisve inserere noluit. 14 iure vniuersi sed vel aut iure singulari atque adeo negotium istud vltimi temporis principaliter inter eos & testatorem non agitur imo nec vllum negotium cum testatore legatarius gessisse propriè dici potest §. heres infra de oblig. quæ ex con. 15 hæc est forte Constitutio Græca quæ desideratur in extremo tit. De testam. 16 l. Sempronius De leg. 2. 17 l. 2 C. de bon. pos. sec. tab. G

1 solemnitas iuris. 2 l. 40 De adm. tut. imperitia est ignorantia iuris. 3 olim in procinctu tantum, hodie etiam in expeditione, in castris. 4 nihil refert sedibus legas, an ædibus, si modo sedes accipias pro ædibus, non pro statiuis vt docet Consultatio 49. sic in Oratione pro domo sua, in captum sedibus quidam, quidam aliquam captumas ædibus. 5 quibus etiam verbis a Paganis forte facta institutio, improbata fuit.

muni

A muni iure, sed quomodo voluerint: post missionem intra annum [6] tantum valebit. Quid ergo si intra annum decesserit, condicio autem heredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? & placet valere quasi militis [7]. Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud & quædam adiecit, siue detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate. Denique & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est: testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. Sciendum tamen est quod ad exemplum castrensis peculij, tam anteriores leges, quam principales Constitutiones quibusdam quasi castrensia dederunt peculia, & quorum quibusdam permissum erat etiam in potestate degentibus testari: quod nostra Constitutio latius extendens permisit omnibus in
B his tantummodo [8] peculiis testari quidem, sed iure communi. Cuius Constitutionis tenore perspecto, licentia est nihil eorum quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

Quibus non est permissum facere testamentum. Cap. XII.

NON tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeo quidem vt quamuis parentes eis permiserint, nihilomagis iure testari possint [1]: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo quod in castris adquisierunt, permissum est ex Constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem ius initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate [2] Diui Augusti, quam Neruæ nec non optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione Diui Hadria-
C ni, etiam dimissis militia [3], id est, veteranis concessum est [4]. Itaque si quod fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerint. Si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit [5]. Ex hoc intellegere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores, id vendere vel aliter inquietare [6], neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet proprium eius esse, qui id in castris adquisierit: quamquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computantur, ac si seruorum peculia in bonis dominorum numerantur [7]: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris Constitutionibus, & præcipuè nostris propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense vel
D quasi castrense habent, siquis alius filius familias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit [8]. Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est [9]. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus postea compos mentis factus fuerit & decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum quo furor eorum intermissus est, iure testati esse videntur, certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta rectè facta, neque vllum aliud negotium [10] rectè gestum, postea furor interueniens perimit. Item prodigus cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest [11]: sed id quod ante fecerit, quam interdictio suorum bonorum ei fiat, ratum est. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tardè exaudit. nam & mutus is intellegitur, qui loqui nihil potest, non qui tardè loquitur. sæpè autem etiam literati & eruditi homines variis causis
E [12] & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra Constitutio etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundum normam eius possint testari, aliaque facere quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, aduersa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit: ratum nihilominus eius permanet testamentum. Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per [13] obseruationem quam lex diui Iustini patris mei introduxit. Eius qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit non valet, quamuis redierit. sed quod dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit valet iure postliminij: siue illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

De exheredatione liberorum. Cap. XIII.

F NON tamen vt omnimodo valeat testamentum sufficit hæc obseruatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum heredem instituat vel exheredem eum nominatim [1] faciat. alioquin si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem vt & si viuo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere posit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum: sed si non fuerant scripti heredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve, testamentum quidem non infirmabatur, ius autem adcrescendi eis [2] ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter ceteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur, Titius filius

[6] [illegible] aut militiâ, in fraudem § pen. l. militis § vlt. De mil. testam. [illegible] Falcidia locum habeat. [7] conditio retrotrahitur. [8] non etiam ab aduentitiis, quamuis eorum domini sint l. pen. C. qui test. fac. poss.

[1] quia lex XII. quæ testamenta conformat de patribusfamilias loquitur. Paterfam. vti legassit, &c. [2] An quia auctor fuit senatus [illegible] in antiqua inscriptione [illegible] S.C. & ex auctoritate Cæsarum D.D. [3] Sacramento solutus honesta missione. [4] sed iure communi, non iure militari. [5] quasi peculium paganum, atque ita filiusfam. [illegible] castrensi peculio [illegible] patris fam. l. vlt. Ad Tertyl. [6] Veluti, possidere, aut inter se diuidere [illegible] cap. 19. [7] & inde peculium serui nostri peculium nostrum l. 1. § vlt. De vsu & habit. [8] non satis est habere testamenti factionem mortis tempore, nisi & eam habuerit testamenti faciendi tempore: quæ definitio tam in testatore quàm in herede vera est. Contra testatori satis est habere testamenti factionem testa-

G mentis tempore, etiam si eam non habuerit mortis tempore citra capitis diminutionem [9] [illegible] & sequens ratio ducitur a nomine hoc, quia testamentum [illegible] iudicium est l. mater. De inoff. testament. sequens, quia testamentum est testatio mentis. [10] Veluti sponsalia aut nuptias. [11] testamenti factio pars est administrationis bonorum. [12] [illegible] [13] Idem de caeco dici potest, quod de surdo & muto supra, sæpe etiam literati & eruditi homines lumina amittere. adeoque [illegible] non esse interdici testamenti factione.

[1] l. pen. § [illegible] De bon. poss. contra tab. l. si quis legatum § si institutus Ad leg. Cor. de fal. & hinc Cicero i. de Oratore. Quem pater testamento neque heredem neque exheredem scripsit nominatim. [illegible]

meus exheres esto, siue ita: filius meus exheres esto, non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius A
non extet. Postumi quoque liberi vel heredes institui debent vel exheredari. Et in eo par omnium
conditio est, quod & filio postumo & quolibet ex ceteris liberis, siue feminini sexus siue masculini,
prætetito: valet quidem testamentum, sed postea adgnatione postumi siue postumæ rumpitur, & ea
ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier ex qua postumus, aut postuma sperabatur, abortum fece-
rit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem sexus
postumæ vel nominatim, vel inter ceteros exheredari solebant: dum tamen si inter ceteros exhere-
dentur, aliquid eis legetur, ne videantur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò postumos, id
est, filium, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari nisi nominatim exheredentur, hoc scilicet
modo, quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres esto. Postumorum autem loco sunt & hi, qui in
sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes. vt ecce si quis filium, & B
ex eo nepotem neptémue in potestate habeat: quia filius gradu præcedit: is solus iura sui heredis ha-
bet, quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur,
aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptisve in eius loco succedere, & eo
modo iura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testa-
mentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non
iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel
exheredare: ne fortè eo viuo filio mortuo succedendo in locum eius nepos, neptisve quasi adgnatione
rumpat testamentum. Idque lege Iulia Vellea prouisum est, in qua simul [3] exheredationis modus ad
similitudinem postumorum demonstratur. Emancipatos liberos iure ciuili neque heredes instituere
neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed prætor omnes tam feminini sexus, quam C
masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet: virilis sexus nominatim, feminini verò [4] &
inter ceteros: quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita ut diximus, exheredati, promittit eis
prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. Adoptiui liberi quamdiu sunt in potestate
patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. itaque heredes instituendi, vel
exheredandi sunt, secundum ea quę de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, ne-
que iure ciuili neque quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit
vt ex diuerso, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extra-
neorum numero habeantur: vt eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit. cum verò
emancipati fuerint ab adoptiuo patre [5], tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si ab ipso na-
turali patre emancipati fuissent. Sed hæc quidem vetustas introducebat: nostra verò Constitutio in- D
ter masculos & feminas in hoc iure nihil interesse existimans: quia vtraque persona in hominum pro-
creatione [6] similiter naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter
ad successionem ab intestato vocabantur, quòd & prætores postea secuti esse videntur: ideò simplex
ac simile ius, & in filiis & in filiabus, & in ceteris descendentibus per virilem sexum [7] personis, non so-
lum natis, sed etiam postumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sunt, vel heredes institu-
antur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum
infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue
adhuc in vtero constituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem:
quæ nostra Constitutione, quam super adoptiuis tulimus, continetur. Sed si in expeditione occupatus
miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos, vel postumos nominatim non exheredauerit, sed E
silentio præterierit, non ignorans an habeat liberos: silentium eius pro exheredatione nominatim fa-
cta valere, Constitutionibus principum cautum est. Mater, vel auus maternus necesse non habent li-
beros suos aut heredes instituere, aut exheredare, sed possunt eos omittere. nam silentium matris [8], aut
aui materni, & ceterorum per matrem ascendentium tantum facit quantum exheredatio patris. Nec
enim matri filium, filiámve, neque auo materno nepotem, neptémve ex filia, si eum, eámve heredem
non instituat, exheredare necesse est: siue de iure ciuili quæramus, siue de edicto prætoris, quo prætor
præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum seruatur,
quod paulo post vobis manifestum fiet.

De heredibus instituendis. CAP. XIIII. F

HEREDES instituere permissum est tam liberos homines, quam seruos: & tam proprios, quam a-
lienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias [1] non aliter, quam cum liber-
tate, rectè instituere licebat. hodie verò etiam sine libertate, ex nostra Constitutione heredes eos insti-
tuere permissum est. Quod non per innouationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino
placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Massurium Sabinũ, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius
autem seruus etiam is intellegitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio vsumfructum ha-
bente. Est tamen casus in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domina heres instituitur, vt Constitu-
tione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc sunt. Seruum adulterio maculatum [2], non
iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis G
postulata, rationis est. Quare sequitur, vt in eundẽ à domina collata institutio, nullius momenti habea-
tur. Alienus seruus etiam is intellegitur in quo vsumfructum testator habet. Seruus autem à domino
suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, herésque necessarius.

Si verò

A si vero à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hereditatem potest: quia non fit necessarius[3], cum vtrumque ex domini testamento non consequitur. Quod si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres[4]. nam ipse alienatus neque liber neque heres[5] esse potest, etiam si cum libertate heres institutus fuerit. destitisse enim à libertatis datione videtur dominus qui eum alienauit[6]. Alienus quoque seruus heres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequam adeat, debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo, antequam adeat[7], suo arbitrio adire hereditatem potest. Seruus autem alienus post domini mortem[8] recte heres instituitur: quia & cum hereditariis seruis est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas, personæ vicem sustinet, non heredis futuri[9], sed defuncti: cum etiam eius, B qui in vtero est, seruus[10] rectè heres instituitur. Seruus plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem. Et vnum hominem & plures in infinitum quot quis velit heredes facere licet. Hereditas plerumque diuiditur in duodecim vncias[11], quæ assis[12] appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab vncia vsque ad assem, vtputa hæc, vncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans,[13] deunx, as. Nō autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantum quis ex semisse verbi gratia heredem scripserit, totus as in semisse erit[14]. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunque voluerit, plurimas vncias suam hereditatem diuidere. Si plures instituantur: ita demū C partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit, siquidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrent. Si vero totus as completus sit, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest primus an medius, an nouissimus sine parte heres scriptus sit. ea enim pars data intellegitur, quæ vacat. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid iuris sit. Veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere: & perindè haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent. & ex diuerso si plures in portionibus sint, tacite singulis decrescere: vt si, verbi gratia, quatuor ex tertiis partibus heredes scri- D pti sint perinde habeantur ac si vnusquisque ex quarta parte scriptus fuisset. Et si plures vnciæ quam duodecim distributæ sint, is qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum. Heres purè & sub condicione institui potest: ex certo tempore[15], aut ad certum tempus non potest: veluti post quinquennium, quam moriar, vel ex calendis illis, vel vsque ad calendas illas heres esto. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, ac si purè heres institutus esset. Impossibilis condicio[16] in institutionibus & legatis,[17] nec non fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur[18]. Si plures condiciones institutioni adscriptæ sunt: siquidem coniunctim ut puta si illud & illud factum erit: omnibus parendum est. Si separatim: veluti si illud aut illud factum erit: cuilibet[19] obtemperare satis est. Ii quos nunquam testator vidit, heredes institui possunt: veluti si fratris fi- E lios peregri[20] natos, ignorans qui essent, heredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

De vulgari substitutione. Cap. XV.

POTEST autem quis in testamento suo[1] plures gradus heredum facere, vt puta, si ille heres non erit, ille heres esto. & deinceps, in quantum velit testator substituere potest & nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium heredem instituere. Et plures in vnius locum[2] possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli singulis vel inuicem ipsi, qui heredes instituti sunt. Et si ex disparibus partibus heredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit. Sed si in- F stituto heredi & coheredi suo substituto dato, alius substitutus fuerit; diui Seuerus & Antoninus sine distinctione[3] rescripserunt ad vtramque partem substitutum admitti. Si seruum alienum quis patremfamilias arbitratus heredem scripserit, & si heres non esset, Mæuium ei substituerit, isque seruus iussu domini[4] adierit hereditatem, Mæuius in partem admittitur. illa enim verba, si heres non erit, in eo quidem quem alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit in eo vero quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant, si hereditatem sibi, siue cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit. Idq; Tiberius Cæsar in persona Parthenii serui sui constituit.

3 §. seruus quoque, infra. cap. 19. §. ex diuerso here. de infr. c. 20. 4 ad est, domino res adquiritur. ceterum seruus heres est. 5 Non potest esse heres cum re, qui dominum facit heredem. 6 alienare potuit. & hoc genere auferre ei libertatem testamento adscriptam nō ademptionis genere a semetipso. 7 nec enim delata hereditatis dies cedat ante aditionem. At legata cedit a morte testatoris. nec legatum postea manumissum sequitur, nisi repudietur à domino l. 10. De opt. leg. 8 tacito hereditate. 9 In quibusdam heredis futuri l. nominatio De nomat. 10 quamuis & hic videatur esse seruus sine domino. 11 Scrupula autem CC LXXXVIII. Vt Varro ait. 12 quoniam hoc numero plerumque significatur vniuersitas. August. de ciuit. Dei 20. cap. 5. 13 Agrarius. Deuncem 2. vncias Diu. cem 21. 14 Summa aliud exemplū ex l. 78. § 1. D eod. 15 Cur ex condicione, non ex tempore? quia tēpus retroduci non potest, condicio retroduci potest. 16 Vel quæ pro impossibili habetur,

G l. 14. & seq de cond. instit. 17. l. 1. de dot praleg. 18. & quasi mendacem testatorem esse existimatur l. 3 eod. aut vitium sicut adiectio temporis l. 34. De hered. instit. 19. aliquo quarum heres potest quam impleat. 20 Peregri, quæ & procul dicuntur, Th. ivi sine. est autem sumptum hoc ex sententiis Pauli.

1 Vel pupillaris l. ex tabulis De statulib. 2. Idem de curatoribus ad litem l. 4. de tutel. 3. sine respectu distinctionum quæ notantur in l. coheredem priat. De vulg. subst. 4 quia non suo arbitrio adiuit, ideo ex asse heres non fit, sed in partem admittit substitutum quasi heredem adsitum, Vt & olim sub cretione heres institutus si non creuisset ei substituto dato, non cernendo sed pro herede gerendo in partem admittebat substitutum: quia non ita vt senserat testator hereditatem sibi quæsierat, quod Vlpian ostendit lib. sing. Reg.

De pupillari substitutione. CAP. XVI. A

LIBERIS suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, vt supra diximus substituere potest: id est, vt si heredes ei non extiterint, alius sit ei heres: sed eo amplius vt & si heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit ei [1] aliquis heres: veluti si quis dicat hoc modo, Titius filius meus heres mihi esto. Si filius meus heres mihi non erit, siue heres erit, & prius moriatur [2], quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto. quo casu siquidem non extiterit heres filius, tunc substitutus patri fit heres: si vero extiterit heres filius, & ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. nam moribus institutum est, vt cum eius ætatis filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes eis faciant. Qua ratione excitati, etiam Constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si mente captos habeant filios [3], vel nepotes, vel pronepotes, cuiuscumque B sexus, vel gradus, liceat eis, etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ, postquam pupillus adoleuerit, infirmatur. Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum ordinata: duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filii: tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut [4] certe vnum testamentum est duarum causatum, id est, duarum [5] hereditatum. Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeret ne filius eius, pupillus adhuc, ex eo quod palam substitutum accepit, post obitum eius periculo insidiarum [6] subiceretur. vulgarem quidem substitutionem palam facere, & in primis testamenti partibus, debet. illam autem substitutionem per quam & si heres extiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur. separatim in inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera consignare, & in C priore parte testamenti cauere debet, ne inferiores [7] tabulæ viuo filio, & adhuc impubere aperiantur [8]. Illud palam est non ideo minus valere substitutionem impuberis filij quod in hisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset quamuis pupillo hoc periculosum sit. Non solum autem heredibus institutis imbuperibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis heres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exheredatis [9]. Itaque eo casu si quid pupillo ex hereditatibus, legatisve aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinebit. Quæcumque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum vel exheredatorum, eadem etiam de postumis intellegimus. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum pars [10] & sequela est paterni testamenti: adeo vt si patris testamentum non valeat, nec filij quidem, D valebit. Vel singulis autem liberis, vel ei qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest: Singulis quidem si neminem eorum intestatò decedere voluit, nouissimo, si ius legitimarum hereditatum integrum inter eos custodiri velit. Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti Titius: aut generaliter, vt quisquis mihi heres erit. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ei scripti sint heredes & extiterunt, & pro qua parte heredes facti sunt. Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest. feminæ vsque ad duodecim annos. & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit. Extraneo vero, vel filio puberi heredi instituto [11], ita substituere nemo potest: vt si heres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres. sed hoc solum permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget, alij hereditatem eius [12], vel totam, vel pro parte restituere. quod ius quale sit suo loco trademus. E

Quibus modis testamenta infirmantur. CAP. XVII.

TESTAMENTVM iure factum vsque adeo valet, donec rumpatur irritúmve fiat. Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, cum qui est sui iuris, aut per prætorem secundum nostram Constitutionem eum qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur quasi adgnatione sui heredis. Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum [1] est, superius rumpitur. nec interest extiterit aliquis heres ex eo an non. hoc enim solum spectatur an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse, aut viuo testatore aut post mortem F eius ante, quàm hereditatem adiret, decesserit, aut condicione sub qua heres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres extiterit. Sed & si quis priore testamento iure perfecto, posterius æque iure fecerit: etiamsi ex certis in eo heredem instituerit, superius testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius Constitutionis verba inseri iussimus, cum aliud quoque præterea in ea Constitutione expressum est. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde iure valere ac si rerū mentio facta non esset: sed teneri heredem scriptū, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerāt, propter inserta verba [2], quibus vt valeret prius testamentū, expressum est, dubitari G

1 Rectè, ei, vel l. 1. & l. coheredi §. vlt. D. eod. l. si ita scriptū §. qui filio De bon. poss. sec. tab. & apud Ciceronem 2 de Inuēt. 2 Si filius ante moriatur quā in tutelam suam venerit, tu mihi heres esto. 3 nam & qui heres est pupillo a parte heredis instituto, patris heres esse videtur. 5 plerumque addebant quod ab omni coheredi. §. vlt. D. eod. etiā in vulgari l. 4. C. eod. l. Lucius D. de hered. instit. l. Lucius §. filia De leg. 2. 3 etiam si nō sint in eorū potestate, quod longè abest exemplo substitutionis pupillaris. 4 Proculiani duo testamēta esse dicebant, Sabiniani vnum. l. paterfam. De pr. cred. § 1 & § prim. De vulg. sub. l. 2. § illud De her. vend. 6 l. cum pater § mando De leg. 2. 7 inferiores tabulæ ab ... macera fiet ut Hygenus ait primas tabulas dici à prima cera lib. De limit. agr. 8 quod esse non caueris voluisse intelligitur, quia separatim obsignauit tabulas filio dedis l. pupillares Testam. quēadmod. aper. 9 non enim quia heredes, sed quia liberi & in eorum potestate sunt, eis substituunt.

10 Si pars, ergo vnum testamentum est. si sequela, ergo & pupillare id quod pater sibi fecit sequi semper intelligitur, etiam si alius sit ordo scripturæ. 11 non exheredato. 12 testatoris, non bona heredis propria l. coheredi §. quod si heredem D. eod.

1 Quintilianus si non est testamentum, quia non iure factum est, nihil obstare priori potest. 2 Alioquin heres scriptus ex asse heres erit.

non

A non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. Alio autem modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. quod quibus modis accidat primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur, cum alioquin & quæ rumpantur irrita fiant: & quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sunt. & ea quæ iure facta sunt, & postea propter capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, vel irrita fieri. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta propter capitis deminutionem irrita facta sunt: nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modo defunctus, & ciuis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit [3]. Nam si ideo irritum factum sit
B testamentum, quia ciuitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit [4]: non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere. Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluit valere: vsque adeo vt & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, non perfecerit: diui Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulæ priores iure factæ irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint [5]. nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est. Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem eius, qui litis causa principem reliquerit heredem, neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam [6] heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen, admissurum: neque ex vlla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hæc diui
C quoque Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus viuimus [7].

3 etiam si medio tempore inter factum testamentum & mortem in eodem statu.
4 Vel peregrin' adhuc aut seruus.
5 atque adeo ne fisco locus sit, vt l. ex parte De adim. leg.
6 quod tabula non essent legitime facta.
7 L. 2. C. Th. de cond. & hom. do. Aug Scribimus quidem leges, sed sequimur.

De inofficioso testamento. CAP. XVIII.

QVIA plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt: inductum est vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur aut iniquè se exheredatos, aut iniquè præteritos: hoc colore quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur non quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est. Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam parentibus liberorum. Soror autem & frater turpibus
D personis scriptis heredibus, ex sacris Constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes [1] agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ Constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possunt. Nam qui ad hereditatem totam vel partem eius alio iure veniunt [2], de inofficioso agere non possunt. Postumi quoque qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt. Sed hęc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. quod nostra Constitutio ad verecundiam [3] naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest vsque ad quartam legitimæ partis [4] repleatur: licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri. Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus pote-
E rit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed & si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerit, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor quod sibi in eodem testamento legatum relictum est, non amittit. Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioso testamento agere nō possit: siue iure hereditario siue iure legati [5], vel fideicommissi [6], vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos, in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra Constitutio, vel aliis modis qui Constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intellegendum est: vt siue vnus fuerit siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur, id est, pro virili portione quarta.

1 Rectè, contra heredes. nam querela inofficiosi testamenti cōtra heredes dari solet, bon. possessio cōtra tabulas, cōtra testamentum.
2 Vel vt dicitur cōtra lignū non contra heredes.
3 honorē parentib. tamē mortuis quā viuis natura debitum.
4 vt si tres sint, ad tertiam portionem bonorum omnium quartam l. 2. C. Greg. cod. tit.
5 Vel partim iure hereditario, partim iure legati; vt l. 44. § 1 De bon lib.
6 l. 15. § vlt. ad leg. Falc.
2 a Vt praeteriti qui veniūt iure adcrescendi, vel iure bon. possessionis contra tab l. vlt C. de lib. prat.

F

De heredum qualitate & differentia. CAP. XIX.

HEREDES autem, aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei. Necessarius heres, est seruus heres institutus. ideo sic appellatus, quia siue velit, siue nolit, omnimodo post mortem testatoris protinus [1] liber & necessarius heres sit. Vnde qui facultates suas suspectas habent, solent seruum suum primo, aut secundo aut etiam vlteriore gradu heredem instituere: vt si creditoribus satis non fiat, potius eius heredis bona, quam ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præstatur: vt ea quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruentur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus, tamen ex alia causa quas sibi res adquisiuit, [2] non veneunt. Sui autem & necessarii heredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisque ex filio, & deinceps ceteri liberi qui modo in potestate morientis fuerint. Sed vt

G

1 etiā clausis tabulis, vt exposui ad l. pen. De reb. cred. Sic l. 7. De test. tut. l. 3. C. Th. de bon pros § e. lib. 3 infra cap 19 Neque vero datur ei facultas abstinendi se. 2 Antea legebatur, sterum tamen ex ea causa res eius quas sibi, &c quod emendaui ex vet & ex Theophilo nostro interprete fidelissimo, & antiquissimo. Ex alia causa, non ex hereditate nam si ex hereditate, ad eas etiam creditores hereditarii admittuntur, vt l si creditores De separat. Nihil est certius.

nepos, neptisve sui heredes sint, non sufficit eum eámve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est vt pater eius viuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus potestate. tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici [3] heredes sunt, & viuo quoque parte quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. Necessarij vero ideo dicũtur quia omnimodo siue velint siue nolint, tam ab intestato quã ex testamento [4] heredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere se ab hereditate: vt potius parentis quã ipsorũ bona similiter à creditoribus possideantur. Ceteri qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes videntur. Qua de causa, & qui heredes a matre instituuntur, eodem numero sunt. quia feminæ in potestate liberos non habent. Seruus quoque heres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. In extraneis heredibus illud obseruatur [5], vt sit cum eis testamenti factio: siue ipsi heredes instituantur, siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti, vt constiterit institutio: mortis vero testatoris, vt effectum habeat hoc amplius, & cum adierit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio: siue pure, siue sub condicione heres institutus sit. nam ius heredis eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel condicionem institutionis existentem, mutatio iuris nõ nocet heredi: quia vt diximus tria tempora inspicimus. Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus & mutus, & postumus, & infans [6] & filiusfamilias, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt. Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed siue is cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis: siue extraneus cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti quinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in ceteris omnibus [7] causis, deceptis, ita & si temere damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus [8] Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit. diuus autem Gordianus postea in militibus tantummodo hoc extendit. Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & Constitutionem tam æquissimam, quam nobilem scripsit, cuius tenorem si obseruauerint homines [9], licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium eis fiat necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ Constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint. Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres vtatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandóve, & quoquo modo si voluntatem suam declaret, vel re, vel verbis de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatumve obiisse, & se ei heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro domino gerere. veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita & contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum qui surdus, vel mutus natus, vel postea factus est: nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem. si tamen intellegit quod agitur.

[Right margin section letters: A (line 1), B (feminæ in potestate …), C (cere testamentum …), D (in militibus …), E (de gerit …)]

3 non alieni Priscian' 7.
4 tamen ex directo quam ex fideicommisso l. 29. De reb' dub. exemplo ceterorum.
5 idem ferme in necessariis, & in suis certissimum est.
6 Th. addit pupillum & fit l. 1. § item adquirimus De adqu. possess. infante vel l. pupillum adire.
7 causa cognita § si quo agens infra De actionibus.
8 iure singulari ad quem tamen ... l. 2. De iure delib.
9 si, quod caput est repertorium bonorum fecerint.

De legatis. Cap. XX.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars iuris extra propositam quidem materiam videtur. nam loquimur de iis iuris figuris, quibus per vniuersitatem res nobis adquiruntur. sed cum omnino de testamentis, deque heredibus qui testamento instituuntur, locuti sumus: non sine causa sequenti loco potest hæc iuris materia tractari. Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta. Sed olim F
quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex Constitutionibus diuorum Principum solemnitas huiusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem Constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis sed voluntatibus eorum fauentes: disposuit vt omnibus legatis vna sit natura. & quibuscumque verbis aliquid derelictum sit, liceat legatariis id persequi, non solum per actiones personales [1], sed etiam per in rem [2], & per hypothecariam [3]. Cuius Constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est. Sed non vsque ad eam Constitutionem standum esse existimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem stricte concludentem [4], fideicommissis autem quæ ex voluntate magis descendebant G
defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus omnia legata fideicommissis exæquare, vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in

1 quasi relictũ per vindicationem.
3 persecutionem scilicet ceterarũ rerum heredis ... pignoris pro modo legati aut fideicommissi.
4 contrario ... verborum ... formulario angustias.

primis

A primis legum cunabulis permixtè de his exponendo, studiosis adulescentibus quandam introduceremus difficultatem, operæ pretium esse duximus interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare: vt natura vtriusque iuris cognita, facile possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. Non solum autem testatoris vel heredis res [5], sed etiam aliena legari potest: Ita vt heres cogatur redimere eam & præstare: vel si non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis res sit, cuius non est commercium, nec æstimatio eius debetur. sicuti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt, legauerit. nam nullius momenti legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intellegendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non & si ignorabat. Forsitan enim si scisset alienam non legasset. & ita diuus Pius rescripsit [6]. Et verius esse ipsum, qui agit, id est, legatarium probare oportere, scisse alienam rem legare defunctum

B non heredem probare oportere ignorasse alienam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet heres luere. Et hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, & hoc expressit: non debet heres eam luere. Si res aliena legata fuerit, & eius viuo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis: ex testamento actione pretium consequi potest [7]. Si vero ex causa lucratiua, veluti ex causa donationis, vel ex alia simili causa: agere non potest [8]. Nam traditum est duas lucratiuas causas in eundem hominem & in eandem rem concurrere nõ posse. Hac ratione si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest vtrum rem an æstimationem, ex testamento consecutus est. nam si rem, agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua: si

C æstimationem agere potest [9]. Ea quoque res quæ in rerum natura non est, si modo futura est, rectè legatur, veluti fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex ancilla natum erit. Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum scinditur inter eos legatum. si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quolibet modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do lego. disiunctim ita, Titio hominem Stichum do lego, Seio Stichum do lego. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æque disiunctim legatum intellegitur [10]. Si cui fundus alienus legatus fuerit, & emerit proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit [11], & postea ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum petere Iulianus ait: quia vsusfructus [12] in petitione seruitutis locum obtinet: sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu, iubeat æstima-

D tionem præstari. Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: quia quod propriũ est ipsius, amplius eius fieri non [13] potest. & licet alienauerit eam, non debetur nec ipsa, nec æstimatio eius. Si quis rem suam quasi alienam legauerit [14], valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed & si legatarij putauit valere constat. quia exitum voluntas defuncti potest habere. Si rem suam legauerit testator, posteaque eam alienauerit, Celsus existimat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. idemque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ non est alienata, omnimodo debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit. Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neque ab

E ipso debitore, neque ab herede eius [15] potest heres petere, nec ab alio qui heredis loco est. sed & potest à debitore conueniri, vt liberet eum. potest autem quis vel ad tempus iubere, ne heres petat. Ex contrario si debitor creditori suo, quod debet, legauerit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius habet per legatum. Quod si in diem vel sub condicione debitum ei pure legauerit, vtile est legatum propter repræsentationem [16]. Quod si viuo testatore dies venerit, vel condicio extiterit, Papinianus scripsit, vtile esse nihilominus legatum, [17] quia semel constitit. quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenit, à qua incipere non potest. Sed si vxori maritus dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est legatum quam de dote actio. Sed si quam non accepit dotem legauerit, diui Seuerus [18] & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum. si vero certa pecunia, vel certum

F corpus, aut instrumentum [19] dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum. Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit. Et si seruus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis seruus legatus fuerit & ipse eum manumiserit: teneri eum Iulianus scripsit. nec interesse [20] vtrum scierit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruũ, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres quamuis ignorauerit à se eum legatum esse. Si quis ancillas cum suis natis legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est si ordinarij serui cum vicariis legati fuerint: & licet mortui sint ordinarij, tamen vicarii legatu cedunt. Sed si seruus cum peculio fuerit legatus: mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato & peculij legatum [21] extinguitur. Idem est si fundus instructus vel cum instrumento legatus fuerit. nam fundo

5 Res heredis non habetur pro aliena.
6 aliud est in libertate fideicommissaria. l. 39. De fid. lib. aliud in prælegato fundo alieno, vt imputetur in Falcidiam l. hæres præceptum. Ad Treb.
7 quia defunctus voluit vt eam rem legatarius haberet sine impendio vllo, & pretium igitur quod impendit ei heres præstare debet.
Est satis ridiculũ si legatarius eo, quod iam sit suũ sine onere, sine impẽdio vllo, pretiũ ab herede cõsequi desideret, quod ei nullũ adest, nã cũ quod lucro ei cõdere defunctus voluit, iam lucratus sit, frustra est legatum.
9 quia rem defunctus legatariũ habere voluit, quã nõ habet qui pretium habet.
10 hi sunt etiam coniuncti, sed oppositi illis disiunctis & separati dicuntur, quia vt Iustinianus ait, ab ipso testatoris sermone apertissime discreti sunt §. hac autẽ C. de cad. tol.
11 ex causa lucratiua.
12 Proinde fundi sibi plenam proprietatẽ dari petet, cuius pars non est vsusfr. quod adquisitus sed seruitutis l. 25. De verb. sign.
13 & legatũ species est

G adquirendi dominium. 14 non ex diuerso si alienam quasi suam § quod autem supra. 15 liberatio relinquitur in rem non in personam. 16 quia ex testamento præsentis die debetur. 17 totius pecuniæ l. Verbis Ad leg. Fal. & vtile quidem vt ex testamento recte petatur non vt Falcidiam admittat, non vt fideicommitti legatarii possit. 18 l. falsa De cond. & dem. quod & D. Pro tribuitur l. legatis De lib. leg. 19 l. vlt. C. de fals. caus. quod exprimat quantitatem certam. 20 ol. sentur l. 24. De lib. leg. Sed ibi facto debitoris non heredis. 21 homo hominis accessio non est at peculium sane hominis accessio est sicut instrumentum fundi. Hic igitur articulum Cum non alterius accessionis significationem admittit, quam si id qualitas rei ferat, quam alio res coniungit. Cæterum coniungit vtique semper, sed modo quasi accessionem, aut etiam alio modo quasi rem æque principalem, & hoc casu duo sunt legata, illo vnum.

alienato & instrumenti legatum extinguitur. Si grex legatus fuerit, posteáque ad vnam ouem peruenerit, quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oues, quæ post testamentum factum gregi adiciuntur, legato cedere, Iulianus ait Est enim gregis vnum corpus, ex distantibus capitibus, sicut ædium [22] vnum corpus est ex cohærentibus lapidibus. Ædibus deniq; legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere. Si peculium legatũ fuerit, sine dubio quidquid peculio accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro, vel damno est. Quod si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem seruus adquisierit: Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere: quia huius legati dies ab adita hereditate cedit [23]. sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato [24], nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem nisi legatum fuerit, manumisso [25] non debetur [26]: quamvis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur [27]. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem [28] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impendit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum cum rationibus redditis liber esse [29] iussus est, & ex eo reliqua inferre. Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit viuus testator pecuniam: nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, damnas esto heres domum illius reficere. vel, illum ære alieno liberare. Si generaliter seruus vel res alia legetur, electio legatarij est, nisi [30] aliud testator dixerit. Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium, iusserat, habebat in se condicionem [31]: & ideo nisi ipse legatarius viuus optauerit, ad heredem legatum [32] transmittebat. sed ex Constitutione nostra & hoc ad meliorem statum reformatum est: & data est licentia heredi legatarii optare seruũ, licet viuus legatarius hoc non fecit: Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra Constitutione additum est, vt siue plures legatarij existant, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: sive vnius legatarij plures heredes, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium [33] contra beneuolentiam [34] introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte hoc esse dirimendum, vt ad quem sors veniat, illius sententia in optione præcellat. Legari autem illis solis potest, cum quibus testamenti factio est. incertis vero personis, neque legata, neq; fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiciebat: veluti si quis ita dicat, Quicumque filio filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati erunt, æquè incertæ personæ legari videbatur, & denique multæ aliæ eiusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti, ex cognatis meis, qui [35] nunc sunt, si quis filiam meam vxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato. Incertis autem personis legata vel fideicommissa, relicta & per errorem soluta, repeti non [36] posse, sacris constitutionibus cautum erat. Postumo quoque alieno inutiliter [37] legabatur. Est autem alienus Postumus qui natus inter suos heredes testatori futurus non est. Ideóq; ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat postumus auo. Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: cum in nostro Codice Constitutio posita est, per quam & huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius Constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram Constitutionem incertus dari debet: quia certo [38] iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. Postumus autem alienus heres institui & antea [39] poterat, & nunc potest [40]: nisi in vtero eius sit quæ iure nostro vxor esse non potest. Si quis in nomine, cognomine, prænomine [41] legatarij errauerit: si de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus seruatur, & rectè. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intellegantur, nihil interest. Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione legatum non perimi. veluti si quis ita legauerit, Stichum seruum meum vernam do lego. licet enim non verna sed emptus sit, si de seruo tamen constat, vtile est legatum. Et conuenienter si ita demonstrauerit, Stichum seruum, quem à Seio emi, sitque ab alio emptus, vtile est legatum si de seruo constat. Longè magis legato falsa causa non nocet: veluti cum quis ita dixerit, Titio quia me absente negotia mea curauit, Stichum do lego, vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gessit Titius neque patrocinio eius liberatus est: legatum tamen valet. sed si condicionaliter enunciata fuerit causa, aliud iuris est: veluti hoc modo, Titio si negotia mea curauit, fundum do lego. An seruo [42] heredis rectè legamus, quæritur, & constat pure [43] inutiliter legari, nec quidquam proficere, si, viuo testatore, de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, non hoc ideo debet valere, quia diutius testator vixerit. Sub condicione vero rectè

A B C D E F G

22 vtrumq; vnum est corpus, sed non eiusdẽ etiam generis vtrumque. 23 §. libertatibus C. de cad. tol. l. si quis seruo D. de leg. 2. l. 8. Quan. dies leg. ced. 24 quia huius legati dies cedit ex mortis testatoris tẽpore. 25 in testamento. 26 sed pertinet ad heredem quo tamen inuito potest ex eo seru' aliena re cõdicionum vincta libertatis cupienda causa, veluti reliquorum reddendorũ ... rationibus redditis liber esse iussus sit. 27 l. si Stichus De pecul. idemque est in filio emancipato l. donationes §. pater De donat. 28 quam nõ habet, non agitur vt habeat quod nõ habet, sed vt habeat quod iam penes se habet. 29 peculio enim ademptio quo, aut vnde possit reddere rationes? 30 nisi aliud euidenter expresserit vt l. 33. De excus. tut. nec enim semper paria sunt dixisse & sensisse. 31 volum addi, tacitam, quod Theophilo interpres addidit. ipsum enim per se optionis verbum condicionem facit l. 13. illo loco, quasi pure legato, De opt. leg. alioquin aliud non fuisset olim receptũ in legato generaliter relicto l. nec semel §. pen. Quan. dies leg. ced. l. 10. De opt. leg. 32 in l. illud. De opt. leg. quæ obstare videtur, non fuit optionis legatum. 33 l. 25. §. si incerta Fam. erc. 34 humanitatem, benignitatem, vt l. cum heres De adq. her. l. in tempus de her. instit. Plinius 18. Priscarum legum beneuolentia. 35 Recte, qui nunc sunt, quia postumo alieno legari non potuit. 36 quia eorum quidẽ non erat petitio, sed erat retentio. 37 non etiã per fideicommissum inutiliter relinquebatur l. 5. §. vlt. de reb. dub. l. a. De in. cod. 38 solido iudicio, Val. Max. & quia placet nominatim tutorem dari, vt Vlpian. att. lib. Reg. qua ratio tamen in libertate nõ valet. 39 iure prætorio non iure ciuili. 40 cum qua non est connubium. 41 Appianus [illegible] 42 vel filiofamil. l. filiam. de aur. & argent. legat. 43 sine libertate fideicommissaria l. 8. §. 1. De legat. 3. l. in ratione §. penult. ad legem Falcidiam.

legatur

A legatur [44], vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit. Ex diuerso herede instituto seruo, quin domino recte etiã sine condicione legetur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamentum decesserit testator, non tamen apud eum qui heres sit, dies legati cedere intellegitur: cum hereditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius heres effici, si prius, quam iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse heres efficitur, quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit & iussu legatarij adierit, euanescit legatum. Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur scilicet quia testamenta vim ex institutione heredum accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia inciuile esse putauimus ordinem quidem scripturæ sequi, quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum, sper-

B ni autem [45] testatoris voluntatem: per nostram Constitutionem & hoc vitium emendauimus, vt liceat & ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones, legatum relinquere, & multo magis [46] libertatem, cuius vsus fauorabilior est. Post mortem quoque heredis aut legatarij simili modo inutiliter legabatur: [47] veluti si quis ita dicat, Cum heres meus mortuus erit do lego. Item, Pridie, quam heres aut legatarius morietur. Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum [48] similitudinem præstantes: ne vel hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inueniatur. Pœnæ quoque nomine inutiliter legabatur, & adimebatur vel transferebatur. Pœnę autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit, Heres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocauerit, vel ex diuerso, Si non collocauerit, dato decem aureos Seio: aut si ita scripserit, Heres

C meus si seruum Stichum alienauerit, vel ex diuerso, Si non alienauerit, Titio decem aureos dato. Et in tantum hæc regula obseruabatur, vt quampluribus principalibus Constitutionibus significetur, nec principem quidem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamuis aliæ militum voluntates, in ordinandis testamentis valde obseruabãtur. quinetiam nec libertatem pœnæ nomine dari posse placebat. eo amplius nec heredem [49] pœnæ nomine adici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, Titius heres esto, si Titius filiam suam Seio in matrimonium collocauerit, Seius quoque heres esto. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione an coheredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alios translata: nihil distare à ceteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis

D videlicet iis quæ impossibilia sunt [50], vel legibus interdicta, aut alias probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur [51].

De ademptione & translatione legatorum. Cap. XXI.

ADEMPTIO legatorum siue eodem testamento adimantur legata, siue codicillis [1], firma est. siue contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quod ita quis legauerit, Do lego, ita adimatur, Non do, Non lego: siue non contrariis, id est, aliis quibuscumque verbis [2]. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, Hominem Stichum, quem Titio legaui, Seio do lego: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul Titio adimi videtur, & Seio dari [3].

E

De lege Falcidia. Cap. XXII.

SVPEREST vt de lege Falcidia dispiciamus, qua modus nouissime legatis impositus [1] est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ea lege ita cautum esset, Vti legassit suæ rei, ita ius esto) visum est hanc legandi licentiam coartare: idque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerumque intestatò moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, nouissime lata est lex Falcidia, qua cauetur ne plus legare liceat, quam dodrantem to-

F torum bonorum: id est, vt siue vnus heres institutus esset, siue plures apud eum eósve, pars quarta remaneret. Et cum quæsitum esset, duobus heredibus institutis, veluti Titio & Seio, si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim [2] ab eo data sunt aut supra modum onerata: à Seio vero, aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius dumtaxat, in partem dimidiam minuant: an quia is [3] quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis quæ ab eo relicta sunt, retinere liceret, placuit vt quartam partem suæ partis saluam habeat posse retinere: etenim in singulis heredibus [4] ratio legis Falcidiæ ponenda est. Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidię redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque si, verbi gratia, is qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per seruos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum [5] tantum accesserit hereditati,

G vt centum aureis legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus sit, sed necesse est vt nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso si septuaginta quinque legauerit, & ante aditam hereditatem in tantum excreuerint bona, incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum, vt non amplius quam septuaginta quinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur,

---

Marginal notes:

44 quod ad conditionales legata illa Catonis regula non pertinet.
45 maxime si ordo contigerit errore testamẽtarij.
46 quod obtinuit olim tantum in testamento militis.
47 libertas quoque post mortem heredis inutiliter relinquebatur auctore Vlpian. lib. Regul.
48 l. coheredi §. quod si heredem De vulg. subst.
49 coheredem dari. vt l. verbis De vulg. subst.
50 videlicet cum heredi impossibilia imponuntur. nam si legatario, nihilominus valet legatum. §. impossibilis. supra cap. 14.
51 Iustinianus apud Corippum. Non patitur sceleris secta meorum Iustos fautores.

1 testamento confirmatis.
2 Et hodie quoq; placet legata rectè dari quibuscumque verbis l. 21. C. de legat.
3 Transferri etiam rectè dicitur per fideicommissum, vt heredes l. 4. C. de his quib. vt ind.

1 legatariis impositus est dodrans, heredibus quadrans l. pen. D. de in fisc.
2 secus si hoc modo, Quisquis mihi heres erit l. 1. § ad quod D. eod.
3 l. coheredi. §. coheres De vulg. subst.
4 institutis vel substitutis l. 11. § filio D. eod.
5 vel ex aliis fructibus l. 30. D. eod.

solida legata debentur[6]. Nec ea res damnosa est, heredi cui liberum est non adire hereditatem. quæ res efficit vt fit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci. Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impensa[7], & pretia seruorum manumissorum[8]: tunc deinde in reliquo ita ratio habetur, vt ex eo quarta pars apud heredes remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octaua debet detrahi. Quod si quingentos legauerit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet. A

B

De fideicommissariis hereditatibus. Cap. XXIII.

NVNC transeamus ad fideicommissa, Et prius est vt de hereditatibus fideicommissariis videamus. Sciendum itaque est omnia fideicommissa primis temporibus infirma esse, quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat: Quibus enim non poterant hereditatem vel legata relinquere[1], si relinquebant fideicommittebant eorum, qui capere ex testamento poterant. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo iuris, sed tantum pudore[2] eorum, qui rogabantur continebantur. Postea diuus Augustus semel iterumq; gratia[3] personarum motus vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, iussit consulibus[4] auctoritatem suam interponere. Quod quia iustum videbatur & populare erat, paulatim[5] conuersum est in assiduam[6] iurisdictionem: tantusq; eorum fauor factus est, vt paulatim etiam prætor proprius crearetur[7], qui de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant. In primis igitur sciendum est, opus esse, vt aliquis recto iure[8] testamento heres instituatur, eiusq; fideicommittatur, vt eam hereditatem alii restituat. alioquin inutile est testamentum in quo nemo heres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, Lucius Titius heres esto: poterit adicere, Rogo te Luci Titi, vt cum primum poteris[9] hereditatem meam adire, eam Gaio Seio reddas restituas. Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare: & liberum est, vel pure, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex die certo. Restituta autem hereditate, is quidem qui restituit nihilominus heres permanet: is vero qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habebatur. Et Neronis quidẽ temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca[10] consulibus Senatusconsultum factum est: quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes[11] actiones quæ iure ciuili heredi & in heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta est hereditas. Post quod Senatusconsultum prætor vtiles[12] actiones ei & in eum, qui recipit hereditatem, quasi heredi & in heredem dare cœpit. Sed quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Pusione consulibus Senatus censuit: vt ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquũtur, eadem retentio permissa est[13]. Post quod Senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat: ille autem qui ex fideicommisso recepit partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat. id est, eius legatarii cui pars bonorum legabatur. quæ species legati partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, & heredem, id est, vt & lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset. Ergo si quidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hereditas & in vtrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem iure ciuili[14]: in eum vero qui recipiebat hereditatem, ex Senatusconsulto Trebelliano tamquã in heredem[15]. At si plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset, locus erãt Pegasiano Senatusconsulto: & heres qui semel adierit hereditatem, si modo sua voluntate adierit, siue retinuerit quartam partem, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem. si vero totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur[16]. Sed si recuset scriptus heres adire hereditatem, ob id, quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cauetur Pegasiano Senatusconsulto, vt desiderante eo, cui restituere rogatus est, iussu prætoris adeat, & restituat hereditatem: perindéque ei & in eum, qui recipit hereditatem actiones darentur, ac si iuris est, ex Trebelliano Senatusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hereditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem vtroque Senatusconsulto in hac specie

6 de quo dicit l. 11. §. quod vulgo D. eod. ne de proprio patrimonio heredis. 7 hanc debuit ponere primo loco. 8 etiamsi vero decesserint post mortem testatoris, ante aditam hereditatem, et pretia eorum qui vltimo supplicio adfecti sunt ex S.C. Sillaniano, & pretia eorum, quos moriente testatore iam certum erat propter morbi grauitatē diutius viuere no posse l. 11. §. si seruus D. eod. Eadẽ deductio fit in ponenda ratione legitimæ portionis quæ debetur liberis aut parentibus l. Pap. § quarta De inoff. testamento, nõ etiã olim in ea quæ patrono l. 4. De bon. lib.

1 Hieronymus ad Nepotianum. Per fideicommissa legibus illudimus. 2 §. & quæ prima infra. Seneca, Religiosus, inquit homo sanctusq; solet tueri fideicommissa. & inde a sanctiss. ma femina fideicommissũ relictũ. l. 19 §. pen. De an. leg. 3 cap. vlt. infra. 4 l. 29. De leg. 2. 5 Paulatim cum crescit l. 11. §. si rem De leg. 3. 6 Columella 12. Magistratus adsidua iurisdictione vim legũ custodire. 7 l. si cui legatum De cõd. & dem. l. Titia in fin. De aur. & arg. l. l. 2. C. qui pot. in pign. hab. Primum duo deinde vnus tantum. 8 Verbis directis & legitimis. 9 Vt in formula cretionis, In diebus quibus scieris poterisq;. 10 quod est ergo quod Ausonius in Panegyrico negat Annæum Senecam fuisse Consulem? ordinarium scilicet. 11 omnes in solidum, lege Falcidia nondum porrecta ad fideicommissa. 12 directa penes heredem remanebant sine re. 13 eodem S.C. 14 id est, ex XII. tab. nam & S.C. Trebellianum pars est iuris ciuilis. 15 quia tunc loco heredis erat, superiore autem casu loco legatarii. G
16 quo remedio omnia onera hereditaria in fideicommissarium transferebantur.

coneur-

A concurrente [17]. Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes & ipsi antiquitati
displicuerunt, & quibusdam casibus captiosat eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & oobis
in legibus magis simplicitas [18], quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudini-
bus, quam differentiis vtriusque Senatusconsulti: placuit exploso Senatusconsulto Pegasiano, qood
postea superuenit omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, vt ex eo fideicommis-
sariæ hereditates restituantur: siue habeat heres ex voluntate testatoris qoartam siue plus, siue minus,
siue nihil penitus: vt tunc quando vel oihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam,
vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum [19], quasi ex Trebelliano Senatus-
consulto, pro rata portione, actionibus tam in heredem quam in fideicommissarium competeotibus.
si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariæ actiooes fideicommissario & aduersus
B eum competunt. Sed etiam id quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, vt quando recusa-
bat heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti
fideicommissario restituere, & omoes ad eum & coorra eum transire actiones: & hoc transpooimus
ad Senatuseoosultum Trebellianum vt ex hoc solo & necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adi-
re, fideicommissarius desiderat restitui sibi hereditatem nullo oee damno, nec commodo, apud he-
redem remanente. Nihil autem iotereſt vtrum aliquis ex asse heres iostitutus aut totam hereditatem,
aut pro parte [20] restituere, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partem partis resti-
tuere rogatus sit. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione
diximus. Si quis vna aliqua re deducta, siue præcepta, quæ quartam cootinet, veluti fundo vel alia re
rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano Senatuscoosulto restitutio fiat perinde
C ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hereditatem restituere. sed illud interest [21], quod alte-
ro casu, id est, cum deducta siue præcepta aliqua re vel pecunia restituitur hereditas, in solidum ex eo
Senatusconsulto actiones transferuntur: & res quæ remanet apud heredem sine vllo onere heredi-
tario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita. altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta
rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit: scioduntur actiones & pro dodrante quidem
transferuntur ad fideicommissarium: pro quadraote remaoent apud heredem. Quinetiam licet voa
re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatem rogatus est, qua maxima pars here-
ditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui resti-
tuitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve dedu-
ctis præceptisve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta, præceptá-
D ve quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem re-
stituere, idem iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse heres institutus est, eadem transfere-
mus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est. Præterea iotestatus quoque moriturus, potest rogare
eum, ad quem bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intellegit: vt hereditatem suam to-
tam partemve eius, aut rem aliqoam veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat: cum alio-
quin legata, nisi ex testamento, oon valeaot. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare vt id
rursum alij aut totum, aut pro parte vel etiam aliquid aliud restituat. Et quia prima fideicommissorum
cunabula à fide heredum pendent, & tam oomen quam substantiam acceperunt: & ideò diuus Au-
gustus ad necessitatem iuris ea detraxit, ouper & oos eundem principem superare contendentes, ex
facto quod Tribunianus vir excelsus [22], quæstor sacri palatij suggessit, constitutionem fecimus: per
E quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, vt vel hereditatem, vel speciale fideicommis-
sum restituat & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, qui in fideicommissis legiti-
mus esse ooscitur, possit res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis io-
teruenerit: tunc siue pater heredis, siue alius quicumque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo resti-
tui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam:
si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cum prius ipse de calumnia iurauerit: oecesse eum ha-
bere vel iusiurandum subire, quod oihil tale à testatore audiuit, vel recusantem ad fideicommissi, vel
vniuersitatis, vel specialis solutionem coartari, ne pereat vltima voluntas testatoris fidei heredis com-
missa. Eadem obseruari censuimus, & si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit.
Quod si is à quo relictum dicitur confiteatur quidem à se aliquid relictum esse, sed ad legis subtilitatem
F decurrat [23]: omnimodo soluere cogendus est.

17 omnimodo herede coacto adire periculo fideicommissarij ex S.C. Pegasiano, & translatis omnib. actionib. in fideicommissarium ex S.C. Trebelliano l. si heres §. Ad Treb.
18 Simplicitas legibus amica §. cæterum cap. & lib. seq. l. vlt. C. de fur. ... No. 107. Vafrities minimeque, argutiæ, subtilitates, scrupulositates, obscuritates, distinctiones, differentiæ ...
19 per errorem facti, vt verò.
20 nam & in partem fideicommissarius Trebellianum heredis loco est l. postulante §. pen. ad Treb. l. Si legatum §. multum Ad Trebell. l. 3. C. de fam. pass. l. pen. C. de hered. instit.
22 sic supra §. libertinorum De libert.
23 alioquin ... non iure ... esse. hac vero est parata perfidiæ medela.

De singulis rebus per fideicommissum relictis. CAP. XXIIII.

POTEST autem quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, hominem,
vestem, aurum, argentum, pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, vt alicui restituat,
vel legatarium quamuis à legatario legari non possit. Potest autem non solum proprias res testator per
fideicommissum relinquere: sed heredis, aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius.
Itaque & legatarios & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, vt eam alicui restituat, quæ
ei relicta sit, sed etiam de alia, siue ipsius siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam
G rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit. oam quod amplius est ioutiliter relinqui-
tor [1]. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam re-
dimere & præstare aut æstimationem eius soluere. Libertas quoq; seruo per fideicommissum dari po-
test, vt heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius, nec interest vtrum de suo

1 De suo quemque & de alieno heredi posse.

proprio seruo testator roget, an de eo qui ipsius heredis, aut legatarij vel etiam extranei sit[3]. Itaque & A
alienus seruus redimi[4] & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur: quia possit[5] tempore procedente, vbicumque occasio serui redimendi fuerit præstari libertas. Qui autem ex fideicōmissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus etiam si testatoris seruus sit, sed eius qui manumittit. At is qui directò testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus[6] appellatur. Nec alius vllus directò ex testamento libertatem habere potest, quam qui vtroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur[6]. Directò autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento[7] libertatem ei competere vult. Verba[8] autem fideicommissorum hæc maximè in vsu habentur: Peto, Rogo, Volo, Mando, Fidei tuæ committo. quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in vnum congesta B
essent.

[3] nec distinguitur sciens an ignorans legauerit l. Paulus resp. De fid. lib. [4] Vel magno pretio l. 21 §. Si testamentarij Ad leg. Corn. de fal. [5] l. si seruo De adim. leg. [6] Acherontici. Libertus defuncti, & extra defuncti patronatum §. 1. lib. 2. cap. 19. l. pen. §. Damna De leg. 2. Excipiendus est casus Constitutionis D. Marci, de quo lib. seq. cap. 11. [7] imo & alienus, domino pretio legato, & agnito legato l. in seruitutem §. debemus De bon. lib. [7] quicunque. A testatore prolatum, vt l. 7. De test. tut. [8] Verba vulgaria l. libertates De fid. lib.

De codicillis. Cap. XXV.

ANTE Augusti tempora constat codicillorum ius non fuisse, sed primus Lucius Lentulus, (ex cuius persona etiam fideicommissa ceperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento[1] confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cum diuus Augustus voluntatem eius implesset, deinceps reliqui eius auctoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse prudentes inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, & quæ- C
sisse an posset hoc recipi, nec absonans à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret vtilissimum[2], & necessarium hoc ciuibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora cum & Labeo[3] codicillos fecisset iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo[4] admitterentur. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed intestato quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus[5] ait non aliter vires habere quam si speciali postea[6] voluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum[7] peti: si apparet eum, qui postea testamentum fecit, à voluntate, quam codicillis expresserat, non recessisse. Codicillis autem hereditas neque dari[8], neque adimi[9] potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorum: & ideo nec exheredatio[10] scribi. Directò autem hereditas codicillis, D
neque dari[11] neque adimi potest. nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec condicionem heredi instituto codicillis adiicere,[12] neque substituere directò potest. Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

[1] in qua filia heres erat scripta, Augusto coherede adscripto vt Theoph. scribit. à filia autem testamento relicta legata. ab Augusto codicillis fideicommissa, quibus nec si testamento confirmati essent tunc iure legata relinqui poterant. ergo neque ab Augusto neque a filia. [2] l. 2. De constit. princ. quæ est ex libris fideicommissorum Vlpiani. & hanc introducendorum fideicōmissorum rationem exprimit. [3] Iurisconsulti auctoritas non minor quam Augusti. [4] Optimum ius vltima voluntatis per codicillos est quia nullam solemnitatem desiderant. Optimum ius legati per damnationem. [5] l. 5. D. de iu. cod. [6] testamento vel codicillis. [7] Recte. fideicommissum. Legatum non poterat peti, quia testamento confirmati non sunt l. codicillis De an. leg. l. 35 §. vlt. l. 41. §. codicillis De leg. 3. l. 31. De leg. 1. [8] neque confirmati l. pen. § sed cum C. de nec. ser. l. 6 De iu. cod. nam & qui confirmat, dat. [9] Adimi per exheredationem. Adimi etiam videtur hereditas si testator dicat in codicillis heredem non mereri suam voluntatem. vel si heredi scripto condicionem adscribat, quæ ademptio non aliter valet quam si verbis precarijs iure fideicommissi in alium transferatur hereditas l. 4. C. de his quib. vt ind. l. pen. §. vlt. D. de cond. instit. [10] l. codicil. C. de testam. [11] l. Scæuola D. ad Treb. præterquam in militis codicillis. l. militis in princ. D. de mil. testam. [12] l. 1. & l. 13. §. vlt. D. de iu. cod. l. pen. C. eod.

A

DOMINI NOSTRI IVSTINIANI PP. A. INSTITVTIONVM SIVE ELEMENTORVM PER TRIBVNIANVM VIRVM MAGNIficum magistrum & exquæstorem sacri palatij, & Theophilum, & Dorotheum viros illustres, Incipit

B

LIBER III.

De hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur. CAP. I.

INTESTATVS decedit qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit: aut id quod fecerat ruptum irritúmve factum est: aut nemo ex eo heres extitit. Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes existimantur, vt & supra diximus, qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filia, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato
C prognatus [1] prognatave. Nec interest vtrum naturales sint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari necesse est etiam eos qui ex legitimis quidem matrimoniis non sunt progeniti, curiis tamen ciuitatum dati secundum diualium Constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, heredum suorum iura nanciscuntur. Nec non eos quos nostræ amplexæ sunt Constitutiones, per quas iussimus, si quis mulierem in suo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen eum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos sustulerit: postea vero affectione procedente [2], etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & lis, qui postea nati sunt, occasionẽ legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus [3], & si non
D progeniti fuerint post dotale instrumentũ confectum liberi, vel etiã nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos, proneptisve, suorum heredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse, siue morte id acciderit, siue alia ratione, velut emancipatione. Nam si per id tempus quo quis moreretur, filius in potestate eius sit: nepos ex eo suus heres esse non potest. Idque & in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellegimus. Postumi quoque, qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt [4]. Sui autem heredes etiam ignorantes [5] fiunt. & licet [6] furiosi sint, heredes possunt existere. quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex his causis & furiosis adquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium [7]. & ideo nec tutoris autoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus adquiratur suis heredibus hereditas. nec curatoris consensu adquiritur furioso, sed ipso iure [8]. Interdum autem licet in
E potestate parentis mortis tempore suus heres non fuerit, tamen suus heres parenti efficitur: veluti si ab hostibus reuersus quis fuerit post mortem patris. ius enim postliminij [9] hoc facit. Per contrarium euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata [10] fuerit. suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedit: sed potest dici ipso iure suum heredem esse, sed desinere. Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hereditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum [11] succedere. Pari ratione & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésve, item pronepotes & proneptes in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes [12] hereditatem diuidi:
F vt filius partem dimidiam hereditatis habeat [13], & ex altero filio duo pluréesve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptésve extant, ex altero vnus fortè aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia. Cum autem quæritur an quis suus heres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit & destituto testamento. Hac ratione si filius exheredatus fuerit, & extraneus heres institutus est, & filio mortuo [14] postea certum fuerit, heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit, nepos auo suus heres existet. quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamilias, solus inuenitur nepos. & hoc certum

1 Natus dicitur de filio, Prognatus de nepote vel pronepote, vt Ciceroni Thyestes Tantalo prognatus qui Tantalo est nepos, Ioue pronepos. 2 Confirmat & auget affectionem inter coniuges procreatio liberorum. quod hi quoque enim, vt Aristoteles ait, inter eos liberi esse videntur, quæ de causa & ἄτεκνοι facile diuortunt dissidentve vt auctore Suetonio Tit. & Iulia intercepto communis filij pignore. Et procedente, inquit, filij affectione, vt Apuleius procedente consuetudine & affectione roborata. Plinius 21 Procedente hilaritate. 3 Lamper. C. de nat. lib. 4 quamuis verum sit eos in potestate morientis nõ fuisse l. vlt. D. de col. bon. l. vlt. §. 1 de adsi. lib. 5 l. 3 § est autem D. de suis & leg. her. 6 *aut infantes, aut peregre nati, vt Paulus scribit IIII. Sentent.* 7 *rerum hereditariarum.* 8 *Verum tamen si soluendo non*
G *sit hereditas, & furiosus si resipuerit & pupillus, si adoleuerit se abstinere possunt.* 9 *eadem est causa postumorum, & fuit olim eorum qui erroris causa probata post mortem patris ciuitate donabantur ex lege Ælia Sentia & S. C. & eorum qui ex prima secundaque mancipatione post mortem patris manumittebantur: qui etiam omnes quasi adgnatione sui heredis rumpebant patris testamentum.* 10 *nec restituta. restitui enim potest a principe, vt in Pertinace Capitolinus legimus.* 11 *Caius, in locum parentium vel liberedis §. vlt. De vulg. substit. l. cum quis § Seiam De leg. 3. non in suo nomine vel sui heredes, atque ita fit vt cum suo herede succedant non sui: vtque plures habeantur pro vno l. 2. §. Si duo l. 7. de col. bon.* 12 *non virilem pro numero singulorum l. 8. & 9. C. Theoph. de bon. prof.* 13 *Caius, sinat. prif. o verbo.* 14 *post mortem patris deliberante extraneo.*

est[15]. Et licet post mortem aui natus sit, tamen auo viuo conceptus, mortuo patre eius, posteáque de- A
serto aui testamento, suus heres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit, post mortem aui mor-
tuo patre suo, desertóque postea aui testamento, suus heres non existet: quia nullo iure cognationis pa-
trem sui patris tetigit. Sic nec ille est inter liberos auo, quem filius emancipatus adoptauerat[16]: Hi au-
tem cum non sint quantum ad hereditatem liberi, neque bonorum possessionem petere possunt quasi
proximi cognati[17]. Hæc de suis heredibus. Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent. ne-
que enim sui heredes sunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neque vllo alio iure per legem
duodecim tabularum vocantur. sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem
Vnde liberi, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis he-
redibus concurrant[18]. Itaque duobus liberis extantibus, emancipato & qui tempore mortis in pote-
state fuerit: sanè quidem is qui in potestate fuerit, solus iure ciuili heres est, id est, solus suus heres est. B
sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, euenit, vt suus heres pro parte heres
fiat. At hi qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis
patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati
ab adoptiuo patre, perinde admittũtur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent nec vn-
quam in adoptiua familia fuissent[19]. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneo-
rum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptiuo: & quantum ad
hunc, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis parentis bona pertinet, nihilomagis li-
berorum gradum nanciscuntur. Quod ideò sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris ado-
ptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius an ad agnatos. Minus ergo iuris
habent adoptiui quam naturales. Namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum libero- C
rum retinent, licet iure ciuili perdunt. adoptiui vero emancipati & iure ciuili perdunt gradum libero-
rum, & à prætore non adiuuantur[20], & rectè. naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non potest: nec
quia desinunt sui heredes esse, desinere possunt filij filiæve[21], aut nepotes neptésve esse. adoptiui vero
emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia ius noménque filij filiæve, quod per adoptionem
consecuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione deperdunt. Eadem hæc obseruantur, & in ea
bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredi-
bus institutis, neque vt oportet[22] exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem qui in potestate pa-
rentis mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eam bonorum possessionem: eos vero
qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adopti-
uos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamen D
ti ad bona eius non admittit: quia desinunt numero liberorum esse. Admonendi tamen sumus, eos, qui
in adoptiua familia sunt, qui post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint: in-
testato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur,
non admittantur: alia tamen parte vocati, id est, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita ad-
mittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem vllus inter-
ueniat. Ante enim prætor liberos vocat tam suos heredes, quam emancipatos: deinde legitimos here-
des, deinde proximos cognatos. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emen-
dationem à nostra Constitutione acceperunt, quam super his personis posuimus, quæ à patribus suis
naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quibus filij & natura-
lium parentum successionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facilè per emancipatio- E
nem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, Constitutio-
nem scripsimus, per quam definiuimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dede-
rit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset[23], nec penitus ado-
ptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, vt possit ab intestato ad patris adoptiui venire suc-
cessionem. Testamento autem ab eo facto, neque iure ciuili, neque prætorio, ex hereditate eius aliquid
persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta:
cum nec necessitas patri adoptiuo imponitur, vel heredem eum instituere, vel exheredatum facere,
vtpote nullo vinculo naturali copulatum, neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus
[24] fuerit adoptatus. Nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, nec vlla actio ad eius persecu-
tionem ei competit. Nostra autem Constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum F
susceperit[25]. Vtroque enim iure tam naturali quam legitimo, in hanc personam concurrente: pristina
iura tali adoptioni seruauimus, quemadmodum si paterfamilias se dederit adrogandum. quæ speciali-
ter & singillatim ex præfatæ Constitutionis tenore possunt colligi. Item vetustas ex masculis proge-
nitos plus diligens solos nepotes qui ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iu-
ri adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus
cognatorum loco numerans[26], post adgnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni,
quam in auiæ vel proauiæ, siue paternæ siue maternæ successionem. Diui autem principes non passi
sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cum nepotis &
pronepotis nomen commune est vtrisque qui tam ex masculis quam ex feminis descendunt: ideo
eundem gradum & ordinem[27] successionis ei donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non so- G
lum naturæ sed etiam veteris iuris suffragio muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel dein-

15 Perfecta igitur defuncto suorum heredum hac est; sic sint liberi qui in familia defuncti proximiores gradu sint delata hereditatis tempore aut futuri forent, si eo tempore editi essent.
16 quia patri adoptatori per adoptionem agnatus non fit, nec cognatus igitur.
17 nec liberi sunt igitur, nec cognati denique qui nati ex liberis nostris nobis liberi non sunt, nec cognati quoque nobis sunt. Qui autem liberi quidem nobis sunt sed non sui liberi, etiamsi nec adgnati nobis sint, sunt tamen cognati.
18 eo tamen emancipati suis si qua bona propria habent, conseruant.
19 Adoptio p... non nocet l. 6. §. ult. De bon. poss. con. tab. quia tempus mortis spectatur.
20 nec quasi cognati.
21 iure & nomine filij filiæve quod natura consecuti sunt exheredati ne admittuntur l. 9. § si filium. De lib. & post. nec a prætore adiuuantur.
22 id est, nominatim l. 2. C. de bon. poss. con. tab.
23 quinimmo in patris naturalis potestate permanet. Secus licet si extraneo in adoptionem datus fuerit §. sed hodie cap. 11 lib. 1.
24 Seneca l. Contr. 1. Tres filios sustulit, poterat vnum in adoptionem dare.

25 à patre naturali. 26 rectè, quia hi neque sui, neque adgnati sunt auo materno. 27 numerum inter suos.

ceps,

A cepſ, de quibus [28] ſupradiximus paulo minuendam eſſe exiſtimauerunt: vt minus tertiam partem acciperent, quam mater eorum vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum vel auus paternus, ſiue maternus quando femina mortua ſit, cuius de hereditate agitur: iiſque licet ſoli ſint adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem aui vocat: ita & principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ vel auiæ, eos cum iam deſignata partis tertiæ diminutione vocat. Sed nos cum adhuc dubitatio [29] manebat inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cuiuſdam Conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem Conſtitutionem à noſtro Codice ſegregauimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem Conſtitutione promulgata, toti iuri eius derogatum eſt: & ſanximus, talibus nepotibus
B ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſuerſa linea veniunt, potiores iis habeantur [30], qui recto iure deſcendunt. Quam Conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora [31] & nunc ſancimus: ita tamen [32] vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita ſed in ſtirpes diuidi hereditatem: ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia diſtributionem fieri iubemus, vel inter omnes nepotes & neptes, & alias deinceps perſonas: vt vtraque progenies matris ſuæ vel patris, auiæ vel aui, portionem ſine vlla deminutione cōſequatur: vt ſi fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

C *De legitima adgnatorum ſucceſſione.* CAP. II.

SI nemo ſuus heres, vel eorum quos inter ſuos heredes prætor [1], vel Conſtitutiones vocant extat, qui ſucceſſionem quoquo [2] modo amplectatur: tunc ex lege [3] duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hereditas [4]. Sunt autem adgnati, vt primo quoque libro tradidimus, cognati per virilis ſexus perſonas cognatione [5] coniuncti, quaſi à patre cognati [6]. Itaque eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei [7] vocantur: nec requiritur an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini [8] vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Ij quoque qui poſt mortem patris naſcuntur, iura
D conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul agnatis dat lex hereditatem: ſed iis [9] qui tunc proximiore gradu ſunt, cum certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe. Per adoptionem quoque adgnationis ius conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos quos pater eorum adoptauit. Nec dubium eſt, quin impropriè conſanguinei [10] appellentur. Item ſi quis ex ceteris adgnatis tuis: veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptauerit aliquem, adgnatus inter ſuos eſſe non dubitatur. Ceterum inter maſculos quidem adgnationis iure hereditas etiam longiſſimo gradu [11] vltro citróque capitur. Quod ad feminas verò ita placebat [12], vt ipſæ conſanguinitatis iure tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: vlterius non capiant. maſculi autem ad earum hereditates, etiamſi longiſſimo gradu ſint, admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinet: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius [13] vi-
E debatur ita iura conſtitui, vt plerumque hereditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſanè iniquum erat, in vniuerſum eas quaſi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur: ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus vllus neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos ſiue maſculos ſiue feminas cuiuſcunque gradus ad ſimilitudinem ſuorum inuicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem diſpoſitione anterior: ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione [14] incognita: donec prætores paulatim aſperitatem iuris ciuilis corrigentes, ſiue quod deerat, implentes, humano propoſito alium or-
F dinem ſuis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adiuuabant, & pollicebantur [15] his bonorum poſſeſſionem, quæ Vnde cognati appellatur. Nos vero legem duodecim tabularum ſequentes, & eius veſtigia in hac parte conſeruantes: laudamus quidem prætores ſuæ humanitatis, non tamen eos in plenum cauſæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémq; gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tā in maſculis quam in fe-

28 *qui ſcilicet ex feminis deſcendunt.* 29 *Vna Cōſtitutione cū hiſce nepotibus concurrentibus adgnatis dante quadrantem, altera quodammodo adimente.* 30 *potiores erant in quadrantem* 31 *in futura tempora ſcilicet non in præterita.* 32 *hæc clauſula, ita tamen, &c. nō eſt in ea Cōſtitutione: ſed noua eſt Iuſtiniani Conſtitutio: quam poſtea nouellis inſeruit, vt inter filios & nepotes ex filia, & inter nepotes aut pronepotes qui ex feminis deſcendūt diuidatur hereditas in ſtirpes non in capita, & vt ſine vlla trientis deminutione No. 18. Vt hoc iſto loco, ita multis aliis locis alia pleraque in Digeſtis & Codice Tribonian' adiniſcuit, quæ nondum conſtituta erāt, ſed medimentum, & poſtea Nouellis inſerta ſunt.*

1 *Prætor vocat emancipatos & ex emancipatis procreatos, Conſtitutiones ex feminino ſexu deſcendētes liberos.* 2 *ex teſtamēto, vel ab inteſtato, ciuili vel prætorio iure.* 3 *l. lex Cornelia in fin. De vulg. ſubſtit.* 4 *Quintilianus. Proximum locum à teſtamentis habent propinqui, & ita ſi inteſtatus quis ac ſine liberis deceſſerit, non quoniam vtiq; iuſtum ſit ad hos peruenire bona defunctorum, ſed quoniam relicta, & velut in medio poſita, nullius propius videntur contingere.*
5 *qua legitima cognatio dicitur, auctore Gaio, & Vlpiano l. 12 §. vlt. De rit. nup. Altera eſt naturalis, de qua cap 5.*
6 *Cognatorum alij ſunt adgnati, alij cognati, hi à matre illi à patre, & vtrique dicti cognati, vt Græco* ... *vt Labeo ait, quaſi commune naſcendi initium habentes.* 7 *Vocantur etiam germani §. nos autem & §. ſeq infra. ſi modo in eiuſdem patris poteſtate fuerint mortis tempore. Vterini qui eandem matrem habuerunt non eundem patrem, cognati ſunt, non adgnati vel conſanguinei. Ambroſius epiſt. 66.* 8 *Caius, quos plerique etiam conſobrinos vocant.*
G 9 *non qui ſolo mortis tempore. Certum autem eſſe incipit aliquem inteſtatum deceſſiſſe vel repudiato teſtamento, vel defecta conditione vel agnato poſtumo, vel pronunciato falſo teſtamento l. 16. D. de lib. & poſt. l. 2. C. de bon poſſ ſec. tab.* 10 *Conſanguinei appellantur ſed impropriè vel potius legendum, hi propriè.*
11 *in infinitum l. 2 §. agnati. De ſuis & leg. her.* 12 *lege Voconia.* 13 *Commodum eſt bona manere in familia eadem quam tranſire in alienam*
14 *cognatorum ſcilicet & coniugum.* 15 *ſed non niſi poſt cognatos proximiores nam proximior cognatus, vt ſupra dixit, & ab hac edicti parte excludebat feminam agnatam, non conſanguineam.*

minis æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnato- A
rum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideò in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes: nostra Constitutione sanximus omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculini generis siue feminini sint simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogatiuam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germanæ, non habent. Hoc etiam addendum nostræ Constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solum fratris filius & filia, secũdum quod iam definiuimus ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ vnà cum his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem so- B
roris suæ soboli, simili modo ab vtroque latere succedant: tamquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo iure veniant, scilicet vbi frater & soror superstites non sunt [16]. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus: ceteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hereditate non ad stirpes [17], sed in capita diuidenda. Si plures sint gradus adgnatorum, apertè lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sit defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur [18]. Et quamuis singulari numero vsa lex proximum vocet: tamen dubium non est quin etsi plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intellegitur: & tamen non dubium est, quin licet vnus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas. Proximus autem siquidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hereditate quæritur. Quod si facto testamen- C
tu quisquam decesserit per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit nullum ex testamento heredem exiturum. tunc enim proprie quisque intestatò decessisse intellegitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpè accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus. Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui secundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem aut spreuerit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilomagis legitimo [19] iure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto iure corrigentes non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vt pote adgnationis iure eis recluso. Sed nos nihil deesse perfectissimo iuri cupientes, nostra Constitutione quam de iure patro-
natus, humanitate suggerente protulimus, sanximus successionem in adgnatorum [20] hereditatibus non D
esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maximè cum in onere quidem tutelarum & proximo gradu deficiente, sequens succedit [21], & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra Constitutione [22] omnimodo inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur contracta fiducia fieri: cum apud antiquos non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

16 nam consanguinei, quos lege xii. tab. non separauerat a ceteris adgnatis inter pretatione prudentum primũ inter adgnatos locum acceperunt.
17 sicuti inter liberos mortuos est.
18 Et tamẽ in ordine liberorum secundum licet secundus fit nesum etc sunt nepotes non est po tior nepote ex altero filio iam mortuo.
19 ex lege xii tab.
20 Vel tamquam adgnatorum, vt l. vlt. §. successionis. C. de leg. her.
21 l. 3 § pen. D. de eg. tut.
22 eadem nempe qua & in legitimis hereditatibus successionẽ esse voluit, id est, l. 4. C. de bon. lib. & iure patron. Græce conscripta.

De Senatusconsulto Tertylliano. Cap. III.

E
LEx duodecim tabularum ita stricto iure vtebatur, & preponebat masculorum progeniem: & eos qui per feminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeo expellebat, vt nequidem inter matrem & filium filiamve vltro citróque hereditatis capiendæ ius daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione Vnde cognati accommodata, vocabant. Sed hæ iuris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius [1] matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. Postea autem Senatusconsulto Tertylliano, quod diui Hadriani temporibus factum est [2], plenissime de tristi successione matri, non etiam auiæ deferenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarúmve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parẽtis est: vt scilicet cum alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat hereditatem, cuius iuri subiecta est. Præferuntur autem matri F
liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius [3] vel filia opponitur ex Constitutionibus matri defunctæ, id est, auiæ suæ. Pater [4] quoque vtriusq; nõ etiam [5] auus vel proauus matri anteponitur, scilicet cũ inter eos solos de hereditate agitur [6]. Frater autem consanguineus [7] tam filij quam filiæ excludebat matrem [8]: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerat frater & soror consanguinei, & mater liberis honorata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratris & sororis. Sed nos Constitutione [9] quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad naturam & puerperium & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoq; impium esse credidimus casum fortuitum [10] in eius admitti detrimentum. si

1 ex indulgentia personali.
2 forte Tertyllo & Aemiliano Coss. de quibus l. 29. § sex. Ad leg. Iul. de adult.
3 quamuis defuncta sui sit suus heres.
4 si in emancipatione manumissor extiterit l. 10. D. de suis & leg. her. l. 2. C. ad S. C. Tertyll. ipse legitimus heres est non mater si manumissor non extiterit honorarius, & quoque iure veniat, matri præfertur.
5 nisi auus nepotem vel neptem in potestate habuerit, quo casu omnia bona occupat iure peculij vt pater l. vlt. D. eod.
6 non concurrentibus patre, matre & auo manumissore l. aquiss. D. eod. ne fiat ἀνακύκλωσις.
7 non vterinus, non naturalis tantum l. Lucius D. de vulg. subst.
8 l. 2. C. Th. de inoffic. testam l. 2. C. Th. de sec. nupt. l. 3 § plane si mater concedat. D. de Carb. edic. lib. 1. De in & fac. ign.
9 l. 2. C. de in. lib.
10 Casum fortuitum vocat, non quod fortuito accidit, sed quod fortuito non accidit, quod non peperit nisi unum vel duos, vt in §. sub conditione infra, cap. 15. & non casum, casum vocat.

G

enim

A enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit: immerito defrudabatur successione suorum liberorum. quid enim peccauit si non plures sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenum matribus, siue ingenuis, siue libertinis, & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantũ vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, vt & sic vocentur in liberorũ suorum legitimã successionem. Sed cum antea Constitutiones iura legitimæ successionis perscrutantes partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partẽ abstrahentes [11], certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine vlla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue consanguinei sint siue sola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præposuimus, ita, omnes fratres & sorores, si-
B ue legitimi sunt siue non, ad capiendas hereditates simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superstite & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima siue solã cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hereditas. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati intra annum [12] petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur. Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiáve: potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatusconsulto admitti.

11 l. 1. C. Th. de leg. her. 12 l. sciãt. C. de leg. her ex qua Tribunianum hac verba inseruit vel l. 2. §. confestim D. eod. vt tamẽ vt nullo modo annale tempus excederet.

C *De Senatusconsulto Orphitiano.* Cap. IIII.

PER contrarium autem vt liberi ad bona matrum intestatarum admittantur Senatusconsulto Orphitiano, Orphito [1] & Ruso cõsulibus effectum est, quod latum est diui Marci temporibus: & data est tam filio quam filiæ legitima hereditas, etiam si alieno iuri subiecti sunt [2]: & præferuntur consanguineis [3] & adgnatis defunctæ matris. Sed cum ex hoc Senatusconsulto nepotes ad auiæ successionem legitimo iure non vocabantur: postea hoc Constitutionibus principalibus [4] emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarúmque & nepotes & neptes vocentur. Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ à Tertylliano & Orphitiano deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferũtur [5]. Nouissimè sciendum est etiam illos liberos qui vulgo quæsiti sunt ad
D matris hæreditatem ex hoc Senatuscõsulto admitti [6]. Si ex pluribus legitimis heredibus [7] quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet ante decesserint, qui adierint, ad heredes tamen eorum pertinet [8].

1 Symmachus. Quisq; dedit leges Orphitius Æneadis. 2 vt tamen vt iussu eum adeant cuius iure subiecti sunt, vt de matre dixit ca. superiore. 3 id est, fratribus vel sororibus l. 2. C. de reuoc. don. 4 l. si defunctus. C. de suis & leg. lib. 5 nẽpe quia lege xii. suis tantum vel adgnatis deferuntur qui capite minuti tales esse desinunt nonnis autem legibus & S. Consultis deferuntur his qui iura tantũ cognationis habent, quæ capitis deminutio perimere nõ potest. 6 cum iustis liberis nisi mater sit fœmina illustris & ad bona quoque liberis maternis l. 18. De bon. lib. 7 idem in testamentariis iure antiquo & nouissimo. non lege Iulia & Papia. 8 Ius adcrescendi transmittitur ad heredes eius qui pro portione sua adijt hereditatem, quia portio portionis adcrescit, velut alluuio l. 33. in fi.

De successione cognatorum. Cap. V.

POST suos heredes eósq; quos inter suos heredes prætor & Constitutiones vocãt, & post legitimos (quorum numero sunt adgnati, & hi quos in locum adgnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit Constitutio) proximos cognatos prætor vocat, qua parte naturalis cognatio spectatur. nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter le-
E gitimos non habentur, sed à prętore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione [1] quã facile est ex ipsius Constitutionis verbis colligere [2]. Aliis vero adgnatis inferioris gradus licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen eos anteponit, & proculdubio cognatis. Hos etiam, qui per feminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat [3]. Liberi quoq; qui in adoptiua familia sunt, ad naturaliũ parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. Vulgo quæsitos nullum habere adgnatum manifestum est: cum adgnatio à patre cognatio à matre sit. hi autem nullum patrem habere intelleguntur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia [4] consanguinitatis ius species est ad-
F gnationis. Tantum igitur cognati sunt sibi, sicut ex matre cognati. Itaq; omnibus istis ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus, adgnationis quidem iure admitti aliquem ad hereditatem, & si decimo gradu [5] sit siue de lege duodecim tabularũ quæramus, siue de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturũ se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine iis solis prætor promittit bonorum possessionem, qui vsq; [6] ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo à sobrino sobrináq; nato natæve.

De vsufr. Ius adcrescendi est reale. Ius autem delata hereditatis, hoc est, facultas adeundæ hereditatis, quia personale est non transmittitur ad heredem, & multo minus hereditas etiamsi quis ignorans eam sibi delatam esse mortem obierit antequam sibi eam adquisierit nec enim potest transferri in heredem meum nisi quod meũ est. alioquin haberet defunctus pro parte heredem eum qui adiit, & pro parte qua adita non est, aliũ qui neque heres ei est, neq; heredis heres quod ratio non patitur.
1 nempe trientis. 2 Remittit nos ad Constitutionem Anastasij quæ extabat in priori editione Codicis, posterior quæ facta est post hunc librum fuit omissa. Vnde coniecturam facere licet postea Iustinianum emancipatos fratres vocasse cum his qui integrum ius consanguinitatis habent sine vlla deminutione quod & l. vlt.
G *C. de leg. her probat vide §. vlt. cap. seq. 3 Itemq; feminas adgnatas, non consanguineas ex hac parte prætor vocabat, deficientibus cognatis. Itemq; sequentis gradum adgnatos proximioribus delatam sibi hereditatem repudiantibus, aut inter deliberationis moras vita defunctis. 4 Cum fratribus & sororibus legitimis ex eodem patre est consanguinitas agnatio l. 9. C. Th. de bon. pros. l. vlt. C. ad S. C. Tertyl. l. 2. D. de leg. 3. Vulgo quæsiti cognatos fratres habere possunt, non consanguineos. 5 hoc dicitur ... nam successio agnatorum nullo fine terminatur. 6 qui etiam finis est in lege Papia decimaria & in lege Iulia publicorum iudiciorum. Vt vero latius diffundatur adgnatio, quam cognatio nominis & familiæ propagandæ studium facit quo ducta etiam lex xii. deficientibus adgnatis gentiles vocat qui eodem nomine sunt, & si non familia eadem. nec fuit etiam à prætore in infinitum producenda cognatio, quæ iure ciuili erat incognita.*

De gradibus cognationis. Cap. VI. A

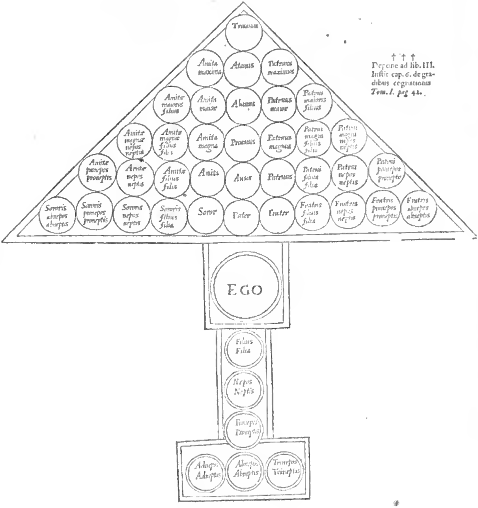
HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerētur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentium, inferior liberorum. ex transuerso fratrum sororúmve eorúmque qui quæve ex his progenerantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit. at ea quæ ex transuerso numeratur à secundo. Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia. Secundo supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso frater, soror. Tertio supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex transuerso fratris sororisque filius filia[1]: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατρῶς vocatur. Auunculus est frater matris qui apud Græcos propriè μητρῶς: & promiscuè θεῖος dicitur. Amita est patris soror. Matertera vero matris soror vtraque θεία vel apud quosdam τηθὶς appellatur. B Quarto gradu supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororisque nepos, neptis: & conuenienter patruus magnus amita magna, id est, aui frater & soror: item auunculus magnus & matertera magna, id est, auiæ frater & soror. consobrinus consobrina, id est, qui quæve ex fratribus aut sororibus progenerantur. Sed quidem rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos. eos vero qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos qui ex fratre & sorore propagantur[2], amitinos propriè dici. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos. Quinto supra atauus atauia: infra adnepos adneptis: ex transuerso fratris sororisq; pronepos, proneptis: & conuenienter propatruus proamita, id est, proaui frater & soror: proauunculus, promatertera, id est, proauiæ frater & soror. C Item fratris patruelis sororis patruelis, consobrini consobrinæ, amitini amitinæ filius filia: propior sobrino, propius sobrina. hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia. Sexto gradu supra tritauus tritauia: infra trinepos trineptis: ex transuerso fratris sororisque abnepos, abneptis: & conuenienter abpatruus abamita, id est, abaui frater & soror: abauunculus abmatertera, id est, abauiæ frater & soror: Item sobrini sobrinæque, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intellegere quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata[3] quæque persona gradum adiciat, vt longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quenquam denotare. D Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigitur[4]: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, etiam eos præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus & oculorum inspectione adulescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

† † †

Illud certum est ad seruiles cognationes illam partem edicti qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec vlla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra Constitutione, quam pro iure patronatus fecimus (quod ius vsque ad nostra tempora satis obscurum atque nube pleoum, & vndique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, vt E si quis in seruili consortio constitutus, liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis condicionis muliere: vel contra serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscumque sexus: & ad libertatem his peruenientibus, & ij qui ex seruili[5] ventre nati sunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint[6], & postea ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant. patronatus[7] iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentium successionem, sed etiam alterum in alterius mutuam successionem vocauimus ex illa lege specialiter eos vocantes, siue soli inueniantur, qui in seruitute nati[8], & postea manumissi sunt: siue vna cum aliis, qui post libertatem parentium concepti sunt: siue ex eodem patre, vel ex eadem matre, siue ex aliis[9] ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt. Repetitis F itaque omnibus quæ iam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter[10] vocari: eóque amplius ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum heredum & eorum quosque inter suos heredes iam enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem aut patrem matrémque defuncti: cum alioquin pater quidem & mater (vt supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognatus, & abnepos quarto: nec interest in potestate morientis fuerit an non, quod vel emancipatus vel ex emancipato, aut feminino sexu propagatus est[11]. Amotis quoque suis heredibus & quos inter suos heredes vocari diximus: adgnatus qui integrum ius adgnationis habet, etiam si longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos auunculo vel materteræ G

1 Ambrosius epistol. 66 auunculū & filiā sororis esse tertio. fratres patrueles sibi sociatos quarto gradu.
2 Ausonius de filia amitæ. Quæ genita est mihi prope soror. Filia namque fuit hæc amita.
3 Arnobius 3. Ab Ioue et Pico quot sūt generis vsq; ad Latinum gradus i tri..., vt indicat ferens.
4 Polybius 12. ... Herodotus Clio ... Fauinus Depe... in scholis, quo manifestius oculis discernatur quæ difficilius percipiuntur audi tu. Nazari. Ad animū longitudine accedūt quæ auriū via manant, quā quæ oculis hauriuntur.
5 Ventrem enim sequuntur.
6 qui tamen liberi nascūtur ex matre libera licet pater ex seruitute antequā manumitteretur eos susceperit & postea ad libertatē peruenerit.
7 nam & hi liberi patronum excludunt.
8 ex ventre seruilis. In seruitute nascūtur qui ex serua nascuntur. In seruitute habent liberos quibus serui liberi nascuntur in libertate.
9 ex alio patre vel ex alia matre. Theoph. ...
10 Vt et nepos & frater secundum gradum cognationis obtinent, nec tamen pariter vocantur.
11 nam & hi pronepos vel abnepos vel ex edicto prætoris, vel ex Constitutionibus vocatus inter suos.

præfertur.

† † †
Depone ad lib. III. Instit cap. 6. de gradibus cognationis Tom. I. pag 42.

A præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos qui cognati sunt: quotiens neque suorum heredum iure quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis iure aliquis præferri debeat [12] secundum ea, quæ tradidimus exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui & si capite deminuti sunt, tamen præferuntur ceteris vlterioris gradus adgnatis.

De successione libertorum. CAP. VII.

NUNC de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto. Itaque intestato quoque mortuo B liberto, si is suum heredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset nulla videbatur querela. si vero adoptiuus filius [1] fuisset, aperte iniquum erat, nihil iuris patrono superesse. Qua de causa postea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est. siue enim faciebat testamentum [2] libertus: iubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret. & si aut nihil aut minus parte dimidia relinquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio siue intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptiuo: dabatur æque patrono contra hunc suum heredem partis dimidiæ bonorum possessio. Proderat autem liberto solebant [3] ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati [4], & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex C edicto petierant. nam exheredati nullo modo repellebant patronum. Postea lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius, qui sestertium centum milium patrimonium relinquerat & pauciores quam tres liberos habebat: siue is testamento facto siue intestato mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum vnum quidem filium filiamve heredem relinquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono ac si is sine vllo filio filiave testatus [5] decessisset. cum vero duos duasve heredes relinquerat, tertia pars debebatur patrono. si tres relinquerat, repellebatur patronus. Sed nostra Constitutio quam pro [6] omnium notione Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus: ita huiusmodi causas definiuit, vt si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam. (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sestertiis vnus aureus computetur) nulD lum locum habeat patronus in eorum successionem, si tamen testamentum fecerint [7]. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reseruauit. Cum vero maiores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum siue plures cuiuscumque sexus vel gradus ad eos successionem parentium deduximus, patronis omnibus vna cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, si quidem intestati: ad omnem hereditatem patronos patronasque vocauimus. si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem vel patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierit, ita vt non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra Constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam (vt antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: vel quod deest eis ex Constitutione noE stra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis relinquerit: ita sine onere, vt nec liberis [8] liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes hoc onus redundaret: multis aliis casibus à nobis in præfata Constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi iuris dispositionem perspeximus: vt tam patroni patronæque quam liberi eorum, nec non qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum ad successionem libertorum vocentur: sicut ex ea Constitutione intellegendum est. vt si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumve pluriumve liberti sint: qui proximior est, ad liberti seu libertæ vocetur successionem, & in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Pene [9] enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cum nec sunt F alij liberti simul & Dediticiis & Latinis sublatis, cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus [10] erant, qui licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amittebāt, & quasi seruorum ita bona eorum iure quodammodo [11] peculij ex lege Iunia manumissores detinebant. Postea vero Senatusconsulto Largiano cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus superuenit etiam diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito [12] vel ignorante patrono ad ciuitatem venire ex beneficio principis festinabat, faciebat quidem viuū ciuem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra Constitutione propter huiusmodi condicionum vices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & Senatusconsultum Largianum & edictum diui Traiani in perpetuum deleri censuimus, vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili moG do quibusdam adiectionibus [13] ipsas vias quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

12 & ob id in epistolis ad Traianum Plinius libertis petit ius Quiritium volentibus patronis. 13 Velut vt qui olim per epistolā fiebat Latinus, hodie fiat Ciuis Romanus si modo epistola subscripserint testes quinque, & similiter vt qui inter amicos fiebat Latinus, hodie fiat ciuis si modo interuenerint acta, & testes quinque.

11 & inde proximiorum nomine bonorum ea cuius successio propriè deferri dicitur quæ iure cognationis defertur.

1 qui suus heres non naturalis est: ille qui ex iustis nuptijs nascitur, suus heres naturalis est.

2 institutis extraneis heredibus, non institutis liberis aliqua ex parte, vel per fideicommissum l. 4. §. vltim. D. de bon. lib.

3 ex eodem edicto prætoris.

4 l. 4. C. de bon. lib. atque etiam in seruitute susceptis, vt supeiore cap. §. illud certū.

5 legendum testatus. nā si intestatus sine liberis suis decessisset, patronus in assem vocatus l. 3. De suis & leg. her. l. liberto De bon. lib.

6 recte, pro omnium notione, vt Th. διὰ τὸ πάντων εἰδέναι, nō pro 6 nuncupatione.

7 etiam si extraneum heredē instituerint prætereto patrono.

8 exheredatis. hoc verò est contra id vetus l. 4. De cōd. & dem.

9 cumque antea infra de bon poss.

10 l. 3 D. de suis & leg. her. l. 1. C. Th. de pet. her. Vlpian. lib. Reg. Ciuis Romani liberti hereditatem, &c. Valentinianus No. de libertis.

11 sicut castrēsia bona filiifam. intestato defuncti pater retinet iure quodammodo peculij.

De adsignatione libertorum. Cap. VIII. A

IN summa quod ad bona libertorum admonendi sumus, censuisse senatum, & quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant [1]: tamen licere parenti, vni ex liberis adsignare libertum, vt post mortem eius solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & ceteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in iis bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiunt, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis [2] relictis. Nec tantum libertum, sed etiam libertam: & non tantum filio nepotive, sed etiam filiæ neptive adsignare permittitur. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, vt eis quos in potestate habet, adsignare ei libertum libertámve liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauerit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio. Sed placuit euanescere, quod & Iuliano & aliis plerisque visum est. Nec interest testamento quis adsignet, B an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis patronis [3] hoc permittitur facere, ex ipso Senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Suillo Rufo & Osterio Scapula consulibus.

De bonorum possessionibus. Cap. IX.

IVs bonorum possessionis introductum est à prætore emendandi veteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo prætor emendauit [1], sicut supra dictum est, sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus heres fuerit institutus: quamuis hereditatem iure ciuili adire non poterat, cum institutio non valebat: honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a prætore adiuuabatur [2]. Sed & is à nostra Constitutione hodie rectè heres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, C neque impugnandi veteris iuris, sed magis confirmādi gratia pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque qui recte facto testamento heredes instituti sunt dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas iure ciuili. Quos autem prætor solus vocat ad hereditatem, heredes quidem ipso iure non fiunt: nam prætor heredem facere non potest: per legem enim tantum vel similem iuris Constitutionem heredes fiunt: veluti per Senatusconsulta & Constitutiones principales [3]. sed cum eis prætor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus D [4] constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hereditatum, prætor ex bono & æquo dilatauit. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima quæ præteritis liberis datur, vocatúrque Contra tabulas. Secunda quam omnibus iure scriptis heredibus prætor pollicetur, ideóq; vocatur Secundum tabulas. Et cum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis qui ex edicto prætoris inter suos connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur Vnde liberi. Secundo legitimis heredibus. Tertio decem personis, quas extraneo [5] manumissori præferebat [6]. sunt autem decem personæ hæ: pater mater, auus auia tam paterni quam materni: item filius filia, nepos neptis, tam ex filio quam ex filia: frater soror, siue consanguinei sunt siue vterini. Quarto cognatis proximis. Quinto Tum quem ex familia. Sexto [7] patrono & patronæ libertisque eorum & parentibus. Septimo viro & vxori. Octauo cognatis ma- E numissoris. Sed eas quidem prætoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris Constitutionibus omnia corrigentes contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, vt pote necessarias constitutas: nec non ab intestato, Vnde liberi, & Vnde legitimi bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco [8] posita fuerat, id est, Vnde decem personæ: eam pio proposito, & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori, nostra Constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus eisdémque manumissoribus contracta [9] fiducia manumissionem facere dedit. vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur præfata quinta bonorum possessione, in gradū eius [10] sextam antea bonorum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cúmque antea fuerat septimo loco bonorum posses- F sio Tum quem [11] ex familia, & octauo Vnde liberi [12] patroni patronæque & parentes eorum: vtramque per Constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus vacuauimus. cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum libertinorum successiones posuimus, quas vsque ad quintum tantummodo gradum [13] coarctauimus, vt sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: sufficit

1 iure communi l. 11. D. eod. Im S.C. singulare est quod iure publico patronū derogare quoquomodo permittit l. 48. §. vlt. De rit. nupt.
2 Ad liberos non ad heredes extraneos trāsmittit quia libertos sibi adsignatos superstitib. fratribus forte & liberis relictis & iure exheredatis. h… suo igitur personale esse recte dixeris. sicut & priuilegium … quod in … datū est & quod marito ne … prius quam sa… re posset … [illegible] … placeat item beneficium transire ad filios eorum.
3 manumissoribus, non omnibus patronis. Idem & prætori aliquando licet l. 3. §. quod si necem. De suis & leg. her.

1 §. 1. supra. cap. 7. & §. media ca. 2. l. 10. D. fam. ercisc.
2 l. 3 De bon. poss. sec. tab.
3 Idem in tutore l. mutus §. tutoris De tutel. [illegible] tutorum ergo edictum non est simile legi, nō obtinet vicem legis.
5 hac exempli infra de except. vetere prætor curatorem dedit, quia dare tutorem non potuit.
4 suorū nempe duntaxat, & adgnatorum.

5 cum pater naturalis filium suum emancipauerat, non cōtracta fiducia, eiusq; iure ciuili legitima manumissi hereditas deferebatur, excluso patre naturali ceterisq; personis. 6 ne quis, vt Vlpian. ait in instit. occasione iuris sanguinis necessitudinē vinceret, vt alia in re l. 1. D de doli excep. ne cui per occasionē iuris ciuilis cōtra naturalē æquitatē dolus malus prosit & l. vlt. C pro empt. ne quis occasionē iuris ad iniquū trahat compendium. 7 Vlpianus eod. lib. post familiā patroni vocat prætor patronum & patronam, item liberos & parentes patroni & patronæ. Hic autē ordo videtur fuisse præposterus, quia patronus familia sua potior est. Et vtiq; etiā patronum post liberos secundo gradu vocatur familia eius quinto, at denuo edē patronus sexto, si tam ante omiserit bonorum possessionem Vnde legitimi quæ secundo gradu defertur, aut liberi parentesq; eius qui ipsi patrono exclusi ab hereditate legitima, tēpore vel repudiatione ab eadē excludūtur, quia in legitima hereditate successio nō est, sed beneficio prætoris ex hac parte vocabātur. 8 quinta a bon. possessione contra tabulas, tertio a bon. possessione Vnde liberi. 9 id est quasi cōtracta fiducia etiā si nominatim cōtracta nō fuerit §. vlt. cap. 2. vt in facta emancipatione nullus alius intelligatur filij emācipati fuisse manumissor siue patronus, quā pater naturalis, qui vtiq; vocatur ad bona filij emancipati quasi patronus per bonorū possessionem Vnde legitimi quarto loco promissam. 10 In locū scilicet quintæ induximus sextam per quam vocantur proximi cognati. 11 Male Theoph. Tanquam. 12 l. 1. §. vlt. D. de leg. 3. 13 patrone libertorum vel cognatorum ex transuerso. G

eis

A eis [14] tam contra tabulas bonorum possessio, quam vnde legitimi & vnde cognati: ex quibus possunt
sua iura vindicare, omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum
resoluto. Aliam vero bonorum possessionem, quæ Vnde vir & vxor appellatur, & nono loco inter ve-
teres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiore loco, id est, sexto eam
posuimus: decima veteri bonorum possessione, quæ erat Vnde cognati manumissoris, propter causas
enarratas meritò sublata [15]: vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vi-
gore pollentes. Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Nouissime enim
promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur, lege vel Senatusconsolto, vel Consti-
tutione [16] comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque
iis quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium
B auxilium, prout res exegit accommodauit, scilicet iis, qui ex legibus, Senatusconsultis, Constitutio-
nibúsve principum ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. Cum igitur plures species
successionum prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successio-
nis sæpe plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent quos
conuenirent: & ne facile in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consule-
rent: ideò petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque & parentibus, tam
naturalibus, quam adoptiuis in petẽda bonorum possessione annuum spatium, ceteris centum dierum
dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis ad-
crescit: vel si nemo sit deinceps ceteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollice-
tur, ac si is qui præcedebat ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem
C repudiauerit: non [17] quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed sta-
tim ceteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies vtiles singuli
considerantur. Sed bene anteriores principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bono-
rum possessione curet: sed quocumquo modo si admittentis eam indicium [18] intra statuta tamen tem-
pora ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

14 quia in legitimis hereditatibus hodie est successio nec necessaria ... tur est bon. possessio Vnde liberi patroni.
15 quia sufficeret bonorum possessio Vnde cognati.
16 exempli gratia ex Constitutione Adriani refertur hereditas & bonorum possessio male ex capite damnati ex mi litari flagitio adgnatis vel cognatis Vlp. ad quintum gradum l. 2. De veter. suc.
17 Aliud seruabatur in herede instituto cum cretione, nã & si intra diem cretionis repudiasset hereditatem, si superarant dies cretionis, pœnitentia actus cernendo heres fieri poterat. Vlpian. lib. sing. Reg.
18 vestem, indicium, Vt Graeci ipsi. Ouranum petenda erat solenniter l. 1. & 2. C. com. de suc. Pre. si admittentis, alias legitur sibi admittendi. quod in Pãdectis, Verbũ a Triboniano pro petendi repositũ est locis innumeris.

De adquisitione per adrogationem. Cap. X.

Est & alterius generis per vniuersitatem successio [1], quæ neque lege duodecim tabularum neque
prætoris edicto, sed eo iure quod consensu [2] receptum est, introducta est. Ecce enim cum paterfa-
milias sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, ad
D rogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt,
quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. Vsus etenim & vsusfructus, licet his antea con-
numerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli nostra prohibuit Constitutio. nunc au-
tem nos eandem adquisitionem quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinem natura-
lium parentum. Nihil etenim aliud nisi tantummodo vsusfructus tam naturalibus patribus quam ado-
ptiuis per filios familias adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obueniunt dominio eis integro
seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia etiam dominium eius ad adrogatorem per-
transit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex Constitutione nostra patrem in iis, quæ adquiri non possunt,
antecedunt. Sed ex diuerso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure adro-
gator non tenetur, sed nomine filij conuenietur [3]: & si non noluerit eum defendere permittitur credi-
E toribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ eius cum vsufructu futura fuissent, si se alieno
iuri non subiecisset, possidere & legitimo modo ea disponere [4].

De eo cui libertatis causa bona addicuntur. Cap. XI.

Accessit nouus casus successionis ex Constitutione diui Marci. Nam si ij qui libertatem acce-
perunt à domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum
conseruandarum causa, audiuntur. & ita diui Marci rescripto ad Popilium [2] Rufum continetur. verba
rescripti ita se habent: Si Virginio Valenti qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemi-
ne successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt væniri debeant: is, cuius de
F ea re notio est [3], aditus rationem desiderij tui habebit, vt libertatium tam earum, quæ directo, quam
earum quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee credi-
toribus caueris de solido [3], quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data
est, perinde liberi erunt, ac si hereditas adita esset. Ij autem quos heres manumittere rogatus est, à te li-
bertatem consequantur: ita vt si non alia condicione velis bona tibi addiei, quam vt etiam qui directo
libertatem acceperũt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur con-
sentiant [4] auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum
alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere [5] voluerit, & ij, qui rebus nostris [6] attendunt: scient

1 Lex in sin. De inoff. test.
2 auctoritate prudentum moribusq. consensu vt l. 2. § his legibus De orig. iur. et receptũ quia externum cõ esset, id sibi P. R. adsciuit ex legib. Atheniẽ. Graecorũ qui erant de adoptionibus.
3 Si nomine filij, ergo non

actione de peculio. hac enim actione pater tenetur suo nomine l. 19. De solut. l. 1. § vlt. De constit. pec. ac præterea eodem nomine bona eius possidentur non bona filij
l. Fulcinius. § si quis actione Quibus ex caus. in poss. eat. Verum adrogatorem quoque teneri de peculio non nego l. 42. De pec. l. pen. De adopt. & nomine filij adrogati.
G Vt D. § si quis. & sæpe in tit. De pecul. ad est, ex contractu ante gesto a filio. Denique rectè dixeris de peculio patrem teneri suo nomine, vel filij nomine. 4 Adrogatum autem teneri vtili actione in solidum ex edicto de capite minutis. 1 Vel extrarium liberum hominem. nam & extrario Constitutio permittit addictionem
bonorum l. 50. De man. test. libertatum enim publica causa est. Vel vt Theoph. putat, seruũ hominem. nam & quidam serui erant binomines l. 13. De manumiss. & in
antiqua inscriptione, M. Rhenius Tiberij Imp. seruus. 2 prætor. Vel præses 3 quam ob causam nec creditoribus Pauliana actio competit l. 10. § si ex Const.
Quæ in fraud. cred. 4 Princeps non accommodat suam auctoritatem in cuiusquam iniuriam sine consensu eius l. nec amm. C. de eman. lib l. 2. & 5. D. de nat. restit.
5 creditoribus bona persequentibus, alioquin Constitutioni locus non est. 6 procuratores Cæsaris.

commodo pecuniario præferendam libertatis [7] causam: & ita bona cogenda vt libertas iis salua sit, qui A
eam adipisci potuerunt si hereditas ex testamento adita esset. Hoc rescripto subuentum est & libertatibus & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & væneant [8]. Certe si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: extitit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cauet. In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sibi ab intestato hereditas? fauor Constitutionis debebit locum habere. Certe si testatus decedat & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium est [9]. Tunc enim Constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat, ergo quamdiu incertum erit, vtrum existat, an non: cessabit Constitutio. Si certum esse cœperit, neminem extare, tunc erit Constitutioni locus. Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se ab hereditate; quamuis potest in integrum restitui, potest admitti Constitutio, & bonorum addictio fieri. Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtique non erit dicendum reuocari [10] libertates: quia semel competierunt [11]. Hæc Constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat Constitutio. Quid ergo si viuus dederit libertates; vel mortis causa [12] & ne de hoc quæratur vtrum in fraudem creditorum [13], an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sunt? Et magis est vt audiri debeant, & si deficiant verba Constitutionis: sed cum multas diuisiones eiusmodi Constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima Constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsa lectione Constitutionis potest quis cognoscere. B

7 Potior est causa libertatis quam fisci.
8 quod erat defuncto ignominiosum.
9 In intestato, dubium erat sed placuit & adeo quoque fauorem Constitutionis extendi, iuxta id quod dicitur, fauores esse ampliandos. ideoque fauor mirabiliter trahitur ad casum § pen. infra.
10 nec pœnitentiam igitur mutari.
11 Idē Pap. l. 50. in fin. De manu test.
12 l. mortis. De manumiss.
13 quia si in fraudē, ipso iure non valent. Conseruantur autem beneficio addictionis bonorum.

De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditionem & ex Senatus consulto Claudiano. C

Cap. XII.

Erant ante prædictam successionem olim & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat bonorum emptio quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages [1] fuerat introducta, & tunc locum habebat quando iudicia ordinaria in vsu fuerunt. sed cum extraordinariis iudiciis posteritas vsa est: ideo cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt, & tantummodo creditoribus datur officio iudicis bona possidere: & prout vtile eis visum fuerit, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio: cum libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam [2]. quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus. D

1 De his accipiendus est locus Ciceronianus de bonis Sexti Atelia. namque ea creditores possederant & distraxerant, cum tamen pecunia accepta se effecturū Stilenius promisisset, ne venirent.
2 filii quoque ex eo contubernio suscepti antequam ipsa domino adiudicaretur eidē domino adiudicabātur l. 6. & 11. C. Th. ad S. C. Claud.

De obligationibus. Cap. XIII.

Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio [1] est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur [2] alicuius soluendæ rei, secundum nostræ ciuitatis iura. Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera deducitur. namque aut ciuiles sunt aut prætoriæ. Ciuiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certè iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sequens diuisio in quatuor species deducitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est vt de iis quæ E
ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu de quibus singulis dispiciamus.

Quibus modis re contrahitur obligatio. Cap. XIIII.

Re contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensurâve constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quandoque nobis non eædem res sed aliæ eiusdem naturæ [1] & qualitatis redduntur. vnde etiam mutuum appellatum sit. quia ita à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat [2]. & ex eo contractu nascitur actio, F
quę vocatur condictio [3]. Is quoque qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur: datúrque agenti contra eum propter repetitionem condicticia actio. Nam perinde ab eo condici potest, Si paret eum dare oportere, ac si mutuum accepisset [4]. Vnde pupillus si ei sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione, magis, quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is qui soluendi animo dat, magis distrahere voluit negotium quam contrahere. Item is, cui res aliqua vtenda datur, id est, commodatur, [5] re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo qui mutuum accepit, longe distat. namque non ita res datur, vt eius fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem

1 Hæc definitio propria est obligationis ciuilis vt postrema verba declarāt.
2 nulla est obligatio qua contrahentes necessitas nō adstringit l. in vendentis C. de cont. empt. & recte in §. præterea cap. vltimo, nullam esse pupilli obligationem sine tutoris auctoritate & §. si seruus. cap. 8 lib. seq. nullam obligationem nasci inter dominum & seruum, quamuis iure naturali nascatur. Obligatio ciuilis est iuris ciuilis vinculum. Obligatio naturalis æquitatis vinculum.

1 eiusdem generis. 2 vt nexum Varro inde dictum ait quod obligatur per libram, neque suum fit. 3 Condictio quæ de mutuo dato proponitur, Si paret eum quem accepit mutuam pecuniam dare oportere. 4 nam & indebiti solutio pro mutuum est. 5 recte addit interpretationem nam & vtenda datur res quæ locatur, & quæ mutua datur. Plautus in Persa. Nummos dares vtendos: mutuos, sed mutua vsu, abusu est, pendocata aut commodata. Mutuum est commodatum ad abusum, Commodatum mutuum ad vsum. G

qui

A qui mutuum accepit, si quolibet fortuitu casu amiserit, quod accepit. veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiúmve incursu: nihilominus obligatus permanet. At is qui vtendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei [6] tantam diligentiam adhibuisse, quantam in suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligentior poterit eam rem custodire. sed propter maiorem vim maioresve casus non tenetur: si modo non huius ipsius culpa is casus interuenerit. alioqui si id quod tibi commodatum est, peregre tecum ferre malueris [7], & vel incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur si nulla mercede accepta vel constituta res tibi vtenda data est. alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur. Gratuitum enim debet esse commodatum. Præterea & is apud quem res aliqua deponitur, re obligatur & actione depositi: quia B & ipse de ea re, quam accepit restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ non tenetur. Itaque securus est qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit [8]: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradidit, suæ facilitati id imputare debet. Creditor quoque qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit restituenda, tenetur actione pigneraticia. Sed quia pignus vtriusque gratia datur, & debitoris quo magis [9] pecunia ei crederetur, & creditoris quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere quod ad eam rem custodiendam exactam [10] diligentiam adhibere. quam si præstiterit & aliquo fortuito casu eam rem amiserit: securum esse nec impediri creditum petere.

De verborum obligatione. Cap. XV.

C VERBIS obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur. ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio, si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu si incerta. quæ hoc nomine inde vtitur, quia stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens. In hac re olim talia verba tradita fuerunt. Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam. Vtrum autem Latina an Græca, vel qua alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si vterque stipulantium intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua vtrumque vti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solemnia verba olim quidem in vsu fuerunt: Postea autem Leoniana D Constitutio lata est, quæ solemnitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab vtraque parte solum desiderat, licet quibuscúmque [1] verbis expressum est. Omnis stipulatio aut pure aut in diem aut sub condicione fit. Pure: veluti, Quinque aureos dare spondes? Idque confestim [2] peti potest. In diem: cum adiecto die, quo pecunia soluatur, stipulatio fit. veluti, Decem aureos primis Calendis Martiis dare spondes? Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius quam dies venerit [3], non potest. at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio soluentis tribui debet. Neque enim certum est eo die in quem promissum est, datum non esse prius quam is præterierit [4]. At si ita stipuleris, Decem aureos annuos, quoad viuam dare spondes?. & pure facta obligatio intelligitur: & perpetuatur: quia ad tempus deberi non potest. Sed heres petendo, pacti exceptione submouebitur. Sub condicione stipulatio fit, E cum in aliquem casum differtur obligatio: vt si aliquid factum fuerit, aut non fuerit stipulatio committatur: veluti, Si Titius Consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes? Si quis ita stipuletur, Si in capitolium non ascendero, dare spondes? perinde erit ac si stipulatus esset, cum morietur sibi dari. Ex condicionali stipulatione tantum spes est debitum [5] iri: eámque ipsam spem [6] in hæredem transmittimus, si priusquam condicio existat mors nobis contigerit. Loca enim inseri stipulationi solent, veluti, Carthagine dare spondes? Quæ stipulatio licet pure fieri videatur: tamen re ipsa habet tempus iniectum, quo promissor vtatur ad pecuniam Carthagine dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, Hodie Carthagine dare spondes? inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio. Condiciones quæ ad præteritum vel præsens tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, Si Titius Consul fuit, vel, Si Mæuius viuit, dare spondes? Nam si ea ita non F sunt, nihil valet stipulatio. sin autem ita se habent, statim valet [7]. Quæ enim per rerum naturam sunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint. Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: vt stipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subicere, ne quantitas stipulationis [8] in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quid eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur: ita adici pœna debet, Si ita factum non erit, tu pœnæ nomine decem aureos dare spondes? Sed si quædam fieri quædam non fieri, vna eadémque conceptione stipuletur, clausula huiusmodi erit adicienda: Si aduersus ea factum erit, siue quid ita factum non erit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?

6 ergo exactissimā potius quam exactā, adeo vt & culpa leuissima nomine teneatur.
7 quo vtique genere furti fecerit.
8 Latrocinio amittere, vt maior est furto amittere, culpa l. cum duobus §. dāna. Pro soc. l. 4. Nau. caup.
9 Seneca 7. de Benefic. Rebus meis in securitatem creditoris oppositis.
10 rectè exactam, non exactissimā. nec enim leuissima culpa nomine tenetur.

1 Si quibuscumque verbis, necesse est exprimi rem tangere stipulationis contrahēda gratia, vt in nominatione, nomināds gratia.
2 eadem die, vt miles apud Plautū cui pure promissum aurū erat, Hodie, inquit, exigam aurum hoc.
3 l. 9. Vt leg. no. caus. l. 6. De compens. l. 44. §. 1. De oblig & act. l. qui res. §. vlt. De solut.
4 ac similiter non finitur temporē actio, qua tēporaria est antequam eius temporis nouissimus dies sit præterierit l. 6. De oblig. & act.
5 l. in quantitate §. mādqua, Ad leg. Falcid. l. 3 C. de donat. 6 excipitur stipulatio legatorum l. 1. § si quis sub. Vt leg. no. cau. 7 & statim agi ex ea potest etiam antequam cognouerint contrahentes eam condicionem fuisse veram vt Stephanus sentit in l. 37. De reb. cred. 8 quæ scilicet quanti ea res est concipitur.

G

De duobus reis ſtipulandi & promittendi. Cap. XVI. A

ET ſtipulandi & promittendi duo pluréſve rei fieri poſſunt. ſtipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat. Spondeo: vt puta cum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Vtrique veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interrogante ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec ereduntur duo rei ſtipulandi eſſe: Duo pluréſve rei promittendi ita fiunt, Mæui quinque aureos dare ſpondes? Sei eoſdem quinque aureos dare ſpondes? ſi reſpondent ſinguli ſeparatim, Spondeo. Ex huiuſmodi obligationibus & ſtipulationibus ſolidũ ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res [1] vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſoluendo, omniũ perimit obligationem, & omnes liberat. Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel ſub condicione obligari poteſt: nec B
impedimento erit dies aut condicio, quo minus ab eo qui pure obligatus eſt, petatur.

De ſtipulatione ſeruorum. Cap. XVII.

SERVVS ex perſona domini [1] ius ſtipulandi habet. Sed hæreditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet. ideóque quod ſeruus hæreditarius ante aditam hæreditatem ſtipulatur [2]: adquirit hæreditati, ac per hoc etiam hæredi poſtea facto adquiritur. Siue autem domino, ſiue ſibi [3], ſiue conſeruo ſuo, ſiue imperſonaliter [4] ſeruus ſtipuletur: domino acquirit. Idem iuris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt ex quibus cauſis adquirere poſſunt. Sed cum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſeruus ſtipuletur, vt ſibi iure agere liceat: ipſe enim
tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius [5]. Seruus communis ſtipulando, vnicuique do- C
minorum pro portione dominij adquirit: niſi iuſſu vnius eorum, aut nominatim cui eorum ſtipulatus eſt. tunc enim ei ſoli adquiritur. Quod ſeruus communis ſtipuletur, ſi alteri ex dominis adquiri non poteſt: ſolidum alteri adquiritur. veluti ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, vnius domini ſit.

De diuiſione ſtipulationum. Cap. XVIII.

STIPVLATIONVM aliæ ſunt iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes tam prætoriæ, quam iudiciales. Iudiciales ſunt dumtaxat, quæ à mero [1] iudicis officio proficiſcuntur, veluti de dolo cautio, vel de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt, reſtituendóve pretio. Prætoriæ ſunt
quæ a mero prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem ſti- D
pulationes ſic exaudiri oportet, vt in his contineantur etiam ædilitiæ. nam & hæ à iuriſdictione veniunt. Conuentionales ſunt quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur: hoc eſt, neque iuſſu iudicis, neque iuſſu prætoris, ſed ex conuentione contrahentium, quarum totidem genera ſunt, quot, pene dixerim rerum contrahendarum. Communes ſtipulationes ſunt, veluti rem ſaluam fore pupilli: nam & prætor iubet rem ſaluam fore pupillo caueri: & interdum iudex, ſi aliter expediri hæc res non poteſt, vel de rato ſtipulatio.

De inutilibus ſtipulationibus [1]. Cap. XIX.

OMNIS res quæ dominio noſtro ſubiicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſiue illa mobilis, ſiue
ſoli ſit. At ſi quis rem quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: velu- E
ti Stichum, qui mortuus ſit, quem viuere credebat: aut hippocentaurum [2], qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio. Idem iuris eſt ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat: vel publicam quæ vſibus populi perpetuò expoſita ſit, vt forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem ſeruum eſſe credebat, vel cuius commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quod publica res in priuatum deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt [3]: ſed protinus [4] inutilis eſt. Item contra licet initio vtiliter res in ſtipulatum deducta ſit: ſi poſtea in earum qua cauſa, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto [5] promiſſoris deuenerit: extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, Lucium Titium cum ſeruus erit, dare ſpondes? & ſimilia quia quæ natura ſui
dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt. Si quis alium daturum F
facturúmve quid ſpoponderit, non obligabitur: veluti ſi ſpondeat Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe vt Titius daret, ſpoponderit, obligatur. Si quis alij quam cuius iuri ſubiectus ſit, ſtipuletur: nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, Mihi aut [6] Seio dare ſpondes? vt obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolui tamen Seio, etiam inuito eo [7], rectè poſſit, [8] vt liberatio ipſo iure [9] contingat: ſed ille aduerſus Seium habeat man-

1 aut ſane ſi in vnum obligatione vna res, in alterum altera vertatur, nō ſunt duo rei debēdi. eandem igitur rē in cuiuſq; perſona, eandem cauſam eſſe oportet, non tempus idem, non ſolutionis etiā locum eundem. l. 9. D. eod.

1 Et nō tantum iuo ſtipulādi genere, ſed & ius ſtipulandi hoc vel aliud, cum tamen generaliter ius capiendi ex teſtamento alienus habeat ex perſona domini, ius hoc vel illud capiendi ex ſua perſona non ex perſona domini. 2 etiam ex cauſa nō pecuniaria. 3 Quod tamen ſeruo legatur domino legari nō videtur poſſe. ſit enim obtingere ſeruo manumiſſo ante die legati cedentē. ſtipulatio ſtatim domino adquiritur. 4 ſimpliciter l. 18 §. 1 & 2. D eod. 5 l. ſtipulatio iſta § hi qui ſunt De verbor oblig. & ratio hæc eſt, quia facta in actu naturali hominum ſingulorum cōſiſtunt, & natura alius eſt dominus, alius ſeruus, alius pater, alius filius. licet iure ciuili pro vno habeantur. denique facta cohærent perſonæ nec ab alia in aliam transire poſſunt l. ſi ſtatulibera. §. vlt. de ſtatulib.

1 ſine iuſſu prætoris ſine conuentione partium, & iudicis a prætore ſcilicet ſpecialiter dati inter litigantes.

1 Inutiles ſunt quæ ſtatim ab initio non valent, & pro non factis habentur. Sed & ea inutiles dicuntur quarum adiectio eſt inutilis quod ad obligationem attinet l. Sed ſi tibi De ſtip. ſer ſed impropriè, quia ipſa in totum vtiles ſunt. 2 eodem exemplo Stoici vſi ſunt Laertio auctore pro re quæ non eſt in rerum natura, & Sceptici auctore Empirico. Vtitur Galenus 4. de diff. pul. 3 L. 128. de verb. oblig. 4 Protinus & in pendenti, oppoſita, vt illo Senecæ loco, Omnia quæ ventura ſunt, in incerto iacent. protinus viue. 5 An ergo & ſi res aliena quam quis ſtipulatus erat, dominium ſtipulator nactus fuerit? ſic ſane ſi id nactus fuerit ex cauſa lucratiua non ſi ex cauſa onéroſa. 6 non contra, Seio aut mihi l. Gaius Sol. mat. Adiectus nominatur poſteriore non priore loco l. qui res §. ſi ſeruus De ſolut. Et in l. 1. § pen. De ſtipulat ſer legendum proprietario aut fructuario, ex l 28 eod. 7 inuito ſtipulatore, quia certam condicionem habet ſtipulatio, quam mutare ſtipulator non poteſt. & euenit hoc caſu vt ſtipulatio vltro citroque pariat obligationem. 8 ante litem conteſtatam. 9 ſi quidem id debitor adiecto ſoluit quod fuit in obligatione. nam ſi aliud, per exceptionem non ipſo iure, vt l. vlt. §. cum mihi De verb. oblig. G

dati

A dati actionem. Quod si quis sibi & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valebit quidem stipulatio. sed vtrum totum debeatur, quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est [10]. sed placet non plus quam dimidiam partem ei adquiri. Ei qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox tua tamquam filij sit [11] sicuti filij vox [12] tamquam tua intellegitur in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt [13]. Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti si decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille purè stipuletur, tu sub condicione promittas, vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub condicione vel in diem stipulanti, tu respondeas, Præsenti die spondeo. Nam si hoc solum respondeas, Promitto: breuiter videris in eandem diem vel condicionem spopondisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit. Item inuti-
B lis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est, vel si is à te stipuletur [14]. Sed seruus quidem non solum domino suo obligari non [15] potest, sed ne alij quidem vlli: filij vero familias alijs obligari possunt. Mutuum neque stipulari neque promittere posse, palam est. quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is qui promittit, verba stipulantis audire debet. vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit. Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intellegit quæ agit. Pupillus [16] omne negotium rectè gerit. vt tamen sicubi tutoris auctoritas necessaria sit adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur. nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam aliquem intellectum habent. nam infans & qui infanti proximus est, non multum à furioso distant: quia huius ætatis pupilli nullum habent intellectum: sed in proximis infanti propter vtilita-
C tem [17] eorum benignior iuris interpretatio facta est: vt idem iuris habeant quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, nec auctore quidem patre obligatur [18]. Si impossibilis condicio obligationibus adiciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem condicio habetur, cui natura [19] impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, Si digito cœlum attingero [20], dare spondes? At si ita stipuletur, Si digito cœlum non attingero, dare spondes? pure facta obligatio intellegitur: ideóque statim petere potest. Item verborum obligatio inter absentes [21] concepta inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes esse, vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra Constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant omnimodo esse credendas: ni-
D si ipse qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit in ipso toto die, quo conficiebatur instrumẽtum, sese vel aduersarium suum in aliis locis esse. Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post eius mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videtur. Sed & si quis ita stipuletur, Pridie quam moriar, vel Pridie quàm morieris, dari? inutilis erat stipulatio [22]. Sed cum (vt ita dictum est [23]) ex consensu contrahentium stipulationes valent: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationem: vt siue post mortem, siue pridie, quam morietur stipulator, siue promissor stipulatio concepta est, valeat stipulatio. Item si quis ita stipulatus erat, Si nauis ex Asia venerit, hodie dare spondes? inutilis erit stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis, in dotibus
E eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiciendam existimauit: nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, vt non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis [24]. Ita autem concepta stipulatio veluti si Titius dicat, Cum moriar dare spondes? vel, Cum morieris: & apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Item post mortem alterius rectè stipulamur. Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur atque si interrogatione præcedente responsum sit [25]. Quotiens plures res vna stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, Dare spondeo: propter omnes tenetur. Si vero vnam ex his, vel quasdam daturum se responderit: obligatio in iis pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus [26] vna, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. Alteri [27] stipulari (vt supra dictum est) nemo potest. Inuentæ sunt enim
F huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat quod sua interest: ceterum vt alij detur: nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt comprehensum est, committatur pœnæ stipulatio etiam ei cuius nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit eius, sed quæ sit quantitas in condicione [28] stipulationis. Ergo si quis stipuletur Titio dari? nihil agit. sed si addiderit pœnam, Nisi dederis, tot aureos dare spondes? tunc committitur stipulatio. Sed & si quis stipuletur alij, cum eius interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is qui pupilli tutelã administrare cœperat, cessit administratione contutori suo, & stipulatus est rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est, cum obligatus futurus esset pupillo, si male gesserit, tenet obligatio. Ergo & si quis procuratori suo

10 dubitatum, inquã, est vtrũ pars inutilis adcrescat vtili, pecunia deducta in stipulationem, nam ubi re, cum alia re deducta sit vtrum adcrescere.
11 id est, ipse sibi filium stipulari videtur.
12 l. si seruus communis De donat. inf. §. post mortem infra.
13 in castrẽ. si peculio so. cum l. 15. §. 1. De cast. pec.
14 quasi idẽ ab eodem stipulari videtur.
15 De obligatione ciuili loquitur vt §. si seruus infra de noxal. act. nam & domino & extero obligari naturaliter ex contractibus potest, exceptis certis casib.
16 omne negotium intellige, nam negotium vtilitatis tempore. & recte pupillus. nec enim pubere masculo curatoris auctoritate opus est l. 101. De verb. oblig.
17 vtilitatis eorum causa, cum de commodo eorum agitur l. 4. De cond. vt tũ scilicet tutore auctore obligare possint.
18 quia cum omnia adquirat patri, in persona eius cessat vtilitatis ratio.
19 & vero nec ex huiusmodi stipulatione naturalis obligatio nascitur l. 29. De fideiuss.
20 Prouerbium, Digito cælum tangere, Iurisconsultis vsitatissimum. Cicero. Nostri principes digito se cælum putent attingere. Ouidius. Tangam vertice cælum. Symmachus. Nec ego, vt aiunt, supera conuexa tetigissem. 21 l. 8 De duobus reis. 22 notant & Græci alium casum in l. 1 in pr. C. de rei vx. act. 23 cap 18. 24 & simili modo valet stipulatio si mihi dari stipuler Kal Febr aut Titio Kal. Ian l. qui res § mihi dare De solut. l. vlt § vlt. De verb oblig. 25 si modo rei gestã sit inter præsentes l. 1. C de con. stip l. Titia § pen. De verb. oblig. l. 8. De duobus reis. Th. in tit. De lit obl. aut si scriptum etiam hoc sit nominatim rem gestam fuisse inter præsentes, qui & tunc temporis in eadem ciuitate fuerint § item verborum supra. 26 quot sunt res tot sunt stipulationes, nec imperfecta perfectas vitiant.
27 absenti l. 3. C. de cont. stip. l. 3. C. de inut. stip. 28 qua condicione stipulationis subiecta quantitas sit.

G

dari stipulatus sit stipulatio vires habebit. Et si creditori dari stipulatus sit: quod sua interest, ne forte **A** vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, valet stipulatio. Versa vice qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur nisi pœnam esse promiserit. Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum a te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris. Quod turpi ex causa promissum est: veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat, non valet. Cum quis sub aliqua condicione stipulatus fuerit, licet ante condicionem decesserit: postea existente condicione heres eius agere potest. Idem est & ex promissoris parte [19]. Qui hoc anno aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet. Si fundum dari stipuleris vel hominem, non poteris continuo agere, nisi tantum spatium præ- **B** terierit quo traditio fieri possit.

19 nec mirum, cum & idem sit in legatis ex here dis parte l. 64. De cōd. & dem. At non idem est in eo ex legatarij parte, quod in stipulationibus ex parte stipulatoris.

De fideiussoribus. CAP. XX.

PRo eo qui promittit [1] solent alij obligari [2], qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant vt diligentius sibi cautum sit. In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu contractæ fuerint. At ne illud quidem interest, vtrum ciuilis, an naturalis sit obligatio, cui adiciatur fideiussor: adeo quidem vt pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit qui fideiussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus in id quod sibi naturaliter debetur. Fideiussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem obligatum relinquit [3]. Fideiussor & præcedere [4] obligationem & sequi potest [4]. Si plures sint fideiussores: quotquot erunt numero, singu- **C** li in solidum tenentur [5]. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere [6]. Sed ex epistola diui Hadriani compellitur creditor a singulis qui modo soluendo sunt [7] litis contestatæ tempore partes petere Ideóque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc ceteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit: huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit adiuuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare vt pro parte in se detur actio [8]. Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse quam in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest [9]. Item si ille pure promiserit, fideiussor sub condicione promittere potest: contra vero non potest [10]. **D** Non solum enim in quantitate, sed etiam in tempore minus & plus intellegitur. Plus est enim statim aliquid dare, minus post tempus dare. Si quid autem fideiussor pro reo soluerit, eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium. Græcè fideiussor ita accipitur τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, siue βούλομαι, sed & si φημί dixerit, pro eo erit, ac si dixerit λέγω. In stipulationibus fideiussorum sciendum est generaliter hoc accipi [11]: vt quodcumque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideóque constat si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solemniter acta.

1 Pro promissore & nomine promissoris idē est. vt pro me & meo nomine l. 22. §. si mādatum Mand. Creditor fideiussorem pro debitore obligat. §. vlt. supra cap. 14. Alieno ergo nomine fideiussor obligatur, mandator autē suo nomine
2 exemplo rei principalis cuius locū fideiussor obtinet l. 4. De fideiuss. l. 24. C. eod. In mandatore autem aliud est. Consule Obs. 22.
3 Mandator præcedere nō sequi l. 12. §. Si post Mad. hic tenetur creditori actione mandati. Fideiussor ex stipulatu. Debitor vtrique mandati vel neg. gestorum l. Granius De fideiuss.

De literarum obligatione. CAP. XXI.

OLim scriptura [1] fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur [2]. quæ nomina hodie non sunt **E** in vsu. Plane si quis debere se scripserit, quod ei numeratum non est: de pecunia minime numerata, post multum temporis exceptionem opponere non potest: hoc enim sæpissime constitutum est, sic fit vt hodie dum quæri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascitur condictio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus Constitutionibus vsque ad quinquennium procedebat, sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari, per Constitutionem nostram tempus coartatum est, vt vltra biennij metas huiusmodi exceptio minime extendatur [3].

De consensu obligatione. CAP. XXII.

COnsensv fiunt [1] obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, **F** societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis consensu dicitur obligatio contrahi: quia neque scriptura [2] neque præsentia [3] omnimodo opus est, at nec dari [4] quidquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoque talia ne-

4 confessiom vel intercedere tempore L. multi §. vlt. D. eod. Videbatur sequi tātum posse.

cum & sequela dicatur esse principalis obligationis l. 93. De solut. l. 5. §. pen. De inst. act. Sed in contractibus ordo temporis vel scriptura non obseruatur. 5 *sicut reus principalis cuius singuli locum obtinent, nisi id agatur nominatim, vt in partem tantum teneantur.* 6 *nisi is quem eligit ante iudicium acceptum offerat quod pro parte sua sit* l. 16. eod. solo. 7 *& præsentes ipsi aut procuratores eorum.* 8 l. si testamento §. quod si duo in fin O. eod. *Vel etiam vt in se data actione in solidum, subijciatur exceptio, si non & ceteri soluendo sunt* l. 28. eod 9 *in maiorem summam scilicet. in debitam enim summam obligari magis est. arg* l. si a reo De fideiuss 10 *quia reus principalis qui sub condicione debet, obligatus non est. Contraria igitur ratione si in diem debet, quia obligatus est, pro eo pure fideiubere vel constituere potest. nec fuit cur Acc.* l. 4. De const. pec. *hac iure fideiussorum separaret a constituto. Et quod ait promittere non potest, sic est accipiendum, obligari non potest præsenti die. Ceterū existente condicione obligabitur* l. 19. De const. pec. *Obligatio fideiussoris potest esse in pendenti* l. 35. De iudic. 11 *propter celeritatem decommendarum litium vt infra cap. 19. § item verborum.*

G

1 *Scriptura est scriptura mensa argentaria* l. 27. De fur. vt cap. seq. & l. 38. De obl. & act. l. 4. De pign. Vlp. in Reg. *Manumissos inter amicos omnia tanquam seruos adquirebat manumissori, siue quid stipulabatur, siue per scripturam acceperat.* 2 l. si plures De pac. l. 1. De an. leg. 3 §. ideo iuris infra de except.

1 *Fiunt consensu nudo, non, vt pacta etiam tacito. At conualescunt tacito aliquatenus* l. 13 §. qui completo & seq Loca. *Fiunt & tacito ex vna parte nō ex vtraque* l. 35. §. vlt De verb. oblig. 2 *Scriptura mensa argentaria per quam nominibus contrahebatur obligatio.* 3 *Præsentia nomine verba, scriptura nomina* [illegible] *significauit.* 4 *non est etiam necesse rem vllam interuenire qua obligetur* l. 3. De oblig. & act.

gotia

A gotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo [5] præstare oportet: cum alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat [6].

De emptione & venditione. Cap. XXIII.

EMPTIO & venditio contrahitur simulatque de pretio conuenerit: quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra quidem data fuerit. Nam quod arræ [1] nomine datur argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hæc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi venditionibus innouatum est. in iis autem quæ scriptura conficiuntur, non aliter perfectam esse venditionem & emptionem cõstituimus,
B nisi & instrumenta emptionis fuerint, conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta, & si per tabelliones fiunt, nisi & completiones acceperint [2], & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, nisi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum. hoc etenim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est: is qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit [3]. si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arris nihil expressum est [4]. Pretium autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest. Sed & certum [5] pretium esse debet. alioquin si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur, siue constat venditio siue non. Sed nostra decisio ita hoc con-
C stituit, vt quotiens sic composita sit venditio, Quanti ille æstimauerit, sub hac condicione staret contractus: vt si quidem ipse qui nominatus est pretium definierit: omnimodo secundum eius æstimationem & pretium persoluatur, & res tradatur & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. Sin autem ille qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus nobis placuit: non est absurdum & in locationibus & conductionibus tradere. Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus an pretium esse possit, veluti an homo, an fundus, aut toga alterius rei pretium esse possit, valde quærebatur. Sabinus & Cassius etiam in alia re putant posse pretium consistere. vnde illud est quod vulgo dicebatur: permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eámque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse:
D argumentóque vtebantur Græco poeta Homero [6], qui aliquam partem exercitus Achiuorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuersæ scholæ auctores contra sentiebant: aliúdque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem. alioquin non posse rem expediri permutatis rebus, quæ videatur
E res væniisse, & quæ pretij nomine data esse. nam vtramque videri & væniisse, & pretij nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, meritò præualuit: cum & ipsa aliis Homericis versibus adiuuatur, & validioribus rationibus argumentatur: quod & anteriores diui principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur. Cum autem emptio & venditio contracta sit, quod effici diximus, simulatque de pretio conuenerit, cum sine scriptura res agitur: periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis longè minor [7], aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est cui necesse est, licet rem non fuerit nactus
F pretium soluere [8]. Quidquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accessit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est. Quod si fugerit homo, qui væniit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interueniat, animaduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si suscepit, ad ipsius periculum is casus pertinet si non suscepit securus est. Idem & in ceteris animalibus ceterisque rebus intellegimus, vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni iniuriæ actione [9]. Emptio [10] tam sub condicione quam pure contrahi potest. Sub condicione, veluti, Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot. Loca sacra vel religiosa, item publica, veluti forum,

5 ex bona fide quia contrahentes vtrinque tenentur actionibus bonæ fidei, quales etiã sunt actiones quæ nascuntur ex obligationibus re contractis, excepta cõdictione quæ de mutuo dato proponitur. Cetera stricta actiones sunt.
6 Verborum obligationes quæ ex stipulatione nascuntur, vel dictione dotis, vel iurãdo liberti sunt vnilaterales & ex actu potius quã ex cõtractu, vt quæ nominibus vel litteris cõtrahuntur. Obligationes autem quæ consensu nudo contrahuntur mutua sunt sine ἀντιδόσεως. & illa etiam quæ re contrahuntur, excepta ea quæ mutui datione.

1 quæ & pignus Plauto & aliis. & est igitur quasi accessio iam contracta obligationis signũ destinata mercis
2 Publica instrumenta tabellio conficit & in schedam primũ, deinde in mundum redigit, tum subscribit suam testiũ præsentiam post completa rursus subscribens se ea coplesse, atque ita postremo edit ea absolutaq; contrahentibus. ita hæc distinguunt Thalelæus & Garidas.
3 Idem in locatione con-

G ductione lex Rhodia cap. xix. 4 quasi ex tacita conuentione. 5 certum est cum mixatu quantitas est l. 1. C de rer. per. l. 1. C de sent. qua pro eo quod int.
6 Ex Gaio hæc esse hæc Seruij verba declarant in 3. Georg. Apud maiores inquit omne mercimonium in permutatione constabat. quod & Gaius Homerico confirmat exemplo. 7 l. 7o. De euict. 8 hoc ita summo iure non ex æquitate l. si fundum Loca. 9 In damni iniuria fateor, quia illi domino competit. In furti ambigo, quia & hæc sine cessione emptori competere potest qua de re Obs. 21 cap. 19. Idem etiam est de actione damni infecti, & aquæ pluuiæ arcendæ & quod vi aut clam l. Iul. § si fructibus. De act. empt. 10 non mancipatio l. Julian De reg. iur.

basilicam, frustra quis sciens emit. quæ tamen si pro profanis, vel priuatis deceptus à venditore emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat[11], vt consequatur, quod sua interest deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit. A

De locatione & conductione. CAP. XXIIII.

LOCATIO & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdémque iuris regulis consistit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intellegitur, si merces constituta sit. & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti. Et quæ supra diximus si alieno arbitrio pretium promissum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta esse intellegamus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandáve, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intellegitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur. Præterea sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contrahitur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam tibi vtendam siue fruendam quis dederit, & inuicem à te aliam rem vtendam siue fruendam acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus esse contractus, veluti si cum vnum bouem quis haberet & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum bos periit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum, verum præscriptis verbis agendum est. Adeo autem aliquam familiaritatem inter se habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibusdam causis quæri soleat, vtrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio, vt ecce de prædiis, quæ perpetuò quibusdam fruenda traduntur, id est, vt quamdiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque heredi eius, cuive conductor heresve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alióve quoquo modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si natura talis esset contractus, si autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum. sin particularis ad emphyteuticariũ huiusmodi damnum venire: quo iure vtimur. Item quæritur si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæque formæ anulos ei faceret, & acciperet, verbi gratia, aureos decem: vtrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videtur? Cassius ait materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit[1]. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo debet præstare. Qui pro vsu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus exhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu eam rem amiserit de restituenda ea re non tenebitur. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius[2] eodem iure in conductione succedit. B C D E

11 Formula est actionis ex empto, Quod non habere ei liceat. & qua hoc casu emptionis nomine agi potest l. pen. Quib. ad lib. procl. non lic.

1 l. 22. §. cũ insulam Loca. 20. De cont. empt.

2 quamuis cum ipso conductor nõ sit l. cum in plures §. 1. eod. idem quoque seruatur mortuo locatore, nisi si vsufructuarius fuerit vel maritus, qui fundũ fructuariũ aut dotalem locauerit.

1 aliter nos ἐργολαβίαν. hac sola vox fraternitatis inducit et beneficium ne alter alteri plus quam facere possit, condemnetur

2 hanc Venuleius et Iauolenus l. rustic. §. 1 de adil. edic. de qua hac accipiendo §. Labeo 65. Pro socio.

3 Qua talis est, vt communionem & æqualitatem in se habeat. Seruius autem rationem Q. Mucij, namque eadem ratione, non omnino iudicium est pactum, ne pignus distrahatur. l. 4. De pig. act. vel pactũ ne ante certum tempus pro socio renuntiare liceat l. 14 de procur.

4 quem etiam Q. Mucio Cicero anteponit. in Bruto.

5 Cicero pro Roscio Amerino Non esse captiosam aut iniquam societatem, vbi alter corpus, alter disciplinam in societatem adfert.

De societate. CAP. XXV.

SOCIETATEM coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter κοινοπραξίαν[3] appellant: aut vnius alicuius negociationis, veluti mancipiorum emendorum vendendorúmque[4], aut olei, vini, frumenti emendi vendendique. Et quidem si nihil de partibus lucri, & damni nominatim conuenerit, æquales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint partes: hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sunt, vt ad vnum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant: ad alium tertia. De illa sane conuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sunt, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mucius contra naturam[5] societatis talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpitius, cuius[4] sententia præualuit, contra sensit: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat,[5] & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia valet. Et adeo contra Q. Mucij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partem ferat, damno non teneatur, quod & ipsum Seruius conuenienter sibi existimauit. Quod tamen ita intellegi oportet, vt si in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allatum sit: compensatione facta, solum quod superest, intellegatur lucri esse. Illud expeditum est si in vna causa pars fuerit expressa: veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera vero omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari. Manet autem societas eousque donec in F G

eodem

A eodem conſenſu perſeuerauerint. At cum aliquis renuntiauerit ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide in hoc renuntiauerit ſocietati, vt obueniens [6] aliquod lucrum ſolus habeat: veluti ſi totorum bonorum ſocius [7], cum ab aliquo heres eſſet relictus, in hoc renuntiauerit ſocietati, vt hereditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat quod non captauerit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero cui renuntiatum eſt, quidquid omnino poſt renuntiatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur. Soluitur adhuc ſocietas etiam morte ſocij: quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi elegit [8]. ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit: morte vnius ſocij ſoluitur, & ſi plures ſuperſint: niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit. Item ſi alicuius rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas. Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem, manifeſtum eſt: ſcilicet ſi vniuerſa bona ſocij publicentur. nam cum in eius locum alius ſucce-
B dit, pro mortuo habetur. Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægrauatus bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica aut priuata debita, ſubſtantia eius væneat: ſoluitur ſocietas [9], ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas. Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine quæſitum eſt. [10] præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam in communibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, hoc eſt, ſibi imputare [11] debet.

De mandato. CAP. XXVI.

C

MANDATVM contrahitur quinque modis: ſiue ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſiue ſua & tua, ſiue aliena tantum, ſiue ſua & aliena, ſiue tua & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit: ſupervacuum eſt [1], & ob id nulla obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur. Mandantis tantum gratia interuenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, vt negotia eius gereres, vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo ſponderes. Tua & mandantis: veluti ſi mandet tibi vt pecuniam, ſub vſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur. aut ſi volente te [2] agere cum eo ex fideiuſſoria cauſa, tibi mandet, vt cum reo agas periculo mandantis [3]: vel vt ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. Aliena autem cauſa interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes. Sua & aliena: veluti de communi-
D bus ſuis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt ſibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio ſponderes. Tua & aliena: veluti ſi tibi mandet vt Titio ſub vſuris crederes: quod ſi vt ſine vſuris crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum. Tua gratia interuenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam feneres: vel ex diuerſo vt feneres potius quam in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis conſilium, quam mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiam ſi non expediat ei cui dabitur: cum liberum cuique ſit, apud ſe explorare an expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem hortatus [4] fuerit aliquis vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat tibi eam emiſſe, vel crediſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, vt quæſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi vt pecuniam Titio fenerares. Sed obtinuit Sabi-
E ni ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum: quia non aliter Titio crediſſes quam ſi tibi mandatum eſſet. Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda tibi mandet. licet enim pœnã iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen vllam habes aduerſus Titium actionem. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere finem mandati. vt ecce ſi quis vſque ad centum aureos mandauerit tibi vt fundum emeres, vel vt pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem vt Sabino & Caſſio placuerit, etiam ſi vſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. Diuerſæ ſcholæ auctores rectè vſque ad centum aureos te acturum exiſtimãt. quæ ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo actionem: quoniam qui mandat, vt ſibi centum aureorum
F fundus emeretur, is vtique mandaſſe intellegitur, vt minoris ſi poſſit emeretur. Recte quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit [5], reuocatum fuerit, euaneſcit. Item ſi adhuc integro mandato, mors [6] alterius interueniat: id eſt, vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum ſuſceperit, ſoluitur [7] mandatum. Sed vtilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum deceſſiſſe executus fueris mandatum, poſſe te agere mandati actione [8]: alioquin iuſta & probabilis ignorantia tibi damnũ adferat. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titij, per ignorantiam liberto ſoluerint, liberari eos: cum alioquin ſtricta iuris ratione non poſſent liberari: quia alii ſoluiſſent quàm cui ſoluere debuerint. Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renuntiandum, vt per ſemetipſum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renuntiatur, vt integra cauſa manda-
G tori reſeruetur eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: niſi iuſta cauſa interceſſit, aut non renuntiandi, aut intempeſtiuè renuntiandi. Mandatum & in diem differri, & ſub

Marginal notes:

6 *Obuenire dicitur quod defertur nõ-dũ adquiſitum eſt.* l. 65. §. diximus D eod. l. 130 De verb. ſig.
7 *qui & futurorum ſocius eſt* l. 3. §. 1. d. l. 65. §. diximus l. 73. D. eod.
8 *nec æquum eſt vt renuit ut ſocius efficiatur eius quẽ non elegit* l. 65 §. ſocietas eod.
9 *ſocietas bonorũ ſcilicet. Qui enim nulla bona habet, nõ poteſt alij eſſe ſocius bonorum.*
10 *quidam enim exiſtimabant eum tantum doli nomine teneri, idque Paulus innuit* l. 15. §. non tantum Fam. erc. *Contra Celſum, cuius ſententia præualuit.*
11 *hæc verba ſibi imputare, antiqui interpretes ſunt nõ Caij.*
1 *ſeruus, ex ſuperuacua conuentione obligationẽ non naſci.*
2 *eſt enim in electione tua quem prius cõuenias, ſi decuſſerẽ an reum principalẽ, ſecundũ me quod obtinuit ante No. Iuſtinian.* vt §. 2. infra. De ſatiſdat.
3 l. 22. § interdum l. 45. § vlt. ff eod.
4 *hortari eſt conſulere nõ mandare* l. ſi ſervo §. vlt. De fideiuſ. l. 20. De his qui not. inf. § ope cap. 1. lib. ſeq. *non iubere* l. 20. De dolo.
5 l. 25 §. vlt. De adq. poſſ.
6 *naturalis vel ciuilis* l. cum quis in princ. De ſolut. l. poſt litẽ. De procurat. *quod etiam obtinet in reſtitia tutela.*
7 *niſi ſit factum in rem mandatarij, veluti donata aut vendita ei nomina* l. 1. C. de obligat. & act. l. illam C. de donat.
8 l. 65. §. quod ſi integro Pro ſocio.

condicione fieri potest. In summa sciendum est, mandatum nisi gratuitum sit, in aliam formam nego- A
tij cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et vt generaliter dixerimus qui-
bus casibus sine mercede suscepto officio, mandati aut depositi contrahitur negotium: iis casibus in-
teruueniente mercede locatio & conductio contrahi intellegitur. Et ideo si fulloni polienda curanda-
ve vestimenta dederit, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta neque promissa, mandati
competit actio.

De obligationibus quasi ex contractu. Cap. XXVII.

POST genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ non proprie
quidem ex contracto nasci intelleguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt
quasi ex contractu nasci videntur [1]. Igitur cum quis absentis negotia gesserit: vltro citróque inter eos B
nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ aduersus
eum qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu
proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis ne-
gotiis gerendis se obtulerit. ex qua causa ij, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligan-
tur. Idque vtilitatis causa receptum est, ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata
negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia: quæ sane nemo
curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is qui v-
tiliter gesserit negotia habet obligatum dominum negotiorum: ita & contra [2] iste quoque tenetur vt
administrationis rationem reddat. quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur redde-
re rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere soleret: si modo alius C
diligentior commodius administraturus esset negotia. Tutores quoque qui tutelæ iudicio tenentur,
non proprie ex contractu obligati intelleguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum
[3] contrahitur) sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Et hoc au-
tem casu mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed ex
contrario tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro
eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. Item si inter aliquos communis sit res
sine societate: veluti quod pariter eis legata donatáve esset: & alter eorum alteri ideo teneatur com-
muni diuidundo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem
necessarias impensas fecerit, non intellegitur proprie ex contractu obligatus, quippe nihil inter se con-
traxerunt. sed quia non ex maleficio tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. Idem iuris est de eo, D
qui coheredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est. Heres quoque legatorum nomi-
ne non proprie ex contractu obligatus intellegitur (neque enim cum herede neque cum defuncto vl-
lum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus he-
res, quasi ex contractu debere intellegitur. Item is cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex
contractu debere videtur. Adeo enim non intellegitur proprie ex contractu obligatus, vt si certiorem
rationem sequamur: magis (vt supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus
esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur vt distrahat potius negotium, quam
contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur [4], ac si mutuum illi daretur: & ideo condictione
tenetur. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit.
sic namque definierunt veteres, ex quibus causis infitiando lis crescit, ex iis causis non debitum solu- E
tum repeti nõ posse [5]: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum
habere voluerunt, quæ certa [6] constituta, per damnationem cuicumque legata fuerant. nostra autem
Constitutio, cum vnam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum
in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis præbuit, sed tantum-
modo [7] in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & ceteris venerabilibus locis, quæ re-
ligionis [8] vel pietatis intuitu honorificantur derelicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

1 quasi ex cõtractu innominato l. 4. C. de vsufruct. & ideo etiam ignorantes obstricti tenent.
2 sed directa actione, non contraria. Directa datur ei cuius negotiũ omne ad põtificiũ que est.
3 l. vit. Rem pup. sal. fi.
4 nimirũ ex promutuo.
5 puto quia qui ex his causis soluit dũ vult vitare duplũ periculum, cũ aduersario transegisse præsumitur.
6 fecit in incertũ legatis non posse infitiatione dupli fieri, nec in incertis casibus ratione eius quod interest in duplum.
7 l. 45. C. de epis. & cl.
8 Religiosis. veluti ecclesiis aut monasteriis per totũ, veluti xenodochiis, orphanotrophiis.

Per quas personas nobis obligatio adquiritur. Cap. XXVIII.

EXPOSITIS generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quasi ex contractu nascuntur: admo-
nendi sumus adquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed etiam per eas personas, quæ in nostra F
potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros: vt tamen quod per seruos quidem nobis adquiritur,
totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisi-
tum [1], hoc diuidatur secundum imaginem rerum proprietatis, & vsusfructus, quam nostra discreuit
[2] Constitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater,
proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente secundum nouellæ nostræ Constitu-
tionis diuisionem. Item per liberos homines, & alienos seruos quos bona fide possidemus adquiritur
nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operibus suis, vel ex re nostra adquirant. Per eum
quoque seruum, in quo vsumfructum vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adqui-
ritur [3]. Communem seruum pro dominica parte dominis adquirere certum est, excepto eo, quod vni
nominatim stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli adquirit: veluti cum ita stipulatur, Ti- G
tio domino meo dare spondes? Sed si vnius domini iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitaba-
tur: tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantum adquirat, qui hoc ei facere iussit, vt
supra dictum est.

1 Recte, dissoluerunt, sic Th. [illegible]
2 [illegible] si vsumfr. habemus, siue locauerit [illegible] operas siue [illegible] se ipse locauerit [illegible], non nisi [illegible] locante. [illegible] Th. ex veteri, vt opinor prædo [illegible]. Verum est [illegible] operas seruo locare non potest l. 12. §. vlt. l. 14. eod. Vt autẽ pro operis ei mercedem imponere potest l. 13. eod. cur non possit etiam ex operis eius capere mercedem?

Quibus

A

Quibus modis obligatio tollitur[1]. Cap. XXIX.

TOLLITVR autem omnis [a] obligatio solutione eius, quod debetur: vel si quis consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec tamen interest quis soluat: vtrum ipse qui debet an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente: siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ij, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim solus ipse liberatur, sed etiam reus. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria[3] solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promisi habésne acceptum, & Titius respondeat, Habeo. Sed & Græcè potest acceptum fieri: dummodo sic

B fiat, vt Latinis verbis solet, ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantum eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam ceteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri potest. Est prodita stipulatio quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam stipulationem contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana nouat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est: Quidquid te mihi ex quacumque causa dare facere oportet, oportebit, præsens in diémve: quarumque rerum mihi tecum actio, quæque aduersus[4] te petitio, vel aduersus te persecutio est, eritve: quódve tu meum habes, tenes possidésve, dolóve malo fecisti, quo minus possideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Negi-

C dius[5]. Item ex diuerso Numerius Negidius interrogauit Aulum Agerium, Quidquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationem spopondi, id omne habésne acceptum? respondit Aulus Agerius, Habeo acceptúmque tuli. Præterea nouatione[6] tollitur obligatio: veluti si id quod tu Seio debeas a Titio dari stipulatus sit. Nam interuentu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur translata in posteriorem: adeo vt interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti si id quod tu Titio debeas a pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit: quo casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla[7] est. Non idem iuris est si a seruo quis fuerit stipulatus. nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset[8]. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit: forte si condicio aut dies, aut fideiussor adiciatur, aut detrahatur[9]. Quod

D autem diximus, si condicio adiciatur, nouationem fieri: sic intellegi oportet vt ita dicamus factam nouationem, si condicio extiterit. alioquin si defecerit, durat prior obligatio[10]. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem cum nouandi animo in secundam obligationem itum

1 fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alij in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit Constitutio, quæ apertissime definiuit, tunc solum nouationem fieri, quotiens hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conuenerunt, alioquin manere[11] & pristinam obligationem, & secundam ei accedere: vt maneat ex vtraque causa obligatio secundum nostræ Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate[12] dissoluuntur[13]. Nam si Titius & Seius inter se consenserint

E vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureorum: deinde re nondum secuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt.

1 Ipso iure. Certis enim modis ipso iure tollitur. Per exceptionem, innumeris. 2 ciuilis & naturalis, principalis & vsuraria, aut fideiussoria l. 77. De iur. dot. l. 59. De cōd. ind. & plerumque etiam hypothecaria denique omnis adhuc ne debitor liberator. l. 1. § si pecunia in fin. D. pos. & solutio, tota obligationis dissolutio est l. ex pluribus De sol. 3 l. 16 De accept. l nō solum. § 1. De ib. leg. Hæc imaginaria solutio est l. 16. De lib. leg. illa, reapse, solutio naturalis l pen. cod. l. vlt. Cod. ad exh. 4 aliàs, ab eo petitio. 5 Hæc nomina in formulis solebant vsurpari, vt in formula de Iniuriis, Quod Numerius Negidius illum iniuriose fecit Aulo Agerio infamauit causa Negidius. l. in mihi Mæuia De leg. 3 6 quæ & solutionis similis esse dicitur l. 1 item. § vlt. De nouat. Solutionem fieri per numerationem vel per nouationem l. 21 §. Lucius in fin. De an. leg. 7 *nulla quia non ciuilis. naturalem tamen esse ponendum est. atque ob id etiam quasi in causam quodammodo nouationis translata fuerit prior obligatio iure pristino cum debitore agi non posse.* 8 *quia & in seruum extra causam peculiarem naturalis obligatio non cadit.* 9 *aut pignus, vel pœna, vel si debiti quantitas augeatur, aut minuatur, vel si nouum chirographum fiat, vel si conceptio promittendi adiciatur aut detrahatur.* 10 l. 4. in fin. De vsur. 11 *innouatam, vt* l. cum notissimi § pen. C. de præf. 30. an. 12 *& pacto* l. ab emptione. De pac. l. 2. C. quan. lic. ab empt. disc. l. 3. De resc. vend. 13 *& quidem tota* l. 75. § vlt. De solut. *vt nec naturales remaneant, sicut & superioribus modis.*

A

DOMINI IVSTINIANI AVG. INSTITVTIONVM INCIPIT

Liber IIII.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur. Cap. I.

CVM expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu, & B
quasi ex contractu: sequitur vt de obligationibus ex maleficio dispiciamus. Sed illæ quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ vero vnius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria. Furtum est contrectatio rei fraudulosa [1], vel ipsius rei [2], vel etiam vsus eius [3], possessionisve, quod lege naturali prohibitum [4] est admittere. Furtum autem vel à furuo, id est, nigro dictum est, quod clam [5] & obscure fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone qui φῶρας appellant fures. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.
Furtorum autem genera duo sunt: manifestum, & nec manifestum. Nam C
conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ [6] appellant: nec solum is qui in furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olíueto oliuarū, aut in vineto vuarum furtum fecit quamdiu in eo oliueto aut vineto fur deprehensus sit. Imo vlterius furtum manifestum extendendum est, quamdiu eam rem fur tenens visus [7], vel deprehensus fuerit siue in publico, siue in priuato vel à domino, vel ab alio [8], antequam eo peruenerit, quo perferre ac deponere rem destinasset. Sed si pertulit quo destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quæ diximus, intellegitur. nam quod manifestum
non est, id scilicet nec manifestum est. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præ- D
sentibus furtiua res quæsita & inuenta sit: nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit [9], quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eàque apud te concepta sit: vtique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, id est, concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti nō exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterem obseruationem non
fit: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: cum manifestissi- E
mum est, quod omnes qui scientes rem furtiuam susceperint & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. Pœna manifesti furti, quadrupli est [10], tam ex serui quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli. Furtum autem fit non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cum quis alienam rem inuito domino contractat. Itaque siue creditor pignore, siue is apud quem res deposita est, ea re vtatur: siue is qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti, si quis [11] argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem [12] equum perduxisset. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelle-
gant, id inuito domino facere: eúmque si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, F
extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum sine affectu furandi non committatur. Sed & si credat aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contractare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cum Titius seruum Mæuij sollicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & seruus id ad Mæuium pertulerit, Mæuius dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrum furti an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam, neque furti, neque

1 *in Digestis additur, lucri faciendi gratia* vel l. 4. §. ideo Labeo ait l. nō solū §. quod vulgo De vsucap. l. 2. §. 2. Pro her. *Lucri sui causa* l. 1. Rer. amot. *quæ pro interpretatione sunt verbi fraudulosa.*
2 *proprietatis* l. inter omnes §. si seruus l. furtiuam De furt.
3 l si pignore §. 1. eod. *vel vsusfructus* l. cū et §. 1. & d. §. si seruus.
4 *probrum* l. probrū De verb. sign. *memorum à prohibendo, quasi prohibitum.*
5 l. 28. § si quis iurauerit De iure iur. l. 8. §. 1. Arb. fur. cæs. §. 1. & § vlt. ea seq. *Rapina sit palā.*
6 *vt Plato* in apol. Soc. *quod & de deprehenso in quocumque alio crimine dicatur,* vt Nou. Leonis ... *Dionys.* ...

7 *& ideo in specie* l. cum in plures §. messem Loca. *colono competit actio furti manifesti nisi legendum insciente pro insciente.* 8 *gerente negotium domini, non à quolibet alio.* 9 *vt pote ignorans* l. 8. C ex quib. cau. inf. irr. *adeoque & furti oblati eidem actio competit, qua furi non daretur.* 10 *quadrupli pecunia.* Plautus Curculione. 11 *exemplum est ex* l. 1 §. 15 vero De oblig. & act. 12 *In aciem sane non potuit eum perducendo in periculum deducere amittendi eum. Sed neque qui Roma in Ariciam acceperat, cum potuit vlterius perducere. & videtur hoc loco ex Valerio & Symmacho legendum, qui in Ariciam acceptum equum longius perduxisset.* G

seruí

A serui corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati [13] obuiam euntes, per nostram decisionem sanximus, non solum furti actionem, sed & serui corrupti contra eum dari. Licet enim is seruus deterior à sollicitatore minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ serui corrupti actionem introducerent: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate & in alium seruum qui facile possit corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur. Interdum etiam liberorum hominum furtū fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sit, subreptus fuerit [14]. Aliquando & suæ rei furtum quisque committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit subtraxerit [15]. Interdum furti tenetur [16] qui ipse furtum non fecit: qualis est cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos
B excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit [17], vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas vel boues fugauerit, vt alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro [18] fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, & non data opera, vt furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet [19]. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponerentur, commodauerit sciens cuius gratia commodauerit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendū adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti. Hi qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem illis faciunt, & res in furtiuam causam cadit, nec ob id ab vllo vsucapi potest, antequam in domini potestatem reuertatur, sed
C furti actio non nascitur: quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtique furtum committitur, conuenienter [20] ille furti tenetur: quia verum est ope consilio eius furtum factum esse. Furti autem actio ei competit, cuius interest rem saluam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit rem non perire. Vnde constat creditorem de pignore subrepto furti actione agere posse, etiamsi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere. adeo quidem vt quāuis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competit actio furti. Item si fullo polienda curandáve, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit, eáque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, cum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi potest. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam e-
D merit, quamuis dominus non sit, omnimodo competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti competere placuit, quam si soluendo sint: hoc est, si domino rei æstimationem soluere possint. Nam si soluendo non sint tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem saluam esse. Idem est & si in partem soluēdo sint fullo aut sarcinator. Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum cui commodata res est, transferenda veteres [21] existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque qui commodatum vtendum percipit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus emendauit, vt in domini voluntate sit: siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœ-
E nitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum qui rem vtendam accepit, penitus liberari. sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit: ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem. eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. sin autem nescius & dubitans [22] rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem peruenire: tunc licentia ei concedatur, & aduersus furem venire, nullo obstaculo ei opponendo, quoniam incertus [23] constitutus mouit aduersus eum, qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum est. tunc etenim omnimodo furem à domino quidem furti actione liberari: suppositū autem esse ei, qui pro re sibi commodata do-
F mino satisfecit: cum manifestissimum est, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituit, ignarus rem esse subreptam: postea autem hoc ei cognito, aduersus furem transiuit: omnimodo liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcumque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadē definitione obtinente, siue in partem, siue in solidū soluendo sit is, qui rem commodatam accepit. Sed is apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantū in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur: nec ob id eius interest rem saluam esse, furti agere non potest [24]: sed furti actio domino competit. In summa sciendum est quæsitum esse an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat.

13 calliditatem. Vt sit intelligit siue πανουργίαν, quæ impunita esse non debet.
14 Et actione furti duplatur ad quod interest, veluti lucra adquisitionum.
15 furti nec manifesti l. 34 De fur. aut propria actione. Ope consilio tuo furtū factū esse ato in duplum l. vlt. Cod. de nox. act.
16 quo est ob furtis vitiū vsucapi non potest si eam alij non vendiderit, quia auctor et potest.
17 forte obtentu vtga tanquam si amicus ne rem quā videres auferre, vt Sabin. refert eum quisque qui eadē astutia obstitisset ne fugeretur à domino vnderetur cum forte præter oculos domini iret furem indicaturum quasi celatorem fugitiui, scilicet vt l. r. in pr. De fugit. l. 22 § fugitiui Mād. l. 36 §. vlt. De sim.
18 Ouidius 12. Haud secus exarsit quam circo taurus aperto Cum sua terribili petit irritamina cornu Phœniceas vestes. Plutarchus ...
19 non furti qua famosa est. In factū non est famosa eadem distinctio in maiorib. delictis obseruatur l. 4. §. 1. Ad legem Cor. de sic.

20 vide Gell. lib. 3. cap. 6. & 25. & § thesauros lib. 2. cap. 1 & conuenient ... § 1. cap. seq. & d. § thesauros. Et ille, id est, qui opem consilium dedit, non seruus aut filiusfam.
G
21 ex quibus Sabinus l. qui iniuria § 1 De fur. Modestinus 2 Diff. Is cui commodata res est furti experiri debet si modo soluendo sit.
22 Dubitans pro ignorante habetur l. 2 Quis ord. in bon. poss. seru. l. vlt. C. de cond. ind.
23 Verum cum qui iuris sui ignarus elegit vnum cum quo experiretur post litem contestatam ante rem iudicatam errore cognito, illo dimisso, ad alterum posse transire. Imo & cum eodem mutata actione alio iudicio experiri potest l. 4. § vlt. De nox. act.
24 quamuis eius interesse sit ob impensas in rem factas rem retinere vt Modest. notat. 2. Differ. quia non etiam eius interest rem saluam esse si dolo careat.

Et placet, quia furtum ex affectu consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem si proximus pu- A
bertati sit, & ob id intellegat se delinquere[25]. Furti actio siue dupli, siue quadrupli, tantum ad pœnæ
persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus[26] habet dominus[27], quam aut vin-
dicando, aut condicendo potest auferre. Sed vindicatio quidem aduersus possessorem est: siue fur ipse
possidet, siue alius quilibet: condictio autem aduersus furem ipsum heredem've eius, licet non possi-
deat, competit[28].

De bonis vi raptis. CAP. II.

QVI res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, quis enim magis alienam rem inuito domino
contractat, quam qui vi rapit? ideóque recte dictum est eum improbum furem esse, sed tamen
propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & B
est intra annum[1] quadrupli, post annum simpli: quæ actio vtilis est, etiam si quis vnam rem, licet mini-
mam[2], rapuerit. Quadruplū autem non totum pœna est, & extra pœnam rei persecutio, sicut in actio-
ne furti manifesti diximus: sed in quadruplo inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit[3], siue compre-
hendatur raptor in ipso delicto, siue non[4]. Ridiculum est enim leuioris condicionis esse eum, qui vi
rapit, quam qui clam amouet. Quia tamen ita competit hæc actio, si dolo malo quisque rapuerit, qui
aliquo errore inductus, suam rem esse existimans, & imprudens iuris[5] eo animo rapuit, quasi domino
liceat etiam per vim rem suam auferre possessionibus: absolui debet. Cui scilicet conueniens est, nec
furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne dum talia excogitētur, inueniatur via, per quam
raptores impune suam exerceant auaritiam: melius diualibus Constitutionibus pro hac parte pro-
spectum est, vt nemini liceat vi rapere rem mobilem, vel se mouentem, licet suam eandem rem existi- C
met. sed si quis contra statuta fecerit: rei quidem suę dominio cadere[6]. sin autem aliena sit: post resti-
tutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare[7]. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ
rapi possunt, Constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus, quæ circa res soli fiunt,
vt ex hac causa omni rapina homines abstineant. In actione non vtique expectatur rem in bonis acto-
ris esse. nam siue in bonis sit, siue non sit, si tamen ex bonis sit[8], locum hæc actio habebit. Quare siue
locata siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit apud Titium sic vt intersit eius eam rem
non auferri, veluti si deposita re culpam quoque promisit, siue bona fide possideat: siue vsumfructum
in ea quis habeat, vel quod aliud ius, vt intersit eius non rapi: dicendum est competere ei hanc actio-
nem, vt non dominium accipiat, sed illud solum, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est, quod
ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio D
competit in re clam facta, ex iisdem causis omnes habere hanc actionem[9].

De lege Aquilia. CAP. III.

DAMNI iniuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautum est vt si quis
alienum hominem, alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quan-
ti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino[1] dare damnetur. Quod autem non præcise de qua-
drupede, sed de ea tantum quæ pecudum numero est, cauetur: eo pertinet vt neque de feris bestiis, ne-
que de canibus cautum esse intellegamus: sed de iis tantum quæ proprie pasci[2] dicuntur: quales sunt
equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatio- E
ne continentur: quia & hi gregarim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssia ait, sicut Ælius
Marcianus in suis Institutionibus refert:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον. αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ,

Iniuria autem occidere intellegitur, qui nullo iure occidit. Itaque latronem qui occidit, non tenetur:
vtique si aliter periculum effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit: si
modo culpa eius nulla inueniatur. nam alioquin non minus quam ex dolo, ex culpa quisque hac lege
tenetur. Itaque si quis dum iaculis ludit, vel exercitatur transeuntem seruum tuum transiecerit: di-
stinguitur. Nam si id à milite in campo, eóve vbi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius F
intellegitur. si alius tale quid admisit: culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui
exercitandis militibus destinatus est: id admisit. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum
transeuntem occiderit: si prope viam publicam, aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, vt
casus euitari possit: culpæ reus est. si proclamauit, nec ille curauit cauere: extra culpam est putator.
Æque extra culpam esse intellegitur, si scorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non pro-
clamauit: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi. Præterea si medicus qui seruum tuum se-
cuit, dereliquerit curationem, atque ob id mortuus fuerit seruus: culpæ reus est. Imperitia quoq; cul-
pæ adnumeratur: veluti si medicus ideo seruū tuum occiderit, quod eum male secuerit, aut perperam
ei medicamentum dederit. Impetu quoque mularum quas mulio propter imperitiam retinere non po-
tuerit, si seruus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem eas retinere G

25 § item si nutur lib. 1. cap. 21 l. 5. § sed & si infans Ad leg. Aquil. l. 2. § si pupillus De dam. inf.
26 rē extra pœnam & pœnā extra rem.
27 l. 11. In fin. de serui. cor.
28 nec altera per alteram tollitur ipso iure l. 9. De fur. §. ex maleficiis infra cap. 6.
1 intra annum vtilem cum quocunque experiundi potestas fuerit l. 2. cod.
2 cum tamē ob rē minimam nulla sit criminis exercitio solemni l. cum fur C. Th. de iure fisc.
3 l. pen. C. Th. de pag. sac. in qua tamen Tribonianum triplū & quadruplū mutauit in duplum, tamquam existimauit minus delinquere Christianū qui Iudæi aut Pagani quam hunc si Christiani bona diripiat.
4 & in hunc propter casū cōparata est actio vi bon. rapt. namq; alio casu sufficit actio furti manifesti qua perpetuo competit in quadruplū. Ceterum vbi hac actio est, & furti actio est: cōtra vbi hac non est, nec furti actio est, & seq.
5 ignorātia iuris consilio excusat a delicto.
6 idq; trāsire in fiscum arg. l. 3. in f. C. Th. ad leg. Iul. de vi.
7 si res immobilis sit, indistincte si mobilis ita demum si quam per errorem suam esse arbitrabatur, si occupauerit nam si dolo malo tenetur in triplum. 8 l. 2. Si quid in fr. pat. l. 19. in princ. De pet her. 9 itemq; illam qua proponitur in edicto si is qui testamento liber esse iussus &c l. 1 § hac actio eod. tit.
1 Hac actio soli domino competit. Superiores duæ etiam non domino. 2 Varro pecus a pascendo dict. Minutius in Octauio. Pecua pascuntur.

non

A non potuerit, cum alius firmior retinere potuisset: æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit. His autem verbis legis, Quanti in eo anno plurimi fuerit, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer & pretiosus [3] fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse huius legis actionem: quia non solum tantum quisque obligatur, quantum damni dederit sed aliquando longe pluris. Ideóque constat in heredem eam actionem non transire: quæ transitura fuisset, si vltra damnum numquam lis æstimaretur. Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse secundum ea quæ diximus: sed eo amplius quidquid præterea perempto eo corpore, damni
B nobis allatum fuerit: veluti si seruum tuum heredem ab aliquo institutum antea quis occiderit, quam iussu tuo adiret. nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadriga equorum vnum [4] occiderit, vel ex comœdis vnus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati [5] sunt qui supersunt. Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit [6], & iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est. Capite tertio de omni cetero damno cauetur. Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam, vulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent: damnum iniuria datum, hac
C parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit actio ex hoc capite constituitur. quamquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intellegitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut vsta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquomodo perempta atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id immiserit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis eum teneri. Illud palam est sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo, aut quadrupes occisus occisáve fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, de cetero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit. Ac ne Plurimi quidem verbum adicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte Plurimi verbum adie-
D ctum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo vsa est [7]. Ceterum placuit ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideóque in eum qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut iumentum tam vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit [8], vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua corporis parte læsus fuerit: vtilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo quod proiecit, corpore suo damnum dedisse non difficulter intellegi poterit: ideóque ipsa lege [9] Aquilia [10] tenetur. Sed si non corpore damnum datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio mo-
E do damnum alicui contigerit: cum non sufficiat, neque directa, neque vtilis Aquilia: placuit eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri [11]: veluti si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, vt fugeret.

De Iniuriis. Cap. IIII.

GENERALITER iniuria dicitur, omne quod non iure fit. specialiter, aliàs contumelia, quæ à contemnendo [1] dicta est, quam Græci ὕβριν [2] appellant: aliàs culpa, quam Græci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriæ accipitur: alias iniquitas & iniustitia, quam Græci ἀδικίαν vocant. cum enim prætor vel iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur [3]. Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno, puta, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed &
F si cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris [4], qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo qui intellegebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen scripserit, composuerit, ediderit, dolóve malo fecerit, quo quid eorum fieret: siue quis matrem familias, aut prætextatum prætextatámve adsectatus fuerit: siue cuius pudicitia attentata esse dicetur, & deniq; aliis pluribus modis admitti iniuriam, manifestum est. Patitur autem quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item per vxorem suam. id enim magis præualuit [5]. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: nō solum filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoq; & mariti nomine. Contra autem si viro iniuria facta sit: vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores a viris, non viros ab vxoribus æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in potestate est, iniuriarum agere potest. Seruis autem ipsis quidem
G nulla iniuria fieri intellegitur, sed domino per eos fieri videtur. non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & vxores: sed ita cum quid atrocius commissum fuerit, & quod aperte ad cōtumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum verberauerit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. Si communi

3 magni pretij 6 ex maleficiis infra cap. 6.
4 l. 34. De ædil. edic.
5 l. proinde eod tit.
6 si dolo malo occisus fuerit.
7 repetitur ergo [illegible]
8 l. 3. & 4 De ser. cor.
9 ipso iure directa actione.
10 Vt Cicero de pro. con. ipsa lege Cesoria.
11 [illegible] in factum [illegible] ad exemplum Aquiliæ [illegible] in factum prætoria.

1 Seneca. Contumelia à contemptu dicta est, quia nemo nisi quē contempsit tali iniuria notat.
2 Aristoteles in Rh. [illegible]
3 scilicet contra quem non iure pronuntiat.
4 [illegible]
5 etiam si in manum non conuenerit.
De hac enim loqui [illegible] sequentia ostenditur. [illegible]

seruo iniuria facta sit, æquum est non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri: sed ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria[6]. Quod si vsusfructus in seruo Titij est, proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intellegitur. Sed si libero qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. idem ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta sit. Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum[7] talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate[8]. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt eam æstimare[9]: vt iudex[10] vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriarum, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. quam autem prætores introduxerunt[11], quæ etiam honoraria appellatur, in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona non immerito seruatur: vt aliud in seruo actore[12], aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito constituatur. Sed & lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatúmve, domúmve suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitat, siue in conducta, vel gratis siue hospitio receptus sit. Atrox[12] iniuria æstimatur vel ex facto: veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fustibus cæsus: vel ex loco, veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu prætoris iniuria facta sit: vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronóve fiat a liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit: veluti si in oculo quis percusserit[13]. Parui autem refert vtrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox æstimabitur. In summa sciendum est, de omni iniuria eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter[14]. Et si quidem ciuiliter agatur: æstimatione facta secundum quod dictum est, pœna imponitur. Sin autem criminaliter, officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana Constitutio introduxit, vt viri illustres quique super eos[15] sunt, & per procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. Non solum autem is iniuriarum tenetur qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curauit, vt cui mala pugno percuteretur. Hæc actio dissimulatione aboletur[16]. & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim vt passus, ad animum suum non reuocauerit[17]: postea ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

De obligationibus quæ quasi ex delicto nascuntur[1]. Cap. V.

SI iudex[2] litem suam fecerit[3]: non proprie ex maleficio obligatus videtur. sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid[4] intellegitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnā sustinebit[5]. Item is ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel in quo gratis habitabat deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intellegitur: Ideo autem non propriè ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam[6] tenetur, aut serui aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte qua vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest si acciderit alicui nocere. quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero quod deiectum, effusúmve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si vero viuat nocitúmque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici videtur actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, ceteráq; impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusúmve sit, siue quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam[7] esse actionem, sed cum ipso filio agendum[8]. Quod & in filiofa-

6 hac ratione Pady sententia refellitur relata in l. 16. De iniur. qui quasi seruo facta esset iniuria non dominorum portiones quas in seruo domini habuissent. si per seruum, adquisissent actionem iniuriarum spectandas esse censebat. Verum tamen est ex sua non ex serui persona quæ in nullo numero est hanc actionem quæri & obseruamus manifestum dissidium inter Gaium & Padium. Gaius hoc loco ait, æquum esse non pro ea parte qua dominus quisque est, æstimatione iniuria fieri. Padius illo loco non esse æquum pro maiore parte quam pro qua quisque dominus est damnationem fieri.
7 id est, corruptum, vt in l. Aquilia legimus aut tumore decoloratum.
8 Pauperibus grauiores sunt pœna nummaria.
9 forte an dato iureiurando in litem.
10 Iudicem est refrænare & moderari æstimationem actoris & iurandum in litem.
11 quæ posita est in arbitrio iudicis, aut recuperatoris in quantum scilicet is ob eam rem æquum videbitur l. 17 § seruus. D eod. l. qui seruum De oblig. & act. 12. Actor est maioris actus homo.
12 grauissima suma formula nulla vbique Appellanti, de qua etiam libertus cum patrono agere potest l. 3. § vlt. De adult. l. sed si hanc § pen. De in ius voc. l. prætor. § præterea De iniur. l. 6. C eod. 13 Os fractum Agellius atrocem iniuriam vocat. 14 sicut de superioribus delictis, furto, rapina, damno dato §. liberum infra cap. prox. l. vlt. De fur. l. 2 § 1 Vi bon. rapt. 15 illustres scilicet & patricij, illustrissimi, excelsi, magnifici. 16 vt actio inofficiosi, quæ etiam vindictam principaliter non pecuniam persequitur l. 1. C de in int. rest. min. 17 non contestatam fuerit l. 3 1. C. de lib. caus.

1 quæ ex culpa fiunt potius quam ex delicto. Culpa separatur a delicto & tamen in l. Aquilia culpa etiam leuissima delicto adnumeratur si per imprudentiam quis suo corpore vel per causam sui corporis alienum animal occiderit aut vulnerauerit, alienamve rem inanimatam vsserit ruperit fregerit. hac damnorum genera culpam augent & in maleficium conuertunt. Alias vero culpa qua alio modo lædit alterum non est maleficium, nec vindicatur actione legis Aquiliæ, sed actione in factum prætoria §. vlt supra de leg. Aquil. & in exemplis hoc tit. propositis. 2 Iudex datus ius dicentis imperitia culpa non videtur. 3 Litis alienæ periculum quasi sua re suum facit iudex qui prudenter aut imprudenter perperam iudicat. Sed hoc interest quod si prudenter præter extraordinariam & criminalem coercitionem ciuiliter tenetur in veram litis æstimationem in solidum & infamia notatur. Si imprudenter ciuiliter tantum tenetur salua existimatione in id quod ob eam rem iudici æquum videbitur, si prudenter ex delicto, id est, ex dolo malo, quo nomine comprehenduntur extra quadrigam obligationum ex delicto cetera delicta quæ nomine vacant, si imprudenter quasi ex delicto. 4 aliquatenus culpa reus esse. 5 actione in factum prætoria qua tenetur et quo litem amisit tum maxime cum is noluit, aut propter paupertatem non potuit appellare, vt l. 8 § pen. Mand. puta quia non potuit implere cautiones appellationum l. 2. De cust. reor. nam et qui remedio appellationis vtitur, hanc etiam actionem aduersus iudicem a quo appellauit dari non est æquum. 6 Si ob suam culpam maleficium esset & ex maleficio lege Aquilia teneretur. Si ob serui culpam vel liberi hominis qui cum eo habitabat, quasi ex maleficio tenetur, quia ipse quodammodo peccasse videtur, ob id quod in cœnaculo haberet hominem incautum & imprudentem scilicet actione in factum prætoria. 7 neque de peculio, quia ex contractu non venit, neque noxalem quia ex maleficio non venit. 8 actione in factum prætoria.

milias

A milias iudice obseruandum est, qui litem suam fecerit. Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli, de damno aut furto, quod in naui aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur[9]. si modo ipsius nullum est maleficium[10], sed alicuius eorum quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exerceret. Cum enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, aduersus heredem autem non competit.

9 actione in factum prætoria sua culpæ nomine.
10 aliquin ex maleficio tenetur actione furti vel lege Aquilia.

De actionibus. Cap. VI.

B SVPEREST vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est quam ius persequendi iudicio, quod sibi debetur[1]. Omnium actionum quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de quacumque re quæritur, summa diuisio in duo genera deducitur. aut enim in rem sunt aut in personam[2]. Namque agit vnusquisque aut cum eo qui ei obligatus est, vel ex contractu vel ex maleficio. quo casu proditæ sunt actiones in personam per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis[3]. Aut cum eo agit qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam. quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet: & possessor dominum se esse dicat[4]. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est. Æque si agat ius sibi esse fundo forte vel ædibus vtendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est: Eiusdem generis est actio de iure prædio-
C rum vrbanorum: veluti si agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi[5], prospiciendive, vel proiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de vsufructu, & de seruitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoque proditæ sunt actiones: vt si quis intendat ius non esse aduersario vtendi fruendi, eundi agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, prospiciendi[6], proiciendi, immittendi: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis in controuersiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet. ei vero qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse[7]. Sane vno[8] casu qui possidet, nihilominus actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt[9]. Aliæ autem sunt quas prætor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem quam
D in personam: quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. ecce plerumque ita permittitur in rem agere, vt vel actor diceret se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit: vel ex diuerso possessorem[10] diceret aduersarium suum non vsucepisse, quod vsuceperit[11]. namque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit, veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum, nec dum eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet directam in rem actionem[12] ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, vt quis dominium suum vindicet. sed quia sane durum[13] erat, eo casu deficere actionem, inuenta est à prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se vsucepisse, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio[14] prætore in edicto proposita est. Rursus ex diuerso, si quis, cum Reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur[15] domino
E si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum[16] rescissa vsucapione eam petere: id est, ita petere, vt dicat possessorem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor accommodat: sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intellegere licet. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus ex sententia præsidis possessis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere: id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse[17]. Item Seruiana & Quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius prætoris[18] iurisdictione substantiam capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur[19]. Quasi Seruiana autem, qua creditores pignora hypothecásve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest. nam de qua
F re inter creditorem, & debitorem conuenerit, vt si pro debito obligata: vtraque hac appellatione continetur. sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori maxime si mobilis sit. At eam, quæ sine traditione nuda conuentione te-

1 quod nobis dari aut restitui debet. Dantur quæ nostra fiunt, restituuntur quæ nostra sunt, nec male dabit aut obligatoris nomen vsurpatur etiam in iudicatis an rē § item si iudicio inf. De except.
2 his persona, illis res conuenitur l.19. De iud. sic. his rem nobis dari oportere, illis rem nostrā esse petimus. l. 6. De rei vind.
3 Vt puta, verbis in rē scriptis, non notata persona.
4 cōtra vindicet, dicendo, imo mea est. Qui enim negat illorem esse dominum, non etiā dicit se esse dominum, non fucit dominij controuersiam, & ideo hac actione nō tenetur l. 42. De pet. her.
5 cōtra statum & formam antiquā ædificiorū & officiendi luminibus aut prospectum vicini
6 ne officiat actoris luminibus vel prospectus.

7 sed suam tamen eam esse dicit contra vindicando, & agit non directa sed hac ipsa contraria vindicatione. 8 vno scilicet illo casu quo de seruitutibus controuersia est, non ullo alio. 9 hæ ipso iure competere dicuntur, prætoria vero dari §. non omnes inf. cap. 12.
10 Rectius legas possessorem, vt Th. & §. rursus. quamquam possessor, qui in exceptione actor est, & hoc ipsum in ea dicere posit actorem non vsucepisse quod vsucepit. nam vt actionem ita exceptionem prætor dat contra ius ciuile rescissa vsucapione.
11 Fictitiæ actiones, quales sunt & quæ bonorum possessoribus dantur. In vna actor dicit se vsucepisse, quia prætor dando actionem illam bonam fidem pro veritate accipit. in aliis dicit rem vsucaptam aut traditam non esse, quia prætor vsucapionem & traditionem rescindit. 12 l. minor. §. 2. De euict.
13 Durum inquam, vt sæpe in Digestis extraneum scilicet possessorem potiorem esse eo, qui ex iusta causa adquirendi dominij bona fide rem accepit à non domino. Extraneum inquam. Iustum enim dominum, si possideat, potiorem esse verum est.
14 Q. Publicio qui prætor fuit Vrbanus cum M. Iunio, vt Cicero scribit in Cluentiana. 15 Prætor cum hanc actionem dat, vsucapionis rationem non habet. est igitur hæc actio rescissio vsucapionis, & ea quoque Publiciana esse innuit l. 35. De oblig. & act. Pauliana vero quæ sequitur est rescissio traditionis. 16 l. 18 C.
G de postl. & red. ab hos. 17 Vindicant igitur eam rem creditores non quasi suam, aut sibi obligatam. sed quasi vero debitoris quam simul cum ceteris bonis debitoris possidere iussi sunt. Superiores vindicationes sunt dominij sui aut seruitutis vindicationes. Hæc est vindicatio dominij debitoris in hoc instituta vt ex decreto prætoris vel præsidis creditor eam rem quam in eius dominio permansisse dicit, possideat atque distrahat. Sequens est vindicatio hypothecæ. Non omnes in rem actiones dominij vindicationes sunt. 18 Hoc ita si pignus sit contractum nudo consensu aut tacito iure. nam si re, ciuilis actio est. 19 ex conuentione manifesta §. interdictum quoque inf. De interd. l. 2. De Sal. int. l. 5. C. de locat. l. 5. C. in quib. cau. pig.

netur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus. In personam quoque actiones ex sua iurisdi- A
ctione propositas habet prætor : veluti de pecunia constituta, cui similis videbatur receptitia. Sed ex
nostra Constitutione, cum & si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum
est ea quasi superuacua iussa est cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. Item prætor proposuit
de peculio seruorum, filiorúmque familias & ex qua quæritur an actor iurauerit, & alias complures.
De constituta autem pecunia cum omnibus agitur quicunque pro se vel pro alio soluturos se consti-
tuerint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam alioquin si stipulanti promiserint : iure ciuili [20] te-
nentur [21]. Actiones autem de peculio ideo aduersus patrem dominúmve comparauit prætor [22] : quia li-
cet ex contractu filiorum seruorúmve ipso iure [23] non teneantur : æquum tamen est peculio tenus [24],
quod veluti patrimonium est filiorum filiarúmque, item seruorum, condemnari eos. Item si quis po-
stulante aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei soluatur: iustissime accom- B
modat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an iurauerit. Pœna-
les quoque actiones bene multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eum, qui quid ex albo
eius corrupisset : & in eum qui patronum vel parentem in ius vocasset, cum id non impetrasset : item
aduersus eum, qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiúsve dolo alius exemerit, & alias innume-
rabiles [26]. Præiudiciales [27] actiones in rem esse [28] videntur, quales sunt per quas quæritur an aliquis li-
ber, an libertus sit, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere vna illa legitimam [29] causam habet, per quã
quæritur an aliquis liber sit. ceteræ [30] ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. sic itaque dis-
cretis actionibus, certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, Si paret eum dare o-
portere. Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: quia scilicet dari cuiquam id intellegitur, quod
ita datur, vt eius fiat. Nec res, quæ iam actoris est magis eius fieri potest [31]. Plane odio furum [32] quo ma- C
gis pluribus actionibus teneantur, effectum est vt extra pœnam [33] dupli aut quadrupli recipiendæ no-
mine fures etiam hac actione teneantur, Si paret eos dare oportere : quamuis sit aduersus eos etiam
hæc [34] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit. Appellamus autem in rem quidem actiones, vin-
dicationes: in personam vero actiones, quibus dare facere oportere [35] intenditur, condictiones. con-
dicere enim est denunciare prisca lingua [36]. nunc vero abusiue dicimus, condictionem actionem in
personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio
fit. Sequens illa diuisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam
pœnæ persequendæ, quædam mixtæ sunt. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actio-
nes. Earum vero actionum quæ in personam sunt, eæ quidem quæ ex contractu nascuntur, fere omnes
rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum de- D
ductam petit actor. itémque commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, con-
ducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum
sit, in duplum actionem prætor reddit: si modo cum ipso apud quem depositum sit, aut cum herede
eius ex dolo ipsius agetur. quo casu mixta est actio. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum
pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mixtæ
sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti. siue enim manifesti agatur quadrupli, siue nec
manifesti dupli, de sola pœna agitur: nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam es-
se petens: siue fur ipse eam rem possideat, siue alius quilibet. Eo amplius aduersus furem etiam con-
dictio est rei. Vi autem bonorum raptorum actio mixta est, quia [37] in quadruplum rei persecutio
continetur: pœnæ autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuriæ mixta est, non so- E
lum si aduersus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agit: veluti si
quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretij fuerit secun-
dum iam traditam diuisionem. Item mixta est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis,
vel aliis venerabilibus locis legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint vsque adeo, vt etiam
in iudicium vocarentur [38]. tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam quæ relicta est, dare compellun-
tur, & aliud tãtum pro pœna: & ideo in duplum eius fit condemnatio. Quædam actiones mixtam cau-
sam obtinere videntur [39], tam in rem quam in personam : qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ
competit coheredibus de diuidenda hæreditate [40]. Item communi diuidundo quę inter eos redditur
inter quos aliquid commune est vt id diuidatur. Item finium regundorum quæ inter eos agitur qui
confines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bo- F
no & æquo adiudicare : & si vnius pars prægrauari videbitur, eum inuicem certa pecunia alteri con-
demnare. Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel
in quadruplum. Vlterius autem nulla actio extenditur. In simplum agitur : veluti ex stipulatione, ex
mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis compluribus cau-
sis. In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni iniuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam

20 *non prætorio tantum, Vt res constituta pecunia*
21 l. & habet. § cum quis. De precar. coniuncta l. interdictũ eod.
22 l. Titius De tritic. vĩd.
23 *iure ciuili* l. 8. § vlt. De accept.
24 *intra modum peculij, ad finẽ peculij.*
25 *non tamen ex contractu quo seruisse dominus auferunt* l. cum seruus Mãd.
26 *hæc ab Vlpiano dicũtur esse in factũ, ut est, in delictũ, non ex delicto.*
27 *sic dicta quia tempe drunt sine morãtur futurum iudicium de alio ..., vel de criminibus aut bonis, Vel aliud quodlibet iudicium & præiudicia. denique ...*
28 *ad est. Celsus ...*
... l. § ... tut De pro cur. l. 8. § vlt. Rẽ rat. hab.
29 *ex XII. tab. Vnde illud caput. Vt Vindiciæ dẽtur secundũ libertatem.*
30 *Ei ... quædã præiudicia fan- guine. Vt cũ quæritur an aliquis sit ex stirpe curialium* l. 19. C. Th. de episc. & cler.
31 l. si res aliena ad Treb. l. cũ rés C de contrah. empt.
32 *quia grauior est condictio quam vindicatio nam vindicatione fur tenetur vt quilibet possessor, non vt fur.* l. 1. C. de fur. *& tũ demum si res non interierit post litem contestatam eo modo quo & apud alterum erat interitura* l. item si verb. § vlt. De rei vind. *Condictione tenetur vt fur omnimodo siue res fuerit atque interitura apud alterum siue non* l. inter omnes De furt. l. 19. § pen. Rer. amo. l. si eum excep. § quatenus Quod met. cau.
33 *& aliquando remissa pœna dupli vel quadrupli ... condictione rerum amotarum, cum qua etiam vindicatio concurrit.* 34 *Recte, hæc nec enim omnis actio in rem dominij assertio est.* 35 l. 1. C de don. quæ sub. mo. 36 *In iure augurali condictio est denuntiatio, cum denunciatur vt ante diem tertium quis ad inauguranũdum adsit auctore Seruio in Virgilium.*
37 *quia cum pœna fuaret ... ablata* l. 1. C. vi bon. rap. 38 *In iudicium vocari, & ... magistratuum ... idem nec igitur vt & lis contestata fuerit Paulus* III. Sent. *Mora præstationis legatorum fieri videtur, cum postulantes non d. ...*
39 *quia cum re etiam personales præstationes persequuntur.* 40 l. debitor § vlt. Ad Trebel. l. 3. C. fam. erc. G

casibus.

A casibus. Item serui corrupti: quæ competit in eum, cuius hortatu consilióve seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominum factus est, aut luxuriose viuere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione etiam earum rerum quas fugiendo seruus abstulit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ supra diximus. Tripli vero cum quidam maiorem veræ æstimationis quantitatem in libello [41] conuentionis inseruit & ex hac causa viatores, id est, executores huium, ampliorem summam sportularum nomine exegerint. tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus in triplum ab actore consequetur: vt in hoc triplo, & simplum, in quo damnum passus est connumeretur. Quod nostra Constitutio induxit, quæ in nostro Codice fulget: ex qua, dubio procul est ex lege condictitia emanare. Quadrupli veluti furti manifesti, item de eo quod metus causa factum sit: deque ea pecunia quæ in hoc data

B sit, vt is cui datur calumniæ causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condicticia ex nostra Constitutione oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium qui contra Constitutionis normam a reis quidquam exegerint [42]: Sed furti quidē nec manifesti actio, & serui corrupti à ceteris de quibus simul locuti sumus eò differunt, quod hæ actiones omnimodo [43] dupli sunt: at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia & interdum [44] depositi infitiatione duplicantur: in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt: non solum infitiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem vsque quo iussu magistratuum nostrorum conueniantur. In confitentem vero antequam iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simplum redditur. Item actio de eo quod metus causa factum sit, à ceteris de quibus simul locuti sumus, eò differt: quod eius natura tacitè continetur, vt qui iudicis iussu ipsam

C rem actori restituat absoluatur. quod in ceteris casibus non ita est: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur. quod est & in furti manifesti actione. Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pigneratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit [45], & hereditatis petitio. Quamuis enim vsque adhuc incertum erat, siue inter bonæ fidei iudicia connumeranda sit hereditatis petitio siue non: nostra tamen Constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit. Fuerat antea & rei vxoriæ actio vna ex bonæ fidei iudiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem inuenientes, omne ius, quod res vxoria ante habebat cum multis diuisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur transtulimus: merito rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu

D quæ pro ea introducta est naturam bonæ fidei iudicij tantum in exactione dotis meruit, vt bonæ fidei sit [46]. Sed & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius [47] prouidentia hoc induximus. In bonæ fidei autem iudiciis libera potestas permitti videtur iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori restitui debeat [48]. In quo & illud continetur, vt si quid inuicem præstare actorem oporteat: eo compensato in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in strictis iudiciis ex rescripto diui Marci, opposita doli mali exceptione [49], compensatio inducebatur. Sed nostra Constitutio eas compensationes, quæ iure aperto nituntur [50], latius introduxit: vt actiones ipso iure minuant, siue in rem [51] siue in personam, siue alias quascumque: excepta sola [52] depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, satis impium esse credidimus: ne sub prætextu compensatio-

E nis, depositarum rerum quis exactione defrudetur. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel ex noxali causa seruum dedat condemnari [53] debeat. Sed istæ actiones tam in rem quam in personam inueniuntur. In rem veluti Publiciana [54]. Seruiana de rebus coloni, Quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam veluti quibus de eo agitur, quod aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & ceteris similibus [55] permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusq; rei, de qua actum est, naturā æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat. Curare autem debet iudex, vt omnimodo quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta [56] quantitate apud eum actum est.

F Si quis agens, in intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat: causa cadebat [57], id est, rem amittebat [58], nec facile in integrum a prætore restituebatur, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim sicut in aliis causis causa cognita succurrebatur, si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa iusti erroris [59] interueniebat vt etiam constantissimus quisque labi posset: etiam maiori viginti quinque annis succurrebatur. veluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli [60], quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis

41 *Pro quantitate conuentionis sportula præstatur* l. 4 C. de fr. & lit. exp.

42 *Cassiodorus* l. 2. *Si quis executor sportularum nomine plus constituto exegerit, in quadruplum iubemus ablatum restitui. Adde vero potest alium casum ex* l. vlt. C. de sid. lib.

43 *tam in confitentem quam in infitiantem.*

44 *puta, si depositi in duplum agatur commune quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa depositum sit. nec enim est vera simple in duplum actio in alium quam infitiatorem. sicut nec ex lege 12. in duplum depositi agebatur quacumque ex causa depositum esset nisi in infitiatorem.*

45 *Potuit addi ea quæ ex precario competit* l. 2. De precar. *sed omissa est, quia interdictum magis frequentabatur. Omissa etiam est actio fiduciæ quia exoleuerat.*

46 *Et omnes quidem ex* X V. *actiones bonæ fid. sunt tam contraria, vel vtiles quam directa.*

47 *non heredis extranei, non patris. his enim nec tacita hypotheca data est.* 48 *etiam si in lege contractus prætermissum sit* §. conductor sup. lib. 3. cap. 24. 49 l. 78 De hered. instit. l. 22. Ad leg. Falc. l. si opera De dol. excep. *Doli exceptio bonæ fidei iudicium facit.* 50 *compensationes debiti liquidi, certi, confessi, vel* l. si debeas De compens. l. 3 De tut. & rat. distr. 51 *& in hoc certe latius, quia olim ipso iure non minuebant actiones in rem* 52 *imo & excepta commodati* l. vlt. C. de commod. *nisi sic accipiatur vt propter pecuniam creditam non impediatur restitutio corporis commodati quod & de quauis alia actione dici potest. Et communiter etiam excepta actione momenti.* 53 l. si quis. § & si seruum De dolo. 54 *quæ cum sit comparata ad exemplum directæ actionis in rem, & ipsam quoque directam actionem dicendum est arbitrariam esse* §. & si in rem inf. de off. iud. l. qui restituere De rei vind. 55 *Veluti rationibus distrahendis* l. 2. §. 1. De tut. & rat. distr. *& omnibus aliis quæ in arbitrium iudicis conferuntur, licet nulla sit eis adscripta clausula de restitutione facienda arbitrio iudicis ne condemnatio sequatur.* 56 l. 3. in fin. C de inut. stip. l. vlt. C. de an. exc. 57 *Cassiodorus in Psalm.* 36 *Pollicita suis temporibus expectemus, ne dum Volumus permissa festinantius exigere, causa videamur amissione multari.* 58 §. temporales in fin. inf. De excep. 59 l. 2. C. de act. empt. 60 *testamento confirmati, alioquin in eis relicta legata non valebant.*

G

legata data sint, quæ efficiebant vt plus [61] petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege A
Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, causa. Re: veluti
si quis pro decem aureis, qui ei debebantur viginti petierit: aut si is cuius ex parte res est, totam eam,
vel maiore ex parte, suam esse intenderit [62]. Tempore: veluti si quis ante diem vel ante condicionem [63]
petierit. Qua ratione enim qui tardius soluit quam soluere deberet minus soluere intellegetur [64]: ea-
dem ratione qui præmature petit [65], plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod
certo loco sibi stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipula-
tus fuerit: verbi gratia, si is qui ita stipulatus fuerit, Ephesi dare spondes? Romæ pure [66] intendat sibi
dari oportere. Ideo autem plus petere intellegetur: quia vtilitatem quam habuit promissor, si Ephesi
solueret, adimit ei pura intentione: propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponi-
tur, in qua scilicet ratio habetur vtilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solueret. Quæ B
vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas re-
giones, diuersa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub iisdem vsu-
ris fenerantur. Si quis tamē Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur stipulatus est: pura actio-
ne recte agit: idq; etiam prætor [67] monstrat, scilicet quia vtilitas soluendi salua est promissori. Huic au-
tem, qui loco plus petere intellegitur proximus est is, qui causa [68] plus petit: vt ecce si quis ita à te stipu-
letur, Hominem Stichum aut decem aureos dare spondes? deinde alterutrum petat, veluti Hominem
tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intellegitur quia in eo genere stipulatio-
nis promissoris est electio, vtrum pecuniam an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum,
vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam qui-
dem condicionem meliorem facit, aduersarij vero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita C
est actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, vt eodem mo-
do peteret quo stipulatus est. Preterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum
petat: aut generaliter vinum stipulatus specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipu-
latus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intellegitur: quia electionem aduersario tollit,
cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere, quam quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit,
quod plus petat nihilominus plus petere intellegitur: quia sæpe accidit vt promissori facilius sit illud
soluere, quod maioris pretij est. Sed hæc quidem antea in vsu fuerant: postea autem lex Zenoniana &
nostra rem coercuit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: statui oportet quod Zenonis diuæ me-
moriæ loquitur Constitutio [69]. Sin autem quantitate vel alio modo plus fuerit petitum: omne si quod
forte damnum vt in sportulis ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tri- D
pli condemnatione, sicut supra diximus puniatur. Si minus in intentione complexus fuerit actor, quam
ad eum pertineat: veluti si cum ei decem deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cum
totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit, in reliquum enim ni-
hilominus iudex aduersarium in eodem iudicio condemnat, ex Constitutione diuæ memoriæ Zeno-
nis. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio [70] cognita veri-
tate, errorem suum corrigere ei permittimus: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Ero-
tem petierit: aut si quis ex testamento sibi dari oportere intenderit quod ex stipulatu debetur [71]. Sunt
præterea quædam actiones quibus non solidum, quod nobis debetur, persequimur [72]: sed modo soli-
dum consequimur, modo minus: vt ecce si in [73] peculium filij serui ve agamus. Nam si non minus in pe-
culio sit quam persequimur [74]: in solidum dominus paterve condemnatur. si vero minus inueniatur: E
eatenus condemnat iudex quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intellegi debeat,
suo ordine proponemus. Item si de dote iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari de-
bere, quatenus facere possit, id est quatenus facultates eius patiuntur [75]. Itaque si dotis quantitati con-
currant facultates eius, in solidum damnatur. si minus: in tantum quantum facere potest [76]. Propter
retentionem quoq; dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito retentio
concessa est: quia [77] ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris
cognoscere licet. Sed & si quis cum parente suo patronóve agat: item si socius cum socio, iudicio socie-
tatis agat: non plus actor consequitur, quam aduersarius eius facere potest. Idem est si quis ex donatio-
ne sua conueniatur. Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, vt minus quisque conse-
quatur, quam ei debebatur. Namq; ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex ea- I
dem causa [78] præstare oportet: in reliquum eum cum quo actum est condemnare, sicut iam dictum est.
Eum quoq; qui creditoribus suis, bonis cessit, si postea [79] aliquid adquisierit [80], quod idoneum emolu-
mentum habeat [81]: ex integro in id, quod facere potest, creditores eum eo [82] experiuntur. inhumanum
enim erat spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

61 plus effectu ipso iure frustra nō plus l. qui solidum De leg. 2.
62 Ergo plus re, id est plus summa vel portione, loco plus summa sit portione minus vel cōtra, vt in specie l. 3. §. Iulianus De col bon.
plus summa emancipati fratris ex paternis bonis, portione minus quā ex suis conferant
63 l. pecuniā De reb. cred.
64 Vt qui ocyus soluit, plus soluere l. 15. in ha. De an. leg.
65 præmature agit l. liber § penult. De verbor. oblig.
66 Pure agere cum adiectione loci, sunt opposita. l. fideiussor § 1. De fideiuss.
67 in edicto, quo arbitrariam actionem pollicetur.
68 Species est causa, qui modus docetur
69 hodie autem inita. De except. l. 1. C. de plus p. tit.
70 post litem cōtestatam.
71 l. 4. §. vlt. De n. ex. act. l. h... De leg. 1 sed decreto prætoris ... Ante litem contestatam ... ex ipso iure exceptio De edenda.
72 Theoph. ... vel consequimur.

73 In peculium vt l. in persona §. 1. De pac. l. pen. De cond fur. l. 1 § si is qui nauem De exer act. & cap. seq. 74 πλὴν ... in verbo, persequimur.
75 si facultates habeat l. vlt. in fi. De cust reor. Vbi etiam casus singularis ponitur quo quis ob culpam damnatur in id tantum quod facere potest.
76 prestita nuda repromissione de eo quod facere non potest l. verum §. item videndum. Pro soc. l. 1. §. cum autem C. de rei vx. act. & ad hæc Vlpianus adiecerat in Instit. ad etiam maritum videri facere posse quod ei mulier deberet l. facere Sol. matr.
77 Recte quia nam deminutio quæ fit ipso iure, retentio est l. seruus quem De act. empt. 78 hæc verba, ex eadem causa, Theoph. non agnoscit. & sane etiam quod ex diuersa causa debetur compensari posse Paulus scribit 11. Sent. tit. 5.
79 ante enim neque agere neque conueniri potest l. 17. in pr. De recept. qui arb. 80 si quid ei ad soluendum facultatis accesserit, si ampliata eius facultates fuerint. 81 quo prætor moueri possit l. 7. De cess. bon. 82 Similis Græcismus in l. 21. §. vlt. De appel. & l. 11. in pr. Quod vi aut clam. G

Quod

A *Quod cum eo contractum est qui in aliena potestate est.* CAP. VII.

QVIA tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias seruorumq; agitur: opus est vt de hac actione & de ceteris quæ eorumdem nomine In parentes dominósve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium gestum sit, siue cum iis, qui in potestate parentis sunt, his fere eadem iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui dominiq; idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie obseruatur, separatim ostendemus. Si igitur iussu domini eum seruo negotium gestum erit: in solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones

B pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis seruum suum magistrum naui præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor appellatur is, ad quem cottidianus nauis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi seruum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa cui præpositus erit contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur[1]. Istas tamen duas actiones prætor reddit & si liberum quis hominem, aut alienum seruum naui aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio[2] etiam eo casu interueniebat. Introduxit & aliam actionem prætor quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita prætor ius dicit, vt quidquid in

C his mercibus erit, quódq; inde receptum erit, id inter dominum si quid ei debetur, & ceteros creditores, pro rata portione distribuatur. & quia ipsi domino distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit: hanc ei actionem accommodat quæ tributoria appellatur. Præterea introducta est actio de peculio, déq; eo quod in rem domini versum erit: vt quamuis sine voluntate domini negotium gestum erit: tamen siue quid in rem eius versum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intellegitur, quidquid necessario in rem eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem vt puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos

D soluerit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem in solidum damnari debes: pro ceteris vero quinq; eatenus, quatenus in peculio sit. ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint: totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim vna est actio[3], qua de peculio déq; eo, quod in rem domini versum sit agitur: tamen duas habet condemnationes[4]. Itaque iudex apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculij æstimationem transit, quam si aut nihil in rem domini versum esse intellegatur, aut non totum. Cum autem quæritur quantum in peculio sit: ante deducitur quidquid seruus domino, eive qui in potestate eius sit, debet: & quod superest id solum peculium intellegitur[5]. Aliquãdo tamen id quod ei debet seruus, qui in potestatem domini sit, non deducitur ex peculio: veluti, si is in huius ipsius peculio sit. quod eo pertinet vt si quid vicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non dedu-

E catur. Ceterum dubium non est quin is quoque, qui iussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, déque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere seruum peculium, & tantum habere vt solidum sibi solui possit. Is quoque cui tributoria actio competit æque de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sane huic, modo tributoria expedit agere, modo de peculio & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini condicio præcipua non est: id est, quod domino debetur, non deducitur: sed eiusdẽ iuris est dominus, cuius & ceteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur quod domino debetur: & in id quod reliquũ est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculij ratio habetur. at in tributoria eius tantum[7],

F quo negotiatur. & potest quisque tertia forte parte peculij, aut quarta vel etiam minima negotiari: maiorem autem partem in prædiis & mancipiis, aut fenebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet. Quæ diximus de seruo & domino, eadem intellegamus & de filio & filia, aut nepote & nepte, & patre auóve in cuius potestate sunt. Illud proprie seruatur in eorum persona, quod senatusconsultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in parentis erunt potestate: & ei qui crediderit, denegatur actio[8] tam aduersus ipsum filium filiamve, nepotem neptémve, siue adhuc in potestate sunt, siue morte parentis, vel emancipatione, suæ potestatis esse cœperint quam aduersus patrem auúmve: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit: Quæ ideo senatus prospexit: quia sæpe onerati ære alieno[9] creditarum pecuniarum, quas in luxuriam

G

1 *Hac accepit nomen à seruis, illa à dominis.*

2 *Par æquitatis ratio patria iura desiderat.*

3 l. 2. quan. de pec. ac. an sit l. filius f. De in rem ver. l. 2. §. apud Iulianũ De her. vẽd.

4 *quia & duo capita, quæ etiam diuidere licet separatim eius iussu, facta condemnatione* l. pen. C. de senten. & interloc.

5 *conseruo aut plerisque mil & conseruo nõ vicario vt subiicit, quia quod est in peculio nõ potest peculio deduci quod autẽ ordinariũ vicario debet est in peculio vicarij, & consequenter in peculio ordinarij* l. 17. De peculio. *non potest agitur peculio ordinarij detrahi, & ita*

si filiusfam nomine pater conuenitur de peculio, deducitur quod filius patri vel fratri debet qui & ipse in patris potestate est l. frater De cond. inst. *Vel quod seruo patris non etiam quod seruo suo peculiari.* 6 *Si hæc deductio non fieret dominus teneretur supra peculij modum* 7 *mercis peculiaris, vel eius quod ex ea refectum est, nec igitur merx peculiaris & peculium idem. Adde actionem de peculio etiam in ignorantem dari, & in ea occupantis meliorem condicionem esse quod non est in actione tributoria.* 8 *Denegari etiam dicitur actio qua ipso iure competit sed exceptione eliditur.* Vel l. nam postea, in pr. De iure iur. l. 7. §. non solum l. 9. §. hoc S. C. Ad Maced. 9 *Serui non onerantur ære alieno, iure ciuili* §. item inutilis sup. de inut. stip. l. 14. & 43. De oblig. & act.

consumebant, vitæ parentum insidiabantur. Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris A
dominive contractum fuerit, quódq; in rem eius versum erit directò [10] quoq; posse à patre dominóve condici, tamquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoq; qui vel exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia huius quoq; iussu contractum intellegitur.

10 *ac plane suo nomine numquam si cum eo solo negotium gestu esset certi condictione.*

De noxalibus actionibus. Cap. VIII.

Ex maleficiis seruorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æstimationem sufferre, aut hominem noxæ dedere. Noxa autem est [1] corpus quod nocuit, id est, seruus. noxia ipsum maleficium: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permis- B
sum est noxæ deditione defungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam [2] esse. Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum [3] eius dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia: auxilio prætoris inuito domino manumittetur. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti lege duodecim tabularum, damni iniuriæ lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum. Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxiam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diuerso quoque directa actio, noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit C
(quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ antea directa fuisset. Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideóque & si in alienam potestatem seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicit [4] actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideóque licet exierit de tua potestate agere non potes: quemadmodum si dominus in seruum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit seruus, vllam actionem contra dominum habere potest. Sed veteres quidem hæc & in filiisfamilias masculis & feminis admisere [5]. noua autem hominum conuersatio huiusmodi asperitatem recte respuendam esse existimauit, & ab vsu communi hoc penitus recessit. Quis D
enim patiatur filium suum & maxime filiam in noxam alij dare: vt pene per corpus pater magis, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ fauor hoc bene excludit? Et ideo placuit in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas [6]: cum apud veteres legum commentatores inuenimus sæpius dictum, ipsos filiosfamilias pro suis delictis posse conueniri [7].

1 *Noxa Verrib pro reo ipso, vt cru men, carcer, metallũ. a liis noxa & noxia idem. Seruius in Virg. Quidã noxa quæ nocuit, noxia id quod nocitum est accipiunt.*
2 l. 7. §. hoc edictum De dam. inf.
3 *quia nec redit ad eum dominium si is cui deditus est soluat æstimationē damni, sed ab eo manumittitur.*
4 *legendum intercidit, Th. [illegible] interdicitur, vt plerique Codices habent.*
5 l. 5. § pen. De oblig. & act. & Paul. 2. Sen. titu. de fur.
6 l. pen. in fi. C. de fur.
7 l. 4. De cond. fur. l. 34. De nox. act.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Cap. IX.

Animalium nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut feruore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur [1], proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, [2] vt puta, si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, petierit. Hæc autem actio in iis quæ contra naturam E
mouentur locum habet. Ceterum si genitalis sit feritas, cessat. Deniq; si vrsus fugit a domino & sic nocuit: non potest quondam dominus conueniri: quia desiit dominus esse [3], vbi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu [4] caret. Hæc quod ad noxalem pertinet actionem. Ceterum sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, vrsum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit & si aduersus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicetur: quod bonum & æquum iudici videtur, tanti dominus condemnetur. ceterarum rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit [5]. Numquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re [6] concurrentes, alia aliam consumit.

1 l. 1. §. hoc edictum De dam. inf.
2 vt l. 1. Quib. & a quib. man.
quia ita lex scripta est
3 *idem in eo que observatur in fera docuit capite superiore.*
4 *ratione, iudicio, affectu, vt l. 1. quis §. infans De adq. pos. Aristoteles 3. de anima.*
5 *quasi ex duobus factis, quod is qui fecerit cõtra edictum qui ibi canẽ aut verrẽ habuerit, & quod canis aut verres pauperiem fecerit.*
6 *non tamen ex eadem re vel facto.*

F

De iis per quos agere possumus. Cap. X.

Nunc admonendi sumus agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine aut alieno. Alieno veluti procuratorio, tutorio, curatorio: cum olim in vsu fuisset, alterius nomine agere non posse [1], nisi pro populo, pro libertate [2], pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicę causa abessent, quive in eorum cuius tutela essent. Et quia hoc non minimam incommoditatem habebat quod alieno nomine neque agere neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus & ætas & necessaria peregrinatio, itémq; aliæ multæ causæ sæpe impedimento sunt, quo minus rem suam exequi possint. Procurator neq; certis verbis, neque præsente aduersario, immo plerumque ignorante eo constituitur. Cuicumq; G
enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intellegitur. Tutores & curatores quemadmodum constituantur primo libro expositum est.

1 *Nemo alieno* De reg. iur.
2 *Loui[illegible] 3. In his qua adseruntur in libertatem quiuis lege agere potest.*

De satisda-

A

De satisdationibus. Cap. XI.

SATISDATIONVM modus alius antiquitati placuit, alium nouitas per vsum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur: vt si victus nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem eius potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus eius. quæ satisdatio appellatur Iudicatum solui. Vnde autem sic appellatur facile est intelligere. namque stipulatur quis vt soluatur sibi quod fuerit Iudicatum. Multo magis[1] is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat satisdare iubebatur Ratam rem dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores & B curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere[2], verba edicti faciebant. sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur[3]. Hæc ita erant si in rem agebatur. Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab eius vero parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniret, omnimodo satisdaret[4]. quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in personam: Iudicatum solui satisdare non cogebatur[5]. Sed hæc hodie aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur siue in personam suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione[6] dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat[7] vsque ad terminum litis, vel committitur suę promissioni cum iureiurando: quam iuratoriam cautionem vocant: vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ[8] suæ dare compelli- C tur. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel suscipitur: in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit, ratam rem dominum habiturum, satisdationem procurator dare compellitur: eodem obseruando, & si tutor, vel curator vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium[9] inferunt. Si vero aliquis conuenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in iudicium venire, & sui procuratoris personam per Iudicatum solui satisdationem solemni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationem exponere per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus Iudicatum solui satisdationis clausulis. vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire[10] compellitur: siue in iudicio promiserit[11], siue extra iudicium cauerit: vt tam ipse quam heredes eius obligentur: alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda quod tempore sententiæ recitandæ in iudicio inuenietur: vel si non venerit, omnia D dabit fideiussor, quæ condemnatione continentur, nisi fuerit prouocatum. Si vero reus præsto ex quacumque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem, vel in personam introducenda, potest hoc facere: ita tamen vt satisdationem[12] Iudicatum solui pro litis æstimatione præster. Nemo enim secundum veterem regulam (vt iam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intellegitur[13]. Quæ omnia apertius & perfectissime à cottidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent. Quam formam non solum in hac regia vrbe[14], sed etiam in omnibus nostris prouinciis, & si propter imperitiam forte aliter celebrantur, obtinere censemus: cum necesse est omnes prouincias, caput[15] omnium nostrarum ciuitatum, id est hanc regiam vrbem, eiúsque obseruantiam sequi.

E

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes, & in heredes transeunt. Cap. XII.

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege senatúsve consulto, siue ex sacris Constitutionibus proficiscuntur, perpetuò[1] solere antiquitus competere, donec sacræ Constitutiones, tam in rem quam in personam actionibus certos fines[2] dederunt. eas vero quæ ex propria prætoris iurisdictione pendent: plerumque intra annum[3] viuere[4]. nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id est, vsque ad finem ex Constitutionibus introductum: quales sunt eę quas bonorum possessori[5], ceterísque[6] qui heredis loco sunt, accommodat[7]. Furti quoque manifesti actio quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur: tamen F perpetuò datur. absurdum[8] enim esse existimauit anno eam terminari. Non omnes autem actiones, quæ in aliquem aut ipso iure competunt, aut à prætore dantur: & in heredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima iuris regula, ex maleficiis pœnales[9] actiones in heredē rei non competere: veluti, furti, vi bonorū raptorum, iniuriarū, damni iniuriæ. Sed heredib. huiusmodi actiones cōpetunt,

1 nam & procurator locuples & idoneus satisdare cogebatur nō etiam reus locuples l. minor §. vlt. l. sed & ex. §. defendere De procurat. 2 nō de rato tantū sed & de iudicato soluēdo vt l. 2. § vlt. De admin. tut. ex edicti forma 3 l. vulgo De admin. tut. l. 3. § si procurator Vt in poss. leg 4 indicatū Solui. 5 licet sit idoneus idoneus qui rē suam defendat non satisdat. Idoneus, id est locuples. [6] l. qui ex parte De inter. in iura fac. 6 id est, iudicatū solui. 7 magnanimo Plato Phædone: & vsque ad sententiam. 8 l. 1. De ripa mun. l. vlt. C. de pet. her. nec enim satisdat V I. aut qui amplissimas facultates habet l. 1. De cust. reo. 9 ipsi autem non satisdat. 10 pacisci. sic l. 7. Vt leg. no. cau. 11 Promiserit, id est, repromiserit suo nomine: Cauerit, id est, fideiusserit alieno 12 datis fideiussoribus & quandoque etiam

pignoribus l. 1. § vlt. Quib mo. pig. vel hyp sol. 13 sine satisdatione Iud solui l. 26 De min. l. 18 § vlt De cast. pec. l. qui proprio §. qui alium De procur. l. 3. §. vlt. Rer. amot vel iudicio sisti l. 17. De accus. vel damni infecti l. 166 De reg. iur. 14 Horatius. Mihi iam non regia Roma sed vacuum Tibur placet. 15 Ouidius De Roma Immensi caput orbis erit. At Iustinianus intelligit de noua Roma, id est, Constantinopoli.

1 in infinitum. 2 XXX. aut XL annorum. 3 intra annum vtilem l. 22. § vlt. De lib. cau. 4 Viuere vt l. 3. C. de præs. 30. an. vtendi, vbi male Basil. ζωὴν pro[illegible] & l. 1. C. de an. exc. vitam longiorem, & l. 3. C. de tem p ap.

5 Possessoria hereditatis petitio est perpetua sed & quæcumque alia actio bon. possessori datur rei persequendæ gratia vel in bon. possessorem. l. 35. De oblig. & actione & quæ aliy vel in aliam l. 1. § pen Nau caup. 6 vt puta ei cui libertatum causa bona addicuntur aut bonorum emptori aut ei qui omissa causa testamenti G ab intestato possidet hereditatem aut heredi instituto sub conditione iurisiurandi cui prætor eam conditionem remittit.

7 Hic addatur actio ex edicto Si mensor falsum modum dixerit l. 4. D eod. & actio in factum in duplum ex edicto Nautæ caup. l. vlt. §. pen. ff. eod. & actio serui corrupti l. 13 De ser cor.

8 Cur absurdum? quia leuiorem eam fecit quam esset ciuilis & absurdum esse existimauit eam etiam facere breuiorem. erit ergo perpetua vt ciuilis, sed non datur vt ciuilis, 9 quæ pœna nomine concipiuntur l. 9. vlt. De tab. auct. iud. poss.

nec denegantur: excepta iniuriarum actione & si qua alia similis[10] inueniatur. Aliquando tamen et- A
iam ex contractu actio contra heredem non competit, cum testator dolose versatus sit, & ad heredem
eius nihil ex dolo peruenit[11]. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus per-
sonis fuerint contestatæ: & heredibus dantur & contra heredes[12] transeunt. Superest vt admoneamus,
quod si ante rem iudicatam is, cum quo actum est, satisfaciat actori, officio iudicis conuenit eum
absoluere, licet iudicij accipiendi tempore in ea causa fuisset, vt damnari debeat. & hoc est, quod ante
vulgo dicebatur omnia iudicia absolutoria esse.

De exceptionibus. Cap. XIII.

SEQVITVR vt de exceptionibus dispiciamus. Comparatæ autem sunt exceptiones defendendo- B
rum eorum gratia cum quibus agitur. Sæpe enim accidit vt licet ipsa persecutio, qua actor experi-
tur, iusta sit: tamen iniqua[1] sit aduersus eum cum quo agitur. Verbi gratia si metu coactus, aut dolo in-
ductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promisisti quod non debueras promittere: palam est, iure ci-
uili te obligatum esse: & actio qua intenditur dare te oportere efficax[2] est: sed iniquum est te conde-
mnari. Ideoque datur tibi exceptio metus causa, aut doli mali, aut in factum composita[3] ad impugnan-
dam actionem. Idem iuris est si quis quasi credendi causa pecuniam stipulatus fuerit, neque nume-
rauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum certum est: dare enim te oportet, cum ex stipula-
tione tenearis. Sed quia iniquum est eo nomine te condemnari: placet per exceptionem pecuniæ non
numeratæ te defendi debere, cuius tempora nos (secundum quod iam superioribus libris scriptum est)
Constitutione nostra coartauimus. Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se peteretur: C
nihilominus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnimodo[4] dissoluuntur. qua
de causa efficax est aduersus eum actio, qua actor intendit, Si paret eum dare oportere. Sed quia ini-
quum est contra pactionem eum damnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti. Æque si de-
bitor creditore deferente iurauerit nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet. sed quia ini-
quum est de periurio[5] queri, defenditur per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, qui-
bus in rem agitur, æque necessariæ sunt exceptiones, veluti si petitore deferente possessor iurauerit eam
rem suam esse: & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum sit, quod intendit, id
est, rem eius esse, iniquum tamen est possessorem condemnari. Item si iudicio tecum actum fuerit,
siue in rem, siue in personam[6]: nihilominus obligatio[7] durat[8]: & ideo ipso iure de eadem re postea ad-
uersus te agi potest: sed debes per exceptionem rei iudicatæ adiuuari. Hæc exempli causa retulisse suf- D
ficiet. Alioquin quam ex multis variisque causis exceptiones necessariæ sint: ex latioribus Digesto-
rum seu Pandectarum libris intellegi potest. Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem
obtinent[9], vel ex ipsius prætoris iurisdictione substantiam capiunt. Appellantur autem exceptiones
aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ sem-
per agentibus obstant, & semper rem de qua agitur perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod
metus causa factum est, & pacti conuenti cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Tempo-
rales atque dilatoriæ sunt quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti con-
uenti, cum ita conuenerit ne intra certum tempus ageretur[10], veluti intra quinquennium. nam finito
eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum[11] tempus agere volentibus
obicitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. E
Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioquin si intra tempus egerint, obiectaque sit
exceptio: neque eo iudicio quidquam consequerentur propter exceptionem, neque post tempus o-
lim agere poterant, cum temere rem in iudicium deducebant, & consumebant, qua ratione rem amit-
tebant. Hodie autem non ita stricte hæc procedere volumus: sed eum qui ante tempus pactionis vel
obligationis[12] litem inferre ausus est, Zenonianæ Constitutioni subiacere censemus: quam sacratissi-
mus legislator, de iis qui tempore plus petierint, protulit: vt & inducias quas ipse actor sponte indulse-
rit, vel natura actionis continet[13], contempserit[14] in duplum habeant ii, qui talem iniuriam passi sunt:
& post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: vt actores tali
pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. Præterea etiam ex persona dilatoriæ sunt ex-
ceptiones, quales sunt procuratoriæ: veluti si per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militi- F
bus nec pro patre, vel matre, vel vxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri concedi-
tur. suis vero negotiis superesse sine offensa disciplinæ possunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procu-
ratoribus propter infamiam[15], vel dantis[16] vel ipsius procuratoris[17] opponebantur: cum in iudiciis
frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sanximus: ne dum de his altercatur, ipsius nego-
tij disceptatio protelletur[18].

10 *Veluti de mortib.* l. rei §. vlt. Sol. mat. *& in- grati ex* l. 7. C. de reu. don. *& in factum ex* l. pen. De in ius voc. *quæ vindicta nō pecuniæ per- secutionem habent.*
11 *nec enim ex omni dolo defuncti te- netur heres, licet actio ex contractu de- scendat sed ex eo tantū quod ei ab eo damnū attulit.* l. 1. C. de her. tut.
12 l. vlt. De fid. tut.

1 *Cicero in Part. Exce- ptione iniquam esse actionem.*
2 *lure inef- ficax et ma- net. quia eli- ditur exce- ptione Sed efficax ar- gui nē eō ex- cludi opponi tur exceptio. nam exce- ptio ineffica- cem consti- tuit actionē.* l. 1. C. si adu. cred. l. 14. De in dot. *quia nihil a- ctor ex ea cō- sequitur* §. temporales. infra.
3 *vel* l. vlt. in fin. C. de an. exc. *Vel lib. exceptiones compositæ sunt.*
4 *quia ipso iure consi- stunt per ex- ceptione dis- soluuntur.*
5 *nec enim quæritur an peierauerit, sed an iura- uerit Sturi enim iureiu- rando opor- tet* l. 22. De dolo.
6 *& in sci- licet absolu- tus fuerit*
7 *Serua ob- ligationem dici etiam in iudicio in rem, vel fundum. De euict.*

8 *Res iudicata ipso iure non tollit pristinam ciuilem obligationem sed non ideo tamen minus ipsa parit eandem obligationem & actionem iudicati. Et in iudicio quoque in rem nec vera domino adimit nec aduersario ... vindicationem* l. 3. §. vlt. De pignorib.
9 *Ex S. C. vel Constitutionibus* §. quod autem iu... D. non poss.
10 *petere & agere & rem exequi idem.*
11 *Certum pro statutum aut, vt Theoph. le- gat, intra tempus.*
12 *Obligatio pro contractu ... & stipula ..., quia pactio non est obligatio. Prop...* l. 2. C. de repr. her.
13 *Hoc respondet his quæ dixit ant. pactionis vel obligationis. Inducias actor indulget ex pactione. Natura actionis continet si obligatio sit concepta in diem vel sub conditione.*
14 *... quas ipse actor contempserit.*
15 *vel reatum* l. reum. C. de procur.
16 *Honor est per procuratorem posse litigare.* l. vlt. C. de ... *qui infames indignus est.*
17 l. in exceptionibus De probat. Paulus 1. Sent. ... *Infames cognitores fieri non posse. Quint. ... procuratori enim cui esse non licet. sed neque illi cuius nomine litigat habere procuratorem & alio loco Non licet tibi agere meo ... cognitor ... Fortunatianus ... agere posse. Et tamen infamis pro alio postulare non potest: aduocati enim maior dignitas est quam procuratoris, quando quidem aduocatorum corpus ... dignitatum ... de popul. & ... aduocatorum ... Eunodeus, Nota ... sociari ... & senatorem.*
18 *ne de ... disputetur* ... §. quidam ...

A *De replicationibus.* CAP. XIIII.

INTERDVM euenit vt exceptio, quæ prima facie iusta videatur inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur: quia per eam replicatur, atque resoluitur ius exceptionis. veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, vt ita demum condemnetur[1], si non conuenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. conuenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sint. sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto conuento. Rursus interdum euenit, vt replicatio quæ prima facie iusta est, inique noceat. quod cum accidit alia
B allegatione opus est, adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam actori inique noceat. rursus alia allegatione opus est, qua actor adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exceptionum vsum interdum vlterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit: quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est cognoscere. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent, etiam fideiussoribus[2] eius & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti[3] videtur: quia mandati iudicio[4] redditurus est eis, quod ij pro eo soluerint. Qua ratione & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit: placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati essent ac si cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor
C experiatur: defenditur per exceptionem Nisi[5] bonis cesserit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia[7] qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, vt eum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligauit, suum consequi[8].

1 Ex hoc loco disce quod in exceptionib. quæ plerumque ita concipiuntur, Si non, vel Nisi, vel tacito intellectu præmitti oporteat.
2 & interdum intercessoribus, & aliquando expromissoribus l. 1 §. excep. Quasi rec. act. non det.
3 l. aduersus De recept. qui arb. rec.
4 Igitur quo casu mandati iudicium cessat, & hoc quoque iuris definitio cessat.

De interdictis. CAP. XV.

SEQVITVR, vt dispiciamus de interdictis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maxime faciebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. Summa autem diuisio interdictorum hæc est, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria,
D aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus vetat aliquid fieri: veluti vim sine vitio[1] possidenti, vel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: veluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro possessore possidet ex ea hereditate: aut cum iubet ei qui vi possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: veluti eum cuius de libertate[2] agitur: aut libertum[3], cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen qui putant proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere est denuntiare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur. Sequens diuisio interdictorum hæc est: quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bo-
E norum possessori, quod appellatur, Quorum bonorum, ciúsque vis & potestas hæc est. vt quod ex iis bonis quisque quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei cui bonorum possessio data est, restituere debeat. Pro herede autem possidere videtur qui putat se heredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum vtile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eóque vtitur dominus fundi de rebus[4] coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset[5]. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta, Vti
F possidetis, & Vtrubi: cum ab vtraque parte de proprietate alicuius rei controuersia sit: & ante quæritur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, vtrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, vt alius possideat alius à possidente petat. Et quia longe commodius est possidere potius, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet suo loco possessio. propter quam causam cum obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet. Sed interdicto quidem Vti possideris, de fundi vel ædium possessione contenditur. Vtrubi vero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam vti possideris interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem, etiamsi
G

5 aut si soluendo nõ sint fideiussor pecuniæ amissuri sunt l. fideiussori De donat.
6 Vet recte, Nisi, & Theoph. ... Basil ad l. 3. C. de bon. auct. iud. pos.
7 non quasi personæ cohæreat, cum & heredi prosit.
8 Quintil. decl. 273. Sponsor in hoc accipitur ne creditor in damno sit.

1 interdicto Vti possidetis vel Vtrubi, nec vi nec clam, nec precario ab aduersario possidenti.
2 obstare videtur l. 3. §. plan: De lib. ho. exh. sed de libertate tuenda hic agitur ut ... retineatur quem certo constat esse liberum, non de eo qui nunquam fuerat in possessione tur de quo adsertori competit actio ad exhibendum. l. 10. Ad exhib. non interdictum exhibitorium. Quæ sequuntur etiã de liberis & libertis intellige quibus adsertores non facit controuersiam status.
3 De liberto exhibendo interdictum competit ad exemplum interdicti de liberis exhibendis l. 2. §. iuris. De interd.
4 aduersus extraneum possessorem. Vt Theoph. adstr. quod sit vtilis, non directo Saluiano interdicto.
5 nec enim tacite sine consensu obligata.

alium vi expulerat, aut clam abripuerat alienam possessionem, aut precario rogauerat aliquem, vt sibi A
possidere liceret. Vtrubi vero interdicto is vincebat qui maiore parte eius anni nec vi, nec clam, nec
precario ab aduersario possidebat. Hodie tamen aliter obseruatur. Nam vtriusque interdicti potestas
(quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: vt ille vincat & in re soli, & in re mobili, qui posses-
sionem nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario litis contestatæ tempore detinet. Possidere autem
videtur quisque non solum si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione sit, licet is eius
iuri subiectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque apud quos deposuerit quis, aut
quibus commodauerit, ipse possidere videtur. Et hoc est quod dicitur, retinere possessionem posse ali-
quem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque retineri possessio-
nem placet, id est, vt quamuis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius, tamen si non de-
relinquendæ possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videa- B
tur. Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec vlla dubitatio
est, quin animo solo adipisci possessionem nemo potest [6]. Recuperandæ possessionis causa solet inter-
dici, si quis ex possessione fundi, vel ædium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum Vnde
vi, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem, licet is, ab eo qui deiecit, vi, vel clam, vel
precario possidebat [7]. Sed ex Constitutionibus sacris, vt supra diximus, si quis rem per vim occupaue-
rit, si quidem in bonis eius est, dominio eius priuatur: si aliena, post eius restitutionem etiam æstima-
tionem [8] rei dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit: tene-
tur lege Iulia de vi priuata, aut de vi publica. sed de vi priuata si sine armis vim fecerit: sin autem cum
armis eum de possessione expulerit, de vi publica. Armorum autem appellatione non solum scuta, &
gladios, & galeas significari intellegimus, sed & fustes & lapides. Tertia diuisio interdictorum hæc C
est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt veluti in quibus alter actor, alter reus est: qua-
lia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Namque actor est qui desiderat aut exhiberi, aut restitui.
reus est is à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia sim-
plicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt veluti cum prohibet prætor in loco sacro, vel in flumine pu-
blico, ripáve eius aliquid fieri. Nam actor est qui desiderat, ne quid fiat: reus est qui aliquid facere co-
natur. Duplicia sunt, veluti Vti possidetis interdictum, & Vtrubi. ideo autem duplicia vocantur, quia
par vtriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intellegitur: sed
vnusquisque tam rei quam actoris partes sustinet [9]. De ordine & vetere exitu interdictorum superua-
cuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem ius dicitur (qualia sunt hodie omnia [10] iudicia)
non est necesse reddi interdictum: sed perinde iudicatur sine interdictis ac si vtilis actio ex causa inter- D
dicti reddita fuisset.

De pœna temere litigantium. CAP. XVI.

NVNC admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura sustinebant, ne facile homines ad
litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeri-
tas tam agentium, quam eorum cum quibus ageretur, modo pecuniaria pœna [1], modo iurisiurandi
religione, modo infamiæ metu coercetur. Ecce enim iusiurandum omnibus, qui conueniuntur, ex
Constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi prius iurauerit, quod
putans sese bona instantia vti, ad contradicendum peruenit. At aduersus infitiantes, ex quibusdam E
causis dupli vel tripli [2] actio constituitur: veluti si damni iniuriæ, aut legatorũ locis venerabilibus reli-
ctorum nomine agetur. Statim autem ab initio [3] pluris quam simpli est actio: veluti furti manifesti,
quadrupli, nec manifesti dupli. Nam ex causis his & aliis quibusdam, siue quis neget siue fateatur, plu-
ris quam simpli est actio. Item actoris quoque calumnia coercetur [4]. Nam etiam actor pro calumnia
iurare cogitur ex nostra Constitutione. Vtriusque etiam partis aduocati iusiurandum subeunt, quod
alia nostra Constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione in-
troducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores mulctabat, quod
nunquam factum esse inuenimus. sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & vt impro-
bus litigator, & damnum [5] & impensas litis inferre aduersario suo cogatur. Ex quibusdam iudiciis da-
mnati ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, manda- F
ti, depositi, directis non contrariis actionibus, pro socio [6], quæ ab vtraque parte directa est: & ob id
quilibet ex sociis eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum rapto-
rum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed etiam pacti, & recte.
Plurimum enim interest, vtrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. Omnium autem actio-
num instituendarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit de in ius vocando.

6 l. 4. C. de adqu. poss. Verũ amitti solo animo potest.
7 quod non semper obtinuisse videtur. nam in fragmẽto legis Thoriæ ita legitur. Quei ex possessione vi eiectus est quod eorum is quei eiectus est possederit quod neq; vi neq; clam neque precario possederit ab eo quei eum ea possessione vi eiecerit, facito vt restituatur.
8 Vel aliam rem eiusdem meriti, vt Cassiodorus ait 3. Var. et confirmat l. 4. C. fin. reg. qua cũ esset mutũ de finib. per vim & iniuriam vicinis intercessis, Constitutione Valentiniani porrecta est ad quamq; possessionem alienam.
9 l. 37. De oblig. & act.
10 l. 2. Ex quib. caus. ma. & omnia tam criminalia, quã ciuilia.
1 Vt § temporales in illo loco, cũ temere rem in iudicium deducebant, & §. seq. supra De except.

2 Quidam cod. hæc non habent, vel tripli, quidam habent, sed expuncta, quidam non expuncta. Theophilus ea retinuit: quandoquidem apud eum non est vi wrap- ... vt vulgo, sed est vi ... omnia exemplaria manu exarata habent. Et potest ex eo veteres exemplum in actione furti concepti vel oblati, qua fuit in triplum auctore Paulo & Gellio, sed vt vero simile non est nisi aduersus infitiantes.
3 Serua diligenter quod ait, statim ab initio ... actionis legis Aquiliæ & actionis legatorum de quibus dixit ante. ea enim actiones ab initio non plu- G
ris quam simpli actiones sunt, sed postea secuta & conuictatu iudicio infitiatione, crescunt in duplum. quare distant ea actiones non tantum ab actione furti, sed etiã ab actione serui corr. nam & hæc ab initio in duplum actio est. Vnde petenda est ratio differentiæ inter actionem legis Aquiliæ quæ in simplum tantum venit in petitionem hereditatis, & actionem serui corrupti quæ in duplum l. 14. De ser. cor. l. item veniunt §. cum prædiximus De pet. her. 4 Veluti serui corrupti vel ex causa edicti de calumniatoribus. 5 l. vlt. C. quan. pro. non est nec. detrimenta l. 4. C. de fr. & lit. exp. dispendia namque legendum ibi est post dispendia, post sumptus vt in Basil. ... 6 Et olim fiducia etiam in minimis rebus & ex culpa leui, in cæteris in quibus & dolus & culpa venit in dolo tantum in deposito autem dolus duntaxat venit.

Vtique

A Vtique enim in primis aduersarius in ius vocandus est [7], ad eum qui ius dicturus sit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberisque patronorum & patronarum hunc præstat honorem: vt non aliter liceat liberis libertisque eos in ius vocare, quam si id ab ipso prætore postulauerint, & impetrauerint. Et si quis aliter vocauerit [8], in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.

7 Rectius vt edi. eruditis. sine legum, in ius vocandus est ad eum qui ius dicturus sit. Vt l. 2. Si quis in ius voc. non ier. ad prætorem vel alios qui iurisdictioni præsunt in ius vocatus. & in lege Seruata ad iudicem in ius ducto & apud Gelliũ 13. cap. 13. Ad prætorẽ in ius est eductus. & in Ephemeride Cæsaris. Ad Cæsarem in ius adierũt. 8 Vt in sanctionibus legum. Qui aliter fecerit.

De officio iudicis [1]. Cap. XVII.

SVPEREST vt de officio iudicis dispiciamus. Et quidem inprimis illud obseruare debet iudex, ne aliter iudicet quam quod legibus, aut Constitutionibus, aut moribus proditum est. Ideoq; si noxali iudicio addictus est, obseruare debet, vt si condemnandus videtur dominus ita debeat condemnare. Publium Mæuium Lucio Titio decem aureos condemno [2], aut noxam dedere. Et si in rem actum sit,
B siue contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem, siue contra possessorem, iubere eum debet, vt rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione [3] videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussore [4], si intra tempus quod ei datum est, non restituisset. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire in singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum quos culpa sua possessor non perceperit in vtraque actione eadem ratio pene [5] habetur, si prædo [6] fuerit. Si vero bona fide possessor fuerit, non habetur ratio consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt. Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit si exhibeat rem is cum quo actum est: sed opus est vt etiam rei causam debeat exhibere, id est, vt
C eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideóque si inter moras vsucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij temporis, id est, eius, quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercessit: rationem habere debet iudex. Quod si neget is cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti exhibere posse, & tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat se restiturum [7]. quod si neque statim iussu [8] iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caueat, condemnandus sit in id, quod actoris intererat ab initio rem exhibitam esse. Si familiæ erciscundæ iudicio actum sit, singulas res singulis heredibus adiudicare debet. & si in alterius persona prægrauare [9] videatur adiudicatio, debet hunc inuicem coheredi [10] certa pecunia (sicut iam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine [11] coheredi quisque suo condemnandus est, quod
D solus fructus hereditarij fundi perceperit aut rem hereditariam corruperit aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes subsequuntur. Eadem interueniunt & si communi diuidundo de pluribus rebus actum fuerit. Quod si de vna re veluti fundo, si quidem iste fundus commode regionibus diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet, & si vnius pars prægrauare videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode diuidi non possit: veluti homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus vni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus. Si finium regundorum actum fuerit: dispicere debet iudex an necessaria sit adiudicatio: quæ sane vno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, vt is alteri certa pecunia debeat con-
E demnari. Eo quoque nomine damnandus est quisque hoc iudicio quod forte circa fines aliquid maliciose commisit, verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales cecidit [12]. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur. veluti si quis iubente iudice, metiri agros passus non fuerit. Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum sit: id statim eius fit, cui adiudicatum est [13].

1 De eo quod iudex ... efficere debet l. 32. § De offi. ... De recept. qui arb. rec. 2 Serua præcedẽ e verbũ Condemno, & sequẽ aut noxa dedere. Aut enim l. 6. De re iud. pe ... niariam cõdemnationẽ, noxæ deditionem sequi & in ea dũtaxat dominum condemnari & iudicati teneri ex tractatu Edictũ quoque de de ... & effusis aperte ostenditur ... actionẽ ... Aut noxa dedere. Non est autẽ integrum noxa dedere si iudicati conuentum litem contestatam fuerit l. item

De publicis iudiciis. Cap. XVIII.

PVBLICA iudicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam simile habent cum ceteris iudiciis, de quibus locuti sumus: magnaq; diuersitas est eorum, & in instituendis, & in [1] exercendis. Publica autem dicta sunt quod cuiuis ex populo [2] executio eorum plerumque [3] datur. Publi-
F corum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus quæ vltimo supplicio afficiunt, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. Publica autem

veniunt § idem recte ait De pet. her. 3 l. 9. in fin Com. diuid. & infra § prox. 4 l. 11. & l. 27 § Si per filium De rei vind. & infra § prox. 5 Dixit ergo supra de fructibus perceptis, nunc de non perceptis & ait Pene, quia non percepti veniunt in petitionem hereditatis ipsius actionis iure & potestate, quasi his verbis, Si paret hereditatem meam esse, appellatione hereditatis contineantur fructus ante percepti, tanquam augmenta hereditatis aut percipiendi, qui & ipsi pro perceptis habentur. In actione autem in rem speciali, veniũt tantum officio iudicis, quia rei appellatione veluti fundi, non continentur fructus, nisi pendentes. 6 Prædo dicitur quicunq; mala fide possidet etiam si rem non inuaserit, vt l. non solum De nox. act. qui fingit sibi titulum aliquem l. 1 §. non quærimus. Si quis omiss. caus. testam. 7 Verbum exhibere etiam restituendi significationem habet l. 1. Iulianus § quantum Ad exh. l. pattem Quæ in fraud. cred. 8 arbitrio iudicis. nam & hæc arbitraria actio est. 9 Si alteri obuenerit res maioris pretij si alterius pars praponderet Seneca 1. Nat. quæst. Natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat ne portionum æquitate turbata mundus præponderet 10 cuius pars minor est. M. Tullius ad Atticum. Pars quæ videtur esse minor licitatione expleri potest. 11 quia mixta est actio tam in rem quam in personam, vt & duæ quæ sequuntur. 12 quo exemplo etiam in iudicio Communi diuidundo vtetur l. 8. § venit Com. diuid. 13 Vlpianus lib. Reg. Adiudicatione nobis adquiritur res mancipi & nec mancipi. & tamen adiudicatione nomin... obligatio
G non mutatur l. 3 Fam. erc. l. liberto § Lucius De an. leg.
1 Alio more publica iudicia instituuntur quam priuata nimirum cum inscriptione alio quoque ordine & ritu probantur & exercentur. nec præscriptiones peremptoriæ in eis obiciuntur post litem contestatam vt fit in iudiciis priuatis. 2 l. 30 D ad leg. Corn. de fal l. 30 C ad leg. Iuliam de adult. 3 cur ait plerumque? An quia non cuilibet patent iudicia publica l. palam § Senatus De rit. nupt. An quia huius adulterij crimen constante matrimonio non patet nisi personis quinque.

sunt hæc, lex Iulia maiestatis: quæ in eos qui contra Imperatorem vel rempublicam aliquid moliti sunt, A
suum vigorem extendit. huius pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei [4] etiam post mortem
damnatur. Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum
gladio punit, sed & eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia
etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem vel viduam honeste viuentem [6] stupra-
uerit. Pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus [7], si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ
bonorum. si humiles, corporis coercitionem cum relegatione. Item lex Cornelia de sicariis quæ ho-
micidas vltore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum au-
tem vt Gaius noster in interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit, vulgo quidem
id appellatur quod ab arcu mittitur, sed & omne significatur quod manu cuiusdam mittitur. sequitur
ergo vt lapis & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictumq; ab eo, quod in longinquum mit- B
titur à Græca voce ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. & hanc significationem inuenire possumus & in Græco nomine. nã quod
nos telum appellamus, illi βέλος appellant ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet nos Xenophon, nam ita scribit. καὶ τὰ βέ-
λη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarij autem appellantur a sica quod significat ferreum
cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris
magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint. Alia deinde lex asperri-
mum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cauetur vt si quis pa-
rentis, aut filij, aut omnino adfectionis eius, quæ nuncupatione parricidij continetur fata properaue-
rit [8], siue clam siue palam id ausus fuerit, nec non is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis
existit, licet extraneus sit, pœna parricidij puniatur & neque gladio neque ignibus, neque vlla alia so-
lemni pœna subiciatur, sed insutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas C
ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in
amnem proiciatur: vt omnium elementorum vsu viuus carere incipiat, & ei cœlum superstiti & terra
mortuo auferatur [9]. Si quis autem alias cognatione vel affinitate personas coniunctas necauerit, pœ-
nam legis Corneliæ de sicariis sustinebit. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria voca-
tur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum [10] falsum scripserit, signauerit, re-
citauerit [11], subiecerit, quive signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens, dolo malo. Eiús-
que legis pœna in seruos vltimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis seruatur)
in liberos vero deportatio. Item lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur qui vim vel ar-
matam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis redarguatur: deportatio ei ex lege Iulia
de vi publica irrogatur. si vero sine armis, in tertiam partem bonorum publicatio imponitur. Sin au- D
tem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & pec-
catores & ij, qui opem flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ Constitutionis diffini-
tionem, ex qua hoc apertius est scire. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui pecuniam, vel rem publi-
cam, vel sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis pu-
blicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione puniantur: & non solum hi sed etiam qui mi-
nisterium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij vero qui in hanc
legem inciderint: pœnę deportationis subiugantur. Est & inter publica iudicia lex Fabia de plagiariis,
quæ interdum capitis pœnam ex sacris Constitutionibus irrogat, interdum leuiorem. Sunt præterea
publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de resi-
duis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant, aliis autem pœnis E
eos subiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudiciis hæc exposuimus, vt vobis pos-
sibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse. alioquin diligentior eorum scientia vobis ex
latioribus Digestorum seu Pandectarum libris deo propitio aduentura est.

4 Th. recte, memoria tyrãni, nomine

§. per contrarium lib. 3. cap. 1.

5 l. vim in prin. De adult. coerc.

6 non sine meretricem l. si ea quæ C. ad leg. Iul. de adult.

7 In ipsa est peccare & peccatũ specialiter dicere de stupro vel adulterio Quod interest in matrona ancilla peccasse rogatur. Peccatis consciæ herilis. Est ne marito, matrona peccatis in ambo ipsa potestas. Quam turpe Pholoe peccet adultero N. hoc peccatũ est parte mariti ibi.

8 properauerit, non præparauerit. Vopiscus in Probo. Fatalem properauit necessitatem Seneca in Her. furẽte. Quid iuuat durũ properare fatum? Petronius. Vltimũ hoc gaudiũ fatis properantib. rape.

9 *Quint.* Decl. 299. *Cui lex lucẽ tuo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terrã, defuncto sepulchrum negat.*

10 *Quod aut vel aliud instrumentum, est ex S.C. Liboniano.*

11 *si quod recitauerit & fecerit. nam neque nudum factum, neque nuda recitatio l. Cornelia plectitur & in* l. 8. C. de fal. *qui fecit, vt cœpit, post cum argueretur destitit.*

NOVELLÆ

NOVELLAE CONSTITVTIONES QVÆDAM IVSTINIANI IMP. AB IRNERIO EPITOMATAE, ET PER HOSCE INstitutionum libros, suis quæque & conuenientibus locis sparsæ.

Lib.1.c.4.p.5,A.

C. N. *Nouo iure omnes liberti ingenui sunt, & habent ius aureorum annulorum, iure patronatus illæso.*

Eodem lib.c.6.p.6,B.

C. N. *Hodie autem ex quo testari possunt, possunt & libertates relinquere, antiqua lege cessante.*

Eodem lib.c.10.§.pen.p.8,B.

C. N. *Incestas nuptias contrahentis pœna est confiscatio bonorum omnium, exilium, spoliatio cinguli, verberatio, infamia.*

Eodem cap.§.vlt.ead.p.& 1.

C. N. *Hoc ius locum habet licet ante hoc consortium legitimorum pater sit ex alia coniuge, à qua separatus sit legitimè.*

C. N. *Sed hoc non permittitur in ancilla, nisi ei qui sine legitimis reperitur.*

C. N. *Sed his qui ex ancilla sunt, ex ipsa dotis inscriptione simul & libertatem tribuit & ius suorum.*

C. N. *Qui prolem legitimam non habet, potest naturales ex huiusmodi consuetudine precibus principi datis legitimos constituere sibi sine matrimonio, si mulier iam defuncta sit, vel deliquit, vel occultetur, vel aliàs venire prohibeatur, vel quoquomodo matrimonium impediatur, vt sacerdotio. Item sine legitimis in testamento scribens velle naturales sibi fore legitimos successores, licentiam habeat vt post mortem eius filij supplicent testamentum ostendentes, & principis ac legis dono fiant heredes, si tamen voluntatem patris ratam habeant. quod generaliter obseruatur.*

C. N. *Si quis liberos naturales habens de libera quæ ei vxor esse poterat, dicat instrumento siue publicè, siue propria manu conscripto, habente subscriptionem trium testium fide dignorum, siue in testamento, siue sub gestis monumentorum, hos filios suos esse nec adiecerit naturales, huiusmodi filij ei legitimi successores erunt. Et si vni ex prædictis filiis testimonium quodlibet ex prædictis modis præbuerit, ceteris ex eadem muliere natis, ad legitima iura sufficiet.*

Eodem lib.c.12.§.filiusfam.p.9,C.

C. N. *Sed hodie omnis dignitas liberans à curia & Episcopalis ordinatio liberos à potestate patria eximit, peculio eis ex hoc concesso omnique iure legitimo integro eis seruato.*

Et § Si ab hostibus *in illum locum*, Si vero ibi decesserit. Ead.p.D.

C. N. *Cum incestas nuptias pater contraxerit, liberi ex priori matrimonio supplicio patris sui iuris fiunt.*

Eodem lib. c. 16.§. vlt.p.11,A.

C. N. *Hodie sicut hereditas defertur proximis adgnatione non inspecta, ita & tutela.*

Eodem lib. c. 21.§.vlt. p. 12,B.

C. N. *Nouo iure debitor minoris vel creditor, eius tutor fieri vel curator prohibetur. quia & si postea creditor efficiatur, non sine adiuncto curatore administrabit: & ab initio vel probet, vel iuret se creditorem & minorem sibi obligatum, vel res eius habere. nam si taceat, ab actione cadit. Item debitor tacens non iuuatur solutione, vel redhibitione postea facta: & si cessionem aduersus minorem acceperit, finita cura, nec qui cessit agere debet, cum in legem commiserit.*

Lib. 2. c. 6. §. quod autem p. 20, D.

C. N. *Sed hodie malæ fidei possessore alienante cessat longi temporis præscriptio, si verus dominus ignorat, & ius suum & alienationem factam. Spectatur ergo* XXX *annorum defensio.*

Eodem lib. c. 7. §. & cum retro. p. 21, C.

C. N. *Similiter à priuatis in principem cessantibus actis fit donatio.*

Eodem cap. §. pen. p. ead. F.

C. N. *Hodie æqualitas omnino seruatur in dote & donatione nuptiali tam in Constitutione vtriusque quam præstatione & in augmento & in lucris exinde prouenturis.*

Et cap. 13. p. 25, F.

C. N. *Non liceat parentibus si quem ex liberis velint exheredare vel præterire nisi si is probetur ingratus à scripto herede, & ingratitudinis causa inseratur nominatim testamento. Causæ vero comprehensæ sunt* XIIII. *sub cap. De inoff. testam.*

Et cap. 18. De inoff. test. §. pen. p. 29, E.

C. N. *Hodie non licet parenti debitam portionem liberis relinquere nisi iure institutionis: nec præterire liberos nec exheredare nisi causas ingratitudinis probandas ab herede nominatim inseruit testamento, quæ* XIIII *sunt. Si parentem accusauerit, nisi crimine maiestatis, Si parenti manus intulerit, Si grauem & inhonestam ei iniuriam fecerit, Si cum maleficis vt maleficus conuersatur, Si vitæ parentis per veneficium vel alio modo insidiatus fuerit, Si nouercæ aut concubinæ sui parentis sese immiscuerit, Si ex delatione filij grauia dispendia parens sustinuerit, Si pro parente incluso liberi masculi capaces doli qui ab intestato ei succedunt rogati ab eo pro persona vel debito in quantum idonei sunt, fideiubere noluerint, Si conuictus fuerit filius parentem prohibuisse testari, vnde parenti liceat exheredare si postea testamentum fecerit, sed si in ipsa prohibitione intestatus decesserit aduersus eum suas actiones ij quorum interest exercere possunt, Si citra voluntatem neque arenarij neque mimi filius cum arenariis vel mimis conuersetur, Si filia vel neptis non consenserit parentis voluntati volentis eas honeste copulare sed luxuriose viuere elegerunt: Sed* XXV *an. facta aliqua, parente differente eam marito copulare, in suum corpus peccauerit, vel sine consensu parentis libero marito se iunxerit, hoc ad ingratitudinem ei non imputatur. Si liberi furioso parenti curam præbere neglexerint, vnde tam exheredatione digni sunt quam pœnis legitimis. is enim legitimus successor erit qui attestatione missa, eum in sua domo susceperit. Si liberi parentem captum ab hostibus noluerint redimere. Si patre orthodoxo ipsi heretici fuerint.*

Eodem cap. illo loco *ad quartam legitimæ partis* p. ead. E.

C. N. *Hodie si quatuor sunt vel pauciores triens ex substantia deficientis, si plures semis debetur eis iure institutionis.*

Cap. 22. §. 1. p. 33, E.

C. N. *Nisi testator sciens modum sui patrimonij expreßim vetuerit ne heres Falcidiam retineat, qui si defuncto non paruerit, præter debitum naturale, aufertur ei hereditas applicanda cum suo onere substitutis, data super hoc cautione vel coheredibus adeuntibus, vel generali fideicommissario siue soli ex pluribus in parte potiori vel speciali fideicommissario siue legatario maioris emolumenti, vel hominibus libertate in testamento donatis, prout quisque eorum prius nominatus est, exheredatis, nec hic respectus. postremò defertur extraneo vel fisco. Item si heres mensuram substantiæ subtiliter agnoscens quædam legata præstitit in solidum, neque ex his repetitio, neque ex aliis permittitur retentio, nisi inopinatum quid emergat. his cessantibus locus est Falcidiæ inuentario secundum tempus statutum in aditione facto sub præsentia legatariorum vel agentium pro eis si illi interesse non poßint: vel si absint, vel interesse nolint, succedat præsentia trium testium eiusdem ciuitatis locupletum probatæ opinionis, absque præiudicio tamen veritatis inquirendæ per seruorum quæstionem & heredis testiumque iusiurandum. quo non obseruato, solida legata præstat & si fines hereditarios excedant. nulla autem talium quæstionum vel litium transcendat annum.*

C. N. *Item in ea re Falcidia cessat quæ ita relicta est ne alienetur: sed permaneat apud successores eius cui relicta est. Similiter cessat in his Falcidia quæ ad pias causas relicta sunt.*

Lib. 3. c. 1. p. 37, C.

C. N. *Omnis succeßio ab intestato sic disponitur noua lege, iure quod præcessit vacante. Liberorum prima est causa, exclusa prorsus omni tã sexus quam patriæ potestatis differentia. Si ex pluribus descendentium personis aliqua præmortua sit, in eius locum progenies sua in stirpem vocãda subrogatur. Si personæ ab intestato morienti descendentium nemo sit heres, ascendentium secundus est ordo, qui præfertur omnibus à latere venientibus quando frater vel soror vtrimq; defuncto coniuncti non succedunt vel eorundem*

torundem filij. Vocantur autem ascendentes salua gradus prærogatiua, quia proximiores in gradu, potiores in iure sunt. Si vero pares gradu pariter vocantur, paternis quidem dimidia defertur, maternis alia dimidia, quamuis dispar sit numerus eorum. Si concurrant cum parentibus fratres vtrimq; defuncto coniuncti vel sorores, in capita succedunt vna cũ patre vel matre defuncti. Vnde consequens videtur vt vlterioribus parentibus non habeantur inferiores. nec habetur hic vlla sexus vel potestatis ratio, sed nuptiarum forte secundarum, vt in matre quæ propter abolitionem infamiæ prioris coniugij liberis dimidium substantiæ suæ donauerat, quorum si quis præmoriatur, fratres soli in id quod donatum est succedunt, matre nihilo minus habitura. Cum vero pater vna cum liberis succedit partis eorum nullum vsumfructum sibi vendicet, pro quo ius hereditatis cum proprietate per hanc legem ei tributũ est. Cum nemo descendentium aut ascendentium succedit, defuncti hereditas ab intestato defertur ordine tertio ad fratres sororésq; quibus pater & mater communes cum defuncto fuere. habeat autẽ hic locum fratris etiam filius præmortui & filia in stirpem scilicet vocati, ita vt isti ex tertio gradu venientes excludant defuncti fratrem vno dumtaxat parente coniunctum, & multo plus patruum defuncti. Fratribus huiusmodi cessantibus & eorum filiis sequenti loco vocantur ex vno dumtaxat parente fratres ac sorores, vbi rursus præmortui fratris filius vel filia quasi stirps vna locum habet, qui & ipsi patruũ defuncti repellunt. His deficientibus reliqui cognati vocantur à latere secundum gradus prærogatiuam, nulla sexus vel potestatis admittenda differentia. Valet autem hoc in illis tantum solis qui fidei Catholicæ sunt cum hæretici sunt indigni.

Eodem lib. & cap. § vltimo illo loco, *vt minus tertiam partem acciperent.* p. 39, A.

C. N. *Nouo iure pariter ad hereditatem aui defuncti ab intestato vocantur.*

Huic particulæ No. 18. hoc erat adnotatum in veteri libro. Dominus Martinus non putat hic esse noui iuris mentionem faciendam, cum in fine huius tituli hoc corrigatur.

Eodem lib. c. 2. §. hoc etiam, illo loco, *Scilicet vbi frater,* &c. p. 40, B.

C. N. *Sed nouo iure filij fratris præmortui vel sororis præmortuæ vtrimq; coniuncti defuncto vel defunctæ vtrimq; coniunctis vocantur in stirpem.*

Et in fi. eiusdem §. p. ead.

C. N. *Sed nouo iure in stirpes non in capita prædicta diuiditur hereditas.*

Eodem lib. c. 3. §. sed cum ante. p. 41, A.

C. N. *Defuncto vel defunctæ sine liberis, parentes si soli sunt succedunt, salua gradus prærogatiua. Si pari gradu, pariter vocãtur, paternis quidem dimidia, maternis quoq; dimidia delata, licet dispar sit eorum numerus. Cum patre & matre fratres sororésve vtrimq; coniuncti defuncto vel defunctæ vel filij fratris præmortui vel sororis præmortuæ vtrimque adiuncti defuncto vel defunctæ vocantur, vt viriles fiant portiones, filius fratris vel sororis vocatus in stirpem exclusa prorsus omni differentia sexus & patriæ potestatis, vbi nulla secundarum nuptiarum sit mentio. Si primi gradus parentes non essent, qui vocantur cum eis excluderent inferiores. Post parentes & fratres & sorores ex vtroque parente & filios eorum, admittuntur ex vno latere fratres sororésve cum quibus & filij eorum si qui ex eis iam decesserint. Ex transuerso nulli liberi in locum defuncti parentis succedunt, nisi filij fratris vel sororis præmortuæ.*

Eodem lib. c. 5. §. 1. p. ead. D.

C. N. *Sed hodie æqualiter succedunt adgnati & cognati, omni cessante differentia.*

Eodem lib. c. 20. p. 50.

C. N. *Sed hodie vtroque præsente reus prius conueniendus est: sed absens ab intercessore præsente hoc desiderante deducendus est intra tempus definitum à iudice, quo transacto intercessor satisfacere compellitur, cessis sibi actionibus, absque distinctione contractus siue intercessoris.*

Lib. 4 c. 16. §. 1. p. 70, D.

C. N. *Qui agunt vel conueniuntur coram iudicibus iurent, nihil iudicibus vel alij personæ pro hac causa per se, vel per alium dedisse, vel promisisse, neque dabunt exceptis his quæ aduocatis præstant, aliísque personis, quibus nostræ leges dari disponunt.*

C. N. *In isto iuramento adiiciendum est nullam in tota lite exactum iri probationem, nisi quam pro veritate putat quis exigendam esse necessario, ne sæpius iuretur.*

Et hæ quidem sunt Constitutiones quas iam fecerat Iustinianus ante horum librorum editionem. Facit autem in his libris sequentes, quæ non extant alibi.

Facturus autem erat Iustinianus nondũ fecerat eam Constitutionem, cuius sententiam prænortis exponere in extremo cap.1.3. vt ibidem adnotaui.

Ex hoc verò tam ingenti numero Constitutionum Iustiniani quæ referuntur in his IIII. Institutionum libris, & repetuntur quædam etiam in eis sæpius, satis liquet iure meritoq; hos libros Iustiniano attribui potiùs quàm aliis, vel Imperatoribus, vel legum aut iuris auctoribus, ex quib. sumpta sunt cetera, quæ in his libris referuntur, quorum etiam omnium simul ac locorum singularium, quibus hi libri sunt insigniti, indicem conficere opera mihi visum est.

INDEX II. CONSTITVTIONVM aliorum Imperatorum, quæ in hisce libris referuntur.

Sæpissimè etiam retro principum Constitutiones Constantini Theodosii Valentiniani & aliorũ, nomine non expresso in his libris adducuntur, & quæ vsu fori solo increbuerant irroborauerantq;.

INDEX III. LEGVM ET SENATVS-consultorum veterum, quorum fit mentio in his libris.

IACOBVS CVIACIVS FABRIS PETRO ET CAROLO

FRATRIBVS CONSANGVINEIS, & Carolo fratri eorum patrueli, S. P. D.

CVM ad libros quatuor Institutionum Dn. Iustiniani Notas confecissem, & vobis hæc ciuilis prudentiæ studia ineuntibus communicassem, non destitistis ab eo tempore hortari & monere me, vt eas ipse in publicum proferre non grauarer: Etenim idem planè vobis quod mihi videri ex tam magno interpretum numero vix esse vnum, qui hanc Iustiniani εἰσαγωγὴν adolescentiæ oblatam, ac multis inde locis inscitia superioris temporis deformatam, pristino nitori reddidisset, & me ad eam rem tamen adiumenti nonnihil attulisse. Quod equidem, & si mihi tantum non tribuo, vt quod cæteri non obtinuerint, id me putem assecutum: quia tamen ita censuistis, denegandum vobis non esse arbitratus sum, adolescentibus cùm honestissimis, tum omni beneficiorum ratione mihi deuinctissimis: quinimò tibi, P. Faber studiorum meorum comiti, & si ex studiis huius ætatis tuæ, tamquam ex herbis, quantæ fruges industriæ futuræ sint rectè coniiciamus, nemini, cùm ad iustam ætatem perueneris ingenio aut eruditione concessuro, duxi summum esse nefas ea in re non assentiri: nec iam recuso quin eæ ad Iustinianum Notæ sub nomine vestro exeant, quibus ipse auctoribus & hortatoribus si caruissem, id fortasse nunquam aggressurus fueram. Valete. Biturigis. Prid. Id. Februarij, 1556.

IACOBI CVIACII I.C. AD LIBROS QVATTVOR INSTITVTIONVM DN. IVSTINIANI NOTÆ.

AD CONSTITVTIONEM DN. IVSTINIANI DE CONFIRMATIONE INSTItutionum.

ET PRINCEPS ROMANVS.] Vet. Codices, alio ordine, *Et princeps Romanus victor existat, non solum in hostilibus præliis, sed etiam per leg. tra. cal. iniq. expellens*, hoc sensu: Imperatorem nõ ex armis tantùm, sed etiam ex legibus gloriosam sibi victoriam comparare. A

Magnificus.] Abest à vet. libris.

Redacta.] Vet. *deducta.* Gentes verò sunt, quæ à Satrapis reguntur, nec prouinciæ formam habent: de quibus in l. vlt. C. de temp. appellat. siquidem vt est in libris scriptis, ita in ea legatur, B *Armeniis vel gentibus.* & l. vlt. C. de offic. mag. mil. quæ ex eis restituenda est etiam in hunc modum: *Et gentes Anzitenam videlicet, Ingilenam, Astianenam, Sophenam, Sophanenam, in qua est Martyropolis, Balabitenam, & primam:* & quæ sequuntur.

Numerosæ.] Tot scilicet vt vix adnumerari queant: vt in l. 1. C. in quibus caus. in integ. rest. non est necess. *numerosis rescriptis.* sic namque & in eo loco legendum est, & in hac significatione vsi sunt hac voce alij auctores quamplurimi.

Tam a nobis promulgatis.] Quidam codices, *Iam à nobis promulgatis vel compositis.* Promulgamus nostras, Componimus C alienas.

Et cum sacratissimas.] Primùm omnium Iustinianus Codicem fecit, tum Digesta, deinde Institutiones, ad extremum Codicẽ repetitæ lectionis. Prior Codex valet ex XVI. Kalend. Maij. Indictione VII. Digesta, Institutiones ex III. Kalend. Ianua. Indictione XI. Posterior codex ex die IIII. Kalend. Ianua. Indictione XII. Ergo dum ait, *Et cum sacratissimas*, priorem Codicem intelligit, non posteriorem. At Nouellarum liber diem non habet. Sunt earum sententiæ quædam ab Triboniano in Pandectas re-

A latæ, vt in l. vxores. D. de diuor. quæ tota paucissimis verbis exceptis, sumpta est ex Nouel. Iustiniani XXII, ipsumque orationis genus satis per se ψυδεπιγραφίαν prodit. sunt & posterioris Codicis decisionum quinquaginta.

Magistro] Magistro officiorum curæ sunt, scholæ fabricensium & agentium in rebus disciplina palatij, cursus vehicularis. Quæstori leges, preces, laterculum minus: & vt est in No. Th. de bom. ca. tac. Quæstor custos est iustitiæ. Ex Quæstoribus sunt Codicillares, aut qui verè Quæstores fuerunt.

Non ab antiquis fabulis.] Ammia. Marcell. libro 30. Iuris periti B vt altius videantur iura callere, Trebatium loquuntur. & Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum, Sicanorumque iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre ab hinc seculis obrutas multis.

Quod in ipsis rerum.] Quod est in vsu. l. vltim. C. de iur. dom. impet. § penult. infr. de satisdat.

In quatuor.] Vet. *In hos quatuor.*

Caij nostri.] Hic Caius fuit Hadriani temporibus. l. vtrùm. D. de reb. dub. & Pij. l. nuper. De don. int. vir.

Perlecto.] Vet. *perfecto.*

C *Dn. Iustiniano PP. III. Cos*] Legendum, *Dn. Iustiniano perpetuo A. III. Cos.* Ex hoc die confirmantur Institutiones, ex alio valent, ex quo Pandectæ etiam valent, quæ tamen ex vlteriori die confirmantur, quemadmodum apparet ex subscriptione Constitutionis de confirmatione Pandectarum. Pandectæ igitur confectæ sunt, priusquam Institutiones, posterius confirmatæ.

Sic prior Codex confirmatur ex VI. Id. April. Indictione VII, posterior ex XVI. Kalend. Decemb. Indictione XII. ex aliis verò diebus valent.

A

AD LIB. I. INSTITVTIONVM D. N. IVSTINIANI.

De Iustitia & iure.

IVstitia est.] Iustus est qui vult, non qui aut iusta facit, aut iniusta non facit, non qui Iurisperitus est: nam iniusti quoque faciunt plerumq. iusta, aut iniusta non faciunt, aut Iurisperiti sunt: sed neq; iustus est qui vult modò, modò non vult ius suum cuiq. tribuere. Is verò demum iustus est, qui **B** sic ab animo comparatus est, vt perpetuò τὸ αἰώνιον, id est, ius cuique suum velit tribuere.

Diuinarum atq. humanarum rerum notitia.] Hoc commune est cum sapientia, cum philosophia, quod autem sequitur, proprium est iurisprudentiæ.

Duæ sunt positiones.] Alij tres fecêre iuris positiones, Sacrum, Publicum, Priuatum. Auson in Eidyl. xv.

Ius triplex, tabulæ quod ter sanxêre quaternæ,
Sacrum, priuatum, & populi commune quod vsquã. Et Fab. 2. c. 4.

C Priuatum autem ius, & publicum dicimus, cùm ex aduerso ponimus pacta, vel vltimas voluntates, vel priuilegia.

De iure naturali gentium & ciuili.

Ius naturale est.] Ius in bruta non cadit: nam nec iniuria cadit. l. 1. D. si quadr. paup. fec. dic. denique vt rationis, ita & iuris bruta experta sunt. At quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, iure naturali faciunt. Quæ bruta non faciunt, ea si omnes homines ratione faciant, iure gentium faciunt, quod & ipsum ius naturale dicitur, & bonum & æquum, & naturalis æquitas, & naturalis ratio, & lex naturalis, & natura. **D** Quæ non omnes, sed quædam hominum congregata in vnum locum multitudo vtilitatis publicæ causa facit, ea verò fiunt iure ciuili.

Quam nos.] Nomine iuris ciuilis.

Perita.] Malim *perita*, nisi sic exponamus, pro istius iuris peritis haberi.

Ius autem ciuile vel gentium ita diuiditur] Sic libri scripti. Distinctio dicitur diuisio in hoc libro sæpe. Ita ergo diuiditur, id est, ita distinguitur.

A Romulo.] Absunt hæc à veteribus libris, quod valdè probo. **E**

Bella.] Bella, captiuitates seruitutes, postliminia, manumissiones, vt sacrosancti sint hostium legati, regna dominia, obligationes, acceptilationes, constitutiones sunt iurisgentium.

Omnes pene contractus.] Omnes obligationes. Omnis enim obligatio pro cõtractu habetur. l. omnem. D. de iudic. atq; ideo in l. ex hoc iure. D. de inst. & iur. Hermog. obligationes dixit, non contractus. Cur autem ait *Pene*? nempe quia sunt quædam conuentiones, & obligationes legitimæ. l. conuentionum. l. legitima. D. de pact.

Lege Hortensia.] Lege Horatia primùm, deinde lege Hortensia, hæc cùm plebs in Ianiculum secessisset, illa cùm in Auentinum: auctores sunt T. Liuius, & C. Plinius. **F**

Ei & in eum.] Sic auctore Accursio, ait vices populi datas esse principi & in principem, vt in l. est receptum. D. de iurisd. ius [illegible] & in maiorem, nec verò vllo alio distat populus à principe, quàm quòd populus suis legibus tenetur, princeps legibus solutus est, ceterùm vt suis, ita & principis legibus populus tenetur. Principem igitur populus cum vice sua constituit, & se principis legibus obligauit.

G *Omne suum imperium & potestatem.*] Id est, vicem suam.

Ius honorarium] Aliud est ius prætorium, aliud ius honorarium. Ius ædilicium aut tribunicium, ius honorarium est: ius prætorium non est.

Iura condere.] Sic veteres libri. Id verò rectè ait Theod. fieri [illegible]

De iure Personarum.

Constitutio iuris gentium.] Ergo & dominatio constitutio est iurisgentium. l. si id quod. D. de cond. indeb. Cuius legis sententia hæc est, vt libertas iure naturali contineatur, & seruitus iure **H** gentium, quod & ipsum naturale est, ita & in condictionum [illegible] debitum & indebitum naturaliter accipitur, id est, [illegible] gentium, non ciuiliter: & indebitum quidem naturâ condicitur, debitum, naturâ non condicitur.

A *Aut iure ciuili.*] S.C. Claudiano. l. 3. D. quibus ad lib. procl. non licet.

Homo liber.] Ingenuos & sui iuris: nam libertini & filiifamilias ne eo à se modo libertatem abiudicent, ius patronatus & patria potestas facit.

Ad pretium participandum.] Ad pretium partiendũ. Ergo sola pretij partitio seruum facit. & in l. si vsum fructum. §. 1. D. de lib. cau. legendum est hoc pacto, *In summa sciendum est quæ de venditis seruis quibus non denegatur*: nam & quæ præcedunt leges, ad eos tantùm pertinent, qui possunt ad libertatem proclamare.

B *In seruorum.*] Nihil interest vtrum quis natus, an factus sit seruus: at verò multum refert, vtrum quis natus, an factus sit liber.

De ingenuis.

Placuit eum qui nascitur.] Placuit autem principibus contra iuris ciuilis regulam, vt in notis ad Vlpianum ostendi, quas viro eruditissimo & mihi amicissimo Io. Amaritoni dedi. Placuit verò ita Adriano & D. Pio. l. Imp. 2. D. de stat. homin. l. si ante. C. de pœnis.

C *In seruitute.*] Seruum esse, & in seruitute diuersa sunt: vno proprietas, altero possessio significatur.

Natalibus.] Ingenuitati. inde Paul. lib. 5. senteot. veritati, inquit, & origini ingenuitatis manumissio quocunque modo facta, non præiudicat.

De libertinis.

Manumissio autem est de manu datio.] Legendum, *Manumissio autem est datio libertatis.* Cetera etiam auctoribus libris veteribus, ita scribenda sunt vt in P. Flor. scripta est l. manumissiones. D. de iust. & iure.

D *In sacrosanctis ecclesiis*] Aureliæ pro valuis maioris ecclesiæ, in lapidem incisa est manumissio eiusmodi. *Ex beneficio S. †. per Ioannem episcopum, & per Albertum S. †. Casatum factus est liber Lembertus teste hac sancta ecclesia.*

Ex lege Ælia Sentia Dedititij.] Legendum, *Dediticiorum numero*: atque ita etiam Vlpianus loquitur in fragmentis, in quem hac de re notas pleniores scripsimus.

Sed quoniam Dediticiorum] Vet. *Sed Dediticiorum quidem poss. cond. iam ex mult. temp. in desuet. abijt, Lat. vero no. non frequentatur.*

E *Nec domini manum fforis.*] Non est emendandum, *dominij*: isque sensus est, illud hodie non quæri, vtrùm manumissor Quiritarius an Bonitarius sit dominus.

Qui & quibus ex causis manumittere non possunt.

Haberent.] Ver. *habeant.*

Ne iniuria.] Iniuria igitur seruus ipse potius, quàm honore afficitur. l. seruus. C. Th. de inoffic. testam.

Cum non sit.] Ver. lib. *Cum non est. Cum* pro *quia.*

Eadem lege.] Immò S. C. l. 1. D. de offic. Cons. Aut facta sunt **F** S. C. circa legem Æliam Sentiam, quod & indicat l. 4. C. qui manumit. non poss. aut in ea l. 1. sic scribendum est, *Cum ipse sit qui ex lege*: qui error manare potuit ex notis, quibus & legem & Senatusconsultum designare solemus, vnde etiam factum est, vt in omnibus libris perperam scriptum sit in l. 2. §. quid ergo si petiit. D. ad Tertyl. *An incidat in Senatusconsultum*, pro *An incidat in sententiam constitutionis*, vti apparet ex eadem lege. §. quid si cùm prægnans. & §. quid si decesserit. & l. vlt. D. qui pet. tut.

Procuratoris.] Procuratores vel ad agendum constituuntur, vel ad administrandum. Ad agendum liberi, & maiores annis **G** xvi. Ad administrandum etiam serui & minores.

Matrimonij habendi.] *Habendi*, abest à vet. libris, quod placet.

Quod non erat ferendum.] Nihil hoc loco sincerius videtur: sic tamen restituendus est ex vet. lib. *Quod non erat ferendum, si is, cui totorum bonorum in testamento dispositio data erat, vni seruo libertatem dare non permittebatur: quare nos similiter ei quemadmodum alias res, ita & seruos suos in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, &c.*

De lege Fusia caninia sublata, &c.

H *Certus modus.*] Certus numerus. l. LXXXIIII. Cod. Theod. de Iudæis: atque adeò nominatim omnes manumittendi erant. fuit hæc lex lata Augusti temporibus: namque eam Suetonius Augusto tribuit. sed & lex Ælia Sentia, quam idem quoque auctor Augusto tribuit cap. XL.

De his qui sunt sui vel alieni iuris.

Ad sacram statuam.] Delenda est vox *sacram*, auctoribus libris scriptis: quam etiam Pandectæ non agnoscunt. Videtur etiam suprà Iustin. ad Antoninum addidisse, *Ad adem sacram*.

De patria potestate.

Proprium est ciuium.] Iam inde à Romulo moribus receptum. l. patre furioso. D. de his qui sunt sui vel alien. atq; ideo pupillaris substitutio, quæ fit iure patriæ potestatis, etiam moribus recepta est.

De nuptiis.

Quidam Codices: *De institutis nuptiis.*

Si filii familias sint.] Idem multo magis dicendum est, si filiæ familias sint: nã & emancipatæ minores xxv. annis, necesse est vt habeant consensum patris vel matris & propinquorum l. 1. l. viduæ. l. in coniunctione. C. de nupt. quod tamen in filiis emancipatis locum non obtinet. l. filius. D. de ritu nupt. nisi scilicet credamus Accursio & Harmenopulo, qui l. filius. explicandam ex eis legibus esse censent, quæ ad filias emancipatas pertinent.

Et ciuilis & naturalis ratio.] Ciuilis, id est, patria potestas. Naturalis, id est, ius gentium: quo videlicet comparatum id est, vt parentibus & patriæ pareamus.

Iussus.] Pro, voluntas, vt in l. si suspecta. §. quoniam. D. de inoffic. testa.

Siue ab altero eorum.] Vet. *Siue alterutro eorum.*

Coniungi possunt.] Quidam cod. *coniungi non possunt*: atque ita Theophilus scribit & Gaius lib. 1. Instit. quod pugnat tamen cum l. celebrandis. C. de nupt. l. 2. C. de instit. & subst. l. 3. D. de ritu nupt. & aliis innumeris. Malim igitur, *Coniungi possunt.* Adscripta est negatio Gaio ex Gotthorum iure, quo vt Cassiod. indicat Var. lib. VII. recepta fuit Theodosii constitutio, vt ne consobrini matrimonio iungantur sine venia principis, de qua in l. 1. C. Th. Si nupt. ex rescr. & apud Paulum monach. in Theodosio, Ambrosium lib. 8. epist. ad Paternum. Huic autem §. adscripta est negatio ex eodem iure, intermisso quidem, sed ab nouissimis Imperatoribus reducto.

Quum & his pater incertus sit.] Legendum auctore libro scripto, *quum is etiam incertus est*, hoc sensu. quia is etiam pater incertus est. quæ verò sequantur vti restituenda sint, exposui in notis ad Vlpianum.

Postea curia datus.] Hic modus faciendi legitimi manat ex constitutione Theodosii in l. 3. C. de natur. lib. & Leonis in l. 4. eod. in qua & exemplum Philocali ponitur, à patre oblati curiæ Bostræ ciuitatis: sic enim in Leonis constitutione legendum est, non *nostræ*.

A muliere libera.] Libera, id est, ingenua. l. Diui. l. cùm quis. C. de nat. lib. Idem tamen est, si ex libertina vel ancilla, ex Nou. 18. §. vlt. & Nou. 89.

De adoptionibus.

Non solùm autem naturales.] Duobus casibus adoptio filios facit, si femina adoptauerit iussu principis, si extraneus à patre filium in adoptionem acceperit: ceteris filios familias.

Etiam aua.] Legendum est, *etiam auo paterno*. testibus lib. scrip. in quibus vbiq; maior est fides quàm in impressis.

Modo constitutum.] Legendum, *nodo constrictum*.

Arrogatio permittitur.] Ex constitutione Antonini Pii, auctore Vlp. in fragmentis.

Persona publica.] Rectè in libris scriptis, *personæ publica, hoc est, tabulario*: vt in l. Orphanotrophos. C. de episc. & cler. ne subaudiatur magistratus.

Quibus modis ius potestatis soluitur.

Vulgo scriptum est malè *patria potestatis*: nam & de potestate dominorum in initio agitur, deniq; vox *patria*, abest à vet. libris.

Quemadmodum.] Vet. *serui quemadmodum a potestate liberantur ex his*: & quæ sequuntur.

Perinde quasi mortuo eo.] Vet. *perinde ac si eo mortuo.* Ac si pro *quasi*, vt in l. 1. C. de his qui à non do. manu. sunt l. 6. C. de erog. mil. anno. l. vlt. C. de castr. pec. mil. & præf.

Restituti fuerint.] Aut specialis est restitudo, aut generalis. hæc strictè accipienda est, vt pœnæ tantùm gratiam faciat, & reditum in patriam restituat. l. tutor. l. si ademptis. l. generalis. C. de sent. pass. l. 4. C. de bon. proscript. Illa si concepta sit in infinitum, nempe hoc modo, Restituo te in integrum, plenissima & latissima est l. 1. l. vlt. §. vlt. C. de sent. pass. l. 1. D. eod. & ideo pa-

A triam potestatem ceteraq; omnia restituit. secus est si finita sit, vt in specie l. 2. & l. in insulam. C. eod. l. 2. D. eod.

Vel si senator.] Vet. *vel si senator extiterit, vel si consul fuerit factus, maneat.*

Summa patriciatus.] Cassiodorus in formula patriciatus. Leges, inquit, tantam patriciis reuerentiam detulerunt, vt in sacris positus cum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur, nisi contrà specialiter à principe caueatur.

Liberare.] Omnes vet. cod. *relaxare*.

Per antiquam legis.] Legis XII. tabul. quæ quidem, vt Halicar-

B nass. scribit, [illegible]. est ergo alia emancipatio legitima, alia Anastasiana, quæ fit ex Imperatoris rescripto, alia Iustiniana.

Competentes iudices.] Magistratus Pop. Romani.

Vel magistratus.] Municipales.

De Tutelis.

Iure ciuili.] Lege XII. tab.

Data ac permissa.] Datur legitima, Permittitur testamentaria. Datiua ex aliis legibus descendit.

Permissum est itaq; parentibus.] Vt verò parentes instituere li-

C beris tutores possunt, an & substituere? sic videtur. l. verbis D. de verb. sign. l. pen. de test. tut.

Sine inquisitione.] A patre tutor emancipato datus sine inquisitione confirmatur. naturali datus non item, nisi ei aliquid relictum sit. A matre nunquã datur, nisi instituto l. Pater. D. de test. tut. ex qua in l. 4. C. eo. tit. collẽda est negatio in illo loco, *quando autem eos.* & is quidem ex inquisitione etiam confirmandus est.

Qui testamento tutores dari possunt.

Libertatem directam.] Immò fideicommissariam, l. etsi non ad-

D scripta. C. de fi. lib. l. si hereditas. §. vlt. D. de testa. tut. l. generaliter. §. si quis tutorem. D. de fid. lib. idq; verum est, siue institutus sit pupillus, siue exheredatus: nam pupillo instituto perinde libertas ex S. C. Dasumiano competit, atque si, vt oportet, is ex causa fideicommissi manumissus esset. & hoc Paulus sentit lib. 4. Sent. tit. de fid. libert. Iustinianus verò vt ex hereditatis, ita & ex tutelę institutione hoc in loco directam libertatem tribuit inuita Iurisprudentia, & hoc probare videtur Thalelæus lib. 48. *Basilikōn*, tit. 13. Ceterùm videtur & in hac specie Paulus directam libertatem tribuere in l. quarto. §. vlt. D. de testam. tutor. Id au-

E tem ideo, quia testator seruum quasi liberum duplici nomine, L. Erotem appellauit.

Pure inutiliter.] Immò inest semper hæc condicio, Cùm liber erit, vel exemplo serui proprij data ei potius per fideicommissum libertas videtur. Potest defendi hæc non esse contraria. arg. l. qui tutelam. §. 1. & §. vlt. D. de testam. tut.

Sub condicione.] Ex condicione vel ad condicionem.

De legitima agnatorum tutela.

Et inuicem ius illi.] Omnes vet. cod. *Et inuicem scilicet ius illi.*

F *Quia ex eo.*] In vet. lib. non sunt hæc, *ex eo*, quod rectum est.

Plerumq;.] Quid hic facit *plerumq;*? Nempe vt intelligamus non semper ius familiæ perimi minima capitis deminutione. Est Anastasij constitutio, ex qua fratres emancipati ad fratrum legitimam successionem, tutelam, curationem vocantur. §. 1. J. de success. cog. §. vltim. J. de grad. cog. l. frater. C. de leg. tut. l. ne lucrum. C. de cur. fur. Est Iustiniani constitutio, ex qua & fratrum emancipatorum filij vocantur. l. vlt. C. de leg. her. Est rursus alia Anastasij constitutio, qua cautum est, vt ne iura familiæ amittãt, qui Anastasiana emancipatione fuerint liberati, videlicet si ita nominatim id in imperiali rescripto comprehensum sit. l. Si ab

G eo. C. de leg. her.

Non vtique.] Non omnino, non omnibus modis.

De capitis deminutione.

Libertas verò retinetur.] Non potest ciuitas amitti, patria potestas retineri: quoniam propria potestas iuris ciuilis est. Enimuerò potest ciuitas amitti, libertas retineri: quia libertas iuris naturalis est. Sic Latini Iuniani, sic Dediticiorum numero, liberi sunt, non ciues, atq; adeò ex iure Quiritium liberi nõ sunt: quod & in deportatis tentari potest, vt ex iure Quiritium liberi non

H sint, eaq;, vt opinor, fuit mens Callistrati in l. cognitionum. D. de extraord. cog. vnde & aliàs dubitatũ fuit, an de deportatis quæstio haberi posset. sed ex rescripto D. Pij, non ij tantùm qui iure Quiritium, sed & qui iure gentium liberi sunt, non torquentur. l. Diuus. §. vlt. de quæst.

A *Vel contrà, velut si filius suus.*] *Veluti*, abest à vet. libris: quod valdè probo. nam vno tantum modo is qui sui iuris sit, capite minuitur, id est, emancipatione. quod ipse in libello Vlpiani latius executus sum.

Nam si maxima.] Maxima & media similis est morti, atque ideo vt mors, ita ius sanguinis vtraque minutio perimit. Igitur mater mea mihi mater esse desinit me seruo aut peregrino effecto. l. 2. §. 1. D. ad Tertyl.

De legitima patronorum tutela.

Per interpretationem legis.] Scilicet legis XII. tab.

B *Veteres.*] Sex. Ælius, L. Attilius, P. Ælius.

De legitima parentum tutela.

Recepta est & alia tutela quæ & ipsa legitima.] Immò fiduciaria: sed moribus receptum est, vt legitima vocetur. quod etiam nos ad Vlpianum latius executi sumus: igitur legitima tutela, vel lege, vel interpretatione, vel moribus inducta est.

De fiduciaria tutela.

Nam si pater.] Legendum parens, auctoribus lib. vet.

Si liberi eius.] Liberi sui, liberis item suis mortuo parente legitimi, liberis emancipatis, fiduciarij sunt tutores: liberi emácipati,
C liberis suis ipso iure tutores non sunt, ex Anastasij cóstitutione fratres emancipati & patrui, legitimi sunt tutores, quod & ad patrem emancipatum trahi oportet. Liberi autem emancipati liberis emancipatis fiduciarij sunt tutores. Ergo liberi sui aut emancipati liberorum emancipatorum fiduciarij sunt tutores.

Et ceterorum.] Filiorum scilicet vel filiarum fratris. Igitur pater filio vel filiæ, frater fratri vel sorori, patruus filio vel filiæ fratris tutor est fiduciarius. eodemque modo auus nepoti, patruelis patrueli, propior sobrino, propiori sobrino, patruus magnus nepoti fratris tutor esse fiduciarius potest.

D *Quoniam filius.*] Hec tario ea aui & patris parte quasi claudicat. igitur recta non est, quod & ipse ad Vlpian. demonstraui.

Ita tamen hi.] Hi, id est, liberi manumissorum.

Quod nostra constitutio.] Igitur quod de perfecta ætate in l. tutela. D. de tutel. l. quo defuncto l. si reliquero. D. de legit. tut. l. 1. de fid. tut. ab Triboniano est, non ab ipsis auctoribus. namque olim ita ius fuit. ut minores XXV. annis legitimi & datiui tutores fierent. ceterùm datiui ad tempus excusabantur. §. Item maior. J. de exc. tut. l. ὁ νόμος. §. ἐπὶ ἀφηλίκων. D. eod. & in eorum locum curator dabatur, non tutor. nec enim ipsi tutores esse desinebát.
E l. 16. D. de tut. & cur. da. Testamentu autem dati tutores non fiebant ante legitimam ætatem. §. furiosus sup. qui testa. l. quæro. §. vlt. D. de testa. tut. proinde cùm similes ij essent ex die datis tutoribus, in eorum locum non curator modò, vt est in §. ἐπὶ ἀφηλίκων, sed etiam tutor dari poterat. § 1. inf. tit. prox.

De Atiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur.

Maiore parte Tribunorum.] L. Minutio, & M. Horatio Puluillo Coss. x. creati sunt Tribuni plebis: itaque cautum est, vt postea crearentur T. Liuio auctore. Maiore igitur parte, id est, sex
F Tribunis.

Qui desinebat esse tutor.] Immò & deserto testamento, & deficiente conditione desinebat esse tutor. ceterùm hoc casu legitimus tutor illi succedebat, illo testamentarius.

Tutore capto.] Testamentario vel legitimo.

Qui desinebat.] Desinebat & is tutor esse tutore non reuerso. Ceterùm non reuerso tutore testamentario, illi legitimus succedebat: non reuerso tutore legitimo, sequens succedebat.

Ex Constitutionibus.] Ex eis verò constitutionibus tutores cauere compelluntur §. pen. inf. de sat. tut. & administrare. l. 1. D.
G de admin. tut. l. 3. C. de susp. tut. l. 1. C. in quibus caus. tut. hab. vt ea cautione teneantur. l. non quasi. §. illud sciendum. D. rem pup. sal. fo.

Neque de cautione.] Sed neque de inquisitione, quæ pro vinculo cautionis cedit.

Vel magistratus.] Duumviri. His etiam iniussu præsidis datum initio fuit ius dandi tutoris l. 3. D. de tut. & cur dat. Sed hoc lute tinur, inquit Iustinianus, vt ne aliter possint Duumviri tutores dare, quàm si præsides iubeant. quod & circa defensores plebis,
H per omnia præsides vsurpasse idem Iustin. scribit in no. XV.

Vsq. ad quingentos.] Quod si valeant vltra, à præsidibus nimirum dabitur tutor.

De auctoritate tutorum.

Nec vllum.] Vet. libri, *& nullum.*

In ipso negotio.] In ipso articulo.

Iudicio.] Vet. *indicium*.

Sed curator.] Id moribus receptum erat hoc casu, vt tutorem habenti daretur tutor, auctore Vlpiano in fragmẽtis. hodie quia sollemnia iudicia non sunt, in locum prętorij tutoris curator adhibetur.

Quibus modis tutela finitur.

Ex habitu corporis.] Vet. quidam: *ex habitudine corporis in masculis æstimare solebant.*

Existimans.] Abest à lib. vet.

Legitima tantum tutela.] Agnatorum scilicet, non patronorum: quod nos in notis ad Vlpianum satis diligenter exposuimus.

De Curatoribus.

Quid. cod. *De curatoribus dandis vel confirmandis.*

Vsq. ad XXV.] Femina citius quàm mas tutela liberatur, citius impetrat veniam ætatis: & vt Aristoteles scribit lib. 7. περὶ ζώων ἱστορίας. θᾶττον τὰ θήλεα τῶν ἀρρένων καὶ νεάζει, καὶ ἀκμὴν λαμβάνει καὶ γηρᾷ. & Arrianus in Indicis consequenter, ἡ ἀκμὴ πρὸς λόγον τοῦ παντὸς, τοῦ χρόνου ἐστὶν αὐτῇσι. Curatione tamen citius non liberatur. quinimo in perpetua olim tutela femina continebatur.

Sed curator testamento non datur.] Quia nulla id lege nominatim permittitur. Lege verò XII. tab. permittitur parenti tutorem, non etiam curatorem dare.

Sed solent.] Iam igitur non sunt legitimi, sed honorarij dumtaxat curatores l. 1. l. Obseruare. l. sæpe. D. de cur. fur.

Interdum autem.] Tutorem habenti tutor non datur; Tutorem habenti causa cognita, curator datur: deniq; curatorem habenti, causa cognita, curator datur. l. curatorem. C. qui da. tut. vel cur. l. ventri. D. de tut. & cut. da. Prima regula non est perpetua: nam tutorem habenti certis ex causis (vt ait l. 4. C. in quib. caus. tut. hab. tutor vel cur. det.) alius idoneus substitui sentẽtia competentis iudicis solet, id est, in locum suspecti qui conuictus ac remotus est. & in locum excusati: & hoc quidem S. C. introductum est, cùm ex pluribus tutoribus vnus aut remouetur aut excusatur in perpetuum, l. si quis sub cond. D. de test. tut. Sequitur in d. l. 4. vel defuncti vel relegati tutoris, vt l. 3. C. qui pet. tut. & hoc etiam S. C. inductum est. d. l. si quis sub condic. In locum ergo relegati tutor vel curator datur. l. quòd si fortè. §. quid ergo. D. de solut. Hoc amplius in locum furiosi, surdi, muti tutoris legitimi, ex S. C. alius tutor datur. l. pen. D. de tutel. est & alius casus in l. cùm in vna. §. 1. D. de appellat. & alius in l. si quis tutor. D. de tutel. & alius in tit. de auct. tut. sup.

Quem velit actorem.] Ea eadem causa curator vel actor vel adiutor dari potest: vt ecce in relegati tutoris locum vel curator, quemadmodum superius dictum est, vel actor. l. siue. §. vlt. D. de admin. tut. sic in locum minus idonei tutoris vel curator datur. §. interdum. sup. vel actor vel adiutor. Curatorem eligit magistratus: Actorem, Adiutorem Tutor. Actor ad agendum à tutore vel curatore constituitur. l. 1. C. de act. à tuto. seu curat. dan. l. si actor. C. de appellat. l. tutor. D. quan. ex fac. tut. l. actor. D. rem rat. hab. quia enim ab eis procurator constitui non potest, propterea quòd domini non sunt, ideo hoc eis datum est, vt quotiens absfuturi essent vel aliàs impedirentur, decreto Prætoris vel Præsidis actorem darent. Adiutor ad alia tutelæ munia deligitur. l. solet. D. de tutel. qui ab Constantino βοηθὸς dicitur. Suidas. Αὔτωρ πρὸς μνηστείαν, βοηθός, vbi legendum ἄκτωρ.

Vel absit vel infans sit.] Etenim si præsto sit & fari possit, commodissimum erit, eum sibi procuratorem tutore auctore constituere. l. neque. C. de procurat. l. cùm minores. C. si ad rem iudic.

Quem velit.] Rectè, *quem velit.* & ideo sæpe is à tutore dari, constitui, ordinari dicitur in libris nostris.

Decreto.] Valdè nouum est, vt qui procuratorem dare non potest, actorem constituat. ideoque decreto est opus.

De satisdatione tutorum & curatorum.

Curet Prætor.] Sic omnes veteres libri non, *curat.* & hoc sanè ius non ex edicto Prætoris manat, sed ex constitutionibus. §. sed ea his suprà de At. tut. Cautio præstatur ex constitutionibus: Prouocatio fit ex edicto Prætoris. Cautionem præstant qui cauere debent: Prouocant ad cautionem qui cauere non debent. Actio subsidiaria datur ex Oratione D. Traiani aduersus eos, qui cautionem acceperunt, & ex constitutionibus in heredes eorum.

Sed

Sed hi tantummodo.] In prouinciis duumuiri aut defensores: In vrbe, scriba, aut is quem Prætor in hoc delegauerit, l. 2. & 3. D. rem pup. sal. fo. l. vlt. C. de mag. conuen.

De excusationibus tutorum & curatorum.

Exemplo cæterorum munerum.] Numerus trium liberorum excusat à legationibus, l. 1. C. de legat. A ceteris muneribus personalibus, numerus quinq; : Ab omnibus muneribus numerus XV l. semper. D. de iur. immun. at legendum omnino est in l. si quis decurio. C. de decu. nõ XIII. sed XVI. liberorum. Constantinus rectè in hunc modum, ἄγων δεκαέξ παῖδας, τὰ τῶν κατηγορημάτων ἀπαλλάττεται.

Publicum munus esse.] Tutelam esse publicum vel ciuile munus nemo est qui nesciat: neque video qua in re ab hac sententia discrepat l. *ἰαὶ ἄλλ.* §. tutela. D. eod. at existimo tamẽ spurium esse § tutela. nec enim solet Modestinus Græco cõtextui Latinas, nisi ex aliis auctoribus, sententias inserere. nullum verò auctorem habet §. tutela. deniq; eo sermone contextus est, qui nostris auctoribus nõ est in vsu: nec enim prouincialis muneris vsquam fit mentio, nec Resp. munus à ciuili munere quasi diuersum vsquam secernitur.

In semestribus.] An exemplo D. Augusti & Tiberii instituit D. Marcus concilia semestria? De Augusto ita Xiphilinus scribit, καὶ συνέδρους ... τὴν βουλὴν ... τοὺς κλήρῳ λαχόντας συμβούλους ... παρελάμβανεν, ... pariter & de Tiberio. De Augusto itidem Suetonius Tranquillus.

Et tutor et curator.] Vel tutor, l. quæsitum. D. de tutel. l. 3. § si quis absentus. D. de susp. tut. & in l. 9. D. de tut. & rat. distr.

Pupillorum tutela vel cura eorundem.] Bene expressit tutelæ & curæ differentiam. Tutela est personarum, Cura bonorum.

Inimicitia.] Qui post susceptas inimicitias testamento tutor datus est, se excusare non potest: quandoquidem hoc ipso gratia videtur facta recõciliatio, nisi, vt plerumq; fit, pater ideo inimicum tutorem dederit, vt molestũ ei & operosum negotium exhiberet. A ceteris tutelis inimicitiæ capitales excusant, dũ tamen facta non sit reconciliatio.

Item maior LXX.] A patrimonialibus muneribus, à mixtis, ab honoribus ætas non excusat. Ab honore decurionatus ætas LV annorum excusat. A muneribus personalibus ætas LXX. &, vt in lib. X. Cod. latius exponemus, vulgò perperam legitur LV, pro LXX. in l. 3. Cod. qui æta. se excu. hæc enim quæ posuimus omnia iura sunt rata & firma.

Cum sit inciuile.] Vet. *cum erat. cum* pro *quia.*

Et ab aliis.] Vet. *& sub aliis.*

Has artes exercent.] Vet. *id exercent.*

Se esse tutores vel curatores.] Duo verba vltima non sunt in vet. libris.

De suspectis tutoribus & curatoribus.

Pietatis necessitudine.] Quidam cod. *pietate necessitudinis.*

Et auia.] Vet. *& auia possunt potest & soror.*

Posteàque tutor vel curator decesserit.] Idem iuris est, si quouis alio modo finita tutela fuerit, l. pen. D. eod. tunc enim aduersus tutorem sufficit tutelæ actio, quæ famosa est æquè ac suspecti actio ob dolum secuta condemnatione. Suspecti agimus pẽdente administratione tutelę: quia interim tutelæ agi non potest. Actione autem suspecti, id solùm intendimus, vt tutor remoueatur, quo finita hoc modo tutela, deinde tutelæ eum actione conueniamus, qui non ex fide bona tutelam gessit. Alio igitur modo finita tutela, quàm remotione suspecti, quid opus est vel suspecti agere, vel suspecti actionem peragere?

In possessionem bonorum.] Ideò mittitur in possessionem, quia tutor latitat, & idcirco eum ob hanc causam remotum tutelæ agi vix potest.

Ergo vt suspectus.] Bene, *ergo*: nam si nõ potest remoueri, non est cur pupillus mittatur in possessionem, aut bonis tutoris curator detur.

Qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit vel redemerit.] Hæc verba, *adquisierit vel*, absunt à vet. lib. Reliqua autẽ sic meo iudicio restituenda sunt, *Data pecunia ministeriis, tutelam redemerit*, vt in l. 3. §. 15. tutor. D. eo. tit. *Ministeriis* autem, id est, Officialibus & ministris Prætoris, per quos fit inquisitio.

Qui fraudulenter tutelam.] In vet. additur, *vel curam.*

Suspectum eum.] Vet. *suspectum enim eum.*

Fidelis tamen & diligens.] Quia nõ tantùm fides, sed etiam diligentia à tutore exigitur, ideoque dolum & culpam præstat.

A
AD LIB. II. INSTITVTIONVM D.N. IVSTINIANI.

De rerum diuisione.

IN *nostro patrimonio.*] Patrimonium bona paterna significat: matrimonium bona materna. Seneca li. 3. de benef. cap. 33. quia latè patentis matrimonii sit, &c. qui tamen locus ab Erasmo deprauatus est. nam & apud Sueton. Tranquillum, & Val. Maximum ita matrimonium accipi alii quidam adnotarunt. & D. Augustin. ser. 185. ibant, inquit, ad passiones obliuiscentes patrimonia & matrimonia sua. Sic in glossis fratrimonium pro bonis fraternis. Hoc autẽ in loco *In patrimonio*, id est, in bonis. Seruitutes propriè ex bonis non sunt, l. 1. D. de vsufru. leg. at quia certè non sunt etiã omnino extra bona, magis est vt bonis adnumerentur: Igitur non ea tantùm quæ sunt, sed etiam quæ intelliguntur, id est, incorporalia in bonis nostris computantur.

Aqua profluens.] Aqua non profluens, iure gentium communis non est.

Accedere.] Non piscandi tantùm, sed etiam ędificandi, occupandi, vsurpandi causa, l. quod in litore. D. de acq. re. do. l. in litore. D. ne quid in loc. pub. nam communium rerum proprietas omnibus patet: ideoq; & in mari constructa ædificia, moles pilæ vè iactę eius sunt qui iecit, l. 2. §. aduersus l. litora. D. ne quid in loc. publ. l. quamuis. l. ergo. §. vlt. D. de acquir. rer. dom. l. 1. §. quod si quis. de no. op. nunt.

Et portus publica sunt.] Publica iurisgentium vsu, l. adeo. §. quod si toto. D. de adq. re. do. l. fluminum. D. de dam. infe. Proprietate autem publica sunt iuris ciuilis: nam fluminum & portuum proprietas est populi, nec omnibus æquè patet vt rerum communium proprietas. riparum autẽ proprietas, est priuatorum, qui proximè prædia possident. Igitur publica, vsu sunt communia, proprietate non item. Id tamen notandum est, flumen & aquam profluentem, intellectu ita discernenda esse, vt sit flumẽ, publicum nomen: aqua commune.

Publicum est iure gentium.] Libri scripti habent *iurisgentium*, vt l. adeo. §. quod si toto. de adq. rer. dom. l. vlt. de vsurp. & vsuc. & §. prox.

Religare.] In l. riparum. D. de re. diuis. malè additur, *retia siccare, & ex mari reducere*: rectiusque hoc in titulo sunt hæc verba translata ad litorum vsum.

Litorum quoq; vsus publicus est & iurisgentium.] Legendum *publicus est iurisgentium*, vt iam ante demonstraui.

Casam ibi ponere.] In tantum vt soli dominus cõstituatur, l. in tantũ. D. de re. diuis. Vt verò ędificiũ ponat in litore ideo fit, quia litoris vsus publicus est iurisgentium. Vt positum ædificium sibi habeat ideo quia litus est commune. In ripis posita ædificia solo cedunt, non ædificanti: In flumine, populo: nisi publicè, id est, ritè & consensu populi vel principis imposita sint, l. fluminum. D. dam. inf. Ex his apparet, publica à communibus proprietate tantùm distare, nõ vsu. vsus maris, litoris, fluminis, ripæ publicus est iurisgentiũ. Mare, litus, commune: eius namq; proprietas omnibus patet: flumen, publicum iure ciuili, ripa, priuata. & ita Ioanni etiam videtur antiquissimo iuris interpreti.

Vniuersitatis.] Hæc sunt vniuersitatis & vsu & proprietate.

Sacra res.] Quidam cod. *Sed sacra sunt quæ rite & per Pontifices Deo consecrata sunt.*

Papinianus rescripsit.] Hoc verbo significatur liber responsorum, vt in l. ex contractu. D. de re iud. rescripsit dandam in eos actionem. Est etiam hęc sententia Papiniani ex lib. responsorum, l. æde. D. de contr. empt.

Nisi consentiente vsufructuario.] At cur consentiente vsufructuario seruitutem dominus imponere nõ potest? An quia dari hoc domino non potest adhibito cõsensu fructuarii, quin & fructuario datum videatur, cuius potissimum interest, seruitutem non imponi, ex qua deterior fiat vsusfructus causa. Atq; ita dominus & fructuarius sibi inuicem obstant, vt nec soli per se, nec simul seruitutem prædio fructuario imponere possint, l. sed & si quid §. vlt. D. de vsufr.

Quam illatus est mortuus.] In libris scriptis adduntur hæc, *sine voluntate eius*, quæ siue auctoris sunt, siue interpretis, meo iudicio recta sunt, & ratihabitionem illatione posteriorem esse indicant.

Ciuitatis.] Abest à lib. vet. vt & in l. 1. D. de diuis. re.

A *Et pisces & omnia.*] Legendum, *Id est omnia.*

Iure gentium statim illius esse incipiunt.] Nam hæc quoq; iure gentium communia sunt, l. quod in litore. D. de adquir. rerum domin.

Si quos effecerint.] Legendum, *si quos ea effecerint.* eos autem eximere, & mel capere quilibet potest citra furti crimen.

Præterea quod per alluuionem.] In occupatoriis agris, vel arcifiniis, ius alluuionis locum habet, non etiam in diuisis & assignatis: nam hi certa mensura continentur: illi & si finibus distincti sint, certa tamen mensura non continentur, l. in agris. D. de adq. rer. dom. eademque ratione in his ius subsecinorum interuenit, B in illis non item. Qua autem ratione non est ius alluuionis in agris limitatis, eadem quoque in lacubus & stagnis alluuio cessat: nam vt ait l. lacus. D. eod. tit. licet interdum crescant, interdũ decrescant, (sic enim lego, vt in l. vicinis. de aq. & aq. pl.) suos tamẽ terminos retinent.

Quod si vis.] Torrentia flumina, aut ex vna parte terras abstrahunt, quas in contrariam transferant, id quod vel alluuione fit, vel vi maiore: aut alueum mutant: aut per circumluuionẽ insulas efficiunt: aut etiam latè agros inũdant, ac tum ex iure quid statuendum sit, diligenter hoc in loco Iustin. exequitur. C Apparet autem, aut censitores vel agrimensores fluminum vice, aut hæc illorum vice, ex publico in priuatum, & ex priuato in publicum, & ex vno in alium addicere, l. ergo. § flumina. D. de adq. re. do. Cassiod. li. III. Var. Agrimensor, inquit, more vastissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis rura concedit: nec erit alienum id etiã ex Alexiade ea confirmare, quam tu P. Faber, me auctore, in manibus habes, vt emendatã omni ex parte quam primũ in lucem emittas: in qua sic de vi atq; impetu vastorum fluminum Anna disserit Imperatoris Alexij filia, [illegible] D [illegible] Quod & de Mæandro, quem idẽ auctor tuus [illegible] lib. XIIII. appellat: Strabo in hunc modum exsulit libro XII. [illegible]

Prope ripam prædia possident.] Qui prope ripam prædia possident, ripæ sunt domini & insulæ natæ in flumine, & ædificij ibi- E dem constructi, & aluei derelicti.

Rursus nouus alueus.] Ergo aluei mutatione dominium amissum non restituitur, inundatione amissum restituitur, l. si ager. l. cum vsufr. D. quib. mod. vsusfruct. amit. sunt qui hæc in re putãt, l. Martius. & l. ergo. § alluuio. de acq. rer. do. inter se discordare. Id secus est: nam l. Martius. est de aluei mutatione, §. alluuio. de inundatione.

Sabinianorum & Proculianorum.] Hi speciem, illi materiam spectant. Est verò harum familiarum hac in re diffidentium interse vestigium in l. Minicius. D. de rei vind. quæ lex nauem ædi- F ficatam ex aliena materia negat ædificantis esse: sed Minicius & Iulianus Sabiniani fuere. Vt autem eæ familię proseminatæ sint, nemo est qui nesciat. Id nondum quisquam animaduertit in l. I. D. rer. amot. inuerso ordine, permixtisq; familiis Iurisconsultorum legi Nerua & Cassio: Sabinu & Proculo, quod sane emendatione indiget.

Et quibusque aliis possessoribus.] Quia res extincta est, idcò quibusq. æstimatio eius rectè condicitur: nec enim quod extinctum est, meum est. Porrò extinctum videtur, quod accessionis loco alienæ rei cohæret, atq; adeo vindicari non potest: condici potest: potest & ad exhibendum agi. G

Si duorum materia.] Confusio, aut permixtione fit, aut ferruminatione. Illa communionem ita demum inducit, si difficilis sit materiæ separatio: ferruminatio nõ inducit communionem: plumbatura multo minus, nec enim plumbatura confusionem facit. Ceterùm si quid per applumbaturam rei alienæ accedat, ad exhibendum est actio: quia facilè replumbari potest. Est & condictio, vti dictum est in §. si tamen alienam. vindicatio non est. Si per ferruminationem, non est ad exhibendum actio, quia referruminari vix potest: est tamen condictio, est & in factum a- H ctio, l in rem. §. item quæcumque. D. de rei vind. id est, vtilis vindicatio. Cùm verò alia aliis per plumbaturam vel ferruminationem non accedunt, sua cuiusq; res manet, l. quidquid. D. de adq. re. do. ideoq; integra est vnicuiq, in rem actio: & hic igitur est actionum ordo, Vindicatio, Ad exhibendum, In factum.

A *Solo inædificatur.*] Non est, *solo*, in lib. vet. sed & in §. quod si partim. sup. nõ est, *miscuerit.* & in §. si tamen. ita legitur, *sine ipse fur est qui vest. fecit.* & in §. cùm ex aliena. *ad rudem massam aris vel arg. vel aur. red. Vin. autem aut oleum:* quæ non adeò magni momenti sunt, vt salua fide præteriri non potuerint.

Ne quis tignum.] Aut sciens tignum alienum vineis vel ædibus iunxit, aut ignorans: si sciens, in duplum tenetur: præter duplum est etiam ad exhibendum actio vel vindicatio, quasi dolo desierit possidere. & hoc apertè traditur in l. I. §. vlt. & l. 2. D. de tign. iunct. ignorans, nec vindicatione tenetur, nec ad exhiben- B dũ actione. namq; in eo cessat ille color, quasi dolo desierit possidere. sed in duplum tenetur pro tigni pretio in illo, legitima actio pœnalis est: in hoc pœnalis esse non videtur. An & qui sciens sciente domino iunxit, ita vti dictum est tenetur? Minimè gentium: quinimmo hoc casu cessat lex duodecim tabularum, & ad exhibendum competit actio, vt soluta tigna vindicentur, l. de eo. D. de donat. inter virum & vxor. Est ipso iure & omni casu ad exhibendum actio ac vindicatio: idque scientes Decemuiri, tigna solũ prohibuerunt ignorante Domino inclusa, & dupli actionem pro tignis constituerunt, leg. qui res. in fin. D. de C solution.

Per exceptionem doli.] Et hac quidem via seruantur impensæ, non per actionem l. Paulus. D. de exc. do. l. 2. C. Greg. de rei vin. sed tamen si per errorem sine deductione fundum restituerit, incerti condictio est, id est, possessionis, vt in l. qui excep. §. si pars. D. de condict. indeb. l. heres. D. ad Trebellian. Certi condictio non est: de qua accipienda est l. si area. D. de condict. indeb. namque ait ideo condictionem non competere, quòd res facta accipientis non fuerit. quæ ratio non excludit condictionem incerti. De condictione certi accipienda etiam est D l. ex quibus, eodem tit. & de retentione facti non iuris: nam ex quibus causis retentionem ipso iure habemus, petitionem non habemus, ea si soluerimus, certi condictio est, l. seruus quem. D. de act. empt. l. quod dicitur. §. vlt. D. de imp. in res dot. At vbi retentionem eam in qua factum versatur, habemus, & cõdictionem retentionis habemus. Vbi petitionem non habemus, nec repetitionem habemus, id est, certi condictionem.

Eius permanet cuius fuerat.] Ideoq; directo vindicari potest: superiore casu vtiliter.

Prope confinium.] In confinio, ἐν τοῖς ὅροις. ideoque cùm dixisset E Gaius in l. adeo. in fin. D. de adquiren. rer. domin. prope confinium, subintulit Marcianus in l. prox. *Sed etsi in confinio lapis nascatur, & sint pro diuiso*, sic enim legendum est, vt referatur sententia l. arbor. D. commun. diuid. & l. penult. D. pro soc. Sed de arboribus in confinio positis videamus. Est, inquit Frontinus de limit. agr. controuersiæ genus de arborum fructibus quę in fine sunt siue intra, nec vllam ad radicem habent controuersiam, quotiẽs inclinatæ in alterutrum fructum iactauerint, inter affines mouent disputationem. Est igitur vel de radice controuersia F vel de glande legenda. Controuersia radicis ita iure nostro definitur, si ex vtraque parte arbor in fine posita radices egerit, communis est: quę non est posita in fine, etsi vtrinque radices egerit, communis non est, l. si plures. D. arbor. furtim cæs. l. vltim. D. quod vi aut clam. atque omnes radices in vicini fundum egit, omnes inquam radices. propria eius partis est in qua alitur, non in qua oritur, & hæc vetus est lex. Theophylactus Scholasticus epist. 56. [illegible], &c. De controuersia iactati fructus vel glandis legendę, nihil attinet in hunc loco disputare.

Aliis videtur picturam.] Nempe Paulo in l. in rem. § sed & G id quod. D. de rei vind. Gaio idem iudicium non est l. quaratione. D. de adq. rer. dom. Obiicies lib. II. Institut. Gaio idem videri quod Paulo, eodem in libro Gaius in quæstione speciei factæ ex aliena materia, Sabinianus est, cùm tamen iam ante ex eo mediã quandam sententiam Iustinianus retulerit. Non est is liber Gaij purus, putus. nã immutata, addita, detracta, deprauata sunt multa Gotthorum arbitrio, à quibus ea qualiacumq; fragmẽta veteris prudentiæ accepimus: suntq; puriora multo fragmenta Pandectarum, in quibus tamen ingẽtia flagitia Tribonianum admisisse cõstat: detortis sępe exempli gratia, Vlpiani verbis in sententiam Iustiniani, atq; in ius id quo tum vtebantur, non secus atq; H Gotthi, qui ex moribus & legibus suis in Gaio & Paulo pleraque commutarunt.

Illud enim.] Malim, *Illud autem.*

Pro cultura & cura.] Plus est cura quàm cultura: nã & fructus pecorum

pecorum curae dicuntur, l. fructus. §. non solum. solut. matrim. Bene autem, pro *cultura & cura*: nam fructus, qui per se nascuntur, bonae fidei possessoris nō sunt, l. fructus de vsu. Interim quidem sunt eius, l. bonae fidei. de adqu. rer. dom. id est, quamdiu res euicta non fuerit. Re euicta nisi eos vsuceperit, eorum nomine tenetur. Sic ab eo tēpore fructus percepti quo possessor cognouit rem alienam esse, eius interim sunt, l. qui scit. §. vltim. de vsur. at si exitum finemq; iudicii inspicias, eius non sunt, quem Pomponius in vtraq; specie potissimum inspexit, l. fructus. l. bonae fidei §. Pomp. verendum. Et ita interim rectissimè in l. 5. de legat. com. & l. per seruum. de pet. hered.

Idemq; statuit.] Idem Hadrianus, fratres Imperatores contrà, sic paulo post concessit idem scilicet Hadrianus, Grat. Valentin. Theodosius contrà.

Vel publico vel ciuitatis.] Superest, *vel ciuitatis*, nam mox sequitur, & dimidium fisci vel ciuitatis. Publico igitur, id est, P. R. vel ciuitatum.

Itaque stipendiaria.] Haec praedia & priuata dicuntur, & publica, quod auctore Aggeno Vrbico dum priuatus laborat in proprio, & tributum aut stipendium publico, & sibi alimoniam arua excolendo procurat. Italica praedia tributaria aut stipēdiaria non sunt. igitur publica nō sunt. haec mancipi sunt, illa nec mancipi. sed haec posterior differentia sublata est à Iustiniano: id tamen notādum est, impetrato iure soli Italici, prouincialia etiam praedia publica non esse.

Quod quamquam caueatur.] Vet. *quod caueatur quidem.*

Cui etiam rei possessio permissa sit.] Abesse haec debent, auctore Theophilo & Gaio.

Si cui libera.] Hic alienare ita demū potest, si id exigat negotiorum administratio: non donandi, nō demouendi causa. denique eadem lege transigere potest, l. mandato. D. de procura. vbi pro *decidendi*, affirmo legendum, *demouendi*: vt in l. Lucius. §. vlt. D. de administ. tut.

De rebus corporalibus & incorporalibus.

Quae in iure consistunt.] In iure, non in corpore: hoc est in ta l. & haber. 1. D. de prec. l. Maeuius §. fundo. de leg. 2. l. vlt. in fin. C. de praesc. lon. tem. Iura talia sunt: seruitus, hereditas, dos, peculiū, possessio, obligatio: nam haec omnia iuris nomina sunt. Hereditas igitur non est pecunia, sed successio, l. nihil. de verb. signif. id est, ius successionis, l. bonorum. 2. eod. At verò qualia sunt ea, quae in iure consistunt: nec enim docet quot sint genera rerum incorporalium, sed qualia. nummi, iura non sunt: res tamen incorporales sunt, siquidem is qui nummos debet, quantitatem debet, non corpora, l. qui heredis. D. de condict. indeb. l. si is cui nummos. de solut. quae lex citatur in l. nam etsi fur. §. vltim. de rebus cred.

Nam ipsum ius.] *Nam* pro *sed*, vt in l. inter stip. §. sacram. de verb. oblig. l. Stichum §. vsumfruct. de solut. vt etiam Accur. refert. l. cum tibi. C. qui pot. in pig.

De seruitutibus.

Non etiam iumentum agere.] Iumento vehi potest, iumentum agere non potest. Iter est quà homines: actus quâ pecora transeunt.

Nam iter & actum.] Qui actum habet, actum vindicat, non iter & actum. Qui viam habet, aut viam vindicat, aut iter simul & actum. Viae latitudo legitima est, idq; nō iuris nostri auctores solum tradidēre, sed Varro lib. VI. de ling. lat. Actus latitudo non est legitima. Via est qua vehiculum & iumētum ire potest. Actus est etiam qua vehiculum duci non potest, modò si iumētum agi potest, l. si iam D. de seruit. ponitur & alia differentia in l. qui sella. D. de ser. rust. via autem per latitudinem diuisa, efficit duas semitas, l. nam satis. D. quemad. ser. amit.

Quoniam aedificia.] In distinctione vrbanorum & rusticorum praediorum, inter Neratium & ceteros Iurisconsultos non conuenit. Neratius ea loco distinguit, l. 2. D. de ser. rust. l. eo iure. D. in quib. cau. pig. Ceteri qualitate; & horum quidem sentētia obtinuit etiā in familia. Vrbana enim familia à rustica, opere separatur, non loco: & in eam rem vulgò cùm quaeri & inspici soleat l. vrbana familia. D. de verb. sig. miror quòd nondum quisquam eius menda deprehenderit. In primis lex ait familiam loco non distingui, sed genere operis, tum ita fieri, vt dispensator in vrbanis non sit, si rerum rusticarum rationes dispenset, ibique habitet. Haec videntur esse contraria, nam si id exigimus, vt is dispen-

A sator ibi habiter, id est ruri, certè non tam ex genere quàm etiam ex loco rusticum mancipium definimus. At legendum est *vbiq; habitet*, id est, vbicunq;, vt in l. quod nisi fiat. in fin. D. de op. lib. l. in lege. D. de contrah. empt. Deinde ait lex, *quo quisq; loco seruus fuerit ex numero familiae, apparere & vicarius.* *Ex numero*, id est, ex libellis & veluti matricula familiae. At quomodo ex vicariis? legendum *cinarius*, vt in l. seruis D. de leg. 3. Inuerso ordine literarū multa scripta sunt in P. Flor. vt domus pro modus, iurne pro ruinae: & eo in loco *vicarius* pro *cinarius*. Ex hinc existunt errores multi in libris nostris.

B *Vel non recipiat.*] Aut stillicidium meo iure non recipio, aut iure seruitutis. Meo iure, si non vicino cesserim ius stillicidii immittendi: Iure seruitutis, si vicino iam ante cessero ius stillicidiī immittendi. Eodemque prorsus modo, aut iure meo aedes altius tollo, aut iure seruitutis. qua de re viderimus in §. aequè. de act.

De vsufructu.

Est autem ius.] Vet. *est enim ius.*

Quibus proxima.] Similis & affinis.

Vtiliter caueatur.] Gaius rectè in l. 2. D. de vsufr. ea. rer. Rectè C autem & vtiliter, id est, satisdato.

Maxima & media.] In l. 1. D. de vsufr. leg. haec verba *ex magna causa*, sunt Triboniani. Nam ante Iustinianum etiā minima capitis deminutio vsumfructum extinguebat.

Per modum & tempus.] Si fructuarius per constitutum tempus nullo modo vtatur, vel etiam si vtatur contra praescriptum modum, vtroque casu non vtendo vsumfructum amissum dicemus. argum. est l. si communem. §. 1. & l. si quis alia. D. quemad. seru. amitt.

Nihil agetur.] Hęc verba vti sint accipienda ostendi in fragm. D Vlpian. titul. XVIII. quod ne nouum videatur, coniungenda erit l. per seruum. §. vltim. D. de adquir. rer. dom. cum l. qui mihi. D. de donat.

Consolidatio.] Consolidatio inde nomē accipit, quòd solidum id propriè fit, à quo vsusfr. deductus nō est, l. à liberto. D. de bo. lib. l. Sempronius. §. pen. D. de vsufr. leg.

De vsu & habitatione.

Ad vsum quotidianum.] His omnibus cùm vtatur, miror cur dixerit Nerua eum foliis non vsurū, l. plenum. D. eo. forsitan legendum, *oleis*. P. Victorius penè simili in re apud Varronem de-E monstrauit pro *oleis* legendum esse *doliis*. *Nam & doleis scribebāt non doliis, l. 30. §. certis. D. ad leg. Fal. l. 15. §. proprieta. D. de vsufr.*

Cum is qui vsumfr.] Quaero cùm vsusfru. extraneo vendi, locari, donari, cōmodari, precario concedi, obligari possit, cur etiā eidem in iure cedi nō possit? An quia cedere in iure est ad sellam praetoris id à se ius totum abiudicare: at locare aut vēdere, est ius vtendi, fruendi, ita in alium transferre, vt tamen per emptorem aut conductorem à fructuario retineatur?

Pecorum vel ouium.] Legendum, *vel etiam ouium*: nam pecorum appellatione oues continentur. id etiam confirmat l. plenum §. F sed etsi pecoris. D. eodem tit. denique in Graeco ita est, *θρεμμάτων εἴτε προβάτων.*

Sed si cui habitatio.] Habitatio non domum significat, sed ius habitandi. Ideoque si gratuito tibi concessero habitationem, etsi vtrimque dixerit Viuianus, esse commodati actionem, l. 1. §. 1. D. commod. tutius tamen est agere praescripr. verbis, l. si gratuitam. D. de praesc. ver. quandoquidem habitatio nomen iuris est: quod etsi verissimum sit, in facto tamen potius quàm in iure cōsistit, id est, non tam videtur esse ius quàm factum, & quasi domus ipsa, l. legatum. D. de cap. min. atque ideo multum distat ab G his, quae omnino in iure consistunt, id est, vsu, vsufru. Vsus, vsusfruct. si gratuito concessus sit, Viuianus commodati actionem non daret. Vsus, vsusfr. nō vtendo & capitis deminutione amittitur, habitatio non item. Vsus, vsusfr. ex persona aestimātur, habitatio non tam ex persona quàm etiam ex re ipsa quae habetur. At certe morte finitur habitatio exemplo vsus & vsusfr. & id etiam ante aditam hereditatem non cedit.

De vsucapionibus & longi temporis praescriptionibus.

H Rectius in libris vet. *de vsuc. & long. temp. possessionibus.* quod etiam Graecus interpres agnouit, Praescriptio plurimum exceptio est. Nouissimi iuris interpretes, possessionem siue adquisitionē longi temporis, vulgo praescriptionem appellant: quod non caret exemplis. Nam sic loquitur l. ei à quo. D. de vsurp. & vsucap.

fic l.qui alienã.D.de euict.fic §.ex his.J.per quas perf.fic deni- A que l.quinque.C.fin.reg.

Cum crederet.] Vet.*crediderit*, & paulo poft, *vfucapiebat*. Ergo *vt qui bona fide*, id eft, quomadmodum is qui bona fide.

Iusta causa possessionis.] Iusto titulo. Nam titulus eft poffeffionis caufa.

Vllo tempore.] Eft vfus anni aut biennii. Eft longum tempus, eft longiffimum. Liberi homines, res facræ, res religiofæ nullo tempore adquiruntur. ferui fugitiui longiffimo tempore adquiruntur.

Lex Atilia.] In P.Fl. legitur *Atinia*.l. poteftatis.de verb.fig. B l.4.§.quod autem.de vfurp & vfuc.& apud Aul.Gell.lib.XVII. qui & lib.XIIII.c.vlt.id Atinio plebifcito cautum refert, vt Trib. plebis Senatores effent. Cicero quoque Orat.III.in Verr.Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fufias.

Lex Iulia & Plautia.] Vet. libri, *lex Plautia & Iulia*: fic & in P.Flor.in l.non folum.§.fi dominus.D.de vfurp.& vfuc. quod perfpicue rectum eft. Nam prior fuit lex Plautia de vi, lege Iulia. Vt autem lex Iulia de pec. repetundis vfucapionem inhibuit, l. pen.D.de leg.Iul.rep.ita lex Iulia de vi. Hoc plus vet.libri habẽt, C *vt poffefforum rerum vfu lex Plautia & Iulia*. Credo pro *vfu*, legendum *vfucapionem*.

Non dubium eft.] Ipfe autem heres vfucapere non poteft, quia nec defunctus potuit.

Furtum non committit.] Ipfe autem fructuarius vfucapere non poteft, quia in iure errat.

Expeditum ita procedit.] Legẽdum, *expeditius procedit vt quis*. Expeditius fine vi nancifcitur quis rei immobilis poffeffionem, quam rei mobilis fine furto.

Quamuis ipfe] Legendum, *quis quamuis ipfe*.

Fundi locive.] Fundus eft integrum aliquid, locus eft portio D fundi: fundus finibus regitur, non locus: fundus ad prædia ruftica, locus etiam ad vrbana pertinet: inde in § cõftituitur fup.de vfufr.in fundo & ædibus. Ad hæc locus eft fine villa. fundus cum villa. inde inter cenforias notas illa recenfetur à Plinio, minus arare quàm verrere, id eft, minus habere fundi quàm villę.

Et eorum vtilitati.] Non eft, vtilitati, in libr.vet. bene autem, principalibus cõftitutionibus. Nam vfucapio eft ex XII tab. Præfcriptio longi temporis eft ex conftitutionibus. Confti.Iuftiniani actio etiam prouincialibus datur & dominium.

Vfucapere poffe.] Vfucapere ea fententia Iuftiniani eft diutina E fiue longa poffeffione capere, l.quamuis.D.eo.tit. Opus autem hac in re fuit refcriptis, quoniã ipfo iure bona vacantia ad fifcum pertinent. non tamen in patrimonio fifci effe videntur, antequam nuntiata & confifcata fint.

Quod noftra conftitutio.] Hic verfus, vt puto, reponendus eft poft § inter.nam in fua conftitutione Iuftin.heredis aut teftatoris nullam mentionem facit: denique hoc ius femper fuit, vt vfucapio in heredem continuaretur, propterea quod heredis & defuncti eadem perfona eft, fed hæc nos in Pandectarum libris F fufius expofuimus.

In vfucapionibus] Rerum fcilicet mobilium. Ait enim in conftitutione, vel triennium, quod in rebus mobilibus obferuandum effe cenfuimus.

Coniunge tempora] Longa tẽpora, puta decennii aut vicennii.

Edicto D.Marci.] Addidit Harmenopulus, & Commodi, lib. III.Epit.& Bafilica ad l.vlt.C.Si aduerf.fifc.

Prefata Zenoniana.] Legendum vt in lib.vet.*prefata Zenoniana conftitutione*.

De donationibus.

Superuixiffet.] Superuiuere, nũc faluum euadere: aliàs fuper- G uiuere eft fuperftitem alicui viuere.

Ad exemplum.] Hæc eadem verba Tribonianus Paulo adfcripfiffe videtur in l.Marcellus.D.de don.cau.mor.

Vtrafque caufa.] Vtriufque tituli donationis & legati.

Donat Pirao.] Sequitur, *πρὸς γάρ*. nec fane video cur a quibufdam hi verfus prætermiffi fint.

Inter viuos.] Ex funt, quæ directæ dicuntur in l. donatio. C. eod.titulo.

Non omnino] Vet.lib.*omnino non*: quod valde probo.

Præftitimus] Vet.*præftauimus*.

Et ante nuptias augeri.] Legendum, *& ante nuptias augeri donationem, conftante matrimonio*: quæ verò ita donantur, *ἀντίφερνα* noftri auctores vocant, quo vocabulo, quid fit donatio propter nuptias, fatis apertè fignificatur.

A *Vindicta vel teftamento.*] Rectè vindicta vel teftamento. nimirum enim fi inter amicos per epiftolam, vel conuiuium manumittat, plerifque placet nihil eum egiffe: auctor Vlp.in tit.de libert.& Paulus lib.IIII.Sent.de manumiff.

Quibus alienare licet vel non.

Per legem Iuliam.] Hanc legem Auguftus tulit, nam ea ipfa eft quæ de pudicitia, aut de adulteriis coercendis, vti conftat ex Paulo libr.IIII.Sent.de dotib.& ex infcriptionibus multarum legum fub tit.de fun.dot.

B *Dotis caufa ei datum.*] Ratio legis hæc eft, quia licet in bonis mariti dos fit cõftante matrimonio, mulieris tamẽ eft, Boethius in Top.Cicer. Dos, inquit, licet matrimonio conftante in bonis viri fit, eft tamen in vxoris iure, & poft diuortium velut res vxoria peti poteft: quod fompfiffe is videtur ex leg.quamuis.de iure dot.& l.Lucius.§.Idem refpondi.ad munic.

Qui ab initio.] Idemq; eft fi ex interuallo l.4.D.de pig.act.

Si minor dederit.] Minor pro pupillo.

Condici poffunt.] Condictio crediti, vel condictio indebiti, alia eft ex numeratione, alia ex confumptione. Ex numeratione, fi C vtilis fit numeratio: ex confumptione, fi inutilis fit numeratio, & fi bonæ fidei fit confumptio.

Ad exhibendum.] Immò & in rem, quia mala fides pro poffeffione eft: fed in rem vtilis eft, ad exhibẽdum directa. commodius ergo agitur ad exhibendum quàm in rem.

Aut vi.] Hæc non funt in vet.lib.

Per quas perfonas nobis adquiritur.

Omne quod adquiritur, aut dominium eft, aut poffeffio, aut obligatio. De acquirendo dominio aut poffeffione in hoc tit. a- D gitur. De acquirenda obligatione in tit. Per quas perf.nob.oblig.adquir.

Adquiritur vobis.] Vet.*adquiritur nobis nõ folũ per nofmetipfos, fed etiam per eos quos in poteftate habemus*, & ita in ceteris quoque fecunda in primam perfonam immutatur, quod melius eft.

Olim quidem quidquid.] Iure antiquo patri filius omnia adquirit, etiam caftrenfia aut quafi caftrenfia: fed ex conftitutionibus priuilegium hoc militiæ datum eft, vt in caftrenfi peculio filiusf.vicem patrisf.obtineat: quo tamen non omnino ius antiquum abrogatur, ceffat verius, & in fufpenfo eft quamdiu filius E fuo priuilegio vtitur: proinde filio inteftato mortuo, id non adquiri patri, fed non adimi & iure peculii, non iure hæreditario à patre occupari dicimus, l.proponeb.l.hereditare.de caft.pec.l.I. §.fi is qui bona.de col.bo.l.vlt.ad S.C.Tertyl. filio etiam deportato, id patri non auferri, l.5.C.de bo.prof. Deniq, poteft etiam pater quafi dominus caftrenfi prędio feruitutem adquirere, non tamen imponere, ne contra priuilegium faciat, l.ex caftrenfi §.I. D.de caftr.pecu.& per omnia fere in caftrenfi peculio fimilis eft pater domino, cui fuis bonis ob diffolutionem morum interdictum eft. Sic enim & patri, id eft, domino caftrenfi peculio inter- F dicitur ob priuilegium militiæ. Iure antiquo peculium paganum fine vlla diftinctione in bonis eft patris: fed conftit. Conftantini primùm excepta funt bona materna, Gratiani, Valent & Th. Arcadii item & Hon. bona materni generis, Theodofii & Valent. bona quæ ex matrimonio obueniunt, Leonis & Anth. quæ ex fponfalibus, Iuftiniani omnia adoenticia bona: horum namque bonorum proprietas liberis conferuatur.

Quocunq; modo voluerant.] Non eft, *voluerant* in lib.fcriptis.

Totum parentis.] Totum, id eft, folidum & plenum, non deducta proprietate.

G *Emancipando liberos fuos.*] Vet. *liberum fuum*, vt in §.I.J.de fer.cog.

Pro pretio quodammodo.] Bene quafi quodammodo: nam pretio æftimari emancipatio non poteft. Conftantinus huius iuris auctor ait, *muneris gratia*, l.I.& 2.C.Th.de bon.mater.l.cùm oportet.§.cùm autem.C.de bo.quæ lib.adq. Muneris ergo gratia triens dominii datur auctore Conftantino, vel vt Iuftiniano placet, femis vfusfructus. quod fi nulla fint aduenticia bona, ex quibus patri triens aut femis conferuari poffit, an ex bonis poftea quæfitis patri aliquid concedatur, quæftionis eft: de qua nihil H quod fciam ab Iuftiniano in fuis libris definitum eft: pertinet ad eam tamen l.5.C.Th.de mat.bo.

Siue ex donatione vel ex legato.] Sic in l.fi tibi homo.§.cùm feruus.D.de leg.I.fed tamen hęc verba nec Th.nec l.adquiritur.D. de adq.re.do.nec libri veteres agnofcunt.

Per

Per eos vsucapio.] Rectius vet. lib. *per eorum vsucapionem, vel longi temporis possessionem nobis adquiritur.* A

Ex operis.] Quidam cod. *ex operibus.* vt & in §. item placet. ad finem.

Quia non possidet.] Est ciuilis possessio, est naturalis, est corporalis. Ciuilis, naturalis, iusta est: corporalis iniusta. Hanc pupillus sine tutore amittit, non ciuilem, non naturalem, fructuarius autem non ciuiliter, quia non vt sibi habeat, sed naturaliter possidet.

Distinctionem.] Vet. *diffinitionem.*

Possessionem iustam.] Hoc in loco possessio iusta, id est, bonæ fidei, l. quod seruus. D. de adq. poss. sic seruitus iusta, id est, bonæ fidei, l. & generaliter. D. de noxal. act. B

Adquirit possessionem.] Possessionem ciuilem, quo pacto fit vt animo nos & corpore alieno possideamus, atq; ita dominium etiam vt ignorantes adquiramus, sed & possessionem naturalem per procuratorem adquirimus, vt puta pignoris. Obligationem non adquirimus præterquam crediti condictionem, l. certi. §. si nummos. D. de rebus cred. & ex ea causa pignoris obligationem auctore Iustiniano, l. 2. C. per quas perso. quamobrem Tribon. in l. solutam. §. per liberam. de pign. act. hæc adiecit, *Plerumque non semper.* C

Vel vsucapionem.] Non vt dominium aut possessio ignoranti adquiritur, ita vsucapit etiam ignorans: nam hoc tantum in rebus peculiaribus receptum est, l. 2. D. pro soluto.

De testamentis ordinandis.

Quod procinctum.] Id Veteres *endoprocinctu* appellabant.

Adhibitis.] Conuocatis & præsentibus.

Sed neque mulier.] Quamuis sit cum eis testamenti factio. Iustum testamentum non est, nisi fiat septem testibus, ciuibus Romanis, puberibus, præsentibus. D His verbis mares significantur: ita igitur est, feminas excludi: itemque seruos & impuberes excludi manifestum est. Furiosi autem, & muti, & surdi, & prodigi absentium loco habentur: furiosi hoc amplius, & intestabiles, & serui, & impuberes in aliis etiam causis vix testes adhibentur. Possunt hæc eadem in diuortio dici, l. nullum. D. de diuort. & in omnibus legitimis actionibus.

Intestabilesque.] Constitutio hæreticos iubet intestabiles esse, l. 44. Cod. Theodos. de his qui sup. relig. cont. S. C. siue lex Iulia damnatos ob crimen famosum, l. is cui. §. vlt. de test. l. lex Cornelia. §. si quis librum. de iniur. E Sunt & quidam ex duodecim tabul. intestabiles, in quibus, vt auctor est Gellius libr. XV. capite XIII, ita scriptum est: *Qui se fierit testatier, libripens ve fuerit, ni testimonium feriatur, improbus intestabilisque esto.* Quæ verba, præter quàm quod integram legis sententiam non contineant, etiam deprauata atque adeò obscura sunt. Rectius in Bibliotheca Ioannis Biturigum Ducis: *Qui se fierit testarier libripens ve fuerit, ni testimonium fariatur improbus intestabilisque esto*: modò si pro *fariatur*, *fertetur*, pro *quibus*, *quoius*, aut *cuius* restituatur. *Qui se fierit testarier*, id est, qui se siuerit μάρτυρα κληθῆναι, siue in testem cieri: F eodemque modo Liuius, Impubes libripens esse non potest neque antestari, vt Priscianus refert libro octauo, In testimonium feriatur, id est, ἀποφαίνεται siue pulsetur. Integra legis sententia hæc fuit Eum qui se passus fuerit in testem rogari, aut qui libripens fuerit, si nolit fidem testamenti approbare, cogendum: ac deinceps pro improbo intestabilique habendum esse: quæ vt credibile est ex ea lege ab Theoph. relata est hoc in loco, & à Constantino in lib. 1. Epit. tit. 6.

Vt sic haberetur.] Vet. *vt sic habeatur ac si vt oportet.*

Vtique.] Lege, *vtrique:* G

Quia hoc totum.] Expēde, *totum*: vt hac ratione testimonium recipiatur Legatarij, Fideicommissarij, Tutoris.

Hodie.] Sublata videlicet familiæ mancipatione. Olim ergo inter testatorem & familiæ pecuniæq; emptorem, non vt hodie inter testatorem & heredem.

Heredis.] Seorsim in tabulis scripto. Cic. pro Milone. Vnà fui, testamentum simul obsignaui cum Clodio: testamētum autem palam fecerat, & illum heredem, & me scripserat.

Quod ab illis suasum est.] Sic suasio l. 2. C. Th. de sec. nupt. ex No. Th. de pat. seu mat. bon. in legem cōuersa est. Est in ea No. H pro *auaris*, legendum *auitis*.

Sufficiunt.] Abest à lib. vet.

Iure ciuili.] Prætor non nouit testamenta non scripta. Datur tamēn vtilis bo. possessio contra nuncupationem vel secundum A nuncupationem, l. 2. C. de bo. pos. sec. tab. l. 1. C. de bo. pos. con. tab. lib. l. vlt. C. de codic.

De militari testamento.

Propter nimiam imperitiam eorum.] Cor. Tacit. in Agricola: Creduntque plerique militaribus ingeniis subtilitatem deesse, quia castrensis iurisdictio secura & obtusior, ac plura manu agens calliditatem fori non exerceat.

Ritè.] Legendum, *rectè.* Nam qui iure militari testantur, ritè non testantur.

B *Ædibus.*] Legendum, *sedibus.* vt in l. vlt. C. de test. mil. & l. vl. C. quib. non obst. lon. tem. præsc. & apud Vegetium lib. 3. cap. 4. & c. vlt. eas sedes Th. sedera vocat, cum tamen Suidas scribat sedeta esse fossata, l. 18. C. de epis. aud.

Statilio Seuero.] Sunt qui & eodem modo legant in l. & Atilicinus. D. de ser. rust.

Tam anteriores leges.] Cùm ait, *leges*, Pandectas intelligit, l. 1. §. nec castrense. de col. bon. l. 3. §. dati. de bon. poss. l. 1. § in filij. ad Trebel. l. filiusf. ad fi. de donat. Cùm *cōstitutiones*, Codicem. Nā si exemplo castrēsium cōparata sunt quasi castrensia, & illa sunt C ex cōstitutionibus, hæc etiam vt sint ex cōstitutionibus necesse est: quæ igitur legibus continentur de quasi castrensi peculio, ex constitutionibus sunt.

Quibusdam permissum erat.] Speciali priuilegio, vt puta proconsulibus, vt est in constitut. Iustin. & Præfectis legionum, & Præsidibus prouinciarum. At ipse demiror quāobrem Iustin. tribuat Præfectis legionū quasi castrense peculium, hi namq; milites sunt, l. 2. D. de his qui not. insa. forsitan legendum, *Proconsulibus & Proconsulum legatis*, vt in l. Labeo. D. ex quib. cau. ma. Miror etiam cur specialiter præfecto annonæ castrense peculiū tri- D buatur in tit. Cod. de cast. pec. mil. & præf. ann. sed iam diu animaduerti legendum esse, *& præfectianorum*, ducta cōiectura ex lib. vet. in quibus legitur, *præfecti annorum*, de quorum peculio quasi castrēsi agitur in l. vlt. eiusdē tit. Sunt autem præfectiani apparitores præfecti prætorio, l. 2. & 3. C. de apparit. præf. præt. l. 8. C. de offi. rect. prou. Amm. Marcelli. lib. XVII. Vt nec præfectianus nec præsidialis apparitor ad soluendum quēquam vrgeret. Mihi etiam Ant. Loiselus adolescēs & humanissimus & supra ætatem eruditus librum Codicis manuscriptū dono dedit, in quo claris literis scriptum est, *De castrensi peculio militū & præfectianorum.*

E *Quibus non est permissum facere testamentum.*

Quid in castris.] Vet. *id quod in castris.*

Licet sua potestatis.] Non satis est habere testamēti factionem mortis tempore, nisi eam tempore testamenti etiam habeamus. At satis est habere testamenti factionē faciendi testamenti tempore, etiam si mortis tēpore non fuerit nobis testamenti factio: vt si sanus & frugi testamentum fecero, furiosus aut prodigus decessero. & hoc non in iure tantum ciuili, sed etiam in iure prætorio seruatur. Illud tamen etiam vtroq. iure receptum est, vt irritum F fiat testamentum capitis deminutione: ideoq; necesse est, lege Cornelia excepta, vt testamenti & mortis tempore testator ciuis Romanus, & sui iuris existat: hæc rata quoniam sunt & firma, non affero capita legum: iuuatq; interdum ita scribere, vt nō tam lectoribus, quàm etiam mihi quod placeat loquar: ac vereor, sæpe, vt olim theatra malè musicos canere docuerunt, ne etiam nos, si lectoribus quibusq; indulgeamus, hæc nostra qualiscunque scribendi ratio concidat in deterius.

Sæpe enim.] Vet. cod. *sæpe autem.*

De exheredatione liberorum.

G Rectius, *De institutione & exheredatione liberorum.* id quod etiam Th. indicat in initio tit. proximi.

Vt si viuo.] Vet. *vt etsi viuo.* quoniam id multo magis obseruandum est si post mortem patris decesserit. Idem verò etiam in vno gradu obseruandum est, vt si à Primo instituto exheredatus sim, à Secundo substituto præteritus, & viuo ac deliberante Primo decessero, tum deinde primus hereditatē omiserit: nam substitutio nulla est: & hac in re par est causa liberorum & postumorum, l. si postumus. D. de libe. & postum. l. 3. §. vlt. & l. prox. H D. de iniust. test. quod etiam proponitur in l. si à primo. De libe. & post. ceterùm in ea, non, *viuo patre*, sed, *viuo primo*, legendum est: quæ castigatio summè notāda est. Dispar verò est causa liberorum & postumorum in specie huius §. videlicet cùm de toto testamento quæritur: nā si postumus viuo patre natus decesserit,

ex constitutionibus scripto heredi bon. possessio datur cum re l. postumus. de iniust. test. si post mortem patris, testamentũ nullo iure valet, l. 2. & 3. C. de post. her. inst.

Nemo heres.] Sed neq; bon. possessor cum re. at quia sec. tab. dati potest qualis qualis, huic rei præteritus occurrere potest petita bon. possessione contra tab.

Antiquitatis.] Mediæ iurisprudentiæ non XII tab. §. sed hæc. J. l. vlt. C. de lib. præter.

Sed feminini quidem sexus persona.] Non *persona*, sed *postuma* legendum.

Postumorum.] Postumi alij sunt omnino sui, alij Aquiliani, alij Velleani, alij Iuliani. Hi non sunt postumi, sed postumorum loco, quia per successionem quodammodo renasci videntur.

Lege Iulia Vellea.] Ius antiquum ad idq; pertinens Galli cautio, est de veris postumis. Ius nouum, id est, primum caput legis Velleæ nõ est omnino de veris postumis. nam veri postumi sunt qui patre iam humato nascuntur: qui fuit antiquus sepeliendi mos, nunc à Christianis renouatus. Arnob. lib. VIII. Nec vt creditis vllum damnum sepulturæ timemus, sed veterẽ & meliorem consuetudinem humandi retinemus. Velleani autem postumi viuo parente post testamentum nascuntur. Secundum caput est de quasi postumis, quod in hoc §. proponitur.

Femininis vero inter.] Rectè vet. *& inter.* quasi dicat, vel nominatim vel inter ceteros.

Permittit.] Legendum, *promittit.* vt in §. vlt. J. ad l. illud. D. de bon. poss. con. tab. & alibi passim.

Silentio omittere.] Non est, *silentio,* vt in vet. libr. Omittere est silentio exheredare, l. si patronus. D. de bo. lib. Pater autem silẽtio exheredare non potest. Miles, mater, ascendentes per matrẽ, liberi, fratres, sorores silentio exheredare possunt.

De heredibus instituendis.

Adulterio maculatum.] Græci sic interpretantur, ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ non κατηγορούμενον. legendum igitur est, *maculatum,* non *accusatum.* alioquin certè pugnat hęc constitutio cum l. reos. C. ad leg. Iul. de adult.

Ante sententiam.] Ante finitam cognitionem, l. prospexit. §. pen. D. qui & à quib. man.

Iussu eius domini.] Quid. cod. *iussu domini sui.*

Quinetiam.] Legendum, *cum etiam.*

Vsque ad assem hac.] Legendum, *vsq; ad assem, vt puta hac, vncia, sextans.*

In quotcumque.] Vet. cod. *in quantascumque.*

In hoc casu.] Hæc delenda sunt.

Denique dicim.] Vet. cod. *Denique adiectum pro superuacuo haberi placet.*

Peregrinantes.] Omnes libri scripti habent, *peregrinates,* & sic aliâs quoque legi adnotauit Accurs. Diuidenda autem ea dictio est in hunc modum, *peregrinates.* Peregri dicimus, cum quis in loco est, Peregrè cùm it in locum: vt Fl. Sosipater scribit. Iam ergo non *peregrinantes,* sed *peregrinates* legatur in hoc §.

De vulgari substitutione.

Singulis in singulorum.] Vet. *singulis singulis.* vt & in leg. potest. D. eodem.

Sed si instituto.] Om. vet. cod. *Sed si instituto heredi & coheredi suo substituto dato alius substitutus fuerit.* quod probo. sic in l. si ex pluribus. de suis & leg. hered. instituti heredis & coheredi substituti.

Sine distinctione.] Nam neque ordinem scripturæ in hac re spectamus, neque ordinem successionis. Ceterùm in pupillari substitutione ordo successionis spectandus erit, l. qui habebat D. eodem.

In partem.] In partem dimidiam scilicet. nam l. si paterfamilias. de hered. instit. ait in hoc casu semisses fieri. & l. prox. hereditatem diuidi inter dominum & substitutum. obstare creditur l. si paterfamilias, in illo loco, Ita vt alter semis, nec poterit vmquam quisquam vlla ratione, quo minus obstare videatur, efficere: siquidem eo in loco Tribonianus non notas pro notis accepit. hæc namque verba, ITA VT AS, sic explananda esse censuit, ita vt alter semis. cuiusmodi à nobis multa sunt in Pandectis notata & animaduersa, quæ post suo tempore ac loco proferentur. Sic ergo rectè, cum dixisset Iulianus in l. si paterfamilias. in hoc casu semisses fieri, subiecit, Ita vt as æquis portionibus diuidatur.

A *De pupillari substitutione.*

In suam tutelam.] Vt qui sunt alieni iuris, manumissione sui iuris fiunt: ita qui sunt alienæ tutelæ, pubertate fiunt suæ tutelę, l. quotiens. §. 1. D. de administrat. tut. quod plane est in suam tutelam venire.

Moribus.] Vulgaris est ex XII Tab.

Vel gradus.] Hęc abundant: vt ex constitutione apparet.

Ad exemplum.] Ratione successionis duo tantùm sunt genera substitutionum. Ratione personarum tria: Vulgaris, Pupillaris, Iustiniana. Ratione scripturæ quatuor: nam vel primus casus
B exprimitur, vel secundus, vel vterque, vel neuter.

Sancimus.] Non est in vet. lib.

Ne filius suus.] Vet. *ne filius eius.*

Si heres.] Legendum, *& si heres.*

Vel singulis.] Vet. *vel singulis autem.*

Quibus modis testamenta infirmantur.

Quæ ab initio valent iure ciuili, aut rupti aut irriti vitio infirmantur. Iure prætorio per honorum poss. contra tabulas rescinduntur.

Ex lege Falcidia.] Lex Falcidia est de legatis. Ceterùm inducta
C etiam est constitutione Seueri in donationibus causa mortis: & S. C. Pegasiano in fideicommissis: & constitutione Antonini in codicillis factis ab intestato. hic locus indicat eá obtinere in fideicommiss.

Et sua potestatis.] Hæc autem bon. possessio cum re futura est, si alius nemo iure legitimo heres sit, vt rectè Vlp. adiicit in frag. eo. tit. Idem quid sit cum re & sine re, explicat rectè in tit. de possess. dan. vt iam inde appareat quid in l. filius. C. de inoffic. test. hęc sibi velint, bon. possess. cum re accipere, & in l. postumus. D. de iniust. test. bonorum possessionem accipere remq; obtinere. &
D in l. 1. §. pen. Si tab. test. nul. ext. bonorum possessores rem habituros. Res est hereditas aut bona. Ambros. lib. IX. Epist. ad Clementianum. Sed sunt heredes sine re. sunt & cum re, & dicuntur heredes testatore viuente qui scripti sunt, sed sine re.

Non potest scriptus heres.] Et hoc sanè casu nec sine re quidem dabitur à prætore bon. possess. nam is qui testatus est mortis tempore, testamenti factionem non habuit, quod vtique semper in iure prætorio exigitur.

Noluerit.] Vet. *noluit.*

Irrita fiant.] Et ideo ne fiscus admittatur, qui tunc solet admit-
E ti, cùm non infirmato testamento aut heredẽ testator indignum dixit, aut eius tantùm deleuit nomen, l. hereditas. l. cùm quidam. l. cùm tabulis. §. vlt. D. de his quib. vt indig.

Diui.] Vet. *Diui quoque.*

De inofficioso testamento.

Hac actione testamenta rescinduntur, & hereditates petuntur. Vulgò autem dicitur, actio, accusatio, querela inofficiosi testamenti. itemq; petitio hereditatis de inofficioso, vt in l. si quis filium. C. eod. l. pen. §. sed quemadmodum. D. de bon. poss. cont. tab. Dicitur & centumuirale iudicium. sed hæc appellatio com-
F munis est. nam omnis petitio hereditatis centumuirale iudicium est. l. vlt. C. de pet. hered. Paul. libr. V. sent. tit. XVI. Restat igitur de inofficioso agi apud centumuiros, l. vlt. C. de lib. præt. l. petitor. D. de lib. leg. l. qui repudiantis. l. Titia. D. de inof. test. ideoq; in l. 10. D. eo. *si pars iudicantium,* id est, Centumuirorum. Plinius lib. V. Epist. Post hoc ille cum ceteris subscripsit cẽtumuirale iudicium, id est, de inofficioso. Ille enim est Curianus qui à matre fuerat exheredatus. Paulus μονόβιβλον scripsit de centumuiralibus iudiciis, ex quo est l. 7. 28. 31. D. eod. Vnde etiam apparet actionem de inofficioso centumuirale iudicium esse.

G *Exheredant vel omittunt.*] Satis erat dicere, *exheredant:* nam & omissis tãtùm eis datur hęc actio qui pro exheredatis habentur. ceteroquin omissis hęc actio non datur. Verùm nonnunquã institutis etiam hæc actio datur, vt puta si exhausta sit hereditas, nec legi Falcidiæ locus sit, l. Papinianus. §. quarta. D. eod. tit. Paul. lib. IIII. sentent. tit. V.

Postumi.] Postumi sui, vt filij de inofficioso testamento patris: Postumi legitimi, vt filij de inofficioso testamẽto matris, fratres, nepotes ex filia. Postumi cognati vt nepotes ex filio cõcepti post emancipationem. Postumi ergo non sui tantum sed etiam alieni
H l. postumus. l. Papinianus §. si ex causa. D. eod. tit.

Id quod deest.] Instituto filio supplendum est id quod Falcidiæ deest, & hoc Paul. scribit lib. IIII. senten. tit de inoffi. que. Æquè exheredato si minus quarta relictum sit, ex constitut. Iustiniani supplenda est quarta: quod tamen videtur Vlpiano Tribonianus attri-

attribuere in l. si nō mortis. D. eod. olim verò necesse erat id adiici in testamento, l. 4. C. Th. eod. tit.

Quarta legitimæ partis.] Legitima pars debetur ab intestato. Quarte legitimæ partis ex testamento. est igitur quarta legitimę portionis portio, quæ (vt credo) exemplo legis Falcidię inducte & definita est, ideoque & Falcidia dicitur passim. Eam verò Iustinianus mutauit in trientem, vel semissem, pro numero personarum: ideoque si duo sint filii, sextans singulis relinquendus est, id est, triens legitimæ partis. si sex, vncia, id est, semis legitimæ partis: deniq; omnibus quadrans ex iure antiquo, & triens vel semis omnium bonorum ex iure nouo relinquendus est singulis quadrans vel triens vel semis legitimę partis, quibus etiam constat, si aliquis ex eis institutus sit, ab eo partem fieri. Auxit porrò Iustin. eorum omnium portionem, qui de inofficioso agere possunt, vt ipse testatur in Nou. XVIII. quod à Græcis interpretibus deinde porrectum est nō male ad legem Falcidiam, & ad ea quæ exemplo legis Falcidiæ inducta diximus titulo superius proximo.

Sine iure hereditario.] Idem in l. omnimodo. C. eod. & in No. v. XXII. XVIII. Ceterum ex No. CXV. quarta nō excludit querelam. sed elogium in testamento adscriptum & comprobatum ab herede, quod non ideo Iustinianus constituit, vt iure hereditario relinquatur, sed ne cuiquam frustra apponatur exheredationis nota. Eadem Nouella tolluntur iura, quæ dictent actione de inofficioso omni ex parte testamentum rescindi: namque Iustin. solam institutionem rescindi putat oportere. & hoc est quod dicitur, Ex causa præteritionis vel exheredationis, &c. quod de ea præteritione accipiendum est, quæ vicem exheredationis obtinet: nam si pater filium præterierit, nihil in eo testamento scriptum valet. si tamen rescindatur per bonorum poss. contr. tabul. libertates quidem & legata non debentur nisi exceptis personis, at secundæ tabulæ valent, & quæ in eis sunt relicta legata, à Prætore conseruantur. Ius enim prætorium quàm ius ciuile benignius est.

In his tantummodo.] Non dicit in eo casu, sed in his casibus. puto intelligi duos casus l. penult. C. de collat. quibus donationem inter viuos non tantùm conferri opinor, sed etiam in quadrantem imputari. Bene autem mentionem facit. nam alterum casum Iustin. non induxit. adde l. si quando §. generaliter. C. eo. & l. si non mortis. D. eod.

Vel aliis modis quos in nostris.] Vet. lib. non habent, *in nostris*, quod rectum est: nam dos, vel donatio propter nuptias de quibus hoc in loco agitur, quæ olim in quadrantem nō imputabantur l. 1. & 2. C. Greg de inoffic. test. nunc vt imputentur, ab Iustiniano effectum non est.

De virilis portione.] Omnes vet. cod. *pro virili portione quarta.* quod rectissimum est. Sensus hic est: diuidi inter eos quartam omnium bonorum pro rata earum partium, quas ab intestato habituri essent, ita vt virilis singulorum portio sit quarta legitimæ partis. Sic igitur quod pro virili diuiditur, & pro rata siue *ἀναλόγως* diuiditur. sic in leg. 1. C. vnde lib. l. si socer. in fin. D. solut. matrimonio.

De heredum qualitate & differentia.

Ideoque sic appellatur.] Quid. cod. *ideo sic appellatur.*

Vel distrahantur.] Legendum, *& vel distrahantur.*

Iterum tamen.] *Iterum*, abest à libris scriptis.

Aut morte interceptus.] Et hic quidem nepos opiter à veteribus dicebatur, cuius scilicet pater viuo auo mortuus esset, auctore Sext. Pompeio.

Succedit.] Ex lege Iulie Vellea.

Quia domestici.] Suorum nomen est ex XII Tab. vt ostendi in notis ad Vlpianum: eo potestas significari videtur. nam & heredem suum & filium suum dicimus, pro eo qui est in potestate, l. penult. §. & vereor. de bon. posses. contra tab. l. nepos. de leget. præstan. l. 8. D. de iure patr. Domestici etiam & domus appellatione potestas significatur, §. pater. sup. de test. An igitur heredes sui ex eo nomine accipiuntur, quod sint in potestate? at possit etiam hac ratione seruus, suus heres dici: filiumq; suum cùm dicimus aut postumum suum, id nomen potius ad hereditatem referimus. Fortasse propius est suos heredes dici quasi *αὐτοκληρονόμους*, quo modo & suum assentatorem dixit Seneca libr. 5. de benef. c. 7. & suum fratrem cap. 10. quamobrem non adire hereditatem, sed retinere dicuntur, l. si patronus. §. vlt. de bon. libert. non forari ex ea hereditate, non subripere, non expilare: sed leuiore verbo amouere, l. si seruum. §. Prætor. de adquir. her. non

A heredes fieri sed existere, id est, apparere, quod est Theophilo *ἀναφαίνεσθαι*, in tit. de bon. poss.

Ex lege XII tab.] Delende sunt hęc verba, vt auctores sunt libri scripti: & verum est nam potestas necessarius facit, l. condicionibus. D. de cond. & dem. non lex XII. quæ potestas moribus inducta est, non lege.

Extraneos heredes nobis.] Non est, *nobis*. & in initio §. In extraneis, non est *tempore.*

Tria tempora inspici debent.] Aliàs, *tria tantum tempora inspicimus.*

B *Nisi minor.*] Impuberi datur beneficium abstentionis. Puberi restitutionis in integrum. Hoc si immiscuerint se vel adierint, nunc velint abstinere: quid autem fiet econtrario? Minor si repudiatam hereditaté adire velit, indiget eodem beneficio, videlicet si omnia sint in integro. nam rebus distractis finitisque omnibus negotiis hereditariis, caret restitutione nisi forsitā impubes sit, l. quod si minor. §. Scæuola. D. de minor. Minor si post abstentionem, se immiscere velit rebus non distractis, non prohibetur nec indiget restitutione l. si quis suus. de iu. delib. nam & idem maiori datur adhibita scilicet definitione l. vltim. C. de rep.

C her. Rebus distractis, minor indiget restitutione in integrum. Quod dictum est, Impuberem, qui repudiarit, & rursus adire velit rebus iam distractis, *restitui*, ei obstat l. nam quod. §. 1. D. ad Trebel. Vulgò malè in eo §. legitur, *Pretorem*, & in libro Flor. §. *preceptorem*. legendum enim est, *per pretorem*. & est quidem hæc eius § sententia. Diuersa sunt repudiare & recusare. Repudiatio fit in iure, l. suus. l. sicut. C. de rep. hered. Recusatio quoquo modo, l. recusare. ad Trebel. l. recusari. de adq. hered. Eum qui recusat adire, fideicommissarius cogit adire per pręrorem & restituere. Quæstionis est, an etiam is cogi possit, qui repudiarit? Regule

D iuris hæc est, eum qui repudiarit adire non posse. sed tamen hoc casu si iustas causas habeat fideicommissarius, quibus vel repudiationi non potuerit obstare, vel ante repudiationem decretum postulare, æquum est ei succurri, vt cogat adire, exemplo eius qui tempore exclusus est, l. facta. §. pen. D. ad Trebel. Hoc ita si omnia sint integra: nam bonis venditis quamuis pupillus fuerit scriptus, qui vtique etiam re non integra restitui potest in integrum, non cogetur tamen per prætorem restituere fideicommissario, nisi ex iusta causa.

Militibus tantum.] Legendum, *in militibus tantummodo hoc*

E *extendit.*

Præstitit hoc beneficium.] Legendum, vt in vet. *hoc præstitit beneficium.* Est autem hoc beneficium repertorii.

Nobilissimam.] Vet. *nobilem.*

Licet eis adire.] Vet. *licet eis & adire hereditatem, & int. ten. in quantum.*

Sit eis.] Vet. *eis fiat.*

Heredes pro dominus.] Heres sic dicitur quasi herus: ideoq; in P. Flor. rectè heres & hereditas sine diphthōgo: quod in M. Tullii libris P. Victorius adnotauit inde in l. si is ad quem. D. de ad-

F qui. her. pro domino facere, pro domino administrare.

De legatis.

Figuris.] Formis & modis, l. 1. de obl. & act. l. mortis causa capitur. de don. cau. mor.

Vel adipisci non potest.] Hæc à lib. scriptis emendatioribus absunt. Rei autem non esse commercium, & rei non habere commercium diuersa sunt. nam rei non esse commercium, id est, rem à nemine adquiri posse: rei non habere commercium, id est, rem à se adquiri non posse, ab alio posse. Quid ergo si rei legatæ sit

G commercium, eius tamen commercium legatarius non habeat? Et placet sicut inutilis est stipulatio, l. multum. de verb. oblig. ita inutile & inane legatum esse, l. mortuo. §. Labeo. D. de leg. libr. 1. nec quicquam mutat si testator sciens incapaci legauerit. Opponitur l. fideicommisso. §. si seruo. D. de legat. lib. 111. sed ea ibi est natura legati vt æstimationem contineat, l. mortuo. §. 1. D. de legat. lib. 11. Opponitur l. filiusfamilias. §. si quid. D. de legat. libr. 1. sed ibi legatarius non est incapax. nam lex ait licitè legatum. Opponitur l. sed si res. D. eod. & hic quidem est labor. At verò didici ex ea demendam esse secundam negationem, vt sit

H sensus, æstimationem deberi, si ius sit fideicommissario possidēdi rem sibi relictam à legatario, quam tamé ipse legatarius parare non possit. quod & ad heredem trahi potest, à quo ei cui ius est possidendi res quæ ab illo parari non potest, legata est, d. §. Labeo. d. l. multum. Vulgata scriptura inepta est. nam si sic inter-

pretère ei, id est, legatario: quæ sequuntur abundant, si ei, id est, A fideicommissario, illa abundant, cuius com. leg. non habet: nam etsi legatarius eius rei commercium habeat, inutile est fideicommissum vt iam ante fundatum est à nobis.

Deducto.] Vet. cod. *detracto*.

Quia vsufr.] Intentio eius qui fundum petit hæc est, vt si à proprietate separatus sit vsusfructus, hæc confundantur atq; ita fundus detur. Rectè ig. ut in hoc casu legatarius ex testamento agit. nam vsusfructus seruitutem petit quam ipse non habet. In re enim sua nemo vsumfroctum habet.

Et licet alienauerit.] Hoc verò fit ex regula iuris quæ Catoniana dicitur, l. cetera. § 1. D. de legat. lib. 1. ideoq; ita ponamus B necesse est eum alienasse viuo testatore. nam si post mortem alienauerit, iam non tam regula Catoniana, quàm quòd legati dies inutiliter cesserit impedimento est l. vltim. ad fin. D. com. præd. l. cum filius. § seruus. D. de legat. lib. II. Opponitur l. 1. D. de reg. Caton. animaduerti Celsum ab aliis sæpissimè dissentire, idemque ipse hac in re ausim statuere. Iustiniano enim siue Triboniano affirmanti concordare omnia inter se, fidem nullam habeo. aliam circa Catonianam regulam controuersiam retulit Th. in §. an seruu. J. Est autem hæc regula iuris antiqui, non iuris noui, C vt ipse ad Vlpianum adnotauit tit. de legatis, explicata l. vlt. D. de reg. Caton. (quæ ingeniorum vsque adhuc quædam veluti crux extiterat) hoc modo: non pertinere Catonis regulam ad leges Iulias & Papias, ex quibus legata cedunt ab apertis tabulis, sed ad leges XII Tabul. ex quibus ea cedunt à morte testatoris. quod quidem hac de re cùm disputaremus inter nos, P. Faber, vtrique nostrum eodem penè momento in mentem venisse commemini.

Legatarii esse putauerit] Vet. cod. *legatarii rem testator putauit*.

Celsus putat.] Vet. *existimat*.

Potest etiam.] Vet. *potest autem*. vel ad tempus, id est, etiam ad tempus. D

Instrumenta.] Vet. *instrumentum*.

In prælegando.] Dos prælegari dicitur propter repræsentationem. Peculium prælegati in l. 1. §. si seruus. D. de exe. rei vend. Dos etiam relegari dicitur in titul. de do. præleg. sæpe, quod non tam legari quàm retrodari videatur, l. cùm pater. §. filiæ. D de legat. lib. II. l. 3. §. dicebam. D. de dot. præleg. Paulus libro III sentent. titul. 1. Re enim redditionem significat: vt verius cùm maritus dotem legando dicat, *Do, lego*: hoc dicere videatur, *Reddo, Relego*. E

Cum suis natis.] Quid. cod. *cum suo partu*.

Fundus instructus.] Vt quod tentatur alienato fundo legato, id nullo modo tentatur fundo pignerato, videlicet quia illo caso obscura est voluntas defuncti, hoc non item. §. si rem suam. sup. Ita & si nihil interest fundus instructus an fundus cum instrumento legetur, tamen illo casu poterit dici, id est, tentari illud poterit, separatum instrumentum esse legatum, videlicet si ea mens defuncto fuerit, l. si cui legatum. D. de instr. vel instrum. leg. hoc verò casu, id est, fundo cum instrumento legato, frustra id tentatur, quandoquidem manifesta est sententia defuncti, l. 1. D. eod. F

Diximus cedere.] In lib. scriptis non est verbum, *diximus*. erit igitur hoc etiam ex Iuliani sententia.

Ab adita hereditate cedit.] Pura legata ex iure antiquo cedunt à morte testatoris, ex iure nouo ab apertura tabularum. Vtimur autem iure antiquo ex constit. Iustiniani. sunt tamen quędam legata, quæ ab aditione cedunt, vt puta vsus, fructus, habitationis, & eorum quæ in heredes non transmittuntur, libertatis, & id quod seruo manumisso vel legato relinquitur, scripto G scilicet herede voluntario, non necessario: & ad ea quidem legata, regula Catonis non pertinet.

Optasset.] Vet. *optauerat*.

Sine pluris.] Vet. *vt sine plur. leg. existant*. & paulò post, *sine vnius leg. plur. heredes & inter se*.

In matrimonium dederit.] Om. vet. cod. *dederit*, id est, collocauerit & paulò post, *designati erunt*.

Quia placebat.] Ex lege Fusia Caninia.

Qui natus inter.] Vet. libri, quos etiam secutus videtur Accurs. *qui natus inter suos heredes testatori futurus non est*. Alieni igitur H sunt hi, qui sui nō sont aut inter suos. Proinde ex emancipato filio conceptus nepos alienus est, quia cognatus non suus, vt not. in l. postumus. D. de inoffic. test. Item fratris filius quia legitimus non suus, l. penul. D. de legat. lib. 1. eadem ratione postumus ma-

A tri alienus est postumus. Item qui in vtero est nurus filii eius qui in adoptiua familia est, quia cognatus, l. 1. §. si filius. D. de vent. in pos. mit. Quod si postumi legitimi vel cognati, alieni sunt postumi, & hi multo magis sunt alieni qui neq; legitimi sunt neq; cognati: vt puta qui sunt in vtero eius quæ vxor nostra non est vel esse non potest, quos omnes hæc Iustiniani definitio complexa est. Qui natus, inquit, inter suos heredes testatori futurus non est, id est, qui suus non nascitur.

Extraneus.] Ergo alienus & extraneus οἱ ξένοι φέρουσι. In l. tamen extraneo. D. de ven. in poss. mitt. extraneus est is qui neque
B legitimus neq; cognatus est: nam legitimus vel cognatus omnino mittitur in possessionem, & non tantum si instituatur, sed etiam ab intestato succedit.

Cum in nostro Codice.] Extat in lib. VI. Codicis tit. ad S.C. Trebel. & de incertis personis. Sub eo tamen nihil de incertis personis agitur. sed is tit. ita diuidendus est, vt præcedat tit. De incertis personis: sub quo vetustissimo in Codice manuscripto hæc adnotata inueni: *Iste titulus vnam constitutionem habet Iustiniani totam græcam, quæ tenet folia octo. id est, quaternionē vnum.* Tum deinde sequitur tit. ad S.C. Trebellianum.

C *Antea poterat.*] Iure prætorio, non iure ciuili, §. 1. J. de bon. possess. l. postumus. D. de inoffic. test. l. 1. §. si filius. D. de vent. in poss. mitt.

Falsa causa adiecta.] Non est, *adiecta*, in lib. vet. & in vers. sub condicione, non est *seruo*.

Nam & si statim.] Eadem propemodum inspectio est in l. si optio. D. de opt. leg. Item in l. quæsitum. §. 1. D. de leg. 1. quæ citatur in l. Iulianus. D. de cond. & dem. Ceterum in proposita specie dies legati cedit à morte, l. à filio. D. de lega. 1. & vtile est legatum dum pēdet aditio hereditatis. In illis nisi dies cederet ab adi-
D tione, si statim testator decessisset, inutilia forent legata.

Pœna quoq; nomine inutiliter antea.] Non est, *antea*. multa alia ad hunc tit. pertinentia notauimus apud Vlpianum.

De ademptione legatorum, & translatione.

Sed aliis.] Vet. *id est, aliis*. & superius non sunt illa, *sed &*.

De lege Falcidia.

Qua modus.] Hinc in l. quod cōdicionis. D. de don. cau. mor. emendandum est, *modo legatus concesso*.

E *Vti quisque.*] Additus fuit articulus *quisque*. nam certè ita lex cōcepta fuit. Paterfamilias vti legassit super pecunia tutelave suę rei, auctore Cornificio.

Lex Voconia.] Lege Voconia multa cōtinebantur. Vt ne quis cēsus plus cuiquam legaret quàm ad heredem perueniret, cuius rei auctor est non Th. modò, sed etiam M. Tullius in III Act. in Verrem. Vt ne vltra cōsanguineos feminæ ab intestato succederent, auctore Pau. lib. IIII Sen. Vt ne quis cēsus mulierē heredē faceret vltra quadrantem, siue, vt Dion scribit lib. LVI. ὑπὲρ δύο ἥμισυ μυριάδας, id est, vltra XXV millia sestertiûm, quæ quarta pars
F est bonorum eius qui census dicitur. ex quo etiam apparet censum dici eum qui centum millia sestertiûm possidet, vt in l. Papia. §. sed nostra. J. de succes. liber. quod etiam Asco. Pedianus adnotauit. Inde verò idem Dion rectè scribit instituta Liuia ab Augusto ex triente, impetrasse Augustum à Senatu, vt tantomdem ei liceret ὑπὲρ τὸ νόμιμον καταλαβεῖν. ex quo apparet quod de lege Voconia à Quintiliano traditur Declamatione CCLXIIII, vt ne mulieri plus quàm semissem relinquere liceat, vt in scholasticis exercitationibus ferè fit, ab Quintiliano esse confictum.

G *Exhausta sit legatis.*] Legata quæ dodrantem excedunt, hereditatem onerare dicuntur. quæ assem absumunt, exhaurire. quæ dodrantem non excedunt, delibare. Igitur per legem Falcidiam delibari hereditas potest, non onerari, non exhauriri.

Liceat vt quartam.] Rectius in lib. vet. *licere placuit vt quartam partem suæ partis saluam habeat, posse retinere*.

Cum autem.] Deducto ære alieno & si quid est aliud æris alieni loco, deducta funeris aut monumenti necessarii impensa, deductis libertatibus, deductis deorum donis, & generaliter
H deductis his omnibus quæ Falcidiam non patiuntur, & quæ extra bona defuncti esse censentur, id quod superest pro dodrāte & quadrante diuiditur inter heredem & legatarios. Quod diximus de deorum donis, Paulus scribit libro IIII Sententiarum, de S. C. Pegasia. vt & idem videatur non improbabiliter in l. 1.

§. ad

§.ad municipinm.D.ad legem Falcid.scripsisse, *non etiam ea.* A

Tunc demum.] Vet. *tunc deinde.*

De fideicommissariis hereditatibus.

Additur contra antiquorum librorum fidem, *Et ad S.C.Trebellianum,* in impressis.

Sed prius est vt.] Vet. *& prius.*

Quibus enim non poterant.] Quod tamen hodie cum fideicōmissa sint iuris extraordinarii, siue, vt Iustiniano placet, ordinarii, in fraudem legum fieri certè nullo modo potest.

Ex testamento poterant hereditatem.] Abest vox *hereditatem,* B à libris scriptis.

Per ipsius.] Vet. *per Augusti ipsius,* hoc verò est cum iureiurando rogare, l.cum pater.§.filius.D.de legat. lib. 11. siue ὁρκῷ l. 2. C.com.de leg. vt si quis per Deum rogaret, l.3. D.de iu.fisc.

Prætor pr. prius.] Eius autem vice in prouinciis præsides de fideicommissis cognoscebant, l.cùm etiam. C.de reb.cred.l.si res D.de legat. 1.

Vtiles actiones.] Potuit Senatus fideicommissarium heredem facere, §.quos ꝗ.de bon.poss. at quia heredem eum non fecit, & de transferendis tantùm actionibus cauit ideo heredi & in here- C dem directæ, fideicommissario & in fideicommissarium vtiles dantur tamquam in heredem, §.ergo. ꝗ.

Partitio.] Ostendi ad Vlpian.tit.de legat. de hac partitione accipiendam esse l.nomen.§.partitionis.D.de verb.signif. Moneo de eadem accipiendum esse quod de partitione Cic.scribit in de Leg. hoc sensu: Legatarium partiarium alligari sacris cum quo scriptus heres hereditatem partiri & diuidere iussus est, nisi adiectum sit, deductis c nummis. At deductione in testamento non scripta, eum etiam sacris liberari si minus ceperit, quàm heredi relinquatur. D

Vel repetere solutum.] Bene quasi ex Trebelliano, id est, ignorans legem Falcidiam interuenire nam si quasi ex Pegasiano, repetitio cessat. nec enim videtur indebitum soluisse, qui plenam defuncto fidem exhibet.

Pro rata portione.] Deducto ære alieno hereditas diuiditur inter heredem & legatarios. Nulla fit deductio inter heredem & fideicommissarium. Igitur priore casu, heres omnia sustinet onera: posteriore, pro sua quisq; parte. Onera ioquam creditorũ. An & legatariorum? Hæc verò onera ad solum fideicommissa- E rium spectant, qui tamen quartæ retentionem non habet. Hæc ita si heres totam hereditatem restituere rogatus sit, nō si partē, l.2.C.ad Trebel.l.1.§.si is qui cccc.D.eod.

Quæ quartam cont.net.] Quod si plus quarta continet, heres etiam legatariis in id tenetur quod quartam excedit, videlicet si plus legatariis debeatur, quam ad fideicommissarium peruenerit.

Et ideo D. Aug.ad nec.iuris ea retraxit.] Quid.cod. *ea detraxit.* Legendum autem est, *eadem traxit.*

Vir excellent.ssimus.] Vet. *vir excelsus.* Vir excelsus, magnificus, illustris, idem sunt. F

Postquam rogauerit.] Hæc non sunt in lib.vet.

Recurrat.] Vet. *decurrat.* fauor est hic magnus fideicommissorum in codicillis relictorum, vt omnimodo præstentur ab herede qui fateatur se rogatum, etiam si nullus fuerit adhibitus testis, vt inficiator iurare compellatur, vt recusans iurare pro confesso habeatur.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

Quoad.] Vet.cod. *quia.*

Velut ex suo testamento.] Et hoc nimirum est directo. siue re- G cto iure. Legata ex ipso testamento, fideicommissa ex fide heredis pendent. vt rectè Suidas legata definierit, τὰ ἐν διαθήκαις, fideicommissa, τὰ ἐν πίστει καταλειπόμενα ὑπὸ τῶν μελλόντων τελευτᾶν. Illa igitur sunt directa, hæc non item.

Volo, mando.] Volo, id est, cupio. Mando id est, committo. hæc verba imperatiua non sunt, sed precatia.

De codicillis.

Esse cœperunt.] Non est, *esse.*

Deinceps reliqui.] Reliqui coheredes Augusti.

Legata quæ iure.] In codicillis testamento confirmatis directo H heres scribi non potest, legata tamen in eis & tutelæ & libertates relinqui possunt. quo igitur ait filiam Lentuli legata ipso iure non debuisse? nempe quia ius codicillorum nondum erat receptum.

A *Sapientes viros.*] Vet.cod. *prudentes, inter quos Trebatius quoque.*

A voluntate.] Et hoc quidem ad Papinianum Tribon appinxit in l.ante tabulas.D. de iure codicill. quod nec Paulum admisisse indicat l. impuberem. §. qui codicilloa. D. de lege Cornel. de fals.

Neque admit.] Quod fit per exheredationem.

Nec exheredatio.] Eorum scilicet qui heredes scripti sunt. Eorum verò qui heredes scripti non sunt, exheredatio nulla est nisi suorum numero sint.

AD LIB. III. INSTITVTIONVM DN. IVSTINIANI.

De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur.

IN vetustissimo & probatissimo Codice quo in conscribendis his notis vsus sum, frequentissimè sic habetur: *Dn. Iustiniani perp. A. Institutionum* C *compositarum per Tribonianum virum magnificũ magistrum & exquæstorem sacri palatii, & Theophilum & Dorotheum v v illustres & antecessoru incipit tertius. De heredit. quæ ab intest. def.* Hic autem titulus pertinet ad totam materiam intestatæ successionis: specialiter autem sub eo de suorum dumtaxat successione tractatur, eiusque summa hæc est: Suos heredes nobis esse ex XII.tab. legitimos filios vel naturales factos legitimos. In suorum linea vlteriorem à proximiore nō excludi. Vlteriorem vice sui patris admitti. Inter suos heredes à prætore vocari emancipatos, non etiam eos, qui D sunt in adoptiua familia. Inter suos heredes ex cōstit. vocari nepotes ex filia & deinceps ceteros.

Prognatus prognatáve.] *Pronepos proneptisve ex nepote ex filio nato progenitus progenitáve.* vnde & in l.lege Iulia. D.de ri.nup. sic legendum est *pronepos ve ex nepote ex filio nato.* & paulò post, *proneptisve ex nepote ex filio nato nata.*

Neptis vel.] Hæc obliteranda sunt auctoribus lib.scriptis.

Curiis tamen ciuitatum.] Dari autem possunt etiam extantibus iustis filiis. Sunt enim in l.3. C.de nat.lib. temerè ab aliquo addita hæc verba, *Naturalem dumtaxat fœcunditatem sortiatur,* E ea ipsa No.1.Theod.de hon.decur.contra l.communium.C.de nat.lib. quæ merito fuerāt ab Triboniano prætermissa, vt auctores sunt omnes libri scripti. Memini eodē modo in l.2.C.quand. & quib.quart.pars deb.ex No.2.Theod.de bo.decur. perperam addita fuisse verba hæc, *Et optionis condicio in offerēdis rebus quartæ partis vel dodrantis,* quæ absunt ab omnibus libris scriptis. & meritò: cùm eius optionis in l.2. nulla mentio ante habeatur. At ibi etiam in eo peccatum est, quod cùm in Nou Th. post illa verba, *Quartæ partis,* spatium relictum esset, suppleuere, *vel dodrātis,* hæc scilicet potius cùm supplenda essent, *siue eius pretio.*

F *Filius in potestate eius sit.*] Quippe cùm mortis tempore is nepotem gradu præcedat. sed & illud necessarium est, vt nepotem in hereditate præcedat, l.scripto. D.vnde lib.§.cum autem ꝗ.

Sui autem.] Vet.cod. *Sui autem etiam ignorantes heredes fiunt.*

Hereditatem aut.] *Aut,* abest à vet. lib.

In parentis.] Vet. *in patris.*

Hac ratione si filius.] Liberi qui sunt in familia, si primum gradum obtinent, sui heredes appellantur, dummodo vt in gradu ita in hereditate præcedāt. In hac igitur specie filius nepoti non obstat: quoniam post mortem filii, testamentum destituitur. G Ceterum non destituto testamento filius nepoti obstat, l. scripto. Vnde lib. l.si quis filio. De iniust. rupt. test. ideoque nepos testamentum quasi successione non rumpit: quia non nisi post mortem testatoris ius filii exheredatione abscissum fuit, l.filius. §.videamus.in fin. D. de bon.poss. contr. tab.l 1 §. post suos. D. de suis & legit. her. At si filius præteritus qui est apud hostes, in eo statu decedat, nepos testamentum rumpit. Ius enim filii non fuit hoc casu moriente testatore abscissum. sed pependit, l.illa.§. 5.D. de hered. inst. & hæc est sententia l. si quis postumos. §. si filium. D.de lib. & postum.

H *Hac ratione si filius.*] Huic similis alia species ponitur in leg. 1. §.sciendum. D.de suis & leg. her. Cui Papin. in l.vlt. D. de cond. inst. hanc videtur coniunxisse his verbis, *quemadmodum si exheredato,* & quæ sequuntur: quæ tamen Papiniani sententia valde amputata aut certè deprauata est.

Attigit.] Vet. *tetigit.* & paulò post, *inter liberos auo.* A

Cum non sint sui.] Non est, *sui.* Sentẽtia hæc est: Cùm heredes esse non possint quasi sui vel quasi agnati, quòd liberi qui non sunt sui, certè nec agnati sunt, l. scripto. Vnde lib. l. de bonis. § 1. de Carb. edict. denique cùm non sint quantum ad hereditatem liberi, nec quantum ad bonorum possessionem quæ iure proximitatis defertur, cognati sunt.

Emancipato.] Non est, *vno.*

Et solus suus heres.] Legendum vt in vet. *id est, solus suus heres est.* & paulò post, *pro parte fiat.* quod est αὐτόθεν.

Et quantum ad hunc adoptiuum patrem pertinet.] Tria posteriora verba absunt à vet. lib. B

Emancipati fuerint.] Vet. *emancipati sunt.* & paulò post, *id est, qua cognati.*

Seruamus.] Vet. *seruauimus.*

Pronepotes, qui ex nepotibus.] Vel ex nepotibus ex filia natis.

Tam in auo vel proauo materno.] Auus maternus respicit nepotem ex filia natum: Proauus maternus respicit pronepotem ex nepte ex filio vel filia nata. Idem tamen dicendum est in proauo paterno, qui respicit pronepotem ex nepote ex filia nato.

Quam in auia vel proauia.] Auia materna respicit nepotem ex filia natum, Paterna nepotem ex filio. Proauia paterna pronepotem ex nepote ex filio filiave nato natum, Materna pronepotem ex nepte ex filio filiave. C

Eundem gradum.] Id est, suorum heredum.

Aliquid sit eis.] *Eis*, id est, filiis filiabúsque, qui quæve ad successionem patris vocantur ex XII tab. Item filiis filiabúsque, qui quæve ad successionam matris vocantur ex S.C. Orfitiano. Item nepotibus neptibúsve ex filio, qui quæve ad successionem aui paterni vocantur. vt sit, inquam, eis amplius aliquid quàm nepotibus ex filia iam mortua venientibus ad successionem aui materni, aut nepotibus ex filio vel filia ad successionem auiæ paternæ vel maternæ, aut pronepotibus ex nepote ex filia nato ad proaui paterni, aut pronepotibus ex nepte ex filio filiáve nata ad proaui materni, aut pronepotibus ex nepote ex filio filiáve nato ad proauiæ paternæ, aut pronepotibus ex nepte ex filio filiáve nata ad proauiæ maternæ. quos omnes Constitutio vocat inter suos. D

Veteris iuris.] XII tab. vel S.C. Orfitiani.

Portionem nepotum.] Nepotum ex filia, si quæratur de hereditate aui materni. Item nepotum ex filio vel filia, si quæratur de hereditate auiæ paternæ vel maternæ. E

Vel deinceps.] Vt pronepotum ex nepote ex filia nato, si quæratur de successione proaui paterni & ceterorum, de quibus superius dictum est.

Quam mater eorum.] Cùm defunctus est auus maternus, de cuius successione nunc agitur.

Vel auia.] Cùm defunctus est proauus maternus, auię maternæ pater, de cuius successione nunc pronepos litigat.

Fuerat acceptura.] Mater de hereditate patris defuncti, qui est ad nepotes ex filia auus maternus: auia iam mortua post filiam suã de hereditate patris, qui proauus maternus est ad pronepotes ex nepte ex filia nata. & sic intelliguntur hæc, quando masculus mortuus est, cuius de hereditate agunt ii, qui ex filiabus & nepotibus nati sunt. F

Vel pater eorum.] Cùm quæritur de auiæ paternæ hereditate, addendum videtur, *vel mater eorum*, atq. ita Th. legit, cùm similiter auia materna defuncta est, cuius defuncta matre nunc hereditatem nepotes sibi defendunt.

Vel auus paternus.] Cùm proauia mea paterna mortua est.

Siue maternus.] Cùm proauia materna defuncta est. His adde *vel auia paterna siue materna.* G

Quando femina mortua sit.] Id est, auia vel proauia. Suprà quãdo masculus, id est, auus vel proauus mortuus est. Cùm de hereditate masculi quæritur, multum distant qui per virilem sexum ab his qui ex feminis descendunt. nam illi ex XII. hi ex constitutionibus vocantur. Cùm de hereditate feminæ, eodem omnes iure vocantur.

Ex cuiusdam.] L. si defunctus. Cod. Theodos. de legitim. heredib. ex qua etiam trientis deductio fit. Quadrantem tollit in hoc §. Iustinianus: sed & trientem tollit in Nouell. 18. & 118. idque Græci ad Theophilum adnotarunt, aut idem ipse Theoph. in extremo huius §. vt & in titul. quibus mod. testam. inf. de ratione mutati quadrantis Falcidiani, auctore Viglio Zuichemo. H

Antiquitas.] Lex duodecim tab. l. 3. Cod. de suis & legitim. hered.

De legitima agnatorum successione.

Vel constitutiones.] Naturales, qui ex constitutionibus redacti sunt in potestatem patris, sui sunt, & hoc est quod Iustinianus ait in tit. proxim. Quibus connumerari, &c. id enim est suis connumerari, idemque ipsius tituli ordo indicat. nam vsq. ad §. emãcipati. de suis tractatur ex XII tab. deinde de his quos prætor vocat inter suos. tum in §. item vetustas. de his qui ex constit. vocantur inter suos, cuiusmodi sunt nepotes neptésve ex filia pronepotes proneptésve ex nepte ex filio filiáve nata, vel ex nepote ex filia nato: non etiam naturales facti legitimi: quo in errore est Theo. in tit. de success. cogn.

Existat qui successionem.] Vet. cod. *extat & successionem.*

Agnatum proximum.] Sui heredes, sunt etiam agnati, l. si filius. de suis & leg. her. l. 1. C. §. 1. de grad. & affi. l. de bonis §. huic autem. de Carbo. edict. sed differentiæ causa separantur sui ab agnatis, in ordine suorum non seruatur gradus prærogatiua: quod secus est in ordine agnatorum. Hi diuidunt hereditatem in capita, illi in stirpes. In his habetur discretio sexus, in illis non item. Hi fiũt heredes aditione, illi existunt. His capite deminutis non datur bonorum possessio Vnde legitimi, illis tunc etiam datur bonorum possessio Vnde liberi. Agnati & sui dicuntur etiam legitimi.

A patre cognati.] Vet. *a patre cognati*, id est, per patrem, sic & in §. 1. de leg. agn. tut.

Qui & consanguinei.] Semper in libris nostris consanguinei sunt fratres sororésq. ex eodem patre, licet nõ eadem matre. Vterini verò non sunt cõsanguinei. deniq. consanguinitas est fraternitas: nec vllo in loco aliter hoc verbum vsurpatur.

Quasi impropriè.] l. 1. §. vlt. D. de suis & leg. her. l. 2. §. sed etsi ipsa. D. ad S.C. Tertyll.

Ex ceteris agnatis suis.] Vet. lib. non habent, *suis.* Si quis igitur ex ceteris agnatis adoptauerit aliquem, non dubitatur eum inter suos agnatos connumerari.

Quod ad feminas vero attinet.] In vet. lib. non est, *attinet.*

Exæquauit.] Quid. cod. *exæquentes.* Hæc igitur est ex XII tab. & constit. Iustiniani legitimorum definitio, Legitimi sunt agnati vtriusque sexus, siue natura, siue adoptione quęsiti sunt. Ex lege Voconia, Legitimi sunt agnati virilis sexus, quod ego latius exposui in notis ad Vlpianum.

Hoc etiam.] Ex constitutione Iustiniani inter legitimos vocantur sororis germanæ vel vterinę filii tantummodo & filiæ, vel soli vel vnà cum consobrinis, quibus ipsi sunt amitini: videlicet si nulli extent defuncto consanguinei aut vterini, quod tamen in No. 118. omnino aliter distinguitur. Sunt verò hæc omnia in ea No. temerè addita, καὶ ἀδελφοπαίδων, item, ἢ ἀδελφόπαιδες: item ἀλλὰ καὶ οἱ ἀδελφόπαιδες τὴν μοῖραν τὴν ἰδίαν γονέως λαμβάνοντες, & paulò post ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἀδελφόπαιδες. nam etsi ex ea fratrum filii cum fratribus succedant, non tamen succedunt cum parẽtibus fratribúsq;: non ex ea inquam, sed ex 127. Denique Bulgarus Iulianusq. patricius Nouellarum interpretes ea verba non agnouerunt.

Sed in capita.] Inter ipsorum fratrum filios nullis aliis concurrentibus. quod à Iustiniano abolitum non est.

Vsa lex XII. tab.] In vet. lib. non est, XII *tab.* sed intelligitur tamen.

Qui contracta fiducia.] Fiducia est redhibendi aut reuendendi lex venditioni apposita. Igitur in emancipatione filii, tunc pater contrahit fiduciam cùm vendit eum interposita reuendendi aut remancipandi fide: atque ea re quidem is, qui ea conditione emit, pater dicitur fiduciarius. Hanc verò legem pater naturalis interponit, vt sibi ex ea filius reuendatur atq; ita à se manumittatur; & per manumissionem vt sibi iura legitimæ successionis adquirantur, auctore Caio lib. 1. Instit. alioquin manumissione emptor legitimus heres fieret. fiducia igitur lex est redhibẽdi aut reuendendi, vt in l. 2. C. de pact. inter empt. & ven. vel empti seruum manumittendi, vt in l. 4. §. si ab ignoto. D. de manumiss. l. 3. D. de obsequ. à lib. præst. Lex deniq; commissoria exemplum est fiduciæ, id est, fiduciariæ emptionis aut fiduciarii pignoris: & ideo Paul. lib. 2. sent. sub tit. de lege commiss. non nisi de fiducia & actione fiduciæ tractat. Ceterum hodie fiduciaria emptio rectè fit, *id est*, sub lege commissoria, non etiam fiduciarium pignus. l. vlt. C. de pact. pig. quod tamen ante eam constitutionẽ & ex Cicerone, & ex Paulo, & ex Isidoro æquè probatum fuisse constat.

Omnino.]

Omnino.] Vet. *omnimodo*. Ergo ex constit. Iustiniani inter legitimos vocantur, qui non contracta fiducia emancipauerunt. & superuacua est bon. pos. Vnde x personæ.

Apud veteres.] Libri scripti, *apud antiquos*.

De S.C. Tertulliano.

D. Hadriani.] Id est, D. Pii. Tertullo & Sacerdote Coss. sic in l. acceptis. D. ad leg. Falcid. l. deducta. §. nummis. ad Trebel. coniuncta l. in quartam. ad leg. Falc. sic in l. si de vi. de iud. coniuncta l. 5. de vi pub. sic epistola D. Hadriani de diuidēda actione ex stipulatu vel mandati, id est, D. Pii. l. si testamento. §. quod si duo. D. de fideius. quam appellationem D. Pius sortitus est adoptionis iure sic l. 3. si pars her. pet l. 3. de sep. viol.

Non etiam auiæ.] Vt ex constitutionibus nepos neptisve auiæ succedit, ita miror cur ante Iustinianum nō extiterit constitutio aliqua quæ auiæ mutuam successionem daret.

Mater ingenua.] Ingenua vel ciuis vel Latina ius Quiritium consecuta: item libertina. Latina ingenua & Latina Libertina non consecuta ius Quiritium ex S. C. Tertulliano non succedit. auctor Paul. lib. III. Senten. Latina ingenua est, quæ nata est ex Latinis libertinis.

Qui sui sunt.] Ergo liberi, qui in adoptionem dati sunt, matrē non excludunt: nam neque sui sunt, neque bon. possessores. quin potius ipsi excluduntur à matre. nam matri vnde legitimi, ipsis vnde cognati datur. enimuerò ex decreto D. Pii matrem excludunt, ne quasi legitima succedat, & simul cum matre ex illa parte vocantur, qua cognati: quam si non admittant, mater succedit in eorum locum quasi legitima. atque ita fit vt edicto Vnde cognati succedat edictum Vnde legitimi, l. 2. §. sed si quis decesserit. D. eodem titul. id quod etiam contingit in specie §. si fil. consanguinea. ead. l.

Sed & filia sua.] Filia quæ ex S.C. Orfitiano admittitur, præfertur auiæ quam S. C. Tertyllianum vocat: quod & de nepte traditur & proauia, l. 1. & 4. C. de S.C. Orfitiano. l. si matre. C. de suis & legit. lib.

Ex constitutionibus] Ex S. C. Tertulliano mater vocatur propterea quod filia suus heres non est aut sui loco. Rursus filia ex S.C. Orfitiano. Id verò discidium ex constitutionibus sedatum & compositum est.

Pariter cum matre.] Et mater filiæ pro dimidia, filio pro virili succedebat, l. 2. C. Th. de sec. nup.

Onerata.] Ostendi in notis ad Vlpian. tit. vlt. legendum esse, *honorata*.

Fratribus & sororibus.] Vet. fratri & sorori.

Sed cum antea constitutiones] Constantini & aliorum, l. 1. 2. 7. C. Th. de leg. her. quarum sentētia hæc est, Vt mater quę liberis honorata non est, cum agnatis filio filiæve ex triente succedat: vt quæ liberis honorata est, trientem aspergat fratri cognato (nam frater agnatus matri præfertur) vel patruo eiusque filio, vel nepoti, non vlterioribus. Contrà verò Iustinianus matrem in solidum ad hereditatem filii vocat, nisi concurrant sorores, quibus dimidiam partem relinquit ex iure antiquo, vel fratres soli aut cum sororibus cum quibus pro capitibus hereditatem diuidit: nec interest agnati fuerint an cognati, habuerit ipsa ius liberorum an non habuerit. Mortuo filio emancipato & concurrente patre mater excluditur ex S.C. Tertulliano. Rursus pater excluditur à filiis suis emancipatis fratribusque defuncti. sed ex constitut. Iustiniani, id est, l. vlt. C. ad Tertyl. hoc casu patri matrique datur vsusfructus ex besse. Mortuo autem filiofam. fratribus emancipatis sororibusque & matri secundum prædictam distributionem proprietas: patri vsusfructus, quo & superstite filio vsus est, conseruatur. Quòd si fratres concurrant non emancipati, siue defunctus fuit emancipatus, siue non. bona fraterna ex constitutione l. cum oporter. C. de hon. quæ lib. adq. & l. de emancipatis. C. de suis & legit. lib. quæ legem vlt. C. ad Tert. consecuta est, patri adquirūtur vsusfructus iure. Æquum igitur erit concurrente matre virilem ei, aut dimidiam portionem proprietatis dari. Sed hæc omnia mirum in modum perturbātur in Nouellis Iustiniani.

De S.C. Orfitiano.

Hoc S. C. filius succedit matri, &c. quamuis matri cognatus sit non agnatus, matris tamen agnatis præfertur. eius auctores fuēre D. Marcus & Commodus oratione in senatu habita, aut per candidatos recitata, l. sacratissimi. D. ad Tertyll. Aliud verò eius

A S.C. caput refertur à Paulo lib. IIII. sent. ad leg. Caniniam. Cassiodorus in lib. de Consulibus Orfito & Rufo Coss. inquit, Imperatores ne quid bonitati deesset, seueriores quasque leges nouis constitutionibus temperarunt. Spartianus in Marco. leges addidit de bonis maternis & item de filiorum successionibus pro parte materna.

Postea hoc constitutionibus.] Valentiniani, Th. & Arcadii cum deminutione certæ partis, vt dictum est in §. item vetustas.

Et licet antè decesserint.] Vet. *& licet ante decesserint quam adierint*. legendum tamen est, *quam adcresceret*. vt in l. si ex pluri-
B bus. vel potius, qui adierint.

De successione cognatorum.

Non etiam liberis.] Immò ex constitut. Iustiniani etiam filiis, l. vlt. C. de legit. her.

Cum aliqua deminutione.] Vt ecce si vnus sit frater integri iuris, alter emancipatus: integro datur bes, deminuto triens. si duo sint emancipati, vnus integri status, huic semis, illis singulis quadrans. si duo integri, vnus deminutus, huic sextans duella & duellæ quarta pars, illis dodrans duella & alterius duellæ reliquum.
C Semper enim id exigimus, vt singuli integri duabus partibus amplius habeant, quàm emancipatus: sed hæc deminutio à Iustiniano sublata est.

Proximitatis nomine.] Hoc proprio nomine cognatio naturalis significatur: namq. in ea sola proximitas spectatur. In suorum, in agnatorum ordine, non quis sit proximior, sed quis suus, quis agnatus spectatur: ac sæpe fit vt proximiorem suus vel agnatus excludat, §. repetitis. §. vlt inf. tit. prox.

Sicut & matris cognati sunt.] Vet. *sicut ex matre cognati*. Sensus hic est, eos inter se cognatos esse, sicut ex illis qui per matrem
D coniunguntur, cognati sunt. Agnati sunt ex patre cognati: Cognati sunt ex matre cognati.

Vsque ad sextum.] Et ideo Vlp. in titul. de sol. capac. si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum & Pap. in l. octaus. Vnde cog. Octaui gradus agnato deferri bon. posses. vnde legitimi, etiam si lege heres nō extiterit, vt puta si hereditatem non adierit, aut se pro herede non gesserit. eidem vt proximo cognato nō dari, vnde cognati, etiā si se pro herede gesserit nam vltra sextum gradum ne agnatis quidem ipsis, qui etiam heredes extiterint, quasi cognatis bon. poss. deferri potest.

E *De gradibus cognationum.*

Vet. libri, *De gradibus cognationis*, & ideo]. *Agnationis quoq. gradus*, inquit.

Qui Græcè πατράδελφοι.] Vet. libri, *πατρῷος*, & paulò post *μητρῷοι* non *μητράδελφοι*. absunt autem illa verba, quæ Græcè *πατράδελφοι* appellatur, quæ Græcè *μητράδελφοι* dicitur: non tamē illa quæ in plerisq. impressis desunt, vel apud quosdam τηθὶς appellatur. Vet. libris suffragatur Græca conuersio Theophili.

Amitæ tuæ filii.] At quis sit matruelis in l. 1. D. de l. Pomp. de
F parricid. dubitatur. An materteræ filius? Consobrini autem & Consobrinæ appellatione in ea lege continebuntur ex fratre & sorore filii. nam etsi auunculi filius mihi sit consobrinus, ego illi amitinus, vt Iustin. refert. & Paulus lib. IIII. senten. eod. tit. (in quo, vt hoc in transcursu dicam, error est dum ait: *id est, auunculi & matertera*, nam abundant hæc, *& matertera*.) possint tamen inter se amitini appellari auctore Caio in l. 1. de grad. & adf. & Paulo in l. Iurisconf. eod. & Nonio Marcello. Amitini, ait Nonius, fratrum maris & feminæ filii, patrueles marium fratrum filii. Possint & eodem modo confusis appellationibus inter se
G consobrini appellari. Igitur non malè Donatus in Terent. Cùm inquit, de fratre natus est alter, & alter ex sorore, consobrini: cùm ex fratribus, patrueles dicuntur. Sunt & consobrini quidem in sexto gradu, hi sunt patruelium, consobrinorum, amitinorum filii: & hoc est quod Paulus ait in l. Iurisconf. sororum fratrúmque meorum nepotes neptésve, item mei inter se consobrini sunt. & lib. IIII. sentent. Proprioris, inquit, sobrini filius filia qui consobrini appellantur. & paulò post, in VII gradu constituit consobrini filios filiasque, id est, sobrino natos natasque. hi ab Theophilo in hoc titulo *μείζονες ἀνεψιοί* vocantur, & simpliciter
H consobrini in §. vltim. de succes. cogn. Propriè autem sobrini dicuntur & sobrinæ, l. 3. D. de grad. & adf. quæ appellatio à plerisq. etiam matruelibus tribuitur. Spartianus in Hadriano Traianum consobrinum patris Hadriani, ipsius quoque Hadriani consobrinum vocat. quem nos propius, vel propiorem, vel propriorem

ſobrinum ſobrinam, aut propiorem ſobrino ſobrina, omnimodo rectè, Th. proprius conſobrinum conſobrinam, & Sex. Pompeius in vet. Sobrinus. Eſt igitor propior ſobrino ſobrina patris mei conſobrinus conſobrina, ego illi ſum conſobrini filius filia. & hoc Paulus indicat *in l. 1. C §. quinto. verſ. perſona. & verſ. his omnibus quos a patrui nepote.* Hinc emendandum eſt quod Tacitus *lib.* x i i. ſcribit in hunc modum: *Quia Lepida minore Antonia genita auunculo Augusto, Agrippina ſobrina prior ac Cneimariti eius ſoror.* & pro *minore* legendum *maiore*, auctore Suetonio *in Nerone cap.* v. & pro *ſobrina prior, ſobrina proprior.* fuit enim Lepida Germanici patris Agrippinæ conſobrina, Germanicus ex Antonia minore, Cn. Domitius & Lepida ex Antonia maiore. Sed tamen, vt confuſa eſt vtrioque amitini & conſobrini appellatio, quemadmodum ſuperius dictum eſt, ita factum eſt, vt propiori ſobrinu ego etiam vocer propior ſobrinus. Sex. Pompeius. Propius ſobrino mihi eſt conſobrini mei filius & patris mei conſobrinus. Non malè igitur in l. 2. C. vnde legit. *Cum propiorem ſobrinum, id eſt, natum a conſobrina.* Idem verò Sext. rectiſſimè ex Ælio Gallo tradit ſobrinum eſſe conſobrini patris mei filium, & conſobrinæ matris meæ filium. Sobrini autem mei filius qui ſeptimo gradu eſt, mihi ſobrino natus eſt, ego illi patris ſui ſobrinus, ipſi inter ſe ſobrinorum filii ſe inuicē ſobrinis natos appellant nam vltra ſobrinos non eſt cognationis nomen, id eſt, vltrà ſextum gradum, *l. 1. C. §. pen.* vbi Trebatii auctoritate vtitur. Vt autē conſobrini, amitini, propius ſobrini confuſam permixtámque appellationem fuiſſe oſtendimus, ita ex *l. 1. C. §. pen. verſ. amita magna,* conſtat quemadmodum ſobrini mei filius mihi eſt ſobrino natus, ita patris mei ſobrinum mihi eſſe ſobrino natum. ait lex, *ipſe autem iiſdem ſobrino ſobrináve natus*, id eſt, is cuius de cognatione quæritur patrui magni & aliorum pronepotibus.

Item propatrui.] Om. lib. ſcrip. his omnibus carent, ipſe etiam Theophilus. Igitur ſic legimus, *id eſt, abauia frater & ſoror, item ſobrinus ſobrinaque, id eſt,* &c.

Generata.] Vet *generata quoq.* vnaquæque generatio, vel ſucceſſio gradum efficit. Affinium nulli ſunt gradus, quia nec alii ex aliis gignuntur, nec ſucceſſione veluti quadam inuicem nectuntur: vt ecce qui ex genero naſcitur affinis non eſt, ſed cognatus: ideoq. in *l. iuriſconſultus* exiſtimo legendum, *iuriſconſultus cognatorum gradus & adfines*, vt in inſcriptione legis, & in ipſo titulo.

Agnationis.] Vt ſex cognationis gradus numerābant, ita agnationis gradus, qui penè in infinitum extenduntur. Qui ſeptē numerāt cognationis gradus, hoc ideo faciūt, quia ex ſeptimo gradu cognationis iure vocatur ſobrino ſobrináve natus.

Sed noſtra conſtitutione] Ex hac conſtit. filii naturales, id eſt, vel in ſeruitute, vel poſt libertatem vulgò quęſiti, inter legitimos vocantur. Aut verò liber ex ancilla propria vel aliena, aut libera ex ſeruo proprio vel alieno, aut ſeruus ex ancilla liberos ſuſcipit. Primo caſu manumiſſa ancilla cum natis, nati non ſuccedunt matri ex Orfitiano, quia nec cognati quidem ſunt, ſed ex hac cōſtitutione. patri autē non ſuccedūt niſi is cum matre dotalia inſtrumenta conficiat: quo caſu non ex hac conſtitutione, ſed ex x i i tab. vocantur tamquam ſui. rurſus poſt libertatē nati matri non ex hac conſtit. ſed ex S. C. Orfitiano ſuccedunt. ſed tamen vtriq; ſimul vocantur, in ſeruitute ſuſcepti ex hac conſtitutione, in libertate ex Orfitiano. Secundo caſu matri, ſublato iam S. C. Claudiano, ex S. C. Orfitiano ſuccedunt, hi videlicet quos ſuſcepit ex ſeruo alieno, non ex ſeruo proprio. ſeruo autem alieno manumiſſo filii ex hac conſtitutione ſuccedunt ſimul cum his qui ex eadem, vel alia muliere poſt libertatem in concubinatu ſuſcepti ſunt. ſi enim non ex eadem, ſed ex alia muliere nuptiis contractis filii quæſiti ſint, hi proculdubio obſtant in ſeruitute ſuſceptis. Tertio caſu omnibus manumiſſis, filii patri matrique ex hac conſtitutione ſuccedunt vnà cum his qui poſt libertatem vulgò quæſiti ſunt, qui patri ex eadem conſtitutione, matri ex Orfitiano ſuccedūt. Ex hæc vera ſunt ſiue nati ſiue facti ſint ſerui. nam quod *in tit. de cap. demin.* traditur cognationem manumiſſos non recipere, id Iuſtinianus in ſua conſtitutione non negat: hoc enim ſolis filiis dat vt libertinis legitimi heredes ſint, nō etiam reliquis cognatis. *Lex autem Ex libera. C. de ſuis & legit. lib.* quæ huic conſtitutioni opponitur, ſi titulum ſub quo poſita eſt inſpicias, certè pugnat cum hac conſtitutione. at meo quidē iudicio lex fugitiua eſt, id eſt, non ſuo titulo poſita, vt & *l. 1. conſdem inult. l. 2. C. de dolo. l. 1. C. de accuſatio. l. Data. C. qui accuſ. non poſſunt. l. 3. D. de appell. recip. l. cum pro quo. D. de iniu. voc.* & aliæ A complures incuriæ Triboniani manifeſtæ indices. Ceterùm ipſi inter ſe filii naturales inuicem quaſi iure conſanguinitatis ex eadem conſtitutione ſuccedunt.

Hi qui ex ſeruili.] Vet. *& hi qui ex ſeruili.*

Siue ex eodem parte.] Locus hic admodum deprauatus eſt. legendum, *ſiue ex eodem patre vel eadem matre, ſiue ex aliis qualicumque copulatione nati ſint, ad ſimilitudinem,* &c. Nam aliæ nuptiæ nō ſunt, cum priores nullæ fuerint. rurſus ſi ex nuptiis ſunt quidam, naturales cum eis concurrere non poſſunt. tum verò ſi ſunt ex nuptiis, cur adiecit, *ad ſimilitudinem*, & quæ ſequuntur? B Emendationis huius auctores mihi ſunt libri ſcripti.

Et eorum quos inter.] Vet. cod. *quóſque inter ſuos heredes iam enumerauimus.*

Sexu.] Quid. cod. *genere* ἤτοι φύσει.

Et quos.] Vet. *quoſque.*

De ſucceſſione libertorum.

Itaque inteſtato.] Vet. *itaque inteſtato quoque mortuo.*

Patrono nihil.] Vet. cod. *nihil in bonis eius patrono ius erat*, atq; ita etiam legit Ioannes.

C *Centenarius.*] Centenarius eſt qui olim cenſus dicebatur, de quo memini me dixiſſe *tit. de leg. Falcid.* inde centenariuo eſt C mille ſeſtertiorum, vel ex definitione Iuſtiniani C aureorum quantitas. & ita accipiendum eſt quod Suidas ſcribit in hunc modum: [illegible], & quod alio in loco, cum Priſci cuiuſdā Emeſeni fallacias deſcribit, [illegible], vbi etiam pleraque notat de origine præſcriptionis centum annorum pertinentia ad *l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.*

Patronis omnibus modis.] Vet. cod. *omnibus patronis.*

Ex conſtitutione.] Condictione ex lege, non vt olim per bon. D poſſ. contra tab.

Duarū verò vel plurium] Vet. *vel duarum pluriúmve.*

Eodem titulo.] Omn. vet. cod. *eodem modo*, & paulò poſt, *ſeruatur.*

De adſignatione libertorum.

Vt eis quos in poteſtate.] Non etiam emancipatis, idque ipſa S. C. verba indicant. ſed obſtat *l. 9. D. eodem titul.* quam ego ſic explicandam eſſe cenſeo. Adſignatio tunc vtilis eſt, cùm duo aut plures ſunt in poteſtate. Si vnus tantùm ſit in poteſtate, nulla eſt adſignatio. Emancipato quoque, remotis ſuis facta adſignatio E nulla eſt. Et hæc quidem omnia dubitatione carent. Dubitari tamen poteſt, an emācipatio poſtea facta adſignationem adimat? quod in *hoc §.* definitur. Dubitari & illud poteſt, an ſi præter emancipatum duo exiſtant ſui, poſſit patronus nō tantùm vni ex ſuis, ſed ſimul etiam emancipato adſignare, quod in illa *leg. nona* ita definitur, vt poſſit quis vni ex ſuis & emancipato pariter adſignare: atque ita vt quod per ſe non haberet emancipatus, id per coniunctam perſonam habeat, vt in *leg. mulieri. de condit. & demonſtrat. l. vltim. de liber. & poſtumis.* Quod ſi vnus tantùm ſit in poteſtate, vnus emancipatus, & vtriq. fiat adſignatio: quæ in perF ſona ſui nulla eſt adſignatio, nec propter emancipatum vtilis futura eſt. & ita cenſeo.

Suello Rufo.] Alii *Sabellio*, alii *Velleo*, ſcribendum, *Suillio Rufo.* Plinius *lib. 7. cap. 5.* vel *Suelleo*: vt in P. Florent. ſcriptum oportuit. Oſtorii autem Scapulæ meminit Cornel. Tacit. *lib. 16. & in Agricola.*

De bonorum poſſeſſionibus.

Emendandi.] Adde, *vel potius ſupplendi*, vt in *§. media. de leg. agn. ſuc.* vt puta cùm Prætor cognatos vocat, aut poſtumo alieno G defert bo. poſ. ſec. tab. ſupplet ius ciuile, nō etiam impugnat. eos namque lex nominatim hereditatem capere non prohibet. alioqui nec bonorum eis poſſeſſio daretur, *l. non eſt. D. de bon. poſſ.* Sed tamen qui ſupplet etiam emendat.

Neque impugnandi] Impugnare ius videtur bon. poſſ. contra tab. vt appellatio ipſa ſignificat. nec enim contra heredem datur, ſed contra tabulas, contra lignum, contra teſtamentum, maximè cum liberis emancipatis datur, aut patrono prætetito.

Nam Prætor heredem.] Nam nec dominum Prætor facere poteſt, *l. qui vſumfructum. D. Si vſusfruct. pet.* adeoque in doH minio pignoris addicendo auctoritate principis opus eſt, *l. & eleganter. D. de pign. action. l. debitor. D. ad Trebell.* & in adquirendo eius rei dominio quam prætor poſſidere iuſſit, vſucapione *l. Prætoris. l. his qui. l. ſi finita. §. Iulianus. §. ſi de vectigalibus. D. de dam. inf. e. l.*

Similem

Similem iuris.] Vet. *similem legis.* A

Prima.] Prima pars, primum edictum est de bonorum possessione contra tabulas. *l. ideoq́. l. scriptm. D. de Carb. ed. l. 2. D. de bon lib.*

Secundum tab.] Vet. cod. *secundum tab. testamenti, & cùm de testamentis.*

Sunt autem x personæ.] Totidem etiam, talesque personæ ex edicto prætoris hîco præferuntur in specie. *l. 1. C. de sec. nupt.*

Consanguinei.] Vet. *siue consanguinei siue vterini.*

Tamquam ex familia.] Quid. cod. *Tum qua*, quidam, *tum que*, lego, *Tum quem ex familia*, vt sint prima edicti verba, vt in *l. 1. l. si ex duobus. D. unde leg l. 1. D. vt ex leg. Lex illa. D. de verb. sig. & in 1 1 1. M. Tullij act. in Verrem.* B

Supradicta.] Vet. *prædicta.* & paulò post *præfata.*

Ceterum autem] Vet. *ceterum e. dierum dedit.*

Dies vtiles.] Dies vtiles sunt quibus scierit sibi bonor. possess. competere, quibusq́; eam potuerit petere. His opponuntur dies continui. Edictalis bon possessio quocumque die peti, & de plano dari potest. Decretalis non nisi de tribunali. Decreta enim tribunal exigunt: Edictalis ordinaria est: Decretalis non item. *l. filium. §. si quis contra. D. de leg præst l. 3. §. vlt. D de Carb. ed.* Edictales in *hoc tit.* propositæ sunt. Exempla decretalium commodiore tradentur loco. C

Curret sed quecumque.] Legendum, *curet sed quocumque modo aduertendi eum indicium intra statuta tempora ostenderit, plenum habeat earum beneficium.* auctores habeo lib. scriptos. *Indictum*, id est, voluntatis signum *l. 1. Cod. Theod. de cretione. Eorum.* i. principum.

De adquisitione per adregationem.

Qualis sunt operarum.] Hic locus est difficilis. eum se mox Th. explicaturum pollicetur. non explicat tamen: errato memoriæ, vt opinor, qua etiam lapsus est in *§. pen de cap. demin.* Quæstio est, cùm adrogatione non pereat ius patronatus. *l. sed si hac. §. patronum de in ius voc. l. si libertus præterito. l. patroni. de op. lib.* cur tamen operarum obligatio pereat. Loquitur de operis libertorum. seruorum enim operas capitis deminutione non perire constat inter omnes. *l. 2. de vsufruct. leg.* quod & de fabrilibus, pictoriis, aut alterius artificij operis mihi debitis dici conuenit. Officiales adrogatione pereunt. Officiales sunt cuiuscunque artificij operæ, quas patrono libertus officij causa præstat. *l. opera. D. de ope. lib.* hæ natura debentur: & ideò si eas ciuili iure indebitas libertus patrono exhibuerit, condictio cessat. *l. si non sortem §. libertus. de cond. indeb.* & soli patrono debentur: denique soli patrono soluuntur, non adiectu. *l. seruus patroni. cum seq. D. de ope. lib.* non alij cuilibet, nisi iubente patrono illæ quæ in artificio sunt, non heredi patroni extraneo illæ quæ nondum indictæ sunt, id est, quæ nondum cesserunt. Liberis tamen debentur, quia patroni sunt, liberis, inquam, non ea heredaris, enam si heredes non fuerint. Credo in *l. pro herede. §. si quid tamen. D. de adquir. here.* sic legendum esse, *cum petitio earum etiam non heredibus competat*, vt in *l. a duobus. & l. si operarum. de oper. lib.* sequitur, *& maximè futurarum*, quia scilicet præteritarum petitio solis heredibus competit. Creditori sanè operarum petitio non competit. sed neque adrogatori operarum obligatio adquiri potest, quia patronus non est. Ea igitur obligatio vt adrogatione pereat necesse est: quandoquidem in adrogati personam consistere non potest, quin & adrogatori ipsa statim adquiri videatur. & hæc est huius loci vera, ni fallor, explicatio. Illud notandum est, ab officiis in iure nostro separari obsequia. rursus fabriles, pictorias, aut similes operas separari ab officialibus, quòd hæ officij causa à liberto, illæ non officij causa ab alio, vel à liberto non vt liberto, sed vt quolibet edantur. denique nihil eorum quæ de officialibus supra dicta sunt, in illas cadit. Illud etiam adiici dignum est in *§. libertus*, pro, *veluti pictorias*, legendum esse *vel pictorias*: vt in *l. ea opere. l. quotiens. de op. lib.* D E F G

Parentibus.] Vet. *patribus.*

Rerum eius.] Vet. non habent, *rerum.* & paulò post habent, *Antecedunt.*

Ipse quidem iure.] Id est, *prætorio iure.*

Censentur.] Vet. *censentur.* H

De eo, cui libertatum causa bona addicuntur.

Ita vt si.] Legendum, *ita autem si*, id est, ita fiunt Orcini liberti.

Ac si hereditates.] Vet. *si hereditas.*

Quid ergo.] Hic locus sic restituendus est, *Quid ergo si quis int. dec. cod lib ded. neque adsit, ab int. hereditas? fauor co nst. deb lo. habere. Certè si testatus*, &c. deinde legendum. *Tunc constitutioni*

Abstinuerit hereditate.] Vet. cod. *abstinuerit se ab hereditate quam pot. in int. resti. potest admitti constitutio & bon. add fieri. Quid ergo.*

Quia semel.] Quid. cod. *quo semel. l. ergo D. de fid. lib.*

Cessat. hac.] Non est *hac.*

Ex ipsius.] Vet. cod. *ex ipsa.*

De successionibus sublatis quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex S. C. Claudiano.

Bonorum emptio.] Bonorum emptor similis erat bon. possessori. eum eu creditores experiuntur. *l nam postea. §. sed & si quis. D. de iureiur.* vel certa parte decidunt *l. Imperator. D. de pact.* is qua forma constituatur, Th. refert. cui & illud adiungi potest quod Cicero scribit in hunc modum *lib.* VI. *ad Attic.* Alterum quod sine edictu transigi commodè non potest de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, vendendis, quæ ex edicto & postulari, & fieri solent.

Extraord. iudiciis] Cùm non sollemni more, & certis perscriptisque formulis iudicia exerceantur.

Ex S. C. Claudiano.] Error est in Suetonio Tranquillo cum hoc S. C. & id quod Macedonianum dicitur Vespasiano tribuit. Verius enim est vtrumque esse Claudianum, vt scribit Tacitus *libro* XII. & prius quidem à me ...... fuit explicatum in notis ad Vlpian. *tit. de tutelis.*

De obligationibus.

Summa.] Summa, id est, prima semper.

Aut certe.] Legendum, *certè*: vt in vet. Constitutæ, veluti ex pacto in quibusdam causis. Comprobatæ, veluti ex conuentionibus insigentium.

In quatuor species diuiditur.] Legendum deducitur.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Reddantur.] Non datur mutuo, nisi quod & reddi potest in suo genere. cùm Stichus pro Pamphilo datur, Stichus non redditur, sed datur. cùm vinū pro vino datur æquè bonum, eadémq; mensura, redditur vinum verius quàm datur.

Quæ vocatur condictio.] Inde tit. *De condictione lib.* XII. *Digest.*

Remanet.] Vet. cod. *permanet.*

Exactam.] Malim exactissimam, vt in *l. 1. D. de obl. & act.*

Quantum suis.] Vet. *quantū in suis*, & mox, *potuerit eam rem.*

Teneturq́ actione.] Legendum videtur, *qui & actione depositi ipse de ea re*: vt in *§. item is cui. & §. creditor.*

Quod & ipse.] Legendum. *qui & ipse*: vt in *l. 1. D. de oblig. & act.* Commodatarius, Depositarius, Creditor de eadem re tenentur. Debitor, id est, qui mutuum accepit, de eadem re non tenetur.

Si ad eam rem.] Vet. *quod ad eam rem, &c. adhiberet.* In commodatario exactionem requirimus.

De verborum obligationibus.

Ex stipulatu.] Actio ex stipulatu plerumque generaliter accipitur & pro certi condictione. *l. inter stipu. §. si rem quam. D. de verb oblig. l. si pacto quo pœnam. C. de pact. l. vnica. C. de rei vxoriæ ac.* stipulatum pro stipulatione dicimus. *l. pecunia. D. de vsur. l. vxori. §. vlt. de legat. 3. l. 3. C. de inutil. stipul.* vt transactum pro transactione, in *l. vlt. C. si aduers. transac* & comperendinatum pro comperendinatione apud M. Tullium. Actio igitur ex stipulatu, id est, ex stipulatione, qua agitur hoc modo: *Quod mihi ex stipulatione hac dare facere oportet.* Certi condictione, hoc modo: *Aio te mihi ex stipulatione C. dare oportere.* Actio ex stipulatu incerti est actio. *l. si stipulatus sit. D. de vsur. l. 3. C. de inutil stipulatio.*

Firmum] Sunt qui & arrham dici putent ...... quod est firmum. Vt enim stipulatio, ita & arrha datur firmandarum obligationum gratia.

Fide promittis, fide promitto.] Abest à vet. lib.

Leonina.] Vet. *Leoniana.* vt & in *l. cum lege, C. de episcop. & cleric.* quamquam & à Leone dici possit Leonina, vt Leonina societas.

Quibuscumque tandem.] Omn. cod. quos in manibus habeo, habeo autem complures manuscriptos: *licet quibuscunque verbis expressum est.* quibuscunque, id est, τοῖς τυχοῦσι, non directis, non solemnibus.

Annuos.] Nihil interest vtrùm annua, vel in annos singulos.

vel quotannis ſtipuleris: Eſt antem puta ſtipulatio. ſimile etiam legatum purum eſt. l. nec ſemel. D. quando dies leg. ced. prætereà vna eſt ſtipulatio eaq; incerta, quòd certum & definitũ tempus non comprehendat. Legatum verò eſt multiplex. In ſtipulatione ſemel, in legato quotannis ius capiendi inſpicitur. l. Senatus. §. vlt. D. de donat. cauſa mort. l. cùm in annos. de annuis leg. l. cùm in annos. 1. & 2. D. quando dies leg. ced. Stipulatio perpetua eſt, Legatum morte finitur. l. ſi Stichum. §. vlt. de verb. obl. l. ſi in ſingulos. de ann. leg. Quæſierit aliquis rationem differentiæ & reſpondebitur annua legata, reluqui alimentorum, habitationis, diſciplinæ, veſtiarij, vel aliàs vt legatario conſulatur. In ſtipulatione non alimentorum aut ſimilis cauſæ rationem haberi, ſed promiſſorem ſibi potius diuiſis penſionibus conſulere, quàm ſtipulatori: qua fini etiam ſi teſtator legauerit, nempe vt heredi cóſuleret, nihil planè diſtabit legatum ab ſtipulatione. & hoc proditum eſt in l. nec ſemel. l. ſi cum præf. l. Firmio. §. vlt. D. quand. dies leg. ced. Ab illis autem ſtipulationum formulis, eæ ſeparandæ ſunt quæ ſequuntur: Hoc anno, in annum vnum, vel in annos 10. nam eæ ſunt in diem. l. qui hoc de verb. oblig. l. ſi annos. D. de cond. & demonſt. Vbi male Holoan. *ſi intra*: nam qui intra 10. annos liber eſſe iubetur, ſtatim liber fit. l. ſi ita fuerit. in fin. de manum. teſta. quòd ſi in annos 10. liber eſſe iubeatur, nouiſſimus decennij dies ſpectatur.

Pacti exceptione.] Ita fit, vt quæ iure ciuili non tollitur obligatio, iure prætorio tollatur. Tollendæ obligationis modi ex iure ciuili certi, ex iure prætorio incerti & infiniti ſunt: In his factum exigitur, in illis non item.

Condicio.] Vet. *condicio exſtat.* In ſtipulationibus ſpectatur tempus contractus. Ex hoc iuris principio multa ſequuntur. vt ſeruus hereditarius fruſtra vſumfr. etiam ſub condicione ſtipuletur. l. vſusfru. de ſtip. ſer. vt ſi filiusfam. ſub condicione ſtipulatus & pendente condicione emancipatus fuerit, patri actio cõperat. l. ſi filiusfa. de verb. oblig. l. quæ legata. l. non omne quod licet. de diuerſ. reg. iur. vt ſeruus ad prędium domini ſeruitutem rectè ſtipuletur. l. ſi vnus ex ſociis. de ſer. ruſt. vt ſtipulatio condicionalis conferatur. l. 2. §. id quoque. D. de collat. Vt de eo quod ſub condicione filiofa. promiſſum eſt, paciſci, is non poſſit. l. & heredi. §. filiafam. D. de pac. Vt ſtipulatio condicionalis ad heredem tranſmittatur. quæ omnia in legatis ceſſant: nimirum quia in eis non teſtamenti præſens tempus, ſed ceſſionis futurum tempus ſpectatur.

Adiectum.] Vet. cod *iniectum.*

Quæ enim per rerum naturam.] In præteritis vel præſentibus rerum naturam intuemur, non inſcitiam noſtram. In futuris inſcitiam noſtram, non rerum naturam intuemur. nam & quæ futura ſunt in rerum natura certa ſunt. nihil deniq; naturæ rerum incertum eſt. & quodcunque fit, id iam per rerum naturam certum erat priuſquam fieret: cùm & quæ futura ſint, ἀνάγκῃ ſit fieri: quæ tamen vetus eſt philoſophorum quæſtio. Natura autem hominum ea quæ futura ſunt, penitus incerta & incognita ſunt. Nam & ſi præſentia, & præterita complures ſcire poſſint, propterea quòd iam vera ſunt aut falſa, futura tamen ne vnus quidem ſciat, quamuis ea prudentes viri prouideant ſæpe. ſed aliud eſt ſcire, longè aliud prouidere. Alia igitur eſt natura rerum, alia hominum: huic futura incerta ſunt, illi certa omnia & explorata ſunt.

In incerto.] Quid. cod. *incerta.*

De duobus reis ſtipulandi & promittendi.

Reus ſtipulandi, reus promittendi, reus credendi, reus debendi. l. ſi duo. de rec. arb. reus ſatiſdandi, reus ſatis accipiendi. l. qui hominem. §. quidam de ſolut.

Interrogante.] Vet. *interrogante.*

Decem] Vet. *quinque.* & j.

Si reſpondeant.] Vet. *reſpondeant.* Vno verbo *Spondeo* contrahitur obligatio, Cic. pro Cæcinna. Si quis quod ſpopondit, qua in re verbo ſe vno obligauit.

Et ſtipulationibus.] Cum dixerit *ex huiuſmodi obligationibus*, fruſtra adiicit, *& ſtipulationibus*, legendũ, *& ſtipulantibus.* ideoq; Th. rectè vertit καὶ τῶν ἐπερωτώντων non ἢ τῶν ἐπερωτήσεων. In proximo etiam verſu legendum eſt, *in vtraque enim.* Sententia autem huius § emendata dicitur ab Iuſtiniano in No xcix. quod ſecus eſt. nam No. Iuſtiniani dat beneficium D. Hadriani eis, qui ſe ἀλληλεγγύως obligant. emendat igitur l. reus D. de duob. reis, non hanc ſententiam.

De ſtipulatione ſeruorum.

Conſeruo.] Poterit etiam frater fratri, ſi ambo in eiuſdem patris poteſtate ſint.

Sed cum factum.] Quæ iuris ſunt ad dominum tranſeunt, quæ facti ſunt non tranſeunt. In his quæ iuris ſunt, nihil intereſt, vtrùm ſibi an domino vel imperſonaliter ſtipuletur, in his quæ facti ſunt, contrà. nam ſi factum ſibi ſtipuletur, perſona domini ſtipulatione non cõprehenditur, adquiritur tamen domino obligatio. Factum in ſtipulatione cõprehenditur, ſi vt ſibi fiat, ſi vt ſibi facere liceat ſtipuletur: exempli gratia, vt ſibi ire vel agere liceat, vt ſibi habere, ſibi poſſidere liceat, id eſt, tenere. l. ſtipulatio iſta. §. hi qui ſunt. & § hæc quoque. de verb. oblig. at ſi ſtipuletur ſibi operas officiales, inutilis eſt ſtipulatio: quoniam ſoli patrono hoc factum præſtari poteſt, neque vlla interpretatione talis ſtipulatio cõſeruari poteſt. l. ſi operas. de ſtip. ſer. eadem ratione ſi ipſe ſibi ſe ſtipuletur ab vno ex dominis, inutilis eſt ſtipulatio: atque ita legendum eſt in l. 2. D. de ſtip. ſer.

Alicui eorum.] Vet. *cui eorum.*

Tunc enim ſoli ei.] Cùm ſeruum communem vnus ex dominis ſuo nomine iubet ſtipulari, plus valet iuſſũ quàm nomen. Cùm verò ſeruum communem ſimpliciter iubet ſtipulari, plus valet nomen quàm iuſſum. atque ita rectè Azo accipiendam cenſet l. vlt. C. per quas perſ. nob. adquir.

De diuiſione ſtipulationum.

Ædilicia.] Continebuntur etiam Tribuniciæ.

Vtriuſq; partis.] Id eſt, reorum. vt Pomp. ait.

Communes.] Vet. cod. *communes ſunt ſtipulationes veluti rem ſaluam fore pupilli.*

Vel de rato ſtipulatio.] Quid. cod *vel de rato ſtipulatio exigitur.* in quibuſdam tamen, horum nihil habetur.

De inutilibus ſtipulationibus.

Vel publicam rem.] In vet. non eſt, *rem.*

Initio.] Vet. *ab initio.*

Si tamen poſtea.] Vet. cod. *ſi poſtea in earum cauſam.* earum ſcilicet rerum.

Quæ enim.] Vet. *qua natura ſui dom. noſ. exempta in obligationem.* dixit autem *qua* pro quatenus ſiue quoniam. & benè, *natura ſui.* nam rem meam rectè ſtipulor ſub condicione cùm aliena erit. quia etſi nũc mea effici non poſſit, natura ſui tamẽ tantùm abeſt, vt à dominio meo exempta ſit, vt in eo nunc ſit vel maximè. atque ita licet, quantum ad perſonas attinet, ex quibus obligatio conſiſtit, tempus contractus inſpiciatur, vti dictum eſt tit. de verb. obligat. non tamen quantum ad eas res pertinet, quæ in ſtipulationem veniunt.

Promiſerit.] Vet *ſpoponderit.*

Valet quidem. Vet. *valebit quidem.*

Non plus quam.] Quid. cod. *vt non plus quam pars dimidia ei adquiratur.*

Veluti ſi quis x aureos.] Idem Caius ſcribit lib. 1 1. Inſtit. Vlpianus contra in l. 1. §. ſi ſtipulanti. D. de verb. obli. ſed hoc primùm Vlp. ſtatuit, inutilem eſſe ſtipulationem, ſi quis purè interrogatus, ſub condicione reſpondeat, vel contrà, vel ſi intra Kal. Idib. reſpondeat. inde generalem regulam proponit, *Cum adiicit promiſſor aliquid obligationi vel detrahit, ſemper ac omni caſu probandum eſſe inutilem ſtipulationem eſſe, cum exceptione hac, Niſi ſtipulatori, &c.* & ad hanc quidem exceptionem proximus §. accommodari debet, hoc pacto: vt ſi ſtipulanti tibi decem, viginti reſpondeam, quamuis ilico tibi placuerit reſpõſio, non tamen contracta ſit obligatio, niſi in x. quia me nõ de xx, ſed x interrogaſti. & ex diuerſo, vt ne plus quiſquam obligetur quàm reſponderit. Igitur ſatis non eſt, placere diuerſitatem reſponſionis, niſi reſpõſio in interrogatione aut viciſſim hęc in illa inſit. Vnde etſi ei qui purè ſtipulatus eſt, placeat ſtatim condicionalis reſponſio, vel ex cõtrario, non ideo magis vtilis ſtipulatio eſt: quia ſimplici enuntiationi condicionalis, aut condicionali ſimplex nulla ineſt. idem dicendum eſt, ſi ſtipulanti intra Kalend. quintas placeat reſponſio Idibus. ſequitur apud Vlpianum *Sed ſi mihi Pamphilum.* Cùm verò in hac ſpecie idem ſtatuat quod in ſuperiori, cur eam exorſus eſt à nota aduerſæ ſententiæ? Credo, quia etſi diuerſitas reſponſionis non placeat, vtilis ſtipulatio eſt propter variarum rerum cauſam.

Ne quidem vlli alij.] Quid. cod. *ne alij quidem v...*

Non audit.] Vet. *non exaudit.*

Ita tamen.] Vet. *vt tamen sicubi tutoris.*

Et qui infantia.] Vet. *& qui infanti.* & paulò post, *sed in proximis infantibus.* Aliud est non intelligere quid loquamur, longè aliud non intelligere quid agamus. Infans non intelligit quid loquatur. Proximus infanti non intelligit quid agatur. Proximus pubertati vtrumque intelligit. Proximus infanti est qui egressus est infantiam, & qui linguæ gnarus, rerum adhuc ignarus est. Proximus pubertati qui nondum ingressus est pubertatem, sed prope eam est tamen, ita vt annale tantummodo, vel semestre tempus reliquum sit.

Statim pet.] Vet. *statim petere.*

Item verborum.] Ceteri omnes contractus, item pacta rectè fiunt inter absentes, & fieri possunt à mutis & surdis, neque in eis exigitur adeò congrua responsio. l. stipulet. §. vlt. D. de verbor. obligat. Sola stipulatio fit inter præsentes, & inde nomen verborum obligationi. nam verba sunt præsentium, non absentium. Non fit à muto aut surdo. denique congruam responsionem exigit.

Si scriptum.] Hæc sententia sumpta est ex Paulo lib. 5. sent. Dn oblig. adiecit Iustin. idem esse si scriptum sit præsto contrahentes fuisse. §. item verborum. sup.

Inuenta.] Legendum vt in vet. *Inuenta sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc,* & quæ sequuntur. Illud notandum est hac in re promissoris & stipulatoris diuersam esse causam. Reus namque promittendi est is qui pro altero quid promittit. inf. de fideiuss. in princ. Reus stipulandi non est is qui alteri adstipulatus est. quod ex Ælio Gallo Verrius Flaccus aut Sex. Pompeius Festus refert libro XVII.

Cesserit.] Vet. *cessit adm. cont. suo, & stipulatus est.* mox deinde sic legendum est, *esset pupillo si male res cesserit:* vt in l. stipulatio. §. si stipuler. de verb. oblig.

Quo sua sit.] An potius, qua sua sit? vt in l. nemo. eod. tit.

De Fideiussoribus.

Fideiubere, est suo periculo fore id, de quo agitur, recipere, quod per stipulationem fit.

Diuus Hadrianus.] Quod etiam edicto comprehensum fuisse Paulus indicat lib. 1. senten. Hoc beneficium omnibus accessionibus datur. l. vlt. C. de constit. pec. cuius legis extrema ratio sic restituenda est, *æquitatem enim diuisionis species actionis,* vt apparet ex l. si fideiussoris D. de fid. tut.

Non solum autem.] Vet. *non solum enim.*

Ita accipitur.] Legendum, *ita accipitur τῷ ἐμῷ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω. siue βούλομαι. Sed & si φημὶ dixerit, pro eo erit ac si dixerit λέγω:* vt in l. Græcè, de fideiuss. & in lib. scriptis. Ad idem pertinens l. blanditus. C. eod. nondum à quoquam ex fide bona restituta, sic emendanda est auctoritate librorum antiquorum: *quod enim pro alio intervenires: ὑμῖν, dixisti:* quod optimè conuenit cum l. 1. §. si quis interroget. D. de verb. obl. vel vt docet Obs. 14. c. 40.

De literarum obligationibus.

De his nullo in loco fit mentio in Pandectis: sed de aliis tribus duntaxat. l. Græcè. §. 1. D. de fideiuss. l. 1. de nouat. l. 1. §. 1. l. obligamur. de obl. & act. fuit enim olim perpetua exceptio non numeratæ pecuniæ, nulla igitur literarum obligatio. Impp. eam exceptionem temporariam fecerunt, atque ita induxerunt obligationem literarum.

Ut & hodie.] Vel *vt hodie.*

Nascatur.] Vet. *nascitur condict. cesset. verborum oblig.*

Quinquennium.] L. 1. C. Hermog. de cau. & non num. pec. vbi vulgò malè, *ex cautione,* pro *exceptionem.*

De obligationibus ex consensu.

Vet. *De consensu obligationibus.* & in contextu, *consensu dicitur obligatio contrahi.*

De emptione & venditione.

Constaret, ne venditio vel non.] Vet. cod. *siue constat venditio siue non.* §. 1. 105. actionum. inf. de act.

Decisio.] Cuius verba penè integra Trib. ad Caium appinxit in l. si merces. D. loca.

An pretium.] Vet. *an pretium esse possit, veluti an homo an fundus aut toga alterius rei pretium esse possit valde quærebant. Sab. & Cassius etiam in alia re putant pretium posse consistere, vnde illud, quod vulgo dicebant.* & paulò post. *Argumento vtebantur.*

Comparasse. Plinius ait emptitasse lib. 33. cap. 1.

Adiuuaretur.] Vet. *adiuuabatur, & valerat. argumentabatur.*

A *Cum autem emptio.*] Cùm emptio & venditio plena & perfecta sit, vt autem perfecta sit, hæc requiruntur: vt si fiat scripto, compleantur ea, quæ in princip. huius tit. proposita sunt: vt si fiat ex non scripto & purè, certum sit pretium, certa merx: si sub conditione, vt existat conditio. Item si non vno pretio res væneat, sed verbi gratia in singula iugera fundi, aut in singula gregis capita, aut in singulas olei metretas, aut argenti libras, aut in singulos eos nummos qui mercis loco habentur, cuiusmodi sunt nummi peregrini auctore Vol. Mætiano, & nummi victoriati, vt eod. lib. c. 3. Plinius scribit: si inquam ita pretiū statuatur, necesse est
B vti pondus, numerus, mensura, exploretur & peragatur. Quòd non ita vænit, sed vno pretio, auersione vænisse id dicimus, siue ἀφ᾽ τὴν ἐπιμαχίαν, quod scilicet quasi auersi quodammodo negotium ita contrahamus, re omni neque perspecta nec explorata bene.

De locatione & conductione.

Locare est dare aliquid vtendum, vel faciendum. Conducere est accipere aliquid vtendum vel faciendum.

Consistit.] Vet. *consistunt.*

C *Si merces.*] Quæ & pretium dicitur. l. si quis ante. de adq. poss. l. vlt. §. vlt. de leg. Rho. & in tit. loca. sæpè. Plautus milite. Dabitur quantum ipsius pretij poscet.

Fulloni.] Fullonis officia hæc sunt: polire, curare, siue, vt Vlp. dixit in l. 2. D. de cond. sine cau. lauare. Politor κναφεύς, curator λευκαντὴς siue πλύνης dicitur ab Th. in §. vlti. mand. & §. Item si fullo. de obl. quæ ex del. nasc.

Præscriptis verbis actio datur.] Datur hæc actio, etiam si prius fecerit fullo aut sarcinator, quàm merces daretur vlla, nimirum quia ita res ab initio gesta fuit, dabo vt facias, non faciam, vt des.
D Huic actioni nomen est ex eo quod detur ex præscripto conuentionum, vel proinde vti conuenerit, si conuentio scripta non sit. l. 1. §. si quis seruum. depos. l. si dominus. de præscri. verb. Est igitur præscriptis verbis, id est, ἡ περιγεγραμμένων συμφώνων actio. sic enim ab Constantino nuncupata est in lib. 11. Epito. titu. 3. ex quo apparet non omnem in factum actionem, & præscriptis verbis esse: si quidem non omnis actio in factum ex conuentione descendit, omnis tamen actio præscriptis verbis ex conuentione descendit.

Contraheretur.] Vet. *contrahatur.*

E *Vtendam.*] Vet. *tibi vtendam siue fruendam quis dederit, & inuicem à te aliam vten. siue fru. acceperit.*

Sed proprium genus.] Vet. *sed proprium genus esse.* sic in l. togasti. D. de præscr. verb. & inde actio propria, id est, præscriptis verbis in quæstione l. petenti. D. de pign. act. in qua nec ad exhibendum est actio, quia creditor rem nō tenet, nec commodati, quia non gratuito, sed res obliganda data est satisfactionis specie. Vt igitur nouum ac proprium est negotium, ita & propria actio.

Alterius bos.] Non est, *alterum.* & paulò post, scribendum, *neq. locati vel conducti.*

F *De prædiis quæ perpetuò.*] Ius ἐμφυτευτικὸν ius prædii est, quod & ἐμφυτευτικὸν dicitur in l. sed si pecunia. §. si res. D. de reb. eo. Est autem, vt vulgò dicitur, ius ἐμφυτευτικὸν, vel ἐμφυτευτικὸν ius perpetuarium. quinimmò temporarium esse potest. l. vlti. D. si ag. vect. id est, emphyt. pet. videlicet si non ad modicum tempus prædia fruenda tradantur. sic enim hæc verba, *ad tempus,* in ea lege interpretes accipiunt argumento superficiarij. l. 1. §. quod autem. de superfic. & rectè, nam idem ferè ius est superficiarij & emphyteuticarij. Vterque in rem actionem habet & Publicianam, & Vti possidetis, vterque seruitutem imponere potest,
G vterque possidet, vterque nouum opus nuntiare potest, vterque ius alienandi, vterque seruitutum vindicationem habet: Ille tamen in sola superficie, hic in vniuerso solo ius habet. Locationes ferè vt à censoribus, ita & à priuatis in lustrum fiebant, vt non frustra Iustin. ex No. CXX. nominatim ecclesiæ Constantinopolitanæ permiserit locationes vltra lustrum: atque eo fit, vt putem eas locationes quæ lustrum egrediuntur, ius superficiarium vel emphyteuticarium constituere.

Ad venditionem.] Zeno dixit, Alienationem. & ex eo quidem apparet alienandi verbo propriè venditionem significari.

H *Hoc ita.*] Vet. *hoc ita statuit.*

Naturalis.] Placet vt scribamus *natura talis.* vt in l. si constante §. si maritus. D. sol. mat. sic in l. erit. D. de fundo dot. pro *dotalis,* scribēdum est *dotis talis.* Vt, inquit, ambulatoria est talis obligatio dotis nempe disiunctiua, ita & potestas legis Iuliæ;

A *Conductor autem.*] *Autem*, abest à vet. lib.

De societate.

Mancipiorum vendendorum.] Hæc est quæ venalitiaria negotiatio dicitur.

Quia sæpe opera.] Celsus ait in l. cùm duobus. §. si in coëunda. D. pro soc. *pretium operæ artis est velamentum.* quæ verba obscura sunt: Credo Celsum dixisse κατ' ἀναλογίαν, Pretium enim operæ artis, quomodo & pleraque alia in Pandectis præsertim Etheutois scripta sunt. *Velamentum* autem, (vt in aliis plurimùm dictionibus accidere ostendi in tit. de seruit. sup.) præpostero literarum ordine scriptum, pro *leuamentum*. atque in vetustiss. Codice prorsus ita se legisse mihi confirmauit Arnold. Ferronius senator B Burdegalensis cùm iuris ciuilis tum omnium disciplinarum cognitione eruditissimus. proinde hic erit sensus: In ea etiam societate quam quis ita contraxit vt ipse pecuniam, alter artem operamve conferret, ab ipso culpam præstari: quòd æstimatio, siue pretium artis vel operæ ei sit leuamentum. i. examen siue sacoma. Vsus est eadem voce Vlpian. in l. 3. §. vlt. D. si famil. furt. fec. dic.

Conuenienter fieri existimauit.] Omn. vet. cod. *conuenienter sibi existimauit.* quod Græco more dictũ est, vt in l. vlt §. vlt. de bon. C dam. l. in ratione. §. si filio. ad l. Falcid. & apud M. Tullium conuenienter naturæ viuere. ὁμολογουμένως τῇ φύσει, ἀκολούθως τῇ φύσει.

Lucro esse.] Vet. *Lucri esse.*

Quod tamen ita.] Hic versus ad ea omnia pertinet quæ superius dicta sunt è Seruij sententia contra Mucium, vt constat ex l. Mucius. D. eod. tit.

Quod non captauerit.] Captatoria renuntiatio non valet: Captatoriæ scripturæ non valent: denique vix est vt captatorium quicquam iure nostro sustineatur. Captatoriæ scripturæ definitio ab Socino primùm explicata est, quem deinde plerique omnes D secuti sunt. nondum tamen quisquam. quod in mentem tibi venit P. Faber, animaduertisse videtur circa l. illæ. D de her. instit. quod hoc in loco, & si alienus videatur, vt qui liber it ad te, in eo etiam ipse possis aliquid propriè tuum agnoscere, adnotare non pigebit. Superest, vt ais, in l. illæ, vox MÆVIVS. Nam & si in futurum ita concepta sit institutio, *Qua ex parte me Titius heredem instituerit, ex ea parte Mæuius heres esto*, certè captatoria institutio non est. l. clemens. §. vltim. D. de her. inst. miraris que è Constantino Ant. Augustinum exemisse vocem μᾶλλον, & vocem E Mænius retinuisse in l. illæ, quod tamen melius explicat Obser. XVI. Etiam illud adiungis, perperam Constantino eum addidisse τὸ ἐξέστω. siquidem eo in Constantini loco ὁ articulus ἀντὶ τοῦ ὅς est, vt apud Aristotelem & Platonem sæpè: quod perspicuum est.

Elegit.] Vet. *elegit.* & in vers. Publicatinne, *successit.*

De se queri.] Scribendum vt in vet. *de se queri*, hoc est, sibi imputare debet.

De Mandato.

Quid. vet. cod. *De mandatis.*

F *Aliena autem tantum.*] Non est, *tantum*, in lib. vet. sic & in §. *Tua* scribendum est, *Tua gratia interuenit.*

Pecuniam crederes] Vet. *quod si sine vsuris crederes.* est autem legendum, *quod si vt sine*: vt l. 2. D. eodem. & in Græco, ἵνα χωρὶς τόκων.

Cui mandabatur.] Quid. vet. *cui dabatur.* & sic est in l. 2. D. eo.

Eam tibi.] Vet. *tibi eam.* & paulò ante, *magis consilium est quam mandatum.*

Volueris inutiliter.] Vet. *velis, inutiliter te acturum. Diuersa.*

G *Stricta.*] Strictæ iuris rationi, id est, stricto iuri aduersam facit vtilitatem. ex quo apparet vtilitatis nomen in libris nostris æquitatem & ius gentium significare, ex qua etiam vtiles actiones nomen acceperunt. l. quia actionum de præscr. vet. l. seruitutes. §. si sublatum. de ser. vrb. l. si longius in fi. de iudic.

Dicamus.] Vet. *dixerimus.*

De obligationibus quæ quasi ex contractu.

Quæ quidem.] Vet. *quæ non propriè quidem ex contractu nasci.*

Vltro citroque.] Contractus est negotium ex quo mutua obligatio mutuaque actio nascitur: & ea quidem actio vel vtrinque H directa est: vel hinc directa, illinc contraria. Directa, id est, principalis: Contraria, id est, quæ principalis non est, sed ex contrario in eum datur cui principalis actio cõpetit. Aut igitur vno tantùm ex latere principalis est actio, aut vltro citroque. Contraria actio principalis nõ est, quia ea indemnitati dumtaxat cõ- A sulitur: quamobrem nec famosa est, nec in ea iuratur in litem. l. ei apud quem. D. depos.

Quod quis.] Vet. *quod quisque.*

Gessit negotia.] Rectè vet. lib. *gesserit negotia, habet obligatum dominum negotiorum: ita & contra.*

Diligentior est.] Non est, *eo.*

Obligari esse.] Postremo dictio abest à vet. & paulò post ita legitur, *Et hoc autem casu*, vt in l. 4. de obl. & act.

Qui coheredi.] Vet. *qui coheredi suo.* finium regundorum non est in personam, nisi ex maleficio. Communi diuidundo & fami- B liæ herciscundæ sunt in personam quasi ex contractu. Petitio hereditatis quæ etiam mixta est actio, est quasi ex contractu.

Honorantur.] Vet. cod. *honorificantur.*

Per quas personas nobis obligatio adquiritur.

Quod per seruos.] Vet. *quod per seruos quidem nobis.*

Patre actionem.] Ex profectitiis causis filio vtiles actiones dantur absente patre. Ex aduentitiis si pater vsumfr. respuat, filius agit consensu patris: si amplectatur, ipse agit consensu filij (idque constit. Iustiniani indicat in §. & filius, & §. vbi autem in vnum) vel C etiam filius absente aut permittente patre, vt rectè Acc. noster adnotauit in l. si longius. de iudic. Restat ex causis aduenticiis communes esse actiones. proinde vtrinque ratihabitio exigitur, exemplo de dote actionis, quæ iure antiquo communis est patris & filiæ. nec enim similis est pater tutori, curatori, syndico, & aliis quibusdam, qui non explorato aliorum consensu agunt. Pater enim non agit ignorante filio, vel si agit, ideo cauet de rato.

Ex operis] Vet *ex operibus.*

Vel vsum.] abest à quibusdam lib. idque probabilius est.

Quibus modis tollitur obligatio.

D *Tollitur autem.*] Alias *soluitur autem.*

Solutione.] Solutio est naturalis datio. Acceptilatio, nouatio, delegatio ciuiles solutiones sunt. propriè autem satisfactiones dicuntur. huc pertinet l. solutã. D. de solut. Pertinet ea lex ad hypothecariam formulam, cuius conditiones eæ sunt, si soluta est pecunia aut satisfactum. sic enim edicto Seruiano comprehensum est. & eæ quidem conditiones in ea lege sic explicantur, vt soluta sit pecunia quæ numerata est, vt satisfactum sit, si acceptum latum sit. At satisdationis verbo lex vtitur non satisfactionis. satisdare autẽ propriè est fideiussores dare: satisfacere latiùs E pertinet. Verùm enim satisdationis nomine interdum satisfactio significatur. l. satisdationis de verb. signi. vt in l. 2. pro here. l. promissor. §. vlt. de const. pec. atque ita satisdationis verbum in l. solutam accipi conuenit: vt sit sensus, si accepto latum sit solutam pecuniam non videri, quod etiam l. promissor confirmat. Veruntamen satisdatum, id est, satisfactum videri. Solutionis quidem inquit, verbũ non proficiet, vt in superioribus casibus, quibus dixit solutionem proficere: sed satisdationis sufficit, vt sublata videatur hypothecæ obligatio. Quid autem est quod ait, *vel sine stipulatione acceptum sit*, scribendum reor, *vel si sine stipula-* F *tione accepto latum sit.* Superiore casu ipso iure vtilis est acceptilatio, propterea quòd verbor. obligatio præcessit, cuius nomine hypotheca de qua quæritur obligata erat. Hoc casu ipso iure inutilis est acceptilatio: quia acceptilatio solam stipulationem tollit: attamen doli aut pacti exceptio competit. l. cùm emptor de resc. ven. l. an inutilis. l. si accepto latum, de acceptil. & ideo satisfecisse is etiã videtur, cui sine stipulatione acceptum latum est. Restat igitur pacto hypothecam solui. l. 5. quib. mod. pig. sol.

Nec interest.] Vet. *nec tamen interest*: & paulo post: *siue sciente debitore, siue ignorante vel inuito solutio fiat.*

G *Imaginaria solutio.*] Illa fit re, hæc verbis: Illa naturalis, hæc ciuilis est, Seneca lib. 6. de benef. Omnis, inquit, solutio non idem reddit sed tãtundem: nam & pecuniã dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit.

Exigi.] Verbum *exigi*, demendum est, ex lib. scriptorum auctoritate: quod mihi conflictum fuisse videtur ex proximo verbo ἴχει.

Sed & id quod.] Vet. *sed id quod ex alia causa.* & prox. vers. *in partem debiti.*

H *Renouat.*] Vet. *nouat.*

Dare facere.] Dare, vt dare aureos facere, vt suscipere in se obligationem. l. si mandato §. quotiens, D. manda. Oportet, præsens tempus significat, & ideo adiicitur, Oportebit, l. si stipulatus fuerim. §. 1. l. si à colono. l. cum stipulamur. de verb. oblig.

quæ

quæ verba ea quæ sequuntur explicit, *præsens in diem ve.* addidêre quidam, *aut sub conditione*: non malè: nam & quod sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest. l. quod in diem, de acceptil. l. sub conditione. de solut. sed tamen ea non habentur in vet. lib. in Theoph. ac ne quidem in l. & vno de accept.

Quod Numerius.] Rectè vet. lib. *Item ex diuerso Numerius Nigidius interrogauit Aulum Agerium, Quidquid tibi hodierno die per Aquil. stipulationem spopondi, id omne habésne acceptum? Respondit Aulus Agerius, Habeo acceptumq; tuli.*

Si id quod tibi Seius.] Vet. *si id quod tu Seio debebas, à Titio dari stipulatus sit*, atque ita scribendum esse sequentia indicant.

Titio debes.] Vet. *Titio debeas.* lego, *debebas*, vt suprà.

Nulla est.] Ne naturalis quidem, nimirum quia pupillus animi iudicio caret. l. quod pupillus. de cond. ind. l. pupillus de obl. & act. sed tamen si pupillus factus sit locupletior, iure naturali obligatur, vt ait l. naturaliter. §. vlt. & l. prox. de cond. indeb. Addatur etiam l. cùm illud. §. heres. quando di. leg. ced. si quidem in ea Flor. legitur, *accepisset locupletior*: vbi tamen ex priori dictione repetita syllaba legendum est, *accepisset & locupletior*: vti fit in l. ita tamen. §. 1. ad Treb. & alibi passim.

In posteriori stipulatione.] Vet. *in posteriorem stipulationem.*

Cum nouandi animo.] Et hoc est quod dicitur, Si hoc agatur, si hoc actum sit, in l. 2. l. 6. l. si Stichum. §. 1. & §. si quis ita. & §. vlt. de nouat. l. si vnus §. pactus. de pact. Quod tamen dicitur in l. Labam. & l. si rem aliquam §. si duo eod. tit. Cùm id specialiter agit, Iustiniani est: à quo id constitutum est, vt nisi id specialiter agatur, ἀνδιανόητως (sic enim legendum in constit. Iustiniani ex vet. lib.) causa procedat.

Tunc sol. non prioris obligationis.] Hæc subdititia sunt, *prioris obligationis.*

AD LIB. IIII. INSTITVTIONVM DN. IVSTINIANI.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

ET QVASI EX MALEFICIO.] hæc omnia obliteranda sunt.

Veluti ex furto.] Rectè vet. lib. *veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria.* hæc verò sunt priuata maleficia quattuor: alia aut sunt publica, aut popularia, aut extraordinaria.

Furtum est.] Solius possessionis furtum fit. l. 1. §. Scæuola. D. si quis test. lib. Qui rem alienam quam non tenet aufert, possessionis furtum facit: Commodatarius qui re commodata diutius vtitur vel qui ea ad aliam rem atque accepit vtitur, vsus, id est, naturalis possessionis: Depositarius si pro suo possidere instituat eam rem, quam iure depositi tenet, ciuilis possessionis: Debitor qui pignus contrectat vel hypothecam distrahit, naturalis possessionis furtum facit. Solius igitur possessionis furtum fit. Et id verò nec fraude fit nec contrectatione sola, sed contrectatione fraudulosa. fraus in eo versatur vt quis possessionem sibi habeat: Contrectatio in eo vt res loco moueatur. l. 3. §. si rem. de adq. poss.

Quo furtum fit.] Vet. *quo fit: veluti qui domi furtum fecit*, & paulò post, *aut vineto fur deprehensus sit.*

Vel deponere destinasset.] Vet. *ac deponere rem destinasset.*

Scilicet concepti.] Vet. *id est, concepti.*

Obseruationem non fiat.] Furtorum quæstiones cum lance & licio euanuerunt. Gel. lib. xvi. cap. 10. In vet. autem libris hoc in loco scriptum est, *non fit.*

Manifestum fit.] Vet. *manifestissimum fit.*

Tam ex seruis quam ex liberis.] In ciuilib. actionibus furti manifesti liberi separantur à seruis, vt auctor est Aul. Gellius lib. xi. non tamen in prætoriis. Vtimur autē hodie prætoria nō ciuilib.

Subriperet & ad eum perferret.] Vet. cod. *subripiat & ad eū perferat & ser. id ad Ma. pert. (Manius dum vult Titium in sp. del. dep. permissū ser. quasi ut ad eum perferre) vtrum, &c.* In hac verò specie nec furtum commissum videtur, nec seruus corruptus est: furti tamen & serui corrupti actio competit.

Sancimus.] Vet. cod. *sanximus* sic etiam legendum est in l. 8. C. de test. & l. 1. C. de numerati. & act. non *sancimus*: auctoribus eisdem codicibus.

Non cōcurrant.] Vet. *nō currāt reg. quæ ser. cor. act. introducerēt.*

Perpetretur.] Videtur legendū *permittetur*, vt in const. Iustin.

A *In potestate nostra.*] Vet. *in pot. nos. sit.* & in §. prox. *aliquando etiam suæ rei furtum quisque committit.*

Interdum quoque.] Particula *quoque*, abest à vet. lib.

Eas acciperet.] Vet. *eas exciperet.*

Panno rubro.] Seneca lib. III. de ira. Taurum, inquit, color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exurgit. vrsos leonesq; mappa proritat. Theophylactus in epist. ἐρυθρῷ ῥάκει τοὺς ταύρους ἐκταράξω. Plutarchus de Alexandri fortuna. φυλάττονται ταῦροι ἐρυθραῖς φοινικίδας ἔχοντας, ἐλέφαντες λευκοὺς χιτῶνας, ἐρεθίζεται γὰρ ὑπὸ τῶν χρωμάτων τὰ ζῶα ταῦτα [illegible].

B *In factum.*] In factum prætoria: aut si præcipitata sunt pecora, in factum ciuilis.

Cuius rei.] Non est, *rei.*

Consilium dedit.] Qui consilium dedit, furti non tenetur, nisi consilium etiam effectum habuerit, id est, nisi furtum factum fuerit l. sæpe. §. vlt. de verb. sig. l. qui seruo. §. 1. & §. idem Pomp. l. si quis vxori. §. neque de furt. ac. tum etiam consultor ita rectè conuenietur, OPE CONSILIO TVO FVRTVM FACTVM ASSERO. nam huius formulæ sensus hic est, ope aut consilio. Quin etiam in l. qui seruo, is qui tantummodo consilium dedit, opem

C consilium tulisse dicitur, & in l. proinde. de cond. furt. ei nō condici, cuius ope consilio furtum factum est, quod ad eum duntaxat pertinet, qui cōsilium dedit: quia enim is, qui opem tulit, non multùm abest ab eo, qui contractauit, ei condici potest. l. sæpe. In hoc etiam §. ex libris scriptis probatioribus sic legendum est, *Qualis est cuius ope consilio*, Tum deinde, *Ope consilio eius*: & in §. prox. *si verò ope consilio.* Inde illæ antiquorum notæ O. C. quas Petrus Diaconus (nisi mendosus est liber eius de notis) sic malè interpretatur, Ote concilio. De hac autem actione, Ope, consilio, in l. si seruus seruum. §. si quis manu. ad l. Aquil. si, inquit Vl-

D pianus, ad aliquem peruenerint, Ope, consilio furtum factum agendum.

Faciunt.] Vet. *illi faciunt.*

Furti actio non nascitur.] Directa non nascitur: Vtilis tamen in factum nascitur aduersus filiumfa. militem, hoc est non, ἀπὸ κλοπῆς sed ἀπὸ ὑφαιρέσεως. eadem pater tenetur filiofam. militi, mater filio, filius matri. l. si quis vxori. D. de furt. frater fratri, vt Con. scribit lib. 1. Epitom. quod probo: id enim officiorum & honestatis ratio exigit, quæ eam quoque iuris regulam extorsit, vt ne frater fratrem capitis reum accerseret. l. si magnum. C. qui ac-

E cus. non possunt.

Furti actione.] Vet. lib. non habent hîc, *actione.* nec in § fulloni, *actionem.* Creditori, conductori, colono, mandatario, bonæ fidei emptori & possessori, commodatario, vsuario, fructuario, inspectori & depositario interdum, atque etiam ei qui pro precario rogauit, furti actio datur: & generaliter non domino tantùm, sed etiam ei, cuius interest nō subripi, furti actio datur, modò si ex honesta causa intersit. furi enim & malæ fidei possessori furti actio non datur. Excipio duos casus, quibus fur furti agit. vnus est in l. qui vas. §. si ego. D. de furt. alter in l. itaque. §. pen. eo.

F tit. siquidem dempta negatione, vti res ipsa postulat, sic scribamus: *Et sic fit vt teneatur furti & agat.* quod & si in lib. Flor. deprauatum sit, non tamen aliorum librorum auctoritate caret, & confirmatur à Paulo in lib. 2. sentent. tit. de furt. *Rem*, inquit, *pignori datam, &c.*

Persequi possit.] Vet. *persequi potest.* *Cum* pro *quia.*

Omnino.] Vet. *omnimodo.* i. siue par, siue impar soluēdo fuerit.

Vtendi causa.] Quid. vet. *vtendum accepit.*

Rem subreptam esse apud eum] Om. vet. lib. *rem subreptam non esse apud eum, commodati actionem instituit: postea autem re com-*

G *perta voluit.* sic & in l. vlt. C. de furt.

Cum manifestiss. fit.] Vet. *cùm man. est.*

Ex aspectu furandi.] Vet. non habent *furandi.*

Impuberem.] Actione furti impuberem teneri ex XII. tab. constat, quibus cautum est, ut manifesto furto prehensi impuberes prætoris arbitratu verberentur, vtiq; noxa ab eis facta sarciatur.

De vi bonorum raptorum.

Non tam pœna.] Vet. lib. *non tantùm pœna est & extra pœnam rei persecutio sicuti in*, &c. quod placet satis.

H *Nam qui aliquo.*] Vet. *quia qui aliquo.* Credo particulam, *quia*, abundare. sic igitur legamus. *Quia ita. ita com. hac act. si d. m. quis rapuerit qui aliq. er. duc. rem suam esse puta. & impr. iuris ce an. rapit quasi do. luc. rem suam etiam per vim auferre.*

Absolui debet.] Vetustiss. codex, *absolui de pœna rapti non de re*

debet.sunt autem ea verba, *de pœna rapti non de re*, sumpta ex sententia constitutionum infra scripta. itaq; manifestum est interpretis ea esse non auctoris.

Statuta principum.] Vet. non habent, *principum*.

Rei quidem suæ.] Qui rem suam rapit, nec vi bo. raptorum tenetur. l. 2 §. hac actione is demum. D. eod. nec lege Iulia l. si quis ad se fundum. C. ad leg. Iul. de vi. sed dominio rei suæ multatur ea l. si quis in tantam. C. vnde vi. qua abrogatur §. vlt. l. 3. C. Th. ad leg. Iul. de vi.

Expectatur.] Lego, *spectatur*, vt in l. 1. §. in hac. D. eod. sic & vet. nonnulli.

Per vim non auferri.] Vet. non habent, *per vim*. Quod autem sequitur, vnum casum exprimit, quo depositarius & furti, & bonis raptis actionem habet. Est & alios, si pretium depositionis non quasi mercedem accepit. & hoc Vlp. explicat in l. 2. §. & generaliter. D. eod. titul. *nam*, inquit, *& furti act. habeo, si tu re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi. Vtilius*, &c. quæ verba ideo contra morem meum retuli quòd vulgò sunt ab interpunctionibus mendosissima.

Vel quid aliud iuris.] Vet. *vel quod aliud ius*, vt in d. l. 2.

Non vt.] Vet. *vt non*. atque ita etiam est in l. 2.

De lege Aquilia.

Damni iniuriæ.] Videtur legendum, *damni iniuria*: vt in l. impuberem de furt. l. quemadmodum. §. idemque Labeo. l. si seruus seruum. §. si furnum. §. Proculus. §. si calicem ad leg. Aq. Cicero pro Flacco. Lite contestata iudicio damni iniuria constituto. Sed veteres etiam dicebant, damni iniuriæ, genitiuum pro ablatiuo vsurpantes: vt in l. sæpe de verb. sign. *pecunia tutelave, sententiæ*. & in l. 3. ad leg. Corn. de sicar. *pœna* & in constit. Iustiniani de confir. Pandect. § hoc autem quod & ab initio. *voce Romana*.

Precisè.] [illegible], vt in l. 1. §. si ei qui. vt leg. no. cau. Abscisè in l. semper de iu. immu.

Gregatim.] Abest à vet lib. & à Theophilo.

Pecudum.] Vet. *pecorum*.

Qui latronem in[...]] Vet. *qui latronem occidit*.

Non minus ex dolo.] Scribendum fortè alio ordine, *non minus quam ex dolo. ex culpa* similiter l. iurisgētiū. §. pactorū. D. de pact.

Traiecerit.] Vet. *transiecerit*, sic distinguitur, *Nam si id à milite quidem in campo, eoq; vbi*, &c.

Ad exercitandum] Vet. *exercitandis*.

Publicam aut vicinalem.] Vicinalis via, & publica est: quia vniuerso populo patet. sed & agraria, quæ è via publica diuertitur in villas aut colonias. publica est: priuata via, id est seruitus, nō item. De his in l. vlt de lo. & it. publ. l. 2. §. viarum. Ne quid in lo. publ. l. vlt. de ser. rust. & apud Siculum Flaccum in libr. de cond. agr. Magnopere autem hæsitare me confiteor quid sit via lignaria in Aggeni Vrbici commentario de limit. agr. Plerumque, inquit, via dum cum limite currit etiam si vicinalis est, aut lignaria, aut priuata finem præstat.

Culpæ reus est.] Ergo incidit in legem Aquiliam. in legem verò Corneliam etsi non incidat, atque adeò non sit vltimo supplicio afficiendus l. in lege. D. ad leg. Corn. de sicar. in metallum tamen damnatur auctore Paulo lib. v. sent. eod tit.

Præcauere.] Vet. *cauere*. & in §. prox. *curationem, atque ob id*. & infra, *medicamenta ei dederit*.

Æque culpa tenetur.] Rectè vet. *æquè culpæ tenetur*.

Quanti hodie erit.] Vet *quanti is hodie erit*. & in §. prox. *ex quadriga equorum vnum occiderit*.

Damnum per iniuriam datum.] Rectè vet. *damnum iniuria hac parte vindicatur*. sic in princip. tit. pro a. *damnum iniuria*: neque adiicitur, *datum*. & in §. ea maleficiis. de act. *de damno iniuria mixta est*. & l. 1. D. ad leg Aquil.

Aut ruptum.] Scribendum reor, *aut fractum aut ruptum*, vt generale verbum postremo loco ponatur. l. si seruus. §. Tertio §. inquit. §. cum eo. D. eod. quod & Decemviri generaliter acceperunt auctore Sex. Pompeio, in ea vt suspicor lege quæ de damno iniuria est ab eis proposit... l. 1. D. eod.

Pars legis Aquiliæ.] Nun est, *Aquilia*.

De dolo.] Legendum, *ex dolo aut culpa de cetero damno quemque teneri. Hoc tamen.* Auctores nobis iidem sunt qui fuerunt supra.

Visa esset.] Vet. *visa est*. & in §. prox. *tam vehementer*.

Vtilis actio.] Quæ in factum dicitur. est autem in factum ciuilis, id est, ad instar legis Aquiliæ.

A *Ipsa lege Aquilia.*] Hoc est quod dicimus ipso iure.

Neq; vtilis leg. Aq. actio.] Vet. *neq; vtilis Aquilia*.

In factum actione] Hæc est in factum prætoria, quæ nusquam dicitur vtilis Aquilia: quinimo hic casus quia à lege Aquilia dissimilis est, non potest in eo vtilis Aquilia dari. l. si mensor. D. si mens. fal. mod. dix. l. si verò. §. de vito. sol. mat. & omnino necessaria est actio in factum prætoria ea demum iuris sui persequendi subsidium.

De iniuriis.

B Quam Græci ἐγκλημα. Legendum, *quam Græci ἀδίκημα*. & infra, *quam Græci αἰκίαν vocant*. Hoc distat ἀδίκημα ἀπὸ τῆς ἀδικίας, quo Arist. docet lib. v. Ethic. *δικαιοπράγημα* distare ἀπὸ τῆς *δικαιοσύνης*.

Pugno pulsatus.] Quid. eod. *pugno puta*.

Quasi debitoris.] Vet. *quasi debitoris possideantur ab eo qui intelligebat*. quod placet.

Aut carmen aut historiam.] Duo postrema verba non sunt in veter. libr. Est vero ex XII. tab. de famosis libellis capitalis actio. Ex lege Iulia & ad eam pertinente S. C. non capitalis.

C *Atrociter verberavit.*] In vet. non est *atrociter*.

Talio.] In XII. tab. duplio duplum, talio tale, id est, similem siue reciprocam perpessionem significat. Impp. dixere reciprocam pœnam in l. 3. C. Th. de exhib. reis. l. hi quos. C. Th. de accusat. Verba legis XII. tab. hæc sunt. SI MEMBRVM RVPIT NI CVM EO PACIT TALIO ESTO. sic enim ea lex cùm in Gellio tum in Sex. Pompeio restituenda est, nondum ab quoquam restituta. Lex ait *pacit* ab antiquo verbo Paco quod est pacicor.

Vt in magna.] Vet. *quasi in magna*.

In iudiciis frequentatur.] Atque ideo moribus recepta hæc actio

D dicitur. Mixto autem iure actio legis Corneliæ. Legitima actio abolita est.

Vel domum.] Vet. *domúmve*. ab his scilicet qui derectarij vocantur, vt Paulus adiicit. lib. v. sentent. de quibus in l. saccularij de extr. cogn. l. 1. de effract.

In summa.] Vet. *in summa igitur*. & paulò post. *est fac. quemadmodum dictum est*.

Viri illustres.] Idem Valent. dedit episcopis & presbyteris in No. de episc. iud.

Qui dolo fecit.] Legendum, ne idem repeti videatur, *qui dolo*

E *fecit vel qui curauit*. quod & vet. lib. confirmant.

De obligationibus quæ quasi ex delicto nascuntur.

Quasi ex maleficio.] Hæc actio est velut ex maleficio, quia plerumque in imperitum iudicem datur. Imprudentia verò iudicis prolata sententia [illegible] quemadmodum Aristo. scribit l. v. Eth.

Quia plerumq; ob alterius.] Et hoc quidem casu cùm ipse nihil nocuerit, certo certius est cessare actionem legis Aquiliæ, atque ideo sic immutatis permutatisque verbis quibusdam legendum esse in l. 5. §. cùm autem. D. de his qui effud. vel deiec. *Cum autem*

F *hac actione propter hoc quis condemnatus est, quod hospes vel quis alius de cœnaculo deiecit, merito ei in factum.* quod & alij quidam adnotarunt.

Cui similis.] Quia & hæc & illa est quasi ex maleficio; Ceterum pœnæ sunt diuersæ. Et hæc quidem popularis est, illa priuata ea primo capite, popularis ex secundo: hæc heredibus non datur, illa datur heredibus ex primo capite: hæc annua est, illa perpetua ea primo capite.

Operas.] Vet. *operarum*, vt in l. vlt. D. eod.

De dolo.] Scribendum ea istimo, *de damno*: vt in l. 4. §. vlt. D.

G de obl. & act. & paulò post, *hac actio*, non *hic actio*.

Quorum opera] Factum autem vectorum in hac actione non venit: in actione de recepto, quę est ex contractu, factum vectorum venit.

De actionibus.

Ius persequendi.] Ius formula. In iudicio, apud Pedaneos iudices. In iure actione non vtimur. Debetur autem quodcumque peti potest: quin etiam deberi & petarui sunt paria. l. si stipulatus, in fi. l. ita stipulatus. de verb. obl. Hęc igitur definitio omnem

H actionem comprehendit.

Iudices arbitrósve.] Iudices adduntur actionibus strictis, Arbitri actionibus bonæ fidei & arbitrariis: Illi ea formula, hi ex bono & æquo iudicant. sic in l. à D. Pio. l. furioso D. de re iud. l. 7. D. ad leg. Iul. repetund.

Vel

Vel ex contractu vel ex maleficio.]Hoc etiam trahi debet ad varias causarum figuras, ex quibus scilicet agitur quasi ex contractu, vel quasi ex maleficio. sic enim varias causarum figuras accipi oportere, ex collatione & coniunctione l. 1. de oblig. & actio. cum l. 4. liquidò constat.

Et aliis quibusdam modis.] Ex his actionibus quædam & re ipsa & figura verborum in personam sunt: quædam in rem sunt scriptæ, vi ipsa in personam. priores semper aduersus eundem dantur, posteriores non æquè. Illis intendimus aduersarium dare aut facere oportere: his non item, quandoquidem eas non in personam, sed in rem & generaliter concipimus: Harum exempla hæc sunt, Ad exhibendum, Quod metus causa, Ex causa interdictorum.

Possessor autem dominum.]Vet. cod. *& possessor dominum.* Hoc verò est contrà vindicare.

Æque si agat quis.] Abest, *quis*, à vet. lib. & in hoc loco, & in prox. vers.

Altius ædes suas tollendi.] Aut iure meo aut iure seruitutis ædes *altius* tollo. Iure meo, si non vicino cessero ius mihi non esse altiùs ædes tollendi: Iure seruitutis, si vicino iam antè cessero ius mihi nõ esse altiùs ædes tollendi: vt in l. egi tecum. D. de exc. rei vend. l. si domus de ser. vrb. l. si mihi. de ser. rust. Iure meo ædes altiùs in immensum tollere possum, Iure seruitutis vel vsque ad certam altitudinem, vel in infinitum, dum tamen inferior vicinus ne grauetor. l. cuius. de seruit. vrb. Iure meo si ædes sublatas habeo in earum refectione antiquam formam seruare non eogor: Quod si iure seruitutis seruare debeo formam ædium antiquarum, quas ipse cùm depressas haberem, vicino concessa seruitute, is mihi porrò concessit, vt altiùs tollerem: Ergo eisdem fundamẽtis & eadem seruata crassitudine muri, eas reficere debeo. l. qui luminibus. l. seruitutes. §. si sublatum. de ser. vrb.

Prospiciendi vel proiiciendi.]Proiectionis sunt mœniana, quæ Græci ἐξώστας vocant. sic vero legendum est in l. mœniana. C. de ædif. priuat.

Contra quoque.]Paulo pòst ait, vt est in vet. *inuicem quoque.* & inde nimirum cõtraria hæc actio dicta est. l. sicuti. D. si ser. vin.

Prospiciendi.]Legendum, *prospiciendi, proiiciendi, immittendi. Ista.*

Negatiua.] Sic in l. vti frui. Si vsus fr. pet. frequentius autem negatoriæ dicuntur.

Rem actoris esse.]Actoris, id est, petitoris qui se dominum esse contendit. Possessor in petitorem negatoriam non habet. In ipsum possessorem petitor confessoriam habet.

Sane vno casu.] Quid. cod. *sanè in vno.* quidam. *sanè vnoque.* Placet à Barone annotata lectio, *sanè in hoc casu,* id est, in cõtrouersiis seruitutum. Vel potius quod quidam cod. habent, *sanè hoc vno casu.*

Sicut in latioribus.]Tit. Si vsusfr. pet. & tit. Si ser. vind. In his libris sic sæpe relegat nos Iustin. ad Pandectas. semper autem non legem aliquam aut caput vnum, sed titulum aliquem aut librum significat. vt in §. rursus. tit. ex quib. caus. maio. & in § item si de dote. titulum, de imp. in res dot. fac. & in § hæc exempli. de except. librum de exceptionibus & in §. vlt. de publ. iudic. librum publicorum.

Vt ecce.]Vet. *Ecce plurimum ita permittitur in rem agere, vt vel actor diceret. Plurimum,* id est, τὸ πλεῖστον, vt in l. vrbana prædia. de verb. sign. Ait *permittitur.* vt in §. rursus. J.

Ex diuerso possessorem aduersarium suum.]Quidam, *ex diuerso possessor dicat.* quod rectum non est.

Accommodat.] Accommodari propriè dicuntur actiones vtiles, cuiusmodi sunt rescissoriæ omnes & restitutoriæ.

Possessis.]Legendum, *ex sententia præsidis possessis.*

Eam rem petere.]Hæc actio Pauliana dicitur. est & Fabiana siue Caluisiana. Pauliana est in rem, Fabiana in personam. l. 1. §. hæc actio. D. si quid in fraud. patr. Cum enim Fabiana non omnino rescindat traditiones. d. l. 1. l. si quis in fraudem, non tam in rem patronus quàm in personam, cum possessore quasi cum debitore agere videtur. l. quod si in diem §. idem scribit. de pet. hered. atque eo etiam fit, vt non finiatur anno. Rescissoria finitur anno, quia est contra legem, id est, contra vsucapionem. l. in honorariis. D. de oblig. & act. Pauliana æquè anno finitur, quia est contra alienationem iure factam.

Capiunt.]Vet. *capit.*

Pro mercedibus fundi ei tenentur.] Non tacito iure, sed ex pacto. §. interdictum J. de interd. & hoc certissimum est: nec fuit

[A] alia sententia l. certi. C. de loca. In prædiis, inquit, rusticis necesse est voluntate siue scientia domini pignus induci: quæ verba conuentionem significat. l. Pomp. D. in quibus caus. pig. vel hypoth. In vrbanis, conuentio non est necessaria. Enimuero res coloni pignoris iure tenentur, non tantùm generali pacto, veluti si conuenerit vt inuecta & illata pignori essent, sed etiam speciali: & hoc quidem pacto etiam ea quæ inducta non sunt tenẽtur. l. si non inducta. C. in quibus caus. pign. tac. contr. Hæc de rebus coloni. Ibi nata quia solebant semper pro mercede obligari. l. si seruus. §. locaui. D. de fur. nemo dubitat in eis tandem [B] receptum fuisse ius pignoris.

Quasi Seruiana.] Et hac igitur actione etiam de rebus inquilini agitur. nam de rebus tantùm coloni Seruiana actio, Saluianumque interdictum propositum fuit.

Attinet.]Abest à vet. lib.

De qua re.]Siue de pignore siue de hypotheca.

Hac appellatione.]Malim, *hac actione.* quod & Th. sequitur.

Proprie.]Propriè pignus traditione, hypotheca conuentione cõstituitur. In actione tamen hypothecaria his nominibus abutimur: & ideo Marcianus de hypothecaria formula tractans, [C] dixit pignus ab hypotheca sono tantùm differre, quod est ac si diceret significatione non differre. nam quemadmodum pharmaca quæ eadem sunt, odoribus tantùm & coloribus: ita verba quæ idem significant, sono tantùm aut syllabis litterisque inter se differunt. Significatio igitur est eadem: sonus est diuersus, syllabæ & litteræ sunt diuersæ.

Et ea quasi.]vet. *an quasi.* & paulo post, *item prætor proposuit de pec. ser. filiorumque fa. & ex qua.*

Accommodat.] Et ideo vtilis est actio ad instar iudicati. l. sed etsi poss. § vlt. l. quod si iuraui. l. si duo. §. 1. D. de iureiur.

[D] *Prætor pœnæ multas.*]Legendum, *Prætor bene multas* sic vet. lib.

Vel libertus sit.]Interpretes addidere, *an seruus,* quod superfluũ est. Addidêre & alia præiudiciorum exempla. ipse tria hæc dumtaxat agnosco. nam quod ait l. 3. D. de lib. agnosc. locũ esse præiudicio si disceptetur, an vxor fuerit, eo pertinet, vt in præiudicio de partu agnoscendo illa quæstio disceptetur an vxor fuerit. & in l. Impp. de pri. cred. non *præiudicio sed per iudicem* rectius in aliis codicibus legitur hoc sensu: frustra desiderari per principem rescindi venditionem, cum per iudicem experiri liceat. Legendum enim etiam est, *per principem,* quamquam Flor. dumtaxat [E] legatur, *principem.*

Ex quibus fere.]Quid. cod. *ex quibus ferre,* malim, *ex quib. certe.* fuitque iam olim similis error in le. quidquid de verbo. oblig. Huius autem sententiæ ratio ea meo iudicio verior est quam Placentinus tradit in lib. Actionum.

Si apparet.]Sunt cod. qui habent, *Si paret* & paulo post, *Si apparet,* non *si appareat.*

Denuntiare.] Denuntiationem sequebatur actio in personã, Terentius, Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam: vbi Donatus, A denuntiatione, inquit, in personam ne diceret, non [F] mihi denuntiasti.

Non manifesti.]Vet. *nec manifesti.*

Plurimi fuerit.] Hoc amplius vet. cod. *plurimi & magni pretii fuerit.*

Item mixta.] Cum initio dixerit, ex maleficiis: videtur hæc actio esse ex maleficio, sed verius est quasi ex cõtractu eam nasci §. heres §. vlt. J. de obl. quæ quasi ex cont.

Ercißcundæ.] Sex. Pomp. Erctum scitum quod fit inter consortes, vt in libris legum Romanarũ legitur. Erctum à coercẽdo dictum est. Vnde ercisc undæ & erciscí. Sunt autem eæ tres actio- [G] nes ex XII. tabul. quod & ipsæ actionum appellationes indicant quæ sunt antiquæ, & l. 1. fam. ercisc. l. vlt. fin. reg.

Quam plurimis.]Vet. *quamplurib us.* & in extremo §. prox. superius diximus.

Tripli.] Quid. cod. *in triplum*: ab omnibus autem abest *Agimus.* actio furti concepti, furti oblati fuit tripli, dupli. l. vlt. C. de nox. act.

Inferunt.]Vet. *auferunt.* Cùm actor plus summa petiit.

Viatores.]Hi sunt qui in ius vocant, qui iudicata exigunt, quibus imminendi (sic enim legendum est in le. 12. C. de prox. sacr. [H] scrin.) litibus solicitudo iniuncta est.

Exigerent.]Legendum, *exegerunt.*

Quam procul dubio.]Legendum, *ex qua procul dubio est ex lege condictitiam emanere,* auctoribus libr. vet. Condictitiam, id est, condictionem. In §. prox. sic etiam legendum est.

A *Item ex lege condictitia ex nostra constitutione oritur, quadrupli condemnationem imponens.*

Quadrupli autem agitur.] Vet. non habent, *autem agitur.*

Id est, damni iniuria.] Vet. *id est, damni iniuria est lege Aquilia & de dolo interdum depositi.* quod & Acc. notauit. Bene *de dolo*, vt in §. plane si deposit. ʒ.

Nostrorum.] Abest à vet.

Quædam stricti iuris] The. legit, *quædam stricte*, sed non malè etiam stricti iuris dicuntur. l. vnica. §. sed et si non ignoramus. C. de rei vxor. act. Bona fides & syncera fides dicitur in l. 2. C. si prop. pub. pensit. B Bonæ fidei clausula arbitro liberum arbitrium tribuit: doli, pacti, in factum, actionem exceptionemque & omnia condictionum genera complectitur. Strictum iudicium neque bonę fidei neque arbitrii clausulam habet, ea re dolus stricto iudicio non vindicatur, neque vlla cum eo condictio concurrit, neque iudici liberum est absoluere, aut quanti velit litem æstimare.

Hereditatis petitio.] Lex sola bonæ fidei iudicia facit. fuit olim stricta ex stipulatu actio pro dote, nunc est bonæ fidei ex cōsti. Iustiniani: fuit olim petitio hereditatis stricta, nunc est bonæ fidei eodem auctore.

C *Inter bonæ fidei.*] Vet. cod. *siue inter bonæ fidei iud. cont. her. pet. esset siue non*, similis à me adnotata est scribendi ratio in §. pretiū. sup. de empt. & vend.

Fuerat antea] Vet. *fuerat & rei ante vxoriæ.* & ʒ. *in ex stipulatu actione quæ de dot. ex prop. transtulimus.*

In hypothecis.] Tacitis vel manifestis, vt Martino videtur, & verum est. Excipitur fiscus, cui si prior tempore fuerit, mulier non præfertur: videlicet si inter eos solos controuersia sit l. 2. C. de pr. fis. namque in hac specie, res obligata est Titio, deinde fisco, tum doti: fisco præfertur Titius, Titio mulier, atque ita fit vt D dos fisco sit potior, quæ species ab Græcis interpretibus exposita est. Simile in l. 8. de bon. dam.

Sed & in strictis.] Vet. cod *sed & in strictis iudiciis.*

Iniquum.] Vet. *iniquum.*

Præterea] Præter strictas & bonæ fidei.

Ex arbitrio] Arbitrium iudicis & arbitratum dicitur l. qui restituere de rei viod. l. illud de eo quod met. causa. & officium. l. metum. §. ex hoc edicto. eod. Actiones autem arbitrarię non vtique sunt illę, in quibus condemnationem iussus præcedit: quēadmodum fit in vindicatione, ad exhibendum, Quod metus E causa. sed ex quibus condemnatio fit officio arbitrioque iudicis. In actionibus bonæ fidei condemnatio fit ex actionis natura in qua additum est, Tum ex bona fide reus damnetur. In actionib. strictis cōdemnatio fit ex stricta formula, neque in eis amplius quiddam venit, vel actionis natura vel officio iudicis.

Nisi arbitrio iudicis] Non est satis rem restitui, non est satis solui, nisi quod interest ratione loci soluas. Non est satis dedere seruum vt libereris, debes sine dolo dedere. Quid enim si prius venenum dedisti seruo, atque ita dedisti? Non est satis restituere te rem, quam metu à me extorsisti, cum omni causa & fructi- F bus restituere debes. hæc autem officio arbitrioque iudicis debentur, quæ nisi præstes in ea te condemnat iudex.

Quod vi.] Vet. carent hic, *vi*. quod probatur à l. 1. de eo quod met. cau.

Vt omnino.] Vet. *vt omnimodo.* & paulò pòst. *vel certa rei.*

Intentione sua.] Vet. *in intētione sua plus complexus fuerit, quam ei competebat, causa cadebat*, & hoc quidem lege x i i. tabulę proditum fuisse, sunt qui existiment, quòd Cic. in hunc modum scribat in tde Orat. Quod alter plus lege agendo petebat quàm G quantum lex in x i i. tabul. permiserat. quibus ipse nō assentior. nam de actione tutelæ Cicero loquitur, quæ lege x i i. tab. in duplum permissa est l. tres tutores. de adm. tut. ille autem petitor ea lege agendo plus petierat quàm quantum lex ipsa permisisset, puta triplum vel quadruplum, atque ita litem perdiderat. Patronis nota erat lex x i i. tab. non tamē illa iuris definitio, qua cauetur formula excidere eum qui intentione sua plus complexus fuerit quam ei debeatur.

Sicut in aliis.] Vet. *sicut in aliis causa cognita.* & paulò pòst *solitum fuerat.*

H *Etiam maiori.*] Seneca lib. 6 epist. Quid enim aliud agitis cùm eum quem interrogatis scienter in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidisse videatur, sed quemadmodum illum Prætor, sic hos philosophia in integrum restituit.

Maiorem partem.] Vet. *maiore ex parte.*

A *Certò loco*] Vet. *certe loco stipulatus est alio in loco.*

Quo se solut. spopondit.] Hæc non sunt in vet. lib.

Alterum petat.] Vet. *alterutrum petat.*

Maioris pretii est.] Vet. *magni pretii sit. Sed hæc quidem. &c.*

Si minus.] Vet. *si minus in intentione sua comp. fue. ac. quam ad eum pertinerat: veluti si cum x.*

Eodem iudicio.] Vet. *in eodem iudicio condemnat.*

Non semper solidum.] Vet *non in solidum exequimur quod debetur nobis sed modo sol. pers. mo. uti. vt ecce si de filii seruiue peculio agamus.* & paulò pòst, *pater dominū sue condemnatur.*

B *De dote in iudicio.*] Vet. *de dote iudicio.* & paulò inferius, *quantum facere possit.*

In reliquum.] Vet. *index in reliquum.*

Cum eo quoque.] Om. vet. cod. *Eum quoque.* & paulò inferius, *creditores cum eo experiuntur.* atque ita Ang. Aretinus legit. est autem *συναλλακτικῶς*.

Fortunæ. Vet *diuitiis.*

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM esse dicitur.

C *Seruatur.*] Vet. *obseruatur.* vt & initio §. illud ʒ. & in §. prox. actionem. Quod iussu pollicetur.

Cum quis seruum suum.] Vet. non habent. *suum.* & paulò pòst habent, *cui præpositus erat*, sic & in versic. institoria. Est autem hæc actio quasi quædam institoria l. 4. C. de instit. act. sed tamen à prætore ideo seorsim proposita est, quòd in ea præcipua quædam ex vtilitate nauigantium obseruantur.

Interueniat.] Vet. *interueniebat.*

Ius dicit.] Quid. cod. *ius reddit.* Th. *διαγορεύει*. Intelligit autem D edictum prętoris, quo tamen verius ius prædicitur quàm dicitur: & ideo non potest edicere is, cui, vt ius diceret, à prætore aut præside mandatum est.

Debebitur.] Vet. *deberet.*

Et ideo Tributoria vocatur.] Hæc verba, *ideo Tributoria vocatur.* non sunt in vet. lib. certè superuacanea sunt: quandoquidem in extremo huius § *quæ*, ait, *Tributoria appellatur.* sic autem habent vet. libri, *Et quia ipsi domino distributio promittitur. Nam si quis*, quod deleta particola, *nam*, ita corrigendum reor. *Et quia ipsi domino distributio permittitur. si quis, &c.* Apparet ex eo per E hanc actionem distributionem non fieri, sed à domino iniquè factam distributionem accusari, quod etiam confirmat l. 3. §. si seruus. l. procuratoris in prin. l. illud. §. si cuius. l. quia non. l. vlt. D. de trib act. l. 3. quan. ex dol. tut.

Patitur.] Vet. *patiatur.* & paulò pòst. *pro quinque in solidum.*

Licet enim vna sit.] Vet. *licet enim vna est.* Actioni de peculio inest adiectio, De in rem verso. nam quodcumque seruo dominus debet, in peculium imputatur. Id autem quod in rem domini versum est, seruo dominus debet. l. 1. in fin. l. si pro parte. §. versum. & §. si domini de in rem vers. ergo id etiam in peculium F imputatur. Condemnationes tamen diuersæ sunt, nam de in rem verso dominus in solidum condemnatur, neque id deduci potest quod domino seruus debet. l. quædam. l. seruus si in rem. §. cum Sticho. D. eod. Aut enim in rem versum non est, aut domino nihil seruus debet, propterea quòd si domino quid seruus debeat aut debere incipiat, iam ob id ipsum in rem versum non est aut esse desinit. l. si pro parte. §. si domini. §. idem quærit. l. quidam. D. eod. Cùm verò in rem versum non est, de peculio fit condemnatio deducto eo quod domino debetur. Verùm enim cùm ex his liquidò constet actioni de peculio inesse adie- G ctionem de in rem verso, quod possit etiam comprobari à l. 1. §. filiusfamilias. D. de in rem ver. l. 2. §. apud Iulianum de her. vend. l. 2. quan. de pec. ac. anna. sit. tunc solum dicemus necessariam esse actionem de in rem verso cùm deficit actio de peculio. l. 1. l. si pro patre, §. 1. l. si in rem. l. filiusfamilias. D. de in rem ver.

Eive.] Vet. *quidve ei.*

In prædiis vel,] Vet. *in prædiis & mancipiis & fænebri.*

Et nepote.] Vet. *aut nepote & nepte, vel patre & auo in cuius potestate sunt.*

Qui in potestate.] Vet. *qui in parentis erunt potestate.*

H *Directo.*] paulò pòst ait, *principaliter*, ex quo apparet idem esse directo & principaliter. vt & in l. vlt. D. de legat. lib. 3. Certi cōdictio principalis est actio siue directa. Quod iussu, De in rem verso, Institoria, Exercitoria, veluti accessoriæ quædam sunt actiones. Ergo agitur cum patre dominòve aut quasi cum reo

principali

principali aut quasi cum accessore. Directa actio vtili opponitur, opponitur cõtrariæ. idque translaticium est. opponitur verò etiam honorariæ. l. electio. §. si plurium de noxal. act. & accessoriæ. l. deferre. §. vlt. de iu. fisci. & præparatoriæ. l. 5. §. idẽ subiungit. l. si quis hominem D. ad exhib.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Aut ipsum hominem.] Quid. cod. *aut hunc hominem.* quid. *aut hominem.* hos verò probarim potius quàm illos. malim tamen, *aut noxam dedere,* vt in §. 1. J. de offic. iud. l. 1. D. de nox. act. alioqui non rectè sequitur, *Noxa autem est corpus,* sed noxa etiã pro peccato accipitur. Noxæ igitur hominem dedere, id est, pro peccato, quod alibi ad noxã, in noxã l. si iure. §. vltim. de nox. act. l. 1. §. cùm arietes si quadr. paup fec.

Cui deditus est seruus] Vet. non habent, *seruus.*

Veluti furti.] Vet. *veluti furti lege 12. tab. damni iniuria lege Aquilia.* Rectè autem Accurs. noster, furti nec manifesti. Actio enim furti nec manifesti in duplum est ex XII. tabul. Actio furti manifesti in quadruplum est è iure prætorio, quod & ex recentibus Ant. Augustinus, probat & Ant. Contius Biturigum scholæ non incelebris doctor fortiter defendit & mihi verissimum videtur.

Dari vt pene] Om. vet. cod. *dare vt pene per corpus pater magis:* rectissimè. Sẽsus est patrem per corpus suum propemodum periclitari magis quàm filium. Saluianus 8. de prouid. In supplicio filii pietas paterna torquetur.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Scripta est.] Deditio reo prodest ad liberationem, quoniam ita lex XII. tab. scripta est. At quæ sequuntur, vt puta *si equus,* &c. exempli gratia ponuntur. nec sunt ex XII. tab.

Quia desiit.] Vet. cod. *quia desinit.*

Pauperies autem.] Quid ergo fiet si quadrupes depasta sit agrũ alienum? depasci enim est vti, Vti autem non est damnum dare leg. qui occidit §. si quis alien. D. ad legem Aquil. sed tamen vna eademque lege simul. De pauperie quadrupedum & de pastu pecoris prodita est noxalis actio auctore Paulo libr. 1. sen. eod. titulo.

Hæc quidem.] Vet. *hoc est quod ad noxalem actionem pertinet.*

Verrem, aprum.] Hoc planum fit 40 l. ni eum. de ædil. edict. hæc verba superesse, *vel minorem.*

DE HIS PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Pro populo.] Pro populo, syndicus, actor: pro libertate, assertor: pro tutela, tutor: sed & pro populo, pro libertate, & de suspecto tutore, quilibet experiri potest.

Sed quia.] Vet. *& quia.* & paulo post, *multa iuste causa.*

Neq; certis verbis.] Et hoc est quod Paulus ait lib. 1. sent. Procuratorem nudis verbis constitui, sequitur ex vet. lib. neq; præsente aduersario, immo & plerumque.

DE SATISDATIONIBVS.

Si victus esset] Vet. non habet, *esset.* Sunt verò huius satisdationis vestigia quædam in l. si petitor. l. si seruus, & passim. sub tit. iud. sol. l. penult. de dolo l. si eum hominem de fideiuss. l. in causæ. §. si ex parte de procur. l. 2. de præt. stip.

Satisdare cogebatur.] Non tantùm de iudicato, sed etiam de rato, l. Pomponius §. sed & is qui. de procurat. De iudicato cauet etiam si apud acta constitutus vel alias confirmatus sit. l. 1. C. de satisdat. non tamen de rato.

Verba edicti] L. seruum §. ait prætor. de procurat. vulgo autem receptum est, vt ne caueant de rato quia domini sunt, & verò rem in iudicium deducunt, nisi si dubitetur an tutores vel curatores sint, vel an administratio eis commissa sit. l. vulgo. de administrat. tut. quod & in actoribus vniuersitatum obseruatur. l. item. §. actor. quod cui. vniuers. Actores autem tutorum vel curatorum omnimodo cauent de rato, id est, siue dubitetur de decreto, siue non l. actor. rem rat. hab. idemque dicendum est de procuratoribus, siue constet de mandato siue non.

Omnimodo satisdaret.] Defensorio iudicijs in rem & de rato cauet & iudic. solui. De rato ideo, quia si fortè fortuna ipse vincatur, periculum est, ne reuersus dominus rem, qua de agitur,

A suam esse petat. In iudicijs in personam, de iudicio cauet non de rato. l. de pupillo, §. pen. §. vlt. de no. op. nunt. nam condemnato defensore, non est ratio, qua possit dominus retractare id, quod actum est, exceptis quibusdam, in quibus & ob eam rem de rato exigitur cautio, l. sed & eæ, §. vlt. & l. prox. de procur.

Siue personalis] Vet. *siue in personam,* & in §. si verò reus, *vel personam.*

Sed pro sua tantum.] Hodie reus non satisdat iudicatum solui, sed iudicio se adfuturum vsque ad finem litis aut satisdat, aut iurat, aut repromittit. Iurat vir illustris. l. quotiens C. de dignit. & B qui immobilia possidet. l. sciendum. qui satisd. cog. l. in sacris. 3. C. de prox. sac. scrin. l. multis. C. de priu. agent. in reb. No. Valẽt. de episc. iud. Repromittit clericus in quibusdam causis, qua de re agitur in l. cum clericis, & l. omnes C. de episc. & cler.

Pro qualitate personæ.] Fideiussores idonei dantur pro qualitate rei, qua de agitur. l. 1. D. in ius voc. vt eãt. l. si verò. §. 1. qui satisdar. cog. non, vt Acc. opinatur pro qualitate rei cum quo agitur. Sensus autem horum verborum, *pro qualitate personæ suæ,* hic est: pro qualitate reorum, aut fideiussoriam, aut iuratam, aut nudam ab eis repromissionem præstari.

C *Satisdationem solemni stipulatione.*] Vet. cod. *satisdationes solemnes stipulationes:* & rectè. nam tres hæc satisdatio clausulas habet.

Heredes eius] Vet. *Heredes sui.*

In iudicium veniet.] Quid. cod. *in iudicio inuenietur.* & Th: ὑπεῤῥίπτεται ἐν τῷ δικαστηρίῳ quod probo.

Fideiussor] Omnino delendum est hoc nomen.

Quotidiano.] Vet. *a quotidiano.* & in §. vlt. *cum necesse est.*

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, ET QVÆ AD HEREDES VEL IN heredes transeunt.

D *Certos fines.*] Omnium autem celeberrima est constitutio Theodosii de præscriptione XXX. annorum l. sicut. C. de præscr. XXX. de qua & in Nouel. Th. & Valent. de XXX. anno. præscr. & in No. de episc. ind. Sidonius Apollinaris lib. 8. Per ipsum ferè tempus, vt decemuiraliter loquar, lex de præscriptione tricennii fuerat proquiritata, cuius peremptoriis abolita rubricis lis omnis in sextum tracta quinquennium terminabatur. Intelligit autem Sidonius No. de præscript. XXX. anno. nam vt ex eodem auctore E apparet Asterio cõsule ea lex proquiritata (& id quidem decemuirale verbum est) fuit. De hac præscriptione Cassiod. lib. 5. Tricennalis, inquit, humano generi patrona præscriptio eo quo cunctis vobis iure seruabitur & Suidas in verbo, χρόνος ἐπεκλύων. ἐποίει δὲ ὁ νόμος μετὰ τὸν αὐτὸν τοῖς λ΄ ἄλλας δίκας ἀπείρους ἐκ παλαιῶν χρόνων ἄγειν, ὀλίγας δὲ ἄλλας ἐκ τῆς παραγραφῆς ... Quòd autem ait de hypothecariis & præscriptione XL. annorum, in debitoribus locum obtinet & heredibus debitorum & posterioribus creditoribus quamdiu debitor superstes est, alioquin ad hypothecariam sufficit XXX. annorũ præscriptio. F Addit & in quibusdam aliis causis necessariam esse præscriptionem XX annorũ quod ex tit. de præscript. XXX. vel XL. ann. quia colligi potest, nosque id ad maiorem scribendi diligẽtiam reseruamus, nunc prætermittemus.

In heredem rei.] Non est, *rei.*

Et si qua alia similis.] Huic similis fuit actio De moribus. l. vlt. C. Th. de inc. nupt.

Veluti cum testator.] Nec enim ex omni dolo defuncti tenetur heres, sed ex eo tantum quod rebus actoris damnum attulit l. 1. C. de her. tut.

G

DE EXCEPTIONIBVS.

In factum composita] Quod ait composita, ad solam exceptionem in factum referendum est, quæ & in factum concepta dicitur. l. quod de bonis. ad legem Falcid. Est autem hæc erroris exceptio.

Si apparet.] Quid. cod. *si paret.*

Exceptionem iurisiurandi.] Defendi etiã potest per exceptionem pacti. l. sed etsi seruus. D. de iureiur. nam iusiurandum ex pactione venit. Ex hac etiam exceptione & aliis omnibus oritur H generalis exceptio doli. l. 2. §. & generaliter D. de doli except.

Cum temere.] Quia obstabat exceptio rei iam ante in iudiciũ temere deductæ & consumptæ, id est, exceptio rei iudicatæ: atque ita obstabat ante tempus dilatoria, post tempus peremptoria exceptio, ideo rem amittebant. Vt verò reis in iudicium illud

prius deducta videatur, necesse est actorem egisse purè, sibi dari oportere: namque si egerit sub exceptione hac, Cuius pecuniæ dies fuerit, & reus iudici probauerit eius pecuniæ diem nondum esse, nec malè egisse, nec rem in iudicium deduxisse & consumpsisse videtur. Quamobrem à Q. Pompeio Prætore, vt M. Tullius refert in 1. de Orat. cùm petitor ante diem puram actionem sibi dari postularet, rei patronus perquam stultè contendebat, sine illa exceptione actionem dari non oportere: neque intelligebat si purè actum esset litem eum amissurum, si sub exceptione, post tempus eum denuo rectissimè acturum. Similis fuit imperitia Hypsæi & Octauii quæ à me fuit explicata in §. si quis B agens supra de actionib. Est de tutela ex XII. tab. actio Rationibus distrahendis in duplum. Hypsæus pro pupillo à M. Crasso prætore postulabat, vt sibi liceret in triplum agere. Octauius pro tutore non nisi in duplum actionē dari oportere contendebat: neq; intelligebat si in triplum actionem impetrari siuisset, hoc solo se tutelæ actione liberatum iri.

Sine offensa militaris.] In vet. non est, *militaris.*

DE REPLICATIONIBVS.

Etiam fideiussorib.] Eis verò quæsita semel exceptio inuitis nō C extorquatur l. vlt. D. de pac. cui nō aduersatur l. si vnus §. pact°. eod titul. nam in eo §. hæc verba, *Eadem ratione*, sic accipienda sunt, si ipsis scientibus posterius pactum interpositum est, vt qua ratione reus amittit exceptionem, eadem etiam amittant fideiussores.

DE INTERDICTIS.

Actionis verbo continētur interdicta. l. actiones. D. de oblig. & act. Cicer. pro Cæcin. Verum hanc actionem habetis qua nos vsi sumus. Ceterùm hoc inter se distant quòd actioni addatur D iudex, interdicto non item.

Fiebat.] Quid. cod. *faciebat.*

Veluti vim.] Vti interdicto Vti possidetis, & de superficiebus, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO: quod & in l. 1. D. vti poss. & ex Ælio Gallo integrum ab Sext. Pomp. proponitur, vbi quid sit possessio definit.

Quia inter duos.] Sic constanter habent omnes lib. script. *non quia interim.* Isidorus tamen & Anianus in Notis ad Paulum lib. 5. sent. interdictum definierunt, sententiam interim. dictam.

Petitoria actio.] Quid. cod. *petitoria actio instituit: quia & ciui-* E *lis & naturalis ratio persuadet vt,* &c.

Et potius possidere.] Illa, *& potius*, expungenda sunt ex auctoritate lib. script.

Nec vlla dubitatio.] Possessio nudo animo retinetur, nudo animo amittitur, nudo animo non adquiritur. Sunt qui contendant nudo quoque animo possessionem non amitti ex l. quemadmodum. D. de adquirend. possess. sed ea lex, vt apparet ex inscriptionum similitudine, conferenda est cum l. fere. D. de diuers. reg. iur. In qua meritò additur *fere*. nec enim omnino vt adquiritur, ita etiam amittitur possessio. nam etsi non amittatur F solo corpore, propterea quod solo animo retinetur, solo tamen animo amittitur. nec est alia ratio propter quam videatur additus ille articulus, *fere*. fuit autem hæc Ioannis sententia, quam his verbis interpretes Græci exprimunt [illegible]

Interdictum vnde vi.] Hoc est momēti interdictum, quod & celeris reformatio dicitur. De eo tractatur in tit. Vnde vi & de vi armata. sic enim fortè legendum est, idque indicat l. 1. §. pen. D. de interdict. M. etiam Tullius in Orat. pro Cæcinna duo in- G terdicta facit, interdictū Vnde vi, & interdictum de vi armata, siue De vi hominibus armatis, aut de hominibus armatis.

De vi publica.] Omnis vis armata, est publica: non tamen omnis vis publica est armata. nam & sine armis offendi potest Respublica, vt in specie l. 7. l. 8. quid dolo. l. vlt. D. de vi public.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Vel tripli.] Absunt hæc à vet. lib. & meritò: nulla enim est in H inficiantem tripli actio.

Ex nostra constitutione.] Additur in quibusdam cod. manuscriptis, *quod non calumniandi animo litem, mouisset, sed existi-*

A *mando se bonam causam habere.* quod mihi valde probatur: nam vt superius iusiurandum rei definitum est, debuit & hoc loco actoris iusiurandum definiri.

DE OFFICIO IVDICIS.

Additus est.] Legendum *addictus vel addictus est*, vt in l. cum furiosus. l. iudex. l. si in iudicio. D. de iudic. l. quod si Ephes. D. de eo quod cert. loc. l. si qua. l. fili. C. famil. ercisc. l. debitor §. vlt. D. ad Trebel. iudex additur actioni in hunc modum, L. TITIVS IVDEX ESTO, SI PARET PRIMVM SECVNDO C. EX TESTA- B MENTO DARE OPORTERE, TVM PRIMVS DAMNETVR, idq; ex Cicerone intelligi potest in 4. Act. in Verr.

In x aureos.] Vet. *Titio x aureis.*

Noxam debere.] Sic in l. 1. D. de his qui effud. vel deiec.

Sine frustratione.] Non difficultate restitutionis, sed morandæ restitutionis causa.

Eo quoque nomine.] Et ex quidem sunt præstationes personales, vt & in §. vlt. j.

Veluti si homo.] Legendum, *vel homo*: auctoribus lib. vet. quod rectum est.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Cum ceteris.] Vet. lib. non habent, *cum.*

Quod cuiuis ex populo.] Publica ergo iudicia inde nomen trahunt quòd patent omnibus. l. quamuis. 2. C. ad legem Iuliam, de adult. l. lege Cornelia testamentaria. D. ad legem Corneliam, de fals. Eadem ratione popularia iudicia sunt publica. l. eum qui. §. in popularibus. D. de iureiur. ex quo efficitur vt alia sint iudicia publica ciuilia, alia criminalia.

Plerumque.] Id est, nisi si cui lege aliqua agendi publico iudicio non est potestas. l. palam. §. senatus. D. de ritu nupt.

Afficiunt homines.] Vet. non habent, *homines.*

Extendit.] Quid. cod. *ostendit.*

Temeratores.] Sacrilegos in l. quamuis. 2. C. ad legem Iul. de adult. l. 4. C. Th. quor. app. non recip.

Gladio.] Legis Iuliæ pœna relegatio fuit. Quod igitur ait, *gladio*, non est ex rogatione Iulia, sed abrogatione.

Stupratoribus.] Omnes vet. lib. *peccatoribus*, vt in §. item lex Iulia de vi j. *peccatores.*

Sed & omne.] Vet. *sed & omne significatur quod manu cuiusdam mittitur.*

A Græca voce.] Vet. *à Græca voce figuratum*, ἀπὸ τ̃ σιγᾶν, vt in l. si caluitur de verb. sign. malè Theoph. ἀπὸ τ̃ βίαιν.

Admouet.] Indubitatè legendum hoc in loco est ita, vt in l. si caluitur. & apud Theophilum.

Sicarii.] Suidas [illegible]

Affinitatis.] Legendum, *affectionis eius qua nuncupatione parricidii continetur fata proper. euerit.* vt in constitutione Constantini, cuius sententia parricidæ more maiorum, non Cornelia aut Pompeia lege coercentur.

Vel aliud instrumentum.] Hoc adiectum est legi Corneliæ. Lex enim ipsa non nisi de nummis aut de testamentis falsis promulgata est.

Publicatio.] Addidit Paulus libr. 5. sent. relegationem: quod etiam l. quoniam. & l. seruos. C. ad leg. Iul. de vi confirmat.

Tunc & raptores.] Om. vet. lib. *tunc & peccatores.*

Qui publicam.] Rectius vet. libr. *qui pecuniam vel rem publicā vel sacram.*

Repetundarum.] De pecuniis repetundis primus quæstionem constituit L. Piso tribun. pleb. neque adduci possum, vt credam G eum aut plures alias, aut omnes quæstiones publicas constituisse: nam quod ait M. Tullius in Bruto, Quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, mihi valde à mendo suspectum est, & quia quæstiones perpetuas nusquam legi, & quia in lib. vet. Sebastianus Corradus vir eruditissimus ita scriptum esse annotauit Quæstiones p. Crediderim igitur scriptum initio fuisse Quæstiones p. rep. quod est pecuniarum repetundarum. alioquin inconsequenter subiicit M. Tullius: L. enim Piso trib. pleb. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manilio Coss. tulit. Confirmat etiam me plu- H rimùm quòd idem auctor eisdem penè verbis in lib. 2. offic. De pecuniis, inquit, repetundis à L. Pisone, lata est lex, nulla antea cùm fuisset.

TITVLI

TITVLI EX CORPORE VLPIANI XXIX.

Mores, sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus.

AD VLPIANI TIT. XXIX.

IACOBI CVIACII IVRIS-CONSVLT. NOTÆ.

A TIT. I. *De libertis.*

LIBERTORVM genera sunt tria, Ciues Romani, Latini, Iuniani, Dediticiorum numero.

Ciues Romani sunt liberti, qui vindicta, censu, aut testamento, nullo iure impediente, manumissi sunt.

Vindicta manumittuntur apud magistratum, velut Prætorem, Consulem, Proconsulem. B

Censu manumittebantur olim, qui lustrali censu Romę iussu dominorum, inter Ciues Romanos cēsum profitebantur.

Vt testamento manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat, quod datum legatum est.

Quæ prohibet, exceptis quibusdam cognatis, & si plus donatum sit, non rescindit, minus quam perfecta C lex est, quæ vetat aliquid fieri: & si factum sit non rescindit, sed pœnam iniungit ei, qui contra legem fecit, qualis est lex Furia testamentaria, quæ plus quàm mille assium legatū, mortisve causa prohibet capere, præter exceptas personas: & aduersus eum, qui plus ceperit, quadrupli pœnam constituit.

Lex aut rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars prima tol- D litur: aut subrogatur, id est, adiicitur aliquid primæ legi: aut obrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege. Hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia, qua lege Latini sunt nominati inter amicos manumissi.

Dediticiorum numero sunt, qui pœnæ causa vincti sunt à domino: quibus vestigia scripta fuerunt: qui propter noxam torti, nocentésque inuenti sunt, quive traditi sunt, vt ferro, aut cum bestiis depugnarent: vel in custodiam coniecti fuerunt: deinde quoquo modo manumissi sunt: idq́; lex Ælia Sentia facit.

Eadem lege cautum est, vt minor triginta annorum seruus vindicta manumissus, ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: ideo sine consilio manumissum, seruum manere putat. Testamento verò manumissum perinde haberi iubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideóque Latinus fit.

Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum est prohibet seruum manumittere, præterquàm si causam apud consilium probauerit. In consilium autem adhibentur Romæ quinque Senatores, & quinq; Equites Romani, in prouincia viginti recuperatores, ciues Romani.

Ab eo domino qui soluendo non est, seruus testamento liber esse iussus, & heres institutus, & si minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, vt deditacius fieri debeat, ciuis Romanus & heres fit: si tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. Quòd si duo pluresve li-

beri heredésve esse iussi sunt, primo loco scriptus liber A
& heres fit: quod & ipsum lex Ælia Sentia facit.

Eadem lex in fraudem creditoris & patroni manumittere prohibet.

Qui tantùm in bonis, non etiam ex iure Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit.

In bonis tantùm alicuius seruus est, velut hoc modo,
Si ciuis Romanus à ciue Romano seruum emerit, isq;
traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iu-
re cessus, neque ab ipso anno possessus sit. nam quam- B
diu horum quid fiat, is seruus in bonis quidem emptoris est: ex iure Quiritium autem venditoris est.

Mulier quę in tutela est, item pupillus & pupilla manumittere non possunt.

Communem seruum vnus ex dominis manumittendo, partem suam amittit: eaq; adcrescit socio, maximè si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet,
ciuem Romanum facturus esset. Nam si inter amicos C
eum manumiserit, plerisq; placet eum nihil egisse.

Seruus in quo alterius est vsusfructus, alterius proprietas, à proprietatis domino manumissus, liber non fit, sed seruus sine domino est.

Post mortem heredis, aut ante institutionem heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis.

Inter medias heredum institutiones libertas data, v-
trisque adeuntibus non valet: solo autem priore ad- D
eunte, iure antiquo valet. Sed post legem Papiam Popeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, si quidem primus heres vel ius antiquum habeat, valere eam posse placuit: quod si non habeat, non valere constat, quòd loco non adeuntis, legatarii partis heredes fiunt: sunt tamen qui & hoc casu valere eam posse dicunt.

Qui testamento liber esse iussus est, mox quàm vnus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit.

Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui E
testamenti faciendi, & mortis tempore, ex iure Quiritium testatoris fuerunt.

Lex Furia Caninia iubet, testamento ex tribus seruis non plures quam duos manumitti, & vsque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: à decimo vsque ad triginta, tertiam partẽ, vt tamen adhuc quinq; manumittere liceat, æquè vt ex priori numero à trigin-
ta vsque ad centum, quartam partem æquè vt decem F
ex priori numero liberari possint: à centum vsque ad quingentos, partem quintam similiter, vt ex ante cedẽti numero viginti quinque possint fieri liberi. Eademq; præcipit ne plures omnino quàm centum ex cuiusdam testamento liberi fiant.

Eadem lex cauet, vt libertates seruis testamento nominatim dentur.

Quæ confirmas.] Desunt hæc verba, *Testamento datas liberta- G
tes.* quæ deinde sequuntur, abondant: nam ad legem Furiam pertinent, cuius sententia mox clariùs explicatur.

Præter exceptas personas.] vt ĵ. titul. 28. His autem similia Th. scripsit in tit. de leg. Falc.

Quæ prohibet.] l. non est dubium. C. de legib. No. Th. ne cur. præd. alt. cond. Macrob. in Som. Scip. ad finem, inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deuiantibus pœna sancitur. *Id est pars prima tollitur.*] Legendum opinor, *Pars prima legis tolli-
tur*: vt derogare sit partem primæ legi detrahere. l. derogatur. de H
verb. sign. quod etiam exrogare est auctore Sex. Pompeio. Obrogare legem primam alia lege lata aliqua ex parte commutare. quod M. Tullius his verbis complexus est. Deinde indignum de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, id est, vt & ipse loquitur aliis in locis, legi obrogari.

Hodie autem.] Hic talia quædam desunt. *Olim liberi non erant, qui aliter quam vindicta, censu, vel testamento manumittebantur.* *Qui pœna causa vincti.*] Huc pertinet l. fideicommissaria. 2. de fid. lib. cuius sensus hic est. Fideicommissaria libertas non debetur ei, quem postea dominus ob delictum vinxit. quia Dediticiorum numero habetur. Secus est, si heres vinxerit. arg. l. cetera in fin. de leg. 1. & hoc Paulus tradit libr. IIII. Sent. tit. 11. ex quo detorta videtur l. fideicommissaria. Nam & sententiæ speciem habet *Quibus vestigia.*] Legẽdum videtur, *quibus vestigmata*, nisi vestigia sunt notæ. Seneca lib. 1. de benefic. Sic nõ est beneficium, quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium & nota. Ergo serui compuncti notis, manumissione Dediticii efficiuntur. *Nocentesque inuenti.*] Id est, confessi. Nam qui torti, nec confessi sunt, Ciues Romani fieri possunt, vt Paulus in eodem libro scribit. *Vt ferro.*] Ad ludum gladiatorium. Ad ferrum in l. eius qui. §. vlt. de testa. ad gladium. in l. si quis mihi bona. §. si quis planè. ff. ad q. bet. l. si quis à filio. §. sed & si. de iniust. test. *Vel in custodiam.*] In publicum carcerem. Igitur publicus carcer dediticium facit, non priuatus: nisi corpori vincula adhibita sint. l. vetum de verbor. sign. *Testamento vero manumissum.*] Et idcirco quos ad ciuitatem Romanam perduci volebant, iis ita testamento libertatem dabant, LIBERI SVNTO CVM ANNORVM ERVNT XXX. l. ex parte. §. Stricho. fam. ercisc. l. Aristo. de manu. test. l. vlt. de reb. dub. l. si quis ita. §. vlt. de statu lib. In eo qui censu liberatur, nulla ætatis habita est ratio. *In consilium.*] Hæc eadem & Theophilus scribit in tit. qui & quibus ex cau. man. non poss. *Eadem lex in fraudem.*] Caius idem libr. 1. Instit. Porrò in ceteris rebus alienatis in fraudem Rescissoria actione vtimur, Pauliana, Fabiana siue Caluisiana. nõ etiam in libertatibus datis in fraudem. Nam libertates ipso iure nullæ sunt, id est, ex lege Ælia Sentia. *Qui tantum in bonis.*] Hunc Theophilus Bonitarium vocat, sequentem Quiritiarum. *Communem seruum.*] §. vlt de donat. *Seruus in quo alterius est.*] Huius sententiæ vestigia quædam sunt in l. quotiens. in fin. de hered. instit. l. 2. de man. vind. l. si fructuarium de man. testa. Nam Iustiniani constitutio in contrarium scripta est. *Legatarii partis.*] Hic locus admodum deprauatus est. Crediderim legendum. *Præf. ærarii.* Præfectorum enim ærarii est, bona quæ fisco deferuntur spernere, vel agnoscere. l. ergo. §. planè. de iid. l. edicto de iur. fisc. Ph. Geruasii liber habet, *ea lege ærarium partis heres fiat.* *Et mortis tempore.*] Vel intra diem cretionis. l. verùm de manu. test. & ĵ. tit. 22. Nam & qui intra diem cretionis hereditatis fit, propè est vt defuncti fuisse videatur mortis tempore. *Lex Furia Caninia.*] Quid fiet, si supra statutum numerum seruos in testamento manumittat? Et placet liberari eos, qui primo loco scripti sunt, vsque ad legitimum numerum, quod & in lege Ælia seruatur. l. qui soluendo. 2. l. si non lex. §. 1. de hered. instit. Quid fiet si in orbe, si permixtè seruorum nomina scripta sint? Et placet impediri omnium libertatem. l. qui soluendo. 1. & l. prox. eod. tit. Quid fiet, si in codicillis quidem scripti sint? Et Paulus lib. 4. Senten. nouissimum eis locum tribuit, quod puto verius dici. Rursus quæro, cùm per legem Furiam totam familiam inter viuos liberare liceat, non etiam in testamento, facilius enim quis in testamento totam familiam manumittit, quàm inter viuos: & eadem ratione Senatus obligatæ mulieri succurrit, non donanti: lex Iulia hypothecam prædii dotalis inhibet, non alienationem: Cõstitutio Theodosii Decurionibus venditionem, non donationem aut permutationem: Nouella Iustiniani intercessiones pro marito, non pro extraneo. Quæro, an rectè quis moribundus prætermisso testamento totam familiam manumittat? Et rectè Caius libr. 1. Instit. hoc tanquam in fraudem legis excogitatum respuit. cui simile est, quod ad legem Caniniam Paul. scribens tractat, in l. si quis eum. de cond. & dem. Sed pugnat cum Paulo l. si quis quos de lega. 2. nisi dicamus, legati retentionem esse non petitionem, vt in l. Lucius. §. codicillis. eod tit. Et hæc de lege Caninia ex iure antiquo adnotare libuit: quæ & si ea lex abrogata sit, nobis in aliis tamen partibus iuris magno vsui esse possunt. *Eadem lex cauet.*] §. libertas, de legat.

II. *De statu liberis.*

QVi sub condicione testamento liber esse iussus est, statu liber appellatur.

Statu liber quamdiu pendet condicio, seruus heredis est.

Statu

Statu liber seu alienetur ab herede, siue suscipiatur ab aliquo, libertatis condicionem secum trahit.

Sub hac condicione liber esse iussus, si decem millia heredi dederit, & si ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniã, ad libertatem perueniat: idq; lex duodecim Tabularum iubet.

Si per heredem factum sit, quo minus statuliber cõdicioni pareat, perinde fit liber, atq; si condicio expleta fuisset.

Extraneo pecuniam dare iussus, & liber esse, si paratus sit dare, & is cui iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, perinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

Libertas & directò potest dari, hoc modo, LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERVM ESSE IVBEO: & per fideicommissum, vt puta, ROGO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANVMITTAT.

Is qui directò liber esse iussus est, horcinus fit libertus. Is autem cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus.

Cuius fidei committi potest ad rem aliquam præstandam, eiusdem etiam libertas fidei committi potest.

Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio seruo testatoris, quàm heredis, aut legatarii, vel cuiuslibet extranei seruo.

Alieno seruo per fideicommissum data libertate, si dominus eum iusto pretio non vendat, extinguitur libertas. quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest.

Libertas sicut dari, ita & adimi tam testamento, quã codicillis testamento confirmatis potest: vt tamen eodem modo adimatur, quo & data est.

Idq; lex XII. tabularum iubet.] In hac lege emptoris nomine continentur omnes qui quoquo iure dominium in statu libero nacti sunt. & hoc Pomponius scribit in l. statu liberi à ceteris. de statu lib. Hac item lege significatur vendi statu liberos posse: & hoc est quod Modestinus in eod. tit. Statu liberos, ait, venundari posse leges XII. tab. putauerunt: quasi hæc fuerit sententia XII. tab. Sic suprà Vlp. de lege Ælia Sentia. Ideò sine consilio manumissum, seruum manere putat. & M. Tull. lib. 4. de Rep. Iurgare lex putat inter se vicinos, non litigare.

Horcinus fit libertus.] Non malè Horcinus. Nam & horcum quidam dixêre ᾅδου τὸν ὅρκον. Hic autem nullius est libertus. l. si nocem. de bon. liber. nisi Charontis, Plutonis, Orci. quamobrem & Charonianus ab Theophilo dictus est, ea forma, qua Orcini Senatores (quorum meminit Sueto. Tranquillus) à Plutarcho in M. Antonio Charonitæ dicuntur.

Alieno seruo.] Si relinquatur res aliena, & si heres non possit eam redimere, non tamen extinguitur legatum aut fideicommissum. Nam iustum rei pretium ex testamento debetur. Si relinquatur libertas seruo alieno, quem nulla heres condicione redimere possit, extinguitur fideicommissum libertatis: propterea quòd libertas inæstimabilis res est. Sed videamus an hoc sit perpetuum: quid enim si eius serui dominium heres quandoq; nanciscatur? Et hoc constitutiones introduxerunt, l. deberi. C. de fid. lib.

III. *De Latinis.*

LAtini ius Quiritium consequuntur his modis, beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, ædificio, pistrino: præterea ex senatusconsulto, veluti quæ sit ter enixa.

Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab Imperatore ius Quiritium impetrauerit.

Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui mi- A nor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam, vel Latinam vxorem duxerit testatione interposita, quòd liberorum quærendorũ causa vxorem duxerit, postea filio filiáve, nato natáve & anniculo facto, possit apud Prætorem vel Præsidem prouinciæ causam probare, & fieri ciuem Romanum, tam ipse, quàm filius filiáve eius & vxor, scilicet si & ipsa Latina sit. nam si vxor ciuis Ro- B mana sit, partus quoque ciuis Romanus est, ex senatusconsulto, quod auctore Diuo Adriano factum est.

Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterum iure manumissus est ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. Sed huic concessum est ex senatusconsulto, etiam liberis ius Quiritium consequi.

Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romæ sex annis militauerit, ex lege Visillia. Præ- C terea ex senatusconsulto concessum est ei, vt, si triennio inter vigiles militauerit, ius Quiritium consequatur.

Naue Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem quàm decem millia modiorum nauem fabricauerit, & Romam sex annis frumentum portauerit, ex edicto Diui Claudii.

Latini ius Quiritium.] Igitur meliore condicione sunt Latini quàm Dediticii. Nam Dediticii nullo prorsus modo ius Quiri- D tium consequuntur. Sed & Latini commercium habent, & testamenti facti onem: Dediticii non item. Latini vera libertate potiuntur quamdiu viuunt: Dediticii vmbra & imaginibus libertatis. Ciues autem Romani meliore condicione sunt, quàm Latini. Connubium enim Latini, & patriam potestatem non habent: testamentum facere, tutoresve dari non possunt, denique moriuntur quasi serui. *Nam si vxor ciuis Romana.*] Partum Latinum nasci, argumento erat lex Mensia, de qua in tit. 5. proptereà quòd Latini non valdè distant à peregrinis. *Iteratione.*] Plin. 7. Epist.

E *Sed huic concessum est.*] Qui minor XXX. annorum Latinitatem accipit, liberis ius Quiritium consequitur ex lege Iunia. post hanc ætatem qui Latinitatem accipit, non nisi patroni beneficio: sed ex S.C. etiam liberis ius Quiritium consequitur. *Militia.*] Vigilum septem cohortes D. Augustus in vrbe ita constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur. Constat enim 14. fuisse regiones vrbis. l. 3. de offic. præf. vig. Inter eos qui Latinus sex annis militasset, ex lege Visellia ius Quiritium consequebatur: tandem Senatui triennium visum est sufficere. *Visellia* malo quàm *Visillia*: quæ D. Claudii temporibus lata est, rogante L. F Visellio Varrone. l. 1. C. ad legem Visel. l. 1. C. quand. ciu. ac. cri. præ. *Diui Claudii.*] Item Suetonius in Claudio.

IIII. *De his, qui sui iuris sunt.*

SVi iuris sunt familiarum suarum principes, id est, paterfamiliæ, itemq; materfamiliæ.

Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt, spurii appellantur.

Spurii appellantur.] Spurii sunt, qui legitimè quæsiti non sunt. G Originem verbi Iustinianus explicat his verbis, vnde solẽt Spurii appellari, vel à Græca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filii. in tit. de nupt. sic in l. diuus. de captiu. sic Caius lib. 1. Instit. sic Theophilus, sic libri scripti: impressi non sic, quibus non assentior.

V. *De his qui in potestate sunt.*

IN potestate sunt liberi parentum, ex iusto matrimonio nati.

Iustum matrimonium est, si inter eos qui nuptias cõ- H trahunt, connubium sit, & tam masculus pubes quàm femina potens sit, & vtriq; consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentes eorum si in potestate sunt.

Connubium est vxoris iure ducendæ facultas,

Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum Latinis autem & peregrinis, ita si concessum sit.

Cum seruis nullum est connubium.

Inter parentes & liberos infinitè cuiuscumque gradus connubium nō est. Inter cognatos autem ex transuerso gradu, olim quidem vsque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio gradu licet vxorem ducere. Sitamen fratris filia, non etiam sororis filia, aut amita, vel matertera, quāuis eodem gradu sit: eadémque vxore: nouerca, vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.

Si quis eam, quam non licet, vxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideóque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi vulgò concepti, spurij sunt.

Connubio interueniente, liberi semper patrem sequuntur: non interueniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino & ciue Romana, peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet.

Ex ciue Romano & Latina Latinus nascitur: & ex libero & ancilla, seruus: quoniam cùm his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem.

In his qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur. in his autem, qui non legitimè concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit. Nam quamuis non legitimè concepit, cùm editionis tempore libera sit, partus quoq; liber est.

Nunc autem etiam ex tertio.] Hic locus sic meo iudicio restituendus est. *Nunc autem etiam ex quarto gradu licet vxorem ducere. Sed tamen fratris aut sororis filiam, neptémve eorum quamuis eodem gradu sit, amitam vel materteram, eam-ј, vxorem, quæ nouerca vel priuigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.* Olim igitur inter se patrueles, amitini, consobrini matrimonio iungi non poterant: id quod & Caius scribit lib. 1. Instit. hodie ex Constitutionibus possunt. Perperam ex tertio gradu, nam iure ciuili ex tertio gradu vxorem ducere numquam licuit: neque verò nunc licet. Cetera quàm ineptè descripta fuerint, ex Caii & Iustiniani Institutionibus, & graduum ratione deprehēdi potest. Sed vide Obs. 15. c. 16.

Incestum matrimonium.] Ergo non tantùm inter parentes & liberos incestæ sunt nuptiæ, sed & inter eos, qui ex transuerso, vel qui affinitate coniuncti sunt: quod & Caius scribit lib. 1. Instit. & Paulus in l. sororis. de rit. nup. Et præterquàm quod iure gentium inter parentes & liberos, cetetùm iure ciuili incestę sunt nuptiæ.

Quoniam lex Mensia.] l. lex naturæ. de stat. hom. *Veluti ancilla conceperit.*] Quòd si libera conceperit, deinde ancilla pepererit, partus quoque seruus est, si hanc iuris ciuilis regulam sequamur: quod & Caius scribit lib. 1. Instit. sed fauore libertatis placuit eum liberum nasci. & ita Marc. scribit in l. & seruorum. de stat. hom. & Paul. lib. 11. Sent.

VI. *De dotibus.*

DOs aut datur, aut dicitur, aut promittitur.

Dotem dicere potest mulier, quæ nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus: parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iūctus, velut pater, auus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

Dos aut profecticia dicitur, id est, quam pater mulieris dedit: aut aduenticia, id est, ea, quæ à quouis alio data est.

Mortua in matrimonio muliere, dos à patre profe-

A cta, ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum, Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

Aduenticia autem dos semper penes maritum remanet, præterquàm si is qui dedit, vt sibi redderetur stipulatus fuit: quæ dos specialiter recepticia dicitur.

B Diuortio facto, si quidem sui iuris sit mulier, ipsa habet actionem, id est, dotis repetitionem: quòd si in potestate patris sit, pater adiuncta filiæ persona habet actionem reuera: nec interest aduenticia sit dos, an profecticia.

Post diuortium defuncta muliere, heredi eius actio non aliter datur, quàm si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die reddetur: nisi si, vt præsens reddatur, conuenerit. Reliquæ dotes statim redduntur.

C Retentiones ex dote fiunt, aut propter liberos, aut propter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit: tunc enim singulorum liberorum nomine sextæ retinentur ex dote: non plures tamen quàm tres sextæ in retentione sunt, non in petitione.

D Dos quæ semel functa est, amplius fungi non potest nisi aliud matrimonium sit.

Morum nomine, grauiorum quidem, sextę retinentur: leuiorum autem, octauæ. Grauiores mores sunt, adulteria tantùm: leuiores omnes reliqui.

E Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quæ à die reddi debet. Ita propter maiores mores præsentem dotem reddit: propter minores senum mensium die. In ea autem, quæ præsens reddi solet, tantùm ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriēnio redditur: quod repræsentatio facit.

Impensarum species sunt tres: aut enim necessariæ dicuntur, aut vtiles, aut voluptuosæ.

Necessariæ sunt impensę, quibus non factis, dos deterior futura est: veluti si quis ruinosas ædes refecerit.

F Vtiles sunt quibus non factis quidem, deterior dos non fuerit: factis autem, fructuosior dos effecta est: veluti si vineta & olivueta fecerit.

Voluptuosæ sunt, quibus neq; omissis, deterior dos fieret: neq; factis: fructuosior effecta est: quod euenit in viridariis, & pictoriis, similibusq; rebus.

Dos aut datur.] Dos dicitur solemnibus verbis sine interrogatione. Dotis actio tam ex dictione nascitur, quàm ex stipulatione: hodie etiam ex nuda pollicitatione & nudo pacto. l. 2. C. Th. de inc. nupt. l. vlt. C. Th. de dotib. Sublata autem est dicendę dotis solemnitas: ideoque à l. ad exactionem. C. de do. prom.

G vt ex Cod. Theod. apparet, Tribonianus amouit hæc verba, *Dictio vel,* & quibus in locis prudentes scripserant, *Dotis dicere,* subscripsit, *Dotis promittere,* inusitata loquendi forma l. si rem. §. vlt. de nouat. l. auus de iu. dot. l. si marito. §. 1. l. si socer. §. Lucius. solut. matr. Denique in l. 1. C. de iur. dot cùm Seuerus Imp. scripsisset, *Dictio vel promissio*: & paulò pòst, *Ex dictione vel ex stipulatione,* (nec dum enim ex pollicitatione dotis actio erat) pollicitationem Tribon. adscripsit, & condictionem ex pollicitatione: cùm tamen ex pactis, vel pollicitationibus præscriptis verbis, nō

H condictio dari soleat. *Institutus.*] Ad hanc rem constitutus. *Dare, promittere.*] Idem Paulus in l. promittendo. de iu. dot. Dicendo igitur tres dumtaxat personæ obligantur, promittendo omnes. *Quam pater mulieris.*] Adde vel parens virilis sexus, per virilem sexum cognatione iunctus. *Quod si pater non sit.*] l. cum

patrem

patrem. C. de iu. dot. *Semper.*] siue sint liberi, siue non. *Receptitia.*] l. mortis causa. §. sed & si dos. de donat. caus. mort. Seruus autẽ receptitius, de quo Aul. Gel. & Non. Marcellus scribunt, neque dotalis est, neque ex paraphernis: quia ad virum non defertur. Sunt hęc omnia diuersa, bona receptitia, dotes, παράφερνα, ἀντίφερνα, θεώρετρα, ὑπόβολα. Παράφερνα sunt, quæ extra dotem ad virum deferuntur, quæ & peculii nomine significantur. l. si ego. §. dotis. de iur. dot. l. donationes. §. species. de donat. Ἀντίφερνα sunt donationes propter nuptias. l. vlt. C. de donat. ante nupt. quibus proxima sunt θεώρετρα, & ὑπόβολα, de quibus Constantinus Harmenopulus scribit. Vnde & Hypobolica instrumenta apud Sid. Apoll lib. 7. Epist. quamquam sunt qui legant Hyperbolica: alii quidam Paraphernica, omninò malè.

Reuera.] Legendum, *Res vxoria.*

Nec interest.] Obstare videtur l. 2. §. quod si in patris sol. matr. Goueanus in lib. var. lect. Triboniani in eo §. facinus adnotauit: Ant. Goueanus, cui ex omnibus quotquot sunt aut fuêre, Iustinianei iuris interpretibus, si quæramus quis vnus excellat, palma deferenda est. Proinde dos aduenticia communis est ex iure antiquo, mulieris propria ex iure nouo. Actio dotis aduenticiæ communis est etiam Iure nouo. l. vlt. C. de bon. quæ lib. neque verò propriam esse actionem rectè colligitur ex l. Caius. Solut. mat. quia non dicit soli filiæ actionem dari: verùm ideò filiæ dicit non patri, quia filiæ cautum fuit nõ patri. ceterùm per filiam patri quæritur actio.

Post diuortium.] Inde si post diuortium maritus in reddenda dote motam fecerit, & heredi vxoris competit actio: si moram non fecerit, secus est. Quamobrem & mortua in matrimonio vxore, heredi non competit actio. l. vsufruct. sol. matr. l. cùm in fundo. §. si autem vsumfruct. de iu. dot.

Annua bima.] Hodie annua die ex constitutione Iustiniani: cui à Triboniano aptata est l. 1. de do. præleg. in qua legitur, annua die pecuniam dotalem reddi.

Non plures tamen quam tres.] id est, media pars, vt Paulus ait lib. 11. Instit. tit. de dotibus, cuius verba Boëthius Seuerinus refert. Nam sex sextæ, integrum conficiunt.

Non in petitione.] Quæ ex aliis causis retinentur, & in petitione sunt. Sustulit verò Iustin. quintas & sextas, & alia omnia retentionum genera. Sunt tamen compensationum ex eis causis leges quamplurimæ. l. fructus. §. ob donationes. l. rei. §. 1. l. si constante. §. si vxor. l. pen. §. 1. sol. matr. l. vtilium. de impens. in res dot. l. neque. C. de compens. l. 1. C. rer. amot. Sed & de moribus actionem sustulit. l. vltim. C. de repud. de qua in l. 5. D. de pact. dot. l. vlt. C. Th. de inc. nupt. l. 1. C. Th. vic. ciu. cri. ag. non poss. quæ & accusatio dicitur in l viro. l. cùm mulier. D. sol. matr. quemadmodũ actio suspecti, actio ingrati, actio inofficiosi, accusatio suspecti, accusatio ingrati, accusatio inofficiosi suis locis.

Dos quæ semel.] Nisi redintegratum sit matrimonium, dos quę semel dos esse desiit, dos effici amplius non potest. Redintegrato matrimonio, tacitè redintegratur & dos, nisi sit receptitia. l. si mulier diuerterit. l. in insulam. §. vlt. sol. matr.

Item octaua.] Legendum autem, *octaua.*

Quæ à die reddi debet. Ita propter.] Legẽdum, *quæ annua bima trima die reddi debet, propter.*

Pictoris.] Lego, *picturis*, & paulò ante, *deterior dos fuerit.*

Viridarius.] In Pandect. Flor. virdiaria in l. si cuius. § fructuarius de vsufruct. l. in instrumento de instr. vel instrum. leg. & viridia in l. quotiens §. seruitutum. de seruit. l. ædificia de ser. vrb. l. impensæ. de verb. sign. Vnde & viridiaria alii deduxêre, alii viridaria. Sed nihil hæc ad Vlpianum.

VII. *De iure donationum inter virum & vxorem.*

INter virum & vxorem donatio non valet, nisi certis ex causis: mortis causa, diuortij causa, serui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri, in hoc donare viro suo vt is ab Imperatore lato clauo, vel equo publico, similiue honore honoretur.

Si maritus diuortij causa res mouerit, rerum quoq; amotarum actione tenebitur.

Si maritus pro muliere se obligauerit, vel in rem eius impenderit, diuortio facto, eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunicia.

In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto matrimonio inter dispares condignis personas. Nam seu ciuis Romanus Latinam aut peregrinam, vel eam quæ Dediticiorum numero est quasi per ignorantiã vxorem duxerit: siue ciuis Romana per errorem peregrino, vel ei qui Dediticiorum numero est, aut etiam si Latino ex lege Ælia Sentia nupta fuerit, causa ꝓbata, ciuitas redditur tam liberis quam parentibus, præter eos qui Dediticiorum numero sunt, & ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

Principalibus] Antonini Imp. l. nuper. de don. inter vi. & vx.

Si maritus diuortii.] Non tantùm in vxorem, sed & in virum rerum amotarum actio est. l. contra l. item. rer. amot.

Stipulatione tribunicia.] Vt in l. cùm mulier de dote. sol. matr. Hæc stipulatio honoraria est, quia ex iurisdictione tribunorum venit vt prętoria, vt ædilicia ex iurisdictione prętoris, ex iurisdictione ædilium. In Institutionibus, de ædiliciis vulgò malè scriptum est, *quia ex iurisdictione prætoris veniunt.* Superest enim vox, *prætoris*, auctore Theoph. & Pomponio in l. 5. de verb. obl.

Dispares condignis.] Lego, disparis condicionis.

Ex lege Ælia Sentia.] Vt in tit. de Latinis ex lege Iunia, id est, vi lege Iunia comprehensum est. Est autem ab hac sententia non absimile id, quod Impp. rescripserunt in l. qui in prouincia. §. Diuus. de rit. nup.

VIII. *De adoptionibus.*

NOn tantùm naturales liberi in potestate parẽtum sunt: sed etiam adoptiui.

Adoptio fit, aut per populum, aut per prætorem, vel præsidem prouinciæ. Illa adoptio quę per populum fit, specialiter adrogatio dicitur.

Per populum qui sui iuris sunt adrogantur: per prætorem autem, filij familiæ à parentibus dantur in adoptionem.

Adrogatio Romæ tantùm fit: adoptio autem, etiam in prouincia apud præsidem.

Per prætorem vel præsidem prouincię adoptari tam masculi quàm feminæ, & tam puberes quàm impuberes possunt: per populum verò Romanum, feminæ quidem non adrogant. Pupilli anteà quidem nõ poterant adrogari: nunc autem possunt ex constitutione Diui Antonini.

Hi qui generare non possunt, vel vt spado, vtroq; modo possunt adoptare. Idem iuris est in persona cœlibe.

Item is qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest.

Si pater familiæ adrogandum se dederit, liberi quoq; eius quasi nepotes, in potestate fiunt adrogatoris. Feminæ verò neutro modo possunt adoptare: quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

Aut per populum.] l. 2. C. de adopt. Hodie per imperatorem.

Adrogatio Romæ tantum fit.] Quoniam curiatis comitiis fit.

Feminæ quidem non adrogant.] Legendum *adrogantur.* Causã illa est, quia nulla cum feminis comitiorum communio est. Ceterùm per principem feminæ adrogantur. l. nam feminæ. D. de adopt.

IX. *De his qui in manu sunt.*

FArre conuenitur in manum, certis verbis, & testibus decem præsentibus, & solemni sacrificio facto, in quo panis quoq; farreus adhibetur.

In manu est vxor, quæ conuenit in manum. In manum aut cõfarratione cõuenitur aut coemptione. Sed omissa est conferreandi adsuetudo, vt Cornelius Tacitus lib. 4. Annalium scribit. Omissa quoq; tandem est coemptio. Denique omissa est omnis conuentio in manum. Quamobrem Tribonianus in l. vxorem, de rit nupt. l. ex parte, §. 1. de verb. obl. scripsit, *in matrimonium conuenire*: cùm tamen Pap. scripsisset. *in manum conuenire* & in l. si concubina. rer. amot. *conuenit* pro *in manu conuenit.*

X. *Qui in potestate mancipióve sunt, quemadmodum eo iure liberentur.*

Liberi parentum potestate liberantur, emancipatione id est, si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. idem, lex duodecim Tabularum iubet his verbis, SI PATER FILIVM TER VENVNDVVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. Ceteri autem liberi præter filium tam masculi quam feminæ, vna mancipatione manumissioneq; sui iuris fiunt.

Morte patris filius & filia sui iuris fiunt. morte autem aui, nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri non sunt: veluti si moriente auo pater eorum aut iam decessit, aut de potestate dimissus est. Nam si mortis aui tempore, pater eorum in potestate eius sit, mortuo auo, in patris sui potestate fiunt.

Si patri, vel filio, aqua & igni interdictum sit, patria potestas tollitur: quia peregrinus fit is, cui aqua & igni interdictum est. Neque autem peregrinus ciuem Romanum, neq; ciuis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

Si pater ab hostibus captus sit, quamuis seruus hostium fiat: tamen cùm reuersus fuerit, omnia pristina iura recipit, iure postliminii. Sed quamdiu apud hostes est, patria potestas in filio eius interim pendebit: & cùm reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit. Si verò ibi decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii patria potestas interim pendebit.

In potestate parentum esse desinunt & hi, qui Flamines Diales inaugurantur, & quæ virgines Vestæ capiuntur.

Qui flamines Diales.] Qui morte parentis sui iuris fit, capite non minuitur. l. 3. §. vlt. ad Maced. Adiungo etiam eum qui Flaminio Diali, aut Vestali sacerdotio sui iuris fit. l. 2. quod cum eo. l. 1. §. sed etsi alio. quand. de pecul. auctore Gellio lib. 1. c. 1 3. Et hoc nimirum est quod ait Vlpianus in d. l. 3. *vel alias sui iuris*, &c. Idem & in eo Iustinianus constituit, qui dignitate sui iuris fit. in Nouel. 81. At is profectò qui emancipatione sui iuris fit, capite minuitur: credo quia in imaginariam seruitutis formam deducitur. l. liberos de cap. minutis: imò quia sublata est legitima emancipatio, vigetque aut Anastasiana, aut Iustiniana emancipatio, qui emancipatur hodie, capite non minuitur. Proinde meritò ex Iustiniani constitutionibus suo exæquatur emancipatus. Vsusfructus emancipatione non finitur. Id denique restat, vt capite non minuantur hodie, qui cùm alieni iuris forent, sui iuris efficiuntur. His autem quæ in hoc loco dicuntur ab Vlpiano, addenda est, quæ in manum flaminis conuenit. Cornelius Tacitus lib. 4. quando exiret è iure patrio quid flaminium apisceretur, quæque in manum flaminis conueniret.

XI. *De tutelis.*

TVtores constituuntur tam masculis, quàm feminis: sed masculis, quidem impuberibus, dumtaxat propter ætatis infirmitatem: feminis autem tam impuberibus, quam puberibus, & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam.

Tutores autem legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti aut moribus introducti.

Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendũt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu pro palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni.

Agnati sunt, à patre cognati virilis sexus, per virilem

A sexum descendentes, eiusdem familiæ: veluti patrui, fratres, filii fratris patruelis.

Qui liberum caput mancipatum sibi, vel à parente, vel a coemptore manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

Legitimi tutores, alii tutela in iure cedere possunt.

Is cui tutela in iure cessa est, Cessicius tutor appellatur: qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue
B alii tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed & si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessicia quoq; tutela extinguitur.

Quantùm ad agnatos pertinet, hodie cessicia tutela non procedit: quoniam permissum erat in iure cedere tutela feminarum tantum, non etiam masculorum. Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet. Excepta tutela patronorum, legitima tutela capitis deminutione amittitur.

C Capitis minutionis species sunt tres. maxima, media, minima.

Maxima capitis deminutio est, per quam & ciuitas, & libertas amittitur: veluti cùm incensus aliquis venierit. aut cùm mulier alieno seruo se iunxerit denuntiante domino & ancilla facta fuerit, ex Senatusconsulto Claudiano.

Media capitis deminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa, libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua
D & igni interdicitur,

Minima capitis deminutio est, per quam & ciuitate & libertate salua, status dumtaxat hominis mutatur: quod fit adoptione, & in manum conuentione.

Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim Tabularum, his verbis: VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI, ITA IVS ESTO: qui tutores datiui appel-
E lantur.

Dari testamento tutores possunt liberis qui in potestate sunt.

Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti faciendi ius est, præter Latinum Iunianum. Nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest. id enim lex Iunia prohibet.

Si capite deminutus fuerit tutor testamento datus,
F non amittit tutelam: sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor. Abdicare autem est, dicere nolle se tutorem esse in iure. Cedere autem tutela testamento datus non potest: nam & legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

Lex Attilia iubet mulieribus, pupillis ve non habentibus tutores, dari à prætore, & maiore parte Tribunorum plebis: quos tutores Attilianos appellamus. Sed
G quia lex Attilia Romæ tantum locum habet, lege Iulia & Titia prospectum est, vt in prouincia quoque similiter à præsidibus earum dentur tutores.

Lex Iunia tutorem fieri iubet Latino, vel Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex iure Quiritium fuit.

Ex lege Iulia de maritandis ordinibus, tutor datur à Prætore vrbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam pro-
H mittendamve, si legitimum tutorem pupilla non habeat. Sed postea Senatus censuit, vt etiam in prouincia quoque, similiter à præsidibus earum ex eadem causa tutores dentur.

Præterea

Præterea etiam in locum muti, furiosi ve tutoris, alterum dandum esse tutorem ad dotem constituendam Senatus censuit.

Item ex Senatusconsulto tutor. datur mulieri ei, cuius tutor abest, præterquàm si patronus sit, qui abest. Nam in locum patroni absentis alter peti nō potest, nisi ad hereditatem adeundam, & nuptias contrahendas. Idemq; permisit in pupillo patroni filio.

Hoc amplius Senatus censuit, vt si tutor pupilli pupillæ ve suspectus à tutela submotus fuerit, vel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius tutor alius detur.

Moribus tutor datur mulieri pupillóve, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui prætorianus tutor dicitur, quia à prætore vrbis dari consueuit.

Pupillorum pupillarumq; tutores & negotia gerunt, & auctoritatem interponunt. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accōmodare, præter eos qui tunc dati sunt: nam ex his vel vnius auctoritas sufficit.

Tutoris auctoritas necessaria est, mulieribus quidem in his rebus, si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertæ suæ permittant in contubernio alieni serui morari, si mancipia abalienent. Pupillis autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

Liberantur tutela, masculi quidem pubertate. Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest: Proculeij autem, eum qui quatuordecim annos expleuit: verùm Priscus eum Puberem esse, in quem vtrumque concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. Feminæ autem tutela liberantur.

XII. *De curatoribus.*

CVratores aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarij, id est, qui à prætore constituuntur.

Lex duodecim Tabularum furiosum, itemq; prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.

A prætore constituitur curator, quem ipse prætor voluerit, libertinis prodigis, itémque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, malè dissipant bona: his enim ex lege, curator dari non poterat: cùm ingenuus quidem nō ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cùm seruilis cognatio nulla sit.

Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idoneè negotia sua tueri non potest.

Virilis sexus.] In tutelarum quæstione ita definiuntur agnati: propterea quod tutela virile munus est. Ceteroquin & feminæ agnatæ sunt. Eadem est agnatorum definitio in quæstione intestatæ successionis. l. 2. §. agnati. de suis & leg. her. & [?] tit. 26. quia etsi consanguinea consanguineæ intestato heres existat, agnata tamen agnato cuiquam intestato ex lege Voconia heres non est, §. ceterum de legit. agnat. succ. Sic in lege Vellea, Qui testamentum faciet, is omneis virilis sexus, qui ei sui heredes futuri erunt, &c. etiā si parente viuo nascantur. Ideò ait, Virilis sexus quia sequūtur hæc verba, Vt nominatim eos exheredet, vel instituat. §. postumorum in fi. de exher. lib. Soli autem postumi mares nominatim exheredādi sunt. §. postumi quoq; §. postumorum. de exheredat. lib. Vnde & in l. 3. de iniusto rupt. ait sic Vlpianum

A scripsisse, *Postumi virilis sexus*: & ex Iustiniani constitutione id Tribonianum immutasse. *Eiusdem familiæ.*] l. pronuntiatio §. communi. de verborum significat. *Fratres.*] Legendum, *Fratres patrueles filii fratris patruelis. Qui liberū caput.*] Agnatus est tutor ex l. XII. tab. patronus ea interpretatione legis: parens ex contractu fiduciæ. Cur non & parens ex interpretatione legis? Quia nulla talis in lege interpretatio adhiberi potuit. Nec. n. vt patronis, sic parentibus nominatim lege defertur hereditas. Igitur duæ tantùm sunt species legitimæ tutelæ. Agnatorum & Patronorum: id quod Vlpianus tradit in l. 1. de leg. tut. Verùm in l. 3. §.
B vltim. eod. titul. parentem emancipatorem non legitimum, sed vicem ait legitimi tutoris obtinere, id est, fiduciarium tutorem esse. Non nego moribus inde receptum, vt nominetur legitima, quæ propriè est fiduciaria. titul. de leg. par. tut. fiduciariæ tutelæ nomen ad liberos transmitti, legitimæ non transmitti: denique liberos patronorum distare à liberis parentum. Ceterùm ratio differentiæ tradita à Iustiniano in titul. de fiduciar. tut. falsa est in patre & auo: certè subtilior est quàm verior. An igitur, quia non vt liberis patroni, ita liberis emancipatoris lege debetur hereditas? l. 1. §. liberos. si quis à par. fuerit manu. sed de his
C satis.

Vel à parente, vel à coemptore.] Qui à parente, is est pater fiduciarius: qui à coemptore, is est pater naturalis.

Lex Claudia sustinet.] Lege, *Sustulit.* Rursus verò lex Claudia sublata est constitutione Constantini. l. 3. C. de leg. tut. l. 2. Th. C. de tut. & cur. cre. Ait Constantinus, In feminis tutelam legitimam consanguineus vel patruus non recuset.

Excepta tutela patronorum.] Hoc est quod ait l. tutelas. de cap. minutis. Tutelas etiam non amittit capitis deminutio, exceptis his quæ l. a. p. p. deferuntur, id est, quæ iure agnationis proxi-
D mis potissimùm deferuntur. Tribonianus non sic. Equidem scio Tribonianum, cùm multa in libris prudentum notis perscripta essent, auctore Iustiniano in l. 2. C. de vet. iu. enucl. in eis explicandis cadere frequenter & labi. Ceterùm tutela patronorum minima capitis deminutione non perit, quia nec ius patronatus perit. Æquè testamentaria & datiua tutela non perit. At quia minima capitis deminutione ius agnationis perit, & legitima agnatorum tutela perit. Dixi, proximis potissimum, vt in edicto translaticio Verris, Tum vti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestatò mortuus esset. Vnde ex-
E menda non sunt posteriora verba l. 1. vnde legit. Quinimmo in Asconio ita malè leguntur, quasi si Asconii essent, non Tullii. Item alio in edicto, Sec. tab. testamenti potissimùm hereditatem dabo.

Veluti cùm incensus aliquis venierit.] Hoc M. Tullius explicat in extremo orationis pro Cecinna, Dionysius 1181.

Denuntiante domino.] Trina denuntiatione opus est: denuntiari etiam testatò oportet, idque denuntiari vt seruo abstineat. Denuntiationem sequitur prætoris, aut præsidis sententia. Inde Tertull. lib. II. ad vxorem. Nónne insuper censuerunt seruituti
F vindicandos, qui cum alieno seruo post dominorum denuntiationem in consuetudine perseuerarunt? Exemplo S. C. si ingenua, quæ ad gynæciarium se vel monetarium applicat, similis denuntiatio fiat, nisi dicto audiens fuerit, eiusdem ipsa cōdicionis ex cōstitutionibus efficitur. l. edicimus. C. Th. de murilegul. l. senatusconsult. C. Th. de decur. Sed hæc à Iustiniano mutata sunt in tit. de S. C. Claud. toll.

Status dumtaxat hominis.] Saluo statu publici iuris. l. 1. §. capitis. ad S. C. Tertyll. priuatus hominis status commutatur.

In manum conuentione.] Quæ conuenit in manum mariti, ca-
G pite minuitur: quia in familiam eius, & sui heredis locum venit, vt in tit. 23. & apud Gellium lib. 18. cap. 6.

Vti legassit.] Integra lex est, Paterfamilias vti legassit, auctore Cornificio lib. 1. ad Herennium. ait, Paterfam. atque ideò filiusfamil. testamentum facere non potest, etiam si hoc velit pater: quod tamen in donatione nulla lex vetat. Ait, *Super pecunia, tutelâve suæ rei.* quæ verba coniunctim accipienda sunt Nam tutorem instituere filiis suis pater, nisi in testamento, non potest, in quo & pecuniæ suæ heredem instituat. l. sæpe de verb. sign.

Qui tutores datiui.] Legitimi non dantur, sed ipso iure fiunt
H tutores. l. legitimos. D. de legit. tutor. Testamentarii, Atiliani, Iuliani datione tutores fiunt. Plerumque autem Atiliani, & Iuliani datiui tutores appellantur. l. datiuus. C. rem pup. sal. for. l. generaliter. C. de epis. & cle. l. vlt. C. de leg. tut. *Abdicare autem.*] M. Tullius lib. 6. ad Att. Itaq; aut tutela cogito me abdicare, aut

vt pro Glabrione Scæuola, fœnus & impendium recusare. Nihil ab abdicatione distat excusatio. Excusatione datiuus dumtaxat vtuntur. l. *vidi. m.* D. de exc tur. §. qui excusare. Instit. eod. Nullum verò in iure ciuili excusationis proximis agnatis datæ exstat exemplum. Proinde rectè ait legitimos tutela se abdicare nō posse. Ratio illa est quia ipso iure tutores existunt. Quæ ratio etiam efficit, vt sui heredes repudiare hereditatem non possint. Verùm enim vt in iure, hi se hereditate abstinere, ita & illi in iure, id est, apud prætorem, tutela feminarum cedere possunt. In pupillis maribus, vt iam superius ab Vlpiano dictum est, cessicia tutela non procedit. *In iure cedere autem.*] Legn, *In iure autem cedere. Qui etiam ante manumissionem*] Non eum solùm qui in bonis, sed etiam qui ex iure Quiritium dominus fuit. *Si legitimum tutorem pupilla non habeat.*] Delenda est vox *pupilla*: nam de pubere hic agitur, non de pupilla. Ceterùm quamuis regula iuris hæc sit, Certæ rei vel causæ tutorem non dari, ex lege tamen Iulia & Senatusconsultis tutor ex causa datur ad dotem constituendam. Item vt paulò pòst tradit, ad adeundam hereditatem specialis tutor datur: quod etiam confirmat l. impuberi. D. de tutor. & cura. datis. l. cùm in vna. §. tutor. de appellat. *Ad dotem constituendam*]. Si ad dotem constituendam, erit hoc contrarium superiori regulæ iuris, quæ dictat, Certæ rei tutorem non dari: si generaliter (quod & ipsum, si mutus aut furiosus sit legitimus tutor, ex S.C. fieri potest. l. pen. D. de tutel.) obstat illa regula, qua cauetur, Tutorem habenti tutorem non dari: ideoq; S.C. opus fuit. *Idemq; permisit in pupillo patronus filio.*] Malo, *Idemq; permisit in patroni filio*, nimirùm vt in eius locum non nisi ad adeundam hereditatem, vel dotem constituendam tutor detur. Quod & generaliter in tutoribus pupillorum iure ciuili locum obtinet. vel hic est sensus, ut in locum pupilli filii patroni, & tutoris legitimi liberti paterni, alius tutor detur.

Hoc amplius.] Huius S.C. fit mentio in l. si quis sub condicione. de testam. tut. & hi quidem sunt tutores, qui ex S.C. dantur: de quibus intelligenda est l. tutelas. de cap. minutis. Sequuntur hi, qui moribus dantur. *Moribus tutor.*] Hodie quia extraordinaria sunt iudicia, curator datur. §. vlt. de aucto. tut. In ordinariis iudiciis tutor exigitur. l. curatorem. D. eod. l. vlt. C. de in lit. dan. tutor.

Lege aut legitimo iudicio.] Lege agere latiùs patet, quàm legitimo iudicio agere. nam sine iudicio lege agi potest. *Qui tunc dati sunt.*] Legendum, *Qui testamento dati sunt.* l. vlt. C. de auct. præst. l. 4. l. 5. in principio & §. item ipse. l. quod dicimus. §. 1. D. eod. M. Tullius pro Flacco, nihil potest de legitima tutela sine omnium tutorum auctoritate deminui. *Proculeius.*] Quorum sententia Iustiniano placet. *Feminæ autem tutela liberantur.*] Imperfecta oratio est. Ceterùm vnus ponitur casus in tit. vlt. in quo libertæ tutela patronorum liberantur. Denique omnes feminæ conuentione in manum liberantur, auctore Boethio in Topic. Cicer.

XIII. *De cœlibe, orbo, & solitario patre.*

LEge Iulia prohibentur vxores ducere, senatores quidem liberiq; eorum, libertinas, & quæ ipsę, quarúmve pater materve artem ludicram fecerit: item corpore quęstum facientem.

Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, à lenone lenave manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quę artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus, & a Senatu damnatam.

Ceteri autem ingenui.] Et has quoque senatores non ducent. l. Iulia. §. vlt. de ritu nupt. non tamen idem est è contrario: nam ingenui libertinas ducunt. l. lege Papia. eod. Est in eandem rem auctoritate Marci & Commodi factum plenius S. C. de quo in l. oratio. de spons. l. oratione. l. palàm. § senatus. de ritu nupt. Extat & de eadem re Constantini constitutio. l. 1. C. de nat. lib. & No. Marciani de mat. senat. quæ tamen ambæ sublatæ sunt in Nouel. Iustiniani 117 & 89. ex qua id etiam didicimus, corruptè in dicta lege scriptum esse, *Præfectos*, legendum enim est, *Perfectissimos*, id est, *Egregios*: atque ita constanter habent omnes veteres codices. Error manauit ex errore Nouell. Marciani. Lex quoq; Iulia de senatorum & libertinarum nuptiis à Iustiniano sublata est.

Mauricianus.] Qui ad leges Iulias libros scripsit.

XIIII. *De pœna legis Iuliæ.*

FEminis lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem: a diuortio, sex mensium. lex autem Papia à morte viri, biennii: a repudio anni & sex mensium.

Pœna legis Iuliæ hæc est, ne cœlibes, ne orbi ex ciuium Romanorum testamentis capiant. l. si is qui heres de vulg. substit. Tertullian. in lib. de monogamia. Aliud est si & apud Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos, ex testamento Dei solidum capere non posse. Sed hæc pœna sublata est à l. 1. C. de infir. pœn. cœl. & orbit.

Tribuit vacationem.] Hoc est, vt interim, etiam si cœlibem vitam agant, capere ex aliorum testamentis possint. *Biennii.*] Legendum, *triennii*. Vt enim altero tanto à morte viri vacatio, quę lege Iulia tribuitur, eam superat quæ à diuortio tribuitur, eadem vt sit proportio necesse est in lege Papia, quæ tempora legis Iulię prorogauit. Denique triennium Augusti lege tribui Suetonius auctor est: nimirùm enim lex Papia Popæa lata est auctore D. Augusto post Iulias rogationes, M. Papio, Q. Popæo coss. suffectis, non ordinariis, vt Dion & Isidorus scribunt.

XV. *De decimis.*

VIr & vxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. Quòd si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiáve, post nonum diem amissus, amissáve, vnam decimam adiicit: duo autem, post nonum diem amissi, duas decimas adiiciunt. Præter decimam, etiam vsumfructum tertiæ partis bonorum eius capere possunt: & quotcúque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam dotem potest legatam sibi.

Lege Iulia coniuges, præter ea quæ in hoc titulo enumerantur, inter se capere nihil possunt. & hoc in vxore manifestò traditur. l. 1. C. de his qui se def. lib. 10. Sunt & multa huius rei vestigia in Cod. Theod. l. vlt. de inoff. dot. l. vlt. de leg. her. l. c. l. si aliquis de bon. proscr. l. pro commoditate. de naucul. & in Nou. Valent. de testa. Sed in lege pro commoditate. pen, *liberis*. perperam scriptum est *lucris*. Interdum verò ne decimas quidem capere possunt. contra interdum & solidum capere possunt: hodie omnimodo. l. 2. C. de inf. pœn. cœl. & orbit. & decimis sublatis. *Duo autem.*] Tres post nonum diem amissi solidum adiiciunt, ut. prox.

XVI. *De solidi capacitate inter virum & vxorem.*

ALiquando vir & vxor inter se solidum capere possunt: velut si vterque, vel alteruter eorum nondum eius ætatis sit, quæ quidem liberos exigit: id est, si vir minor annorum viginti quinque sit, aut vxor annorum viginti minor. Item si vtriq; lege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est, vir sexaginta annos, vxor quinquaginta. item si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum: aut si vir absit, & donec abesset, intra annum postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est. Si ius liberorum à principe impetrauerint: aut si filium filiamve communem habeant: aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint, vt intra annum tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus, solidi capiendi ius pręstat. Item si post mortem viri intra decem menses vxor ex eo peperit, solidum ex bonis eius capit.

Aliquando nihil inter se capiunt, id est, si contra legem Iuliam, Papiamque Popeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.

Quin-

Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex senatusconsulto Perniciano. Sed Claudiano senatusconsulto maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem.

Quòd si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur: & senatuscon. Caluitiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit.

Vsque ad sextum gradum.] Nam à sexto gradu cognatio nulla est. §. vlt. de success. cog.

Abesset intra.] Lego, *Abest & intra.* Credo hæc vera esse, si absit Reipub. causa. Nam annus eis tantùm dari solet, qui reip. causa abesse desierunt.

Si ius liberorum.] Isidorus, auctor sanè vel eo nomine probandus, quòd, vt ex hoc libello nonnulla, ita ex optimis auctoribus quibus nunc destituti sumus, descripta quàm plurima contineat, lib. v. Ius, inquit, liberorum est coniugum sine liberis inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio. quam definitionem confirmat nou. Valent. de testam. & l. valeat. C. Th. de infi. his quæ sub tyran. Et hoc quidem ius liberorũ Impp. omnibus dant, in l. 1. C. de iur. lib. Nec enim se ius trium dicunt, aut quatuor liberorum date, sed ius liberorum: id nempe quod superius exposuimus, idemque coniuncta ea lege cum l. a. C. de infir. pœn. ex qua ea l. pendet, vti perspici ex inscriptionibus & subscriptionibus potest, clarius demonstratur: alioquin superuacua est constitutio Iustiniani de iure trium, aut quatuor liberorum. l. 2. C. de iur. lib. Si igitur ius liberorum à principe impetrauerint, liberam inter se coniuges, vt Vlpianus noster ait, testamenti factionem habent. Denique vno filio filiave communi superstite, aut vno filio 14. filiáve 12. annorum amisso amissáve, tribus post nonum diem amissis, duobus trimis amissis, vno cuiuscunq; ætatis impubere amisso intra annum matrimonii & sex menses, idem ius habent.

Vt intra annum.] Lego, *vt intra annum, & sex menses etiam vnus, &c. præstet.*

Neutri legi.] Si neque liberos susceperit, neq; matrimonium contraxerit. Iulia est de contrahendo matrimonio: Papia, de procreandis liberis. Inde Tertullianus in Apologetico. Nónne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Seuerus constantissimus princeps exclusit? Definiti autem sunt in viro anni sexaginta: in muliere quinquaginta. l. pen. C. de nup. l. si maior. C. de leg. her. quæ definitio S. C. Claudiano in feminis probatur. Nam mulier post quinquagesimum annum non gignit. l. si sterilis. in princ. de act. emp. in maribus non probatur: nam & sexagenarii idonei sunt ad generandum. Arist. lib. v. *περὶ ζῴων ἱστορίας. Γεννᾷ δ' ὁ ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον μέχρι ἑβδομήκοντα ἐτῶν ὁ ἄρρην, γυνὴ δὲ μέχρι πεντήκοντα. Licet ipsis legibus.*] Augustinus 3. contra Iul. Iure etiam fuit constitutum ne quisquam ius liberorum haberet, nisi cum amborum anni computati & simul ducti, centum non transisse docerentur.

Caluitiano.] Vide num legendum sit, Claudiano: vt suprà.

Dos caduca erit.] Vt in l. si quis officium. §. veterem. l. dote. de rit. nup.

XVII. *De caducis.*

QVod quis sibi testamento relictum, ita vt iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit ab eo: verbi gratia, si cœlibi, vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel cœlebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peræger factus sit.

Hodie ex constitutione imperatoris Antonini, omnia caduca fisco vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parentibus.

Caduca cum suo onere fiunt: ideoq; libertates & legata & fideicommissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: scilicet & legata, & fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

Eorum quæ in testamentis scribuntur, quædam pro non scriptis sunt, quædam in causa caduci, quædam caduca. Pro nõ scriptis hæc sunt, quæ incapacibus relinquuntur: quæ non intelliguntur: quæ sibi testamentarius adscribit: quæ sunt captatoria: quæ ei, qui in rebus humanis non est, adscribuntur. Pro non scriptis igitur sunt, quæ in ipso initio deficiunt. In causa caduci sunt, quæ paulò post testamentum viuo testatore deficiunt: vtputa si legatarius viuo testatore decedat, aut condicionẽ excludatur. Caduca sunt, quæ mortuo testatore deficiunt: vtputa si heres vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel aliàs incapax factus fuerit. Caduca, & in causa caducorum legibus Iuliis fisco vindicantur: legibus Iustiniani apud heredem remanent cum onere. Quæ pro non scriptis habentur, & nouo, & antiquo iure apud heredem remanent sine onere.

Veluti cecidit.] Malim, *veluti ceciderit.* Constantius dixit, cadere in casum. l. omnes. C. de delat.

Si cœlibi, vel Latino Iuniano.] Ergo & cum cœlibe & cum Latino testamenti factio est: & hoc de Latino nominatim proditum est in tit. 11. & 20. Nam neque cœlibem lex Iulia, neq; Latinum lex Iunia heredem institui, aut ei legari quidpiam vetat: sed ex iisdem legibus caduca fiunt ea quæ ipsis relinquuntur, nisi intra centum dies hic ciuis Romanus fiat, ille matrimonio iungatur, vt in tit. 22. *Perager.*] Malim, *peregrinus.*

Hodie ex constitutione Imp. Antonini.] Imò ex lege Papia. Quamobrem videntur mihi hæc esse transposita, atque restituenda esse in hunc modum, *Omnia caduca fisco vindicantur, sed seruato iure antiquo liberis & parentibus. Hodie ex constitutione Imp. Antonini, caduca cum suo onere fiunt*: & quæ sequuntur: vt intelligatur constitutio ea cuius fit mentio in l. licet. de leg. 1. l. 4. C. ad Trebell. Quæ enim ille de substitutis, ad coheredes & ad fiscum transferuntur. l. si Titio. §. 1. de legat. 2. l. quidam. §. quotiens de leg. 1. l. in facto §. vlt. De condit. & demon.

Scilicet &.] Scribendum, *Sed &.*

XVIII. *Qui habeant ius antiquum in caducis.*

ITem liberis & parentibus testatores vsque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit: vt heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit.

Ea quæ mortuo testatore deficiunt ex iure antiquo, apud heredem remanent, post legem Iuliam & Papiam caduca fiunt: ius tamen ea lege antiquum seruatur liberis & parentibus vsque ad tertium gradum. §. & cùm lex. C. de caduc. toll. quod & in tit. proximo & tit. 1. & tit. 35. Vlpianus notat. Inde Celsus in l. pater meus. §. vlt. de leg. 2. Si filio, inquit, heredi pars eius, à quo nominatim legatum est, accrescit, non præstabit legatum quod iure antiquo capit. Id verò immixtum portioni hereditatis eo iure capit, quòd legem Papiam antecessit, quoniam filius est. Ceterum vt de Iuliano Vlpianus in l. si Titio, ita nos de Celso dicere possumus. Celsus quidem ait legatum non præstari. Sed post constitutionem Seueri & Antonini alio iure vtimur: ac frustra nostri Interpretes Celsum, qui Hadriani temporibus floruit vnà cum Iuliano, cum rescripto D. Seueri in concordiam adducere conantur. Sed hæc aliàs subtilius.

XIX. *De dominiis & adquisitionibus rerum.*

OMnes res aut mancipi sunt, aut nec mãcipi. Mancipi res sunt prædia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus: quàm vrbana, qualis domus. Item iura prædiorum rusticorum: velut via, iter, actus, aquæ ductus. Item serui & quadrupedes, quæ dorso collóve domantur, velut boues, muli, equi, asini: ceteræ res nec mancipi sunt. Elephanti & cameli quamuis collo dorsóve domentur, nec mancipi sunt: quoniam bestiarum numero sunt.

Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione, traditione, vsucapione, in iure cessione, adiudicatione, lege.

vt pro Glabrione Scæuola, fœnus & impendium recusare. Nihil ab abdicatione distat excusatio. Excusatione datiui dumtaxat vtuntur. l. vlti. D. de exc. tut. §. qui excusare. Instit. eod. Nullum verò in iure ciuili excusationis proximis agnatis datæ exstat exemplum. Proinde rectè ait legitimos tutela se abdicare nó posse. Ratio illa est quia ipso iure tutores existunt. Quæ ratio etiam efficit, vt sui heredes repudiare hereditatem non possint. Verùm enim vt in iure, hi se hereditate abstinere, ita & illi in iure, id est, apud prætorem, tutela feminarum cedere possunt. In pupillis maribus, vt iam superius ab Vlpiano dictum est, cessicia tutela non procedit. *In iure cedere autem.*] Lego, *In iure autem cedere. Qui etiam ante manumissionem*] Non eum solùm qui in bonis, sed etiam qui ex iure Quiritium dominus fuit. *Si legitimum tutorem pupilla non habeat.*] Delenda est vox *pupilla*: nam de pubere hic agitur, non de pupilla. Ceterùm quamuis regula iuris hæc sit, Certæ rei vel causæ tutorem non dari, ex lege tamen Iulia & Senatusconsultis tutor ex causa datur ad dotem constituendam. Item vt paulò pòst tradit, ad adeundam hereditatem specialis tutor datur: quod etiam confirmat l. impuberi. D. de tutor. & cura. datis. l. cùm in vna. §. tutor. de appellat. *Ad dotem constituendam*]. Si ad dotem constituendam, erit hoc contrarium superiori regulæ iuris, quæ dictat, Certæ rei tutorem non dari: si generaliter (quod & ipsum, si mutus aut furiosus sit legitimus tutor, ex S.C. fieri potest. l. pen. D. de tutel.) obstat illa regula, qua cauetur, Tutorem habenti tutorem non dari: ideoq; S.C. opus fuit. *Idemq; permisit in pupillo patroni filio.*] Malo, *Idemq; permisit in patroni filio*, nimirùm vt in eius locum non nisi ad adeundam hereditatem, vel dotem constituendam tutor detur. Quod & generaliter in tutoribus pupillorum iure ciuili locum obtinet. vel hic est sensus, ut in locum pupilli filii patroni, & tutoris legitimi liberti paterni, alius tutor detur.

Hoc amplius.] Huius S.C. fit mentio in l. si quis sub conditione. de testam. tut. & hi quidem sunt tutores, qui ex S.C. dantur: de quibus intelligenda est l. tutelas. de cap. minutis. Sequuntur hi, qui moribus dantur. *Moribus tutor.*] Hodie quia extraordinaria sunt iudicia, curator datur. §. vlt. de aucto. tut. In ordinariis iudiciis tutor exigitur. l. curatorem. D. eod. l. vlt. C. de in lit. dan. tutor.

Lege aut legitimo iudicio.] Lege agere latiùs patet, quàm legitimo iudicio agere. nam sine iudicio lege agi potest. *Qui túnc dati sunt.*] Legendum, *Qui testamento dati sunt.* l. vlt. C. de auct. præst. l. 4. l. 5. in principio & §. item ipse. l. quod dicimus. §. 1. D. eod. M. Tullius pro Flacco, nihil potest de legitima tutela sine omnium tutorum auctoritate deminui. *Proculeio.*] Quorum sententia Iustiniano placet. *Femina autem tutela liberantur.*] Imperfecta oratio est. Ceterùm vnus ponitur casus in tit. vlt. in quo, libertæ tutela patronorum liberantur. Denique omnes feminæ conuentione in manum liberantur, auctore Boëthio in Topic. Cicer.

XIII. *De cœlibe, orbo, & solitario patre.*

LEge Iulia prohibentur vxores ducere, senatores quidem liberiq; eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarúmve pater matérve artem ludicram fecerit: item corpore quæstum facientem.

Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, à lenone lenave manumissam, & in adulterio deprehensam, & iudicio publico damnatam, & quæ artem ludicram fecerit: adiicit Mauricianus, & a Senatu damnatam.

Ceteri autem ingenui.] Et has quoque senatores non ducent. l. Iulia. §. vlt. de ritu nupt. non tamen idem est è contrario: nam ingenui libertinas ducent. l. lege Papia. eod. Est in eandem rem auctoritate Marci & Commodi factum plenius S.C. de quo in l. oratio. de spons. l. oratione. l. palàm. § senatus. de ritu nupt. Extat & de eadem re Constantini constitutio. l. 1. C. de nat. lib. & No. Marciani, de mat. senat. quæ tamen ambæ sublatæ sunt in Nouel. Iustiniani 117 & 89. ex qua id etiam didicimus, corruptè in dicta lege scriptum esse, *Præfectos*, legendum enim est, *Perfectissimos*, id est, *διασημοτάτους*: atque ita constanter habent omnes veteres codices. Error manauit ex errore Nouell. Marciani. Lex quoq; Iulia de senatorum & libertinarum nuptiis à Iustiniano sublata est.

Mauricianus.] Qui ad leges Iulias libros scripsit.

XIIII. *De pœna legis Iuliæ.*

FEminis lex Iulia à morte viri anni tribuit vacationem: a diuortio, sex mensium. lex autem Papia à morte viri, biennii: a repudio anni & sex mensium.

Pœna legis Iuliæ hæc est, ne cœlibes, ne orbi ex ciuium Romanorum testamentis capiant. l. si is qui heres. de vulg. substit. Tertullian. in lib. de monogamia. Aliud est si & apud Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos, ex testamento Dei solidum capere non posse. Sed hæc pœna sublata est à l. 1. C. de infir. pœn. cœl. & orbit.

Tribuit vacationem.] Hoc est, vt interim, etiam si cœlibem vitam agant, capere ex aliorum testamentis possint. *Biennii.*] Legendum, *triennii*. Vt enim altero tanto à morte viri vacatio, quæ lege Iulia tribuitur, eam superat quæ à diuortio tribuitur, eadem vt sit proportio necesse est in lege Papia, quæ tempora legis Iuliæ prorogauit. Denique triennium Augusti lege tribui Suetonius auctor est: nimirùm enim lex Papia Popæa lata est auctore D. Augusto post Iulias rogationes, M. Papio, Q. Popæo coss. suffectis, non ordinariis, vt Dion & Isidorus scribunt.

XV. *De decimis.*

VIr & vxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. Quòd si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiáve, post nonum diem amissus, amissáve, vnam decimam adiicit: duo autem, post nonum diem amissi, duas decimas adiiciunt. Præter decimam, etiam vsumfructum tertiæ partis bonorum eius capere possunt: & quotcúnque liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam dotem potest legatam sibi.

Lege Iulia coniuges, præter ea quæ in hoc titulo enumerantur, inter se capere nihil possunt. & hoc in vxore manifestò traditur. l. 1. C. de his qui se def. lib. 10. Sunt & multa huius rei vestigia in Cod. Theod. l. vlt. de inoff. dot. l. vlt. de leg. her. l. 1. l. si aliquis de bon. proscr. l. pro commoditate. de naucul. & in Nou. Valent. de testa. Sed in lege pro commoditate. pro, *liberis*. perperam scriptum est *lucris*. Interdum verò ne decimas quidem capere possunt: interdum & solidum capere possunt: hodie omnimodo. l. 2. C. de inf. pœn. cœl. & orbit. & decimis sublatis. *Duo autem.*] Tres post nonum diem amissi solidum adiiciunt, tit. prox.

XVI. *De solidi capacitate inter virum & vxorem.*

ALiquando vir & vxor inter se solidum capere possunt: velut si vterque, vel alteruter eorum nondum eius ætatis sit, quæ quidem liberos exigit: id est, si vir minor annorum viginti quinque sit, aut vxor annorum viginti minor. Item si vtriq; lege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est, vir sexaginta annos, vxor quinquaginta. item si cognati inter se coierint vsque ad sextum gradum: aut si vir absit, & donec abesset, intra annum postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est. Si ius liberorum à principe impetrauerint: aut si filium filiamve communem habeant: aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint, vt intra annum tamen & sex menses. Etiam vnus cuiuscumque ætatis impubes amissus, solidi capiendi ius præstat. Item si post mortem viri intra decem menses vxor ex eo peperit, solidum ex bonis eius capit.

Aliquando nihil inter se capiunt, id est, si contra legem Iuliam, Papiamque Popæam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis vxorem duxerit, aut libertinam senator.

Qui in-

Qui intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet ipſis legibus poſt hanc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex ſenatuſconſulto Perniciano. Sed Claudiano ſenatuſconſulto maior ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet vxorem.

Quòd ſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium appellatur: & ſenatuſcon. Caluitiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit.

Vſque ad ſextum gradum.] Nam à ſexto gradu cognatio nulla eſt. §. vlt. de ſucceſſ. cog.

Abeſſet intra.] Lego, *Abeſt & intra.* Credo hæc vera eſſe, ſi abſit Reipub. cauſa. Nam annus eis tantùm dari ſolet, qui reip. cauſa abeſſe deſierunt.

Si ius liberorum.] Iſidorus, auctor ſanè vel eo nomine probandus, quòd, vt ex hoc libello nonnulla, ita ex optimis auctoribus quibus nunc deſtituti ſumus, deſcripta quàm plurima contineat, lib. v. Ius, inquit, liberorum eſt coniugum ſine liberis inuicem pro loco pignorum hereditatis alterna conſcriptio. quam definitionem confirmat non. Valent. de teſtam. & l. valeat. C. Th. de infi. his quæ ſub tyran. Et hoc quidem ius liberorũ Impp. omnibus dant, in l. 1. C. de iur. lib. Nec enim ſe ius trium dicunt, aut quatuor liberorum dare, ſed ius liberorum: id nempe quod ſuperius expoſuimus, idemque coniuncta ea lege cum l. 2. C. de infir. pœn. ex qua ea l. pendet, vti perſpici ex inſcriptionibus & ſubſcriptionibus poteſt, clariùs demonſtratur: alioquin ſuperuacua eſt conſtitutio Iuſtiniani de iure trium, aut quattuor liberorum. l. 2. C. de iur. lib. Si igitur ius liberorum à principe impetrauerint, liberam inter ſe coniuges, vt Vlpianus noſter ait, teſtamenti factionem habent. Denique vno filio filiáve communi ſuperſtite, aut vno filio 14. filiáve 12. annorum amiſſo amiſsave, tribus poſt nonum diem amiſſis, duobus trimis amiſſis, vno cuiuſcunq; ætatis impubere amiſſo intra annum matrimonii & ſex menſes, idem ius habent.

Vt intra annum.] Lego, *vt intra annum, & ſex menſes etiam vnus, &c. præſtet.*

Neutri legi.] Si neque liberos ſuſceperit, neq; matrimonium contraxerit. Iulia eſt de contrahendo matrimonio: Papia, de procreandis liberis. Inde Tertullianus in Apologetico. Nónne vaniſſimas Papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi cogunt, quàm Iuliæ matrimonium contrahi, poſt tantæ auctoritatis ſenectutem heri Seuerus conſtantiſſimus princeps excluſit? Definiti autem ſunt in viro anni ſexaginta: in muliera quinquaginta l. pen. C. de nup. l. ſi maior. C. de leg. her. quæ definitio S. C. Claudiano in feminis probatur. Nam mulier poſt quinquageſimum annum non gignit. l. ſi ſterilis. in princ. de act. emp. in maribus non probatur: nam & ſexagenarii idonei ſunt ad generandum. Ariſt. lib. v. περὶ ζώων ἱστορίας. Γεννᾷ δ' ὁ ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον μέχρις ἑβδομήκοντα ἐτῶν ὁ ἄρρην, γυνὴ δὲ μέχρι πεντήκοντα. *Licet ipſis legibus.*] Auguſtinus 3. contra Iul. Iure etiam fuit conſtitutum ne quiſquam ius liberorum haberet, niſi cum amborum anni computati & ſimul ducti, centum non tranſiſſe docerentur.

Caluitiano.] Vide num legendum ſit, Claudiano: vt ſuprà.

Dos caduca erit.] Vt in l. ſi quis officium. §. veterem. l. dote. de rit. nup.

XVII. *De caducis.*

QVod quis ſibi teſtamento relictum, ita vt iure ciuili capere poſſit, aliqua ex cauſa non ceperit, caducum appellatur, veluti ceciditab eo: verbigratia, ſi cœlibi, vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel cœlebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium conſecutus ſit: aut ſi ex parte heres ſcriptus, vel legatarius ante apertas tabulas deceſſerit, vel peręger factus ſit.

Hodie ex conſtitutione imperatoris Antonini, omnia caduca fiſco vindicantur, ſed ſeruato iure antiquo liberis & parentibus.

Caduca cum ſuo onere fiunt: ideoq; libertates &

A legata & fideicommiſſa ab eo data, ex cuius perſonâ hereditas caduca facta eſt, ſalua ſunt: ſcilicet & legata, & fideicommiſſa cum ſuo onere fiunt caduca.

Eorum quæ in teſtamentis ſcribuntur, quædam pro non ſcriptis ſunt, quædam in cauſa caduci, quædam caduca. Pro nõ ſcriptis hæc ſunt, quæ incapacibus relinquuntur: quæ non intelliguntur: quæ ſibi teſtamentarius adſcribit: quæ ſunt captatoria: quæ ei, qui in rebus humanis non eſt, adſcribuntur. Pro non ſcriptis igitur ſunt, quæ in ipſo initio deficiunt. In cauſa caduci ſunt, quæ paulò poſt B teſtamentum viuo teſtatore deficiunt: vtputa ſi legatarius viuo teſtatore decedat, aut condicionê excludatur. Caduca ſunt, quæ mortuo teſtatore deficiunt: vtputa ſi heres vel legatarius ante apertas tabulas deceſſerit, vel aliàs incapax factus fuerit. Caduca, & in cauſa caducorum legibus Iuliis fiſco vindicantur: legibus Iuſtiniani apud heredem remanent cum onere. Quæ pro non ſcriptis habentur, & nouo, & antiquo iure apud heredem remanent ſine onere.

Veluti cecidit.] Malim, *veluti ceciderit.* Conſtantinus dixit, cadere in caſum. l. omnes. C. de delat.

Si cœlibi, vel Latino Iuniano.] Ergo & cum cœlibe & cum La- C tino teſtamenti factio eſt: & hoc de Latino nominatim proditum eſt in tit. 11. & 20. Nam neque cœlibem lex Iulia, neq. Latinum lex Iunia heredem inſtituit, aut ei legari quidpiam vetat: ſed ex iiſdem legibus caduca fiunt ea quæ ipſis relinquuntur, niſi intra centum dies hic ciuis Romanus fiat, ille matrimonio iungatur, vt in tit. 22. *Perager.*] Malim, *peregrinus.*

Hodie ex conſtitutione Imp. Antonini.] Imò ex lege Papia. Quamobrem videntur mihi hæc eſſe tranſpoſita, atque reſtituenda eſſe in hunc modum, *Omnia caduca fiſco vindicantur, ſed ſeruato iure antiquo liberis & parentibus. Hodie ex conſtitutio-* D *ne Imp. Antonini, caduca cum ſuo onere fiunt*: & quæ ſequuntur: vt intelligatur conſtitutio ea cuius fit mentio in l. licet. de leg. 1. l. 4. C. ad Trebell. Quæ enim ille de ſubſtitutis, ad coheredes & ad fiſcum transferuntur. l. ſi Titio. §. 1. de legat. 2. l. quidam. §. quotiens de leg. 1. l. in facto §. vlt. De condit. & demon.

Scilicet &.] Scribendum, *Sed &.*

XVIII. *Qui habeant ius antiquum in caducis.*

ITem liberis & parentibus teſtatores vſque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit: vt he- E redibus illis inſtitutis, quod quis ex eo teſtamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere poſsit.

Ea quæ mortuo teſtatore deficiunt ex iure antiquo, apud heredem remanent, poſt legem Iuliam & Papiam caduca fiunt: ius tamen ea lege antiquum ſeruatur liberis & parentibus vſque ad tertium gradum. §. & cùm lex. C. de caduc. toll. quod & in tit. proximo & tit. 1. & tit. 35. Vlpianus notat. Inde Celſus in l. pater meus. §. vlt. de leg. 2. Si filio, inquit, heredi pars eius, à quo nominatim legatum eſt, accreſcit, non præſtabit legatum quod F iure antiquo capit. Id verò immixtum portioni hereditatis eo iure capit, quòd legem Papiam anteceſsit, quoniam filius eſt. Ceterum vt de Iuliano Vlpianus in l. ſi Titio, ita nos de Celſo dicere poſſumus. Celſus quidem ait legatum non præſtari. Sed poſt conſtitutionem Seueri & Antonini alio iure vtimur: ac fruſtra noſtri interpretes Celſum, qui Hadriani temporibus floruit vnà cum Iuliano, cum reſcripto D. Seueri in concordiam adducere conantur. Sed hæc aliàs ſubtilius.

XIX. *De dominiis & adquiſitionibus rerum.*

G OMnes res aut mancipi ſunt, aut nec mãcipi. Mancipi res ſunt prædia in Italico ſolo, tam ruſtica, qualis eſt fundus: quàm vrbana, qualis domus. Item iura prædiorum ruſticorum: velut via, iter, actus, aquæ ductus. Item ſerui & quadrupedes, quæ dorſo collóve domantur, velut boues, muli, equi, aſini: ceteræ res nec mancipi ſunt. Elephanti & cameli quamuis collo dorſóve domentur, nec mancipi ſunt: quoniam H beſtiarum numero ſunt.

Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione, traditione, vſucapione, in iure ceſſione, adiudicatione, lege.

Mancipatio propria species alienationis est, & rerum mancipi: eaq; fit certis verbis, libripende, & quinque testibus præsentibus.

Mancipatio locum habet inter ciues Romanos, & Latinos Colonarios, Latinosq; Iunianos, eosq; peregrinos, quibus commercium datum est.

Commercium est emendi vendendiq; inuicem ius.

Res mobiles non nisi præsentes mancipari possunt, & non plures quàm quæ manu capi possunt. Immobiles autem, etiam plures simul, & quę diuersis locis sunt, mancipari possunt.

Traditio propriè est alienatio rerum. Nec mancipi rerum dominia, ipsa traditione adprehendimus: scilicet, si ex iusta causa traditæ sunt nobis.

Vsucapione dominia adipiscimur, tam mancipi rerum, quàm nec mancipi. Vsucapio est autem dominii adeptio, per continuationem possessionis anni, vel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

In iure cessio quoque communis alienatio est, & mancipi rerum & nec mancipi, quæ fit per tres personas in iure cedentes, vindicantes, addicentes. In iure cedit dominus: vindicat is cui ceditur: addicit prætor.

In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut vsusfructus, & hereditas, & tutela legitima, & libertas.

Hereditas in iure ceditur, vel antequam adeatur, vel postea quàm adita fuerit.

Antequam adeatur in iure cedi potest ab herede legitimo: postea quàm adita est, tam a legitimo, quàm ab eo qui testamento heres scriptus est.

Si antequàm adeatur hereditas, in iure cessa sit, perinde heres fit cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. Quòd si posteà quàm adita fuerit, in iure cessa sit, is cui cessa est, permanet heres, & ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita verò pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

Res autem corporales, quotiens singulę in iure cessæ sunt, transeunt ad eum cui cessa est hereditas.

Adiudicatione dominia nanciscimur, per formulam familiæ erciscundæ, quæ locum habet inter coheredes: & per formulam Communi diuidundo, cui locus est inter socios: & per formulam Finium regundorum, quæ est inter vicinos. Nam si iudex vni ex heredibus, aut sociis, aut vicinis rem aliquam adiudicauerit, statim illi adquiritur, *siue mancipi, siue nec mancipi sit.

Lege nobis adquiritur, velut caducum, vel ereptitium ex lege Papia Popea: item legatum ex lege duodecim Tabularum, siue mancipi res sint, siue nec mancipi.

Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu mancipiove habemus. Itaque siquidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet. Item si heredes instituti sint legatumve eis sit, & hereditatem iussu nostro adeuntes nobis adquirunt & legatum ad nos pertinet.

Si seruus alterius in bonis, alterius ex iure Quiritium sit, ex omnibus causis adquiret ei, cuius in bonis est.

Is quem bona fide possidemus, siue liber, siue alienus seruus sit, nobis adquirit ex duabus causis tantùm, id est, quod ex re nostra, & quod ex operibus suis adquirit: extra has autem causas, aut sibi adquirit, si liber sit: aut domino, si alienus seruus sit. Eadem sunt & in eo seruo, in quo tantùm vsumfructum habemus.

Elephants & cameli.] Videntur quidem mancipii esse, non sunt tamen: quia feræ bestiæ sunt. *l. 2. § vlt. ad leg. Aquil.* Isidorus, Mancipium, inquit, est quidquid manu capi subdique potest, vt homo, equus, ouis: hæc enim animalia statim vt nata sunt, mancipium esse putantur. nam & ea quæ in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi, siue domari cœperunt. Tollitur vero hæc rerum differentia in *tit. de vsucap. transfer. C.*

Et rerum mancipii.] Superest *Et.*

Eaq; fit certis verbis.] Exempla sunt in *§. preterea. quib. mod. ius potest. sol. & § . 1. de testa. ord.* quæ, cùm explicata sint à multis, longiora non faciam.

Latinos colonarios.] Horum exemplo Iuniani introducti sunt, vt Iustinianus scribit in *tit. de lat. lib.*

Commercium] Commercium est permutatio. *l. ex hoc iure. de iust. & iure.* Ex permutatione originem cepit emptio & venditio: in qua & si vtrioque merx non sit, vt in permutatione, sed aliud pretium, aliud merx, de ea tamen commercium dicitur frequentissimè: inde & mercari, & promercium, & promercalis res.

Traditio.] Legendum, *Traditio propria est alienatio rerum nec mancipi. Nec mancipi rerum,* &c.

Vsucapio est autem dominii adeptio.] Modestinus ait in l. 3. de vsurp. & vsucap. *adiectio dominii.* mallem, *adeptio,* vt in hoc loco: consueuerunt enim Iurisconsulti eisdem rerum definitionibus vti. Equidem quia hæc duo verba tantam inter se affinitatem habent, vt alterum pro altero facilè potuerit obrepere: quod etiam possum Vlpiano auctore, non metuo emendare in Modestino, *adeptio dominii.* Nam & capionis verbo adeptio significatur non adiectio.

Rerum mobilium anni.] In iure ciuili quæri plerumq; solet, vtrum continuus, an vtilis annus sit. Idem & in hoc loco quęri potest. sed verius est continuum annum numerari: & hoc Paulus scripserat in *l. numquam § . 1. de vsurpat. & vsucap.* Qui tamen annus in triennium mutatus est, Tribonianus scripsit *continuum tempus.* sed debuit & vocem hanc *mobilium* circumscribere. Nam idem prorsus est in vsucapionibus rerum immobilium. Scitum planè est huius erroris causam in Tribonianum conferre.

In iure cessio.] Tribus verbis omne officium prætoris continetur, Do, dico, addico, Dat iudices Dicit ius, Addicit, exempli gratia, in cessionibus. Addicit bona libertatum cõseruandarum causa. Vnde & in antiquis legibus Manilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum ita legitur, NEQVE EA RE CVRATORIS, QVI HAC LEGE ERIT, IVRISDICTIO, RECIPERATORVMQVE DATIO, ADDICTIO ESTO. SI CVRATOR HAC LEGE NON ERIT, TVNC QVICVMQVE MAGISTRATVS IN EA COLONIA, MVNICIPIO, PRÆFECTVRA, FORO, CONCILIABVLO IVRIDICVNDO PRÆERIT, MAGISTRATVS DE EA RE IVRISDICTIO, IVDICISQVE DATIO, ADDICTIO ESTO.

Velut vsusfructus.] Vsusfructus siue domino cedatur, siue extraneo, cessione finitur. Nam & extraneo cessus, ad proprietatem recurrit. *l. si vsusfructus, de iure dot.* Nihil verò agitur in persona extranei.

Tutela legitima & libertas.] De tutela cessicia, *tit. 11.* dictum est. Libertas cessicia ea est, quæ vindicta datur: cedit enim libertatem dominus, vindicat seruus, addicit prætor: & inde scipioni lictoris, quem liberandis seruis gerit, vindictæ nomen.

Is cui cessa est.] Videtur legendum, *is a quo cessa est.* quoniam subinfert, *Permanet heres.* Atque facit quidem ab hac coniectura ipsa iuris ratio. Ideò enim tenetur creditoribus, quòd adeundo cum eis contraxisse videatur. *l. 3. in fin. l. 4. quib. ex caus. in possess. eat.* Ideò ei debitores non tenentur. quòd se omni heredis iure abdicauerit. Sed neque cessicio heredi tenẽtur, quia ei non sunt obligati: attamen emptori hereditatis vtiles actiones dantur, venditori directæ. *l. emptor. D. de hered. vend.* Aliud ergo est cedere hereditatem in iure, longè aliud vendere hereditatem. De cessicia hereditate in libris Iustiniani mentio, quod sciam, nulla sit.

Res autem corporales.] Dixit de rebus incorporalib. quæ cedũtur in iure, nunc de rebus corporalib. Quid est igitur ꝙ ait in extremo huius sententię, *cui cessa est hereditas?* Malim, *Concessa sunt.*

Adiudi-

Adiudicatione.] Idem Iustinianus scribit in extremo tit. de A offic.iud. neque verò vllus est alius casus, in quo iudicis sententia dominium adquiratur.

Vel ereptitium.] Nescio quid sit ereptitium: nisi id forsitan sit, quod aliàs in causa caduci esse dicitur. Neque enim id cadit à nobis (quandoquidem viuo testatore deficit) sed heredi eripitur: caduca cadunt à nobis.

Item legatum ex lege XII. *tab.*] l. verbis legis. de verb. signif. l. quotiens §. vlt. De pecul.

Si seruus alterius in bonis.] Dominus Bonitarius præfertur domino Quiritiario. B

Ex operibus suis.] Alii dicunt *ex operis*: sed hoc quoq. rectum est, vt auctoribus scriptis libris, in §. de his. per quas pers. nob. adq. §. item per quas pers. obligat. nob. adq. & auctoribus Florentinis, in l. quod seruus de stip. ser.

XX. *De testamentis.*

TEstamentum, est mentis nostræ iusta contestatio, in id sollemniter factum, vt post mortem nostram valeat.

Testamentorum genera fuerunt tria: vnum, quod C Calatis comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per æs & libram appellatum est. Illis duobus testamentis abolitis hodie solum in vsu est, quod per æs & libram fit: id est, per mancipationem imaginariam, in quo testamento libripens adhibetur & familiæ emptor, & non minus quàm quinque testes, cum quibus testamenti factio est.

Qui in potestate testatoris est, aut familiæ emptoris, testis ad libræ pensa, adhiberi non potest: quoniam D familiæ mancipatio inter testatorem, & familiæ emptorem fit: & ob id domestici testes adhibendi non sunt.

Filio familię emente, pater eius testis esse nõ potest.

Ex duobus fratribus qui in eadem patris potestate sunt, alter familiæ emptor, alter testis esse non potest: quoniam quod vnus ex his mancipium accipit, adquirit patri, cui filius suus testis esse non debet: pariter & E qui in potestate eius est constitutus.

Duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes vtrique, vel alter testis, alter libripens fieri possunt, alio familiam emente: quoniam nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negocio adhiberi.

Mutus, surdus, furiosus, pupillus, femina, neque familiæ emptor, neque testis libripensve fieri potest.

Latinus Iunianus, & familiæ emptor, & testis, & libripens fieri potest: quoniam cum eo testamenti F factio est.

In testamento, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur, familiæ mancipatio, & nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti testator tenens ita dicit, HÆC VTI HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR. ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM PRÆBITOTE. quæ nuncupatio & testatio vocatur.

Filius familiæ testamentum facere non potest: quoniam nihil suum habet, vt testari de eo possit. Sed Diuus Augustus Marcus constituit, vt filiusfamiliæ miles, de eo peculio quod in castris adquisiuit, testamentum facere posit.

Qui de statu suo incertus est, (facito quòd patre peregrè mortuo, ignorat se sui iuris esse) testamentum facere non potest.

Impubes, licet sui iuris sit, testamentum facere non potest: quoniã nondum plenũ iudicium animi habet.

Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam verba familiæ emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam mentem non habet, vt testari de ea re possit: prodigus, quoniam commercium illi interdictum est, & ob id familiam mancipare non potest.

Latinus Iunianus, item is qui Dediticiorum numero est, testamentum facere non potest: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est: is autem qui Dediticiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest cùm sit peregrinus: nec quasi peregrinus: quoniam nullius certæ ciuitatis, sciens vt aduersus leges ciuitatis suæ testetur.

Feminæ post duodecimũ annum ætatis testamenta facere possunt tutore auctore, donec in tutela sint.

Seruus publicus prætorisve, parte dimidia testamenti faciendi habet ius.

Testamentorum genera fuerunt tria.] Iure ciuili. Fuit & quartum, iure prætorio. Est & quintum, ciuili, prætorio, & principali iure permixto.

Ad libra pensa.] Lege, *Aut libripens.*

Inter testatorem & familia emptorem.] Et ideò seorsim in tabulis heres scriptus (plerumque enim cui fit mancipatio non fit nuncupatio) ad testamentum testis adhiberi potest: at sublata mancipatione, sanè creditur hodie, vt rectè Iustin. ait in §. sed neque. de testa. ord. totum hoc negocium inter testatorem & heredem agi. Proinde heres, aut qui per potestatem heredi coniunctus est, testis adhiberi non potest.

Pariter & qui in potestate.] Lego, *Pater & qui in potestate eius est constitutus, & duo fratres, &c.* vide l. pater. de test.

Femina.] De feminæ testimonio rata hæc sunt: Femina, ἐν ταῖς διαθήκαις, testis loco produci potest. l. ex eo de test. l. qui testam §. mulier de testam. Femina, ἐν ταῖς συναλλάγμασι testis adhiberi non potest. & hoc Græcus interpres tradit.

Latinus Iunianus, & familiæ.] Quoniam commercium habet, vt suprà tit. prox.

Sed diuus Augustus Marcus.] Superest, *Marcus.* §. 1. quibus non est per. fac. test.

Qui de statu.] l. de statu. de testam.

Mutus surdus.] Surdus mutus ita natus, testamentum facere non potest. Surdus mutus ita factus, testamentum facere potest, si sciat litteras. Æquè surdus ita natus aut factus testamentum facere potest: itemque mutus ita natus aut factus, si sciat litteras. Ceterùm hæc est Iustiniani constitutio, ex qua in l. nutu. de legat. 3. additum est, *Nisi superueniens morbus ei impedimento sit.*

Quoniam commercium.] Quanquam hæc ratio deficiat hodie, non tamen habet prodigus testamenti factionem: nimirum quia non tantùm commercio ei, sed etiam bonis suis interdicitur. Ait enim prætor, vt est in formula interdictionis: OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. Ea re, id est, bonis paternis auitisque.

Certæ ciuitatis sciens.] Lego, *Certæ ciuitatis ciuis est. vel certæ ciuitatis sit.*

Vt aduersus leges.] Aduersus, pro secundum, positum est: vt sit secundum leges. Sic in tit. 28. Bono. possessio aduersus tabu- G las, quæ iuxta tabulas in tit. 23. Sic in l. naturaliter de vsu. & vsuc. Caius ait, Possessionem non tantùm aduersus eum interrumpi qui eripit, sed aduersus omnes: id est, non ei tantùm vtilem esse vsurpationem qui eripit, sed etiam omnibus: id quod intelligi potest ex titul. quemad. seruit. amittit. in quo multis in locis ostenditur, seruitutes vsurpari per socium, & quemcunque possessorem, per eum etiam qui se suo iure vti non putat.

Seruus publicus prætorisve.] Legendum, *Seruus publicus P. Romani.* cui non absimilis error est in titul. 24. Plus ergo iuris habent serui publici P. Romani, quàm aut ciuitatum, aut priuato- H rum serui.

XXI. *Quemadmodum heres institui debeat.*

HEres institui rectè potest his verbis, TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM

HEREDEM ESSE IVBEO. Illa autem institutio, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO, plerisque improbata est.

Cur hæc institutio plerisque improbata est, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO? vtrum quia sola lex heredem instituit, heredem facit? an quia hæ verba plerisque videntur non esse directa? sed hæc verborum sollemnitas abolita est. l. quoniam. C. de testam.

XXII. *Qui heredes instituì possunt.*

A Heredes institui possunt, qui testamenti factionem cum testatore habent.

Dediticiorum numero heres institui non potest, quia peregrinus est.

Cum quo testamenti factio non est, si quidem mortis testatoris tempore, vel intra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres esse potest: quod si Latinus manserit, lege Iunia, capere hereditatem prohibetur. Idem iuris est in persona cœlibis propter legem Iuliam.

Incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo: QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO: quoniam certum consilium debet esse testantis.

Nec municipia, nec municipes heredes institui possunt: quoniam incertum corpus est, vt neque cernere vniuersi, neque pro libito de herede cernere possunt vt heredes fiant. Senatusconsulto tamen concessum est, vt à libertis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest, idque hoc Senatusconsulto prospectum est.

Deos heredes instituere non possumus, præter eos, quos Senatusconsulto, constitutionibus principum instituere concessum est: sicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymæum, sicuti Martem in Gallia, Mineruam Meliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam: matrem deorum Cybelem; eam quæ Smyrnæ colitur: & Cælestum Salinensem Carthaginis.

Seruos heredes instituere possumus, nostros, cum libertate: alienos, sine libertate communes, cum libertate, vel sine libertate.

Eum seruum, qui tantùm in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur: quod non proficit ad hereditatem capiendam.

Alienos seruos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.

Communis seruus cum libertate rectè quidem heres instituitur, quasi proprius, pro parte nostra: sine libertate autem quasi alienus, propter socij partem.

Proprius seruus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permanserit, ex testamento liber & heres fit, id est, necessarius.

Quòd si ab ipso testatore viuente manumissus, vel alienatus sit, suo arbitrio, vel iussu emptoris, hereditatem adire potest. Sed si sine libertate sit institutus, omnino non constat institutio.

Alienus seruus heres institutus, siquidem in ea causa permanserit, iussu domini debet hereditatem adire. Quod si viuo testatore manumissus, aut alienatus à domino fuerit: aut suo arbitrio, aut iussu emptoris poterit adire hereditatem.

Sui heredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem heredes sunt liberi quos in potestate habemus, A tam naturales, quàm adoptiui: item vxor quæ in manu est, & nurus quæ in manu est filij, quem in potestate habemus.

Postumi quoque liberi, id est, qui in vtero sunt, si tales sunt, vt nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt.

Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum. Reliquæ verò personæ liberorum, velut filia, nepos, neptis, si præteritæ sint, valet testamentum.

B Scriptis heredibus adcrescunt, suis quidem heredibus in partem virilem: extraneis autem, in partem dimidiam.

Postumi quoque liberi cuiuscumque sexus omissi, quod valuit testamentum agnatione rumpitur.

Eos qui in vtero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes: siquidem post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili: si verò viuentibus nobis, ex lege Iulia.

C Filius qui in potestate est, si non instituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui sui heredes vtriusque sexus aut nominatim, aut inter ceteros.

Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma: ceteræque postumæ feminæ vel nominatim, vel inter ceteros: dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legetur.

D Nepotes & pronepotes, ceterique masculi postumi præter filium, vel nominatim, vel inter ceteros cum adiectione legati sunt exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari: & id obseruatur magis.

Mancipatos liberos cum iure ciuili neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: tamen prætor iubet, si non instituantur heredes, exheredari masculos omnes nominatim, feminas vel inter ceteros: alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

E Inter necessarios heredes, id est, seruos cum libertate heredes scriptos, & suos scilicet necessarios, id est, liberos qui in potestate sunt, iure ciuili nihil interest (nam vtrique etiam inuiti heredes sunt) sed iure prætorio suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittitur: necessariis autem tantùm heredibus abstinendi potestas non datur.

F Extraneus heres, siquidem cum cretione sit heres institutus, cernendo sit heres: si verò sine cretione, pro herede gerendo.

Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tamquam dominus vtitur: velut qui actionem rerum hereditariarum facit: aut seruis hereditariis cibaria mandat.

Cretio est certorum dierum spatium, quod datur G instituto heredi ad deliberandum, vtrùm expediat ei adire hereditatem, necne: velut, TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS, POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.

Cernere, est verba cretionis dicere, ad hunc modum: H CVM ME MÆVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE.

Sine cretione heres institutus, si constituerit, nolle se heredem

se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, & amplius eam adire non potest.

Cum cretione verò heres institutus, sicut cernendo sit heres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit: ideoq; etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, pœnitentia actus, cernẽdo heres fieri potest.

Cretio autem vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris, in qua adiiciuntur hæc verba, QVIBVS SCIERIS, POTERISQVE. Continua, in qua non adiiciuntur.

Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati cõputantur, quibus scit se heredem institutum esse, & potuit cernere. Ei verò qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignorauit se heredem institutum, aut sciuit, sed nõ potuit cernere.

Heredes, aut instituti dicuntur, aut substituti: instituti, qui primo gradu scripti sunt: substituti, qui secundo gradu, vel sequentibus.

Heredes scripti sunt, veluti: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS PROXIMIS CENTVM, QVIBVS SCIERIS, POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MÆVIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS, & reliqua. Similiter & deinceps substitui potest.

Si sub imperfectam cretionem heres institutus sit, id est, non adiectis his verbis, SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO: sed si ita, SI NON CREVERIS, TVNC MÆVIVS HERES ESTO: cernendo quidem, superior inferiorem excludit: non cernendo autem, sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Diuus Marcus constituit, vt & pro herede gerendo, ex asse fiat heres. Quòd si neque creuerit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, & substitutus ex asse fit heres.

Quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est, siquidem.] Ex his quæ diximus in tit. 17. apparet ita hunc locum emendari oportere, *Quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est. Latinus Iulianus, siquidem mortis*, &c. Nam cum Latino proculdubio testamenti factio est: alioquin, nec si intra diem cretionis ciuis Romanus fiat, rectè heres instituitur. §. in extraneis de her. qual. & diff.

Nec municipia nec municipes.] Plinius lib. v. Epistol. nec heredem institui, nec præcipere posse Rempub. constat.

Neque pro libito de herede cernere.] Videtur legendum, *neque pro herede gerere:* nam aut cretione, aut pro herede gestione heredes fiunt.

Senatusconsulto tamen.] l. 1. de libert. vniuers.

Denique hoc S. C.] Senatusconsulto Aproniano, quod factum est temporibus D. Marci. l. omnibus, ad Trebel.

Melensem.] Aut Melitensem, aut à Melio vrbe non procul ab Euphrate.

Cælestum Salinensem.] Tertullian. aduersus gentes. Vnicuique etiam prouinciæ & ciuitati suus Deus est, vt Africæ Cælestus. De eo etiam dæmone Saluianus scribit lib. 8. de prouid. Dei: & Ambrosius in Epist. ad Valent. Imp.

Cum libertate vel sine libertate.] Si cum libertate, socio adcrescit: si sine libertate, seruus communis est heredis & socii. l. verum §. si seruum. pro soc.

Quod non proficit ad hereditatem capiendam.] Nisi intra diem cretionis ciuis Romanus fiat.

Eos tamen quorum cum dominis.] Si cum domino est testamenti factio, est & cum seruo: vice versa, si cum domino non est testamenti factio, nec item est cum seruo. l. seruus hereditarius l. non minus. de hered. instit. Ceterùm ex persona serui id quod relinquitur valet, id est, si ei libero relictum valeat. Ex quo efficitur vt seruo legari non possit seruitus ad fundum domini. l. & si maximè. de seruit. leg. contrà vt ei possit legari res domini, quamuis res sua domino legari non possit. l. debitor. §. seruo. de legat. 2.

A *Quod si ab ipso testatore.*] Alienatione, manumissione libertas reuocatur, non hereditas: cui rei non obstat regula l. si ita scriptum. de lib. & postu. Talis namque est, Seruo cum libertate ex asse herede instituto, libertatem seruo eodem testamento à semetipso adimi non posse, vt in l. sed & si condicioni. in fin. de hered. instit. Ibidem scriptum est, hereditatem adimi non posse, quod falsum est. at lego, *Qua constitutum est libertatem.* In libertatis & hereditatis nominibus, sæpius legum auctores errare contigit.

Omnino non constat.] Hodie constat ex constitutione Iusti-
B niani.

Tam naturales.] Hi sunt sui naturales, reliqui sui non naturales, vt inf. tit. vlt.

Scriptus.] Legendum, *Sed scriptis.* §. 1. de exhered. lib.

Postumi quoque liberi cuiuscunque sexus.] In natis differentia est sexus & personarum, in postumis non item. Denique omnes postumi præteriti si nascantur, rumpunt, filii statim ab initio iniustum faciunt: vtrumque fit iure ciuili: iure prætorio vtrisque datur contra tab.

Rumpitur.] Legendum, *Rumpunt.*

C *Eos qui in vtero sunt.*] Postumi sui sunt, qui post mortem, aut post testamentum sui nascuntur, vel quasi nascuntur: nati post mortem ex iure antiquo instituuntur, nati post testamentum, ex iure nouo, id est, lege Iulia Vellea. De his qui quasi nascuntur non est quæstio, an institui possint, quia nati sunt tempore testamenti, de quibus lex Iulia tractat in secundo capite: at nati non sui post testamentum, succedentes tamen in locum sui moribus institui possunt, id est, ex Iuliani sententia. l. Gallus de lib. & postu. Postumi alieni iure ciuili, id est, XII. tab. institui non possunt, sed neque eis legari potest: iure prætorio institui pos-
D sunt: iure prætorio legata capere non possunt, quia prætori curæ legata non fuere: at fideicummissa capere possunt: ex Iustiniani constitutione cum eis, quasi ex iure ciuili, testamenti factio est. Hæc vt breuia ita absoluta sunt.

Ex iure ciuili.] Lege XII. tab. quod ius antiquum dicitur in l. Gallus. Huic autem iuri & Galli consilium congruit.

Sed tutius est tamen.] Ergo postumæ feminæ inter ceteros cum adiectione legati, ne per obliuionem omissæ videantur: postumi mares cuiuscumq. gradus nominatim. §. postumi quoque. de exhered. lib. superstites, præter filium, inter ceteros sine
E adiectione legati, quia superstitum non æquè obliuiscimur. Sed hæc Iustinianus emendauit.

Mancipatos liberos.] Emancipati, & mancipati rectè dicuntur: sed mancipati nomen in malam partem accipi potest. Plinius lib. IIII. Epistol. Filium regulus emancipauit, vt heres matris existeret. Mancipatum (ita vulgò ex moribus hominis loquebantur) fœda & insolita parentibus indulgentiæ simulatione captabat.

Inter necessarios.] Sui beneficium abstentionis habent: necessarii beneficium separationis, abstentionis non æquè. Separa-
F tio facit vt ne væneant quæ postea sibi heres adquisierit: abstentio, vt ne sit heredis loco.

Actionem.] Pro *auctionem*, vt in l. 2 §. tutor. §. procuratorem pro empt. l. si existimans. de vsurp. & vsuca. l. 2. §. si. de col. bon.

Cretio est.] Hereditas adquiritur cretione, aditione, pro herede gestione, immixtione, agnitione. Cretio, est eorum qui sub cretione heredes instituuntur. Pro herede gestio, eorum qui sine cretione, vel etiam cum cretione imperfecta, ex constitutione D. Marci. Immixtio, est necessariorum & suorum. Agnitio nuda hodie est in vsu tam in ciuili, quàm in prætorio iure.
G §. vlt. de hered. qualit. & diff. §. vlt. de bon. poss. Sublata est cretio à Constantino in maternis successionibus. l. 1. C. Th. de mat. bonis & mat. gen. cret. sub. ab Theodosio penitus l. cretionum. C. de iur. delib. l. 1. C. Th. de cret. vel bon. poss.

Cernitoq;.] Id est, facito vt videant te esse heredem. Sic Varro interpretatur in lib. v. de ling. Latin. Itaque, inquit, in cretione adhiberi iubent testes.

Quibus scieris poterisq;.] Sunt igitur vtiles dies, non continui l. 2. quis ord. in bon. posses. ser. Inde M. Tullius lib. 1. de Orat. De his, credo, rebus, inquit Crassus, vt in cretionibus scribi so-
H let, quibus sciam poteroque. quem feliciter nobis locum Francisc. Hotomanus emendauit vir ingenii probi & recti. Est similis error in lib. Gratiani, cap. ius Quiritium. 1. dist. vbi loco horum verborum, *Vel curationibus, vel de contractibus*, scribendum est, *vel cretionibus.*

A *Nisi ita creueris exheres esto.*] In suo, aut emancipato herede noo scripto exheredatio valet, quia hic prætorio, ille ciuili iure heres est: in extraoeo herede non scripto exheredatio inanis est. *l. quidam de verb. oblig. l. non putauit. §. si quis emancipatum de bon. poss. contra tab.* in scripto valet, vt in hac formula, & in *l. paterfamilias de heredib. instit. l. Seius ad leg. Falc. l. vxorem. §. heres de legat. 3.*

Vulgaris.] Legitima & vtilis.

XXIII. *Quemadmodum testamenta rumpuntur.*

B TEstamentum iure factum infirmatur duobus modis: si ruptum, aut irritum factum sit.

Rumpitur testamentum mutatione, id est, si posteà aliud testamentum iure factum sit: item agnatione, id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque, vt oportet, exheredatus sit.

Agnascitur suus heres, aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, id est, si filius ex prima C secundáve mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem.

Irritum fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit, aut si iure facto testamento, nemo extiterit heres.

Si is qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius valet: si quidem reuersus fuerit, iure postliminii: si non ibi decesserit, ex lege Cornelia, D quæ perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure ciuili ruptum vel irritum factum sit, prætor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator & ciuis Romanus, & suæ potestatis cùm moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re, id est, cum effectu habetur, si nemo alius iure heres sit.

E Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam natis quàm postumis, heredes substituere parẽtes possunt duplici modo: id est, aut eo quo extraneis, vt si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio iure, id est, si post mortem parentis heredes facti, intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat.

Etiam exheredatis filiis substituere parẽtibus licet.

F Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quàm si sibi quis heredem instituerit, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

Milites quomodocumque fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima obseruatione. Nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocumque vellent, quomodocumq; possent testari: idque testamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus G sit, vel post missionem intra annum.

Item agnatione] Agnatiooe ex iure antiquo, si oascantur post mortem: ex iure nono, si in vita: successione, ex iure nouo: nam iure antiquo sui nascuntur, non fiunt. Ait verò lex noua, *In locum suorum sui heredes succedunto.* l. Gallus. §. videndum.

Aut manumissione.] Filius tribus eoancipationibos, & tribos manumissiooibus sui iuris fit: ceteri liberi vna emancipatione. Singulæ manumissiones aliis diebus, aliisque adhibitis testibus fieri possunt anctore Paulo *libr.* 11. *Sentent.* Igitur post H primam & secundam manumissionem filius præteritus rumpit testamentum patris, quia io eius potestatem reuertitor. Ceteri liberi semel emancipati, iam amplius non redeunt in potestatem, & ideò nec patris testamentum rumpunt. *l. verum. §. vlt. de inoff. testam.*

Si non ibi decesserit.] Lege odum, *Si verò.*

Ex lege Corneliana.] Ex lege Cornelia. vtrumqoe fit fictione qoadam: nam re vera captiuitate, irrita testamenta fiunt. Duplex igitur est fictio, Postliminii, & Coroelia. hęc iuris ciuilis est: illa iurisgentium: hæc retrò fiogit tempore captiuitatis eum decessisse, qui oon rediit: illa verò in ciuitate fuisse eum qui rediit. Lex XII. tab. ciuibus Rom. cõstituit heredes testameotarios & legitimos: lex Cornelia captiuis.

Si nemo alius iure.] Iure legitimo, vel ab intestato. Quòd si alius iure heres sit, vt si existat filius præteritus, secund. tab. bon. poss. erit sioe re. Verùm enim quia vtcumq; secundum tab. dari potest, quamuis iure ciuili nullum sit test. iure præt. necessaria est filio cootr. tab. boo. pos. Restat aotem vt ex iniusto, nullo, rupto agnatione, detur bon. posses. item ex irrito, si modò reuersus testator io antiquum statum, noo mutata voluntate è vita decesserit. Nam tria exigit prætor: vt non minus quàm septem testium signis obsignatum sit testamentum: vt is cuius bonorum possessio datur, mortis & testamenti tempore testamenti factionem habuerit: denique vt supremum testamentum sit. *§. non tamen quib. mod. test. infirm. l. 1. de bon. poss. secundum tab.*

Cum re.] Hoc explicatur in *tit.* 28. *l. filius. C. de inoff. test.*

Aut proprio iure.] Hæc est pupillaris substitutio, illa vulgaris: hæc moribus, illa XII. tab. introducta est: hæc pubertate, illa aditione finitur: hac succeditur Pupillo, illa testatori. hæc fit in euentum adquisitæ hereditatis & mortis, aut in euentum mortis duntaxat, illa in euentum non adquisitæ hereditatis. Ex constitutione autem diuorum fratrum omnis substitutio facta pupillo, duplex est.

Etiam exheredatis.] Substitutio plerumque æstimatur ex ratione successionis. hæc ex ratiooe scripturæ æstimatur, non successionis. proinde in ea ordo scripturæ obseruatur: & ita intelligendum est initium § *prius l. moribus.* vtpote cùm pendeat ex §. *quisquis.* & §. *interdum.* quos si quidem quis diligenter excutiat, inueniet ad eam dumtaxat sobstitutionem pertinere, qoæ fit exheredato. Ac inde in fin. §. prius ait. *Quod igitur dictum est, etiam exheredatis liberis* (sic enim legendum esse scio) *substituere licet, ideò adiectum est, vt declaretur non esse a filii impuberis testamento incipiendum:* quandoquidem si ab eo iocipias exheredatu, hoc non est substituere. Denique odiosa hæc substitutio est. *l. cum quidam. C. de legat.* & ideò rigor iuris, id est, ordo scripturæ, qui in ceteris relaxatur, in ea diligenter custoditur. Sunt & quam plurima alia exempla substitutionum. quæ ex scriptura æstimantur, non successiooe: vt in formula Galli, in specie *l. cum ex filio. §. vlt. l. sed si plures. §. vlt. l. vltim. §. 1. de vulgar. substit.* vt verè quis ita statuere possit. Substitotus est is, qui secundo loco scriptus est, quamuis ei non succedat qui primo loco heres scriptus est. Substitutus est is, qui secundo loco scriptus est, etiam si ei post mortem testatoris primò deferatur hereditas. Substitutus est is, qui semel atque iterum heres scriptus est, quamuis ei non nisi semel deferatur hereditas.

XXIIII. *De legatis.*

LEgatum, est quod legis modo, id est imperatiuè, testamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem.

Per vindicationem, his verbis legamus, Do, LEGO, CAPITO, SVMITO, SIVE HABETO.

Per damnationem his verbis, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO.

Sinendi modo ita, HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE.

Per præceptionem sic, LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO.

Per vindicationem legari possunt res, quæ vtroque tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt, mortis, & quando testamentum faciebat: præterquàm si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est,

ſaris eſt, ſi vel mortis dumtaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

Per damnationem omnes res legari poſſunt, etiam quæ non ſunt teſtatoris, dummodo tales ſint, quæ dari poſſint.

Liber homo aut res populi, aut ſacra, aut religioſa, nec per damnationem legari poteſt: quoniam dari nõ poteſt.

Sinendi modo legari poſſunt res propriæ teſtatoris, & heredis eius.

Per præceptionem legari poſſunt res, quę etiam per vindicationem, ſi ea res quæ non fuit vtroque tempore teſtatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata ſit, licet iure ciuili non valeat legatum, tamen ſenatuſcõſulto Neroniano firmatur: quo cautum eſt, vt quod minus pactis verbis legatum eſt, perinde ſit, ac ſi optimo iure legatum eſſet.

Optimum autem ius legati per damnationem eſt, ſi duobus eadem res per vindicationem legata ſit: ſiquidem diſiunctim, ſingulis in ſolidum debentur: ſi verò coniunctim, velut TITIO ET SEIO, HOMINEM STICHVM DO, LEGO, iure ciuili concurſu partes fiebant. Non currente altero, pars eius alteri adcreſcebat. Sed poſt legem Papiam Popcam, nõ capientis pars caduca fit.

Si per damnationem eadem res duobus legata ſit, ſiquidem cõiunctim, ſingulis partes debentur, & non capiẽtis pars iure ciuili in hereditatem remanebat, nũc autem caduca fit: quòd ſi diſiunctim, ſingulis in ſolidũ debetur.

Optione autem legari, per vindicationem data, legatarij electio eſt, veluti, HOMINEM OPTATO, ELIGITO. Idémque eſt, & ſi tacitè legauerim, TITIO HOMINEM AVT DECEM HERES MEVS DATO: hominem dare heredis electio eſt.

Ante heredis inſtitutionem legari non poteſt: quoniam & poteſtas teſtamenti ab heredis inſtitutione incipit.

Poſt mortem heredis legari non poteſt, ne ab heredis herede legari videatur: quod iuris ciuilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari poteſt: velut CVM HERES MORIATVR.

Pœnæ cauſa legari non poteſt. Pœnæ autem cauſa legatur, quod coercendi heredis cauſa relinquitur, vt faciat quidem aut non faciat, nõ vt legatum pertineat: vt puta hoc modo, Si FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECEM MILLIA SEIO DATO.

Incertæ perſonæ legari non poteſt: veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT EI HOMINI TOT MILLIA DATO. Sub certa tamen demonſtratione incertæ perſonæ legari poteſt: velut, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMÒ AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

Neque ex falſa demonſtratione, neq; ex falſa cauſa legatum infirmatur. Falſa demonſtratio eſt, velut, TITIO FVNDVM, QVEM A TITIO EMI DO, LEGO, cùm fundus à Titio emptus non ſit. Falſa cauſa eſt velut, TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO, LEGO, vt negotia eius numquam Titius curaſſet.

A legatario legari non poteſt.

A Legatum ei tantùm dari poteſt, qui extraneus eſt. Ideoque filio familiæ heredi inſtituto, vel ſeruo, neque à patre, neque à domino legari poteſt.

Heredi a ſemetipſo legari non poteſt.

Ei qui in poteſtate, manu, mancipiove eſt ſcripti heredis, ſub condicione legari poteſt: ſed requiritur, quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit.

B Ei cuius in poteſtate, manu, mancipiove eſt heres ſcriptus, legari non poteſt.

Sicut ſingulæ res legari poſſunt, ita vniuerſarũ quoque ſumma legari poteſt: vt puta, MÆVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITÒ DIVIDITO: quo caſu dimidia pars bonorum legata videtur. Poteſt autem & alia pars, velut tertia vel quarta legari: quæ ſpecies partitio appellatur.

C Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum, quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas, & tam ſingularum rerum, quàm plurium, id eſt, partis.

Senatuſconſulto cautum eſt, vt etiam ſi earum rerum quæ in abuſu continentur, vt puta vini, olei, tritici vſusfructus legatus ſit legatario res tradantur cautionibus interpoſitis de reſtituendis eis, cùm vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit.

D Ciuitatibus omnibus, quæ ſub imperio prætoriani ſunt, legari poteſt: idque à Diuo Nerua introductum, poſtea a Senatu auctore Adriano diligentius conſtitutum eſt.

Legatum quod datum eſt, adimi poteſt, vel eodem teſtamento, vel codicillis teſtamento confirmatis, dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum eſt.

E Ad heredem legatarii legata non aliter tranſeunt, niſi ſi iam die legatorũ cedente, legatarius deceſſerit.

Legatorum quæ purè, vel in diem certum relicta ſunt dies cedit: antiquo quidem iure, ex mortis teſtatoris tempore: per legem autem Papiam Popeam, ex apertis tabulis teſtamenti: eorum verò quæ ſub condicione relicta ſunt, cùm condicio extiterit. Lex Falcidia iubet nõ plus quàm dodrantem totius patrimonii legari, vt omni modo quadrans integer apud heredem remaneat.

F Legatorum perperam ſolutorum repetitio non eſt.

Id eſt imperatiuè.] Imperatiua verba, ſunt verba directa. *l. quoniam. C. de teſtam.*

Per præceptionem.] Hoc modo heredibus legatur, vt in iudicio id familiæ erciſcundæ, quod legatum eſt præcipiant, hoc & prælegatum dicitur & præcipuum. Sid. Apoll. *lib. 6. Epiſt.* Illud autem deben tibi quodam, ut Iuriſconſulti dicunt, præcipui titulo.

G *Et heredis eius.*] Non etiam alienæ: quod tamen perperam additum eſt apud Caium *lib. 11. Inſtitut. tit. de leg.*

Quæ etiam per vindicationem.] Hæc ita diſtinguenda ſunt, *Quæ etiam per vindicationem. Si ea res, &c.*

Vt quod minus pactis.] Id eſt, conceptis & legitimis verbis. Cicer. *pro Roſc. Comœ.* Non enim ex pactione verborum, quibus iuſiurandum comprehenditur. Arnobius *lib. 7. contra gentes.* Quam cum pactionibus adorat & formulis.

H *Optimum autem ius.*] Nempe quia laxius & expeditius eſt. Sic optimum ius vſurarum in *l. 1. Cod. de vſu.* optimum ius poſſeſſionis *l. fideiuſſor. §. pater. de vſur.*

Si duobus eadem res.] Hæc quoque diuelli debent à ſuperiore ſententia.

Si quidem diſiunctim.] Diſiunctim legatur, ſi re tantum legatarii iungantur: coniunctim, ſi re & verbis. *§. ſi eadem*

de leg. tit. de cad. toll. tit. de vsufr. adcresc. verborum coniunctio aut pro nihilo, aut pro duplici coniunctione accipitur. *Singulis in solidum debentur.*] Legendum, *Singulis partes debentur.* & hoc Iustinianus indicat in §. sin autem disiunctim. Cod. de cad. toll. Paulus in sententiis, Caius in Instit. *Non currente.*] Legendum, *Non concurrente. Si per damnationem.*] Re coniuncti sunt quibus eadem res disiunctim per vindicationem legatur, quoniam à principio solidum, concursu partes habent. proinde re coniunctis adcrescit deficientium portio, idque sine onere. Re coniuncti non sunt, quibus eadem res disiunctim per damnationem legatur, quoniam solidum singulis debetur, vni res, alteri pretium: ideoque nec ius adcrescendi inter se habent. Sed ex constitutione Iustiniani eodem iure est damnationis, quo & vindicationis legatum. Re & verbis coniuncti sunt, quibus eadem res coniunctim per vindicationem legatur. nam & concursu partes habet, & ideò ius inter eos adcrescendi est, cum onere tamen. Re & verbis coniuncti non sunt, quibus eadem res coniunctim per damnationem legatur: quoniam singulis ab initio partes debentur. proinde siue disiunctim, siue coniunctim per damnationem legatum sit, nunquam inter eos versatur ius adcrescendi. Ius adcrescendi cùm dicimus, ius antiquum dicimus. Ius caduci, ius nouum est, & hæc est sententia huius loci. Hinc verò apparet l. coniunctim. de legat. 3. de legato vindicationis. l. planè. §. si coniunctim. de legat. 1. de legato damnationis accipiendam esse. Sed hoc ideò in eis locis suppressum est, quòd iam sublatæ essent ab Iustiniano legatorum differentiæ: nõ tamen ita ab eis locis sublatæ sunt, vt hæc manifestò non supersint huius differentiæ vestigia, quæ prima specie, quasi contra se stare videantur, vt planè iam ex eo appareat, quàm hebetes aut indiligentes fuerint hi, quibus studium fuit Pandectarum capita ex veterum Iurisconsultorum libris decerpere. Ceterùm & id quod diximus de legato damnationis, nominatim traditur in l. 7. de legat. 2. vnde & in l. huiusmodi. §. si Titio. l. si duobus. de legat. 1. optimo iure legatum fuisse necesse est vt statuamus: alioquin pars vacans adcrescit coniuncto, cum quo partes per concursum fiunt. Quod deinde sequitur in §. si coniunctim. *Sed si in pupillari*, ad re coniunctos pertinet qui concursu partes habent. vnde in extremo ita scriptum oportuit, *Interim igitur totum.* quod & Azo & Hugolinus intellexere.

Optione autem legati.] Hic locus mirum in modum deformatus est. Ipse ratione iuris ductus sic emendaui. *Optione autem legati per vindicationem data, legatarii electio est: veluti, Hominem optato, eligito. Idemq; est si tacite legauerim Titio hominem. At si ita, Heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est.* Si tacitè, id est, non data optione. Homine igitur per vindicationem generaliter legato, legatarii electio est. l. legato. de legat. 1. per damnationem, heredis. l. si à substituto. §. 1. eod. Similiter in disiunctiuis legatis electio est legatarii, si per vindicationem. l. planè. §. pen. de lega. 1. l. Lucio. de legat. 2. heredis, si per damnationem. l. si is cui, l. si ita relictum. §. vlt. de lega. 2. Et hæ quidem duæ differentiæ non sunt sublatæ, quia inducuntur ex voluntate testatoris.

Pœna causa.] Quemadmodum superiores duæ sententiæ, ita & hæc à Iustiniano sublata est. Hodie igitur valet legatum tale, *Heres meus si Stichum alienauerit, Caio centum dato.* Non idem est, si impossibile, probrosum, illicitum sit legatum: veluti, *Si mare non ebiberis, Titio centum dato. Si sororem vxorem non duxeris, aut si pupillam filio nuptum non collocaueris, Titio centum dato.* §. fin. de legat. in l. 3. de his quæ pœn. caus. relin. hæc verba *Illicite vel probrosè*, sunt Triboniani. *Vt faciat quidem.*] Puto legi debere *Quod*, non *quidem. Vt negotia.*] Lego, *Cum negotia. Legatum eis tantum dari potest.*] Hic quoque locus valde corruptus est, Lego, *legatum ab eo tantum dari potest, qui ex sua persona heres est. Ideoq;*, & quæ sequuntur. *In potestate manu mancipiove.*] In potestate est filius familias, in manu vxor mater familias, in mancipio seruus. *Partito diuidito.*] Malim, *Partito, diuidito. Quo casu dimidia pars bonorum.* l. nomen. §. partitionis. de verbo. signif. Partiarius legatarius partis suæ commodo, & pro parte sua onera sustinere debet. l. cùm filius. §. 1. l. si quis seruõ. §. fin. de legat. 3. & in eam rem partis & pro parte stipulationis interponuntur. §. sed quia de fideicomm. hered. & in titu. prox. Quod si ita legatum sit, *Bonorum meorum partem tertiam.* non est partitio. Non affero capita legum, quæ sunt notissima. *Id est, partis.*] l. etiam partis. de vsufruct. *Senatusconsulto.*] Huius S. C. fit mentio in tit. de vsufruct. earum rer. l. 1. l. vxorem. de vsu-

A fruct. legat. l. vlt. vsufruct. quemadm. caueat. l. vsufruct. ad leg. Falc. l. 1. C. de vsufruct. §. constituitur. Inst. eod. S. C. opus fuit, quia neque naturali, neq; ciuili iure earum rerum est vsusfruct. quæ sunt in abusu. Senatus autem id satisdationibus explicat: quæ in rebus difficillimis certissima sunt iuris subsidia. l. vsufructu. solut. matrimon. *Pretoriani.*] Legendum, *P. Romani.* l. omnibus. ad Trebell. *Auctore Adriano.*] Immò fortasse Marco. l. cùm Senatus: de rebus dubiis. Est in propriis nominibus facillimus auctorum lapsus.

Dum tamen eodem modo.] Sic de libertate in tit. 2. exempla B hæc sunto. *Do, lego. non do, non lego. heres dato, heres ne dato.* l. nisi de accept. ergo nec alii vlli quàm cui datum est. l. legatũ De ad. leg.

Ex apertis tabulis.] Sunt huius iuris vestigia quædam in l. eum qui post. l. in testamento. de condic. & demonst. l. fin. de donat. caus. mort. l. 3. §. fina. l. qui soluendo, de hered. instit. Hodie verò ius antiquum sequimur, cuius iuris regula quædam est Catonis regula: ad ea namque pertinet, quæ à morte testatoris cedũt: ad nouas leges, id est, ad leges Papias non pertinet, ex quibus ex apertura tabularum legata cedunt. l. vlt. de regul. Catoni. nam C neque ad ea pertinet, quæ ab aditione, vel ab euentu condicionis cedũt. *Repetitio non est.*] Immo repetitio est, l. 2. & 3. de cõd. indeb. l. fideicommissum. C. eod. l. error. C. ad leg. Falc. & in Pauli sententiis lib. III. tit. 6. Aut igitur hæc sententia accipiẽda est de legatis damnationis: quibus adiici possunt legata incertis personis soluta. §. fin. de obl. quæ qua. ex con. §. incertis. de leg. aut, quod magis est, negatione abundat.

XXV. *De fideicommissis.*

D FIDEICOMMISSVM est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuè relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

Verba fideicommissorum in vsu fere sunt hæc, FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, & similia.

Etiam nutu relinquere fideicommissum, in vsu receptum est.

Fideicommissum relinquere possunt, qui testamenE tum facere possunt, licet non fecerint. Nam intestatus quis moriturus, fideicommissum relinquere potest.

Res per fideicommissum relinqui possunt, quæ etiam per damnationem legari possunt.

Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licet legatum capere non possunt.

F Fideicommissum & ante heredis institutionem, & post mortem heredis & codicillis, etiam non confirmatis testamento, dari potest, licet legari non possit.

Item Græcè fideicommissum scriptum valet, licet legatum Græcè scriptum non valeat.

Filio qui in potestate est, seruóve heredibus institutis, seu si is legatum sit, patris vel domini fidei committi potest, quamuis ab eo legari non possit. Qui testamenG to heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis rogari potest, vel vt hereditatem totam, vel ex parte alii restituat, quamuis ex directo heres institui, ne quidem confirmatis codicillis possit.

Fideicommissa non per formulam petuntur, vt legata, sed cognitio est Romæ quidem consulũ, aut prætoris, qui fideicommissarius vocatur: in prouinciis verò, præsidum prouinciarum.

Pœnæ causa certæ vel incertæ personæ, ne quidem H fideicommissa dari possunt.

Is qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum non habente, quoniam non plus, puta quàm dodrantem, restituere rogatus est, ex Trebel-

Trebelliano senatuscõsulto restituir, vt ei & in eũ dentur actiones, cui restituta est hereditas. Lege autẽ Falcidia interueniente, quoniam plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatusconsulto restituit, vel deducta parte quarta, ipse qui scriptus est heres, hereditatẽ restituat, & in ipsum actiones conseruentur: is autem qui recepit hereditatem, legatarii loco habeatur.

Ex Pegasiano senatusconsulto restituta hereditate, commoda & incommoda hereditatis communicantur. Inter heredem, & eum cui reliquæ partes restitutæ sunt interpositis stipulationibus ad exemplum partis & pro parte stipulationum. Partis autem & pro parte stipulationes propriè dicuntur, quæ de lucro & damno communicando solent interponi inter heredẽ & legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur à prætore adire, & restituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem actiones dentur, perinde atque si ex Trebelliano senatusconsulto restituta fuisset: idque vt ita fiat, Pegasiano senatusconsulto cautum est.

Si quis in fraudem tacitam fidem adcõmodauerit] vt non capienti fideicõmissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus cẽsuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

Libertas dari potest per fideicommissum.

Non ciuilibus verbis.] Directis verbis, vt in l. verbis. de vulg. substitut. *Etiam nutu.*] l. nutu. de legat. 3. secus tamen est in legato. Secus inquam est in legato iure antiquo.

Fideicommissum relinquere.] Idem Vlp. in l. 2. de legat 1. quę si quætantur exempla, coniungenda est cum l. 1. de legat. 3. nam ex eodem libro sunt ambæ. *Post mortem heredis*] l. si fuerit de leg. 3. hoc autem tacitè fieri potest, non nominatim, vt puta, à Titio substituto exheredati legatarii. l. cùm quidem. Cod. de legat. *Item Græcè.*] l. fideicommissa. in princip. de leg. 2. *Licet legatum Græcè*] Quæ sunt iuris ciuilis Latinè, quæ iurisgentium qualiber lingua. l. an inutilis in fin. de accept. Testamenta igitur Latinè fiunt, vnde meritò dubitatur in l. qui testamento. §. veteres. de testam. an testes ad testamẽtum adhibiti Latinè fare debeant: sed hoc Impp. emendarunt. l. hac consultissima. §. fin. C. de testam. l. vlt. C. de testam. tut. l. directas. C. de testam. man. Si quandoque stipulationem contendas esse iurisgentium, hæc verè mascula erit ratio, nam stipulatio qualiber lingua semper fieri potuit.

Quæ omnia directò heres.] In confirmatis, omnia directò relinqui possunt excepta hereditate.

Per formulam.] Per actionem, vt formula hypothecaria, & in tit. 19 formula communi diuidundo, familiæ erciscundæ, finium regundorum. Actio porrò nihil aliud est, quàm formula.

Qui fideicommissarius.] §. 1. de fidei. hered. l. 15 cui legatum. de cond. & demonstr. l. Licinius quib. ad libert. procl. non lic. l. quæsitum. §. pan. de l. 3. l. 2. Cod. qui pot. in pig. l. 2 de orig. iur.

In prouinciis verò.] l. cùm etiam. Cod. de reb. cred. Hodie fideicommissa per actionem petuntur, & omnino sublatæ sunt à Iustiniano legatorum & fideicommissorum differentiæ.

Vel deducta parte.] Lego, vt. Hæc verò de Pegasiano & Trebelliano fusiùs explicantur in Institutionibus Iustiniani, neque desiderant interpretationem meam. *Tacitam fidem.*] Tacita fides est, si quis non palàm rogatus, in fraudem legis tacitè promittat, se id quod accepit, cœlibi aut orbo redditurum, l. in fraudem. de his quib. vt indig. l. in tacitis. de legat. 1. Extat præclarum exemplum taciti fideicommissi apud M. Fabium Quintilianum Auum in Declamat. cccxv. *Senatus censuit.*] Planciano S. C. l. beneficio. ad leg. Falcid. Igitur si de hereditate incapaci restituenda promiserit, primùm omnium hereditas fisco vindicatur: nec si exhausta sit hereditas, Falcidia retinetur, verùm Falcidia fisco applicatur ex rescripto Diui Pii l. 3. C. ad l. Fal. l. heres D. de his quib. vt indig.

A *Si liberos habeat.*] Scriptum oportuit, *Si ex liberis exstat.* idque liquidò constat ex his quæ dicta sunt tit. 18.

XXVI. *De legitimis heredibus.*

INTESTATORVM ingenuorum hereditates pertinent, primùm ad suos heredes, id est, liberos, qui in potestate sunt, ceterosque qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est, fratres & sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reli-
B quos agnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descendẽtes eiusdem familiæ: id enim cautum est lege duodecim Tabularum, AC SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

Si defunctus sit filius ex altero filio mortuo, iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non vt in capita diuidatur sed vt in stirpes. id est, vt
C filius solus mediam partẽ habeat & nepotes quotquot sunt alteram dimidiam. Æquum est enim nepotes patris sui loco succedere, & eam partem habere, quã pater eorum si viueret, habiturus esset.

Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est: velut si vxor defuncti prægnans sit, aut filius apud hostes sit.

Agnatorum hereditates diuiduntur in capita, veluti
D si sit fratris filius, & alterius fratris duo pluresve liberi quotquot sunt ab vtraque parte personæ tot fiunt portiones, vt singuli singulas capiant.

Si plures eodem gradu sunt agnati, & quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, vel antequàm adierint decesserint, eorum pars adcrescit his qui adierint. Quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur: quoniam in legitimis hereditatibus successio non
E est.

Ad fœminas vltra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri sororive legitima heres fit.

Ad liberos matris intestatæ hereditas ex lege duodecim Tabularum non pertinebat: quia fœminæ suos heredes non habent. Sed postea IMPP. Antonini & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum est, vt
F sine in manu cõuentione, matrum legitimæ hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis, & reliquis agnatis.

Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex senatusconsulto Tertulliano: si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem à prætore vocatur: neque pater
G ad quem lege hereditas, bonorúmve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quòd si soror consanguinea sit, ad vtrasque pertinere iubetur hereditas.

Cui suus extabit heres nec.] Hæc sunt perturbata. Legendum est, *Ac si intestatus moritur, cui suus heres nec extabit.* & hæc prima legis verba Paulus interpretatur in l. si quis postumos. §. pen. de lib. & post. reliqua in l. pronuntiatio de verb. sign. Apparet autem ex hac XII tab. lege suorum nomen esse ex XII t. tab.
H quod & Callistratus tradit in l. liberorũ de verb. sign. Hos enim omnes, inquit, suorum appellatione lex XII tab. comprehendit. Igitur in l. vlt. de bon. dam. In iure ciuili, id est: in XII tab. Possim similia exempla proferre quamplurima, in quibus ius ciuile pro XII tab. accipitur.

Si defunctus sit filius.] Legendum, *Si defunctis sit filius, & ex altero filio iam mortuo nepos.* §. cùm filius. de hered. quæ ab intest. defer. Sensus hic est. Nepotes ex filio iam mortuo, ano in stirpes cum patruo succedere. Planè sunt hæ perpetuò in liberorum linea obseruandæ regulæ. Proximior vlteriorem non excludit, Hereditates pro stirpibus diuiduntur, non pro virilibus portionibus. A

Quamdiu suus heres.] Hæc antiquorum definitio est. leg. 3. si pars heredit. petat. l. penult. vnde legit. l. cùm quidam. §. 1. de adquir. hered.

Agnatorum hereditates.] Ergo superiores duæ regulæ in agnatorum serie non obseruantur. nam & si sit frates, & filius fratris iam mortui, frater solus succedit. §. hinc etiam. §. si plures. de legit. ag. succes. Ex Nouella Iustiniani frater non præfertur. atque vna fratrum filii in stirpem succedunt. Vltra fratrum filios in capita fit diuisio, quod & inter ipsos fratrum filios nullis concurrentibus fratribus obseruari Constantinus probat lib. v. epitom. & verum est. B

Si plures.] l. si ex pluribus de suis & legit. hered.

Quod si nemo.] In suis, in legitimis non est successio. quia vt Paul. ait. lib. IIII. Sentent. omnis legitima successio proximiori defertur. In honorariis est successio, vt ecce, non petente auunculo magno, succedit propior sobrinus. l. 2. Cod. de succes. edict. At filio non adeunte, nepos non admittitur, nisi ex iure prætorio ex parte Vnde liberi. Ex constitut. Iustiniani in legitimis est successio. §. placebat, de leg agn. suc. nam & in legitimis tutorib. est successio. l. 3. §. pen. de leg. tut. C

Impp. Antonini.] l sacratissimi, ad S.C. Tertyll. quam & S.C. secutum est quod dicitur Orfitianum.

Vt sine in manum conuentione.] Etiam si vulgò quæsiti sunt liberi.

Ex S.C. Tertulliano.] Quod f[illegible]um est D. Pii temporibus. D

Quive inter suos.] Vt puta emancipatus.

Neq, pater ad quem lege hereditas.] Hereditas, aut bonorũ poss. Vnde legitimi, si in emancipatione manumissor extiterit.

Bonorumve possessio.] Vnde decem personæ, si in emancipatione manumissor non extiterit. l. si ad patrem. de suis & legit. her. §. sunt autem. de bonorum poss. Si ex testamento præteritus sit, non manumissori datur querela. l. 1. §. fin. si à parent. quis fuer. manum. manumissori bonorum possessio cont. tab. vt manumissori, querela vt patri. l. si à milite. §. fin. de milit. testam. l. pater filium. l. filio. §. 1. de inoff. testam. ex Iustiniani constitutio. pater pro manumissore semper habetur, i. contraxisse fiduciam semper videtur. E

Ad vtrasque.] Ad matrem pro dimidia si filia decesserit, pro virili si filius. l. 2. Cod. Theo. de sec. nupt. Sed hæc vt sint à Iustiniano mutata, vide in Institutionibus. Nobis id potissimum in animo fuit, vt ius antiquũ explicaremus, cuius cognitio studioso iuris noui non vtilis tantùm, sed etiã necessaria est. De iure nouo eadem via fauente Deo quandoque disseremus, qua & ius antiquum aggressi sumus.

XXVII. *De libertorum successionibus vel bonis.* F

LIBERTORVM intestatorum hereditas primùm ad suos heredes pertinet: deiode ad eos quorum liberti suot, velut patrooum, patrooam liberósve patroni.

Si sit patronus & alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertioet.

Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur. G

Legitimæ hereditatis ius quod ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

Ad liberos patronorum.] l. si libertus præterito. §. vltim. de bon. libert.

Legitima hereditatis.] Hæc sententia de ingenuorum hereditate accipienda est. l. capitis. de suis & legit. hered. non libertorum l. si libertus præterito. in prin. eadémque de tutela legitima diximus tit. 11. nec verò quispiam ex inscriptione huius tituli argumẽtetur: nam eæ sectiones nõ sunt Vlpiani, quinimmo sunt omnia meo iudicio legenda vno contextu, eis quidem certè nihil est inconcinnius. H

XXVIII. *De possessionibus dandis.*

BONORVM possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut aduersus tabulas intestati.

Contra tabolas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento præteritis, licèt legitima ad eos non pertineat hereditas.

Booorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus, quàm adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis non tamen & illis, qui in adoptiua familia sunt. Adoptiuis autem, his tantum qui in potestate mãseruot.

Emancipatis liberis ex edicto datur booorum possessio, si parati sunt cauere patribus suis, qui in potestate manserunt bona, quæ moriente patre habuerunt se collaturos.

Secundum tabulas bonorum possessio datur scripois heredibus, scilicet si eorum quib. contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

Etiam si iure ciuili non valeat testamentum, fortè quòd familiæ mancipatio vel nuncupaoio defuit, si signatum testamentum sit, non minus quàm septem testium ciuium Romanorum signis, booorum possessio datur.

Intestati datur bonorum possessio per septem gradus. Primo gradu liberis: Secundo legitimis heredibus: Tertio proximis cognatis: Quarto familiæ: Quinto patrono, patronæ, liberisve patroni patronæve: Sexto viro, vxori: Septimo cognatis manumissoris, quibus per legẽ Furiam plus mille asses capere licet, si nemo sit ad quẽ bonorum possessio pertinere possit: aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria.

Liberis bonorum possessio datur, tam his qui in potestate vsque in mortis tempus fuerunt, quàm emancipatis: item adoptiuis, ooo tamen etiam in adoptionem datis.

Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solum per fœminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite deminuti. Nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

Booorum possessio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potueruot: ceteris intra centum dies.

Qui omnes intra id tempus si non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus amittitur, perinde ac si superiores non essent, idque per septem gradus fit.

Hi quib. ex successorio edicto booorũ possessio datur, heredes quidem oon suot, sed heredis loco coostituuntur beneficio prætoris. Ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est: in quibus heredes esse finguntur. Boootum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is qui accepit cum effectu bona retineat: sine re, quum alius iure ciuili euincere hereditatem possit: veluti si suus heres intestato sit. Bonorum possessio sine re est, cùm suus heres euincere hereditatem iure legitimo possit.

Intestati.] Legendum, *aut intestati. Emancipatis.*] Immò & suis. Sed non est necessaria iure ciuili. *Non tamen ex illis.*] Eos qui in adoptiua familia sunt, Prætor non nouit, non vocat inter suos. Vnde consequens est inter legitimos quoque eos non vocari. nam qui sui non sunt, proculdubio nec legitimi sunt. l. scripto. vnd. lib. l. de bonis §. 1. de Carboniano edicto.

Patribus.]

Patribus.] Manifestum est legi debere, *fratribus.* Cauere autem debent, vel re ipsa conferre.

Scilicet si eorum quibus contra tabulas.] Nam prior est contra tabulas quàm secundum tabulas inde ex prima parte, vel ex primo edicto bonorum possessionem dari, i. contra tabulas. *l. idemque l. scriptus de Carbon. edict. l. 2. de bon. liber.*

Etiam si iure ciuili.] Inde edictum translaticium Verris, Si de hereditate ambigitur & tabulæ testamẽti obsignatæ non minus multis signis quàm è lege oporteat ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. qua de re & in *tit. 23.* diximus.

Septem gradus] Omissa est bonorum possess. vnde decem personæ: sed si pater manumissor sit, sane verum est septem duntaxat gradus esse.

Secundo legitimis.] Inter quos & patroni sunt patronorumq; liberi.

Quarto familiæ.] Id est, agnatis patroni, hæc dicitur, *tum quem ex familia:* sic enim lego in Institutionibus Iustiniani.

Si nemo sit.] Hoc est initium alterius sententiæ.

Ex lege Iulia Caducaria.] De hac in *l. quidam §. quotiens. de legat. 1. item in l. ergo. §. eadem constitutio de fideicom. lib.* in illo loco, *quare & si caducis legionis*, vel, vt alii codices habent, *caducis legionibus, bona delata sint, idem erit probandum*: nam *caducariis legibus*, legendum esse omni asseueratione confirmamus, id est, legibus Iuliis. quæ enim delata dicuntur, legibus delata vt sint necesse est. denique hoc significat, vacantibus bonis fisco vindicatis constitutionem cessare, vt in *leg. quod Diuo. de manumiss. testament.* hæ verò notæ Cad. leg. errori causam dedêre.

Ex successorio edicto] Successorium edictum eò dicitur quòd det successionem inter bonorum possessores: quamquam, & eã quoque clausulam contineat, quæ definit tempora petendę bonorum possessionis. Ceterùm ex illa potissimum parte appellationem sumit, qua in locum eorum, qui intra tempora petitionis bonorum posses. non admiserunt, sequentes vocantur, qui & ob eam causam ex successorio edicto, ex successoria parte, ex beneficio successorii edicti, ex successorio capite venire dicuntur *l. vlt. l. 1. §. sed videndum de succes. edict. l. vlt. C eod. l. 5. § pen. de iur. & fact. igno.*

Si suus heres intestato.] Hæc ab interpunctionibus mendosa sunt. nam sic distingui ea oportet, *Si suus heres intestato sit bonor. poss. sine re est, cum*, &c.

XXIX. *De bonis libertorum.*

CIVIS Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. Ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, & suus heres ei sit, quamuis non naturalis, sed vxor, puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præstat. Sed ex edicto Prætoris, si testamento facto libertus moriatur, aut vt nihil, aut minus quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, siue intestato decedat, & vxorem forte in manum vel adoptiuum filium relinquat, æquæ partis mediæ bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur. Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.

Licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, obstat patrono lex Papia Popea. Postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit, & cùm intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit vt pro numero liberorum libertæ superstitum virilis pars patrono debetur.

Liberi patroni virilis sexus, eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ & ipse patronus. Fœminæ verò, ex lege quidem duodecim Tabularum, perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi.

Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis bonorum possessio eis non competit. Sed si ius trium liberorum habuerunt: etiam hæc iura ex lege Papia Popea nanciscuntur.

Patronæ ex bonis libertorum illud ius tantum habent, quod lex duodecim Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, id iuris dedit quod patronus habet ex edicto.

Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit.

Ciuis Romani.] In Latino secus est. *§. vlt. de succes. liber. l. 1. C. Th. de petit. hered.*

Aut vt nihil.] Legendum, *& aut nihil.* §. 1. de succes. libert.

Æquæ partis dimidiæ.] Hæc est quinti gradus bonorum possessio: quæ & nullis extantibus suis heredibus patrono dabitur, si bonorum possess. Vnde legitimi non admiserit: nam sibi ipsi succedi posse iampridem receptum est. *l. 1. §. sed an. de succes. edict.*

Ex edicto datur.] Nam de liberto prætor edixit, non liberta, & de suis heredibus, quales fœmina non habet.

Hereditas pertinet.] Ergo lege XII. tab. non Prætoris edicto. quæ sequuntur ita restituenda sunt, erat omni ex parte hic libellus miserè deprauatus. at hæc ita restituenda sunt, *nam licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, non obstant patrono. Lex Papia Popea libertas.* Ait, *non obstant patrono* hoc vtique verum est antiquo iure. nam post S. C. Orfitianum liberi intestatæ libertæ patronos excludunt. *l. 1. in princ. & §. si nemo. ad Tertyl.*

Virilis pars.] Eadem lex cauet, vt liberto testato, vel intestato defuncto relicto vno, vel duobus liberis, patronus virilem, relictis tribus, vt nihil auferat, & vt ita demum quando pauciores sunt quàm tres viriles auferat, si libertus centenarius sit. *§. postea. de success. lib.* ex quibus apparet quantum inter libertum & libertam intersit. quod & Valent. in *Nouel. de libertis.* probat.

Fœmina verò.] Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nulla est differentia sexus: Prætorio iure plus tribuitur masculis quàm fœminis. *Non naturalis.*] Pro, *non naturales. Patrona.*] Est differentia inter patronũ & patronam. non quidem ex XII tab. sed ex lege Papia: nam licet nullis extantibus suis heredibus, quo casu locus est legi XII tab. idem patronæ ius quod patrono sit, iure tamen Prætorio non aliter patronæ datur bonorum possessio contra tabulas, vel ab intestato contra suos heredes non naturales, quàm si ingenua duobus, libertina tribus liberis honorata sit. *Liberis honerata.*] *In §. præferuntur de S. C. Tertyl.* vulgò legitur, *mater liberis onerata*, sed vt in hoc loco ita in eo auctoribus etiam scriptis libris legendum est *honorata.* Theoph. in *§. sed cum antea. eod. tit.* dixit. [illegible]

Quod ipsi patrono] Legendum, *patronæ.* IACOBVS CVIACIVS has ad Vlpianum notas scripsi, tibique Io. Amaritoni, dicaui, quo neque gratiorem mihi, neque meo iudicio, qui ea quæ recta sunt acutius perspiciat, vehementius amplectatur, religiosius colat, nostra quemquam schola fert. Non erit ea res mihi damno, si tu pro eo, ac ipse cupio eis vtare pro tuis: nam etsi perexiguum sit ingenium mihi, diligentia tamen mea breui, vt spero, tibi & ceteris studiosis, & Reipubl. nostræ ampliora beneficia præstabit. Tolosæ Kal. Nouemb. 1554.

FINIS.

EMARO RANCONNETO V.C. SENATVS PARISIENSIS PRAESIDI.

IACOBVS CVIACIVS S. D.

IVLIVS Paulus Receptarum Sententiarum ad filium libros quinque composuit, ex quibus quadam in suas Pandectas Iustinianus, quadam Alaricus in suum Romanarum legum Codicem retulit: quæ decreueram quidem initio omnia, quod eas ferè sententias quas selegit vnus, neglexerit alter, in vnum volumen coniungere: sed retraxerunt me hinc alii eiusdem Pauli Sententiarum, qui & Factorum dicuntur, libri, quibus, si vlla est Indici ad Pandectarum caput affixo habenda fides, in earum compositione est etiam Iustinianus vsus. Hi Sententiarum mihi appellationem ambiguam reddiderunt, vt nescirem planè apud Iustinianum pleraque libris Sententiarum adscripta capita, Receptis, an Factis potius attribuenda forent: nec tamen me præteribat quædam, ducta ex Alarici libris coniectura, satis certò ad Receptas Sententias posse referri: Sed abstinere illis, omnino quam non omnia his quæ Alaricus collegit, annectere, satius esse duxi. Tum denique & minus trita esse has & magis tamen ex vsu quam illas Iustinianei, iuris antiqui cognoscendi, nomiq; interpretandi causa, cum animaduertissem, ad has potissimùm hoc studium omne meum adiunxi, & libris tuis in primis mirum in modum adiutus, quos tu mihi humanissime vtendos dederas, nonnullis etiam meis, multis eas locis auctas restitutasq; reddidi, idq; demum sublatis antiquis interpretationibus & meis adhibitis, vt hæc Pauli veluti ἀπομνημονεύματα*, non minus quam illa Vlpiani iam dudum a te & Io. Tilio profecta & a me explicata, studiosis fructum ferrent, summam operam dedi. Vtinam verò & mihi hac in re Io. Tilii, quos habet quamplurimos, libris vti licuisset, exissent forsitan locupletiora & emendatiora: quamquam tot iam conquisiuimus & obtinuimus eius generis exemplaria, vt vix adduci possim vt credam his, quæ nunc damus, proferri posse meliora. Ceterum operæpretium est de reiectis a me antiquis interpretationibus earumq; auctore, vt apud te rationem aliquam reddam. Alaricus, vt scis, Gotthorum rex fuit: Tum Codex Tolosa regem appellat. Codicis enim auctoritatem, quod & Commonitorium dicitur, ad Timotheum V.S. Comitem emissum refert IIII. Non. Febr. anno XXII. Alarici Regis Tolosæ. Fuit ei vrbs ea sedes ac domicilium regni. Is cum Romanos quos armis subegerat, præterquam quòd legibus Gotthorum obligari se molestè ferrent, ceterum dicto audientes cerneret, alias leges Gothis dedit, alias ex Romanorum libris suo tamen arbitrio, decerpi, quibus inter se Romani vterentur, facile passus est. Ac in eligendis quidem his Aniani viri spectabilis eum opera vsum ex subscriptione Auctoritatis a Petro Ægidio Antuerpiæ primum edita, liquido constat. Ex inscriptione autem quæ integra in tuis libris extat, non has tantum iussu Alarici electas, sed etiam explanatas fuisse deprehendimus, & idcirco diu idem ne fuisset explanandi qui & eligendi minister cum addubitassemus, tandem nobis hæc ad Valentiniani Constitutionem de responsis prudentum interpretis verba, omnem scrupulum exemere.* Sed ex his, *inquit*, omnibus iuris consultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Caio, Papiniano, & Paulo quæ necessaria causis præsentium temporum videbantur, elegimus. *Itaque elegisse se cum interpres profiteatur, & verò Anianum elegisse constet, eundem & eligendi, & interpretandi munus obiisse omnino probandum est. At vereor ne callido commento Romanis Alaricus imposuerit, sub speciem legum Romanarum, interpretationes Gotthicas, ab earum plerumque sententia alienissimas obtrudens: quandoquidem ea pariter ac leges ipsæ ex Romanorum libris repetitæ, ex Alarici auctoritate vim legum obtinuerunt, & ad extremum ipsas etiam leges velut in suam potestatem redegerunt, adeo vt illis rescissis solæ Aniani interpretationes in foro & subselliis volitarent, prorsusque (vt Sidonii Apollinaris verbis vtar) leges Theodosianæ calcarentur, Theodoricianæ proponerentur. Hic est Theodoricus Alarici socer, qui a Francis genero ademptum regnum non multo post recepit. Id verò par mihi esse visum est hoc maximè tempore, quo excindi barbariem omnem in meliusque renasci omnia videmus, vt contra Gothicis interpretationibus sublatis, purè syncereq; Pauli sententiæ restituerentur. quod tamen nos ita fecimus, vt omnes probaturos existimem. Si quid enim rectè Anianus exposuit, Anianum testati sumus, si quid minus rectè, aut reticuimus aut leuiter perstrinximus. Sed neque Aniani ob id integrum opus deperierit. Conseruatur in officinis typographorum Lutetiæ, Basileæ, Antuerpiæ, ex quibus iam ante meminimi Aniani interpretationes in lucem prodiisse. De nostris nihil dicam. quid profectura sint, alios malo quam me indicare. Tu vnus si eis vel gratia causa suffragere, operam mihi non infeliciter videbor nauasse, quod tantisper intermissa trium postremorum Codicis Iustinianei librorum editione dum exeant integri octo priores Codicis Theodosiani libri, quorum tu mihi crebro expectationem commouisti, in his Pauli Sententiis restituendis & declarandis elaborauerim, ac de eo quidem forsitan putidum erit rogare te. Sed tanti est, dum tu id mihi dederis modo. Te itaque V.C. prorsus vehementer rogo, vt exiguo huic mei laboris fructui & faueas libens, & nominis tui auctoritatem tribuas, feceris rem gratam homini tuæ voluntati dedito, tuarum virtutum cultori, ad maiora torpentem per se iam nimium excitaueris, tua erga me beneficia cumulaueris. Vale. Lutetiæ Kal. Decemb. 1557.*

INDEX TITVLORVM IVLII PAVLI

Receptarum Sententiarum ad Filium.

IIII De

IACOBI CVIACII I.C. IN IVLII PAVLI RECEPTARVM SENTENtiarum ad Filium Lib. 5. interpretationes. Lib. 1.

De pactis & conuentionibus. TITVL. I.

IN quibusdam veteribus legitur, *De pactis & conuentis*, quod probaui *Obseruat. & emend. lib. 2. cap. 15.* Dicimus etiam pacta & condicta, pactum & condictionem, item pactum & consensum. *l. 2. C. quando lic. ab empt. disc.* A

De his rebus pacisci possumus de quibus transigere licet. Ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur.

Primam hanc, tertiamque sententiam, quæ in libris excusis desunt, ex fideli exemplari restituimus. Est verò huius hic sensus, vt qua de re licet transigere, liceat & pacisci. Et qua de re non licet transigere, nec liceat pacisci: vt ecce, de adulterio nec pacisci licet, nec transigere. *l. transigere. C. de transact. l. de crimine. C. ad l. Iul. de adult.* De alimentis quoque ex S. C. sententia, vt transigere ita pacisci non licet. Loquimur autem de re litigiosa: nam rei non litigiosæ pacti quidem verbum conuenit, transactionis non item. Ait, *Obligatio*, naturalis videlicet, quæ exceptionem parit. B

Omne pactum posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem. C

Pacto posteriore superius eliditur, non ipso iure, sed per replicationem: Prius namq; pactum exceptionem parit. *l. si vnus. §. pactus. D. de pactis.* Stipulatio stipulatione ipso iure tollitur.

Pacto conuento Aquiliana stipulatio subiici solet, sed consultius est huic pœnam quoque subiungere: quia rescisso quoquo modo pacto, pœna ex stipulatu repeti potest.

Quoniam solo pacto actio non tollitur, ideò solet pacto subiici Aquil. stipulatio, & acceptilatio: sic enim actio tollitur. *l. 3. l. 4. l. vt responsum. C. de transf.* Consultius est etiam his omnibus addere pœnalem stipulationem: vt si fortè quoquo modo pacti rumpatur fides, supersit petitio pœnæ. *l. vbi pactum. l. si quis maior. C. de transact. l. qui fidem D. eod.* Extat hæc sententia in *l. pacto. D. eod.* D

Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus.

Pacta contra leges, aut contra bonos mores pop. Romani nō valent. *l. 6. C. de pact.* sed neque stipulationes valent: vt si contra legem Iuliam fundo dotali maritus seruitutem imponat, vel contra constitutionem pater fundo castrensi filiifamilias: vel contra bonos mores, si conuenerit dari, ne maleficium fiat: vel, vt Anianus ait, si qui de rebus alienis paciscantur, aut de bonis viuentis: hæc enim pacta iniusta sunt: Prætor autem ait, PACTA IVSTA SERVABO, id est, quæ neque dolo malo, neque aduersus leges, &c. *l. iurisgentium. §. ait prætor. D. de pactis.* Addidêre etiam prætores quidam edicto, NEQVE VI, auctore M. Tullio in 3. de offic. Inde *in l. epistula, §. pactum. D. de pact.* Pactum, inquit, iustum est, & ideò seruandum, & *in l. Stichum. §. naturalis. D. de solut.* Naturalis, inquit, obligatio iusto pacto tollitur. Seruat igitur Prætor ea tantùm pacta quæ iusta sunt. E F

De rebus litigiosis & conuenire & transigere possumus. Post rem iudicatam pactum nisi donationis causa interponatur, seruari non oportet.

De re non dum iudicata pacisci possumus, donandi, aut decidendi causa: de re iudicata pacisci donationis causa possumus, decidendi causa non possumus, nisi si lis adhuc subesse potest. *l. eleganter. D. de condict. indeb. l. si causa. C. de transact.*

De cognitoribus. TIT. II.

Procurator causam agit absente litigatore, Cognitor præsente litigatore, vt rectè Anianus tradit *in l. si lite. C. Th. de cogn. & procur. itémque Asconius & Festus.* At dicitur maximè cognitor in causa status, pro defensore eius qui patitur cōtrouersiam, an sit ex ciuibus. Donatus in Adelphis: In tria, inquit, diuisit officium defensionis suæ, in assertoris, Principio eam esse dico liberam: in cognitoris, Ciuẽ Atticam: in fratris, Meam sororem. Asconius *in 3. Ver.* Hoc genus, inquit, defensoris in iure cognitor dicitur, maximè cùm de alicuius statu agitur. Iustiniani tempore sublati sunt cognitores: ideóq; ab his locis, quos ex iuris auctoribus sumpsit, positum cognitoris nomen semper exemit, vt coniicere licet *ex l. si quis aliquid. § si quis. D. de pœ.* collata cum sententia Pauli *lib. 5. tit. 25.*

OMnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis.

Vt nec si velit aduersarius, infames postulare possunt. *l. quos. D. de postul.* ita nec volente aduersario cognitores fieri possunt: Idemque seruatur in ceteris omnibus, qui patroni aut cognitores fieri non possunt. *l. filiusfamiliâs §. veterani. D. de procur.* Hîc Anianus addit, infames quoque mandata dare non posse: quod verum est. *§. vlt. de ex. opt.* at per se causam agere non prohibentur.

Fœminę in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.

Fœminæ pro se ex secundo edicto postulare possunt: proinde & in rem suam cognitores fieri possunt: pro certis personis nec postulare, nec cognitores fieri possunt, ac ne pro parentib. quidem sine decreto *l. fœminis. D. de procur.*

In rem suam cognitor, procuratórve ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.

Postulat pro omnibus vir integrę existimationis: ergo in rem suam cognitor, procuratórve fieri potest. Contra qui pro omnibus non postulat, vt puta infamis, in rem suam cognitor, procuratórve fieri non potest. Nam & si in rem suam cognitor, procuratórve datus sit, alieno tamen, non suo nomine litem agit. Non idem seruari in fœmina superior sententia ostendit: nec mirum: nam & ipsa in re sua rectè procuratorem dat, infamis non item.

Actio iudicati non solùm in dominum, aut domino, sed etiam heredi, & in heredem datur.

Nisi ita creuerit exheres esto.] In suo, aut emancipato herede A non scripto exheredatio valet, quia hic prætorio, ille ciuili iure heres est: in extraneo herede non scripto exheredatio inanis est. *l. quidam de verb. oblig. l. non putauit. §. si quis emancipatum de bon. poss. contra tab.* in scripto valet, vt in hac formula, & in *l. paterfamilias de heredib. instit. l. Seius ad leg. Falc. l. vxorem. §. heres de legat.* 3.

Vulgaris.] Legitima & vtilis.

XXIII. *Quemadmodum testamenta rumpuntur.*

TEstamentum iure factum infirmatur duobus mo- B dis: si ruptum, aut irritum factum sit.

Rumpitur testamentum mutatione, id est, si posteà aliud testamentum iure factum sit: item agnatione, id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque, vt oportet, exheredatus sit.

Agnascitur suus heres, aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, id est, si filius ex prima C secundave mancipatione manumissus, reuersus sit in patris potestatem.

Irritum fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit, aut si iure facto testamento, nemo extiterit heres.

Si is qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum eius valet: si quidem reuersus fuerit, iure postliminii: si non ibi decesserit, ex lege Cornelia- D na, quæ perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure ciuili ruptum vel irritum factum sit, prætor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator & ciuis Romanus, & suæ potestatis cùm moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re, id est, cum effectu habetur, si nemo alius iure heres sit.

Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam E natis quàm postumis, heredes substituere parẽtes possunt duplici modo: id est, aut eo quo extraneis, vt si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio iure, id est, si post mortem parentis heredes facti, intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat.

Etiam exheredatis filiis sustituere parẽtibus licet.

Non aliter impuberi filio substituere quis heredem F potest, quàm si sibi quis heredem institueret, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

Milites quomodocumque fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima obseruatione. Nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocumque vellent, quomodocumq; possent testari: idque testamentum quod miles contra iuris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus G sit, vel post missionem intra annum.

Item agnatione] Agnatione ex iure antiquo, si nascantur post mortem: ex iure nouo, si in vita: successione, ex iure nouo: nam iure antiquo sui nascuntur, non fiunt. Ait verò lex noua, *In locum suorum sui heredes succedunto.* l. Gallus. §. videndum.

Aut manumissione.] Filius tribus emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit: ceteri liberi vna emancipatione. Singulæ manumissiones aliis diebus, aliisque adhibitis testibus fieri possunt auctore Paulo *libr.* 11. *Sentent.* Igitur post primam & secundam manumissionem filius præteritus rumpit H testamentum patris, quia in eius potestatem reuertitur. Ceteri liberi semel emancipati, iam amplius non redeunt in potestatem, & ideò nec patris testamentum rumpunt. *l. verum. §. vlt. de inoff. testam.*

Si non ibi decesserit.] Legendum, *Si verò.*

Ex lege Corneliana.] Ex lege Cornelia. vtrumque fit fictione quadam: nam re vera captiuitate, irrita testamenta fiunt. Duplex igitur est fictio, Postliminii, & Cornelia. hęc iuris ciuilis est: illa iurisgentium: hæc verò fingit tempore captiuitatis eum decessisse, qui non redit: illa verò in ciuitate fuisse eum qui rediit. Lex XII. tab. ciuibus Rom. cõstituit heredes testamentarios & legitimos: lex Cornelia captiuis.

Si nemo alius iure.] Iure legitimo, vel ab intestato. Quòd si alius iure heres sit, vt si existat filius præteritus, secund. tab. bon. poss. erit sine re. Verùm enim quia vtcumq; secundum tab. dari potest, quamuis iure ciuili nullum sit test. iure præt. necessaria est filio contr. tab. bon. pos. Restat autem vt ex iniusto, nullo, rupto agnatione, detur bon. posses. item ex irrito, si modò reuersus testator in antiquum statum, non mutata voluntate è vita decesserit. Nam tria exigit prætor: vt non minus quàm septem testium signis obsignatum sit testamentum: vt is cuius bonorum possessio datur, mortis & testamenti tempore testamenti factionem habuerit: denique vt supremum testamentum sit. *§. non tamen in qu. b. mod. test. infirm. l.* 1. *de bon. poss. secundum tab.*

Cum re.] Hoc explicatur in *tit.* 28. *l. filius. C. de inoff. test.*

Aut proprio iure.] Hæc est pupillaris substitutio, illa vulgaris: hæc moribus, illa XII. tab. introducta est: hæc pubertate, illa aditione finitur: hac succeditur Pupillo, illa testatori. hæc fit in euentum adquisitæ hereditatis & mortis, aut in euentum mortis duntaxat, illa in euentum non adquisitæ hereditatis. Ex constitutione autem diuorum fratrum omnis substitutio facta pupillo, duplex est.

Etiam exheredatis.] Substitutio plerumque æstimatur ex ratione successionis. hæc ex ratione scripturæ æstimatur, non successionis. proinde in ea ordo scripturæ obseruatur: & ita intelligendum est initium §. *prius l. moribus.* vtpote cùm pendeat ex §. *quisquis.* & §. *interdum.* quos si quidem quis diligenter excutiat, inueniet ad eam dumtaxat substitutionem pertinere, quæ fit exheredato. Ac inde in fin. §. prius ait. *Quod igitur dictum est, etiam exheredatis liberis* (sic enim legendum esse scio) *substituere licet, ideo adiectum est, vt declaretur non esse a filii impuberis testamento incipiendum:* quandoquidem si ab eo incipias exheredato, hoc non est substituere. Denique odiosa hæc substitutio est. *l. cum quidam. C. de legat.* & ideò rigor iuris, id est, ordo scripturæ, qui in ceteris relaxatur, in ea diligenter custoditur. Sunt & quamplurima alia exempla substitutionum. quæ ex scriptura æstimantur, non successione: vt in formula Galli, in specie *l. cùm ex filio. §. vlt. l. sed si plures. §. vlt. l. vltim. §.* 1. *de vulgar. substit.* vt verè quis ita statuere possit. Substitutus est is, qui secundo loco scriptus est, quamuis ei non succedat qui primo loco heres scriptus est. Substitutus est is, qui secundo loco scriptus est, etiam si ei post mortem testatoris primò deferatur hereditas. Substitutus est is, qui semel atque iterum heres scriptus est, quamuis ei non nisi semel deferatur hereditas.

XXIIII. *De legatis.*

LEgatum, est quod legis modo, id est imperatiuè, testamento relinquitur. Nam ea quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem.

Per vindicationem, his verbis legamus, DO, LEGO, CAPITO, SVMITO, SIVE HABETO.

Per damnationem his verbis, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO.

Sinendi modo ita, HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE.

Per præceptionem sic, LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO.

Per vindicationem legari possunt res, quæ vtroque tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt, mortis, & quando testamentum faciebat: præterquàm si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est,

fatis est, si vel mortis dumtaxat tempore fuerint ex iure Quiritium.

Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quæ non sunt testatoris, dummodo tales sint, quæ dari possint.

Liber homo aut res populi, aut sacra, aut religiosa, nec per damnationem legari potest: quoniam dari nō potest.

Sinendi modo legari possunt res propriæ testatoris, & heredis eius.

Per præceptionem legari possunt res, quę etiam per vindicationem, si ea res quæ non fuit vtroque tempore testatoris ex iure Quiritium, per vindicationem legata sit, licet iure ciuili non valeat legatum, tamen senatusconsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, vt quod minus pactis verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo iure legatum esset.

Optimum autem ius legati per damnationem est, si duobus eadem res per vindicationem legata sit: siquidem disiunctim, singulis in solidum debentur: si verò coniunctim, velut TITIO ET SEIO, HOMINEM STICHVM DO, LEGO, iure ciuili concursu partes fiebant. Non currente altero, pars eius alteri adcrescebat. Sed post legem Papiam Popeam, nō capientis pars caduca fit.

Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem cōiunctim, singulis partes debentur, & non capiētis pars iure ciuili in hereditatem remanebat, nūc autem caduca fit: quòd si disiunctim, singulis in solidū debetur.

Optione autem legari, per vindicationem data, legatarij electio est, veluti, HOMINEM OPTATO, ELIGITO. Idémque est, & si tacitè legauerim, TITIO HOMINEM AVT DECEM HERES MEVS DATO: hominem dare heredis electio est.

Ante heredis institutionem legari non potest: quoniam & potestas testamenti ab heredis institutione incipit.

Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari videatur: quod iuris ciuilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari potest: velut CVM HERES MORIATVR.

Pœnæ causa legari non potest. Pœnæ autem causa legatur, quod coercendi heredis causa relinquitur, vt faciat quidem aut non faciat, nō vt legatum pertineat: vt puta hoc modo, SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECEM MILLIA SEIO DATO.

Incertæ personæ legari non potest: veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT EI HOMINI TOT MILLIA DATO. Sub certa tamen demonstratione incertæ personæ legari potest: velut, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMÒ AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

Neque ex falsa demonstratione, neq; ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa demonstratio est, velut, TITIO FVNDVM, QVEM A TITIO EMI DO, LEGO, cùm fundus à Titio emptus non sit. Falsa causa est: velut, TITTO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO, LEGO, vt negotia eius numquam Titius curasset.

A legatario legari non potest.

A Legatum ei tantùm dari potest, qui extraneus est. Ideoque filio familiæ heredi instituto, vel seruo, neque à patre, neque à domino legari potest.

Heredi à semetipso legari non potest.

Ei qui in potestate, manu, mancipioue est scripti heredis, sub condicione legari potest: sed requiritur, quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

B Ei cuius in potestate, manu, mancipioue est heres scriptus, legari non potest.

Sicut singulæ res legari possunt, ita vniuersarū quoque summa legari potest: vt puta, MÆVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITÒ DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem & alia pars, velut tertia vel quarta legari: quæ species partitio appellatur.

C Vsusfructus iure ciuili legari potest earum rerum, quarum salua substantia vtendi fruendi potest esse facultas, & tam singularum rerum, quàm plurium, id est, partis.

Senatusconsulto cautum est, vt etiam si earum rerum quæ in abusu continentur, vt puta vini, olei, tritici vsusfructus legatus sit legatario res tradantur cautionibus interpositis de restituendis eis, cùm vsusfructus ad legatarium pertinere desierit.

D Ciuitatibus omnibus, quæ sub imperio prætoriani sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu auctore Adriano diligentius constitutum est.

Legatum quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis testamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

E Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorū cedente, legatarius decesserit.

Legatorum quæ purè, vel in diem certum relicta sunt dies cedit: antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore: per legem autem Papiam Popeam, ex apertis tabulis testamenti: eorum verò quæ sub condicione relicta sunt, cùm condicio extiterit. Lex Falcidia iubet nō plus quàm dodrantem totius patrimonii legari, vt omni modo quadrans integer apud heredem remaneat. F

Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

Id est imperatiuè.] Imperatiua verba, sunt verba directa. *l. quoniam. C. de testam.*

Per præceptionem.] Hoc modo heredibus legatur, vt in iudicio id familiæ erciscundæ, quod legatum est præcipiant, hoc & prælegatum dicitur & præcipuum. Sid. Apoll. *lib. 6. Epist.* Illud autem deberi tibi quodam, ut Iurisconsulti dicunt, præcipui titulo.

G *Et heredis eius.*] Non etiam alienæ: quod tamen perperam additum est apud Caium *lib. 11. Institut. tit. de leg.*

Quæ etiam per vindicationem.] Hæc ita distinguenda sunt, *Quæ etiam per vindicationem. Si ea res, &c.*

Vt quod minus pactis.] Id est, conceptis & legitimis verbis. Cicer. *pro Rosc. Comœ.* Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur. Arnobius *lib. 7. contra gentes.* Quam cum pactionibus adorat & formulis.

Optimum autem ius.] Nempe quia laxius & expeditius est. Sic optimum ius vsurarum in *l. 1. Cod. de vsu.* optimum ius possessionis *l. fideiussor. §. pater. de vsur.* H

Si duobus eadem res.] Hæc quoque diuelli debent à superiore sententia.

Si quidem disiunctim.] Disiunctim legatur, si re tantum legatarii iungantur: coniunctim, si re & verbis. §. *si eadem*

Trebelliano senatuscõsulto restituit, vt ei & in eũ dentur actiones, cui restituta est hereditas. Lege autẽ Falcidia interueniente, quoniam plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatusconsulto restituit, vel deducta parte quarta, ipse qui scriptus est heres, hereditatẽ restituat, & in ipsum actiones conseruentur: is autem qui recepit hereditatem, legatarii loco habeatur.

Ex Pegasiano senatusconsulto restituta hereditate, commoda & incommoda hereditatis communicantur. Inter herede m, & eum cui reliquæ partes restitutæ sunt interpositis stipulationibus ad exemplum partis & pro parte stipulationum. Partis autem & pro parte stipulationes propriè dicuntur, quæ de lucro & damno communicando solent interponi inter heredẽ & legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur à prætore adire, & restituere totam, ita vt ei & in eum qui recipit hereditatem acti nes dentur, perinde atque si ex Trebelliano senatusconsulto restituta fuisset: idque vt ita fiat, Pegasiano senatusconsulto cautum est.

Si quis in fraudem tacitam fidem adcõmodauerit, vt non capienti fideicõmissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus cẽsuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

Libertas dari potest per fideicomm ssum.

Non ciuilibus verbis.] Directis verbis, vt in l. verbis. de vulg. substitut. *Etiam nutu.*] l. nutu. de legat. 3. secus tamen est in legato. Secus inquam est in legato iure antiquo.

Fideicommissum relinquere.] Idem Vlp. in l. 2. de legat 1. quę si quærantur exempla, coniungenda est cum l. 1. de legat. 3. nam ex eodem libro sunt ambæ. *Post mortem heredis*] l. si fuerit de leg. 3. hoc autem tacitè fieri potest, non nominatim, vt puta, à Titio substituto exheredati legatarii. l. cùm quidem. Cod. de legat. *Item Græce.*] l. fideicommissa. in princip. de leg. 2. *Licet legitimum Græcè*] Quæ sunt iuris ciuilis Latinè, quæ iuris gentium qualibet lingua. l. an inutilis in fin. de accept. Testamenta igitur Latinè fiunt, vnde meritò dubitatur in l. qui testamento. §. veteres. de testam. an testes ad testamẽtum adhibiti Latinè scire debeant: sed hoc Impp. emendarunt. l. hac consultissima. §. fin. C. de testam. l. vlt. C. de testam tut. l. directas. C. de testam. man. Si quandoque stipulationem contendas esse iuris gentium, hæc verè in absula est ratio, nam stipulatio qualibet lingua semper fieri potuit.

Quamuis directò heres.] In confirmatis, omnia directò relinqui possunt excepta hereditate.

Per formulam.] Per actionem, vt formula hypothecaria, & in tit. 19 formula communi diuidundo, familiæ erciscundæ, finium regundorum. Actio porrò nihil aliud est, quàm formula.

Qui fideicommissorum.] §. 1. de fidei. hered. l. is cui legatum. de cond. & demonstr. l. Licinius quib. ad libert. procl. non lic. l. quæsitum. §. pen. de l. 3. l. 2. Cod. qui poti in pig. l. 2 de orig. iur.

In prouinciis verò.] l. cùm etiam. Cod. de reb. cred. Hodie fideicommissa per actionem petuntur, & omnino sublatæ sunt à Iustiniano legatorum & fideicommissorum differentiæ.

Vel deducta parte.] Lego, *vt.* Hæc verò de Pegasiano & Trebelliano fusiùs explicantur in Institutionibus Iustiniani, neque desiderant interpretationem meam. *Tacitam fidem.*] Tacita fides est, si quis non palàm rogatus, in fraudem legis tacitè promittat, se id quod accepit, cœlibi aut orbo redditurum, l. in fraudem. de his quib. vt indig. l. in tacitis. de legat. 1. Extat præclarum exemplum taciti fideicommissi apud M. Fabium Quintilianum Auum in Declamat. cccxv. *Senatus censuit.*] Planciano S. C. l. beneficio. ad leg. Falcid. Igitur si de hereditate incapaci restituenda promiserit, primùm omnium hereditas fisco vindicatur: nec si exhausta sit hereditas, Falcidia retinetur, verùm Falcidia fisco applicatur ex rescripto Diui Pii l. 3. C. ad l. Fal. l. heres D. de his quib. vt indig.

A *Si liberos habeat.*] Scriptum oportuit, *Si ex liberis extstat.* idque liquidò constat ex his quæ dicta sunt tit. 18.

XXVI. *De legitimis heredibus.*

INTESTATORVM ingenuorum hereditates pertinent, primùm ad suos heredes, id est, liberos, qui in potestate sunt, ceterosque qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est, fratres & sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos
B agnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descendẽtes eiusdem familiæ: id enim cautum est lege duodecim Tabularum, AC SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

Si defunctus sit filius ex altero filio mortuo, iam nepos vnus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non vt in capita diuidatur, sed vt in stirpes, id est, vt
C filius solus mediam partẽ habeat & nepotes quotquot sunt alteram dimidiam. Æquum est enim nepotes patris sui loco succedere, & eam partem habere, quã pater eorum si viueret, habiturus esset.

Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est: velut si vxor defuncti prægnans sit, aut filius apud hostes sit.

Agnatorum hereditates diuiduntur in capita, velut
D si sit fratris filius, & alterius fratris duo plurésve liberi quotquot sunt ab vtraque parte personæ tot fiunt portiones, vt singuli singulas capiant.

Si plures eodem gradu sunt agnati, & quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, vel antequàm adierint decesserint, eorum pars adcrescit his qui adierint. Quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur: quoniam in legitimis hereditatibus successio non
E est.

Ad fœminas vltra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri sororive legitima heres fit.

Ad liberos matris intestatæ hereditas ex lege duodecim Tabularum non pertinebat: quia fœminæ suos heredes non habent. Sed postea IMPP. Antonini & Commodi oratione in Senatu recitata, id actum est, vt
F sine in manu cõuentione, matrum legitimæ hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis, & reliquis agnatis.

Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex senatusconsulto Tertulliano: si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem à prætore vocatur: neque pater
G ad quem lege hereditas, bonorùmve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quòd si soror consanguinea sit, ad vtrasque pertinere iubetur hereditas.

Cui suus extabit heres nec.] Hæc sunt perturbata. Legendum est, *Ac si intestatus moritur, cui suus heres nec extabit.* & hæc prima legis verba Paulus interpretatur in l. si quis postumos. §. pen. de lib. & post. reliqua in l. pronuntiatio de verb. sign. Apparet autem ex hac XII tab. lege suorum nomen esse ex XII. tab.
H quod & Callistratus tradit in l. liberorũ de verb. sign. Hos enim omnes, inquit, suorum appellatione lex XII tab. comprehendit. Igitur in l. vlt. de bon. dam. In iure ciuili, id est: in XII tab. Possim similia exempla proferre quamplurima, in quibus ius ciuile pro XII tab. accipitur.

Si defunctus sit filius.] Legendum, *Si defunctus sit filius, & ex altero filio iam mortuo nepos.* §. cùm filius. de hered. quæ ab intest. defer. Sensus hic est. Nepotes ex filio iam mortuo, ano in stirpes cum patruo succedere. Planè sunt hæ perpetuò in liberorum linea obseruandæ regulæ, Proximior vlteriorem non excludit, Hereditates pro stirpibus diuiduntur, non pro virilibus portionibus. A

Quamdiu suus heres.] Hæc antiquorum definitio est. leg. 3. si pars heredit. petat. l. penult. vnde legit. l. cùm quidam. §. 1. de adquir. hered.

Agnatorum hereditates.] Ergo superiores duæ regulæ in agnatorum serie non obseruantur. nam & si sit frates, & filius fratris iam mortui, frater solus succedit. §. hoc etiam. §. si plures. de legit. ag. succes. Ex Nouella Iustiniani frater noo præfertur. atque vna fratrum filii in stirpem succedunt. Vltra fratrum filios in capita fit diuisio, quod & ioter ipsos fratrum filios nullis concurrentibus fratribus obseruari Constantinus probat lib. v. epitom. & verum est. B

Si plures.] l. si ex pluribus de suis & legit. bered.

Quod si nemo.] In suis, io legitimis oon est successio. quia vt Paul. ait. lib. IIII. Senteot. omnis legitima successio proximiori defertur In bonorariis est successio, vt ecce, non petente auunculo magno, succedit propior sobrious. l. 2. Cod. de succes. edict. At filio non adeunte, uepos non admittitur, nisi ex iure prætorio ex parte Vnde liberi. Ex constitut. Iustiniani in legitimis est successio. §. placebat, de leg agn. suc. oam & in legitimis tutotib. est successio. l. 3. §. pen. de leg. tut. C

Impp. Antonius.] l. sacratissimi, ad S. C. Tertyll. quam & S. C. secutum est quod dicitur Orfinanum.

Vt sine in manum conuentione.] Etiam si vulgò quæsiti sunt liberi.

Ex S. C. Tertulliano.] Quod f[illegible]um est D. Pii temporibus. D

Qui ve inter suos.] Vt puta emancipatus.

Neq; pater ad quem lege hereditas.] Hereditas, aut bonorũ poss. Vnde legitimi, si in emancipatione manumissor extiterit.

Bonorum ve possessio.] Vnde decem personæ, si in emancipatione manumissor non extiterit. l. si ad patrem. de suis & legit. her. §. sunt autem. de bonorum poss. Si ex testamento præteritus sit, non manumissori datur querela. l. 1. §. fin. si à parent. quis fuer. manum. manumissori bonorum possessio cont. tab. vt manumissori, querela vt patri. l. si à milite. §. fin. de milit. testam. l. pater filium. l. filio. §. 1. de inoff. testam. ex Iustiniani constitutio. pater pro manumissore semper habetur, i. contraxisse fiduciam semper videtur. E

Ad vtrasque.] Ad matrem pro dimidia si filia decesserit, pro virili si filius. l. 2. Cod. Theo. de sec. nupt. Sed hæc vt sint à Iustiniano mutata, vide in Institutionibus. Nobis id potissimum in animo fuit, vt ius antiquũ explicaremus, cuius cognitio studioso iuris noui non vtilis tantùm, sed etiã necessaria est. De iure nouo eadem via fauente Deo quandoque differemus, qua & ius antiquum aggressi sumus.

XXVII. *De libertorum successionibus vel bonis.* F

LIBERTORVM intestatorum hereditas primùm ad suos heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam liberósve patroni.

Si sit patronus & alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet.

Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, vt in capita, non in stirpes diuidatur. G

Legitimæ hereditatis ius quod ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

Ad liberos patronorum.] l. si libertus præterito. §. vltim. de bon. libert.

Legitimæ hereditatis.] Hæc sententia de ingenuorum hereditate accipienda est. l. capitis. de suis & legit. hered. non libertorum l. si libertus præterito. in prio. eadémque de tutela legitima diximus tit. 11. nec verò quispiam ex inscriptione hoius tituli argumẽtetur: nam ex sectiones oõ sunt Vlpiani, quinimmo sunt omnia meo iudicio legenda voo cootextu, eis quidem certè nihil est inconcinnius. H

XXVIII. *De possessionibus dandis.*

BONORVM possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut aduersus tabulas intestati.

Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento præteritis, licèt legitima ad eos non pertineat hereditas.

Bonorum possessio contra tabulas liberis tam naturalibus, quàm adoptiuis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis non tamen & illis, qui in adoptiua familia sunt. Adoptiuis autem, his tantum qui in potestate mãserunt.

Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cauere patribus suis, qui in potestate manserunt bona, quæ moriente patre habuerunt se collaturos.

Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum quib. contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

Etiam si iure ciuili non valeat testamentum, fortè quòd familiæ mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit, non minus quàm septem testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

Intestati datur bonorum possessio per septem gradus. Primo gradu liberis: Secundo legitimis heredibus: Tertio proximis cognatis: Quarto familiæ: Quinto patrono, patronæ, liberísve patroni patronæve: Sexto viro, vxori: Septimo cognatis manumissoris, quibus per legẽ Furiam plus mille asses capere licet, si nemo sit ad quẽ bonorum possessio pertinere possit: aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria.

Liberis bonorum possessio datur, tam his qui in potestate vsque in mortis tempus fuerunt, quàm emancipatis: item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis.

Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solum per fœminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite deminuti. Nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

Bonorum possessio datur parentibus & liberis intra annum, ex quo petere potuerunt: ceteris intra centum dies.

Qui omnes intra id tempus si non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus amittitur, perinde ac si superiores non essent, idque per septem gradus fit.

Hi quib. ex successorio edicto bonorũ possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio prætoris. Ideóque seu ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis actionibus opus est: in quibus heredes esse finguntur. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is qui accepit cum effectu bona retineat: sine re, quum alius iure ciuili euincere hereditatem possit: veluti si suus heres intestato sit. Bonorum possessio sine re est, cùm suus heres euincere hereditatem iure legitimo possit.

Intestati.] Legendum, *aut intestati. Emancipatis.*] Immò & suis. Sed non est necessaria iure ciuili. *Non tamen ex illis.*] Eos qui in adoptiua familia sunt, Prætor non nouit, non vocat inter suos. Vnde consequens est inter legitimos quoque eos non vocari. nam qui sui non sunt, proculdubio nec legitimi sunt. l. scripto. vnd. lib. l. de bonis §. 1. de Carboniano edicto.

Patribus.]

Patribus.] Manifestum est legi debere, *fratribus.* Cauere autem debent, vel re ipsa conferre.

Scilicet fiorum quibus contra tabulas.] Nam prior est contra tabulas quàm secundum tabulas inde ex prima parte, vel ex primo edicto bonorum possessionem dari, i. contra tabulas. *l. ideoque l. scriptus de Carbon. edict. l. 2. de bon. liber.*

Etiam si iure ciuili.] Inde edictum translaticium Verris, Si de hereditate ambigitur & tabulæ testamẽti obsignatæ non minus multis signis quàm è lege oporteat ad me proferentur: secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. qua de re & in *tit. 23.* diximus.

Septem gradus] Omissa est bonorum posses. vnde decem personæ: sed si pater manomissor sit, sanè verum est septem duntaxat gradus esse.

Secundo legitimis.] Inter quos & patroni sunt patronorumq́; liberi.

Quarto familia.] Id est, agnatis patroni, hæc dicitur, *tum quem ex familia:* sic enim lego in Institutionibus Iustiniani.

Si nemo sit.] Hoc est initium alterius sententiæ.

Ex lege Iulia Caducaria.] De hac in *l. quidam. §. quotiens. de legat. 1. item in l. ergo. §. eadem constitutio de fideicom. lib.* in illo loco, *quare & si caducis legionis*, vel, vt alii codices habent, *caducis legionibus, bona delata sint, idem erit probandum:* nam *caducariis legibus*, legendum esse omni asseueratione confirmamus, id est, legibus Iuliis. quæ enim delata dicuntur, legibus delata vt sint necesse est. denique hoc significat, vacantibus bonis fisco vindicatis constitutionem cessare, vt in *leg. quod Diuo. de manumiss. testament.* hæ verò notæ Cad. leg. errori causam dedêre.

Ex successorio edicto.] Soccessorium edictum eò dicitor quòd det successionem inter bonorum possessores: quamquam & eã quoque clausulam contineat, quæ definit tempora petendę bonorum possessionis. Ceterùm ex illa potissimum parte appellationem sumit, qua in locum eorum, qui intra tempora petitionis bonorum posses. non admiserunt, seqoentes vocantur, qui & ob eam causam ex successorio edicto, ex successoria parte, ex beneficio successorii edicti, ex successorio capite venire dicuntur. *l. vlt. l. 1. §. sed videndum de succes. edict. l. vlt. C. eod. l. 1. § pen. de iur. & fact. igno.*

Si suus heres intestato.] Hæc ab interpunctionibus mendosa sunt. nam sic distingui ea oportet, *Si suus heres intestato sit bonor. poss. fine eo est, cum,* &c.

XXIX. *De bonis libertorum.*

CIVIS Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. Ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, & suus heres ei sit, quamuis non naturalis, sed vxor, puta quæ in manu fuit, vel adoptiuus filius, lex patrono nihil præstat. Sed ex edicto Prætoris, si testamento facto libertus moriatur, aut vt nihil, aut minus quàm partem dimidiam bonorum patrono relinquat contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, siue intestato decedat, & vxorem forte in manum vel adoptiuum filium relinquat, æquè partis mediæ bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

In bonis libertæ patrono nihil iuris ex edicto datur. Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.

Licet liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, obstat patrono lex Papia Popea. Postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit, & eum intulerit, iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit vt pro numero liberorum libertæ superstitum virilis pars patrono debetur.

Liberi patroni virilis sexus, eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ & ipse patronus. Fœminæ verò, ex lege quidem duodecim Tabularum, perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi.

Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis bonorum possessio eis non competit. Sed si ius trium liberorum habuerunt: etiam hæc iura ex lege Papia Popea nanciscuntur.

Patronæ ex bonis libertorum illud ius tantum habent, quod lex duodecim Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ, libertinæ tribus, id iuris dedit quod patronus habet ex edicto.

Item liberis ingenuæ trium liberorum iure honoratæ, eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit.

Ciuis Romani.] In Latino secus est. *§. vlt. de succes. liber. l. 1. C. Th. de petit. hered.*

Aut vt nihil.] Legendum, *& aut nihil. §. 1.* de succes. libert.

Æquè partis dimidia.] Hæc est quinti gradus bonorum possessio: quæ & nullis extantibus suis heredibus patrono dabitur, si bonorum possess. Vnde legitimi non admiserit: nam sibi ipsi succedi posse iampridem receptum est. *l. 1. §. sed an. de succes. edict.*

Ex edicto datur.] Nam de liberto prætor edixit, non liberta, & de suis heredibus, quales fœmina non habet.

Hereditas pertinet.] Ergo lege XII. tab. non Prætoris edicto. quæ sequuntur ita restituenda sunt, erat omni ex parte hic libellus miserè deprauatus. at hæc ita restituenda sunt, *nam licet liberi sint liberta, quoniam non sunt sui heredes matri, non obstante patrono. Lex Papia Popea liberta.* Ait, *non obstante patrono* hoc vtique verum est antiquo iure. nam post S. C. Orfitianum liberi intestatæ libertæ patronos excludunt. *l. 1. in princ. & §. si nemo. ad Tertyl.*

Virilis pars.] Eadem lex cauet, vt liberto testato, vel intestato defuncto relicto vno, vel duobus liberis, patronus virilem, relictis tribus, vt nihil auferat, & vt ita demum quando pauciores sunt quàm tres viriles auferat, si libertus centenarius sit. *§. postea. de success. lib.* ex quibus apparet quantum inter libertum & libertam intersit. quod & Valent. in *Nouel. de libertis.* probat.

Fœmina verò.] Iure antiquo, quo & hodie vtimur, inter liberos patroni nulla est differentia sexus: Prætorio iure plus tribuitur masculis quàm fœminis.. *Non naturalis.*] Pro, *non naturales. Patrona.*] Est differentia inter patronũ & patronam. non quidem ex XII tab. sed ex lege Papia: nam licet nullis extantibus suis heredibus, quo casu locus est legi XII tab. idem patronæ ius quod patrono sit, iure tamen Prætorio non aliter patronæ datur bonorum possessio contra tabulas, vel ab intestato contra suos heredes non naturales, quàm si ingenua duobus, libertina tribus liberis honorata sit. *Liberis honerata.*] *In §. præferuntur de S. C. Tertyl.* vulgò legitur, *mater liberis onerata*, sed vt in hoc loco ita in eo auctoribus etiam scriptis libris legendum est *honorata*. Theoph. in *§. sed cum antea. eod. tit.* dixit. [illegible]

Quod ipsi patrono] Legendum, *patronæ.* IACOBVS CVIACIVS has ad Vlpianum notas scripsi, tibique Io. Amariton, dicaoi, quo neque gratiorem mihi, neque meo iudicio, qui ea quæ recta sunt acutius perspiciat, vehementius amplectatur, religiosius colat, nostra quemquam schola fert. Non erit ea res mihi damno, si tu pro eo, ac ipse cupio eis vtare pro tuis: nam etsi perexiguum sit ingenium mihi, diligentia tamen mea breui, vt spero, tibi & iuris studiosis, & Reipubl. nostræ ampliora beneficia præstabuntur. Tolosæ Kal. Nouemb. 1554.

FINIS.

EMARO RANCONNETO V.C. SENATVS PARISIENSIS PRAESIDI.

IACOBVS CVIACIVS S. D.

IVLIVS Paulus Receptarum Sententiarum ad filium libros quinque composuit, ex quibus quadam in suas Pandectas Iustinianus, quadam Alaricus in suum Romanarum legum Codicem retulit: quadecreueram quidem initio omnia, quod eas fere sententias quas selegit vnus, neglexerit alter, in vnum volumen coniungere: sed retraxerunt me hinc alii eiusdem Pauli Sententiarum, qui & Factorum dicuntur, libri, quibus, si vlla est Indici ad Pandectarum caput affixo habenda fides, in earum compositione est etiam Iustinianus vsus. Hi Sententiarum mihi appellationem ambiguam reddiderunt, vt nescirem plane apud Iustinianum pleraque libris Sententiarum adscripta capita, Receptis, an Factis potius attribuenda forent: nec tamen me praeteribat quadam, ducta ex Alarici libris coniectura, satis certo ad Receptas Sententias posse referre: Sed abstinere illis, omnino quam non omnia his qua Alaricus collegit, annectere, satius esse duxi. Tum denique & minus tritas esse has & magis tamen ex vsu quam illas Iustiniani, iuris antiqui cognoscendi, nonnisi interpretandi causa, cum animaduertissem, ad has potissimum hoc studium omne meum adiunxi, & libris tuis in primis mirum in modum adiutus, quos tu mihi humanissime vtendos dederas, nonnullis etiam meis, multis eas locis auctas restitutasque reddidi, idque demum sublatis antiquis interpretationibus & meis adhibitis, vt hac Pauli veluti ὑπομνήματα, non minus quam illa Vlpiani iam dudum a te & Io. Tilio profecta & a me explicata, studiosis fructum ferrent, summam operam dedi. Vtinam vero & mihi hac in re Io. Tilii, quos habet quamplurimos, libris vti licuisset, exissent forsitan locupletiora & emendatiora: quamquam tot iam conquisiuimus & obtinuimus eius generis exemplaria, vt vix adduci possim vt credam his, qua nunc damus, proferri posse meliora. Ceterum operaepretium est de reiectis a me antiquis interpretationibus earumque auctore, vt apud te rationem aliquam reddam. Alaricus, vt scis, Gothorum rex fuit: Tuus Codex Tolosa regem appellat. Codicis enim auctoritatem, quod & Commonitorium dicitur, ad Timotheum V.S. Comitem emissum refert IIII. Non. Febr. anno XXII. Alarici Regis Tolosa. Fuit ei vrbs ea sedes ac domicilium regni. Is cum Romanos quos armis subegerat, praeterquam quod legibus Gothorum obligari se moleste ferrent, ceterum dicto audientes cerneret, alias leges Gothis dedit, alias ex Romanorum libris suo tamen arbitrio, decerpi, quibus inter se Romani vterentur, facile passus est. Ac in eligendis quidem his Aniani viri spectabilis cum opera vsum ex subscriptione Auctoritatis a Petro Ægidio Antuerpio primum edita, liquido constat. Ex inscriptione autem que integra in tuis libris extat, non has tantum iussu Alarici electas, sed etiam explanatas fuisse deprehendimus, & idcirco diu idemne fuisset explanandi qui & eligendi minister cum addubitassemus, tandem nobis hoc ad Valentiniani Constitutionem de responsis prudentum interpretis verba, omnem scrupulum exemere. Sed ex his, *inquit*, omnibus iuris consultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Caio, Papiniano, & Paulo quæ necessaria causis præsentium temporum videbantur, elegimus. *Itaque elegisse se cum interpres profiteatur, & vero Anianum elegisse constet, eundem & eligendi, & interpretandi munus obiisse omnino probandum est. At vereor ne callido commento Romanis Alaricus imposuerit, sub speciem legum Romanarum, interpretationes Gothicas, ab earum plerumque sententia alienissimas obtrudens: quandoquidem ea proinde ac leges ipsa ex Romanorum libris repetita, ex Alarici auctoritate vim legum obtinuerunt, & ad extremum ipsas etiam leges velut in suam potestatem redegerunt, adeo vt illis rescissis sole Aniani interpretationes in foro & subselliis volitarent, prorsusque (vt Sidonii Apollinaris verbis vtar) leges Theodosianae calcarentur, Theodoricianae proponerentur. Hic est Theodoricus Alarici socer, qui a Francis genero ademptum regnum non multo post recepit. Id vero par mihi esse visum est hoc maxime tempore, quo excussa barbariem omnem in meliusque renasci omnia videmus, vt contra Gothicis interpretationibus sublatis, pure syncereque Pauli sententia restituerentur. quod tamen nos ita fecimus, vt omnes probaturos existimem. Si quid enim recte Anianus exposuit, Anianum testati sumus, si quid minus recte, aut reticuimus aut leuiter perstrinximus. Sed neque Aniani ob id integrum opus deperierit. Conseruatur in officinis typographorum Lutetia, Basilea, Antuerpia, ex quibus iam ante meminimus Aniani interpretationes in lucem prodiisse. De nostris nihil dicam. quid profectura sint, alios malo quam me indicare. Tu vnus si eis vel gratia causa suffragere, operam mihi non infeliciter videbor nauasse, quod tantisper intermissa trium postremorum Codicis Iustiniani librorum editione dum exeant integri octo priores Codicis Theodosiani libri, quorum tu mihi crebro expectationem commonuisti, in his Pauli Sententiis restituendis & declarandis elaborauerim, ac de eo quidem forsitan putidum erit rogare te. Sed tanti est, dum tu id mihi dederis modo. Te itaque V.C. prorsus vehementer rogo, vt exiguo huic mei laboris fructui & faueas libens, & nominis tui auctoritatem tribuas, feceris rem gratam homini tua voluntati dedito, tuarum virtutum cultori, ad maiora torpentem per se iam nimium excitaueris, tua erga me beneficia cumulaueris. Vale. Lutetia Kal. Decemb. 1557.*

INDEX TITVLORVM IVLII PAVLI

Receptarum Sententiarum ad Filium.

IIII De

IACOBI CVIACII I.C. IN IVLII PAVLI RECEPTARVM SENTENTIARUM ad Filium Lib. 5. interpretationes. Lib. 1.

De pactis & conuentionibus. TITVL. I.

IN quibusdam veteribus legitur, *De pactis & conuentis*, quod probaui *Obseruat. & emend. lib. 2. cap. 15.* Dicimus etiam pacta & conducta, pactum & conditionem, item pactum & consensum. *l. 2. C. quæ sit lic. ab empt. disc.* A

De his rebus pacisci possumus de quibus transigere licet. Ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur.

Primam hanc, tertiamque sententiam, quæ in libris excusis desunt, ex fideli exemplari restituimus. Est verò huius hic sensus, vt qua de re licet transigere, liceat & pacisci. Et qua de re non licet transigere, nec liceat pacisci: vt ecce, de adulterio nec pacisci licet, nec transigere. *l. transigere. C. de transact. l. de crimine. C. ad l. Iul. de adult.* De alimentis quoque ex S. C. sententia, vt transigere ita pacisci non licet. Loquimur autem de re litigiosa: nam rei non litigiosæ pacti quidem verbum conuenit, transactionis non item. Ait, *Obligatio*, naturalis videlicet, quæ exceptionem parit. B

Omne pactum posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem. C

Pacto posteriore superius eliditur, non ipso iure, sed per replicationem: Prius namq; pactum exceptionem parit. *l. si vnus. §. pactus. D. de pactis.* Stipulatio stipulatione ipso iure tollitur.

Pacto conuento Aquiliana stipulatio subiici solet, sed consultius est huic pœnam quoque subiungere: quia rescisso quoquo modo pacto, pœna ex stipulatu repeti potest.

Quoniam solo pacto actio non tollitur, ideò solet pacto subiici Aquil. stipulatio, & acceptilatio: sic enim actio tollitur. *l. 3. l. 4. l. vt responsum. C. de trans.* Consultius est etiam his omnibus addere pœnalem stipulationem: vt si fortè quoquo modo pacti rumpatur fides, supersit petitio pœnæ. *l. vbi pactum. l. si quis maior. C. de transact. l. qui fidem D. eod.* Extat hæc sententia in *l. pacto. D. eod.* D

Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus.

Pacta contra leges, aut contra bonos mores pop. Romani nō valent. *l. 6. C. de pact.* sed neque stipulationes valent: vt si contra legem Iuliam fundo dotali maritus seruitutem imponat, vel contra constitutionem pater fundo castrensi filiifamilias: vel contra bonos mores, si conuenerit dari, ne maleficium fiat: vel, vt Anianus ait, si qui de rebus alienis paciscantur, aut de bonis viuentis: hæc enim pacta iniusta sunt: Prætor autem ait, PACTA IVSTA SERVABO, id est, quæ neque dolo malo, neque aduersus leges, &c. *l. iurisgentium. §. ait prætor. D. de pactis.* Addidere etiam prætores quidam edicto, IN ÆQVE VI, auctore M. Tullio in 3. de offic. Inde *in l. epistula, §. pactum. D. de pact.* Pactum, inquit, iustum est, & ideò seruandum, & *in l. Stichum. §. naturalis. D. de solut.* Naturalis, inquit, obligatio iusto pacto tollitur. Seruat igitur Prætor ea tantùm pacta quæ iusta sunt. E F

A De rebus litigiosis & conuenire & transigere possumus. Post rem iudicatam pactum nisi donationis causa interponatur, seruari non oportet.

De re nondum iudicata pacisci possumus, donandi, aut decidendi causa: de re iudicata pacisci donationis causa possumus, decidendi causa non possumus, nisi si lis adhuc subesse potest. *l. eleganter. D. de condict. indeb. l. si causa. C. de transact.*

De cognitoribus. TIT. II.

B Procurator causam agit absente litigatore, Cognitor præsente litigatore, vt rectè Anianus tradit *in l. si lite C. Th. de cogn. & procur. itémque Asconius & Festus.* At dicitur maximè cognitor in causa status, pro defensore eius qui patitur cōtrouersiam, an sit ex ciuibus. Donatus in Adelphis: In tria, inquit, diuisit officium defensionis suæ, in assertoris, Principio eam esse dico liberam: in cognitoris, Ciuē Atticam: in fratris, Meam sororem. Asconius *in 3. Ver.* Hoc genus, inquit, defensoris in iure cognitor dicitur, maximè cùm de alicuius statu agitur. Iustiniani tempore sublati sunt cognitores: ideóq; ab his locis, quos ex iuris auctoribus sumpsit, positum cognitoris nomen semper exemit, vt
C coniicere licet *ex l. si quis aliquid. § si quis. D. de pœ.* collata cum sententia Pauli *lib. 5. tit. 25.*

OMnes infames qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis.

Vt nec si velit aduersarius, infames postulare possunt. *l. quos. D. de postul.* ita nec volente aduersario cognitores fieri possunt: Idemque seruatur in ceteris omnibus, qui patroni aut cognitores fieri non possunt. *l. filius familiàs §. veterani. D. de procur.* Hic Anianus addit, infames quoque mandata dare non posse: quod verum est. *§. vlt. de ex ept.* at per se causam agere non prohibentur. D

Fœminę in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.

Fœminæ pro se ex secundo edicto postulare possunt: proinde & in rem suam cognitores fieri possunt: pro certis personis nec postulare, nec cognitores fieri possunt, ac ne pro parentib. quidem sine decreto *l. fœminis. D. de procur.*

E In rem suam cognitor, procuratórve ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.

Postulat pro omnibus vir integrę existimationis: ergo in rem suam cognitor, procuratórve fieri potest. Contra qui pro omnibus non postulat, vt puta infamis, in rem suam cognitor, procuratórve fieri non potest. Nam & si in rem suam cognitor, procuratórve datus sit, alieno tamen, non suo nomine litem agit. Non idem seruari in fœmina superior sententia ostendit: nec mirum: nam & ipsa in re sua rectè procuratorem dat, infamis non item.

F Actio iudicati non solùm in dominum, aut domino, sed etiam heredi, & in heredem datur.

Iudicati actio cognitori, & in cognitorem non datur: domino heredique eius, & in dominum heredemque eius datur. In procuratore, & defensore idē iuris est. Is de quo agitur in *l. si procurator meus. in fin. D. de procurat.* quasi defensor, non verus defensor est. *l. Pomp. §. sed & si l. Plautius. D. eod.* proinde in eo huic sententiæ locus non est.

De procuratoribus. Tit. III.

MAndari potest procuratio præsentibus, & nudis verbis, & per literas, & per nuntium, & apud acta præsidis & magistratus.

Procurator dari præsens, vel absens potest, & nudis verbis, id est, non certis, non solennibus. *§. procurator. de his per quos ag. poss.* & apud acta præsidis, vel duumuiri.

Procurator aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad partem negotii, aut ad res administrandas datur.

Procurator vel ad agendum, vel ad administrandum datur: rursus vel ad res litesque omnes, vel ad speciem vnam *l. 1. §. 1. D. de procur.* Quamquam non desunt qui procuratorem eum legitimè appellari dixerint, qui ad res omnes datur, non qui ad rem vnam. Cicero *pro Cæcin.* Vtrum me tuus procurator deiecerit is, qui legitimè procurator dicitur omnium rerum eius qui in Italia non sit, absitve reipub. causa, quasi quidem pene dominus, hoc est, alieni iuris vicarius.

De negotiis gestis. Tit. IIII.

QVi negotia aliena gerit & bonam fidem, & exactā diligentiam rebus eius pro quo interuenit præstare debet.

Negotiorum gestor dolum & omnem culpam præstat. *l. tutoris. C. de neg. gest. l. si mater C. de vsur.* Interdum dolum dumtaxat præstat. *l. 3. §. interdum. D. de neg. gest.* Interdum verò etiam casum præstat. *l. si negotia. D. eod.*

Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo, vel curatori eius tenebitur.

Si tutor in administratione post pubertatem perseuerauerit, denoluitur tutelæ actio in actionem negotiorum gestorū, propterea quòd à semetipso tutelam exigere debuit. Quod ita procedit, si posterior actus tutelæ officio connexus non sit: alioquin tutelæ actio sufficit. Item si post pubertatem nullo tempore administrationem intermiserit: alioquin vtraque actio necessaria est, *l. 13. & 14. D. de tutel. & rat. distr.*

Si pecuniæ quis negotium gerat, vsuras quoque totius temporis præstare cogitur, & periculum eorū nominum quibus collocauit, agnoscere, si litis tempore soluendo non sint. Hoc enim in bonæ fidei iudiciis seruari conuenit.

Negotiorum gestor omnem diligentiam præstat: ergo & pecuniæ administratæ vsuras præstat. *l. si mater. C. de vsur.* quia scilicet, otiosam iacere pecuniam pati non debet. Præstat item à se factorum ex ea pecunia nominū periculum, si eo tempore, quo agitur negotiorum gestorum debitores impares soluendo fuerint, nisi forsitan casu aliquo lapsi sint facultatibus: debuit enim in occupanda pecunia accuratior esse. Et hoc idem in tutelę, mādatique iudiciis obseruari solet. Paulus ait, *totius temporis*, quod à Triboniano prætermissum est in *l. litus. §. 1. D. de neg. gest.* Id autem est totius temporis quo pecuniam alienam exercuit, & administrauit.

Mater quæ filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorum gestorum, & ipsis, & eorum tutoribus tenebitur.

Mater, si filiorum impuberum negotia gesserit, tenetur ipsis, eorúmque tutoribus actione negotiorum gestorum, vt rationem reddat. *l. si mater. C. de vsur. l. fideiussor. §. vlt. D. de nege. gest.* Eodémque modo, vt inferius dicemus, pater filiis emancipatis tenetur. Parentes igitur qui liberorum negotia gerunt, nō sunt anecloglsti.

A Filiusfamilias, aut seruus, si negotium alicuius gerat, in patrem dominumve peculio tenus actio dabitur.

Si filiusfamilias, aut seruus, iniussu patris, aut domini aliena negotia gesserit, in patrem, aut dominum de peculio competit actio, *l. si filiusfamilias. D. de neg. gest.*

Si pater vel dominus filiofamilias, vel seruo aliena negona agenda commiserit, in solidum tenebitur.

Si filiusfamilias, aut seruus iussu patris, aut domini aliena negotia gesserit, pater, aut dominus in solidum, Quod iussu actione tenebitur.

B Pater si emancipati filii res sine vlla exceptione à se donatas administrauerit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur.

Solet pater in emancipando aliquid filio donare. *l. vt liberis. C. de collat.* Id autem postea si pater administrauerit, Paulus ait, eum hoc in loco neg. gestorum teneri, vt rationem reddat. Igitur pater ne in te quidem à se donata, aneclogistos est. Ait Paulus, *sine vlla exceptione*, id est, purè & præcisè, quod à Triboniano prætermissum est in *l. litus. §. vltim. D. de negot.*

C *gest.*

Qui cùm tutor, curatórve non esset, si pro tutore, curatoreve res pupilli, adultive administrauerit, actione negotiorum gestorum pro tutore, curatoreve tenebitur.

Paulus ait, eum qui pro tutore, curatoréve negotia gessit, actione negotiorum gestorum teneri. Quod concedam facile in eo qui pro curatore negotia gessit: nam & ipse curator vtili negot. gest. actione tenetur. *l. curatoris. C. de neg. gest.* At is qui pro tutore negotia gessit, propria actione tenetur, id est, pro

D tutelæ, quæ diuersa est ab actione negot. gestorum. *l. 1. §. si quis quasi. D. de eo qui pro tut. l. penult. D. de tut. & rat. distr.* eam tamen imitatur, vt de funeraria dici solet: quæ etsi separetur ab actione negot. gestorum, eam tamen ferè imitatur. Quinimmo cùm ex hoc loco, tum ex *l. 4. C. qui dar. tut. vel. cur. poss.* dicemus, eum qui pro tutore negotia gessit, etiam neg. gestorum actione conueniri posse.

De calumniatoribus. Tit. V.

E Tractabat sub hoc titulo Paulus edictum *De calumniatoribus*, id est, de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur: quod Alaricus, siue Anianus prætermisit.

CAlumniosus est, qui sciēs, prudensq; per fraudem negotium alicui comparat.

Calumniator est, non tantùm qui criminali, sed etiam ciuili iudicio negotium alteri sciens, dolo malo, comparat.

Et in priuatis, & in publicis iudiciis omnes calumnio-

F si extra ordinem, pro qualitate admissi plectuntur.

Calumniatores extra ordinem puniuntur. Hanc sententiam retulit Tribonianus in *l. 3. D. ad S. C. Turp.* vbi tamen sic legitur, *& in priuatis & in extraordinariis criminibus:* & ita prorsus existimo Paulum scripsisse. Nam in publicis iudiciis calumnia iure ordinario, id est, lege Remmia vindicatur. *l. 1. §. 1. D. ad S. C. Turp. l. quæsitum. D. de testib.* Hodie tamen ex constitutionibus omnia crimina extra ordinem puniuntur, probanturque. *l. ordo. D. de pub. iud. l. lex. §. vlt. D. ad leg. Iul. rep. l. vltim. D. ad l. Fab.* & ideo in publicis quoque criminibus huic sententię locus est. Quid

G sit extra ordinem, Anianus non intellexit.

De reis institutis. Tit. VI.

Superior titulus est *de calumniatoribus*, quibus solent coniungi accusationum desertores: ideoque nunc datur titul. *de reis destitutis*, sic enim legēdum putauerim, id est, ab accusatore desertis. Sic destituta res in *l. 4. C. ad S. C. Turp.*

DE his criminibus, quibus quis absolutus est, ab eo qui accusauit, refricari accusatio non potest.

H Iisdem criminibus quib. quis liberatus est, ab eodē accusari iterum non potest. *l. 7. §. iisdem D. de accus.* & qui iterum accusat, manifestus calumniator est. *l. 1. C. Theod. de calum.*

Filius accuſatoris, ſi hoc crimen quod pater intendit poſt liberatum reum perſequi velit, ab accuſatione remouendus eſt.

Iiſdem criminibus quibus quis liberatus eſt à filio accuſatoris, iterum reus inſtitui non poteſt, aliis criminibus poteſt, ex reſcripto D. Pii ad Iulium Candidum. *l. 7. §. iiſdem. D. de accuſat.* Ab ipſo accuſatore eiſdem criminibus, ſed neque aliis temerè eundem reum fieri poſſe, admittendum non eſt, ab extraneo autem, vti certum eſt, eundem alio crimine reum fieri poſſe, ita non dubitatur, quin eodem crimine aliter non poſſit poſtulari, quàm ſi vel poſterior accuſator ſuam iniuriam perſequatur, vel antè priorem accuſatorem præuaricationis conuicerit. *l. 3. D. de præuar. l. 4. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adul.*

Crimen in quo alius deſtitit, vel victus receſſit, alius obiicere non prohibetur.

Reus abſolutus, vel deſtitutus ab alio, eodem crimine reus poſtulari poteſt. Quod vti accipiendum ſit, ſuperior interpretatio docet.

De integri reſtitutione. Tit. VII.

INTEGRI reſtitutio eſt redintegrandæ rei, vel cauſæ actio.

Integri reſtitutio, eſt actio reſtitutoria, ſiue reſciſſoria, qua res nobis certa, vel ius, vel quælibet alia cauſa redintegratur. Actionis verbo continetur etiam cognitio prætoria, qua ſubuenitur minoribus.

Integri reſtitutionem prætor tribuit ex his cauſis, quæ per metum, dolum, & ſtatus permutationem, & iuſtum errorem, & abſentiam neceſſariam, & infirmitatem ætatis geſta eſſe dicuntur.

Reſtituit in integrum prætor eos qui metu, aut dolo, aut ætate, aut abſentia inciderunt in captionem. Etiam hoc Paulus addit reſtitui eos qui per ſtatus permutationem, vel iuſtum errorem capti, fraudatiue ſunt: quod ex hoc loco relatum eſt in *l. 2. D. de in integrum reſtit.* Status permutatio eſt capitis minutio. *l. 1. D. de capit. minut.* At per cauſam ſolius capitis minutionis, non is qui capite minutus eſt, reſtituitur: ſed creditori in debitorem capite deminutum actio reſtituitur, videlicet, ſi minima fuerit capitis minutio. *l. 2. D. eodem.* Nec enim in eos qui maximam, aut mediam capitis deminutionem paſsi ſunt, actiones reſtitui poſſunt. Et ita hic locus explicandus eſt, in quo Græci interpretes labuntur, Latini vacillant. Ob iuſtum errorem datæ reſtitutionis exemplum eſt in *§. ſi quis agens. de actionibus.*

Integri reſtitutio plus quàm ſemel non eſt decernenda, ideòque cauſa cognita decernitur.

Cauſa cognita, & præſente aduerſario in integrum reſtitutio datur. *l. 3. D. de in integr. reſt.* & ob idipſum reſtitutionis in integrum lis rectè appellatur in *l. 6. C. de in integ. reſtit.* Vna autem ſufficit lis, vna reſtitutio, nec, vt olim in aſſertionibus, plures requiruntur, quòd ſi negata ſit, iterum non petitur. *l. vlt. C. ſi ſæp. in int. reſt. poſt.*

Integri reſtitutio aut in rem competit aut in perſonam. In rem actio cõpetit, vt res ipſa qua de agitur reuocetur. In perſonam aut quadrupli pœna intra annũ, vel ſimpli poſt annum peti poteſt.

Reſtitutoria actio vel in rem datur, vel in perſonam: vt ſi metu compulſus rem tradidero, vel in rem mihi actio reſtituitur, vel in perſonam actio datur in quadruplum ex edicto, Quod metus cauſa geſtum erit: Aut ſi metu debitorem liberauero, vel priſtina mihi in perſonam actio reſtituitur, vel ex illo edicto actio in perſonam datur. Eodémque modo, ſi minor annis lubrico ætatis lapſus rem ſuam tradiderit, vel in rem actio reſtituitur, vel cognitione prætoria ei ſubuenitur. *l. 9. §. volenti. §. licet tamen. l. ſi mulier. §. vlt. D. quod met. cau. geſt. er. l. 3. C. eod. tit. l. in cauſa. §. interdum. D. de minor.* Quod ait Vlpianus in *§. volenti.* vt volenti detur & in rem actio, & in perſonam, reſciſſa acceptilatione, vel alia liberatione, ſic accipiendum eſt, vt ſpreta actione, Quod metus cauſa, volẽti liceat in rem agere reſciſſa traditione, vel in perſonam reſciſſa liberatione. Nec enim in eo loco in perſonam actio pro actione, Quod metus cauſa, accipien-

A da eſt: alioqnin abſurdè etiam in rem actionem eo in loco priſtinam in perſonam actionem interpretabimur, quod *§. licet,* non patitur. Et in hac re certè nemo non fallitur.

Si aliquis vt ſe de vi latronum, vel hoſtium, vel populi liberaret, aliquid mancipauit, vel promiſit, ad metum non pertinet: mercedem enim depulſi metus tribuit.

Si quis vt ſe de vi hoſtium, vel latronum, vel populi liberaret, aliquid alienauerit, vel promiſerit, actionem metus cauſa nõ habet: quia non per metum, ſed operæ potius mercedem dediſſe
B videtur. *l. 9. §. ſed licet. D. quod met. cau. geſt. erit.*

Seruus per metum mancipatus, quidquid adquiſierit, vel ſtipulatus ſit, ei adquirit qui vim paſſus eſt.

In hac prætoria actione partus veniunt, & fœtus, & fructus, & omnis cauſa. *l. ſed & partus. D. quod met. cau. geſt. er.* Ergo & ea veniunt quæ ſeruus per metum alienatus apud eum qui metum intulit vel traditione, vel ſtipulatione adquiſiuit.

C Vis eſt maior rei impetus qui repelli non poteſt.

Qui per vim aliquid fecit, reſtituitur per edictum, Quod metus cauſa geſtum erit: nam quod per vim geſtum eſt, metus cauſa certè geſtum eſt. Vis autem hic à Paulo ſic definitur: *Vis eſt maior rei impetus, qui repelli non poteſt,* malim, *Maioris rei impetus,* vt in *l. 2. D. quod met. cau. geſt. er.* Nam & Græci ſic vertunt: *μεγάλη πράγματος ἐπέλευσις, ἣν οὐ δύναταί τις ἀπωθῆσαι ἤγουν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποδιώκειν ἢ ἀποτρίψαι.*

Qui quem domo incluſit, vt ſibi rem manciparet,
D aut promitteret, extorſiſſe mancipationem videtur.

Vim facit qui hominem domo includit. *l. 5. D. de vi publ.* & ideo ſi quid ei extorſerit, pertinet ea quoque res ad edictum, Quod metus cauſa geſtum erit. *l. vltim. §. ſi fœnerator. D. quod met. cau. geſt. erit.*

Qui quem ferro vinxit, vt ſibi aliquid traderet, vel venderet, vim intuliſſe videtur.

Vim facit qui hominem ferro vincit, vt ſibi aliquid tradat, vel vendat, & ideo prætoria competit actio.

Qui in carcerem quem detruſit, vt aliquid ei extor-
E queret, quidquid ob hanc cauſam factum eſt, nullius momenti eſt.

Ideo quod homine in priuatum carcerem coniecto cum eo geſtum eſt, nullius momenti eſt: quia id Prætor ratum non habet, & lex Iulia reſcindit. *l. 5. D. de vi publ.* Eſt verò hæc Pauli ſententia relata in *l. pen. D. quod met. cau. geſt. erit.*

De dolo malo. Tit. VIII.

DOLVS malus eſt cùm aliud agitur, aliud ſimulatur.

F Eadem fuit definitio Aquilii, Serui, Pedii: quæ Labeoni tamen & Vlpiano non probatur. Eſt enim ex eorum ſentẽtia, dolus nihil aliud quàm machinatio quædam ad decipiendum alterum adhibita: quod etſi Pedius & Seruius in ſuis definitionibus non omiſerunt, in eo tamen erraſſe videntur, quòd quaſi id ſatis non eſſet, addiderunt, cùm aliud ſimulatur, & aliud agitur. *l. 1. D. de dol. mal.*

Si qui dolum, aut metum adhibuit, vt res ad alium tranſiret, vterque de vi & dolo actione tenetur.

Si procurator dolo fecit, vt res ad dominum perueniret, vter-
G que de dolo tenetur: dominus, in quãtum ad eum peruenit, procurator in ſolidum, *l. ſed & ex dolo. §. pen. D. de dol.* Idémque in metu dicendum eſt. *l. item ſi cum exceptione. §. Pedius. D. quod met. cau. geſt. erit.*

De minoribus XXV. annorum. Tit. IX.

MInor xxv. annorum, ſi aliquod flagitium admi-
H ſerit, quod ad publicam coercitionem ſpectet, ob hoc in integrum reſtitui non poteſt.

In delictis atrocioribus minoribus non datur reſtitutio in integrum *l. auxilium §. in delictis. D. de minor.* In aliis erratis, vt puta, damno iniuria dato, vel in furto, vel in eis quæ ex con-

A tractu veniunt, nec ex animo, id est, vt Græci interpretantur, ἐκ [illegible] ψυχῆς, καὶ [illegible], non omnimodo denegatur minoribus restitutio in integrum *l. 1. C. si adu. delic. l. si ex causa. §. nunc videndum. D. de minor.* Hæc verò errata, [illegible] Constantinus ἀδικήματα, atrociora, ἐγκλήματα vocari scribit ad finem libri sexti Epitomatum: & sic delicta quoq; à criminibus subtiliter distingui possunt. Hæc igitur Pauli sententia pertinet ad crimina.

Qui minori mandauit, vt negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest, nisi minor sua sponte negotiis eius interuenerit.

B Procuratori minori annis, si dominus maior sit, nō datur restitutio in integrum: quia domini persona spectatur, qui sibi imputare debet, cur minori sua negotia commiserit. *l. 4. & l. cum mandatu. D. de minor.* Gestori negotiorum minoris ætatis, licet dominus maior sit, datur restitutio in integrum: quoniam cùm domino nihil imputari possit, non est æquum ob gestum minoris maiorem in damno versari. Et hæc postrema Pauli sententia relata est in *l. quod si minor. D. eod. tit.* cuius initium est, ex *lib. 1. senten.* At reliqua certè omnia sunt ex Pauli *lib. x 1. ad edictum.* Idemq; errarum penè ad Vlpianum adnotauimus *lib. 2. Obser. cap. 27.*

C Si maior effectus res quas minor egit, facto, vel silentio comprobauit, aduersus hoc quoq; in integrum restitui frustra desiderat.

Si quis maior factus facto, vel silentio comprobauerit quod minor gesserat, restitutio cessat: & ita constitutum est *l. 3. §. si quis cum minore. D. de minor.* Exigit Anianus silentium trium annorum, rectissimè, quoniam in prouinciis ex constitutione Constantini ad petendam restitutionem in integrum constituti erant tres anni *l. 2. C. Th. de in integr. restit.* D Hodie ex constitutione Iustiniani silentium exigimus quattuor annorū: vel si quid alienatum, obligatúmve sit sine decreto, quinq.: vel si quid donatum sit, decem inter præsentes, & x x. inter absentes: quod & Accur. rectè notat in *d. §. si quis cum minore.*

Si minor minori heres existat, heres ex sua persona, non ex defuncti, in integrum restitui potest.

Si minor xx annis minori xxIII annis successerit, successor habebit ad in integrum restitutionem non annos sex ex persona defuncti, sed nouem ex sua persona E *l. interdum. D. de minor. l. ea quæ. §. si quando C. de temp. in integ. restit.* Potest quidem & ex persona defuncti citius restitutionem in integrum postulare: verùm hoc si omiserit, ex sua persona restituetur, vti dictum est. Planè si minor maiori successerit, adhuc ex quadriennio mensem habenti ad restitutionem in integrum, successori post xxv. annum mensis dumtaxat dabitur ex persona defuncti. Nec enim ei statim mensis cedit, vt rectè Bulgarus notat in *d. l. interdum*: à quo tamen nihil facit *l. vlt. §. vlt. C. si maior fac. alie. fac. sine decr. rat. hab.* nec enim de herede minori, sed de herede minoris eo in loco agitur: &, vt ex vet. libris constat, in eo hæc verba, F *post eiusdem heredis minoris ætatem*, sic reponenda sunt, *Post eiusdem ætatem, heredis minoris silentio transactum sit*: quod Græci sic rectè interpretantur, ἐὰν τῷ λοιπῷ τῆς ἡλικίας διάστημα δράμῃ τῷ κληρονόμῳ αὐτοῦ σιωπῶντι.

Minor se in his quæ fideiussit, vel fide promisit, vel spopondit, vel mandauit in integrum restituendo, reū principalem non liberat.

G Restitutio fideiussoris, vel mandatoris reum non liberat. Extat hæc eadem sententia in *l. minor se. D. de minor.* cui & aliæ duæ iunguntur, quæ in his fragmentis desunt.

Qui sciens, prudénsque se pro minore obligauit, si id consulto consilio fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurretur.

Restitutio rei principalis fideiussorem non liberat, videlicet, si sciens reum minorem esse, hoc consilio fideiusserit, vt quandoque restituto reo, & ipse liberaretur. *l. in causa. 1. D. de minor. l. 7. §. vlt. D. de except.* H Aliud dicendū est, si ignorans eum minorem esse fideiusserit, arg. *l. si Titius & Seia. D. de fideiuss.* Item si non iure sed dolo creditoris minor deceptus fuerit. *l. 2. C. de fideiuss. minor.* Et ait, *Consulto consilio*, vt Am. Marcellinus 14. Inter cottidiana proludia exarcitus consulto consilio cognitos.

A Minor aduersus emptorem in integrum restitutus, pretio restituto, fundum recipere potest. Fructus enim in compēsationem vsurarum penes emptorem remanere placuit.

Minor restitutus aduersus emptorem fundum recipit, reddito pretio ex quo locupletior est, vsuris pretii cum fructibus cōpensatis: vel etiam si fundum repetat cum fructibus, necesse est pretium ab eo reddi cum vsuris ex quibus locupletior est, omissa compensatione. *l. quod si minor. §. restitutio. l. patri. §. prædium.* B *§. item ex diuerso. l. tutor. in fin. D. de minor. l. si fine. §. interposito. D. de administ. tut.* & vtraque via legitima est.

Minor aduersus distractiones eorum pignorum, & fiduciarum quas pater obligauerat, si non ita vt oportuit à creditore distractæ sint, restitui in integrum potest.

Si pignus, aut fiduciam à defuncto constitutam creditor distraxerit, successori minori annorum xxv. ob eam causam aduersus emptorem dari integri restitutio potest. Neque huic sen- C tentiæ aduersatur *l. 2. C. si adu. vend. pign.* Hoc enim ita dicitur, si creditor non vti oportet distraxerit, id est, non obseruatis his quæ in distrahendis pignoribus obseruari solent. Alioquin non nisi aduersus distractionem à proprio creditore factam, si & grande damnum minoris sit, ei in integrum restitutio datur. *l. 1. C. si adu. vend. pig.* & hoc Azo sentit, quod puto verius. Quid sit fiducia, dicam alio loco.

De plus petendo. Tit. x.

D Causa cadimus aut loco, aut summa, aut tēpore, aut qualitate. Loco, si alibi: summa, si plus quā damus petimus: tempore, petendo ante tempus: qualitate, eiusdem speciei rem meliorem postulantes.

Plus petitur quattuor modis, vt plenius explicatur in *§. plus. & §. hunc autem de actio.* Qui plus petit, causa cadit, vt *infra lib. 11. tit. v.* Sed eo nomine minor restituitur, & maior ob iustum errorem. *§. si quis agens eod. tit.* Hodie ex Zenonis constitutione qui plus tempore petit, alterum tantum temporis sine vllo interusurio expectat, quanto statutum tempus anteuertere co- E natus est, & sumptus prioris litis refundit. Qui verò plus loco, vel summa, vel qualitate petit, ex constitutione Iustiniani omne damnum præstat in triplum. & qui reo debita quantitate ampliorem cautionem dolo malo exprimit, etiam ius omne crediti amittit.

De satisdando. Tit. xi.

Quotiens hereditas petitur, satisdatio iure desideratur: & si satisdatio non detur, in petitorem hereditas trāsfertur. Si petitor satisdare noluerit, penes pos- F sessorem possessio remanet. In pari enim causa potior est possessor.

Petita hereditate, aut satisdare debet possessor de ea re cōseruanda, aut eo non satisdante in petitorem satisdantem transferenda est possessio, vt alteri probandi onus incumbat: Neutro satisdante, potior est possessor. Hanc Pauli sententiam omnium optimè confirmat *l. de bonis. §. vlt. D. de Carb. edict.* ex qua sic etiam *l. quæritur. eod. tit.* accipienda est, vt nondum translata possessione rerum, si pubuerit possessor Carbonianus, petitoris par- G tes sustineat, nisi aduersario cessante satisdare paratus sit. Et hęc est quæ solida cautio dicitur in *l. 5. D. de hered. petit.* de qua & in *l. ex libero §. vlt. D. de quæstionib.* & apud M. Tullium id rectè Asconius accipit, quod is scribit *3. in Verrem*, in hunc modum. Si quis testamento se heredem esse arbitraretur, quod tum non extaret, lege ageret in hereditatem, aut pro præde litis vindiciarum cùm satis accepisset, sponsionem faceret, ita de hereditate certaret. Similiter autem emancipatus suo aut rectè cauere debet de conferendis propriis bonis, aut si suus caueat de restituenda portione emancipato, cùm conferre cœperit, in eum H transferenda est possessio: sed neutro cauente, curator, & quasi sequester portioni datur. *l. 1. §. si frater. l. 2. §. vltim. D. de colla.* Item heres fideicommissario condemnatus, si prouocauerit, aut de fideicōmisso cauere debet, aut, si caueat aduersarius in eū transferenda est possessio ex rescripto M. Antonini: sed neutro cauente,

A cauente, aut res sequestratur, aut iurisdictio restituitur, id est, ex edicto is qui vicit fideicommissi seruandi causa, simul in possessionem omnium bonorum custodiæ causa esse iubetur. Vbi illud animaduertendum est, rescriptum Marci ab edicto multùm hac in re distare. Nam qui edicto mittitur in possessionem, solus non possidet, sed cum herede, aut certè custodit verius & obseruat bona, quàm possidet. Is verò in quem ex rescripto transfertur possessio, solus rem verè possidet, sicut & in superioribus exemplis, suus in quem ex edicto translata est portionis emancipati possessio, & petitor hereditatis, in quem non cauente possessore, possessio translata est, solus possidet: & ideò his casibus B ab eo in quem translata est possessio, cautio præstatur: illo autem casu, quo simul in possessionem esse iubetur custodiæ causa, cautio non præstatur: vt meritò reprehendantur qui & illis casibus non possessionem, sed magis custodiam concedi scribunt. Et ad hæc quidem omnia pertinet *l. postquam. §. Imperator. D. vt lega. no. cau.* in qua manifestum illud est, nec tamē notatu indignum vulgo perperam legi, *Sed quare non cauerat*, cùm sit legendum, *Sed quare non cauente*. Cetera vti in eo §. accipienda sint, ex iis quæ antè dicta sunt satis colligitur. At superioribus exemplis hic adiungi etiam aliud oportet ex *l. 1. C. vti possid.* C Reddito interdicto vti possidetis, tum si petitorio iudicio agatur, satisdare debet petitoris qui in possessione potior est: aut si non satisdat, in petitorem satisdantem transferēda possessio est: ita vt alteri incumbat onus probandi, & hoc apertè dicit *l. 1.* & superiorum exemplorum similitudine manifestò confirmatur. Qua de re admoniti quidam, in quo non oportet manere in eo vt persistent, sic eam legem malunt adhuc interpretari, vt qui vim fecit quo minus possideas, Vti possidetis interdicto victus satisdet se vim non facturum, quoad de proprietate probauerit: qui autem vi te deiecerit, victus interdicto, Vti possidetis, vt in te D possessionem transferat. Quorum sententiam omnes derident, scholasticosque appellant, ea ratione, qua apud Galenum diatritarios medicos, scholasticos vocitari scriptum est: nec immeritò. Primùm enim qui victus est interdicto, Vti possidetis, nunc si petitoria actione velit experiri, tantùm abest vt satisdare debeat, vt ei potius satisdari oporteat. Idque exemplo etiam eius qui vsumfructum, aut seruitutem vindicat. *l. pen. D. de adquir possess. l. cuiuscumque. §. vlt. D. de vsufr.* quo tamen ipsi peruersè vtuntur. Ei enim qui seruitutem vindicat, cauet reus, quamdiu is de iure suo docuerit, actorem se non impediturum: reo nihil cauetur. Sed & cùm negatoria agitur, à reo cautio præstatur. Tum E vitiosum illud etiam est quod aiunt, deiecto dari interdictum, Vti possidetis. Hoc enim interdictum possessorem tuetur: is autem qui deiectus est, ne animo quidē possidere potest. *l. clam. in fi. D. de adquir. possess. l. 1. §. siue autem. D. vnde vi & de vi arm.* nisi quis animo possidere sic interpretetur, ita animum informare, vt fingas te possidere, quamuis reuera intelligas ereptam tibi possessionem esse, aut eam te numquam adquisisse, quod dendiculum est. Igitur is qui corpore possidet, deiectus non corpore tantùm, sed & animo desinit possidere: & qui animo tantùm possidet, si corpore per vim non sinatur possidere, animo possessionem statim amittit, & idcirco ei, Vti possidetis interdictum non datur, Vnde vi datur. Præterea cùm soleat translata possessio pro satisdatione cedere, vt & in specie *l. ædificatum. D. de dam. infect.* illi suis interpretationibus efficiunt, vt quæ in *d. l. 1.* manifesto sensu succedit satisdationi translatio possessionis, ab ea separetur, & satisdationi alius, translationi possessionis alius casus tribuatur. Sed de his satis. Illud mihi non esse prætermittendum videtur, in specie *d. l. 1.* neutro satisdante, potiorem haberi eum qui interdicto vicerit. Nam, & Paulus noster ait, in pari causa potior est possessor: quam regulam in hoc interdicto seruari ostendit *§. retinendæ. de interdict.*

Vsufructuarius de vtēdo vsufructu satisdare debet, perinde vsurum, ac si ipse paterfamilias vteretur.

Vsufructuarius satisdare debet se vsurum fruiturum, perinde ac patremfam. ad quem proprietas spectat. *l. 1. D. vsufruct. quem. cau. l. 4. C. de vsufr.* si non satisdederit, ei denegantur actiones. *l. si cuius. §. 1. D. de vsufr. & infr. lib. 3. tit. de legatis.*

De iudiciis omnibus. TIT. XII.

Quidam codices, *De iudiciis*, quod probat edicti perpetui siue Pandectarum ordo.

A HI qui falsa rescriptione vsi fuerint, lege Cornelia de falsis puniuntur.

Qui falsis rescriptis vtitur, lege Cornelia tenetur. *l. 4 C. ad L. Corn. de fals.*

Ex his qui ancillam corruperit alienam, aliam reformare cogendus est.

Qui ancillam alienam stuprauit, tenetur iniuriarum actione. *l. inter liberas. D. ad leg. Iul. de adult.* in qua ita fiet condemnatio commodissimè, si aliam incorruptam dare iubeatur. Quòd ait, B *ex his*, id est, præter eos de quibus suprà dictum est, vt apud Liuium *lib.* XXIX. Voluntarios milites ordinauit, centuriauitq; ex his trecētos iuuenes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum, neque centuriati, neq; armati seruarentur. Sed malim legere, *Is qui*, Abest hæc sententia à nonnullis codicibus scriptis.

Qui falsum nesciens allegauit, falsi pœna non tenetur.

Ignorans falsi non tenetur. *l. nec exemplum. C. ad leg. Cornel. de fals.*

C In caput domini, patronive nec seruus, nec libertus interrogari potest.

Seruus in dominum, libertus in patronum non interrogatur. *l. libertorum. l. seruos. C. de testib.*

Prægnantes neque torqueri, neque damnari, nisi post editum partum possunt.

Prægnans neque torqueri, neque summo supplicio affici potest. *l. Imperator. D. de stat. hom. l. prægnantis. D de pœn. Quint. in declam.* 277. Supplicia, inquit, prægnantium lex differri in D diem partus iubet. Idem Clem. Alex. scribit *lib. 2. Strom & Ælianus lib. 5. var. histor. & Plutarchus in lib. de sera num. vind. & Diodorus 2. cap. 3.*

Qui rescriptum à principe falsa allegatione elicuerint, vti eo prohibentur.

Rescripto per mendacium impetrato vti non licet. *l. & si legibus. C. si con. ius vel vtil. pub.* hæc sentent. in libris excusis deest.

Qui de se confessus est, in alium torqueri nō potest, E ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperauit.

Ideo is qui de se confessus est, in caput aliorum non torquetur: quia de salute sua desperauit. *l. repeti. C. de quæst.*

De iudicato. TIT. XIII.

QVi exhibiturum se aliquē iudicio cauerit, mortuo eo pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur.

Si homo sisti promissus ante diem sine dolo promissoris de-F cesserit, promissor liberatur, *l. 4. D qui satisd. cog.* Vetus quidam interpres sic ad hunc locum scripsit, Cautio soluitur, si pro cuius præsentia cautum fuerat moriatur. fit autem hæc cautio apud officium vel apud acta. *l. cum pro quo. D. de in ius voc.*

Filiusfam. iussu patris manumittere potest, matris non potest.

Pater seruum suum per filiumfamilias manumittere potest, & auus per nepotem ex filio. *l. nepos. D. de manumiss.* quia eadem persona est patris & filii, aui & nepotis ex filio, propter vin-G culum potestatis. Quæ ratio cessat in matre, & in nepote ex filia. & ideo nec mater per filium, nec auus per nepotem ex filia, nec pater per filium emancipatum manumittere potest. Sed hęc personarum differentia tollitur à Iustiniano in *l. 1. §. vlt. C. com. de manu.*

Is qui album raserit, corruperit, sustulerit, mutauerit, quidve aliud propositum edicendi causa turbauerit, extra ordinem punitur.

Hæc ad album curiæ retulit Anianus. Scripta tamen sunt à H Paulo de albo prætoris. quod si quis corruperit, raserit, sustulerit, mutauerit, vel si chartam, aliamve materiam publicè affixam perpetuæ iurisdictionis causa turbauerit, & iure ordinario in eum prætoria actione agitur. *l. si quis id quod. D. de iurisdict. &*

extra ordinem coercetur, vt hic Paulus ait, vel pœna falsi, vt in A *lib.* 5. demonstratur, & *l. pen. D. ad leg. Corn. de fal.*

Si id quod emptum est, neque tradatur, neque mācipetur, venditor cogi potest vt tradat, aut mancipet.

Hæc sententia definit illam quæstionem, de qua interpretes inter se certant, an venditor omnimodo cogi possit vt rem tradat, si emptor rem ipsam expetat potius, quàm id quod interest. Et ait cogi posse. quæ fuit olim Martini opinio, multorū consensu, multisque argumentis comprobata. Ait autem cogi venditorem posse vt tradat, aut mancipet. Hi duo sunt modi transferendi dominii: traditio est iuris gentium, mācipatio iuris ciuilis. B

Deteriorem seruum facit, qui fugam suaserit, qui furtum, & qui mores, corpúsve corruperit.

Hæc sententia pertinet ad edictum prætoris, quo in duplum actio in eum datur, qui seruum alienum recepisse, persuasisseve quid ei dicitur, quo eum deteriorem faceret. Et deteriorem seruum fieri Paulus ait, vt puta, si ei fugam, aut furtum suaserit: & generaliter si mores, aut corpus eius corruperit. *l. 1. §. vlt. D. de ser. cor.* C

Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ tenetur.

Si quis alienam ancillam intempestiuam viro stuprauerit, lege Aquilia tenetur. *l. si stuprum. D. de iniur.* Neque erit deneganda serui quoque corrupti actio, quasi deteriore ancilla effecta. *l. 6. D. ad leg. Iul. de adul.* At si virginem maturam, & viripotentem stuprauerit, lege Aquilia non tenetur: iniuriarum tenetur, vt in *tit. prox.* dictum est. An & serui corrupti? non puto. Quod enim legitur in *l. 1. D de ser. cor.* de seruo est scriptum, nō de ancilla. D

In petitione hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea quæ post mortem, ante aditam hereditatem ex ea adquisita sunt.

In hereditatis petitione veniunt ea, quæ mortis tempore fuerūt, & quæ postea ante aditam hereditatem adquisita sunt. Quæ post aditam hereditatem heres adquisiuit, in hereditatis petitione non veniunt, sed propriis actionibus petuntur. *l. & non tantum. §. quod si pro emptore l. quod si in diem. §. non solum. l. si a domino. §. si possessor. D. de petit. her.* At certè accessiones veniunt, etiam si post aditam hereditatem ex ea accesserunt. *l. item veniunt §. item non solum. D. eod. tit.* E

Possessor hereditatis pretia earum rerum quas dolo alienauit cum vsuris præstare cogendus est.

Redactæ pecuniæ ex pretio rerum hereditariarum petitori vsuræ non debentur ex S.C. nisi vt in hoc loco Paulus ait sciens dolo malo alienauerit. *l. item veniunt. §. petitam. D. de petit. hered.* Scriptum sic erat, *præsentia earum rerum*, emendaui, *pretia earum rerum.* F

Rerum ex hereditate alienatarum æstimatio in arbitrio petitoris consistit.

Si malæ fidei possessor rem hereditariam alienauerit, aut rem ipsam præstare debet, aut quanti in litem petitor iurauerit. *l. item veniunt. §. vlt. D. de petit. hered.* Hæc sententia in libris excusis deest.

Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur. G

Si quis post adquisitam hereditatem decesserit, petitionē hereditatis, licet ex ea litem contestatus non sit, in heredem suum transfert. At si nondum se pro herede gesserit, vel alio modo hereditatem adquisierit. & ideò si nec petitionem hereditatis instituerit, sicut hereditatem, ita eam actionem in heredem suum non transfert. Idemq́, in petitione hereditatis de inofficioso testamento positum est in *l. 6. §. vlt. D. de inoff. test.* Et hinc puto explicandam esse rationem illam obscuram, qua fieri traditur in *l. 1. §. si impubere. D. de collatio* vt impubes arrogatus heredi suo relinquat quartæ actionē. Quia personalis actio est, inquit: quod H perinde est, ac si diceret, quia hæc actio non est in rem, id est, hereditatis petitio non est, nec ita scilicet, impubes sibi vindicat quasi heres bonorum adrogatoris quartam partem, sed agit in personam, & ideo hanc actionem transfert.

De via publica. TIT. XIIII.

QVi viam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

Viarum publicarum munitio ab omnibus exigitur. Is tamen qui viam publicam exarauerit, solus munitioni alligatur. Est hęc Pauli sententia relata in *l. vlt. D. de via publ. & itin. publ. refic.* adiuncta altera, quam, vt & complures alias, hic Anianus prætermisit.

Si quadrupes damnum intulerit.

TIT. XV.

SI quadrupes pauperiem fecerit damnumve dederit, quidve depasta sit, in dominū actio datur, vt aut damni æstimationem subeat, aut quadrupedē dedat, quod etiam lege Pesulania de cane cauetur.

Non tantum de pauperie, sed etiam de pastu pecoris ex XII. tab. est noxalis actio. *l. qui seruandarum §. vlt. D. de præscript. verb.* Simul autem, vt hic locus indicio est, de pauperie, & de pastu Decemuiri actionem dederunt. Nec enim sufficiebat de pauperie actio, quia pastus pecoris pauperies, aut damnum non est. His autem actionibus continentur pecudes, non bestiæ. *l. 1. §. in bestias D. si quadr. paup fec. dic.* non canes: nam canes inter pecudes non sunt. *l. 2. D. ad leg. Aquil.* Sed idem etiam *lege*, inquit, *Pesulania de cane cauetur.* In libro Lutetiæ edito, curante Almarico Bouchardo, duobus annis antequam Basiliensem editionem Io. Sichardus procurasset, legitur *Pesolonia.* Equidem legendum opinor, *Solonia.* Sic enim Plutarchus scribit in Solone: Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. Eandemq; legem condit Plato XI. *legum*, bis verbis: Ἐὰν ὑποζύγιον ἢ ἵππος, ἢ κύων, ἢ τι τῶν ἄλλων βοσκημάτων σίνηται, &c.

Feram bestiam in ea parte qua populi iter est, colligari prætor prohibet. Et ideo siue ab ipsa, siue propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum, vel custodem datur: maximè si ex eo homo perierit, vel fuerit læsus.

Prætor hoc in loco pro ædili accipitur: nam ædilicio edicto prohibemur feram bestiam ibi habere quà vulgò iter fit. Et siue bestia suo corpore, siue per alium alteri damnum dederit, hominis perempti ducentorum solidorum est actio: hominis læsi quanti bonum & æquum iudici videbitur: ceterarum rerum dupli. *l. qua vulgò. D. de adil. edict.* Est & hoc casu actio de pauperie. *§. ceterum. si quadr. paup. fec. dic.* Quod enim superius dictum est, canes & bestias hac actione non contineri, sic accipiendum est, si euaserint potestatem nostram, & naturalem libertatem receperint. Nam si adhuc in potestate nostra sint, earum quoque nomine de pauperie actio competit. *l. 1. § sed et si canis. §. & generaliter. l. 2. §. 1. D. si quadr. paup fec. dic.* Est & de homine perempto, vel læso, vt hic Paulus ait, in dominum, vel custodem actio extraordinaria, in qua nec edicti ædilicii, nec XII. tab. ordo seruatur.

Ei qui irritatu suo feram bestiam, vel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit, eóq; damnum dederit, neque in eius dominum, neque in custodem actio datur.

Neque ædilicia, neque legitima, neque extraordinaria actio ei datur, qui cùm bestiam irritasset, læsus est. At si alius lęsus sit, Aquilia, vel in factum is qui irritauit, tenebitur *l. item Mela §. item cum eo. D. ad l. Aquil.*

De finium regundorum.

TIT. XVI.

IN eum qui per vim terminos deiecerit, vel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

Ex terminis finium testimonia sumuntur. *l. in finalibus. D. fi. reg.* Qui terminos mouent, aut dissipant, extra ordinem puniuntur. *l. 1. C. de accusat.* Quæ autem plerumque soleat pœna definiri, *libro quinto* demonstrabitur. Hic in libris scriptis duobus hæc addita legimus, vt fines terræ per terminos regantur, ne dissipen-

dissipentur, vt ab vtrisque quinq; pedum loco teneantur, quod ad legem Mamiliam pertinet. ex quo, ea de re sententias hoc loco deesse coniecturam facio.

De seruitutibus. Tit. XVII.

Viam, iter, actum, aquæductum, qui biennio vsus non est, amisisse videtur. Nec enim ea vsucapi possunt, quæ non vtendo amittuntur.

Seruitutes rusticorum prædiorum non vtendo amittuntur, & ideo earum libertas non vsucapitur: nec enim facto opus est eius qui seruit. quod fusius exposuimus *in l. sequitur. & l. vlt. de vsurp. & vsuc.* Hic Anianus actum interpretatur, quà pecora minare consueuimus: sic enim rectius legitur in libris scriptis, & in Bouchardi, ac Ægidii libro Antuerpiæ excuso, quàm, mouere, in libro Sichardi. Est autem *minare* nihil aliod, quàm agere & ante se pellere. Dixere etiam comminare, & prominare, vnde Galli, *mener & proumener*, dicunt. Apuleius *lib.* IX. Vniuersa iumenta ad locum proximum bibendi causa gregatim prominabat. & *lib.* III. nos duos asinos minantes, baculis exigunt. & *lib.* VII. gregatim pecua comminantes. Sextus Pompeius. Agasones equos agentes, id est, bene minantes. & alio in loco: Agere modò significat ante se pellere, id est, minare: quam interpretationem ad Sext. Pompeium videtur Paulus Diaconus addidisse. Assentior & Auto. Loiselio adolescenti acutissimo, qui in illo Ausonii versu, de Myronis bucula, Ageret iuuencas cùm domum pastor suas Suam relinquens, me monebat vt suam: mihi indicauit legendum esse minabat vt suam. Est & hoc verbum frequens in D. Hieronymo, & in legibus antiquis Langobardorum, Burgundionum, Alamannorum, & in lege Salica.

Seruitus hauriendæ, vel deducendæ aquæ biennio omissa intercidit, & biennio vsurpata recipitur.

Aqua biennio amittitur: biennio quoq; vsurpatur. Quod vti accipiendum sit, ostendimus in *l. sequitur. D. de vsurp. & vsuc.* Pro biennio, hodie decennium habemus & vicennium.

De familiæ erciscundæ. Tit. XVIII.

Arbiter familiæ erciscundæ plus quàm semel dati non potest: & ideo de his quæ diuisa eo iudicio non sunt, communi diuidundo arbiter postulatus partietur.

Familiæ erciscundæ non nisi semel agi potest: & ideo si quid indiuisum relictum sit, non familiæ erciscundæ, sed communi diuidundo actio competit. *l. si filia. §. familiæ. D. fam. ercisc.*

Quemadmodum actiones per inficiationem duplentur.

Tit. XIX.

Quædam actiones, si à reo inficientur, duplantur, velut iudicati depensi, legati per damnationem relicti, damni iniuria legis Aquiliæ, item de modo agri, cùm à venditore emptor deceptus est.

Quædam sunt actiones quę inficiatione crescunt in duplum, velut actio damni iniuria ex lege Aquil. *l. inde Neratius. §. hæc actio. D. ad leg. Aquil. l. item veniunt. §. cum prædiximus. D. de pet. hered.* & ante Iustinianum actio legatorum per damnationem relictorum, hodie actio omnium legatorum, quæ pietatis intuitu relicta sunt. *§. vlt. de oblig. quæ qua. ex cont. §. ex maleficiis. de act.* Addit Paulus hoc loco actionem ex empto, si venditor de modo agri mentitus sit: quod & in *libr. proximo* repetitur *tit. ex empto & vendito. Cic. 3. Off.* Nam cum ex XII. tab. satis esset ea præstari quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret. Item iudicati actionem, id est, si quis iudicatum inficiatus sit: quod & in *lib. v. tit.* 5. attingit. Cic. *pro Flacco.* Frater meus pro sua æquitate, prudentiaque decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret. Iudicati, inquit, depensi: vbi quid faciat, depensi, nescio: forsitan legendum est, *iudicati, depositi*: nam & actio depositi interdum inficiando crescit. *§. sed furti. de act.* Imo & ex XII. tab. erat in duplom.

Ex his causis quæ inficiatione duplantur, pacto decidi non potest.

De iudicato pacisci non possumus decidendi causa, vt in *primo tit.* dictum est: sic & de damno iniuria, de legato damnationis, de ementito modo agri, de deposito decidere non possumus. Nam aut fatetur reus, aut inficiatur: si fatetur, pro iudicato habetur, & ideo transigere non potest: si inficiatur, ac postea decidere velit, pro inficiatore conuicto habetur, & inficiationis pœnam sustinet. At de furto, & iniuriis transigere licet, quod & in rapina, & dolo receptum est: eo tamen pacto pœna euitatur, non infamia. *l. 4. §. vlt. D. de his qui not. inf.* & ex his quoque causis perperam soluta repetuntur. *l. eleganter. §. vlt. D. de cond. indeb.* At ex eis causis quæ inficiatione duplantur, perperam soluta non repetuntur. *l. 4. C. de cond. indeb. §. vlt. de oblig. quæ qua. ex cont.* credo, quia propter metum periculi inficiationis videntur soluta.

De fideiussore, & sponsore. Tit. XX.

Qui pro alio se obligans dicit, fideiubeo, fideiussor est: qui dicit, spondeo, sponsor: qui fidepromitto, fidepromissor. Inde *tit. 8. suprà.* Minor, inquit, se in his quæ fideiussit, vel fidepromisit, vel spopondit.

Inter fideiussores ex edicto prætoris, si soluendo sint, licet singuli in solidú teneátur, obligatio diuiditur.

Inter fideiussores, & mandatores eiusdem rei diuiditur ex stipulatu, & mandati actio ex epistola D. Hadriani, si litis contestandæ tempore omnes soluendo sint: alioquin inops locupletem onerat, quoniam ipso iure singuli in solidum tenentur, nec diuiditur obligatio, nisi posita exceptione ex epistola D. Hadriani, omnes soluendo fuerint litis contestandæ tempore: quod in Pandectis sub *titul. de fideiuss.* multis in locis demonstratur. Id verò etiam edicto perpetuo, quod auctoritate Hadriani compositum est, comprehensum fuisse Paulus hoc in loco testatur: & traxit hoc quoque postea Iustinianus ad reos constitutæ pecuniæ, quos [illegible] vocant, Galli verbum ex verbo, *respondans. l. vlt. C. de constit. pec.*

De sepulchris & lugendis. Tit. XXI.

Ob incursum fluminis, vel metum, corpus iam perpetuæ sepulturæ traditum, sollemnibus redditis sacrificiis, per noctem in alium locum transferri potest.

Non perpetuæ sepulturæ tradita corpora transferri possunt. *l. 3. §. non perpetuæ. D. de sepul. viol.* Perpetuæ sepulturæ tradita transferri non possunt sine permissu Pontificis, aut principis: nisi ob incursum fluminis, aut metum, vel ob aliam iustam & necessariam causam. *l. 1. C. de relig. & sump. fun.* Transferuntur autem sollemni sacrificio facto, & per noctem. Efferuntur interdiu. Sed & noctu efferri corpora Demetrio placuit, ad sumptus minuendos. M. Tul. *2. de leg.* Sumptum minuit non solum pœna, sed etiam tempore: ante lucem enim iussit efferri. & probatur Iuliano in *l. 5. C. Th. de sepul. viol.*

Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis: & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.

Ideo homines mortui in ciuitate sepeliri non possunt, ne sacra ciuitatis funere polluantur. *l. mortuorum. C. de relig. & sump. fun. l. 6. C. Th. de sepulch. viol.* Et qui contra ea fecerit, aut ea pœna quæ ab Hadriano definita est, aut extra ordinem coercetur.

Qui luget, abstinere debet à conuiuiis, ornamentis, & alba veste.

Qui lugent, in conuiuiis versari, ornamentis, aut veste alba vti non possunt. Aurum igitur in luctu, & purpura, & monilia deponenda sunt, & sumenda vestis atra. Sed tamen vxoribus hic tristior habitus quandoque ex S.C. remittitur, in *l. decreto. C. ex quib. caus. infam. irrog.*

Quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducitur.

Impensa funeris omne creditum præcedit. *l. pen. D. de relig. & sump. fun.*

Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede, vel à patre, vel à domino potest.

Actio funeraria datur in heredem, in patrem cuius in potestate defunctus fuerit, & in dominum. *l. at si quis §. vlt. l. in patrem l. si filiusfamilias. D. de rel. & sump. fun.*

IVLII PAVLI SENTENTIARVM,

LIBAR II.

De rebus creditis & iureiurando. TIT. I.

IN pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandnm deferat, audiendus est. Hoe enim & compendio litium, & æquitatis ratione prouisum est.

Maximum & æquissimum temedium expediendarum litium est iusiurandum: & ideo audiendus est in lite pecuniaria qui iusiurandum defert. Lis criminalis iureiurandn non deciditur. Quæ sequitur sententia in Basiliensi editinne, *Solus iurare*, &c. abest à veteribus libris, nec sanè redolet Paulum.

Defetre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit.

Si reo actor iusiurandum detulerit, ei non antè reus iurabit, quàm is de calumnia reo iurauerit, *l. 34. §. qui iusiurandum. & l. sic non fuerit. D. de iureiu. l. delata. C. de reb. cred.* Hoc in libro Ægidii sic expositum inuenitur, *Is qui se calumniam pati dicit, sacramentorum interpositione debet firmari.* Quod obscurius in editione Basiliensi, & in *[illegible]* Ioonis sic est expressum. *Licet petitor offerat sacramentum, tamen cum nulla probatio debita est, is qui calumniam se pati dicet, potest fidem suam iurisiurandi religione firmare.*

Si reus cùm iurare velit, actor illi necessitatem iurisiurandi remisit, & hoc liquidò appareat, actio in eum non datur.

Paria sunt iurare reum, aut ei iusiurandum remitti. Remittitur autem suscipienti, id est, ei qui paratus est iurare, non recusanti. *l. remitti D. de iureiur.*

Heredi eius cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest: quoniam contractum ignorare potest.

Vt iurare defensor, procurator, tutor, curator non cogitur, quia rei veritatem ignorare potest, ita eadem ratione heres de contractu defuncti iurare non cogitur. Iurare enim scientem oportet, sciente animo suo. *l. 34. §. 1. & §. procurator. D. de iureiur. l. videamus. §. 1. D de in lit. iur. l. Marcellus. §. iurare. D. rer. amot.*

Si qui debitum quocumq; modo coofessus docetur, ex ea re creditori actio noo datur, sed ad solutionem compellitur.

Rei iudicatæ est propria actio: æque iurisiurandi est actio. Æris confessi non est propria actio, sed is qui confessus est, ea ipsa actione, de qua confessus est ad satisfaciendum compellitur: quæ tamen ob id ipsum confessoria actio appellari poterit: Vt si confessus sit se seruum occidisse, confessoria actione legis Aquiliæ tenetur, non iudicandæ, sed æstimandę rei causa. *l. inde Neratius. §. vlt. l. proinde. §. 1. D. ad leg. Aquil. l. 4. D de confess.* De hac re aliter Accurs. respondit in *l. 6. §. vlt. D. de confess.*

De pecunia constituta. TIT. II.

SI id quod mihi Lucius debet soluturum te constituas, teneris actione pecuniæ constitutæ.

Ex constituto, siue antiphona, datur actio constitutoria (sic enim appellatur in *l. nec enim. D. de constit. pecu.*) si quis alieno nomine se soluturum constituerit. Sed & si suo nomine cõstituerit, constitutoriæ actioni interdum locus esse potest.

De contractibus. TIT. III.

STipulatio, est verborum conceptio, ad quam quis congruè interrogatus respondit, velut, SPONDES, SPONDEO, DABIS, DABO, PROMITTIS, PROMITTO, FIDEI TVÆ ERIT, FIDEI MEÆ ERIT. Et tam purè, quàm sub condicione coocipi potest.

Stipulatio est verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturúmve se quod interrogatus est responderit. *l. 5. §. stipulatio. D. de verb. oblig.* & ex hac verborum conce-
A ptione, quæ dicitur verborum obligatio, quæritur. *l. cum patrem. C. de iur. dot.* Fit autem vel purè, vel sub condicione, vel in diem, & inter præsentes, nec scripturam exigit, *l. 1. C. de vsur.* Vnde vetus interpres hoc in loco sic ait, *Stipulatio est inter præsentes verborum conceptio: vt quicumque verborum conceptione se obligauerit, vel fideiussor extiterit, ad solutionem, etiam sine scriptura, teneatur.* Alia autem interpretatio, vti Basileæ, & Lutetiæ edita, est valde deprauata, sic à me restituitur: *Stipulatio est inter præsentes verborum conceptio, quibus se inuicem partes obligare possunt, vbi necesse est vt interrogatione petentis pulsatus ad interrogata*
B *responderet.*

De commodato, & deposito pignore fiduciáve.

TIT. IIII.

Malo legere sine interpunctione, *& deposito pignore*, vt in proximi tit. prima sententia, pignus depositum, & in *libr. 5. tit. 26. & l. 36. de cond. ind.* Nam de deposito est *tit. 12.* At de fiducia quoque est *tit. 13.* sed pignori proxima est fiducia. Depositum cum pignore, fiduciáve, aut commodato nihil habet simile, vel
C propinquum.

QVidquid in rem commodatam ob morbum vel aliam rationem impensum est, à domino recipi potest.

Impensæ factæ in valetudinem serui commndati, vel ob aliam rationem, aut iure pensationis seruantur, aut contrario iudicio repetuntur. *l. in rebus § possunt. D. commod.*

Si facto incendio, ruina, naufragio, aut quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo
D nomine is cui commodata est: nisi forte cùm posset rem commodatam saluam facere, suam prætulit.

In commodato dolus, & culpa, & diligentia præstatur, damnũ fatale non præstatur. & ideo si incendio, ruina, naufragio, vi latronum, morbo res commodata perierit, non tenetur is qui commndatum accepit, nisi fortè, inquit, cùm posset, &c. nam tunc eius culpa interuenit. *l. si vt certo. §. quod vero. D. commod.*

Seruus vel equus si à latronibus, vel in bello, in aliam causam commodati occisi sunt, actio commodati da-
E tur: custodia enim & diligentia rei commodatæ præstanda est.

Mortis damnum ad commodatarium pertinet, etiam si fortuitò acciderit, videlicet, si re commodata in aliam causam, vel alio modo atque accepit vtatur. *l. 1. § is verò. D. de oblig. & act. l. si vt certo. §. sed interdum. D. commod.* Nam & hic culpa eius interuenit. Culpam autem, siue custodiam & exactissimam diligentiam præstare debet. Hic volgò cùm scriptum esset, *vel in aliam causam*, tollendam esse censui particulam, *vel.*

Si rem æstimatam tibi dedero, vt ea distracta pre-
F tium ad me deferres, eaque perierit, siquidem ego te rogaui, meo periculo perit: si tu de veodenda promisisti, tuo periculo perit.

Si ego tibi rem æstimatam vendendam dedero, vt eu vel eandem mihi referres, vel pretium eius, quo ex negocio dari solet præscriptis verbis actio, ea verò res perierit ante venditionem, siquidem te rogaui vt venderes, meum est periculum: si tu de vendendare promisisti, id est, si vltro recepisti te vendirurum, & æstimationem redditurum, neque rogasti, vt rem tibi ven-
G dendam darem, tuum est periculum. *l. si gratuitam. §. 1. D. de præscr. verb.* Igitur quod ait Vlpianus in *l. 1. D. de æstim.* æstimationem periculum eius facere qui suscepit, & aut rem, aut æstimationem de qua conuenit esse reddendam, hanc rationem habet, quia is qui suscepit de vendenda re promisit, atque ita de ipsa æstimatione conuenit. Quod si ego iniero contractum, non tu, propriè de omnino reddenda æstimatione conuenisse non videtur.

De pignoribus. TIT. V.

CReditor si simplieiter sibi pignus depositum dis-
H trahere velit, ter ante denuntiare debitori suo debet, vt pignus luat, ne à se distrahatur.

Si simpliciter pignus obligatum fuerit, nulla distrahendi, vel non distrahendi conuentinne interposita, non poterit distrahi, nisi ter

nisi ter denuntiatum testato debitori fuerit vt soluat, & cessa- A
uerit: alioquin creditor furti tenetur. *l. si is qui pignori. D. de fur.* Sed & cùm nominatim conuenit de non distrahendo pignore, triplex illa denuntiatio exigitur, vt distrahi nihilominus possit. *l. 4. D. de pign. act.* quod & *tit. 13.* demonstrabitur.

Fetus, vel partus eius rei quæ pignori data est, pignoris iure non tenetur, nisi hoc inter contrahentes conuenerit.

Fructus, vel fetus non sunt pignori, nisi ita nominatim con-
uenerit: quo casu extantes per hypothecariam restituuntur. *l. 1.* B
§. cùm prædium. D. de pignor. Quod verum est in fructibus ab alio domino quàm debitore perceptis. Nam fructus, & fetus quantum dominium ad ipsum debitorem peruenit, proculdubio pignori tenentur. *l. grege. D. de pign. l. 3. C. in quib. caus. pig. vel hypo.* Idemque est in partu. *l. Paulus §. 1. D. de pign.*

Compensatio debiti ex pari specie, & causa dispari admittitur: velut si pecuniam tibi debeam, & tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum, aut cetera huiusmodi, licet ex diuerso contractu, compensare, vel de- C
ducere debes. Si totum petas, plus petẽdo causa cadis.

Compensatio crediti & debiti ex causis disparibus admittitur: vt si tibi debeam ex vendito, tu mihi ex mutuo: & ex pari specie, veputa, pecunia cum pecunia, oleum cum oleo: & generaliter æstimatio cum æstimatione, quantitas cum quantitate compensatur. Corporis cum corpore non fit compensatio. Tollit autem compensatio, minuitve actionem ipso iure: & ideo qui totum petit à reo, cui & ipse vicissim aliquid debet, plus petit, & hoc iure formula cadit. *l. 4. D. de compens.*

De exercitoribus. TIT. VI. D

FIliusfamilias si voluntate patris nauem exerceat, patrem in solidum ob ea quæ salua receperit, obligat.

Si filiusfam. voluntate patris nauem exerceat, siue cum ipso, siue cum magistro eius contractum sit, pater in solidum tenetur. At si voluntate patris filius merces exerceat, & institorem præponat, non in solidum pater, sed tributoria actione tenetur. *l. 1. §. si is qui nauem, & §. quamquam. De exer. act.* vbi malè Accur. in-
stitoris nomen retulit ad seruum qui patiente domino negotia- E
tur. *l. 3. §. Si filius. Nau. caup.*

Ad legem Rodiam. TIT. VII.

Quidam codices habent, *ad legem Rodiam de nauticis.* Sumpsere Romani leges nauticas complures à Rodiis, quorum disciplina naualis, & gloria tunc maximè excellebat: & in *l. deprecatio. D. de leg. Rod.* eleganter Antoninus ait, terram suis legibus, mare legibus Rodiis regi, quatenus nulla eis legum suarum aduersatur. Quod & nos Galli de Romanorum iure prorsus ita censemus, eo
scilicet vti nos, quatenus ei lex Gallica non aduersatur. Ceterùm F
non omnes hic leges nauticæ Rodiorum explicantur, sed lex tantùm ea quæ est de iactu, cuius sententia sequitur.

SI leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.

Nauem fluctibus vexatam leuis iactura defendit. *l. 4. C. Th. de nauf.* Igitur leuandæ nauis gratia si iactura fiat, omnium vectorum siue sarcinas, siue alias merces, veputa gemmas saluas ha-
bentium, itemque ipsius nautæ contributione iacturam resarciri G
æquum est. Extat hæc sententia in *l. 1. D. de leg. Rod.*

Iactu nauis leuata si perierit, extractis aliorum per vrinatores mercibus, eius quoque rationem haberi placuit, qui merces salua naue iactauit.

Iactura facta, contributio fit, naufragio facto, contributio nõ fit. Quod si iactura fiat, deinde naufragium, & naufragi merces per vrinatores extraxerint, cõferre debent ei à quo iactura facta semel nauis conseruata est. Is autem qui iacturam fecit, mercib.
per vrinatores receptis his, qui naufragium fecerunt, non con- H
fert. *l. 4. §. sed si nauis. D. de leg. Rod.*

Naue, vel arbore vi tempestatis amissa, vectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus nauis salua fit.

Naue amissa, id est, naufragio facto, non fit contributio. Æquè si vi tempestatis exarmata sit nauis, vectores nautæ non contribuunt. At si voluntate vectorum in ipsa trepidatione naufragii deiecta, aut cæsa sint armamenta, contributioni locus est. *l. 2. §. si conseruatis. l. 3. l. 5. D. de leg. Rod.*

Leuandæ nauis gratia merces in scapham traiectas, atque ideo amissas, intributione earum quæ in naui saluæ sunt, refici conuenit. Naue autem perdita, conseruatæ cum mercibus scaphæ ratio non habetur.

Si nauis leuandæ causa, quædam merces traiectæ sint in scapham, scapha submersa, contributioni locus est. Naue autem amissa, & scapha salua, contributioni locus non est: quia naufragium factum est, non iactura. *l. 4. D. de leg. Rod.* His de rebus Constantinus tractans *lib. 2. Epit. tit.* [illegible], Scapham vulgo appellari [illegible] scribit: quæ nomina ignota Venetis, & Gallis non sunt. Barcæ etiam meminit Isidorus *libro 19.* eamque Græca voce corrupta ab oneribus gerendis dictam quidam putant.

Collatio intributionis ob iactum salua naue fieri debet.

Salua naue fit collatio ob iactum: amissa naue, cessat collatio. Legebatur vulgo, *obiectum*, emendaui, *ob iactum*. Intributionem verò dixit, vt & in *l. ager. D. de verb. sig. l. rescripto. §. vlt. D. de mun. & honor. l. filii. §. vlt. D. ad munic.*

De institoribus. TIT. VIII.

SIcut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita & incommoda sentire debemus. Et ideo qui seruum, siue filium filiamve familias, siue ancillam præposuit negotiis, vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur.

Institoria actione in solidum tenetur pater, vel dominus, qui merci, vel negociationi suæ filium, vel seruum præposuit. Æquum enim est, sicut ex institorum actu commoda sentiunt, vt ex contractibus ipsorum etiam obligentur & conueniantur. *l. 1. D. de instit. act.*

Si quis pecuniæ fœnerandæ, agro colendo, condendis vendendisque frugibus præpositus est, ex eo nomine quod eum illo contractum est, in solidum fundi dominus obligatur, nec interest seruus, an liber sit.

Institoria teneor, non tantùm si filium, seruumve meum, sed etiam liberum hominem præposuero vel kalendario, vel agriculturæ, & condendis, distrahendisq; fructibus, & eo nomine cum eo contractum sit. Pro, *Condendis*, malim legere, *Coemendis*, vt in *l. 5. §. 1. D. de instit. act.* Si quis, inquit, pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisq; faciendis præposuerit.

Quod cum discipulis eorum qui officinis, vel tabernis præsunt contractum est, in magistros, vel institores tabernæ in solidum actio datur.

Si cum institore contractum sit, & is tenetur qui præposuit, & institor: sicut si cum magistro nauis contractum sit, vel exercitor, vel magister conuenitur. *l. 1. §. est autem. D. de exerc. act.* Quòd si cum discipulis, vel operariis tabernæ, vel officinæ contractum sit, pari ratione vel institor conuenitur, vel is qui institorem præposuit, id est, magister, vt hic Paulus ait.

De in rem verso. TIT. IX.

SEruus, vel filiusfam. si acceptam pecuniam in rem patris, vel domini verterit hoc modo, agrum, puta, colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori soluendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominum, vel patrem obligat, si tamen ob hanc causam pecunia data sit.

Dominus, vel pater in solidum tenetur de in rem verso, si, inquit, ob hanc causam pecunia data sit, id est, si filius, aut seruus principaliter gerens negocium patris, vel domini, eo animo vt sibi eos ex hac causa obligarent, locupletiores eos fecerint: quæ sententia fusa est per totum *tit. D. de in rem. vers.*

De S.C. Macedoniano. Tit. x.

QVi filiofam. contra interdictum amplissimi ordinis, pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris, ex eo quod viuo patre credidit, cum eo agere non potest.

S.C. Macedoniano cautum est, vt ne eis qui pecuniam filiisfam. crediderint, etiam post mortem patrum actio, petitioque detur cum te. Nam ipso quidem iure est actio, sed opponenda est exceptio S.C. ne sequatur cōdemnatio. *l. tamen. D. ad S. C. Macedonianum.*

Ad S.C. Velleianum. Tit. xi.

IN omni genere negotiorum, & obligationum, tam pro viris, quam pro feminis intercedere mulieres prohibentur.

Intercedere, est alienæ obligationi interuenire: S.C. Velleiano intercessiones mulierum prohibentur, ita tamen, vt si intercesserint, facto opus sit, id est, exceptione, duobus casibus exceptis quibus mulierum intercessiones ipso iure nullæ sunt ex constitutionibus Iustiniani. Vnus est in *Nou.* 134. alter in *l. antiqua. §. vlt. C. ad S.C. Vellean.*

Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet.

Mulier quæ filio impuberi tutorem petiit, si pro pupillo tutori indemnitatem promiserit, iuuatur S. C. Velleiano. *l. si mater. §. sin autem tutore. C. ad S.C. Vellea.* Idemque est si pro tutore filio indemnitatem promiserit, præterquam si decreto sit nominatim comprehensum; tutorem matris periculo dari. *l. si mater. ad fin. C. ad S.C. Vellea. l. 1. & vlt. C. si mat. ind. prom* quod pugnat cum hac Pauli sententia, nisi sic legamus, *Mulier qua tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit.* Nam quæ tutori indemnitatem promisit, fortè cùm administrationem suo periculo suscepisset, ad S. C. beneficium non pertinet, quoniam pro se videtur interuenire. *l. 2. C. si mat. indem. prom. d. l. si mater.* Item quæ ideo tutoribus indemnitatem promisit, ne prædia pupillaria distraherent, vel generaliter si ita promiserit, Si quid directo tutelæ iudicio conuentus tutor præstiterit, à se indemnem eum eo nomine præstitum iri, ad S.C. beneficium non pertinet: quia non videmur apud eundem pro eodem intercedere. *l. quamuis. §. 1. l. tutor. D. ad S.C. Velle.* quod & cùm ita pupillo indemnitatem repromisit, locum habet, Si quid contrario tutelæ iudicio conuentus pupillus præstiterit, à se præstitum iri. Ergo pro tutore, aut pro pupillo mater, si indemnitatem promiserit, S. C. locus est: si tutori, aut pupillo indemnitatem promiserit, S.C. locus non est.

De deposito. Tit. xii.

SI sacculum, vel argentum signatum deposuero, & is penes quem depositum fuit, me inuito, contrectauerit: & depositi, & furti actio mihi in eum competit.

Qui rem depositam inuito domino contrectat, & depositi & furti tenetur. Refertur hæc sententia in *l. si sacculum D. depos.* & additur alia sequenti similis.

In iudicio depositi ex mora fructus veniunt, & vsuræ rei depositæ postulantur.

Si non inuito domino depositarius re deposita vtatur, ex mora fructus & vsuræ veniunt: quia depositi actio bonæ fidei est. *l. 1. §. hanc autem. l. si sacculum. l. die. in fi. D. depos. l. 2. C. eo.*

In causa depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddenda est.

Actioni depositi opponi compensatio non potest. *§. in bon. fid. de act.* Excepta est sola depositi actio: idque ante Iustinianum obtinuisse hic locus indicat. Et sane videntur compositores in *l. vlt. C. commod.* pro, *Commendati*: perperam legisse *Commodati.* Commendatum est depositum. *l. Lucius. D. depos.* Ambrosius *in lib. de Tobia cap. xx.* Pignus dicunt, quod pro mutuo ære susceptum est. Commendatum autem, & depositum, quod custodiatur causa alicuius commissi.

De lege commissoria. Tit. xiii.

Sub hoc titulo tractatur de fiducia. Est autem Fiducia pignus

A quod creditori mancipatur, aut in iure ceditur, ea lege, vt soluta ad diem pecunia remancipetur, non soluta, creditori pleno iure committatur, id est, lege commissoria: aliàs verò pignoris dominium in creditorem non transfertur. *l. cum & fortis. §. vlt. D. de pig. act.* Et hanc esse differentiam pignoris & fiduciæ rectè Isidorus notat *lib. 5. Etymol.* eamque confirmat huius tituli tertia sententia, & quod *libr. 111. titul. de legatis,* dicturi sumus, seruis à debitore legatis non deberi fiduciæ datos: quia in creditoris dominio sunt. Est ergo fiducia pignoris lex commissoria. Inde Cicer. *pro Flacco.* Hanc fiduciam commissam tibi tenes. Vt autem
B pignus bonæ fidei est, ita & fiducia, auctore Cicerone: sed fiduciæ actio famosa est, pigneraticia actio non est famosa, eodem auctore. De ea nihil in Pandectis relatum est à Iustiniano, quoniam sublatæ erant fiduciæ constitutione Constantini. *l. vltim. C. de pact. pign.* Sed in Longobardorum legibus sic huius contractus mentio. *l. 3. de dona. quacum thing. l. 2. de prob. al en. minor. & in Cod. Theod. l. 9. de infir. his qua sub tyran.* *Sidonius Apollinaris libr.* 1111. Pecuniam mutuam postulauit, imperauitque, nihil quidē loco fiduciæ, pignorisq., vel argenti sequestrans, vel obligans prædiorum. Ambros. *in li. de Tobiaca.* 12. hypotheC
cas flagitat, pignus vsurpat, fiducias vocat.

DEbitor distractis fiduciis à creditore, de superfluo aduersus eum habet actionem.

Vt si minoris creditor fiduciam, siue pignus vendiderit, residui petitio creditori superest. *l. creditor. 2. D de reb. cred.* ita si pluris vendiderit, superflui petitio debitori datur. *l. eleganter. §. si vendiderit. D. de pign. act.*

Quicquid creditor per fiduciarium seruum quæsiuit, sortem debiti minuit.

Fiduciarius seruus creditori adquirit: mācipatus enim ei vel in
D iure cessus est. Verùm id quod adquiritur, sortem minuit: & ita quod ex serui pignorati operis percipitur, sortem minuere traditum est in *l. 1. C. de pign. act.*

Debitor creditori fiduciam vendere non potest, sed aliis, si velit, vendere potest, ita vt ex pretio eiusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam sibi rem emptori præstet.

Debitor pignus creditori vendere potest. *l. rescriptum. D. de*
E *distr. pig.* fiduciam non potest: quia iam creditori satis per mancipationem, aut cessionem in iure adquisita est. Aliis tamen fiduciam debitor vendere potest, ita scilicet, vt ex pretio pecunia creditori soluta, vbi fiducia remācipata fuerit, eam ipse emptori tradat. Et hæc apertè confirmant definitionem fiduciæ à nobis initio propositam. In Basiliensi editione scriptum est, *rem mancipatam* in Parisiensi, *re mancipata,* emendaui perspicuè, *remancipatam sibi emptori præstet.*

Si per suppositam personam creditor pignus suum inuito debitore comparauerit, emptio non videtur: &
F ideo quandoq; lui potest. Ex hoc enim causa pignoris, vel fiduciæ finiri non potest.

Creditor distraxisse pignus non videtur permissu debitoris, si per suppositam imaginarii emptoris personam adhuc possessionem pignoris obtineat: & ideo causa pignoris, vel fiduciæ manet, & oblata pecunia pignus repeti potest. *l. & qui sub imagine. C. de dist pig.* Ex diuerso, non videtur debitor pignus distraxisse permissu creditoris, si id possideat. & ideò ius pignoris saluum est creditori. *l. sicut §. superuacuū. D. quib. mod pig. vel hypoth. sol.*

G
Si inter creditorem & debitorem conuenerit, vt fiduciam sibi vendere non liceat, non soluente debitore, creditor denunciare ei sollemniter potest, & distrahere. Nec enim ex tali conuentione fiduciæ actio nasci potest.

Distrahi fiducia potest, etiam si conuenerit ne distrahatur, nec eo nomine creditor debitori fiduciæ actione tenetur: verùm sollemnem denunciationem exigimus, id est, trinam. *l. 4. D. de*
H *pig. act. & supr. tit. 5.*

Si creditor rem fiduciæ datam vni ex heredibus, vel extraneo legauerit, aduersus omnes heredes actio fiduciæ competit.

Licet

Licet vni ex heredibus creditor fiduciam prælegauerit, oblata pecunia, non is tantùm cui prælegata est fiducia, sed omnes heredes actione fiduciæ tenentur. Idemque est, si extraneo fiduciam legauerit: nec enim legatarius, sed heredes creditoris conueniuntur. Hæc enim actio cùm sit ex contractu, vt pigneraticia, in heredes datur. *l. nec creditores. C. de pign. act.* A

Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda quæ impendit, iudicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium.

Duplex est actio fiduciæ, directa, & contraria. Directa debitori datur, contraria creditori, si quid necessariò, & interdum si quid vtiliter in rem fiduciariam impenderit. Idemq; est pigneratitia. *l. si necessarias. l. si seruos. D. de pign. act. l. creditor, qui fundos. C. eodem.* B

Nouissimus creditor priorem oblata pecunia quò possessio in eum transferatur dimittere potest. Sed & prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit.

Si duobus pignus sit obligatum, & posterior priori debitam pecuniam offerat: possessio pignoris in eum transfertur. Prior quoque posteriori non prohibetur pecuniam offerre, licet in pignore potior sit, vt possessionem retineat. *l. 1. l. prior. C. qui pot. in pign. hab. l. secundus. C. de pign. l. potior. §. vlt. D. qui pot. in pig. hab.* Erat autem hæc sententia in impressis libris valde deprauata: alii habebant, *Non. cred. priorem obligatam pecuniam a quo possessio.* Alii, *Nou. cred. priorem obligat a pecunia.* Alii, *No. cred. obligatam pecuniam quam possessio.* Sed perspicuè legendum est, *Nouissimus creditor priorem oblata pecunia quo possessio*, &c. C D

Seruus si mutuam pecuniam seruitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.

Serui ex contractibus in seruitute habitis, post manumissionem iure ciuili non tenentur. *l. seruus. D. de obl. & act. l. 2. C. an ser. ex suo fac. post man. ten.*

De vsuris. TIT. XIIII.

SI pactum nudum de prestandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non nascitur. E

Vsuræ fænebris pecuniæ ex pacto nudo non debentur. *l. 3. C. de vsuris. l. Titius. D. de præscr. verb.* nam ex pacto iure ciuili actio non nascitur. *l. si tibi. C. de loca.*

Vsuræ supra centesimam solutæ sortem minuunt, & consumpta sorte repeti possunt.

Centesima vsura est legitima vsura, & ideò cuilibet permissum est centesimam vsuram stipulari: & hoc ostendit *l. si pro mutua. C. si cer. pet.* si, vt auctores sunt libri scripti, deleatur verbum, *summa*, & intelligatur, legitima vsura. Item *l. lecta. D. de reb. cred.* Et ita constitutum est in C. Th sub *tit. de vsuris.* Igitur si supra centesimam solutę sunt vsuræ, non repetentur quidem, sed in sortem imputabuntur: & si sortem expleuerint, repetentur quasi indebitæ. *l. si non sortem. §. 1. D. de cond. indeb.* Hanc sententiam sic malè Anianus interpretatur, vt si vsuræ sortem æquauerint, quod deinde soluitur in sortem cedat, supra duplum, id est, altero tanto sorte amplius solutæ vsuræ vt repetantur: quod proponitur § *supra duplum. d. l. si non sortem.* Id tamen hoc loco Paulum proposuisse nego. F G

Traiecticia pecunia, propter periculum creditoris, quãdiu nauigat nauis, infinitas vsuras recipere potest.

Vsura nautica est infinita: est enim pensatio suscepti periculi. Hodie ex Constitutione Iustiniani est centesima. Vulgaris autem vsura est semis. Significat tamen Papinianus vsuram nauticam esse centesimam in *l. nihil. D. de naut fæn.* sed id Tribonianum ex Iustiniani constitutione addidisse puto.

Vsuræ quæ centesimam excedunt, per errorem solutæ repeti possunt. H

Vsuræ maiores centesima, per errorem solutæ, repetuntur: quod ita verum est, si vel antè, vel simul soluta sit sors. *l. si non sortem. D. de cond. ind.*

Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudicantis abduxerit, violentiæ crimen admittit.

Si creditor chirographarius sine auctoritate iudicis pignora debitoris capiat, tenetur lege Iulia de vi priuata. *l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu. l. in possessionem. C. eod. & 7. lib. 5. tit. 28.*

Tutor in vsuras non conuenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocauit, quòd idonea nomina non habeat, quibus pecunia collocaretur: cuius rei contestatio apud Præsidem prouinciæ deponenda est.

Pecuniæ pupilli otiosæ tutor vsuras pupillo præstat, nisi ideo eam collocare cessauit, quòd idonea nomina non inuenit et: qua de re testari apud Præsidem oportet. *l. tutor. §. vlt. & l. proxi. §. 1. l. si tutor constitutus. D. de adm. tut. l. 3. C. de vsur. pup.*

De mandatis. TIT. XV.

OB subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam, & inanes rei actiones, integra adhuc causa, mandati negotio renunciari potest.

Renunciari mandato potest re integra, ob valetudinem aduersam, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitias capitales. Addit ob inanes rei actiones, quæ pars relata est in *l. 24. D. mand.* Rei mandatæ actiones inanes sunt, quæ vel inopia, vel exceptione debitoris excluduntur. Et ob has quidem causas, etiam qui intempestiuè renunciarint, vel qui non expressim renunciarint, excusantur. *§. mandatum. de mand.*

Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparauero, & si rem postea accipere nolis, mandati actio mihi aduersus te competit. Non enim tantum quod impensum est, sed & vsuras eius consequi possum.

Si rem quam mihi mandasti vt emerem, meo pretio emero, tu eam nolis recipere, habeo mandati actionem de pretio recuperando, & de vsuris. *l. si verò non remunerandi. §. si mihi mandaueris. D. mand.*

Certo pretio rem iussus distrahere, si minoris vendiderit, mandati iudicio pretii summam poterit integrare: venditionem dissolui non placuit.

Si mandaui tibi, vt rem meam centum venderes, tu nonaginta vendideris, mandati habeo actionem, vt mihi decem præstes: & ea decem si consecutus fuero, venditio non rescinditur. *l. diligenter. §. 1. & §. seruo. D. mand.* At si ea non fuero consecutus, venditio rescinditur.

Pro socio. TIT. XVI.

SIcut lucrum, ita & damnum inter socios communicatur, nisi quid culpa socii, vel fraude euersum sit.

Vetus interpres sic exposuit, *Inter socios absque vllius negligentia æquale erit damnum & lucrum.* Et hoc etiam traditur in *l. cum duobus. §. quidam. D. pro soc.*

Ex empto & vendito. TIT. XVII.

VEnditor, si eius rei quam vendidit, dominus non sit, pretio accepto, auctoritatis manebit obnoxius. Aliter enim non potest obligari.

Euicta re vendita, auctor, id est, venditor non aliter tenetur auctoritatis nomine, quàm si pretium acceperit. & si partem acceperit, eatenus dumtaxat auctoritatis nomine tenetur. *l. Iulianus. §. offerri. D. de act. emp.*

Si res simpliciter traditæ euincantur, tanto venditor emptori condemnandus est, quanto si stipulatione pro euictione cauisset.

Si res vendita, & simpliciter tradita, nulla interposita stipulatione, euincatur, ex empto agitur ad duplam. *l. ex empto. § Casitas. D. de act. empt. l. quod si nolit. §. quia assidua. D. de ædil. edict.* puta, si fundus, vel domus, vel homo, vel alia res pretiosa vendita sit, de qua promitti soleat dupla. De ceteris rebus agitur ad simplam.

Res empta mancipatione & traditione perfecta, ſi euincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur.

Res vendita, mancipata & tradita ſi euincatur, auctor duplæ actione tenetur ob auctoritatem: re non tradita tenetur quidem venditor in id quod intereſt, ſed non duplæ actione ob auctoritatem. Sequentem titulum, *De modo*, quia perperam inſertus videbatur, auferendum eſſe putauimus.

Diſtracto fundo, ſi quis de modo mentiatur, in duplo eius quod mentitus eſt, officio iudicis æſtimatione facta conuenitur.

Actio ex empto de modo, ob mendacium creſcit in duplum: quod *lib.* 1. vidimus, *tit.* 18. In libris autem Iuſtiniani non inuenitur ſcriptum, niſi ſimpliciter ex empto actionem eſſe. *l.* 2. *D. de act. empt.*

Redhibitio vitioſi mancipii intra ſex menſes fieri poteſt, propter latens vitium.

Redhibitoriæ actioni præſtituti ſunt ſex menſes vtiles. *l. ſciendum §. vlt. l. cum ſex. D. de ædil. ed.* videlicet ſi ob vitium latens redhibitoria agatur: ex aliis cauſis, duo menſes.

Si vt ſeruum quis pluris venderet, de artificio eius, vel peculio mentitus eſt, actione ex empto conuentus quanto minoris valuiſſet, emptori præſtare compellitur, niſi paratus ſit eum redhibere.

Si venditor ſerui, vt pluris venderet, de artificio, vel peculio mentitus ſit, actione æſtimatoria tenetur ex empto. *l. Iulianus. §. ſi venditor. D. de act. empt.* quæ actio in id datur quanto minoris emptor ſeruum emiſſet, vel quanto minoris ſeruus valuiſſet. Nec enim hæc ſunt diuerſa. Sed plerumque illa actio exitum habet redhibitoriæ actionis, puta, quotiens emptor nullo pretio, ſi id ſciſſet, empturus fuerat. *l. bonem §. aliquando. D. de ædil. edict.* Itaque vel redhibet emptor hoc caſu, vel conſequitur id quanto minoris emiſſet.

Ex die emptionis, ſi pars pretii numerata ſit, & fructus, & operæ ſeruorum, & fetus pecorum, & ancillarum partus ad emptorem pertinet.

Poſt perfectam venditionem, fructus, operæ, fetus, partus ad emptorem pertinẽt, *l. fructus. l. pen. C. de act. empt. l. Iulianus. §. ſi fructibus. & §. ſi quid ſeruo. D. eod.* Sed Paul. hic exigit, vt ſaltem pretii pars numerata ſit: & tunc puto non niſi pro ea parte fructus ad emptorem pertinere, argum. *l. vltim. §. vltim. D. de fund. dot.*

Fundum alienum mihi vendiſti, poſtea idem ex cauſa lucratiua meus factus eſt, competet mihi aduerſus te ad pretium recuperandum actio ex empto.

Si fundus alienus mihi venditus, ex cauſa lucratiua meus factus ſit, competit mihi dumtaxat actio ex empto ad pretium recipiendum, non in id quod intereſt. Sed neque committitur ſtipulatio duplæ. *l. Iulianus. § ſi fundum. D. de act. empt. l. ſi ex cau. §. 1. D. de euict.*

Poſt rem traditam, niſi emptor pretium ſtatim exoluat, vſuras eius præſtare cogendus eſt.

Ex die traditionis in actione ex vendito veniunt vſuræ pretii: quia re emptor fruitur. *l. Iulian. §. ex vendito. D. de act. empt. l. curabit. l. fructus. C. eod.* Ante traditionem cur vſuræ non veniant, ex his quæ ſuperius ad ſeptimam ſententiam huius tituli adnotata ſunt elici poteſt.

Mutus emere & vendere poteſt, furioſus autem neque emere neque vendere poteſt.

Emptio non verbis contrahitur, ſed conſenſu: eſt enim iuris gentium, non iuris ciuilis. *l.* 1. *D. locat. l.* 1. *§ vltim. D. de contrah. empt.* & ideò mutus emere, & vendere poteſt, furioſus non item.

Seruus bona fide comparatus, ſi ex veteri vitio fugerit, non tantùm pretium dominus, ſed & ea quæ per fugam abſtulit, reddere cogetur.

Si ſeruus venditus apud emptorem fugiat, venditor ſeruo redhibito, non tantum pretium ſerui, ſed etiam rerum ablatarum æſtimationem reſtituere cogitur. Quinetiam agi poteſt de pretio ſerui ex ſtipulatione duplæ. Quòd ſi nolit venditor æſtimationem rerum ablatarum reſtituere, idem Paulus reſpondit ſeruum, veluti pro noxa, retineri. *l. quæro. in princ. & §. 1. D. de ædil. edict.* vbi tamen abundant hæc verba, *de peculio vel*, vt alio loco commodius demonſtrabo. Rectè autem hic Paulus ait, *ex veteri vitio*: nam ex recenti vitio ſerui venditor non tenetur. *l. actions. D. eod. l.* 3. *C. eod.*

Cum probatio prioris fugæ deficit, ſerui reſponſioni credendum eſt. In ſe enim interrogari non pro domino, aut in dominum videtur.

Emptor qui redhibitoria agit, probare debet ſeruum ex veteri vitio fugiſſe. *l.* 4. *D. de probat.* Deficiente probatione, indiciis non deficientibus, etiam ſerui reſponſo credendum eſt: quia in ſe potius interrogari videtur, quàm in dominum, vel pro domino. *l. quæro. §. vltim. D. de ædi. edict.* Extat verò hæc eadem ſententia Pauli in *l.* 7. *D. de probat.* Ait, *non pro domino, aut in dominum*: quia pro domino, aut in dominum ſeruus interrogari non poteſt *l.* 6. *C. de quæſtio.*

In eo contractu, qui ex bona fide deſcendit, inſtrumentorum oblatio ſine cauſa deſideratur, ſi quo modo veritas de fide contractus poſſit oſtendi.

In emptione & venditione quæ bonæ fidei eſt, ſi aliis probationibus veritas oſtendi poſſit, inſtrumenta fruſtra deſiderantur. *l. cum inſtrumentis. C. de fid. inſt.* niſi ita conuenerit, vt ſcriptis emptio fieret ex conſtitutione Iuſtiniani, ex qua videtur Tribonianus nonnihil appinxiſſe in *l.* 2. *in fin. D. de contrahen. empt.* Erat autem hæc Pauli ſententia valde deprauata, maximè in his verbis, *oblatio, veritas*: pro quibus excuſi codices habebant *obligatio, voluntas.*

Fundus eius eſſe videtur cuius nomine comparatus eſt, non a quo pecunia numerata eſt: ſi tamen fundus comparatori ſit traditus.

Eius eſt res empta cuius nomine empta, & cui tradita eſt, non eius qui pecuniam numerauit. *l.* 1. *C. ſi quis alteri, vel ſibi ſub alt. nom.*

Electo reo principali, fideiuſſor, vel heres eius liberatur. Non idem in mandatoribus obſeruatur.

Creditori eſt poteſtas eligendi cum quo agere malit, cum reo, an cum fideiuſſore. Sed ſi reum elegerit fideiuſſor liberatur. Aliud eſt dicendum in mandatore: nam reo electo, mandator non liberatur. Sed hodie neuter liberatur. Nam hæc inter fideiuſſorem & mandatorem differentia à Iuſtiniano ſublata eſt. *l. vltim. C. de fideiuſſ.* Ius quoque eligendi ab eodem ſublatum in *Nou.* 4.

De locato & conducto. Tit. XVIII.

Homo liber, qui ſtatum ſuum in poteſtate habet & peiorare eum, & meliorem facere poteſt, atque ideo operas ſuas diurnas nocturnaſque locat.

Homo liber qui ſuæ poteſtatis eſt, ſuum ſtatum & meliorare poteſt, & peiorare: adeo vt & ſeipſum vendere poſſit, & multo magis operas diu noctuque dandi neceſſitatem locare poteſt. *l.* 3. *D. de vſufr. leg.* Poteſt & filii operas pater locare, vt *infr. libr.* 5. *titul.* 1.

Fundi deterioris facti, & cultura non exercitati, & ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio iudicis domino à conductore ſarciri poteſt.

Conductor ex locato tenetur, ſi fundus eius culpa deſertus, aut deterior factus ſit, vel ſi villæ eius culpa refectæ non ſint. *l. ſi merces. §. conductor. D. loca.* Ergo conductor ædificia, ſiue villas reficere, quantum in ſe eſt, & incorruptas habere debet.

De nuptiis. Tit. XIX.

Sponſalia tam inter puberes, quàm inter impuberes contrahi poſſunt.

In ſponſalibus pubertatem non expectamus, vt in nuptiis. *l.* 14. *D. de ſponſal.*

Eorum qui in poteſtate patris ſunt, ſine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur: ſed contracta non ſoluuntur: Contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur.

Duplex

Duplex ratio vetat nuptias contrahi sine consensu patris, naturalis, & ciuilis. §. *1. de nupt*. Naturalis locum etiam habet in emancipatis, ciuilis in filiisfam. tantummodo: & hanc nostri auctores sequuntur, nō naturalem. Nam ab emancipatis sine consensu patris, nuptiæ iure contrahuntur. Naturalem rationem aliæ gentes spectant. Hinc tot omnis generis auctorum loci iam ab aliis indicati, nuptias iniussu parentum contractas inhonestas esse comprobantes: & hic Musæi *Ἀμφαδὸν δυνάμεθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι. Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπεύαδεν*. Paulus addit, contractas quoque à filiisfamil. non solui: quod nos *libro 3. Obseru. cap*. 5. vt accipiendum sit, ostendimus: Ait, *contemplatio enim publicæ vtilitatis*, id est, nuptiarum, vt in *l. in bello. §. medio. D. de capt. & postlim*.

Inter seruos & liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest.

Aliud est matrimonium, longè aliud contubernium. Matrimonium est inter liberos homines, contubernium inter seruos, aut cum seruis. *l. 3. C. de incest. nupt*.

Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed contractum matrimonium furore non tollitur.

Furor matrimonium contrahi non sinit, sed rectè cōtractum non impedit. *l. oratione. §. vlt. D. de rit. nupt*.

Vir absens vxorem ducere potest, femina absens nubere non potest.

Mulier absenti nubere potest, mulier absens nubere non potest: absente enim viro deduci per alium potest in domum mariti, quo facto, nuptiæ statim constituuntur, absens verò deduci non potest. Domus igitur viri, est domicilium matrimonij. *l. mulierem. D. de ritu nupt. l. cum in te. C. de donat. an. nupt. l. ceterum. §. mulieri. D. De vsu & hab*.

Libertum qui nuptias patronæ, vel vxoris, filiæve patroni affectauerit, pro dignitate personæ metalli pœna, vel operis publici coerceri placuit.

Libertus qui patronam, vel vxorem, filiamve patroni vxorem duxit, in metallum, aut in opus publicum datur. *l. 3. C. de nupt*. Ait *pro dignitate personæ*: vt in *l. non est. D. de ritu nupt. pro dignitate pupillæ*.

De concubinis. TIT. XX.

EO tempore, quo quis vxorem habet, concubinam habere non potest. Concubina igitur ab vxore solo delicto separatur.

Non potest qui vxorem habet, & concubinam habere. *l. 1. C. de concub. l. vltim. in fin. D. de diuort*. Quod sequitur, *concubina igitur ab vxore solo delicto separatur*, corruptum esse, varietas lectionum argumento est. Paris. editio habet, *sola dilectione*. Basil. *solo delicto*, Antuerp. *solo derelicto*: alij codices, *dilecto*: Puto legendum, *solo dilectu*, vt sit idem, quod sola destinatione animi, in *l. penult. D. de concub*. Nam iuris effectu, maritus concubinā habere non intelligitur, argum. *l. eum qui. C. ad leg. Iul. de adult*. Cùm igitur dicimus, concubinam marito habere non licere, concubinam ab vxore non iuris effectu, sed sola animi destinatione separamus.

De dotibus. TIT. XXI.

DOs aut antecedit, aut sequitur matrimonium: & ideò vel ante nuptias, vel post nuptias dari potest: Sed ante nuptias data earum expectat aduentum.

Dos datur post nuptias: datur & ante nuptias. Sed nuptiis non secutis, condicitur: quod in Pandectis multis in locis expositum est. Sub hoc titulo Paulum etiam tractasse de retentionibus quę ex dote fiunt Anianus scribit in *l. 2. C. Th. de dotibus*.

Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale prædium maritus inuita vxore alienet.

Hæc lex quæ vetat alienari fundum dotalem inuita vxore, vulgò lex Iulia de fundo dotali appellatur. Cur autem hîc de adulteriis inscribatur, exposuimus in Notis ad *lib. 2. Instit. tit. quibus alien lic. vel non*.

De pactis inter virum & vxorem.

TIT. XXII.

FRuctus fundi dotalis constante matrimonio percepti, lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni eius quo factum est diuortium.

Dotis fructus ad maritum pertinent ex die nuptiarum, si ante nuptias data sit dos, vel ex die traditæ dotis in diem soluti matrimonij. Igitur nouissimi anni fructus diuiduntur pro rata eius temporis, quo stetit matrimonium. *l. cum in fundo. §. diuortio. D. de iu. dot. l. fructus. §. Papinianus. l. si alienam. l. si marito. §. vlt. D. sol. matr. l. 1. §. sed & nouissimi. C. de rei vxo. ac*. Hinc quæritur apud Papinianum in hac specie, quemadmodum diuisio facienda sit: Kalend. Octobr. contractum matrimonium, & vinea tradita dotis nomine, eodemque tempore vindemia facta est, mox locata ex Kalen. Nouemb. & solutum matrimonium in fine mensis Ianuarij. Et Papinianus eorum tantùm opinionem reiicit, qui viro dabant integros vindemiæ fructus, & mercedis quartam partem: & cùm tertia parte anni steterit matrimonium, pro rata eius temporis cēset ex vindemia dari oportere viro tertiam partem, æquè ex quarta parte mercedis marito debitæ, tertiam partem. Deniq; confusa vindemia, & mercedis quarta, eadem ratione tertiam ex ea pecunia portionem marito Papinianus dat. Igitur si vindemia sit XII. merces XII. marito dat quinq;: si vindemia XXIIII. merces XII. nouem: si vindemia XII. merces XXIIII. sex Quod si anno stetisset matrimonium, eadem ratione in primo casu marito dabit XXIII. secundo XXXV. tertio, XXXIIII. si sex mensibus primo casu VIII. S̄. secundo XIIII. S̄. tertio XI. Hoc verò & si apertissimis verbis Papinianus proposuerit, ingeniosi quidam non admittunt. Et cùm quatuor mensibus stetit matrimonium, primo quidem casu alij IIII. alij III. marito dant: atque adeò sic marito nihil omnino prodest locatio. Nam si vindemiā ipse duntaxat collegerit, omnimodo IIII. habiturus est. Secundo casu alij dant V. alij IIII. Sic igitur marito locatio obfuerit. Nam si vineam non locasset, ex fructibus habuisset prorsus VIII. Tertio casu alij dant VII, alij VI. Sic igitur solis fructibus perceptis, qui quattuor abstulisset, ei locatio fructibus altero tanto maior I. aut II. tantùm adiiciet. Quod totum ineptum & vitiosum est. Id etiam imperitè quidam, exempli gratia in secundo casu inter VIII. & IIII. ne vel ex fructibus solis, vel ex mercede sola tertiam partem maritus habeat, medium exquirentes, Geometricum dum se statuere profitentur, inter VIII. & IIII. collocant V. quo nihil alienius est à proportione Geometrica, quæ id omnino exigit, vt inter numeros eadem sit ratio proportionis. Non est verò eadē ratio V. ad VIII. atq; ad IIII. Igitur non est Geometricum temperamentū. Nec sanè inter VIII. & IIII. ex arte dari vllum medium potest. Hi enim numeri sunt plane dissimiles, inter quos nullus est medius numerus proportionalis. Quòd si adhuc consulantur hac in re ea, quæ *περὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας* tradita sunt, & medius aliquis numerus conquiratur, is sanè amplior erit quinario.

Omnibus pactis stipulatio subiici debet, vt ex stipulatu actio nasci possit.

Pactis etiam ex continenti factis stipulatio subiicitur, vt ex stipulatu actio competat: cuius rei exempla in Pandectis sunt infinita. Animo autem, & conclusione tractatus pactum discernitur à stipulatione.

De donationibus inter virum & vxorem.

TIT. XXIII.

MOrtis causa donatio est, quæ impendente metu mortis fit, vt valetudinis, peregrinationis, nauigationis, vel belli.

Quia mortis causa donatio inter virum & vxorem non est prohibita, ideò hic definitur donatio causa mortis, vt sit ea quæ fit propter mortis suspicionem, nec nisi mors donatori contingat, confirmatur *§ 1. de donat*.

Manumissionis gratia inter virum & vxorem donatio fauore libertatis recepta est, vel certè quòd nemo ex hoc fiat locupletior: ideoq; seruum manumittendi causa inuicem sibi donare non prohibentur.

Inter virum & vxorem donatio manumissionis causa non est prohibita. *l. quod autem §. vltim. D. de. donat. inter virum & vxorem.* Idque Paulus ait receptum esse: fauore libertatis, & mox se corrigens, vel certè, inquit, quòd nemo ex hoc fiat locupletior: & rectè: Nam ea tantùm donatio iure ciuili prohibita est, ex qua is cui donatur fit locupletior. Donato autem seruo manumissionis causa, non fit locupletior. Nam eo demum tempore seruus donatarij efficitur, quo incipit manumitti: nec quod libertum adquirat, ideò videtur locupletior fieri, vt & circa S. C. de petitione hereditatis auctores nostri interpretati sunt *l. nemo prædo. §. 1. D. de diu. reg. iur.* Pertinet enim ea lex tota ad S. C. de petitione hereditatis, vt ea inscriptionibus P. Faber acutè collegit, & nobis indicauit. A B

Inter virum & vxorem nec per interpositam personam donatio fieri potest.

Nec per se coniunx coniugi, nec per interpositam personam donare potest *l. 3. §. non tantum autem. D. de donat. int. virum & vxor.* quo in loco Pandectæ Florentinæ mutilæ sunt orationis membro vno.

C Inter virum & vxorem contemplatione donationis imaginaria venditio contrahi non potest.

Si nummo vno coniunx coniugi fundum vendiderit, sed etsi fundum dignum centum, quinquaginta vendiderit donationis causa, venditio nulla est: quippe cùm sit facta in fraudem iuris, quo inhibentur donationes inter vir. & vxor. *l. si sponsus. §. circa. D. de donat. inter vir & vxorem.*

Si inter virum & vxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum est, ad eum res redit qui donauerat.

D Hoc est ex oratione Diui Seueri, ut si coniugum prior decesserit is, qui donatum accepit donatio nõ valeat. Non enim mors donatarij, sed mors donatoris hanc donationem confirmat. *L. cum hic status. §. si ambo. D de donat. inter vir. & vxorem.* Excipienda tamen est species *leg. si sponsus. §. sed si ipsa fuerit. D eod.* Extat hæc Pauli sententia in *l. si inter. de reb. dub.* Volgò tamen eius quædam interpretatio vetus hoc loco circumfertur, pro ipsius Pauli verbis.

E Quocunque tempore contemplatione mortis inter virum & vxorem donatio facta est, morte secuta conualescit.

Inter virum & vxorem quocumque tempore facta donatio causa mortis nõ statim dominium transfert, sed donatoris morte insecuta conualescit, & plerumque recurrit ad id tempus quo interposita est. *l. sed interim. D. de donat. inter vir. & vxor. l. 40. D. de mort. caus. donat.*

De liberis agnoscendis. Tit. XXIIII.

F Si serua conceperit, & postea manumissa pepererit, liberum parit.

Vt partus liber sit, sufficit matrem fuisse liberam eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. *l. & seruorum. §. ingenuus. D. de stat. hom.*

Si libera conceperit, & ancilla facta pepererit, liberum parit. Id enim fauor libertatis exposcit.

G Liber est partus, si mater libera conceperit, licet ancilla pepererit, idque fauorem libertatis exposcere ait: quoniam ea regula iuris tradita ab Vlpiano in *fragment. tit.* 5. certè partus liber nõ est. Hæc eadem fauoris libertatis ratio subdita perperam est superiori sententiæ in libris excusis. Illa enim sententia ea regula iuris, hæc fauore libertatis contra regulam iuris inducitur.

Si ancilla conceperit, & medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla pepererit, liberum parit. Media enim tempora libertati prodesse, non nocere etiam possunt.

H Hanc quoque sententiam fauor, qui libertatibus exhibetur, extorsit. Sufficit ergo partui liberam matrem vel medio tempore habuisse, licet ancilla conceperit, pepereritque. *l. & seruorum. ad fin D. de stat. hom.*

Ex ea muliere natus, quæ ex causa fideicõmissi manumitti debuit, si post moram libertati factam nascatur, ingenuus nascitur.

A • Qui nascitur post moram fideicommissariæ libertatis matri factam, liber & ingenuus nascitur. *l. 1. §. quæri. D. de suis & legit. her. l. si quis rogatus. D. de fideic. lib l. 3. C. eod.* Emendaui, *post moram*, cùm hic antea legeretur, *per moram.*

Si mulier diuortio facto grauidam se sciat, intra tricesimum diem viro denuntiare debet, vel patri eius, vt ad ventrem inspiciendum, obseruandumque custodes mittant: quibus missis, partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere.

B Ex S C. Planciano de liberis agnoscendis, si diuortio facto mulier se putet prægnantem esse, denunciare id debet intra dies 30. à diuortio connumerandos, vel ipsi marito, vel patri in cuius potestate est, vt custodes mittant: quibus, inquit, missis, partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere. Sed hoc pugnat cum *l. 1. §. quemadmodum. D. de agn. & al. lib.* nisi dicas interim eos cogi omnimodo partum alere, ceterùm eis adhuc in integro esse, partum editum ex se negare.

C Si prægnantem se esse mulier non denuntiauerit, vel custodes ventris missos non admiserit, liberum est patri vel auo natum non alere. Ceterùm negligentia matris quominus suus patri heres sit, obesse non debet.

Si mulier omiserit denuntiationem, vel si custodes non admiserit, non cogitur maritus, vel pater in cuius potestate est, partum agnoscere & alere, nisi verè filius fuerit. Ceterùm filius natus suum se dicere potest. *l. 1. §. sed si maritus. & §. idem per contrarium. D. de agn. & al. lib.* nec enim debet negligentia matris filio præiudicare.

D Si mulier se ex viro prægnantem negat, permittitur marito ventrem inspicere, & ventri custodes dare.

Ex rescripto Diuorum fratrum, si diuortio facto mulier negat se esse prægnantem, mittuntur tres obstetrices ventris inspiciendi causa: quæ si plenum videri renuntiauerint, ventri custodes apponuntur. *l. 1. D. de insp. vent. custodiendoq. par.*

Venter inspicitur per quinque obstetrices: & quod maxima pars earum denuntiauerit, pro vero habetur.

E Si mortuo marito mulier dixerit se esse prægnantem, his ad quos ea res pertinet, ex edicto prætoris denuntiari oportet, vt mittant quæ ventrem inspiciant. Mittuntur autem non tres, vt in superiore specie, sed quinque obstetrices: & quod tres renuntiauerint, pro vero habetur. *l. 1. §. de inspiciendo. D. de inspicien. vent.* Hic non malè Anianus obstetrices, medicas interpretatur: nam & eæ medicinam exhibere videntur. *l. 1. §. sed & obstetrices. D de extr. cogn.*

Obstetricem quæ partum alienum attulit, vt supponi possit, summo supplicio affici placuit.

F Non tantùm mulier quæ partum supposuit, sed etiam obstetrix, quæ ei partum alienum attulit, capitali iudicio tenetur. *l. 2. D. de Carb. edict.*

Quemadmodum filij sui iuris efficiuntur. Tit. XXV.

Pater ab hostibus captus desinit habere filios in potestate: postliminio verò reuersus, tam filios, quàm omnia sui iuris in potestatem recipit, ac si nunquam ab hostibus captus sit.

G Captiuitate suspenditur potius patria potestas, quàm soluitur, propter spem postliminij, quo iure omnia pristina iura recipiuntur. *§. si ab hostib. quib. mod. ius pot. sol.*

Singulæ emancipationes vel iisdem, vel aliis testibus fieri possunt, vel eodẽ die, vel intermisso tempore.

H Filius tribus emancipationibus, & tribus manumissionibus sui iuris fit ex 12. tab. Possunt autem singulæ fieri vel eodem die, vel diuersis: & vel iisdem, vel aliis testibus. Hanc igitur sententiam ad solum filium referimus: nam in ceteris liberis vna emancipatio sufficit, vt in fragm. Vlpiani ostenditur *tit. 23.*

Emancipatio etiam die feriato fieri potest.

Vt quocunq. loco emancipatio fieri potest. *l. emancipari. D. de adopt.* ita & quocunq; die. *l. actus. C. de fer. l. 1. C. Th. eod. tit.* Sed id iure antiquo ipso iure permissum fuisse non videtur, nisi publicæ

publicæ vtilitatis causa, ne semel data libertas euanesceret. Varro *libro 5. de ling. Latina.* Nefasti, per quos dies nefas fari prætorem Do, dico, addico: itaque non potest agi. Necesse est aliquo eorum vti verbo, cùm lege quid peragitur. Quòd si imprudens id verbum omisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio: vt magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus.

Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari, & manumitti potest.

Non omnis magistratus municipalis legis actionem habet: & ideò nec apud omnem magistratum municipalem emancipationes, vel manumissiones fieri possunt. Nam ei apud quem fiunt, vt data sit legis actio omnimodò exigimus. *l. 4. D. de adopt. l. vlt. C. de vind. lib.*

Filiusfamilias emancipari inuitus non cogitur.

Filiumfamilias inuitum non emancipari Iustinianus tradit in *Nouel.* LXXXIX.

De adulteriis. TIT. XXVI.

INuentam in adulterio vxorem, maritus ita demum occidere potest, si adulteriũ domi suæ deprehendat.

Ex M. Catone Gellius refert *lib. 10.* in adulterio deprehensam vxorem sine iudicio impunè necari. Et Cassiodorus *lib. 1. Var.* Pro amore, inquit, pudicitiæ porrigere ferrum maritis, non est leges calcare, sed condere: Idem Rothar. Rex Longobardorum probat in *l. 2. de adulterio,* & Rogerius Siciliæ rex, *tit. de pœn. vx. in adul. dep.* At certè licet iure Romanorum impunè occidatur vxor in adulterio deprehensa, quantum ad legem Corneliam de sicariis, punitur tamen maritus alio modo. *l. 1. § vlt. D. ad l. Corn. de sic. l. si adulterium. § Imperatores. D. de adult. coer.* Non potest igitur vxorem in adulterio deprehensam occidere: at adulterum domi suæ deprehensum occidere potest, nec tamen quemlibet. *l. marito. D. de adult. coerc.* Itaque sic hoc in loco crediderim Paulum scripsisse, *Inuentum in adulterio vxoris.* Vel, *Inuentâ in adulterio vxore, maritus ita demum adulterum occidere potest, si eum domi suæ deprehenderit.*

Eum, qui in adulterio deprehensam vxorem non statim dimiserit, reum lenocinij postulari placuit.

Si in adulterio deprehensam vxorem maritus retinuerit, nec statim dimiserit, lenocinij reus postulari potest. *l. 2. C. ad l. Iul. de adult.*

In causa adulterij dilatio postulata impartiri non potest.

In crimine adulterij nulla dilatio datur, nisi, vt hoc in loco Paulus adiecerat (quemadmodum constat ex *l. in crimine. D. de adult. coerc.* in cuius inscriptione pro *lib. primo,* legendum reor, *lib. secundo*) vt personæ exhibeantur, aut iudex ex qualitate negotij motus hoc causa cognita permiserit. Puto hoc quoque loco non, *impartiri,* vel vt alij codices habent, *impediri,* sed *impetrari,* esse legendum, vt in *l. miles. §. defuncto. D. de adult. coerc.*

De excusationibus tutorum. TIT. XXVII.

INimicitiæ capitales, quas quis cum patre pupillorum habuit, à tutelis excusant, ne paterno inimico pupilli committantur.

Si quis ad extremam perniciem spectantes inimicitias cum patre pupillorũ habuerit, nec reconciliatio interuenerit, à tutela excusatur. *§. inimicitia. de excus. tutor.* vbi nos hæc sententia vti accipienda sit, satis, vt arbitror, fideliter exposuimus.

Ad curam eius, cuius quis tutelam administrauit, inuitus vocari non potest.

Is qui tutelam gessit inuitus non cogitur & curam administrare, nisi libertus sit. *l. libertos. l. curator. C. de excus. tut.*

De potioribus nominandis. TIT. XXVIII.

NOn rectè potiorem videtur nominare, qui causam nominati potioris non expresserit.

Tutela est munus publicum. Ad munera publica vocari solent nominare potiores. *l. 1. Cod. de pot. ad mun. nom. leg. ad subeunda. C. de decur. l. honores. D. eod tit.* iique nominatores perinde tenentur, ac si fideiussissent. Sic igitur & ad tutelam nominantur potiores. *l. 2. D. de fideiuss. & nomin. tut.* Is autem videtur potiorem nominare, qui causam qua sit potior exprimit.

Potior quis esse debet, non solùm gradu generis, sed & substantia rei familiaris.

Cùm quis sit potior quæritur, facultates potius spectamus, quàm propinquitatem generis. Nominandi igitur sunt non tam propinquiores, quàm locupletiores.

Qui potior nominari non possit. TIT. XXIX.

Legendum est ex libris scriptis, *Qui potiores nominare non possint,* quod & subiecta sententia indicat.

LIbertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus dicatur, excusari quidem non potest, sed adiungi illi curator potest.

Libertus patroni, patronæ ve liberis tutor esse cogitur ex S. C. nec se excusare potest potioribus nominatis. *l. libertos. C. de excus. tut.* Sed si minus sit idoneus, ei non quidem tutor, quia tutorem habenti tutor non datur, sed curator adiungitur.

De oratione Diui Seueri. TIT. XXX.

Existimo hanc inscriptionem esse valdè corruptam. Quidam codices habent, *De ratione Diui Seueri:* sed subiecta sententia indicat legendum esse *De rationibus distrahendis:* quæ actio in duplum lege XII. tab. prodita est. Nec vlla est oratio Diui Seueri quæ ad eam iuris speciem pertineat. Inde & in libris scriptis, sic hunc titulum interpretem exposuisse reperi, id est, si tutor aliquid distraxerit. Distrahere autem rationes, est conturbare rationes, vt distrahere funus in *l. 5. D. ad l. Iul. de vi publica.* est turbare, vt ex *lib. 5. tit. eodem. infra.* colligitur. Illud autem participium, *distrahendis,* præsentis temporis significationem habet, vt cùm dicimus, testamenti faciendi, litis contestandæ, rei iudicandæ tempore. Rationibus ergo distrahendis, id est, iam distractis & conturbatis.

DOlo tutoris curatorisve detecto, in duplum eius pecuniæ condemnatione conueniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

Actione rationibus distrahendis in duplum ex XII. tabulis tenetur tutor, qui pecuniam pupillarem intercepit, abstulit, furatus est. *l. tres tutores. D. de admin. tut. l. 1. §. rationibus. D. de tut. & rat. dist.* quæ actio etiam ad curatorem porrigitur. At de aliis furtis hic commodè generalis titulus subiicitur.

De Furtis. TIT. XXXI.

FVr est, qui dolo rem alienam contractat.

Contractatio rei alienæ fraudulosa furem facit. *l. 1. D. de furtis.*

Furtorum genera sunt quatuor: manifesti, nec manifesti, concepti, & oblati. Manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, & qui intra terminos eius loci, vnde quid sustulerat deprehensus est, vel antequam ad eum locum quò destinauerat, perueniret. Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest.

Furtorum genera quatuor esse ait: sed concepti, & oblati, actionum species potiùs sunt furto cohærentes, quàm furtorum genera. *§ furtorum. de obl. quæ ex del. nasc.* Et ideo inferiùs concepti actionem, & oblati actionem dicit, non conceptum, aut oblatum furtum. Manifesti autem fures sunt, qui deprehenduntur in faciendo: & finem faciendi interpretamur, cùm pertulere quò destinauerant. Ex quo satis intelligitur qui nec manifesti fures sint. *l. nec manifestum. D. de furt.* Porrò euenire potest, vt quis eiusdẽ rei & manifestus, & nec manifestus fur sit. *l. vulgaris. D. eo.*

Concepti actione is tenetur, apud quem furtũ quæsitum, & inuentum est: Oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alij obtulit, ne apud se inueniretur.

Concepti actione tenetur is, apud quem res furtiua concepta, id est, quærendo apprehensa est, licet fur non sit. Oblati, qui obtulit ne apud se conciperetur. *§. conceptum. de obl. quæ ex del. nasc.* Oblati simile iudicium proponitur in lege Salica. *titul. de Sepibus.*

Furti actione is agere potest, cuius interest rem non A perdidisse.

Is furti manifesti, aut nec manifesti actionem habet, cuius intetest rem non subripi, si ex honesta causa interest, & si faciendi furti tempote rem tenuit *l.10. l.85. D. de furtis.*

Concepti is agere potest, qui rem concepit, & inuenit Oblati is agere potest, penes quem res concepta, & inuenta est.

Is concepti agit qui rem concepit. Oblati verò is apud quem concepta res est *§. conceptum. de obl. quæ ex delic. nasc.*

B Manifesti furti actio, & nec manifesti, & concepti, & oblati heredi quidem competit, sed in heredem non datur.

Furti actiones heredibus competunt, non etiam in heredes, quia pœnales sunt. *§. non autem. de perp. & temp. act.*

Seruus qui furtum fecerit, damnúmve dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxæ dedi potest.

C Actione furti, vel damni iniuria ex facto seruorum, domini noxali actione tenentur: quod in *titul. de nox. act.* fusiùs pertractatur.

Si seruus furtum fecerit, deinde manumissus fuerit, aut alienatus eum ipso manumisso, vel emptore agi potest. Noxa enim caput sequitur.

Fure manumisso, noxalis actio incipit esse directa: fure vendito, noxalis actio transfertur in emptorem: quia noxa semper caput sequitur. *§. omnis. de nox. act. l.14. De obl. & act.*

D Filiusfamilias si furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur, quia in omnibus noxa caput sequitur.

Fure emancipato, noxalis actio incipit esse directa. Ergo si filiusfamilias furtum fecerit, pater noxal. actione tenetur. Sed receptius est, vt patre filium non defendente, in eum directa actio furti detur. *l. noxalis. & l. prox. D. de nox. act. §. vlt. Inst. eod. tit.*

E Non tantùm qui furtum fecerit, sed etiam is cuius ope, aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.

Is etiam furti tenetur, cuius ope, aut consilio furtum factum est. Hoc genus actionis satis, vt arbitror, dilucidè exposuimus *lib. 4. Inst. c. titul. 1.*

Qui meretricem libidinis causa rapuit, & celauit, eum quoque furti actione teneri placuit.

Puto huc in loco legendum esse, *Qui non meretricem*, vt in *l. fullo §. qui ancillam. D. de furt. quæ est ex hoc libro.* Nam qui meretricem rapuit, & celauit: nec furti tenetur, nec lege Fabia. Ex eodem F loco, & ex eis libris, quibus solæ interpretationes sententiarum Pauli cõtinentur, & in eis tamen hæc verba integra leguntur, esse ea interpretis, non Pauli conicio.

Furti manifesti actio, præter pœnam quadrupli, ipsius rei persecutionem, genere vindicationis, & conductionis continet.

Furti manifesti actio est in quadruplum ex iure prætorio, & merain pœnam continet: extra pœnam est rei persecutio, quam aut vindicando, aut condicendo dominus potest auferre. *§. vlt. de obl. quæ ex del. nasc.*

G Furti oblati actio aduersus eum qui obtulit tripli est pœna, & ipsius rei repetitio.

Gellius *lib. 11 cap. 18.* vt scribit, furti concepti, item oblati tripli pœna est. Et de his poro sensisse Gaium in *l. 3. D. qui satisd. cog.* & hunc ipsum auctorem *lib. 5 tit. de ab. act.* Hic autem malè vulgò legitur, *Furti concepti*, idcirco emendauimus, *Furti oblati*: nam actione concepti qui obtulit, non tenetur.

Furti quocunque genere condemnatus, famosus efficitur.

H Furtorum quatuor sunt genera. Quocunque genere, suo nomine damnatus, famosus est, *l. furti. D. qui not. infam.* quo in loco verisimile est hæc Vlpianum addidisse, siue concepti, siue oblati.

A Quæcunque in caupona, vel meritorio stabulo, diuersorióve perierint, in exercitores eorum furti actio competit.

In eum qui nauem, cauponam, vel stabulum exercet, in duplum est actio iure prætorio, quasi ex maleficio, si habitatorum, vel eorum quis furtum fecerit, quorum opera nauem, cauponam, stabulum exercet. Vectorum tamen, viatorúmve factum non præstat. *l. 1. D. de furt. adu. nau. caup. stab.*

B Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit, quam si & ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest.

Furti tenetur debitor qui rem pignoratam creditori subtrahit: quam si postea, & ipse furto amiserit, nihilominus furti actionem habet: atque ita hoc casu fur furti agit. *l. itaque. § pen. D. de fur.* in quo negationem superesse notauimus *lib. 4. Instit. titul. 1.*

C Pater, vel dominus de ea re quæ filiofamilias, vel seruo subrepta est, furti agere potest. Interest enim ei deferri actionem, qui de peculio conuenitur.

Si res pecoliaris subripiatur filiofamilias, vel seruo, actio furti patri, vel domino adquiritur, qui & de peculio actiones pati solet: & ideo eius maximè interest rem peculiarem non subripi. *l. si quis vxori. §. si seruus. D. de furtis.*

Si rem quam tibi commodaui, postea subripui, furti actio competere tibi non poterit. Rei enim nostræ furtum facere non possumus.

D Si is qui rem tibi commodauerit, eam subripiat, furti non tenetur: quia rei suæ furtum non fit, quæ tamen ratio interdum falsa est, vt in debitore pignus subtrahente superius dictum est: & hoc quoque casu nonnunquam commodator furti tenebitur. *l. creditoris. §. dominus. leg. si is qui rem commodasset. D. de furtis.*

Si cùm furtum quis quærit, damnum iniuria dederit, actione legis Aquiliæ tenebitur.

E Quamuis in alienis ædibus furtum conquirere, & concipere liceat, si tamen quærendo damnum iniuria detur, legis Aquiliæ actionem dari placet. Nam & si magistratus damnum iniuria dederit, cùm pignora ex lege capit, Aquilia locum habet. *l. quemadmodum §. magistratus. D. ad l. Aquil.*

Ob indicium comprehendendi furis præmium promissum iure debetur.

Indicia, & similia accipere turpe non est, ideoque repeti non potest quod ob eam caosam datũ est *l. 4. § vlt. D. de cond. ob turp. caus. l. falsus. § solent. D. de furt.* Quinimmò & si promissa sint indicia, rectè petuntur vel actione doli, vel actione in factum prætoria, puta, si inter nos ita conuenerit, vt ego furem indicarem, tu dares indicia. *l. solent. D. de præscript. verb.* vel actione ex stipu- F latu, si stipulatio intercesserit.

Siue segetes per furtum siue quælibet arbores cæsæ sint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur.

De segetibus, arboribusque cæsis lege XII. tab. prodita est actio *l. 1. l. pen. D. de arb. fur. cæs.* vt Plin. *lib. 17. cap. 1. & lib. 18 cap. 3.* explicat. Sed in duplum redacta est edicto prætoris, vt ostendit *l. furtim. §. vlt. D. eod.* quæ ex libris ad edictum sumpta est. Tunc verò maximè huic actioni locus est, cùm furtim arbores cæsæ sunt, etiam si contrectatio, atque adeò furtum earum non G intercesserit, *l. furtim. l. faciendæ. D. eod.* Itaque in hac Pauli sententia, aut *per furtum*, furtim interpretabimur, aut eos potius codices sequemur, à quibus in Basiliensi editione adnotatum est hęc verba, *per furtum*, abesse. Dupli actio impubere segetem furtim cædente ex lege XII. tab. est, vt Plin. scribit. Sed eam, vt diximus, edictum ad omnes casus porrexit.

Qui tabulas, cautionésve subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur: Nec refert cancellatę, nécne sint: quia ex his debitum dissolutum esse comprobari potest.

H Integra hæc sententia extat in *l. fullo. §. vltim. D. de furtis.* Ergo is, qui tabulas, aut cautiones subripuit, non tantùm pretij tabularum, sed etiam summæ tabulis adscriptæ, nomine furti tenetur. Eademq; actio est, si tabulæ sint cancellatæ, in pretiũ tabularum, & in id quanti interest creditoris tabulas cancellatas non

subripi:

subripi: quòd ex eis aliquando calumniante debitore, & indebitum solutum esse contendente, debitum solutum esse comprobare possit. *l. qui tabulas. D. de furtis.* Quidam codices habent, *quia ex his debitum dissolutum interest comprobari*: quidam, *quia ex his debitum magis solutum esse comprobari potest.*

Seruus qui in fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

Seruus fugitiuus, si nondũ ab alio possideatur, à domino quidem possidetur: sed si interim alteri furtum faciat, non tenetur dominus actione noxali, quia eum in sua potestate non habet. *l. seruo. §. vlt. D. de furt. l. quotiens. §. in potestate. D. de nox. act.* quod valdè pugnat cum *l. si seruus seruum. §. seruus autem. D. ad l. Aquil.* nisi hanc distinctionem admittimus. Aut seruus fugitiuus ab alio possidetur, aut non: Si ab alio non possidetur, dominus noxali actione non tenetur, quia exhibendi eius potestatem non habet, & hoc translatitium est, vt noxalem actionem recusare possit is, qui serui exhibendi potestatem non habet. Quòd si ab alio possidetur bona fide, dominus noxali actione tenetur, quia iam à possessore repetẽdi serui potestatem habet: ipse autem bonæ fidei possessor non tenetur. Et hoc dicimus, cùm debitum seruũ actoris fieri volumus, alioquin bonæ fidei possessor certè noxali actione tenetur: sed si in rem agat, exceptione repellitur. *l. bona fide. l. & generaliter. D. de nox. act.* Et ita hæc quæstio, malè ab interpretibus discussa, meo quidem iudicio, explicanda est.

De operis libertorum. Tit. XXXII.

Libri scripti habent, *De operibus libertorum.* quod loquendi genus probauimus in frag. Vlpia. *tit. 19.*

EGentem patronum libertus obligatione doni, muneris, operarum, solutus, alere cogendus est, pro modo facultatum suarum.

Si libertus doni, muneris, operarum obligatione liber dimissus sit, ex lege Iulia de maritandis ordinibus, cuius verba referuntur in *l. qui libertinus. D. de oper. libert.* patrono quidem perinde denegabitur bonorum possessio contra tabulas, ac si operas exegisset, aut vendidisset. Sed tamen egenti alimenta non denegabuntur. *leg. libertus qui operarum. D. de oper. libert.* eaque pro modo facultatum præstabuntur. *l. si quis a liberis. §. solent. D. de agn. & al. lib.*

IVLII PAVLI SENTENTIARVM,

LIBER III.

De Carboniano edicto. Tit. I.

SI fratri puberi cõtrouersia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat, variatũ est. Sed magis est; vt differri nõ debeat.

Omninò legendum est, *Si fratri impuberi controuersia fiat, an pro parte puberis, &c.* Puberi non datur bonorum possessio Carboniana *l. 3. §. puberi. D. de Carb. edict.* At si duobus impuberibus fiat controuersia, & vnus pubuerit, alter non pubuerit, propter impuberem puberis controuersia differtur. *d. l. 3. §. ibidem Iulianus.* Quod hæc sententia non ita obseruari ostendit, cùm ab initio puberi simul & impuberi fit controuersia: nec enim propter impuberem, puberis controuersia differtur. Igitur duobus impuberibus datur Carboniana, & quamdiu vel vnus impubes est, in alterius persona Carboniana pubertate non finitur. At si puberi & impuberi controuersia fiat, impuberi Carboniana datur, non etiam puberi, propter impuberis fratris personam.

De bonis liberti. Tit. II.

IN bonis liberti prior est patronus, quàm filius alterius patroni. Itemq; prior est filius patroni, quàm nepos alterius patroni.

Patronus patroni filio, patroni filius patroni nepoti obstat: quia proximus quisq; ad hereditatem liberti vocatur. *l. si libertus præterito. §. pen. D. de bo. lib. l. pen. D. de adsig. liber. l. 4. De op. lib.* neque locus est edicto nouo. *l. 2. §. vlt. l. libertinus §. vlt. D. eod.*

A Item ad liberti paterni, vel auiti bonorũ possessionem vocantur liberi qui sunt in adoptiua familia *l. patroni filia. C. eod.* Itemque concepti post mortem aui. *l. Paulus. §. Paulus. D. de bon. lib.* quæ tamen omnia in successione ingenuorum non obseruantur.

Libertus duos patronos heredes instituit, alter eorũ viuo liberto moritur, is qui superest, contra tabulas testamenti, bonorum possessionem rectè postulat.

Hanc sententiam deprauatam esse manifestissimum est. Nec enim institutis heredibus solet dari bonorum possessio contra
B tabulas. In quibusdam codicibus legitur, *duos patronos habere instituit*, malim *duos patronos habuit, alter eorum viuo liberto moritur, &c.* Hic erit sensus, Si ex duobus patronis alter viuo liberto decesserit, ei soli qui superuixerit, partis vtriq; debitæ, bonorum possessionem contra tabulas dati *l. communis. D. de bon. libert.* quę vti dispungenda sit, *lib. 1. Obser. ostendi cap. 14.*

Libertorum hereditas in capita, non in stirpes diuiditur: & ideo si vnius patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est, æquales portiones habebunt.

C Liberi patronorum hereditatem liberti inter se diuidunt in capita, nõ in stirpes. *l. si libertus præterito. §. vlt. D. de bon. lib.* quod in ingenuorum successione non semper obseruatur.

Patronus, vel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti, ęs alienum liberti pro portionibus exoluere cogantur.

Patrono, liberisve patroni debetur semis bonorum ex lege Papia. Igitur si ex semisse patronus instituatur, satisfactum ei est. At necesse est vt pro semisse æs alienum exoluat. Nam bona dedu-
D cto ære alieno intelliguntur. Credo sub hoc titulo etiam positam fuisse sententiam *l. sicut. D. de iur. patr. & l. liberto per obreptionem. D. de bon. libert.*

De lege Fabiana. Tit. III.

Lex pro edicto sumitur, vt in *l. 1. §. 1. D. vnd. cogn.* & apud Ciceronem, Lex annua, apud Varronem, Lex prætoria.

EA quæ in fraudem patroni à liberto quoquomodo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono,
E quàm à liberis eius reuocantur.

Libertates datæ in fraudem patroni, ipso iure nullæ sunt, id est, ex lege Ælia Sentia auctore Vlpia. *in fragm.* Ceterarum rerum alienatio non prohibetur, sed rescinditur per actionem Fabianam siue Caluisianam, quæ etiam liberis patroni dantur, *leg. 1. §. pen. D. si quid in fraud. patr. fac. sit.*

De Testamentis. Tit. IIII.

TEstamentum facere possunt masculi post completum 14. annum, fœminæ post duodecimum.

F Masculi à quartodecimo anno, fœminæ à duodecimo completo testamentum facere possunt. *l. a qua ætate. D. qui test. fa. poss.* Pupilli igitur testamentum facere non possunt: Quod remissum olim fuit pupillis tribunis militum *l. vlt. C. de test. mil.* & à Constantino, pupillis profitentibus cœlibatum, auctore Sozomenò & Nicephoro.

Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo pleriq; pubescunt, id est, anno decimo octauo.

Plenæ pubertati datus est annus decimus octauus. *§. minorem. de adop.* Ea ætate spadones testamentum facere possunt, id est,
G castrati. Omnino enim nunquam fuêre prohibiti. *l. 6. D. de lib. & post.* Sed hodie constitutum est, vt eunuchi exemplo ceterorum testamentum facere possint. *l. eunuchis. C. qui testa. fac. poss.* id est, anno XIIII.

Filiusfamilias, qui militauit de castrensi peculio tam communi, quàm proprio, iure testamentum facere potest. Castrense autem peculium est, quod in castris adquiritur, vel quod proficiscenti ad militiam datur.

Filiusfamilias de castrensi peculio post missionem iure com-
H muni testatur, iure singulari in militia. Castrense autem peculium est quod occasione militiæ adquiritur. *l. 4. l. castrense. D. de castr. pecul. l. si filius. C. famil. ercisc.* id Græci ἰδιόκτητον vocant: quasi castrense, ἤτοι ἰδιόκτητον, de quo etiam filiusfamilias ex constitutionibus liberè testari potest.

Cæcus testamentum facere potest, quia accire potest adhibitos testes, & audire sibi testimonium perhibentes.

Cæcus qui intelligit quid agatur, testamentum facere potest, quia testes accire potest. Sunt namq; acciendi, & rogandi testes ab ipso testatore. *l. heredes. §. pen. D. qui test. fa. poss.* Potest item audire sibi testimonium perhibentes, quos vtique vt exaudiat necesse est: vt in surdo apparet, qui etiam sublato testamento per æs & libram, ob eandem rationem testari non potuit. *l. pen. D. unde cog.* Necesse, inquam, est exaudiri testes, cùm & ita eos testator appellet, *Vos Quirites testimonium perhibetote*, auctore Vlpiano in fragm. *tit. 20.* lego, *perhibetote*, non *prebitote*, ex Isidoro. Apuleius *lib. 11. de Asin. aureo*: Introductis quibusdam septem testibus, obrestata fidem præsentium singula demonstrat anxiè, verba concepta de industria quodam tabulis prænotante: Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, saluæ aures, illibatæ labiæ, mentum solidum. Vos in hanc rem boni Quirites testimonium mi perhibetote. At, vt ad cæcum redeatur, his verbis Paulus ostendere voluit, nihil esse, quo cæcus testamentum facere prohibeatur. Et hodie cæco etiam licet testamentum facere ea forma quæ præscripta est in *l. hac consultissima. C. qui testamentum fac. possunt.*

Furiosus tempore intermissi furoris testamentum facere potest.

Furiosus iure testatus videtur, si eo tempore fecerit testamentum, quo furor eius intermissus est. *§. furiosi. quib. nō est perm fac. testam. l. furiosum. C. qui testam. fac. poss.*

Mulieri quæ luxuriosè viuit bonis interdici potest.

Meretrici bonis interdicitur. Extat hæc sententia in *l. & mulieri. D. de cur. fur.* quam ego in vno tantùm, sed eo tamen peruetusto codice scripto hoc loco positam inueni.

Moribus per prætorem bonis interdicitur, hoc modo: QVANDO TVA BONA PATERNA, AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI EA RE, COMMERCIOQVE INTERDICO.

Quoniam is cui bonis interdictum est, testamentum facere non potest ideo sub hoc titulo explicatur, quemadmodum fiat bonorum interdictio per prætorem. Ait autem eam moribus fieri: alibi lege fieri dicitur. Sed cœpit à moribus primùm, deinde translata est in XII. tabul. *l. 1. D. de cur. fur.* M. Tul. *in Cato. maiore.* Vt quemadmodum, inquit, nostro more male rem gerentibus patriis bonis interdici solet. Fit autem his verbis, *Quando tua bona paterna, auitaq., &c.* Antea legebatur, *habitaque*, pro, *auitáque.* Sic in *l. priuilegio. C. de decur.* vbi pro, *assuetus*, vet. lib. habent, *habitus*, id est, auitus rectissimè: Hic enim est legis sensus, Auo decurione, patre milite, vel patre decurione, auo milite natum, curiam vtrobique sequi potius quam militiam. Sic Cic. *de Senect.* Arbitror te audire Scipio hospes tuus habitus Masinissa. scriptum enim est antiquo more habitus, pro auitus: quod nec Planudes qui *παππῷος* vertit, nec cæteri interpretes intellexerunt. Sic Valerius *lib. 6. cap.* Liberè dicta aut facta, de eodem Scipione loquens, Recens, inquit, ipsius victoria Numantina, & patris Macedonica, deuictæ Carthaginis spolia habita, ac duorum regum Siphacis, & Persei ante triumphales currus catenæ, ceruices totius tunc fori clauserunt. Sic Tullij inscripta est oratio pro Cluentio Habito, id est, Auito, vt Flor. est scriptum in *l. Cicero. D. de pæn.* Habitus enim si penultimam corripias, nomen Romanum non est. Sic *Obser. 1.* ostendimus, *Habe*, scribi pro *Aue.* Sic in libro Ciceronis de Vniuersitate, *Sin minus*, inquit, *id quod habemus animo consequimur:* quem locum nemo adhuc intellexit, aut repurgauit. Scribit autem, *habemus*, pro, *auemus.* Item scripserat, *omnino*, quod his Græcis respondet *πάντη πάντως*, non *animo.* Error natus est ex his notis, *animo, omnino* Sed ad rem: neq; enim illud omittendum est, in quibusdam Codicibus hac in formula interdictionis pro *ea re*, legi *are*: non omninò malè. Alij habent, *ab eare tibi, commercioq, interdico.*

Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi seruus facere nō potest. Sanè valet testamentum id quod ante captiuitatē factū est, si reuertatur, iure postliminij: aut si ibidē decedat, beneficio legis Corneliæ: qua lege etiam legitimæ tutelæ, hereditatésque firmantur.

Eius qui apud hostes est, testamentum quod ibi fecit, non valet: sed quod dum in ciuitate fuerat, fecit, si redierit, iure postliminij, si ibi decesserit, ex lege Cornelia valet. *§. vlt. quib. non est perm fac. test.* Quidam putant postliminium per errorem dixisse Impp. legem Corneliam in *l. captum. C. de postlim. & redempt. ab host.* sed falluntur: quoniam ibi lex Cornelia non ad reuersum filium, sed ad patrem referenda est, qui decessit apud hostes, vt in *l. vlt. C. quib. ex cau. maior in integ. restit.* At non tantùm testamentarias lex Cornelia, sed etiam legitimas hereditates, tutelásque confirmat. *l. bona. in princip. D. d. cap. & postl. l. 1. §. 1. D. de suis & legit. hered.*

In insulam relegatus, & in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet ciuitatem, testamentum facere potest, & ex testamento capere.

In insulam relegatus capite non minuitur, & ideo testamentum facere potest. *l. eius. §. sed relegati D. qui testam fac. poss. l. relegatorum §. fine. D. de interd. & releg.* Eadéq. ratio est in opus publicū ad tempus dati. *l. capitalium. §. cætera pœnæ. D. de pæn.* quod malè Anianus de damnato in metallum ad tempus, interpretatur. Hic enim mediam capitis deminutionem patitur.

Plures quàm septem ad testamentum adhibiti non nocent. Superflua enim facta prodesse, iuri tamen nocere non possunt.

Plures quàm septem testes in testamentis adhiberi possunt. *l. heredes. §. 1. D. qui testam fac. poss.* Idque, licet superfluum sit, prodesse potius, quàm nocere debet. Iuri enim nostro superflua non nocent.

In aduersa corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

Ægrotus, qui non est in potestate mentis suę, vt ferè fit in graui periculosoque morbo, testamentum facere non potest. Extat hæc sententia in *l. in aduersa. D. qui test. fac. poss.*

Prodigus recepta vitæ sanitate, ad bonos mores reuersus, & testamentum facere, & ad testamenti sollemnia adhiberi potest.

Prodigus cui moribus bonis interdictum est, nec testamentum facere, nec testis ad testamentum adhiberi potest *l. is cui. D. qui test. fac. poss.* At sanis moribus receptis, sicut ipso iure, desinit esse in potestate curatoris. *l. 1. D. de cur. fur.* ita statim & testamentum facere, & testis ad testamentum adhiberi potest.

Ex his qui ad testamentum adhibentur, si qui sint qui Latinè nesciant, vel non intelligant, sed tamen sentiant cui rei sint adhibiti, non vitiant testamentum.

Testamenta Latinè fiebant, vt ostendi in fragm. Vlpiani *titul. 25.* Ex testibus autem si qui sint qui Latini sermonis cognitionem non habeant, non vitiatur testamentum, dummodo cui rei adhibeantur, intelligant. *l. qui testamento. §. vltim. qui testam fac. possunt.*

Condicionum duo sunt genera: aut enim possibilis est, aut impossibilis. Possibilis est, quæ per rerum naturam admitti potest: impossibilis, quæ non potest. Quarum altera ex euentu expectatur, altera submouetur.

Loquitur Paulus de condicionibus institutionum, & possibilem expectari ait, impossibilem pro non scripta haberi. *§. impossibilis de hered. instit.* definitque possibilem ita, cui rerum natura impedimento non est, quo minus existat: contrà impossibilem, cui rerum natura impedimento est. *§. si impossibilis. de inutil. stipul.*

Condiciones contra leges, & decreta principum, vel bonos mores, adscriptæ nullius momenti sunt, veluti, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, SI HOMICIDIVM FECERIS, SI BARBARO HABITV PROCESSERIS, & his similia.

Vt impossibiles condiciones, ita quæ contra leges, vel decreta principum, vel contra bonos mores sunt, pro nō scriptis habentur, nec institutionem extranei vitiant. *l. condiciones. D. de cond. instit.* At si filiusfamilias fuerit institutus sub condicione impossibi-

possibili, vel prohibitosi, vel legibus interdicta, in eo hæc primùm occurrit ratio, quæ efficit vt institutio non valeat, quia potestatiua condicio non est: qua ratione abrepta filius ab intestato rem vindicabit, *l. filius. D. de cond. instit.* & hæc est proximior ratio. Sequenti ratione, quod scilicet impossibilis sit condicio, solus extraneus vtitur: qua fit vt perinde admittatur ac si purè institutus esset. Hæ autem condiciones, SI VXOREM NON DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, quarum hîc Paulus meminit, sunt contra leges Iuliam & Papiam.

Quoniam non apparet quis sit heres institutus, institutio non valet. Quod euenit, si testator plures amicos vnius nominis habeat.

Si Titius heres institutus sit, & duo eiusdem nominis amici testatoris sint, nec appareat de quo senserit, neuter est heres, *l. in tempus. §. 1. D. de her. instit.*

Heredes aut instituti, aut substituti dicuntur. Instituuntur primo gradu: Substituuntur secundo, vel tertio scripti.

Idem Modestinus scribit in *l. 1. D. de vulg. & pup. subst.* ex qua maximè vellem hinc tolli verbum, *scripti.* At, vt Paulus ait, primo gradu est institutus, secũdo substitutus, tertio substituti substitutus, sequentibus gradibus scripti, substituti etiam appellantur. Igitur institutio est primi gradus, Substitutio est secũdi gradus, vel sequentium institutio. Gaius ita definit in Institutt. tit. Secundi heredis institutio. Et hoc etiam quasi ambitu verborum Paulus substitutionem significauit in *l. ex facto § Lucius. D. de vulg. subst.* Sed alia est substitutio secundi gradus, alia sequentium: alia institutionem, alia substitutionem sequitur: illa definitur à Gaio, hæc non item.

Substituere quis purè & sub condicione potest, & tam suis, quam extraneis, tam puberibus, quam impuberibus.

Substitutio aut purè fit, aut sub condicione. Purè sic, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS HERES ESTO: SI FILIVS MEVS HERES ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. Sub condicione hoc modo, SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES ESTO: SI TITIVS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO MEO IMPVBERI HERES ESTO. *l. qui liberis. l. vltim §. 1. D. de vulga. & pup. substit.* At Anianus hic substitutum purè eum esse interpretatur, cui datus non est substitutus. Contra eum cui datus est substitutus, sub condicione substitutum esse, & tertio gradu scriptum propriè scriptum appellari: quod totum apertè falsum est. Porrò Paulus ait, substitutionem tam suis fieri quàm extraneis, & tam puberibus, quam impuberibus. Suis vel extraneis heredibus puberibus fit vulgaris: Suis impuberibus, vulgaris, aut pupillaris: Extraneis impuberibus vulgaris tantum.

In quot vult vncias testator hereditatem suam diuidere potest. Impleto asse, sine parte heredes instituti ad prioris assis semissem æquis portionibus veniunt.

Assis distributio solet fieri in XII. vncias: potest tamẽ testator, vel in plures, vel in pauciores vncias hereditatẽ diuidere, *l. interdum. §. pater fam. D. de her. inst.* At si asse expleto heredes sine parte instituat, hi alium assem occupant, vel ad solemnem assis distributionẽ ratione reducta, ad prioris assis semissem æquis portionibus veniunt. Rectè notat Anianus secus esse, si expleto asse ita scripserit, EX RELIQVA PARTE ILLI HEREDES SVNTO, *l. item quod. § pen. D. de her. inst.*

Seruus alienus cum libertate heres institutus, institutionem non infirmat: sed libertas, vt alieno, superuacuè data videtur.

Si seruum alienum liberum & heredem esse iussi, hereditatis datio valet, libertatis datio non valet, quoniam seruo alieno libertas inutiliter datur, ideoq; si is postea meus effectus sit, neutrum valet, *l. si alienum. D. de her. instit.*

Filio & extraneo æquis partibus heredibus institutis, si præterita adcrescat, tãtum suo auocabit quantum extraneo. Si verò duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit.

Filia præterita non infirmat testamẽtum, sed scriptis heredi-

A bus adcrescit, suis in virilem, extraneis in dimidiam, auctore Vlpiano *in fragm. tit. 22.* Theophilo *in §. 1. de exhered. lib.* Sed si vnà extraneus & suus heredes scripti sint, eadem ratione singulis adcrescit ad virilem: & si plures extranei, pluresque sui, extraneis ad dimidiam, suis ad virilem. Item si duos filios, vnum extraneum, huic ad semissem, illis ad trientem. Sed hoc ius est à Iustiniano sublatum.

Talis est postumorum institutio, SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE: si viuo eo nascantur, rumpunt
B testamentum.

Postumus qui institutus est ex iure antiquo, non videtur institutus ex lege Vellea: & contrà, qui est institutus ex lege Vellea, non videtur institutus ex iure antiquo, *l. commodissimè, l. Gallus. §. forsitan. D. de liber. & postum. l. si pater filium. D. de vulg. substit.* Sed hoc puto Iustinianum emendare in *l. vlt. C. de post. her. inst.*

Nepos postumus, qui in locum patris succedere potest, ab auo aut heres instituendus est, aut nomina-
C tim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum.

Suasit Gallus, ne rumperentur, vel irrita fierent testamẽta, vt nepotes qui sunt in vtero nurus, superstite filio, auus institueret, vel exheredaret: quoniam fieri potest vt viuo auo filius moriatur, ac deinde post mortem aui nato nepote præterito, vel rumpatur testamentum, vel irritum fiat, *l. Gallus. D. de lib. & post.*

Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere, aut se rebus eius immiscuit, repudiare eam non potest,
D etiam si damnosa sit.

Qui semel adiuit, pro herede gessit, aut miscuit se, postea abstinere non potest, nisi beneficio ætatis per restitutionem in integrum *§. extraneus de here. qual. & diff. l. sicut. C. de repu. her.* quod in eo locum habet, qui sine cretione scriptus est.

De S. C. Silaniano. TIT. V.

Hereditas eius qui à familia occisus esse dicitur, ante habitam quæstionem adiri non potest, neq; bo-
E norum possessio postulari.

Ex S. C. Silaniano domino occiso, de seruis qui sub eodem tectu fuerunt, nec domino auxilium tulerunt, quæstio habetur, suppliciumque sumitur: nec antè, vt edicto prætoris comprehẽsum est, adiri hereditas, aperiri, recitariue tabulæ, aut bonorum possessio peti potest, quàm de eis quæstio ex S. C. habita, suppliciumq; sumptum sit, *l. 3. §. non tantum. l. 5. in prin. D. de S. C. Silania.* Et hæc non tantum si à familia, sed etsi ab alio dominus occisus dicatur.

F Occisus videtur nõ tantùm qui per vim, aut per cædem interfectus est, velut iugulatus, aut præcipitatus, sed & is qui veneno necatus dicitur. Honestati enim heredis conuenit, qualemcumque mortem testatoris inultam non prætermittere.

Occisi appellatione continetur, qui per vim, aut cædem interfectus est. Is autem qui veneno interemptus est, non pertinet ad S. C. Silanianum, etiam si quidam ex seruis venenum præbuerit, *l. 1. §. occisorum. D. de S. C. Silan.* sed mors vindicatur ab
G herede, *l. cum fratrem. C. de his quib. vt indig.*

Domino occiso, de ea familia quæstio habenda est, quæ intra tectum fuerit, vel certe extra tectũ cum domino eo tempore quo occidebatur.

Ad S. C. Silanianum hi etiam pertinent qui extra tectum, vt puta in itinere, cum domino fuerint cùm occideretur, *l. 1. §. cum dominus. D. de S. C. Silan. & inf. 6. sententia.*

Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquomodò manus intulisse, de familia eius quæstio non est ha-
H benda, nisi forte prohibere potuit, nec prohibuit.

Si quis sibi manus intulerit, cessat S. C. Silanianum, puniendi tamen sunt serui, qui cùm prohibere possent, non prohibuerunt: idque heres defuncti exequetur, *l. 1. §. si fibi manus. D. de S. C. Silan.*

Neroniano Senatusconsulto cauetur, vt occisa v- A xore, etiam de familia viri quæstio habeatur: idémque vt iuxta vxoris familiam obseruetur, si vir dicatur occisus.

De quæstione familię facta sunt plotima Senatusconsulta, vt ostendi *lib 1. Obser. cap.* 18. Id de quo agitur boc in loco Nerone A. 11. & Pisone Coss. factum est, in quo hoc inter cætera continetur, vt viro, aut vxore occisa, perinde habeatur quæstio de vxoris, aut de viri seruis, ac si eius, qui occisus à familia dicitor, proprii essent serui, *l. 1. §. si vir. D. de Senatusconsulto Silan.* Neronia- B num S. C. aliam in rem citatur ab Vlpiano *in fragmen. titul. de legat.*

Serui, qui sub eodem tecto fuerunt, vbi dominus perhibetur occisus, & torquentur, & puniũtur, & si testamento occisi manumissi sint. Sed & hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt.

De his quoque seruis quæstio babetur, suppliciumq; sumitur, qui testamento manomissi sunt, si vel sub eodem tecto fuerint, vel extra tectum cum domino cùm occideretur, *l. 3. §. de his. D. de S. C. Silan.* Idq; etiam S. C. Neroniano cautum fuisse Corn. C Tacitus scribit, *lib.* XIII.

Serui de proximo si cùm possent ferre, audiris clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur.

In S. C. Silaoiauo sub eodem tecto hi enã videntur fuisse, qoi in protimo fuerunt, & clamores exaudierunt, nec ad auxilium ferendum accurrerunt, *l. 1 §. eod. D. de S. C. Silan.*

Seruos, qui in itinere circundatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehẽsos & torqueri, & summo supplicio affici placuit. D

Cùm dominus io itinere est occisus, de his qui cum domino erant, & profugerunt, vltimum supplicium sumitur, *l. 1. §. cum dominus D. de S C. Silan.*

Habetur de familia quæstio, & si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest, an extraneus, an ex liberis sit.

Si heres testatorem occidisse dicator, de seruis quæstio habetur in caput heredis. Idque verissimom est si extraneus heres sit, quia nuodum dominus est. Sed & in necessario herede licet sta- E tim ipso iure heres existat, idem Paulus admittit: & hoc planè casu serous io caput domini torqueri videtur, *l. & si certus. §. 1. de S. C. Silan.*

Omnibus qui contra voluntatem defuncti faciunt, vt indignis aufertur hereditas, si nihil testamẽto in fraudem legis fuerit cautum.

Si heres non pareat legitimę voluntati testatoris, ei hereditas aufertor, quasi indigno, & ad fiscum pertioet. Et hoc olim obtinuisse verum est, *l. vlt. § vlt. C. de fideic.* Excipitur causa sepultu- F ræ ab Alexandro in *l. 5. C. de his quib vt indig.* quam legem eundem Alexandrum intelligere arbitror in *l. 5. C. de relig. & sumpt. fun.* dum ait, Ne ob neglectã defuncti voluntatem circa faciendum monumentum bona fisco deferantur, prætetitis Constitutionibus cautum esse. Idemq; porrectũ fuisse videtur ad omnes alias causas Iustioiani temporibus, vt argumento est *l. si quis in suo. C. de inof. testam.* At ex *No.* 1. eiusdem Iustiniani, expellitur quidem heres ab bereditate, oon tamen qoasi indignus. Ait, *Si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.* Exemplo sit P. Sextilius Rufus, qui voluntati defuncti prætulit legem Voco- G niam, vt Cicero narrat *in 2. de finib.*

Siue falsum, siue ruptum, siue irritum dicatur esse testamentum, salua eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat.

Heres scriptus in possessionem mittitur ex edicto Diui Adriani, etiam si falsum, ruptom, aut irritum testamentum esse dicatur, saluo eorum iore, *l. vlt. C. de codi. l. 2. C. de edict. Diui Adr. toll. l. quisquis. C. quorum appel. non rec. & Nou. Valentiniani De testam.* Hodie oon ex edicto Adriani, sed ex Coostitutione Iu- H stiniani in possessionem missio fit, *l. 3. C. de edict. Diui Adri. toll.* Et ideò cùm *in d. l. vlt. & l. quisquis. in C. Th.* additum esset, *ex edicto D. Adriani,* ea verba in suo Codice Iustinianus subtraxit. Idem factum opinor in *l. filiam. D. ad Trebel.* Ex edicto D. Adriani missio, anno finiebatur: ex Constitutione Iustiniani est per-

A petua. Ex edicto Diui Adtiani ab herede scripto vicesima pars hereditatis fisco præstabatur: ex Constitutiooe Iostiniani non præstatur.

Si inter heredem institutum, & substitutum controuersia sit, magis placuit eum in possessionem rerum hereditariarum mitti qui primo loco scriptus est.

Si inter institutum, & sobstitutũ sit controuersia de hereditate ex edicto D. Adriani ioterim institutus mittetur in possessionem potius, quàm substitutus, *l. 1. C. de edict. D. Adr tol.*

B Scriptus heres vt statim in possessionem mittatur iure desiderat. Hoc post annum impetrare non poterit.

Ex edicto Diui Adriani post annum scripti heredes in possessiooem rerum hereditariarum non mittuntur. Quod & in sua Constitutiooe Iustiniaous indicat, illis verbis, *Siue enim post annale tempus.*

In eo testamento heres scriptus, quod nec vt oportuit, oblatum, nec publicè recitatum est, in possessionem mitti frustra desiderat.

C Non fit missio ex edicto Diui Adriani, nisi, vt etiam Iustiniani constitutione cauetur, testamentum ostendatur non cancellatum, neque aholitom, neq; ex quacumque suæ formæ parte viriatum: Sed quod prima figura, id est, prima specie, siue prima inspectione sioe omni vituperatione appareat, & depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit, *l. 3. C. de edict. D. Adriani tol.* Præterea publicè recitatum testamentum vt sit, omnimodo exigimus.

In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus priusquam iure D ordinario experiatur, improbè mitti desiderat.

Ex edicto Diui Adriani in earum tantummodo rerum possessionem heres scriptus mittitur, quas testator possedit mortis tempore: quod & ex Constitutione Iustiniani locum obtinet. Ceteras verò non ante nanciscitur, quàm petitione hereditatis egerit, & vicerit.

De legatis. Tit. VI.

PER præceptionem vni ex heredibus nummi legati qui domi non erant, officio iudicis familiæ erciscũ- E dæ a coheredibus præstabuntur.

Si vni ex heredibus pecunia quæ domi relicta non est, prælegata sit, à coheredibus perinde præstabitur officio iudicis familiæ erciscuodæ, atque si io hereditate inuenta esset, *l. heredes. §. vlt. & l. prox D. fam ercisc.*

Ante heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, siue alter, siue vterque adeat, potest.

F Olim inter medias institutiones legari poterat, ante institutiones non item. Hodie æquè ante institutiones, atque inter medias institutiones rectè legatur, ex Constitutiooe Iustiniani, *§. ante heredis de legat.*

Interdum dimidium, interdum totum debetur legatariis. Dimidium, si per vindicationem legatum sit, totum si per damnationem.

Vulgò bæc sententia superiori perperam coniuncta est: ego disiunxi, vt sensum coosetuarem. Et cùm in vno Codice, *totum legari,* in altero *totum debetur,* scriptum legeretur, vtrumq; con- G iungens, ita bunc locũ restitui, *interdum totum debetur legatariis.* Et hoc est quod Vlpiauus in fragm. tradit, *tit.* 24 His quibus per vindicationem legatom est disiunctim, singulis portes (vt eo loco emendauimus) deberi: his autem quibus per damnationem legatom est disiunctim, singulis solidum deberi.

Communi seruo cum libertate, & sine libertate legari potest, totúmque legatum socio testatoris adquiritur.

H Seruom communem, vel quasi proprium cum libertate, vel quasi alienum sine libertate heredem instituere, itémque ei legare possumus. Si tamen cum libertate id fiat, totus iure adcrescendi ad socium pertinebit, iure Iustiniani liber, & heres erit, *§. vltim. de donat.* Quòd si prætermissa libertate id fiat, communis erit seruus inter beredem & socium testatoris: hereditas autem, vel legatum soli socio adquiretur, *l. verum. §. si seruo. D. pro soc.*

l. Plan-

l. Plautius. D. ad leg. Falcid. l. 11. de opt. leg. Nam propter partem socii hereditas, vel legatum valet, vt Vlpianus ait *in fragm. tit. 2 a.* Idemque in fideicommisso seruatur: non tamen in stipulatione, & donatione.

Post mortem heredis legari non potest, quia nihil ab herede heredis relinqui potest.

Ideo post mortem heredis non rectè legatur, ne ab herede heredis legari videatur, quod regula iuris non patitur. Cuius illa videtur fuisse ratio, quam hic Anianus exponit, quia ille qui heres relinquitur, quem sit heredem habiturus incertum est, *l. sciendum. D. de verb. signif.* At hæc Iustinianus emendauit, *§. post mortem. de lega.*

In mortis tempus tam sua, quàm heredis eius legata confirmari possunt, hoc modo: LVCIO TITIO CVM MORIETVR, DO LEGO, AVT, HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO.

Legendum reor, *in tempus mortis tam sua, quàm heredis eius legata conferri possunt. Sua*, id est, legatarii, vt ex apposito exemplo colligitur, *l. heres meus. D. de cond. & dem. Eius*, id est, testatoris. Ergo licet post mortem heredis legari non possit, in mortis heredis tempus legari potest. Sed & in tempus mortis legatarii rectè legatur. Hic quoque perperam legebatur, *damnes*, pro *damnas*: quem errorem Alciatus secutus est *lib. III. παρέργων* Ceterùm Latini semper dixere damnas, non damnes, etiam in multitudinis numero, *l. nomen. §. 1. D. de lega. lib. II. l. coniunctim. §. 1. D. de lega. lib. I.*

Per vindicationem legatum, etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum transmittit.

Legati puri ex lege Papia dies cedit ex apertis tabulis, licet nõdum sit adita hereditas: & ideo si legatarius post apertas tabulas, etiam nondum agnito legato decesserit, ad heredem eius transit legatum. Agnitione adquiritur, id est, si constituerit legatarius ad se pertinere. Defertur ex apertis tabulis, & transmittitur. Hodie defertur ex die mortis, restituto iure antiquo, vt in constitutione *de cadu. tollen.* Iustinianus tradidit. Quia verò hic ait, *per vindicationem*, forsitan non idem obtinuit in legato damnationis. Certè nec in legato optionis, quod tamen per vindicationem relinquitur.

Si res obligata creditori, cuius causam testator non ignorat, per damnationem legata sit, luitio ad heredis sollicitudinem spectat.

Si sciens testator rem pignori obligatam per damnationem legauerit, eius rei luitio ad heredem spectat, *§. sed et si rem. de lega.* Hanc sententiam sic Anianus interpretatur, vt si creditori debitor pignus legauerit, non prohibeatur creditor debitam pecuniam ab heredibus debitoris exigere. Quod etsi verum sit, *l. creditorem D. de lega. lib. II.* non tamen verbis Pauli vllo modo conuenit. Scripsi *luitio*, ex editione Parisiensi, quamquam Basil. habeat *solutio*.

Seruo fataliter interempto, legatarii damnum est: quia legatum nulla culpa heredis intercidit.

Si seruus legatus fato intereat, legatario decedit. Si heredis facto, heredi, *§. si res legata. de lega.*

Damnari heres potest, vt alicui domum extruat, aut ære alieno eum liberet.

Rectè ita legatur: DAMNAS ESTO HERES EIVS DOMVM REFICERE, VEL ILLVM ÆRE ALIENO LIBERARE, *§. sed & tale legatum. de leg.* quod vindicationis modo fieri potest.

Sinendi modo tam corporales res, quàm quę in iure consistunt legari possunt: & ideo debitori id quod debet rectè legatur.

Prima hęc verba, *Sinendi modo*, mihi valde suspecta sunt, mallemque ita generaliter proponi sententiam, *Tam corporales res quam quæ in iure consistunt, legari possunt: & ideo debitori id quod debet rectè legatur*: vt in §. tam autem. de lega. Eadem ratione quod debetur testatori, alteri legari potest: qua in re omne legandi genus receptum est.

Eius rei quæ legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem repudiare legatarius non potest.

Vt heres partem hereditatis adire, partem repudiare non potest, *l. 1. D. de adquiren. hered.* ita legatarius pro parte agnoscere, pro parte repudiare legatum non potest, *l. legatarius. D. de lega. libr. 1.*

Legatum nisi rei certæ sit, & ad certam personam deferatur, nullius est momenti.

Vt incertæ personæ frustrà legatur, *§. incertis. de lega.* ita res incerta, *l. cum post. §. gener. D. de iur. dot. l. Seio. §. medico. De ann. leg.*

Si quis sibi & Titio legatum adscripserit, magis est, vt totum legatum ad coniunctum pertineat.

Si quis seruo communi legatum adscripserit, Marcellus ad Iulianum notat, socio nihil deberi, quia serui nomen pro non scripto habetur. At si quis sibi & Titio adscripserit, cum facillimè quæri posse Iulianus scripsisset, quantum Titio adquiratur, nihil de eo Marcellus adiecit: credo, quia Titii nomen non circumscribi, & ideo Titio totum deberi certum erat, vt hic Paulus ait. Videnda est *l. filius. §. sequens. D. ad legem Corneliam, de fals.*

Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, vt suspectus à tutela remouendus est, ad quam vltro videtur affectasse.

Suspectus est is, qui se filio testatoris tutorem adscribit, & ideo remouendus est. Exposita plenius est hæc sententia in *l. uxori. §. 1. D. ad leg. Corn. de fal.*

Rem legatam testator si postea pignori, vel fiduciæ dederit, ex eo voluntatem mutasse non videtur.

Qui post testamentum rem legatam pignori, vel fiduciæ dedit, ademisse legatum non videtur, *l. 3. C. de lega. §. si rem suam. Instit. eod. tit.*

Vsusfructus vniuscuiusque rei legari potest, & aut ipso iure constituetur, aut per heredem præstabitur. Ex causa quidem damnationis per heredem præstabitur, ipso autem iure per vindicationem.

Omnium rerum vsusfructus legari potest ex S. C. *l. vsusfructus. D. ad legem Falc.* Et ipso iure constituitur, si per vindicationem relictus sit: heredis facto, si per damnationem. Igitur ipso iure, id est, sine heredis facto. Alibi traditur ipsum vsumfructum aut ipso iure constitui, id est, ciuili iure: aut tuitione Prætoris. *l. 1. D. quib. mod. vsusfr. amitt. l. si vsusfructus. §. illud sciendum. D. vsusfr. quem. cau.*

Furiosi, & ægrotantis, & infantis vsusfructus vtiliter relinquitur. Horum enim alius resipiscere, alius cõualescere, alius crescere potest.

Nemo dubitat quin furioso, ęgrotanti, infanti vsusfructus legatum relictum statim valeat, non expectata resipiscentia, aut sanitate, aut maiori ætate legatarii. Sed furiosi, ægri, infantis an possit vsusfructus legari, dubitari potest, quia interim nullius est, *l. si infantes. l. arboribus. §. de silua. D. de vsufruct.* Verùm incipit si furiosus resipuerit, æger conualuerit, infans creuerit. Itaque legendum hoc in loco sic esse censeo, *Furiosi, & ægrotantis, & infantis*, non, vt antea, *Furioso, ægrotanti, & infanti.* Et hoc indicat vetus interpretatio, cuius hęc sunt verba: vsusfructus quidem in furioso, ægrotante, & infante vtiliter relinquetur.

Ancillæ vsufructu legato, partus eius ad fructuarium non pertinent.

Partus non est in fructu. Scripsimus de hac Pauli sententia in *l. 4. D. de vsurp. & vsuc.*

Gregis vsufructu legato, grege integro manente, fœtus ad vsufructuarium pertinent.

Vulgò ad finem huius sententię hæc adduntur verba, *Saluo eo vt quidquid gregi deperierit, ex fœtibus impleatur*, quæ illorum, *grege integro manente*, quia interpretatio sunt, ideo substraximus, *l. vetus. §. vlt. D. de vsufr.*

Areæ vsufructu legato, ædificia in eo constitui non possunt.

Non potest dominus in area ædificium ponere, si areæ vsusfructus legatus & concessus sit, *l. 7. §. hac ratione. D. de vsufru.* ne vsusfructus extinguatur.

Accessio alluuionum ad fructoarium fundum, quia fructus fundi noo est, noo pertioet: venationis vero, & aucupii reditus ad fructuarium pertinet.

Fundi vsufructu relicto, vel concesso, venationis quidem, & aucupii reditus ad fructuarium pertinet, *l. item si fundi. §. aucupiorum. D. de vsufr.* Ad accessionẽ alluuionis non pertinere Paulus air, quoniam hęc accessio ex ipso fundo nõ est. Sed ab eo dissentit Vlpian. in *d. l. item si fundi. §. huic vicinus.*

Seruos neq; torquere, neq; flagellis cædere, neq; io eum casum facto suo perducere vsufructuarius potest quo deteriores fiaot.

Fructuarius modicam castigationem habet: torquere autem seruum, vel flagellis cædere, vel aliàs deteriorem facere non potest, *l. locum §. 1. l. sed si cuius. in fin. D. de vsufr.*

Fructu legato si vsus non adscribatur, magis placuit vsumfructum videri adscriptum. Fructus enim sine vsu esse non potest.

Legato fructu videtur legatus vsusfructus: Nam sine vsu esse fructus non potest, *l. per seruum. §. vsumfructus. D. de vsu & hab.*

Si alteri vsus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in vsum concurrit: quod in fructu vsuarius facere non potest.

Si tibi vsus, mihi fructus legatus sit, cõcurrimus in vsum, atq; ita re coniuncti sumus: ego solus fructum habeo, *l. per seruum §. pen. D. de vsu & habit.* At ibidem ostenditur, interdum fructum sine vsu inueniri, vt in hac specie, Titius à me fundi vsum Primo legauit, ego fructum Secundo, fieri non potest vt Secundus in vsum concurrat. nec enim potui vsum transferre in Secundum quem Primo Titius in solidum legauit. Igitur Secundus in eo fundo habitare non poterit, & ab vsuario illo venire prohibebitur, nisi ad fructus percipiendos veniat, quia fructum sine vsu habet, quod summè notandum est.

Cùm coniunctim duobus vsumfructum do, lego, legatum altero mortuo, ad alterum in solidum pertinebit.

Duobus legato vsufructu, vno mortuo, alteri totus debetur. Nam post adquisitionem ius adcrescendi in vsufructu durat, *l. 1. §. interdum. D. de vsufr. adcr.*

Vsufructu legato, de modo vtendi cautio à fructuario solet interponi: & ideo perinde omnia se facturum, ac si optimus paterfam. vteretur, fideiussoribus oblatis cauere cogetur.

In *li. 1. tit. 10.* dixit vsufructuarium cauere, se perinde vsurum, atque ipse paterfam id est, proprietatis dominus vteretur. In hoc loco ait, se perinde vsurum, atque optimus pater famil. vteretur. Alibi, eum cauere boni viri arbitratu se vsusum fruiturum, *l. vlt. D. vsufr quemad. cau.*

Vsusfructus amissus ad proprietatem recurrit. Amittitur autem quinque modis, capitis minutione, rei mutatione, oon vtendo, in iure cessione, dominii comparatione.

Amissus vsusfructus reuertitur ad proprietatem, *§. vlt. de vsufru.* Amittitur autem quinque modis, vt Paulus scribit. Seruitutes capitis minutione, rei mutatione non amittuntur: at confusione prædiorum, vel comparatione dominii, & non vtendo, & cessione amittuntur.

Capitis mioutione amittitur, si in insulam fructuarius deportetur, vel si ex causa metalli seruus pœnæ efficiatur, aut si statum ex adrogatiooe, vel adoptione mutauerit.

Vsusfructus non tantùm maxima, & media capitis minutione amittitur, sed etiam minima, veluti emancipatione, adrogatione, adoptione. Ex Constitutione Iustiniani vsusfructus minima capitis minutione non amittitur, *l. penult. C. de vsufru.* Adoptione certè tantum abest vt amittatur, vt neque morte, neque maxima capitis minutione filii vsusfructus patri adquisitus intereat, *l. vlt. C. eod.*

Non vtẽdo amittitur vsusfructus, si possessione fundi biennio fructuarius non vtatur, rei mobilis anno.

A Ex iure antiquo vsusfructus rei mobilis anno, rei immobilis biennio, ex constitutione Iustiniani rei mobilis triennio, rei immobilis decennio inter præsentes, vicennio inter absentes non vtendo amittitur, *l. pen. C. de seruit. & aq.*

Rei mutatione amittitur vsusfructus, si domus legata incendio cõflagrauerit, aut ruina perierit, licet postea restituatur.

B Rei mutatione amittitur vsusfructus, vt si domus legata, id est, cuius vsusfructus legatus est, corruerit, vel exusta sit, *l. repeti. §. res. D. quib. mod. vsusfr. amit.* nec restituta domo restituitur vsusfructus, *l. quid tamen. §. pen. D. eod.* quoniam alia domus est: qua in re distat vsusfructus à seruitute, *l. seruitutes. §. si sublatum. D. de seru. vrb.*

In iure cessione amittitur vsusfructus, quotiens domioo proprietatis eum fructuarius io iure cesserit.

Vsusfructus proprietario in iure cedi potest: sed & cessus extraneo ad proprietarium reuertitur, *l. si vsusfructus. D. de iur. dot.* De quinto modo amittendi vsusfructus, nihil adiicit, seu hic notus est ex *§. finitur. de vsufruct.* quo io loco Consolidatio appellatur.

C Finitur vsusfructus aut morte, aut tempore. Morte, cum vsufructuarius moritur. Tempore, quotiens ad certum tempus vsusfructus legatur, velut bienoio, aut triennio.

Differentiam facit Paulus inter amittere, & finiri. Quinque modis amitti vsumfructum ostendit: nunc duobus modis finiri, morte fructuarii, & tempore, in quod vsusfructus constitutus est: quod in seruitutibus locum non obtinet. Nam neque morte eius, cuius prædio seruitus debetur, neq. tempore in quod constituta est, seruitus ipso iure finitur.

D Fundo, vel seruo legato, tam fundi instrumentum, quàm serui peculium ad legatarium pertinet.

Mirum est quod ait, seruo legato, & peculium deberi: hoc enim pugnat cum *l. si legatus. D. de pecul. lega.* Nec nisi cum ordinario vicarius legatur, vllo alio casu reperias peculium ad legatarium pertinere. Sed ordinario in testamẽto manumisso, & peculiari seruo, id est, vicario suo ei legato, plenius legatum accipimus, vt & vicarii peculium contineatur, reliquum ordinarii peculium ei non debeatur, *l. 6. §. vicario. D. eod.* Mirum est etiam

E quod ait Fundo legato, & instrumentum deberi: Hoc enim manifesto pugnat cum *l. vlt. D. de sup. leg.*

Quærendorum fructuum causa esse videntur, qui opus rusticum faciunt, & monitores, & villici, & saltuarii, item boues aratorii, aratra, bidentes, & falces putatoriæ, frumentum quoque ad sementem repositum.

F In fundi instrumento ea sunt, quæ fructuum quærendorum, cogendorum, conseruandorum causa parata sunt. Quærendorum, veluti agricolæ, villici, monitores, saltuarii, & cetera quæ continentur in *l. instrumento. D. de instr. vel instr. leg.* Notandum est quod ait, frumentum serendi causa repositum, in fundi instrumento esse, quærendorum fructuum causa, *l. quæsitum §. 1. D. eo. tit.* Et quod de saltuario, qui tamen conseruandis fructibus deseruire videtur, *d. l. in instrumento. in fin.* Sed hic custodem finium significat, cuius interuentu interdum opera rustica fiunt, *l. quæsitum. §. saltuarium. D. eod.*

G Cogendorum fructuum causa comparata instrumento cedunt, velut corbes, aluei, falces messoriæ, & fœnariæ, item molæ oliuariæ.

Eadem habentur in *d. l. in instrumento.* nisi quòd hic additur etiam alueos, & molas oliuarias cogendorum fructuum causa haberi, de quibus in *l. si reditum. & l. cum fundus. eo. tit.*

H Conseruandorum fructuum causa comparata, instrumento cedunt, velut dolia, cupæ, vehicula rustica, cibaria, pistores, asini, focariæ, item ancillæ, quæ vestimenta rusticis faciunt: lcotra quoque & sutor continebuntur.

In instrumento conseruandi fructus causa cõparato hęc sunt, dolia, cupæ, *d. l. in instrumento.* item vehicula, *l. quæsitum. § conseruandi. D. eod.* item cibaria rustica, & pistores familiæ rusticæ causa parati, & asini machinarii, & lanificæ, & focariæ. Quidam habent,

habent *foccarie*: sed *focarie* rectissimum est, vt in *d. l. quæsitum. §. Trebatius & §. prox. & l. si ita testamento. eo. tit. l. 2. C. de do. int. vir. & vxor. l. 3. C. de con. inst.* item scotta, inquit, & sitor continebuntur. Scotta, siue scrota, sunt *τὰ σκεύη τῶν ζυγοδοτῶν.*

Vxores eorũ qui operantur, magis est, vt instrumento cedant. Pecora quoq;, & pastores eorum stercorandi causa parata, instrumento continentur.

Instrumenti legato cedunt contubernales eorum, qui opus rusticum faciunt ex coniectura voluntatis, ne dura separatio inducatur, *l. quæsitum. §. vxores. D. de instr. vel inst. leg.* Item pecora fundi stercorandi causa parata, & pastores, qui eius generis pecora curant, *l. cum quæreretur §. vlt. D. de leg. lib. III.* Pecora autem pascendi causa parata, vt ex eis fructus capiãtur, instructo quidem cedunt, *l. 2. C. de verb. signif.* sed non instrumento, *l. de grege. D. de instr. vel instr. leg.* Proinde latius est instructi, quàm instrumenti legatum.

Ea autem, quæ custodiæ magis causa, quàm ad vsus patrisfamiliæ eò delata sunt, instrumenti nomine non continentur.

Ea quæ paterfam. in fundum custodiæ causa transtulit, non vsus sui gratia, proculdubio instrumenti non sunt: sed neque instructi sunt, *l. quæsitum §. sed si fundus. D. de instr. vel instr. leg. l. 1. C. de verb. sign.*

Vxores eorum, qui mercedes præstare consueuerunt, neque instructionis, neque instrumenti appellatione continentur.

Contubernales eorum, qui in mercedem mittuntur, neque instrumenti, neque instructi sunt. Puto & eos qui mercedes præstant, instrumento non contineri, *argum. l. quæsitum. §. si aliqua parte. l. si mancipia. §. vltim. D. de instruct. vel instr. leg.* At instructu certè non minus continentur, quàm pecora ideo comparata, vt ex eis fructus capiatur. Et hac quoque in re plenius est instructi, quàm instrumenti legatum.

Piscationis, & venationis instrumentum ita demum instrumento fundi continetur, si ex his maximè fundi reditus cogatur.

Instrumenti legato cedunt piscationis, & venationis instrumenta, si ex his maximè fundi reditus constet, *d. l. quæsitum. §. si in agro.*

Fructus percepti instrumento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi à testatore consueuerunt.

Fructus ex fundo percepti instrumẽti legato non cedunt, nisi à testatore consumi soleant in vsum fundi, vtputa, in semina, vel alimenta cultorum. Sed & instructo hi tantùm fructus continentur, quos in suum, vel fundi vsum ibidem consumere testator solet, *d. l. quæsitum. § Celsus. l. 1. C. de verb. sig.*

Fundo cum omni instrumento rustico, & vrbano, & mancipiis quæ ibi sunt legato, semina quoq;, & cibaria debebuntur.

Fundo cum omni instrumento legato, semina debentur, & cibaria cultorum, *d. l. quæsitum. in prin. l. cum de lanionis. §. item cum fundus. D. eod.* Sed & cibaria, quæ ipsius patrisf. causa parata sunt, contineri puto: quoniam plenissimum est legatum, *Cum omni instrumento rustico, & vrbano.*

Fundo cum omni instrumẽto rustico, & vrbano, & mancipiis quæ ibi sunt legato, tam supellex, quam æramentum, itemq; argentum, & vestes quæ ibi paterf. instruendi gratia habere solet, debebuntur. Item ea mancipia, quæ vsui patrisfam. esse solent. Itemq; aues, & pecora quæ instruẽdarum epularũ gratia in fundo comparata sunt, exceptis his, quæ ibi custodiæ causa deposita sunt.

Instrumento fundi legato, supellex non continetur, *d. l. quæsitum § supellex.* Sed & si villæ instrumentum legatum sit, supellex non debetur: idque verius esse Alphenus ait in *l. villæ. D. de instruct. vel instr. leg.* Ab eo enim Paulus dissentit in *l. si mancipia. §. vlt. D. eo.* At instructo etiam supellex, & æramentum, & aurum, & argentum, & vestis, & homines patrisfam. & aues, & pecora, instruendarum epularum patrisfam. gratia comparata; continentur, vt latius explicatur in *d. l. quæsitum* non etiam ea, quæ in apothecis, aut promercii causa habentur. Hæc autem

A verba, *Cum omni instrumento rustico, & vrbano*; instructi plenam significationem continere hæc Pauli sententia demonstrat.

Fundo legato VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST; retia, apraria, & cetera venationis instrumenta continebuntur: quod etiam ad instrumentum pertinet, si quæstus fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

Si fundum ita legauerit, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, etiam venationis instrumenta omnia debentur.
B Quòd si hoc modo, FVNDVM CVM INSTRVMENTO, non aliter venationis instrumenta debentur, quàm si maximè fundi reditus ex venatione cõsistat. Hinc adnotanda est vis horũ verborum, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Extat hæc eadem Pauli sententia in *l. fundo legato. D. de instruct. vel instru. lega.*

Fructus, qui solo cohærebant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent: antè percepti, ad heredem.

Legato fundo, non debentur legatario fructus ex eo percepti
C viuo testatore, nisi, vt superius dictum est, fundi quoque instrumentum legatum sit, ibique fructus absumi à testatore consueuerint. Fructus autem qui solo cohærebant mortis testatoris tẽpore, omnimodo ad legatarium pertinent, quia pars fundi esse videntur. Hoc tamen interpretes quidam nõ admittunt, & mouentur *l. 9. D. ad legem Falcid.* omnino malè. Nam lex non de fundo legato, sed de fundo hæreditario tractat, cuius fructibus stantibus mortis tempore augeri hereditatem ait. Alii autem fructus post mortem testatoris obuenientes, quos vel heres percepit, vel legatarius percipere potuit, legatario non debẽtur, ni-
D li mora intercesserit, *l. vlt. C. de vsur. & fruct. leg. l. cum seruus. §. fructibus. D. de lega. lib. 1.*

Fundo legato cum mancipiis & pecoribus, & omni instrumento rustico, & vrbano, peculium actoris antè testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

Hic sermo, *Cum mancipiis, pecoribus, omni instrumento rustico, & vrbano*, ad instructum refertur. Ex eo igitur non tantum villici, & mancipia debentur, sed etiam res omnes. & pecora, fundi
E vel ipsius patrisf. gratia comparata, & peculi *l. Seia. §. prædia. D. de instruct. vel instru. leg.* nõ superstitum modò, verùm etiam ante testatorem defunctorum: quia hoc sermone sic omnia, quibus instructus est fundus, legantur, vt alia aliis vice accessionis non cedant. Extat hæc eadem Pauli sententia in *l. fundo legato. D. de instr. vel instr. leg.*

Actor, vel colonus ex alio fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet: nisi eum ad ius eius fundi testator
F voluerit pertinere.

Fundo legato instructo, vel cum omni instrumento, non debentur omnes serui qui in eo fundo sunt. Nec enim debentur hi qui alii fundo parati sunt, si in eo mortis tempore inueniantur, *l. Seia § idem quæsit. l. quæsitum. § Pap. quoque prædiis. D. de instru. vel instr. leg.*

Adiunctiones, quas fundo legato testator ex diuersis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit.

Appellatione fundi, comparati, adiectiq; agelli fundi causa
G legati videntur, *d. l. Seia § tyranna.*

Instructo prædio legato, fabri ferrarii, item lignarii, putatores, & qui instruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt.

Fundo instructo legato, fabri ferrarii, vel lignarii, & putatores, & generaliter qui fundi causa ruri morantur, legato continentur. Hæc eadem legato fundo cum instrumento, contineri satis constat ex *l. quæsitum. & l. cum de lanionis. §. de putatorib. eod.* In Basil. editione pro *lignarii*, legitur *tignarii*: ego Parisiensem se-
H cutus sum Gaius in *l. ferri. D. de verb. sign.* Fabros, inquit, lignarios dicimus non eos dumtaxat qui ligna dolant, sed omnes qui ædificant.

Instructo fundo legato, libri quoque & bibliothecæ quæ in eodem fundo sunt, legato continentur.

Instructo fundo, & bibliotheca, & libri qui illic sunt, vt eis paterfam. quotiens in villam ibit, vtatur, continentur, *l. quæsitum. §. instructo item fundo. D. de instruc. vel inst. leg.* Instrumento certè non continentur.

Seruum studendi gratia ex eodem fundo, qui cum mancipiis fuerat legatus, alio translatum ad legatarium placuit pertinere.

Fundo legato cum seruis qui ibi erant, hi etiam debentur, qui ex eo fundo studendi causa abducti sunt, *l. Seia. §. Pamphila. D. de instr. vel instr. leg. l. quæsitum in prin. D. de lega. lib.* III.

Fundo ita vt possederat legato, mancipia tam vrbana, quàm rustica, itemque aurum, & vestes, quę eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent.

Hoc verbo, *vt possedi*, instructus fundus significatur, *l. prædiis §. 1. de lega. lib.* III.

Pascua quæ postea comparara ad fundum legatum testator adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent.

Fundo legato, pascua quoque postea comparata, si ita fundo adiuncta sint, vt sub vna fundi appellatione habeantur, legato cedunt, *l. Seia. §. tyranna. D. de instru. vel instr. legat.* Idemque generaliter de omnibus adiunctionibus superius traditum est.

Quidquid in eadem domo, quam instructam legauit paterfa. perpetuo instruendi se gratia habuit, legatario cedit.

Instructa domo legata, non tantum domus, sed etiam ipsius patrisfa. instrumenta debentur, quæ ibi non temporis causa habuit, *l. 1. & 2. C. de verb. sign.* Instrumenta generis vtriusque sequens sententia declarat.

Instructa domo legata, ea legato continentur quibus domus munitior, vel tuta ab incendio præstatur, tegulæ, specularia, vela legato continebuntur. Item æramenta, lecti, culcitræ, puluinaria, subsellia, cathedræ, mensæ, armaria, delphicæ, pelues, conchæ, aquiminalia, candelabra, lucernæ, & similia quacumque materia expressa.

Tegulæ, & specularia interdum, ac vela instrumenta sont domus, *l. quæsitum. §. vela. §. specularia. D. de instr. vel instr. leg.* Cetera quę hic enumerãtur, instrumenta sunt patrisf. Conchæ, quę vox deerat in libris excusis, inter potoria vasa numerantur, vt inf. ostenditur circa finem tituli. Et hæc quidem omnia instructi appellatione continentur.

Domo legata, balneum eius quod publicè præbetur, nisi aliàs separetur, legato cedit.

Domus appellatione, balneum quoq. legatum videtur quod publicè præbetur, nisi habeatur seorsum ratio balnei à rationibus domus, *l. prædiis. §. balneas. D. de lega. lib.* III.

Domo cum omni iure suo sicut instructa est, legata, vrbana familia, item artifices, & vestiarii, & zetarii, & aquarii eidem domui seruientes, legato cedunt.

Domo instructa legata, mancipia vrbana, & artifices domus causa parati legato continentur, *l. quæsitum. §. idem respondit, domo ita vt. D. de instruct. vel instr. legat.* Sequitur, *& vestiarii*, malim ex eadem lege *& hostiarii*: vestiarii enim patrifamilias, hostiarii domui deseruiunt. Hi verò tantum hic enumerantur, qui domui deseruiunt. Qui porrò hic zetarii, illic diætarii appellantur: ex quo apparet Zetam & Diætam idem valere, sicut Zabulum (qua voce vtuntur sæpe Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Paulinus) & diabolum, item Zacynthum, & diacynthum, Zaconum & diaconum.

Omnibus quæ in domo sunt legatis, cautiones debitorum, rationesq; seruorum legato cedunt.

Dubium mihi quidem non est, vt in *l. quæsitum. §. penul. D. de instruct. vel instr. lega. & l. si mihi mensa. D. de lega. lib.* III. quin etiam hoc loco legendum sit, *Legato non cedunt*, & pro *rationes, emptiones*. Igitur debitorum, & emptionum instrumenta ad legatarium non pertinent. Quod equidem sic accipio, vt traditorum seruorum, quique iam in domo sunt emptiones, siue auctoritatum instrumenta, hoc genere legati contineãtur, non etiam nondum traditorum, nisi de eis quoq; testatorem sensisse appareat.

Mobilibus legatis, aurum, vel argentum non debetur, nisi de eis quoq; manifestè sensisse testatorem possit ostendi.

Qui mobilia generaliter legat, nummos quidem præsidii causa repositos legare videtur, *l. si chorus. §. 1. de lega. lib.* III. non tamen aurum, vel argentum factũ, vel infectum. Cuius sententiæ rationem sic Constantinus exposuit *lib. 5. Epit.* τῇ κατὰ τῶν κινητῶν [illegible] χρυσὸς, ἢ ὁ ἄργυρος οὐ περιέχεται· ἀλλ᾽ ἰδικῶς ἑαυτῶν μνημονεύεται, ὡς μὴ ἐλάχιστα, ἀλλὰ μεγάλα. περίληψις γὰρ ἐστὶν [illegible] [illegible], ἀλλ᾽ ἰδικῶς αὐτῶν μέμνηται. Additur exceptio, *nisi de his quoque, &c.* Et sic legata supellectile, ea quæ in auro, vel argento sunt, non debentur, nisi hoc quoq. testatorem sensisse legatarius doceat, *l. cum quidam. D. de sup. leg.*

Instrumento cauponio legato, ea debentur quæ in cauponii vsum parata sunt, velut vasa in quibus vinum diffunditur, escaria quoq;, & pocularia vasa debentur. Sane ministri earum rerum legato non cedunt.

Instrumento tabernæ cauponiæ legato, vasa debentur, institores non debentur: quod pugnat cum *l. item pistoris. §. vlt. D. de instr. vel instr. leg.* itaque adhibenda est hîc distinctio *l. tabernæ. D. eod.*

Instrumento medici legato, collyria, & emplastra, & apparatus omnis conficiendorum medicamentorum, itemque ferramenta legato cedunt.

In instrumento medici sunt collyria, emplastra, & cetera eius generis, *l. cum de lanionis. §. in instrumento. D. de instruct. vel instr. leg.* Medici enim sunt hi, qui medicamenta conficiunt, vulnera curant, concurbitas admouent, item qui circumcidunt, aut castrant, vt *infr. lib. 5. titul. 22. l. lege. §. vltim. D. ad legem Cornel. de sicar.*

Instrumento pictoris legato, colores, penicilli, cauteria, & temperandorum colorum vasa debentur.

In instrumento pictoris sunt colores, peniculi, cauteria, conchæ, & cetera eius generis, *l. item pictoris. D. de instruct. vel instru. lega.*

Pistoris instrumento legato, cribra, asini, molæ, & serui qui pistrinum exercent, item machinę quibus farinæ subiguntur, legato cedunt.

In pistoris instrumento sont cribra, asini, molæ, pistores, machinæ frumentariæ, *l. cum de lanionis. §. primo. D. eodem titulo.*

Instrumento balneatorio legato, balneator ipse, & scamna, & hypodia, fistulæ, miliaria, epitonia, rotæ aquariæ, iumenta quoque quibus ligna deferuntur, legato cedunt.

Instrumento balneatorio etiam balneator continetur, *l. tabernæ. in fin. l. item pecoris. §. vltim. D. eod.* Item scamna, & hypodia. Scamna dixit, ni fallor, pro subsellius, *l. 2. Cod. Theod. de contrahen. empt.* Hypodia sunt, quæ sub pedem sedentibus ponuntur, quæ interdum etiam scamna vocantur, *l. 3. D. de supell. lega.* Sequitur, *miliaria, epitonia*, Ita emendaui, auctoribus libris scriptis Dn. Ranconeti: cùm antea legeretur, *epistomen*, quem errorem & in aliis auctoribus Pet. Victorius annotauit ad M. Varronem. Seneca 13. *Ep.* Nisi aquam argentea epitonia fuderint.

Instrumento piscatoris legato, retia, & nassę, & fuscinæ, & naui culæ, hami quoq; & cetera eiusmodi vsibus destinata debentur.

Si paterfa. piscatorium instrumentum legauerit, retia, nassæ, fuscinæ, nauiculæ, hami, sed & piscatores ipsi debentur, *l. item piscatoris. §. 1. D. de instr. vel instr. leg.*

Supellectile legata, capsæ, armaria, non solum librorum, aut quæ vestis ponendę gratia parata sunt, debentur, sed & byssina, & crystallina, & argentea, & vitrea vasa, tam escaria, quam pocularia, & vestes stratoriç legato cedunt.

Supellex patrisfa. instrumentum est, quod in aliam speciem

non

A nun cadit. In supellectile hæc sunt, mensę, subsellia, hypodia, lecti, pelues, aquiminalia, scaphia, candelabra, capsæ, armaria. An & capsæ, & armaria librorum, aut vestium causa comparata, quęsitum est. Sed Paulus ea etiam in supellectile posuit: dissentientium tamen opinionẽ, quam retulerat in *l.3. D. de supel. legat.* Tribonianus, mea quidem sententia, vt probaret effecit, addendo particulam, *rectè*. Sequitur, *Sed & byssina*, puto legendum, *sed & myrrina*, ex d. l. 3. §. de murrinis. Nam ex bysso qui fieri possunt vasa? illud verò constat myrrina, crystallina, vitrea vasa tam escaria, quàm potoria in supellectile esse, *l. vasa. D. de supel. legat.* At quia argentum, aurúmve factum à supellectile separatur, nec B supellectilis legato continetur, *l. 1. l. Labeo. D. de supel. legat.* dubitari potest, escaria, vel potoria vasa quæ aurea sunt, vel argẽtea, item candelabra, pelues, lecti, mensæ, & cetera his similia argentea, vel aurea, supellectilis sint, an argenti, vel auri. Et receptum est in supellectile esse candelabra, lectos, & his similia cuiuscumque materiæ sint, nisi cùm argentea essent, vel aurea, ea testator vel auri, vel argenti numero habuit, *l. cum aurum. §. lectum planè. l. Quintus. §. penult. D. de aur. & argent. lega. l. 3. §. vltim. D. de supel. lega.* Rursus argentea, vel aurea vasa, tam escaria, quàm potoria argenti, vel auri numero haberi, nisi probetur ea testato- C rem supellectili annumerasse, *d. l. 3. § pen. & l. cum quidam. eod.* Et hoc est quod dicitur errorem ius facere. Serui igitur sententia, quam Celsus probat in *l. Labeo. D. eod. tit.* in escario argento quod testator supellectili annumerabat, non obtinebit: & ideo supellectile legata, id quoq; debebitur. Hic enim error ratione non caret cùm in supellectile materiam non intueamur, & escaria quoq; ac potoria vasa ex myrrho, aut crystallo, aut vitro omniũ sententia, supellectili adscribantur. In veste, Serui sententia verissima est, quandoquidem stultum est existimare supellectilis appellatione vestem contineri, & rerum vocabula, quæ sunt D διδακτὰ ἔργατα καὶ ἐξαγγελτικὰ τῆς οὐσίας, arbitrio nostro mutari nõ possunt. Hominum vocabula, quæ arbitrio cuiusque imponuntur, ea certè arbitrio etiam cuiusque mutari possunt: vt quem dixi fundum Cornelianum, nunc, si volo, Sempronianum dicam, *l. 4. D. de leg. 1.* Vestes tamen stratoriæ, quæ his quæ in supellectile sunt, insterni solent, & ipsa supellectile continentur, *l. de capsis. D. de sup. leg.*

Villis, vel agris separatim legatis, alterum alteri cedit.

Agro, vel fundo legato etiam villa continetur, quoniam pars fundi est, *l. si ita. in fin. D. de instru. vel instr. legat.* Æquè villa le- E gata, à parte totum appellatum videbitur, *l. vxori vsumfructum. D. de vsufruct. legat.* quia sine fundo villa vius esse non potest.

Seruis legatis, ancillæ quoq; debentur, non item serui legatis ancillis. Sed ancillarum appellatione tam virgines, quam seruorum, pueri continentur, his scilicet exceptis, quæ fiduciæ datæ sunt.

Seruis legatis, etiam ancillæ debentur: ancillis verò legatis serui non debeantur. Et ancillis legatis, etiam virgines debentur, sicut seruis legatis, pueri, *l. seruis legatis. D. de lega. lib. 111.* Non de- F bentur verò serui qui fiduciæ dati sunt, quia debitoris non sunt: certè autem tum pignori, vel hypothecæ dati debẽtur, *l. sues autem. D. de lega. lib. 111.*

Seruis amanuensibus legatis, omnes qui ex conuersatione vrbana, & in ministerio fuerunt, debebuntur, nisi ex his aliqui perpetuò ad opus rusticum transferantur.

Serui amanuẽses sunt, qui notis, vel literis domini, vel alterius orationem iubente domino excipiunt, atque conscribunt. His G legatis Paulus omnes eos deberi ait, qui sunt in vrbano ministerio, nisi ex his aliqui ad opus rusticum translati sint.

Venatores serui, vel aucupes, an inter vrbana ministeria contineantur, dubium remansit: & ideo voluntatis est quęstio: tamen si instruendarum quotidianarum epularum gratia habentur, debentur.

Seruis vrbanis legatis, non debentur venatores, & aucupes, nisi instruendarum quotidianarum epularum gratia in vrbe habeantur, & alantur, vel nisi eos paterf. inter vrbanos annumerare solitus sit, *l. seruis vrbanis. §. 1. D. de lega. lib. 111.* H

Muliones, & institores inter vrbana ministeria continentur, item obsonatores, & vestiarii, & cellararii, & A cubicularii, & arcarii, & coqui, placentarii, tonsores, pistores, lecticarii.

In vrbanis seruis continentur institores, item muliones, nisi rei rusticæ parati sint, *l. cum quæreretur. §. 1. l. seruis vrbanis. §. muliones. D. de legat. lib. 111.* Item obsonatores, vestiarii, cellararii, arcarii, & his similes. Cellararii (sic emendauit ex lib. vet.) sunt, qui ideo præpositi sunt, vt rationes saluæ sint, *l. quæsitum. §. cellararium. D. de instr. vel instr. leg.*

Pecoribus legatis, quadrupedes omnes cõtinentur, quæ gregatim pascuntur.

B Pecorum appellatione continentur quadrupedes, quæ gregatim pascuntur, vt equi, muli, asini, oues, boues, capræ, sues, *l. legatis. §. pecoribus. D. de leg. lib. 111.*

Iumentis legatis, boues non continentur. Equis verò legatis, equas quoque placuit contineri. Ouibus autem legatis, agni non continentur, nisi annuales sint.

Iumenta sunt animalia quæ dorso domantur, vt equi, muli, asini. Oues, boues, sues, iumentorum appellatione non conti- C nentur. Equis legatis, equæ etiam debentur. Ouibus autem legatis, agni non debentur. Agni sic definiuntur, minores anniculis, nisi alia sit loci consuetudo, quę & rerum omnium, & verborum domina est, *l. cum quæreretur. l. legatis. §. iumentis. D. de legat. libro 111.*

Grege ouium legato, arietes etiam continentur.

Licet ouibus legatis, neque arietes, neque agni contineantur, grege tamen ouium legato, & arietes, & agni continentur, *l. seruis vrbanis. §. vlt. D. de leg. lib. 111.*

D Auibus legatis, anseres, phasiani, gallinæ, & auiaria debebuntur. An autem phasianarii, & pastores anserũ, voluntatis quæstio est.

Auibus legatis, debentur anseres, phasiani, gallinæ, auiaria. Phasianarii, & pastores anserum non debentur, nisi hoc sensisse testatorem iudici comprobetur. Extat hæc sententia in *l. auibus. D. de leg. lib. 111.*

Dulcibus legatis, sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam vinum, palmæ, caricæ, vuæ passę debebuntur. Sed E in hoc quoque voluntatis est quæstio, quia & in specie pomorum comprehendi possunt.

Inter dulcia numerantur passum, defrutum, murina, quod hic versus Plauti indicat *in Pseudolo.* Quid si opus fiet, vt dulce promat indidem, ecquid habet? Rogas? Murrinam, passum, defrutum, melinam. Item mulsum, sapa, defrutum, œnomeli, palmæ, caricæ, ficus, vuæ passæ inter dulcia numerantur, *l. vltim. §. vltim. D. de tritico, vino & ol. lega.* Quanquam palmæ, caricæ, vuæ passæ, ficus, inter poma etiam numerari possint, *l. qui fundum. D. de verb. sig.* Itaque si quæratur, dulcium potius, an pomorum F sint, facti sine voluntatis, atque adeò in æstimatione iudicis quæstio est, *l. voluntatis. C. de fideicom.* quæ coniecturis explicabitur. Aliæ duæ sunt iuris quæstiones, vt eleganter Fabius tradit *libr. x11. cap. 2.* quarum vna verborum proprietate continetur, finitione explicatur: altera æqui disputatione continetur, qualitate explicatur. Et omnis quæstio iuris in hæc tria genera deduci potest.

Frugibus legatis, tam legumina, quàm ordeum, & triticum continentur.

Frugum appellatione tam legumina, quàm frumenta conti- G nentur, *l. frugem. D. de verb. signif. Plin. li. xv111.* Frugum, inquit, duo sunt prima genera, frumenta, vt triticum, ordeum: & legumina, vt faba, cicer.

Veste legata ea cedũt quæ ex lana, & lino texta sunt: item serica, & bombycina, quæ tamen induendi, operiendi, cingendi, sternendi, iniiciendive causa parata sunt: pelles quoque indutoriæ continebuntur.

Vestis appellatione cõtinentur lana, linea, serica, bombycina pellicea, quę induẽdi, amiciendi, pręcingendi, sternendi, iniiciẽdi causa habentur, *l. vestis. §. 1. & §. vlt. & l. prox. D. de au. & ar. leg.* H

Veste virili legata, ea tantummodo debebũtur, quæ ad vsum virilem saluo pudore attinent. Stragula quoq; huic legato cedunt.

Virilia vestimenta sunt, quibus vir sine reprehensione vtitur. Nec enim stola numeratur inter virilia vestiměta, etiamsi ea Caligula, vel Heliogabalus vtatur: vt meritò *πολλὰ ἀναισχυντῶν* Tatianus dixerit *in oratione πρὸς ἕλληνας*. Vestimenta quoque stragula virilia sunt, *l. vestis. §. virilia. D. de aur. & arg. leg.*

Muliebri veste legata, omnia, quæ ad vsum muliebrem spectant, debebuntur.

Muliebria vestimenta sunt, quæ matrisfam. causa parata sunt, veluti stolæ, pallia, chiridotæ *d. l. vestis. § muliebria.*

Lana legata, siue succida, siue lota sit, siue pectinata, siue versicoloria legato cedit. Purpura verò, aut stamẽ subtegmenve hoc nomine non continentur.

Paulus lanæ appellatione & sucridam, & lotam, & pectinatã, & versicoloriam contineri putat, *l. pediculis. §. Labeo. D. de aur. & arg. leg.* Ab eo dissentiunt Sabinus, & Vlpianus, *l. si cui. in prin. & §. 2. D. de legat. lib.* III. tinctam enim lanam negant esse lanam. Sic Paulus lanæ appellatione stamen, & subtegmen contineri negat: illi contrà in *d. l. si cui. §.* 1. Sic versicolorum appellatione Paulus purpuram non contineri putat: quandoquidem lanæ vocabulo, quo versicolaria contineri putat, purpuram negat contineri. Vlpianus contrà in *d. l. si cui. §. penult.* Et verò ex hoc loco id necessariò efficitur omnimodo operam ludere eos, qui *l. pediculis. §. Labeo. cum l. si cui.* id est, Paulum cum Vlpiano in concordiam adducere conantur. Verùm quod diximus lanæ appellatione versiculoria, siue tincta ea Vlpiani sententia non contineri, pugnat cum § *de versicoloribus. l. si cui.* At is sine dubio corruptus est, vt Pet. Faber, vir omni eruditione atque omni virtute præditus, primus animaduertit, mihiq; indicauit. Cùm enim de lanæ, & lini significatione satis Vlpianus dixisset, de versicolorum appellatione quæstione proposita, sic inchoat malè, *Et constat apud veteres lana appellatione versicoloria non contineri: sed ea omnia videri legata quæ tincta sunt, & neta.* Iam enim non de lanæ, sed de versicolorum appellatione est quæstio: & veteres ex quibus Sabinus fuit, ea quæ tincta sunt, vt ex initio legis constat, lanam non esse existimauere. Proinde Fabro assentior, qui hunc locum ita restituit, *Et constat apud veteres lanam appellatione versicolorum non contineri.* Ac inde similiter quærit postea Vlpianus, an purpura appellatione versicolorum contineatur: & contineri ait: Coloria autem siue [illegible] non contineri.

Mundo muliebri legato, ea cedunt per quæ mundior mulier, lautiorq; efficitur: velut speculum, conchæ, situli, item buxides, vnguenta, & vasa in quibus ea sunt: item sella balnearis, & cetera eiusmodi.

Mundo muliebri contineri ait specula, cõchas, situlos: hi sunt qui matulæ dicuntur in *l. argumento. §. mundus. D. de aur. & ar. leg.* Item Buxides: sic habent libri veteres, pro quo Græci dicere pyxides. Item vnguenta, & vasa vnguentaria: item sella balnearis, & argentum omne balneare, *l. pediculis. §. pen. D. eo.* & lauatio. Riscus etiam est in mundo muliebri, *d. §. mundus.*

Ornamentis legatis ea cedunt, per quæ ornatior efficitur mulier, veluti anuli, catenæ, reticuli, & cetera quibus collo, vel capite, vel manibus mulieres ornantur.

Iurisconsulti mundum ab ornamentis separant: eàque etiam Tertullianus *in lib. de hab. mulieb.* ita rectè distinguit: Habitus, inquit, fœminæ duplicem speciem circumfert, cultum, & ornatum. Cultum dicimus quem mundum muliebrem vocant. Ornatum quem immundum muliebrem conuenit dici. Iste in auro & argento, & gemmis, & vestibus deputatur: ille in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. Quod ait Tertullianus de vestibus, Paulus non probat in *l. quamuis. l. ornamentorum. D. de aur. & arg. leg.* Vestes enim propriam speciem habent, nec ornamentorum numero habentur. Verùm in ornamentis hæc sunt, anuli, catenæ, reticuli, inaures, viriolę, armillæ, aurum, argentum, gemmæ, lapilli. *l. argumento. §. ornamenta. D. eod.*

Argento legato, massæ tantummodo debebuntur: Vasa enim quæ proprio nomine separantur, legato non cedunt: quia nec lana legata, vestimenta debebuntur.

Vt auro, ita & argento legato vasa continentur, *l. cùm aurum. §. vltim. D. de aur. & argen. legat.* Sed profectò magis est voluntatis quæstio. Infectum enim argentum debetur, factum propriis nominibus separatur. Lana legata, proculdubio ne vestimenta quidem ex ea lana facta debentur, *l. lana D. de leg.* 3.

Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata sunt: & ideo tam potoria, quam escaria, item ministeria omnia debebuntur, veluti vrceoli, lances, patinæ, piperataria, cochlearia quoque, itemq; trullæ, calices, scyphi, & his similia.

Vasa dicimus ea, quæ aliquid in se recipiunt: ideoq; vasis legatis, non potoria tantùm & escaria, sed etiam ministratoria debẽtur, vtputa vrceoli, lances, patinæ, & his similia, *l. cùm aurum §. sed cui vasa. D. de aur. & arg. leg.*

Libris legatis, chartæ, volumina, membranę, & philuræ continentur: Codices quoque debentur. Librorum enim appellatione non volumina chartarum, sed scripturæ modus, qui certo fine concluditur, æstimatur.

Librorum appellatione volumina continentur, quæ veteres in cylindri modum complicare solebant. Continentur quoque scriptæ chartæ, & membranæ, & philuræ, item codices cuiuscũq; materiæ. Librum enim cùm dico, nõ volumen tantùm dico, sed & quemlibet scripturæ modum certo fine conclusum, *l. librorum. D. de legat. lib.* 3.

Auro legato, gemmæ quoq; inclusæ, itemq; margaritæ, & smaragdi legato cedunt. Sed magis est voluntatis esse quæstionem. Infectum enim aurum debetur, factum ornamentorum genere continetur.

Auro legato factum, infectumque debetur. *l. cum aurum. in prin. D. de aur. & arg. leg.* itemque gemmæ auro inclusæ, *d. l. cum aurum. §. peruenimus.* Sed disputari hic de voluntate defuncti potest, quia forsitan is aurum factum, cui inclusæ sunt gemmæ, ornamentorum nomine habuit: quo casu, auro legato, infectum dumtaxat debebitur. A gẽmis margaritas separat, & smaragdos propterea quòd inter gemmas summum pretium obtinent. Ceterùm generalia est gemmarum appellatio, licet quidam ex auctoribus nostris subtilem quandam inter ea differentiam constituerint.

Vasis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixa legato cedunt.

Emblemata aurea vasis argenteis legatis innexa, ad legatarium pertinent, *d. l. cum aurum. §. simili modo.*

Argento potorio legato, omnia quæ ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, veluti pateræ, calices, scyphi, vrceoli, œnophoria, & conchæ.

In argento potorio sunt vasa omnia potui parata, *l. in argento. l. Seia. D. de aur. & arg. leg.*

Carruca cum iunctura legata, mulæ quoque legatę, non mulio videtur, propter quotidianam loquendi consuetudinem.

Ad carrucas iungi mulæ solebant, *l. edil. 1. §. quæsitum. D. de edil. edi. l. vxori. D. de aur. & arg. leg.* Ideoque carruca cum iunctura legata, mulæ ipsæ legatæ videntur. Nam ita vulgò loquuntur, vt iuncturæ nomine, id quod iungitur intelligant. At mulio certæ iuncturę appellatione non continetur. In excusa corruptè legimr, *necnon & mulio.*

Prolatis codicillis, vel alio testamento quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, perperam soluta repetuntur.

Scripto heredi directa indebiti condictio datur, si diu celatum aliud testamentum, vel si codicilli prolati fuerint, quibus ademptum est legatum, vel certè rescissum, id est, deminutum, *l. 2. §. 1. D. de cond. indeb.* Scribe, recisum.

De mortis causa donationibus. Tit. VII.

Mortis causa donat, qui ad bellum proficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet condicione, vt si reuersus fuerit, sibi restituatur: si perierit, penes eum remaneat, cui donauit.

Mortis donatio fit periculo mortis, vt dictũ est *lib. 2. tit.* 23. & ita vt

ita vt si liberatus fuerit, donata recipiat, si perierit, vt habeat is qui accepit, §. 1. *de donat.* A

Donatio mortis causa, cessante valetudine, & secuta sanitate, pœnitentia etiam reuocatur: Morte enim tantummodo conualescit.

Donatio causa mortis donatoris morte confirmatur: At reuocatur, si eum donationis pœniteat, vel si è vitę periculo eripiatur, §. 1. *de donat.*

Ad legem Falcidiam. TIT. VIII. B

EXhausta legatis, aut fideicommissis, vel mortis causa donationibus hereditate, auxilio Falcidię institutus heres quadrantem retinere potest.

Legata aut onerant, aut delibant, aut exhauriũt hereditatem. Delibant, quæ non excedunt: onerant, quæ excedunt dodrantẽ: exhauriunt, quæ assem absumunt. Per legem Falcidiam delibari potest hereditas, onerari, vel exhauriri non potest. Quadrans enim heredi illibatus reseruandus est. Erat lex Falcidia de legatis, sed Pegasiano S. C. ad fideicommissa. Constitutione Seueri ad donationes causa mortis etiam producta est. C

Quotiens de modo quartæ retinendę quæritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æstimatis, quarta facienda est, quæ apud heredẽ remaneat: aut certè exigenda cautio à legatario, vt quod plus dodrante perceperit, restituat.

Si heres legatarium plus petere dicat, quasi ipso iure per legem Falcidiam imminuto, & reciso legato, à iudice omnibus diligẽter æstimatis, diuidenda est pro quadrãte, & dodrante hereditas inter heredem, & legatarios: aut petitori cauenti, Quod amplius quàm per legem Falcidiam liceret, cepisset redditũ iri, solidũ, & integrum legatum exsoluendum est, *l. 1. § cum dicitur. D. si cui plus quam per legem Falcidiam. l. 2. C. de vsur. leg.* D

Ea quæ mater viuo filio donauit, in quartam non imputantur.

In quartam Falcidianam non imputantur ea, quæ heredi inter viuos donata sunt, nisi ideo donata sint, vt integra heres legata præstaret, *l. cum quo. §. vlt. D. ad leg. Falci.* Propè enim est, vt ex causa hereditaria obuenisse videantur ea, quæ prouidẽtia, & cõtemplatione heredis futuri donata sunt. Illud etiam constat donationes inter viuos non imputari in eam quartam, quæ inofficiosi testamenti querelam excludit: nisi & ea mente donetur, vt in eam imputetur, *l. si quando. § generaliter. C. de inoffic. testa.* Hęc verò quarta an etiam sit ex lege Falcidia, vt quidam opinantur, mihi nondum satis liquet, an verò ex lege Glicia: nec magis, an ex constitutione D. Marci, cuius meminimus *libr.* III. *Obseru.* Nam sicut D. Pius prolato S. C. Tertylliano, quo mater ab intestato liberis succedit, & matri ex testamento τὸ ἴσιμον μέρος dedit, auctore Zonara: ita facto Orfitiano S. C. auctore D. Marco, quo matri liberi ab intestato succedũt, ex testamento matris tantundem liberis D. Marcum dedisse, atq; ita quadrantem antiquiori quodam iure, liberis ex testamento parentum virilis sexus, & vicissim his ex illorum testamento datum, eos quoq; matribus ex testamento liberorum, & his vicissim ex illarum testamento dedisse verius est. Sed & ante D. Marcum receptum id fuisse indicat Plin. in *lib. v. epist.* 1. E F

Ex mora præstandorum fideicommissorum, vel legatorum fructus, & vsurę peti possunt. Mora autem fieri videtur, cùm postulanti non datur. G

Legatorum, & fideicommissorum vsuræ, & fructus ex mora debentur. Mora autem fieri intelligitur in personam per litis cõtestationem, *l. 1. C de vsur. leg.* Itémque per interpellationem, vt hoc loco Paulus docet, & relicti legati petitionem.

IVL. PAVLI SENTENTIARVM,

LIBER IIII.

De fideicommissis. TIT. I.

AB vxore cui vir dotem prælegauit, fideicommissum relinqui non potest: quia non ex lucratiua causa testamento aliquid capit, sed proprium recipere videtur.

Ab vxore cui dos relegatur, fideicommissum relinqui non potest, quia reddi dos potius, quàm legato adquiri videtur, *l. cum pater. §. fideic. D. de legat. lib.* 2. Eademque ratione lex Falcidia hoc legatum non minuit, *l. sed vsusfructus. §. dos. D. ad leg. Falc.* At ex commodo repræsentationis Falcidiam detrahi, & fideicõmissum ab ea relinqui posse, nemo est qui ambigat.

A postumo herede instituto fideicommissum dari potest. B

A postumo herede legitimo, licet alienus sit postumus, fideicommissum relinqui potest, *l. pen. D. de legat. lib. 1. l. 1. §. pen. de legat. libr. 3.* A postumo quoque herede instituto fideicomissum relinqui posse Paulus ait: quod ego etiam in postumo alieno locum obtinuisse arbitror: quia etsi non heres, bonorum tamen possessor existere potest.

Ab Imperatore herede instituto legatum, & fideicommissum dari potest.

C A postumo alieno herede instituto legatum dari non potest, quia heres fieri non potest, vt s. diximus: Ab Imperatore herede instituto, & legatum, & fideicõmissum relinqui potest: quia aditione heres fieri potest, & ius habet commune cum ceteris, *l. cum heredes. C. qui testam. fac. pos.* Quæ lex aliqua ex parte tollitur in *l. 2. C. Theo. de testa.* sed Iustinianus *l. cum heredes.* magis probauit.

A surdo, vel muto, siue legatum acceperit, siue heres institutus sit, vel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

D Ignorantes adstringi possunt fideicommisso, & ideo à surdo etiam, vel muto herede, aut legatario fideicommissum relinqui potest, *l. cum pater. § surdo. D. de legat. lib.* 2.

Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo qui relinquit, loqui potest: velut, PETO, GAI SEI CONTENTVS SIS ILLA RE, aut, VOLO TIBI ILLVD PRÆSTARI.

Etiam si cum fideicommissario, non cum herede, aut legatario defunctus loquatur, fideicommissum debetur, *l. peto. D. de legat. libr. 2. l. fideicommissa. § si quis ita. D. de legat. lib.* 2. Qua de re scripsimus *Obser. lib. 2. cap.* 3. E

Fideicommittere his verbis possumus, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO. DESIDERO quoque, & IMPERO verba, vtile faciunt fideicommissum. RELINQVO verò, & COMMENDO, nullam fideicommissi pariunt actionem.

Verba precaria hæc sunt, peto, rogo, volo, mando, §. *vltim. de sing. reb. per fid. rel. l. 2. C. Com. de legat.* Item deprecor, cupio, iniungo, desidero, *l. etiam hoc modo. l. & eo modo. D. de legat. libr.* 1. Addidit Paulus, *impetro*, lego, *impero*, cum Alciato. Ei tamen non assentior dum minus esse precarium, *iubeo*, putat quàm, *impero*. Nam & *iubeo*, precarium est, *l. Aurelius. §. vltim. D. de lib. leg.* & vtrumque significat *volo*, siue *cupio*. Hæc verba & inflexa dicuntur, & ἀξιωματικὰ, & fideicommissaria, nusquam obliqua. *Commendo*, non est verbum precarium, vt si dixerit, *Illum tibi commendo*, l. ex verbo. C. de fideicommis. libert. l. fideicommissa. §. si ita quis. D. de legat. lib. 3. nisi vt Thalelæus notat, forsitan probetur fideicommittere eo verbo testatorem voluisse. Nam ex nouissimis constitutionibus, omne verbum ad fideicommittendum vtile atque validum est. At *relinquo* videtur esse precarium, *l. Lucius. §. filiam. D. ad S. C. Trebell.* sed Paulus negat. F G

Tam nostras res, quàm alienas per fideicommissum relinquere possumus: sed nostræ statim, alienæ autem æstimatæ, aut redemptæ præstantur.

Quæ per damnationem legari possunt, & per fideicommissum relinqui possunt, auctore Vlpiano in *titul. de fideicom.* Res igitur alienæ per fideicommissum relinqui possunt, nam & legari per damnationem: quod Agrœtius Grammaticus significat, dum ex quopiam auctore bono, hoc verbo, damnas, relicta omnimodo solui oportere ait, etiam si res aliena legata sit, Per vindicationem res aliena si legata sit, legatum iure ciuili nõ valet, H

vt probat *l. Stichus seruus. D. de manum. test.* Vt enim libertas seruo alieno non rectè legatur, sic lex ait rem alienam non rectè legari, vindicationis scilicet modo. Atque adeò nec illo modo rem suam testatorem rectè legare, aut seruum suum rectè testamento manumittere, in eum casum quo res, aut seruus heredis esse desierit. At ex S.C. Neroniano, & ex constitutione Iustiniani, & per vindicationem legata res aliena perinde debetur, ac si damnationis modo relicta esset. Præstatur autem vel res ipsa, vel æstimatio eius.

Si alienam rem tanquam suam testator per fideicõmissum reliquerit, non relicturus si alienam scisset, vt solet legatum, ita inutile erit fideicommissum.

Si quis rem alienam ignorans per fideicommissum reliquerit, vel per damnationem legauerit, inutile fideicommissum, vel legatum est, nisi & si scisset rem alienam esse, legaturum eum fuisse appareat, *l. cum alienam. C. de legat. l. prædia. Cod. de fideicommiss.*

Testator superuiuens, si eam rem quam reliquerat, vendiderit, extinguitur fideicommissum.

Licet rei alienæ fideicommissum valeat, si tamen quis rem suã quam per fideicommissum reliquit, alienauerit, placet fideicommissum extingui: quia fideicommissum videtur ademisse, nisi alia mente testatorem alienasse probetur, *§. si rem suam. de legat. l. cùm seruus. D. de adim. leg.*

Codicillis, qui testamento confirmati non sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur.

In codicillis testamento confirmatis licet nemo heres institui possit, legata tamen relinqui possunt, & tutelæ, & libertates directæ: quoniam hi codicilli pro parte testamenti sunt. In codicillis testamento non confirmatis nihil rectè iure relinqui potest, fideicommissum tamen dari potest.

Filio quibuscunque verbis à patre fideicommissum relictum, iure debetur. Sufficit enim inter coniunctas personas, quibuscunq; verbis, vt in donatione, volũtas expressa: & ideo etiam pridie quam moriatur rectè relictum videtur.

Non sic est accipienda hæc sentẽtia, vt à patre herede instituto filiofamilias relictum fideicommissum debeatur, etiam si ita testator dixerit, *Pridie quam morietur heres, filio eius dari volo.* Hoc enim fit non ratione coniunctionis personarum, sed quia paria hæc sunt, *Post mortem heredis, & Pridie quam morietur heres.* propterea quòd non nisi post mortem sciri potest quando fuerit pridie, *§. post mortem. De legat.* Sed & hanc orationem, *Cum morietur heres*, in fideicommissis hac in specie non esse ab illis diuersam constat, *l. 1. §. si emancipato. D. de collat. bonorum. l. fideicommissa. §. si filio D. de legat. lib.* III. Igitur sic potius hanc sententiam accipiamus, vt licet fideicommissum relictum post mortem fideicommissarii, aut pridie quàm moriatur fideicommissarius non valeat, (qua in re à fideicommisso legatum nihil distat, multòque dissimilis est causa relicti post mortem heredis cùm possit hoc genere fideicommitti, non etiam legari) tamen ratione coniunctionis personarum, vtpote filio patre dante fideicommissum, etiam post mortem filii, aut pridie quàm morietur filius, filio rectè fideicommissum relictum videatur. Sufficit, inquit, inter coniunctas personas quibuscunque verbis, vt in donatione, expressa voluntas. Nec enim in donationibus inter cõiunctas personas verborum subtilitas obseruatur: nec exigitur mancipatio, aut traditio ex Constitut. D. Pii, *l. 4. Cod. Theod. de donat.* licet actorum insinuatio omnimodo exigatur, *l. data. C. de donat.* Ad quam legem si quæratur dubitationis ratio, nec à Latinis, vt reor, nec à Græcis interpretibus intellecta, ex hoc loco sumenda erit.

In tempus emancipationis, vel cùm sui iuris erit, fideicommissum relictum quocunq; modo patria potestate liberato debetur.

Fideicommissum ita relictum, Cùm sui iuris erit, morte, vel emancipatione, vel alio quocumque modo patria potestate liberato debetur. Idemque iuris erit vno tantum casu expresso, *l. fideic. § si cum. D. de legat. lib. 3. l. si ita esset. D. quan. dies leg. ced. l. 3. C. de instit. & substit.*

Rogati inuicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis, hereditas ad eum peruenit qui superuixit, nec ex eo pacisci contra voluntatem testatoris possunt.

Si duo sibi inuicem precario substituti sint, sub hac conditione, Si sine liberis decesserint, pacto effici non potest, vno decedente sine liberis, quominus ad superstitem hereditas pertineat. Sed hoc constitutiones non admittunt, *l. cum proponas. 1. C. de pact. l. de fideicommisso. C. de transact.* Nam & alienatione prohibita extra familiam, omnibus vendentibus, itemque pacto fideicommissum remittitur. *Nouel.* CLIX. ex qua est explicanda *l. quotiens ab omnibus. C. de fideicom. & l. cum pater. §. libertis. D. de legat. lib. 2.*

Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat, fideicommissum præstare non possunt.

Adiri prius hereditatem ab herede, vel à legatario legatum agnosci oportet, deinde fideicommissum præstari ab eo herede, vel legatario relictum.

Rem fideicommissam si heres vendiderit, eámque sciens comparauerit, nihilominus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat.

Si rem fideicommissam scienti heres vendiderit, fideicommissario dabitur in rem missio. Sed Iustinianus in rem missionem sustulit. Igitur superest fideicommissario dumtaxat vindicatio: emptori autem malæ fidei aduersus heredem solius pretii repetitio dabitur, *l. vlt. C. com. de legat.*

Quotiens libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui manumissi sunt, vel qui in eodem testamento libertatem, intra numerum legitimum consecuti sunt.

Fideicommisso relicto libertis, non tantùm hi quos viuus testator manumisit, sed etiam testamento codicillisve manumissi, iuxta modum lege Caninia constitutum, ad fideicommissum admittuntur. Idem interdum datur & manumissis per fideicommissum, & libertorum libertis, *l. 2. l. alimenta. §. 1. D. de aliment. legatis.*

Cui ab herede fideicommissum non præstatur, non solùm in res hereditarias, sed & in proprias heredis inducitur.

Fideicommissarius, cui heres fideicommissum pecuniarium non præstat, non tantùm in hereditariarum, sed in propriarum heredis rerum possessionem inducitur. Quod ita procedit, nisi malit separationem bonorum impetrare. Datur enim separatio legatariis, & fideicommissariis. *l. pen. D. de separ.* At cùm ob cautionem non præstitam mittitur fideicommissarius in possessionem, sanè non mittitur in res heredis proprias, nisi certis modis ex constit. Antonini, *l. is cui. §. Imp. D. vt in poss. legat.*

Ius omne fideicommissi non in vindicatione, sed in petitione consistit.

Legata vindicamus, fideicommissa petimus, siue persequimur, *l. mulier. §. non est. D. ad S.C. Trebell.*

De S.C. Trebelliano. TIT. II.

SEnatusconsulto Trebelliano prospectum est, ne solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. Et ideo quotiens hereditas ex causa fideicommissi restituitur, actiones eius in fideicommissarium transferuntur: quia vnicuique damnosam esse fidem suam non oportet.

Lege Falcidia non interueniente ex S. C. Trebelliano restituitur hereditas, ita vt actiones in fideicommissarium dentur. Quod ideo proditum est, ne cui periculosa esset fides sua, *l. 1. D. ad S. C. Trebellianum.*

De S.C. Pegasiano. TIT. III.

INter heredem, & fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis & pro parte stipulatio interponitur: vt heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris verò portionibus fideicommissario competant.

Lege Falcidia interueniente, ex S.C. Pegasiano restituitur hereditas deducta quarta, & actionibus in fideicõmissariũ minimè transla-

translatis. Communicatur tamen onera inter heredem, & fidei- A commissarium, interpositis stipulationibus partis & pro parte, §. *post quod. de fideic. hered.* Sed à Iustiniano Pegasianum S. C. transfusum est in Trebellianum, vt actio rei vxoriæ, in actionem ex stipulatu.

Totam hereditatem restituere rogatus, si quartam retinere nolit, magis est, vt eam ex S. C. Trebelliano debeat restituere. Tunc enim omnes actiones in fideicommissarium dantur.

Is qui totam hereditatem restituere rogatus est, si Falcidiam B omittat, fidei explendæ gratia, vel ex S.C. Pegasiano restituere debet, interpositis emptæ & venditę hereditatis stipulationibus, §. *ergo siquidem. de fid. hered.* vel quod expeditius est, ex S.C. Trebel. aut vi prætoris, ex S. C. Pegasiano, nullis stipulationibus interpositis, *l. qui totam. D. ad S. C. Trebel.*

Lex Falcidia, itemq; S. C. Pegasianū deducto omni ære alieno, Deorumq; donis, quartam residuæ hereditatis ad heredem voluit pertinere.

Deduci prius oportet: omne ęs alienum, & Deorum dona, de- C inde Falcidianam, aut Pegasianam quartam. Ex hoc loco in Notis ad Iustiniani Institutiones testatus sum malle me in *l. 1. §. ad municipum. D. ad leg. Falcid.* sic legere, *Ad municipum quoque legata, non etiam ad ea quæ Deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet:* nec muto sententiam. Vt enim constitutio iuris ciuilis quæ inter coniuges donationem prohibet, in Deorum donis non valet, *l. si sponsus. §. proinde. D. de do. inter vir. & vx.* ita Dei cultus postulat, vt nec in eis valeat lex Falcidia: idque in nouissimis constitutionibus comprobatur.

Qui totam hereditatem restituit, cùm quartam reti- D nere ex Pegasiano debuisset, repetere eam non potest. Nec enim indebitum soluisse videtur, qui plenā fidem defuncto præstare maluit.

Qui ex Pegasiano totam hereditatem restituit, quartæ condictionem non habet, quia sciens restituit, *l. 1. l. vlt. C. ad leg. Falci. l. si sponsus. §. si quis rogatus. D. de donat. vir. & vxor.* Stipulationem emptæ & venditæ hereditatis habet. Qui verò ex Trebelliano restituit, quartæ condictionem habet, quia ignorans soluit, §. *sed quia. de fid. hered.* Cùm enim interueniente Falcidia, Pegasiano non interueniente, Trebelliano locus sit, is qui E hoc vtitur, Falcidiam nō interuenire, qui illo, interuenire, vt existimet, necesse est. nisi forsitan expeditiore via vsus, cùm posset ex Pegasiano restituere, maluerit totam hereditatem restituere ex Trebelliano, actionum transferendarum causa: quo casu & Falcidiæ condictio cessat.

De repudianda hereditate. TIT. IIII.

Recusari hereditas non tantùm verbis, sed etiam re potest, & alio quouis indicio voluntatis.

Diuersa hæc sunt, Repudiare, & Recusare. Repudiatio fit in F iure, Recusatio quoquo modo, vt ostendi in *tit. de hered. qual. & diff. libr. 2. Instit.* Recusat non tantum heres, sed etiam fideicommissarius, *l. cogi. §. si quis heres. §. si seruo. D. ad Treb.* Repudiat solus heres, nunquam verò fideicommissarius dicitur repudiare, quia non defertur ei hereditas. Cùm igitur hæc duo sint diuersa, nō debuit huic quæstioni de recusatione hereditatis præponi tit. *De repudianda hereditate.* Et verò sufficiebat superior tit. *De S.C. Pegasiano,* cùm omnia ea quæ sequuntur ad S.C. Pegasianū pertineant: ideoq; sub tit. *ad S. C. Trebel.* ponere hanc sententiam Tribonianus debuit, quam tamen huius tituli falsa impositione deceptus sub *tit. de adquir. vel omit. hered.* collocauit, *l. recusari. D.* G *de acquir. hered.*

Heres per magistratus municipales, ex auctoritate præsidis, fideicommissario postulāte, hereditatem adire, & restituere compellitur.

Qui recusat adire, in vrbe per prætorē adire, & restituere cogitur, in prouinciis per præsidem. Sed & per Duumuiros, ex pręcepto præsidis cogi potest. Eodemque modo Duumuiri tutores dant, *l. Lucius. §. cum testamento. D. de admin. tuto.* cùm tamen neutrum imperii sit, aut iurisdictionis. H

Fideicommissarius si affirmet heredem nolle adire hereditatem, absente eo interponi decretum, & in possessionem mitti iure desiderat.

Etiam aduersus absentem heredem, & recusantem fideicommissarius rectè postulat decretum, *l. recusare. D. ad Trebel.* vt scilicet, adeat, *l. si postulante. D. eod.* eoq; cessante fideicommissarius in possessionem mittetur, & ipso iure in eum transibunt actiones, vt constitutum est in *l. pen. §. vlt. C. eod.*

Suspectam hereditatem adire compulsus, omnia ex Trebelliano restituit.

Si ex decreto prætoris heres adierit, restituit quidem hereditatem ex S.C. Pegasiano, sed perinde est, atque si ex Trebelliano restituisset: & ideo neque actiones, neque quartam habet, *l. quia poterat. l. qui totam. D. ad Trebell. §. sed si recusabat. de fideicom. hered.*

De inofficiosi querela. TIT. V.

Inofficiosum dicitur testamentum, quod frustra, liberis exheredatis, non ex officio pietatis, videtur esse conscriptum.

Inofficiosum testamentum est, in quo liberi, vel parentes frustra exheredati sunt. Frustra fit exheredatio, quę nō tenet. Quòd si obtinuerit exheredatio, inofficiosum testamentum non est. Sic autem dicitur, quasi contra merita (vt Asconius ait) vel cōtra officium pietatis factum, *l. 2. D. de inof. test.*

Post factum à matre testamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cùm posset, volūtate, ad exemplum præteriti, inofficiosi querelam rectè instituit.

Præteriti a matre, pro exheredatis habentur: & ideo datur eis querela inofficiosi testamenti. Præteriti autem dicuntur, non tantum qui cùm nati essent, testamenti faciendi tempore omissi sunt, sed & qui post factum testamentum nascuntur; si post eorum editionem mutandi testamenti liberum spatium mater habuerit, nec mutauerit. Quòd si in ipso puerperio diem suum obierit, aduersus fratres institutos omisso non dabitur querela, sed adcrescet eis in virilem: aduersus extraneos dabitur querela, *l. 3. C. de inoffic. testa.* Igitur & si sint duo filii ex partibus disparibus scripti, puta, Primus ex quadrante, Secundus ex dodrante, Tertius qui omissus est trientem feret, Primus sextantem, Secundus semissem. Quòd si filius & extraneus ex ęquo instituti sint, omisso querela dabitur tantum aduersus extraneum: nec enim fratri instituto quicquam auferet. Ac si ex minima parte, puta ex vncia extraneus institutus sit, ex deunce filius, aget filius præteritus querelam in extraneum, fratri autem adcrescet in quincuncem. Eademque ratio seruabitur, si plures sint extranei, pluresque filii heredes instituti, aut plures filii, vnus extraneus, plures extranei, vnus filius.

Testamentum in quo Imperator scriptus est heres, inofficiosum argui potest. Eū enim qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare conuenit.

Actio inofficiosi datur liberis, aut parentibus exheredatis, etiā contra Imperatorem heredem scriptū, *l. Papinianus. §. si Imperator. D. de inof. test.* Seruare enim eum leges decet qui & facit, *l. ex imperfecto. D. de legat. lib. III.*

Qui inofficiosum dicere potest, hereditatem petere non prohibetur.

Multum à querela inofficiosi, quæ & petitio hereditatis de inofficioso appellatur, distat illa petitio hereditatis, de qua post titulum *de inoffic. test.* in Pandectis generalis titulus datur. Nam querela aduersus eum intenditur, qui iustè possidet, vt puta aduersus heredem scriptum, item contra fideicommissarium, *l. 12. C. de inoffic. testa.* contra præteritum, qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas, *l. filium. D. de bonorum poss. contra tabulas.* Illa autem petitio hereditatis aduersus eum datur, qui nullo iure possidet, *l. regulariter. D. de petitione hered.* Sed tamen, vt hoc in loco Paulus sentit, qui inofficiosi actionem habet aduersus heredem scriptum, & petitionem illam hereditatis aduersus eum intendere potest. Quamuis enim dari non soleat aduersus eum qui iure possidet: æquum tamen eam dari, cùm is qui agat, paratus est inofficiosum testamentum dicere, *l. 1. C. de inoffi. test.* Quidam Codices habent, *Qui inofficiosum dicere non potest.*

Filius ex asse heres institutus inofficiosum dicere non potest, nec interest, exhausta necne sit hereditas,

cùm apud eum quarta aut legis Falcidię, aut S.C. Pegasiani beneficio sit remansura.

Institutis querela inofficiosi testamenti, ne tunc quidem datur, cùm legatis ea hausta, vel onerata est hereditas, vel cùm ipsi alteri eam restituere rogati sunt, quia Falcidiam habent, *l. Papinianus. §. quarta. D. de inof. test.*

Quarta portio liberis deducto ære alieno, & funeris impensa præstanda est, vt ab inofficiosi querela excludantur: libertates quoque eam portionem minuere placet.

Quarta debitæ portionis excludit querelam. Quartæ autem ratio priusquam ineatur, deducendum æs alienum, deducenda funeris impensa, deducendæ sunt libertates, *l. Papinianus. § quoniam. & §. quarta. D. de inoffic. testamen. l. cum quæritur. C. eodem.*

Filius in iudicio patris si minus quarta portione consecutus sit, vt quarta sibi à coheredibus fratribus citra inofficiosi querelam impleatur iure desiderat.

Filio instituto ex minore parte non datur querela, maximè si ei adiecti sint fratres coheredes: sed ita actio datur, vt sibi portio debita à fratribus suppleatur. Adiectis extraneis secus esse argumentum præbet *l. 3. C. de inoffic. testam.* Filio autem exheredato, si minus debita portione concessum aliquid, vel relictum sit, vel eadem actio dabitur, maximè si in testamento id adiectum sit, vt ei debita portio viri boni arbitratu repleatur, vel etiam dabitur querela cum onere collationis, si in totum rescisso testamento omnes fratres ab intestato veniant. Exemplum accipio *l. si non mortis. D. de inoffic. testa. l. vt liberis. C. de collat. l. pater filium. D. de collat. dot.* Filio autem præterito, nemo est qui nesciat ad excludendum bonorum possessionem contra tabulas quartam non sufficere. Hodie ex constitutione Iustiniani filio instituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum est, omnimodo actio datur supplendæ portionis gratia, non querela, *l. omnimodo. l. scimus. Cod. de inofficioso testamen.*

Pactio talis, ne de inofficioso testamento dicatur, querelam super iudicio futuram non excludit. Meritis enim liberos, quam pactionibus adstringi placuit.

Si parens cum filio paciscatur, ne de inofficioso agat, agenti postea filio non obstat exceptio pacti, vel doli. Sunt enim filii, vt & Papinianus ait, meritis prouocandi ad obsequia paterna, non pactionibus adstringendi, *l. si quando. §. illud. C. de inoffic. test.*

Rogatus hereditatem restituere, etsi inofficiosi querelam instituerit, fideicommisso non fit iniuria: quartam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio Senatusconsulti habere potuisset.

Qui inofficiosum testamentum dixit, nec obtinuit: id, quod ex testamento accepit, ei aufertur, quasi indigno, & fisco vindicatur, *l. Papinianus. § meminisse. D. de inoffic. test.* Igitur si institutus & rogatus Titio hereditatem restituere, aduersus Titium inofficiosum testamentum dixerit, atque adeò non obtinuerit, quarta quidem Pegasiana, quam habere potuisset, fisco vindicatur, reliqua autem hereditas Titio conseruatur, *d. l. Papinianus. §. vnde non male.* Id enim dumtaxat ei aufertur quod apud eum remanere potuisset.

Heres institutus habens substitutum, si de inofficioso dixerit, nec obtinuerit, non id ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit.

Vt substitutioni precariæ iniuriam nō fieri dixit, scripto querente, nec obtinente: ita nūc ait substitutioni directæ iniuriam nō fieri, si scriptus de inofficioso testamento egerit, nec obtinuerit. Nec enim fisco, sed substituto hereditas conseruatur. In priori specie agit aduersus fideicommissarium, in hac aduersus substitutum, vt & in *d. l. Papinia. § quarta. in fi.* Nam vterque est heredis loco.

De vicesima. Tit. vi.

Hic titulus est *de vicesima hereditatum*, de qua Æmilius Macer libros duos scripsit. Hæc lege Iulia primum augendi ærarii gratia, extraneis heredibus, nec inopibus irrogata est, vt Dio scribit libro l v. Deinde Neruæ, Traiani, Adriani, Marci, & aliorum cōstitutionibus vel accisa, vel ex integro reducta, & ad postremum abolita est. Non est credendum Alciato, qui eam tulisse à Gratiano sublatam, idque Ausonium *in Gratiarum actione* testari falsò conscripsit. Solet Alciatus auctorum testimonio abuti, eorumq. verba ad sui animi sententiā cōmutare, qua re nihil est iniquius, nihil illiberalius. Quæ lex verò vicesimā sanxit, eadem & de aperiendis tabulis testamēti cauit, vt ex postrema huius tituli sentētia apparet: & ita edicto quoque Diuus Adrianus de Vicesima simul, & de aperiendis tabulis constituit, *l. vlt. C. de edict. D. Adr. tollen. l. vlt. D. de ap. tec.*

Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: vt ita agnitis signis, rupto lino aperiatur, & recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archiu redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit vnde peti possit.

Coactis signatoribus, vel maiori horum parte, & sigillis recognitis, lino inciso tabulæ resignantur, & recitantur, *l. cum ab initio. l. sed si maior. D. quemadmodum testamen. aper.* Si non fuerit signatorum copia, præsentibus optimæ opinionis viris aperiuntur, *l. sed si quis. D. eod. l. 2. C. eod. titul.* Et ideo in proxima sententia Paulus, *Præsentibus*, inquit, *testibus, vel honestis viris.* Apertis autem tabulis inspiciendi, describendiq. fit potestas eis quorum res est. Tum deinde obsignantur signo publico, & in archium publicum deponuntur, vt si fortasse exemplum interciderit, ex archio petatur. Quid sit archium notum est. Deponuntur in eo instrumenta etiam priuata, *l. mortis est. D. de pœnis.* vt publicum testimonium habeant: eaque ratione in archium redacta ad comparationem valent, licet destituta sint legis solemnitate, *Nouel. 1. § penult.* Ecclesiarum archium cimeliarchium appellatur, quod in eo sint reposita κειμήλια, id est, sacra vasa: Et ideo in *l. lusionis. C. de agr. & cens.* sic rectius in scriptis, quàm in excusis codicibus legitur, *In æde sacrosancta, id est, cimeliarchio.* At quemadmodum ideo Paulus ait testamēta in archio deponi, vt exemplo amisso sit vnde aliud promi possit, sic inuenta est ratio qua possint, etiam dum adhuc testatores in rebus humanis agunt, testamenta publicari, & insinuari actis publicis, vt ipso etiam authentico amisso, ex actis publicis fides testamenti petatur, *l. & l. testamenta. l. consulta. C. de testament.* Non aliter quàm si ab initio actis solùm publicis testamenta condita fuissent. Quod fieri posse indicat *l. omnium. C. eod. & Nouell. Valentiniani de testament.* Publicantur autem, & reßetantur in vrbe apud magistrum census, in prouinciis apud præsides, vel magistratus, vel defensores, *d. l. testamenta. l. in hac. C. de donatio.* Acta in hunc fermè mōdum Romano more fieri ex Marculphi monachi libro, De formulis publicorum priuatorumque negotiorum, Emari Ranconeti v. c. diuino immortalique beneficio didicimus: *Anno illo sub die illa, ciuitate illa, adstante defensore & omni curia illius ciuitatis*, Titivs *prosecutor dixit: Peto, optime defensor, vosque laudabiles curiales atque municipes, vt mihi codices publicos patere iubeatis. Quædam enim in manibus habeo, quæ gestorum capitulo allegatione roborari.* Defensor *& Curiales dixerunt, Patet tibi codices publici, prosequere quæ optas.* Prosecvtor *dixit, Gaius vir illustris mihi mandauit, testamentum, vt mos est, gestis municipalibus insinuarem.* Defensor *dixit, Amanuensis mandatum accipiat & recitet.* Post *recitationem mandati, Defensor dixit, Mandatum quidem recitatum est, sed testamentum quod præ manibus te habere dicis, etiam nobis præsentibus recitetur, & vt postulas, gestis publicis firmetur.* Post *recitationem testamenti: Defensor & Curiales dixerunt, Testamentum quod recitatum est gestis publicis inferatur.* Prosecvtor *dixit, Hoc amplius peto optime Defensor, vt mihi gesta publice edantur:* Defensor *& ordo curiæ dixerunt, Quia testamentum & mandatum ritè condita, & bonorum virorū subscriptionibus firmata cognouimus, æquum est vt gesta cùm a nobis fuerint subscripta, & ab amanuensi edita, tibi ex more tradantur, eadémque in archiis publicis conseruentur.* Patique modo acta in donationum insinuatione conficiebantur.

Testamenta in municipiis, coloniis, oppidis, præfectura, vico, castello, conciliabulo facta, in foro, vel basilica præsentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secun-

secundam & decimam diei recitari debent, exemplóque sublato, ab iisdem rursus magistratibus obsignari, quorum sententia constat aperta.

Recitationes testamentorum fiunt in foro, aut basilicis à secunda hora ad decimam: quoniam eo maximè tempore frequentissimum est forum. Et fiunt præsente magistratu, eodémque testamentum, posteaquam describendi potestas facta est, obsignante. Et hoc est quod superius publicum signum appellauit. Sed si in archio ciuitatis tabulæ non deponantur, satis erit vel priorum signatorum, vel eorum qui illis absentibus adfuerunt, signa magistratu præsente reponi. *l. sed si quis. D. testam. quemadm. aper. l. 2. C. eod.* Pertinet ad hanc maximè quæstionem quod Augustinus scribit in *psalmum* 21. Tamdiu contenditur, inquit, de hereditate mortuorum, quamdiu testamentum proferatur in publicum. & cùm testamentum prolatum fuerit in publicum, tacent omnes. vt tabulæ aperiantur, & recitentur. Iudex intus audit, aduocati silent, præcones silentium faciunt, vniuersus populus suspensus est, vt legantur verba mortui non sentientis in monumentu. Ille sine sensu iacet in monuméto, & valent verba ipsius: sedet Christus in cœlo, & contradicitur testamento eius.

Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri voluit: & ideo quamuis sit rescriptis variatum, tamen à præsentibus intra triduum, vel quinque dies aperiendæ sunt tabulæ: ab absentibus quoque intra eos dies, cùm superuenerint. Nec enim oportet testamentum heredibus, aut legatariis, aut libertatibus, quam necessario vectigali moram fieri.

Hæc est lex Iulia, quæ proprio nomine lex Vicesima hereditatum dicitur in earum legum inscriptionibus, quæ sumptæ sunt ex duobus Æmilii Macri *n…* libris. Vult autem non tantùm vt vicesima hereditatum fisco præstetur, sed etiam vt tabulæ testamenti statim aperiantur. Nec enim hæc res dilationem recipit: & ideo, vt rectè Paulus ait, in *l. vltim. D. de appell. rec.* ne testamentum aperiatur, vt D. Adrianus constituit, id est, ex edicto D. Adriani, quod etiam pertinet ad vicesimam hereditatum, appellare non permittitur. Qui locus notádus est, propterea quod & si mentionem eius edicti studiosè Tribonianus remouerit ex *l. vltim. C. de condic. & l. quisquis. C. quorum appel. non rec.* vt ostendit *libr. 3. titul. de S. C. Silaniano*, reliquit tamen eo in loco: credo quia ea verba, vt *D. Adrianus constituit*, non intellexit ad edictum illud Adriani referenda esse. Statim autem aperiendæ sunt tabulæ, id est, à præsentibus intra dies tres, vel quinque à morte testatoris. Absentibus enim primùm itineri in vicena millia passuum singuli dies dantur: & ob id tractans de lege vicesima, mille passus Macer definiuit in *l. mille. de verborum signific.* Aperturæ tabularum postea triduum, vel quinque dies. Quod sequitur in hac Pauli sententia, *Nec enim oportet, &c.* ita restituimus ex codicibus nostris: sed tamen vt sensus idoneus reddatur, pro *testamentum*, legendum existimo *testamento*. Dixit autem *quàm necessario, aut immenso, vt in tit. prox. sup.* Meritis liberos, quã pactionibus adstringi placet: & in *lib. 5. titul. 18.* neque in pecuniarius, qui in capitalibus. Sic enim & in eis locis omnes libri veteres habent. Sensit igitur hoc est, ideo statim aperiri tabulas, quòd non sit magis æquum per causam testamenti clausi heredibus, aut legatariis, aut libertatibus moram fieri, quàm necessario vectigali, id est, vicesimæ. Ea igitur legis pars & fisco, & heredibus, & legatariis, & libertatibus vtilis est. Necessarium vectigal dicitur, quia id onera imperii introduxerunt pro vtilitate communi, vt Plinius ait *in Panegyrico*.

De lege Cornelia. TIT. VII.

QVi testamentum falsum scripserit, recitauerit, subiecerit, signauerit, suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit, pœna legis Corneliæ de falsis tenebitur, id est, in insulam deportatur.

Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui falsum testamentum scripsit, recitauit, subiecit, signauit dolo malo, vel qui verum celauit, amouit, resignauit, deleuit. *l. 2. D. de leg. Corn. de fals.* Qui amouit, furti non tenetur, quia non lucrifaciendi animo amouit, sed vt verum non appareat. Pœna legis Corneliæ est deportatio, vt *libro 5.* latiùs explicabitur.

Non tantùm is, qui testamentum subiecit, suppressit, deleuit, pœna legis Corneliæ coercetur, sed & is qui sciens dolo malo id fieri iussit, faciendúmue curauit.

Lege Cornelia tenetur non tantum is, qui eorum, quæ superiùs comprehensa sunt, quid fecit: sed & is, cuius dolo malo eorum aliquid factum erit. *l. 2. D. eod.*

Testamentum supprimit, qui sciens prudénsque tabulas testamenti in fraudem heredum, legatariorum, fideicommissariorum, aut libertatum non profert.

Quid sit in lege Cornelia supprimere, explicat. Est autem dolo malo testamentum celare, nec iis quorum interest, exhibere, puta heredibus, aut legatariis, aut exheredatis. Inde in *l. Pompon. D. de adquir. rerum domin.* Qui reposcenti, inquit, non reddit, supprimere, & intercipere videtur. Sed omnimodo supprimendi animum ac consilium exigimus. *l. 3. §. si quis dolo. D. de tab. exhib.*

Supprimere tabulas videtur, qui cùm habeat, & proferre possit, eas proferre non curat.

Vt quis dolo malo supprimere videatur, duo exigimus, vt tabulas habeat, easque exhibere possit. Sed tamen qui dolo malo fecit, vt desineret habere, quasi suppressor tabularum etiam condemnabitur, *d. l. 3. § si quis dolo.*

Codicilli quoque si lateant, nec proferantur, supprimi videbuntur.

Lege Cornelia tenetur non is tantùm qui testamentum, sed & qui codicillos occultat dolo malo. Similiter vterque interdicto tenetur, de tabulis exhibendis. *l. 1. § hoc interdictum. D. de tab. exhib.*

Edicto perpetuo cauetur, vt si tabulæ testaméti non appareãt, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi possit, quo ad exhibendum compellitur qui supprimit. Tabularum autem appellatione chartæ quoque, & membranæ continentur.

Interdicto de tabulis proferendis tenetur, qui tabulas supprimit. Dum autem hoc intra annum ait interdictum reddi, post annum non reddi significat: quod pugnat directò cum *l. 3. §. vlt. D. de tab. exhib.* in quo Vlpianus, Interdictum hoc, inquit, & post annum competere constat: sed & heredi, ceterisque successoribus competit. Non est igitur controuersum, sed constat inter omnes perpetuum esse interdictum, De tabulis exhibendis. Sed hoc an ita senserit Vlpianus, subtilius intueamur. Et quidem si verum est quod Vlpianus proposuit, interdictum De tabulis exhibendis post annum competere, cur subdit, quasi augendæ rei gratia, Sed & heredi ceterisque successoribus competit? Certissimum est perpetua interdicta successoribus competere: idque in annuis tantùm interdictis commodè adiungitur, heredi competere. Quod si in heredem hoc interdictum ceterósque successores competere, quod tamen nusquam reperitur scriptum, Vlpianus scripsisset, & perpetuum esse interdictum facilè admitteremus, & aptè eum atque conuenienter id subdidisse confiteremur. Quando verò & illud adscripsit, & hoc prætermisit, ita censeo, eandem esse rationem huius interdicti, & interdicti, Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit. Vtrumque enim pœnale est: & rectè, meo quidem iudicio. Accursius quæ traduntur in *l. 3 §. condemnatio. D. de tabu. exhib.* ad aliud quoque interdictum transfert in *l. 1. §. hanc actionem. D. ne vis fiat ei, qui in poss. missus erit.* Neque enim ei quicquam obstat *l. si quis dolo. §. 1. D. de re iud.* siquidem in eo pro *venditor*, mihi persuadeo legendum esse *debitor*, & verum est. At considerandum hic rursus est, hoc ordine interdicta proponi, vt præcedat interdictum, Ne vis fiat ei, &c. sequatur interdictum, De tabulis exhibendis. Neque perturbemur legum inscriptionibus, quas tractatu proprio habito, quandoq; mẽdis innumeris scatere, Domino faciente docebimus. Nam vt *l. 3. D. ne vis fiat ei, &c.* est ex Vlpia. *lib 68. ad edictum*, sic & *l. 1. & l. vlt.* Et quod *lex prima* LXXII. *lex vltima* LXVIII. libro tribuitur, mendum allatum est ex numerorum notis in *l. 1.* v. in x. mutato & vno I. quod superest in *l. vlt.* in ea prætermisso. Quæ vitiorum genera in auctoribus frequẽter occurrunt. Cùm verò Vlpia. hoc prius de interdicto, Ne vis fiat ei, &c.

scripsisset post annum id non competere, sed heredibus similibusque personis dari, in *l. 1. §. hanc actionem, D. ne vis fiat ei,* &c. quod & de interdicto annali Vnde vi adnotator in *l. 1. §. hoc interdictum heredi. D. vnde vi.* deinde idem Vlpianus huic interdicto proximè adiuncta tractatione interdicti De tabulis exhibendis, vt credo sic scripsit in *l. 3. §. vltimo, D. de tabul. exhib.* Interdictum hoc & post annum non competere constat hoc sensu sicut superius, Ne vis fiat, ita & hoc post annum non competere constat. Sequitur, Sed & (sicut videlicet superius) heredi ceterisque successoribus competit. Et hanc lectionem cùm ipse rerum ordo, tum hæc Pauli sententia manifesto con- **B** firmat. Qui nec hunc interdictorum ordinem animaduerterunt, nec iterati huius articuli, *&*, vim intellexerunt, auctores, vt opinor, demendæ negationis fuerunt. Non est illud omittendum, edictum quidem loqui de tabulis, sed tabularum appellatione omnem materiam contineri. Quæ interpretatio etiam ad edictum *de bonorum possessione secundum tabul.* adhiberi solet.

De Intestatorum successione.

Tit. VIII. **C**

INter agnatos & cognatos hoc interest, quòd in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos verò agnati non comprehenduntur. Et ideò patruus & agnatus est, & cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo.

Cognatorum nomen generale est. Ex his alii sunt agnati, alii cognati. Agnati sunt cognati per mares, vt patruus amita: cognati sunt per fœminas, vt auunculus matertera *l. penult. D. vnde legit.* **D**

Si sint fratres defuncti, & fratris filij, vel nepotes, fratre non existente, filius fratris nepoti præfertur.

Hæc sententia secum ipsa non consentit: ait enim initio esse fratres defuncti, deinde fratrem non existere. Rursus ait filium fratris nepoti præferri, cùm tamen existere fratris filios, & nepotes non proposuerit, sed fratris filios. vel nepotes. Igitur sic lego, *Si sint frater defuncti, & fratris filius vel nepos, frater filio fratris, vel eo non existente, nepoti præfertur.* §. si plures de legitim. **E** agnat. succeß.

Fœminæ ad hereditates legitimas vltra consanguineas successiones non admittuntur, idque iure ciuili, vel Voconia narratione videtur effectum. Ceterùm lex XII tabul. nulla discretione sexus cognatos admittit.

Consanguinei vtriusque sexus, legitimi heredes sunt: vltra consanguineos fœminæ legitimi heredes non sunt: idque effectum est iure nouo. Iure enim antiquo omnes agnati cuiuscunque sexus legitimi sunt: quod à Iustiniano renouatum est. **F** *§. ceterum de legit. agnat. succeß.* Ait, *iure ciuili, vel Voconia narratione.* Quidam codices habent *iure ciuili Voconiana ratione*, emendo, *iure ciuili Voconiana rogatione.* Hæc lex hereditates coercuit mulierum ne ditescerent, ac proinde claræ æquarent se viris. Scripsimus de ea in notis ad titulum *de leg. Falcid. libro tertio Institutionum.*

In hereditate legitima successioni locus non est. Et ideo fratre decedente antequam adeat, aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest, quia o- **G** mnis successio proximiori defertur.

In legitimis heredibus non est successio. Et ideò fratre moriente dum deliberat, fratris filius mihi heres legitimus nõ est: nam successio legitima proximiori defertur. Tempore autem delatæ hereditatis frater fuit proximior, non fratris filius, ergo fratris filio non defertur, neque eam frater transmisit ad fratris filium. Igitur filio fratris non dabitur Vnde legitimi, dabitur tamen Vnde cognati. § *placebat de legit. agnat. succ. Ex l. 4. C. de bon. li.* in legitimis hereditatibus est successio, & frater alterius fratris filio **H** non præfertur.

Ab hostibus captus neque sui, neque legitimi heredis ius amitit postliminio reuersus. Quod & circa eos qui in insulam deportãtur, vel serui pœnæ effecti sunt, **A** placuit obseruari, si per omnia in integrum indulgentia principali restituantur.

Postliminio recipimus sui & legitimi heredis ius: Item restitutione principis. *l. 1. §. filio. D. ad Tertyl. l. 1. §. vltim. de bon. poss. contr. tab.* non tamen manumissione *l. 7. D. vnd. cogn.* Restitutio plenior est manumissione: Restitutio ingenuum facit, Manumissio ingenuum non facit.

Pro herede gerere, est destinatione futuri dominij aliquid ex hereditariis rebus vsurpare. Et ideò pro **B** herede gerere videtur, qui fundorum hereditariorum culturas, rationésq; disponit, & qui seruis hereditariis, iumentis, rebúsve aliis vtitur.

Heres legitimus fundos hereditarios coluit, aut eorum rationes disposuit, seruos, aut iumenta pauit, aut distraxit: si hoc animo heredis gessit, pro herede gessit: si alio animo, non itẽ. Quod fusius explicatur in *l. pro herede. D. de adq. hered.*

Ex pluribus heredibus iisdémque legitimis, si qui omiserint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratio- **C** ne fuerint impediti, his qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcrescunt. Quod in herede instituto eum qui acceperat substitutum euenire non poterit. Diuersa enim causa est scripti & legitimi.

Quia in re diuersa sit causa scripti & legitimi, Anianus non intellexit: sed colligitur ex *l. si ex pluribus. D. de suis & legitim. heredib.* Ius adcrescendi coheredis heredem sequitur, ad quem portio hereditatis peruenit: ius substitutionis coheredis heredem **D** non sequitur, licet portio hereditatis, ex qua substitutus coheres adiectus est, ad eum peruenerit. Ius adcrescendi reale, ius substitutionis personale. Inest verò mendum, ni fallor, in illo loco, *eum qui acceperat substitutum*, legendum censeo, *eóque coheredi substituto*, vt in *l. si ex pluribus* instituti heredis & coheredi substituti.

Ad Senatusconsultum Tertullianum.

Tit. IX. **E**

MAtres tam ingenuæ, quàm libertinę, ciues Romanæ, vt ius liberorum consecutæ videantur, ter & quater peperisse sufficiet, dũmodo viuos, & pleni temporis pariant.

Mater filio succedit quasi legitima ex S.C. Tertulliano, cuius auctor fuit D. Pius, vt Zonaras scribit, & nos probasse in Institu. meminimus. Sed hoc ita si ius liberorum habeat, ingenua trinum, libertina quatuor, & si viuos, maturósque peperit. Nati enim non videntur, qui mortui nascuntur, & contra naturam, ac leges **F** videntur nasci, qui immaturo partu eduntur: vt qui ante septimum mensem.

Quæ semel vno partu tres filios edidit, ius liberorum non consequitur. Non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse videtur, nisi fortè per interualla pariat.

Ter enixa videtur, quę tergeminos peperit per interualla. *l. ter enixa. D. de verb. sign.* non quæ vno partu, id est, nullo interiecto interuallo. Vno autem impetu constat duos pluréſve nasci non **G** posse *l. Arescusa. D. de stat. hom.*

Mulier si monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit nihil proficit. Non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis, conuerso more procreantur.

Extat hæc sententia in *l. non sunt. D. de stat. hom.* Pertinet autem propriè ad S.C. Tertullianum. Igitur monstrosus, vel prodigiosus partus in S.C. Tertulliano matri non prodest. Contrà Vlpianus in *l. quæret. D. de verborum significatio.* prodigiosum, vel **H** monstrosum partum matri in lege Papia prodesse ait. Diuersitatis ratio aliqua reddi potest: Odiosa enim est lex Papia, quæ orbas eorum quæ in testamentis relinquuntur semisse multat, auctore Nicephoro *libro 7. cap. 47.* Et ideo Ambrosius in *Luca capite 3.* etat, inquit, deforme liberos non habere: quod etiam legum ci-

gum ciuilium fuit auctoritate multatum, in S.C. Tertulliano de lucro certatur, in lege Papia de damno. Plus autem faueodum est his, qui de damno vitando, quàm de lucro captando certant. *l. vlt. §. fin verò creditores C. de iur. delib.* Sed qoia derogatum erat huic in re S. C. Tertull. *l. 2. C. de in. liber.* hanc sequentemque sententiam Tribonianus posuit sub *titul. de stat. hom.* verbis ad hunc sensum inflexis, vt non sint iusti liberi, & in potestate qui contra naturam nascuntur.

Partum qui membrorum humanorum officia ampliauit, quia aliquatenus videtur effectus, matri prodesse placuit.

Quibus ampliata sunt officia membrorum, vt se digiti, matri prosunt *l. non sunt. D. de stat. hom.*

Septimo mense natus matri prodest. Ratio enim Pythagorei numeri hoe videtur admittere, vt aut septimo pleno, aut deeimo mense partus maturior videatur.

Partus *ἐνδέκαμηνος* matri prodest in S.C. Tertulliano: est enim pleni temporis. *l. septimo. D. de stat. homi.* Qui ante septimum, vel octauo mense prodeunt, imperfecti sont, nec vitales. Nono autem, & decimo, & vndecimo à conceptionis die legitimi partus ount. Non tamen vndecimo à morte mariti ex XII. tabul. Sed decreto quodam Adriani, etiam vndecimo à morte mariti mense partus legitimus fit. Quod defendi potest partu edito sob initium vndecimi mensis. Nam si sub finem edatur, proculdubio illegitimus est, *Nouel.* XXXIX. Cùm verò summus hic sit pariendi finis, non dubito quin sit in *l. vlt. D. de adquir. rerum domin.* pro *vsucapta*, legeodum *vendita*. Est enim vsucapio ancillæ saltem annui vntos. Vt autem quæ grauida facta est apud testatorem, vel donatorem, fieri potest vt apud legatarium, vel donatariom pariat, ita fieri non potest, vt quæ apud dominum prægnans facta est, apud eum qui eam vsu suam fecerit, pariat. Sic igitur totam eam legem suæ integritati restituo, *Cum pregnans mulier legata, aut vendita, aliò ve quomodo alienata pariet, eius fiet partus cuius est ea cum enitetur, non cuius tunc fuisset, cum conciperet.* Opponitur editioni conceptio: & hoc posito concepisse ancillam apud vnum, peperisse apud alterum, huic datur partus, non illi. Sed vt ad *ἑπτάμηνον* redeamus, quem maturum partum esse diximus, cùm tamen *ὀκτάμηνος* sit immaturus, si quæratur differentiæ ratio, tribuendum id erit occultæ rationi, & virtuti septenarii numeri: ac videnda hic omnino erit epistola Ambrosii 39. *ad Horontianum.* Ad hæc si quæratur, an & is sit maturus, qui ad initia septimi mensis oatus est, dicam esse maturum ex *l. 3. §. vlt. D. de suis & legit. her.* vtpota si natus sit CLXXXII. die. Et si enim exactiùs dinumeratis omnibus mensium diebus, CLXXXII dies accidere possit, vt sextum mensem non impleant, verbi gratia, à Kalend. Mart. vsque ante diem pridie Kalend. August dinumeratione facta, tamen in hoc proposito, ex senterétia Græcorum iurisconsultorum, ita ineunda est computatio, vt singulis mensibus XXX dumtaxat dies tribuantur. Qua ratione CLXXXII dies septimum mēsem attingunt. Et ita Hippocrates quoque *li. a. Epid. 3. Sect.* CCLXX. dies pro nouem mensibus putat, nosq. hanc putandi rationem semper sequimur. At videtur huic nostræ sententiæ aduersari Paulus, dum ait, *Septimo pleno*, pleno autem, id est, CCX diebus, qui numerus continet *τρεῖς δεκάδας ἑβδομάδων*, vt & Hippocrates *περὶ ἑπταμήνου* ostendit. Non tamen ideo statim consequitur, non nasci partum legitimum circa initia septimi mensis: Nam & CLXXXII partum nasci Hippocrates scripsit *περὶ ἑπταμήνου*, qui numerus dierum efficit dimidiam anni partem rotundato numero.

Aborsus, vel abactus venter partum efficere non videtur.

Quæ abegit partom, vel abortū fecit, peperisse non videtur. *l. 2. C. de post. hered.* Et ideo abortu facto, finitur missio in possessionem *l. 1. in fin D. de vent. in poss. mit.*

Libertina vt ius liberorum consequi possit, quater eam peperisse sufficit.

Quidam addunt malè, *vt ingenuam.* Sed & tota hæc sententia subditiua videtur, cum hoc sit in prima sententia satis expressum.

Latina ingenua ius Quiritium consecuta, si ter pepererit, ad legitimam filii hereditatem admittitur: non est enim manu emissa.

Ingenua mater ex S.C. Tertulliano filio succedit, non ea tantùm quæ ciuis Romana est, sed etiam Latina, quæ ius Quiritium consecuta est, si tres liberos habeat. Latina ingenua est, qoæ nata est ex Latinis Libertinis.

Ius liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit, aut neque habet, neque habuit. Habet, cui supersunt: habuit, quæ amisit. Neq; habet neq; habuit, quæ beneficio principis ius liberorum consecuta est.

Non ea tantùm mater ex S.C. Tertulliano succedit, quæ ter, aut quater peperit, sed & quæ non peperit, si ius trium, aut quatuor liberorum à Cæsare impetrauerit: Immò & si non impetrauerit ex constitutione Iustiniaoi. Constitutio Honorii, id est, *l. 1. C. de iur. liber.* aliò pertinet, vt ostendimus in fragm. Vlpiani *tit. de solid. capac. inter vir. & vxorem.*

Ad Senatusconsultum Orphitianum.

Tit. x.

Filii vulgò quæsiti ad legitimam matris hereditatem aspirare non prohibentur: quia pari iure vt ipsorum matribus, ita ipsis matrum hereditates deferri debuerunt.

Quemadmodum ex S.C. Tertulliano mater filiis vulgò quæsitis succedit, ita ex S.C. Orpbitiano filii vulgò quæsiti matri succedunt iure legitimo. *§. nouissime. de S.C. Orph.*

Ad filiam ancillam, vel libertam ex S. C. Claudiano effectam, legitima matris intestatæ hereditas pertinere non potest: quia neque serui, neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur.

Si filia libera ancilla facta sit ex S. C. Claudiano, nec si postea liberta efficiatur, matri ex S. C. Orphitiano succedet, quia mater esse desiit. *L. 1. §. filio. D. ad S. C. Tertyl.* Quid S. C. Claudiano contineatur, exposuimus in Notis ad titul. Vlpiani *De tutelis.* Eo vsi sont olim Longobardi, & Franci, vt ex eorum legibus & institutis antiquis colligi potest. Nostro tamen Iustiniano non probatur.

Ad legitimam intestatæ matris hereditatem filii ciues Romani, non etiam Latini admittuntur. Ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo ab iisdem legitima hereditas aditur.

Matri ex S.C. Orphitiano soccedunt ingenui ciues Romani: nec satis est si ciues Romani sint mortis tempore: nam & aditæ hereditatis tempore ciues Romanos esse oportet. *L. 1. §. filio. D. ad S.C. Tertyl.* Sunt quidam ingenui Latini, vt qui nati sont ex matre liberta Latina, sed hi matri ius, scilicet, Quiritium coosecutæ ab intestato non succedunt. Liberta Latina qoæ ius Quiritium coosecuta non est, heredem non habet.

Filius maternam hereditatem, eandémque legitimam, nisi adeundo quærere non potest.

Filius patri ipso iure heres existit, Matri autem heres fit aditione simplici, siue bonorum possessionis petitione, siue cretionis sollemnitate. *l. 3. C. ad S. C. Orphitian.* eodemque modo mater filio heres fit. *l. 1. Cod. Theod. de cret. vel bon possess. l. 1. C. Theod. de leg. her.* Hic verò totus titulus desiderabatur in libris antehac impressis.

De Gradibus. Tit. xi.

Primo gradu superiori linea continentur pater, mater: inferiori filius, filia, quibus nullæ aliæ personæ iunguntur.

Duplex est linea, recta, & transuersa. Directa in superiorem, & inferiorem diuiditur. Superior est parētom, inferior liberorum. Vtraque incipit à primo gradu, & in eo personæ dumtaxat quatuor continentur. Transuersa incipit à secundo gradu, & oritur ex superiore linea. *l. stemmata. D. de grad. & adfin.* Io inferiori nulla est linea transuersa. Hæc dicitur etiam obliqua & lateralis. Saluianus *libr. 3. ad Eccles. Cath.* Non solùm, inquit, vt aiunt ex directo, sed etiam ex obliquo, & ex transuerso venientibus res propriæ facultatis addicunt.

Secundo gradu continentur superiori linea auus, auia, inferiori nepos, neptis: transuersa frater, soror: quæ personæ duplicantur. Auus enim, & auia tam ex patre,

quàm ex matre: nepos neptis tam ex filio, quàm ex filia: frater soror tam ex patre, quàm ex matre accipiuntur. Quæ personæ sequentibus quibuscunq; gradibus similiter pro substantia earum, quæ in quoquo gradu consistunt ipso ordine duplicantur.

In secundo gradu XII sunt personę. Nam auus, auia, nepos, neptis, frater, soror dupliciter intelliguntur. Et sic in sequentibus quoque gradibus personæ dupliciter accipiuntur, *l. Iurisc. §. 2. D. de grad. & adfin.*

Tertio gradu veniunt suprà proauus, proauia, infrà pronepos, proneptis: ex obliquo fratris, sororisq; filius, filia, patruus, amita, id est, patris frater & soror: Auunculus, matertera, id est matris frater & soror.

Tertio gradu continentur personæ X. duplicatæ XXXII. quod in libro singulari de gradibus & adfinibus Paulus diligentius exposuit.

Quarto gradu veniunt suprà abauus, abauia: infrà abnepos, abneptis. Ex obliquo fratris & sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est, patrui filius, filia: consobrinus, cõsobrina, id est, auunculi & materteræ filius, filia: amitinus, amitina, id est amitæ filius, filia: itémque consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est, aui paterni frater & soror: Auunculus magnus, matertera magna, id est, auiæ tam paternæ, quàm maternæ frater & soror.

In quarto gradu personæ continentur LXXX. Patrueles mihi sunt patrui mei filii: Consobrini, auunculi & materteræ meæ filii: Amitini, amitæ meæ filii. Hoc verò cùm ita definierit Paulus, frustrà adiicit, *itemq; consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur*. Itaque censeo superiora illa verba *& materteræ*, delenda esse, vt & in Notis ad *tit. De grad. cogn.* probaui. Item in illo loco, *aui paterni*, addẽdum, *auiq; materni*. Nam & aui materni frater mihi est patruus magnus, matri autem meæ patruus. *l. Iurisc. §. patruus magnus*. Quod si verum est, in extremo proximæ sententiæ quod additum est, *proauiq; materni*, vt in ordinem suum redigatur, reddi oportet propatrui, proamitæque definitioni. Eadem est in extremo alterius quæ sequitur sententiæ, horum verborum, *abauiq; materni*, præpostera dispositio.

Quinto gradu veniunt suprà quidem, atauus, atauia, infra atnepos, atneptis: ex obliquo fratris & sororis pronepos, proneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinæ, consobrini, consobrinæ filius, filia, propius sobrinus sobrina, id est, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. His adcrescunt propatruus, proamita, hi sunt proaui paterni frater & soror: proauunculus, promatertera, hi sunt proauiæ paternæ, maternæque frater & soror, proauique materni.

Quinto gradu continentur personæ CLXXXIIII. De definitione propioris sobrini scripsimus Institutionum *libr.* III. satis multa.

Sexto gradu veniunt suprà tritauus, tritauia, infrà trinepos, trineptis. Ex obliquo fratris & sororis abnepos, abneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinæ, consobrini, consobrinæ nepos, neptis: patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materterę magnę nepos, neptis, id est, propioris sobrini filius, filia, qui consobrini appellantur. Quibus ex latere adcrescunt propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterterę filius, filia: Abpatruus abamita hi sunt abaui paterni frater & soror: Abauunculus abmatertera, hi sunt abauiæ paternæ, maternæq; frater & soror, abauique materni.

Sexto gradu continentur personę CCCCXLVIII. In eo sunt consobrini qui proprio inter se vocabulo sobrini appellantur, id est, consobrinorum filii. Consobrini à Græcis ἐξάδελφοι & ανεψιαδελφοι: Sobrini δισεξάδελφοι, & δισεξάδελφοι appellantur. Con-

A sobrinus meus mihi est quarto gradu, consobrini mei filius quinto: ipsi inter se consobrinorum filii, qui sobrinos se vocant, sexto. Sic sobrino natus mihi est septimo gradu, ipsi autem inter se sobrinorum filii, qui τρισεξάδελφοι appellantur, sunt octauo. Quidam codices hic habent, *propius consobrinus, propius cõsobrinæ filius filia*: quod defendi potest. Nam consobrinorum appellatio latissima est, vt ostendi in Instit.

Septimo gradu qui sunt cognati recta linea suprà, infràq; propriis nominibus non appellantur: sed ex transB uersa linea continentur fratris, sororisve atnepos, atneptis, consobrini filii, filiæque.

Septimo gradu continentur personæ mille XXIIII. & ex recta linea, qui in eo sunt carent propriis nominibus, ex obliqua iam antè defecerunt propria nomina.

Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia vlterius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita succedentibus prorogari potest.

Alii auctores sex tantùm gradus constituunt, Paulus septem: quia ex septimo gradu vocatur sobrino, sobrinave natus. *§. vlt. de* C *suc. cog. l. 1. §. hac autem. D. vnd. cog.* Vlterius verò gradus non porriguntur, cùm & in septimo deficiant omnimodo cognatorum nomina, & vix vltra eum gradum cognatorum vita consistat. *l. non facile. D. de grad. & adf.*

De manumissionibus. TIT. XII.

SEruum communem vnus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis quàm ciuem Romanum: cuius portio eo casu quo si proprius D esset ad ciuitatem Romanam perueniret, socio adcrescit.

Si vnus ex dominis communem seruum manumiserit, nihil agit. Nam neque Latinum eum facit, neque partem suam amittit. Quod si vindicta manumiserit, Romanum quidem ciuem eum non facit, sed partem suam amittit, eaque adcrescit socio. Hęc Iustinia. mutat in *l. 1. C. de com. ser. ma.*

Mutus, & surdus seruum vindicta liberare non possunt. Inter amicos tamen, & per epistolam manumitE tere non prohibentur. Vt autem ad iustam libertatem peruenire possit, condicione venditionis excipi potest.

Surdus, mutus ita natus neque vindicta, neque alio modo seruum manumittere potest. *l. discretis. C. qui test. am. fac. possunt.* Idemque obtinuisse opinor in surdo, muto ita facto. Qui autem altero morbo laborat, surdus puta, vel mutus, vindicta, aut testamento manumittere non potest, inter amicos potest, atque adeo Latinum non ciuem Romanum facere potest. Ideo non vindiF cta, quia sollemnia verba, quę in ea manumissione interueniunt, aut effari, aut exaudire non potest. Sed cùm ea verborum sollemnitas omitti soleat. *l. manumissio. D. de manum. vind.* & publica hæc etiam suadeat vtilitatis ratio, poterit hodie vindicta quoque manumittere. Idque etiam in surdo ita nato Celsus scripsit. *l. 1. D. qui & a quibus man.* Testamento autem ideo non poterat, quia testamenti factionem non habebat, quam postea ei Iustinianus dedit. Illud olim nõ erat dubium, quin posset mutus, aut surdus hanc venditioni serui legem dicere, vt vindicta eum emptor liberaret, quo modo etiam curator furiosi quem G non potest manumittere, vt liber fiat adsequitur. *l. seruus furiosi. D. de manumiss.*

Tormentis apud Præsidem subiectus, & de nulla culpa confessus, ad iustam libertatem perduci potest.

Iusta libertas, est ciuitas Romana. Ciuitatem ergo Romanam tortus, nec confessus apisci potest. Tortus, & confessus ex lege Ælia Sentia manumissione dedititiorum numero fit: auctor Vlpia. *in fragm. tit. 1.*

Fideicommissa libertas data, facto heredis non muH tatur, si seruum quem manumittere iussus est, vinxerit.

Ad iustam libertatem perduci non potest is, quem dominus ob delictum vinxit: ideoque iniectis vinculis, extinguitur fidei-

commissa

commissa libertas. *l. fideicommissaria. 2. D. de fideic. liber.* Diuersum est, si heres ipse qui rogatus est, seruum vinxerit, vt in fragm. Vlpia. *tit.* 1. adnotauimus. Serui enim deteriorem condicionem heres facere non potest. *l. is qui ex cau. 4. D. de fid. lib.*

Communem seruum vnus ex sociis vinciendo, futuræ libertati non nocebit. Inter pares enim sententias, clementior seueriori præfertur. Et certè humanę rationis est fauere miserioribus, & propè innocẽtes dicere, quos absolutè nocentes pronunciare non possumus.

Vincti pœnę causa, & postea manumissi, dediticiorum numero sunt ex lege Ælia Sentia. An & communis seruus, qui ab vno ex dominis vinctus est? Minimè verò. Ideoque vindicta manumissus omnium voluntate, ciuis Romanus fit, vel inter amicos Latinus. Hoc ita, vt elegãter Paulus ait, quoniam inter pares sententias clementior seueriori præfertur: & certè humanæ rationis est, &c. Is verò seruus non est absolutè nocẽs, quem vnus dominus pœnæ causa vinxit, alter non vinxit.

Debitor creditorve seruũ pignoris vinciendo, dedititium facere nõ possunt. Alter enim sine altero causam pignoris deteriorem facere non potest.

Seruus pignori obligatus, & debitoris, vel creditoris iussu vinctus, dediticiorum numero non efficitur: ideóque vinctus iussu debitoris, deinde creditori addictus, ab eóque vindicta manumissus ciuis Romanus fit, vel iussu creditoris vinctus, & soluto debito, à debitore vindicta manumissus, æquè ad iustam libertatem peruenit. Nec enim alter sine altero pignoris causam deteriorem facere potest. An autem si creditor seruum vinxerit, quasi re malè tractata, tenebitur pigneraticia actione? Minimè. *l. eleganter. §. vlt. D. de pig. act.*

Seruus furiosi domini, vel pupilli iussu vinctus, dediticiorum numero non efficitur: quia neq; furiosus, neq; pupillus exacti consilij capax est.

Nihil nocẽt vincula libertati, si pupillus sine tutoris auctoritate, vel si furiosus seruum in vincula coniecerit: quia animi indicium non habent. Vincula quemadmodum in lege Ælia Sentia de dediticiis accipiantur Vlpia. exponit *in l. verum. D. de verborum signific.*

Non tantùm si ipse dominus vinciat, nocet libertati, sed & si vinciri iubeat, aut vincientis procuratoris actoris've factum comprobet. Quòd si antequam sciret vinctum, solutionis eius causas approbauerit, libertati futuræ vincula non nocebunt.

Non tantùm si dominus, sed & si alius mandante eo, vel ratum habente vinxit, seruus dediticiorum numero habetur. Domino autem ratum non habente, soluto seruo, nihil ei ab alio iniecta vincula nocent. Itaque iustam libertatem à domino consequi potest. Ait, *quod si antequam sciret vinctum.* Non prius vinctum esse sciuit & voluit, deinde soluit, sed solui statim voluit, atque vinctũ esse cognouit: ideóque libertati hæc vincula nihil nocent. Hodie sublata est dediticiorum condicio: Itaque vinc hęc esse non possunt, nisi à simili, aut pari argumento ducto.

Cæco curator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem instituere potest.

Curator dari solet muto, surdo, prodigo, adolescenti, furioso, fatuo: quoniam hi non semper procuratorem dare possunt. *l. mutus. D. de procurat.* Cæco non datur: nam hic omnimodo sibi procuratorem instituere potest, vt & adoptare, & testari, & bonorum possessionem sibi postulare. *l. etiam cæcus. D. de adoptio. l. 2. D. de bon. poss. fur. infa.* Potuit hæc sententia ad quæstionem manumissionum pertinere, cùm & de lege Ælia Sentia Paulus tractans id scripserit, tutorem cæcum auctorem fieri posse *l. etiam. D. de auct. tut.* Et licet personæ quæ curatorum, aut tutorum consilio reguntur vinciendo dediticium facere non possint, vt de furioso & pupillo superius dictum est, cæcus tamen & per se, & per procuratorem dediticium facere potest. Et ita hæc sententia ad legem Æliam Sentiam accommodabitur.

De fideicommissis libertatibus. TIT. XIII.

EA condicione heres institutus, si liberos suos emancipauerit, omnimodo eos emancipare cogendus

A est. Pro condicione enim hoc loco emancipatio videtur adscripta.

Institutus sub hac condicione, si liberos emancipauerit, omissa condicione hereditatem amplecti potest. Nec enim cogitur parere condicioni. Et hoc verum est secundum vulgarem formulam iuris, id est recto & ordinario iure, vt ait Marcianus in *l. filiusfam. §. secundum. D. de legat. lib. 1.* Sed in Pandectis Florentinis is §. diuulsus, ac laceratus est, in aliis non satis emendatus. Verum sic est restituendus, *Secundum vulgarem formam iuris, & si filios suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc face-*
B *re.* Potestas enim patria inæstimabilis est. Rectè autem ait, secundum vulgarem formam iuris: nam extra ordinem eos emancipare cogitur. *l. si cui legatum. D. de condic. & demonstr.* & ita hanc Pauli sententiam accipio. Dices, quid verò hæc sententia ad fideicommissarias libertates? Dicam: quòd vt seruis, ita & liberis, qui in potestate parentum sunt, per fideicommissum libertas relinqui videatur, herede rogato vt emancipet, modóve, aut condicione emancipationis adscripta. Nam qui emancipatur, manumittitur.

Decedente eo, à quo fideicommissa libertas relicta
C est, heredes eius eam præstare cogendi sunt.

Si is qui rogatus est seruum manumittere, ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. *l. Imperator. §. 1. D. de fideic. lib.*

Si decedens seruis suis libertatem ita dederit, Illum & illum liberos esse volo, eosque filiis meis tutores do, impeditur fideicommissa libertas: quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt, & habentibus tutores tutor dari non potest: sed interim vice ab-
D sentium pupilli habentur, vt ex decreto amplissimi ordinis primum libertas, ac deinde tutela competere possit.

Seruos filio suo impuberi tutores dedit, & filium rogauit vt eos manumitteret, quod etsi non adscripsisset intelligeretur. *l. etsi non adscripta. C. de fideic. lib.* Hæc quæstio [illegible] videtur, quia non potest eos pupillus ex causa fideicommissi manumittere sine tutoris auctoritate. *l. ex causa. D. de fid. lib.* Rursus alij tutores ei dari non possunt. *l. idem fiet. D. de testam. tut.* nec qui testamento dati sunt, aliter tutelam administrare, quàm si
E fuerint manumissi. Sed interim pupillus vice absentis habetur, vt ex S.C. Dasumiano libertas perinde seruis competat, atque si ex causa fideicommissi manumissi essent. *l. neque infantes. l. non tantùm. § S.C. D. de fid. lib.*

Ad legem Fusiam Caniniam.
TIT. XIIII.

NOminatim serui testamẽto manumitti secundum legem Fusiam possunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo, STICHVS LIBER
F ESTO. Cùm autem, OBSONATOREM, VEL QVI EX ANCILLA ILLA NASCITVR LIBERVM ESSE VOLO, ex Orphitiano S.C. perinde libertas competit, ac si nominatim data sit. Officiorum enim, & artium appellatio nihil de significatione nominum mutat, nisi fortè plures sint qui eo officio designentur. Tunc enim nomen adiungendum est, vt eluceat, de quo testator sensisse videatur.

G Libertas testamento nominatim relinquenda est. *§. libertas. D. de legat.* idq; lex Caninia iubet, vt & Vlpia. scribit *in frag. tit. 1.* Nominatim autem videntur manumissi, non tantùm qui propriis nominibus, sed & qui aliis demõstrationum notis designati sunt, veluti Cocus meus, si vnus ei tãtùm cocus sit: vel Arescusæ filius, si vnus tantùm Arescusæ filius sit. Nec enim refert vtrùm dicas, Socrates, an Sophronisci filius, cùm vnus Sophronisco sit filius, Socrates. Quo exemplo Porphyrius vtitur. Et hæc etiam S.C. definita sunt. Huc pertinet *l. nominatim. D. de manu. testa.*

Codicillis testamẽto cõfirmatis datæ libertates cum
H his quæ tabulis testamenti datæ sunt, cõcurrunt: & siue antecedant, siue sequantur testamentũ, nouissimo loco adhibentur, quia ex testamento vtræq; confirmantur.

Lege Caninia definitus est numerus seruorum, qui testamento manumitti possunt, quem si testator egrediatur, qui priores nominati sunt, liberi fiunt vsque ad legitimum numerum ceteris exclusis. Ait autem Paulus in codicillis manumissos posteriore loco omnimodo haberi, & rectè, quoniam testamenti sequela esse intelliguntur, etiam si testamentum præcesserint.

Quotiens numerus seruorum propter legem Fusiam Caniniam ineundus est, fugitiui quoque, quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt.

Inter omnes constat seruum fugitiuum possideri ad vsucapionem: an & ad possessionem adquirendam, dubitatur. Sed eorum sententia obtinuit, qui & per eum possessionem adquiri putant. *l. 1. §. per seruum qui in fuga. l. per eum, in fin. D. de adq. poss. l. sicut. §. vlt. D. de liber. caus.* Cùm itaque possideatur seruus fugitiuus, in numero familiæ meritò computabitur, quotiens quot seruos testator habuerit, vt sciatur quatenus testamento datæ libertates valeant, inquiretur.

Lege Fusia Caninia cauetur, vt certus seruorum numerus testamēto manumittatur. Subductis igitur duobus vsque ad x. pars dimidia, à x. vsque ad xxx. pars tertia, à xxx. vsque ad C. pars quarta, a C. vsque ad D. pars quinta. Plures autem quàm centum ex maiori numero seruorum manumitti non licet.

Hic est seruorum qui manumitti possunt legitimus numerus, de quo in *l. si Iudæus. Cod. Theod. de Iudæis. & in primo tit. huius libri:* Qui duos tantùm habet, itē qui tres, aut quatuor, aut quinque duos manumittere potest: qui sex aut septem, tres: qui VIII. aut IX. quatuor: qui X. XI. XII. XIII. XIIII. XV. XVI. XVII. quinque: qui XVIII. XIX. XX. sex: qui XXI. XXII. XXIII. septem: qui XXIIII. XXV. XXVI. octo: qui XXVII. XXVIII. XXIX. nouem: qui XXX. vsque ad XLIIII. decem: à XLIIII. ad XLVIII. vndecim: à XLVIII ad LII. duodecim: à LII. ad LVI. tredecim: à LVI. ad LX. quatuordecim: à LX. ad LXIIII. quindecim: à LXIIII. ad LXVIII. sedecim: à LXVIII. ad LXXII. septemdecim: à LXXII. ad LXXVI. octodecim: à LXXVI. ad LXXX. nouemdecim: ab LXXX. ad LXXXIIII. viginti: ab LXXXIIII. ad LXXXVIII. XXI: ab LXXXVIII. ad XCII. XXII: à XCII. ad XCVI. XXIII: à XCVI. ad C. XXIIII: à C. ad CXXX. XXV. à CXXX. ad CXXXV. XXVI: à CXXXV. ad CXL. XXVII: & sic consequenter quintam partem. Igitur qui CCC. sexaginta: qui CCCLXX. LXXIIII: qui CCCC. LXXX: qui D. cētum manumittere potest. Nec verò etiam si millenariam familiam habeat, plures, quàm centum testamento liberare potest. Inde Fl. Vopiscus *in Tacito:* Seruos manumisit, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur. His adiungi volo, quæ de hac lege disseruimus in Notis ad Vlpianum *tit. de libertis.*

IVLII PAVLI SENTENTIARVM,

LIBER V.

De liberali causa. TIT. I.

QVi cōtemplatione extremæ necessitatis, aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statui ingenuitatis eorum nō præiudicant. Homo enim liber nullo pretio æstimatur. Iidem nec pignori ab his, aut fiduciæ dari possunt. Ex quo facto sciens creditor deportatur. Operæ tamen eorum locari possunt.

Multiplex olim fuit ius patriæ potestatis: nam & filios coercere, & verberare, & vinctos ad opus rusticum mittere, & occidere licuit. Non tamen licuit patri filium in seruitutem suam redigere. *l. vlt. C. de patr. pot.* At ter licuit vendere, & quidem seriò, vt Alicarnasseus narrat. Nam manumissus ab emptore primo in patris potestatem redibat: itemque si rursus venditus & mancipatus esset. Post tertiam verò venditionem secuta manumissione, à patre liber erat. Hinc illa lex XII. tab. *Si pater filium ter venundauit, à patre liber esto.* quæ certè dura nimis est, & meritò sic postea interpretatione mollita est, vt triplici venditione non vera, sed

A imaginaria filius è patris potestate exeat. Verùm eadem ferè etiamnum lex viget in Moscouia, auctore Sigismundo Libero. Nā patri filium quater vendere licet, nec liber fit, nisi post quartam demum venditionem. Post primam enim, secundam, & tertiam manumissus ab emptore, ad patris potestatē recurrit. Est & hodie casus, quo iure nostro pater filios vendere potest, puta, si cogat egestas, adeò vt non possit ipse alendis liberis sufficere. *l. 2. C. de patr. qui fil. suos distr.* atque ita non tam vt sibi, quam vt vitæ eorum consulat, pater vendet liberos, & quidem sanguinolentos: sic enim est in eo loco legendum, vt in *tit. de infan. expos. &*
B *de his qui sang. nutr. acc.* & in ea collectionis formula, quam infrà subiiciam. Sanguinolentos autem dicit quos recèns natos in *l. 1. Cod. Theod. de expos.* Cæterùm ita venditus filius seruus emptoris fit: sed reddito emptori pretio, quod non ex emptione, sed ex præsenti æstimatione definitum fuerit, aut mancipio pari, ingenuitatem pristinam recipiet: atque ita venditio illa, vt Paulus sentit, ingenuitati non præiudicat. Alii pretium reddi nolunt. *l. 1. Cod. Theod. de patr. qui fil. distr.* Alii volunt reddi cum adiectione quintæ *Nou. Valent. de pat. qui fil. su. distr.* sed l. 2. constitutionem Iustinianus magis probauit. Idemque aliàs obtinuit in
C Gallia in eo, qui pro foribus ecclesiæ expositum infantem nutriendum accepisset, matriculariis ecclesiæ (hi sunt qui nunc *Marguiliers* appellantur) pretio dato: idque hæc vetus formula à matriculariis collecti infantis & distracti indicat. *Nos in Dei nomine matricularii S. Martini, dum manè ad hostia ipsius ecclesiæ obseruanda conuenissemus, ibi infantulum sanguinolentum inuenimus, & per triduum an quisquam eum suum esse diceret perquisiuimus: nullo inuento Gaio nutriendū dedimus, vt eum in suo seruitio iuxta legis ordinem retineat, pro quo pretium accepimus solidorum x. &* hac de re hanc epistolam emisimus, secundùm sententiam illam
D ex Codicis Theodosiani *libro quinto, titulo octauo*, quæ dictat, *Si quis infantem a sanguine emerit, & nutrierit puero dominus, vel pater recipere eum voluerit, vt aut eiusdem meriti mancipium, aut pretium nutritor consequatur.* At ex constitutione Iustiniani, expositi, eorum qui collegerint serui non fiunt, atque adeò neque distrahi ab eis possunt. *l. vlt. C. de inf. expo.* qua de re extat Traiani epistola quædam ad Plinium. Verùm illud quæritur, an ex egestatis causa etiam filium pater pignorare possit. Et constat posse. *l. sed & quo. §. 1. D. de pign. l. 2. C. Theod. de alim. quæ inop. par. de pub. petere deb.* Alioquin nec vendere eum, nec pignorare po-
E test. *l. 1. C. de patr. qui fil. distr. l. ob æs. C. de obl. & act.* Et creditor qui sciens pignori acceperit, deportatur, aut, vt Tribonianus legit, relegatur. *l. vlt. D. quæ res pig. oblig. poss.* Addit ad extremum Paulus, patrem tamen filiorum suorum operas rectè locare. *l. 1. C. de ing. man. l. 3. D. de vsufr. leg.*

Veritati & origini ingenuitatis manumissio, quocumque modo facta fuerit, non præiudicat.

Si ingenuus in seruitute sit & manumittatur, non ideo minus est ingenuus. § vlt. de ingenuis. Videtur tamen esse, vt Plutarch.
F ait *in Lucullo*, ἐξαίρετος τις ἐπαρχίων, ὁ δ' ἀκούσας ἐλευθερίας ἔδοξε.

Descriptio ingenuorū ex officio fisci inter fiscalem familiam facta, ingenuitati non præiudicat.

Si à fisco descripti sint quidam ingenui inter fiscales seruos, ea res veritati non præiudicat. Idem est si pater liberos profiteatur velut seruos. *l. liberos velut seruos profitentes. C. de liber. cau. l. Imperator. 1. D. de stat. hom.*

Qui metu & impressione alicuius terroris apud acta Præsidis seruum se esse mentitus est, postea statū suum
G defendenti non præiudicat.

Qui interrogatus apud acta per metum respondit se esse seruum, nihil ea re sibi in iudicio liberali præiudicat. *l. nec si volens. l. interrogatam. C. de liber. cau.*

Post susceptum liberale iudicium, si assertor causam deseruerit, in alium assertorem omne iudicium transferri placuit. In priorem verò quod prodendæ libertatis gratia factum est, extra ordinem vindicatur. Non enim oportet susceptam status causam, nulla cogente
H necessitate, destitui.

Assertor est vindex alienæ libertatis. Publicè autem licet cuiuis eum qui status cōtrouersiam patitur, manu asserere. Libertas enim publicam tutelam meretur. *l. 2. D. de stat. def. l. 3. §. hoc interdictum. D. de lib. hom. exh.* Nec verò potest quisquam, nisi

dato

dam assertore, de libertate litigare. *l. 1. Cod. Theod. de lib. caus.* ne aduersus dominum fortè consistat. Et victo assertore, iterum ac tertio liberalis causa agenda est. *l. 1. C. de assertore tollend.* & inde secunda assertio apud Quintilianum *lib. 5. cap. 2.* Martialis. 1.

Assertor venias satisq́; præstes.
Et cum se dominum vocabit ille,
Dicas esse eos manuq́; missos.
Hoc si terq́; quaterq́; clamitaris,
Impones plagiario pudorem.

Quòd si is qui prior ad assertionem venit, eam deserat, in alium omne iudicium transfertur: ille quasi proditor alienæ libertatis extra ordinem punitur. Ait, *quod prodendæ libertatis gratia factum est.* Hæc est accusationis extraordinariæ formula: vt in ciuilibus formulis actio Quod iussu, & illa, Quod fecisti ne tecū agatur. *l. communis. in fin. D. com. diuid. & sup. lib. 2. tit. 8.* Quod cum discipulis, &c. & actio Quod metus causa. Cicer. 5. *Ver.* Vt iudicium daret in Apronium, Quod per vim aut metum abstulisset.

De vsucapione. Tit. II.

POssessionem adquirimus animo & corpore: animo vtique nostro, corpore vel nostro, vel alieno. Sed nudo animo adipisci quidem possessionem non possumus, retinere tamen nudo animo possumus, sicut in saltibus hybernis, æstiuisq́; contingit.

Possessio adquiritur animo & corpore: animo nostro, non alieno. Nam inuitis, & ignorantibus nobis non adquiritur. Corpore etiam alieno, vt puta per seruum, si ex causa non peculiari eum in possessionem ire iussero: aut per procuratorem, si mandauero, licet quo tempore hi possessionem apprehenderint, nesciam. Nudo animo, aut nudo corpore possessio non adquiritur, sed neque nudo corpore amittitur. Retinetur tamen, & amittitur nudo animo. Ex causa peculiari animo etiam alieno possessionem adquirimus, *l. 3. §. saltus. D. de adquirend. possess.* Quod dicitur de saltibus ad omnia prædia pertinet. *l. 1. §. quod vulgo. D. vnde vi.*

Per liberas personas, quæ in potestate nostra non sunt, adquiri nobis nihil potest. Sed per procuratorem adquiri nobis possessionem posse, vtilitatis causa receptum est. Absente autem domino comparata, non aliter ei quàm si grata sit, quæritur.

Per procuratorem sola possessio nobis adquiritur, & per hanc dominium, vel vsucapiendi condicio. *l. 1. l. per procuratorem. C. de adq. poss. l. 1. C. per quas person. nob. adq.* Adquiritur autem possessio & dominium scientib. & volentibus, id est, ex mandato nostro, licet ignoremus rem traditam, & possessionem apprehensam esse: Vsucapio non procedit nisi scienti possessionem apprehensam. Quòd si mandatum non interuenerit, nec possessio, aut proprietas antè adquiritur, quàm dominus ratum habuerit. *l. communis. §. vlt. D. de adquir. poss. l. si ego. D. de neg. gest.*

Longi temporis præscriptio inter præsentes continuo decennij spatio, inter absentes vicennij comprehenditur.

Præscriptio longi temporis locum habuit in prouinciis, non vsucapio. Longum autem tempus est decem annorum inter præsentes, xx. inter absentes: atque ita in omni ferè iuris parte longum tempus accipitur, *vt inf. tit. 5.*

Viginti annorum præscriptio etiam aduersus Remp. prodest ei, qui iustum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. Actio tamen quanti eius interest aduersus eos Reipub. datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.

Respublicæ omnes, præter eam quæ est populi Romani, loco priuatorum habentur: & ideo aduersus eas viginti annorum præscriptio, iusto & non interpellato possessori datur. Actio tamen quanti interest, in administratorem, vel curatorem ciuitatis competit, quòd à possessore agros Reipub. non retraxerit, vt præcipitur in *l. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert.* Ex hoc loco rectè defendemus extremum *l. 1. C. de præscript. long. tem.* de Republica domina accipi oportere: quod tamen Accursius reiecit.

Si post motam intra tempora quæstionem, res ad nouum dominum emptione transierit, nec is per xx. annos fuerit inquietatus, auelli ei possessionem non oportet.

Sumpta est hæc sententia ex rescripto Seueri & Antonini: quod extat in *l. 1. C. de præscript. long. temp.* quo id continetur, possessorem quidem ipsum, qui semel intra tempora interpellatus est, denuo sibi præscriptionem longi temporis non adquirere, emptorem verò bonæ fidei adquirere. de quo scripsimus in *l. 2. D. pro emptore.*

De his quæ per turbam fiunt. Tit. III.

IN eos, qui per turbam, seditionémve damnum alicui dederint, dandúmve curauerint, si quidem res pecuniaria est, æstimatione dupli sarcitur. Quòd si ex hoc corpori alicuius, vitæ, membrisve noceatur, extra ordinem vindicatur.

Qui in turba, vel seditione damnum dat, darive curat dolo malo, intra annum tenetur in duplum ex prætoris edicto De turba, si damnum pecuniarium sit: post annum in simplum. *l. 3. D. vi bon. rapt.* Corpori autem alicuius si quis in turba noceat, extra ordinem punitur.

Quidquid ex incendio, ruina, naufragio, nauiq́; expugnata raptum, susceptum, suppressúmve erit, eo anno in quadruplum eius rei quam quis suppresserit, celauerit, rapuerit, conuenitur, post ea, in simplum.

Ex edicto prætoris in eum qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata quid rapuit, recepit, subtraxit, intra annum quadrupli est actio, post annum, simpli. *l. 1. D. de inc. ru. & nauf.*

Hi qui ædes alienas, villasve expilauerint, effregerint, expugnauerint, si quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur. Telorum autem appellatione omnia ex quibus saluti hominis nocere possunt accipiuntur.

Hi qui pessimo exemplo per turbam, & cum telis villas alienas expilant, capite puniuntur. Tela dicimus omnia quibus saluti hominis nocere possunt. Extat hæc sententia in *l. pen. D. ad legem Iul. de vi pub.* vbi non dubito quin ex hoc loco pro *singulis homines*, reponendum sit, *saluti hominis.*

Receptores aggressorum, itemq́; latronum eadem pœna afficiuntur, qua ipsi latrones. Sublatis enim susceptoribus, grassantium cupido conquiescit.

Non minus delinquunt receptores, quàm latrones, aut aggressores: ideoq́; pari pœna puniuntur. *l. 3. §. non tantum. D. de incen. ru. & naufr. l. 1. D. de recep. l. C. de crim. pecu. l. pen. C. ad legem Iul. de vi pub.* Nam sublatis receptoribus, grassatores diu latere non possunt.

Fures, vel raptores balnearum plerumq́; in metallū, aut in opus publicum damnantur. Nonnunquam pro frequentia admissorū iudicantis sentētia temperatur.

Fures balnearij, sunt qui lauantium prædones appellantur à Tertulliano *in Apologetico*: & vt à Paulo, ita ab eodem in libro, *De fuga in persecutione*, fures balnearum. Hi extra ordinem vel in metallū, vel in opus publicum damnantur, vel capite puniuntur, præsertim si ob admissi frequentiam exemplo opus sit. Idcirco causa cognita, is qui cognoscit temperat pœnam. Pari pœna afficiuntur nocturni fures. *l. 1. D. de fur. baln.* Est & in eos ciuilis actio. Mitius autem agitur cum diurnis furibus: vix enim extra ordinem coercentur, sed ad examinationem ciuilem remittuntur. *l. 2. D. eod.* id est, ad dupli, vel quadrupli actionem. Quam differentiam Constantinus probat *lib. 6.* [illegible] *t. 5.* Quia enim facilius est furari noctu, quàm interdiu, & in balneis, quàm alibi: ideo huic facultati furandi seuerior pœna proposita est, vt & *infr. tit. de sacrileg.* Quod in fure balneario ex Aristotele, & aliis auctoribus Alciatus, & Victorius latius demonstrarunt: ille *in Parergis*, hic *in Variis lectionibus.*

Incendiarij, qui consultò incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. Quòd si per incuriam eorum ignis euaserit, dupli compendio damnum eiusmodi sarciri placuit.

A Is cuius dolo incendium factum est, ex XII. tab. summo supplicio afficitur. Is cuius culpa, remittitur ad examinationem ciuilem, id est, actionem dupli. *l. capitalium §. incendiarij. D. de pœnis. l. qui ædes. l. pen. D. de incend. ruin. & nauf. l. si quis dolo. D. ad leg. Cor. de sic.* & hæc est quæ incensarum ædium actio dicitur in *l. iurisgentium. D. de pact. & a Thaleleo in l. 1. C. de leg. Aq.*

De iniuriis. TIT. IIII.

INiuriam patimur aut in corpus, aut extra corpus. In corpus verberibus, & illatione stupri. Extra corpus, B conuitiis, & famosis libellis: quod ex affectu vniuscuiusque patientis, & facientis æstimatur.

Iniuria aut in corpus infertur, aut ad infamiam, vel dignitatem pertinet. *l. 1. §. omnem. D. de iniur.* Iniuria autem ex animo facientis æstimatur. *l. 3. §. 1. D. eod.* itemq; ex animo patientis. Qui enim iniuriam quam passus est ad animum nõ reuocat, non videtur iniuriam passus. *§. vlt. de iniur.*

Furiosus, itemq; infans affectu doli, & captu contumeliæ carent: idcirco iniuriarum agi cũ his non potest.

C Furiosi & infantes iniuriam pati possunt, facere non possunt. Pupilli iniuriæ, furtique faciendi interdum capaces sunt *l. 3. §. 1. D. de iniur.*

Si liberis qui in potestate sunt, aut vxori fiat iniuria, nostra interest vindicare: ideoq; per nos actio inferri potest, si modò is qui fecit, in iniuriam nostram id fecisse doceatur.

Filiisfamilias, vel vxori illata iniuria, patri, vel marito proprio nomine iniuriarum actio datur, si modò in iniuriam eorum id factum doceatur: vt puta, si is qui fecit, sciebat filiũfam. se vel nu- D ptæ iniuriam inferre. Quòd si patremfam. aut viduam esse existimauerit non potest videri patri, aut marito iniuriam fecisse: *l. eum qui §. vlt D. de iniur.*

Corpori iniuria infertur, cùm quis pulsatur, cuive stuprum infertur, aut de stupro interpellatur. Quæ res extra ordinem vindicatur, ita vt pulsatio pudoris, pœna capitis vindicetur.

Corpori iniuria infertur pulsatione, verberatione, stupri illatione. Interpellatio autem pudicitiæ magis ad infamiam per- E tinere videtur. *l. 1. §. omnem. D. de iniur.* Hæc autem non iure ordinario, sed etiam extra ordinem vindicantur, & stupri illatio capite punitur.

Sollicitatores alienarum nuptiarũ itemq; matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur.

Solius voluntatis, siue cogitationis nulla est pœna. Hîc sola non fuit voluntas, sed conatus aliquis, & faciendi initium, vt pu- F ta sollicitatio, interpellatio: & ideo extra ordinem vindicatur. Sic igitur non facta tantùm, sed etiam conatus & voluntates coercentur. *l. 1. C. Th. ad leg. Iul. de amb.* Extat hæc Pauli sententia in *l. 1. D. de extraord. crim.* Sollicitator alienarum nuptiarum est, qui pudicitiam alienæ vxoris appellat. Interpellator, qui alienæ vxoris appetit nuptias. Subsessor, adulter.

Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta est. Lege XII. tabul. de famosis carminibus, membris ruptis, & ossibus fractis.

G Lege XII. tab. de membris ruptis est talionis actio: De ossibus fractis nummaria, auctore Iustiniano, vel vt apud Priscianum *lib. 6.* Cato scribit, etiam talionis: De famosis carminibus, capitis, aut fustuarij, vt Cornutus in Persij *Sat. 1.* lege XII. tab. cautum ait. Et hæc postrema capitis pœna probatur etiam à *l. 1. C. de fam. libell.* aliæ autem in desuetudinem abierunt.

Moribus, quotiens factum pro qualitate sui, arbitrio iudicis æstimatur, congruentis pœnæ supplicio vindicatur.

Moribus recepta est actio iniuriarum prætoria: & hoc est H quod ait Iustin. in *§. pœna de iniur.* abolita actione legitima eam in iudiciis frequentari. Est autem specialiter proposita de conuitiis, & generaliter, de omnibus quæ ad infamiam alterius fiunt, eamque Prætor daturum se in hoc pollicetur, vt arbitrio iudicis, vel recuperatoris iniuriæ æstimatio fiat.

Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur, vel cuius domus introitur ab his qui vulgò Directarij appellantur: in quos extra ordinem animaduertitur: ita vt prius ingruentis consilium pro modo commentæ fraudis pœna vindicetur exilij, aut metalli, aut operis publici.

Mixta iniuriarum actio est, quæ lege Cornelia constituta, & moribus recepta est. Hæc ob eam rem datur quod se pulsatum quis, aut verberatum, aut domum suam vi introitam dicat, & est publica accusatio. *l. hos accusare, ad fin. D. de accus.* Sed hodie etiam agitur ciuiliter ex his causis. Directarij autẽ extra ordinem puniuntur. Hi sunt qui se fraudulenter per tegulas, vel alio modo in alienas ædes dirigunt, & inde nomen. Dicimus & Derectarios, & derigere. *l. saccularij. D. de extr. crim. l. 1. D. de effract.* Ita autem extra ordinem puniuntur, vt qui prius impetum fecerint, in exilium, aut in metallum, aut in opus publicum dentur.

Iniuriarum ciuiliter damnatus, eiusq; æstimationem inferre iussus, famosus efficitur.

Iniuriarum actio famosa est *l. 1. D. de his qui not. inf. sun.*

Atrox iniuria æstimatur aut loco, aut tempore, aut persona. Loco quotiens in publico irrogatur: Tempore quotiens interdiu: Persona, quotiens senatori, vel equiti Romano, decurioni, vel alias spectatæ auctoritatis viro.

De atrocibus iniuriis à prætore propositæ sunt ciuiles actiones. Arnobius *lib. 4.* Ne, inquit, vestras aures conuitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis iniuriis. Et ideò etiam ex eis causis, quæ lege Cornelia continentur, ciuiliter agi potest. *l. 7 § posse. l. constitutionibus. D. de iniur.* Atrocitatem aut locus facit, aut tempus, aut persona. Locus, si in theatro, aut in foro fiat. Tempus, si interdiu. Persona, si magistratui, aut parenti, aut decurioni. Sed & res ipsa, aut vulneris locus, magnitudòve atrocitatem facit. Temporis exemplum tale Vlpianus dedit in *l. 7. §. vlt. D. eod.* si ludis & in conspectu. Ludorum appellatione tempus significatur, non locus. Si igitur die festo ludorum, & conspiciente populo iniuria fiat, atrox est tempore. Quod autem sequitur apud Vlpian. *Nam in prætoris conspectu, an in solitudine iniuria facta fuerit, multum interesse ait:* sic emendo. *Nam in P. Romani conspectu.* Opponit enim solitudini celebritatem ludorum. Tanti autem non est conspectus Prætoris, vt ei solitudo sit aduersa. Denique conspectus Prætoris exemplum est potius loci: & ita quoque Iustinianus vitium illud non agnoscens, maluit id exempli genus ad locum referre. *§. atrox. de iniur.* Duo similia errata in Vlpiani otulis nos iamdiu correximus: multa alia in Liuio, Cæsare, Cicerone. Et sunt profectò ex his tribus notis P. R. P. R. R. P. in omnium auctorum libris innumera conflata: nec dum tamen in Ciceronis VII. *Verr.* hæc quæ sequuntur emendata sunt, *Iam a*, inquit *omnia pop. Rom. nutu atq. arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.* Legendum ex vet. codice, *Pr. vrbani. Fuit ista reprehensio quondam, fuit ista seueritas in iudiciis.* Legendum *fuit ista Resp. quondam* quod præter veterum Codicum auctoritatem, hæc quæ paulò pòst ita repetit confirmant, *In illa veteri seueritate, ac dignitate Reip.* In extremo autem huius sententiæ Pauli verba quædam redundabant, quæ nos resecauimus.

Qui per calumniam iniuriæ actionem instituit, extra ordinem punitur. Omnes enim calumniatores exilij, vel insulæ relegatione, aut ordinis amissione puniri placuit.

In priuatis criminibus calumniatores nõ iure ordinario, id est, lege Remmia, sed extra ordinem puniuntur, vt *sup. lib. 1. tit. 5.* Et ideò qui iniuriarũ egit per calumniam, extra ordinem punitur arbitrio iudicis, ita vt vel exilium patiatur, vel relegationem, vel ordinis amotionem. *l. qui iniuriarum. D. de iniur.* ex qua pro *amissione*, hîc lego *amotione*. Relegatio est insulæ vinculum: Exilium, est fuga lata, aut loco circumscripta, quod salua ciuitate contingit. *l. 5. C. de interd. & releg.* Est & deportatio genus exilij, sed hæc ciuitate multat. Ita vero hæc tria separantur Relegatio, Exilium, Deportatio & *§. tit. de abol.* Similis pœna varijs, & falsis testibus imponitur. *§. tit. de testibus* & iudicibus corruptis in *tit. ad legem Iul. repetund.*

Iniuriarum non nisi præsentes accusare possunt.

Crimen

Crimen eius quod vindictæ, aut calumniæ iudicium expectat, per alios intendi non potest.

Ciuilis iniuriarum actio per procuratorem intendi potest. *l. non solùm. §. agere. D. de iniur. l. licet. §. 1. D. de procur.* Accusatio non item. *§. in summa. de iniur.* quæ quidem publica est ex his causis, quæ lege Cornelia continentur: ex ceteris extraordinaria. Iniuria igitur publicum crimen non est, nisi ex legis Corneliæ causis.

Fit iniuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quidve aliud ad iniuriam publicam contaminauerit: in quos grauiter animaduerti solet.

Grauiter coercentur hæc iniuriarum genera, quæ recensentur à Paulo, quod Tribonianus scripsit in *l. 1. §. 1. D. de extr. crim.*

Qui puero prætextato stuprum, aliudve flagitium abducto ab eo, vel corrupto comite persuaserit, mulierem, puellamve interpellauerit, quidve pudicitiæ corrumpendæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiúmve quo id persuadeat dederit, perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in insulam deportatur, corrupti comites summo supplicio afficiuntur.

Extat hæc Pauli sententia in *l. 1. §. vlt. D. de extra. crim.* vbi tamen Flor. scriptum est, *domum præbuerit.* Sed malo, *domum*, vt in *l. qui domum. D. ad legem Iul. de adulter. l. auxilium. D. de minor.* Quæ sententia sequitur secúdum editionem Basiliensem, quòd abesset à libris scriptis quamplurimis, & multis aliis excusis, à nobis est reiecta tamquam spuria.

Psalterium, quod vulgò dicitur canticum, in alterius infamiam compositum, & publice cantatum, tam in eos qui hoc cantauerint, quam in eos qui cōposuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, si personæ dignitas ab hac iniuria defendenda sit.

Extra ordinem puniuntur, qui cantica infamandi alterius causa componunt, vel cantant. Notandum est, quòd psalterium non pro organo, sed pro cantico dicit.

In eos auctores qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem vsque ad relegationem insulæ vindicatur.

Auctores famosorum libellorum extra ordinem puniuntur, ita vt & in insulam relegari possint. Et generaliter omnis iniuria nunc extra ordinem coercetur. *l. vlt. D. eod.*

Conuitium iudici ab appellatoribus fieri non oportet: alioquin infamia notantur.

Qui iudici à quo appellat conuiciatur, ob idq́. damnatur, infamis fit: est enim actio iniuriarum famosa. Extat hæc sententia in *l. iudices. D. eod.* Eum verò *ref. tit. 27.* principis arbitrio puniri ait: Vlpian. in *l. 8. D. de appel.* oportere eum plecti.

Maledictum, itemq́; conuitium publicè factum ad iniuriæ vindictam reuocatur: quo facto condemnatus famosus efficitur.

De maledicto, & conuitio facto contra bonos mores famosa est actio.

Non tantùm is, qui maledictum, aut conuitium ingesserit famosus efficitur, sed & is cuius ope, consilióve factum esse dicitur.

Ex conuitio non tantùm est in eum actio qui fecit, sed & in eum cuius opera, aut consilio factum est. *l. item apud. §. ait prætor. D. de iniur.* & est vtrinque famosa. Quæ in editione Basil. sequitur sententia, *Conuitium*, &c. adulterina est.

Seruus qui iniuriam, aut contumeliam fecerit, si quidem atrocem, in metallum damnatur: si verò leuem, flagellis cæsus sub pœna vinculorum temporalium domino restituitur.

Si seruus iniuriam fecerit atrocem, in metallum damnatur: si leuem, flagellis cæsus domino restituitur. *l. sed si vnius. §. cum seruus. l. vlt. D. eod.* ita vt ad tempus habeatur in vinculis: quod futuræ libertati nocet. Hæc verò pœna frequens est in totum, vt flagellis cæsi sub pœna vinculorum domino restituantur, *vt inf. tit. 18. & l. in seruorum. l. capitalium. §. solent. l. si quis aliquid. §. qui se. D. de pœn.*

De effectu sententiarum & finibus litium.

TIT. V.

Res iudicatæ videntur ab his, qui imperium, potestatemq́; habent, vel qui ex auctoritate eorū inter partes dantur: itemq́; à magistratibus municipalibus vsq; ad summam qua ius dicere possunt. itemq́; ab his B qui ab imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso autem iudex sumptus rem iudicatam non facit: sed si pœna inter eos promissa sit, pœna rei in iudicium deductæ ex stipulatu peti potest.

Rem iudicatam faciunt magistratus vrbani, vel prouinciales, & arbitri, iudicésve ab eis dati. Item magistratus municipales, siue Duumuiri intra præfinitam summam: nec enim de omni summa pronuntiare possunt. *l. inter conuenientes. D. ad municip.* Item qui extra ordinem ab imperatore dantur. Compromissarij non item: & ideò ex eorum sententia rei iudicatæ actio, vel C exceptio non datur. *l. 1. C. de recep. arb. l. 2. D. eo.* sed pœnæ compromissæ petitio competit. Lego autem in fine huius sententiæ ex veteribus libris, *pœna in iudicium deducta*, vt sit sensus, cùm non statur arbitrio, pœnam iudicio peti per actionem ex stipulatu.

Confessi debitores pro iudicatis habentur: ideoq́; ex die confessionis tempora solutioni præstituta computantur.

Confessi pro iudicatis habentur, eademq́ue ad soluendum tempora iudicatis, & confessis dantur. *l. 6. §. vlt. D. de confess. l. 21.* D *de iudic.* & hoc totum est ex XII. tab.

Confiteri quis in iudicio non tantùm sua voce, sed & literis, & quocumq; modo potest. Conuinci autem non nisi scriptura, aut testibus potest.

Ea confessio est pro iudicio, quæ in iudicio fit, vel in iure, quam Paulus ait & voce, & literis, & quouis alio iudicio voluntatis fieri posse. Inficiationem autem conuinci non posse, nisi instrumentis, aut testibus. Hæc enim sunt duo potissimum probationum genera. Heliodorus *lib. 10.* πολ. ἐλυ ἡ κρίσις δύο τὰς μεγίστας ἀποδείξεις οἶδε, τάς τε ἐγγράφους πίστεις, ἢ πίστιν τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις.

E Eorum, qui debita confessi sunt, pignora capi, & distrahi possunt.

Vt iudicati, & ita in iudicio confessi bona capi ac distrahi solent. *l. debitoribus. D. de re iudic. l. vltim. Cod. de except. rei iudicat.*

Ea quæ altera parte absente decernuntur, vim rerum iudicatarum non obtinent.

Res iudicata tantùm inter præsentes tenet. *l. de vnoquoque D. de re iud. l. ea quæ. C. quomod. & quand. iud.* absentis igitur conF demnatio nullius momenti est. *l. 1. §. item cum ex edicto. D. quæ sent. sin. ap. resc.*

Trinis literis, vel edictis, aut vno pro tribus dato, aut trina denuntiatione conuentus, nisi ad iudicem a quo sibi denuntiatum est, aut cuius literis, vel edictis conuentus est, venerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritatem rerum iudicatarum obtinet: quinimmò nec appellari potest ab ea.

Contumax est qui tribus edictis, aut vno peremptorio, tribus G literis, vel tribus denuntiationibus euocatus præsentiam sui facere contemnit. *l. contumacia. § 1. D. de re iudic. l. consentaneum. C. quomod. & quand. iud.* Edicta publico loco affiguntur vnde rectè legi possunt, literæ ad reum mittuntur, denuntiationes fiunt per officia, & executores. *l. absentem. §. aduersus. D. de pœn. l. 2. l. tres. C. quomod. & quand. iud.* At videtur non sufficere tria edicta, vel denuntiationes tres. *l. & tertium. D. de iud.* sed hoc totum in arbitrio est iudicantium. Plerumq; autem trinis edictis, aut denuntiationibus contenti sunt. In contumacem etiam absentem dicta sententia valet, nec appellatione reH scinditur. *l. & post. §. vlt. D. de iudic. l. 1. C. quor. appel. non rec.* & hoc est quod Paulus ait, *quinimmò nec appellari potest ab ea:* cuius dicti hæc quæ sequuntur, *Quotiens in contumacem fuerit iudicatum ab ea sententia quæ aduersus contumaces data est, neq; appellari*, interpretatio sunt potius, quàm sententia Pauli: & quod adu-

tur, *neq. in duplum reuocari potest*, sumtum est ex proxima sententia. Quamobrem id omne Pauli non esse arbitrati sumus.

Res olim iudicata post longum silentium in iudicium deduci non potest, nec eo nomine in duplum reuocari. Longum autem tempus, exemplo longæ præscriptionis, decennij inter præsentes, & inter absentes vicennij computatur.

Puto hanc esse sententiam Pauli, vt post longum silentium non possit institui actio iudicati, vel is qui rem iudicatam inficiatur in duplum damnari: est enim alioquin in inficiatorem actio dupli, vt *sup. lib. 1. tit. 19.* Quis alius possit esse huius sententiæ sensus non video. Sed & huic obstat *l. miles. §. vlt. D. de re iudic.* quæ iudicati actionem perpetuam esse ait, videlicet, si perpetuam ita accipias, vt in vetustissimo iure æternam, & immortalem, & vt de hoc addubitem, facit hæc Alexandri constitutio ex Cod. Gregoriano, quàm, quòd nondum edita sit, proponam,

IMP. ALEXANDER A. Cresceoti.

Quæ in libello contulisti, præsidi prouinciæ allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam absens condemnatur, nec appellationis auxilio vti, aut in duplum reuocare posse. PP. XI. KAL. APRIL. ALBINO ET MAXIMO COSS. Et alia sententia Pauli, *Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest*. Et alia, *Ab ea sententia quæ aduersus contumaces lata est neque appellari, neque in duplum reuocari potest.* Vel in duplum, id est, oblata dupl. æstimatione, ni iure vicerit, sicut venditor aliquando oblato duplo rescindi venditionem desiderat. *l. 6. Cod. de rerum vend.*

Ait, *exemplo longæ præscriptionis*, id est, exemplo adquisitionis longi temporis, vt *sup. tit. 2.*

In causa capitali absens nemo damnatur, neq; absens per alium accusare potest.

Absens etiam contumax capitali iudicio non damnatur. *l. absentem. D. de pœn.* sed neque absens accusat per alium *l. penult. D. de pub. iud.*

Falsis instrumentis religione iudicis circumducta, si iam dicta sententia prius de crimine admisso constiterit, eius causæ instauratio iure deposcitur.

Si ea falsis instrumentis res iudicata sit, falso prius comprobato ex integro res in iudicium veniet. *l. vlt. C. si ex fals. instru. l. qui agnatis. D. de except.*

De interdictis. TIT. VI.

Retinendæ possessionis gratia comparata sunt interdicta, per quæ eam possessionem, quàm iam habemus, retinere volumus, quale est, Vti possidetis de rebus soli, &, Vtrubi de re mobili. Et in priore quidem is potior est, qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precariò ab aduersario possidet. In altero verò potior est, qui maiore parte anni retrorsum numerati, nec vi, nec clam, nec precariò possidet.

Duo sunt retinendæ possessionis interdicta, *Vti possidetis, & Vtrubi. Vti possidetis*, est de rebus soli, *Vtrubi*, de rebus mobilibus. In illo vincit is qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precariò ab aduersario possidet: In hoc, qui maiore parte anni possidit: quò pertinet *l. maiore. D. de verb. sign.* Et hæc est vetus differentia. Hodie interdicto *Vti possidetis, Vtrubi*, exæquatum est *l. 1. D. Vtrubi. §. sed interdicto quidem. de interd.*

Vt interdictum, ita & actio proponitur, Ne quis via publica aliquem prohibeat. Cuius rei solicitudo ad viarum curatores pertinet, à quarum munitione nemo exceptus est. Si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.

Ei qui via publica vti prohibetur, interdictum, & ex causa interdicti actio datur. *l. 1. §. 1. D. vt in flum. public. nauig. lic. l. 2. §. vlt. D. ne quid in loc. publ.* Sed & huius rei cura mandata est Viocuris, siue curatoribus viarum, à quarum munitione nemo excusatur, nisi qui muneris publici vacationem impetrauit. *l. cui muneris. D. de mun. & honor.* Qui autem in via publica opus fecit, quo via deterior fiat, id per interdictum restituere & demoliri cogitur. *l. 2. §. prætor. D. ne quid in loc. pub.*

Non tantùm si ipse dominus possessione deiiciatur, Vnde vi vtile interdictum est, sed & si familia eius. Familiæ autem nomine etiam duo serui continentur.

Non quemadmodum retinendæ possessionis interdicta proposita sunt tam de mobili re, quàm de immobili, ita & recuperandæ. Nam interdictum *Vnde vi*, est tantùm de re immobili: nullum verò datur de re mobili. Et interdicto *Vnde vi*, locus est, siue alium possessione deieceris, siue familia tua deiecerit, vt est in *l. 1. D. vnde vi.* Itaque hoc loco legendum credo, *deiiciat* non *deiiciatur*. Familiæ appellatione etiam duos contineri Paulus ait: Vlpianus etiam vnicum seruum. *l. 1. §. familiæ. D. vnde vi. & Cic. pro Cæcina*, quod tamen in interpretatione edicti, *De vi bonorum raptorum, de turba de incendio, ruina, naufragio* Vlpianus non admisit *l. detestatio. D. de verb. sign.* quoniam hæc ita sunt concepta, *Si seruus vel familia fecisse dicetur, in dominum iudicium dabo: in seruum & familiam iudicium dabo. l. 2. §. vi bonorum. l. 4. § penult.* (Vbi legendum, *In seruum item*, non *autem.*) *D. vi bon. rap. l. 1. in prin. D. de inc. ruin. nauf.* In interdicto autem *Vnde vi*, familiam tantùm dixit, non seruum & familiam. Itaque ratio & æquitas exigit, vt in vno etiam seruo familiæ nomen valeat. Verùm ne quid omittatur, ideo & in interpretatione edicti *de vi bonorum raptorum*, quid sit Detestatio Vlpianus explicat, quòd vis sit etiam, si quid contra detestationem fiat. *l. 1. §. sed etsi contra. D. quod vi aut clam.* Quo posito, consequens erat Detestatio quid esset ostendere.

Vi deiicitur non tantùm qui oppressu multitudinis, aut fustium, aut telorum, aut armorum metu terretur: sed & is qui violentiæ opinione comparata possessione cessit, si tamen aduersarius eam ingressus sit.

Interdictum *Vnde vi*, competit, si oppressu & vi multitudinis, id est, coactis hominibus, aut si armatis quis deiiciatur. Hæc enim sunt verba interdicti, *Hominibus coactis armatisve*, auctore M. Tullio. Addit Paulus huic etiam interdicto locum esse, si quis cùm audisset armatos venire, possessione cesserit, si tamen ea ab his fuerit occupata. *l. 3. §. si quis autem. D. vnde vi & de vi arm.* Et hoc est quod *de vi hominibus armatis*, aut, *de vi armata*, interdictum appellatur. Est & aliud interdictum quotidianum *Vnde vi*, cui tunc locus est, cùm quis sine coactis armatisve hominibus possessione deiectus est: de quo Vlpian. tractat in *l. 1. D. vnde vi.* De superiore autem tractat in *l. 3 eod. tit.* & ideo *sub titul. Vnde vi*, duo interdicta sunt: sic enim scripserat Paulus in *l. 2. §. penult. D. de interdict.* Hoc autem interest maximè inter hæc duo interdicta, quod *interdictum quotidianum* nulli competat, nisi ei qui tunc cùm deiiceretur, possidebat. *d. l. 1. §. interdictum autem*: eaque exceptio nominatim interdicto addi solet auctore M. Tullio. Interdictum autem *de hominibus coactis armatisve*, sine vlla exceptione datur. ideoque & creditori datur in possessionem misso, & colono. Item *interdictum quotidianum* liberto in patronum, liberis in parentes non datur: interdictum *de hominibus armatis* datur. *d. l. 1 § interdictum hoc.* Item in me *interdictum quotidianum* ei tantùm datur, qui à me nec vi, nec clam, nec precariò possidet, eodem Tullio teste *in Orat. pro Cæcin.* & Paulo nostro *sup.* & arg. *d. l. 1. §. qui à me interdictum. De vi armata.* ei etiam datur qui vi aut clam, aut precariò à me possidet. *l. sed, si vi. D. eod. titul.* Vbi animaduertendum est Pomponium vti hac particula, *sed*, cum scilicet, antè *de vi quotidiana interdictum* in me ei non dari ostendisset, qui illis à me rationibus possideret. *Interdictum quotidianum* annuum est. *l. 1. D eod.* Interdictum *de vi armata* perpetuum, vt Cic. indicat *lib. 15. Epist. in ea cuius initium est, Puto te iam suppudere.* Quæ omnia summè notanda sunt. Græci pro his interdictis habebant actionem ἐξούλης, sic dictam auctore Libanio, quòd ἐξίλλω sit ἐξωθεῖν & ἐκβάλλειν βίᾳ.

De naui vi deiectus hoc interdicto experiri non potest, sed vtilis ei actio De rebus recuperandis, exemplo De vi bonorum raptorum datur. Idemq; de eo dicendum est, qui carruca, aut equo deiicitur, quibus non abductis iniuriarum actio datur.

Ad eos pertinet interdictum *Vnde vi*, qui de re soli deiiciuntur: ei autem qui de re mobili deiicitur, *actio Vi bonorum raptorum datur*, *aut furti*; nam & raptor fur est. Idemque est si quis de naue, aut vehiculo, aut equo deiiciatur. *l. 1. § si quis de naue. D. vnde vi.* videlicet, si nauis, aut vehiculum, aut equus abstrahatur,

batur,& abducatur. Quòd si non abducatur, deiecto iniuriarum dumtaxat actio datur. Est hac de re lex quædam in legibus Langobard. *lib.1.tit.45.*

Vi deiectus videtur, & qui in prædio vi retinetur, & qui in via territus est, ne ad fundum suum accederet.

Deiectus possessor videtur etiam is, qui in prædio vinctus retinetur, aut qui, cùm de prædio exisset, reuertens in itinere perterritus est, ne accederet. *l.1.§. fine autem. & §. penult. D. vnde vi & vi arm.*

Qui vi, aut clàm, aut precario possidet, ab aduersario impunè deiicitur.

Qui à me vi, aut clàm, aut precario possidet, non habet interdictum *Vnde vi*, si eum possessione deiecero. Sed si alius deiecerit, placet ei interdictum dari. *l.1.§. qui a me. D. vnde vi.* Quod in interdicto *de hominibus armatis* nõ obtinere ĩ. ostendi: & verum est nisi eum qui à me vi armata possidet ex continenti deiecero. *l.3.§. eum igitur. D. eod.* Sed hanc differentiam Iustinianus aut neglexit, aut non intellexit.

Ex rebus vi possessis si aliquæ arserint, vel serui decesserint, licet id sine dolo eius qui deiecit factum sit, æstimatione tamen condemnandus est, qui ita voluit adipisci rem iuris alieni.

Earum etiam rerum nomine interdictum *Vnde vi*, datur, quę is qui de prædio deiectus est ibi tunc habuit, licet post deiectionem sine dolo, aut culpa deiectoris interierint. *l.1.§. denique scribit Iulianus: l. penult. D. vnde vi.* Quoniam ex deiectionis tempore in restituendo semper moram facere intelligitur.

Si inter vicinos ex communi riuo aqua ducatur, induci prius debet ex his vicibus, quibus à singulis duci consueuit: ducenti autem vis fieri prohibetur. Alienam autem aquam vsurpanti nummaria pœna irrogatur. Cuius rei cura ad solicitudinem præsidis spectat.

Corruptissimus hic locus, sumpta coniectura ex libris veteribus, in quibus legitur, *induci prius debet. & his vicibus*, mihi restituendus videtur, *inter duci prius debet, & his vicibus quibus a singulis duci consueuit, ducenti vis fieri prohibetur.* Intelligit autem dari interdictum *De aqua*, quod ad retinendam veluti possessionem pertinet. Est autem simplex etiam inter riuales, vt interdictum *de itinere actuq;*, nisi vterque suum esse vsum aquæ contendat. *l.1.§. si inter riuales. D. de aq. cott. & æsti.* Quòd si quem appareat alienam aquam vsurpasse, et Paulus ait nummariam pœnam irrogari, item huius rei curam ad præsidem pertinere, vt *l. præses. C. de seruit. & aq.*

Redditur interdicti actio, quæ proponitur ex eo, vt quis quod precario habet restituat. nam & ciuilis actio huius rei, sicut commodati, competit eo vel maximè, quòd ex beneficio suo vnusquisque iniuriam pati non debet.

Precarium reuocatur interdicto, *De precario.* Ciuilis autem actio eo nomine non competit, quia precarium donatio potius est, quàm ciuile negotium. *l. interdictum. D. de precar.* Immò quia aliquatenus simile est commodato. *l.1. D. eod.* receptum est ex eo præscriptis verbis dari: quam tamen & ipsam ex bono & æquo oriri, ne cui beneficium suum damnosum sit, quàm ex negotio contracto dicimus. *l.2. D. eod.*

Precario possidere videtur, non tantùm qui per epistolam, vel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulauit, sed & is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino possedit.

Possidere precario videtur, & qui finito tempore precarij, patiente domino possidet, licet ad hoc tempus non rogauerit. *l. in rebus. §. vlt. D. de precar.* Patientia igitur precarium redintegratur, non tamen initio patientia constituitur: sed constituendo precario preces adhiberi oportet, aut verbis, aut scriptis. *l. precario. D. eod.*

Heres eius qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicẽdum est clàm videri possidere. Nullę enim preces eius videtur adhibitę. Et ideo persecutio eius rei semper manebit, nec interdicto locus est.

Heres eius, qui precario rogauit, tenetur interdicto ex persona defuncti. *l. quæsitum. §. vlt. D. de precar. l.2. C. eod.* Ex sua persona non tenetur, quia morte finitum est precarium. *l. cum precario. §. vlt. D. eod. l. cum heres. D. de diuers. tempor. præscrips.* Nec iam heres qui in possessione eadem manet precario, sed clàm possidet. Igitur ex sua persona vindicatione conuenitur, non interdicto precario. Papinianus ait in *d. l. cum heres*, precarium heredem ignorantem precario scilicet defunctum possedisse, nõ tenere, id est, precarium ad heredem ignorantem non transire. Idem tamen esse in sciente compertum & exploratum est. Verùm ideo ait ignorantem, vt assertioni conueniens exemplum esset. Hoc enim posuerat, ignoratione heredis defuncti vitia non excludi. Item quia in vsucapionis quæstione, de qua tractat, omnimodo ignorantiam, & bonam fidem exigimus.

Arbor quæ in alienas ædes, vel in vicini agrum imminet, nisi à domino sublucari non potest, isq; conueniendus est, vt eam sublucet. Quòd si conuentus dominus id facere noluerit, à vicino luxuries ramorum compescatur. Idque qualiscumq; dominus facere non prohibetur.

Existimo legendum, *Arbor quæ in vicini agrum imminet*: Nam quæ in ædes imminet, collucatur, nõ sublucatur. Et in hanc rem cessante domino comparata sunt duo interdicta: vnum, *De sublucandis arboribus*, alterum *De collucandis*: quæ proponuntur in *titul. de arbor. cæd.* Sublucare, est compescere luxuriem ramorum, quod vsque ad xv. pedes vt fiat definitum est, à terra videlicet. Sublucare enim est, veluti subtus lucem mittere. Collucare quid sit, dubitari potest: Vel enim est superiores ramos lumini officientes succidere, vel ipsam arborem ex stirpe penitus excindere: & hoc verius est. *l.1.§. si arbor. D. de arb. cæd.* & ædibus quibus arbor impendet vtilius: Ad agros verò sublucatio sufficit. His verbis veteres in edictis vsi sunt: Noui adimere, & coercere dixerunt. Ait Paulus *qualiscumq; dominus*, id est, siue proprietarius, siue fructuarius. *d. l.1.§. non solum.*

Aduersus eum, qui hominem liberum vinxerit, suppresserit, incluserit, operamve vt id fieret dederit, tam interdictum, quàm legis Fabiæ super ea re actio redditur. Et interdicto quidem id agitur, vt exhibeatur is, qui detinetur: Lege autem Fabia, vt etiam pœna nummaria coerceatur.

Plagium est suppressio liberi hominis, aut serui: sic dictum, auctore Suida, quod fiat πλαγίως, id est, δολίως. vel vt Isidorus ait, ἀπὸ τῆς πλαγίου. Coercetur autem lege Fabia: cuius pœna nummaria primùm fuit, tum metalli, *l. vlt. D. de leg. Fab.* deinde grauior. *l. vlt. C. eod.* De libero exhibendo etiam interdictum datur. *l.3. D. de lib. hom. exh.* de seruo non item.

Bene concordans matrimonium separari à patre Diuus Pius prohibuit: itemq; à patrono libertum, à parentibus filium, filiamq;, nisi fortè quæratur vbi vtilius morari debeat.

Pertinet hæc sententia ad interdictum, *de liberis exhibendis & ducendis*: quod socero non dari placuit aduersus generum, ne contrà quàm D. Pius constituit bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis dissoluantur. *l.1.§. vlt. D. de lib. exhib.* Est enim hæc separatio dura, & acerba. *l. quæsitum. §. vxores. D. de instruct. vel instrum. leg.* qua ratione etiam à parentibus liberi non separantur, nisi forsitan nupta sit filia, & inuita detineatur à patre: in eum enim genero datur interdictum, *de vxore exhibenda & ducenda*: vt probari potest ex *l. si inuita. C. de nupt. l.2. D. de lib. exhib. & ex l. vlt. C. eod.* quæ ad Euodium maritum scripta est. Ac sanè præstat separari filiam à patre, quàm nuptias concordantes dissolui. Sed & matri interdum aduersus patrem æquum est interdictum reddi, *De exhibendo filio, vel filia*, vtputa, si pater sit euersor, dissolutus & nequam. *l.1.§. si verò mater. l.3.§. etiam. D. de lib. exhib.* Ceteroquin liberos à patribus separari non oportet. *l.3.§. is tamen. & §. si eum quis. D. de lib. hom. exh.* Similiter libertus à patrono non separatur, maximè impubes. *d. l.3.§. proinde.* aut frater à fratre. *l. vlt. C. com. vtr. iud. l. plerumque. D. de adil. educ.* aut alumnus ab educatore, ideoque nec in patronum, fratrem, vel educatorem, *De libero homine exhibendo* interdictum datur.

Omnibus bonis quæ habet, quæq; habiturus est, obligatis, nec cõcubina, nec filius naturalis, nec alumnus

nec ea quæ in vsu qootidiano habet, obligantur: ideoq; de his nec interdictum redditur.

Obligatione generali bonorum quæ quis habet, habiturúsve est, non continentur ea quæ verisimile est quemquam obligaturum specialiter non fuisse: veluti concubina, filij naturales ex ea suscepti, alumoi, supellex. *l. obligatione. & seq. D. de pign. l. 1. C. quæ res pign. oblig. poss.* Alumni peoe liberorum loco sunt: ideoque in generalem obligationem non cadunt. Item à nutritore, vel nutrice non separantur. *l. 3. § proinde. D. de lib. homin. exhib.* & ex nomina educatoris sunt. *l. Lucius. § Lucius. 1. D. de legat. lib. 2.* & à minore xx. annis manumitti possunt. *§. eadem. qui & quibus ex caus. man. non poss.* & dubitatur, an in eis locus sit S. C. Silaniano. *leg. 1. §. in eo autem. D. de S. C. Silanian.* & an ad eorum hereditatem educator veniat. *l. nutritoribus. C. comm. de success.* an sit cum alumna connubium. *l. si quis. C. de nupt.* eique testamento imperfecta relicta conseruantur. *l. in testamento. D. de fid. lib.* & dati tutores confirmantur. *l. Nesen. De excus. tut.* Veteres quoque matrem etiam nutricem dici volunt, auctore Nonio Marcello. Sed ad rem. Paulus ait, *ideoq; de his nec interdictum redditur.* intelligit *Saluianum interdictum.* Est autem *Seruiana*, itemque *Saluianum interdictum* de rebus coloni pignori obligatis. Sed quemadmodum exemplo Seruianæ inducta est *quasi Seruiana*, quæ & *vtilis Seruiana.* & absolutè *Seruiana*, & *pigneraticia*, & *hypothecaria* dicitur, & de rebus quorũcumque debitorum datur, ita & interdictum *quasi Saluianum*: & hoc probat *l. 1. Cod. de precario.* quæ de quouis debitore loquitur.

De obligationibus. Tit. VII.

OBligationum firmandarum gratia stipulationes inductæ sunt, quæ quadam verborum sollemnitate concipiuntur: & appellatæ, quod per eas firmitas obligatioonum constringitur. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt.

Stipulatio quid sit *lib. 2. titul. 3.* traditum est. Nunc Paulus ait inuentas esse stipulationes à iurisperitis, vt hoc vinculo ceteræ obligationes firmarentur. Et ex eo colligimus, stipulationes non per se solas subsistere, sed ex aliis obligatioonibus pendere. *l. 5. §. conuentionales. D. de verb. oblig.* Addit stipulationes ex eo appellatas, quòd stipulum veteres firmum appellauerint, idémque Iustinianus in Instit. tradit. Isidorus hunc locum citat *lib. 5.* Dicta est, inquit, stipulatio, quòd stipulum, iuxta Paulũ iuridicum, firmum appellauêre.

Verborum obligatio inter præsentes, non etiam inter abseotes contrahitur. Quòd si scriptum fuerit iostrumento promisisse aliquem, perinde habetur, atq; si interrogatione præcedente responsum sit.

Stipulatio fit inter præsentes, non inter absentes *§. item verb. de inutil. stipul.* Neque obstat *l. ea quæ D. de don. inter vir. & vx.* in qoa proponitur stipulatio facta per epistolam. Fuisse enim eam epistolam cautionis loco emissam inter præsentes intelligendum est ex *l. Titia. §. penult. D. de verb. oblig.* Et ideò cùm inter præsentes in ea sit scriptum promisisse Titiam, omnia videntur solemniter acta: quod ex hoc loco Pauli Iustinianus tradidit in *§. si scriptum. de verb. oblig.*

Fructuarius seruus, si quid ex re fructuarij, aut ex operis suis adquirit, ad fructuarium pertioet. Quidquid autem aliunde, vel ex re proprietarij, adquirit, domino proprietatis adquirit.

Si quid seruus in quo vsumfructum habeo, ex re mea stipuletur, mihi adquirit: sed & si quid ex operis suis. Nam & operæ quodammodo sunt ex re mea, quandoquidem operas mihi fructuarius seruus edere debet. *l. qui bona. D. de adquir. rer. dom.* Quod extra duas istas causas stipulatur, proprietario adquirit. *l. adquiritur. D. eod.*

Cùm facto promissoris res in stipulatum deducta iotercidit, perinde agi ex stipulato potest, ac si ea res extaret. Ideò promissor æstimatione eius punitur, maximè si in dolum quoq; eius concepta fuerit stipulatio.

Si Stichi promissor Stichum occiderit, perinde tenetur ex stipulatu, ac si Stichus extaret: & ideò pretium Stichi peti potest. *l. si ex legat. l. si seruum. in princ. D. de verbor. oblig.* Maximè inquit, si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio, puta his verbis, *Dolum malum abesse abfuturumq; esse.* Sed tamen omissa hac clausula idem erit iuris. Sic verò & in dolum conceptam actionem dicimus, in qua hoc additur, Quod dolo malo. *l. huius. D. quod fal. tut.* & in æquum & bonum, in qua Quod æquius melius. vel Quod æquum videbitur. *l. eas. D. de cap. min. l. pen. D. de sepul. viol.*

De nouationibus. Tit. VIII.

NOn solòm per nosmetipsos novamus quod nobis debetur, sed per eos etiam per quos stipulari possumus: veluti per filiumfamilias, vel per seruum iubendo, vel ratum habendo. Procurator quoque noster ex iusso nostro, receptum est, vt nouare possit.

In quibusdam Codicibus hoc initio huius sententiæ adscriptum est, Nouationes fieri quotiens cautio renouatur. Deinde sequitur, nouari obligationem non tantum per nos, sed etiam per eos quos in potestate habemus, & per procuratores: videlicet si iussu nostro stipulentur, vel si ratum habuerimus. *l. si Stichum. §. vlt. l. nouare, l. si quis absente. D. de nouat.* Et ita procurator domino priorem actiooem aufert, nouam cedere cogitur. Filiusfamil. vel seruus patri, vel domino, etiam inuitis, actiones adqoirit ex reg. iur. non tamen eas, inuitis nouant. *l. seruus. l. filius. D. de nouat.* Sed si stipulentur nouandi animo, adquirunt actiones nouas, nec tamen nouatio fit: ideoque patris, vel domini iussum, aut ratihabitionem exigimus, vt fiat nouatio per seruum, aut filium.

De stipulationibus. Tit. IX.

Titulus *De obligationibus*, est de verborum obligationibus: specialiter autem hic est *de prat. stipulationib.* Atq. ita in Pandectis *tit. de verb. obl.* separatur a *tit. de prat. stip.*

SVbstitutus heres ab iostituto, qui sub condicione scriptus est, vtiliter sibi institutum hac stipulatione cauere compellit, ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat. Hoc autem casu ex die interpositæ stipulationis duplos fructus præstare compellitur. Huius enim præiudiciũ à soperiore differt, quòd quæritur, an ea res, de qua agitur, maior sit centum sestertiis: ideoq; io longiorem diem concipitur.

Ex hoc loco pulchrè explicabitur *l. inter omnes. D. qui satisda. cog. & l. Paulus notat. D. de prætor. stipulat.* Nemo est qui nesciat heredi instituto sub conditione, ea pendente, Prætorem dare bonorum possessionem secundum tabulam, quæ tamen, si postea deficiat condicio, sine re constituitur. Nunc si institutus sub condicione substitutum habeat vulgari modo, & pendeote condiciona boootum possessionem secundum tabulas agnoscat, Prætor iubere solet, vt institutus substituto vtiliter, id est, satisdato caueat, nihil se deterius in hereditate facturum. Ait autem Vlpianus id ex causa Prætorem iubere. Inter ceteras autem causas hæc vna est, si locuples sit hereditas, id est, si maior sit centum sestertiis: quoniam amplior tunc est in hereditate grassandi facultas. Prætor autem oon vult beneficium interim datæ bonorum possessionis cuiquam esse damnosum. Quo fit vt etiam in diem longiorem concipiatur stipulatio, puta, in decem aut viginti annos, vt in specie *l. 1. D. de ripa munien. l. si finita. §. 1. D. de damn. inf. l. penult. D. de prat. stipulat.* Nam & tot annis pendere condicio potest. Dicere possis substitutum antequam condicio sobstitutionis extiterit, calumniosè videri cautionem exigere: quod remouet Paulus in *l. Paulus notat.* *Nec*, inquit, *potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedat.* Sic enim lego ex iudicio Petri Fabri viri optimi & doctissimi: neque hic error vno in loco est, vt in Commentario de vsucapionibus ostendimus. Additur à Paulo hoc loco, si quid institutus pendente conditione deminuerit, eum ex die interpositæ stipulationis duplos fructus præstare: id enim cautione contioebatur. Ait, *Substitutus heres ab instituto*, id est, ponè institutum. Ait, *Huius enim præiudicium a superiore differt*, quidam codices habent *defert.* Locus videtur esse deprauatus, nisi hæc referas ad aliud quoddam stipulationis genus, de quo Paulus suprà scriptitat. Desiderantur enim in his libris innumeræ sententiæ, quæ partim sunt ab Alarico neglectæ, partim à Iustiniano in Pandectas translatæ.

Ex di-

Ex die accepti iudicii dupli fructus computantur. Et tam dantes, quam accipientes, heredes quoq; eorum, procuratores, cognitorumque personæ, itemq; sponsores eadem stipulatione comprehenduntur, eorum quoq; quorum nomine promittitur.

Possessor rei alienæ, si condemnatus sit, ex die litis contestatę duplos fructus reddit *l. 1. Cod. Th. de fruct. & lit. exp. l. 1. C. Th. de usur. rei iudic. Ambrosius epist. 24.* Cùm, inquit, aduerteret eum etiam graui condicione illum si vicisset, acturum de duplis fructibus, & de sumptibus annolæ litis. Sed hoc Iustinianus non probauit, quia nec in libros suos retulit. Multa enim tacitè abrogat, vt Cognitores, Crucem, & hanc de duplis fructibus actionem: vel potius quòd iam in desuetudinem abijssent, ea in suis legibus residere non patitur. Solebat autem, vt Paulus significat, & de ea re cautio iussu Prætoris interponi, quæ & reum, & actorem, & heredes, procuratores, cognitores, fideiussores eorum, comprehendebat.

Quotiens iudicatum solui stipulatione satisdatur, omissa eius actio rei iudicatæ persecutionem non excludit.

Is qui stipulatus est iudicatum solui, eligere debet vtrum malit agere ex stipulatu, an iudicati. Duas enim actiones habet, quibus tamen intra tempora iudicatis data experiri non potest. *l. 1. D. iud. solu. l. intra. D. de re iudic. l. si Stichum. §. idem Celsus De nouat.*

Emancipati liberi præteriti, si velint se miscere paternæ hereditati, & cum his, qui in potestate remanserint, communis patris diuidere hereditatem, antequam bonorum possessionem petant, de cōferendo cauere cum satisdatione debebunt. Quod si satisdare non possunt, statim ex fide bonorum cōfusionem, excepto peculio castrensi facere cogendi sunt.

Emancipati præteriti petentes bonorum possessionem contra tabulas conferunt suis bona propria, exceptis castrensibus, vel quasi castrensibus. *l. 1. §. nec castrense. D. de collat.* Collatio autem fit cautione ex edicto prætoris. *l. 1. §. iubet. D. eod. l. filium. §. videamus. D. de bonor. poss. contra tabul.* post petitam bonorum possessionem contra tabulas *l. 3. in prin. D. de collat. l. si filius. D. de cond. cau. dat.* Immò ante petitam bonorum possessionē, vt Paulus ait: quod fit præfestinante emancipato, vt in specie *l. 5. §. emancipatus præteritus. D. de collat.* non aliter. At si per inopiam non possit cauere, collationem re ipsa facere cogitur, aut in suos oblata cautione portionis emancipati possessio transfertur, aut neutro cauente, curator portioni datur. *l. 1. §. iubet. §. si frater. D. de coll.* Et hæc de hac Pauli sententia sufficiant.

De contrahenda auctoritate. Tit. x.

Persequitur sub hoc titulo Paulus tractatum prætoriarum stipulationum, & proponit *stipulationem Damni infecti*, eique coniunctam quæstionem, *de communi pariete*: ideoque à superioribus hæc non erant diuidenda. Sed & quid his verbis, *De contrahenda auctoritate*, significetur, non intelligo, nisi quis dicat venditorem, qui contractus sui auctoritatem defugere non potest, auctoritatem contrahere, quod sit auctoritatis obligatus ex stipulatione duplæ: de qua in integro Sententiarum libro, quod Prætoria esset, Paulum hoc loco nonnihil scripsisse diuinare liceat. Sed demus hoc, item concedamus hanc diuisionem tolerari posse: insciente saltem, hoc negari non potest fecisse Alaricum, siue Anianum, qui illis, quæ de stipulatione auctoritatis Paulus scripserat, prætermissis, hunc nihilominus titulum retinuerit. Legitur quibusdam scriptis, *De contrahenda hereditate*, quod etiam vitiosum est. Equidem malim aut eum titulum omnino circumscribere, aut legere, *De communi pariete.* Potuit hic tam grauis error hunc locum occupare, vt & *lib. 2. tit. 30.* in quo perperam in omnibus codicibus cum excusis, tum scriptis legitur, *De oratione D. Seueri*, cum sit legendum, *De rationibus distrahendis.* Sunt errores in omnibus libris portentosi, sunt qui ex antiquo insederunt penitus, sunt qui ab ipsis auctoribus, fallente manu, vt fit, commissi nec correcti sunt, quos nisi vir exercitatus, & in coniecturis sagacissimus numquam cernat, aut si subesse præsentiscat, vix vnquam rectè queat emendare. Itaque non cuiuis ad hoc studii genus temerè accedendum est.

OB metum impendentis damni vicinus vicino satisdare debet, additis sponsoribus super eo quod damni acciderit.

Propter metum ruinę vicinus vicino cauet, vel satisdat damni infecti, atque etiam propter vitium communis parietis *l. in hanc §. 1. l. inter quos. D. de dam. infec.*

De communi pariete vtilitatis causa hoc cœpit obseruari, vt ædificet quidem cui ædificare interest: Cogatur verò socius portionis suæ impensas agnoscere.

Ipso iure non potest socius, inuito vel ignorante socio, communem parietem demoliri & reficere. *l. parietem. D. de ser. vrb. prædio.* Vtilitatis tamen causa, cui iura cedere debent, receptum est, vt possit is, cuius maximè interest, & impensas, pro socio, aut communi diuidundo iudicio pro parte consequi. *l. si ædibus. D. de dam. inf.* Atque ita propter vtilitatis causam strictam iuris rationem insuper habemus, vt ait *l. sunt personæ. D. de relig. & sumpt. fun.* Et hodie non erit ob vitium parietis communis, necessaria stipulatio damni infecti.

De donationibus. Tit. xi.

SPecies extra dotem à matre in honorē nuptiarum, præsente filia genero traditæ, donationem perfecisse videntur.

Si mater præsente filia, genero, extra dotem species quasdam in honorem nuptiarum tradiderit, eas filię donasse videtur. *l. donationis §. species. D. de don.* Et ideò filiæ, soluto matrimonio, aduersus maritum datur earum rerum nomine cōdictio, siue causa, vel actio depositi, vel mandati, vel negotiorum gestorum, vel ad exhibendum, vel rerum amotarum.

Probatio traditæ, vel non traditæ possessionis, non tam in iure, quam in facto consistit: ideoque sufficit ad probationem si rem corporaliter teneant.

Si quis rem corporaliter teneat, cum ei donatur, hoc sufficit ad traditam possessionem. Traditio enim siue possessio facti potius est, quam iuris. *l. quadam. D. de rei vind.*

Pater si filiofamilias aliquid donauerit, & in ea voluntate perseuerans decesserit, morte patris donatio conualescit.

Donatio à patre in filiumfamilias collata, sola patris morte non confirmatur. *l. 1. §. 1. D. pro donato. l. 2. §. vlt. D. pro herede.* sed si patris extremo iudicio fuerit cōfirmata, morte patris constat donationem conualescere. *l. penult. D. de collat. dot. l. 2. C. Gregor. fam. erciscund.* Scripsimus hac de re ad *l. 2. D. pro herede.*

Cum vnius rei in duos donatio confertur, potior est ille cui res tradita est. Nec interest posterior quis, an prior acceperit, & exceptæ nécne personæ sint.

Cum diuersis temporibus à domino eadem res duobus donatur, potior est is cui priori possessio tradita sit, etiam si aliter sit ex personis exceptis, puta ex parentibus, vel liberis, vel etiam si in alterum prius fuerit donatio collata. *l. quotiens. C. de rei vindic. l. penult. C. Greg. eod. titul.* Hoc tantum in donationibus exceptis personis datum est, vt sufficiat quibuscumque verbis expressa voluntas. *sup. tit. 1. libro 4.* exceptis lege Cincia vt *l. 3. C. Th. de donat.*

Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogitur, nec eo nomine si promiserit oneratur: quia lucratiuæ rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris ratione depellitur.

Donator de euictione non tenetur: nec enim æquum est vt ex liberalitate sua damnum ferat. *l. Aristo § vltim. D. de donat.* Et hoc verum est, vt Paulus ait, etiam si eo nomine promiserit. Promittendi verbo aliàs stipulatio significatur, aliàs pactum. *l. conuentionum, §. quod ferè. D. de pact.* Modo pactum: Nam si stipulanti donator promiserit, tenetur. *l. 2. C. de euict.*

Ei qui aliquem à latrunculis, vel hostibus eripuit, in infinitum donare non prohibemur: si tamen donatio non merces eximii laboris appellanda est: quia cōtemplationem salutis certo modo æstimari non placuit.

Non licet in infinitum donare: est enim donationis lege constitutus certus modus, certomque pondus, vt Theodosius ait in *Nouell. de Theodosiani Codicis auctoritate.* Cùm liquidò, inquit, pateat quo pondere donatio deferatur. Et is quidem modus, vt ex Iustiniano didicimus, fuit olim CC aureorum, tum CCC. deinde D. *l. sancimus. l. penult. §. vlt. C. de donat.* At ei qui me à latrunculis, vel hostibus eripuit, in infinitum donare possum: quia conseruandæ salutis mercedem præstare videor: quæ res certo modo taxanda non est. Tribonianus hanc Pauli sententiam, quibusdam verbis nescio qua ratione immutatis, retulit in *l. penult. §. vltim. D. de donat.* quæ tamen eundem sensum referunt, vt scilicet hæc donatio non reuocetur quasi immodica, & ita quoque Græci interpretantur *lib. 47. Βασιλικῶν. tit. 3.* Sed cùm Florentiæ in eo. §. legatur, *hæc donatio irreuocabilis est, non merces laboris eximii appellanda est*, deesse quædam videntur, quæ ex hoc loco nos rectè ita restituemus, *Hæc donatio irreuocabilis est, sit tamen donatio non merces laboris eximii appellanda est.* Sic ferè Cic. *pro Cluentio:* Si hæc, inquit, solutio legatorum non merces abortionis appellanda est.

De iure fisci & Populi. Tit. XII.

Eadem est inscriptio *l. 1. D. de bon. dam.* Lampridius *in Alex.* Leges de iure populi & fisci moderatas & infinitas sanxit.

Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem consciuit fisco vindicantur. Quod si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicuius impatientia admisit, non inquietabũtur, sed ordinariæ successioni relinquuntur.

Rei postulati capitalis criminis, vel in crimine capitali deprehensi, si metu criminis se interficiant, heredem ordinarium non habent, nec eis funus ducitur, nec lugeri solent. Nam pro confessis habentur ex constitutionibus, atque ideo illorum bona coguntur in fiscum. Quod tamen Reipub. temporibus non obtinuisse exemplum C. Licinii à Valerio relatum, *libr. 9. cap. 12.* indicat. Diuersum est si aut tædio vitæ, aut pudore æris alieni, aut doloris alicuius impatientia, aut furore interimant se. Hi namq; heredem ordinarium habent, & eorum, vt Cornelius Tacitus ait *lib. 5.* humantur corpora, manent testamenta. Extat autem hæc Pauli sententia in *l. in fraudem. §. eius bona. D. de iur. fisc.* quæ ex aliorum Iurisconsultorum auctoritatibus quamplurimis confirmari, & dilatari potest.

Ei etiam velut indigno aufertur hereditas, qui adfinem, vel cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit, aut ne iure subsisteret operam dedit.

Legitimus heres qui ne testamentum fieret, vel ne iure subsisteret impedimento fuit, velut indignus remouetur ab hereditate, eaque in fiscum redigitur. *l. 2. C. si quis aliq. test. prob. l. 1. D. eod.* Quod ait *ad finem*, stare nõ potest: adfinitatis enim iure nulla est ab intestato successio. Itaque expungenda sunt illa verba, *ad finem vel.*

Si pater, vel dominus id testamentum quo filius eius, vel seruus heredes instituti sunt, aut legatum acceperunt, falsum redarguant nec obtineant, fisco locus est.

Non tantùm si heres, aut legatarius falsum accusauerit, caduca fit hereditas, caducum legatum, sed & si pater heredis, aut dominus, ad quem emolumentum peruenturum est. *l. post legatum. §. si pater. D. de iis qua vt indig.*

Ætati eius, qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id quod ita amisit, maximè si tutoris, aut curatoris consilio actio instituta sit.

Licet regulariter alieno nomine accusare non liceat, pupilli tamen iure, & nomine tutor, aut curator adolescentis nomine extra calumniæ pœnam accusationem instituere potest. id enim non sua simultate, aut malitia, sed ex officio facit, plerumque cogente pupilli matre, vel libertis paternis. *l. tutorem. D. de his qua vt indig. l. Pollа. C. eod.* Atque adeò sic accusat pupillus verius, quam tutor. Quo fit vt nomine pupilli falsum testamentum accusante tutore, hereditatẽ, aut legata pupillus amittat. Conseruantur tamen interdum, maximè si tutor falsum dixerit nomine pupilli, sua sponte, non coactus. *l. post legatũ. §. ætati. D. de his qua vt indig.* Et ita hæc Pauli sententia accipienda est. Pertinet ad hanc quæstionem *l. 2. C. qui acc. non poss.* in qua non dubito quin

A legendum sit, *pupilli nomine*, non, vt vulgo, *proprio nomine.* Ait enim quum, id est, quia non licet alieno nomine accusare, nõ ideò pupilli nomine tutorem prohiberi accusare.

In ea prouincia ex qua quis originem ducit, officium fiscale administrare prohibetur, ne aut gratiosus aut calumniosus apud suos esse videatur.

Non potest quis in ea prouincia ex qua ortus est, procuratoris, aut aduocati fisci officio fungi: Multo minus aut prouinciæ suæ præses existere, vt cauetur Anastasii constitutione Græca, quæ in libris excusis deest sub titulo, *De officio rector prouin. l. vlt. C. de crim. sacr.* aut præsidi in sua prouincia assidere potest, vt colligitur ex *l. 3. D. de offic. assess.* Ne, inquit Paulus, aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur.

Quotiens sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupãt, vel describunt, vel sub obseruatione esse faciunt, adito procuratore iniuria submouetur, & rei huius auctores ad præfectos prætorio puniẽdi mittũtur.

Cæsariani siue Catholiciani, qui sine auctoritate iudicati bona occupant, describunt, vel obsignãt, ad præfectos prætorio, quorum scilicet officiis adhæreant, puniendi remittuntur. Quod autem ita gestum est, adito procuratore Cæsaris emendatur. Etiam illud additur in *l. prohibitum. C. de iur. fisci*, eos quorum interest Cæsarianis resistere, eorumque conatus prohibere posse.

Litem in perniciem priuatorum fisco donari non oportet, nec ab eo donatum suscipi.

Inuidiosum est litem, quam cum alio habemus, fisco donare. *l. res. §. lites. D. de iur. fisc. l. 2. C. ne fisc. vel resp.*

Imperatorem litis causa heredem institui inuidiosum est: nec enim calumniandi facultatem ex principali maiestate capi oportet.

Æquè inuidiosum est litis perplexæ causa principem heredem instituere. Extat hæc Pauli sententia in *l. pen. D. de hered. instit.*

Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur: ideoq; eius bona, qui heredem Imperatorem facturum esse iactauerat à fisco occupari non possunt.

Nuda pollicitatio actionem non parit. Non igitur ideo quod se Imperatorem facturum heredẽ aliquis pollicitus sit, fisco ius vindicandæ hereditatis competit. Extat in *l. vlt. D. de testam.*

Priuilegium fisci est, inter omnes creditores primum locum tenere.

Fiscus præfertur omnibus creditoribus chirographariis, etiam antiquioribus, aut priuilegiatis in actione in personam rei persecutoria. Postponitur omnibus in actione in personam pœnali. In actione hypothecaria præfertur fisco qui prior est tempore, postponitur autem posterior. *l. quod quis. D. de bon. auct. iud. poss. l. in summa. D. de iur. fisc. l. si pignus. D. qui pot. in pign. hab.*

Quicumq; à fisco conuenitur, non ex indice, vel exemplo alicuius scripturæ, sed ex authẽtico conueniendus est: ita si contractus fides possit ostendi. Ceterum calumniosam scripturam vim iustæ petitionis in iudicio obtinere non conuenit.

Fisci debitores non ex indice, vel exemplo sed ex authentico conueniendi sunt. Item necessarium est, vt de fide instrumenti constet. Refertur hæc sententia à Iustiniano in *l. 2. D. de fid. instrum.*

Eius bona, qui falsam monetam percussisse dicitur, fisco vindicantur. Quod si serui ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio afficiũtur, domino tamen nihil aufertur, quia peiorem domini causam serui facere, nisi fortè scierit, omnino non possunt.

Rei falsæ monetæ aut deportantur ademptis omnibus bonis, si liberi sunt, aut pro modo delicti grauius coercẽtur: serui summo supplicio afficiuntur, siue ignorãte, siue sciente domino id admiserint. Ignorans tamen dominus ex hoc serui facto nõ punitur. Sed nihil est pœnarum modo incertius: aliàs enim ordine, aliàs extra ordinem indicuntur: & rursus extra ordinem variè. Statuitur huic delicto sine distinctione capitis pœna in *l. 1. C. de fals. mo.* & ignis in *l. 2.* Itaq. pœnarũ certa definitio non est, nec diu &

bodie

hodie pœna legum. Tandem enim & probari, & puniri crimina A extra ordinem cœperunt. *l. lex. §. vlt. D. ad legem Iul. rep. l. vlt. D. ad legem Fab. l. 5. §. pen. D. ad legem Corn. de fic.* cum initio probandorum tantùm, non etiam puniendorum criminum ordo in via esse desiisset *l. ordo. D. de pub. iudic.*

De delatoribus Tit. XIII.

OMnes omnino deferre alterum, & causam pecuniariam fisco nunciare prohibentur. Nec refert mares istud, an feminæ faciant, serui, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferãt. Omni enim mo- B do puniuntur.

Hæc sententia omnino tollit eos, qui occultè causam pecuniariam fisco deferunt, nec probant: & si qui extiterint, puniendos esse censet: & meritò. Nihil enim est in Republ. iis delatoribus perniciosius. *l. 4. C. de delatorib.* Synes. eos in epistolis [illegible], Impp. maximum humanæ vitæ malum in *l. 1. & 10. C. Th. de petit. & vltro dat. appellant.* Atque ideo turpe est delatoris nomen, & iniuriarum tenetur, qui alium delatorem appellat. *l. 3. C. de iniur.* C

Serui fiscales, qui causam domino prodere, ac nunciare contendunt, deferre non videntur. Subornati sanè eum deferre coguntur, qui quod per se non potest, per alium deferat. Perinde autem subornatores, ac delatores puniuntur.

Serui fiscales imponè fisco causam pecuniariam deferunt: id enim quodammodo ex officio faciunt, non sua sponte *arg. l. 2. C. de delator.* Eadem ratione iterum in delatoris crimen incidere non videtur quem semel alius delatorem submisit & subornauit, D si mandatorem, siue subornatorem edere compellatur, licet probare non potuerit. Solent delatores submittere, qui per se deferre non possunt, vt puta liberti contra patronos. Perinde autem ac ipsi delatores puniuntur. *l. 2. §. D. Pius. D. de iur. fisc.*

Damnati serui siue post sententiam, siue ante sententiam dominorum facinora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi fortè reos deferant maiestatis.

Serui delatores dominorum non audiuntur, excepto crimine maiestatis *l. 2. & l. C. de delat. l. 2. §. pen. D. de iur. fisc.* Quid si in- E terim de domino sceleris participe confiteantur? Videtur ex rescripto Traiani ea res dominum grauare: sed ab eo recessum est. *l. 1. §. si seruus. D. de quæst.* & hoc Paulus probat.

De quæstionibus Tit. XIIII.

IN criminibus eruendis quæstio quidem adhibetur, sed non statim à tormentis incipiendum est: ideoq; prius argumentis quærendum est: & si suspicione aliqua reus vrgeatur, adhibitis tormẽtis de sociis, & sceleribus suis confiteri compellitur. F

Quæstio adhibetur ad eruendam veritatem, eruenda crimina, eruendos socios. *l. item apud §. quæstionem. D. de iniur. l. inde Neratius. §. sed & si seruus. D. ad leg. Aquil. l. 1. D. de quæst.* cuius hæc genera Synesius ponit *in epistolis.* [illegible] Non tamen statim est à quæstione incipiendum, sed ita si reus argumentis vrgeatur. *l. 1. l. vnius §. in ea causa. D. de quæst. l. milites. C. eod.* In excusis perperam legitur hoc loco, *arguatur*, vt & in l. non prius. C. de caium. *arguere*, pro *vrguere*, simili errore.

Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, vt ab G eo primum incipiatur, qui timidior, & teneræ ætatis esse videatur.

Si plures sunt rei eiusdem criminis, ab eo inchoanda est quæstio qui timidior est, vel teneræ ætatis, à quo facilius veritas erui posse videatur. Extat hæc sententia cum aliis quibusdam, quarum partem maximam Anianus reiecit in *l. vnius. D. de quæstionibus.*

De testibus. Tit. XV.

SVspectos gratiæ testes, & eos vel maximè, quos ac- H cusator de domo produxerit, vel vitæ humilitas infamauerit interrogari non placuit. In teste enim & vitæ qualitas spectari debet, & dignitas.

Testes suspecti gratiæ, & maximè domestici, itemque humilis & abiectæ condicionis non interrogantur. In teste, vita, dignitas, & mores spectantur. Extat pars quædam huius sententiæ in *l. penult. D. de testib.* Plerumque tamen ex causæ condicione humiles, & infames audiuntur. *l. ob carmen. §. si ea. D. eod.* Et quidem ex Magistro Harmenopulus refert, in testibus de vi, aut iniuria, nec mores spectari, nec vitam.

In adfinem, vel cognatum inuiti testes interrogari non possunt.

Hoc est ex lege Iulia, vt inuitis testimonium non denuntietur aduersus adfines, vel cognatos. *l. 4. D. de testib.*

Aduersus se inuicem parentes & liberi, itemque liberti nec volentes ad testimoniũ admittẽdi sunt. Quia rei veræ testimonium, necessitudo personarum plerumq; corrumpit.

Hæc Pauli verba Impp. Dioclet. & Maxim. vsurparunt in *l. parentes. C. de testib.* nisi quod illa non adiecerunt, *itemq; liberti*, quæ etiam ex hoc loco demenda censeo: non quòd falsum sit libertos volentes aduersus patronos non audiri, sed quia eis subiecta à Paulo ratio non conuenit. Ideo enim ait nec volentes inuicem aduersus se audiri parentes & liberos, quod plerumque ne plena sit eius testimonii fides, necessitudo efficiat, id est, coniunctio sanguinis. Sic enim nostri auctores semper necessitudinem accipiunt.

Testes, cum de fide tabularum nihil dicitur, aduersus scripturam interrogari non possunt.

Si instrumenti fides in dubium nõ vocatur, omnimodo standum instrumento est, nec aduersus huiusmodi instrumentum testes audiendi sunt. Quod si in libris Iustiniani inueniri potuisset de eo audiri inter se Doctores non certassent, quibus vt certamini finem imponant, hic locus indicandus est.

Qui falsò, vel variè testimonia dixerunt, vel vtriq; parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.

Falsi testes, aut varii, aut qui vtrique parti testimonia sua prodiderunt, aut exilio, aut relegatione, aut ordinis amotione, pro qualitate rei coercentur. Noluit Tribonianus in *l. qui falso. D. de testibus*, has pœnas, fortè quod grauiores viderentur, exprimere, sed earum vice hæc adscripsit, *A iudicibus competenter puniantur*, vel vt Harmenopulus legit, *a iudicibus competentibus puniantur*, [illegible]

In re pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quæritur, non adhibentur. Aliæ autem iureiurando, aut testibus explicantur.

Lis pecuniaria iureiurando, aut instrumẽtis, aut testibus deciditur, non quæstione seruorũ. Nec enim facile de seruis in re pecuniaria quæstio habetur. At si desint testes, si instrumenta, si nemini liqueat iurare quid fiet? Quod maximè accidit, cum vel de genere, vel de rebus hereditariis quæritur, quarum plerumque soli serui notitiam habent. Et placet his casibus ex inopia probationum seruos audiri, non tantum si nondum sit certum qui heredes sint, sed etsi de heredibus constet. *l. Diuus. D. de quæst. l. 1. & vlt. C. eod. l. vlt. §. licitia. C. de iur. delib. & infra ast prox.* In eis autem litibus pecuniariis, in quibus sunt quibus iurare liqueat, nunquam ad seruorum quæstionem peruenimus.

De seruorum quæstionibus. Tit. XVI.

SEruum de facto suo in se interrogari posse ratio æquitatis ostendit. Nec enim obesse ei debet qui per seruum aliquid sine cautione commodat, aut deponit.

Seruus pro domino, aut in dominum interrogari non potest: de suo autem facto in se interrogari potest, etiam si ex ea recommodum, vel incommodum domino creetur: vt puta, si quid per eum dominus sine cautione commodauerit, aut deposuerit. *l. interrogari. C. de quæst. l. seruos. C. de testib. & supra lib. 2. tit. 17.* Hic verò perperam antea legebatur, *commodatum deponit.*

Iudex tutelaris, itemque Centumuiri, si aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de seruis hereditariis habere quæstionem.

Prætor tutelaris tutelaribus cognitionib. præsidet: Centum- A uiri de hereditatis petitione cognoscunt. Vtraque lis est pecuniaria, & nonnunquam incidit in vtramque quæstiu de genere, aut gente. Itaque secundùm ea quæ dicta sunt *supra tit. prox.* in eis non erit de seruis habenda quæstio, nisi cùm veritas aliter inueniri non potest. Extat huius sententiæ pars quædam in *l. vnius §. iudex. D. de quæst.*

Serui alieni in alterius caput non nisi singuli torqueri possunt: & hoc inuito domino non est promittendũ, nisi delator, cuius interest quod intendit probare, pre- B tia eorum quãti dominus taxauerit, inferre sit paratus, vel certè deterioris facti serui subire taxationem.

Serui alieni in caput alterius torqueri possunt: sed non nisi singuli, vt hic Paulus ait, & volente domino. Sed & inuito domino ita torquentur postulante accusatore, si caueat accusator, si defuncti sint in quęstione, se pretia eorum, vel si deteriores facti sunt, damni æstimationem præstaturum. *l. certo. D. de quæst.* Agetur ergo in simplum actione ex stipulatu. Quòd si seruus in caput domini torqueatur in causa adulterii, quæ excepta est, non C est necesse stipulationem interponi: quoniam absoluto domino datur condictio ex lege Iulia in simplum: condemnato verò domino seruus publicatur. *l. patre. D. de quæst. l. si postulauerit. §. vlt. & l. prox. D. ad lege Iul. de adul.* quod trahi potest ad omnes causas exceptas. Ceterùm si in caput suum seruus torqueatur, & absoluatur, domino ex eadem lege in duplum condictio competit. *l. vlt. D. de calum. l. dominus. C. eodem.* Hæc sententia Pauli non ad eum qui in caput suum, vel in caput domini, sed ad eum qui in caput alicuius interrogatur propriè pertinet.

Seruo qui vltro aliquid de domino confitetur, fides D nõ accommodatur. Nec enim oportet in rebus dubiis salutem dominorum seruorum arbitrio committi.

Si seruus & dominus eiusdem sceleris socii dicantur, & participes, seruus in dominum non interrogatur, nec quidem si vltrò aliquid de domino confiteatur, ea res dominum grauat. *l. 1. §. Diuus Anto. D. de quæst. & supra tit. 13.* Nec seruo est committenda salus domini. Est enim, vt Theophilus noster ait, φύσει ὁ δοῦλος τῷ δεσπότῃ πολέμιος: quod iisdem pene verbis Anna extulit *in 2. Alexia*, ἐπεὶ μὴ γὰρ ἄλλως τὸ δοῦλον φῦλον τοῖς δεσπόταις πολέμιον. Extat verò hæc sententia Pauli & in *l. vnius §. seruo. D. de quæst.* E

Serui in caput domini neq; a præside, neq; à procuratore, neq; in pecuniariis, quàm in capitalibus causis interrogari possunt.

Pręses cognoscit de crimine, Procurator de bonis, non de crimine. *l. 1. & 2. C. vbi cau. fisc. vel diu. dom.* Neuter verò potest seruum in caput domini interrogare: puta præses, an dominus hominem occiderit, procurator, an se dominus metu criminis occiderit. Igitur serui in caput domini, nec in pecuniariis causis, magis, quàm in capitalibus interrogantur. Ceterùm si in pecu- F niaria causa caput domini appeti non videatur, ex inopia probationum seruos in dominum torqueri placet. *l. Diuus D. de quæst. l. 1. C. eod.* vt puta, si de rebus hereditatis, vel fide generis quæratur, vt supra diximus *tit. prox.*

Communis seruus in caput alterius ex dominis torqueri non potest.

Seruus plurium in nullius caput torqueri potest, nisi socius socium occidisse dicatur. *l. constitutione. l. extraneo. §. 1. D. de quæst.*

Qui seruum ideo comparauerit, ne in se torquere- G tur, restituto pretio poterit interrogari.

Hanc non legi in veter. libris, est recta tamen: & descendit ex rescripto Diuorum fratrum, quo cauetur, vt seruus in reatu comparatus in dominum torqueatur. *l. 1. §. si seruus ad hoc. D. de quæst.*

Seruus in caput eius domini, à quo distractus est, cuiq; aliquando seruiuit, in memoriam prioris dominii interrogari non potest.

Seruus in caput eius qui dominus fuit, non est, in memoriam H prioris domini non torquetur. Extat in Pandectis. *l. vnius. §. seruus. D. de quæstio.* Et sic quoque in aliis partibus iuris ad memoriam prioris matrimonii, prioris dignitatis sæpe reuocamur.

Si seruus ad hoc fuerit manumissus ne torqueatur, quæstio de eo nihilominus haberi potest.

Soli serui in alterius caput torquentur: liberi in suum caput torquẽtur, in alterius non item. Si quis igitur seruũ suum in hoc manumittat, ne in alterius caput torqueatur, nihilominus torqueri potest *l. 1. §. si seruus ad hoc. D. de quæst.* idemque est si ne in suum, vel domini caput ex causis exceptis torqueatur, manumissus sit.

Quæstioni eius latronis quem quis obtulit, cùm de eo confiteretur, fidem accommodari nõ conuenit, nisi id forte velandæ conscientię suæ gratia, quam eum reo habuit, fecisse doceatur.

Non est facilè credendum conuicto, confessoq; latroni, qui ad societatem sceleris vocat eum à quo oblatus, & proditus est, nisi euidenter appareat commisso communiter scelere, captandæ impunitatis gratia hunc ad illius proditionem festinasse, *l. 4. C. de quæst. l. 1. §. cum quis. D. eod.*

Neq; accusator per alium accusare, neq; reus per alium defendi potest, nisi ingratum libertum patronus accuset, aut rei absentia defendatur.

Accusator per alium non potest accusare vt *supra tit. 4. & 5.* Reus item per alium defendi non potest. Excipiuntur duo casus. Si ingratum libertum patronus accuset. *l. sed & eo. §. 1. D. de procur. l. 4. D. de obseq. par. & patr. præst.* Si rei absentia defendatur. *l. absens. l. seruum. §. publice. D. de procurat. l. inter. l. pen. D. de publ. iud. l. 5. C. de accusat.* Sed in eo §. publicè malim, *absentiã excusantem.* potius quàm, *innocentiam excusantem.* Neque enim innocentia excusatione eget. Et ad absentiam tantùm excusandam procurator admittitur, non ad innocentiam, si qua sit ostendendam.

Si pecunia data iudici reus absolutus esse dicatur, idq; in eum fuerit comprobatum, ea pœna damnatur qua reus damnari potuisset.

In legem Iuliam repetũdarum, & in legem Corneliam de falsis incidit iudex, qui hominem nocentem propter pecuniam iudicio liberauit. Paulus eadem eum pœna damnari ait, qua reus qui absolutus est, damnari potuisset. Quod & in commentariensi., cuius fraude, aut nimia negligentia custodia euaserit, constituitur in *l. pen. C. de custod. reo.*

In conuictum reum, siue torqueri possit, siue non possit pro modo admissi sceleris, statuendum est.

Reus conuictus damnari potest, licet crimen non cõfiteatur: vt puta, decurio, à quo tormentis confessio non est elicienda. *l. qui sententiam. C. de pœn.* Sed & si torqueri possit, etiam non confessus condemnabitur.

Reis suis edere crimina accusatores cogendi sunt. Scire enim oportet quibus sint criminibus responsuri.

Eduntur crimina per libellum, quod fieri necesse est, ne (*vt ait l. vnius. D. de quæst.*) rei subitis criminibus opprimantur.

De abolitionibus. TIT. XVII.

POst abolitionem publicam à delatore suo reus intra xxx diem repeti potest, postea non potest.

Accusationis abolitio duplex est, priuata, & publica. Priuata fit, aut postulante reo ex certis causis, aut postulante accusatore. Post hanc autem, vel illam, ab alio, non etiam ab eodem intra diem xxx. repeti reus potest. *l. 3. §. vlt. D. de accus. l. mulier. §. vlt. D. ad S. C. Turpill. l. 1. C. de abolitio.* Publica fit nullo postulante, auctore principe, vel Senatu ob lætitiam aliquam. *l. abolitio l. si interueniente. D. ad S. C. Turpill.* quæ in hoc distat ab Amnestia, siue obliuionis lege, quod post ἀμνηστίαν accusatio institui, vel repeti non potest. Post abolitionẽ publicam intra diem 30. etiam ab eodem repeti reus potest *l. 1. C. de gener. abolit. l. aut priuatim. D. ad S. C. Turp.*

Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio. Mediocrium autem delictorum pœnę sunt, metallum, ludus, deportatio. Minimę, relegatio, exilium, opus publicum, vincula. Sane qui ad gladium dantur intra annum consumendi sunt.

Pœnæ

Pœnæ aūt summæ sunt, aut mediocres, aut minimæ. Summas pœnas mortes interpretantur. Nec probamus Silani interpretationem, qui cùm detecta coniuratione Catilinæ in socios facinoris summam pœnam decreuisset, postea Cæsaris oratione permotus, vt Plutarchus scribit *in Catone*, non mortem se intelligere dixit, sed vincula. At certè vinculorum pœna minima est, non summa. Summæ hæc sunt genera Crux, Crematio, Decollatio. Totidem Callistratus refert in *l. capitalium. D. de pœn.* Sed quòd sublatum esset crucis supplicium à Constantino, vt Nicephorus scribit, & eius loco introducta furca, Tribonianus, nō vt Callistratus scripserat, *Ad crucem damnatio.* & in §. famosos *cruci figendos*, sed *Ad furcam damnatio*, & *Furcæ figendos* maluit scribere: cùm tamen furcæ criminosi non figantur. Et hoc Triboniani facinus prodit manifesto prima sententia *titul. 22. infra* collata cum *l. si quis aliquid. §. auctores. D. de pœn.* vt & Anton. Contius in *lib. Var. lect.* notat. Illis autem tribus dumtaxat modis olim vita adimi potuit, non laqueo, sine furca *l. aut damnum §. 1. D. de pœn.* Non securi: & hinc illud Caracallæ, cùm securi percussus esset Papinianus, At gladio te meum iussum exequi oportuit. Non fustibus, quod tamen introducitur in *Nou. Maioriani de curialibus.* Sed & multa alia genera vitinti supplicii ex posterioribus constitutionibus introducta sunt. Mediocres pœnæ eæ sunt Metallum, Ludus, Deportatio. Ludus duplex est, Venatorius, & Gladiatorius. In vtrumque damnati serui pœnæ efficiuntur. Quod cùm de his qui in venatorium damnantur, dixisset Vlpianus in *l. aut damnum. §. quicumq. D. de pœn.* subiunxit, *Hoc enim distat a ceteris, qui* (sic lego) *instituuntur venatores, aut pyrricharii*, &c. Sensus est, damnatos in ludum venatorium, pœnæ seruus esse, eos qui instituuntur venatores, aut pyrricharii, aut gesticulatores non item. Ad hæc damnatos in gladiatorium Paulus ait intra annum esse consumendos. Quod Constātinus, priusquam hanc pœnam sustulisset in *l. 1. C. de gladia.* quodammodo probauerat in *l. 1. C. Th. ad leg. Fab.* Minimæ autem pœnæ hæ sunt, Relegatio, id est, insulæ vinculum: Exilium, quod est aut certi loci interdictio, id est, lata fuga, aut omnium locorū interdictio, præter certum locum. Sic enim omnino inuitis exēplaribus legendum est in *l. 4. D. de interd. & releg.* Addit Paulus opus publicum, & vincula. quod ita verum est, si ad tempus sint. Nam neq. ciuitas per hunc modum, neq. libertas amittitur. In perpetuum verò damnati ciuitatem amittunt *l. sunt quædam. D. de pœn.* libertatem verò retinent. *l. capitalium. §. Diuus. D. de pœn.* in quo sic legendum est, *Huius enim libertas manet, quemadmodum etiam his, qui in perpetuum opus damnantur.* Errant enim tota via, qui dee de negationem in P. Floren. arbitrantur. quoniam qui nō in perpetuum opus damnati sunt, vtrūq; retinent, quandoquidem hæc pœna est ex minimis. Sed eodem loco tamen Flor. Codex perpetam habet, *quamdiu etiam his*, cùm negatio quæ ab eo libro abest, & verò abesse debet, ostendat esse legendum *quemadmodum etiam.* Qui error ex compēdiis dictionum est natus.

De abactoribus. Tit. xviii.

ABactores sunt, qui vnum equum, duas equas, totidemq; boues, capras x. aut porcos quinq; abegerint. Quidquid verò intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplum, aut in triplum conuenitur, vel fustibus cæsus in opus publicum vnius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur.

Hæc sententia variis modis corrupta est. Primùm enim constat vnum bouem abigeū facere. *l. vlt. D. de abig.* sed hic duo exiguntur. Tum eos qui animalia intra definitū numerum auferūt, constat puniri vt fures, non vt abigeos. Sed hic traditur vel pœna furti eos puniri, vel in opus publicum ad tempus dari: quæ pœna est abigeorum. *l. 1. D. de abig.* Est hic etiam error in loquendi ratione: Nam quò respondeant verba, *ablatum conuenitur*, non apparet. Ergo ita esse legendum puto, *Abactores sunt qui vnum equū, duas equas, vel capras decem, totidemq. oues, aut porcos quinq. abegerunt. Quicquid verò intra hunc numerum abstulerit, pœna furti pro qualitate eius, aut in duplū, aut in triplum conuenitur. Abactor autem fustibus cæsus in opus publicum vnius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur.* Quos alii vocant abigeos, hic auctor abactores: Quo verbo etiam Iulius Firmicus vsus est *lib. 6.* Pecorum, inquit, abactores efficient insequentibus hominibus minaci semper gladio resistentes. Videnda autem sunt ea quæ de abigeis scripsimus *lib. 1. Obser. cap. 10.*

Si ea pecora de quibus quis litigat abegerit, ad forum remittendus est, atque ita conuictus in duplum, vel in triplum furis more damnatur.

Non punitur vt abigeus, qui pecora de quibus litigat abegit, quia sua se abducere putat, ideoq. remittendus est ad forum. Saturninus ait, ad examinationem ciuilem. *l. 1. §. vlt. D. de abig.* Alii ad ius ordinarium. *l. vlt. D. de priu. del. l. 2. D. de fur. bal. l. 1. §. 1. D. si ventris nom. mul. in poss. miss.* sic Suetonius *in Nerone*: vt rerum actu ab ærario causæ ad forum ac recuperatores transferrentur. Forum igitur est propriè causarum ciuilium: inde Forenses actiones, id est, ciuiles. *l. 1. D. de incend. rui. & nauf.* Herodianus *lib. 7.* [illegible], id est, in causis ciuilibus. Proinde is de quo agitur, pœna furti conuenietur in duplum, vel triplū. Furti nec manifesti est in duplū: Furti concepti, vel oblati in triplum. De quadruplo nihil dicit; quod etiam si videantur, & apprehendantur, cum animalia quæ abigunt non teneant, deprehensi cum eis videri non possunt.

De sacrilegis. Tit. xix.

QVi noctu manu facta prædandi, ac depopulandi gratia templum irrumpunt, bestiis obiiciuntur. Si vero per diem leue aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores, vel humiliores in metallum damnantur.

Qui collecta manu templa effringunt noctu, & anathemata, vel cimelia auferunt, ad bestias damnantur. Qui vero interdiu leue aliquid ex templo auferunt: aut deportantur, aut in metallum damnantur *l. sacrilegii. §. 1. D. ad legem Iul. pecul.*

De incendiariis. Tit. xx.

De incendiariis sup. dictū est *titul. 3.* Sententia posita sub hoc titulo ad eos pertinet, qui alienas arbores ceciderint, non ad incendiarios. Hic igitur titulus nothus & spurius est. Ausim dicere & ceteros omnes eiusdem generis esse, quòd pleni errorum sint. Nam præter eos errores qui à me suis locis suprà indicati sunt, vt *tit. De reis institutis, de oratione D. Seueri, de repudianda hereditate, de contrahenda auctoritate*, præter titulos qui sedi suæ restituti sunt, vt *tit. de lege commissoria, & tit. ad S. C. Tertullianum*: item præter eos titulos qui à me sublati sunt, quòd perpetuam quæstionem perperam diuiderent, vt puta *libr. 2. titulum de modo, lib. 3. tit. de eo cui moribus interdicitur*, & iteratum titulum *de testamentis, & tit. de vsufructu*, & in hoc lib. *titul. de interdicto Vtrubi*, qui vel sic emendandus est, *De interdicto vnde vi*, vel quia non de eo tantùm interdicto, sed & de aliis omnibus Paulus dicere pergit, potius tollendus fuit: item *tit. de fisci aduocato*, quòd ad fisci aduocatum prima dumtaxat eius tituli sententia referri possit, nec sit cur ea re generaliter, de iure fisci continuata tractatio abrumpatur: Præter, inquam, hæc omnia vellem etiam sublatum *lib. 1. tit. de iudicato*, & ad sententiam cuius initium est, *In petitione*, appositum titulum, *de petitione hereditatis.* Hic enim est ordo Digestorum edictorum, quemadmodum ex Pandectis, & ex auctorum libris apparet, vt præcedat titulus, *de iudiciis*, sequatur titulus, *de petitione hereditatis.* Huius quoque libri *tit. 3.* qualis est? Sub eo sunt sententiæ sex, quarum vna tantùm titulo respondet. Quot item sunt sententiæ sub tit. *De seruorum quæstionibus*, quæ nihil ad eum titulum spectant: vt plane videatur ibi deesse titulus, *de accusationibus*, quem ego posuissem, sublato titul. *de abolitionibus* libenter extenderem vsque ad eam sententiam quæ genera pœnarum distinguit, & ab ea inciperem titulum, *de pœnis*, quem ex hoc loco citat Iulius Frontinus *de limit. agror.* & sublatis intermediis omnibus eius quidem finem statuerem ad tit. *Ad legem Cornel. de sic.* Nam & qualis est titulus, *de seditiosis*, cui vna tantùm sententia respondet. Et hic *de incendiariis*, quàm ineptus est, ne dicam barbarus? Scio enim eos qui arbores incidunt, à quibusdam barbarè incendiarios appellari. Itaque vt breue faciam, quod iampridem de titulis Vlpiani xxix iudicium feci, vt eorum sectiones auctoris esse negarem, idem hoc loco de his Sententiarum Pauli sectionibus prorsus sentire me adscribere, non verebor.

QVi noctu fructiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum da-

mnantur, aut honestiores damnum sarcire coguntur, vel curia submouentur, vel relegantur.

De arboribus cęsis est in singulas xxv. assium actio ex xii tab. sicut de osse fracto. Est actio legis Aquiliæ: est interdictũ Quod vi aut clam, est & prætoria in duplum actio, de qua tractatur in *l. furtim. & l. prox. D. arb. furt. cæs.* quæ sunt ex libris ad edictum. Sed eæ actiones ciuiles sunt. Extra ordinem verò punitur etiam is qui noctu frugiferas ceciderit, & plerumque, vt Paulus ait, in opus publicum ad tempus datur, aut si honestior sit ordine submouetur, vel relegatur, vel ciuiliter tantùm conuenitur. In eum qui noctu non frugiferas, vtputa cupressos, vel interdiu frugiferas ceciderit, non nisi ciuiliter agi potest.

De vaticinatoribus, & mathematicis. Tit. xxi.

VAticinatores, qui se deo plenos adsimulant, ideirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumperentur, vel certè ex eo populares animi turbarentur. Ideoque primo fustibus cæsi ciuitate pelluntur: perseuerantes autem in vincula publica coniiciuntur, aut in insulam deportantur, vel certè relegantur.

Vates qui se Deo plenos, id est, *ἐνθεαστικῶς* assimulant, & futura coniectant, fustibus cæsi ciuitate pelluntur: perseuerantes aut vincula, aut relegationam, aut deportationem patiuntur. Perseuerantes grauius coercentur, vt in *l. capitalium. §. solent. D. de pœn. l. seruos. C. ad legem Iul. de vi pub.*

Qui nouas, & vsu, vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.

Auctores nouarum, & externarum religionum, aut deportantur, aut capite puniuntur. Ait, *vsu, vel ratione*, vt M. Tullius *de amicitia*, Si quando de amicitia, quam nec vsu, nec ratione habent cognitam.

Qui de salute principis, vel summa Reipub. Mathematicos, Ariolos, Aruspices, vaticinatores cõsulit, cum eo qui responderit capite punitur.

Dixit suprà vaticinatores ciuitate pelli, aut in vincula coniici, aut relegari. Nunc ait capite puniri, si de capite principis, vel de summa Reip. consulti responderint: itemque Chaldæos, siue Genethliacos, quos vulgus Mathematicos vocat, & Ariolos, & Aruspices. Eadem est consultorum pœna: quæ in hac causa vt sit grauior, æquissimum est. Pulsari enim videtur maiestas principis. Tertul. *aduer. gentes.* Cui, inquit, opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur, vel optatur, aut post illam speratur, & sustinetur? Non enim ea mente de charis cõsulitur, qua de dominis. Aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis. Iulius Firmicus *lib. 2. Matheseos cap. vlt.* Caue ne quando de statu Reip. vel de vita Romani Imperatoris aliquid interroganti respondeas. Non enim oportet, nec licet, vt de statu Reip. aliquid nefaria curiositate dicamus.

Non tantum diuinatione quis, sed ipsa scientia, eiusque libris melius fecerit abstinere. Quod si serui de salute dominorum consuluerint, summo supplicio, id est cruce afficiuntur. Consulti autem si responsa dederint, aut in metallũ damnantur, aut in insulam deportantur.

Non tantùm qui diuinandi artem exercent, sed & qui eius periti sunt, aut qui vaticinios libros habent, puniuntur. Idem de Magica arte traditur *inf. tit. 23.* Serui cõsulentes de capite dominorum crucifiguntur. Diuinatores in metallum damnantur, aut in insulam deportantur.

De seditiosis. Tit. xxii.

AVctores seditionis & tumultus, concitato populo, pro qualitate dignitatis, aut in crucem tolluntur, aut bestiis obiiciuntur, aut in insulam deportantur.

Extat hæc sententia in *l. si quis aliquid. §. auctores. D. de pœn.* vbi Florentina editio, vt & in multis aliis locis, habet actores, pro auctores. Sed auctores rectum est, vt in *l. 2. C. de seditio. l. 3. §. item qui auctor. C. ad leg. Cor. de sic.* Ergo auctores seditionis & tumultus, si humilioris fortunæ sint, in crucem tolluntur, vel bestiis obiiciuntur: si honestiores, in insulam deportãtur. Eo tamen Pandectarum loco Tribonianus scripsit in furcam: quia

A Constantini constitutione sublata erat crux, vt suprà diximus.

Qui terminos effodiunt, vel exarant, arborésve terminales euertunt, vel qui conuellunt bodones, si quidem id serui sua sponte fecerint, in metallum damnantur, humiliores in opus publicum, honestiores in insulam, amissa tertia parte bonorum relegantur.

Qui terminos euellunt, aut exarant, vel euertunt, pro conditione personarum coercentur. *l. 1. D. de term. mot.* Serui dominio mutantur in deterius, & in metallum damnantur. Liberi humiliores in opus publicũ: B Honestiores in insulam relegantur adempta tertia parte bonorum, vel certe aliter pro iudicantis arbitrio. Nam extraordinarium est crimen, vt supra *lib. 1. tit. 16.* Est & in terminos singulos L. aureorũ prodita actio popularis lege Iulia: si quis dolo malo eos extra suum gradum, id est, quinq; pedes lege Mamilia definitos, mouerit, eiecerit, atq; ita suam possessionem promouerit. Eadem lege serui continentur. Sed si à domino non defendantur, ex alia lege Agraria, quam D. Nerua tulit, capite puniuntur. Extraordinaria autem illa pœna etiam in eos statuta est, qui terminos quidem loco non mouent, sed obscu- C randorum finium causa faciem locorum conuertunt, vt qui ex arbore subinde succisis stolonibus arbustum faciunt. *l. 3. D. de term. mot.* BODONES. Sic vno exemplari scriptum legimus, cuius nobis copiam fecit Pithœus noster. Bodones siue botones vicem terminorum præstant. Vox est mensorum, vel eorum qui de agrorum, & limitum conditionibus scripserunt.

Ciues Romani, qui se Iudaico ritu, vel seruos suos circumcidi patiũtur bonis ademptis in insulam perpetuò relegantur: Medici capite puniuntur.

Soli Iudæi se impunè circumcidunt. *l. circumcidere. D. ad leg.* D *Cor. de sic.* Mouerunt bellum sub Adriano, vt Spartianus scribit, quòd vetarentur. Ciues Romani si se, aut seruos suos circumcidi patiantur, relegantur ademptis bonis: hi qui circumciderunt capite puniuntur, perinde ac si castrassent.

Iudæi si alienæ nationis comparatos seruos circumciderint, aut deportantur, aut capite puniuntur.

Iudæi non possunt alienæ religionis homines circumcidere: & si fecerint, capite puniuntur. *d. l. circumcidere.*

Ad legem Corn. de sicariis, & veneficis. Tit. xxiii.

E LEx Cornelia pœnam deportationis infligit eis qui hominem occiderint, eiusve rei causa, furtive faciendi cum telo fuerint. Et qui venenum hominis necandi causa habuerint, vendiderint, parauerint, falsum testimonium dixerint, quo quis periret, mortísve causas præstiterint. Ob quæ omnia facinora in honestiores pœna capitis vindicari placuit, humiliores verò in crucem tolluntur, aut bestiis obiiciuntur.

Lege Cornelia de sicariis, & veneficis tenẽtur, qui hominẽ oc- F ciderint, qui hominis occidendi, vel furti faciẽdi causa cum telo fuerint, qui venenũ hominis necandi causa fecerint, habuerint, vẽdiderint, qui falsum testimoniũ dixerint, quo quis rei capitalis dãnaretur. *l. 1. D. ad leg. Cor. de sic.* Pœna legis Corneliæ est aquæ & ignis interdictio, cuius vice successit deportatio, qua etiam hodie afficiuntur qui altioris gradus dignitatẽ obtinent. In ceteros autẽ hodie, qui secũdo sunt gradu, capite vindicari placuit, in humiliores cruce, vel ludo. *l. 3. §. pen. D. ad leg. Cor. de sic.* Sed & ex lege Cornelia capitis pœnam irrogari Iustinianus ait. Solet enim pœnas suo tempore vsitatas legib. ipsis ex quibus crimen descen- G dit, adscribere: Vt legi Iulię de adulteriis pœnã capitis, cùm tamẽ eius legis pœna fuerit relegatio: legi Pompeię culeũ & serpentes.

Qui hominem occiderit, aliquando absoluitur. Et qui non occidit, vt homicida dãnatur. Consilium enim vniuscuiusq;, non factum puniendum est. Ideoq; qui cum velit occidere, id casu aliquo perpetrare non potuerit, vt homicida punietur. Et is qui casu iactu teli hominem imprudenter occiderit, absoluitur.

In maleficiis voluntas spectator, non exitus *l. Diuus. D. ad le-* H *gem Cor. de sic.* Et ideo qui telum iecit, qui vulnerauit occidendi animo, qui arma cepit hominis occidendi causa, licet non occiderit, vt homicida tenetur. Is verò cui telum manu fugit, absoluitur. *l. 1. §. Diuus. D. eod. l. eum qui C. eod.* Rectè igitur homicida sic definitur à Græcis ὁ ἑκὼν ἔχων φονεύων.

Qui

Qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium A quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.

Aggressorem, & stupratorẽ impunè occidimus. *l. 2. l. si vt allegas. C. ad leg. Cor. de sic. l. 1. §. vlt. D. eod. l. itaq;. D. ad leg. Aquil.* Augustinus li. 1. de libero arbitrio, Lex dat potestatem vel viatori vt latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut feminæ, vt violenter sibi stupratorem irruentem, aut illatum stuprum, si possit, interimat.

Iudex qui in caput fortunasq; hominis pecuniam accepit, in insulam bonis ademptis deportatur.

Lege Cornelia tenetur magistratus, iudexve quæstionis, qui ob capitalem causam pecuniam accepit, vt publica quis lege reus fieret. *l. 1. D. eo* & ideo cùm sit in honore positus, etiam hodie in insulam deportabitur.

Mandatores cædis perinde vt homicidę puniuntur.

Qui cædem fieri mandauit, perinde tenetur ac qui cædem fecit. *l. non ideo. C. de accus.*

Si putator ex arbore cum ramum deiiceret, non C proclamauerit vt vitaretur, atque ita præteriens eiusdem ictu homo perierit, etsi in legem non incurrit, in metallum damnatur.

Putator qui ex arbore cum ramum deiiceret, non proclamauit & prætereuntem occidit, si seruum occiderit, in legem Aquiliam incidit: si liberum, neque in Aquiliam incidit quia de libero occiso ea lege nõ datur actio, nisi vtilis patri: neq; in Corneliam, quia ea lege dolus arguitur non culpa. *l. in l. D. ad leg. Cor. de sica. l. si putator. D. ad leg. Aquil.* Quamobrem nec in crucem tollitur, nec bestiis obiicitur: D qua pœna putator, vt pote humilior, si dolo malo hominem occidisset, afficiendus foret: sed auctore Paulo, in metallum damnatur, quia hęc culpa doli faciem habet. Quod si mutata non esset pœna, lege Cornelia primum in sicarios & veneficos definita, hic eadem pœnarum ratione seruata, relegandus foret, non in metallum dandus.

Qui hominem inuitum libidinis, vt promercii causa castrauerit, castrandumve curauerit, siue is seruus, siue liber sit, capite punitur. Honestior publicatis bonis in insulam deportatur.

Antea legebatur, *Libidinis aut mercedis*, Ex veter. libris, & ex *l. 3. §. & qui hominem. D. eodem titul.* emendaui, *libidinis aut promercii*, quæ vox frequens est in libris nostris. *l. cetera. §. sed si quis. D. de legat. libr. 1. l. nam quod. §. D. de pen. leg. l. 2. D. ad leg. Iul. de vi pub.* Ait autem lege Cornelia teneri eum qui inuitum seruum aut liberum hominem libidinis, vel promercii causa castrauerit, idque S.C. effectum est. Et ideo infimi gradus hominem in crucem tolli, aut bestiis obiici: medii, capite puniri: maximi, in insulam deportari dicemus. Ait, *inuitum*: sed ex Constitu- F tione Adriani idem erit, si non inuitum castrauerit. *l. 4. §. vlt. D. ad leg. Cor. de sic.*

Qui abortionis, aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. Quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur.

Qui abortionis aut amatorium poculum dant, in legem Corneliam non incidunt, quia id dolo malo, & hominis necãdi cau- G sa non faciunt. Sed tamen quia pessimi exempli res est, aut in metallum damnantur, aut relegantur, aut capite puniuntur. Extat hæc sententia in *l. si quis aliquid. §. qui abortionis. D. de pœn.*

Qui sacra impia, nocturnave, vt quem obcantarẽt, interficerent, obligarent, fecerint, faciendave curauerint: aut cruci suffiguntur, aut bestiis obiiciuntur.

Ex S.C. pœna legis Corneliæ tenetur, quia mala sacrificia fecerit. *l. ex S.C. D. ad leg. Cor. de sic.* puta vt quem incantaret, interficeret, obnecteret.

Qui hominem immolauerint, ex eiusve sanguine li- H tauerint, phanum templumve polluerint, bestiis obiiciuntur, vel si honestiores sint, capite puniuntur.

Eadem lege tenentur qui hominem pro victima immolant, vel humano sanguine litant. quod & Tiberium & Adrianum vetuisse proditum est.

Magicæ artis conscios summo supplicio affici placuit, id est, bestiis obiici aut cruci suffigi: Ipsi autem magi viui exuruntur.

Eadem lege tenentur qui magiam exercent, & qui eius artis periti sunt: quia non tantum eius artis professio, sed etiam scientia prohibita est. Sed grauius ipsi magi puniuntur, quam magicæ artis conscii. *De his in tit. de malef. & mathem. C.*

Libros magicæ artis apud se neminem habere licet: B & si penes quoscumque reperti sint, bonis ademptis ambustisq; his publicè, in insulam deportantur: humiliores capite puniuntur.

Quod suprà dixit de libris vaticiniis, idem nunc ait de libris magicis. Sunt enim publicè comburendi. *L. cetera. §. 1. D. fam. ercis.* Liuius lib. XXIX. Quotiens negocium est magistratibus datum, vt vaticinios libros conquirerent, comburerentq;. Et qui libros magicos habuerit, vel in insulam deportatur, vel capite punitur.

Si ex eo medicamine quod ad salutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit: is, qui dederit, si honestior fuerit, in insulam deportatur, humilior autem capite punitur.

Punitur medicus qui medicamentum dedit, si ex eo æger perierit. *l. illicitas. §. sicuti. D. de offic. præs.* quamuis hic casus propriè ad legem Corneliam non pertinet, quia sanandi, non necandi animo dedit.

Ad legem Pompeiam de parricidiis.

TIT. XXIIII.

LEge Pompeia de parricidiis tenetur, qui patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patronum, patronam occiderit. Hi etsi antea insuti culleo in mare præcipitabantur, hodie tamen viui exuruntur, vel ad bestias dantur.

Fuit de parricidio primum lex Cornelia. *l. vlt. C. Th. ad leg. Cor. de fal. l. 2. §. deinde Cor. D. de orig. iur.* Deinde Pompeia, E qua tenentur non tantùm qui parentes aut liberos, sed & qui fratrem, sororem, reliquos qui sunt ex transuerso, vel coniugem vel patronum occiderint. Itaque P. Horatium occisa sorore, recte Sex. Pompeius ait accusatum parricidii apud Duumuiros fuisse, in verbo Sororium tigillum: & Liuius malè id perduellionem appellat, nisi dicatur ex Charisio grammatico se contra Rem. gessisse qui per tempus belli sororem occidit. Eadem verò est legis Corneliæ de sicariis, & legis Pompeiæ pœna. *l. 1. D. de leg. Pomp. de par.* Verum more maiorum qui parentes occiderunt, culleo insuti in mare abiiciuntur. *l. pen. D. eod.* qui mos inualuit ante legem Corneliam, & Pompeiam: ac primùm omni- F um, vt Liuius scribit lib. XLVIII. Publicius Malleolus matre interempta insutus culleo in mare præcipitatus est. Valerius lib. 1. id supplicii genus parricidis lege irrogatum ait. Mos enim pro lege est. Ait autem non multo post Tarquinium regem, qui eodem supplicio quendam affecerat ob communicatum de sacris mysteriis librum, irrogatum fuisse: quod pugnat cum eo quod paulò antè ex Liuio retulimus. Sed tollenda est negatio ex illo Valerii loco: auctor est codex manuscriptus Bibliothecæ S. Victoris, auctores sunt & alii veteres, quos se Glareanus vidisse te- G statur. Ceterum hæc more maiorum introducta pœna in vsu esse desiit, & cœperunt, vt Paulus scribit, parricidæ aut bestiis obiici, aut viui comburi. Postea reducta est à Constantino. *l. 1. C. de his qui par. vel lib. occid.*

Ad legem Corneliam testamentariam.

TIT. XXV.

LEge Cornelia testamentaria tenetur, qui testamentum, quodve aliud instrumentum sciens dolo malo recitauerit, subiecerit, suppresserit, amouerit, resi- H gnauerit, deleuerit, quodve signum adulterinum sculpserit, fecerit, expresserit, amouerit, reserauerit: quive nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raserit, corruperit, vitiauerit, vultuve prin-

cipum signatam monetam præter adulterinam reprobauerit. Et honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem post admissum manumissi capite puniuntur.

Quæ dicitur lex Cornelia de falsis, lata est de testamentis. *l. 5. D. de pub. iud.* atque ideò multis in locis testamentaria appellatur. Hac lege tenentur falsorum testamentorum subiectores, recitatores, testamentarii, signatores, qui vera testamenta amouent, celant, aperiunt, resignãt, delent, vt *lib.* IIII. diximus *tit.* 7. B Item qui signum adulterinum faciunt, sculpunt, exprimunt, qui verum amouent, aut iam impressum reserant. *l. lex Cornelia testamentaria. D. de leg. Cor. de fal. §. item lex Cornelia de falsis. de pub. iudic.* Sed solent etiam qui extra testamenta in aliis rationibus, vel instrumentis quid eorum fecerint quæ superius comprehensa sunt, perinde atque testamentorum falsarii coerceri. *l. 1. §. qui in rationibus. l. 9. §. 1. l. instrumentorum. §. 1. D. de leg. Corn. de fal.* Falsum est de testamentis: Quasi falsum de ceteris instrumentis, vel causis quæ ex constitutionibus, aut S. C. ad legem Corneliam testamentariam rediguntur. *l. 1. §. vlt. D.* C *eod.* Fuit & lex Cornelia nummaria. M. Tullius 3. *Verr.* Cornelia testamentaria, nummaria, ceteræ complures. Hac lege tenentur qui nummos adulterãt, tingunt, fingunt, circumcidunt, radunt, qui adulterinos flant, feriunt. *l. 8. & 9. D. eod.* Addit Paulus eos, qui probos nummos vultu principum signatos reprobant: quod valde pertinet ad *l. 1. C. de vet. num. pot.* vtriusque legis pœna fuit primum aquæ & ignis interdictio, siue deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis vltimum supplicium, etiam si post admissum liberi facti essent. *l. 1. §. vlt. D. de leg. Cor. de fal.* Hodie liberi qui humiliores sunt, aut cruci D suffiguntur, aut in metallum damnantur. Iulius Firmicus *lib.* VI. *matheseos.* Faciens in falsi crimine comprehensos in crucem tolli. Vel etiam, vt quæ sequuntur sententiæ demonstrant, ad bestias dantur, aut capite puniuntur.

Qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum pecuniam acceperit, dederit, iudicemve vt sententiam ferat, vel non ferat, corruperit, corrumpendúmve curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iu- E dice in insulam deportantur.

Legis Corneliæ pœna afficitur qui ob testimonium dicendum, vel non dicendum pecuniam acceperit, dederit, & qui iudicem corruperit, corrumpendumve curauerit, & qui se corrumpi siuerit. *l. 1. § 1. D. de leg. Cor. de fal.*

Iudex qui contra sacras principum constitutiones, contrave ius publicum quod apud se recitatũ est, pronuntiat, in insulam deportatur.

Iudex qui constitutiones apud se à litigatoribus recitatas negligit, in insulam deportatur. est enim ex honestiorib. *d. l. 1. §. 1.* F

Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicuius deleuerit, mutauerit, subiecerit, subscripserit, quive æs inaurauerit, argentauerit, quive cum argentum, vel aurum poneret, æs, stannumve subiecerit, falsi pœna coercetur.

Lex Cornelia, vt suprà diximus, ad testamenta pertinet: sed porrigitur etiam ad rationes, acta, libellos, album, testationes, G cautiones, chirographa, epistolas: Itemque ad eos, qui æs inaurauerint, inargentauerint, vel qui in dando auro, vel argento æs subiecerint. quod verisimile est Paulum ex aliqua constitutione sumpsisse. Æris pro auro subiectores stellionatus crimine teneri Vlpianus ait. *l. 1. in fin. l. si quis in pignore. D. de pign. act.* Quòd si ea constitutio tum edita, vel non ignorata ab Vlpiano fuisset, non scripsisset, quia stellionatus crimen subsidiarium est. Hanc verò sententiam vt erat in veter. libris proposui: est enim longè aliter in impressis.

Amplissimus ordo decreuit eas tabulas, quæ publici, vel priuati contractus scripturam continent, adhibi- H tis testib. ita signari, vt in summa marginis ad mediam partem perforatæ, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum ceræ signa imprimantur, vt ex-

A teriores scripturæ fidem interiori seruent. Aliter tabulæ prolatæ nihil momenti habent.

S.C. de quo hic agitur factum fuit Neronis tẽporibus. Suet. *in Nerone.* Aduersus falsarios tunc primum repertum ne tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino per foramina traiecto obsignarentur.

Qui viui testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, pœna legis Corneliæ tenetur: & plerumque aut humiliores in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

B Lege Cornelia tenetur is, qui viui testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, *l. 1. §. is qui aperuerit. D. de leg. Cor. de fal.* Extat hæc sententia in *l. si quis aliquid. §. qui viui. D. de pœn.*

Si quis instrumenta litis suæ à procuratore suo, vel cognitore aduersario prodita esse conuicerit, tam procurator, quàm cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur: si honestiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur.

Procurator, aut cognitor qui litis instrumenta aduersæ parti C prodiderit: aut in metallum damnatur, aut in insulam relegatur. Extat in *d. l. si quis aliquid §. si quis instrumentum.*

Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, vel aduersario prodiderit, pro personæ eius condicione, aut in metallum damnatur, aut in insulam relegatur.

Depositarius qui instrumenta penes se à duobus deposita alteri sine altero reddiderit, vt ancillæ cuidam accidit aliquando, quam defendit Demosthenes, vel qui ea aduersæ parti prodide- D rit, si honestior sit, in metallum damnatur, si humilior, in insulam relegatur. In Pandectis legitur, *deportatur, l. si quis aliquid. §. instrumenta. D. de pœn.* quod ex hoc loco emendandum censeo. Cur enim mitius puniatur procurator quàm depositarius? Sic contraria ratione malim nunc in *l. 4. C. in quib. cau. tut. hab.* legere, *deportati*, quàm vt in notis Institutionum religione corrigendi nimia, *relegati*, interpretari *deportati*: & in *l. vlt. D. quæ res pig. obl. poss. deportatur*, pro *relegatur* ex prima huius libri sententia. Grauius enim est crimẽ hominis liberi pignori accepti, quàm vt sufficiat relegatio, nisi pœnam pro suo arbitrio Tribonianum E mitigasse dicamus.

Qui falsis instrumentis, actis, epistolis, rescriptis, sciens dolo malo vsus fuerit, pœna falsi coercetur: ideoq; humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam deportantur.

Legis Corneliæ pœna afficitur, qui sciens falsis instrumentis, actis, epistolis, vel rescriptis vtitur, licet ipse falsum non fecerit. *l. 2 C. de fid. inst. l. 3. C. si reus vel accus.* Ambros. *lib. 3. offi. c. 2.* De eo quid loquar, qui ex eo testamentu, quod ab aliis licet factum, F falsum tamen cognouerit, hereditatem sibi, aut legatum vindicet, & lucrum quærat alieno crimine, cum etiam leges publicæ eum, qui sciens falso vtitur tanquam reum adstringat facinoris.

Si qui sibi falsum nomen imposuerit, genus, parentesve finxerit, quo quid alienum interceperit, possederit, pœna legis Corneliæ de falsis coercetur.

Eadem pœna coercetur qui falsum nomen sibi, vel cognomen assumit, & se alienis familiis inserit, genus, parentesve fingendo, quò quid intercipiat, possideatve. *l. falsi. D. de leg. Corn.* G *de fal.* Liberi igitur aut deportandi, aut in metallum dandi, serui vltimo supplicio afficiendi sunt. Extra ordinem verò aliter puniuntur: vt seruus ille quasi Fabiæ esset filius ex Ceionii Commodi filia Palatina domo vindicata, iubente Pertinace flagellis cæsus domino redditus est, teste Capitolino. Et quidam alius qui iussu Augusti, quod se Octauiæ sororis vtero genitum simularet, remo publicæ triremis affixus est, teste Valerio: quod genus pœnæ hodie frequentissimum est, neque id me alibi meminisse legere, præterquam in Suida, cuius hæc sunt verba: [illegible] H [illegible] & Iosepho *lib.* XVII. *& de bel. Iud.* II.

Qui insignibus altioris ordinis vtuntur, militiamq; confingunt, quo quẽ terreant, vel cõcutiant, humiliores capite puniũtur, honestiores in insulã deportantur.

Qui se

Qui se pro milite gessit, aut pro prætore vsurpatis illicitis insignibus, quo quid eiusmodi terrore auferret, falsi pœna coercetur, aut maiestatis. *l. eos qui. §. vlt. D. de leg. Corn. de fal. l. 3. D. ad leg. Iul. maiest.* Sentius Saturnius vsurpauit quidem Prætoræ insignia, vt proscriptionem effugeret, Valerio auctore, sed quia expediendæ tantum salutis causa, non quo quid inuitis exprimeret, fecit, extra omne crimen est.

Si qui de iudicis amicitiis, vel familiaritate mentientes euentus sententiarum eius vendunt, quidve obtentu nominis eius agunt, cõuicti pro modo delicti aut relegantur, aut capite puniuntur.

Qui sunt iudicibus amici, vel familiares, & per eam causam fucosas suffragationes, vel intercessiones, atq. euentus sententiarum vendunt, aut relegantur, aut capite puniuntur. De his in *l. qui explicandi. C. de accus.* & Sidonius Apollin. *lib. 5.* Hi, inquit, sunt qui emunt lites, vendunt intercessiones, deputant arbitros, iudicanda dictant.

Ad legem Iuliam de vi publica & priuata.

TIT. XXVI.

LEge Iulia de vi publica damnatur, qui aliqua potestate præditus ciuem Romanum antea ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem necarit, necarive iusserit, torserit, verberauerit, condemnauerit, in publica vincula duci iusserit: Cuius rei pœna humiliores capitis, honestiores insulæ deportatione coercentur.

Lege Iulia de vi publica tenetur magistratus, qui ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, torserit, verberauerit, condemnauerit, in vincula coniecerit. *l. 7. D. ad leg. Iul. de vi pub.* Quæ res Valeriis legibus antea ter sancita fuerat. Et ita *l. 8. D. ad leg. Iul. de vi publ.* accipienda quoque est de magistratu, qui reum prouocantem vinciat, impediatve, quominus Romæ intra constitutum tempus adsit. Prouocatio à magistratu olim ad Populum fiebat, nunc ad Imperatorem, quoniam Imperator vicem populi gerit. Similiter arrogatio olim apud Populum, nunc apud Imperatorem. Populus magistratus creabat, nunc Imperator. Fiscus erat populi, nunc Imperatoris. Pœna autem legis Iuliæ de vi publica est interdictio aquæ & ignis, siue deportatio. *l. qui dolo. §. vlt. D. ad leg. Iul. de vi. pub. §. item lex Iulia de vi. de publ. iudic. Cic. 1. Philip.* Quid quod rogatur his legibus Cæsaris, quæ iubent ei qui de vi damnatus sit, aqua & igni interdici? in humiliores tamen recepta est capitis pœna: & in omnes ex certis causis. *l. 5. §. vlt. l. pen. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt. Iudicati etiam & confessi, & qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint, quidve contra disciplinam publicam fecerint. Tribuni etiam militum, & præfecti classium, alarumve: vt sine aliquo impedimento legis Iuliæ per eos militare delictum coerceri possit.

A superiori lege excipiuntur qui artem ludicram faciunt: hi enim prouocandi ius non habent. Item iudicati & confessi, vt infrà tit. *de red. cau. appel.* Item qui ideo ducuntur in carcerem, quòd nolint ius dicenti obtemperare: quod iure fieri ostendit *l. iniuriarum. 1. §. si quis quod. D. de iniur.* Item qui quid contra disciplinam publicam faciunt, vt seditionum auctores, factionum duces *l. constitutiones. D. de appel.* Non est etiam prouocatio à Tribunis militum, præfectis classium, vel alarum, quibus militaris criminis coercitio data est sine prouocatione.

Lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, villa agrove deiecerit, expugnauerit, obsederit, clauserit, idve vt fieret homines commodauerit, locauerit, conduxerit, quive cœtu, concursu, turba, seditione incendium fecerit, funerari, sepelirive aliquem prohibuerit, funusve eripuerit, turbauerit: Et qui eum, cui aqua & igni interdictum est, receperit, celauerit, tenuerit. Quive cum telo in publico fuerit: templa, portas, aliudve quid publicum armatis obsederit, cinxerit, clauserit, occupauerit. Quibus omnibus conuictis, si honestiores sint, tertia pars bonorum eripitur, & in insulam relegantur, humiliores in metallum damnantur.

In editione Basiliensi legitur. *Lege Iulia de vi publica & priuata*, rectius Parisiensis, *lege Iulia de vi priuata*, quam lectionem & veterum librorum auctoritas, & quæ horum criminum reis hoc loco subiicitur pœna confirmat. Venit ea namque ex lege Iulia priuatorum, non ex Iulia publicorum: cùm publicorum pœna sit aquæ & ignis interdictio, priuatorum tertiæ partis bonorum publicatio. *l. 1. l. vltim. D. ad leg. Iuliam de vi priu. l. hos accusare. §. omnibus D. de accus.* &, vt ex hoc loco, & *l. quoniam. C. ad leg. Iul. de vi pub.* colligitur, relegatio. Ergo lege Iulia de vi priuata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, agro, villa deiecerit, expugnauerit, obsederit, incluserit, vel vt id fieret homines commodauerit, qui cœtu, concursu (sic hunc locum emendaui ex *l. 5. D. ad leg. Iul. de vi pub.*) incendium fecerit, qui funus diripuerit, distraxerit, sepeliri prohibuerit: qui cum telo in foro, concione, comitio fuerit, qui templa, portasve vrbis armatis obsederit, tenuerit, occupauerit. Hi omnes, vt Paulus ait, pœna legis Iuliæ priuatorum coercentur. Sed alii pœnam Iuliæ publicorum statuunt. *l. 3. 4. 5. 10. D. ad leg. Iul. de vi pub.* & generaliter vim armatam vim publicam definiunt. Ita hæc Pauli sententia subruitur: nisi dicamus legem Iuliam de vi publica similem omnino fuisse Valeriis, & vt in huius tituli principio Paulus noster exposuit, pœnam initio sanxisse tantùm aduersus publicarum personarum, id est, magistratuum in ciues Romanos immoderatam vim. Lege autem Iulia de vi priuata pœnam esse sancitam aduersus priuatorum vim. Et sanè sicut eodem interdicto vis facta conuocatis, armatisq; hominibus comprehenditur, vt sup. *tit. 6.* ostẽdimus, cur sicut vis facta conuocatis hominibus legi Iuliæ de vi priuata subiicitur. *l. 2. 4. 5. D. ad leg. Iul. de vi priu.* non subiicietur etiam ea quæ armatis hominibus infertur? Verum fuit sæpe vel constitutionibus, vel Senatusconsultis legibus Iuliis derogatum, obrogatum, subrogatum: nec vlla ferè lex publicorum iudiciorum syncera remansit: sed retento solo legis nomine, ei aptata sunt quæcumque postea aliæ vel leges, vel constitutiones inuexerant. Sic factum est, vt omnis vis armata ad pœnam legis Iuliæ publicorum redigeretur. Consequens vero est, vt ea quoque ad legem Iuliam publicorum redigatur, quæ fit conuocatis hominibus sine armis: quandoquidem hæc, vt diximus, quasi paria coniungi solent, conuocatis armatisve hominibus. Si quis igitur vim fecerit conuocatis hominibus, ei vtriusque legis crimen obiici potest: quod fieri quandoque ex eodem facto ostendit *l. si præses. D. de pœn.* Atque ideo in Pandectis hæc verba, *Hac lege tenetur, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulsetur, neque homo occisus sit.* tam sub titulo De vi publica, quàm sub eo qui est De vi priuata reperiuntur. Illud notandum est, quod hic Paulus ait, lege Iulia illum etiam teneri, qui eum cui aqua & igni interdictum est, receperit, celauerit, tenuerit: interdicitur enim & aqua simul & igni, & tecto. Cic. *pro domo sua.* Id non ademptione, inquit, ciuitatis, sed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Appianus 1. *bel. ciu.* καὶ στέγης, & Plutarchus *in Metello.*

Creditor chirographarius, si sine iussu præsidis per vim debitoris sui pignora cum non habuerit obligata acceperit, in legem Iuliam de vi priuata committit. Fiduciam verò, & pignora apud se deposita persequi & sine auctoritate iudicis vindicare non prohibetur.

Creditor aut chirographarius est, aut pigneraticius. Chirographarius si bona debitoris sine iudicis auctoritate occupauerit, incidit in pœnam legis Iuliæ priuatorum suprà *lib. 2. tit. 14. l. in possessionem. C. ad leg. Iul. de vi pub. l. vlt. D. ad leg. Iul. de vi priu.* ex decreto D. Marci, vt Iustinianus tradit in *Nou. 60.* Pigneraticius si fiduciam, siue pignora sine iudice abstulerit, & occupauerit, non incidit in legẽ Iuliam. *l. 3. C. de pig.* Dico fiduciam & pignora: nam hypothecas si per vim auferat, credo eum teneri lege Iulia *l. 3. C. vi bon. rapt.*

De lege Iulia Peculatus. TIT. XXVII.

SI quis fiscalem pecuniam attrectauerit, subripuerit, mutauerit, seu in suos vsus conuerterit, in quadruplum eius pecuniæ, quam sustulit, condemnatur.

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ, vel fiscalis. Huius legis pœna primùm fuit litis æstimatio in quadr. *l. pen. D. eo.tit. l. 1. C.eo.* tum deportatio, deinde vltim. supplicium.

Ad legem Iuliam Repetundarum. Tit. XXVIII.

IVdices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumq; à præside aut curia submouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

Hac lege damnantur magistratus, aut iudices pedanei, aut officiales qui pecunias à priuatis extorserunt. Damnati pecuniam in quadruplum plerumque reddunt his à quibus acceperunt. *l. 1. C. eod. tit.* & hoc amplius extra ordinem puniuntur, vel exilio, vt & olim obtinuisse Asconius significat in 2. *Ver.* vel relegatione, vel ordinis amotione, vel duriori pœna *l. 7. §. vlt D. eod tit.* Extat hæc sententia in *l. si quis aliquid. § iudices. D. de pœn.* Rectè autem Anianus hoc loco pedaneos interpretatur iudices delegatos, qui ideo pedanei dicuntur, quod non sint à tribunalibus, vel sellis curulibus, sed ab inferioribus subsellijs.

Ad legem Iuliam Maiestatis. Tit. XXIX.

LEge Iulia maiestatis tenetur is cuius, ope consilio aduersus imperatorem vel Remp. arma mota sunt, exercitusve eius in insidias deductus est, quive iniussu Imperatoris bellum gesserit, delectum ve habuerit, exercitum comparauerit, sollicitauerit, deseruerit Imperatorem. His antea in perpetuum igni & aqua interdicebatur, nunc verò humiliores bestiis obiiciuntur, vel viui exuruntur: honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed & verbis impiis maximè exacerbatur.

Hac lege damnatis aqua & igni interdicebatur, vt & Cicero scribit *Philip.* 1. Hodie si humiliores sint aut comburuntur, aut bestiis obiiciuntur: honestiores capite puniuntur. Est autem iudicium de maiestate duplex, Perduellionis, & maiestatis. *l. vlt. D. ad leg. Iul. ma.* Rursus aut de facto aliquis est, aut de maledicto: nec enim facto tantùm hoc crimen, sed etiam verbis impiis, & maledictis maximè exacerbatur, vt Paulus ait: idemque prorsus, vt opinor, Modestinus scripserat in *l. 7. §. vlt. D. ad leg. Iul. maiest.* Sed quia ex maledicto non contrahi crimen maiestatis postea constitutum est, constitutioq; relata in Codicem Iustiniani *l. 1. C. si quis Imp. mal.* ideò Modestini verba sic Tribonianus immutauit, *Crimen maiestatis, facto, vel violatis statuis, vel imaginibus maximè exacerbatur.* Haud tamē peritè, cùm factum satis violatas statuas comprehenderet. Illa etiam quę addita sunt verba, *in milites,* non recipio.

In reum maiestatis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit. Tanti enim criminis reus non obtentu adulationis alicuius, sed ipsius admissi causa puniendus est. Et ideò cùm de eo quæritur, nulla dignitas à tormentis excipitur.

Diligenter inquirendum est de obiecto crimine maiestatis, nec nisi re vera quis contra maiestatem aliquid admiserit, arripienda est quæuis occasio eiusmodi ad adulandum principem *l. famosi. § hoc tamen. D. ad leg. Iul. maiest.* Adeò autem graue est hoc crimen, vt cùm de eo quæritur, nulla dignitas à tormentis excipiatur. *l. 3. & 4. C. eod.* Ammianus Marcel. *lib.* XIX. Vbi maiestas pulsata defenditur, à quæstionibus vel cruentis nullam Corneliæ leges exemere fortunam. Chrysostomus *hom.* 12. ἵνα αἱ ἢ καθοσιώσεως, ἀξίωμα ἰδίου ὀφελοῦ. Ait Corneliæ leges, quoniam & de maiestate leges tulit Cornelius Sulla, sicut de parricidio, falsis, sicariis, veneficis, iniuriis, repetundis.

Ad legem Iuliam ambitus. Tit. XXX.

PEtiturus magistratum, vel prouinciæ sacerdotium, si turbam suffragiorum causa conduxerit, conuictus, vt vis publicæ reus, in insulam deportatur.

Lege Iulia ambitus tenebantur, qui populi Rom. suffragia coemebant. Quæ lex hodie cessat, quoniam nulla habentur comitia, omni belli & pacis iure in principem collato. Sed ad in-

A star legis Iuliæ ex S. C. tenetur is, qui in municipiis Duumuiratum, vel sacerdotium, vtputa Alytarchiam, corruptis decurionum suffragiis, petit. *l. 1. D. de leg. Iul. amb.* Qui si & in eam rem multitudinem conuocauerit, etiam lege Iulia de vi publica tenebitur, vt hic Paulus tradit.

De pœnis militum. Tit. XXXI.

SI pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite puniendus est. Et certe quæritur cuius criminis

B reus dimissus esse videatur.

Plerumq; rei à militibus custodiuntur. Hi verò si custodias, id est, reos pecunia accepta dimiserint, capite puniuntur, aut, vt adiicitur in *l. vlt. D. de cust. reor.* in extremum militiæ gradum, vtputa, in funditorum auxilia transcribuntur, pro modo scilicet delicti, cuius ii qui dimissi sunt, rei delati erant.

Qui custodiam militi prosequenti magna manu excusserint, capite puniuntur.

Custodiæ plerumque sub prosecutione militũ ad congruum

C iudicem remittuntur: has si qui prosecutoribus excusserint manu facta, capite puniuntur.

Quando appellandum sit. Tit. XXXII.

QVotiens iusiurandum postulatur, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo iuratur.

Post iusiurandum in litem secuta sententia appellari potest. *l. vlt. §. 1. D. de appel.* Idemque est in omni iureiurando iudiciali, id est, quod ex sola auctoritate iudicis venit. Res enim iudicari potius, quàm iureiurando transigi videtur. At post iusiuran-

D dum, quod ego quidem appello necessarium, id est, quod in iudicio defertur ab aduersario, appellari non potest, quia & id, sicut voluntarium ex conuentione proficiscitur *l. qui iurasse. §. vlt. l. & si seruus l. vlt. D. de iureiur.* nec sequi sententia solet. Post delatum autem ab aduersario iusiurandum, si sententia definitiua iudex eum, cui delatum est iusiurandum, iurare iusserit, & secundum eum se litem dare pronuntiauerit: verbi gratia si pecuniam is sibi deberi iurauerit, appellatio interponi potest: quod aliqua ex parte Iustinianus corrigit in *l. generaliter. C. de reb. cred.*

E *De cautionibus, & pœnis appellationum.*

Tit. XXXIII.

NE liberum quis & solutum haberet arbitrium retractandæ, & reuocandæ sententiæ, & pœnæ, & tempora appellatoribus præstituta sunt. Et nisi iustè appellauerint, tempora ad cauendum in pœna appellationis præstituta sunt. Igitur morans eo in loco vbi appellauit, cauere debet, vt ex die acceptarum littera-

F rum continui quinq; dies computentur. Si verò longius, salua dinumeratione integri quinque dies cum eo ipso quo litteras acceperit, computantur.

Appellatione interposita, intra diem quintum petendi & accipiendi sunt apostoli, vt infra *tit. vox.* dicemus. Rursus ex die acceptorum apostolorum, intra diem quintum præsens, ni iustè appellauerit, sponsionem facere, & de certa pœna rectè cauere debet. Absens quoque intra eum diem cauere debet cùm superuenerit. Itineri autem faciendo in vicena millia passuum dantur ei dies singuli. Sed hoc cautionis genus hodie sublatum est.

G *l. eos. §. vlt. C. de appel.* Anianus, & Gratianus errãt, dum hanc sententiam accipiunt, de die intra quem interponenda appellatio est. Interponenda enim est intra biduum, aut triduum. Integri. Forsitan rectius, itineri.

Ne quis in captionem verborum in cauendo incidat, expeditissimum est pœnam ipsam, vel quid aliud pro ea deponere. Necesse enim non habet sponsorem quis, vel fideiussorem dare, aut præsentem esse. Sed si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod de-

H posuit.

Hæc cautio personas non desiderat pro se interuenientium. Potest enim quis in vicem cautionis, pecuniæ, vel pignorum depositione fungi, idq; expeditius est. Nec tamen æquè receptum est in prætoriis stipulationibus. *l. 7. D. de prat. stipul.* Ipse etiam

etiam repromittere necesse non habet: Illa enim depositio sufficit, quæ victo appellatore, non vt sacramentum olim ad ærarium redibit, sed quemadmodum proxima sententia indicat, indemnitati aduersarii per eum consuletur. A

Quotiens in pœna appellationis cauetur, tam vnus, quàm plures fideiussores, si idonei sunt, dari possunt. Sufficit enim etiam per vnum idoneum indemnitati pœna consuli.

Hæc appellationis cautio vno fideiussore contenta est, modò si idoneus sit, quod & in omnibus satisdationibus admittendum reor. B

Si plures appellant, vna cautio sufficit: & si vnus caueat, omnibus vincit.

In communi causa vnus libellus, vna appellatio, vna cautio sufficit: & hanc, si vnus præstiterit, omnibus vincit, & vincitur. Imò & plerumque si vnus tantùm appellauerit, omnibus vincit licet non omnes videantur appellasse. *l. 3. l. si quis separatim §. vlt. D. de app.*

Cùm à pluribus sententiis prouocatur, singulę cautiones exigendæ sunt, & de singulis pœnis spondendum est. C

Si in vna causa duplex sententia feratur, duplex appellatione necessaria est *l. cum in vna. D. de appell.* Ergo & duplex cautio. Sed, vt initio admonuimus, hæc cautio sublata est.

Modus pœnæ, in qua quis cauere debet, specialiter in cautione exprimendus est, vt sciat in qua stipulatio committatur. Aliter enim rectè cauisse non videtur.

Si omissa depositione, de qua superius actum est, appellator malit cauere, in cautione certam summam debet comprehendere. Quod & in stipulationibus prætoriis, quæ quanti ea res est promissionem habent, expeditius est. *l. vlt. D. de præt. stip.* D

Assertor si prouocet, in eiusmodi tertiam cauere debet, quanti causa æstimata est.

Thalelæus notat in titul. *de asser. tol.* assertorem olim obnoxium fuisse dandæ pro seruo cautionis. Certè si appellauerit, auctore Paulo, in eius quantitatis tertiam pro seruo cauere debet, quanti lis æstimata est. De assertore diximus in huius lib. tit. 1.

De dimissoriis litteris. Tit. XXXIIII. E

AB eo à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, litteræ dimissoriæ diriguntur, quæ vulgò Apostoli appellantur, quorum postulatio, & acceptio intra quintum diem ex officio facienda est.

Dimissoriæ litteræ sunt, per quas is à quo appellatum est causam ad eum, qui appellatus est, transmittat. quæ volgò Apostoli dicuntur. *l. Lucius. D. de iu. fisc. l. 1. D. de libel. dimis.* Petebantur, F accipiebantur, & reddebantur intra diem quintum ex interposita appellatione. Sed ex constitutione Imperatorum etiam non petente appellatore, sine aliqua dilatione à iudice dantur. *l. eos. §. vlt. C. de appell.*

Qui intra tempora præstituta dimissorias non postulauerit, vel acceperit, vel reddiderit, præscriptione ab agendo submouetur.

Qui intra constitutum diem Apostolos non petiit, accepit, reddidit, repellitur præscriptione. Et hæc causa est, cur in libro singulari de præscriptionibus Modestinus de Apostolis tractauerit. *l. dimissoria. D. de verb. sign.* Credo autem intra quintum diem & petendos, & accipiendos, & reddendos Apostolos fuisse, salua semper absentibus pro ratione itineris dierum dinumeratione. Quamobrem quod in quibusdam libris in extremo huius sententiæ additum est, *Et pœnam appellationis inferre cogitur*, non probo. Nam hanc pœnam is tantùm solet promittere, qui Apostolos accepit, & reddidit, computatis ex die Apostolorum acceptorum & redditorum pœnæ promittendæ quinque diebus. G

De reddendis causis appellationum. Tit. XXXV.

MEritum appellationis causæ capitalis, & ipsam rationem status non nisi per nosmetipsos prosequi possumus. Nemo enim absens aut duci in seruitutem potest, aut damnari.

Vt causam capitalem reus per procuratorem agere non potest, ita nec appellationem. *l. 1. D. an per al. caus. app. red. poss.* Idemque iuris est in causa status, ne quis absens in seruitutem ducatur. Iustinianus tamen in *l. 1. C. de asser. tol.* ei qui ex libertate in seruitutem vocatur, procuratorem dare permittit, non etiam ei qui ex seruitute vocatur in libertatem: atque ita huic Pauli sententiæ derogatum est.

Moratorias appellationes, & eas quæ ab executoribus, & confessis fiunt, recipi non placuit.

Moratoria siue frustratoria appellatio non recipitur, qualis est ea quam manifesti, confessi, & conuicti interponunt. Reo enim confitente certa res est, certa lex. A lege autem certa non potest appellari: & hoc est quod dicitur, à pœna non appellari. *l. si qua pœna. D. de verb. sig.* ordinaria scilicet. Hodie quia pœnæ omnes extraordinariæ sunt, etiam confessi à pœna si appellauerint, audientur. Item moratoria est appellatio, quæ ideò interponitur, ne pignus distrahatur, vt moratoria cautio. *l. vlt. D. de appell. rec. l. cum possessor. D. de censibus.* vel ne causa restitutionis agatur. *l. intra. D. de minoribus.* Ab executione quoq. facta aut moratoria est appellatio, ideoq. non recipitur. *l. ab executione. C. quor. appel. non recip.*

Eum qui appellat cum conuitio ipsius iudicis appellare non oportet: ideoq; quod ita factum est, arbitrio principis vindicatur.

Is qui cum conuitio à iudice prouocat principē, arbitrio principis coercetur. Diximus de hac re sup. tit. *De iniur.*

Post prouocationem quid obseruandum sit. Tit. XXXVI.

QVotiens possessor appellat, fructus medii temporis deponi conuenit. Quod si petitor prouocet, fructus in causa depositi esse non possunt, nec rectè eorum nomine satisdatio postulatur.

Si possessor condemnatus appellauerit, fructus sequestro deponuntur. *l. ab executione. C. quor. appel. non rec.* Symmachus *in epistolis.* Interea constitutionis memor sequestraui mobilia, fructusque præcepi, ne temporis vsurpatio abutatur indebitis. Petitore condemnato huic fructuum sequestrationi locus esse non potest, nisi postulentur ab aduersario, vt ait *l. imperatores. § vlt. D. de app.* Sed neque quicquam eorum nomine petitor qui appellauit, cauere debet.

Si propter prædia vrbana, vel mancipia appelletur, pensiones eorum, vel mercedes, vecturæ etiam, si de naui agatur, deponi solent.

Superior sententia est de prædiis rusticis: hæc de vrbanis, & rebus mobilibus. Omnium autem harum rerum fructus ex constitutionibus, possessore damnato, sequestrantur.

De meritis appellationum. Tit. XXXVII.

OMnimodo probandum est, vt quotiens iniusta appellatio pronunciatur, sumptus, quos, dum sequeretur aduersarius, impendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos.

Est hoc in causis appellationum proprium, vt appellator victus sumptus victori reddat in quadruplum: Quod videtur abrogari *l. 3. C. de fruct. & lit. exp.* Antea legebatur, *Omnimodo puniendum*, aliàs *ponendum.* emendaui, *probandum.*

FINIS *interpretationum Iacobi Cuiacii in Iulii Pauli Sententiarum libros quinque.*

IACOBI CVIACII DE DIVERSIS TEMPORVM PRÆSCRIPTIONIBVS ET terminis Πραγματεία.

VAria præſcriptionum terminorumq; genera recenſere conſtitui, exemplum ſequutus cùm Latinorum Dyni & Oldendorpii, tum Euſtathii Græci anteceſſoris, qui ea de re libros conſcripſerunt: Latini hac inſcriptione, *De præſcriptionibus*, non ſatis conſideratè, cùm plus polliceatur inſcriptio, quàm liber contineat. Inſcriptio eſt *De exceptionibus*. nihil enim aliud eſt præſcriptio quàm exceptio: hinc Tertulliani liber *de præſcriptionibus*, id eſt, de exceptionibus & defenſionibus aduerſus hæreticos. Dicuntur etiam ſubſcriptiones auctore Chariſio *lib.* 11. hinc lib. 21. Βασιλικῶν *tit.* 5. καὶ ὑπογραφῆς ἐξέβαλεν. Liber autem illorum eſt de vna tantùm præſcriptionum ſpecie, id eſt, *de exceptionibus temporalibus*. Rurſus non de præſcriptionibus tantùm, ſed & *de terminis*. Terminum voco quod Græci προθεσμίαν, quod determinationem Vlpian. *l.* 15. §. *vlt. De teſtam. milit.* quodque ita definiunt, προθεσμία ἐστὶ ὁ ἐν πράγματι ὡρισμένος χρόνος εἰς τὸ διὰ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ λέγεται πέρας in libro αἱ καθεγραμμέναι λέξεις ῥωμαϊκαὶ καὶ ἐν τοῖς νόμοις. Rectius in Pandectis, *De diuerſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum*. Sic legendum. quod Græci confirmant, qui ita vertunt, περὶ διαφόρων παραγραφῶν τῶν χρόνων καὶ προσθέσεων νομῶν. Duo namq; eo titulo tractantur, temporum exceptiones, & temporum coniunctiones ſiue continuationes, quæ acceſſiones dicuntur interruptionibus temporum contrariæ. Rectius item Euſtathius ita ſuum librum inſcripſit: περὶ χρονικῶν διαστημάτων ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ἑκατὸν ἐτῶν, vel vt alii habent, περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρʹ ἐνιαυτῶν, quo etiam vberius diligentiusque quàm Latini hac de re tractat, diſtinctione titulorum adhibita, vt & Dynus fecit. Ac primus quidem titulus eſt *de momento*. Alii ſunt *de horis, diebus, menſibus, annis*, & poſtremus, *de tempore infinito*.

De momento. CAP. I.

MOmentum accipiunt iuris auctores pro atomo, vt cùm id quod filiusfam. adquirit, ſcribunt ne momento quidem in eius perſona conſiſtere, & confeſtim patri adquiri. *l. placet. de adq. her.* id eſt, ἐν ἀτόμῳ. Tertul. *de reſurrectione carnis*. Cùm in atomo, in momentaneo oculi motu. Heron. *ad Mineruium*. In atomo, & in puncto temporis, & momento. In articulo *l.* 3. *C. de off. com. rer priu.* & in *Nou. Maiorani De bonis caducis*. ordinatis in articulo palatinis. Accipiunt & momentum ἐν πλάτει pro latiore quodam temporis ſpatio. *l. pen. de cond. trit.* vbi mortis tempus, quod eſt momentarium, latius accipitur. & pro hora fere interdum. *l.* 3. §. *minorem. ſup. de minor.* & ob id non malè inter exempla momenti primo loco Græci proponunt *l. ter enixa. inf. de ver. ſig.* quæ eam quoq; ter enixam videri ait, quæ vno fœtu tergeminos peperit. quod non fit ἐν ἀτόμῳ, momento tamē fit. quæ res dubitationem faciebat, num videretur ter enixa, quæ momento ter eſſet enixa. Secundò aliud exemplum proponunt ex *l.* 15. *&* 16. *de ſtat ho.* Ancilla teſtamento manumiſſa eſt ſub condicione, ſi tres peperiſſet. Peperit vnum, poſtea tergeminos, vel peperit duos primùm & poſtea geminos. vel etiam finge cùm nondum peperiſſet, vno partu peperit quatuor geminos, quartus liber naſcetur quaſi ex matre libera. Momētum breue temporis quod intercedit inter tertium & quartum partum, quarto largitur libertatem. Atqui, vt Athanaſius adnotat, accidit aliquando vt inter vnum & alterum partum intercederent dies XL. *l.* 3 *ſi pars her. pet.* An igitur dies XL. accipiemus pro momento? Minimè verò. Id enim accidit ἐκ περιπτώσεως, & ideo conſiderationis noſtræ non eſt. Similiter vero vt oſtendit in eadem *l.* 15. ancilla manumiſſa ſub condicione, Si dederit Titio vel heredi X. liberum parit, ſi eo momento quo parit, per alium dederit X. quaſi impleta condicione. Tertio illud de momento adnotant, quod proditum eſt edicto prætoris, & lege Iulia de A adulteriis, annorum XXV. tempus computari à momento in momentum. *l.* 3. §. *minorem de minor. l. ſi maritus.* §. *lex Iulia. ad leg. Iul. de adult.* quod & in tempore perſonalium actionum locum habet. *l.* 5. *de obl. & act.* & in nuptiis auctore Iuſtiniano *No.* C. & Leone *No.* LXXIIII. Eſt verò ea computatio naturalis à momento ad momentum, vel à ſigno ad ſignum. Alia eſt ciuilis, quoties non à momento in momentum, ſed à die in diem annus computatur, quod fit in lege Ælia Sentia, cùm quæritur de minore XX. annis, & in XII t. cùm quæritur de vſucapione, & in lege Iulia & Papia cùm quæritur de anniculo. *l. anniculus. inf. de ver.* B *ſign. l.* 1. *ſup. de manu. l. in vſucapione ſup. de vſur. & vſuc* & in pleriſq; aliis cauſis. Aliquando annus à die ſtatim computatur, vt ſi dixeris XIIII. annorum eſſe eum, qui nunc primùm eſt ingreſſus annum XIIII. qua de re in *l. qui filiū* §. *Fabius ſup. ad Treb.* Quartò notandum de momento, eum etiam qui momento tantùm poſſedit rem quam bona fide emit à non domino, habere actionem Publicianam *l. cum ſponſus.* § *vlt. de pub. in rem act.* Hæc actio datur bona fide poſſeſſori, qui poſſeſſionē amiſit nondum impleta vſucapione. Seruorū vſucapio erat olim annus, & ideo Publiciana competebat de infante ſeruo nondum anniculo, vt C eſt ſcriptum in *d. l. cum ſponſus.* §. *pen.* quod eſt certiſſimum veſtigium iuris antiqui. namque nondum anniculo, id eſt, nondum vſucapto. Quinto ad momenti titulum pertinet etiā quæſtio de pariter mortuis. Pariter enim ſic accipitur, eodem momento. de qua in *l. ſi in emptione.* §. *vltim. de contr. empt. l. qui duos. l. quod de pariter. de reb dub.* Sextò notant, condiciones eſſe quaſdam, quæ vltimo moriendi momento impleri poſſunt, veluti ſi X dederit, ideoque filius heres inſtitutus ſub ea condicione, heres extitiſſe videtur, ſi eo moriente alius eius nomine dederit. *l. vlt. de cond. inſtit. l.* 4. *de her. inſt. l.* 15. *ſup. de ſta. ho.* Se-D ptimò notant vſumfructum patri non adquiri, ſi quis donauerit filiof. ſeruum vt ſtatim eum manumittat. quia eodem momento adquiritur filio, & liber fit. Momentarius vſusfructus non eſt vſusfructus. *l. vlt.* §. *vlt. C. de bon. quæ lib. adq.* Similiter ſi quis donauerit filiof. ſub condicione, vt creditori ſoluat, & ſoluerit, videtur à donatore eodem momento pecunia profecta ad creditorem, & fiunt nummi accipientis, nec quidquam adquiritur patri. *l. ſed & ſi paterfa.* §. 1 *ad Maced.* Octauò, colonos inhærere glebis, id eſt, agriculturæ, vt ne puncto quidem temporis longius abduci poſſint. *l. colonos. C. de agric. & cenſ* Punctum ac-E cipiunt pro momento. Quidam tamen alii differentiam faciunt inter puncta, momenta, vncias, atomos. Nonò, ad momentum pertinere putant, quod traditur in *l ſi filiusf. ad Maced.* Si filiusf. accepta mutua pecunia quaſi mandato patris ſcribat ad patrem vt eam ſoluat, pater debet continuò, ſi nomen improbat, interponere teſtationem contrariæ voluntatis. Continuò accipiunt pro momento, quo exemplo poſſent adiici innumera. Sed interdum Continuò ſiue Confeſtim accipitur latius, veluti pro duabus horis, vt cùm dicitur vim vi eſſe confeſtim propellendam, quod eſt expreſſum *lib.* LX. Βασιλικῶν. vt notauimus V. F *Obſeruationum.* Interdum pro triduo. *l. vlt. C. de erro. aduo. l. vlt. C. de sed.* Præterea ideo Græci vtuntur iis exemplis, in quibus eſt Continuò, vel Pariter, quòd libri Βασιλικῶν habeāt ἐν ῥοπῇ. Poteſt & iis quæ tradita ſunt de momento adiici l. cùm prætor. de diu reg. iur. *l. numerationib. de ſolut. l. continuus in prin. de ver. obl. l.* 3. §. 1. *Quod vi aut clam.* & aliæ complures, & quæ de momenti interdicto ſunt prodita, quod & προσφόριον interdictum Græci appellant.

De Hora. CAP. II.

DE hora hoc primum Euſtathius tradit, Si alia hora pater ſibi, alia filio impuberi teſtamentum, id eſt, pupillarem ſubſtitutionem fecerit adhibitis teſtibus quinque valere pupillarem ſubſtitutionem, nec teſtamentum paternum rumpere,

rumpere, ſine quo conſiſtere non poteſt. *l. ſi quis eum §. 1. de vul. ſubſt.* Dicit teſtibus quinque ſecundum Nou. Leonis. nam antea exigebantur teſtes VII. deinde profert *l. 2. de verb. ſign.* quæ expoſita vrbis definitione, poſtea maiorem partem diei ait eſſe ſeptem horarum primarum, non ſupremarum. Dies naturalis, id eſt, lux conſtabat horis XII. quocunque anni tempore. Nox item, quæ tamen augmentum, & deminutionem recipiebant augeſcente, vel decreſcente die, aut nocte, quod expoſuit Aldus eleganter in Columellam. Cùm igitur dies naturalis ſit horarum XII. media diei pars eſt horarum ſex. Hora ſexta meridies. & conſequenter maior diei pars horarum VII. Sed vtrùm primarum, an ſupremarum? Sanè primarum, vel quia recentes & integri manè libentius homines dant ſe ad laborē, quàm feſſi iam. Poſt meridiem longis diebus, etiam locatore inuito, his qui ſuas operas conduxerunt, adquieſcere & meridiari licet. quod receptum eſt arg. *l. medicus. de op. lib.* Vel potius, quia eis Romani litibus negociisq́ue gerendis potiſſimum vacabant. Referendam autem eam legem puto ad Tribunum pl. & Prætorem, ſuadente inſcriptione, quibus extra vrbem non erat ius abnoctandi, ſicut præſidi ius non eſt abnoctandi extra prouinciam. *l. illud. De offi. preſ.* Abnoctaſſe videtur, ſi nulla parte noctis in vrbe fuerit, non ſi maiore parte, veluti horis octo. Maior pars noctis eſt horarum octo, vel ſeptem ſupremarum, quod paulò ante diem exſurgere homines ſoleant. Diei autem ſeptem primarum, quibus ſi abfuerit Prætor vel Tribunus extra vrbē, partem maiorē diei abfuiſſe dicetur. & ob id diei & vrbis definitionem iungit, ſicut in *l. vrbana. eod. tit.* vrbanorum & pernoctationis. Eſt & dies ciuilis ſiue Romanus à media nocte ad inſequentem mediam noctem, qui conſtat horis XXIIII. *l. more. De feriis.* qua ratione cùm anni eorum qui teſtamenta faciunt, cōputentur à die ad diem, valere dicitur teſtamentum quod fecit quis pridie natalis ſui poſt mediam noctem. *l. 5. qui teſt. fac. poſſ.* In XII tab. meridies & ſolis ortus vel occaſus nominatur, veluti *Ante meridiem cauſam conſcito*, &c. Horæ non nominantur auctore Cenſorino in *lib. de die natali*, vt in aliis poſtea legibus, veluti lege Iulia de adulteriis, vt deprehenſum adulterum quem nolit aut non liceat occidere, retinere vir aut pater poſſit teſtandæ eius rei gratia horis XX. *l. capite. ad l. Iul. de adult.* quam XX. horarum præſcriptionem primo loco poſuit Dynus in ſuo libro *de præſcriptionib.* Græci poſuerunt malè ſub ti. *De duobus diebus.*

De Die. Cap. III.

Diem iam ſuprà diuiſimus, horarum cuiuſque indicandarum cauſa, in naturalem & ciuilem. Eſt & alia diuiſio dierum, in vtiles, & continuos, & ſeſſionum. Vtiles ſunt, quibus experiundi iuris ſui poteſtas eſt *l. 1. de diu. temp. præſ.* quas vocant ἀνυσίμους, ea forma, qua & vtilem actionem plerumque ἀνυσίμην. Seſſionum, quas vocant βηματικὰς, ſunt quibus prætor vel præſes ſedet pro tribunali, qui poſſunt non eſſe vtiles. *l. 2. quis ordo in bo. poſſ. ſer. l. 5. §. ſatisfactionis. vt in poſſ. leg.* Continui qui ſint, notum eſt. De die hoc primùm tradunt. Itineri faciendo in ſingulos dies Prætorem præſcribere XX millia paſſuum ei, qui cauet iudicio ſiſti præter eum diem quo cauet, & in quem ſiſtere debet. *l. 1. ſi quis caut. & in 1. Inſtitutione. tit. de excuſ. tut.* Primùm librum inſtitutionum, primam Inſtitutionem vocant: ſecundum, ſecundam Inſtitutionem: tertium, tertiam Inſtitutionem. Sic & Theophilus loquitur. Ea temporis præſcriptio lego dari dicitur in *l. ſi cum in prouincia. §. pen. Ex quibus cauſ. ma.* & ab Auſonio ad Theonem,

Millia bis nongenta iubet demenſio legum
Adnumerata reos per tot obire dies.

Id eſt, per dies XC. Sic legendum eſſe apud Auſonium me docuit Pet. Pithœus vir eruditiſſimus. At in cautione Iudicio ſiſti, ſicut diximus, in die ponenda ea dimenſio ſeruatur. Die non poſita, eius definitio remittitur ad virum bonum, ſicut fit in ſtipulatione Epheſi dari. *l. de die. Qui ſatiſd. cog.* Ante diem moriente eo qui ſiſti debuit, ſoluitur ſtipulatio. *l. 4. eod. tit.* Secundò ſub eodem titulo De die notant, biduum interdum pro vno die computari ex *l. 3. §. minorem. De minor.* & ideò ei qui natus eſt biſſexto, priore vel poſteriore die, diem natalem eſſe VI. Kal. Mar. anno ætatis XXV. quo non intercalatur: quem compleſſe oportet, vt videatur maior XXV. annorum. Sic & in aliis pleriſq; cauſis biduum illud pro vno die habetur, vt in vſucapione, & in actione temporali, & in tempore conſtituto condemnatis, id eſt, in actione iudicati, non tamen in lege commiſſoria & ita te-

A ctè accipit Hugolinus *l. 2. De diuerſ. temp. preſc.* conſtituta differentia inter tempus legitimum & conuentionale, ita etiam Græci *lib. 51.* Βασιλικῶν *tit. 3.* Tertiò notant, diebus dominicis præſides debere cuſtodias inuiſere, & curare vt commentarienſes eos tractent humaniter, eiſq. niſi ſuo viuant, præbeant alimonia & lauacra. *l. iudices. C. de epiſc. audien.* Similiter conſtitutum eſt, vt epiſcopi viſitent cuſtodias κατὰ τετράδα, ἢ παρασκευὴν, id eſt, Mercurij, vel Veneris diebus, ſiue ſerui ſint ſiue liberi, vtque curent & moneant præſides ea exequi quæ legibus cauta ſunt de cuſtodia reorum, eis ceſſantibus, vt id deferant Imperatori. Ea
B conſtitutio fuit Græca cuius pars deſideratur in tit. *C. de epiſc. audien.* Integra verò in tit. *de cuſt. reo.* Sententia extat *lib. LX.* Βασιλικῶν, quam inferius exponam commodiore loco. Partem quæ eſt *l. 22. de epiſc. audien* quam habeo, ſubiiciam. Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Μηνᾷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων. Οὐδένας ἐμβάλλεσθαι ἐν φυλακῇ δίχα προστάξεως τῶν κατὰ τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν, ἢ ἐν ἐπαρχίᾳ ἐνδόξων, ἢ περιβλέπτων, ἢ λαμπροτάτων ἀρχόντων, ἢ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκδίκων βουλόμεθα. ἐπὶ δὲ τῶν ἐμβληθέντων, ἢ ἐμβαλλομένων τοὺς φυλάσσοντας τῶν τόπων ἐπισκόπους μίαν ἑκάστης ἑβδομάδος ἡμέραν τὴν τετράδα, ἢ τὴν παρασκευὴν τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς διερευνᾶσθαι, καὶ σὺν ἀκριβείᾳ μανθάνειν τὰς τῶν αὐτόθι κατε-
C χομένων αἰτίας, καὶ εἴτε οἰκέτης τυγχάνει ὤν τις, εἴτε ἐλεύθερος, εἴτε ἐπὶ χρήμασιν, εἴτε ἐπὶ ἄλλοις ἐγκλήμασιν, εἴτε ἐπὶ φόνοις ἐμβεβλημένοι παρασκευάζειν τοὺς ἐνδοξοτάτους, καὶ περιβλέπτους, καὶ λαμπροτάτους ἄρχοντας ταύτης τε τῆς εὐδαίμονος πόλεως, καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ὅσα προσῆκεν ἐπ' αὐτοῖς ἀπὸ τῶν νόμων τοὺς ἐνδοξοτάτους ὑπάρχους περὶ τούτων καὶ ἐπιτιμηθῆναι διὰ τὸ μὴ ἀναγκάσαι ἔξω ἀδείας διδόμενα τοὺς κατὰ καιρὸν φυλάσσοντας ἐπισκόπους εἶναι ῥᾳθυμίαν ἰδίαν γενομένην παρὰ τῶν κατὰ καιρὸν ἐνδοξοτάτων καὶ μεγαλοπρεπεστάτων, καὶ λαμπροτάτων ἀρχόντων, ἢ παρὰ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς τάξεων ταύτην μᾶλλον εἰς αὐτοὺς περιίστασθαι κατὰ τῆς ῥᾳθυμούντων ἀνεχθεῖν εἰκός. Dat. XV. Kal. Feb. c P. Decio Coſ. Τετράδα καὶ παρασκευὴν interpretatus ſum Mer-
D curii & Veneria rectè. Petrus Alexādriæ *can. 15.* Τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν νηστεύειν. τὴν μὲν διὰ τὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τῆς προδοσίας συμβὰν, τὴν δὲ παρασκευὴν διὰ τὸ σωτήριον πάθος. Quartò notant die Sabbati Iudæos non eſſe conueniendos, nullaque munera perſonalia, nullas angarias ab eis exigendas. *l. 12. C. de Iudæis.* Quinto, vt dies Paſchæ, & dies Natalis Domini & Epiphaniarum, qui & τῶν φώτων dicitur, ſint feriati *ex l. omnes. C. de feriis.* Idemq́ue conſtituitur in diebus natalitiis vrbium, qualia fuere Parilia Romæ. Feriatos dies Græci vocant ἀπρακτους & ἀργαὶ ἡμέρας. Sextò, vt is qui in diem dabet, non niſi præterito eo die conueniatur. *§. omnis. In-*
E *ſtit. de verb. obl.* Idemque eſſe in anno & menſe. *l. 27. & 42. de verb. obl.* Septimò, vt ſi eadem die duobus eadem res pignori obligetur, non ſit alter altero potior, ſed ſingulis in ſolidum res ſit obligata pro quantitate debiti. *l. ſi fundus. §. pen. de pig.* Horæ potiorem creditorem non faciunt. Sic *l. 6. in princip. De excuſ. tut.* Vltimò, vt ſi quis ipſo die latæ ſententiæ appellauerit inter acta viua voce, hoc ſufficiat etiam ſi libellum non dederit *l. 5. §. vlt. De appel.* Itemq́ue eodem die iudicem conſequentia quæ deſunt ſententiæ ſupplere poſſe, vt ſi expenſarum condemnationem, vel remiſſionem omiſerit. Sententiæ tenorem ne eo
F quidem ipſo die mutare poſſe. *l. Paulus. l. cum querebatur. eo. tit.* quæ duo tantùm exempla Dynus de die propoſuit. Adiecit & aliud Oldendorpius ex *l. Diuus. de reſt. in int.* Contumaciam purgari ſi quis poſt cōdemnationem eo ipſo die ſedētem Prætorem pro tribunali adierit. Eſt & aliud in *l. vnica. §. pen. D. de quæſt l. 1. de aq. quo. & æſt.*

De biduo. Cap. IIII.

Ex Nou. XCV. primùm notandum eſt, præſidem biduo antequam prouinciam ingrediatur, debere deceſſori ſuo antè
G ſcribere, vt ſibi officia mittat obuiam, qui & tum anonnas publicas deſinet capere. Item condicionem ita datam, Illud facito in diebus, nullo alio adiecto, in biduo impleri debere. *l. inter illam. §. vlt. De ver. ſig.* item ex *l. 1. C. de erog. mil. an.* militibus expeditionis tempore biduo buccelatum, vno die panem dari oportere, biduo carnem veruecinam, vno die lardum. Item ex *l. 1. C. de tract. & ſtat.* iis quibus dantur tractoriæ, i. diplomata curſus publici cauſa, non eſſe ius ſtatiua habendi, i. vllo loco conſidendi vltra biduum. Item ex *l. ædiles. 2. §. vendendi, de ædil. ed.* quod ſolum ſolus Dynus notauit ſub tempus vendi-
H tionis ornata iumenta videri, quæ biduo ante venditionem ornata viſa ſunt. Sed peſſimè cum §. interpretatur. Lex ait emptori dari actionem ex empto, qua petat ſibi tradi iumenta vti optimè ornata fuerant vendendi cauſa, videlicet ſi in ipſa venditione ornata fuerint. nec enim de ornamentis ager, ſi biduo ante

venditionem fuerint ornata, non in venditione ipsa. Hæc est eius §. sententia. Dynus nescio quid aduersi & auersi fingit, emptorem venditori opponere exceptionem bidui. quinimò opponet eam potius venditor emptori ornamenta petenti. Sed fortasse Dyni liber corruptus est, vt sunt omnes omnium doctorum, ita fuere semper negligentius descripti & excusi. Id etiam de biduo adiici potest, libello fieri appellationem intra biduum in propria causa, in aliena intra triduum ex die sententiæ. *l. 1. §. biduum. quan. ap. sit. l. eos. §. fin autem. C. de appell.* quod Græci prætermiserunt. credo quia id Iustiniani Nouella 23. abrogauit.

De tribus, & de quinque diebus. CAP. V.

INterdictum de glande legenda competit vt tertio quoq; die glandem legere liceat, quæ ex mea arbore decidit in tuũ fundum. *l. 1. de glan. leg. l. Iulianus. §. glans. Ad exhib.* Errorem aduocati reum posse corrigere intra triduum. *l. vltim. C. de erro. adu.* Eum qui recusauit iudicem, intra triduum arbitrum eligere debere. *l. vltim. C. de iudic.* His perperam Dynus subiecit præscriptionem dierum quinque, quam dicit obstare ei, qui alium iudicio sisti promisit, si eum sistat post dies quinque, ex *l. & si post tres. Si quis cau.* Non loquitur ea lex de quinque diebus potius, quam de pluribus vel paucioribus. Atenim, Et si post tres aut quinque pluresve dies. Non loquitur de eo qui alium sisti promisit, qui generaliter euitat pœnam sistendo post diem ex *l. sancimus. C. de fideiuss.* sed de eo qui se ipsum sisti promisit, qui mora purgata non pœnam, sed quanti ea res est, euitat. Preterea tantùm abest vt repellat venientem post quinq; dies, vt post plures dies venientem etiam admittat, si modò ius actoris ex mora deterius factũ non sit. qua de re diximus in *l. si insulam. De verb. oblig.* De diebus tamen quinque si quis exemplum requirat, est in *l. 1. C. de tract. & stat.*

De septem, & nouem diebus. CAP. VI.

IDinprimis cauetur *l. 1. C. de venation. ferar.* vt feræ quas duces ad principem transmittunt, septem diebus duntaxat resideant & alantur in singulis ciuitatibus. Equis præscribuntur dies quinque in *l. 1. C. de tract. & stat.* Septem dies qui præcedunt quique sequuntur diem Paschæ, esse feriatos ex *l. omnes. C. de feriis.* quod Georgius in Chronographia, qui editus est perperam titulo Annalium Constantinopoleos. Constantino tribuit. De nouem diebus hoc rectè notatur ex *Nouel. 115.* post mortem debitoris nouem diebus cessare exactionem creditorum, nec nisi post nouem dies à morte debitoris experiri eos posse cum heredibus, qua tamen ex re temporalis eorum actio in periculum non cadet. Nouem illis diebus lugeri defunctum. Refertur etiam in *Nou. 133.* in nonum diem fieri *μνήμας* defunctorum, quod ex paganis sumptum esse iis verbis Augustin. declarat *in quæstionibus super Genesim*: Nescio vtrùm inueniatur alicui sanctorum in scripturis celebratũ esse luctum IX. dies, quod apud Latinos *Nouendial* appellant. Vnde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum seruant, qui magis est in Gentilium consuetudine. Donatus *in Phormione*: In nuptiis septimus dies instaurationem voti habet, vt in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur.

De diebus decem. CAP. VII.

HOc primùm notant, tria edicta proponi in contumacem in singula intermisso spatio x dierum. *l. 69. de iudic. l. properandum. §. & si quidem C. eod. l. vltim. C. de delat.* At *Nouel. 112.* cuique edicto tribuit spatium XXX. dierum. Secundo constitutum factum sine die in decimum diem collatum videri. *l. promissor. §. 1. de const. pec.* qua de re diximus in *l. 41. de verb. oblig.* Tertium pertinet ad appellationum lapsus, quorum extremus dies olim fatalis erat, pro quo Iustinianus præscripsit decem dies. *l. vltim. §. & cum antea. C. de tem. appel.* Quartò notandum, sententiam arbitri aditi sine compromisso confirmari silentio x dierum, id est, nisi intra decem dies litigatores testentur se eius sententiæ non stare. *l. pen. C. de rec. arb.* Similiter à sententia iudicis appellandum est intra dies x. siue propria sit siue aliena causa *Nouel. 23.* sublato veteri iure de biduo & triduo, de quo diximus sup. & in *Nouel. 123.* vt is qui curam episcopo litigat cum clerico, monacho, vel ascetria à sententia episcopi appellet præsidem intra dies x. & vt à præside iterum non

A appelletur, si pronunciauerit iniustè appellatum esse, vel contra vi appelletur. Sextò ex *No. 53.* si reus vocatus extra suum territorium iussu principis, vel præfecti prætorio caueat iudicio sisti, & pareat cautioni, actor verò non compareat, expectari actorem x. diebus, postea reum absolui & instantiam consumi, actorem expensarum nomine condemnari, & incidere in pœnam. Septimò, à lata sententia intra dies decem præfect. prætorio offerendum esse libellum retractandæ litis causa. quæ tamen res non remoratur executionem, si modò victor satisdato caueat de restituenda re sententia rescissa. *Nou. 119.* Libellus ille appel-
B latur *ἀδιαμαρτύρητον*, & in *Nou. 22.* *ἀδιαμαρτυρία*, Gallicè, *Requeste ciuile, & proposition d'erreur*, inter quæ tamen differentia est quædam. Hæc omnia Dynus prætermisit, & proponit illud tantùm de appellatione intra decem dies exponenda, & aliud ex *l. quod si nolit. §. si quid. de adil. edict.* summo errore, quandoquidem in eo non de x. sed de xx. diebus agitur. Non debuit etiam Oldendorpius quasi pertinentem ad causam decem dierum afferre *l. rerum mistura. de vsur. & vsucap.* quæ quod de decem diebus, obiter & exempli tantùm causa dicit.

De XV. diebus. CAP. VIII.

C VT in pecuniariis causis testes euocati XV. tantùm dies cogantur permanere in iudicio *l. pen. C. de testib.* Vt XV. Paschę diebus cesset omnis debitorum publicorum & priuatorum exactio. *l. omnes. l. actus. C. de Feriis.*

De diebus XX. CAP. IX.

QVod proponunt initio est ex illa Cõstitutione Græca quæ desideratur in *tit. de custod. reor.* de qua diximus *cap. 3.* cuius integram sententiam proponam hoc loco. Vt in vrbe regia nemo coniiciatur in carcerem sine iussu maiorum iudicum, nec
D in prouinciis sine iussu præsidum vel locorum defensorum. Notandũ quod de defensoribus ait, habere eos præhensionem. *l. 7. C. de defen. ciuit.* curiosi, stationarii, curagendarii non item. *l. 1. C. de curiosis. l. 1. C. de cohortal.* Nuntiationem hi tamen habent. Item vt episcopi diebus Mercurii & Veneris inuisant reos, & exquirãt causam custodiæ. Si serui fuerint, vt curent intra dies XX. à magistratibus noxios castigari, innoxios domino reddi, vel domino non apparẽte, absolui. Liberos autem homines ex causa ciuili coniectos in carcerem, fideiussoribus datis vinculis liberari. Si fideiussores non inueniant, post dies XXX. solutos carce-
E ribus committi iuratoriæ cautioni, ita tamen vt si litem deseruerint iure suo cadant. In causa criminali ita distinguendum esse. Aut capitale est crimen, aut non capitale. Si non capitale, custodiam datis fideiussoribus, vel eis nõ inuentis, post sex menses exire è carcere. Si capitale, reum delatum à publicis personis, veluti curiosis, aut stationariis, non committi fideiussoribus, sed post sex menses carcere laxari. Delatio fit ab eis sine inscriptione, calumniantes tamen talioni subiiciuntur. Delatum à priuatis personis cum inscriptione, fideiussoribus datis, vel eis non inuentis, post annum carcere laxari. Sed si præsumptio aduersus
F eum faciat, manere eum in vinculis quoad res iudicata sit, ac ne fideiussoribus quidem committi. Re iudicata protinus pœnam exigi siue corporalem siue pecuniariam, ita tamen vt si pecuniaria sit, liceat ei bonis cedere. In extremo statuit pœnam x. librarum auri in præsides & officia eorum nisi constituta seruauerint, & episcopis dat facultatem eo nomine præsides interpellandi & eorum negligentiam deferendi ad principem. Secundò notant ex *No. 53.* *περὶ ἐξημοίρων*, & *Nou. 96.* reum libello citatum non x. vt olim, sed XX. dies habere ad deliberandum, vtrùm cedere aut contendere vel iudicem datum recusare velit,
G nec ante dies viginti cogendum eum contestari litem. Tertiò ex *No. 120.* Si quando ob debita fiscalia necesse sit à domibus sacris prædia vendi, vt actor siue œconomus id per dies XX. proscriptum & propositũ habeat, & ea plus offerenti addicat. Quartò ex *l. 1. §. vlt. C. vt omnes iud. tam ciu. quam mil.* actionem ciuilem vel criminalem quæ in eum qui magistratu aliquo functus est finito magistratu intenditur, intra dies XX. esse finiendam à lite contestata: Iudicem qui intra dies XX. eam non finierit, multam subire x. librarum auri & actionem perimi. Quintò ex *l. vlt. C. de procur.* quæ tamen perit quod esset Græca, vt aliæ omnes
H fere, notant, Si procuratoris fideiussor non se obligauerit ad certum tempus, & is decesserit intra dies XX. alium dari oportere. Sextò ex *l. 1. D. de fugit.* veniam dari susceptori serui fugitiui, si eum intra dies XX. magistratui, vel domino reddiderit. Additur in extremo productionem testium inter præsentes fieri

fieri debere intra dies xx. quod non puto extare in libris nostris. Et aliud *Nouel.106*.

De diebus xxx. Cap. x.

PRIMVM hoc est, priore accusatore mortuo, vel ex iusta causa impedito lege Iulia nomen rei aboleri, repeti tamen ab alio accusationem posse intra xxx. dies vtiles. qua de re est *l. 3. §. vlt. de accus. l. aut priuatim ad Turpil.* Suetonij *in Augusto cap. 32.* Similiter publicè data abolitione, repetendo reo præfiniti sunt dies xxx. *d. l. aut priuatim*. Est & alia abolitio quæ priuatim datur accusatori à magistratu, post quam repeti reus non potest. Sed tamen ipsa petenda est intra dies xxx. ab instituta accusatione, vt constituitur in *l. 3. C. de abolit.* Secundum est, Pupillo remitti pœnam commissi, si intra diem tricesimum vectigal intulerit. *l. Imperatores. §. vlt. D. de publ. & vect.* Commissum appellant τὸ κλεψιτελώνημα. Tertium, Contra apochas intra dies xxx. non solutæ vel non datæ pecuniæ exceptionem opponi, non post dies xxx. Sed neque post dies xxx. ea de re iusiurandum deferri. Excipiuntur apochæ rerum depositarum, publicorum tributorum, & datæ dotis, quibus nunquam ea opponitur exceptio. *l. in contractibus. C. de non num. pec.* Apochæ nomine tria significantur, Professiones solutæ pecuniæ debitæ propriè, Item professiones pecuniæ datæ, vt dotis datæ vel rei depositæ, quas vocant ὁμολογίας ἀποδεικτικάς, Item acceptilationes. Quartum est ex Constitutione illa *de cust. reo.* cuius sententiam exposui *cap. 9.* post dies xxx. in causa pecuniaria custodiam dimitti præstita cautione iuratoria. Quintum, Vt interposita appellatione intra dies xxx. acta cum subscriptione iudicis litigatoribus edantur. *l. iudicibus. C. de appel. Nou. 126.* At in *Nou. 134.* vult Iustinianus ea edi sine vlla dilatione, frustatoria scilicet, vt in *l. 1. C. de relat.* & sic in *l. eos §. vlt. C. de app.* Apostolos dandos esse ait sine vlla dilatione, qui tamen intra xxx. dies dantur ex *d. l. iudicibus*, vt Græci interpretantur rectè. Nam relationis verbo etiam Apostoli significantur. *l. si appellationem. C. eo* Sextum est ex *l. pen. & vlt. C. qui mi. pos.* vt seruorum dominium amittant ij quibus ignorantibus serui militiam vel dignitatem adepti sunt, si re cognita eos intra dies xxx. non reuocauerint. quod tamen tempus seruis qui iam militabant præscribitur à die Constitutionis, non iis qui postea militarint. quod & Latini & Græci interpretes non animaduerterunt. Videntur & alia in re Græci cæcutire. Certum est seruum ingenuum fieri, qui sciente domino militiam vel dignitatem adeptus est. *d. l. pen. & vlt.* quod & Græca Constitutio. *De iure patronatus* Iustinianus expressit, quæ desideratur in titulo de iure patro. Adiiciunt Græci idem esse in liberto, vt excidat iure patronatus qui eum patitur esse militem, quod nusquam reperitur scriptum. & malè interpretantur *l. vlt. C. de liber. & eor. lib.* quæ libertos etiam militantes ait ob ingratitudinis causam in seruitutem reuocari. Si, inquit, militantes docebuntur ingrati. & ita in *l. 1. D. de obs. par. præst.* etiam militibus pietatis rationem constare debere. At illi sic eam accipiunt, quasi hoc ipso quòd militant sine ingrati, atque ideo redigi in seruitutē possint. quod verum esse mihi persuadere non possum. Septimum est de tertio capite legis Aquiliæ, quo tanti damnatur is qui damnum iniuria dedit, quanti res in diebus xxx. proximis plurimi fuerit. *§. capite. Instit. de leg. Aquil.* Est hoc caput legis de vulnerato vel corrupto, & de occisis animalibus, quæ gregatim non pascuntur. Octauum est ex *l. vlt. de tut. & cur. dat.* vt si peregrè agant tutores vel curatores dati, id eis à magistratibus notum fiat intra dies xxx. ex rescripto D. Marci Nonum est ex *l. vlt. C. de iur. delib.* vt heres ex quo scierit apertas tabulas, vel sibi delatā hereditatem, intra dies xxx. incipiat inuentarium, si quidem velit ex inuentario heres esse. Decimum est ex *l. 2. C. de exhib. reis.* Reo exhibendo dati dies xxx. ad componendas res suas. Vndecimum est ex *l. si vindicari. C. de pœnis.* Damnato à principe irato dari iustos dies xxx. de qua *Obser.* v. scripsimus. Duodecimum est ex *l. vlt. C. de delator.* quæ est Constitutio Græca, Bona fiscalia quæ dicuntur ab alio possideri, si incertus sit & ignotus eorum possessor, statim non occupari à fisco. Dies xxx. dari, intra quos de iure suo disceptat apud Comitem rerum priuatarum possessor, qui sua interesse arbitratur. & ea de re edicta proponi iussu Comitis. Decimumtertium est ex *l. 1. de lib. agnos.* Post diuortium intra dies xxx. continuos mulierem debere marito testatò denuntiare, se ex eo esse prægnantem, vt custodes mittat. quod est ex S.C. Planciano. xiiii. est ex *l. vltim. C. de exact. trib.* quæ est Græca, vt post canonicarium missum tributorum exigendorum causa compulsor non mittatur, nisi post mensem à die quo solui debuit. Compulsorem vocat ἐξπρακτορα. Sed huic Constitutioni derogatur *Nou. 128.* Mensem accipimus pro triginta diebus, & è contrario, vt in *l. vlt. C. de iure deliberandi. l. vbi lex. De den. reg. iur.* nonaginta dies pro tribus mensibus, sexaginta pro duobus, & in *l. 3 §. vlt. de suis & legit. her.* clxxxii. dies septimum mensem attingunt. & ita Hippocrates quodam loco cclxx. dies pro nouem mensibus accipit. Aliàs tres menses latius accipiuntur pro diebus xciii. *l. vlt. C. de temp. appel.* xv. est ex *l. 5. C. de erog. mil. anno.* vt actuarij, qui Græcè dicuntur ὑπομνηματοφύλακες, id est, actorum siue commentariorum custodes, intra dies xxx. tradant authentica pittacia. Secundum ea pittacia militibus fit erogatio annonarum, & ideo dicuntur pittacia τῶν ἀννωνοφορῶν. xvi. est ex *Nouel. 17.* Ne à præside λόγος ἀδειας detur vltra dies xxx. Id tempus Iustinianus dicit esse modicum sine συμμετρον, vt & *leg. 1. §. hoc interdicto. De iti. actúque pri.* λόγος ἀδειας, id est, ἄδεια, vt in *Nouel. 128.* & edicto 2. Gallicè, *Franchise.* Est & λόγος πίστεως siue πίστις in *Nouel. 5.* & in edicto de officialibus, Gallicè, *Sausconduit.* xvii. est id de quo diximus *cap. 7.* edictis singulis quibus contumaces euocantur, hodie esse præscriptos dies xxx. xviii. adiici potest ex xii. tab. de diebus iustis xxx. iudicato faciendo, qui tamen sunt mutati in dies lx. postea in menses iiii. Constitutione Iustiniani. Erant & Romæ olim xxx. dies iusti auctore Festo Pompeio & Macrobio Theodosio, cùm exercitus esset imperatus, & vexillum in arce positum. xix. adiici potest ex *l. pen. C. de Cust. reo.* Intra diem tricesimum Commentariensem semper debere numerum custodiarum & qualitatem præsidi inculcare, quod lib. lx. Βασιλικῶν interpretantur non malè, κατ' ἐκάστην ἡμέραν τριακοστήν. Vltimò Græci hoc adiiciunt, quod vnde sumierint nescio, Καὶ αἱ ἐξαβολαὶ τῶν μαρτύρων ἐντὸς λ' ἡμερῶν προχωροῦσιν, quibus verbis significari puto, exceptiones testium esse opponendas intra dies xxx.

De diebus xl. Cap. xi.

HOc tantùm notant, vt diebus xl. ante diem magnum Paschæ cesset cognitio criminalium quæstionum ex *l. quadragesima & l. prouinciarum. C. de feriis.* Excipitur latronum & maximè Isaurorum quæstio. hi namq; puniri etiam possunt ἐν τῇ ἁγίᾳ ἑορτῇ, inquiunt. Isauros ad eam legem Græci interpretantur ἀρχιληστὰς φονεῖς ἢ ὡς χορσαρίους φασίν. Apud Nicetam κουρσάριοι sunt piratæ. & ita vulgò hodie appellantur. Adiicit Oldendorpius ex Accursio in *l. prægnantis. De pœnis.* mulierem vltimo supplicio damnatam pleni vteri gratia dilata executione, post partum seruari dies xl. quod Accurs. tradit sine lege. Opus est maximè lege in temporum præscriptionibus. Et *l. 2. § si non propter. Si quis cau.* nihil pro Accurs. facit. Exceptionem tantummodò dat ei, quæ post partum decubuit, At non omnes puerperæ decumbunt, vel non per dies xl.

De diebus l. Cap. xii.

VT præsides finito magistratu, & adsessores, & domestici eorum l. dies in prouincia commorentur actiones prouincialium excepturi. *l. 1. C. vt omnes iudic. tam ciuil. l 3. C. de adsess. Nou. 8. 95. 128 161.* Vt tutores & curatores ex quo scierint se tutores datos, intra dies l. continuos excusent se *l. 13. D. de excus. tut. l. 6. C. eod.*

De diebus lx. Cap. xiii.

PRIMVM hoc est, vt ex die diuortij intra lx. dies vtiles vir iure mariti adulterij accusare vxorem possit. *l. 6. C. ad l. Iul. de adult.* Corn Tac. *lib 11.* Sexaginta dies ad consiliandum datos. Iure mariti, id est, vt præferatur ceteris, & vt accuset sine inscriptione. *l. quamuis. 2. C. eo.* Hoc quidam putant abrogari *Nouel. 117.* quæ exigit à marito inscriptionem. Ex Græcis quidam dicunt sic intelligi eam posse, vt inscribat se maritus post dies lx. malè. nam loquitur de marito qui accusat vxorem adulterij cōstante matrimonio, quod olim non licebat. *l. crimen. C. ad leg. Iul. de adult.* Ex ea Non licet. Dies autem illi lx. à soluto matrimonio numerantur. Puto illos rectius sentire, qui, & quod ad inscriptionem attinet, ius vetus ea No. abrogari tradunt. Hodie igitur nō probans maritus incidet in talionem: hæc enim est inscriptionis condicio. Olim non subscribebat crimini, atq; adeò nō incidebat in talionem. Quod enim est scriptum in *l. si eumi. §. vlt. D. ad leg. Iul. de adult.* ad S.C. Turpilianum referēdum est, l. ad pœnam quinque librarum auri. *l. 3. §. vltim. D. de præuaric. l. abolitionem. C. ad leg. Iul de adult* non ad pœnam talionis. Secundum est, vt qui vult fisco opponere compensationem, intra duos

menses probet sibi deberi id quod deducit in compensationem, A
alioquin non admittitur compensatio *l. aufertur. §. qui compensatione. D. de iur. fisc.* Tertium est de actione redhibitoria quæ diebus LX. vtilibus siue duobus mensibus concluditur certis ex causis, quòd non præstentur cautiones ædilitiæ. *l. si venditor. D. de ædil. edict.* quòd conuenit vt si res empta displiceret, redhiberetur certo tempore non expresso. *l. quod si nolit. §. si quid ita. eod.* quòd iumentorum venditorum ornamenta non tradantur. *l. ædiles. 2. eod. tit.* Aliàs redhibitoria actio sex mensibus vtilibus concluditur. Quartum est ex *l. tutor. §. vsura. D. de admin. tut.* Vt singulis annis duos menses habeat tutor immunes à præstandis B
vsuris pupillaribus: hoc ei laxamentum datur exigendæ & rursus occupandæ pecuniæ causa, atque ita vsuras non præstat statim, i. continuò, sed intermissis quoquo anno diebus LX. *Nou. 72.* Græci hoc ita accipiunt, quasi à suscepta administratione post menses duos vsuris alligetur: malè, nam huic rei præstituti sunt sex menses. *l. si tutor D. de adm. tut.* Quinto loco proponũt quod est in *l. vbi lex. De diu. reg. iur.* Sed aliter ac sit in ea lege scriptum: nam in ea scriptum est, lege duorum mensium faciente mentionem, etiam sexagesimo primo die venientem audiri: quod videtur falsum. Eum enim qui venit LXI. die, post duos menses veni- C
re certum est, quandoquidem mensem vulgò pro XXX. diebus accipimus, vt dictum est supr. *cap. 10.* vel si latius accipiantur, vt in temporibus appellationum, cur non potius dicitur etiam LXII. die venientem audiri? At Græci ita scribunt: Ἐὰν δύο μῆνας ἔχῃ ὁ νόμος καὶ ἑξηκοστὴν ἡμέραν ἀντὶ τούτων προσδέχονται quod valde probo: nam ita in *l. pater. Ad l. Iul. de adulter.* traditur in diebus LX. & ipsum diem sexagesimum esse. Sextum est ex *l. publicas. & l. omnes. C. de fer.* Duos menses esse feriatos à forensibus negotiis, reseruatos scilicet æstiuis, vt est legendum in *d. l. omnes.* feruoribus mitigandis & autumnis fetibus decerpendis: hæ sunt D
messium & vindemiarum feriæ. Minutius Felix *in Octa.* Sanè & ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant. Cessabant etiam eis mensibus scholæ, vt Augustinus indicat 7. *Conf. c. 2.* Excipiuntur in *d. l. publicas* causæ fiscales, quæ agi illis mensib. possunt. Excipiuntur & pistoriæ, id est, vt Græci interpretantur, de mancipibus, περὶ μαγκίπων ἤτοι ἀρτοποιῶν, rectè. Mancipes enim sunt curatores pistrinorum. Qui in *Nouel. 80.* dicuntur προεστῶτες τῶν ἀρτοποιικῶν ἐργαστηρίων. Ab Harmenopulo *titul. de dign.* dicuntur mancipes. quod sumpsit ex *lib. 6. Βασιλικῶν. tit. 6. cap. 1.* & in *l. 1. D. quod cuiusque vniuers.* pro pistorum libri Βασιλικῶν habent mancipum, ex quibus etiam didicimus ita esse in ea legendum, pistorum & nauiculariorum & quorundam aliorum. Ma- E
lè autem quidam *l. omnes,* accipiunt de mensibus quattuor, ex quibus fuit interpres Cod. Theodosiani ad *l. 2. de feriis,* vbi etiam recenset legem quandam Theodorici regis, quæ ad verbum quibusdam codicibus malè à quibusdam posita est post *l. 1. de feriis,* cùm nec libri veteres nec Græci eam agnoscant. Damnauit eam Alc. *lib. VI.* παρέργων, sed cuius esset, aut vnde sumpta esset, nesciuit. Septimum est ex *l. 3. C. de iur. emphyt.* vt emphyteuta si velit ius emphyteuseos vendere, id testato denunciet principali do- F
mino, nolente domino emere, post duos menses id alteri iure distrahat, cogaturq́; dominus nouum emphyteutam suscipere accepta precij parte quinquagesima. Octauũ est ex *l. in fraudem. §. fiscalibus. D. de iur. fisc.* vt fiscalibus debitoribus petentibus dilationem, in maioribus summis non plus quàm tres menses, in minoribus nõ plus quàm duo prorogentur. Nonum est ex Constit. Græca, quæ desideratur in fine tit. *De bon. proscr.* Vt qui detinent bona damnatorum perduellionis, in vrbe regia intra menses duos, in prouinciis intra octo ea deferant fisco. alioquin præ- G
ter bonorum restitutionem in quadruplum damnantur. Decimum est ex *l. 2. C. de sec. nupt. & l. non tantum. C. de legat.* paruum tempus duorum mensium intelligi. Olim fœminis præfiniti erant X. menses luctui peragendo. Ouid. *1. Fast.*

Per totidem menses a funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Seneca *de consolatione.* Maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebri mœroris publica Constitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Et ob id lege Iulia Miscella intra annum nubenti remittebatur hæc condicio, Si iterum non nupserit, quia luctui H
nondum erat præfinitus annus. *Nouel. 22.* Postea Theodosius adiecit duos menses, vt scilicet integrum annum lugeretur maritus, quos dum adicit, paruum tempus se adicere dicit in *d. l. 2.* Inde auctores qui post Theodosium scripserunt, non de decem mensibus, sed de anno luctus loquuntur, & qui ante, annum accipiunt pro X. mensibus. Sidonius IIII. *Epist.* Si decessisset æger, tribueret heredibus annui luctus tempus immune. Apuleius VIII. Si luctu legitimo miserrimæ feminæ necessarium concesseris tempus, quoad residuis mensibus spatium reliquum compleatur anni. XI. est ex *l. vlt. C. de fideic. lib.* vt seruo legato ea condicione vt manumittatur, post duos menses, à lite contestata cum herede legati nomine, seruus ipso iure liber fiat. Similiter seruus venditus ea lege vt manumittatur non addito tempore, ipso iure liber fit intra menses duos. *l. vlt. D. qui sine man. ad lib. per.* XII. est ex *l. 1. C. de temp. ap.* ei qui ad honorem vel munus publicum nominatur duos menses dari exequendæ appellationis causa. Ad eam valdè pertinet *l. 2. C. Th. de decur.* quæ significat mensem non accipi ex initio Kalendarum, sed ex numero dierum, i. vt XXX. dies habeantur pro vno mense, atque ita duos menses feriarum accipi non est dubium. XIII. est ex *l. pen. C. de fideiuss.* fideiussorem sine scripto acceptum iudicio sistendi causa non teneri vltra duos menses. nec enim præsumitur in longius tempus fideiussisse. Sine scripto acceptus videtur in priuatis causis, etiam si apud tabularium fideiubeat οἷς ἐν καταθέσει. At in publicis causis hæc testatio siue depositio pro scriptura est. XIIII. est ex lege Iulia, quæ instituta accusatione adulterij, vetat seruos manumitti & alienari intra dies LX. ne quæstioni subducantur. *l. 3. & vltim. C. ad leg. Iul. de adult. l. prospexit. D. qui & a quibus man.* XV. est ex *Nouel. 66.* Vt Nouellæ constitutiones post duos menses quàm insinuatæ fuerint, vim obtineant. XVI. est ex *Nouel. 82.* Vt si à indicibus datis appellentur qui dederunt, causa appellationis exerceatur, & peragatur intra menses duos, post quos tempora fatalia currant, nec post fatalia impetretur reparatio. *l. 3. C. Th. de rep. ap. l. 2. §. sin autem C. de temp. app.* XVII. vt criminalis causa, quæ mouetur aduersus Clericos, apud Præsidem prouinciæ intra duos menses finiatur. *Nouel. 83.* XVIII. est ex *No. 96.* vt actor non antè possit libello reum conuenire, quam satisdederit intra menses duos litem à se contestatũ iri, vel omne damnum reo in duplum præstitum iri vsque ad quantitatem aureorum XXXVI. XIX. adici potest, LX. dies ex XII. tab. debitores habitos in vinculis auctore Gel. *lib. 20. c. 1.* Adiiciendum item, Ab herede inuentarium quod quidem iam diximus *s. c. x.* inchoandum esse intra dies XXX. absolui debere intra dies LX. *l. vlt. C. de iur. delib.* Ita si vt ad inchoandum & perficiendum inuentarium habeat heres menses tres, quod dari etiam tutori ad conficiendum inuentarium bonorum pupillarium Harmenpolus scripsit *lib. 5. Epit. tit. 11. ex lib. 35. Βασιλικῶν tit. 11. & lib. 37. tit. 7.* Sed iam de tribus mensibus tractare proprio capite incipiamus. Addatur tamen aliud *l. 1. C. de natur. lib.*

De tribus mensibus. CAP. XXIII.

PRIMVM est ex *l. 1. C. de dilatio.* Vt si dilatio petatur testium, vel instrumentorum ex eadem prouincia exhibendorũ causa, non plus quàm tres menses prorogentur. Potest etiam adici quod de dilatione trium mensium allatum est *proximo capite, sup. ex l. in fraudem. § fiscalibus. de iur. fisc.* & de inuentario conficiendo intra menses tres. Secundum quod Eustathius proponit est huiusmodi, scriptum heredem posse intra menses tres renuntiare hereditati, nec teneri creditoribus, etiam si antè cognouerit se heredem esse. Hoc tradit quasi renunciationi hereditatis siue deliberationi sint præscripti tres menses, quod est falsum. Id sumit tamen ex *l. vlt. C. de iur. deliber.* in illo loco, intra trium mensium spatium, quæ verba non ad renuntiationem, sed ad confectionem inuentarij referenda sunt, nempe hoc pacto, si heres intra trium mensium spatium, intra quos adire potuit ex inuentario, hereditati renuntiet: ex quo illud etiam efficitur perperam illi loco opponi *l. scimus. §. vlt. C. de inoffic. testam.* Tertium est, litem nuntiationis noui operis intra tres menses esse finiendam. *l. vltim. C. de ædific. priu.* Post tres menses cum cui nuntiatum est nouum opus impune ædificare, præstita cautione de opere restituendo. Similiter lis originis, siue de condicione curiali intra tres menses definienda est. *l. generali. C. de decurio.* Quartum est ex *Nou. 100.* Vt soluto matrimonio post biennium, intra decennium exceptio, vel querela non numeratæ dotis non nisi intra tres menses opponatur. Quintum est ex *Nouel. 115.* Vt si vnus ex litigatoribus post cognitionalia certamina renuntiauerit suis allegationibus quasi nullas prætcrea prolaturus, alter nolit renunciare, sed cũctetur & moras trahat, diffidens causæ suæ, & fingens se alias quasdam habere allegationes quas

nes quas sit prolaturus, eo nomine non plus quàm tres menses ei prorogentur. Solemne erat in dilationibus dandis trium mensium spatium. Secutum est ex *Nou. 123.* Vt si quando ex laicis eligatur episcopus, non antè ordinetur, quàm tres menses clericus inter clericos fuerit, & vt accusatore eius qui ad episcopem electus est absente, nec accusationem implente, intra tres menses, rem mox definiat is qui episcopum ordinaturus est. Dynus pleraque ea iis quæ diximus de duobus & tribus mensibus, adfert. Sed valdè deprauatus est liber Dyni, & eadem sæpius quasi diuersa in eo inculcantur, quædam etiam falsa. Addatur aliud ex *Nouel. 119. cap. 6.*

De c. diebus. Cap. XV.

COGNATIS & agnatis dari centum dies vtiles ad bonorum possessionem petendam ex quo se vocatos scierunt. *leg. 2. C. qui adm. l. 3. D. vnde cog. l. 1. §. sin. intra. D. de succ. edict.* Similiter intra centum dies adeunda est hereditas ex solemni lege testatoris, Titius heres esto, cernitoque in diebus c. proximis quibus scieris poterisq;, Nisi ita creueris, exheres esto, vt in Frag. Vlp. *tit 22. l. si Titio. §. 1. quan. dies leg. ced. l. 3. §. & si heredes. de minor.* & ita diem aditionis accipere oportet in *l. Pannonius. de adquir. her. l. regula. §. si filiusfam. De iur. & fact. ignor.* Interdum lege definitur aditionis siue deliberationis tempus, vt in specie *leg. scimus. §. vlt. C. de inoffic. test.* Si filius exheredatus acturus sit de inofficioso testamento herede adeunte, præcipitur namque heredi, ne longior mora fiat exheredato, inter præsentes vt adeat intra sex menses, inter absentes intra annum. Aliàs verò à prætore aditionis siue deliberationis tempus datur, & quidem centum dies plerumque ad consultandum dantur. Possunt & plures. At ex Constitutione Iustiniani certa sunt tempora, nec iam in arbitrio iudicantium. A principe annus datur, à ceteris nouem menses. *l. vlt. §. sed quia. C. de iur. del.* Sed & olim sæpius *l. 3. D. de iu. delib.* Ex ea Constitutione semel tantùm datur dies ad deliberandum. Est verò multo melius hodie ex inuentario se pro herede gerere, quàm ex deliberatione. nam ex deliberatione heres tenetur in solidum creditoribus hereditariis, nec falcidiæ beneficium habet. Ex inuentario heres tenetur pro viribus hereditatis, & falcidiæ beneficium habet. Verùm contractiora sunt inuentarij, quàm deliberationis tempora. Inuentarij sunt trium mensium. Deliberationis anni, vel nouem mensium. Quid si ex deliberatione & inuentario se pro herede gesserit? Quia ex deliberatione, tenetur in solidum creditoribus. Quia ex inuentario, Falcidiam saluam habet *d. l. vlt.*

De mensibus quattuor. Cap. XVI.

PRIMVM est ex oratione D. Marci, vt si vnus ex sociis altero cessante communes ędes refecerit, repetat impensas pro parte cum vsuris centesimis intra menses quattuor, post quattuor menses vt dominium ædium ei addicatur in solidum, & *sumptuũ. l. cum duobus. §. idem respondi. D. pro soc. l. 4. C. de ædif. pri.* Secundum est ex *l. in consiliarius C. de adsessor.* qua cauetur, ne quis in sua prouincia præsidi adsideat vltra menses quattuor. *l. hi qui. D. ex quib. cau. maio.* quod constituitur ne quid in suos gratiosè vel per calumniam admittat, auctore Paulo *lib. 5. sent. tit. 12.* Tertium est ex *l. quinquaginta. D. de excus. tut.* Tutore nominato se excusante, à die nominationis intra menses quattuor continuos causam excusationis excutiendam & definiendã esse. Quartum est ex *l. 2. & 3. C. de vsu rei iud.* Tempus faciendi iudicati esse quattuor mensiũ, à quibus currunt vsuræ centesimæ. Quintum est ex *l. vlt. C. si pend. ap. mors inter.* intra certa tempora appellandum, hodie intra dies x. vt diximus *cap. 7.* dato libello, nisi ipso die cõdemnationis reus viua voce appellauerit. Intra certa tempora edenda sunt acta, dandi apostoli, puta intra dies 30. vt *cap. 10.* Est etiam intra certa tempora exequenda & agenda appellationis causa, de quibus dicam hoc loco. Pauci reperientur qui ea perfectè nouerint. Fuêre olim duo lapsus, & post secundum reparatio ex rescripto principis, varia tempora pro varietate iudicum & causarum, nec in omnibus reparatio, vt ex Cod. Theod. constat. Hodie sunt quattuor lapsus, & post quartum reparatio ex rescripto principis, nec tamen reparatio, nec tempora eadem semper. Reparatio duplex est, quæ Græcè *ἀνανέωσις*: Legitima vt post primum lapsum, reparatio prima: post secundum, id est, post primæ reparationis lapsum, secunda: post tertium, tertia: post quartum est reparatio ex rescripto, ex gratia, non ipso iure. Nunc finge, appellatione interposita ante primum lapsum, puta intra menses sex cùm adhuc superessent menses duo, litigato-

A rem vitæ decessisse: heredi eius non reliquum duntaxat temporis procedet, sed quattuor menses prorogabuntur, ad agendam appellationem: qui nec current ex morte litigatoris, sed ex quo finitum erit tempus heredi deliberandi causa datum. Hic est eius legis sensus. Itaque nihil ei obstat *l. cum antiquioribus. C. de iur. delib.* quæ non de tempore appellationi præstituto loquitur; an defuncto interim litigatore reliquum dumtaxat tempus heredi procedat, sed de tempore deliberationis, puta de anno, qui hodie petitur à solo principe ex *l. vlt. eod. tit.* an herede interim moriente, reliquum duntaxat tempus heredi heredis relinquatur. Diuersæ sunt quæstiones. Diuersum item ius. Heredi nouo, noui quattuor menses proroganttur ad agendam appellationem. Heredi heredis nouo, noua deliberationis tempora non prorogantur. Litis incertior est, quàm hereditatis causa. ideoq; laxiora vbique litibus agendis, quàm hereditatib. adeundis tempora præstituũtur. Sed vt summatim exponamus, quæ sint tempora exercendæ appellationis, Si ad sacrum auditorium appellatur, ab spectabilibus vel à iudicibus delegatis à principe, sex vel tres menses tribuuntur pro diuersitate prouinciarum. Si ad ordinarios iudices, à delegatis siue pedaneis duo menses, vt & sup. C diximus *cap. 13.* Post horum lapsum, datur mensis. Post primi huius mensis lapsum, datur alter. Rursus post hunc, tertius. Post tertij mensis lapsum, id est, post quattuor lapsus, intra mẽses tres reparatio ex rescripto datur, si à viris spectabilibus appellatum sit. Si à iudicibus delegatis, reparatio non datur, & fit executio sententiæ statim post quartum lapsum *d. l. 2. & vltim. C. de repar. ap. Nou. 126. & 82.* Ad summam aliàs tempora exercendæ appellationis anno concluduntur, aliàs nouẽ mensibus, aliàs quinque. Vniuscuiusque lapsus extremus dies erat fatalis, id est, eo agendæ erat causa, non citeriore. Verùm Iustinianus decem dies D fatales fecit, quinque ante lapsum, & alios quinque post lapsum, vt diximus *cap. 7.* qui ideo fatales vetera dicuntur, quòd eis disceptetur causa. Est in causarum disceptatione fatum aliquod *l. 41. Cod. Theod. de appellat.* & inde experiri de iure dicimus, id est, periculum facere. Dicuntur & temporales dies. *l. præcipimus. C. de appellat. l. 2. C. de temp. appell. l. 63. C. Th. de app. l. vltim. Cod. Th. de rep. appellat.* Hæc verò tempora sunt præscripta ad agendam & introducendam appellationem. Causa autem appellationis inchoata, peragenda est intra annum, vel saltem biennium. *d. l. vlt. §. illud etiam. C. de temp. appellat. Nouel. 49. vel 50.* E *& 126.* Sed de his satis. Sextum est ex *Nouel. 68. vel 69.* procuratori siue actori absente domino, ex cuius ædibus præsenti vicino fit iniuria, si dominus sit in proxima prouincia, quatuor menses dari ad eum euocandum quod congruit cum *l. 15. Cod. Th. de iuro fisc. leg. 41. Cod. Th. de appellat.* Septimum est ex *Nouel. 123.* vt presbyteri & diaconi, & hypodiaconi vocentur ad legitimam tutelam vel curam, & gerant, si modò intra menses quatuor, ex quo se vocatos cognouerint, eam sua sponte suscipere se profiteantur, inuiti nullam tutelam vel curam suscipiunt. *l. generaliter. C. de episcop. & cleric.* qua de re extat epistola F quædam Cypriani ad clerum & plebem Furni constituram *lib. 1. & Nouel. Leonis 68.* qua adicitur posse tamen eos creari dispensatores siue curatores testamentorum. qua de re dubitabatur propterea quòd vtrique *ἐπίτροποι* appellantur. Octanum est ex *Nouel. 124.* vt si litigator vti oportet iurauerit se nihil dedisse vel promisisse, & intra menses quatuor à lata sententia periurij conuincatur, coerceatur pœnis tripli, vel dupli ex Constitutione comprehensis. Post quattuor menses tuebitur se præscriptione.

G

De mensibus quinque. Cap. XVII.

DE primo diximus superiore capite, tempora exercendæ appellationis, quoties à iudicib. pedaneis appellatur, ad summam concludi mensibus quinque. Alterum est ex *l. vlt. Cod. de priu. schol.* vt scholares quibus commeatus datus est, intra menses quinque ciuiliter conueniri nequeant. Scholares milites sunt vt ad cum tit. *de priuil. schol.* ostendimus. Sub hoc tit. de quinque mensibus, Dynus falsò ponit duo exempla, quorum vnum est de tribus mensibus ex *l. 1. C. de dilat.* alterum de sex ex *l. secundum. §. vlt. D. de adil. edict.*

H

De mensibus sex. Cap. XVIII.

PRIMVM hoc est, vt qui à peræquatore desertum agrum accepit, firmo iure eum teneat, reliqua prioris possessoris non soluat. Si superueniat qui agrum vindicet dominij, aut hypothe-

cæ iure & euincat, meliorationis ſumptus ab eo conſequatur, ſi modo is veniat intra ſex menſes poſt addictionem agri. Venienti poſt ſex menſes, præſcriptio obſtat. *l. vlt. C. de cenſi. & cenſitor. l. locorum. C. de omni agro deſert.* II. eſt de actione redhibitoria quæ ſex menſibus vtilibus concluditur. *l. ſi venditor. §. vlt. D. de ædil. edict.* Excipiuntur caſus expoſiti ſup. *cap. 13.* III. eſt de actione æſtimatoria Quanto minoris, quæ ex hac cauſa ſex menſibus vtilibus concluditur, quòd ædilitiæ cautiones non præſtentur. *l. ſi venditor. D. eod.* Aliàs anno vtili concluditur. Quartum eſt ex *l. ſi tutor. D. de ad. tut.* vt tutor à ſuſcepta adminiſtratione intra ſex menſes occupet pecunias pupillares, cui opponitur *l. tutor. §. vſuræ. eod. tit.* quam expoſui ſup. *cap. 13.* Quintum eſt ex *l. 1 C. vt omn. iud. tam ciuil.* Præſidem qui finito magiſtratu contrà præcepta legum ante dies L. prouincia exceſſit, reuoci, & in prouincia remanere per ſex menſes prouincialium actiones excepturum. Ait Euſtathius: [illegible] Manifeſtum eſt prouinciam ab eo vocari θέμα. & ita Zonaras *in Heraclio*, [illegible], id eſt, ex prouinciis. Theodorus Hermopolites *lib. VI. tit. 1.* [illegible] & alio loco: [illegible] Itaque apud Harmenopulum *lib. 1. tit. 4. & lib. 3. titul. 3.* [illegible], & [illegible], malè interpretatur delegatos ſiue pedaneos. Interpretari oportuit, prouinciales. Sextum eſt *Nouel. 6.* vt ne ex monachis, vel clericis ordinetur epiſcopus, niſi ſex menſes in clero permanſerit: quod mutatur *Nou. 123.* & pro ſex menſibus tres præſtituuntur etiam in laicis. Septimum eſt ex *Nou. 59.* vt ſi œconomi eccleſiæ non ſoluant decanis & aſcetriis conſuetudines ſiue ſportulas, quæ illis pro elatione funerum erogari ſolent, ex mora ſex menſium alligentur vſuris trientibus: fiebant funerum elationes ſumptibus eccleſiæ, non defunctorum, & non à clericis, ſed ab aſcetriis mulieribus, & acoluthis, & decanis. Aſcetriæ pſallebant quaſi præficæ olim. Acoluthi iuuenes deferebant funalia. Decani ferebant lectum, qui & lecticarij & copiatæ, veſpilliones olim. Octauum eſt ex *l. non tantum. D. de excuſ. tut.* Tres tutelæ excuſant à quarta, niſi ſi qui ex iis quorum tutela geritur vel defertur, proximi ſint pubertati, vt quia ſemeſtre duntaxat tempus ſupereſt. Nonum eſt ex *No. 131.* vt piorum legatorum fructus & vſuræ, & acceſſiones omnes à tempore mortis debeantur, ſi in eis præſtandis heres ſex menſibus moratus ſit. Reliquorum legatorum vſuræ & fructus ex tempore moræ debentur, ſi fuerint per damnationem, vel ex tempore aditionis, ſi per vindicationem, non ex tempore mortis teſtatoris. *l. vlt. C. de vſur. legat.* Decimum eſt ex *Nou. 123.* vt ſi intra ſex menſes non eligant epiſcopum ij ad quos electio pertinet, ius eligendi deuoluatur ad ordinatorem. Vndecimum eſt ex *l. 1. C. de dilat.* vt ſi dilatio petatur inſtrumentorum vel perſonarum exhibendarum cauſa, ex continenti prouincia non plus quàm ſex menſes prorogentur, ſi ex tranſmarina, non plus nouem, ſi ex eadem, non plus quàm tres. XII. eſt ex *lege ſancimus. C. de fideiuſ.* vt ſi quis fideiuſſerit reum iudicio ſiſti intra diem certum adiecta pœna, puta intra ſex vel octo menſes, ex die pœna ſtatim non exigatur, ſed dentur fideiuſſori ſex menſes, intra quos ſiſtendo reum euitet pœnam ipſo iure commiſſam ex priore lapſu. XIII. eſt ex Conſtitutione græca *De cuſt. reo.* de qua diximus *cap.* IX. vt cuſtodiæ certis caſibus vinculis liberetur poſt ſex menſes. XIIII. eſt ex *l. vltim. C. de iur. fiſc.* vt omnis cauſa fiſcalis poſt litem conteſtatam finiatur intra menſes ſex, & ideò in *leg. properandum. C. de iud.* meritò excipiuntur cauſæ fiſcales. XV. ex Conſtitutione quadam græca, quæ deſideratur in titul. *De proc.* vt procuratore ad litem defuncto, intra dies XX. domino peregrè agenti in longinqua prouincia dentur ſex menſes, intra quos vel alium det procuratorẽ, vel ipſe veniat. Sed ſi ſit in proxima prouincia, tempus arbitrio iudicis conſtituetur, de qua dixi etiam aliquid ſupr. *cap. 9.* XVI. eſt de reſcripto Antonini, quo cauetur vt legatarij poſt ſex menſes quàm petere cœperint etiam in res proprias heredis inducantur, inde fructus percepturi quoad ſatis fiat. *l. 5 §. Imperator. D. vt in poſſeſ. legat. l. certa. Cod. eod. tit.* XVII. eſt ex *l. vlt. D. de commeatu*, vt ſcriniarius vel magiſterianus, vel palatinus qui commeatum accepit, ſi ſupra commeatus diem ſex menſibus abfuerit, quinque ſequentibus poſtponatur. XVIII. eſt ex *Nouel. 101.* vt ſi cognatus non curialis velit ab inteſtato cognato curiali ex aſſe ſuccedere, intra ſex menſes apud acta ſe curiæ offerat, alioquin dodrans curiæ debetur. XIX. addendus eſt caſus, quo intra ſex menſes adeunda eſt

A hereditas, ne fiat mora filio exheredato. *l. pen. §. vltim. C. de inoffic. teſtam.* de quo diximus *cap. 15.* XX. pertinet ad legem Æliam Sentiam, vt ſi minor XX. annis velit ancillam manumittere, hæc iuſta ſit cauſa, ſi manumittat matrimonij cauſa, dummodo intra ſex menſes iuret ſe eam ducturum. *l. ſi collectaneus. §. vltim. D. de manum. vindic.* XXI. eſt, vt in adultera crimen ſex menſibus vtilibus extinguatur. *l. 1. §. accuſationem. D. ad Turpil. l. ob commiſſa. C. eod.* XXII. eſt ex *l. ſi appellationem. C. de appellatio.* quod etiam c. XVI. adiiciendum eſt, Vt ſi ſpectabiles vel clariſſimi iudices oblatam appellationem non recipiant, nec dare Apoſtolos velint, hac de re querela proponatur intra annum vel
B ſex menſes ſecundum diſtinctionem eius legis. Si iudices delegati nolint eam recipere, intra menſes quatuor. Poteſt & aliud addi ex *l. ſi legatum. De op. pub.* & aliud ex *l. obſiſtere. Cod. de an. & trib.*

De VII. VIII. IX. XI. *menſibus.*

CAP. XIX.

SEPTIMO menſe naſci partum perfectum & legitimum. *l. ſeptimo. D. de ſtatu hom.* quod Pythagoræo numero Paulus adſcribit
C *IIII. ſententiarum, titul. 9.* & Cenſorinus De die natali. Septimo, inquit, partum iam eſſe maturum, eo quòd in omnibus numeris ſeptenarius plurimùm poſſit. Idem & alij innumeri. Sexto vel octauo perfectus non naſcitur. Vndecimo menſe à morte mariti genitus non eſt legitimus ex *No 39.* quod pugnat cum reſcripto quodam Adriani, de quo Gellius *lib. 3.* quod ita poteſt defendi, ſi edatur ſub initium menſis XI. non ſub finem. De menſibus octo vnum expoſuimus *cap. 13.* ex Conſtit. græca *de bonis proſcriptorum* Alterum eſt ex *Nouel. 69.* Procuratori cui lis mouetur, ad dominum euocandum ex proxima pro-
D uincia dari IIII. menſes, ex longiori ſex, ex remotiſſimis octo, vel IX. cui adiungenda eſt etiam *l. 1. C. de dilat.* & quod dictum eſt *cap. 16.* tempora appellationis exercendæ interdum concludi nouem menſibus & *cap. 15.* ad deliberandum nouem menſes dari à iudicib. De decem menſibus falsò Dynus notauit ex *Nou. 124.* quod eſt de quatuor.

De anno. CAP. XX.

QVOD primo loco notant eſt de primo capite legis Aquiliæ, quo tanti reus damnatur, quanti res eo anno plurimi fuerit. Id caput eſt de occiſo homine vel quadrupede, quæ pe-
E cudum numero ſit. *l. ait lex. D. ad leg. Aquil.* Annum continuum intelligimus, qui conſtat ex CCCLXV. diebus continuis. *l. ita vulneratus. §. æſtimatio. D. eod. l. cum heres. §. Stichus. D. de ſtatu lib. l. anniculus. 2. C. de verbor. ſign.* Cicero *de nat. deor.* Circuitus ſolis orbiom V. & LX. & CCC. quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam. Sic legendum. Anniuerſarium annum ſatis nouè dixere Impp in *l. 4. C. de ſuſcept.* Annum verò vtilem dicimus, qui conſtat ex CCCLXV. diebus vtilibus. & ita in annalibus actionibus, quæ annua præſcriptione excluduntur, ſemper annum accipimus. Enumerabo breuiter
F hoc loco, quem ſecundum facio, omnes annales actiones. Actio de peculio poſt mortem, emancipationem, manumiſſionem, alienationem eius qui in poteſtate noſtra eſt, vt in tit. *quando de pec. act. an. ſit. l. 1. §. ſi cum ſeruo. Si quid in frau. pat. l. ſi filiusfam. de tut. & rat. diſt. l. pater. de conſt. pec. l. Macedonian. C. ad Maced. l. & ancillarum. §. ſi ſeruus. D. de pecul.* quas malè ſeparatim vel Dynus, vel Euſtathius proponit quaſi non idem eis contineatur. Actio reſciſſoria vſucapionis. *l. in honorariis. D. de oblig. & act.* Actio Pauliana, Actio Quod iudicij mutandi cauſa. Actio æſtimatoria Quanti minoris, excepto vno caſu, de quo
G *cap. 18.* Interdictum vnde vi. Interdictum quod vi aut clam. Et omnes prætoriæ pœnales excepta furti: velut actio in factum ex edicto, Si quis ius dicenti non obtemperauerit. Actio in duplum ex edicto De publicanis. Actio in factum ex edicto De in ius vocando, ſi in ius vocatus ſit quem vocare non licebat. Actio in factum quæ datur in eum qui in ius vocatum vi exemit. Actio in factum, quæ in eum datur, per quem factum eſt quominus quis in iudicio ſiſtat. Actio in factum, quæ in eum datur, qui rationes non edit. *l. vlt. D. de eden.* quam & in eum competere Græci tradunt, qui non edit ſpeciem actionis. Actio in quadruplum
H ex edicto de calumniatoribus. Actio depoſiti in duplum Quod tumultus, incendij, ruinæ, naufragij cauſa depoſitum ſit. Actio rerum amotarum vel corruptarum ex edicto. Si quis teſtamento liber eſſe iuſſus fuerit. Rerum amotarum appellant cum Græcis in *l. Titia. §. penult. D. de man. teſtam. & l. 1. C. de noxal. act.*

quod

quod notandum. nam & in eo. tit. *l. pen. & vlt.* Iuriſconſulti recte vtuntur amouendi verbo: quòd non fiat furtum propriè. Actio vi bonorum raptorum in quadruplum, vel de turba in duplum. Actio in quadruplum ex tit. *de incendio, ruin. naufr.* Actio Quod metus cauſa in quadruplum. Actio iniuriarum. *l. 5. C. de iniuriis.* Interdictum ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus eſt. Interdictum de tabulis exhibendis auctore Paulo III. *Sent. tit.* 7 quod ibi oſtendimus latè. Et ciuiles quædam pœnales, veluti actio ex lege Iulia repetundarum in heredem eius qui repetūdarum arguitur, etiam ſi lis non ſit conteſtata cum defuncto. *l. 2. D. ad leg. Iul. rep. l. 2. C. eod.* De eo quod peruenit conſtabant eſſe perpetuam in heredem. In reum repetundarum erit perpetua. Imò annua, *l. pen. C. eod.* Loquitur de Comite domorum in Cappadocia, qui erat ſub Comite rerum priuatarum. Sub eo procuratores, præpoſiti gynecio, ſuſceptores, tabularij, coloni. Hi fiſco ſi non inferant penſiones, quòd dicant ſibi pecunias ereptas à Comite domorum, intra annum id probare & pecunias repetere debent: quod ſi non fecerint, nihilominus conuenientur à fiſco. Puto tamen aduerſus Comitem repetitionem perſeuerare etiam poſt annum, & legem illam eò tantùm ſpectare, vt oſtendat eis ea ratione anni inducias dari. Item omnes actiones populares. *l. vlt. D. de pop. act.* veluti De deiectis & effuſis, ſi liber homo occiſus, vel ſi ei nocitum ſit, Albi corrupti, Sepulchri violati, Apertarum tabularum ante quæſtionem familiæ. Malè excipit Accurſ. interdictum ne quid in loco publico, quod eſt perpetuum. Nam non eſt omnino populare. quandoquidem non omnibus, ſed ei tantum competit cuius intereſt. Populare tantùm eſt ad aliquid, nempè qui a ad publicam vtilitatem pertinet. *l. 2. §. hoc interdictum, & §. pen. D. ne quid in loc. publ. l. 1. §. vlt. D. de via pub.* Malè etiam excipit interdictum de libero homine exhibendo, quod eſt perpetuum. nam id eſſe populare infitiur. Patet quidem omnibus, ſed non ideo ſtatim populare, ſicut crimina ſtellionatus, expilatæ hereditatis, præuaricationis, ſuſpecti tutoris, omnibus patent, non tamen ideo publica ſunt prorſus. Pertinet etiam ad vtilitatem publicam, quoniam tuetur ciuium libertatem. At non ideò populare, niſi quid ex condemnatione in publicum redeat, vt ex illa De apertis tabulis ante quæſtionem familiæ, cuius pœna aureorum C. partim actori, partim publico infertur. Idemque ſentiendum de Actione Albi corrupti in aureos D. & Sepulchri violati in aureos C. & De deiectis & effuſis in aureos L. vt & apud Frontinum II. *de aquæ ductibus* in S. C. quodam. Si quis aduerſus ea commiſerit, in ſingulas res in dena millia damnas eſſet, ex quibus pars dimidia præmium accuſatori daretur, cuius opera maximè conuictus eſſet qui aduerſus hoc S. C. commiſiſſet, pars altera media in ærarium redigeretur: Hiſdem rationibus colluſionis iudicium etiam ſi admiſero eſſe actionem, non tamen cenſebitur popularis: quia ex ea nihil in ærarium redit. quæ tradidimus in necem gloſſæ appoſitæ ad *d. l. vlt. de pop. act.* Tertium eſt de teſtamento facto à milite iure militari, quod eo decedente intra annum miſſionis eodem iure valet. *l. quod dicitur D. de mil. teſt.* Poſt annum non valet iure militari. Quartum eſt ex Conſtit. græca, quæ deſideratur in tit. *de epiſc. & cleric.* vt piorum legatorum actio ex infitiatione dupletur, videlicet ſi non ſoluantur intra annum. cuius fit mentio in §. *vlt. Inſtit. de oblig. quæ quaſi ex cont. naſc.* Quintum eſt de anno luctus, de quo diximus *ca. 13.* Deſideratur in eodem tit. *de epiſc. & cler.* Conſtitutio græca qua cauetur, vt ſi relicta vxore vir tondeatur, qua ex cauſa ea ætas concedebat matrimonij diſſolutionem, ne mulier poſſit intra annum nubere impune, niſi pepererit intra annum. quod & diuortio facto iuſta ex cauſa dicendum eſt. *l. conſenſu. §. ſi vero. l. ſi conſtante. C. de repud. Nouel.* 22. At viro mortuo idem non eſſe dicendum arbitror. nam & ſi peperit intra annum, elugere virum debet, quia non tantùm propter turbationem ſanguinis luctus indicitur, ſed & propter reuerentiam mariti, niſi ſit vir luctu indignus. *l. liberorum. §. 1. D. de iis qui not. inf.* & vt eſt apud Harmenopulum *lib. 4. tit. 6.* poſt partum mulier ἐν τῷ πένθει alii non poteſt nubere, ἐν τῷ πενθίμῳ poteſt. πένθος eſt virorum luctu dignorum, πενθιμος indignorum. Sextum eſt ex *l. vlt. C. de dote caut. & non num.* vt ſoluto matrimonio exceptio, vel querela non numeratæ dotis intra annum opponatur. quod ita procedere Iuſtinianus in *No.* 100. conſtituit, ſi biennio tantùm durauerit matrimonium. alioquin vel nullo modo opponitur, vel intra tres menſes tantū, vt diximus *cap. 14.* Septimum eſt ex *l. 5. C. de cenſ. & cenſit.* vt qui ſe grauatum dicit à peræquatore vel cenſitore, ea de re queri & agere poſſit intra annum, non poſt annum. Octauum eſt, vt qui intra annum non petunt tutorem impuberi, eius ſucceſſionem legitimam amittant ſi impubes deceſſerit *l. 10. C. de leg. her. l. 2. § ſi mater. D. ad Tertyl.* Nonum eſt de reis adnotatis, qui annum habent ad ſe purgandum, intra annum bona eorum obſignantur, poſt annum fiſco vindicantur niſi venerint. *l. 1. & 2. D. de req. vel abſ. dam.* Decimum eſt ex *No. 123.* Vt ſi ſeruus clericus fiat ignorante domino, ius habeat dominus eum reuocandi intra annum. Militiam vel dignitatem adeptus, perpetuò reuocari poteſt. malè enim volgò interpretantur *l. pen. & vltim. Cod. qui milit. non poſſ.* vt diximus *cap. 10.* Clericus non niſi intra annum. At ex No. Leonis IX. etiam perpetuò. atque ita D. Paulus Oneſimum Philemonis ſeruum remiſit ad Philemonem. qua de re in Clementis *c. 82.* Et ſic ſeruus monachus cùm ex eadem *No. 123.* non poſſit reuocari niſi intra triennium, ex Leonis *No. 10.* perpetuò reuocari poteſt. XI. eſt de bonorum poſſeſſione, quæ à liberis & parentibus petenda eſt intra annum, non ſolùm ſi ſuo nomine veniant directò, ſed & ſi per ſeruos heredes ſcriptos. *l. 1. D. de ſuc. ed. l. filij ia ſi. D. ad S. C. Tertyl.* XII. eſt, vt magiſtratus, vel officialis, qui finita adminiſtratione pecuniam fiſcalem penes ſe eſſe profeſſus eſt & retinet, intra annum teneatur tantum quaſi debitor fiſcalis, poſt annū lege Iulia de reſiduis. *l. ſacrilegi. §. vlt. D. ad leg. Iul. pec.* XIII. eſt de cauſis criminalibus, quæ olim finiendæ erant intra annum. cuius iuris veſtigium eſt in *l. reus. D. de mu. & ho.* vt *Obſer. 1. cap.* 8. oſtendimus, & in *l. in S. C. §. pen. D. ad Turp* vbi hæc verba, vel biennio, Triboniani ſunt, cuius princeps biennium cauſis criminalibus præſcripſit. Meritò igitur, vt ea *l. reus,* continetur, intra annum reus delatus honores petere non poteſt. XIIII. eſt ex *l. 2. C. de naufr.* vt nauicularius qui exportat publicas ſpecies intra annum probet naufragium quod allegat. quod videtur pugnare cum *l. pen. eiuſd. titul.* quæ biennium ſtatuit. Solutio ſumenda eſt ex *l. 2. C. Th. eo. titul.* quæ pro locorum interuallo annum, aut biennium ſtatuendum eſſe declarat. XV. eſt ex *Nou. 1.* Vt ſi heres monitus ſententia iudicis in exequenda voluntate defuncti annum moratus ſit, hereditatem amittat deducta portione legitima, ſi ex eis ſit quibus portio legitima debetur. idemque eſt in legatario, & fideicommiſſario. Additur ex *Nou. 131.* vt ſi iuſſerit teſtator ξενῶνα fieri, intra annum extruatur & perficiatur. XVI. eſt ex *No. 123. & No. 6.* Vt ne epiſcopi ſupra annum abſint extra epiſcopen ſuam. XVII. eſt ex conſtitutione quadā græca, quæ deſideratur in tit. *de epiſc. aud.* vt epiſcopus & tres bonæ opinionis viri ſingulis annis inſpiciant opera ciuitatis, & curent ea metiri, eorumque rationem ab adminiſtrationibus reddi. Hæc tantùm Græci. Addi pleraque poſſunt, vt quod diximus ſupra *c. 15. 16. 18.* annum ad deliberandum dari, & interdum intra annum adeundam hereditatem, & interdum tempora appellationis exercendæ anno cōcludi. Cœptam item appellationis cauſam intra annum eſſe finiendam. Addi etiam poteſt ex *l. vlt. C. de iu. del.* Inuentario faciendo eſſe præſcriptum annum, ſi ab eo loco, in quo ſunt bona hereditaria, longè abſit heres. Pręſenti tres menſes dantur, vt diximus *cap. 13.* Item aliud ex *leg. 1. §. ſin verò. C. de adſ tol.* eum qui ex libertate in ſeruitutem vocatur iuratoriæ cautioni committi, & ea præſtita ſi annum abſuerit, in ſeruitutem trahi. Item ex tit. *De rei vxor. act.* Dotem quæ in rebus mobilibus aut mouentibus conſiſtit, intra annum eſſe reddendam. Item ex *l. 2. & 3. C. de commeatu,* vt miles qui ſupra commeatus diem annum abfuerit, decem ſequentibus poſtponatur. Item qui Reipub. cauſa abfuerunt, reuerſi habeant anni vacationem. *§. item qui Reip. Inſtit. de excuſ. tut. Item ex No. 112.* Vt poſt tria edicta, ſi intra annum non venerit contumax litigator, cauſa agatur μονομερῶς. Item ex *leg. 6. C. de erog. mil. an. & l. pen. §. pen. C. de præſ. 30. an. & l. quamuis. C. de decur.* alia quædam.

De biennio. CAP. XXI.

PRIMVM, vt poſt annos liber eſſe iuſſus, poſt biennium liber fiat. *l. libertas. §. vlt. D. de man. teſt.* Secūdum, vt ſi biennio non apparuerit conductor, nec ſoluerit penſiones, poſſit expelli, & inuecta illataque eo abſente adhibitis tabulariis deſcribi. *l. quæro. §. inter. l. cum domini. D. loc.* Lex, cùm domini, eſt ex lib. *de off. præf. vigil.* quòd caſum ponit, quo impunè horrea & inſulæ effringūtur, quæ res ne fiat temerè pertinet ad curam præfecti vigilum. *l. 3. §. effractura. D. de of. præf. vig.* Idē verò dicimus de emphyteuticario eccleſiaſt. *No. 120.* Tertium eſt de cauſis criminalibus, vt finiantur intra biēnium *l. vlt. C. vt intra cer. tem. cri. quæſt.*

ter. excipiuntur aliquot caſus, quorum vnum expoſuimus *c.* 19.
alterum *c.* 13. Quartum eſt de actione de dolo, quæ ex Conſtan-
tini lege biennio continuo concluditur. *l. vlt. C. de dolo.* olim e-
rat annalis. Quintum eſt ex *l. ſi mulier perfecta. C. ad S. C. Vel-
leia.* mulierem quæ pro alio intercesſit non iuuari S. C. Velleia-
no, ſi poſt biennium denuo eiuſdem rei nomine ſe obligauerit,
vel ſatiſdederit. idemque eſt in *No.* 61. quod ſi pro extraneo in-
tercedat, locum habet, non ſi pro marito. nam & ſi ſæpius inter-
cedat pro marito, non tenetur *No.* 134. etiam ſi poſt biennium
iteretur obligatio. quod Græci norant. Sic pro extraneo interce-
dens ipſo iure obligatur, pro marito non item. Pro extraneo in-
tercedens non iuuabatur ante S. C. Velleianum. Pro marito in-
tercedens adiuuabatur edictis quibuſdam. Sextum eſt de exce-
ptione non numeratæ pecuniæ, quæ biẽnio continuo extingui-
tur. *l. in contractib. C. de non num. pec.* olim quinquennio. Alia
ſunt tempora exceptionis nõ numeratæ dotis. Septimum eſt ex
l. 2. C. de ſponſal. vt ſi ſponſus præſens in eadem prouincia intra
biennium non exequatur nuptias, poſſit puella impune alii nu-
bere. Abſens expectatur triennium. *l. 2. C. de repud.* Octauum
eſt ex *l. vlt. C. de iu. dot.* vt promiſſor dotis poſt biennium præſtet
reditus, penſiones & vſuras trientes, quæ alias non ſolent veni-
re ex ſtipulatione, niſi in ſtipulatum deductæ ſint, nec redditus,
niſi poſt litem conteſtatam. Nonum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dom.
imp.* vt creditor, etiam ſi nihil de eo cõuenerit, poſſit pignus diſ-
trahere biennio poſtquã debitori teſtatò denuntiauerit, vel iu-
dex pronuntiauerit pecuniam ſolui, & vt non inuento emptore
certis dilationibus & denuntiationibus obſeruatis, tum à princi-
pe pignoris dominium creditori addicatur, ita tamen vt adhuc
intra biennium id debitor ſoluta ſorte, & vſuris, & damnis reci-
pere poſſit. x. hoc eſt, Legatione functis biennii vacationẽ dari.
*l. filius. l. Paulus. §. 1. l. vicarius. D. de legationibus. l. 3. C. eod. l. 2.
C. de muner. & honor. non cont.* XI. eſt ex *No.* 134. vt vxorem
ob adulteriũ crimen contectam in monaſterium maritus intra
biẽnium reducere poſſit ſi velit. Olim ſi reduxiſſet, fiebat leno-
cinii reus. XII. eſt ex *l. 1. C. de sent. praef.* vt contra ſententiã præf.
prætorio, poſtquam ei ſucceſſum fuerit, intra biennium liceat
principem ſupplicare per libellum. XIII. eſt ex *l. 7. C. de om. agr.
deſ.* Eos qui prædia deſecta ſiue ἄπορα ſuſcipiunt, non niſi poſt
biennium ſolemnem canonem fiſco inferre. Cui addendum ex
l. 8. eod. tit. vt qui prædia deſerta occupant, ab eis ea dominus poſ-
ſit repetere intra biennium redditus meliorationibus. quod vi-
detur pugnare cum *l. locorum eod. tit. l. 1. & vl. C. de cenſ. & cenſitor.*
de quibus ſupra *cap.* 18. Sed illæ de eo loquuntur, cui addicta
ſunt prædia à peræquatore. Lex autem 8. de eo qui occupauit.
quod ſic Græci: [illegible] ἀπὸ [illegible] τῆς δε-
σποτείας. XIIII. eſt ex *l. vlt. C. de bo. auct. iud. poſ.* vt quibuſdam credi-
toribus miſſis in poſſeſſionem, quibuſdam nõ miſſis, admittan-
tur etiam nõ miſſi intra biennium inter præſentes, vel intra qua-
driennium inter abſentes. XV. eſt ex *l. 2. C. de term. moto.* vt qui in
mouendis terminis alii miniſterium præbuit, biennio ad opus
publicum detur. Addatur & quod de naufragio probando intra
biennium diximus *cap. ſuperiore*, & de cauſa appellationis pera-
genda intra biennium *cap.* 16 Item ex *No.* 15. vt defenſor ciuita-
tis biennio id munus adminiſtret. Itemque patronus fiſci ex *l.
ſancimus. 2. & l. petitionem. l. iubemus. C. de aduo. diu. iud.* & primi-
cerius fabricæ. *l. 2. C. de fabricen.* & primicerius notariorum. *l. 2.
C. de primic. & not.* & alii *l. 1. C. de decan. l. 1. C. de menſor. l. Alexan-
drinus. C. de decur. l. vlt. C. de off. praef. vr.* Et aliud ex *l. vlt. C. de com-
meatu.* Et aliud ex *l. 1. C. ſi quac. praed. pot.*

De Triennio. CAP. XXII.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum mobiliũ, quæ hodie trien-
nio perficitur. *l. 1. C. de vſucap. transform.* Adiciunt etiã Græ-
ci ſeruitutem aquæ triennio adquiri ex *l. 2. C. de ſer. & aq.* viden-
tur namque in ea legiſſe *Mobilium*, ſed forſitan rectius *Immobi-
lium*, vt ſcilicet ſeruitutes comparentur rebus immobilibus, ſic-
ut & panes ciuiles. *Nou.* 7. Secundum eſt de emphyteuticario,
vt excidat iure emphyteuſeos, ſi triennio ceſſauerit in ſoluendo
canone. *l. 2. C. de iu. emphy.* De paganico loquimur. nam aliud
eſſe eccleſiaſtico capite ſuperiore oſtendimus. Tertium eſt ex *l.
1. C. de fidei c.* vt ſi triennio ſolutum ſit annuum legatum, in futu-
rum etiam perpetuo debeatur, niſi probauerit heres in trienniũ
tantummodo id fuiſſe relictum. Conſtabat in ea ſpecie relictum
fuiſſe legatum. Sed de tempore dubitabatur. Quartum eſt ex *l.
4. C. de vectigal. & com.* vt locentur publica in triennium. O-

A lim in quinquennium, vt Varro ſcribit III. *de ling. lat.* Quin-
tum ex *l. pen. C. de pat. pot.* vt filio iam trimo à patre petantur a-
limenta. Sextum eſt ex *l. 4. D. de incen. ruin. & nauf.* vt qui ex
naufragio grauiorem prædam appetierunt, liberi in triennium
relegentur, vel ad opus publicum dentur. Retinent Græci vbi-
que vocem latinam πραίδα, vt & in legibus Georgicis Iuſtiniani
περὶ πραιδατζόνων. Moſchopulus περὶ σχεδῶν. πραῖδα ὁ γεωργὸς βλάβη
ἐν ἀμπελῶσι καὶ ἀγροῖς καὶ ποιμνίοις κτλ. VII. eſt ex *l. properandum. C.
de iudic.* lites ciuiles triennio eſſe finiendas. quod & Manuelis
Comneni Nou. quadam confirmatum eſt. Excipiuntur caſus
B plerique ſuis locis ſupra digeſti. VIII. eſt ex *l. pen. C. de apochis
pub.* vt qui proximo triennio prolatis apochis oſtendit ſe publi-
ca tributa ſoluiſſe, præſumatur omni tempore ſoluiſſe. IX. ex *l.
vlt. C. de rep. he.* vt ſuus heres maior XXIX annis, qui recuſauit
hereditatem, rebus integris intra triennium poſſit ad eam re-
uerti. Itemque minor poſt annos XXIX triennium habet. Deci-
mum eſt ex *l. 1. C. de ſent. adu. fiſ. lat. ret.* Res iudicatas aduerſus
fiſcum intra triennium retractari. Vndecimum eſt ex *Nou.* 22.
ſolui matrimonium ſi vir per triennium non fecerit τὰ τῆς φύσεως.
Antea biennium *l. in cauſis. C. de repud.* Addatur & quod cap.
C ſuperiore dictum eſt de ſponſo, qui non exequitur nuptias intra
triennium, & *cap.* 20. de ſeruo monacho reuocando intra trien-
nium. Et ex *l. 2. C. de mun. & hon. non cont.* ab honoribus ad a-
lios honores triennii vacationem dari. Et ex *No.* 123. vt aleatori
triennio interdicatur ſacro miniſterio. Et aliud ex *l. per hanc. C.
de adu. diu.* ex qua in *l. vlt eiuſdem titul.* pro *biennium*, fortè le-
gendum, triennium. Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Adde *l. 9.
§. 1. De rei. mil.*

De quadriennio. CAP. XXIII.

D PRIMVM eſt de quadriennii præſcriptione quæ fiſco datur &
aduerſus fiſcum. Fiſco, ſi alienauerit rem alienam, vel alii pi-
gnori obligatam, & eo nomine conueniatur à domino, aut cre-
ditore pigneraticio. *l. 2. C. de quad. praeſc.* Aduerſus fiſcum, ſi poſt
quadriennium vindicet bona quaſi vacantia, quæ alius tenere
cœpit. *l. 1. C. eo. tit. l. 1. §. diuus. D. de iur. fiſc. l. intra D. de diu. temp.
praeſ.* II. eſt de reſtitutione in integrum. Hæc olim anno vtili ex-
tinguebatur, hodie quadriennio continuo. *l. vlt. C. de temp. in
integ. reſt. l. vlt. C. de rep. her.* De reſtitutione in integrum loqui-
mur, quæ fit cognitione prætoris, ſiue minori ea poſt annum æ-
tatis XXV. ſiue maiori concedatur. Itaque rectè ſentiunt Græci
E venditionem reſcindi officio prætoris ſecundum *l. 2. C. de reſc.
vend.* ſi ſupra dimidiam veri pretii fraus interuenerit, intra qua-
driennium dumtaxat. atque ita in foro ſeruari referunt. Imò &
decreto Romani Lacapeni περὶ τῶν δυνατῶν ita definitum eſt.
His poteſt de quadriennio adiici quod tradidimus ſup. *cap.* 21 *ex
l. vlt C. de bo. auct. iud. poſ.* Et aliud ex *l. 2. C. de commeatu.* Et aliud
ex *l. uxor. C. de repud.* quod tamen abrogatur. *No.* 117.

De quinquennio. CAP. XXIIII.

PRIMVM eſt de querela inofficioſi teſtamẽti, quæ quinquen-
F nio extinguitur *l. 2. C. in quib. cau. in integ. reſt. nec. non eſt.*
Poſt quinquennium non poteſt agi querela, niſi ex magna & iu-
ſta cauſa. *l. contra. C. de inoff. teſt.* Secundum eſt ex *l. vlt. C. de
poſtl. & redemp. ab hoſt.* redemptum ab hoſtibus, à redempto-
re teneri quaſi pignoris iure, liberari ſolutione pretii vel opere
quinquennii. Tertium hoc eſt, diuortio facto culpa mulieris, an-
te quinquennium non poſſe eam alii nubere, & interim ſubiici
legi Iuliæ ac ſi diuortium factum non eſſet. *l. conſenſu. §. hac ni-
ſi. C de repud. No.* 22. quod ſecundum Nouellas nouiſſimas ita
procedit, ſi culpa vxoris factum ſit vt repudiũ ſiue ῥεπούδιον ma-
G ritus mitteret. *Nou.* 117. niſi adulterii cauſa miſerit, quo caſu nec
poſt quinquennium mulier alii nubere poteſt, ſed coniicitur in
monaſterium. Quod ſi mulier ipſa ſine cauſa repudium miſerit,
ex ead. No. etiam in monaſterium coniicitur, nec vllo tempore
poteſt alii nubere. Itaq; abrogatur § *hac niſi*, & *Nou.* 22. ea io
parte. At ſi ex cauſa repudium mulier miſerit, anno dũtaxat nu-
ptiis abſtinebit *d. No.* 117. Imò nec anno integro, ſi intra annum
pepererit, vt diximus *cap.* 20. In huius rei tractatione corruptè a-
pud Harmenopulum *li. 4. Epit. tit.* 7. ita legitur: Εἰ δὲ ἡ γυνὴ τῷ ἀν-
δρὶ ἀλόγως χωρίσειε legendum ῥεπούδιον. Quid ſi vir repudium mi-
H ſerit, an aliquanto tempore nuptiis abſtinebit? Minimè, ſiue ex
cauſa id miſerit ſiue ſine cauſa. *d. l. conſenſu. §. ſin autem alter.
No.* 117. Verùm hodie ex *No.* 127. & 134. communis eſt pœna
viri & vxoris repudio ſine cauſa miſſo. nam & vir ipſe in mona-
ſterium coniicitur. Quartum hoc eſt, adulterii crimen, quod ab
extraneo

A extraneo vel extraneli iure in masculum intenditur, quinquennio continuo extingui. *l. 1. § accusationem. D. ad Turpil. l. miles. §. adulterij. D. ad leg. Iul. de adult.* Idemq; est in crimine peculatus. *l. 7. D. ad leg. Iul. pec.* & in accusatione contra S. C. Silanianum apertarum tabularum eius qui à familia occisus esse dicitur. *l. in cognitione. D. ad S. C. Silan.* Aliàs crimina vicennio tolluntur. Quintum est, ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur, qua de re specialis est titulus. Est autem vetus Senatusconsultum. Suetonius *in Vespasiano*, Vetuit inter cetera quæri de cuiusquam defunctorum statu vltra certos annos. Similiter B ex S. C. post manumissionem libertus intra quinquennium duntaxat potest proclamare ad libertatem. *l. 2. & 4. D. si ing. esse md.* quod abrogatur in *l. vlt. C. vbi cau. sta.* Collusio item domini & serui detegenda est intra quinquennium. *l. 2. D. de col. det.* Sextum est ex *l. pen. C. de prepos. sac. cub.* vt seruum inuito vel ignorante domino factum principis cubicularium, dominus reuocet intra quinquennium. Septimum est ex *l. 1. C. de contr. iud.* donationes collatas in magistratus vrbanos vel adsessores vel domesticos eorum post successionem quinquennio confirmari, intra quinquennium reuocari posse. Octauum est ex *l. 4. § 1. D. ad leg. Cor. de sic.* C In quinquennium relegari eum qui causam mortis præbuerit per lasciuiam, id est, [illegible] ἢ πορνείαν. Similiter præses in quinquennium relegatur, qui in numerum aduocatorum non Christianum recipit. *l. nemo. C. de episc. aud.* & in alia specie *No. 112.* Nonum est ex *l. 2. C. de vect. & com.* Rem fisco commissam, fiscum vindicantem repelli præscriptione quinquennij. Sed & ante quinquennium non aget vtiliter, si res non existat, nec dolo supprimatur, vt si seruus bona fide manumissus sit. Decimum est ex *l. 2. C. de apost.* vt Christianus qui deserta ecclesia transiit ad Græcos, id est, paganos, vt in conciliis sæpe, vel Iu-D dæos etiam post mortem accusari possit, quasi intestabilis intra quinquennium continuum. XI. est ex *No. 131.* vt si testator oratorium fieri iusserit, intra quinquennium perficiatur. XII. est ex *l. 1. § quod dictum. D. de separat.* vltra quinquennium post aditionem hereditatis creditores defuncti separationem non impetrare. XIII. est ex *No. 100.* de exceptione non numeratæ dotis, quæ vel intra annum, vel intra tres menses opponitur, vel nullo modo, vt dictum est *c. 14. & 20.* Verùm ab ea definitione excipiendus est maritus minor XXV. annis, cui à contracto matrimonio XII. anni dantur ad proponendam & contestandam querelam non numeratæ dotis. E Heres item mariti minor annorum XXV. cui datur quinquennium siue maritus minor fuerit siue maior. XIIII. est ex *l. vlt. C. si maior fac. alie. rat. hab.* alienationem rerum minoris sine decreto factam confirmari quinquennio, si post XXV. annum ætatis intra quinquennium eam non reuocauerit. Erant & olim quinquennij præscriptione tuti, qui quid emerant à fisco. de qua in *§. vlt. Instit. de vsuc. l. vlt. C. si aduer. fisc. l. neque. C. de test. mil. & in C. Th. tit. de quinq. prescr.* Hodie statim tuti sunt ex Constitutione Zenonis translatis actionibus in fiscum. Potest & iis aliud adici ex *l. 1. C. de mun. & honor. no contin.* F & aliud ex *l. vlt. C. de adu. diu. iud.* & aliud ex *Nou. 22.* vt maritus captus ab hostibus expectetur quinquennium: quod mutauit Leo *No. 33.* Et aliud ex *l. milites. §. vlt. D. de re milit.* Adicit & illud Oldendorpius ex Constitutione Iustiniani, iuris discipulis præscriptum esse quinquennium, quo demum expleto inter aduocatos recipiantur. *l. petitiones. C. de aduo. diu. iud.*

De VII. *&* VIII. *annis.* CAP. XXV.

Infantem eum dici qui minor est annorum VII. *l. 3. C. qui admit. l. si infanti. C. de iu. delib. l. 1. De adm. tut. l. 14. D. de spons.* G Anagnosten non fieri ante annos octo. *Nouel. 123.* Hoc ita notant Græci. At No. loquitur de XVIII. annis. Videntur legisse VIII. tantùm, vt constat ex Balsamone Nomocanonis *tit. 1. c. 28.* De septem annis hoc etiam adnotant: [illegible] quod quid sit, vel vnde sumpserint nescio.

De decennio. CAP. XXVI.

PRIMVM est de vsucapione rerum immobilium, quæ hodie decennio inter præsentes, vicennio inter absentes comple-H tur. *l. 1. C. de vsuc. transfor. No. 119.* eodemque modo seruitutes non vtendo amittuntur decennio inter præsentes, & vicennio inter absentes *l. penult. Cod. de ser. & aqu.* atque etiam adquiruntur. nam vbique iura in adquirendis seruitutibus longum tempus exigunt. & donationes rerum minoris factæ sine decreto post legitimam ætatem decennio inter præsentes, & vicennio inter absentes confirmantur. *l. vlt. C. si maior. fac. alie. rat. hab.* Hoc verò longum tempus ferè semper dicitur & diuturnum. *l. si cum. §. Aristo. D. qui & à quibus man. lib. non fiant.* In longum tempus siue in longiorem diem cauere, est in annos decem *l. pen. de prat. stip.* Paulus 5. *Senten. tit. 9. l. 1. De rep. a mun. l. si finita. § 1. D. de dam. inf.* Hæc longi temporis præscript. siue longa præscriptio, de qua est tit. in *C. de præscript. lon. temp.* & quattuor qui sequuntur: quæ quibus casibus locum non habeat, Græci sub hoc tit. tractare incipiunt inscitè, cum id ampliores, quæ sequuntur temporum præscriptiones demonstraturæ sint satis, & hoc potius tradi conueniat quibus casibus locum habeat. Secundum est de exceptione non numeratæ dotis, cuius tempus est decennium ex *No. 100.* nam post decennium soluto matrimonio non opponitur. Tertium hoc est, olim decennio infirmabatur testamentum *l. 6. C. Th. de testam.* Hodie non item, nisi apertè testator declarauerit se in eo non perstare. *l. sancimus. C. eod. tit.* Nuda voluntate infirmatur concurrente decennio. Quartum est ex *l. vlt. D. de abigeis*, vt receptores abigeorum in decennium extra Italiam relegentur. Quintum est ex *l. siue D. de pœnis*, vt qui in metallum damnati sunt non addito tempore, nec etiam eo vt sint perpetuò metallici, eis decennij tempora præfinita videantur. Cui addendum ex *l. in metallum eod. tit.* In metallum damnatos perpetuò iam senes dimitti, si vel cognatos vel adfines habeant, à quibus alantur, vel non minus decem annis pœna functi sint. quo spectat etiam rescriptum Traiani ad Plinium *de iis qui ex damnatione serui publici essent.* Sextum est ex *l. 2. C. de incolis*, vt qui in aliqua ciuitate decē annos fecit, videatur ibi domicilium habere. Sic Græci loquuntur [illegible], vt in *l. miles. § quidam. D. ad leg. Iul. de adult.* Dies quos in custodia fecisset. & in *l. seruus qui testamento. D. de stat. lib.* Annum in fuga fecerat. & in antiqua inscriptione: MEMORIÆ. C. F. L. PEDVCEÆ IVLIANÆ MORIBVS NATALIBVS AC PVD. PRISCIS ILLVSTRIBVSQVE FEMINIS COMPARANDÆ, QVÆ VIXIT ANNOS XIII. D. XLVII. CVM MARITO FECIT M. D. D. XX. Est & alius locus in *l. pen. C. de agr. cens. & in act. Apost. c. 18.* [illegible], rectè vet. interp. & facto ibi aliquanto tempore. & Ruffin. *c. 12. Nic. syn.* Quinque annos inter catechumenos faciant. Septimum est ex *l. 1. D. de nund.* ius nundinarum exercendarum non vtendo decennij tempore amitti. Nundinas interpretantur [illegible]. Sic & ad *l. 1. Cod. de nundinis*, [illegible]. & ad *l. 3. D. de feriis.* [illegible]. nundinas ergo vocabant vacationes, & inde vulgò à nobis ferias appellatas reor. D. Augustinus in Ser. Feriæ & Nundinæ spiritales. De eis habemus prælatam Non. Basilij Iunioris, quæ apertè indicat eas in agris priuatorum institui qui hoc ius impetrauerint, nec posse transferri in alia loca nisi ex communi omnium negotiatorum sententia. Quòd si dissentiat inter se, & alij locum commutare velint, alij non item, vincere eorum sententiam qui ex antiquo more nihil mutari volunt. & hoc quidem si agatur de transferendis nundinis à potentioribus ad potentiores, vel à tenuioribus ad tenuiores, vel à potentioribus ad tenuiores. A tenuioribus enim ad potentiores nundinarum translationem nō fieri nisi concurrat vetustas & omnium consensus, id est, nisi ex omnium voluntate transferantur in potentiorum agros in quibus & iam olim ab initio institutæ fuerint, & postea omnium sententia translatæ ad tenuiores, à quibus nunc pristinis dominis restituentur rectè. Addi & de decennio potest aliud ex *l. in omnibus in fin. D. de diu. temp. præs.* & aliud ex *No. 117.*

De annis XII. XIIII. XV. XVI. XVII. & XVIII.

CAP. XXVII.

PVbertas in masculo æstimatur ex annis XIIII. In fœmina ex XII. *l. 2. C. quando tut. vel curat. esse des. l. 5. D. qui test. a. fac. poss. § 1. Institut. de nupt. leg. 2. D. de vul. sub. Nouel. 115.* De masculo fuit olim dubitatum. Sed obtinuit etiam in masculo pubertatem annis æstimari, non habitu corporis. Hæc autem definitio ætatis ad multa pertinet. Impubes non potest testamentum facere, non potest testimonium dicere. *l. testis. D. de testib.* non torqueri *l. de minore. D. de quæst.* non nuptias contrahere, non obligari sine tutoris auctoritate. Pubes potest. Sunt & alia multa. Plena pubertas in masculo æstimatur ex annis XVII. vel XVIII. quem Græci vocauêre exephebum, vt Censorinus scribit, proximū pubertati mellephebum. Puberē ephebum. Plenè puberē exephebum. In femina ex XIIII. *l. Mela. D. de alim. leg. l. adrog.*

gator. D. de adoptio l. quidam. D. de re iud. l. 19. C. Th. de decur. §. inſta. & § vlt. Inſtit. qui & quibus ex cauſ. man. non poſſ. l. 1. §. pueritiam. D. de poſtul. No. 115. vbi oſtenditur excuſari eum qui non attigit plenam pubertatem ſi teſtatorem non redemerit ab hoſtibus, quaſi imperfectæ ætatis ſit qui adplenè pubes non ſit. Leges Longobardorum ex annis XVIII. non plenam tantùm pubertatẽ, ſed & legitimam ætatẽ conſtituunt. tit. de ætate legitima. At lege Lætoria & prætoris edicto cõſtat ex annis XXV. tam in fœmina, quàm in maſculo perfectam & legitimam ætatem æſtimari. Ex venia principis in maſculo ex annis XX. In fœmina ex annis XVIII. *l. 2. C. de his qui ven. æt. imp.* quæ ſpecialiter dicitur firma ætas proxima legitimæ, in *l. 1. C. eod. tit.* Virgil. IIII. Eclog. Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas. Et ex Nou. Leonis 28. ipſo iure. De annis XV. hoc notant, vt curatores operum publicorum vſque ad annos XV. teneantur, ſi opera vitium fecerint. *l. 7. C. de op. pub.* & vt curialis vel officialis non antè ordinetur epiſcopus, quàm ſe in monaſterio exercuerit per annos XV. No. 123. & vt qui reditum certum donauit cum poſſeſſiones nullas habeat damnetur ſtatim præſtare æſtimationem redituum annorum XV. *l. ſi quis argentum. §. ſin autem. Cod. de donat.* De annis ſedecim, ne fiat [illegible]: tuſi qui XVI. annum exceſſit. *l. 2. in princ. D. de vac. mun.* Sed hoc eſt potius de annis XVII. nam exigit quodammodo in curatore rei frumentariæ plenam pubertatem.

De annis XX. CAP. XXVIII.

PRIMVM eſt ex S.C. Claudiano, vt maior XX. annis, id eſt, qui compleuit XX. annos, qui ſe venire patitur pretij participendi cauſa, ſeruus fiat, nec manumiſſus recipiat ingenuitatem. *§. pen. Inſtit. de iur. per. l. 1. D. quibus ad lib. proc. non licet.* Secundum eſt ex lege Ælia Sentia, vt minor XX. annis non poſſit ſeruum manumittere niſi vindicta cauſa probata apud concilium, ad quam pertinet *l. 1. D. de manumiſſio. l. 4. D. de ſer. exp.* quas malè ſub hoc tit. Græci ſeparatim exponunt. Ei verò derogatum eſt Conſtitutionibus Iuſtiniani. nam viget quidem ea lex inter viuos. at vt teſtamento minor XX. annis exephebus etiam poſſet manumittere primùm conſtituit Iuſtinianus. *§. vlt. Inſtit. qui & quib. ex cau. man. non poſſ.* deinde vt etiam ephebus. Nou. 119. Tertium eſt ex lege Iulia, vt minor annorum XX. non cogatur iudicare. *l. cum lege. D. de rec. qui arb. rec.* Eligitur enim interdum & datur iudex dummodo ſit exephebus. *l. quidam de re iud.* Quartum eſt de criminibus quæ regulariter XX. annis extinguuntur. *l. querela. C. ad leg. Cor. de fal.* Excipiuntur tria quæ quinquennio extinguuntur, de quibus diximus ſup. cap. 24. Excipitur etiam crimen iniuriarum quod anno extinguitur. *l. 5. C. de iniuriis.* Similiter verò omnes actiones ciuiles fiſcales, excepta cauſa commiſſi & vacantium bonorum, de quibus diximus ſup. XX. annis extinguuntur. *l. in omnibus D. de diuer. temp. preſcript. l. 1. §. pen. & vltim. D. de iur. fiſc. l. 2. & 3. D. de req. vel abſ. dam.* Vulgò autem malè in *d. l. 1. §. vltim.* diferri, cùm ſit legendum deferri, pro quo Græci [illegible] lib. 56. Βασιλικῶν tit. 11. ac ſimiliter, vt ex Petro Fabro rari & ſingularis ingenij viro, cùm ego tum alij plures didicerunt, pro defendere, legendum deferre in *l. famoſ. D. ad l. Iul. maieſt.* pro quo Græci habent [illegible] in *l. mulierem D. de accuſ.* Rurſus Reipub. rationes ſubſcriptæ & expunctæ aduerſus adminiſtratorem rerum ciuitatis non tractantur vltra annos XX. & aduerſus heredem eius vltra annos X. *d. l. in omnibus l. calculi. D. de adm. rer. ad ciu. per.* Quintum eſt, iuſtum tempus militiæ eſſe XX. annorum, quod ciuilium munerum vacationem præſtat *l. 1. C. de excu. vet. l. 3. C. de iis qui non impl. ſtip. ſac. ſol. ſunt. l. 1. C. de profeſſ.* Sextum eſt ex *l. 2. C. de long. temp. præſ. quæ pro lib. op.* vt qui bona fide fuerit in poſſeſſione libertatis per annos XX. ei non poſſit fieri controuerſia ſtatus. De XX. annis addi vnum poteſt ex ſuperiori capite, & alia quædam ex cap. 16. Addendum & ex *l. in teſtimonium. D. de teſt.* minorẽ XX. annis in criminalibus cauſis teſtimonium dicere non cogi: impubes prohibetur. *l. 3. §. lege eod.*

De annis XXV. CAP. XXIX.

HÆc dicitur ætas plena, integra, perfecta multis in locis, H quos referre putidum eſſet. Et ſtatus in *l. cum pater. §. curatoris. D. de leg. 2. l. cum de ætate. D. de probat. l. pen. C. quan. dies leg. ced.* Et iuſta ac legitima à lege Lætoria, vt conſtat *ex l. 2. C. Th. de denat.* in qua ita eſt reſcriptum, Donec annos Lætoriæ A legis egreſſus legitimam compleuerit ætatem. In hanc vſque ætatem homines curatorum auxilio teguntur. *l. 1. D. de minor.* Minori XXV. annis iuris ignorantia prodeſt. *l. regula. D. de iu. & fac. igno. l. 2 C. eod. tit.* Minor XXV. annis adulterij accuſare non poteſt. *l. ſi maritus. 2. §. lex. D. ad leg. Iul. de adult.* Minor XXV. annis decurio fieri, vel ad honores aut munera ciuilia admitti non poteſt. *l. non tantum D. de decur. l. ad Remp. D. de mun. & honor. l. 2. §. 1. D. de vac. mun. l. 2. C. qui prof. ſe exc.* quod tamen exceptiones habet quaſdam. Eadem ætas exigitur in iudice, vt Harmenopulus ſcribit lib. 1. ex lib. 7. Βασιλικῶν tit. 5. & in tuto. & cura- B tore. *l. vlt. D. de leg. tut.* & in diacono & hypodiacono No. 123. Eandem ætatem in procuratore Oldendorpius exigit malè *ex l. exigendi. C. de proc.* cùm ſufficiat plena pubertas. *§. iuſtæ Inſtit. qui & quibus ex cauſ. man. non poſſ.* Et *l. exigendi*, de defenſore loquitur non de procuratore. Minor XXV. annis defenſor idoneus non eſt, quia reſtitui poteſt in integrum. *l. minor. D. de procur.* qua ratione & idoneus fideiuſſor non eſt. ideoque improbari à iudice poteſt. Non poteſt quis eam cuius tutor vel curator fuit, intra annum XXV. vxorem ducere, nec filius eius. Imò nec poſt XXV. annum ætatis, etiam ſi rationes reddiderit intra annum v- C tilem, quoniam adhuc intra annum impetrata reſtitutione rationes retractari poſſunt, quod coitio nuptiarum impediret. Hodie intra annum XXIX. quoniam annus vtilis mutatus eſt in quadriennium continuum *l. ſi patris. C. de interd. mat. l. non eſt. D. de rit. nupt. l. ſi filius. §. ſi quis eo tempore. D. de lib. & poſtum. l. qui pupillam. D. ad l. Iul. de adul.* In dict. *leg. non eſt*, falsò quidam codices habent XXVII. quos ſecutus Dynus ex ea in ſuo libro poſuit præſcriptionem XXVII. annorum eodem errore, quo & præſcriptionem IX. annorum ſupr. Eadem verò ratione puto non poſſe quenquam arrogare eum, cuius tutor vel curator fuit D intra annos XXIX. quanquam *l. nec ei D. de adop.* de XXV. annis tantùm loquatur. Et ita etiam ſtatutum tempus accipere oportet in *l. nam poſtea. §. ſi minor. D. de ſuroscur.* His adiiciunt Græci ex *l. rationes. C. de adm. tut.* rationes adminiſtratæ curæ, per actionem ſcilicet negotiorum geſtorum, durante officio ante impletum annum XXV. peti non poſſe. quod pugnat cum *l. cum curatore. D. de adm. tut. & l. ſi adhuc. §. vlt. D. de tut. & rat. diſt.* Vtraque eſt accipienda de actione ex ſtipulatu. De *l. ſi adhuc*, eſt certum. De *l. cum curatore*, dubitantem inſcriptio confirmabit. quandoquidem lib. XXIIII. ad edictum Paulus de ſtipulatione Rem E pupilli, vel adoleſcentis ſaluam fore, diſputauit.

De annis XXX. CAP. XXX.

PRIMVM eſt ex Nouel. 120. vt locationes rerum eccleſiaſticarum XXX. annum non excedant. Secundum eſt de præſcriptione XXX. annorum, qua tolluntur actiones perſonales & miſtæ, non longa præſcriptione, veluti petitio hereditatis. *l. penult. Cod. in quibus cauſ. ceſ. long. temp. præſcript. l. hereditatis. Cod. de pet hered. l. licet. C. de iur. delib.* & finium regundo- F rum, communi diuidundo, familiæ erciſcundæ. *l. vltim. C. fin. reg. l. 1. §. ad hæc. C de anna. exc.* furti etiam ſi adhuc viuat fur, & rem ſæpiſſimè contrectauerit. *d. l. 1.* quod olim non obſtabat. *l. ſi cum quis. §. quamdiu. D. de fur.* vi bonorum raptorum in ſimplum. *d. l. 1.* Condictio indebiti. *l. indebiti. §. vlt. D. de cond. ind.* Actio ex empto vẽdito. *l. empti. C. de euict.* Actio Fabiana. *l. 3. §. 1. D. ſi quid in fr. pat.* Actio fideicommiſſi *l. 79. de leg. 2.* Actio tutelæ. *l. tutores. C. arb. tut.* Actio negotiorum geſtorum. *l. aduerſus. C. de neg. geſt.* Actio ſerui corrupti. *l. 13. D. de ſeru. corr.* Actio iudicati. *l. miles. §. vltim D. de re iud.* Actio momenti, quo- G ties abſentis occupata poſſeſſio eſt *l. vlt. C. vnde vi.* Actio mandati, locati, pro ſocio, conſtitutæ pecuniæ, & omnes perſonales, quibus minora tẽpora præſtituta non ſunt. *d. l. 1. C. de an. exc. l. 2. C. de conſt. pec.* Adiicit interpres Nou. Valent. de Epiſcopali iudicio, actionem homicidij, ciuilem ſcilicet. Nam crimen vicennio extinguitur. & actionem de fugitiuis reuocandis. quod vtique verum eſt ſi dominus deſierit eos poſſidere. Longa præſcriptio non ſufficit. *l. 1. C. de ſer. fug.* Et de Curialibus vel Collegiatis reuocandis, vt in No. Maioriani de Curial. quod tamen abrogatum eſt *l. 5. C. de preſcript. 30. an l. 55. C. de dec.* Actiones in rem olim in Italia vſucapione anni vel biennij tollebantur, in prouinciis præſcriptione X aut XX annor. Hodie & in Italia & in prouinciis tolluntur vſucapione X aut XX annorum aduerſus bonæ fidei poſſeſſorem, & præſcriptione XXX annorum aduerſus malæ fidei poſſeſſorem. itemque ex Nouel. 119. aduerſus bonæ

fidei

fidei poſſeſſorem, qui à malæ fidei poſſeſſore ignorante domino emit. idemque dicendum de hypothecaria, quæ aduerſus extraneum bonæ fidei poſſeſſorem perit ann. x. aut xx. *leg. ſi a creditore. & l. vlt. C. de oblig. & act. l. 1. & 2. C. ſi adu. cre. praſ. op. l. creditor. D. de diu. tem. praſ.* aduerſus malæ fidei poſſeſſorem an. xxx. *l. cum notiſſimi. C. de praſcrip. 30. vel 40. annor.* Actiones in perſonam ex contractibus in Italia tollebantur anno vtili, in prouinciis erant perpetuæ. Hodie vbique tolluntur præſcript. xxx. quibus etiam adiunguntur miſtæ, veluti petitio hereditatis, & finium regundorum & ſimiles. Ac primùm quidem Theodoſius conſtituit, vt in prouinciis exemplo actionum in rem, tempore etiam tollerentur perſonales, non tamen x. aut xx. annis, ſed xxx. *l. ſicut. C. de praſcri. xxx. ann.* cuius inſcriptio talis eſſe debet, THEODOS. A. Fuit Theodoſius magnus huius præſcriptionis auctor, vel Iuniore teſte in *Nou. de 30. annor. praſcript.* quam multi auctores celebrant. Eius peremptorias rubricas omnem litem abolere Sidonius ait. Patronam humani generis Caſſiodorus vocat. De ea & Procopius III. *de bello Vand.* in hæc verba, Νόμος δὲ, ὅστις Ῥωμαίοις ἦν ... : De eadem & Suidas in *Priſco Emeſeno.* Hæc deſcriptio currit etiam aduerſus puberes minores 25. annorum. *d. l. ſicut. Nou.* LI. cum tamen præſcriptio quinquennii, quæ obſtat querelæ inofficioſi, aduerſus eos non currat. *l. 2. C. in quib. cauſ. in integ. reſtit. l. contra Cod. de inoffic. teſt.* nec præſcriptio lon. tem. *l. 3. C. in quib. ca. lon. tem. praſcript.* nec vlla alia. *l. vlt. C. in quib. cauſ. in int. reſt.* Pertinet ad eam præſcriptionem tricenariam quod traditur in *l. cum ſatis. C. de agric. & cenſit.* vt liberi homines, qui per xxx. annos quaſi coloni & adſcriptitii detenti ſunt, liberi quidem maneant, quia libertas nulla præſcriptione infringi poteſt, ſed terram deſerere non poſſint, & ſolemnem capitationem inferre cogantur. quod ibi eſſe traditur ex Conſtitutione Anaſtaſii, quæ non exſtat. Eſt autem *l. 19.* eiuſdem tituli græca. Addatur & aliud ex *l. pen. C. de fund. rei priuat. & ſal. diu. dom.* vt qui annos xxx. ſeruierit collegio, vel curiæ, vel burgo, id eſt, corpori alicui, non reuocetur quaſi colonus alienus vel inquilinus. Tertium eſt in presbytero exigi ætatem xxx. ann. *Nou.* 123. vbi malè quidam legunt xxxv. quæ ætas in epiſcopo exigitur ex eadem Nou. non in presbytero. ſed & in *Nou.* 137. hoc tantùm exigitur, vt epiſcopus ſit maior annis xxx. qua de re Theodorus Balſamon Nomocanonis *tit. 1. cap.* 28.

De XL. *annis.* CAP. XXXI.

SIcut quæ non tolluntur minoribus temporibus actiones, tolli eas tricennio traditum eſt ſ. ita quæ non tolluntur tricennio, XL. an. extinguũtur, nec vllę ferè vlterius producũtur, veluti hypothecaria aduerſus debitorẽ, & heredem eius, & aduerſus poſteriores creditores debitore ſuperſtite. *l. cum notiſſimi. C. de praſc. 30. vel 40. ann.* Citius ergo perit iis caſibus perſonalis quàm hypothecaria. *l. qui occid. §. 1. D. ad l. Aquil.* quod & aliàs accidit, puta, vt ſublata perſonali maneat hypothecaria. *l. debitor. D. ad Trebel. l. 1. C. de luit. pign.* Puto & vindicationem in ſeruitutem extingui, ſi quis XL. annis mala fide in poſſeſſione libertatis fuerit. *l. 4. C. de praſc. 30. vel 40.* At meritò Græci excipiunt ſeruum fugitiuum, quando ſcilicet non deſiit poſſideri à domino. Vindicationi eius rei quam non deſiit poſſidere, nulla deſcriptio opponi poteſt. *l. 2. C. eod. tit.* Eadem præſcriptione repellitur qui quẽ vindicat cohorti. *l. ſi cohortalis. C. de cohor.* vbi vulgò malè xxx. veteres & libri βασιλικῶν habent XL. Actiones etiam fiſcales exemplo priuatarum xxx. aut XL. annorum tolluntur. *l. iuſtas. C. de iur. fiſc.* & quidem ſi vindicet fiſcus quæ nondum habuit, excepta cauſa commiſſi, & bonorũm vacantium, vel qua alia cui minora tempora præſtituta ſunt, repelletur à domino, vel bonæ fidei poſſeſſore præſcriptione xx. annorum, vt dictum eſt ſuprà *cap.* 18. A malæ fidei poſſeſſore xxx. Quòd ſi vindicet ea quæ habuit & amiſit, repelletur præſcriptione XL. annorum, *lege vltima. C. de fund. patrim.* Sed & actione perſonali, ſi agat de reliquis, hoc eſt ἀπὸ ἐνδοσιμαίων repelletur præſcriptione XL. ann. vt Theodorus Hermopolites interpretatur, non tamen id aduerſus fiſcum ea præſcriptione adſequi poſſeſſor poteſt, vt & in futurum à canone ſit poſſeſſio immunis. *d. l. vlt. l. comperit. C. de praſc. 30. vel 40. an.* Verùm, vt idem Theodorus ait & Accurſius noſter probat ex *leg.*

A *vlt. C. de fund. rei priu.* ſi quis ſine canone agrum principis acceperit, & XL annis poſſederit nullo canone ſoluto, nec de agro, nec de canone conueniri poteſt. Eſt & alia in re locus præſcriptioni XL. annorum, ſi actio quæ xxx annis perire ſolet, interim conteſtata & poſtea omiſſa ſit. nam ex conteſtatione in annos XL. extenditur. *leg. vlt. C. de praſcr. 30. vel 40. annorum.* qua abrogatur Nou. Valentiniani *de epiſc. iud.* quæ actionem ex conteſtatione in alios duntaxat xxx. annos extendit, niſi fuerit cõteſtata poſt annos xxv. quo caſu eam prorogat in annos x. tantùm, id eſt, in annos quinque ſupra xxx. Addendũ hac etiam
B præſcriptione XL. annorum tolli actiones eccleſiaſticas ex Nou. *131. & 111.* quod congruit cum *l. vlt. C. de fund. patr. ſublata l. vlt. C. de ſacroſ. eccle. & Nou. 9.* quarum vna in Orientalibus, altera in Occidentalibus eccleſiis introduxerat C. ann. præſcriptionem. Cauſam hanc fuiſſe exponit Suidas *in Priſco Emeſeno.* Annus erat xxx. aut XL. ex quo Emeſenorum eccleſia heres extiterat Mamiano viro illuſtri & patricio, cũ œconomi eius arte Priſci qui optimè aliena chirographa imitabatur, plerąque confixerunt inſtrumenta tabellionis cuiuſdam omnium iudicio optimi, qui vixerat ſuperſtite Mamiano, quibus oſtendebant ingentes pe-
C cunias à multis Mamiano deberi, atque adeo eccleſiæ iure hereditario. Sed quod inſtrumentis obſtaret præſcriptio tricennii, ſcelus ſceleri adiicientes, Imperatorem etiam Iuſtinianum pecuniis expugnarunt, & data ei vel quæſtoribus palatii pecunia illam legem extorſerunt, ne eccleſiis opponeretur alia, quàm C. annorum præſcriptio, quod poſtea idem Iuſtinianus mutauit. Legitur in eo Suidę loco corruptè ὁ χρόνος τῆς ἐκκλήσεως τοῖς ... cum ſit legendum τῆς ἐκκλησίας. Hodie igitur quacumque actione eccleſia experiatur, excludetur præſcriptione XL. annorum. At ſi cum eccleſia agatur, ſeruabimus præſtituta tempora Nou. 111.
D Notandum poſtremò in diaconiſſa exigi ætatem LX. annorum ex præcepto Apoſtoli *1. ad Timot. 5. & l. nulla. C. de epiſc. & cler.* de qua Georgius in Chronographia. Ex *Nou. 6.* quinquaginta, ex *Nou.* 123. quadraginta. Diaconiſſæ curabant ægros, & ad baptiſmata adhibebantur.

De annis L. CAP. XXXII.

REpetitio eius quod in alea luſum eſt præſcriptione tricennii non tollitur. Anatolius eam tolli ait præſcriptione annorum L. atq; ita fuiſſe in *l. 1. C. de aleat.* conſtat ex latina eius con-
E uerſione quæ circunfertur, & ex eo quod Græci allata illa lege, ſub hoc titulo ſcribunt iis verbis: Οὐκ ἀναιρεῖται χρόνος τοῖς ... Non tolli eam tricennio epitome Græca, quæ extat Nomocanonis *tit. 13. cap. 29.* indicat, dum ait eam competere ... At Thalelæus eam tricennio tolli putat, quod in contextu βασιλικῶν id non ſit adiectum vt tricennium egrediatur: quaſi hoc ſit ius nouiſſimum. & hoc quidem primum de L. ann. notant. Secundum eſt, Ne decurio quinquagenarius excuſetur à muneribus. *l. 13. C. de dec.* vbi tamen malim pro L. le-
F gere LV. Et in *l. 3. C. qui prof. ſe exc.* pro LV. lego LXX. Anni LV. excuſant à decurionatu. Anni LXX. à munerib. Tertium eſt de liberta, vt maior L. ann. operas patrono præſtare non cogatur. *l. liberta. D. de op. lib.* Quartum eſt ex *leg. ſi maior. C. de leg. her.* partum editum ex quinquagenaria eſſe legitimum. qua de re in frag. Vlp.

De annis LX. *&* LXX. CAP. XXXIII.

MAior ſexagenario ducere minorem quinquagenaria poteſt. *l. pen. C. de nup.* quod & S. C. Claudiano comprehen-
G ſum fuiſſe Vlp. in frag. teſtatur. rectè. nam auctore Ariſtotele vſque ad LXX. annum vir gignit, femina vſque ad quinquageſimum. At lege Iulia ſeruus erat, quaſi non poſſet maior ſexagenario liberis operam dare. *l. ſi paterfam. §. vlt. D. de adopt.* Notandum etiam contra libertatem nec LX. quidem annorum pręſcriptionem opponi *l. vlt. C. de long. temp. praſ. quæ pro lib. op.* De annis autem LXX. quod diximus ſup. Annos LXX. excuſare à muneribus ciuilibus. *l. 1. C. qui at. ſe ex. l. 3. §. quamuis. & §. cura. D. de mun. & hon. l. ſi vltra. C. de decur. l. 3. D. de iur. imm.*

H
De annis C. CAP. XXXIIII.

CVm ſublata ſit C. annorum præſcriptio, quam Iuſtinianus dederat eccleſiis, vt diximus *c. 31.* reſtant duo tantùm notãda de an. C. Primum eſt vſumfructũ relictũ Reip. C. an. extingui. *l. an vſus fructus. D. de vſufr.* Reſp. æſtimatur ὡς ὁ μακροχρόνιος

αἰώνιον. Longiſſimum autem ſpatium ſeueſcẽdorum hominum eſt annorum C. vnde ſeculum dici Varro putat. Ei l. opponitur *l. 68. D. ad l falc.* quæ vſu fructu Reip. relicto xxx. an computationem fieri ait. Reſpondeo vſumfructum relictum Reip. annis C. finiri. nam & qui infanti puero relinquitur longius produci poſſe non creditur, *d. l. an vſusfructus*. At quoties de lege Falcidia quæritur, vſusfructus Reip. relictus tanti æſtimatur, quanti eſt in reditu ann. xxx. nam & qui puero infanti relinquitur amplius non æſtimatur, *d. l. 68.* Comparatur vſusfructus Reip. relictus homini relicto. De illo qui homini relinquitur, agit illo loco, eoq; nos iure vti, quem notat non amplius æſtimari quàm ſit in reditu annorum xxx. atque ita etiam apud Harmenopul. B Patritius exponit *libr. 2. tit. 10.* Deinde ſubiicit, ſic demique eſſe & ſi vſusfructus Reip. legetur. Vſusfructus ergo legatum æſtimatur ſiue priuato legetur, ſiue Reipub. & ex eius æſtimatione detrahitur Falcidia. Alterum, Ea quæ in redemtionem captiuorum relicta ſunt nõ excludi niſi præſcriptione C. annorum *l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.* quod quia nominatim non eſt abrogatum, ſicut in eccleſiis, manere Theodorus notauit in *No.* cxi. At iii. C. iii. *tit.* v. *ib. βασιλικῶν*, id eſſe abrogatum ait.

De tempore infinito. Cap. XXXV.

C PRimum hoc eſt, vt ſi arbiter iuſſerit ſolui non adiecto die, inſit modicum tempus. *l. ſi cùm dies. §. vlt. D. de rec. qui arb. rec.* quod interpretabimur x dierum. arg. *l. promiſſor. §. vlt. D. de conſt pec.* Secundum eſt ex *l. 5. D de inter. in iu. fac.* Interrogato in iure dandum eſſe tempus ad deliberandum. quod interpretabimur eſſe in Prætoris arbitrio. Tertium eſt ex *leg. nulla. D. pro ſocio.* Societatem in æternum non coiri. Quartum eſt,

A Perpetuum tempus variè accipi, quandiu ſoluerit canonem emphyteuticarius. *§. adeò Inſt. de locat.* Quandiu vixerit quis. *l. 1. D. pro ſoc. l. 1. § pen. D. de offi. præf. vrb. l. cum ii. §. ſiue igitur D. de tranſ.* Et pro annis xxx. vel. xl. vt cùm dicimus perpetuas actiones, quæ ex Conſtitutionibus tricennio vel quadricennio extinguuntur. Quintum eſt ex *l. ab hoſtibus. §. vlt. D. ex quibus cauſ. ma.* Abſenti reuerſo reſtitutionem dari, etiam ſi intra modicum tempus quàm rediit, impletã fuerit vſucapio, quod ita definitur, dum hoſpitium conducit, ſarcinas componit, aduocatum quærit. & *l. ſi domus § in pecunia. D. de leg. 1.* vbi in ſoluen-B da pecunia legata modicum tempus dari dicitur, quod relinquitur arbitrio Prætoris. Et *Nou. 4.* acceſſionibus petentibus arbitrio iudicis dari tempus ad adducendum reum principalem. Sub hoc capite includi poſſunt tempora omnia quæ arbitrio Prętoris præſtituuntur. Superiora ſunt legitima. Sextum hoc eſt, Temporarias actiones litis conteſtatione perpetuari. *l. nam poſtea. § ſi is qui. D. de iureiur. l. aliam. D. de nouat. l. vlt. D. de fid. tut.* Perpetuari ſecundum ius vetus, id eſt, æternas fieri, ſecundum Theodoſii Conſtitutionem prorogari in annos xxx. Perpetuæ autem quæ olim fuerunt, nunc ſunt tricennales, conteſtatione litis prorogantur in annos xl. ex *l. vlt. C. de præſcrip. xxx. an.* nec C fit eiuſmodi prorogatio niſi ſemel. Multa alia ſub hoc titulo Gręci tradunt, quæ nihil ad rem facere videntur, veluti in medio litis tranſigi poſſe, ante moram vſuras in bonę fidei iudicium non venire, damnatos capitaliter poſt appellationem teſtamẽtum facere poſſe, Legata ad tempus relinqui poſſe, & alia quædam quæ prætermittimus.

Subiecimus Euſtathii librum.

ΠΕΡΙ

ΠΕΡΙ ΚΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΡΟΠΗΣ ΕΩΣ ρ' ΕΤΩΝ.

Περὶ ῥοπῆς.

α'. ΤΡΙΤΟΝ ἡμισυ, καὶ ἡ ζεῦξις ἐν μιᾷ γαστρὶ τῆν ἡσσᾶται. ὡς βιβλ. ι'. τῶν διγεστῶν. τιτλ. ις'. διγεσ. ρλά. τῶν δὲ βασιλικῶν β β'. τ β'. κεφαλ. ρλά.

β'. Ἠλευθερώθη δούλη ἐν διαθήκῃ ἐὰν τρία τέκη, ἔτεκε δὲ, καὶ μετὰ τοῦτο τρία, ὁ τέταρτος τῶν παίδων ἐλεύθερος. μετὰ γὰρ τὸ τεχθῆναι τὸ τρίτον, ἐξέβη ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας, ὥσπερ οἷα δὴ ποτε ἑτέρα αἵρεσις, καὶ τὸν τέταρτον ἐλεύθερον ἔτεκε. ταυτὸ ἐστι κἂν ἐξ ἀρχῆς δύο, καὶ μετὰ ταῦτα δύο ἔτεκεν. ἰδοὺ ῥοπὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ τῷ τελευταίῳ τεχθέντι χαρίζεται ὡς β α'. τῶν διγ. τιτ. ε. δ'. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ'. α'. κεφ. ιγ'.

γ'. Ἐπεὶ ἡ φύσις οὐκ ἐπιτρέπει ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ῥοπῇ τίκτεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ῥοπὴν εἶναι τινα μεταξὺ τῆς κατὰ τὴν προτέραν καὶ δευτέραν τικτομένων τάξιν, διὰ τοῦ ἀφανοῦς ῥοπῆς τούτῳ χαρίζεται τῆς ἐλευθερίας. λέγεται δὲ ὡς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἤχθη πρὸς Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα γυνὴ θαύματος ἕνεκεν, ἥτις μετὰ μ' ἡμέρας τοῦ ἐν ἑνὶ καιρῷ τεκεῖν τέσσαρας παῖδας ἔτεκε τὸν πέμπτον. εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ β' τῶν διγ. μέ. τ' κ' δ' λς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' ε. κεφ. λβ'. καὶ ἐπὶ τῶν διγ. β' ε. τ' δ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μβ'. τ' β'. κεφ. γ'. πῶς δὲ ἐπὶ τοῦ διαστήματος τῶν μ' ἡμερῶν ῥοπὴν θεματίσομεν. οὐκ ἀδήλως ἢ ὡς ὁ Παῦλος φθάσας ἐδίδαξεν εἰπὼν ὅτι τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαινόμενον οἱ νομοθέται. καὶ οὐ δεῖ τὰ ἀσυνήθως καὶ ἐκ παραδόξου συμβαίνοντα εἰς κανόνας παραλαμβάνειν, οὐδὲ ἕλκειν ἐπὶ ἑτέρων. ὡς β' α'. τῶν διγ. τ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β β'. τ'. α'. κεφ. ι. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ συνειδὼς τῆς τελευτῆς ἐπὶ οἰκέτου τελευτήσαντος, οὐχ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς διατίμησις σκοπεῖται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἐν πλάτει, ἵνα μὴ παρέσῃ ἡ καταδίκη εἰς ποσὸν ἐλάχιστον, ποίαν γὰρ διατίμησιν δοῦλος θανατηφόρον πληγὴν δεξάμενος, ὡς β' ιγ'. τῶν διγ. τ' γ. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κδ'. τ' η. κεφ θ'.

δ'. Καὶ ἡ γραφεῖσα ἐν διαθήκῃ ἐλευθέρα ἐὰν παράσχῃ τέσσαρα ἢ τοῦ κληρονόμου ι' ν'. εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ῥοπῇ ἐν ᾗ τίκτει παράσχῃ τὰ δέκα ν' δι' ἑτέρου ἐλευθέρα πιστεύεται τεχθῆναι, ὡς πληρώσασα τὴν αἵρεσιν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ τοκετοῦ ταῦτα παρέσχεν, ὡς β α' τῶν διγ. τ' ε. δ' ιγ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μς' τ' πρῶτος κεφ. ιδ'.

Ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν ψηφίζεται τῶν κε' ἐνιαυτῶν ὁ χρόνος, καὶ ὁ ἔνδον τούτου τι πράξας ἐνήλικος οὐ νομίζεται, ἀλλὰ παρεγγραφόμενος ἀποκαθίσταται, ὡς β' δ'. τῶν διγ. τ' δ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι. τ' ιη. κεφ. β θεμ. δ'.

ε'. Κἂν μιᾷ ῥοπῇ τις νεμηθῇ μόνον πρᾶγμα ὅπερ μὴ παρὰ δεσπότου καλῇ πίστει ἀγοραστὴς ἔχει τὴν ἠρεμίαν, ἣν ἐκπεσὼν, ὡς β ς'. τῶν διγ. τ'. β. δ' ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β. ιε τ'. β'. κεφ. ιη'.

ς'. Εἰ ἀγοραστὴς τις πρὸ ἢ παύλου ὁ πρατὴς ἔχει τὴν ἐπιλογήν, καὶ ὁ πρῶτος τελευτήσας αὐτοῦ κληρονόμους δὲ δύο τινὰς τοῦ ἀγοραστοῦ, εἰ δὲ καὶ οἱ δύο τελευτήσουσιν ἐν μιᾷ ῥοπῇ, ἀπαιτεῖται ὁ ἀγοραστὴς τὸ τίμημα καὶ εἰ μὴ ἔφθασεν αὐτὸ καταβαλεῖν. ὡς β ιη. τῶν διγ. τ' α' δ'. λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' α'. κεφ ιη. θεμ. ζ'.

ζ'. Ἐὰν γραφῇ τις κληρονόμος εἰ παράσχοι ρ' ν', ἔπειτα ἐλθὼν πρὸ τῷ δικάσηται, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ παρέχων αὐτὰ δικαίως, ἢ καὶ δι' ἑτέρου κληρονομεῖν. ὡς β' κη'. τῶν διγ. τ' ε. δ' δ'. καὶ τ' ζ. δ' κη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ' θ'. κεφ. ε θεμ. β'. καὶ τ'. ιβ'. κεφ. κε'.

η'. Ἐὰν τις δωρήσηταί τινι οἰκέτην ἐφ' ᾧ ἐλευθερῶσαι αὐτὸν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ ἀναγκάζεται ἐλευθερῶσαι αὐτόν. οὐκοῦν οὐδὲ ἐὰν ὑπεξουσίῳ δωρηθῇ ἐπὶ τούτῳ τῷ ὅρῳ προσποιεῖσθαι τῷ πατρί, ἀλλ' εὐθέως ἐλευθεροῦται, ὡς β' ς' τοῦ κωδ. τ ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β με. τ' δ'. κεφ. τελευτ.

θ'. Οἱ γεωργοὶ ὀφείλουσι τῇ βώλῳ, ἤτοι τῇ γεωργίᾳ ἐμπεπηγέναι, ὥστε μὴ ἐν ῥοπῇ τινὸς καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας, ὡς β' ια τοῦ κωδ. τ' μη δ'. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν. β'. νε. τ' α' κεφ. ιδ'.

ι'. Ἐάν τις δωρήσηται χρήματα ὑπεξουσίῳ ἐπὶ αἱρέσει τοῦ ταῦτα καταβαλεῖν δημοσίῳ ἢ αὐτοῦ τοῦ ὑπεξουσίου ἅμα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ δοθῆναι τὰ χρήματα ἐπὶ τούτῳ τῷ ὅρῳ τοῦ ὑπεξουσίου, μεταφέρεται ἡ δεσποτεία αὐτῶν τῶν χρημάτων ἐπὶ τὸν δημόσιον τοῦ τὴν δωρεὰν δεξαμένου ὑπεξουσίου, ὡς β' ιδ' τ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ιη τ' δ' κεφ γ'. θεμ. θ'.

ια'. Ἐὰν ὑπεξούσιος παραγενόμενον τοῦ πατρὸς δημόσιον ἰδιόμενος ἀποστείλῃ τῷ ἰδίῳ πατρὶ γράμματα δηλοῦν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ καταβαλεῖν τῷ δημοσίῳ ἐὰν ἀποδοκιμάζῃ ὁ δημόσιος, εὐθὺς διαμαρτυρία χρήσασθαι σημαίνων δὲ αὐτῆς τὴν ἐναντίαν αὐτοῦ βούλησιν.

ιβ'. Τὸν ἐν αὐτὸν κατὰ νόμον οὐκ ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπήν, ἀλλ' ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀριθμοῦμεν.

Περὶ ὥρας.

α'. Ἐάν τις ἐν ἑτέρᾳ μὲν ὥρᾳ ἑαυτοῦ αὐθεντικὴν τυπώσῃ διαθήκην, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ὀρφανικὴν ποιήσῃ, προσληφθέντων ἐν αὐτῇ πέντε μαρτύρων ἔρρωται ἡ ὀρφανικὴ αὕτη διαθήκη καὶ ἀνατρέπει τὴν αὐθεντικὴν ὡς μεταγενεστέρα, ὡς β' κη. τ' ς'. δ'. ις'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ' ι'. κεφ. ιζ'.

β'. Ἑκάστης ἡμέρας αἱ πρῶται ἕξ ὧραι τὸ μεῖζόν ἐστι μέρος οὐ μὴν αἱ τελευταῖαι. ὡς β' ι'. τῶν διγ. τ' ις' δ. δεύτερον. τῶν δὲ βασιλικῶν β' β'. τ' β'. κεφ. γ'.

γ'. Καὶ αὕτη ἡ γνώμη, ὅτε ἡβήσωσι καλῶς διατίθενται, καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τοῦ πληρῶσαι τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον ἢ δωδέκατον ἐνιαυτὸν μετὰ ἕξ ὥρας τῆς νυκτός. ἐγράφη γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ε'. τῶν διγ. τ' ιβ' διγ. η. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ', κεφαλ. η. ὅτι ἡ ἡμέρα ἀπὸ τῆς ζ ὥρας τῆς νυκτὸς ἄρχεται καὶ τελευτᾷ εἰς ς' ὥραν τῆς ἐπιούσης νυκτός. ὥστε καὶ τὸ προστιθέμενον ἐν μιᾷ τούτων τῶν κδ' ὡρῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ δοκεῖ γίνεσθαι, καὶ εἰκότως ἡ γενομένη διαθήκη μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἔρρωται ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ιδ' χρόνου γενομένη. ὡς β' κη. τῶν διγ. τ' α'. διγ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ' α'. κεφ ζ'.

Περὶ ἡμέρας.

α'. Εἴκοσι μίλια καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖσθαι ὁ πραίτωρ κελεύει τῷ ὁμολογήσαντι παραγενέσθαι εἰς δικαστήριον ἐκτὸς τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἠσφαλίσατο, καὶ καθ' ἣν παρίσταται. αὗται γὰρ οὐ καταλογίζονται αὐτῷ, ὡς β' β'. τ' ια'. δ'. α' τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ις'. κεφ α'. ζητ'. καὶ τὸ α' Ινστιτ. τ. κδ'.

β'. Ἐάν τις εἰς ὡρισμένον χρόνον παράστασιν τινὸς ὁμολογήσῃ, ἐκείνη ἡ ἡμέρα σκοπεῖται καθ' ἣν ἡ παράστασις ὀφείλεσθαι. εἰ δὲ πρὸ τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας τελευτήσει ἐκεῖνος οὗ τινος ἡ παράστασις ὡμολογήθη οὐ κρατεῖται, ὡς β' β'. τῶν διγ. τ'. η. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ιζ'. τ' ιδ'. κεφαλ. δ'.

γ'. Εἴτε ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τοῦ βισέξτου, εἴτε ἐν τῇ δευτέρᾳ τεχθῇ τις ἀδιάφορόν ἐστιν, ἐξ ἐκείνης γὰρ τὸ κατ' ἔτος ψηφίζεται, ὡς τῶν δύο ἡμερῶν ἀντὶ τῆς μιᾶς παραλαμβανομένων, ὡς β' δ'. τῶν διγ. τ' δ'. de minoribus. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

δ'. Χρὴ τοὺς ἄρχοντας κατὰ κυριακὴν ἐπισκέπτεσθαι τὰς φυλακάς, καὶ ὁρίζειν ἵνα φιλανθρώπως οἱ φύλακες αὐτοῖς χρῶνται, καὶ τροφὰς διδῶσι, καὶ λούωσιν αὐτούς, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' δ'. διάταξ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ς'. τ' γ κεφ. λγ'.

ε'. Οἱ ἐπίσκοποι ἐπισκεπτέσθωσαν τοὺς ἐν φυλακῇ κατὰ τετράδα καὶ παρασκευήν, εἴτε οἰκέται, εἴτε ἐλεύθεροι εἶεν. καὶ παρασκευαζέτωσαν τοὺς ἄρχοντας ποιεῖν ἐπ' αὐτοῖς ὅσα οἱ νόμοι κελεύουσι. μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀρχόντων μηνυέτωσαν τῷ βασιλεῖ περὶ αὐτῶν, ὡς β' α', τοῦ κωδ. τ' δ. διάταξ. κβ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. καὶ β' θ' τοῦ κωδ. τ' δ'. διάταξ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ. τ' λε'. κεφαλ. κβ'. θεμ. ς'.

ς'. Μὴ ὑφιστάσθω ἰουδαῖος σωματικὰς λειτουργίας, ἤτοι ἀγγαρείας ἐν ἀπρακτίῳ, ἤγουν ἑορτασίμῳ αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ὡς β'. α' τοῦ κωδ. τ' θ'. διάταξ. β'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ζ'. Ἡ ἡμέρα τῆς ἁγίας κυριακῆς, καὶ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ τῶν ἐπιφανίων ἄπρακτοι ἔστωσαν, ὡς β' γ'. τοῦ κωδ. τ' ιβ'. διάτ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ. τ' ιζ'. κεφαλ. κγ'. θεμ δ'.

η'. Ὁ χρεωστῶν ἀπὸ ἡμέρας, πᾶσαν τελείαν τὴν ἡμέραν ἔχει εἰς τὸ καταβαλεῖν τὸ χρέος. ὡς Ινστιτ. γ' τ' ιε'. ὁμοίως περὶ χρόνου καὶ μηνὸς β'. τῶν διγ. με'. τ' α' δ'. κε' καὶ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μγ' τ' α'. κεφ. κε' καὶ λθ'.

θ'. Ἐὰν δύο ποιῶσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὑποτεθῇ, αἱ ὧραι αἱ προλαβοῦσαι καὶ ὑστερήσασαι οὐ ποιοῦσι τῷ ἑνὶ αὐτῶν προτίμησιν, ἀλλ' ὑπόκειται αὐτοῖς κατὰ ἀναλογίαν τοῦ χρόνου, ὡς β' κ'. τ' α' δ'. ις'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κε' τ' β'. κεφ. ιγ. θεμ. θ'.

ι'. Ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς οὐ παντελῶς ἄπρακτός ἐστιν, ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ'. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ζ. τ' ιζ. κεφ. κς'. θεμ. ε'.

ια'. Ἐάν τις ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐν ᾗ καταδικασθῇ φωνῇ ἐκκαλέσηται ἀρκεῖ αὐτῷ ἡ τοιαύτη ἔκκλητος, ὡς β' μθ' τῶν διγ. τ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β θ'. τ α'. κεφαλ. β' καὶ ρε'.

ιβ'. Πρὸ μιᾶς ἡμέρας ὀφείλει προλέγειν ὁ μέλλων περί τινος ποιῆσαι ἐξέτασιν, ὅτι ἔσται ἐξέτασις ἵνα μὴ οἱ κατηγορούμενοι τῷ αἰφνιδίῳ εἰς φόβον καὶ θόρυβον ἐμβάλλωνται, ὡς β' μη τῶν διγ. τ' ιη. δ' ιη. τῶν δὲ βασιλικῶν β ξ τ' ι'.

Περὶ δύο ἡμερῶν.

α'. Ὁ διαδεξάμενος ἀρχὴν ὀφείλει πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ ἐπιβῆναι τῆς ἐπαρχίας καθ' ἣν ὁ ἄρχων ἐστὶν ὁ τὴν ἀρχὴν ἔχων ἀποστέλλειν πρὸς αὐτὸν γράμματα φιλικὰ περὶ τοῦ ὑπαντῆσαι τούτῳ τὴν τάξιν, καὶ ἕως τότε λαμβάνειν τὸν πρότερον ἄρχοντα τὰς σιτήσεις, ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα. λ' νεαρά. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ς' τ' γ'. κεφαλ. λδ'.

β'. Ἐὰν αἵρεσις ἐπιτεθῇ τινὶ καὶ μὴ ὁρισθῇ καιρός, ἡμέρας δύο ἔχει εἰς τὸ πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' ι' τ' ις' δ'. σζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' β' τ' β. κεφ. σζ'.

γ'. Ἐὰν ὁ ἀνήρ, ἢ ὁ πατὴρ μοιχὸν καταλάβῃ ἐπὶ τῇ γυναικί, ἢ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ ὃν οὐ βούλεται ἀνελεῖν, ἢ οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ ἐπὶ εἴκοσι νυκτερινὰς καὶ ἡμερινὰς μόνον ὥρας ὀφείλει αὐτὸν κρατεῖν, ἐπὶ τὸ διαμαρτύρασθαι, ὡς β' ξ'. τῶν δὲ βασιλικῶν τ' ιζ'. κεφ. κδ'.

δ'. Ἐὰν αἵρεσις τοιαύτη δοθῇ ἵνα ὁ δεῖνα τόδε ποιήσῃ ἐν ἡμέραις, καὶ μὴ προστεθῇ πόσαις ἐν δύο ἢ δέκα ἡμέραις χρὴ αὐτὸν πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' β'. τῶν βασιλικῶν τ' β'. κεφ. σζ'. καὶ β' κς' τ' ζ'. κεφ. κ'.

ε'. Ὀφείλουσιν οἱ στρατιῶται χορηγεῖσθαι ἐν ἐξπεδίτῳ

δύο

δύο ἡμέρας βουκελλάτον, μίαν ἡμέραν λάρδον ἐπὶ δύο ἡμέρας κρέας προβάτειον, ὡς β' ιβ' τοῦ κωδ. τ' ζ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νζ'. τ' δ'. κεφ. α'. θεμ. β'.

ς'. Ἑκάστη ζακτουρβα δύο ἡμέρας ἔχει μόνας κατὰ στατίβαν, ὡς β' ιβ' τοῦ κωδ. τ' να'. δ' α'. ζακτούρβαι δὲ ἐλέγοντο αἱ καλβίσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων προφάσει ζώων δρομικῶν γινόμεναι, ἃς καὶ καμβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ ῥωμαϊκὴ τουτέστι στρατηγήματα. ἔστιν οὖν εἰπεῖν σαφῶς οὕτως. τὰ διδόμενα προστάγματα τοῖς οἷς τὸν δημόσιον δρόμον ὁδεύουσι, δύο μόνας ἡμέρας κατ' ἀλλαγὴν ἔχουσιν, ὡς β' νς'. τ' ιζ'. κεφ. κε'.

Περὶ τριῶν ἡμερῶν.

α'. Ἐὰν ἐκ τοῦ ἐμοῦ δένδρου εἰς τὸν σὸν ἀγρὸν βάλανοι πέσωσι καὶ οὐ συγχωρῇς μοι τὰς βαλάνους ἐκλέξασθαι δίδοταί μοι ἡ ἀδεξιβένδουμ, ἤτοι παραγγελτικὴ ἀγωγὴ κατὰ σοῦ, καὶ ἐὰν βοσκήσῃς αὐτάς. καὶ τὸ ἰντέρδικτον, ἤτοι ἡ νομικὴ παραγγελία, ἣ δὲ γλανδὲ λεγομένη ἄχρι τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλλέγειν τὰς βαλάνους μου συγχωρεῖ με, ὡς β' ι τῶν διγ. δ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιε'. τ' δ'. θεμ. β'.

β'. Τὸ κοντινουέντι* ῥῆμα τουτέστι τὸ παρακρῆμα τρεῖς ἡμέρας σημαίνει, ὡς ἐν β' τοῦ κωδ. τ' θ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' η'. τ' α'. κεφ. μγ'. καὶ β' γ'. τ' α'. δ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ς'. κεφ. ις'.

*al. ἐπίρρημα.

γ'. Τὴν πλάνην τοῦ συνηγόρου αὐτοῦ, δύναταί τις τριῶν ἡμερῶν ἐντὸς διορθοῦσθαι ὡς β' β'. τοῦ κωδ. τ' γ' θ'. δ' γ'. καὶ τῶν βασιλικῶν β' η'. τ' α'. κεφ. μγ'.

δ'. Ὁ δικαστὴν παραιτησάμενος εἴσω τριῶν ἡμερῶν μετὰ τὴν παραίτησιν ὀφείλει αἱρετὸν ἐπιλέξασθαι ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' α'. δ' ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ς'. κεφαλ. ις'.

Περὶ ἑπτὰ ἡμερῶν.

α'. Τὰ θεῖα τὰ ἐκ τῶν δουκῶν πεμπόμενα εἰς τὴν βασιλίδα ἐν ἑκάστῃ πόλει ἑπτὰ ἡμέρας μόνον δύνανται διατρέφεσθαι ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' με'. δ' β'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

β'. Αἱ ἑπτὰ ἡμέραι αἱ πρὸ τοῦ πάθους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ αἱ μετὰ τὸ πάθος ἑπτὰ ἄπρακτοι εἰσὶν ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφ. κς'. θεμ. γ'.

Περὶ θ' ἡμερῶν.

α'. Οὐδεὶς δύναται τοὺς κληρονόμους τοῦ τελευτήσαντος περὶ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἐν αἷς πενθοῦσιν αἰτιᾶσθαι ἤτοι ἐνάγειν ἢ παρενοχλεῖν. τὰ γὰρ πραττόμενα περὶ τῶν ἐννέα ἡμερῶν παρὰ τῶν πενθούντων οὐκ ἔρρωται, μετὰ δὲ τὰς θ' ἡμέρας ἀκωλύτως κινεῖ ἕκαστος μὴ προκριματιζόμενος περὶ χρονίαν παραγραφήν. ὡς νεαρὰ ρκε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. δ'.

Περὶ δέκα ἡμερῶν.

α'. Ἐπεὶ δέκα ἡμέρας ἔδικτον ἤτοι παραγγελία ἄρχοντος προστίθεσθαι ὀφείλει κατὰ τοῦ προσπίπτοντος μετὰ τὴν προκατάρξιν ἀπολιμπανομένου ἕως τρίτου ὡς β' ε' τῶν διγ. τ' α'. δ' ξθ'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά, ἡ δὲ μετὰ τὸν κωδ. ριβ. νεαρὰ κειμένη ἐν β'. τῶν βασιλικῶν ζ'. τ' δ'. κεφ. γ'. λ' ἡμέρας παρέχει ἑκάστῳ ἐδίκτῳ ἤτοι παραγγέλματι ἕως τρίτου.

Ἡ ἀπροθέσμος ἀντιφώνησις δέκα ἡμέρας ἔχει προθεσμίαν. ὁ γὰρ μέτριος χρόνος δέκα ἡμέραι εἰσὶν ὡς β' ιγ'. τ' ε'. δ' κα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' ζ. κεφαλ. κ'. β'.

Οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίᾳ ὁ ἐκκαλεσάμενος δύναται γυμνάζειν τὴν ἔκκλητον, ἀλλὰ καὶ περὶ τεσσάρων ἡμερῶν, καὶ μετὰ πέντε ἡμέρας ὥστε δέκα ἡμέρας ἔχειν κυρίας εἰς τὴν ἔκκλητον. ὡς β' ζ τοῦ κωδ. τ' ξς'. δ' ε. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφ. ρκη'. θεμ. γ. γ'.

Ἐὰν ἡ τριετία μέλλῃ πληροῦσθαι ἐν ᾗ τὰ χρηματικὰ δικαστήρια πέρας δέχονται, καὶ ὁ εἷς ἀπολιμπάνεται, ὀφείλει ὁ παρὼν κατὰ δέκα ἡμέρας ὑπομνῆσαι διὰ τοῦ δικάζοντος τὸν ἀπόντα, καὶ εἰ μὴ ἔλθῃ τηνικαῦτα χρὴ τὸν δικαστὴν διαγινώσκειν καὶ ἀποφαίνεσθαι ὡς β ε τῶν διγ. τ' α'. δ' οβ. ἅτινα οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἀναγίνωσκε καὶ τὰ γεγραμμένα τῷ Θεοδώρῳ ἐν τῇ ιγ'. δ. τοῦ α' τ'. τοῦ γ' β τοῦ κωδ. ἐν οἷς μέμνηται καὶ τ' η'. δ' μγ' τοῦ ζ β. ἥτις οὐδὲ αὐτὴ ἐστὶν εἰς τὰ βασιλικά. δ'.

Τῇ σιωπῇ τῶν δέκα ἡμερῶν ἡ ψῆφος τοῦ αἱρετοῦ δικαστοῦ κυροῦται ὡς β' β', τοῦ κωδ. τ'. νε'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ε'.

Ὁ αἰτιαθεὶς καὶ διαδεχθεὶς μὴ παραγινομένου τοῦ αἰτιασαμένου εἴσω δέκα ἡμερῶν ἀφίεται ὅρκῳ αὐτοῦ λαμβάνων τὰς δαπάνας. καταδίκῃ γὰρ ὁ αἰτιασάμενος εἰ μὴ παραγένηται ὑποπίπτει ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα, ἤτοι ἡ περὶ παραστασίμων φησὶ νεαρὰ ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ιβ'. κεφ. ζ. ζ'.

Πᾶσα ἔκκλητος ἢ διὰ τοῦ καταδικασθέντος, ἢ δι' ἐντολέων, ἢ διφένσωρος, ἢ κουράτωρος, ἢ πατρῶνος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται πέμπεσθαι. ὡς ἡ μετὰ τὸν κωδ. νεαρὰ περὶ ἐκκλήτων ἤτοι κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τίτλος β'. κεφ. γ'. η'.

Ἡ τῶν ἐπάρχων ψῆφος ἀντιφυλάττεται ὅθεν μετὰ τὸ προσενεχθῆναι ταύτην, δύναται ὁ καταδικασθεὶς διδασκαλικὸν αὖθις ἐπιδοῦναι τοῖς ἐπάρχοις, ἢ τοῖς τούτων συμπόνοις, ἢ τοῖς τὰς δίκας εἰσάγουσιν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, καὶ παρέχει ὁ νικήσας, ἐγγύας ὡς ἅπερ λαμβάνει ἐμφανῆ παρὰ τὸν νόμον νικήσας ἀναδίδωσι μετὰ ἐπαυξήσεως. μετὰ γὰρ τὰς δέκα ἡμέρας χωρὶς ἐγγύης ἀναψηλάφησις γίνεται ὡς νεαρὰ ριθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τίτλος β'. κεφαλ. ι. θ'.

Ὁ παρὰ ἐπισκόπου μετὰ κληρικοῦ, ἢ μοναχοῦ, ἢ ἀσκητρίας δικασάμενος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται ἔκκλητον τῷ ἄρχοντι ἐπιδιδόναι ὥστε ἐπ' αὐτοῦ ἀκριβέστερα ἐξετασθῆναι, καὶ ἐὰν ὁ ἄρχων ἐναντία τῷ ἐπισκόπῳ ψηφίσηται τότε ἔκκλητος δίδοται καὶ ζητεῖ- ι.

ter. excipiuntur aliquot caſus, quorum vnum expoſuimus *c.* 19. alterum *c.* 13. Quartum eſt de actione de dolo, quæ ex Conſtantini lege biennio continuo concluditur. *l. vlt. C. de dolo.* olim erat annabs. Quintum eſt ex *l. ſi mulier perfecta. C. ad S. C. Velleia.* mulierem quæ pro alio interceſſit non iuuari S. C. Velleiano, ſi poſt biennium denuo eiuſdem rei nomine ſe obligauerit, vel ſatiſdederit. idemque eſt in *No.* 61. quod ſi pro extraneo intercedat, locum babet, non ſi pro marito. nam & ſi ſæpius intercedat pro marito, non tenetur *No.* 134. etiam ſi poſt biennium iteretur obligatio. quod Græci notant. Sic pro extraneo intercedens ipſo iure obligatur, pro marito non item. Pro extraneo intercedens non iuuabatur ante S.C. Velleianum. Pro marito intercedens adiuuabatur edictis quibuſdam. Sextum eſt de exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ biẽnio continuo extinguitur *l. in contractib. C. de non num. pec.* olim quinquennio. Alia ſunt tempora exceptionis nõ numeratæ dotis. Septimum eſt ex *l. 2. C. de ſponſal.* vt ſi ſponſus præſens in eadem prouincia intra biennium non exequatur nuptias, poſſit puella impune alii nubere. Abſens expectatur triennium. *l. 2. C. de repud.* Octauum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dot.* vt promiſſor dotis poſt biennium præſtet reditus, penſiones & vſuras trientes, quæ alias non ſolent venire ex ſtipulatione, niſi in ſtipulatum deductæ ſint, nec redditus, niſi poſt litem conteſtatam. Nonum eſt ex *l. vlt. C. de iu. dom. imp.* vt creditor, etiam ſi nihil de eo cõuenerit, poſſit pignus diſtrahere biennio poſtquã debitori teſtatò denuntiauerit, vel iudex pronuntiauerit pecuniam ſolui, & vt non inuento emptore certis dilationibus & denuntiationibus obſeruatis, tum à principe pignoris dominium creditori addicatur, ita tamen vt adhuc intra biennium id debitor ſoluta ſorte, & vſuris, & damnis recipere poſſit. x. hoc eſt, Legatione functis biennii vacationẽ dari. *l. filius. l. Paulus.* §. 1. *l. vicarius. D. de legationibus. l. 3. C. eod. l. 2. C. de muner. & honor. non cont.* xi. eſt ex *No.* 134. vt vxorem ob adulterii crimen coniectam in monaſterium maritus intra biẽnium reducere poſſit ſi velit. Olim ſi reduxiſſet, fiebat lenocinii reus. xii. eſt ex *l. 1. C. de ſent. præf.* vt contra ſententiã præf. prætorio, poſtquam ei ſucceſſum fuerit, intra biennium liceat principem ſupplicare per libellum. xiii. eſt ex *l. 7. C. de om. agr. deſ.* Eos qui prædia deſecta ſiue ἄπορα ſuſcipiunt, non niſi poſt biennium ſolemnem canonem fiſco inferre. Cui addendum ex *l. 8. eod. tit.* vt qui prædia deſerta occupant, ab eis ea dominus poſſit repetere intra biennium redditis meliorationibus. quod videtur pugnare cum *l. locorum eod. tit. & l. vlt. C. de cenſ. & cenſitor.* de quibus ſupra *cap.* 18. Sed illæ de eo loquuntur, cui addicta ſunt prædia à peræquatore. Lex autem 8. de eo qui occupauit. quod ſic Græci: ὁ ἔρημον ἀγρὸν ἐμβαλὼν, ἐντὸς δύο ἐνιαυτῶν ἀναζητεῖται παρὰ τοῦ δεσπότου. xiiii. eſt ex *l. vlt. C. de bo. auct. iud. poſ.* vt quibuſdam creditoribus miſſis in poſſeſſionem, quibuſdam nõ miſſis, admittantur etiam nõ miſſi intra biennium inter præſentes, vel intra quadriennium inter abſentes. xv. eſt ex *l. 2. C. de term. moto.* vt qui in mouendis terminis alii miniſterium præbuit, biennio ad opus publicum detur. Addatur & quod de naufragio probando intra biennium diximus *cap. ſuperiore*, & de cauſa appellationis peragenda intra biennium *cap.* 16 Item ex *No.* 15. vt defenſor ciuitatis biennio id muneris adminiſtret. Itemque patronus fiſci ex *l. ſancimus. a. & l. petitionem. l. iubemus. C. de aduo. diu. iud.* & primicerius fabricæ. *l. 2. C. de fabricen.* & primicerius notariorum. *l. 2. C. de primic. & not.* & alii *l. 1. C. de decan. l. 1. C. de menſor. l. Alexandrinus. C. de decur. l. vlt. C. de off. præf. vr.* Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. 1. C. ſi quac. præd. pot.*

De Triennio. CAP. XXII.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum mobiliũ, quæ hodie triennio perficitur. *l. 1. C. de vſucap. transform.* Adiiciunt etiã Græci ſeruitutem aquæ triennio adquiri ex *l. 2. C. de ſer. & aq.* videntur namque in ea legiſſe *Mobilium*, ſed forſitan rectius *Immobilium*, vt ſcilicet ſeruitutes comparentur rebus immobilibus, ſicut & panes ciuiles. *Nou.* 7. Secundum eſt de emphyteuticario, vt excidat iure emphyteuſeos, ſi triennio ceſſauerit in ſoluendo canone. *l. 2. C. de iu. emphy.* De paganico loquimur. nam aliud eſſe eccleſiaſtico capite ſuperiore oſtendimus. Tertium eſt ex *l. 1. C. de fideic.* vt ſi triennio ſolutum ſit annuum legatum, in futurum etiam perpetuo debeatur, niſi probauerit heres in triennium tantummodo id fuiſſe relictum. Conſtabat in ea ſpecie relictum fuiſſe legatum. Sed de tempore dubitabatur. Quartum eſt ex *l. 4. C. de vectigal. & com.* vt locentur publica in triennium. O- **A** lim in quinquennium, vt Varro ſcribit iiii. *de ling. lat.* Quintum ex *l. pen. C. de pat. pot.* vt filio iam trimo à patre petantur alimenta. Sextum eſt ex *l. 4. D. de incen. ruin. & nauf.* vt qui ex naufragio grauiorem prædam appetierunt, liberi in triennium relegentur, vel ad opus publicum dentur. Retinent Græci vbique vocem latinam πραῖδα, vt & in legibus Georgicis Iuſtiniani περὶ πραίδας ζώων. Moſchopulus περὶ σχεδῶν. πραῖδα ἡ γινομένη ἁρπαγὴ ἐν ἀμπελῶσι καὶ ἀγροῖς καὶ ποίμναις καί. vii. eſt ex *l. properandum. C. de iudic.* lites ciuiles triennio eſſe finiendas. quod & Manuelis Comneni Nou. quadam confirmatum eſt. Excipiuntur caſus **B** plerique ſuis locis ſupra digeſti. viii. eſt ex *l. pen. C. de apochis pub.* vt qui proximo triennio prolatis apochis oſtendit ſe publica tributa ſoluiſſe, præſumatur omni tempore ſoluiſſe. ix. ex *l. vlt. C. de rep. he.* vt ſuus heres maior xxix annis, qui recuſauit hereditatem, rebus integris intra triennium poſſit ad eam reuerti. Itemque minor poſt annos xxix triennium habet. Decimum eſt ex *l. 1. C. de ſent. adu. fiſ. lat. ret.* Res iudicatas aduerſus fiſcum intra triennium retractari. Vndecimum eſt ex *Nou.* 22. ſolui matrimonium ſi vir per triennium non fecerit τὰ τῆς φύσεως. Antea biennium *l. in cauſis. C. de repud.* Addatur & quod cap. **C** ſuperiore dictum eſt de ſponſo, qui non exequitur nuptias intra triennium, & *cap.* 20. de ſeruo monacho reuocando intra triennium. Et ex *l. 2. C. de mun. & hon. non cont.* ab honoribus ad alios honores triennii vacationem dari. Et ex *No.* 123. vt aleatori triennio interdicatur ſacro miniſterio. Et aliud ex *l. per hanc C. de adu. diu.* ex qua in *l. vlt eiuſdem titul.* pro *biennium*, fortè legendum, triennium. Et aliud ex *l. vlt. C. de commeatu.* Adde *l. 9.* §. 1. *D. de rit. nup.*

De quadriennio. CAP. XXIII.

D PRIMVM eſt de quadriennii præſcriptione quæ fiſco datur & aduerſus fiſcum. Fiſco, ſi alienauerit rem alienam, vel alii pignori obligatam, & eo nomine conueniatur à domino, aut creditore pigneratitio. *l. 2. C. de quad. præſc.* Aduerſus fiſcum, ſi poſt quadriennium vindicet bona quaſi vacantia, quæ alius tenere cœpit. *l. 1. C. eo. tit. l. 1.* §. *diuus. D. de iur. fiſc. l. intra D. de diu. temp. præſ.* ii. eſt de reſtitutione in integrum. Hæc olim anno vtili extinguebatur, hodie quadriennio continuo. *l. vlt. C. de temp. in integ. reſt. l. vlt. C. de rep. her.* De reſtitutione in integrum loquimur, quæ fit cognitione prætoris, ſiue minori ea poſt annum ætatis xxv. ſiue maiori concedatur. Itaque rectè ſentiunt Græci **E** venditionem reſcindi officio prætoris ſecundum *l. 2. C. de reſc. vend.* ſi ſupra dimidiam veri pretii fraus interuenerit, intra quadriennium dumtaxat. atque ita in foro ſeruari referunt. Imò & decreto Romani Lacapeni περὶ τῶν δυνατῶν ita definitum eſt. His poteſt de quadriennio adiici quod tradidimus ſup. *cap.* 21. *ex l. vlt C. de bo. auct. iud. poſ.* Et aliud ex *l. 2. C. de commeatu.* Et aliud ex *l. vxor. C. de repud.* quod tamen abrogatur. *No.* 117.

De quinquennio. CAP. XXIIII.

F PRIMVM eſt de querela inofficioſi teſtamẽti, quæ quinquennio extinguitur *l. a. C. in quib. cau. in integ. reſt. nec. non eſt.* Poſt quinquennium non poteſt agi querela, niſi ex magna & iuſta cauſa. *l. contra. C. de inoff. teſt.* Secundum eſt ex *l. vlt. C. de poſtl. & redemp. ab hoſt.* redemptum ab hoſtibus, à redemptore teneri quaſi pignoris iure, liberari ſolutione pretii vel opere quinquennii. Tertium hoc eſt, diuortio facto culpa mulieris, ante quinquennium non poſſe eam alii nubere, & interim ſubiici legi Iuliæ ac ſi diuortium factum non eſſet. *l. conſenſu.* §. *hac niſi. C. de repud. No.* 22. quod ſecundum Nouellas nouiſſimas ita procedit, ſi culpa vxoris factum ſit vt repudiũ ſiue ῥεπούδιον maritus mitteret. **G** *Nou.* 117. niſi adulterii cauſa miſerit, quo caſu nec poſt quinquennium mulier alii nubere poteſt, ſed conîicitur in monaſterium. Quod ſi mulier ipſa ſine cauſa repudium miſerit, ex ead. No. etiam in monaſterium conîicitur, nec vllo tempore poteſt alii nubere. Itaq; abrogatur § *hac niſi, & Nou.* 22. ea in parte. At ſi ex cauſa repudium mulier miſerit, anno dũtaxat nuptiis abſtinebit. *d. No.* 117. Imò nec anno integro, ſi intra annum pepererit, vt diximus *cap.* 20. In huius rei tractatione corruptè apud Harmenopulum *li. 4. Epit. tit.* 7. ita legitur: Εἰ δὲ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὸς ἀλόγως χωρισθῇ legendum εὐλόγως. Quid ſi vir repudium **H** miſerit, an aliquanto tempore nuptiis abſtinebit? Minimè, ſiue ex cauſa id miſerit ſiue ſine cauſa. *d. l. conſenſu.* §. *ſin autem alter. No.* 117. Verùm hodie ex *No.* 127. & 134. communis eſt pœna viri & vxoris repudio ſine cauſa miſſo. nam & vir ipſe in monaſterium conîicitur. Quartum hoc eſt, adulterii crimen, quod ab

extraneo

A extraneo vel extraneli inte in maſculum intenditur, quinquennin continuo extingui. *l.1.§.accuſationem. D ad Turpil.l.miles §. adulterij. D.ad leg. Iul. de adult.* Idemq́; eſt in crimine peculatus. *l.7.D. ad leg. Iul.pec.* & in accuſatione contra S. C. Silanianum apertarum tabularum eius qui à familia occiſus eſſe dicitur. *l. in cognitione. D ad S. C. Silan.* Aliàs crimina vicennio tolluntur. Quintum eſt, ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. qua de re ſpecialis eſt titulus. Eſt autem vetus Senatuſconſultum. Suetonius *in Veſpaſiano*, Vetuit inter cetera quæri de cuiuſquam defunctorum ſtatu vltra certos annos. Similiter B ex S.C. poſt manumiſſionem libertus intra quinquênium duntaxat poteſt proclamare ad libertatem. *l.2. & 4. D. ſi ing. eſſe iud.* quod abrogatur in *l. vlt. C. vbi cau. ſta.* Colluſio item domini & ſerui detegenda eſt intra quinquennium. *l.2. D. de col. det.* Sextum eſt ex *l. pen. C. de prępoſ. ſac. cub.* vt ſeruum inuito vel ignorante domino factum principis cubicularium, dominus reuocet intra quinquennium. Septimum eſt ex *l. 1. C. de contr. iud.* donationes collatas in magiſtratus vrbanos vel adſeſſores vel domeſticos eorum poſt ſucceſſionem quinquennio confirmari, intra quinquennium reuocari poſſe. Octauum eſt ex *l.4.§ 1. D. ad leg.* C *Cor. de ſic.* In quinquennium relegari eum qui cauſam mortis præbuerit per laſciuiam, id eſt, κατ' ἀσέλγειαν & παροινίαν. Similiter præſes in quinquennium relegatur, qui in numerum aduocatorum non Chriſtianum recipit. *l. nemo. C. de epiſc. aud* & in alia ſpecie *No. 112.* Nonum eſt ex *l.2. C. de vect. & com.* Rem fiſco commiſſam, fiſcum vindicantem repelli præſcriptione quinquennij. Sed & ante quinquennium non aget vtiliter, ſi res non exiſtat, nec dolo ſupprimatur, vt ſi ſeruus bona fide manumiſſus ſit. Decimum eſt ex *l.2. C. de apoſta.* vt Chriſtianus qui deſerta eccleſia tranſiit ad Græcos, id eſt, paganos, vt in conciliis ſæpe, vel Iu-D dæos etiam poſt mortem accuſari poſſit, quaſi inteſtabilis intra quinquennium continuum. XI. eſt ex *No. 131.* vt ſi teſtator oratorium fieri iuſſerit, intra quinquennium perficiatur. XII. eſt ex *l.1.§ quod dictum. D. de ſeparat.* vltra quinquennium poſt aditionem hereditatis creditores defuncti ſeparationem non impetrare. XIII. eſt ex *No. 100.* de exceptione non numeratæ dotis, quæ vel intra annum, vt intra tres menſes opponitur, vel nullo modo, vt dictum eſt *c. 14. & 20.* Verùm ab ea definitione excipiendus eſt maritus minor XXV. annis, cui à contractu matrimonio XII. anni dantur ad proponendam & conteſtandam querelam non numeratæ dotis. Heres item mariti minor annorum XXV. cui datur quinquênium ſiue maritus minor fuerit ſiue maior. XIIII. eſt ex *l. vlt. C. ſi maior fac. alie. rat. hab.* alienationem rerum minoris ſine decreto factam confirmari quinquennio, ſi poſt XXV. annum ætatis intra quinquennium eam non reuocauerit. Erant & olim quinquennij præſcriptione tuti, qui quid emerant à fiſco. de quaſi *§. vlt. Inſtit. de vſuc. l. vlt. C. ſi aduer. fiſc. l. neque. C. de teſt. mil. l. & tit C. Th tit. de quinq. præſcr.* Hodie ſtatu tuti ſunt ex Conſtitutione Zenonis tranſlatis actionibus in fiſcum. Poteſt & iis aliud adici ex *l.2. C. de mun. & honor. no contin.* F & aliud ex *l. vlt. C. de adu. diu. iud.* & aliud ex *Nou. 22.* vt maritus captus ab hoſtibus expectetur quinquennium: quod mutauit Leo *No. 33.* Et aliud ex *l. milites. §. vlt. D. de re milit.* Adicit & illud Oldendorpius ex Conſtitutione Iuſtiniani, iuris diſcipulis præſcriptum eſſe quinquennium, quo demum expleto inter aduocatos recipiantur. *l. petitiones. C. de aduo. diu. iud.*

De VII. *&* VIII. *annis.* CAP. XXV.

INfantem eum dici qui minor eſt annorum VII. *l.3. C. qui admit. l. ſi infanti. C. de iu. delib. l.1. De adm. tut. l.14. D. de ſponſ.* Anagnoſten non fieri ante annos octo. *Nouel. 123.* Hoc ita notant Græci. At No. loquitur de XVIII. annis. Videntur legiſſe VIII. G tantùm, vt conſtat ex Balſamone Nomocanonis *tit. 1. c. 28.* De ſeptem annis hoc etiam adnotant: οἱ ἐπταετεῖς ἢ ὀκταετεῖς ἐγκαθιστῶσι καὶ παιδευόμενοι ὑπὸ αὐτῶν δουλεύειν τῷ θεῷ. quod quid ſit, vel vnde ſumpſerint neſcio.

De decennio. CAP. XXVI.

PRIMVM eſt de vſucapione rerum immobilium, quæ hodie decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes complentur. *l.1. C. de vſuc. transfor. No. 119.* eodemque modo ſeruitutes H non vtendo amittuntur decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes. *l. penult. Cod. de ſer. & aqu.* atque etiam adquiruntur. nam vbique iura in adquirendis ſeruitutibus longum tempus exigunt. & donationes rerum minoris factæ ſine decreto

A poſt legitimam ætatem decennio inter præſentes, & vicennio inter abſentes confirmantur. *l. vlt. C. ſi maior. fac. alie. rat. hab.* Hoc verò longum tempus ferè ſemper dicitur & diuturnum. *l. ſi cum. §. Ariſto. D. qui & a quibus man. lib. non fiant.* In longum tempus ſiue in longiorem diem cauere, eſt in annos decem *l. pen. de præt. ſtip.* Paulus *5. Senten. tit. 9. l.1. De ripa mun. l. ſi finita. §.1. D. de dam. inf.* Hæc longi temporis præſcript. ſiue longa præſcriptio, de qua eſt tit. in C. *de præſcript. lon. temp.* & quattuor qui ſequuntur: quæ quibus caſibus locum non habeat, Græci ſub hoc tit. tractare incipiunt inſcitè, cum id ampliores, quæ ſequun-B tur temporum præſcriptiones demonſtraturæ ſint ſatis, & hoc potius tradi conueniat quibus caſibus locum habeat. Secundum eſt de exceptione non numeratæ dotis, cuius tempus eſt decennium ex *No. 100.* nam poſt decennium ſoluto matrimonio non opponitur. Tertium hoc eſt, olim decennio infirmabatur teſtamentum. *l.6. C. Th. de teſtam.* Hodie non item, niſi apertè teſtator declarauerit ſe in eo non perſtare. *l. ſancimus. C. eod. tit.* Nuda voluntate infirmatur concurrente decennio. Quartum eſt ex *l. vlt. D. de abigeis*, vt receptores abigeorum in decennium extra Italiam relegentur. Quintum eſt ex *l. fine D. de pœnis*, vt qui in C metallum damnati ſunt non addito tempore, nec etiam eo vt ſint perpetuò metallici, eis decennij tempora præfinita videantur. Cui addendum ex *l. in metallum eod. tit.* In metallum damnatos perpetuò iam ſenes dimitti, ſi vel cognatos vel adfines habeant, à quibus alantur, vel non minus decem annis pœna functi ſint. quo ſpectat etiam reſcriptum Traiani ad Plinium *de iis qui ex damnatione ſerui publici eſſent.* Sextum eſt ex *l.2. C. de incolis*, vt qui in aliqua ciuitate decẽ annos fecit, videatur ibi domicilium habere. Sic Græci loquuntur ὁ ποιήσας ἐν πόλει δεκαετίαν, vt in *l. miles. §. quidam. D. ad leg. Iul. de adult.* Dies quos in cuſtodia feciſſet. & D in *l. ſeruum qui teſtamento. D. de ſtat. lib.* Annum in fuga fecerat. & in antiqua inſcriptione: MEMORIÆ. C. F. L. PEDVCÆÆ · IVLIANÆ MORIBVS NATALIBVS AC PVD. PRISCIS ILLVSTRIVSQVE FEMINIS COMPARANDÆ, QVÆ VIXIT ANNOS XIII. D. XLVII. CVM MARITO FECIT M. D. D. XX. Eſt & alius locus in *l. pen. C. de agr. cenſ. & in act. Apoſt. c. 18.* καὶ ποιήσας χρόνον τινά, rectè vet. interp. & facto ibi aliquanto tempore. & Ruffin. *c. 12. Nic. ſyn.* Quinque annos inter catechumenos faciant. Septimum eſt ex *l.1. D. de nund.* ius nundinarum exercendarum non vtendo decennij tempore amitti. Nundinas inter-E pretantur πανηγύρεις ἢ τὸ τὴν ἀγορὰν ἄγειν. Sic & ad *l.1. Cod. de nundinis*, ὅτε τὰς πανηγύρεις τὴν ἀγορὰν ἄγειν ἐπιτρέπει. & ad *l.3. D. de feriis* αἱ πανηγύρεις καὶ ἀπραξίαι. nundinas ergo vocabant vacationes, & inde vulgò à nobis ferias appellatas reor. D. Auguſtinus in Ser. Feriæ & Nundinæ ſpiritales. De eis habemus præclaram Nou. Baſilij Iunioris, quæ apertè indicat eas in agris priuatorum inſtitui qui hoc ius impetrauerint, nec poſſe transferri in alia loca niſi ex communi omnium negotiantium ſententia. Quòd ſi diſſentient inter ſe, & alij locum commutare velint, alij non item, vincere eorum ſententiam qui ex antiquo more nihil F mutari volunt. & hoc quidem ſi agatur de transferendis nundinis à potentioribus ad potentiores, vel à tenuioribus ad tenuiores, vel à potentioribus ad tenuiores. A tenuioribus enim ad potentiores nundinarum tranſlationem nõ fieri niſi concurrat vetuſtas & omnium conſenſus, id eſt, niſi ex omnium voluntate transferantur in potentiorum agros in quibus & iam olim ab initio inſtitutæ fuerint, & poſtea omnium ſententia tranſlatæ ad tenuiores, à quibus nunc priſtinis dominis reſtituentur rectè. Addi & de decennio poteſt aliud ex *l. in omnibus in fin. De diu. temp. præſ.* & aliud ex *No. 117.*

G *De annis* XII. XIIII. XV. XVI. XVII. & XVIII. CAP. XXVII.

PVbertas in maſculo æſtimatur ex annis XIIII. In fœmina ex XII. *l.2 C. quando tut. vel curat. eſſe deſ. l.5. D. qui teſta. fac. poſſ. §.1. Inſtitut. de nupt. leg 2. D. de vul. ſub. Nouel. 115.* De maſculo fuit olim dubitatum. Sed obtinuit etiam in maſculo pubertatem annis æſtimari, non habitu corporis. Hæc autem definitio ætatis ad multa pertinet. Impubes non poteſt teſtamentum facere, non poteſt teſtimonium dicere. *l. inuiti. D. de teſtib.* non H torqueri *l. de minore. D. de quæſt.* non nuptias contrahere, non obligari ſine tutoris auctoritate. Pubes poteſt. Sunt & alia multa. Plena pubertas in maſculo æſtimatur ex annis XVII. vel XVIII. quem Græci vocauêre exephebum, vt Cenſorinus ſcribit, proximũ pubertati mellephebum. Puberẽ ephebum. Plenè puberẽ exephebum. In femina ex XIIII. *l. Mela. D. de alim. leg. l. adro-*

fidei poſſeſſorem, qui à malæ fidei poſſeſſore ignorante domino A emit. idemque dicendum de hypothecaria, quæ aduerſus extraneum bonæ fidei poſſeſſorem perit ann. x. aut xx. *leg. ſi a creditore. & l. vlt. C. de oblig. & act. l. 1. & 2. C. ſi adu. cre. præſ. op. l. creditor. D. de diu. tem. præſ.* aduerſus malæ fidei poſſeſſorem an. xxx. *l. cùm notiſſimi. C. de præſcrip. 30. vel 40. annor.* Actiones in perſonam ex contractibus in Italia tollebantur anno vtili, in prouinciis erant perpetuæ. Hodie vbique tolluntur præſcript. xxx. quibus etiam adiunguntur miſtæ, veluti petitio hereditatis, & finium regundorum & ſimiles. Ac primùm quidem Theodoſius conſtituit, vt in prouinciis exemplo actionum in rem, tempore etiam tollerentur perſonales, non tamen x. aut xx. annis, ſed xxx. *l. ſicut. C. de præſcri. xxx. ann.* cuius inſcriptio talis eſſe debet, Theodos. A. Fuit Theodoſius magnus huius præſcriptionis auctor, vel Iuniore teſte in *Nou. de 30. annor. præſcript.* quam multi auctores celebrant. Eius peremptorias rubricas omnem litem abolere Sidonius ait. Patronam humani generis Caſſiodorus vocat. De ea & Procopius III. *de bello Vand.* in hęc verba, [illegible] : De eadem & Suidas in *Priſco Emeſeno*. Hæc deſcriptio currit etiam aduerſus puberes minores 25. annorum. *d. l. ſicut. Nou.* 22. cum tamen præſcriptio quinquennii, quæ obſtat querelæ inofficioſi, aduerſus eos non currat. *l. 2. C. in quib. cauſ. in integ. reſtit. l. contra Cod. de inoffic. teſt.* nec præſcriptio lon. tem. *l. 3. C. in quib. ca. lon. tem. præſcript.* nec vlla alia. *l. vlt. C. in qui. cauſ. in int. reſt.* Pertinet ad eam præſcriptionem tricenariam quod traditur in *l. cùm ſatis. C. de agric. & cenſit.* vt liberi homines, qui per xxx. annos quaſi coloni & adſcriptitii detenti ſunt, liberi quidem maneant, quia libertas nulla præſcriptione infringi poteſt, ſed terram deſerere non poſſint, & ſolemnem capitationem inferre cogantur. quod ibi eſſe traditur ex Conſtitutione Anaſtaſii, quæ non exſtat. Eſt autem *l. 19.* eiuſdem tituli græca. Addatur & aliud ex *l. pen. C. de fund. rei priuat. & ſal. dom. dom.* vt qui annos xxx. ſeruierit collegio, vel curiæ, vel burgo, id eſt, corpori alicui, non reuocetur quaſi colonus alienus vel inquilinus. Tertium eſt in presbytero exigi ætatem xxx. ann. *Nou.* 123. vbi malè quidam legunt xxxv. quæ ætas in epiſcopo exigitur ea eadem Nou. non in presbytero. ſed & in *Nou.* 137. hoc tantùm exigitur, vt epiſcopus ſit maior annis xxx. qua de re Theodorus Balſamon Nomocanonis *tit. 1. cap. 28.*

De XL. *annis.* Cap. XXXI.

Sicut quæ non tolluntur minoribus temporibus actiones, tolli eas tricennio traditum eſt ſ. ita quæ non tolluntur tricennio, XL. an. extinguũtur, nec vllę ferè vlterius producũtur, veluti hypothecaria aduerſus debitorẽ, & heredem eius, & aduerſus poſteriores creditores debitore ſuperſtite. *l. cùm notiſſimi. C. de præſc. 30. vel 40. ann.* Citius ergo perit iis caſibus perſonalis quàm hypothecaria. *l. qui occid. t. §. 1. D. ad l. Aquil.* quod & aliàs accidit, puta, vt ſublata perſonali maneat hypothecaria. *l. debitor. D. ad Trebel. l. 2. C. de luit. pign.* Puto & vindicationem in ſeruitutem extingui, ſi quis XL. annis mala fide in poſſeſſione libertatis fuerit. *l. 4. C. de præſc. 30. vel 40.* At meritò Græci excipiunt ſeruum fugitiuum, quando ſcilicet non deſiit poſſideri à domino. Vindicationi eius rei quam non deſiit poſſidere, nulla deſcriptio opponi poteſt. *l. 2. C. eod. tit.* Eadem præſcriptione repellitur qui quẽ vindicat cohorti. *l. ſi cohortalis. C. de cohor.* vbi vulgò malè xxx. veteres & libri [illegible] habent XL. G Actiones etiam fiſcales exemplo priuatarum xxx. aut XL. annorum tolluntur. *l. iuſtas. C. de iur. fiſc.* & quidem ſi vindicet fiſcus quæ nondum habuit, excepta cauſa commiſſi, & bonorum vacantium, vel qua alia cui minora tempora præſtituta ſunt, repelletur à domino, vel bonæ fidei poſſeſſore præſcriptione xx. annorum, vt dictum eſt ſuprà *cap.* 28. A malæ fidei poſſeſſore xxx. Quòd ſi vindicet ea quæ habuit & amiſit, repelletur præſcriptione XL. annorum, *lege vltima. C. de fund. patrim.* Sed & actione perſonali, ſi agat de reliquis, hoc eſt [illegible] H repelletur præſcriptione XL. ann. vt Theodorus Hermopolites interpretatur, non tamen id aduerſus fiſcum ea præſcriptione adſequi poſſeſſor poteſt, vt & in futurum à canone ſit poſſeſſio immunis. *d. l. vlt. l. comperit. C. de præſc. 30. vel 40. an.* Verùm, vt idem Theodorus ait & Accurſius noſter probat ex *leg.* A *vlt. C. de fund. rei priu.* ſi quis ſine canone agrum principis acceperit, & XL. annis poſſederit nullo canone ſoluto, nec de agro, nec de canone conueniri poteſt. Eſt & alia in re locus præſcriptioni XL. annorum, ſi actio quæ xxx annis perire ſolet, interim conteſtata & poſtea omiſſa ſit. nam ex conteſtatione in annos XL. extenditur. *leg. vlt. C. de præſcr. 30. vel 40. annorum.* qua abrogatur Nou. Valentiniani *de epiſc. iud.* quæ actionem ex conteſtatione in alios duntaxat xxx. annos extendit, niſi fuerit cõteſtata poſt annos xxv. quo caſu eam prorogat in annos x. tantùm, id eſt, in annos quinque ſupra xxx. Addendũ hac etiam B præſcriptione XL. annorum tolli actiones eccleſiaſticas ex Nou. 131. & 111. quod congruit cum *l. vlt. C. de fund. patr. ſublata l. vlt. C de ſacroſ. eccle. & Nou. 9.* quarum vna in Orientalibus, altera in Occidentalibus eccleſiis introduxerat C. ann. præſcriptionem. Cauſam hanc fuiſſe exponit Suidas *in Priſco Emeſeno*. Annus erat xxx. aut XL. ex quo Emeſenorum eccleſia heres extiterat Mamiano viro illuſtri & patricio, cũ œconomi eius arte Priſci qui optime aliena chirographa imitabatur, pleraq; confixerunt inſtrumenta tabellionis cuiuſdam omnium iudicio optimi, qui vixerat ſuperſtite Mamiano, quibus oſtendebant ingentes pe- C cunias à multis Mamiano deberi, atque adeo eccleſiæ iure hereditario. Sed quod inſtrumentis obſtaret præſcriptio tricennii, ſcelus ſceleri adiicientes, Imperatorem etiam Iuſtinianum pecuniis expugnarunt, & data ei vel quæſtoribus palatii pecunia illam legem extorſerunt, ne eccleſiis opponeretur alia, quàm C. annorum præſcriptio, quod poſtea idem Iuſtinianus mutauit. Legitur in eo Suidę loco corruptè [illegible], cum ſit legendum [illegible]. Hodie igitur quacumque actione eccleſia experiatur, excludetur præſcriptione XL. annorum. At ſi cum eccleſia agatur, ſeruabimus præſtituta tempora Nou. 111. D Notandum poſtremò in diaconiſſa exigi ætatem LX. annorum ex præcepto Apoſtoli 1. *ad Timot. 5. & l. nulla. C. de epiſc. & cler.* de qua Georgius in Chronographia. Ex *Nou. 6.* quinquaginta, ex *Nou.* 123. quadraginta. Diaconiſſæ curabant ægros, & ad baptiſmata adhibebantur.

De annis L. Cap. XXXII.

Repetitio eius quod in alea luſum eſt præſcriptione tricennii non tollitur. Anatolius eam tolli ait præſcriptione annorum L. atq; ita fuiſſe in *l. 1. C. de aleat.* conſtat ex latina eius conE uerſione quæ circumfertur, & ex eo quod Græci allata illa lege, ſub hoc titulo ſcribunt iis verbis: [illegible]. Non tolli eam tricennio epitome Græca, quæ extat Nomocanonis *tit. 13. cap. 29.* indicat, dum ait eam competere [illegible]. At Thalelæus eam tricennio tolli putat, quod in contextu [illegible] id non ſit adiectum vt tricennium egrediatur: quaſi hoc ſit ius nouiſſimum. & hoc quidem primum de L. ann. notant. Secundum eſt, Ne decurio quinquagenarius excuſetur à muneribus. *l. 13. C. de dec.* vbi tamen malim pro L. lege- F gere LV. Et in *l. 3. C. qui prof. ſe exc.* pro LV. lego LXX. Anni LV. excuſant à decurionatu. Anni LXX. à munerib. Tertium eſt de liberta, vt maior L. ann. operas patrono præſtare non cogatur. *l. liberta. D. de op. lib.* Quartum eſt ex *leg. ſi maior. C. de leg. her.* partum editum ex quinquagenaria eſſe legitimum. qua de re in frag. Vlp.

De annis LX. *&* LXX. Cap. XXXIII.

Maior ſexagenario ducere minorem quinquagenaria poteſt. *l. pen. C. de nup.* quod & S.C. Glaudiano comprehen- G ſum fuiſſe Vlp. in frag. teſtatur. rectè. nam auctore Ariſtotele vſque ad LXX. annum vir gignit, femina vſque ad quinquageſimum. At lege Iulia ſecus erat, quaſi non poſſet maior ſexagenario liberis operam dare. *l. ſi paterfam. §. vlt. D. de adopt.* Notandum etiam contra libertatem nec LX. quidem annorum pręſcriptionem opponi *l. vlt. C. de long. temp. præſ. quæ pro lib. op.* De annis autem LXX. quod diximus ſup. Annos LXX. excuſare à muneribus ciuilibus. *l. 1. C. qui æt. ſe ex. l. 3. §. quamuis. & §. cura. D. de mun. & hon. l. ſi vltra. C de decur. l. 3. D de iur. imm.*

De annis C. Cap. XXXIIII.

Cum ſublata ſit C. annorum præſcriptio, quam Iuſtinianus dederat eccleſiis, vt diximus *c.* 31. reſtant duo tantùm notãda de an. C. Primum eſt vſumfructũ relictũ Reip. C. an. extingui. *l. an vſus fructus. D. de vſufr.* Reſp. æſtimatur [illegible]

[illegible]. Longiſſimum autem ſpatium ſeneſcẽdorum hominum eſt annorum C. vnde ſeculum dici Varro putat. Ei l. opponitur *l. 68. D. ad l. falc.* quæ vſufructu Reip. relicto xxx. an computationem fieri ait. Reſpondeo vſumfructum relictum Reip. annis C. finiri. nam & qui infanti puero relinquitur longius produci poſſe non creditur, *d. l. an vſusfructus.* At quoties de lege Falcidia quæritur, vſusfructus Reip. relictus tanti æſtimatur, quanti eſt in reditu ann. xxx. nam & qui puero infanti relinquitur amplius non æſtimatur, *d. l. 68.* Comparatur vſusfructus Reip. relictus homini relicto. De illo qui homini relinquitur, agit illo loco, eóq. nos iure vti, quem notat non amplius æſtimari quàm ſit in reditu annorum xxx. atque ita etiam apud Harmenopul. Patririus exponit *libr. 2. tit. 10.* Deinde ſubiicit, ſic denique eſſe & ſi vſusfructus Reip. legetur. Vſusfructus ergo legatum æſtimatur ſiue priuato legetur, ſiue Reipub. & ex eius æſtimatione detrahitur Falcidia. Alterum, Ea quæ in redemtionem captiuorum relicta ſunt nõ excludi niſi præſcriptione C. annorum. *l. vlt. C. de ſacroſ. eccl.* quod quia nominatim non eſt abrogatum, ſicut in eccleſiis, manere Theodorus notauit in *No.* cxi. At iii. C. iii. *tit.* v. *th.* [illegible], id eſſe abrogatum ait.

De tempore infinito. Cap. XXXV.

PRimum hoc eſt, vt ſi arbiter iuſſerit ſolui non adiecto die, inſit modicum tempus. *l. ſi cùm dies. §. vlt. D. de rec. qui arb. rec.* quod interpretabimur x dierum. arg. *l. promiſſor. §. vlt. D. de conſt. pec.* Secundum eſt ex *l. 5. D. de inter. in iu. fac.* Interrogato in iure dandum eſſe tempus ad deliberandum. quod interpretabimur eſſe in Prætoris arbitrio. Tertium eſt ex *leg. nulla. D. pro ſocio.* Societatem in æternum non coiri. Quartum eſt,

A Perpetuum tempus variè accipi, quandiu ſoluerit canonem emphyteuticarius. *§. adeò Inſt. de locat.* Quandiu vixerit quis. *l. 1. D. pro ſoc. l. 1. § pen. D. de offi. praef. vrb. l. cum ii. §. ſiue igitur D. de tranſ.* Et pro annis xxx. vel. xl. vt cùm dicimus perpetuas actiones, quæ ex Conſtitutionibus tricennio vel quadricennio extinguuntur. Quintum eſt ex *l. ab hoſtibus. §. vlt. D. ex quibus cauſ. ma.* Abſenti reuerſo reſtitutionem dari, etiam ſi intra modicum tempus quàm rediit, impletã fuerit vſucapio, quod ita definitur, dum hoſpitium conducit, ſarcinas componit, aduocatum quærit. & *l. ſi decemus §. in pecunia. D. de leg. 1.* vbi in ſoluen-
B da pecunia legata modicum tempus dari dicitur, quod relinquitur arbitrio Prætoris. Et *Nou. 4.* acceſſionibus petentibus arbitrio iudicis dari tempus ad adducendum reum principalem. Sub hoc capite includi poſſunt tempora omnia quæ arbitrio Prętoris præſtituuntur. Superiora ſunt legitima. Sextum hoc eſt, Temporarias actiones litis conteſtatione perpetuari. *l. nam poſtea. § ſi is qui. D. de iureiur. l. aliam. D. de nouat. l. vlt. D. de fid. tut.* Perpetuari ſecundum ius vetus, id eſt, æternas fieri, ſecundum Theodoſii Conſtitutionem prorogari in annos xxx. Perpetuæ autem quæ olim fuerunt, nunc ſunt tricenniales, conteſtatione litis prorogantur in annos xl. ex *l. vlt. C. de præſcrip. xxx. an.* nec
C fit eiuſmodi prorogatio niſi ſemel. Multa alia ſub hoc titulo Gręci tradunt, quæ nihil ad rem facere videntur, veluti in medio litis tranſigi poſſe, ante moram vſuras in bonę fidei iudicium non venire, damnatos capitaliter poſt appellationem teſtamẽtum facere poſſe, Legata ad tempus relinqui poſſe, & alia quædam quæ prætermittimus.

Subiecimus Euſtathii librum.

ΠΕΡΙ

ΠΕΡΙ ΚΡΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΡΟΠΗΣ ΕΩΣ ρ' ΕΤΩΝ.

Περὶ ῥοπῆς.

α'. ΤΡΙΤΟΝ γίνεται, καὶ ἡ τρεῖς ἐν μιᾷ γαστρὶ γεννήσασα. ὡς βιβλ. ι'. τῶν διγεστῶν. τιτλ. ις'. διγεσ. ρλζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ξ'. τ β'. κεφαλ. ρλά.

β'. Ἠλευθερώθη δούλη ἐν διαθήκῃ ἐὰν τρία τέκῃ, ἔτεκε δὲ ἕν, καὶ μετὰ τοῦτο τρία, ὁ τέταρτος τῶν παίδων ἐλεύθερος. μετὰ γὰρ τὸ τεχθῆναι τὸ τρίτον, ἐξέβη ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας, ὥσπερ οἷα δήποτε ἑτέρα αἵρεσις, καὶ τὸν τέταρτον ἐλεύθερον ἔτεκε. ταυτὸ ἐστὶ κἂν ἐξ ἀρχῆς δύο, καὶ μετὰ ταῦτα δύο ἔτεκεν. ἰδοὺ ῥοπὴ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἐν τελευταίῳ τεχθέντι χαρίζεται ὡς β' α'. τῶν διγ. τιτ. ε'. δ'. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μς'. τ'. α'. κεφ. ιγ'.

Σχόλιον Ἀρμενοπούλου. Ἐπεὶ ἡ φύσις οὐκ ἐπιτρέπει ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ῥοπῇ τίκτεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ῥοπὴν εἶναί τινα μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν τικτομένων τάξιν, διὰ τοῦτο φανερὴ ῥοπὴ τούτῳ χαρίζεται τὴν ἐλευθερίαν. λέγεται δὲ ὡς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἤχθη πρὸς Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα γυνὴ θαύματος ἕνεκεν, ἥτις μετὰ μ' ἡμέρας τοῦ ἐν ἑνὶ καιρῷ τεκεῖν τέσσαρας παῖδας ἔτεκε τὸν πέμπτον. εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ β' τῶν διγ. μέ. τ' κ' δ' λς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' έ. κεφ. λβ'. καὶ ἐπὶ τῶν διγ. β' ε'. τ' δ'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μβ'. τ' β'. κεφ. γ'. πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ διαστήματος τῶν μ' ἡμερῶν ῥοπὴν θεματίσομεν. οὐκ ἄδηλος ἢ ὡς ὁ Παῦλος φθάσας ἐδίδαξεν εἰπὼν ὅτι τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαῖνον οἱ νομοθέται καὶ οὐ δεῖ τὰ ἀσυνήθως καὶ ἐκ παραδόξου συμβαίνοντα εἰς κανόνας παραλαμβάνειν, οὐδὲ ἕλκειν ἐπὶ ἕτερον. ὡς β' α'. τῶν διγ. τ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β β'. τ'. α'. κεφ. ι. Ἰστέον δὲ ὅτι κἂν συμβῇ τὴν τελευτὴν ἐπὶ οἰκέτου τελευτήσαντος, οὐχ ἡ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς διατίμησις σκοπεῖται, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἐν πλάτει τοῦτο, ἵνα μὴ προέσῃ ἡ καταδίκη εἰς ποσὸν ἐλάχιστον, ποίαν γὰρ διατίμησιν δοῦλος θανατηφόρον πληγὴν δεξάμενος, ὡς β' ιγ'. τῶν διγ. τ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κδ'. τ' η'. κεφ θ'.

γ'. Καὶ ἡ γραφεῖσα ἐν διαθήκῃ ἐλευθέρα ἐὰν παράσχῃ τέσσαρα ἢ τῷ κληρονόμῳ ι' ν'. εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ ῥοπῇ ἐν ᾗ τίκτει παράσχῃ τὰ δέκα ν' δι' ἑτέρου ἐλευθέρα πιστεύεται τετοκέναι, ὡς πληρώσασα τὴν αἵρεσιν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ τόκου ταῦτα παρέσχεν, ὡς β α' τῶν διγ. τ' ε. δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μς' τ' πρῶτος κεφ. ιδ'.

A Ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπὴν ψηφίζεται τῶν κε' ἐνιαυτῶν ὁ χρόνος, καὶ ὁ ἔνδον τούτου τι πράξας ἐνήλιξ οὐ νομίζεται, ἀλλὰ παραγραφόμενος ἀποκαθίσταται, ὡς β' δ'. τῶν διγ. τ' δ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι. τ' ς' κεφ. β θεμ. δ'. δ'.

Κἂν μιᾷ ῥοπῇ τις νεμηθῇ μόνον πρᾶγμα ὅπερ μὴ παρὰ δεσπότου κληθῇ πιστεύεται, ἀγοραστὴς ἔχει τὴν ἐρήμην παραγραφὴν ἐκπεσών, ὡς β ς'. τῶν διγ. τ'. β. δ' ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ιε τ'. β'. κεφ. ιη. ε'.

Εἰ ἀγοράσει τις πίθον ἢ παῦλον ὁ πράτης ἔχει τὴν ς'.
B ἐπιλογήν, καὶ ὁ πρῶτος τελευτήσας αὐτοῦ κινδυνεύεται, ὁ δὲ δεύτερος τοῦ ἀγοραστοῦ, εἰ δὲ καὶ οἱ δύο τελευτήσωσιν ἐν μιᾷ ῥοπῇ, ἀπαιτεῖται ὁ ἀγοραστὴς τὸ τίμημα εἰ μὴ ἔφθασεν αὐτὸ καταβαλεῖν. ὡς β ιη. τῶν διγ. τ α' δ'. λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' α'. κεφ. ιη. θεμ. ζ'.

Ἐὰν γραφῇ τις κληρονόμος εἰ παράσχοι ρ' ν', ἔπειτα ἐλὼν πρᾶξαι δύναται, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ παρέχων αὐτὰ δίκαιος, ἢ καὶ δι' ἑτέρου κληρονόμου, ὡς β' κη'. τῶν διγ. τ' ε'. δ' δ'. καὶ τ' ζ'. δ' κη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ' θ'. κεφ. ε' θεμ. ξ'. καὶ τ' ιβ'. κεφ. κε'. ζ'.

C Ἐὰν τις δωρήσηται τινὶ οἰκέτην ἐφ' ᾧ ἐλευθερῶσαι αὐτὸν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ ἀναγκάζεται ἐλευθερῶσαι αὐτόν. οὐκ οὖν οὐδὲ ἐὰν ὑπεξούσιος δωρηθῇ ἐπὶ τοιούτῳ ὅρῳ προσπορίζεται τῷ πατρί, ἀλλ' εὐθέως ἐλευθεροῦται, ὡς β' ς' τοῦ κωδ. τ ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β με. τ' δ'. κεφ. τελευ. η'.

Οἱ γεωργοὶ ὀφείλουσι τῇ βώλῳ, ἤτοι τῇ γεωργίᾳ ἐμπεπῆχθαι, ὥστε μὴ ἐν ῥοπῇ τινὸς καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας, ὡς β' ια τοῦ κωδ. τ' μη δ'. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν. β'. νε. τ α' κεφ. ιδ'. θ'.

D Ἐάν τις δωρήσηται χρήματα ὑπεξουσίῳ ἐπὶ αἱρέσει τοῦ ταῦτα καταβαλεῖν δημοσίῳ ἢ αὐτῷ τῷ ὑπεξουσίῳ ἅμα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ῥοπῇ τοῦ δοθῆναι τὰ χρήματα ἐπὶ τοιούτῳ ὅρῳ τῷ ὑπεξουσίῳ, μεταφέρεται ἡ δεσποτεία αὐτῶν τῶν χρημάτων ἐπὶ τὸν δημόσιον τοῦ τὴν δωρεὰν δεξαμένου ὑπεξουσίου, ὡς β' ιδ' τ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. μη τ' δ' κεφ γ'. θεμ. θ'. ι'.

Ἐὰν ὑπεξούσιος παραγενόμενος τοῦ πατρὸς δημοσιώνης ἀποστείλῃ τῷ ἰδίῳ πατρὶ γράμματα δηλῶν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ καταβαλεῖν τοῦ δημοσίου ἐὰν ἀποδοκιμάζῃ ὁ δήμιος, εὐθὺς διαμαρτυρίᾳ χρήσασθαι σημαίνων
E δι' αὐτῆς τὴν ἐναντίαν αὐτοῦ βούλησιν. ια'.

Τὸν ἐν αὐτὸν κατὰ νόμον οὐκ ἀπὸ ῥοπῆς εἰς ῥοπήν, ιβ'. ἀλλ' ἐξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀριθμούμενον.

Περὶ ὥρας.

α'. Ἐάν τις ἐν ἑτέρᾳ μὲν ὥρᾳ ἑαυτοῦ αὐθεντικὴν τυπώσῃ διαθήκην, ἐν ἑτέρᾳ δὲ ὀρφανικὴν ποιήσῃ, προσληφθέντων ἐν αὐτῇ πέντε μαρτύρων ἔρρωται ἡ ὀρφανικὴ αὐτῇ διαθήκη καὶ ἀναστρέπει τὴν αὐθεντικὴν ὡς μεταγενεστέρα, ὡς β' κη'. τ' ϛ'. δ'. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λε'. τ' ι'. κεφ. ιζ'.

β'. Ἑκάστης ἡμέρας αἱ πρῶται ἐπὶ τὸ ὧραι τὸ μεῖζον ἐστὶ μέρος ἤπερ αἱ τελευταῖαι. ὡς β' ι'. τῶν διγ. τ' ιϛ' δ'. δεύτερον. τῶν δὲ βασιλικῶν β' β'. τ' β'. κεφ. γ'.

γ'. Καὶ αὐτὸ καὶ γνωστόν, ὅτι ἡ Βήσσεσι καλῶς διατέθειται, καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας τοῦ πληρῶσαι τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον ἢ δωδέκατον ἐνιαυτὸν μετὰ ἓξ ὥρας τῆς νυκτός. ἔγνωμεν γὰρ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. τῶν διγ. τ' ιβ' διγ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφαλ. η'. ὅτι ἡ ἡμέρα ἀπὸ τῆς ζ' ὥρας τῆς νυκτὸς ἄρχεται καὶ τελευτᾷ εἰς ϛ' ὥρας τῆς ἐπιούσης νυκτός. ὥστε καὶ τὸ προστιθέμενον ἐν μιᾷ τούτων τῶν κδ' ὡρῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ δοκεῖ γίνεσθαι, καὶ εἰκότως ἡ γινομένη διαθήκη μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἔρρωται ὡς ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ιδ' χρόνου γινομένη. ὡς β' κη'. τῶν διγ. τ' α'. διγ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ' α'. κεφ ζ'.

Περὶ ἡμέρας.

α'. Εἴκοσι μίλια καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖσθαι ὁ πραίτωρ κελεύει τῷ ὁμολογήσαντι [illegible] εἰς δικαστήριον ἀπελθεῖν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν τις ἠσφαλίσατο, καὶ καθ' ἣν πείσεται. αὗται γὰρ οὐ καταλογίζονται αὐτῷ, ὡς β' β'. τ' ια'. δ'. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιϛ'. κεφ α'. ζητ'. καὶ τὸ α' Ινστ. τ. κδ'.

β'. Ἐάν τις εἰς ὡρισμένον χρόνον παράστασιν τινὸς ὁμολογήσῃ, ἐκείνη ἡ ἡμέρα σκοπεῖται καθ' ἣν ἡ παράστασις ὡρίσθαι. εἰ δὲ πρὸ τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας τελευτήσει ἐκεῖνος οὗτινος ἡ παράστασις ὡμολογήθη οὐ κρατεῖται, ὡς β' β'. τῶν διγ. τ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ'. τ' ιδ'. κεφαλ. δ'.

γ'. Εἴτε ἐν τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ τοῦ βισέξτου, εἴτε ἐν τῇ δευτέρᾳ τεχθῇ τις ἀδιάφορόν ἐστιν, ἐξ ἐκείνης γὰρ τὸ κε' ἔτος ψηφίζεται, ὡς τῶν δύο ἡμερῶν ἀντὶ τῆς μιᾶς προσλαμβανομένων, ὡς β' δ'. τῶν διγ. τ' δ'. de minoribus. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' δ'. κεφ β'. θεμ. ι'.

δ'. Χρὴ τοὺς ἄρχοντας κατὰ κυριακὴν ἐπισκέπτεσθαι τὰς φυλακάς, καὶ ἐρευνᾶν ἵνα φιλανθρώπως οἱ φύλακες αὐτοῖς χρῶνται, καὶ τροφὰς διδῶσι, καὶ λούωσιν αὐτούς, ὡς β' α'. τοῦ κωδ. τ' δ'. διατάξ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ'. τ' γ' κεφ. λγ'.

ε'. Οἱ ἐπίσκοποι ἐπισκεπτέσθωσαν τοὺς ἐν φυλακῇ κατὰ τετράδα καὶ παρασκευήν, εἴτε οἰκέται, εἴτε ἐλεύθεροι εἶεν. καὶ παρασκευαζέτωσαν τοὺς ἄρχοντας ποιεῖν ἐπ' αὐτοῖς ὅσα οἱ νόμοι κελεύουσι. μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀρχόντων μηνυέτωσαν τῷ βασιλεῖ περὶ αὐτῶν, ὡς β' α', τοῦ κωδ. τ' δ'. διατάξ. κβ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βα-

A σιλικά. καὶ β' θ' τοῦ κωδ. τ' δ'. διατάξ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λε'. κεφαλ. κβ'. θεμ. ϛ'.

Μὴ ὑφιστάσθω ἰουδαῖος σωματικὰς λειτουργίας, ἤτοι ἀγγαρείας ἐν ἀπρακτίῳ, ἤγουν ἑορτασίμῳ αὐτοῦ ἡμέρᾳ, ὡς β'. α'. τοῦ κωδ. τ' θ'. διάταξ. β'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ϛ'.

Ἡ ἡμέρα τῆς ἁγίας κυριακῆς, καὶ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ τῶν ἐπιφανείων ἄπρακτοι ἔστωσαν, ὡς β' γ'. τοῦ κωδ. τ' ιβ'. διάτ. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ιζ'. κεφαλ. κγ'. θεμ. δ'. ζ'.

B Ὁ χρεώστης ἀπὸ ἡμέραν, πάσαν τελείαν τὴν ἡμέραν ἔχει εἰς τὸ καταβαλεῖν τὸ χρέος. ὡς Ινστ. γ' τ' ιε'. ὁμοίως περὶ χρόνου καὶ μηνός. τῶν διγ. με'. τ' α' δ'. κε' καὶ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μγ' τ' α'. κεφ. κε' καὶ λθ'. η'.

Ἐὰν δύο ποιῶσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ὑποτεθῇ αἱ ὧραι αἱ προλαβοῦσαι καὶ ὑστερήσασαι οὐ ποιοῦσιν εἰς αὐτῷ προτίμησιν, ἀλλ' ὑπόκειται αὐτοῖς κατὰ ἀναλογίαν τοῦ χρέους, ὡς β' κ'. τ' α' δ'. ιϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κε' τ' β'. κεφ. ιγ'. θεμ. θ'. θ'.

Ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ καταλύειν ἄπρακτός ἐστιν, ὡς ι'.
C β' γ' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ'. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. ζ'. τ' ιζ'. κεφ. κϛ'. θεμ. ε'.

Ἐάν τις ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἐν ᾗ καταδικασθῇ φωνῇ ἐκκαλέσηται ἀρκεῖ αὐτῷ ἡ τοιαύτη ἔκκλητος, ὡς β' μθ' τῶν διγ. τ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφαλ. β' καὶ ρε'. ια'.

Πρὸ μιᾶς ἡμέρας ὀφείλει προλέγειν ὁ μέλλων περὶ τινος ποιῆσαι ἐξέτασιν, ὅτι ἔσται ἐξέτασις ἵνα μὴ οἱ κατηγορούμενοι τῷ αἰφνιδίῳ εἰς φόβον καὶ θορυβὸν ἐμβάλλωνται, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ' ιη'. δ' ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν ιβ'.
D β' ξ' τ' ι'.

Περὶ δύο ἡμερῶν.

Ὁ διαδεξάμενος ἀρχὴν ὀφείλει πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ ἐπιβῆναι τῆς ἐπαρχίας καθ' ἣν ὁ ἄρχων ἐστὶν ὁ τὴν ἀρχὴν ἔχων ἀποστέλλειν πρὸς αὐτὸν γράμματα φιλικὰ περὶ τοῦ ὑπαντῆσαι τούτῳ τὴν τάξιν, καὶ ἕως τότε λαμβάνειν τὸν πρότερον ἄρχοντα τὰς σιτήσεις, ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα λ' νεαρά. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ' τ' γ'. κεφαλ. λδ'. α'.

Ἐὰν αἵρεσις ἐπιτεθῇ τινὶ καὶ μὴ ὁρισθῇ καιρός, ἡμέρας δύο ἔχει εἰς τὸ πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' ν' τ' ιϛ' δ'. σζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ' τ' β'. κεφ. σζ'. β'.
E

Ἐὰν ὁ ἀνὴρ, ἢ ὁ πατὴρ μοιχὸν καταλάβῃ ἐπὶ τῇ γυναικί, ἢ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ οὗ οὐ βούλεται ἀνελεῖν, ἢ οὐκ ἔξεστιν αὐτῷ ἐπὶ εἴκοσι νυκτερινὰς καὶ ἡμερινὰς μόνον ὥρας ὀφείλει αὐτὸν κρατεῖν, ἐπὶ τὸ διαμαρτύρασθαι, ὡς β' ξ'. τῶν δὲ βασιλικῶν τ' ιζ'. κεφ. κδ'. γ'.

Ἐὰν αἵρεσις τοιαύτη δοθῇ ἵνα ὁ δεῖνα τόδε ποιήσῃ ἐν ἡμέραις, καὶ μὴ προστεθῇ πόσαις ἐν δύο ἢ δέκα ἡμέραις χρὴ αὐτὸν πληρῶσαι τὴν αἵρεσιν, ὡς β' β'. τῶν βασιλι- δ'.
F κῶν τ' β'. κεφ. σζ'. καὶ β' κϛ' τ' ζ'. κεφ. κ'.

Ὀφείλουσιν οἱ στρατιῶται χορηγεῖσθαι ἐν ἐξπεδίτῳ ε'.

δύο

A δύο ἡμέρας βουκελλάτον, μίαν ἡμέραν λάρδον ἐπὶ δύο ἡμέρας κρέας προβάτειον, ὡς βι. ιβ΄ τοῦ κωδ. τ΄ ζ. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ιζ΄. τ΄ δ΄. κεφ. α΄. θεμ. β΄.

ϛ΄. Ἑκάστη βακτωρία δύο ἡμέρας ἔχει μόνας κατὰ σταῦλον, ὡς β΄ ιβ΄ τοῦ κωδ. τ΄ να΄. δ΄ α΄. βακτωρίαι δὲ λέγονται αἱ κελεύσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων προφάσει ζώων δρομικῶν γινόμεναι, ἃς καὶ κωμβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ ῥωμαίων τουτέστι συνθήματα. ἔστιν οὖν εἰπεῖν σαφῶς οὕτως. τὰ διδόμενα προστάγματα τοῖς εἰς τὸν δημόσιον δρόμον ὁδεύουσι, δύο μόνας ἡμέρας κατὰ τὴν ἀλλαγὴν ἔχουσιν, ὡς β΄ ιϛ΄. τ΄ ιζ΄. κεφ. κε΄. B

Περὶ τελῶν ἡμερῶν.

α΄. Ἐὰν ἐκ τοῦ ἐμοῦ δένδρου εἰς τὸν σὸν ἀγρὸν βάλανοι πέσωσι καὶ οὐ συγχωρεῖς μοι τὰς βαλάνους ἐκλέξασθαι δίδοταί μοι ἡ ἀδ ἐξιβένδουμ, ἤτοι παραστατικὴ ἀγωγὴ κατὰ σοῦ, καὶ ἐὰν βοσκήσῃς αὐτάς. καὶ τὸ ἰντέρδικτον, ἤτοι ἡ νομικὴ παραγγελία, ἡ δὲ γλανδὲ λεγομένη ἄχρι τελῶν ἡμερῶν τοῦ συλλέγειν τὰς βαλάνους μου συγχωρεῖ, ὡς β΄ ί τῶν διγ. δ΄ θ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ιέ. τ΄ δ΄. θεμ. β΄.

β΄. Τὸ κοντινουέντι * ῥῆμα τουτέστι τὸ παραχρῆμα τρεῖς C
al. ἐπίρρημα. ἡμέρας σημαίνει, ὡς β΄ β΄ τοῦ κωδ. τ΄ θ΄. δ΄ γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ή. τ΄ α΄. κεφ. μγ΄. καὶ β΄ γ΄. τ΄ α΄. δ΄ ή. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ϛ΄. κεφ. ιϛ΄.

γ΄. Τὴν πλάνην τοῦ συνηγόρου αὐτοῦ, δύναταί τις τελῶν ἡμερῶν ἐντὸς διορθοῦσθαι ὡς β΄ β΄. τοῦ κωδ. τ΄ γ΄ θ΄. δ΄ γ΄. καὶ τῶν βασιλικῶν β΄ ή. τ΄ α΄. κεφ. μγ΄.

δ΄. Ὁ δικαστὴν παραιτησάμενος εἴσω τελῶν ἡμερῶν μετὰ τὴν παραίτησιν ὀφείλει αἱρετὸν ἐπιλέξασθαι ὡς β΄ γ΄ τοῦ κωδ. τ΄ α΄. δ΄ ή. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ϛ΄. κεφαλ. ιϛ΄.

Περὶ ἑπτὰ ἡμερῶν.

α΄. Τὰ θεῖα τὰ ἐκ τῶν δουκῶν πεμπόμενα εἰς τὴν βασιλίδα ἐν ἑκάστῃ πόλει ἑπτὰ ἡμέρας μόνον δύνανται διατρέφεσθαι ὡς β΄ α΄ τοῦ κωδ. τ΄ μέ. δ΄ β΄. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

β΄. Αἱ ἑπτὰ ἡμέραι αἱ πρὸ τοῦ πάθους χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ αἱ μετὰ τὸ πάθος ἑπτὰ ἄπρακτοι εἰσὶν ὡς β΄ γ΄ τοῦ κωδ. τ΄ ιβ. δ΄ ϛ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ιζ΄. κεφ. κϛ΄. θεμ. γ΄.

Περὶ θ΄ ἡμερῶν.

α΄. Οὐδεὶς δύναται τοὺς κληρονόμους τοῦ τελευτήσαντος πρὸ τῶν ἐννέα ἡμερῶν ἐν αἷς πενθοῦσιν αἰτιᾶσθαι ἤτοι ἐνάγειν ἢ παρενοχλεῖν. τὰ γὰρ πραττόμενα πρὸ τῶν ἐννέα ἡμερῶν παρὰ τῶν πενθούντων οὐκ ἔρρωται, μετὰ δὲ τὰς θ΄ ἡμέρας ἀκωλύτως κινεῖ ἕκαστος μὴ προκριματιζόμενος περὶ χρονίαν παραγραφήν. ὡς νεαρὰ ελέ. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ κϛ΄. τ΄ β΄. κεφ. α΄. θεμ. δ΄.

Περὶ δέκα ἡμερῶν.

α΄. Ἐπεὶ δέκα ἡμέρας ἔδικτον ἤτοι παραγγελία ἀρχόντος προστίθεσθαι ὀφείλει κατὰ τοῦ προσπεσόντος μετὰ τὴν προκατάρξιν ἀπολιμπανομένου ἕως τρίτου ὡς β΄ ε΄ τῶν διγ. τ΄ α΄. δ΄ ξθ΄. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά, ἡ δὲ μετὰ τὸν κωδ. ελβ. νεαρὰ κειμένη ἐν β΄. τῶν βασιλικῶν ζ΄. τ΄ δ΄. κεφ. γ΄. λ΄ ἡμέρας παρέχει ἑκάστῳ ἐδίκτῳ ἤτοι παραγγέλματι ἕως τρίτου.

Ἡ ἀπροθέσμος ἀντιφώνησις δέκα ἡμέρας ἔχει β΄. προθεσμίαν. ὁ γὰρ μέτριος χρόνος δέκα ἡμέραι εἰσὶν ὡς β΄ ιγ΄. τ΄ ε΄. δ΄ κα΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ κϛ΄. τ΄ ζ. κεφαλ. κ΄.

B Οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίᾳ ὁ ἐκκαλεσάμενος δύναται γυμνάζειν τὴν ἔκκλητον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν, καὶ μετὰ πέντε ἡμέρας ὥστε δέκα ἡμέρας ἔχειν κυρίας εἰς τὴν ἔκκλητον. ὡς β΄ ζ τοῦ κωδ. τ΄ ξϛ΄. δ΄ ε. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ θ΄. τ΄ α΄. κεφ. ρκή. θεμ. γ. γ΄.

Ἐὰν ἡ τελευταία μέλλῃ πληροῦσθαι ἐν ᾗ τὰ χρηματιστικὰ δικαστήρια πέρας δέχονται, καὶ ὁ εἷς ἀπολιμπάνεται, ὀφείλει ὁ παρὼν κατὰ δέκα ἡμέρας ὑπομιμνήσκειν διὰ τοῦ δικάζοντος τὸν ἀπόντα, καὶ εἰ μὴ ἔλθῃ τηνικαῦτα χρὴ τὸν δικαστὴν διαγινώσκειν καὶ ἀποφαίνεσθαι ὡς β ε τῶν δ΄.
C διγ. τ΄ α΄. δ΄ οβ. ἅτινα οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἀναγίνωσκε καὶ τὰ γεγραμμένα τῷ Θεοδώρῳ ἐν τῇ ιγ΄. δ. τοῦ α΄ τ΄. τοῦ γ΄ β τοῦ κωδ. ἐν οἷς μέμνηται καὶ τ΄ ή. δ΄ μγ΄ τοῦ ζ β. ἥτις οὐδὲ αὐτὴ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Τῇ σιωπῇ τῶν δέκα ἡμερῶν ἡ ψῆφος τοῦ αἱρετοῦ δι- έ.
καστοῦ κυροῦται ὡς β΄ β΄, τοῦ κωδ. τ΄. νέ. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Ὁ αἰτιαθεὶς καὶ διαδειχθεὶς μὴ παραγινομένου τοῦ ζ.
αἰτιασαμένου εἴσω δέκα ἡμερῶν ἀφίεται ὅρκῳ αὐτοῦ λαμβάνων τὰς δαπάνας. καταδίκη γὰρ ὁ αἰτιασάμενος
D εἰ μὴ παραγένηται ὑποπίπτει ὡς ἡ μετὰ τὸν κώδικα, ἤτοι ἡ περὶ παραστασίμων φησὶ νεαρὰ ιγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ ιβ΄. κεφ. ζ.

Πᾶσα ἔκκλητος ἡ διὰ τοῦ καταδικασθέντος, ἢ δι᾽ ἐν- ή.
τολέων, ἢ δεφένσωρος, ἢ κουράτωρος, ἢ πατρῶνος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται πέμπεσθαι. ὡς ἡ μετὰ τὸν κωδ. νεαρὰ περὶ ἐκκλήτων ἤτοι κγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ θ΄. τίτλος β΄. κεφ. γ΄.

Ἡ τῶν ἐπάρχων ψῆφος ἀντιφυλάσσεται· ὅθεν μετὰ τὸ θ΄.
προσενεχθῆναι ταύτην, δύναται ὁ καταδικασθεὶς δι-
E δασκαλικὸν αὖθις ἐπιδοῦναι τοῖς ἐπάρχοις, ἢ τοῖς τούτων συμπόνοις, ἢ τοῖς τὰς δίκας εἰσάγουσιν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν, καὶ παρέχει ὁ νικήσας, ἐγγύας ὡς ἅπερ λαμβάνει ἐμφανῆ παρὰ τὸν νόμον νικήσας ἀναδίδωσι μετὰ ἐπαυξήσεως. μετὰ γὰρ τὰς δέκα ἡμέρας χωρὶς ἐγγύης ἀναψηλάφησις γίνεται ὡς νεαρὰ ελθ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ θ΄. τίτλος β΄. κεφαλ. ι.

Ὁ παρὰ ἐπισκόπου μετὰ κληρικοῦ, ἢ μοναχοῦ, ι.
ἢ ἀσκητρίας δικασάμενος ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δύναται ἔκκλητον τῷ ἄρχοντι ἐπιδιδόναι ὥστε ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀ-
F νειδεῖν τὰ ἐξετασθῆναι, καὶ ἐὰν ὁ ἄρχων ἐναντία τῷ ἐπισκόπῳ ψηφίσηται τότε ἔκκλητος δίδοται καὶ ζητεῖ-

ται ἡ καταδίκη ὡς νεαρὰ ρκγ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' ά. κεφαλ. λδ'.

Περὶ δεκαπέντε ἡμερῶν.

ά. Οἱ μάρτυρες μόνας δεκαπέντε ἡμέρας ἀναγκάζονται παραμένειν εἰς τὸ δικαστήριον ἐν ταῖς χρηματικαῖς δίκαις. ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' κ'. δ' ιή. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κά. τίτλ. ά. κεφ. λή.

β'. Ἐν ταῖς ιέ ἡμέραις τοῦ πάσχα μήτε περὶ ἰδιωτικῶν, μήτε περὶ δημοσίων αἰτιῶν γινέσθω ὄχλησις ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ'. ιβ. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ζ' ιζ' κεφ. κγ'. θ.μ. ί.

Περὶ εἴκοσιν ἡμερῶν.

ά. Ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν οἱ ἐπίσκοποι ὀφείλουσι παρασκευάζειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκβάλλειν τοὺς ἐμβεβλημένους ἐν τῇ φυλακῇ οἰκέτας, καὶ εἰ μὴ φαίνονται οἱ δεσπόται εἴσω εἴκοσιν ἡμερῶν ἀπολύειν αὐτοὺς ὡς β θ' τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ζ. τ' λέ. κεφ. κβ. θεμ. β'.

β'. Ὁ αἰτιαθεὶς οὐ δέκα μόνον κατὰ τὸ παλαιὸν ἀλλὰ καὶ εἴκοσιν ἡμέρας ἔχει ἐπὶ τῇ ἀπολογίᾳ τοῦ δοθέντος βιβλίου ἤτοι λιβέλλου. ὡς ἡ περὶ παραστάσεων νεαρὰ νγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ζ'. τ' ιβ. κεφ. ή. ἔξεστι δὲ ἐντὸς τούτων τῶν εἴκοσιν ἡμερῶν παραιτεῖσθαι τὸν δικαστὴν ὡς ἡ λς' νεαρά. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ δ'. κεφ. ά. θεμ. β'.

γ'. Ἐὰν χρεωστῇ ἡ διαγηνὸς οἶκος εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν ἑτέρᾳ χώρᾳ δημοσίᾳ καὶ ἄλλη πωλῆσαι ἀκίνητον, ὀφείλει ὁ διοικητὴς προγράμμα ποιεῖν ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν, καὶ οὕτω πωλεῖν τῷ πλεῖον διδόντι ὡς νεαρὰ ρκ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ε. τ' β'. κεφ. ιθ'. θεμ. γ'.

δ'. Πᾶσα δίκη γυμναζομένη κατὰ τῶν διαδεχθέντων ἀρχόντων, εἴτε χρηματικῶς, εἴτε ἐγκληματικῶς ὀφείλει ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν πληροῦσθαι ἀφ' οὗ προκατήρξατο. εἰ γὰρ ῥαθυμήσει ὁ ἄρχων περὶ τοῦ τέμνειν αὐτήν αὐτὸς μὲν δέκα χρυσοῦ λίτρας ζημιοῦται, ἡ δὲ δίκη σβέννυται. ὡς β ά τοῦ κωδ. τ' μθ'. δ' ά. τῶν δὲ βασιλικῶν τ' γ'. κεφαλ. θ'. θεμ. ή.

ε. Ἐὰν ὁ ἐγγυητὴς τοῦ ἐκπλέως μὴ ὁρίσει χρόνον, καὶ εἴπῃ τυχὸν ὅτι ἐγγυῶμαι αὐτὸν κἂν τελευτήσῃ, ἢ ἀφανὴς γένηται, καὶ συμβῇ τοῦτο γενέσθαι ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν, ἔτερον προσβάλλεσθαι ὡς β β τοῦ κωδ. τ' ιβ. διάταξις τελευταία, ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ς'. Ὁ οἰκέτην ὑποδεξάμενος καὶ εἴσω κ' ἡμερῶν καταμείνουσαν, συγχωρηθήσεται ὡς β ιά. τ' δ'. δ' ά. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ. τ ζ'. κεφ. ?. θεμ. β'.

ζ'. Ὅτι παραγραφὴ τῶν μαρτύρων ἐπὶ τῶν ἐνδημούντων, ἐντὸς κ' ἡμερῶν δίδοται.

Περὶ λ' ἡμερῶν.

ά. Ἐὰν ὁ κατήγορος ἀποθάνῃ, ἢ ἐμποδισθῇ ἐπεξελθεῖν τῇ κατηγορίᾳ ἀπολείφεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐναγομένου ἐκ τῶν ἐγγραφῶν. ἄλλος δὲ ἐντὸς λ' ἡμερῶν συναπτῶν, δύναται ἐξ ὑπαρχῆς κατηγορῆσαι αὐτοῦ

A ὡς β μή. τ' β'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ. τ' λδ'. κεφ. γ'. θεμ β'.

Ἐὰν τῶν ἐγκλημάτων δημοσίᾳ ἀπόλεσις γένηται διὰ β'. ἐπίσημον ἡμέρας, ἢ διὰ δημοσίαν ἱλαρείαν, ἤτοι χαρμοσύνην, ἢ διὰ πρᾶγμα αἰσίως ἀπαντῆσαι τῇ πολιτείᾳ, τεσσαράκοντα συνεχεῖς ἡμέραι δίδονται τῷ κατηγόρῳ εἰς τὸ δύνασθαι ἀνανεῶσαι τὴν κατηγορίαν ἐν αἷς δύναται προσελθεῖν τῷ ἄρχοντι, ἀριθμοῦνται δὲ μετὰ τὴν περαίωσιν τῶν ἀπραάκτων δι' ἃς ἡ ἄφεσις γέγονεν ὡς β μή. τ' ις'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ξ'. τ' ά. ιζ ιή. θ'.

B Ἄνθος συγχωρεῖται τὴν στέρησιν τοῦ διὰ περαιωθέντος γ'. πράγματος αὐτοῦ παρὰ δημοσίου ἀπαιτητοῦ ἐὰν ἐντὸς λ' ἡμερῶν καταβάλῃ τὸ τέλος ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' ξά. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' δ'. κεφ. δ'.

Ταῖς γινομέναις ἀμεριμνίαις παρὰ τῶν δανειστῶν δ'. περὶ χρεῶν καθολικῶν, ἢ ἐκ μέρους ὑπὲρ κεφαλαίου, ἢ τόκου, ἢ ἄλλου οἵου δήποτε συναλλάγματος ἕνεκεν, αἷς ἀρίθμησις χρημάτων, ἢ δόσις ῥητῶν εἰδῶν ἐγγέγραπται, εἴσω λ' μόνον ἡμερῶν μετὰ τὴν τῶν τοιούτων ἀμεριμνιῶν ἔκθεσιν ἀριθμουμένων, ἡ παραγραφὴ τῆς ἀναργυρίας

C δύναται ἀντιτίθεσθαι. μετὰ γὰρ τὴν παραδρομὴν αὐτῶν παύεται ἡ τοιαύτη παραγραφή, καὶ οὐδὲ ὅρκος μετὰ τὸν τοιοῦτον χρόνον ἐπιφέρεται. κατὰ δὲ ὁμολογίας τῆς ἐπὶ παραθήκης, ἢ ἀποδείξεως περὶ δημοσίων γινομένης, ἢ κατὰ ὁμολογίας ἀπολυτικῆς ἐπὶ προικὶ συντελεσθείσης ἀναργυρία οὐκ ἔστιν οὔτε ἐπιφέρεται ὅρκος. ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' γ'. δ' ιή. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κγ'. τ' ά. κεφαλ. ιγ.

Ἐπὶ τῶν χρηματικῶν αἰτιῶν ὁ μὴ εὐπορῶν ἐγγυητὴν παρασχεῖν οὐκ ὀφείλει μέχρι τῶν λ' ἡμερῶν ε.

D μεῖναι ἐν τῇ φυλακῇ, εἰ δὲ χρεία ἐστὶ πλείονος ὑπερθέσεως ὀφείλει ἐξωμοσία καθ' ἅπαξ ἐκδοθῆναι. ὡς β δ'. τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ. τ' ιέ. κεφ. κβ. θεμ. δ'.

Μετὰ τὸ ἐκδοθῆναι τὴν ἔκκλητον πᾶς δικαστὴς ὀφείλει ἐντὸς λ' ἡμερῶν τοῖς δικαζομένοις διδόναι τὰ πεπραγμένα μετὰ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β θ'. τ' β'. κεφ. ιγ'. ς'.

Ἐὰν δοῦλος στρατεύσηται ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ δεσπότου ζ'. αὐτοῦ μετὰ γνῶναι αὐτὸν διεκδικεῖται ἐντὸς λ' ἡμερῶν ὡς

E β' ιβ τοῦ κωδ. τ' λγ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ'. τ' ά. κεφαλ. μγ'. εἰ γὰρ εἰδότος τοῦ δεσπότου αὐτοῦ στρατεύσεται, ἐλευθεροῦται, καὶ οὔτε πατρωνικῷ δικαίῳ ὑπόκειται. ὡς τοῦ αὐτοῦ β'. καὶ τ' τῶν βασιλικῶν κεφ. μδ'. ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν δούλων γινομένων ἀξιωματικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἀπελευθέρων εἰ ἀξίας ἢ στρατείας εἰδότων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀντιλεγόντων τύχωσιν, οὐκ ἔτι ὑπόκειται πατρωνικῷ δικαίῳ, ὡς β τῶν βασιλικῶν μθ' τ' ά. κεφαλ. κή. θεμ β'. ὡς εἰ μὴ ἠδύναντο δύνασθαι αὐτοὺς καταδουλοῦν, δοκοῦσι γὰρ ἀχάριστοι εἶναι, ὡς β' ιβ' τοῦ κωδ. τ'

F λγ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ. τ' ά. κεφ. μζ'. καὶ μθ' τ' β'. κεφ. τελευτ.

Τὸ

η'. Τὸ τρίτον κεφάλαιον τῆς ἀκυιλίου ἀναβέχεται εἰς τὰς ὕστερον λ' ἡμέρας τοῦ φθείροντος τὰ πράγματος, καὶ κατ' αὐτὰς ποιεῖται τὴν διατίμησιν, ὡς β' θ'. τ' β'. δ' κζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. κεφ. κέ. θέμ. δ'.

θ'. Εἰ ἀποδημεῖ ὁ κηδεμὼν εἴσω λ' ἡμερῶν ὑπομιμνησκέτω αὐτὸν ὁ ἄρχων ὅτι ὀνομάσθη ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ, ὡς β'. κϛ'. δ'. τελευτ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη'. τ' ι'. κεφαλ. κη'.

ι'. Εἴσω λ' ἡμερῶν ὀφείλει ἄρχεσθαι ὁ κληρονόμος τοῦ ἰνβενταρίου μετὰ τὸ ἀνοιγῆναι τὴν διαθήκην, ἢ μετὰ τὸ γνωσθῆναι αὐτῷ ἢ ταύτης ἄνοιξις, ἢ μετὰ τὸ γνῶναι κατενεχθεῖσαν αὐτῷ τὴν κληρονομίαν ἐξ ἀδιαθέτου, ὡς β' ϛ' τοῦ κωδ. τ' λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λέ. τ' ιδ'. κεφ. πθ'.

ια'. Εἴσω λ' ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι μετὰ τὰς ἐγγραφὰς ὁ κατηγορούμενος, ὡς β' θ'. τοῦ κωδ. τ' γ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λέ. κεφ. ιϛ'.

ιβ'. Μετὰ λ' ἡμέρας ἡ ὀργὴ τοῦ βασιλέως λύεται, ὡς β' θ'. τοῦ κωδ. τ' μζ'. δ' κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' α'. κεφαλ. νέ.

ιγ'. Ἐντὸς λ' ἡμερῶν δίδονται οἱ ἀπόστολοι, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' ξβ'. δ' κβ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ιδ'. Διὰ λ' ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι ὁ διακατέχων φισκάλια ἀκίνητα πράγματα, ὡς β' ι'. τοῦ κωδ. τ' ια' δ' τελευταία. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιϛ'. τ' ζ'. κεφαλ. η'. θέμ. δ'.

ιε'. Εἴσω λ' μετὰ τὰς ἐγγραφὰς περὶ τοῦ ὑβρισθῆναι τὸν ἐγκαλούμενον λαμβάνει ὁ κατηγορήσας τινὸς ἐγκληματικῶς ἀβολιτίονα ἤτοι ἄφεσιν. μετὰ δὲ ταύτας οὐκέτι δύναται αἰτεῖν συγχώρησιν εἰ μὴ συναινέσει αὐτῷ ὁ ἐγκαλούμενος, ὡς β' θ'. τοῦ κωδ. τ' μβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ξδ'. κεφαλ γ'.

ιϛ'. Μετὰ τὴν διάλυξιν ἐντὸς λ' ἡμερῶν ὀφείλει ἡ γυνὴ διαμαρτύρεσθαι τῷ μέρει τοῦ ἀνδρὸς ὅτι ἐγκυμονεῖ, ὡς β' κέ. τ' γ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λα'. τ' ε. κεφ. α'.

ιζ'. Μετὰ μῆνα τῆς ὡρισμένης προθεσμίας πέμπεται ὁ ἐξπελευτὴς, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νϛ'. τ' η'. κεφ. κδ'.

ιη'. Οἱ ἀκτουάριοι εἴσω λ' ἡμερῶν τὰ αὐθεντικὰ πιττάκια τῶν ἀποστρόφων ὀφείλουσι παρέχειν, ἢ οἴκοθεν ἀποπληροῦν τὸ ἀπόθετον, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' λζ'. δ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νζ'. τ' δ'. κεφ. ε'.

ιθ'. Μέχρι λ' ἡμερῶν ὁ τῆς ἀσυλίας λόγος τοῦ ἄρχοντος ἐρρῶται, ὡς ἡ περὶ μανδάτων πριγκίπων νεαρὰ ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ'. τ' γ'. κεφ. κέ.

κ'. Ἕκαστον ἔδικτον ἤτοι παράγγελμα προστιθέμενον περικλείεται λ' ἡμέρας ὡς νεαρὰ ριβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' δ'. κεφ. γ'.

κα'. Καὶ αἱ διαβολαὶ τῶν μαρτύρων διὰ λ' ἡμέρας προχωροῦσι.

Περὶ μ' ἡμερῶν.

α'. Ἐν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακοστῇ οὐ κινεῖται ἐγκληματικὴ ὑπεξηρημένων τῶν λῃστῶν. περιορίζονται γὰρ καὶ ἐν τῇ ἁ-

A γίᾳ ἡμέρᾳ, ὡς β' γ'. τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ' ε'. καὶ η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ'. ιζ. κεφ. κβ'. καὶ κγ'.

Περὶ ν' ἡμερῶν.

α'. Οἱ ἄρχοντες οὐκ ὀφείλουσι τὴν ἐπαρχίαν καταλιμπάνειν διαδεχόμενοι πρὸ ν' ἡμερῶν, οὔτε οἱ σύμπονοι, οὔτε οἱ δομέστικοι, ὡς β' α'. τοῦ κωδ. τ' μθ'. καὶ τ' να'. δ' γ'. νεαρὰ η'. καὶ λέ. καὶ ρκη'. καὶ ρξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ'. τ' γ'. κεφ. θ'. θέμ. ζ'. καὶ κεφ. ι'. καὶ ια'.

β'. Αἱ ν' ἡμέραι τοῖς ἐπιτρόποις ἀφ' οὗ γνῶσι τρέχουσι, καὶ ἐν ταύταις εἰ βούλονται χρῶνται ἐξκουσατίοσι. εἰ δὲ παρέλθωσιν ὑπόκεινται τῇ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων ἀγωγῇ, ὡς β' κζ'. τῶν διγ. τ' α'. δ' ια. καὶ λβ'. καὶ β' ε'. τοῦ κωδ. τ' ξβ'. δ' ε'. καὶ ϛη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη'. τ' α'. κεφ. ια'. καὶ λβ'. καὶ ν'. καὶ ξα'.

Περὶ ξ' ἡμερῶν.

α'. Ἀρχεὶ ξ' ἡμερῶν συνεχῶν ἐκείνῳ ὁ ἀνὴρ δικαίῳ ἀνδρὸς κατὰ τῆς γυναικὸς τὸ μοιχικὸν, ὡς β' θ'. τ' θ'. δ' ϛ'. καὶ β' δ'. τ' δ'. δ' λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λζ'. κεφ. μϛ'. καὶ β' ι'. τ' δ'. κεφαλ. κθ'. σήμερον δὲ ὡς φησὶ νεαρὰ ριζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφαλ. α'. ἐγγραφὰς

C ἀπαιτοῦμεν, ὅταν ἡ διαφορὰ τῷ δικαίῳ ἀνδρὸς, καὶ οὐκέτι δύναται μεταμεληθῆναι μετὰ τὴν ἐγγραφὴν μὴ συγχωρήσης τῆς γυναικός. πλὴν δοκεῖ ποιεῖν αἰτεῖσθαι. οὐ γὰρ λέγει τοῦτο ῥητῶς ἡ νεαρὰ, ἀλλ' ἁπλῶς φησὶ προσήκειν τὸν ἄνδρα ἐγγράφως, δηλαδὴ μετὰ τὰς ἑξήκοντα ἡμέρας.

β'. Ὁ θέλων ἀντιποιεῖσθαι κομπενσατίονα, ἤτοι ἀντέλλογον τῷ φίσκῳ, ὀφείλει ἀποδεικνύειν εἴσω δύο μηνῶν ὅτι χρεωστεῖται αὐτῷ ὅπερ βούλεται ἀντιλογίσασθαι, ὡς β' μθ'. τῶν διγ. τ' ιδ'. διατ. μ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιϛ'.

D τ' β'. κεφαλ. μα'. θέμ. δ'.

γ'. Ὅτε μὴ ῥητῶς περὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς ἀεδιλικίας τυποῦσι τοῦ ἀγοραζομένου ἐδίκτου, ἤτοι παραγγέλματος, ὁ πράτης ὑπόκειται, ἡ ἀναστρέφουσα τὸ πραθὲν ἀγωγὴ εἴσω δύο μηνῶν κινεῖται, ὡς β' κα'. τ' α'. δ' κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι'. κεφ. κ'.

δ'. Ὁ πιπράσκων ὑποζύγια λεγέτω καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ αἴτια αὐτῶν, καὶ διδότω τὸν ἐπικείμενον αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ δοθῆναι κόσμον. ὁ δὲ τοῦτο μὴ ποιῶν εἰς τὸ δοῦναι τὸν κόσμον, ἢ ἀναλαβεῖν τὰ ὑποζύγια διὰ τὸ μὴ δοθῆναι τὸν

E κόσμον εἴσω ξ' ἡμερῶν ἐνάγεται, ὡς β' κα'. τ' α'. δ' λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι'. κεφ. κθ'. θέμ. β'.

ε'. Ἐὰν που λύσῃ τις οἰκέτην ἐφ' ᾧ εἰ ἀπαρεσθῇ ὁ ἀγοραστὴς ἀποστρέφεσθαι αὐτόν. εἰ μὴ ἐκφωνηθῇ χρόνος, εἴσω ἑξήκοντα ἡμερῶν δύναται τοῦτο ποιεῖν, εἰ δὲ διηνεκῶς διὰ διηνεκῶς. εἰ δὲ ὑπερέθεσιν ὁ πράτης ἐποίησεν, ἢ οὐ παρῆν ὁ ἀναλαβεῖν ὀφείλων, ἢ δι' ἄλλο γοῦν ἕτερον παρενέπεσε, καὶ μετὰ τὰς ξ' ἡμέρας ὡς β' κα'. τ' α'. δ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι'. κεφ. κγ'. θέμ. ε'. εἰ δὲ καὶ ζεῦγος κτηνῶν πραθῇ διὰ τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον ἀναστρέφεται, ὡς τοῦ αὐτοῦ

F β'. καὶ τῶν βασιλικῶν κϛ'. τὰ αὐτὰ καὶ περὶ θρεμμάτων, ὡς τοῦ αὐτοῦ β'. καὶ τ' τῶν βασιλικῶν κεφ. κθ'. θέμ. δ'.

ϛʹ. Μετὰ δύο μηνῶν τῆς διοικήσεως οἱ ἐπίτροποι ἐπὶ τόκοις ἐνθυνόνται, ὡς βʹ κϛʹ. τʹ ζʹ. δʹ ζʹ. καὶ νεαρὰ οβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ λζʹ. τʹ ζʹ. κεφάλ. ϛʹ. θεματ. δʹ. καὶ τʹ ιαʹ. κεφαλ. δʹ. θεματ. βʹ. οὐδὲ γὰρ εὐθὺς ἀπαιτοῦνται τόκους, ἀλλ' ὅτε ἡ δίμηνος ὡς εἴρηται παρέλθῃ, ἢ τοσοῦτος χρόνος ἐν ᾧ ἐδύνατο δημεῦσαι, ὡς τοῦ αὐτοῦ βʹ. καὶ τʹ τῶν βασιλικῶν κεφ. ιγʹ. θεμ. βʹ. καὶ δʹ. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ συνηγορουμένου.

ζʹ. Ἐὰν δύο μηνῶν ἔπῃ ὁ νόμος καὶ ἑξήκοντα ἡμέραι αὗται τούτων προσδέχονται, ὡς βʹ ιʹ. τʹ ιζʹ. δʹ εʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ βʹ. τʹ γʹ. κεφ. ληʹ.

ηʹ. Κατὰ τοὺς δύο μῆνας τοὺς ἀπράκτους, ἀργεῖ τὰ δικαστήρια. περὶ δὲ τῶν φισκαλίων ἤτοι τῶν δημοσίων, καὶ τῶν τοῦ ταμείου πραγμάτων, καὶ περὶ μαλεφίκων, ἤτοι φαρμακῶν, καὶ ἐν ταῖς ἀπράκτοις ἡμέραις κινεῖται δικαστήριον, ὡς βʹ γʹ. τοῦ κωδ. τʹ. ιβʹ δʹ. δʹ καὶ ϛʹ τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ζʹ. τʹ ιζʹ. κεφ. καʹ καὶ κγʹ.

θʹ. Ὁ ἐμφυτευσάμενος θέλων πωλῆσαι τὸ δίκαιον τῆς ἐμφυτεύσεως ὀφείλει διαμαρτυρίαν πέμπειν τῷ προτοτύπῳ δεσποτείᾳ, καὶ δηλοῦν τὴν τιμήν. ἐὰν γὰρ μὴ θελήσῃ αὐτὸς ὁ προτότυπος ἀγοράσαι μετὰ δύο μῆνας ἑτέρῳ πιπράσκεται, καὶ ἀναγκάζεται ὁ δεσπότης δέξασθαι ἀγοραστὴν μετὰ δύο μῆνας τῆς διαμαρτυρίας. ὡς βʹ δʹ. τοῦ κωδ. τʹ ξϛʹ. δʹ γʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ κʹ. τʹ αʹ. κεφ. γʹ.

ιʹ. Ἐὰν οἱ τὰ δημόσια χρήματα χρεωστοῦντες ἐξαιτῶσι προθεσμίαν ἐπὶ τοῦ χρέους ἐπὶ μὲν ἐλαχίστης ποσότητος, οὐ πλείω τῶν δύο μηνῶν ὑπέρθεσις αὐτοῖς δίδοται. ἐπὶ δὲ μεγάλης οὐ πλείω τῶν τεσσάρων, ὡς βʹ μβʹ. τῶν διγ. τʹ ιδʹ. δʹ μʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ιϛʹ. τʹ βʹ. κεφ. μʹ. θεμ. ιʹ.

ιαʹ. Οἱ ἔχοντες πράγματα τοῦ καταχριθέντος ἐπὶ τυραννίδι ἐν τῇ βασιλίδι πόλει εἴσω δύο μηνῶν, καὶ εἴσω ὀκτὼ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀφείλουσι καταμηνῦσαι ἐπείτοιγε μετὰ τῶν πραγμάτων τὸ τετραπλάσιον παρέχουσιν, ὡς βʹ θʹ τοῦ κωδ. τʹ μθʹ. δʹ τελευταία. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ξʹ. τʹ ιϛʹ. κεφ. τελευτ.

ιβʹ. Ὀλίγος χρόνος νοοῦνται οἱ δύο μῆνες, ὡς βεʹ. τοῦ κωδ. τʹ θʹ. δʹ βʹ. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. καὶ δύο μῆνας οἰκήσας τῇ γυναικὶ κληρονομεῖ αὐτήν, ὡς βʹ ϛʹ τοῦ κωδ. τʹ λζʹ. δʹ ιθʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ μδʹ. τʹ δʹ. κεφ. μγʹ. ὁ δὲ Ἀνατόλιος φησὶν ὅτι οὐ μόνον εἰ δίμηνον συνοικήσας τις τῇ γυναικὶ τὰ καταλειφθέντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ ἥττονα χρόνον.

ιγʹ. Ἐὰν ὁ κληρονόμος μὴ δώσει τὸ ληγατευθέντα οἰκέτην ἵνα ἐλευθερωθῇ, καὶ περὶ τούτου δικάσηται, καὶ εἰς τὴν τιμὴν καταδικασθῇ μετὰ δύο μῆνας τῆς προκαταρξέως ὁ οἰκέτης ἐλευθεροῦται. ὁ δὲ κληρονόμος εἰς τὸ τετραπλάσιον τοῦ ληγαταρίου παρέχειν τὰς ἐπὶ τῇ δίκῃ δαπάνας καταδικάζεται. ὡς βʹ ζʹ. τοῦ κωδ. τʹ δʹ. δʹ ιζʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ μηʹ. τʹ ιγʹ. κεφαλ. ιεʹ.

Ἀφ' οὗ γνῷ ὁ κληθεὶς εἰς στρατηγίαν πόλεως, ἢ εἰς ἰδ', ἀγῶνα τιμὴν, δύο μῆνας ἔχει εἰς τὸ ἐκκαλέσασθαι καὶ παραιτήσασθαι, ὡς βʹ ζʹ τοῦ κωδ. τʹ ξγʹ. δʹ αʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ θʹ. τʹ αʹ. κεφ. ρκεʹ.

ιεʹ. Ὁ ἐπὶ ταβουλλαρίου ὡς ἐν καταθήσει τινὰ ἐγγυώμενος ἐπὶ ἰδιωτικῇ αἰτίᾳ ἐντὸς δύο μηνῶν κατέχεται εἰ μὴ ἄρα ῥητῶς εἰς πλείονα χρόνον ἠγγυήσατο. εἰ δὲ ἐπὶ δημοσίᾳ αἰτίᾳ ἠγγυήσατο δοκεῖ ἐγγράφως ἐγγυᾶσθαι, καὶ διηνεκῶς κατέχεται. σημείωσαι οὖν ὅτι ὁ ἐγγράφως ἐγγυώμενος ἐντὸς δύο μηνῶν ἐνέχεται κατὰ προσλῆψιν, ὡς βʹ ηʹ. τοῦ κωδ. τʹ μʹ. δʹ κζʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ κϛʹ τʹ αʹ. κεφ. πηʹ.

ιϛʹ. Οἱ οἰκέται τῆς μοιχευθείσης παραδραμόντων δύο μηνῶν μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τῆς γυναικὸς ἐλευθεροῦνται καὶ ἐκποιοῦνται, ὡς βʹ θʹ τοῦ κωδ. τʹ θʹ. δʹ γʹ καὶ λεʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ξʹ. τʹ λζʹ. κεφ. μγʹ. καὶ ξϛʹ. θεμ. βʹ.

ιζʹ. Αἱ νεαραὶ διατάξεις μετὰ δύο μῆνας ἰσχύουσι τοῦ ἐμφανισθῆναι, ὡς νεαρὰ ξϛʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ βʹ. τʹ ϛʹ. κεφαλ. κγʹ.

ιηʹ. Αἱ ἀφέσεις αἱ ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστὰς δύο μῆνας ἔχουσι προθεσμίαν πρὸς τὴν κυρίαν ὡς νεαρὰ πβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ζʹ. τίτλος αʹ. κεφαλ. ϛʹ. θεμ. βʹ.

ιθʹ. Κληρικῶν ἐγκληματικῶς ἐναγομένων, καὶ ὑπὸ ἀρχοντος κρινομένων, ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπόφασις οὐκ ὀφείλει ὑπερβαίνειν δύο μῆνας, ἀλλ' ἐν τούτῳ τέμνεσθαι, ὡς νεαρὰ πγʹ. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

κʹ. Ὁ ἐνάγων ὀφείλει ἐγγύας παρέχειν περὶ τῆς τοῦ βιβλίου πομπῆς, ἤτοι περὶ τοῦ ὑπομνησθῆναι τὸν κατηγορούμενον περὶ τοῦ εἴδους τῆς κατηγορίας, ὅπως ἕως δύο μηνῶν προκατάρχεται τῆς δίκης. ἐπὶ διπλᾷ παρέχει τῷ ἐναγομένῳ τὰ δαπανήματα συντείνοντα μέχρι εἰς λϛʹ νʹ. ὡς νεαρὰ λϛʹ. ἧς τὸ αʹ τοῦτο κεφαλ. οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ μηνῶν τεσσάρων.

αʹ. Εἴ τις διὰ τὸ ἀγαγεῖν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μάρτυρας προθεσμίαν ζητήσει τεσσάρων μηνῶν ὀφείλει τὴν προθεσμίαν παρασχεθῆναι, ὡς βʹ γʹ τοῦ κωδ. τʹ ιαʹ. δʹ αʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ζʹ. τʹ ιζʹ. κεφαλ. ιαʹ.

βʹ. Ὁ γραφεὶς κληρονόμος δύναται εἴσω τεσσάρων μηνῶν παραιτεῖσθαι, καὶ οὐκ ἐνέχεται ἀθετήσαις κἂν προέγνω ὅτι κληρονόμος ἐστίν, ὡς βʹ ϛʹ τοῦ κωδ. τʹ λʹ. δʹ κβʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ λεʹ. τʹ ιδʹ. κεφαλ. πζʹ. θεμ. αʹ καὶ θʹ. τοῦτο δὲ νόησον ἐπὶ μείζονος, ὁ γὰρ ἐλάττων ἀδιαστάτως παραιτεῖται, καὶ μετὰ ἐμμίξιν ὡς βʹ βʹ τοῦ κωδ. τʹ. ληʹ. τῶν δὲ βασιλικῶν βʹ ιʹ. τʹ καʹ. κεφαλ. αʹ.

γʹ. Ὁ ποιῶν ἰνβεντάριον, ἤτοι ἀπογραφὴν εἴσω λʹ ἡμερῶν ἀφ' οὗ ἐμφανισθῇ ἡ διαθήκη, ἢ ἀφ' οὗ γνῷ ὅτι κληρονόμος ἐστίν, ὀφείλει ἄρχεσθαι καὶ πληροῦν αὐτὸ εἴσω τριῶν μηνῶν, εἰ μὴ ἄρα ἀπέστιν ἢ ἀλλαχοῦ ἐστὶ τὰ κληρονόμιμα

μισθία πράγματα. τότε γὰρ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ὀφείλει πληρῶσαι τὸ ἴδιον ἔργον περὶ τὴν ἀπογραφὴν, ὡς β' ϛ' τοῦ κωδ. τ' λ'. δ' κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε' τ' ιδ'. κεφ. πζ'.

δ'. Ὁ κτίζων εἰ ἐγκαλεῖται καινοτομεῖν εἴσω τεσσάρων μηνῶν ὀφείλει λέγειν τὴν δίκην, καὶ εἰ μὴ τμηθῇ ἐν τύποις ἀσφαλίζεσθαι, ὅτι ἐὰν ὀφθῇ κακῶς οἰκοδομήσας καταστρέφει αὐτὰ οἰκείοις ἀναλώμασιν, ὡς β' η' τοῦ κωδ. τ' ι' ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νη'. τ' ια'. κεφ. ια'. θεμ. τελευτ.

ε'. Ἡ περὶ βουλευτικῆς τύχης δίκη εἴσω τεσσάρων μηνῶν ὀφείλει πληροῦσθαι, ἐπεὶ ὁ ἄρχων δέκα λίτρας, καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ πέντε ζημιοῦται, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' λβ' δ' ργ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ϛ'. Τοῦ γάμου συστάντος ἄγει δεκαετίας τὴν περὶ ἀναργυρίας προῖκα ὅτε ἀνὴρ καὶ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν κινοῦσι μέμψιν, ὡς νεαρὰ ρ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ' γ'.

ζ'. Τοῦ ἑνὸς τῶν δικαζομένων ταῖς οἰκείαις δικαιολογίαις ἀποταξαμένου μετὰ τοὺς διαγνωστικοὺς ἀγῶνας, τοῦ δὲ ἑτέρου λέγοντος ἔχειν τι καὶ ἄλλο προσαχθῆναι ὁ δικαστὴς ὀφείλει δοῦναι τούτῳ τῷ μέρει μῆνα ἕνα εἰς προθεσμίαν πρὸς τὸ εἴ τι δύναται ἑαυτὸν βοηθῆσαι. καὶ αὖθις ἕτερον μῆνα, καὶ ἔτι ἄλλον μῆνα. μετὰ δὲ τῶν τεσσάρων μηνῶν παραδρομὴν ἀποφαίνεσθαι κατ' αὐτοῦ, ὡς νεαρὰ ρε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ'. δ'. κεφ. ε'. θεμ. ιβ'.

η'. Ὁ ἀπὸ λαϊκῶν ὀφείλει τρεῖς μῆνας σχολάσαι τῇ λειτουργίᾳ, καὶ οὕτως γίνεσθαι ἐπίσκοπος. ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. ε'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ ἑκατὸν ἡμερῶν.

α'. Αἱ τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν διακατοχαὶ εἴσω ἑκατὸν ἡμερῶν συναπλῶν αἰτοῦνται ἀφ' οὗ γνωσθῇ ὅθεν ἥρμοσαν, καὶ ἐν τῷ τοιούτῳ καιρῷ, ἢ ἀποδέχονται αὐτὰς, ἢ παραιτοῦνται, ὡς β' ϛ' τοῦ κωδ. τ' θ'. δ'. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μ'. τ' α'. κεφ. ιε'.

β'. Ὁ τῆς διασκέψεως χρόνος ἑκατὸν ἡμέραι εἰσὶν, ὡς β' η'. τοῦ κωδ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ'. ιγ'. κεφαλ. β'.

γ'. Ἐὰν ὁ θετός μου ἀδελφὸς μετὰ θάνατόν μου εἴσω ἑκατὸν ἡμερῶν αὐτεξούσιος γένηται ἀπόλλει τὴν διακατοχὴν, ὡς β' λη'. τῶν διγ. τ' η'. δ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' με'. τ' β'. κεφ. ιθ'.

Περὶ τετραμήνου.

α'. Ἐὰν ὁ κοινωνὸς ὀχλήσῃ τὸν κοινωνὸν ἐπὶ τῷ κτίσαι τὸν ἐπίκοινον οἶκον κἀκείνου μὴ κτίσαντος αὐτὸν κτίσῃ μόνος δύναται τοὺς τόκους, καὶ αὐτὸ τὸ τῶν δαπανημάτων κεφάλαιον ἀπαιτεῖν αὐτὸν εἴσω τετραμήνου μετὰ τὴν ἀνανέωσιν, μετὰ δὲ τοὺς τέσσαρας μῆνας εἰ μὴ λάβοι ταῦτα γίνεται τοῦ οἴκου δεσπότης ὁ ἐκτίσας μονομερῶς, ὡς β' ιζ'. τ' β'. δ' κθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιβ'. τ' α'. F.
κεφ. κθ'. θεμ. η'.

A Τέσσαρας μῆνας συνεδρευέτω τις ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ, καὶ μόνον εἰ μὴ γένοιτο κέλευσις βασιλέως, ἢ προστάξις ἐπάρχου ἐπεὶ δημεύεται καὶ τιμωρεῖται, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' ια'. δ' ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ'. τ' α'. κεφ. ξγ' θεμ. β'. β'.

Εἰς τὸ γυμνασθῆναι παραίτησιν τοῦ ἐπιτρόπου, τέσσαρες μῆνες ἁρμόζουσιν, ὡς β' κζ'. τῶν διγ. τ' α'. δ' λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. λη' τ' α'. κεφ. λβ'. γ'.

Τετραμήνου παρέχεται τοῖς καταδικασθεῖσιν ὑπέρθεσις, καὶ μετὰ τοῦτο τόκους ἑκατοστιαίους ἀπαιτοῦνται, ὡς δ'.
B β' ζ' τοῦ κωδ. τ' ιδ'. ϛ' τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' γ'. κεφ. πϛ'. καὶ οἱ ἐγγυηταὶ δὲ αὐτοὺς ἔχουσι τὴν τετράμηνον, ὡς τοῦ κεφ. καὶ τ' τῶν βασιλικῶν. θεμ. β'.

Ἐὰν ὁ εἷς τῶν ἐκκαλεσαμένων τελευτήσῃ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ οὐ μόνον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τέσσαρας μῆνας λαμβάνουσιν, καὶ μετὰ τὴν διάσκεψιν, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' ξϛ'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. καὶ ρμδ'. ε'.

Ἐὰν ἡ τοῦ ἀπολιμπανομένου κατασκευασθεῖσα παρὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτοῦ οἰκία, βλάπτει τὸν παρόντα γείτονα, ὀφείλει ὁ διοικητὴς διὰ τετραμήνου καταμηνύεσθαι, καὶ παριστᾶν τὸ πρωτότυπον. εἰ δὲ καταμηνυθεὶς οὐ παρέσχῃ τότε αὐτὸς ὁ φροντιστὴς δικαιολογούμενος εἰ καταδικασθῇ πᾶσαν τὴν καινοτομίαν εὐπορῶν ἀποδίδωσι, μὴ εὐποροῦντος δὲ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ ἀπόντος ἀπαιτεῖται, ὡς νεαρὰ ξθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ϛ'. τ' κα'. κεφ. β'. θεμ. ε'. ϛ'.

Πρεσβύτερος καὶ διάκονος καὶ ὑποδιάκονος τῷ δικαίῳ καὶ μόνῳ τῆς συνηθείας εἰς ἐπίσκοπον, ἢ εἰς χωρεπισκοπείαν ἐὰν βληθῶσιν ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν D ἀφ' οὗ γνῶσι, δύνανται ἑκουσίως ὑπεξέρχεσθαι εἰς ἄλλον μὴ προχειριζόμενοι, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α' κεφ. ια'. ζ'.

Ἐάν τις τῶν δικαζομένων ἐπὶ χρηματικῇ αἰτίᾳ ὀμόσῃ μὴ δεδωκέναι, ἢ ἐπαγγείλασθαι, καὶ ἐντὸς τετραμήνου μετὰ τὸ προσενεχθῆναι τὴν ψῆφον, ἀριθμουμένης δειχθῇ παρ' αὐτοῦ δοθέν τι ἢ ὑποσχεθὲν τὸ μὲν δωρηθὲν τετραπλοῦν ἀπαιτεῖται, τὸ δὲ ὑποσχεθὲν διπλοῦν, μετὰ δὲ τέσσαρας μῆνας οὐκ ἔστι τοιοῦτόν τι ζητεῖται, ὡς νεαρὰ ρκδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' δ'. η'.
E κεφαλ. ζ'.

Περὶ μηνῶν πέντε.

Ὁ ἐκκαλούμενος παρὰ δικαστοῦ δοθέντος παρὰ ἄρχοντος ἔχει δύο μῆνας εἰς τὸ γυμνάσαι τὴν προτέραν κυρίαν, καὶ τὰς ἄλλας τρεῖς κυρίας λαμβάνει ἐχούσας ἀνὰ τριάκοντα ἡμέρας οὐκέτι δὲ καὶ τὴν ἑτέραν τετράμηνον τὴν τῆς ῥεπαρατίωνος, ἤτοι τῆς ἀνανεώσεως καὶ περὶ εὐτρεπισμοῦ, οὐ γὰρ ἁρμόζει ῥεπαρατίων, ἤτοι ἀνανέωσις ἐν ταῖς κατὰ διαιτητῶν ἐκκλήτοις, ὡς α'.
β' ζ' τοῦ κωδ. τ' ξγ'. δ' β'. θεμ. β'. καὶ γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφαλ. ρκϛ'. θεμ. παρατελευταῖον καὶ τελευταῖον.

β'. Ἐὰν οἱ γεωργοὶ κατὰ χρημάτων ἀπολειφθῶσιν εἴσω πέντε μηνῶν περὶ χρημάτων οὐκ ἐνάγονται, ὡς ὁ Θ' ιβ' τ' κθ' δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν κζ'. τ' α'. κεφ. λγ' θεμ. β'.

Περὶ μηνῶν ἕξ.

α'. Ἐάν τις ἀπὸ ἐξίσου τοῦ λαβεῖν ἀγοράσῃ ἀσφαλῶς μὲν αὐτὸν κατέχει, καὶ τὰς λοιπάδας τοῦ προσκειμένου οὐκ ἀναγκάζεται καταβαλεῖν. ἐὰν δέ τις λέγῃ δεσπότην ἑαυτὸν εἶναι, ἢ ὑποκεῖσθαι αὐτῷ τὸ πρᾶγμα, κινείται, καὶ εἰ νικήσει ἀναγκάζεσθω τὰ δαπανήματα δοῦναι ἃ πεποίηκεν ἐκεῖνος εἰς βελτίωσιν τοῦ ἀγροῦ. εἴσω δὲ ἑξαμηνίου ὀφείλει τις ἐναγαγεῖν, μετὰ γὰρ τὴν ἑξάμηνον οὐδεὶς δύναται ἐνάγειν, ὡς β' ια' τοῦ κωδ. τ' ηη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' ιδ', κεφ. α'. θεμ. ζ'.

β'. Ἡ ῥεδιβιτορία τουτέστιν ἡ τὸ πραθὲν πρᾶγμα ἀναστρέφουσα ἀγωγὴ εἴσω ἓξ μηνῶν κινεῖται οὐ πλείων ἤτοι συναπτῶν. ἄρχεται δὲ οὗτος ὁ χρόνος ἀφ' οὗ ἡ πρᾶσις γέγονεν, ἢ ἐξ οὗ ὑπεσχέθη, ἢ ἐπερωτήθη ὁ πράτης περὶ τοῦ αἰτιατοῦ. τοῦ διαπραθέντος, εἴγε καὶ ἦν ἔμφασις περὶ αἰτιῶν, ὡς β' κα' τῶν διγ. τ' α'. δ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι'. κεφ. ιε'.

γ'. Ὅταν μὲν ῥητῶς ὑπόσχηται ὁ πράτης περὶ τῶν κρυπτῶν αἰτιῶν τοῦ πιπρασκομένου ἡ κυαντιμινόρις τουτέστιν ἡ τὸ τίμημα μειοῦσα ἀγωγὴ ἐντὸς ἓξ μηνῶν κινεῖται, καὶ οὐκ ἐκτείνεται εἰς ἐνιαυτόν. ὡς β' κα'. τῶν διγ. τ' α'. δ' ιθ' τ' ι'. κεφ κ'. ἀφ' οὗ γνῷ δηλονότι τὸ πάθος, ἢ ὀφείλει γνῶναι ὁ ἀγοραστής, ὡς β' κα' τῶν διγ. τ' α'. γ'. με'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ι'. κεφ. μγ'.

δ'. Οἱ ἐπίτροποι ἑξαμηνίου ἔχουσι προθεσμίαν ἐν τῷ πρώτῳ ἐνιαυτῷ εἰς τὸ δανείσαι τὰ χρήματα τῶν ὀρφανῶν, ὡς β' κς'. τ' ζ'. δ' ιε'. ὅπερ κεῖται μὲν ἐν β' τῶν D βασιλικῶν. τ' λζ. κεφα. ιε'. οὐκ ἔχει δὲ τὰ περὶ τῆς ἑξαμηνίου τὸ δὲ εἰρημένον περὶ τοῦ διμηνίου ἐν τῷ ζ'. δ' τοῦ αὐτοῦ β'. καὶ τ' τῶν διγ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λζ'.

ε'. Ἐὰν ὁ ἄρχων μὲν μείνῃ τὰς πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν διαδοχὴν ἐν τῷ θέματι προσδιαπέμπεται ἐκεῖσε, καὶ ποιεῖ ἑξάμηνον ἀπολογούμενος περὶ κλοπιμαίων καὶ δωροληψιῶν, καὶ ἐγκλημάτων. ἐν β' τῶν βασιλικῶν ς' τ' γ'. κεφ. θ'. θεμ. ζ'. οὐκ ἔχει δὲ περὶ τῶν ς' μηνῶν.

ς'. Ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος εἰ ἀπὸ μοναχῶν ἐστιν, ἢ ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονούμενος ἑξάμηνον ἐν κλήρῳ ποιεῖν ὡς νεαρὰ ς'. κεφ. ς'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ζ'. Ἐὰν μὲν οἰκονόμοι τὰς συνηθείας δῶσι τοῖς δεχανοῖς καὶ ταῖς ἀσκητείαις ἐντὸς ἑξαμηνίου τὸν ἀπὸ τετάρτου ἑκατοστῆς τόκον παρέχουσιν, ὡς νεαρὰ ιθ'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. ε'.

η'. Ὁ διὰ τὸ ἔχειν ἐπιβοπὰς τρεῖς παραιτούμενος τὴν τετάρτην ἐὰν μὴ πλέον τῶν ἓξ μηνῶν ἀφετήκασι τῆς ἥβης οἱ κηδεμονευόμενοι, ἢ ὁ μέλλων κηδεμονεύεσθαι οὐκ ἀφεθήσεται, ὡς β' κς'. τῶν διγ. τ' α' δ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη' τ' α'. κεφ. ιε'.

θ'. Ὁ ὑπερκείμενος τὸ δυσσεβὲς καταβαλεῖν λεγάτον εἴσω ἓξ μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανείας τῆς διαθήκης διπλ-

A μονιμαίων ἀπαιτεῖται, καὶ καρπούς, καὶ τόκους, καὶ πᾶσαν νόμιμον ἐπαύξησιν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῦ τελευτῆς τούτου καταλιπόντος, ὡς νεαρὰ ρλα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'. κεφ. θ'. θεμ. ς'.

ι'. Εἴσω ἑξαμηνίου δεῖ γίνεσθαι τὸ τοῦ ἐπισκόπου ψήφισμα, ἐὰν δὲ ὑπερβῶνται οἱ ψηφίζεσθαι ὀφείλοντες τηνικαῦτα ἐκεῖνος ᾧ ἁρμόζει χειροτονεῖν τὸν ἐπίσκοπον κινδύνῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς ὃν θέλει χειροτονεῖ, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. ς'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ια'. Εἰ μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ ἐν ᾗ λέγεται ἡ δίκη φανεῖται B σίλις εἶναι τὰ πρὸς τὴν δίκην αὐτοῦ συμβαλλόμενα δικαιώματα, ἢ πρόσωπα, καὶ αἰτεῖται προθεσμίαν τριῶν μηνῶν αὐτῷ δίδοται, εἰ δὲ ἐν ἑτέρᾳ ἐπαρχίᾳ πλησιαζούσῃ τῷ τόπῳ ἐν ᾧ λέγεται ἡ δίκη μηνῶν ἕξ. εἰ δὲ διαπόντιός ἐστιν ἡ ἐπαρχία μηνῶν θ'. ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ζ'. κεφ. ια'.

ιβ'. Ἐάν τις ἐγγυήσηται πρόσωπον παρεστᾶν εἴσω χρόνου ῥητοῦ, εἰ δὲ μὴ παραστήσει παρέχειν πρόστιμον οὐχ ἅμα τῷ παρελθεῖν τὸν χρόνον ἀπαιτεῖται τὸ πρόστιμον, ἀλλ' ἔχει προθεσμίαν ἄλλων ἓξ μηνῶν. μετὰ δὲ τοὺς ἓξ μῆνας C ἀπαιτεῖται αὐτό, εἰ μή πως ὁ ἐγγυηθεὶς ἐτελεύτησεν ἐν τῇ πρώτῃ προθεσμίᾳ, τῇ ἐγκειμένῃ τῇ ἐπερωτήσει. εἰ γὰρ ἐν τῇ δευτέρᾳ προθεσμίᾳ ἐτελεύτησεν ἀπαιτεῖται, καὶ ὡσαύτως τὸ πρόστιμον, ὡς β' η' τοῦ κωδ. τ' με'. δ' ις'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'. κς'. τ' α'. κεφ. πζ'.

ιγ'. Ἐὰν ἐξ ἀναφορᾶς δημοσίων προσώπων ἐπὶ φόνῳ κατενεχθῶσι τινὲς οὐκ ὀφείλουσιν ἐγγυηταῖς καταπιστευθῆναι ἀλλὰ βληθῆναι εἰς φυλακὴν μέχρις ἑξαμηνίου περαιουμένου τοῦ πράγματος, εἰ δὲ ὑπὸ ἰδιωτῶν κατηγορηθῶσι δηλονότι μετὰ ἐγγράφων νομίμων, ὀφείλουσιν D ἐγγύας διδόναι, ἢ μένειν ἐν τῇ φυλακῇ ἕως ἐνιαυτοῦ περαιουμένου τοῦ πράγματος, ὡς ὁ θ' τοῦ κωδ. τ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λε' κεφ κζ'. θεμ. ε'.

ιδ'. Πᾶσα φισκαλία δίκη ἤτοι τοῦ δημοσίου ταμιείου εἴσω ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκατάρξιν περαιούσθω, εἰ μὴ ἄρα ὑπέρθεσις ἀναγκαία ἐστιν, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' α'. δ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' β'. κεφ. τελευταῖον.

ιε'. Ἐὰν τελευτήσῃ ἢ ἀφανὴς γένηται ὁ ἐπὶ δίκῃ παρά τινος δοθεὶς ἐντολεὺς μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἡμέραν τοῦ προτεθειμένου παρὰ τοῦ ἄρχοντος διατάγματος περὶ τοῦ προσβληθῆναι ἄλλον ἓξ μηνῶν ἔχει προθεσμίαν ὁ E προτότυπος ἐν ἀπουσίᾳ ὢν πόρρω διακειμένης ἐπαρχίας εἰς τὸ ἕτερον προσβάλλεσθαι, ἢ αὐτὸς παραγενέσθαι, εἰ γὰρ μὴ ἔστι μακρὰν ἐκ τοῦ ἄρχοντος ὁρίζεταί τις προθεσμία, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ' τελευταῖα. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ις'. Ἐὰν ὁ κληρονόμος κληθεὶς ἀγνωμονήσῃ μέχρις ἑξαμηνίου πέμπεται ὁ ληγατάριος, οὐ μόνον εἰς τὴν νομὴν τῶν κληρονομιαίων πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἰδίων αὐτοῦ τοῦ κληρονόμου, ὡς ὁ λς'. τῶν διγ. τ' δ'. δ' δ'. F θεμ. θ', καὶ τ' ς' β' τοῦ κωδ. τ' νδ' δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μδ'. τ' κβ' κεφ. δ'. θεμ. θ'. καὶ τ' λα'. κεφ. ς'.

Ὀφείλ-

ιζ'. Ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος παρασκευάζειν ἄρχοντα ἐντὸς ἑξαμήνου ψῆφον ἐκφέρειν περὶ τῶν ἐν φυλακῇ ἀποκειμένων ἐγγύης χωρὶς φονέων. ὡς βιβλ. θ' τοῦ κωδ. τίτ. δ'. διάτ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ξ'. τίτ. λε'. κεφ. κβ'. θεμ. γ'. καὶ ς'.

ιη'. Βεβαίως ἐχέτω τὴν γῆν ὁ λαβὼν παρ' ἐξισωτοῦ μὴ ἀπαιτούμενος λοιπάδας τοῦ προλαβόντος χρόνου. εἰ δέ τις ἐκδικεῖ αὐτὴν, κινείτω τὴν ἁρμοδίαν ἀγωγὴν ἐντὸς μηνῶν ἕξ, ὡς βιβλ. ια' τοῦ κωδ. τίτ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. νς'. τίτ. ιδ'. κεφαλ. α'. θεμ. τελευταῖον.

ιθ'. Ὁ στρατευσάμενος καὶ μετὰ τὸ χρηματίσαι ἓξ μῆνας ἀπολειφθεὶς μετὰ πέντε αὖθις ἐστρατεύεται, καὶ ὑποπίπτεται, ὡς βιβλ. ιβ' τοῦ κωδ. τίτ. μβ'. διάτ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. νζ'. τίτ. α'. κεφ. μζ'.

κ'. Ἐὰν ἐλεύθερος τὸν τελευτήσαντα βουλευτὴν ὡς συγγενὴς θέλῃ κληρονομῆσαι, καὶ ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι εἰς τὴν βουλὴν ὀφείλει ἐντὸς ἓξ μηνῶν ἐν ὑπομνήμασι καταθέσθαι τοῦτο. ὡς νεαρὰ ζ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

κα'. Οἱ δεσπόται τὸν τόπον ἀπολιμπανόμενοι ἓξ μῆνας ἔχουσιν εἰς τὸ ἐλθεῖν καὶ καταβαλεῖν τὰ δημόσια καὶ ἀναλαβεῖν τοὺς ἀγροὺς ἀπὸ τῶν νεμομένων, ὡς βιβλ. ια' τοῦ κωδ. τίτ. νθ'. διάτ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. νς'. τίτ. ιδ'. κεφ. ια'.

Περὶ μηνῶν ἑπτά.

α'. Ὁ ἑπταμηνιαῖος γεννηθεὶς τέλειός ἐστι καὶ γνήσιος τοῖς γονεῦσιν, ὡς βιβλ. α' τῶν διγ. τίτ. ε'. διάτ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. μς'. τίτ. α'. κεφ. ι'. καὶ βιβλ. με'. τίτ. α'. κεφ. ιε'. θεμ. ς'.

Περὶ ὀκτὼ μηνῶν.

α'. Οἱ ἔχοντες πράγματα ἐν ἐπαρχίᾳ τοῦ ἐπὶ τυραννίδι δημευθέντος, εἰ μὴ εἴσω ὀκτὼ μηνῶν προσαγγείλωσι τετραπλάσιον αὐτὰ καταβαλοῦσι, ὡς βιβλ. θ'. τοῦ κωδ. τίτ. μθ'. διάτ. ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ξ'. τίτ. νβ'. κεφ. ιζ'.

β'. Ὁ διοικητὴς ἔχει ὀκτὼ μῆνας πρὸς τὸ μηνῦσαι τῷ πρωτοτύπῳ ἐν ταῖς ἄκραις τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας εἰς τὸ παραγενέσθαι, ἢ τὴν δίκην αὐτῶν ἐπιτρέψαι τῷ μηνύσαντι, ἢ ἑτέρῳ αὐτ' αὐτοῦ καταστῆσαι διαφέρονται. εἰ δὲ μηνυθεὶς μὴ ἔλθῃ καὶ παραδράμῃ ὁ τοιοῦτος χρόνος κροτεῖται ἡ δίκη κατενώπιον τοῦ διοικητοῦ καὶ μηνύσαντος, καὶ ἐὰν καταδικασθῇ οὐκέτι ὁ μηνυθεὶς δύναται κινεῖν, ὡς παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἐδικάσατο ὁ μηνύσας, ὡς νεαρὰ ξθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ς'. τίτ. κα'. κεφαλ. β'. θεμ. γ'. διάτ. ε'.

Περὶ θ' μηνῶν.

α'. Ὁ ἐγκαλούμενος κατὰ θείαν δικαστοῦ ἔχει μὲν τὴν τῶν ἓξ μηνῶν προθεσμίαν, καὶ τὰς ἀπὸ λ' ἡμέρας τῆς κυρίας. ὑπολαμβάνει δὲ τὴν ἀπὸ ῥεπαρατιῶνα, ἤτοι τὴν ἐπὶ ἀνανεώσει τῆς δίκης τεταμένην, ὡς βιβλ. ζ' τοῦ κωδ. τίτ. ξγ'. διάτ. β'. ἥτις κεῖται μὲν ἐν βιβλ. τῶν βασιλικῶν θ'. τίτ. α'. νεαρὰ ρκς'. τὸ δὲ δεύτερον αὐτῆς θέμα τοῦτο τὸ περὶ διαιτητῶν, ἤτοι θείων δικαστῶν παρελείφθη καὶ ἐδέχθη μᾶλλον ἡ πβ'. νεαρὰ ἐν βιβλ. τῶν βασιλικῶν ζ'. τίτ. α'. κεφ. ε'.

Περὶ μηνῶν ια'.

α'. Ἐὰν μετὰ τὸν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρὸς ἐν δέκα τισὶ παραμείνασα μησὶ τέκῃ ἡ γυνή, στρεπτόν ἐστι τὸ γενόμενον, ἤτοι φθορὰ ἀσελγεία, αἰσχρότης καὶ τοῖς αὖθις ὑπόκειται ἐπιτιμίοις οἷς καὶ ἡ πρὸ τοῦ πενθίμου καιροῦ γαμηθεῖσα. ὡς νεαρὰ λθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. κη'. τίτ. ιε'. κεφαλ. γ'.

Περὶ ἐνιαυτοῦ.

α'. Ὁ τὴν χρῆσιν τῶν καρπῶν ἔχων κινεῖ κατὰ τοῦ τὴν δεσποτείαν ἔχοντος τὸν ἀκουΐλιον διὰ τὸ θαυματίσαι αὐτὸν τὸν οἰκέτην, καὶ ἀναμένει εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἢ διατίμησις αὐτοῦ, καὶ περὶ τὸ λεγάτου δέ(εἰσιν) ἢ ἀναδρομὴ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς βιβλ. θ'. τῶν διγ. τίτ. β'. διάτ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ξ'. τίτ. γ'. κεφ. ιβ'.

β'. Ἀφ' οὗ ἐθαυματίσθη οὐκ ἀφ' οὗ ἐτελεύτησεν ὁ οἰκέτης ἀναμένει ὁ χρόνος, ὡς βιβλ. θ'. τῶν διγ. τίτ. β'. διάτ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ξ'. τίτ. γ'. κεφ. κ'.

γ'. Πάντα τὰ περὶ τὸν ἐνιαυτὸν κέρδη ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης κινῶν τὸν ἀκουΐλιον περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος οἰκέτου, ὡς βιβλ. θ'. τῶν διγ. τίτ. β'. κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ξ'. τίτ. γ'. κεφ. κβ'. θεμ. γ'.

δ'. Μετὰ θάνατον τοῦ ὑπεξουσίου, ἢ τοῦ δούλου, ἢ μετὰ τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ υἱοῦ, ἢ μετὰ τὴν ἐλευθερίαν ἢ ἐκποίησιν τοῦ δούλου, ἐνιαυσιαία ἐστὶν ἡ περὶ πεκουλίου ἀγωγή. ὁ δὲ ἐνιαυτὸς συνεχής ἐστιν ἀρχόμενος ἀφ' οὗ τις ἐνεχώρει νικῆσαι. ὅθεν ἐπὶ τοῦ αἱρετικοῦ χρόνου οὐκ ἀριθμεῖται πρὶν ἐκβῇ ἡ αἵρεσις. ἐνάγεται δὲ ὁ κληρονόμος τοῦ παιδὸς κἂν ὁ δημόσιος γραφῇ κληρονόμος, ὡς βιβλ. ιε'. τῶν διγ. τίτ. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ιη'. τίτ. ς'. κεφαλ. α'.

ε'. Ὁ κληρονόμος τοῦ λαβόντος παρακαταθήκην ἀπὸ δόλου αὐτοῦ εἴσω ἐνιαυτοῦ ὑπόκειται, ὡς βιβλ. ις'. τῶν διγ. τίτ. γ'. διάτ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ιγ'. τίτ. β'. κεφ. ιε'.

ς'. Ἡ μειοῦσα τὸ τίμημα ἀγωγὴ ὅταν ῥητῶς ὁ πράτης ἀντιφωνήσῃ περὶ αἰτίας τοῦ πραθέντος, ἐνιαυσιαία συνεχής ἐστιν, ὡς βιβλ. να' τῶν διγ. τίτ. α'. διάτ. ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. ιθ'. τίτ. ι'. κεφ. ιδ'. θεμ. ς'.

ζ'. Ἐάν τις στρατιωτικῶς διαθῆται καὶ ἀποστρατευθῇ μετὰ ἐνιαυτὸν οὐκ ἰσχύει ἡ τοιαύτη διαθήκη ὡς στρατιωτική, ὡς βιβλ. κη'. τίτ. γ'. διάτ. ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν βιβλ. λθ'. τίτ. β'. κεφαλ. ς'.

η'. Ἐντὸς ἐνιαυτοῦ εἰ μὴ δοθῇ τὸ καταλειφθὲν ἀναγκαῖον διπλοῦν ἀπαιτεῖται, ὡς βιβλ. α'. τοῦ κωδ. τίτ. γ'. διάτ. με'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

θ'. Οὔτε ἡ τοῦ ἀποκειραμένου γαμετὴ πρὸ ἐνιαυτοῦ ἀκινδύνως γαμεῖται, εἰ μὴ ἐγκυμονοῦσα ἔνδον τοῦ αὐτοῦ τέκῃ, ὡς βιβλ. α'. τοῦ κωδ. τίτ. γ'. διάτ. νβ'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

ι'. Μετὰ τελευτὴν τοῦ ἀνδρὸς εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀντιτίθησί τις περὶ ἀναργυρίας προικῴου συγγραφῆς, ὡς βιβλ. δ'. τοῦ κωδ. τίτ. λ'. διάτ. τελευταία καὶ βιβλ. ε'. τοῦ κωδ. τίτ. ιε'. διάτ. γ'. αἵτινες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά.

ια΄. Καὶ ἡ διαλυούσα τὸ λόγαις τὸν γάμον μετὰ ἐνιαυτὸν ἀκινδύνως γαμεῖται, ὡς β΄ ε΄ τοῦ κωδ. τ΄ ιζ΄. δ΄ η΄. καὶ θ΄ αἵτινες οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ Βασιλικά. ἐτέθη γὰρ αὐτῶν τὸ ιβ΄ κεφ. τῆς κβ΄ νεαρᾶς ἐν β΄. τῶν Βασιλικῶν κη΄. τ΄ ζ΄. κεφ. ς΄.

ιβ΄. Ὁ λέγων παρὰ ἐξισωτοῦ βλαβῆναι ὀφείλει ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινεῖν, ὡς β΄ ιβ΄ τοῦ κωδ. τ΄ ιη΄. δ΄ ε΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ιϛ΄. τ΄ ιδ΄. κεφ. ε΄.

ιγ΄. Οἱ μὴ αἰτήσαντες τῷ αὐτοῦ φιλίσω ἐνιαυτῷ ἐπίτροπον ἐκπίπτουσι τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, ὡς β΄ ϛ΄ τοῦ κωδ. τ΄ νη΄. δ΄ ι΄. ἥτις κεῖται μὲν ἐν β΄ τῶν Βασιλικῶν με΄. τ΄ α΄. κεφ. μβ΄. οὐκ ἔχει δὲ τὸν χρόνον προκείμενον. καὶ β΄ τῶν διγ. λη΄. τ΄ ιζ΄ κεφ. ιβ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ με΄. τ΄ α΄. κεφ. κϛ΄. θεμ. η΄.

ιδ΄. Ἡ περὶ ὕβρεως ἀγωγὴ ἐνιαυσιαία ἐστὶ, λύεται δὲ τῇ παρασιωπήσει, ὡς β΄ θ΄ τοῦ κωδ. τ΄ λε΄. δ΄ ε΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ κα΄. κεφ. μη΄. θεμ. β΄.

ιε΄. Ὁ διὰ μέγα ἔγκλημα γινόμενος ἀναζητούμενος, εἰ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μὴ παραγένηται εἰσκομίζεται ἡ οὐσία αὐτοῦ, καὶ εἰ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιμελήθῃ οὐ δύναται αὐτὴν ἐπιζητεῖν, εἰ δὲ ἐπὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς μὴ κατάσχῃ τὰ πράγματα αὐτοῦ ὁ φίσκος οὐκέτι δύναται αὐτὰ ἐκδικεῖν, ὡς β΄ μη΄ τῶν διγ. τ΄ ιζ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ μθ΄. κεφ. α΄. καὶ β΄ καὶ ϛ΄ καὶ ζ΄.

ιϛ΄. Εἴσω ἐνιαυτοῦ δύναται ἀποδεῖξαι περὶ τοῦ οἰκέτου ὁ δεσπότης χρηστοτείας εἰς αὐτὸν γινομένης καὶ λαβεῖν αὐτὸν, ὡς νεαρὰ ρκγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ γ΄. τ΄ α΄. κεφ. κη΄.

ιζ΄. Οἱ καλοῦντες καὶ αἰτοῦντες ἐνιαυτὸν ἔχουσιν εἰς διάσκεψιν τοῦ ὑποδέξασθαι τὴν κληρονομίαν, ὡς β΄ λη΄. τῶν διγ. τ΄ θ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ με΄. τ΄ β΄. κεφ. λδ΄. θεμ. η΄. εἰ δὲ καὶ διὰ τῶν δούλων αὐτῶν γραφέντων κληρονόμων καλοῦνται εἰς τὸν κλῆρον ταὐτόν ἐστιν, ὡς τοῦ αὐτοῦ β΄ καὶ τ΄ καὶ νεαρᾶς τῶν Βασιλικῶν θεμ. ι΄.

ιη΄. Ἡ ἁρμόζουσα ποιναλία ἀγωγὴ τῶν μὴ πειθομένων τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ ἄρχοντος μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β΄ β΄ τῶν διγ. τ΄ δ΄. κγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ζ΄. κεφ γ΄.

ιθ΄. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τοῦ παρανόμως ἑλκύσαντος τινὰ εἰς δικαστήριον μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ δίδοται, ὡς β΄ β΄ τῶν διγ. τ΄ δ΄. δ΄ κγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ η΄. κεφ. κδ΄.

κ΄. Ἡ κατὰ τῶν βίᾳ ἀποσπώντων τοὺς ἑλκομένους εἰς τὸ δικαστήριον ἀγωγὴ ἐνιαυτῷ σβέννυται, ὡς β΄ β΄ τῶν διγ. τ΄ δ΄. δ΄ κγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ιγ΄. κεφ. ε΄. θεμ. γ΄.

κα΄. Τὸ κατὰ τῶν δόλῳ ποιησάντων ἵνα μὴ ἔλθῃ τις εἰς τὸ δικαστήριον νόμιμον παράγγελμα μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β΄ β΄ τῶν διγ. τ΄ ι΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ιε΄. κεφ. ε΄. θεμ. γ΄.

κβ΄. Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν μὴ ἀνεχομένων ἐκδοῦναι τὸ εἶδος τῆς ἀγωγῆς ἐνιαυσιαία ἐστὶν, ὡς β΄ β΄ τῶν διγ. τ΄ ιγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ζ΄. τ΄ ιη΄. κεφ. ιγ΄.

κγ΄ Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν ἐκποιούντων πρᾶγμα φιλοπράγμονι ἵνα ἢ δυνάστῃ πρὸς τὸ ποιεῖν δυσχερῆ τῷ ἀντιδίκῳ τὴν ἐναγωγὴν ἐνιαυσιαία ἐστὶν, ὡς β΄ δ΄ τῶν διγ. τ΄ ζ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ι΄. τ΄ λζ΄. κεφ. ε΄.

Ἡ φαβιανὴ κινουμένη κατὰ δούλου συναγάξαντος ἀπελευθέρῳ πρὸς περιγραφὴν πάτρωνος, μετὰ τελευτὴν ἢ ἐλευθερίαν τοῦ τοιούτου δούλου κατὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κινεῖται, ὡς β΄ λη΄ τῶν διγ. τ΄ ε΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ μθ΄. τ΄ ϛ΄. κεφ. α΄. θεμ. ιη΄.

Ἡ κινουμένη ἀγωγὴ κατά τινος ἐκ τῶν ἐκκεχυμένων καὶ ἢ ῥιπτομένων ἀνθρώπου ἐλευθέρου πεφονευμένου ἐνιαυσιαία ἐστί. βλαπτομένου δὲ εἰ μὲν αὐτὸς κινεῖται διηνεκής ἐστιν, εἰ δὲ ἄλλος, ἐνιαυσιαία ἐστί, καὶ οὔτε κληρονόμοις, οὔτε κατὰ κληρονόμων δίδοται, ὡς β΄ θ΄ τῶν διγ. τ΄ γ΄. δ΄ ιϛ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ δ΄. κεφ. γ΄. θεμ. ϛ΄.

Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν κωλυόντων ἐπιβῆναι κατὰ νομῆς, ὑπεξηρημένου τοῦ πεμφθέντος εἰς τὴν τῶν ληγατευθέντων νομὴν, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μόνου κινεῖται. μετὰ γὰρ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ περιελθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β΄ μγ΄. τῶν διγ. τ΄ δ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ να΄. τ΄ ε΄. κεφ. β΄. θεμ. β΄.

Ἡ ἁρμόζουσα παραγγελία κατὰ τῆς βίᾳ ἐξελάσαντος κατὰ τὸν νομέα, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μόνου κινεῖται, μετὰ γὰρ ἐνιαυτὸν εἰς τὸ περιελθὸν μόνον καταδικάζεται, ὡς β΄ μγ΄ τῶν διγ. τ΄ ιϛ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ ζ΄. κεφ. ζ΄.

Ἐνιαυσιαία ἐστὶν ἀγωγὴ συναπτὴ ἡ ἁρμόζουσα κατὰ τοῦ κελευθέντος ἐλευθερωθῆναι, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ ἰδίου δεσπότου πρὸ τοῦ ὑπεισελθεῖν τὴν κληρονομίαν κατὰ δόλον βλάψαντος πράγματα τῆς κληρονομίας, ὡς β΄ μζ΄ τῶν διγ. τ΄ δ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ γ΄. κεφ. α.

Ἡ περὶ βιαίας ἁρπαγῆς κινητῶν πραγμάτων ἀγωγὴ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συναπτοῦ μόνον κινεῖται, ὡς β΄ θ΄ τοῦ κωδ. τ΄ λγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ ιζ΄. κεφ. λ΄. καὶ λα΄.

Ἡ ἁρμόζουσα ἀγωγὴ κατὰ τῶν ἐκ θορύβου ποιούντων λ΄. τινὶ ζημίαν ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συναπτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν κινεῖται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν, ὡς β΄ μζ΄. τῶν διγ. τ΄ η΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ ιζ΄. κεφ. β΄. θεμ. θ΄. τὸ δὲ γ΄ θεμ. τοῦ δ΄ κεφ. τοῦ αὐτοῦ τ΄ διαλαμβάνει περὶ διπλοῦ.

Ἡ κινουμένη ἀγωγὴ κατὰ τοῦ ἁρπάσαντος πρᾶγμα λα΄ ἀπὸ ἐμπρησμοῦ ἢ καταπτώσεως, ἢ ναυαγίου, ἢ κατὰ τοῦ ὑποδεχομένου κατὰ δόλον, ἢ κατὰ τοῦ ζημίαν ἐν αὐτοῖς ποιησαμένου ἐντὸς ἐνιαυτοῦ συναπτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν μόνον δίδοται. μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν, ὡς β΄ τῶν διγ. μζ΄. τ΄ θ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ κ΄. κεφ. α΄. καὶ β΄ ιγ΄. τ΄ γ΄. κεφ. κε΄ καὶ μβ΄.

Ἐὰν ὑπεξούσιος ἐπιτροπεύσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἴσω λβ΄ ἐνιαυτοῦ ἀριθμουμένου μετὰ τὸ λυθῆναι τὴν ἐπιτροπὴν ἐνάγεται περὶ τοῦ πεκουλίου, ὡς β΄ κζ΄ τῶν διγ. τ΄ γ΄. δ΄ η΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ λη΄. τ΄ γ΄. κεφαλ. η΄.

Πᾶσα πουπιλλάρια ἀγωγὴ ἐνιαυσιαία ἐστὶν, ὡς λγ΄ β΄ μζ΄. τῶν διγ. τ΄ κγ΄. τῶν δὲ Βασιλικῶν β΄ ξ΄. τ΄ λβ΄. κεφαλ. ι΄.

Καὶ

λδ' Καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ ἐν ἀρχῇ λαβόντος ἀπό τινων A χρήματα κατέχονται τῷ Ιουλίῳ δὲ ρεπετύνδις νόμῳ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ἀπὸ τελευτῆς ἐκείνου ψηφιζομένου, ὡς β' μη'. τοῦ διγ. τ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' μγ'. κεφ. β'.

λε'. Ἐὰν τις ἐκ δημοσίων εἰς ἐπαρχίας ἢ χρήματα δημόσια ἔχων παρ' ἑαυτῷ ἀπογράψηται, ταῦτα εἰς τὸ ταμεῖον, καὶ εἴσω ἐνιαυτοῦ μὴ ἀποδῷ αὐτῷ τῷ δὲ ρεπετύνδεις νόμῳ κατέχεται, ὡς β' μη' τοῦ διγ. τ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' με'. κεφ. ι'. θεμ. δ'.

λς' Ἐὰν ἀδιαθέτου τελευτήσαντος τοῦ ὑπεξουσίου στρατιώτου κερδήσῃ τὸ πεκούλιον ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τὸ B μέρος τοῦ πεκουλίου ἐντὸς συναπτοῦ ἐνιαυτοῦ, παρὰ τῶν δανειστῶν ἐνάγεται. εἰ δὲ ἐκ διαθήκης ταῦτα ἔχει τὰ πράγματα διηνεκῶς ἐνέχεται τουτέστιν ἐπὶ τριακονταετίαν, ὡς β' θ'. τῶν διγ. τ' ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ'. τ' β'. κεφαλ. ις'.

λζ' Ἐὰν ἐνιαυτὸν μετὰ τὴν κατηγορίαν διαδράμῃ οὐκ ἐμποδίζεται πράττειν τιμωρίας εἰ μὴ αὐτὸς ἐμποδίσῃ πληρωθῆναι τὴν κατηγορίαν ἐντὸς ἐνιαυτοῦ, ὡς β' ν'. τοῦ διγ. τ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' δ'. κεφ. ς'.

λη'. Ἡ ἐπὶ ἀναχύσει τῆς διὰ χρήσεως δεσποτείας διδο- C μένη ἀγωγὴ μετὰ ἐνιαυτὸν οὐ κινεῖται, ὡς β' μδ'. τοῦ διγ. τ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' α'. κεφ. λδ'. θεμ. γ'.

λθ'. Ἡ διδομένη ἀγωγὴ κατὰ τοῦ φόβον τινὶ ἐπαγαγόντος. ἐντὸς μὲν ἐνιαυτοῦ τὸ τετραπλοῦν ἀπαιτεῖ, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τὸ ἁπλοῦν μόνον, ὡς β' δ'. τοῦ διγ. τ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' β'. κεφ. ια'. θεμ. γ'.

μ'. Ἐὰν ναύκληρος λέγῃ ναυάγιον ὑπομεμενηκέναι, προστίκει αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐν ᾗ λέγει τοῦτο συμβῆναι. ἐλέγξαι διὰ μαρτύρων τὸ συμβάν, καὶ σπουδάσαι εἴσω ἐνιαυτοῦ ἀνενεχθῆναι περὶ αὐτοῦ τοῖς ἐπάρχοις ἵνα διὰ D τούτου χρόνου ζητηθῇ ἡ ἀλήθεια. ὡς β' ια' τοῦ κωδ. τ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νγ'. τ' γ'. κεφ. μς'. ἐὰν δὲ ῥαθυμήσῃ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ποιῆσαι οὕτως οὐκέτι δύναται τοῦτο πράττειν. αὕτη ἡ δίκη ἡ περὶ τοῦ ναυαγίου τῶν ναυκλήρων εἴσω διετίας ὀφείλει τμηθῆναι, ὡς β' ια'. τοῦ κωδ. τ' ς'. δ' ε'. ἧς τοῦτο τὸ μέρος οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

μα' Ἐὰν μετὰ ἁρμόσῃ τινὶ τὸ καταλειφθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ διατεθειμένου ἐκ ψήφου δικαστικῆς οὕτως ὑπομνησθεὶς οἷον ὁ κληρονόμος, ἢ λεγατάριος, ἢ καθ' ὁμάδα φιδεικομμισσάριος, ἤτοι ὁ τὸ ὅλον τῆς οὐσίας διὰ ἀποκαταστά- E σεως λαβὼν ἐνιαυτὸν ὅλον ἐλκύσει μὴ πράττων τοῦτο ὅπερ προσεπτάχθη, εἰ μέν τις εἴη ἐκείνων τῶν ἀναγκαστικῶς ἐκ τοῦ νόμου τι λαμβανόντων οὐδὲν λαμβάνει εἰ μὴ τὴν νομίμην μοῖραν. ὁ δὲ ἐξωτικός ἐστιν οὐδὲ ὅλως λαμβάνει οὐδὲ κατὰ φαλκιδίου πρόφασιν, ὡς νεαρὰ α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μα'. τ' δ'. κεφαλ. α'.

μβ' Ἐὰν ἡ γυνὴ τοῦ ὄντος ἐν ἐξπεδίτῳ τελευτηκέναι ἀκούσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς μετὰ ἐπὶ πράξεως ὑπομνηματικῆς ὀμόσωσιν οἱ πρίορες τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ ὅτι ἐτελεύτησεν, ὀφείλει καὶ ἄλλον ἐνιαυτὸν πενθεῖν αὐτὸς, ὡς νεαρὰ ρκζ'. τῶν F δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφ. ζ'.

μγ' Πᾶσα γυνὴ ὀφείλει ἐνιαυτὸν πενθεῖν τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ μὴ γαμηθῆναι πρὸ συμπληρώσεως ἐνιαυτοῦ, ὡς β' γ'. τῶν διγ. τ' β'. καὶ β' κγ'. τῶν διγ. τ' β'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κα'. τ' β'. κεφαλ. ε'. θεμ. τελευτ. καὶ κεφ. η'. καὶ β' κη'. τ' ε'. κεφ. ιγ'. θεμ. δ' καὶ ε'. εἰ δὲ καὶ αὐτὴ ἡ γυνὴ τὴν αἰτίαν τῆς λύσεως παράσχῃ δίχα δύο θεμάτων οὐ δύναται ἄλλῳ γαμηθῆναι πρὸ συμπληρώσεως πενταετίας, ὡς νεαρὰ ρκζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφαλ. ς'. τὰ δὲ δύο θέματα ταῦτα εἰσὶν ὅτε ἐπὶ μοιχείᾳ κατακριθῇ, ὡς β' τῶν βασιλικῶν κη'. τ' ξ'. κεφαλ. α'. θεμ. δ'. καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ὅτε ἀλόγως ἀποστάσιον πέμψει τῷ ἀνδρὶ, τότε γὰρ εἰς μοναστήριον βάλλεται, ὡς β' ς'. τ' τῶν αὐτῶν κεφ. θ'. θεμ. β'. καὶ τὰ ἑξῆς. ἡ δὲ ποινὴ τῆς ἀλόγου πομπῆς τοῦ ἀποστασίου κοινή ἐστι καὶ ἐπὶ ἀνδρὸς νοουμένη. ταῦτα δὲ πάντα ἀπορρίδην κεῖται. καὶ ἀνάγνωθι ταῦτα πρὸς τούτοις, καὶ τὴν ρλδ' νεαρὰν ἐν β' τῶν βασιλικῶν τ' ζ'. κεφ. θ'. τὸ γὰρ κείμενον ἐν τέλει τῆς ρκζ'. ἐν τοῖς βασιλικῶν οὐ κεῖται.

μδ' Ἐάν τις ἐν τελευταίᾳ βουλήσει κελεύσῃ ξενῶνα γενέσθαι ὀφείλει ἐντὸς ἐνιαυτοῦ κτισθῆναι, ὡς νεαρὰ ρλα'. C τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'. κεφ. β'.

με' Οὐδεὶς τῶν ἐπισκόπων πλέον ἐνιαυτοῦ ὀφείλει εἶναι ἔξω τῆς ἑαυτοῦ ἐπισκοπῆς, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. ιζ'.

μς' Ἐὰν ἀγνοοῦντος τοῦ δεσπότου ἐν κλήρῳ καταλεγῇ ὁ δοῦλος αὐτοῦ ἔξεστιν αὐτῷ ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ἀφ' οὗ γνῷ ἀναλαμβάνειν αὐτὸν, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφ. η'.

μζ' Αἱ ποινὴν ἄγουσαι ἀγωγαὶ ἐνιαύσιαί εἰσιν, ὡς β' μδ' τῶν διγ. τ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' α' κεφ. D λδ'. ὁμοίως τε δὲ καὶ αἱ ἀναρχίαι ἐντὸς ἐνιαυτοῦ τὰς ποινὰς ἔχουσιν. ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἐπιβασίαι ὡς β' μζ'. τοῦ διγ. τ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ιζ'. κεφ. β'. θεμ. β' καὶ κεφ. δ'. θεμ. σ'. καὶ κεφ. κζ'.

μη' Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἑκάστης πόλεως καὶ τοὺς εὐπολιτευομένους κατ' ἔτος ὑποπτεύειν τὰ ἔργα τῆς πόλεως καὶ παρασκευάζειν μετρεῖσθαι ταῦτα καὶ λογοθετεῖσθαι τοὺς διοικοῦντας, ὡς β' α'. τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' κς'. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά.

Περὶ διετίας.

α'. Τοῦ ἐνοίκου μὴ φαινομένου, δύναται ὁ μισθώσας μετὰ διετίας ἀνοίγειν καὶ τὰ πράγματα αὐτοῦ ἀπογράφεσθαι διὰ δημοσίων προσώπων ἀπὸ δικαστοῦ πεμπομένων, καὶ τὸν οἶκον μετεκμισθοῦν, ὡς β' ιθ'. τῶν διγ. τ' β'. δ' μς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ'. κεφ. ις'.

β'. Αἱ ἐγκληματικαὶ δίκαι εἴσω διετίας ὀφείλουσι τέμνεσθαι, ὡς β' γ'. τοῦ κωδ. τ' α' δ' ιγ' τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ς'. κεφ. ιγ'.

γ'. Ἡ περὶ δόλου ἀγωγὴ εἰ μὴ εἴσω δύο ἐνιαυτῶν συναπτῶν ἐξ οὗ γέγονεν ὁ δόλος ἀριθμουμένων, καὶ ἀρξηθῇ καὶ πληρωθῇ σβέννυται, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' κ'. δ' τελευτ. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' γ'. κεφαλ. τελευταῖον. ἑτέρας

δὲ ἀγαγῇ, ἢ ὑποσύσης, οὐ δίδεται ἡ περὶ δόλου ὡς ἀπημοποιός, ὡς β' δ'. τῶν διγ. τ' γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' γ'. κεφαλ. α'. A

δ'. Ἐὰν ἐντεριχθῇ ὑπὲ γυνὴ ἤτοι ἀντιφωνοῦσα ἡ ἀξένου μετὰ δύο ἔτη τῆς ἀντιφωνήσεως, δευτέραν ποιήσεται συναίνεσιν, ἢ καὶ ἐσυνῆψε δὲ ἐν ἔτι βοηθεῖται ἐκ τοῦ δόγματος ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' κθ'. δ' κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κς'. τ' ζ'. κεφ. πβ'. διὰ τοῦτο δὲ ξένον ἡμεῖς ἐθεματίσαμεν διὰ τὸ κείμενον ἐν τῇ μετὰ τὸν κώδικα νεαρᾷ ξα', ὅτι ἡ γυνὴ καὶ πολλάκις μετὰ ὃν δήποτε χρόνον ἐπερωτηθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ὡς ἀντιφωνήσασα βοηθεῖται ὡς β' τῶν βασιλικῶν κθ'. τ' ζ'. B

ε'. Ἡ περὶ τῆς ἀναργυρείας παραγραφὴ μετὰ δύο ἔτη συναπλῆ ἐκ ἀντιτίθεται, ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' λ'. δ' ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κγ'. τ' α' κεφ. ογ'.

ς'. Ὁ μνηστευσάμενος κόρην καὶ μὴ ἐάσας χρόνον ἐν τῇ μνηστείᾳ ὀφείλει ἐντὸς διετίας γαμῆσαι αὐτὴν παρὼν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ, ἐπεὶ γε καὶ ἀκινδύνως ἡ κόρη ἑτέρῳ συνάπτεται, ὡς β' ε' τοῦ κωδ. τ' α'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' α' κεφ. ιε' εἰ δὲ ἄπεστιν εἴσω τριετίας, ὡς β' δὲ αὐτὸ φησὶ τ' ὁ αὐτὸς. κεφ. ὁμοίως. C

ζ'. Ὁ ἐπαγγειλάμενος προῖκα μετὰ διετίαν τοῦ γάμου δίδωσι τόκους καὶ προσόδους ἀπὸ τρίτου ἐκατοστοῦ, ὡς β' ε' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ' λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ' α'. κεφαλ. ρια'.

η'. Ἐὰν ἐγένετο σύμφωνον πῶς καὶ πότε ὁ δανειστὴς ὀφείλει πωλεῖν τὸ ἐνέχυρον ἰσχύει τὸ σύμφωνον, εἰ δὲ μὴ ἐγένετο ἔξεστι τῷ δανειστῇ ἐξ ἀποφάσεως δικαστικῆς, ἢ καὶ ἀπὸ παραγγελίας δύο ἐνιαυτῶν μετὰ τὴν ἀπόφασιν, ἢ τὴν παραγγελίαν διαδραμόντων πωλῆσαι τὸ ἐνέχυρον, εἰ δὲ μηδεὶς ἀγοράσῃ τότε τῷ δανειστῇ βουλομένῳ δικαίῳ δεσποτείας κτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον, ἀνάγκη ἐπίκειται τὰ αὐτὰ ποιῆσαι, καὶ εἰ μὲν πάρεστιν ὁ χρεώστης διαμαρτυρίαν αὐτῷ πέμψαι, εἰ δὲ μὴ πάρεστι καταλαβεῖν τὸ δικαστήριον, καὶ προσελθεῖν τῷ ἄρχοντι ἵνα διὰ πράξεως ὁρισθῇ, καὶ ὁρισθῇ χρόνον ὁ ἄρχων ἐντὸς ὀφείλει ζητηθῆναι ὁ χρεώστης καὶ εἰ μὲν εὑρεθῇ, δοῦναι τὸ χρέος καὶ λαβεῖν τὸ ἐνέχυρον, εἰ δὲ μὴ φανῇ, καὶ δεῖ παρέλθῃ τὸν ὁρισθέντα χρόνον, καὶ εἰ μὴ δὲ οὕτω παραγίνεται, τότε ὁ δανειστὴς προσελθῇ τῷ βασιλεῖ αἰτῶν δικαίῳ δεσποτείας κτήσασθαι τὸ ἐνέχυρον, μετὰ δὲ τὴν αἴτησιν ταύτην ἔχει δεῖ τὸν χρεώστην εἰς προθεσμίαν ἀλλὰ δύο ἔτη ὧν ἐντὸς δυνᾶται προσενεγκεῖν τὸ χρέος μετὰ τῶν τόκων καὶ λαβεῖν τὸ ἐνέχυρον. παρελθόντων δὲ τῶν δύο ἐνιαυτῶν τηνικαῦτα δεσποτείας δικαίῳ κεκτῆσθαι τὰ ἐνέχυρα τὸν δανειστήν, ὡς β' η' τοῦ κωδ. τ' λγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κε'. τ' ζ'. κεφαλ. ιη'. D E

θ'. Τοῖς πρεσβυτέροις διετίας ἀλειτουργησία παρέχεται, ὡς β' ι'. τ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιδ'. τ' θ'. κεφ. η'.

ι'. Ἡ περὶ τῶν ναυκλήρων δίκη ναυαγίου συμβάντος ὀφείλει τίμημα εἴσω διετίας, ὡς β' ια'. τοῦ κωδ. τ' ς'. δ' ε'. ἧς τοῦτο τὸ μέρος οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. F

Εἰ μὲν εἴσω διετίας ὁ γάμος λυθῇ, εἴτε θανάτῳ, εἴτε ἀποδιαζυγίῳ ἔξεστι καὶ τῷ ἀνδρὶ περὶ τῆς ἀναργυρείας μέμψασθαι, καὶ τῷ αὐτοῦ κληρονόμῳ εἴσω ἑτέρου ἐνιαυτοῦ. εἰ δὲ ἄχρι δέκα ἐτῶν ἐκ τότε ὁ γάμος διεμένει καὶ αὐτός, καὶ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ εἴσω τριῶν μηνῶν κινεῖ τὴν μέμψιν, εἰ δὲ παραδράμῃ ἡ δεκαετία οὔτε αὐτῷ, οὔτε τῷ κληρονόμῳ δίδοται μέμψεως ἄδεια. εἰ δὲ ἀφῆλιξ ἐστὶν ὁ ἀνὴρ τοσοῦτος εἰς ἀποκατάστασιν αὐτῷ δίδοται χρόνος ἐπὶ τῷ μέμψασθαι, ὥστε μὴ ὑπερβαίνειν δωδεκαετίαν ἐκ τοῦ καιροῦ τοῦ γάμου, εἰ δὲ οἱ τούτου κληρονόμοι ἀφήλικες εἶεν εἴτε τελείου, εἴτε ἀτελοῦς ὄντος πενταετίαν ἔχουσι μόνον εἰς τὸ κινῆσαι τὴν μέμψιν, ὡς νεαρὰ ρ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ' γ'.

Τὴν μοιχευθεῖσαν γυναῖκα καὶ εἰς μοναστήριον ἐμβληθεῖσαν ἔξεστι τῷ ἀνδρὶ εἴσω διετίας ἀναλαβεῖν εἰ βουληθῇ, εἰ δὲ ὁ εἰρημένος χρόνος παρέλθῃ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀναλαβέσθαι αὐτὴν τότε κουρεύεται, καὶ τὸ μοναχικὸν σχῆμα λαμβάνει τὸ ὑπόλοιπον αὐτῆς βίον ἐν τῷ μοναστηρίῳ οὖσα. ὡς νεαρὰ ρλδ'. κεφ. ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφ. α'. θεμ. γ'.

Πᾶς μισθωτὸς ἢ ἐμφυτευτὴς οἴκου διαλείπει ἢ τοῦ τοῦ χεῖρον ποιῶν τὸ μισθωθὲν, ἢ ἐμφυτευθὲν αὐτῷ πρᾶγμα, ἢ ἀγνωμονῶν ἐπὶ διετίαν, ἀπαιτεῖται τὰ συμφωνηθέντα χρυσία καὶ ἀποκαθιστᾷ τὴν προτέραν ὄψιν τοῦ πράγματος. εἰ δὲ φύγῃ καὶ ἀφανὴς γένηται, τὸ ἱκανὸν τῷ στερηθέντι οἴκῳ ἐκ τῶν ἐκείνου πραγμάτων περιποιεῖται μὴ λογιζομένων αὐτῷ τῶν ἐμποιημάτων. ὡς νεαρὰ ρ' κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' β'. κεφ. ιε'. μὴ ἐναντιωθῇ δέ σοι τὸ κείμενον ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' β'. κεφαλ. δ'. ὅτι τρία ἔτη δεῖ ἀναμεῖναι τὴν ἀγνωμοσύνην τοῦ ἐμφυτευτοῦ, περὶ γὰρ παγανικῶν καὶ οὐχὶ ἐκκλησιαστικῶν διαλέγεται. ιγ'.

Οἱ μὴ πεμφθέντες εἰς νομὴν δανεισταὶ εἴσω διετίας ιδ'. κινοῦσι τοῖς πεμφθεῖσιν, ὡς β' ζ'. τ' ο β'. δ' ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' ζ'. κεφ. ιβ'.

Κατὰ τῆς ψήφου τῶν ἐπάρχων, ἔκκλητος μὲν οὐ ιε'. γυμνάζεται λίβελλος δὲ βασιλεῖ ἐπιδίδοται ἐντὸς δύο ἐτῶν, ὡς β' ζ'. τ' μβ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφ. ιγ'.

Οἱ ἀπὸ ἐγκραπιῶντες τόπια μετὰ δύο ἔτη συντελείτωσαν, ὡς β' ια'. τ' ιθ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' ιδ'. κεφαλ. ζ'.

Ὁ ἐρήμου ἀγροῦ ἐπιβὰς, ἐντὸς δύο μόνον ἐτῶν ἐναγέσθω παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, καὶ ἀναδιδοὺς αὐτὸν λαμβανέτω ἃ εἰς αὐτὸν ἐδαπάνησεν. ὡς β' ια'. τ' ιθ'. δ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νς'. τ' ιδ'. κεφ. η'. ις'.

Μετὰ διετίαν κυροῦται ἡ ψῆφος ἐκκλήτου μὴ παρακολουθησάσης ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' ξγ'. δ' ε'. καὶ νεαρὰ μθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφ. ρκη'. θεμ. ε'. καὶ τ' β', κεφ. ζ'. θεμ. δ'. εἰ μὴ προφανῶς ἐστὶ παράνομος, ὡς β' μθ'. τῶν διγ. τ' α'. δ' ιβ'. καὶ ιθ'. καὶ τ' η'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' θ'. τ' α'. κεφ. ιβ'. καὶ ιθ'. καὶ μδ'. ιζ'.

Ὁ πρὸς

ιθ' Ὁ πρὸς χάριν ἄλλου ἀναβλέπων τὰ τοποθέσια ἐπὶ διετίαν εἰς ἔργον δημόσιον βάλλεται, ὡς β' μζ'. τ' κα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λα'. κεφ. α'.

Περὶ τετραετίας.

α' Ὁ ἕλκων ὕδωρ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη δι' ἀλλοτρίου ἀγροῦ ἐν εἰδήσει τοῦ δεσπότου τοῦ κτήματος, κτᾶται οὐκ οὖσαν αὐτῷ δουλείαν, ὡς β' γ'. τ' λδ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νη'. τ' ζ'. κεφ. β'.

β' Τὰ κινητὰ πράγματα καλῇ πίστει κατεχόμενα ἐπὶ τετραετίαν διασώζονται, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' λδ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιβ'. κεφ. β'.

γ' Ὁ ἐπὶ τέσσαρσι χρόνοις μὴ προσαγαγὼν τὸ ἐμφυτευτικὸν τέλος πρὸς ἰδιωτικῶν προσώπων παρεχόμενον ἐκπίπτει τῆς ἐμφυτεύσεως, ὡς β' δ'. τ' ξϛ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' β'. κεφ. εἰ δὲ οὐ δέξεται τοῦτο ὁ δεσπότης ἐπὶ τέσσαρσι χρόνοις, κερδαίνει αὐτὸ ὁ ἐμφυτευσάμενος. ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' λβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' β'. κεφαλ. δ'. ἐπὶ δὲ τοῖς εὐαγέσιν οἴκοις εἴρηται νεαρᾷ ξ'. κεφ. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κ'. τ' β'. κεφ. ε'. μέχρι δύο ἐτῶν καὶ μόνων εἰ μὴ παράσχωσιν αὐτὸ ἐκδιώκονται.

δ' Τὸ καταβληθὲν ἐπὶ τέσσαρσι χρόνοις ἐνιαύσιον λεγάτον, πιστεύεται καὶ εἰς τοὺς ἑξῆς χρόνους διηνεκῶς καταλελεῖφθαι καὶ ἀπαιτεῖται. εἰ μὴ ἄρα ὁ καταβαλὼν φανερῶς δείξῃ ὅτι ἐπὶ τέσσαρσι καὶ μόνον ὠρίσθη χρόνος δοθῆναι, ὡς β' ϛ' τοῦ κωδ. τ' μβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μδ'. τ' α'. κεφ. ριε'.

ε' Τὰ δημόσια τέλη ἐπὶ τετραετίαν μισθοῦνται, ὡς β' δ' τοῦ κωδ. τ' ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νϛ'. τ' δ'. κεφ. δ'.

ϛ' Εἰ ὁ μνηστευσάμενος κόρην ἐν ἀπουσίᾳ διάγων μὴ διὰ τετραετίας τὸν γάμον ἐκτελέσει, δύναται ἡ κόρη ἑτέρῳ συναφθῆναι, ὡς β' ε' τοῦ κωδ. τ' α'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ια'. κεφ. ιε'.

ζ' Ὁ παῖς τὸν πατέρα τελείτης γενόμενος ἀπαιτεῖ τετράδας, ὡς β' η'. τ' μϛ'. δ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λα'. τ' β'. κεφ. ιγ'.

η' Εἰ τὰ δυνάμενα ἀπὸ ναυαγίου φυλαχθῆναι πράγματα παρὰ τῶν ναυαγησάντων ἀλόγως τινὲς ὑφήρπασαν ὡς βαρυτέραν φραῦδαν ποιήσαντες, ἐλεύθεροι μὲν ὄντες, ῥοπάλοις τυπτόμενοι ἐπὶ τέσσαρσι χρόνοις ἐξορίζονται. δοῦλοι δὲ ὄντες, φραγελλίζονται καὶ μεταλλίζονται, ὡς β' μζ'. τῶν διγ. τ' θ'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νγ'. τ' γ'. κεφ. λγ'.

θ' Πᾶσα χρηματικὴ δίκη ὑπεξῃρημένων τῶν εἰς δημοσίας αἰτίας ἀνηκουσῶν περὶ ὧν διαλαμβάνει β' τῶν βασιλικῶν νϛ'. τ' δ'. κεφ. τελευτ. περαιτέρω τεσσάρων ἐτῶν οὐκ ὀφείλει μηκύνεσθαι, ὡς β' γ'. τ' α'. δ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' ϛ'. κεφ. ιγ'.

ι' Πᾶς ὑποκείμενος τέλει οἱῳδήποτε ἀπαιτούμενος αὐτὸ εἰ δείξει ἀποδείξεις παρελθόντων τεσσάρων ἐτῶν μὴ ἀπαιτείσθω τὸ ὄπισθεν τούτων χρόνων ἐπιζητούμενα τέλη. ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νϛ'. τ' η'. κεφαλ. κθ'.

Ὁ παραιτησάμενος κληρονόμος ἐὰν μὴ παρὰ τῶν δανειστῶν ἐπράθη τὰ πράγματα ἕως τεσσάρων ἐνιαυτῶν λαμβάνει πάλιν αὐτά, ὡς β' ϛ' τοῦ κωδ. τ' λα'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ' δ'. κεφ. λγ'. ια'.

Πᾶσα κατὰ τοῦ δημοσίου ἀπόφασις εἴσω τεσσάρων ἐνιαυτῶν ἀναψηλαφηθῆναι δύναται. ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ μετὰ τέσσαρα ἔτη ὅτε προφανῶς ὁ δημόσιος περιεγράφη, ἢ προδέδωκέ τις τὴν δημοσίαν ὑπόθεσιν, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νϛ'. κεφ. ιζ'. ιβ'.

Τῷ θέλοντι γενέσθαι μοναχῷ εἰ μὲν ὁ ἐγγυώμενος γνωρίζει αὐτὸν ὅτι οὐ τύχῃ δουλικῇ ὑπόκειται ὅταν σπεύδῃ ἐνδύσει τὸ μοναχικὸν σχῆμα. εἰ δὲ οὐ γνωρίζει, ἐντὸς μὲν τῶν τεσσάρων ἐτῶν οὐκ ἐνδύσει τοῦτον τὸ τοιοῦτον ἅγιον σχῆμα. μετὰ δὲ τετραετῆ χρόνον παραδίδῃ αὐτῷ τοῦτο, ὡς νεαρᾷ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' δ'. τ' α'. κεφ. α'. θεμ. δ'. ιγ'.

Ἐάν τις ἀγάγηται γυναῖκα καὶ μὴ δυνηθῇ ἐπὶ διετίαν πρᾶξαι τὰ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρὸς εἰς αὐτήν, δύναται ἡ γυνὴ ἀκινδύνως λῦσαι τὸν τοιοῦτον γάμον, ὡς νεαρᾷ κβ'. κεφ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ζ'. κεφ. η'. θεμ. β'. ιδ'.

Περὶ τριετίας.

Ἐντὸς τριετίας ὁ δημόσιος ἐνάγεται ὑπὸ ὧν ἐξεποιήσατο ἀλλοτρίων πραγμάτων παρὰ τοῦ δεσπότου αὐτῶν, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' λβ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιγ'. κεφ. β'. α'.

Ὁ οὐτίλιος τῆς ἀποκαταστάσεως ἐνιαυτὸς, ἤτοι ὁ ὡρισμένος σήμερον τριετία ἐστίν, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' ιβ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' λδ'. κεφ. τελευτ. β'.

Ὁ ἀκληρονόμητα πράγματα νεμηθεὶς ἐπὶ τέσσαρας ἐνιαυτοὺς ἔχει κατὰ τοῦ δημοσίου παραγραφήν, ὡς β' ζ'. τοῦ κωδ. τ' ζ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' ιγ'. κεφαλ. α'. γ'.

Ὁ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως λόγος ἐντὸς τεσσάρων ἐνιαυτῶν μετὰ τὸν κε'. χρόνον ἐὰν μὴ ἐνεργηθῇ καὶ πληρωθῇ σβέννυται, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' κα'. δ' ζ'. καὶ τ' ιγ'. δ' ζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' δ'. κεφ. μϛ'. καὶ τ' λδ'. κεφ. τελευτ. δ'.

Ὁ δημόσιος, ἐὰν εἴσω τριετίας μηνυθῇ αὐτῷ τὰ βακάντια πράγματα καὶ ἀκληρονόμητα οὐκ ἔτι ἔχει ἀγωγήν, ὡς β' μθ' τῶν διγ. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νϛ'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. β'. ε'.

Καὶ τὸ τοῦ ὑπερθεματισμοῦ δίκαιον, καὶ τὸ τοῦ ὑπὲρ τὸ διπλάσιον ἐντὸς τριετίας ἐκανονίσθη κινεῖσθαι. ϛ'. ἰστέον δὲ ὅτι ῥητῶς μὲν οὐ τοῖς νόμοις οὐ διηγόρευται. ἀλλ' ἐπειδήπερ, ὡς ἐμάθομεν ἐν τῷ ι' β' τῶν βασιλικῶν τ' α'. κεφ. α'. ἡ ἀποκατάστασις δίδοται διὰ τὴν ἡλικίαν, ἢ τὸν φόβον, ἢ τὴν πανουργίαν ἢ τὴν ἀπουσίαν ἢ τὴν ἐνδιαγωγὴν τοῦ καταστάντος, ἢ τὴν δικαίων πλάνην, ὁ δὲ τέλειος τῆς ἀποκαταστάσεως χρόνος τριετής ἐστιν, ἐκανονίσθη παρὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ τὸ περὶ τοῦ ὑπερθεματισμοῦ, καὶ τὸ περὶ τοῦ ὑπὲρ τὸν διπλασιασμὸν δίκαιον καὶ ἄχρι τριετίας κινεῖσθαι, ὡς ἐκ μιᾶς τῶν εἰρημένων αἰτιῶν

τὴν ἀρχὴν λαμβάνων, καὶ τοῦτο κρατήσαν ἐν τῷ δι- A
καστηρίῳ ἦλθε λοιπὸν εἰς νόμου τάξιν.

Περὶ πενταετίας.

α'. Ἡ πενταετία τῆς ὀφφικιάλου, ἤτοι μετὰ τῆς διαδόχης μέμψεως περὶ τῆς διαδοχῆς λαμβανομένης β' γ'. τοῦ κωδ. τ' κη'. δ' ις'. κεφαλ. λδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λδ'. τ' α'. κεφ. λη'. καὶ μθ'. τοῖς νέοις μετὰ τοὺς κε' χρόνους τρέχει. ὡς β' β'. τοῦ κωδ. τ' μ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' κγ'. κεφαλ. β'. μετὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους οὐ δυνατὸν ἐστὶ κινεῖσθαι εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλης καὶ δικαίας αἰτίας, ὡς δηλοῖ τὸ παρακείμενον χωρίον τῷ εἰρημένῳ μθ'. κεφ. τοῦ α'. τ'. B
λδ' β'. τῶν βασιλικῶν.

β'. Ὁ αἰχμάλωτος πέντε ἔτη δουλεύσας τῷ ἀναρρυσαμένῳ αὐτὸν ἐλευθεροῦται, ὡς β' η'. τοῦ κωδ. τ' ι'. δ' κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λδ'. τ' β'. τελευτ.

γ'. Τὸ ἀλόγως πέμπειν ῥεπούδιον, ἤτοι ἀποστάσιον, οὐ λύει τὸν γάμον, δηλονότι ἕως ὅτε παρέλθῃ πενταετία ἐπὶ γυναικός. ἐπὶ δὲ ἀνδρὸς, ἐνιαυτός. ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχευθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὑπόκειται τῷ ἀνδρὶ, ὡς β' ε' τοῦ κωδ. τ' ιζ. δ' η'. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἐδέχθη γὰρ ἀντὶ ταύτης ἡ ιβ'. κεφ. τῆς κβ' νεαρᾶς. C

δ'. Τὸ μοιχικὸν μετὰ πενταετίαν σβέννυται, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ' ε' δ' κς'. καὶ β' θ' τοῦ κωδ. τ' θ'. δ' κζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λζ'. κεφ. κη'. θεμ. δ'. καὶ κεφ. ξζ'.

ε'. Εἴσω πενταετίας ὁ μὴ ἐνεχθεὶς ἔτι ζῶν περὶ τῆς οἰκείας καταστάσεως εἰ τελευτήσει, οὐ ζητεῖται μετὰ τοὺς πέντε ἐνιαυτοὺς εἰς τὰ περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ, ὡς β' μ' τῶν διγ. τ' ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τίτλος ια'. κεφ. α'.

ς'. Ὁ μοιχὸς μετὰ πενταετίαν οὐκ ἐνάγεται, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ' ε'. δ' λ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ζ'. τ' λζ'. κεφ. λ' καὶ μα'.

ζ'. Εἴσω πενταετίας ἐκδικεῖ ὁ δεσπότης τὸν γενόμενον παρὰ γνώμην αὐτοῦ κουρευθέντα οἰκέτην, ὡς β' ιβ' τοῦ κωδ. τ' ε'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ς'. κε' κεφ. ε'. D

η'. Ἡ εἰς τὰς ἀρχιερατείας Κωνσταντινουπόλεως γενομένη δωρεὰ μετὰ διαδοχήν, τῇ πενταετίᾳ κυροῦται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ στρατιωτῶν καὶ δομεστίκων, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ς'. τ' γ'. κεφ. τελευτ.

θ'. Μετὰ πενταετίαν τῆς ἐλευθερίας οὐδεὶς ἀναβαίνει εἰς ἀνάκρισιν, ὡς β' μ' τῶν διγ. τ' ιδ'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τ' ι'. κεφ. δ'.

ι'. Καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μοιχευθείσης γυναικὸς εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν. ψηφ. ζ. ... ἐξότε ἡμάρτηται ἡ μοιχεία, δύναταί τις κατηγορεῖν τοῦ μοιχοῦ. καὶ β' μη' τῶν διγ. τ' ε'. δ' θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λζ. κεφ. ιγ'. θεμ. ε'. E

ια'. Κατὰ ζυγὸν καὶ παιγνίαν ἐφόνευσέ τις τινὰ καὶ ὁ αὐθέντης ἐπὶ πενταετίαν αὐτὸν ἐξορίσας ἀπεδέχθη, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ' η'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' λθ'. κεφαλ. δ'.

ιβ'. Ἐπὶ πενταετίαν ἐξορίζεται ὁ ἄρχων ἀνεχόμενος συνηγορεῖν αἱρετικῷ, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' ς'. δ' ι'. τῶν δὲ F
βασιλικῶν β' ι'. τ' δ'. κεφ. ιη'.

Πενταετίας παραδραμούσης οὐκέτι ζητεῖται ὁ δημόσιος ιγ'
σῖτος ὁ κλεπτοτελωνηθεὶς, ἤτοι ὁ ἀποκρυβεὶς ἀκομμέρκευτος, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς πενταετίας ἐν ᾧ μὴ φαίνεται τὸ πρᾶγμα μήτε κατὰ δόλον κρύπτεται. τυχὸν γὰρ δοῦλος ἐστὶ, καὶ ἠλευθερώθη, ὡς β' δ'. τοῦ κωδ. τ' ξα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' δ'. κεφ. β'.

Ἐὰν παρὰ τὴν διάταξιν τις ἐκβιασθῇ ἤτοι ἀπαιτηθῇ, ἢ ὀχληθῇ ὁ ἀπαιτήσας, ἢ ὀχλήσας δημεύεται. καὶ ἐξορίᾳ πενταετίας ὑποβληθήσεται, ὡς νεαρὰ ρις'. κεφ. ιδ'.
δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. β'.

Ἐάν τις ἐν τελευταίᾳ βουλήσει κελεύσῃ εὐκτήριον ιε'.
οἶκον γενέσθαι ὀφείλει εἴσω πέντε ἐνιαυτῶν οἰκοδομεῖσθαι, ὡς νεαρὰ ρλα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ε'. τ' γ'. κεφ. ζ'.

Τὸ δὲ πεκουλάτους ἔγκλημα μετὰ πενταετίαν οὐ κινεῖ- ις'
ται, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ' ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' με'. κεφ. η'.

Ὁ ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας καὶ γενόμενος Ἕλλην ἢ Ἰου- ιζ'
δαῖος, καὶ μετὰ θάνατον κατηγορεῖται ἐντὸς πέντε χρόνων συναπτῶν, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' ζ'. δ' β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ιδ'. κεφ. κα'.

Περὶ χρόνων ἑπτά.

Ἰμφὰς ἐστὶν ἤτοι νήπιος ὁ ἔνδον τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ὡς β' α'.
ς' τοῦ κωδ. τ' θ'. δ' γ'. καὶ τ' λ'. δ' ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μ'. τ' α'. κεφαλ. ιε'. καὶ β' λε'. τ' ιδ'. κεφ. πγ'. καὶ οὐ μνηστεύεται, ὡς β' κγ'. τῶν διγ. τ' α'. δ' ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' α'. κεφ. ια'.

Δι' ἑπταετίας οὐ ἐκπεπτωθέντος ὁ καταφρονήσας, καὶ τε- β'.
λευτήσας ὑπὸ αὐτοῦ δεσπόζει τῆς γῆς.

Ἀπὸ ἑπτὰ χρόνων ἐνάγεταί τις, αὐθεντίσας οὐ ἐπι- γ'
τρόπου, ὡς β' ις' τῶν διγ. τ' ζ. δ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λζ. τ' ζ. κεφ. κγ'.

Περὶ ὀκτὼ χρόνων.

Ὁ ἀναγκασθεὶς ἐλεύθερον ὢν τῶν ὀκτὼ χρόνων οὐ χρ- α'.
εωποιεῖται, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφ. κ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ' α'. κεφαλ. ς'.

Περὶ δεκαετίας.

Τὰ ἀκίνητα μεταξὺ παρόντων διὰ δεκαετίας καὶ α'.
ἀπόντων εἰκοσαετίας τῇ χρονίᾳ νομῇ δεσπόζονται, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' λ'. καὶ λγ'. καὶ ιδ'. καὶ νεαρὰ ριθ'. κεφαλ. ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ι'. καὶ ια'. ιβ'. καὶ ιδ'. κεφ. ια'.

Οὐκ ἀπαιτεῖται τῷ ἰνδεβίτῳ κονδικτικίῳ ἤτοι τῶν μὴ β'.
χρεωστουμένων καταβληθέντων δὲ τῇ ἀπαιτήσει ἡ τοῦ μακροῦ χρόνου παραγραφὴ ἤτοι ἡ τῶν ι' καὶ κ'. ἀλλ' ἡ τῶν λ'. ὡς β' ιβ' τῶν διγ. τ' ς'. δ' ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κδ'. τ' ς'. κεφ. ιβ'.

Πολὺς χρόνος λέγεται καὶ ἡ δεκαετία, ὡς β' γ' τοῦ κωδ. γ'.
τ' λδ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νη'. τ' β'. κεφ. α'.

Ὁ φυγὰς οἰκέτης διὰ χρήσεως οὐ δεσπόζεται, ὡς β' ς' δ'.
τοῦ κωδ. τ' α'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' ζ'. κεφ ς'.

Τὰ πιστικὰ καὶ τὰ ἀρχαῖα διὰ χρήσεως τῇ δεκαετίᾳ ε'.
ἢ καὶ εἰκοσαετίᾳ οὐ δεσπόζονται, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' λγ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ια' καὶ ς'.

Μετὰ

ϛ'. Μετὰ δέκα ἔτη οὐκ ἀνατρέπεται ἡ διαθήκη εἰ μὴ ἐν τῷ μέσῳ ὁ διαθέμενος εἶπε παρεστῶσι μάρτυσιν, ὅτι οὐ θέλω ταύτην ἐῤῥῶσθαι, ὡς βι. ϛ' τοῦ κωδ. τ. κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ. β'. κεφ. κβ'. A

ζ'. Ὁ χρόνος τῆς περὶ προικὸς ἀναργυρίας δεκαετία ἐστὶν, ὡς νεαρὰ ρ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κθ'. τ. γ'.

η'. Οἱ ὑποδεχόμενοι τοὺς ἀπελάτας ἐπὶ δεκαετίαν ἐξορίζονται, ὡς β' μζ' τῶν διγ. τ. ιδ'. δι. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ. κε'. κεφ. γ'. θεμ. δ'.

ι'. Εἴ τις εἰς μέταλλον ἀποδεδομένους μετὰ ἀπελεύσεως τοῦ δικαστοῦ μὴ ὁρισθῇ χρόνος δέκα ἐνιαυτοὶ δοκοῦσιν ὁρισθῆναι τῇ κατ' αὐτῶν δίκῃ, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ. ιθ'. δι. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τίτλος ια'. κεφ. κβ'.

ια'. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν, καὶ ἡ δουλεία τοῦ ἰουστινιανοῦ ἤτοι τῇ ἀχρηστίᾳ ἐπὶ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς φθείρονται. ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ. λγ'. δι. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιϛ'. τ. η'. κεφ. λβ'.

ιβ'. Ὁ ποιήσας ἐν πόλει δέκα ἔτη δοκεῖ τὴν οἴκησιν ἐκεῖ ἔχειν, ὡς β' ι' τοῦ κωδ. τ. μ'. δι. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν κ' ιδ'. τ. β'. κεφ. β'.

ιγ'. Ἐάν τις αἰτήσῃ παρὰ βασιλέως ἐξὸν αὐτῷ πραγματεύεσθαι ἐπιτελεῖν ἤτοι τὴν λεγομένην ἀτέλειαν, καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη μὴ χρήσηται τῷ τοιούτῳ δικαίῳ, ἐκπίπτει αὐτοῦ, ὡς β' ν' τῶν διγ. τ. ια'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιδ'. τ. ϛ'. κεφ. ζ'. C

Περὶ χρόνων ιβ'.

α'. Ἡ πρὸ τῶν δώδεκα ἐτῶν γαμουμένη, γάμον οὐ ποιεῖ· εἰ δὲ προηγήσεται μνηστεία, αὕτη μένει, ὡς β' κγ'. τῶν διγ. τ. α'. δι. ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ. α'. κεφ. ε'. καὶ εἴ τις βούλοιτο λῦσαι ταύτην εἰ μὲν πρόστιμον ἐπηρωτήθη, ἀπαιτηθήσεται αὐτὸ ὡς παραβαίνων τὰ σύμφωνα. εἰ δὲ ἀῤῥαβὼν ἐδόθη μόνον, αὐτὸς διπλασιάζεται, ὡς β' ε'. τοῦ κωδ. τ. α'. δι. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ. β'. κεφ. β'. D

β'. Αἱ θήλειαι μετὰ ιβ' ἔτη ἔφηβοι κρίνονται, ὡς β' ε'. τοῦ κωδ. τ. ξ'. δι. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ. ιθ'. κεφ. γ'.

Περὶ χρόνων δεκατεσσάρων.

α'. Ὑποκαθιστῶμεν τοῖς ἄῤῥεσιν ἕως δεκατεσσάρων χρόνων, ταῖς δὲ θηλείαις ἕως ιβ', ὡς β' κη' τῶν διγ. κ'. ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ. ν'. κεφ. β'.

β'. Ὁ ἐλάττων τῶν δεκατεσσάρων χρόνων οὐ βασανίζεται, ὡς β' μη' τῶν διγ. τ. ιη'. δι. θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ. η'. κεφ. θ'. οὔτε μαρτυρεῖ, ὡς β' κβ' τῶν διγ. τ. ε'. δι. ιε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κα'. τ. α'. κεφαλ. ιϛ'. E

γ'. Ὁ δεκατεσσάρων ἐτῶν γενόμενος καὶ διατίθεται καὶ ἐλευθεροῖ ἐν διαθήκῃ, ὡς ειθ'. νεαρὰ κεφ. γ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τ. κϛ'. κεφ. β'.

Περὶ χρόνων δεκαπέντε.

α'. Πάντες οἱ ἐνταλθέντες φροντίς τῶν δημοσίων ἔργων μέχρι δεκαπέντε ἐτῶν κινδυνεύουσι μόνοι μετὰ τῶν αὐτῶν κληρονόμων εἰ ζημία συμβῇ. εἰς γὰρ τὰ τυχηρὰ οὐκ ἐνέχονται, ὡς β' η' τοῦ κωδ. τ. ια'. δι. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' νη'. τ. ιβ'. κεφ. η'.

A Βουλευτὴς ἢ ταξεώτης οὐ δύναται κληρικὸς ἢ ἐπίσκοπος χειροτονηθῆναι, εἰ μὴ ἐν μοναστηρίῳ δεκαπέντε ἔτη ἐποίησεν ἐκτελῶν τὸν μοναχικὸν βίον, ὡς νεαρὰ ρλζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' γ'. τ. α'. κεφ. η'. ἀλλ' οὐδὲ ἱερεὺς ἐκ λαϊκῶν εὐθέως ἐπίσκοπος χειροτονεῖται εἰ μὴ πρότερον τρεῖς μῆνας ποιήσει ἐν κληρικοῖς τελῶν, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφαλ. ε'. ἥπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ὅτι δὲ σχολαστικὸς θρόνιος εἰ μὴ ἐντὸς μηνῶν ἐξ διὰ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως γένηται ψήφισμα. ἵνα ὁ μέλλων χειροτονεῖσθαι κινδύνῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς, ὃν βούλεται χειροτονεῖν δύναται, καὶ ὁ παρὰ τὴν διάταξιν ταύτην χειροτονῶν ἐπίσκοπος ἐπὶ ἓν ἔτος χωρίζεται τῆς λειτουργίας, ὡς νεαρὰ ρκγ'. κεφαλ. ϛ'. ἥπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ιε'. B

Ὁ ἄδηλος ἀγροὺς δωρούμενος καὶ δίκην παρέχει διὰ παρανομίας εἰς ιε' ἔτη, ὡς β' ι'. τ. ιγ'. δι. λε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μζ'. τίτλος κεφ. ζε'. θεμ. γ'. γ'.

Περὶ χρόνων δεκαέξ.

Ὁ τῶν ἓξ καὶ δέκα τοῦ αἰῶνος ἐνιαυτὸν, οὐ γίνεται σιτώνης, ὡς β' ν' τῶν διγ. τ. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιδ'. τ. ε'. κεφ. β'. α'.

Περὶ χρόνων δεκαεπτά.

Ὁ πλησιάζων τοῖς δεκαεπτὰ ἔτεσι, καὶ ἀρξάμενος τοῦ ιη' δύναται συνηγορεῖν, ὡς β' γ'. τ. α'. δι. α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' η'. τ. α'. κεφ. α'. θεμ. γ'. α'.

Ὁ προκουράτωρ μὴ ἔστω ἥττων τῶν ιζ' ἐτῶν ὡς β' γ'. β'. τ. ϛ'.

Ὁ ἥττων τῶν δεκαεπτὰ ἐνιαυτῶν οὐδὲ κατὰ φιδεικόμμισσον δίδωσιν ἐλευθερίαν χωρὶς τῆς διὰ ταῖας βελτίστεως, ὡς β' μ' τῶν διγ. τ. α'. δι. κ'. καὶ τ. β'. δι. ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τ. α'. κεφ. κ'. καὶ τ. β'. κεφ. α'. γ'.

Περὶ χρόνων ιη'.

D Ἡ τελεία καὶ μεγάλη ἡλικία τῶν ἀῤῥένων, δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη εἰσὶν ὡς β' λδ'. τ. α'. δι. ιγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μδ'. τ. ιδ'. κεφ. ιγ'. καὶ Ι ϛττ. α'. τ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ. α'. κεφ. μζ'. α'.

Ὁ υἱοθετῶν μείζων ὀκτὼ καὶ δέκα ἔτεσιν ὀφείλει εἶναι τοῦ υἱοθετουμένου, ὡς Ι ϛττ. α'. τ. ι'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ. α'. κεφ. μζ'. θεμ. ε'. β'.

Ἡ αἰτήσασα συγχώρησιν ἡλικίας τὰ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ὀφείλει πληρῶσαι, ὡς β' β'. τ. μδ'. δι. β'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι. κζ'. κεφ. β'. θεμ. β'. γ'.

E Ἐάν τις ἐν διαθήκῃ καταλίπῃ κληρονόμον ἥττονα τῶν δεκαοκτὼ ἐτῶν καὶ αἰχμαλωτισθῇ, ἀμελήσας ὁ γραφεὶς περὶ τὴν ἀνάῤῥυσιν τοῦ γράψαντος αὐτὸν κληρονόμον, συγγινώσκεται διὰ τὴν τοιαύτην ἀτελῆ ἡλικίαν, ὡς νεαρὰ ειε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λε'. τ. η'. κεφ. λϛ'. θεμ. τελευτ.

Περὶ χρόνων κ'.

Ὁ ἑαυτὸν πωλῶν, πρόκριμα ὑφίσταται μείζων ὢν τῶν κ' ἐνιαυτῶν, ὡς Ι ϛττ. α'. τ. α'. καὶ β' α'. τ. α'. δι. α'. καὶ β' μ'. τ. ιγ'. δι. α'. καὶ τ. ιδ'. δι. β'. ἅπερ οὐκ εἰσὶν εἰς τὰ βασιλικά, εἰ καὶ οἱ τίτλοι οὕτω κεῖνται, ἐν β' μη'. τῶν δὲ βασιλικῶν τ. θ'. καὶ ι'. α'. F

β'. Ὁ ἥττων τῶν κ' ἐνιαυτῶν οὐ δύναται ἐν ζωῇ ἐλευ- A
θερῶσαι εἰ μὴ κατὰ τὴν νομικὴν παρατήρησιν, ὡς β' μ' τῶν
διγ. τ' β'. δ' ε'. καὶ θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τ' β'. κε-
φαλ. ε'. θεμ. β' καὶ γ'. καὶ κεφ. θ'.

γ'. Οἱ μείζονες τῶν κ' ἐνιαυτῶν αἰτοῦσι συγγνώμην ἡ-
λικίας, ὡς β' ϛ'. τ' μδ'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'.
τ' κζ'. κεφαλ. β'.

δ'. Ὁ ἐπιβὰς τῆς τελευταίας ἡμέρας τοῦ κ' ἐνιαυτοῦ κα-
λῶς ἐλευθεροῖ, ὡς β' μ' τῶν διγ. τ' α'. δ' α'. τῶν δὲ βα-
σιλικῶν ϛ' μη'. τ' α'. κεφαλ. α'.

ε'. Ὁ ἥττων τῶν κ' ἐτῶν, οὐ δύναται πωλεῖν ἐπὶ ὅρῳ ἐ- B
λευθερίας, ὡς β' ιη'. τ' ζ'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'.
τ' ζ'. κεφαλ. δ'.

ϛ'. Ὁ ἥττων τῶν κ' ἐτῶν οὐ δύναται δικάζειν, ὡς β' δ'. τῶν
διγ. τ' η'. δ' μα'. τῶν δὲ βασιλικῶν ϛ' ζ'. τ' α'. κεφ. μα'.

ζ'. Τὰ ἐγκλήματα τὰ κ' ἐνιαυτοῖς φθείρονται, ὡς β' θ' τοῦ
κωδ. τ' κβ'. δ' ιϛ'. καὶ ϛ' μδ'. τῶν διγ. τ' γ'. δ' ιϛ'. τῶν
δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' μα'. κεφαλ. μζ καὶ β' να'. τ' γ'.
κεφ. ιβ'. χωρὶς τοῦ τῆς μοιχείας, ὡς β' μη'. τῶν διγ. τ'
ε'. δ' κϛ'. καὶ ϛ'. θ'. τοῦ κωδ. τ' θ'. δ' κζ'. τῶν δὲ βασι-
λικῶν β' ξ'. τ' λζ'. κεφαλ. κη'. θεμ. δ'. καὶ κεφ. ξβ'. καὶ C
τοῦ δὲ πεκουλάτες, ἤτοι τοῦ καταβάλλοντος ἱερὰ ἢ δη-
μόσια χρήματα, ἢ τὰ δωρηθέντα θεῷ, ὡς ϛ' μη'. τῶν διγ.
τ' ιγ'. δ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' με'. κεφ. ι'. ταῦτα
γὰρ τῇ πενταετίᾳ σβέννυται. τὸ δὲ περὶ ὕβρεως δι' ἐνιαυ-
τοῦ, ὡς β' θ' τοῦ κωδ. τ' λε'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β'
ξ'. τ' κα'. κεφ. μη'.

η'. Ὁ ἐπὶ κ' ἔτη στρατευσάμενος ἀπέχεται πολιτικῶν
λειτουργιῶν, ὡς ϛ' κζ'. τῶν διγ. τ' α'. δ' θ'. τῶν δὲ βασιλι-
κῶν β' λη'. τ' α'. κεφ. θ'. θεμ. ϛ'.

θ'. Ἐν τοῖς πολιτικοῖς λογιστείοις ἡ παρὰ τὴν ψῆφον D
πλάνη καλῶς ἀναψηλαφᾶται μετὰ δέκα καὶ εἴκοσιν ἐνι-
αυτούς, ὡς ϛ' ι'. τ' η'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν ϛ' ιδ'. τ' ι'.
κεφαλ. ϛ'.

ι'. Ἐάν τις καλῇ πίστει διετέλεσεν ἐν ἐλευθερίᾳ ἐπὶ εἴ-
κοσιν ἐνιαυτοὺς ἢ κακῇ πίστει ἐπὶ μ'. οὐ δύναται περὶ τύ-
χης ὀχλεῖσθαι, ἔτι εἰ μὴ ἔστι φυγάς, ὡς β' ζ'. τοῦ κωδ. τ'
κϛ'. δ' α' καὶ τ' λθ'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μη'. τ' κδ'.
κεφ. α'. καὶ ϛ' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ϛ'.

ια'. Ἡ προσαγγελία τῶν βακάντων ἤτοι τῶν ἀκληρο- E
νομήτων πραγμάτων τετραετίᾳ παραγράφεται, εἰ δὲ ἤρ-
ξατο ἡ περὶ τούτων δίκη, καὶ ὑπὲρ τοὺς κ' ἐνιαυτοὺς ἐ-
κτείνεται, ὡς β' μθ'. τ' ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν ϛ' ιϛ'.
τ' β'. κεφαλ. α'. θεμ. β'. ἐπὶ δὲ τῇ οὐσίᾳ τῶν ῥικχουρέν-
δων ἤτοι ἀναζητουμένων κ' ἔτη φυλάττονται, ὡς β' μη'.
τ' ιζ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ξ'. τ' μθ'. κεφαλ. β'. καὶ δ'.
καὶ αἱ δίκαι αἵτινες ἀπὸ τοῦ προτέρου δηλάτωρος, ἤ-
τοι καταμηνύου τοῦ προδεδόσθαι λέγονται, καὶ ἐπὶ
τῶν ἀκληρονομήτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πραγμά-
των ὑπὲρ τοὺς κ' ἐνιαυτοὺς ἐκτείνονται, ὡς β' μ' θ'.
τ' ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιϛ'. τ' β'. κεφαλ. α'. θε- F
ματ. β'.

Περὶ χρόνων κε'.

Ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ εἰ μὴ ἔστι κε' ἐνιαυτῶν ὁ α'.
ἐπιτροπευθεὶς οὐχ ὑποθετεῖται αὐτόν, ὡς ϛ' α'. τ' ζ'. δ' ιζ'.
τῶν δὲ βασιλικῶν β' λγ'. τ' α'. κεφ. ιγ'. θεμ. δ'.

Ὁ ἥττων τῶν κε' ἐνιαυτῶν εἰς φροντίδα οὐ καλεῖται β'.
πλὴν ἐπὶ τούτῳ τῷ θέματι ὀρθωθεὶς ὁ κε' χρόνος αὐτῷ
πεπληρωμένου παραλαμβάνεται, ὡς ϛ' ν' τῶν διγ. τ' δ'.
τῶν δὲ βασιλικῶν β' νδ'. τ' δ'. κεφ. ζ'.

Ὁ πληρώσας τὸν κε' ἐνιαυτὸν τέλειός ἐστι, καὶ ὁ μὴ γ'.
πληρώσας ἀτελής, καὶ οὐ δύναται κυρίως διοικεῖν τὰ
ἴδια, ὡς β' δ'. τ' δ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' δ'. B
κεφαλ. α'.

Ὁ μείζων τῶν κε' ἐνιαυτῶν νόμον ἀγνοήσας οὐ συγ- δ'.
γινώσκεται, ὡς β' α'. τ' ζ'. δ' ϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β ϛ'.
τ' δ'. κεφ. ια'.

Ὁ ἥττων τῶν κε' ἐνιαυτῶν διοικῶν λόγους οὐκ ἀπαι- ε'.
τεῖται, ὡς β' ε'. τ' λ'. δ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λζ'.
τ' δ'. κεφαλ. η'.

Καὶ μετὰ τὸν κε' χρόνον οἱ ἄσωτοι, καὶ οἱ μαινόμενοι ϛ'.
κουράτωρα δίδονται, ὡς β' ε'. τ' ο'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν
β' λη'. τ' ι'. κεφ. ιζ'. C

Διάκονος ἢ ὑποδιάκονος ἥττων τῶν κε' ἐνιαυτῶν οὐ ζ'.
γίνεται, ὡς νεαρὰ ρκγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν ϛ' γ'. τ' α'.
κεφαλ. ϛ'.

Ἐὰν ἡ ἐπιτροπευθεῖσα παρά τινος, καὶ λόγους λάβῃ η'.
τῆς διοικήσεως καὶ ὑπερβῇ τὸν κε' ἐνιαυτὸν δύναται ταύτην
ἀγαγέσθαι ὁ τοῦ ἐπιτρόπου υἱός, ὡς β' τοῦ κωδ. τ' ϛ'. δ' ε'.
καὶ αὕτη μὲν ἡ διάταξις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἔστι
δὲ ἀντὶ ταύτης τὸ ξϛ' δ' τοῦ ϛ' τ' τοῦ κδ' ς. τῶν βασιλι-
κῶν κη' τ' ε'. κεφ. ιη'.

Οἱ λόγοι τοῦ κουράτωρος περὶ τοῦ κε' ἔτους τοῦ ἀφή- D θ'.
λικος οὐκ ἀπαιτοῦνται ἐφ' ὅσον μένει κουράτωρ, ὡς ϛ'
ε' τοῦ κωδ. τ' λζ'. δ' ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη'. τ' θ'.
κεφαλ. κγ'.

Ἐὰν ὁ ἀφῆλιξ συγγνώμην ἡλικίας αἰτήσας δωρήση- ι'.
ταί τινι οὐκ ἔρρωται ἡ δωρεὰ εἰ μὴ ἄρα μετὰ τοὺς κε' ἐνιαυ-
τοὺς δέκα, ἢ κ' ἐνιαυτοὶ παραδράμωσιν. ὡς ϛ' ε' τοῦ κωδ.
τ' ογ'. δ' δ'. τῶν δὲ βασιλικῶν ϛ' ι'. τ' δ'. κεφ. τελευταῖον.

Οἱ παῖδες εἰ καὶ αὐτεξούσιοι εἰσὶ μέχρι τοῦ κε' ἐνιαυτοῦ ια'.
λόγοις σχολάζοντες οὐ λειτουργοῦσιν, ὡς ϛ' ι' τοῦ κωδ. τ' ν'.
τῶν δὲ βασιλικῶν β' νγ'. τ' ζ'. κεφ. ε'. E

Περὶ χρόνων κθ'.

Μετὰ τὸν κε' ἐνιαυτὸν καὶ τὸν οὐτίλιον ἤτοι συναπτὸν τε- α'.
τέστιν τὸ κθ' δύναται ὁ ἐπίτροπος τὴν ἐπιτροπευθεῖσαν
πρὸς γάμον ἀγαγέσθαι μετὰ τὸ δοῦναι τοὺς λόγους, ὡς
β' κγ' τῶν διγ. τ' β'. δ' ξϛ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ε'.
κεφ. ιη'. ζήτει καὶ β' μη'. τ' ε'. δ' ζ' ἐν ϛ' τῶν βασιλικῶν ξ' τ'.
λξ'. κεφ. θ'. καὶ εὑρήσεις περὶ ἐνιαυτῶν κϛ'.

Ἀφῆλιξ ἐπενεγκὼν ὅρκον εἰ περιεγράφη εἰς τὸ ποιῆσαι β'.
ῥεπλικατίωνα κατὰ κοινὴν ποιήσασθαι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀ-
τίας διαγνωσθείσης ἕως τοῦ κθ' ἐνιαυτοῦ, ὡς β' ιϛ'. τ' β'. δ' F
θ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κϛ'. τ' ε'. κεφ. ϛ'. θεμ. δ'.

Καὶ

γ'. Καὶ ἡ ἐμφύτευσις, ἤτοι ἐκμίσθωσις μέχρι τῶν κ' χρόνων ὑποπίπτει, ὡς β' α' τ' β' δ' κδ'. ἡ δὲ διάταξις αὕτη οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. οὐδὲ μέμνηται κθ' χρόνων, ἀλλὰ μόνον κ'. περὶ δὲ κθ' διαλαμβάνει ἡ ρκ' νεαρὰ ἐν β' ε'. τῶν βασιλικῶν τ' β'. κεφ. ε'.

Περὶ χρόνων λ'.

α'. Ἡ τῆς κληρονομίας ἀπαίτησις οὐκ ἐκβάλλεται διὰ μακροῦ χρόνου, ὡς β ζ τοῦ κωδ. τ' λδ'. δ' δ'. καὶ β' ς'. τ' λ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιβ'. κεφ. δ' καὶ β' λε'. τ' ιδ'. καὶ οδ'.

β'. Ἡ ἐπὶ τῇ πράσει ἀγωγὴ μακροῦ χρόνου παραγραφῇ οὐκ ἐκβάλλεται, ὡς β' η'. τοῦ κωδ. τ' μδ' δ' κα'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιθ'. τ' ιθ'. κεφ. κα'.

γ'. Ἡ περὶ ἀπαιτήσεως κληρονομίας, καὶ πᾶσα προσωπικὴ ἀγωγὴ διὰ τριακονταετίας ἀναιρεῖται, ὡς β γ' τοῦ κωδ. τ' λα'. δ' ζ'. καὶ β' δ' τοῦ κωδ. τ' ιη'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μβ'. τ' α'. κεφ. ιζ'. καὶ β' κς'. τίτλος γ'. κεφ. β'.

δ'. Ἡ Φαβιανὴ διωκτικὴ ἐστιν, ὡς β' λη' τῶν διγ. τ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' μθ'. τ' ς'. κεφ. γ'. θεμ. ς'.

ε'. Τὸ φινιουμ ρεγουνδόρουμ, ἤτοι τὸ περὶ ὅρων καὶ ὁροθεσίων δικαστήριον τῇ ἀντιφωνήτῳ τριακονταετίᾳ σβέννυται, ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' λθ'. δ' ς'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιη'. τ' θ'. κεφ. τελευταῖον.

ς'. Αἱ προσωπικαὶ ἀγωγαὶ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, εἰ μὴ ἐντερρυπτευθῇ, ἤγουν διακοπῇ ὁ χρόνος δι' ὑπομνήσεως κατὰ κέλευσιν βασιλέως ἢ ἄρχοντος, ὡς β ζ. τοῦ κωδ. τ' λθ'. δ' γ'. καὶ τ' μ'. δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ε'. καὶ τ' ιε'. κεφ. α'.

ζ'. Χωρὶς βίας ὁ λ' ἔτη ἀπαρενοχλήτως νεμηθεὶς δεσπόζει, ὡς β' η' τοῦ κωδ. τ' δ'. δ' τελευταῖα. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' γ'. κεφ. ιθ'.

η'. Αἱ τιμποράλιαι ἀγωγαί, ἤτοι αἱ πρόσκαιροι καὶ ἐμπρόθεσμοι τῇ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, καὶ οὔτε ἐν τῷ τριῶν διπλῶν δικαστηρίων οἷον τὸ περὶ κοινῶν πραγμάτων διαιρέσεως περὶ οὗ διαλαμβάνει β' ιβ' τῶν βασιλικῶν τ' β'. τὸ περὶ φαμιλίας διαιρέσεως περὶ οὗ διαλαμβάνει β' μβ'. τ' γ'. τὸ περὶ ὅρων ἰθυνομένων, περὶ οὗ διαλαμβάνει β' ιη'. τ' θ'. ἃ διπλᾶ λέγονται ὅτι ἐπὶ τούτων ἑκάτερον μέρος, καὶ ἐνάγει καὶ ἐνάγεται, ὡς φησὶ β' ιβ'. τ' β'. κεφ β'. καὶ β' ιη'. τ' θ'. κεφ. ια'. καὶ β' μβ'. τ' γ'. κεφ. β'. θεμ. β'. οὔτε ἡ φοῦρτι ἤτοι ἡ περὶ τῆς κλοπῆς ἀγωγὴ περὶ ἧς διαλαμβάνει β' ξ' τῶν βασιλικῶν τ' ιβ'. οὔτε ἡ προσοκίο τουτέστιν ἡ περὶ κοινωνίας ἥτις ἐστὶν ἐν β' τῶν βασιλικῶν ιβ'. οὔτε ἡ βονόρουμ ραπτόρουμ, ἤτοι ἡ περὶ κινητῶν πραγμάτων βιαίως ἁρπαγέντων περὶ ἧς διαλαμβάνει β' ξ'. τῶν βασιλικῶν τ' ιζ'. πλέον τῶν λ' ἐτῶν ἰσχύει, ὡς β' ζ' τοῦ κωδ. τ' μ' δ' α'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιε'. κεφ. α'. καὶ τὸ παρακείμενον τούτῳ σχόλιον. ἰστέον δὲ ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς κλοπῆς ἀπαιτοῦσα τὸ διπλάσιον ἀγωγὴ οὐκ ἀπόλλυται ἐφ' ὅσον ζῇ ὁ κλέψας, ὡς β' τῶν βασιλικῶν ξ' τ' ιβ'. κεφ. λθ'.

A Ὁ λ' ἔτη γεωργήσαντες συντελοῦσαν κἂν μὴ θ'.
ὦσιν ἐναπόγραφοι, ὡς β' ια' τοῦ κωδ. τ' μη'. δ' ιθ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιε'. τ' α'. κεφ. ιη'.

Αἱ ἀπὸ διοικήσεως πικτέλιναι τέσσαρες ἀγωγαί, ἤ- ι'.
τοι ἡ περὶ ἐντολῆς, ἢ κατ' ἐπιτρόπων, ἡ περὶ διοικήσεως πραγμάτων ἰδιωτείων, ἡ περὶ πραγμάτων διοικηθέντων, ὡς παρὰ ἐπιτρόπων πᾶσαι προσωπικαί εἰσιν β' β' τοῦ κωδ. τ' ιη'. δ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιζ'. τ' β'. κεφ. κγ'.

Ἐὰν ὁ πατὴρ τοῦ ἐναπογράφου γεωργῇ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ, ια'.
ὁ δὲ υἱὸς μένει διὰ τὸ παιδιόχλητος ἐπὶ λ', ἢ μ' χρόνους, B οὐ προσκελματίζεται ὁ δεσπότης, ὡς β' ια'. τ' ξς' δ' ς'. τ' μη'. δ' κβ'. καὶ ὁ μὲν ξς' τ' ἐξελήφθη ἐν β'. τῶν βασιλικῶν ις' τ' ιε'. ἡ δὲ περὶ τοῦ ἐναπογράφου διάταξις παρελείφθη, τοῦ δὲ μη'. τ'. ἡ κβ' δ'. ἔστιν ἐν β' ιε'. τῶν βασιλικῶν. τ' α'. κεφ. κα'.

Ὁ ἐπὶ λ' ἔτη μείνας ἐν κολλεγίῳ ἢ βουργῷ τουτέστιν ιβ'.
ἐν οἰῳδήποτε σωματείῳ οὐκ ἐνάγεται περὶ γεωργίας, ὡς β' ια'. τ' ξς'. δ' ς'. καὶ ὁ μὲν ια' τ'. ἐξελήφθη ἐν β'. τῶν βασιλικῶν ις' τ'. ιε'. ἡ δὲ διάταξις αὕτη παρελείφθη.

C Μετὰ τὴν ἥβην ἡ τριακονταετία τοῖς αὐτεξουσίοις ιγ'.
παισὶν αὐτίκα ζητοῦσι τὰ ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῖς διαφέροντα, ὡς νεαρὰ κβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' κη'. τ' ιδ'. κεφαλ. α'. περὶ τὸ τέλος.

Ἐὰν κακῇ πίστει νεμηθῇ τις πρᾶγμα ἕτερος δὲ κα- ιδ'.
λῇ πίστει αὐτὸ ἀγοράσῃ ἐντὸς λ' ἐτῶν ἐνάγεται, ὡς κακῇ πίστει νεμηθείς, ὡς νεαρὰ ριθ'. κεφ. η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ν'. τ' ιδ'. κεφ. ια'.

Τῇ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων ἀγωγῇ τριακονταετία ἀντί- ιε'.
κειται, ὡς β' ν' τοῦ κωδ. τ' ια'. δ' η'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' λη'. τ' γ'. κεφ. κθ'. D

Τοῖς νέοις μετὰ τὸν κε' χρόνον μέχρι τοῦ δινοφτισιόσου, ις'.
ἤτοι τοῦ μέμψεως τοῦ διαθήκης ἡ πενταετία, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' μ'. δ' β' καὶ γ'. τ' κη'. δ' ις', καὶ τ' κθ'. δ' ε'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ι'. τ' κγ'. κεφ. β'. καὶ β' λθ'. τ' α'. κεφαλ. λη'. καὶ β' μα'. τ' δ'. κεφαλ. ιδ'.

Αἱ τοῦ φίσκου διαφέρουσαι ἀγωγαὶ ἀναιρείσθωσαν ιζ'.
τῇ τοῦ χρόνου παραγραφῇ τῇ τῆς τριακονταετίας δηλονότι. ὅσαι γὰρ περὶ τοῦ φίσκου ἀγωγαὶ κινοῦνται κατὰ τινῶν δυνάμεναι ὑπερβαίνειν τὴν εἰκοσαετίαν τῇ τριακονταετίᾳ σβέννυνται, ὡς β' ι'. τοῦ κωδ. τ' α'. δ' ς'. τῶν E δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' β'. κεφ. ,'. καὶ β' μθ' τῶν διγ. τ' ιδ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' β'. κεφ. α'. θεμ. β'. καὶ σημείωσαι ὅτι περὶ ἀγωγῶν κινουμένων παρὰ τοῦ φίσκου εἰς ἐκδίκησιν πραγμάτων ὧν οὐδέποτε ἐδέσποσεν ἡ διάταξις διαλέγεται, οὐ μέντοι περὶ ὧν πραγμάτων κατεῖχε καὶ ἀπώλεσεν. ἐκεῖ γὰρ τὴν μ' ἐτίαν ἔχει, ὡς β' ια' τοῦ κωδ. τ' ξβ'. δ' ιβ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ις'. τ' ιδ'. κεφ. λα'.

Οἱ ποιήσαντες λ' ἔτη εἰς τὴν γῆν ἀπὸ τῆς γεωργίας ιη'.
ἀναχωρεῖν οὐ δύνανται. οὗτοι δὲ οἱ λεγόμενοι κολωνοί, ὡς β'. F ια' τοῦ κωδ. τ' μη'. δ' κγ'. τῶν δὲ βασιλικῶν β' ιε'. τ' α'. κεφαλ. κβ'.

ιβ΄. Οὐκ ὀφείλει πρεσβύτερος χειροτονεῖσθαι εἰ μὴ πληρώσῃ λ΄ ἔτη ὡς νεαρὰ κγ΄. κεφαλ. κ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ γ΄. κεφ. κς΄. τ΄ α΄.

Περὶ χρόνων λε΄.

α΄. Ὁ ἐπίσκοπος χειροτονούμενος οὐκ ὀφείλει ἧττον τῶν λε΄ χρόνων εἶναι κατὰ φησὶ τῆς ρκγ΄ νεαρᾶς. κεφαλ. γ΄. ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικά. ἐδέχθη γὰρ μᾶλλον τὸ τῆς ρλζ΄ νεαρᾶς. κεφ. α΄. ὅπερ καὶ λ΄ χρόνων αὐτὸν ὑπάρχοντα ἐπιτρέπει χειροτονεῖσθαι, ὡς β΄ γ΄. τῶν βασιλικῶν, τ΄ α΄. κεφ. η΄.

Περὶ χρόνων μ΄.

α΄. Ἡ μὴ τεσσαρακονταετία αἰρουμένη ἀγωγὴ τῇ μ΄ ἐτίᾳ σβέννυται, καὶ οὐδὲ περὶ κατασχέσεως μετὰ μ΄ ἔτη τις ἐνάγεται, ὡς β΄ ζ΄ τοῦ κωδ. τ΄ λθ΄. δ΄ ς΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ν΄. τ΄ ιδ΄. κεφ. ς΄.

β΄. Μετὰ μ΄ ἔτη περὶ παρελθόντος δημοσίου, ἤτοι περὶ ὀπισθοτελειῶν οὐκ ἐνάγεταί τις, ὡς β΄ ζ΄ τοῦ κωδ. τ΄ λθ΄. δ΄ ς΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ν΄. τ΄ ιδ΄. κεφ. ζ΄. ἐν ᾧ οὐδὲν δηλοῦται τοιοῦτον ὥσπερ οὐδὲ ἐν τῷ πλάτει τοῦ Θαλελαίου. Θεόδωρος δὲ τοῦτο φησὶ ὁ ἑρμουπολίτης προστεθεὶς, ὅτε εἰ καὶ τὰ τοῦ παρελθόντος χρόνου τελέσματα μὴ ἀπαιτεῖται τέως τὰ τοῦ μέλλοντος μεθοδεύεται, ὡς β΄ ια΄ τοῦ κωδ. τ΄ μη΄. δ΄ θ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ νε΄. τ΄ α΄. κεφ. η΄.

γ΄. Ὁ μετὰ ἐναγωγὴν ἡσυχάσας μ΄ ἔτη οὐκέτι δύναται κινεῖν, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ κληρονόμος αὐτοῦ, ὡς β΄ ζ΄. τ΄ λθ΄. δ΄ θ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ν΄. τ΄ ιε΄. κεφ. α΄. ὅτι πᾶσα ἀγωγὴ κατενεχθεῖσα εἰς τὸ δικαστήριον κἂν σιωπηθῇ ἐπεκτείνεται εἰς τεσσαρακονταετίαν.

δ΄. Ὁ τὸν οἷον δήποτε ἀγρὸν νεμηθεὶς ἐπὶ μ΄ ἔτη οὐκέτι ἐνάγεται εἰ μὴ εἰς τὸ δοῦναι τὸν κανόνα, ὁ δὲ χωρὶς κανόνος ἀπὸ βασιλέως λαβὼν ἀγρὸν, καὶ ἐπὶ μ΄ ἔτη μηδὲν καταβαλὼν, οὐδὲ περὶ κανόνος ἔτι ἐνάγεται, ὡς ια΄ τοῦ κωδ. τ΄ ξθ΄. δ΄. τελευταία κατὰ τὸν Θεόδωρον, τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ις΄. τ΄ ιδ΄. κεφ. τελευτ.

ε΄. Ἡ τῶν σεπτῶν οἴκων ῥ΄ ἐτία ἧς μέμνηται β΄ α΄ τοῦ κωδ. τ΄ β΄. δ΄ κγ΄. μ΄ ἐτία ἐστὶ σήμερον. ἔχουσι δὲ καὶ τοὺς λ΄ χρόνους, καὶ τοὺς κ΄ καὶ ι΄, καὶ ε΄, καὶ α΄. ὡς νεαρὰ ρια΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ε΄. τ΄ β΄. κεφ. τελευτ.

ς΄. Ἀντὶ τῶν δέκα καὶ κ΄ καὶ λ΄ ἐτῶν ἡ μ΄ ἐτία μόνον ἀντίκειται τοῖς σεβασμίοις οἴκοις, ὡς νεαρὰ ρλα΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ε΄. τ΄ γ΄. κεφ. γ΄.

ζ΄. Ἧττον μ΄ ἐτῶν διακάθαρσις οὐ γίνεται, ὡς νεαρὰ ρκγ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ γ΄. τ΄ α΄. κεφ. κς΄.

η΄. Ἡ ὑποθηκαρία ἀγωγὴ τοῦ χρεώστου νεμομένου τὸ πρᾶγμα τῇ τεσσαρακονταετίᾳ σβέννυται. εἰ δὲ ἕτερον πρόσωπον νεμηθῇ τὴν ὑποθήκην ἐπὶ δέκα ἢ εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς σβέννυται, εἰ δὲ μετὰ πρωτέρου δανειστὴς κινήσει κατὰ τοῦ δευτέρου τῇ μ΄ ἐτίᾳ κέχρηται, ἐφ᾽ ὅσον ζῇ ὁ χρεώστης, εἰ δὲ τελευτήσει τότε ἰδίῳ ὀνόματι κινεῖ καὶ ἀποκλείεται τῇ δεκαετίᾳ καὶ εἰκοσαετίᾳ, ὡς β΄ ζ΄ τοῦ

A κωδ. τ΄ λζ΄. δ΄ α΄ καὶ τ΄ λζ΄. δ΄ ζ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ η΄. τ΄ ιδ΄. κεφ. α΄ καὶ κεφ. η΄.

Περὶ χρόνων ν΄.

α΄. Οὐκ ἀντίκειται χρόνος τοῖς ἀπαιτοῦσι τὸ καταβληθὲν εἰς τι τῶν ἀπηγορευμένων παιγνίων εἰ μὴ μόνος ὁ πεντηκονταετὴς, ὡς β΄ γ΄ τοῦ κωδ. τ΄ μγ΄. οὗτος δὲ ὁ χρόνος παρὰ μὲν τῷ ἀνατολίῳ εὕρηται. παρὰ δὲ τῷ Θαλελαίῳ, οὔ. καὶ ἐδέχθη μᾶλλον ὁ Θαλέλαιος ἐν β΄ τῶν βασιλικῶν ξ΄. τ΄ η΄. κεφ. γ΄.

β΄. Βουλευτὴς καὶ μετὰ πεντήκοντα ἔτη λειτουργεῖ, ὡς
B β΄ ι΄ τοῦ κωδ. τ΄ λβ΄. δ΄ κη΄. οὐκ ἔστι δὲ εἰς τὰ βασιλικὰ οὐδὲ ὁ τ΄.

γ΄. Μετὰ πεντήκοντα χρόνους ὀπέρας ἤτοι ἐργασίας οὐκ ἀπαιτεῖται ὁ ἀπελεύθερος, ὡς β΄ λη΄. τ΄ α΄. δ΄ λε΄ γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ μθ΄. τ΄ γ΄. κεφ. λδ΄.

δ΄. Ὁ τεχθεὶς ἀπὸ τῆς ὑπερβάσεως τὰ πεντήκοντα ἔτη νόμιμος υἱός ἐστιν, ὡς β΄ ς΄ τοῦ κωδ. τ΄ ιη΄. δ΄ ιβ΄. δ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ με΄. τ΄ α΄. κεφαλ. μδ΄.

Περὶ χρόνων νε΄.

Μετὰ πεντήκοντα πέντε ἔτη ἀτέλεια ἐστὶ λειτουργιῶν
C προσωπικῶν, ὡς β΄ ι΄ τοῦ κωδ. τ΄ ν΄. δ΄ γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ ιδ΄. τ΄ ζ΄. κεφαλ. ς΄.

Περὶ χρόνων ξ΄.

α΄. Μετὰ ξ΄ ἔτη ὑοθετεῖ τις πρὸ τούτου δὲ εἰ μὴ εὔλογος οὐ δύναται τυχὸν συνδεῖν, ἢ ὅτε πρὸς παιδοποιίαν ἀσθενεῖ, ὡς β΄ α΄. τ΄ ζ΄. δ΄ ις΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ λγ΄. τ΄ α΄. κεφαλ. ιγ΄. θεμ. γ΄.

β΄. Ἡ μείζων τῶν ξ΄ ἐτῶν γαμεῖσθαι τῷ ἧττον τῶν ν΄ ἐτῶν δύναται, ὡς β΄ ε΄ τοῦ κωδ. τ΄ δ΄. δ΄ κζ΄. τῶν δὲ βασιλι-
D κῶν β΄ κη΄. τ΄ δ΄. κεφ. με΄.

γ΄. Κἂν ξ΄ ἔτη ὁ ἐλευθερωθεὶς ὡς δοῦλος κρατηθῇ οὐ προσχηματίζεται, ὡς β΄ ζ΄ τοῦ κωδ. τ΄ κβ΄. δ΄ γ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ μη΄. τ΄ κδ΄. κεφ. β΄.

Περὶ χρόνων ο΄.

α΄. Μετὰ ο΄ ἔτη ποτὲ μὲν ἔχει τις ἐξκουσατίονα ἐπιτροπῆς, καὶ ἑτέρων βαρῶν, ποτὲ δὲ οὔ. ὡς β΄ κζ΄. τῶν διγ. τ΄ α΄. καὶ β΄ ε΄ τοῦ κωδ. τ΄ ξζ΄ καὶ β΄ ι΄ τῶν διγ. τ΄ δ΄. καὶ ε΄ καὶ β΄ ι΄ τοῦ κωδ. τ΄ μβ΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ λη΄. τ΄ α΄. κεφ. β΄.
E καὶ κεφ. ση΄. καὶ β΄ νδ΄. τ΄ δ΄, κεφ. γ΄. θεμ. ις΄. κεφ. θεμέ. καὶ τ΄ ε΄. κεφ. β΄. θεμ. β΄. καὶ κεφ. ς΄. καὶ ιζ΄.

β΄. Οἱ μείζονες τῶν ο΄ ἐνιαυτῶν οὐκ ὀφείλουσιν ἄκοντες καλεῖσθαι εἰς τὸ βουλευτήριον. οἱ δὲ συναινοῦντες εἰ μείζονες εἰσὶ τῶν ο΄ ἐνιαυτῶν οὐκ ὀφείλουσι μὲν ἀναγκάζεσθαι λειτουργεῖν, τιμὰς δὲ προστάττειν ὀφείλουσιν, ὡς β΄ ι΄ τοῦ κωδ. τ΄ λβ΄. δ΄ ι΄. ἥτις οὐκ ἔστιν εἰς τὰ βασιλικὰ, ὅτι μηδὲ ὁ τίτλος οὗτος. ἀνῄρηται γὰρ ὁ περὶ βουλευτῶν.

γ΄. Ὁ ὑπερβὰς τὰ ο΄ ἔτη ἀπαλλάττεται προσωπικῶν
F λειτουργιῶν, ὡς β΄ ι΄. τ΄ ς΄. τῶν δὲ βασιλικῶν β΄ νδ΄. τ΄ ς΄. κεφαλ. γ΄.

Περὶ

Περὶ χρόνου ρ.

α'. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν τῆς πόλεως μετὰ ὀ' ἔτη σβέννυται ὡς ὁ μακροχρόνιος ἀνθρωπος, ὡς β' ζ'. τ' α'. δ' ις'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ις'. τ' α'. κεφ. ιδ'.

β'. Τὰ εἰς ἀνάῤῥυσιν αἰχμαλώτων τῇ ἑκατονταετίᾳ ἀποκλείονται, ὡς β' α' τοῦ κωδ. τ' β'. δ' κγ'. τοῦτο δὲ εἰς μὲν τὰ Βασιλικὰ οὐ κεῖται. φησὶ δὲ ὁ Θεόδωρος ἐν ἑκατοστῇ ἑνδεκάτῃ νεαρᾷ, ὅτι μέχρι νῦν κρατεῖ. τὸ δὲ τρίτον κεφ. τοῦ γ'. τ'. τοῦ ε' β' τῶν βασιλικῶν δηλοῖ ὅτι ἀνῃρέθη.

Περὶ ἀορίστου χρόνου.

α'. Ἐὰν ὁ δικαστὴς μὴ ὁρίσῃ χρόνον τῇ καταβολῇ μέτριος χρόνος δίδοται, ὡς β' δ'. τ' η'. δ' κα'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ξ'. τ' β'. κεφ. κα'. θεμ. τελευτ. ὁ δὲ μέτριος χρόνος περιεγράφη εἰς τὴν διμηνίαν.

β'. Ὁ ἐρωτώμενος περὶ τοῦ καταθέσθαι τι ἐν δικαστηρίῳ ὀφείλει λαμβάνειν διασκέψιν, ὡς β' ια'. τ' α'. δ' ε'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' μδ'. τ' δ'. κεφ. β'.

γ'. Καὶ περὶ ἡλικίας τις ἀναγκάζεται εὐθὺς ὅτι ἀποκρίνεσθαι, ὡς β' ια'. τ' α'. δ' η'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' μβ'. τ' δ'. κεφ. η'.

δ'. Ἡ σέρβη κερεύπλη, ἤτοι ἡ περὶ δούλου ὑποφθορᾶς ἀγωγὴ διηνεκής ἐστιν, ὡς β' ια'. τ' γ'. δ' ιγ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ξ'. τ' ς'. κεφ. ια'.

ε'. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δίκης διαλύεταί τις, ὡς β' ιβ'. τ' ς'. δ' κγ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ιδ'. τ' ς'. κεφ. ιη'. θεμ. γ'.

ς'. Κοινωνία διηνεκῶς οὐ συναλλάττεται, ὡς β'. ιζ'. τ' β'. δ' λη'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β. τ' α'. κεφ. λη'.

ζ'. Πρὸ ὑποθέσεως τόκος ἐπὶ παρακαταθήκης οὐ κυρίως ἀπαιτεῖται, ὡς β' ις'. τ' γ'. δ' κς'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ιγ'. τ' β'. κεφ. κα'.

η'. Οἱ κεφαλικῶς κατακριθέντες μετὰ τὴν ἔκκλητον διατίθεσθαι δύνανται, ὡς β' κη'. τ' γ'. δ' ς'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' λθ'. τ' β'. κεφ. ε'. θεμ. η'.

θ'. Τὸ παράγγελμα ἐπὶ τῶν ἐκ διαθήκης καταλειφθέντων πρὸς ἅπαξ τοῦ μετὰ τὸν ἐμφανισμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς κληρονομίας σημαίνει χρόνον, ὡς β' α'. τ' γ'. δ' με'. ὅπερ οὐκ ἐτέθη ἐν τοῖς Βασιλικοῖς.

ι'. Μετὰ ἐνιαυτοὺς τέσσαρας ἐλευθερώσαντο, μετὰ διετίαν ἐλευθεροῦται, ὡς β' μ' τῶν διγ. τ' γ'. δ' ιζ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' μη'. τ' γ'. κεφ. ιζ'. θεμ. ε'.

ια'. Διηνεκὴς χρόνος ἐστὶν ὁ ἕως τῆς τελευτῆς τοῦ τὴν χρῆσιν ἔχοντος, ὡς β' γ' τοῦ κωδ. τ' λγ'. δ' ιβ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ις'. τ' η'. κεφ. κη'.

ιβ'. Αἱ προσωπικαὶ ἀγωγαὶ μακρῷ χρόνῳ οὐκ ἀποκλείονται, ὡς β' β' τοῦ κωδ. τ' ιη'. δ' η'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ιζ'. τ' β'. κεφ. η' καὶ β' ι'. τ' ιβ'. κεφ. ι'.

A Καὶ λεγάτα δὲ καὶ δωρεαὶ καὶ συναλλάγματα πρὸς ιγ'. χρονίζουσι, ὡς β' ς'. τ' λζ'. δ' κς'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' μδ'. τ' α'. κεφ. μθ'.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ οὐνδίβι, ἤτοι τὸ περὶ βίας ἰντέρδικτον μέχρις ἐνιαυτοῦ κινεῖται, ὅμως ἡ περὶ βίας παραγραφὴ διηνεκῶς ἀντιτίθεται, ὡς β' η'. τ' λε'. δ' ε'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' να'. τ' δ'. κεφ. ιζ'. καὶ β' ν'. ιδ'.

Ὁ ὑπὲρ πεῖθος ἤτοι διηνεκὴς χρόνος σημαίνει, καὶ τὸν ἀρχῆς οὐ ὁ κανὼν καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ ἐμφυτευομένου ὡς Ινστ. γ'. τ' κδ'. καὶ τὸν τῆς διακοσιετίας, καὶ τετρακοσιετίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἕως τῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς οὗ ἐπὶ τῶν ἀγωγῶν αἵτινες οὐ δίδονται κατὰ κληρονόμων, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ ἐναγομένου περιορίζονται βιωτῇ ὡς Ινστ. δ'. τ' ιβ'. ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ ἰουστινιανοῦ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς οὐκ ἐξελήφθη βιβλίοις. εὑρήκαμεν δὲ τούτοις τὰ ἐκ τῶν διγέστων, καὶ τοῦ κώδικος ἐν τοῖς προσφόροις τίτλοις ληφθέντα νόμιμα. ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ὁ θεμ. τοῦ α' δ'. ἐν τῷ α' β' τῶν διγ. ὅπερ ἐτέθη μὲν ἐν τῷ ς' τῶν Βασιλικῶν ς'. τ' δ'. κεφ. β'. θεμ. ι'. διαλαμβάνει δὲ ὡς ὁ τῆς πόλεως ἔπαρχος δύναταί τινα εἴργειν καὶ συνηγορίας, καὶ φόρου, καὶ

B

C προσκαίρως, καὶ διηνεκῶς ἀντὶ τοῦ μέχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐδέξατο.

Πολλάκις ὁ νόμος πολλὴν χρόνον καλεῖ τὸν ἀρχόμενον εἰς τὸ ποιῆσαι προκατάρξιν, ὡς β' β'. τ' α'. δ' ια'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ζ'. τ' ις'. κεφ. ι'. ις'.

Διηνεκῆ καλεῖ χρόνον ὁ νόμος, καὶ τὸν μέχρι τῆς ζωῆς τοῦ ιζ'. ὁρισθέντος λαμβάνειν διατροφάς, ὡς β' β' τῶν διγ. τ' ιε'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ια'. τ' β'. κεφ. η'.

Μέτριος χρόνος νοεῖται ὁ ἀρκῶν πρὸς τὸ μισθώσασθαι οἶκον, ἢ διαθεῖναι τὰ οἰκόσκευα, ἢ ζητῆσαι ιη'.

D συνήγορον, ὡς β' δ'. τ' ς'. δ' ιε'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' ι'. τ' λε'. κεφ. ι'. θεμ. δ'.

Ὁ ἐναγόμενος τῇ ἰνρὲμ ἀπὸ προκατάρξεως κακῇ πίστει νομεύς ἐστιν, ὡς β' ς'. τ' α'. δ' με'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β'. ιε'. α'. κεφ. λγ'. ιθ'.

Ἐπὶ τῆς ἐρεδιτάτις πετιτιῶνος, ἤτοι τῆς περὶ τῆς κληρονομίας ἀπαιτήσεως ἀγωγῆς, καὶ ἀπὸ ψιλῆς ὑπομνήσεως διακόπτεται χρόνος, ὡς β' ε'. τ' γ'. δ' κα'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' μβ'. τ' α'. κεφ. κα'. θεμ. γ'. κ'.

Αἱ πραιτώρειαι ἀγωγαὶ διὰ δηνέσεως καὶ ἀντιγρα- κα'.

E φῆς διηνεκεῖς γίνονται, ὡς β' α'. τ' κ'. δ' β'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β'. τ' ε'. κεφ. ι'.

Χρόνος παρὰ τοῦ δικαστοῦ τυπούμενος ὀφείλει δίδοσθαι τοῖς ἐσυπταῖς ἀπαιτουμένοις ἀγαθὸν τοὺς προτοτύπους, ὡς νεαρὰ δ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' κς'. τ' β'. κβ'.

Ὁ τῆς ἀναργυρίας χρόνος κατὰ μὲν τοὺς παλαιοὺς κγ'. ἦν πενταετία, κατὰ δὲ τὴν Ιουστινιάνου διάταξιν διετία, ὡς Ινστ. γ'. τ' κ'. καὶ β' δ' τοῦ κωδ. τ' λ'. δ' ιδ'. τῶν δὲ Βασιλικῶν β' κγ'. τ' α'. κεφ. ογ'.

ΤΕΛΟΣ.

IAC. CVIACIVS IACOBO GVESLAEO NOBILI ET HONESTISSIMO ADOLESCENTI S.

NOn habeo hoc tempore ex æqualibus tuis cui debeam potius Consultationes meas offerre quam tibi, qui me supra omnes disciplinamque meam complecteris studio singulari, cæterósque omnes qui in Schola nostra versantur longe antecellis cum ingenii laude tum industria & diligentia admirabili. Certum erat eas mihi iam diu vni ex studiosis meis offerre, & cui potius cum valde penderem incertus, te viso protinus expetiit. Animaduerti enim in te præclaram illam effigiem humanitatis & probitatis parentis vtriusque tui, coniugis omnium sanctissimæ, quod te feliciter extulit eduxitque principem, animaduerti candorem & comitatem morum eximiam & cæteras omnes elucere virtutes quibus domus tua præpollet, quæ me tanto tibi domuiq; tuæ addixerunt, quanto quæ sunt hisce contraria abdicarunt alibi plerisque. Denique, non dicam initia, sed virtutes ipsas in te animaduerti penè iam omni ex parte & arte perfectas, quæ verò vacare solo vt has Consultationes tibi dicarem fo's. Cum enim iacerent inter commentariolos & memorialia mea, ne perirent, vt alia multa quarum mihi conseruandarum studium non fuit, eaendi ratio nulla melior visa est quam si eas in vnum corpus lectas & compositas in publicam emitterem. In his tamen sciat me nihil adserere sciens: o animo meo, nisi quod est verum & æquum, nihilq; adseruisse consultorum cupiditatibus, sed vt quæque mihi proponitur iuris quæstio, ex viuis fontibus iuris haurire me quod dirimenda ei res proprium est atque conueniens. Vox est de via collecta, & verissima, Consilium rem esse sacram. Hanc secutus tanquam diuinam, existimaui non minus religiosos nos in consulendo quam in interpretando vel reddendo iure esse debere, & vel optauerit etiam vir probus id sibi mali euenire robúsque suis quod alteri suaserit, vel consuluerit male, iuxta illud Theognidis, Εἴην ϑηλύτερος γῆν ἢ κακὸν ἀμφὶ ἔχοιμι, quam vt vnquam aberret recto consilio. Et quod memini me legere apud Iustinianum aliquando eundem non male ei rei iudicem addictum de qua ante consultus fuerat, id quod est, nisi eandem in iuris cõsulto & iudice religionem esse debere? Ad hæc intuemini, lectissime adolescens, non eam me in scribendo rationem sequi, qua plerique omnes consulti, ab hinc iam ferè abhinc centum annis cæperunt more prauo, præ amaro, litigandi potius quam iustitia, tradere vias, vt Eubulus ait, [illegible] sed quam in suis responsis Papinianum, Iulianum, Scæuolam & alios veteres Iurisconsultos videmus tenuisse, ad eam me contendisse & aliquanto propius accessisse, certe a consuetudine illorum longe abhorruisse, longe stylus illis maxime frigidis & opacis, ne dicam captiosis & falsis allegationum & nullius momenti auctoritatum, quas & diligentius quæsitas ex eis omnes plerasque vix vsquam quisquam reperire potuerit, quibus tamen nudis & nullis illorum consilia refertissima sunt, ac præcipuè ne sorderent mea, illorum dictis vulgaribus, vel vt loquuntur Burcardicis, quæ sibi vt essent sua prudentia, quam iuris scientia venditant nomine falso, fundamenta fabrefecerunt, me reperies cauisse summopere. Vna in re tantum forte an coarguar horum esse similis, veterum dissimilis, quòd legum capita quibus fulcio sententias meas subnotare fatis habeam, nec ipsa proponam auctorum verba, quæ vtique veteres non seueriores quidem, at simpliciores, vt Scæuola, sed accuratiores scribentes aliis exponere solent, & quæ media ætatis Iurisconsultum quondam, cuius nomen mihi compertum non est, videmus exposuisse in ea Consultatione quam mea pro exemplo singulari illius ætatis acceptam ab Antonio Ossolo viro omni eruditione & virtute præstanti, præfigendam esse duxi. Sed id equidem ego ideo ab eis factum opinor quòd tum non essent in manu possim omnibus scripta iuris auctorũ, quodq; eorum pauci admodum possessores essent, vt vel ovas Iustinianus probauit, quæ vnus tantum repertus est Tribonianus magnus Iurisconsultus, qui ad componendas Pandectas iuris magnam veterum iuris auctorum copiam suppeditaret. Hæc ætas felicior, qua patent in promptúque cuique sunt volumina iuris, vt ob id recte, mea quidem sententia, hac in re saltem vna sequi maluerim de populo iuris legúmque consultos nouos, & locos notare tantum vnde auctorum verba peterentur, quibus quod respondissem approbaretur, meliore tamen fide quam illi soleant, quibus sæpe falsos locos notare pudori non est, aut quod pene idem est generaliter & perfunctorie consultorem remittere ad ea quæ Doctores illo vel illo loco notant, in qua perfusione aut erat certè dolus aliquis aut ignorantia mera. Quod verò longè aliter me gesserim in hac Consultationum parte, & gesserim perinde ac soleo in aliis partibus officii mei, vt tua est ingenii præclara indoles atque natura, non dubito quin eo gratiore animo sis eas excepturus: & nihilominus rogo, vt eas libenter excipias, & munus hoc meum liberale vt tibi sit, si me amas, vt me te amare sentis, stimulus veluti successiuus tuis incitato, ad tuendas & excolendas virtutes eas quas in te familiáque tua ante laudaui, per quas te pergas cum annis adolescentes omni conatu his quorum sanguine prognatus es præstare simillimum. Vale Lutetiæ Id. Mai. M. D. LXXVI.

INDEX CONSVLTATIONVM,
LIBRI SINGVLARIS.

CONSVL-

CONSVLTATIO VETERIS
CVIVSDAM IVRISCONSVLTI.

CONSVLVISTI me vtrum inter fratrem & ſororē habita de rebus diuidendis pactio virtutē aliquā poſſit retinere, quam tamē pactionem dicis mulierē illam metu mariti & imperio ſubſcripſiſſe, & ignoraſſe quę vel quales conditiones ipſi pactioni fuiſſent inditæ vel inſertæ. Ergo ſi ita eſt quēadmodum tua Conſultatione ſignificas; pactum huiuſmodi iure diſſoluitur. Nec ſtare poterit, quia legum beneficiis omnimodis impugnatur. Primòreq; iuxta id quod propoſuiſti capite, inuiti pactio & metu coacti ipſis legibus de pactis clamantibus apertiſſimè infirmatur. nam manifeſte conſtitutū eſt, ne quiſpiam paciſci cogatur inuitus. Dein textus memoratarum legum ſic continet, quas libero arbitrio & voluntate confecit. Quis erit tam deſtitutus ſapientia, & vacuus intellectu, vt dicat illam pactionem fortem & firmam eſſe debere, quam mulier metu coacta mariti ſubſcripſit imperio? Ac ſic liberam voluntatem ac proprium arbitrium non intelligitur habuiſſe. Ac per hoc ipſo legum capite, ſicut iam ſupradictum eſt, tale pactum nullius iudicatur eſſe momenti, quantum leges ſubter annexæ teſtantur. *Ex corpore Gregoriani lib.* II. IMP. SEVERVS A. *Iulio Conſerturino.* Ea quæ per vim & metū geſta ſunt etiam citra principale auxilium irrita eſſe debere iampridem conſtitutum eſt. *Accepta kalen. Iul. Dextro* II. *& Criſpino Coſſ. Itē alia ex corpore & libro ſupradicto. Imp. Antoninus A. Iulia Baſilia.* Pacta quæ ab inuitis contra leges conſtitutionesq; fiunt, nullam vim habere indubitati iuris eſt, &c. PP. V. *kal.* AVG. ANTONINO A. *& Albino Coſſ.* IMP. ALEXANDER A. DIONYSIO. ad locum. Pactum quod mala fide factum eſt, irritum eſſe, & cæt. PP. II. *id. Sept.* ALEXANDRO AVG. COS. *Item alia eodem libro & corpore.* IMPP. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. AVRELIO HERACLIDI. Si non ex mandato vxoris tuæ, aduerſario eius cautionē remiſiſti, idq; euidentibus documentis monſtrari poteſt, quod citra conſcientiam vxoris tuæ & ea inuita factum eſt, carebit effectu. PP. VIII. *Id Sept. Diocletiano & Maximiano* III. *Coſſ. Item alia eodem libro & corpore.* IMPP. CARVS & NVMERIANVS AA. AVRELIO. Cùm fraudis ſtudio tranſactionem interpoſitam eſſe dicas, quod inter vos geſtum eſt infirmat iuris auctoritas. Et reliqua PP. VI. IDVS DECEMBRIS CARO & CARINO CONSVLIBVS. Ergo ſi leges ſeruantur, & cuſtodiuntur principū ſtatuta, pactionē de qua locuti ſumus manifeſtiſſimum eſt nullas vires habere. Nam hoc loco Theodoſiani legem de pactis pro hoc credidi inferēdam, quia initium ipſius conſtitutionis tale eſt vt dicas, Si aduerſum pacta vel tranſactiones quas libero arbitrio & voluntate confecit, putauerit eſſe veniendum, & pœnam reddat & emolumenta perdat & infamiam incurrat. Sed ille qui liberum arbitrium habuit, non ille qui inuitus fecit & faciendi voluntatē non habuit. Secundo loco me conſulendum ſub hac voce duxiſti, vt diceres diuiſionem in caſtello ſic factam à marito mulieris ipſius, vt illa ne-

A ſciēte, domus eum membris ſuis vel hoſpitiis circumiectis diuiſa ſit ſine conſcientia vxoris. Si ea prædictus maritus fecerit, nulla æqualitate ſeruata, nulla cōpenſatione in omnibus cuſtodita, ad hæc verba ex legum conſtitutione reſpondi, maritum in negotiis vxoris ſine mandato non rectè aliquid definire, nec poſſe aliquid firmum, & ſtabile eſſe, quod ſine cōſcientia vxoris de rebus vxoriis viſus fuerit tranſegiſſe: præſertim ſi doceatur inutilis eſſe & ſine æqualitate vel compenſatione ipſa diuiſio. Notum eſt quòd etiam ſi mandato B vxoris niteretur, & fraudulenta diuiſio vel minus æqualis poſſet oſtendi, vacua & inanis ſpecialiter remaneret. Adde quod ſine vxoris cōſcientia maritus dicitur definiſſe, qualem poterit habere virtutē? aut quid valebit cùm primùm vxor hoc refragari voluerit? Sed ne fortè dicat amplexa es diuiſionem, & acquieuiſti rebus diuiſis, reſpōdendum eſt legaliter, & pro omni veritate hoc ſpecialiter habendum, quia etiam inter maiores perſonas & legales ſi fraudulenta diuiſio facta probetur, legibus reſcinditur, & à iudice diuiſio ipſa æ- C ſtimantibus magnis viris ad meliora reducitur, & facta compenſatione firmior diuiſio cōſtituitur, ſicut lex infra ſcripta euidenti lectione declarat. *Ex corpore Gregor. lib. III.* IMPP. DIOCLETIANVS, & MAXIMIANVS AA. *Aureliæ Seueræ.* An diuiſio quā iam factam eſſe proponis conuelli debeat, rector prouinciæ præſente parte diuerſa diligenter examinabit, & ſi fraudibus eam non caruiſſe perſpexerit, quādo etiam maioribus perperam factis diuiſionibus ſoleat ſubueniri, quod improbum atque inæquabiliter factum eſſe conſtiterit, D in melius reformabit. PP. *XVII. kalendas* IVL. *Ipſis VI. & Conſtantio III. Coſſ. Item alia eodem libro & corpore* IMPP. DIOCLETIANVS & MAXIMIANVS AA. *Aproniæ Mammæ.* Si diuiſio inter te & ſororē tuā nō bona fide facta eſt, etiā citra principalis reſtitutionis auxiliū, quod etiam maioribus tribui ſolet, ad æquitatis tēperamentum reformari poteſt, &c. PP. VI. KALENDAS IVLII, MAXIMIANO II. & AQVILA CONSVLIB. Tertio loco vel capite interrogandum me ſpecialius cenſuiſti, vtrum cōtra iudicium iri poſſit quod aduerſus ma- E ritum in cauſa mulieris prius datum eſt, eo quod mandato vſus fuerit vxoris ſuæ, & in cauſa ipſa victus abſceſſerit, & contra eum iudicium prolatum fuerit. Addidiſti etiam quod mandatum neque geſtis legaliter fuerit allegatū, nec ſatiſdatorem dediſſet ille ipſe procurator ab vxore factus, & ſic cauſam dixiſſet, quam agebat. Quod ſi verum eſt, illud iudicium dici non poteſt. Sed nec iudices ſine verecundia & turpitudine errant, qui perſonam in ipſo litis initio nō inquiſierunt, ſicut eſt legitimū: nec fecerunt vt ſatiſdatorem daret F procurator, quod & conſuetudinis eſt. Et reuera legaliter obſeruatur. Ac præterea ſi hoc factum nō eſt, nullam perſonam habuit litigandi Sed nec illi potuerunt in cauſa proferre iudicium, vbi fuit ludificatoria, inanis, & nulla perſona. Quid poteſt eſſe miſerius? quid abiectius? quid legibus ſic contrarium, vt ingrediatur audientiam ſedentibus iudicibus ille qui nullam in ſe

habeat firmitatem, & citra legum solẽnia vanas actiones intendat. A Respice leges subter adiectas. Tũc intelliges, quod qui mandato vtitur, satisdatorẽ dare debet. Sed in illo mandato hoc futurũ est, vbi aut verbo mandatur, aut gestis epistola mandati non legitur allegata. Ergo testimonium legum, sicut iam dictũ est, sequentium diligenter attendite. Sic agnoscetis iudicium stare non posse, vbi ad agendum solemnis persona, id est solẽniter ordinata, ingressa non fuerit. *Ex Pauli Sententiarum lib. 1.* Voluntarius procurator qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet. B *Item alia eodem lib. & corpore.* Actoris procurator nõ solum absentem defendere, sed & rem ratam dominũ habiturum satisdare cogitur. *Item alia eodem libro & corpore.* Petitoris procurator rem ratam dominũ habiturum desiderante aduersario satisdare cogendus est. quia nemo in re aliena idoneus est sine satisdatione. *Itẽ alia eodem libro & corpore.* Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur. Quid apertius quam leges suptà scriptæ declarant, quòd nulla actio per procuratorem sine satisdatione intendi potest C aut proponi. Ergo si actio nũ datur illi procuratori qui satis nõ dederit, quumodo poterit dici aut nominari iudicium, vbi accusationis vestigium nullatenus inuenitur. Quid testificantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse debere iudicia, vbi procurator satisdationem nõ dederit, aut rem ratam dominum habiturum euidentissima sponsione firmarit? Attentus audi quid loquitur lex subter adiecta: tũc intelliges cadere iudicia quæ sine procuratoris satisdatione fuerint omnino prolata. *Ex corp. Theodosiani lib. 11.* IMPP. VALENTINIANVS & VALENS AA. D Cõmune negotiũ & quibusdam absentibus agi potest, si præsentes rem ratam dominum habiturum cauere sint parati: vel si quod ab his petitur, iudicatũ solui satisdatione firmauerint. PP. VI. *Id. Decem. Diuo Ioniano & Varronio Coss. Item eodem libro & titulo.* IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS & THEODOSIVS AAA. PANCRATIO PP. In principio quæstionis persona inquiri debet, vtrum ad agẽdum negotium mandato vtatur accepto. quibus rite & solenniter constitutis, potest esse sententia. E prætermissis autem his, nec dici controuersiæ solent, nec potest esse iudicium, &c. *Dat. prid. Non. Apr. CP. Antonio & Syagrio Coss.* In nomine Dei, quid tractari aut obseruari debeat quoties pacta inter partes emissa fuerint, si condiciones tales interponantur quæ nec legibus, nec rationi cunueniunt, quid agere aut obiicere aduersario debeas lectionibus subter adnexis poteris euidentius informari, quod tantum dubiis rebus pacisci possumus. De reb. enim certis, & incertis, & futuris, aut de crimine trãsigi nulla penitus ratione potest. F *Paulus Senten. lib. 1. tit de pact. & conuentionibus vel transactionib.* Functio dotis pacto mutari non potest, quia priuata conuentio iuri publico nihil derogat. In bonæ fidei contractibus pactum conuentum alio pacto dissoluitur, & licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur, eodem lib. & tit. Enimuero si de re iudicata, aliqua pactio interponatur, stare legibus nõ potest, ad quam pactionem excludendam, harum Pauli sententiarum profe
res lectionem. Post rem iudicatam pactum nisi donationis caussa interponatur, seruari non potest. G *lib. 1. tit. De transact. Item eod lib. & tit.* Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. De criminibus propter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest. Idem *lib. 3. tit. de institu. hered.* Pacta, vel condiciones contra leges, vel decreta principum, vel bonos mores nullius sunt momenti. *Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. & transact.* IMPP. DIOCLETIAN. & MAXIM. AA. *Seuastiano.* Neq; ex nudo nascitur pacto actio, neq; si contra bonos mores verborum intercessit obligatio, ex his actionem dari conuenit & reliqua. PP. IIII. Kal. Iun. iisdem Coss. *Item eodem corpore & lib.* IIDEM AA. *& CC. Plauio Rumitalo* Inter cetera, & ad locum. Pactum neq; contra bonos mores neque contra leges emissum valet. & reliq. PP. Id. * AA. Coss. *Item eodem corpore & tit.* IIDEM AA. *& CC. Zeuxiano Antonino.* Pacto transactionis exactio iudicati non tollitur. Vnde si pater tuus condemnatus iudicio, post transegit & soluit, solutione magis quàm transactione tuum defende negotium, & reliq. *PP. XVIII. kal. Ian. ipsis* AA. *Coss.* In Dei nomine quid tractari debeat quoties aduersarius aliqua sibi directa, sublata, proposita intendit actione reposcere. primore in loco debet personam suam quæ sit ad repetendum idonea, euidenter ostendere. Et dum claruerit eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid, aut quantum, aut quas species in modum, & mensuram, vel summam, & quantitatem debet specialiter designare, & indubitanter exprimere. Quæ vniuersa secundum leges subter adnexas, hi qui iudicaturi sunt petitorem implere compellunt, qui si aut neglegere, aut satisfacere legib. fortasse nequiuerit, caussam perdat, secundũ leges subter adnexas. Quibus modis caussa petitor cadat leges *lib. 1. Paul. Sentent. tit. de eo qui can. cadit.* Ita, Causa cadimus, aut loco, aut summa, aut tempore, aut qualitate Loco, alibi: Summa in repetendo: tempore ante petendo. qualitate eiusdem rei speciem meliorem postulando. Itẽ *lib. 1. Pauli sent. Sub titulo, si hereditas vel quid aliud petatur.* Heteditas pro ea parte peti debet pro qua ad nos pertinet. Alioquin plus petendi periculum incurrimus & caussam perdimus. *Ex corpore Hermogeniani tit. de columniatoribus & plus petendo.* IMPP. DIOCL. & MAX. AA. *Aurelio Dextro.* Inter cetera, & ad locum. Si tutor vel curator plus petierit, causa cadit: quod cùm factũ esse dicas, frustra a nobis remedium quæris, quia te ratio iuris impugnat. *PP. IIII. Id. Decemb. Nicomedia* CONSTANTIO ET MAXIMO COSS. *Idem eodem corpore.* ET IISDEM AA. ET CC. CLAVDIO MENANDRO. Quotiescunque ordinatis actionibus aliquid petitur. Ideo petitor cogitur specialiter genus litis edere, ne plus debito, aut eo quod competit, postuletur Siue itaque fideicommissum, siue fundus, siue pars fundi, siue domus, siue pars domus, siue debitum aut quodcunque petatur, specialiter designari debet petitionis summa, vel quantitas cùm genus litis editur. Si quis igitur plus ab eo quod ei cumpetit, vel debetur petierit, rem & caussam de qua agitur perdit. plus enim petitur, sicut responsis prudentum continetur, Summa, loco, tempore, causa, qualitate, æstimatione. Vnde istius lege rescripti excipe aduersarium apud iudicem competentem, quem si iudex plus petiisse perspexerit, extinctis aduersarii tui petitionibus pro partibus tuis sententiam dicet. PP. MEDIOLANO. XII. KALENDAS APRILIS, TVSCO ET AQVILINO, Coss. Hic require qualiter actionis editio pulsato fiat. Iuuante Deo quid tractari debeat aduersus eum qui se heredem dicit alicuius, aut ad se hereditatem personæ cuiuslibet æstimat posse competere. Et dum agere forsitan ten-

tan tentauerit primore in loco debet euidenter osten- A
dere se personam habere legitimam, & hoc dum osten-
derit, vt iuris legumq́; dictat auctoritas, genus actionis
edere debet, in quo manu sua subscribat, quo dato ge-
nere actionis, acceptis triduanis induciis, quarto die re-
spondeat aduersarius suus, vt leges præcipiunt, respon-
sionibus saluis pulsato quæ de iure & legib. suffragan-
tur, salua etiã actione calumniæ quia dum calumniator
qui pulsat ostensus fuerit, qualis sit pœna calumniæ le-
gibus subter adnexis ostenditur, sic tamẽ vt ipse probet
quemadmodum sua interest, & ostendat ad se vniuersa B
quæ repetit pertinere. Illud præcipuè summa cum cau-
tela obseruari oportet vt si aduersarius scripturam ali-
quam donationis ostenderit, & primore in loco fidem
faciat scripturæ, quam dum fecerit, in eadẽ munificen-
tia singulæ quæq; res si scriptæ fuerint quæ donantur,
sicut leges iubẽt, valet facta donatio, & si eas dum vixit
in bonis suis habuit aut eius iuri vel dominio compete-
bant, aut si lite contestata de hac luce migrauerit, quæ
vniuersa qualiter, & quib. modis adstruere, defensore,
vel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, infe- C
rius cõtinentur adscripta. Et ne fortè dicat aduersa pars
aliqua sibi principali rescripto, aut præceptione fuisse
concessa ad huius mali versutiam potest pulsatus mo-
dis omnibus replicare, principem ea semper velle con-
cedere quæ legibus rationiq; conueniunt: quia causa
quæ nullam de legibus sortitur firmitatem in præiudi-
cium alterius à principe non potest sumere firmitatem,
sicut idem inferius declaratur. Petitio hereditatis cuius
defunctus litem non erat contestatus ad heredem non
transmittitur. *Lib. 1. Sententiarum, tit. 6. Si hereditas vel* D
quid aliud petatur. Qui petit hereditatem, ipse probare
debet ad se magis quam ad eum qui possidet, siue ex te-
stamento, siue ab intestato pertinere. *Idem eodem libr.*
Sententiarum receptarum, eodemq́; titulo, Si heredi-
tas, &c. Eas res quas quis iuris sui esse putat, petere po-
test: ita tamen vt ipsi incumbat necessitas probandi eas
ad se pertinere. *Idem eod. libr. & titul.* 4. In petitione he-
reditatis ea veniunt quæ defunctus mortis tempore
dereliquit, vel ea quę post mortem ante aditã heredita-
tẽ ex ea quęsita sunt. *Eod. lib. & tit.* Si hereditas vel quid E
aliud petatur. *libr. 11. Sentent. Pauli tit. ex empto & ven-*
dito. Heredibus debitoris aduersus creditorem qui pi-
gnora vel fiducias distraxit nulla actio datur, nisi à te-
statore inchoata ad eos transmissa sit. *Lib. 3. Paul. sent.*
tit. de legatis. Post diem legati cedentem actio quæ in-
choata non est, ad heredẽ non transmittitur. item qua-
liter donatio fieri debeat, *ex corpore Hermogeniani tit. de*
don. inter vir. & vxor. IMPP. DIOCL. & MAX.
AA. Septimio Sabiniano. Cùm de bonis tuis partem
quidẽ tertiam penes te retinuisse, partem vero tertiam F
in eum quem tu in potestate habebas ac tertiam in e-
mancipatum donationis titulo contulisse commemo-
res, non est iuris incerti in eum quidem qui in sacris fa-
miliæ tuæ remanet, destinationem magis paternæ vo-
luntatis factam quam perpetuam donationem perue-
nisse, nec in emancipatum translatam, si generaliter i-
dem pater tertiam bonorum donasti, quia generaliter
bonorum portionem donare non posses cum singulæ
res nominari debeant quæ donatione, emancipatione
vel in iure cessione transferuntur & reliqua. *Dat. prid.* G
kalen. Mart. Heraclea ipsis AA. Coss. Idem eod. lib. & tit. IMPP.
DIOCL. & MAX. AA. *Cretiano Maximo.* Nec vendi-
tio donationis causa bonorum omniũ valet, sed rerum

singularum nominatim donatio facta capit effectum,
&c. *Dat. VIII. Kal. Ian. Cæsarib. Coss.* Item leges legatum
si per codicillos dimissum fuerit, sine testamẽto valere
non posse. *Ex corpore Hermogeniani tit. de donat. int. vir.*
& vxor. Iisdem AA. & CC. Aurelio Attico. Inter cetera
& ad locum. Codicillis autem sine testamento legatũ
nec adimi nec dari potest. *Dat. sub die VIII. Kal. Ian. Ni-*
comedia. CC. Coss. Item leges qua pœna calumniatores
plectendi sint. *Ex corpore Hermogeniani tit. de calu-*
mniatorib. IMPP. DIOCL. & MAX. *AA. Quintiano.* Tibi
magis quàm aduersario qui per calumniã petit contra
quem supplicas, iudicio tutelæ cõuenit excipere actio-
nem ad quam respõdere debes, quippe si per calumniã
hoc eũ facere confidis, remedio repromissionis initio
postulatæ calumniæ decimæ partis eius quod petit, tibi
condemnari eum desiderare potes. *PP. Kalen. Nouemb.*
AA. Coss. Itẽ leges, qualiter petitor probare debeat quòd
intendit non ab aduersario instrui. *Ex corpore Hermo-*
geniani tit. ad exhib. IMPP. DIOCL. & MAX. AA. *Aure-*
lio Diogeni. Nimis graue est quòd petitis vrgeri ad exhi-
bitionem partem aduersam eorum per quos tibi nego-
tium fiat. vnde intelligitis quod intẽtiones vestras pro-
prias adferre debeatis probationes non aduersum se ab
aduersariis adduci. *PP. kal. Maij AA. & CC. Coss. Idem eo-*
dem corpore titu. vbi agi debeat. IMPP. DIOCL. & MAX.
AA. Flauiano. Inter cetera & ad locum. Quæcumq;
ad te pertinentia detineri dicis ab his quorum memi-
nisti, vel probaueris tibi deberi, præses prouinciæ resti-
tui prouidebit. *PP. VII. Id. Ian.* AA. *Coss. Idem eodem*
corpore tit. de Instrum. IMPP. DIOCL. & MAX. AA.
Iulio Pancratio. Inter cetera & ad locum. Omissis itaque
istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat aduer-
sarius tuus implere, pręscriptionibus temporis vel alte-
rius, & tu causam magis tuam defende, habens securi-
tatem victoriæ, si quod intendit aduersarius tuus pro-
bationibus implere non possit. *PP. DD. Dioclet. V. A. &*
Maximia. A. Coss. Item leges, quòd scriptura quæ nul-
lam de legibus habeat firmitatem firmari à principe nõ
debet. *Eodem corpore tit. de testamen.* IMPP. DIOCLET. &
MAXIM. AA. *Aurelio Secundino optioni.* Inter cetera &
ad locum. Scriptura quæ nec iure nec legibus consistit
nec à nobis hanc confirmari cõuenit, quippe cùm be-
neficia citra cuiusdam iniuriam petentibus decernere
minimè soleâmus. *PP. VII. Kalen. Nouemb. Martianopoli.*
CC. Coss. Item leges qualiter quod actor habuit, hoc e-
ius heredi possit competere. *Ex corpore Hermogenia-*
ni tit. de successionibus. IMPP. DIOCLET. & MAXIM. AA.
Aurelio Asterio. Inter cetera & ad lucum. Si secundum
edicti formam testamentum obsignatum extitit, bona
quæ cùm moreretur actor tuus, eius fuerunt, solemni-
ter petes, & rel. *PP. III. Kalen. April. Sirmio CC. Coss. Idẽ*
eodem corpore tit. de pact. & transactio. IMPP. DIOCL. &
MAX. AA. *Eusebio.* Inter cetera & ad locum. Mani-
festi atque euidentis iuris est, antequam cerneret, vel
pro herede gereret, vel bonorum possessionem peteret
defuncta, successionem, eam non potuisse ad heredes
suos transmittere. PP. X. Kal. Mart. *Iisdem* AA. *Coss.*
Item leges qua pœna calumniatores plectendi sunt *libr.*
1. Sentent. tit. de calumniator. Calumniosus est qui sci-
ens prudensq; per fraudem negotium alicui comparat.
Idem lib. 5. tit. de priuat. & pub. iudic. Omnes calumnio-
si extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt.
Quantum ad nos delatæ pactionis textus insinuat, po-
tius cõtra bonos mores chartola ipsa litigii seminarium

propagauit, quàm tum vtili deliberatione adsurgentiũ, A
iurgiosu scandala telecauit. Dignoscitur itaq; callidi-
tas dictantis non habuisse prudentiam. dum igitur con-
tra legum iurisq; ordinem veniẽs iustam arbitrii igno-
rauit custodire mensuram, quæ tanta duarum persona-
rum dignitas potuit reperiri, aut quæ intra regionem
tanta fuit defectio iudicantium, vt nec triumuirale iu-
dicium etiam de rebus iudicatis malè paciscentium nõ
tam electio, sed quod verius constat facilitas eligeret.
de rebus enim iudicatis soli principi & contra iudices
lieuit iudicare, aut si ita conuenerat vt iudicii vinculum B
solueretur. Ergo pactio ipsa iudicii ordinem & consti-
tutionem infirmat, quæ diseingit quod tamen non pa-
eiscendo sed donãdo fieri potuisset, secundum senten-
tiam Pauli iuridici, cuius sententias sacratissimorum
principum scita semper valituras ac diualis constitutio
declarat. Pauli *sent. 1. lib. de pact.* Nec contra leges oec
contra bonos mores pacisci possumus. *Item ead. lib. &*
tit. Pactum contra ius aut constitutiones aut S.C. inter-
positum nihil mumenti habet. *Item ex corpore Pauli de*
pact. & conuentis. Post rem iudicatam pactum nisi do- C
nationis causa interponatur, seruari non potest. Intelli-
gis memoratæ pactionis cõstitutionem iuridici aucto-
ris sententiis vacuam. Quid inquam vlterius requirendũ?
dicit pars aduersa. pacti sumus libero arbitrio, nul-
lo cogentis imperio tibi & bonis moribus constat. Si
eertum non contra iussa & senatusconsulta, quæ iudi-
cata sunt prius effectui contradantur, & de his quæ al-
tercationi superesse noscuntur, sit dignius ac legalis nu-
merus iudicum qui cuncta lata sententia moderata ra-
tione discingat. Certè si necesse est rusticis improbisq; D
moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi duo quos præfa-
ta carthola nominauit sub præsentia electarum perso-
narum, defensore quoq; adhibito appellentur, vt si prę-
sumunt aut putant iustum vel legale, audiant quæ par-
tes iurgantiũ crediderint intimanda, & si ipsius cartho-
la quæ iam dignoscitur iuris formulis vacuata, modum
æstimant se supplere, promãt de agnitis legis sententiã,
tunc & ipsi sentient quid sit temeritas iudicantis, vbi
minor numerus post maiorem, præterea & religioso-
rũ quos non summi pontificatus honor attollit, contra E
res iudicio terminatas præsumpserit ferre sententiam,
ac si destiterint, contestatio allegetur, illos aut differre,
aut non pręsumere, aut electionem impleant paciscen-
tium. Demùm si quę in cõtentionem veniunt, aut am-
pliori numero iudicum, aut summæ potestatis sunt ar-
bitrio decernenda: deinde verò quòd minimè fuerat
necessarium consultationem nostram tuis vtilitatibus
sciscitari, si auus maternus nepoti aliqua contulisse no-
scatur, vtrum in iure eius manere debeant, an matri in
possessione sua consorti persuasionibus lubricis impu- F
tari, pro eo fortasse quod vsufructuaria de proprietate
filii constituta, ac si filię proprium, vel cuilibet extraneo
aliquid reliquisset, domino de facultate sua testari non
licuit. Cumq; etiã si pater filii superesset, nec ad ipsum
ab auo materno quod nepoti collatum fuerat, pertine-
ret: vt etiam C. Th. declarat auctoritas quod tamen su-
perfluum penes electas magnificasq; personas fieri iu-
dieamus: sed necesse est vt ignorantia rusticitatis, vel
tergiuersationis iniquitas directis semper oblationibus
comprimatur. *Ex Theodosiani lib. 9. sub tit. de mat. &* G
bo. & mat. gen. cretione sublata. IMPP. HONOR. & AR-
CAD. AA. *Florẽtio præf. vrb.* ad locũ. Quicquid auus, auia,
proauus, proauia, nepoti, nepti, pronepoti, pronepti

A cuiuslibet tituli largitate contulerint, id est testamento,
fideicõmisso legato, codicillo, donatione, vel etiam in-
testati successione pater filio filiæve integra inlibataq;
custodiat. *Dat. prid. Id. Octob. Mediolano, Olibrio & Probi-*
no Coss. Luce clarius constitit patri factum, nec matri v-
sum obesse vt de reliqua facultate possessionem debi-
tam consequatur, & circa nepotem munus auiaticum
perpetua liberalitate mansurum. Hoc & consultorum
iura declarant, quæ necessarium tractatui nostro non
duximus adhiberi. Adde dum sollicitudinis tuæ cura
B tractauit, vt de effractorib. & manifesto crimine com-
prehensis quam iudex debuit ferre sententiam, tracta-
tus nostri pagina declaret, aut si maritus quem iudicia-
riæ potestatis cingit auctoritas, de seruis qui res vxorias
manifesto crimine abstulisse conuicti sunt perempto-
riam debuerit ferre sententiam, quasi id obiici possit, in
propria causa quis iudicet stultè, huic lex diuorũ prin-
cipum quæ infra legitur, opponenda, maritum illa tan-
tùm negotia vxoris velut extraneum auctorem prose-
cuturum, quæ procuratio emissa perscripserit. *Ex corpo-*
C *re Theodosiani.* IMPPP. THEODOSIVS & ARCAD. & HO-
NOR. AAA. *Victori proconsuli Asiæ.* Procurator licet ma-
ritus sit id solùm exequi debet quod procuratio emissa
pręscripserit. *Dat. V. Kalen. Iul. Theodosio A. III. & Abun-*
dantio Coss. Agnoscis maritum velut extraneũ causam
vxoriam prosecutum. Agnoscis iudicem de manifestis
reis non potuisse tardarę sententiam. *Item ex corpore*
Theodosiani lib. 9. tit. De accusationib. & inscriptio. IMPP.
ARCAD. & HONORIVS AA. Ne diuersorum criminum
rei, vel desidia iudicum, vel quadam leuitatis ambitio-
D ne per prouineias detenti in carcerem crudelius diffe-
rantur, moneantur omnes Iudices productos è custo-
diis reos discussioni debitæ subiicere, & quod leges
suaserint definire. *Dat. III. Non. Aug. CP. Arcadio III. &*
Honorio Coss. Hoc etiam specialiter post hanc legem Iu-
dex sibi metuat inferendum, quòd si dignam tardarit
ex lege ferre sententiam, dum principum pręcepta de-
spexit, ipse legibus damnabitur. Vnde *ex corpore Theo-*
dosiani. IMP. CONSTANTIN. *A. & Iulianus Cæs. ad Taurũ*
PP. ad locum. Multabuntur iudices qui rescripta con-
E tempserint aut distulerint. *Dat. III. Non. Iul. Constanti-*
no A. VII. & Iuliano Coss. Intelligat nunc improbus ac-
cusator cinctum iudicem, & vxoria velut externa de-
buisse negotia definire, & non licuisse vt alienum rea-
tum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare
sententiam. *Ex corpore Hermogeniani.* IMPP. VALENS &
VALENTINIA. AA. *ad Volusianum præfect. vrb.* Post sen-
tentiam pacisci nõ licere iuris ordine præcauetur. Vn-
de cùm supplicans iniquè se oppressum, & post senten-
tiam sacri auditorij depactum esse commemoret, Vo-
F lusiane parens charissime atq; amantissime, amota pœ-
na quam pacto contra ius facto serenitas tua inesse prę-
uiderit, legum auxilio consulat supplicanti. *Dat. IIII.*
Id. Aug. Mediolani. IIDEM *AA. Pompeio Fauonio.* Heredita-
tem quam tibi competere iure confirmas, negotii me-
rito discusso approbatis allegationibus, restitui efficiet
legum fonte demanans sententia iudicantis, remota
videlicet pactione quam dolo patuerit elicitam. *Dat.*
VIII. Id. Feb. Alleg. Non. Kalen. April. in basilica Therma-
rum. Comm. ipsis AA. *Coss.* IIDEM *Aug. Mamertino PP.* In-
G ter cetera & ad locum. Pacta quidem per vim & me-
tum apud omnes satis constat cassata viribus esse re-
spuenda. *Dat. XII. Kalend. April. ipsis* AA. *Coss.* IIDEM
AA. *ad Valentinianum Consularem Piceni.* Non dubium
est

A eſt eum à fide placiti receſſiſſe, qui quæ promiſerat implere nolit, Valentine chariſſime. Proinde ſi aduerſario ſuperſedente cominus explicare ea quæ ſponderat, fides placiti vacillat, familiares litteræ quas ad ſe miſſas dicit, ſupplici Exoperio non oberunt. Fines etiam quos temeratos adſeuerat amota præſcriptione temporis hi qui peruaſerunt, vt ratio iuris eſt, redhibere cogantur. *Alleg. IIII. Kalend. Maii Flauia Feneſtre in Secretario ipſis AA. Coſſ.* IIDEM *AA. Helia Bauonia.* Lites trahi, & ſub quodam potentiæ terrore infimos fatigari B iudiciorum expectat inuidia: vnde ſi aduerſarium tuũ longè à filij tui ſucceſſione poſitum hæc in te quæ precibus texuiſti excogitaſſe conſtiterit, rector prouinciæ hominis, qui nec paciſcendi, nec conloquendi de negotio ſubſtantiam habuit, impudentiam ſubmoueat, reddiq; faciat quicquid claruerit vſurpatum, nec impudentia vindicet, quod concedere leges & iura non poſſunt. Maximè cùm memores nec à prima pactione quæ ſubſtantiam non habebat, ſecunda conuentione diſceſſum: ſed etiam inaniter reſediſſe, quod non iam C pactio, ſed quędam vſurpatitiis non ſubſiſtentibus cauſis immoderatio doceatur. *Dat. III. Kal. Aug. Mediolani, ipſis AA. Coſſ.* IMPP. VALENS & VALENTIN. *AA. Ampelia.* Ea quæ heredes inter ſe tranſactione interpoſita compoſuerint, firma illibataq; perſeuerabunt. Et ideò ſecũdum fidem inſtrumenti competens tibi portio à poſſeſſoribus cum fructibus reſtituetur, per virum clariſſimum Proconſularem Africæ, amicum noſtrum, fide geſtorum diligenti examinatione comprobata. *Datum III. Non. Iul. Sirmio, Diuo Iouiano & Varron. Coſſ.* IMPP. D VALENTIN. & VALENS *AA. Felici Conſulari Macedoniæ.* Inter cetera, & ad locũ. Si ſeruilib. cõtuberniis ſeſe mulieres quondam ingenuæ ſubdiderint, & nunc contemnẽtes dominum minoris ætatis ſeruitutis iugum conantur effugere, grauitas tua his qui ſeruilem cõdicionem non ſtatim in ipſis coniunctionum primordiis refugerunt, neceſſitatem ſubeundæ ſeruitutis imponat. *Dat. XIIII. kal. Aug. Mediolani, ipſis AA. Coſſ. Ex corpore Gregoriano,* IMP. ANTONINVS *A. Priſciano militi.* Summa E ſententia comprehenſa quam ceſſantibus curatoribus quondam tuis iudex ſecurus iureiurandi à te perlati religionem in condemnationem deduxit: minui pacto

A non potuit, ac præterea ſublata cautione tranſactionis quæ nullo iure interpoſita eſt, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. *PP. kal. Iul. Læto II. & Cereale Coſſ.* IMPP. DIOCLET. & MAX. AA. *Vlpia Marcellina.* Si præſes prouinciæ ignorantiam tuam fraudulenta tranſactione, ac doloſis artibus generi tui circumſcriptam eſſe cognouerit, ſiquidem Aquiliana ſtipulatio & acceptilatio inſecuta non eſt, pactum callidè ſcriptum integris ſingulorum actionibus amouebit. *PP. III. Non. Octob. ipſis AA. Coſſ. Imp. Gordianus A. Clynia Antonia.* B Pacta quæ contra bonos mores interponuntur, iuratio nõ tuetur. *PP. Non. Octob. ipſo A. II. & Pompeiano Coſſ.* IMP. ALEXAND. A. *Aurelio Dionyſio.* Cum poſt eaquã aduerſarius matris tuæ victus eſſet, matrem tuam circumuenerit, vt paciſceretur nullam ſe controuerſiam de ſeruis moturam, id pactum mala fide factum irritum eſt: Et cùm ex ea conuentione cum matre tua agi cœperit, iudex eam liberabit, quia de re iudicata paciſci nemo poteſt. *PP. pridie Id. Septemb. Alexandro A. Coſſ. Ex corpore Theodoſiani.* IMPP. HONOR. & THEODOSIVS AA. *Iu-* C *liano proconſuli Africæ.* Et mulieribus & minoribus in iis quæ prætermiſerint vel ignorauerint innumeris auctoritatibus conſtat eſſe conſultum. *Dat. prid. Non. Mart. Rauennæ. Conſtantino Coſ. Item eodem corpore.* IMPP. CONSTANTINVS A. *ad Maximum præfect. vrb.* Inter cetera, & ad locum. Pactiones eas valere volumus ſi cum legibus conſentiant & reliq. *Dat. VI. Non. Febr. Romæ Sabino & Ruſino Coſſ. Ex corpore Gregoriani.* IMPP. VALENTINIA. & GALIENVS AA. *& Valerius Cæſar Aurelio.* Præſes prouinciæ ęſtimabit vtrum de dubia lite tranſactio inter te D & ciuitatis tuæ ordinem facta ſit, an de re iudicata, quia de re iudicata paciſci nemo poteſt. *PP. III. kal. Iun. Aemiliano & Baſſo Coſſ. Idem ex corpore Gregoriani tit. De trãſactionib.* IMP. GORDIANVS *A. Flauio Hercolano.* Super iudicato non ſubſecuta appellatione fruſtra tranſigi non eſt opinionis incertæ. *PP. XIIII. kalen. Nouemb. Sabino & Veterano Coſſ. Item eodem corpore.* IMP. ALEXAN. A. *Donato militi.* Si certa quantitas in condemnatione iudicii deducta fuerit, paciſci exinde non poſſe, &c. *PP. IX. kalen. Iun. Fuſco II. & Dextro Coſſ.*

IACOBI CVIACII CONSVLTATIONES LX.

CONSVLTATIO I.

De teſtamento inter liberos.

PATER filiam heredem ſcripſit & rogauit vt hereditatem poſt mortem ſuam cui vellet ex filiis ſuis reſtitueret. Filia moriens ſuperſtitibus filiis quatuor, Seio, Caio, Sempronio, Tullia, teſtamento Caium elegit, cui fideicommiſſi paterni bona reſtituerentur, eundemque aliorum bo-

F norum ſuorum heredem ſcripſit: deductaque portione modica Seio aſcripta & Sempronio titulo inſtitutionis, Tulliam omiſit quæ inſtrumẽto dotali renuntiauerat ſucceſſioni maternæ cum iureiurando. Electioni & inſtitutioni condicionem adiecit, Si Mæuiam vxorem non duceret, adiecit & ſubſtitutionem precariam. Id verò teſtamentum ſcripſit aliena manu, nomen Caii ſua, nullis teſtibus adhibitis, idem quoque teſtamentum ipſa ſignauit. Quæritur an valeat teſtamentum, an valeat electio in eo comprehenſa, an valeat condicio iniecta electioni & inſtitutioni Caii, an ſubſtitutio precaria? Reſpondi non valere teſtamentum, quia nec teſtamentum, nec codicillus dici poteſt ea volun-

ẽ 4

tas cui testes desunt. In codicillis enim exiguntur quinque, *l. hac consultiss. §. 1. l. cum antiquitas. §. vlt. C. de testamentis l. vlt. de codicillis.* & in testamento rusticanorum, *l. vlt. C. de testament.* in nuda voluntate tres, *l. 27. C. eod.* & Plutar. *in Coriolano* in testamento procincto tres, aut quatuor testes adhibitos refert. Et non offendor constitutione quæ testamentum imperfectum valere censet inter liberos: nam testamentum imperfectum non vocat quod testibus caret, sed quod à testibus qui interfuerunt neque subscriptum, neque subsignatum est, idque rationis consequentia demonstrat apertè. Primùm enim ait non subscriptum à testibus, ac non signatum testamentum pro imperfecto haberi, (sic enim probi codices, non pro infecto) ac deinde subijcit conuenienter, ex imperfecto autem testamento voluntatem non tenere defuncti nisi inter solos liberos, atque ita etiam imperfectum testamentum accipitur in *l. 6. D. ad legem Cornel. de fals.* Nihil etiam offendor *lege vlt. C. fam. ercisc.* quæ in testamento inter liberos qualiacunq; verba vel indicia sufficere ait. nam hoc sermone testes non excluduntur, sicut cùm dicimus nutu fideicommissum relinqui posse, hoc etiam non dicimus fideicommissum sine testibus relinqui posse *l. & in epistola. C. de fideicom.* & verò etiam Doctores in *d. l. vlt.* vel duos testes exigunt. Cæterùm indicia non accipi oportet illo loco pro argumentis siue coniecturis, sed ex comparatione verborum, quod scilicet dicat, verbis, vel indicijs, indicia accipio pro notis, quæ Græci *σημεῖα* vocant. Hoc ergo vult etiam notis scriptum testamentum valere inter liberos, quod tamen Iustinianus sustulit *Nouel. 107.* quia abutuntur qui inde colligunt non valere testamentum inter liberos, nisi sua manu, suisque litteris parens scripserit nomina liberorum, & tempus, & vnciarum modum. Namq; mens Iustiniani hæc tantùm est, vt siue scribat testamentum parens, siue alius eo dictante, illa litteris perscribantur, non notis, alioqui testamentum non valere: denique non omne vitium negligi in testamento inter liberos. Nec igitur illud quod summum est si nulli adhibeantur testes, à quibus nominis testamenti substantia deducitur, & quasi testamenti siue partis testamenti, qui codicillus dicitur. Verùm enim licet scriptura ea matris facta inter liberos neque valeat vt testamentum, neque vt codicillus, quòd testibus nullis munita sit, *l. 11 §. 1. D. de legat. 3.* electionem tamen in eo comprehensam valere opinor. Electio enim illa neque quasi legatum est, neque quasi fideicommissum, *l. vnum ex familia. §. 1. D. de legat. 2. l. pater filium. D. ad legem Falcid.* Potest igitur citra testationem fieri, vt assignatio liberti, *l. 7. D. de assig. lib.* eademque ratione fideicommisso onerari non potest, quia de suo non de alieno quemque largiri oportet, *l. 6. & l. 7. §. vlt. D. de legat. 3. d. l. vnum ex familia. § sed si fundum.* Non potuit etiam electioni inijci condicio, si Mæuiam vxorem non duceret, quam auus non iniecerat fideicommisso. Quid igitur tandem statuemus? Quia hoc iure vtimur, vt filia onerata fideicommisso deducat duas quartas, vt loquuntur, reliquum restituat fideicommissario, in specie proposita electio matris valebit tantùm pro dimidia parte bonorum, quæ sola subiecta erat fideicommisso detracta condicione, vt diximus, & substitutione precaria: altera pars dimidia, quia testamentum matris non valet, diuidenda est in portiones æquas tres, vt veluti ab intestato vnam habeat Caius, alteram Seius, tertiam Sempronius. Nec enim concurrit Tullia in legitimam hereditatem, quia si is nõ concurrit qui concurrere potuit, nisi repudiasset, vel omisisset querelam inofficiosi testamenti. *l filio. in princ. D. de inoff. testa.* multò minus concurreret, quæ ab intestato succedere non potuit propter renuntiationem iam ante factam tabulis dotalibus, quæ quidem moribus recepta & approbata est.

CONSVLTATIO II.

De legato à Presbytero filiæ suæ spuriæ relicto.

QVIDAM Presbyter testamento heredem scripsit, & ab eo filiæ suæ spuriæ legauit C. his verbis adiectis: Vt sit vnde exhibeatur & collocetur in matrimonium. Filiam educauit heres, decessit tamen illa antequam nuberet & legatum perciperet. Primùm quæritur an valeat legatum: deinde si valet, an ad heredem transierit: & forsitan verius est legatum esse pro non scripto quasi incapaci relictum. Nam constitutio Nouella Iustiniani, *Quibus modis nat. effic. sui,* non tantùm ex incesto, sed etiam ex adulterio, vel stupro procreatos, id est, ex damnata vel nefaria

A coitione incapaces facit, quibus comparat clericorum liberos, *l. 44. de episc. & cler.* & omnino ita se res habet, exceptis naturalibus qui ex concubina procreantur, quæ vxorem iustam imitatur, quos incapaces prorsus non esse fatemur, ex alijs coitionibus illicitis procreatos incapaces esse, naturales non esse. Nec moueri debemus *c. cum haberet. De eo qui duxit in matrim.* quod extra suam speciem porrigi non debet, & collato eo cum *lege, Qui in prouincia. §. 1. D. de ritu nupt.* intelligetur meritò confirmati in ea specie statum liberorum quasi ex matrimonio susceptorum, propter diuturnitatem temporis quo matrimoniũ stetit, & propter numerum liberorum.
B Quo exemplo malè profectò spuriorum omnium statum confirmaueris, & de incapacitate filiorũ sacerdotis ita nominatim scripsit Accursius *§. vlt. Nou. quibus mod. nat. effic. sui.* Si naturales essent fateor non esse incapaces alimentorum, non esse incapaces dotis, nam hæc præstari ijs quos natura nouit consequens est, *l. eas obligationes. l. legatum. D. de cap. minut. l. seruos. D de annu. leg. l. ex parte. §. fermo. D. famil. ercisc.* At abhorret hæc probra natura, adulterium scilicet & stuprum. *l. probrum. D. de verbor sign.* Ideoque rectè Iustin. ait eo genere procreatos nec naturales censeri. Sequitur
C altera quæstio: Demus, concedamus hoc, filiam sacerdotis capacem esse legati. An id verò legatum ad heredem suum filia transmisit? Si hæc verba (vt sit vnde exhibeatur & collocetur in matrimonium) accipiantur pro modo, respondeo non transmisisse. Nam scio quidem hanc esse differentiam inter condicionem & modum, quòd condicio suspendat, modus non suspendat, sed etsi non suspendat, contrahit tamen atque coarctat, adeò vt si velis tibi statim dari quod sub modo relictum est, cauere oporteat de restituendo eo quod acceperis, nisi modum impleueris *l. si ita legatum. D. de legat. 3. l. cum in testam. D. de fid. lib.* & hac ratione dicitur in
D *l. 1. C. de his quæ sub. mod. rel.* modum in legatis ascriptum pro condicione obseruari, quæ lex de eodem ipso modo loquitur de quo tractamus (vt ouhat) atque ideò sępè in libris nostris modus condicio appellatur. *l. Mæuius. D. de man. test. l. liberto. §. Lucius. D. de ann. leg.* Ex his infero extingui legatum innupta moriente filia, quinimmò tantum abesse, vt heredi eius legati petitio competat, vt etsi id heres legato oneratus repræsentarit non secutis nuptiis repetitio ei potius competat aduersus heredem filiæ. Igitur legatum petenti rectè obijciet heres vulgarem exceptionem, Dolo facis petens quod mihi te si haberes re-
E stituere oporteret. Verba autem illa, (vt sit vnde exhibeatur, ac collocetur in matrimoniũ) pro modo accipienda esse, etiam si interpretere, ad nuptui collocandã, alendã, vestiẽdam eam, probo ex *l. quib. diebus. § vlt. D. de cond. & demon.* Nam ea voluntas testantis fuit vt ea pecunia in dotem & in alimenta consumeretur, & in id solùm vt eam pecuniam heres consumeret dispensarétve, quemadmodum & heredem quandiu vixit necessaria filię defuncti subministrasse proponitur, quæ alimentorum præstatio finita est morte *l. cum his. § modus autem. D. de transact.* Ne dicas verba superiora pro causa accipienda esse, non pro modo,
F cùm dicat, vt sit vnde nuptum collocetur. Non dicit vt ipsa sibi quærat condicionem, sed vt hanc opem nubenti ferat heres. In *l. 4. D. de alimen. lega.* ait, prædia do lego, vt quæ viua præstabam etiam post mortem habeant & capiant. hic enim est Græcorum verborum sensus & in *l. penult. §. vlt. eod.* vt habeant pro soluto scilicet, vt species indicabit: In eis casibus causa est legandi non modus. Non sic in casu proposito. Proinde heres vnde petitur non habita ratione alimentorum quæ viuæ exhibuit, atque etiam insuper neglecto modo legato adscripto, & nõ spectata macula atque incapacitate legatariæ solidum legatum ab herede le-
G gatariæ non rectè peti, meo iudicio rectè contendi.

CONSVLTATIO III.

De insinuandis donationibus.

DOnationem simplicẽ rectè insinuari post traditionem, vel post nuptias certissimum est. Cùm quæreretur, an & post mortem donatoris? Respondi non rectè insinuari post mortem: alioqui nihil hac in re distaret donatio ab vltima volũtate, quam
H satis est insinuari post mortem, *l. testamentum. l. consulta. C. de testam.* sed donatio strictius accepta est semper. Possim proferre exempla quã plurima. An autem ab ipso donatore donatio insinuari possit per procuratorẽ, & an in mandatis datis procuratori vtiliter adijciatur. Etiam post mortem insinuari, si quæratur, respondebo

spondebo donationem fieri posse per procuratorem, *l. 4. D. de donat.* ergo & insinuari. Dico fieri, ergo insinuari, plus enim est fieri quàm insinuari. quo argumento vtitur *l. vlt. §. pen. C. de donat. ante nupt.* Rursus quibus in causis facere procuratorem licet, licere etiam mandatum porrigere vltra mortem, *l. si verò non remunerandi. §. vlt. & l. seq. l. si quis alicui. §. 1. D. de mand.* Atq; adeo insinuationis mandatum rectè porrigi vltra mortem mandatoris eiusdemque donatoris voluntate & hoc genere factam insinuationem post mortem, si nulla fraus arguatur, inutilem non esse, maximè si, vt mihi ex facto propositum est, nihil intersit creditoris hypothecarii, & res disceptetur tantùm inter heredem donatoris & donatarium. **B** Sola igitur fraudis probatione conuelli potest donatio mandato donatoris insinuata post mortem, vt in oratione Demosthenis aduersus Leocharem non alia est ratio improbandae adoptionis qua in defuncti familiam adiungitur quis, quàm si fraus arguatur, quanquam adoptionem a viuente fieri nominatim legibus cauererut, quod non ita de insinuatione donationis vt fiat à viuente cautum est nominatim. Ad haec quaesitum est qui in legis edicto subditi appellentur, quo per subditos & inter subditos sine insinuatione factas donationes nullas esse constituitur. **C** Dixi subditos, quos Graeci [illegible], esse ciues vel incolas, solam possessionem iure ciuili Pop. Romani ciuem vel incolam non facere, *l. 4. C. de incolis. l. libertus §. sola ratio. & §. sola domus. D. ad munic.* Moribus Galliae, & vsu fori etiam possessionem fulcita legibus obligare, adeo vt si variis regionibus quae non eodem iure regantur quis possideat bona, in ordinatione testamenti receptum sit separanda esse bona, & pro varietate regionum variis etiam legibus testatorem obligari. Vt igitur in testamentis, ita in donationibus leges sequamur regionum & prouinciarum in **D** quibus sita sunt bona. Quamobrem dicemus eum qui moratur in Italia, si donet alteri bona quae habet in Gallia, legibus Gallię obnoxium esse. Idcirco donasse eum inutiliter, si viuus donationem non insinuarit, vel nominatim per procuratorem non constituerit qui insinuaret se viuo mortuóve. An etsi donauit Italo? Sic planè. Nam etsi tum non sit facta donatio inter subditos, facta tamen est per subditum & vtroque casu edictum insinuationem exigit, quam tertio casu non exigerem, puta, si Italus praedia Italica donaret Gallo, & multo minus si eadem praedia Italus donaret Italo. Hi duntaxat quatuor casus constitui possunt, è qui- **E** bus duos priores edictum complectitur non posteriores. denique his edicti verbis, Per & inter subditos, duos casus exprimi puto, Si subditus non subdito donauerit, si subditus subdito donauerit, qui soli casus lege comprehendi potuerunt, nō alii duo. Et subditum non ex origine, vel laris, & sedium positione aestimari, quam expositione & situ bonorum de quib. agitur. quem etiam bonorum situm seruari & distingui conuenit in iure praecipuo quod maioribus natu mores dedere quidam vt pro regionum numero tot etiam maiori natu πρεσβεῖα tribuantur. Postremò si quaeratur, an donatio à quolibet principe facta egeat insi- **F** nuatione, dicam Iustinianum se tantùm excipere non etiam reges quibus ipse iura dabat, quales Iustiniani imperio subiecti fuere non pauci, eodemque exemplo Regem Galliae etiam si se intelligatur excepisse, ceteros tamen principes bona in Gallia possidentes non excepisse.

CONSVLTATIO IIII.

De successione ab intestato.

G SORORE defuncta, ac deinde sororis filia, quaeritur sororis filiae ex duobus auunculis vter succedat, qui fuit matri ex vtroque parente germanus, an & qui fuit ex patre tantùm. Si dixeris eum qui ex vtroque parente germanus fuit solùm filiae sororis succedere id tueri hac ratione poteris, quòd è contrario, si is mortuus fuisset sola filia sororis ei successisset excluso altero auunculo, secundum Nou. Iustin. *de hered. ab intest. VIII.* quae ratio in successionibus nihil valet. Fratris filię succedebat olim patruus, ipsa patruo non item. *§. ceterum Instit. de leg. agnat. success.* idq; obtinuit quod Iustiniani constitutione aliud definitum. Non sunt igitur successiones ei rationi astrictae, nisi specialis constitu- **H** tio accedat. Quamobrem veriorem esse arbitror Bartoli sententiam in *l. post consanguineos. §. legitima. D. de suis & leg. hered.* vtrumq; auunculum admittentis. Est enim Nouel. Iustiniani accipienda strictè, ea praefert fratres ex vtroq; parente, eorumq; filios fratribus ex vno parente coniunctis. Auunculum matri ex vtroq; parente coniunctum nō praefert auunculo ex vno parente tantùm coniuncto. Igitur nec nos eum praeferemus, sed omissum a Iustiniano pro omisso habebimus vt *l. si verò. §. de viro. D. solut. matr.* qui interpretandi ius habemus, omissa supplendi ius non habemus. Deniq; quod non mutauit Iustinianus nominatim, in eo sequemur ius vetus, quo qui sunt eiusdem gradus pariter ab intestato vocantur, licet sint ex diuersis parentibus *l. 1. l. 3. C. de legit. hered.* Strictè accipiendam esse eam Nouellam hoc argumēto comprobabitur, fratrum ex vtroq; parente iam mortuorum filios cum aliis fratrib. Iustinianus vocat in stirpes, ipsos fratrum filios non concurrentibus aliis fratribus, solos patruis succedentes non vocat nominatim in stirpes. Hunc casum non attingit. Sequemur itaq; ius vetus à Gaio proditum III. *Instit. & § hoc etiam. de legit. agnat. success.* solis fratrum filiis ab intestato succedentibus, & diuidemus inter eos hereditatem in capita non in stirpes, quae fuit Azonis sententia, rerum sepissimè iudicatarum auctoritate comprobata, & ex Graecis Harmenopuli. Si igitur hac in specie Nouellam strictè accipimus nec extendimus, cur non & in superiori? Vt in hac valet sententia Azonis, valeat & in illa sententia Bartoli, id est, ius quod nominatim abrogatum non est, quod & certatim omnes sequuntur.

CONSVLTATIO V.

De legatis.

MVLIER quędam filium Titii emancipatum heredem instituit, & a Titio debitore suo nominatim legauit Gaiae C. cùm nupserit, & hoc amplius purè C. à fundo Tusculano, deinde codicillis cauit se legasse atque adeò legare Gaiae CC. vt nubat. Consultus, an antequam nuberet, legati petitio esset, dicebam esse videri, cautione oblata, quia in legatis nouissimae scripturae valent, *l. 12. § vlt. D. de lega. 1. l. si quis eum. in princ. D. de vulgar. substitut.* Nouissima autem scriptura, hoc est, in codicillis Gaiae legata sunt ducenta sub modo, non sub condicione. Proinde eius summae petitionem admittendā videri oblata cautione. *l. quibus. §. vlt. l. eas causas. D. de condictio. & demonstrat. l. si tibi legatum. D. de legat. 3.* Nisi nupserit se pecuniā redditurā: quae committetur sacerdotio, aut morte. Verius autem esse verba illa modalia quę codicillis scripta proponuntur condicionem facere non modum ex voluntate defuncti, vt *l. 2. C. de iis quae sub modo rel.* qui condicionem, Cùm nupserit, adscriptam testamento non vident mutasse in modum, vtique per haec sola verba, vt nubat, quibus tam condicio quàm modus concipi potest. Rursus consultus existente condicione a quo legata deberentur, respondi ducētorum legatum deberi à Titio patre heredis instituti quod ab eo quasi debitore nominatim ducenta legata proponerentur. constat enim à debitore legari posse ex constitutione D. Pii. *l. cum quis decedens §. pater D. de legat. 3.* legatum quoque eidem Gaiae relictum purè à fundo Tusculano rectè à Titio peti arbitror. Nam etsi Titius neque heres sit neque possessor, fructuarius tamen est moribus Biturigum, vbi haec species incidit, siue filius sit in potestate, siue emancipatus vsque ad annum XVIII. Constat autem fructuarium patrem excipere omnes actiones, *l. vltim. §. vbi autem. C. de bon. quae liber. acquir.*

CONSVLTATIO VI.

De querela inofficiosi testamenti.

MVLIER testamento filios quatuor heredes scripsit, filiae legauit: filia decessit viua matre relictis nepotibus qui mortua deinde auia non mutato testamento, cum patruis de legato & de hereditate contendunt. Quaeritur, an legati matri relicti petitionem habeant, vel an hereditatis auiae maternae partem vindicare possint. Puto nepotes testamento auiae matri relictum legatum petere non posse, quia est in causa caduci. At quasi exheredati quod in hac specie praeteritio sit pro exheredatione auiae testamentum inofficiosum dicere & hereditatis quintam partem vindicare possunt. Nam vt exemplum edicti de coniung. cum emancip. liber. sequimur etiam in querela inofficiosi testamenti, *l. si pater. D. de inoffic. testament.* sic & exemplum edicti de bonorum possess. contra tabul. quo filii fratrum vel sororum cum patruis vel auunculis vocantur, *l. si in adoptionem. D. de bonorum possessione contra tabul.* sequemur in querela *l. Papinianus. §. quoniam. D. de inoffic. testam.*

Et generaliter, quæ ratio quique ordo seruatur in successione ab A intestato, idem seruatur & in querela inofficiosi testamenti *l. 6. D. eod.* Denique nepotes de quibus quæritur actionem inofficiosi testamenti habent aduersus auunculos heredes scriptos ab auia materna, legati petitionem nō habent quod cùm sit in causa caduci iam lucro heredum scriptorum cessit.

CONSVLTATIO VII.

De communione inter coniuges.

CVM essent ædes communes inter virum & vxorem, & duo B filii Primus & Secundus, Primo mater donauit quicquid iuris habebet in ædibus illis, qua ratione is sibi possidet duas partes & dimidiam, propterea quòd ædes matrimonii iure fuère communes matri cum patre, deducta sexta in qua fatetur iuris nihil habuisse matrem. Secundus nō sextam tantum sed & quintam deduci petit, quod ea patri obuenerit ex successione Tertii consobrini sui, atq; adeo non fuerit communicata matri secundum morem patriæ quo immobilia non communicantur inter virum & vxorem, si qua obueniant successionis, legati, donationis iure, qui confirmatur vulgò ex *l. 7. & 8. D pro socio.* non in- C scitè, quandoquidem apparet doctores manifestò hanc consuetudinum partem, quæ plerisque locis viget sumpsisse ex eis legibus. Sumpsère & alias consuetudinum partes ex aliis. Denique sunt earum auctores manifesti, quam fœlices, quæstus & Gallici conquæsti cōfusa vocabula demonstrant, quod in legibus Ludouici & Lotharii iouenio appellari, conquisitum. Auctores verò dico si excipias iuris Gallici vestigia nonnulla. Sed ad speciem propositam reuertamur. Secundi profectò intentio valet, nisi negetur patri communi quintam partem obuenisse successionis iure. id verò etiam negat Primus, & probat optimè: est denique D potentior, meo iudicio. Probat autem hoc modo: Pater non potuit Tertio consobrino suo intestato succedere præcedentibus fratribus, præcesserunt fratres Tertio moriente. Ei ergo nō successit ipse, nec ex successorio edicto rectè dixeris successisse, cum si qui præcedebant, successionem neque repudiarint, neq; omiserint *l. 1. §. quibus. D. de succ. edict.* Neque repudiasse, neque omisisse, quinimo heredes eos defuncto extitisse vel ex eo apparet quòd patri distraxerunt quodcunque iuris habebant in eis ædibus. *l. Iulianus. §. si seruum. D. de acquir. hered.* quæ res argumentum est pro herede gestionis nisi alio animo distraxisse con- E stet. *l. pro herede. §. 1. eod.* quod hic non allegatur. Et ex his rursus efficitur, non successione, sed emptione patri obuenisse eam partem post nuptias, vt proponitur, atque adeo in matrimonii communionem venisse. Ne dixeris etiā vsucapione, vel præscriptione quæsitam, quòd nanque emi non vsucapio, si à domino emi, cum dominium non possit nisi ex vna causa contingere, *l. 3. §. ex plurimis. D. de acq. poss.* Itaque restat non successione, non vsucapione, aut præscriptione, sed emptione quintá partem qua de agitur obuenisse patri, & ideo coniugi, id est, matri Primi & Secundi iure societatis quæsitam eam ac donatione postea in F Primum iure translatam fuisse pro parte dimidia. denique habiturus est Primus in eis ædibus donationis iure duas partes & semissem quintæ.

CONSVLTATIO VIII.

De iure retractus.

TRes fratres Primus, Secundus, Tertius, inter se hereditatem diuiserunt, & cauerunt inuicem ne quis partem suam venderet, pignetaret, alienaret aliis quam coheredibus, hoc est, vt G coheredes suos præferret extraneis, sin minus vt extraneo venditam partem coheredibus retrahere ab emptore & redimere liceret. Primus partem suam vendidit extraneo. filius idemq; heres Secundi cui & ius omne suum Tertius cessit, repetit ab emptore partem venditam post septennium quàm contracta venditio fuit. Quæritur an iure agat? Respondi in emptorem esse in factum actionem, quia iure communi etiam detracta ea portione eadem actio daretur in emptorem. Pactiones quæ contractibus apponuntur plerunque sunt supernacaneæ, id est, non necessariæ. *l. quæsitum. §. vlt D. de distract. pign. l. si seruus communis. §. locaui. D. de fur. l. qui mutuam. D. mand l. 3. C. de fideiuss.* H Ex hoc genere hanc esse arbitror, & ideo si quæratur in rem fuerit, an in personam, in obscura voluntate contrahentium certior interpretatio sumetur ex iure communi, quod in rem dat ius retrahendi ab emptore cuiuscunque gradus cognato, & consequenter sicut ius commune Biturigum retrahenti præscribit lx. dies, ita hanc conuentionem vltra lx. dies porrigendā non esse censeo, atque ita heredi Secundi post tempus in emptorem nullam esse. Sed neque in Secundum, cum pactione id tantū cauerint quod erat in iure communi, vt rem contra pactionem alienatam retrahere liceret ab emptore, non vt inuicem eo nomine fratres inter se obligati essent. Hęc igitur conuentio ius commune non lædit & lx. dierum breuitate constringitur & in venditorē nulla est actio. quod si ita conuenisset; vt ne quis alii quàm coheredi partem suam alienaret, hoc non adiecto vt ab emptore redimere liceret, fateret in venditorem esse actionem pręscriptis verbis perpetuam quasi ex permutatione quæ diuisionem perficit, agrum. *l. si sterilis. §. si tibi. D. de actio. empt. l. qui fundum. 2. D de contrahen. empt.*

CONSVLTATIO IX.

De eodem iure.

QVÆRITVR in iure retractus agnatici, in quo proximior præfertur ceteris vtrum gradus secundum ius canonicum, an secundum ius ciuile computentur. Alii spectant ius Canonicum qui ius retractus deducunt ex lege Mosis. eadem ratione in successionibus quæ & Mosaica lege comprehenduntur gradus numerandi sunt secundum ius Canonicum. Hoc autem est falsum. ergo & illud. Numerentur ergo secundum ius ciuile, quia & eius originem non longius repetimus, quàm à constitutione Friderici in Occidente, & Romani Lacapeni in Oriente, & retractus ius nihil aliud est quàm emptio venditio, contractus autem iure ciuili reguntur. Nec verum est ius retractus esse ex Mosaica lege, male enim acceptam à nostris hoc iure esse Mosaicam legem, verba legis ipsa demonstrant.

CONSVLTATIO X.

Bona paterna & materna.

QVIDAM decessit filiis duobus Secundo & Tertio & filia relictis heredibus, quibus eum matre fuerunt mobilia communia, & quæcunque ex quæstu venirēt. manente communione mater à filia redemit portionem hereditatis paternę data certa pecunia in dotem filiæ nomine, & eandem portionem contulit in commune, mox eam præcipuè Secundo donauit, ac deinde morte Secundi ad Tertium iure hereditario peruenit. Tertius autem moriens, codicillis cauit vt bona paterna paternis, materna maternis cederent. Quæritur, an paternorum bonorum appellatione cōtineantur ea quæ soror matri cesserat dotis habendæ causa. Respondeo exisse ea bonis paternis pro parte dimidia. Communia enim ipso iure facta sunt inter matrem ac Secundum & Tertium, quia veluti emptione matri obuenerunt data certa pecunia. igitur pro parte tantùm dimidia ad matrem pertinuerunt. Quod si ita est, pro parte dimidia necesse est ea adnumeremus bonis maternis, nec donatio mox à matre collata in Secundum, ea in pristinam causam restituit. Si resoluta fuisset donatio aliqua ex causa, rediisset res in pristinam formam. *l. voluntate. §. vlt. D. quibus mod. pign. vel hypothec. solu.* Sed cùm non fuerit resoluta, posterior donatio matris datio, non redditio censebitur: quę duo sunt valdè diuersa, *l. 1. §. eleganter. D. depos.* Nam si reddidit eam quoque partem dimidiam paternis adnumerabimus, si dedit, quod est verius, maternis. Quamobrem ex codicillorum scriptura ea portio dimidia maternis cedere debet non paternis, nisi probetur defunctum in paternis ea bona numerasse. Error enim defuncti ius facit, *l. 3 in fin. D. de supel. lect. leg.* Quinimò ex vsu loquendi etiamsi id nō probetur, præsumam ita defunctum sensisse: nam in vsu est vt dicamus paterna quæ vetustiorem originem ducunt à patre licet aliquandiu in extranei persona resederint, vt in vsu est feudum paternum dicere, quod ab auo, patréve descendit etiam si filiæ obuenerit, non maternum, & ideo iure ipso filiæ posteri in eo quasi materno nō succedunt, sed agnati eorum à quibus feudum originem cepit, vt *lib. 1. feud. tit. 15.* Notum autem illud est ex communi vsu nomina exaudiri debere, & non in omni causa testamentorum ad verborum propriam definitionem descendendum esse, *l. non aliter. §. 1. de leg. 3.*

CONSVLTATIO XI.

De beneficio abstentionis.

QVÆRITVR, an filius qui cùm à creditoribus hereditariis conueniretur, primùm respondit se abstinuisse bonis paternis,

ternis, si probetur miscuisse se, & aliquid ex hereditate amouisse, A deinde restitutionem in integrum desideraie possit abstinendi causa. Respondetur non posse fieri vt filius miscuerit se simul & amouerit. Nam si miscuit non potest videri amouisse quicquã de ea hereditate quam suam esse voluit. Rei enim suæ furtum non fit. Amotionis verbum lenius est, res eadem & retro qui amouisse ponitur, iam hoc ipso ponitur non miscuisse se, amouisse nempe de alieno. Quid igitur? an miscuit se filius, aut amouit. Si miscuit, non potest quandocunque petenti in integrum restitutio denegari ætatis beneficio. *l. necessarijs. D. de adquiren. hered. l. 1. & 2. C. si minor ab hered. abst.* etiam si postquam ini- B tio litis negauit se miscuisse bonis paternis, conuictus falsæ negationis confugiat ad auxilium restitutionis. *l. nemo. l. is qui. D. de exc. l. nemo ex his. D. de regul. iuris.* Vt si qui negauit initio se debere, re probata tum vel ad ætatis quasi minori credita pecunia, vel compensationis, vel præscriptionis temporariæ beneficium transfugiat, quod nemo reis vnquam negauit, nec negaturus est. Sin autem amouit clam ex hereditate filius aliquid cùm palàm diceret se hereditatem nolle, edicto prætoris definitum est eum abstinendi beneficium non habere. *l. si seruum. §. prætor. D. de adquiren. hered.* quod Accursius rectissimè accipit ex beneficio C illo abstinendi quod ipso iure, id est ex edicto competit puberibus qui non miscuerunt se. nam de beneficio abstinẽdi quod restitutio in integrum dat, non posse accipi manifestum est: datur enim restitutio in ante facta vt restituãtur & rescindantur. Quid verò hic egit? An miscuit se? Minimè Ne petat igitur mistionem rescindi, abstentionemque restitui. Quid ergo? amouit. An petet amotionem rescindi? Minimè verò. Amotio delictum est *l. si cum mulier. §. penultim. D. de re amot.* furto scilicet proximum, lenitas modò verbi tantùm rei tristitiam mitigat. In delictis autem neminem ætas excusat. *l. 1. & 2. C. si aduers. delict.* Ad hæc D quærebatur, an filius qui negat se amouisse, simul possit, & illo scilicet quasi concesso se amouisse, propter ætatem in integrum restitutionis auxilium desiderare. Respondi iam suprà respondisse me, ei qui amouit ætatis beneficium non opitulari, neque id postulari sine rubore posse, eum qui miscuerit se non prohiberi vtramque defensionem coniungere, cùm & actori adhibita protestatione siue alternatione duas contrarias, vel diuersas actiones cumulare liceat. *l. contra. C. de inofficio. testa. l. 1. §. quia autem. D. quod leg.* & hodie receptum est cum alternatione ex decisione Baldi in *l. 1. C. de furt.* E

CONSVLTATIO XII.

De pœna compromissi.

VNus ex litigatoribus qui in arbitrum compromiserunt victus appellat. Hic mos est Galliæ vt possit appellare quod miror, nam refragatur Carthaginensis concilij *cap. 98. & cap. 123. & l. 1. C. de receptis arbitris. & l. non distinguemus. §. & idem cum a iudice. D. eod.* & arbitrij natura ac ratio vera, quam & Græcorum lex comprobat apud Demosthenem *in τῷ κατὰ Μειδίου*, & Lucianum *in Abdicato*. Accidit igitur in Gallia vt victus F appellaret Senatum Parisiensem vbi idem ipse victus est rursum prolatis nouis instrumentis. Quærebatur an pœna compromissi commissa esset: Respondi, Si ita ius est Galliæ vt à sententia arbitri liceat appellare, iniquum est eum qui iure licito vtitur pœnam committere argum. *l. 1. §. si proponatur. l. 6. §. planè si nominatim. D. si quis omiss. caus. testament.* vel eo maximè quod iustam eum causam appellandi habuisse constitit ex eo quod non nisi nouorum instrumentorum prolatione in causa appellationis superatus est. Si decreto Senatus non pateat, sanè G pœnam committit: Sed quòd à sententia arbitri appellauerit, non video cur debeat illi ea res esse fraudi. Scio olim ne esset in arbitrio cuiusque interposita appellatione sententiam rescindere, sicut & hodie fit, non in appellationibus, sed in retractationibus quæ fiunt supplicationis genere, pœnam certam cauisse eũ qui appellasset. Ceterùm commisisse eum pœnam de qua iam cauisset antè, non legi. Et verò non videtur moram facere qui habet iustam causam litigandi, qualis est hic de quo agitur, cui vincendo nouo opus fuit auxilio, siue semel, siue iterum ad iudicium prouocet, *l. qui sine. D. de diuers. regul. iuris.* Hæc scri- H pseram antequàm exisset constitutio regis, quæ definit eum qui appellat à sententia arbitri, siue confirmata, siue infirmata ea sententia fuerit, committere pœnam in compromissum deductam.

CONSVLTATIO XIII.

De vectigali fundi.

A QVæris de prædio tuo accepta de Titio certa pecunia vectigal quod imposuisti simpliciter, redimere id possis necne. Respondeo fundo hærere perpetuò obligationem non videri. Et ideò illud te vectigal redimere posse: id enim quod est leuius in ambiguo accipio oportere. Rursus quæris, an si te Gaio Titius delegauerit, cuius fundus Gaio vectigal perpetuum debebat, debeat & fundus tuus eidem Gaio perpetuum quod nunquam re- B dimere possis. Respondeo debere, quia in priuatis contractibus non facilè scire potest is cui debitor delegatur, quid inter eum qui delegatur & debitorem actũ sit, aut etiã vt sciat dissimulare debet ne curiosus videatur. Proinde idem & tu vectigalis genus videris promisisse vel cõstituisse Gaio quod illi Titius debeat, cuius in vice substitutus es. Sed si hoc ignoraueris tibi aduersus Titium eo nomine competere actionem, *l. si quis deleg. iurit. l. doli. l. si non debitorem. D. de nouatio.*

CONSVLTATIO XIIII.

C *De nominis hypotheca.*

IN Saxonia L. Titius à Gaio Seio mutuam pecuniam sumpsit, & telonium certum pignori dedit, ea lege ne nomen illud extero pigneraret, vel distraheret sine voluntate L. Titii. Post aliquot menses Gaius Seius bona sua omnia generaliter pignori obligauit Primo homini extero & peregrino, deinde & nomen illud specialiter Secundo æquè extero homini & peregrino, vtrique sine voluntate L. Titii, tum voluntate L. Titii nomen il- D lud specialiter Tertio in solutum dedit facta delegatione, Tertius pecuniam à L. Titio exegit scientibus Primo & Secundo, nec quicquam ob eam rem integro triennio desiderantibus vel expostulantibus. Quæritur, an post triennium rectè agant vtili Seruiana aduersus Tertium. Respondeo, vt pactioni habitæ inter L. Titium & Gaium Seium stetur non esse vtilem actionem. *l. si creditor. §. vltim. D. de distract. pign.* maximè cum ea pactio iuri Saxonico congruat, quo rei immobilis pigneratio extra ducatum prohibetur, & res incorporales immobilibus annumerentur. *l. 2. Cod. de ser. & aqua. & libr. 2. feud. titu. 1.* Est & alia ratio E quæ repellit Primum & Secundum, quia liberato L. Titio peremptum est pignus nominis, *l. debitor §. vlt. D. de pign. act. l. grege. §. 1. D. de pignor.* Liberatus autem est L. Titius per delegationem. Ne dixeris etiam repelli eos ob scientiam silentiumve triennii. Nam hypothecaria aduersus posteriores creditores etiam hypothecarios durat annis quadraginta viuente debitore: *l. cum notissimi. C. de præscriptionibus triginta annorum*, & multò magis aduersus chirographarios qualis fuit Tertius: & scientia, aut præsentia nihil nocet, *l. Gaius. Cod. de pignor. act. 10. l. Lucius §. Titia. D. de lega. 2.* Ne dixeris etiam repelli primum, quòd F sub generali hypotheca non contineantur nomina. hoc enim est falsum. *l. 4. C. quæ res pign. obl. poss.*

CONSVLTATIO XV.

De substitutione precaria.

LVcius Titius nobilis vir, & vxor eius æquè nobilis Gaia Seia, cùm haberent liberos quinque, Philibertum, Albertum, Philippum, Annam, Antoniam, eodem testamento duos ex filiis suis heredes instituerunt, Philibertum, & Albertum, eosque in- G uicem precariò substituerunt sub hac conditione, si sine liberis masculis ex iusto matrimonio procreatis vita decederent, & adiecerunt hæc verba: Et si contingat quandoque Philibertum & Albertum mori sine liberis masculis, naturalibus & legitimis, eisdem Philiberto & Alberto substituunt, & heredem vniuersalem sibi faciant Philippum & suos liberos masculos ex legitimo matrimonio procreatos, nisi iam in sacris constitutus fuerit. Ipso autem in sacris constituto, vel aliàs vxorem ducere prohibito, vel præmortuo, tunc eisdẽ Philiberto & Alberto substituunt postumum, vel postumos masculos, & suos filios masculos ex le- H gitimo matrimonio procreandos, & omnibus supradictis ab humanis sine liberis masculis naturalibus & legitimis decedentibus eisdem seu vltimo sine masculis decedenti substituunt Antoniam & Annam filias charissimas, & earum filios masculos ex legitimo matrimonio procreatos, videlicet Antoniam

nobilibus rectissimè posuii. Ea his liquet morte Claodii ea bona, A de quibus agitur iure substitutionis deferri Lucretię sorori Claudii testatorum pronepti, nec in eorum successiooe vel præferri, vel cócurrere cum ea ex sua persona posse sororum præmortuarum filios testatorum abnepotes ex neptibus. Quin potius in solidum præferri proneptem, quæ sequitur familiam testatorum quàm abnepotes ex proneptibus, qui sequuntur alienam familiam; quod & hoc argumento commonstro. Masculo vltimo morienti sine liberis masculis testatores substituêre fœminas. Claudius is est qui ex masculis vltimus decessit sine liberis masculis. nam etsi sorores præmortuæ reliquerint liberos masculos, tamé B hi non fuerunt liberi Claudii, sed ex transuerso cognati. Verum est igitur Claudium decessisse sine liberis masculis. ergo testamenti iure nécesse est ea bona ad fœminas propinquiores pertinere. propinquior est soror Claudii superstes cui nomen Lucretiæ. debet igitur ad Lucretiam ea hereditas peruenire. Sed hoc etiam refractariis forsitan non est satis. nam & id quoque doceam, requirunt abnepores eos nóñ posse venire ad successionem eam qua de agitur ex persona matrum iure repræsentationis. Id verò eis concedam multo minus. Quis enim nescit, ius repręsentationis habere tantum locum in successionibus ab intéstato non in C substitutionibus? Substitutionis enim ius quod substitutis dum viuerent non defertur, nec in filios eorum transit, *l. si ex pluribus. D. de suis & leg. her. l. totus. D. de acq. her. l. qui plures heredes. l. Lucius. §. vlt. D. de vulg. sub.* Nunquam verò ex causa substitutionis proneptibus delata ea successio fuit, quæ decesserunt antequam existeret conditio puta viuo Claudio, *l. neminem. D. de adquir. here. l. vnica §. sin autem. C. de caduc. tollend.* Ergo nec transmissa est in filios earum. proinde cecidisset iure veteri in fiscum quasi caduca, hodie cóiunctis, id est iis qui coniunctim substituti sunt vltimo morienti sine liberis masculis accedet. Porrò ex his su- D perest Lucretia sola, quæ ex substitutis iisdemq. sororibus Claudio superest defuncto sine liberis masculis, iure substitutionis in ea bona de quibus agitur veniet, & ita virum bonum & sanum quemlibet iudicaturum opinamur.

CONSVLTATIO XVI.

De vsuris dotis.

PAter Delphinæ filiæ suæ constituit certam summam dotis nomine, & genero promisit se eius pecuniæ partē soluturum intra biennium à die contracti matrimonii, & reliquum diuisis pensionibus, vt dotali instrumento comprehensum est. neq. tamen quicquã quandiu vixit genero numerauit. moriens autem, cum præter Delphinam esset ei etiam Isabella filia, Delphinam instituit ex certa summa, ea reliquis bonis Isabellam. Ergo Delphina aduersus sororem ad supplementum portionis legitimæ, & pendente Iite cum ea transegit, auctore marito, vt accepta certa summa & parte bonorum à lite discederet, dotem causam instrumento dotali, & omnia iura sua remitteret reseruata marito petitione vsurarũ dotis, de quibus modo quæritur an agere maritus cum Isabella pro portione hereditaria possit, maximè cum de eis cum socero nihil conuenerit instrumento dotali. Respondit, promissæ dotalis pecunię quamuis stricto iudicio ea pecunia marito debeatur, vsuras trientes deberi ipso iure post biennium, *l. vlt §. preterea. C. de iure dot.* non quidem totius dotis sed partis tantum eius quam socer se illaturum promiserat intra biénium, ac deinde sequentium pensionum vsuras pro rata, vt *l. lect. 4. D. de reb. cred. si cert. pet.* iure veteri non debentur marito vsuræ dotis sine stipulatione, *l. 2. C. de dot. promiss.* quia stricto iudicio debetur ei dos. Nec enim vt actio ex stipulatu de dote ex parte mulieris est bonæ fidei, ita & ex parte viri, quod Accursius non animaduertit in *l. de diuisione D. solut. matr.* quinimo & ex parte viri stricta est, & in strictis iudiciis vsuræ non veniunt nisi sint in stipulationem deductæ, *l. 3. C. de vsur. l. Titius. D. de præsc. verb.* Sed hodie ex constitutione Iustiniani etiam marito dotis promissæ vsuræ debentur ipso iure post biennium, id est, ex dicto *§. preterea.* Puto tamen eas in specie proposita non deberi ex die transactionis, quia & ex eo die dotis exactio cœpit locum non habere, *l. cum post. §. vsuras. D. de iur. dot.*

CONSVLTATIO XVII.

De feudis.

CVm quæreretur, an feudum quod culpa vasalli vel alio modo redut ad Ducé in eius dominico, ita fiat vt rursus alii da- A ri in feudum nõ possit. Respondit non fieri, exemplo ecclesiæ in cuius dominico si pari modo feudum esse cœperit, non prohibetur ecclesia id rursus alii in feudum dare, vt apertè dicitur *in tit. de cleric. qui inuest. fecit.* At quemadmodum excipitur ibi ecclesia Mediolanẽsis, quę hoc priuilegiũ habet, vt quę in eam ceciderint feuda, rursus alii non possit concedere, sed retineat ea ac si origine essent dominica, ita nisi hic dux ostenderit se ab imperatoria Maiestate, quam recognoscit, simile priuilegium obtinuisse, responderit vt suprà. Ad hæc quæsitum est, si dux is feudum quod ad se redierat declarauerit reponere se in bonis dominicis ita vt B alienari à se, vel successorib. suis non possit, & post aliquot annos idem ipse dux id alii rursus feudi iure concesserit, an iure concesserit, & an successor id ad se quasi dominicum, & inalienabile factũ superiori declaratione, reuocari possit. Et respondit, declarationem in qua non perseuerauit non immutasse qualitatem bonorum, quæ origine feudalia non dominica erãt. Nec enim potuit dominus sibi solus legem imponere, *l. quod autem. §. pen. D. de don. int. vir. & vxor.* Et quod Bartolus de vi declarationis eiusmodi definit in *l. si vacantia C. de bon. vacan.* non habet locum, eo, qui declarationem fecerit in ea non perseuerante, & malè et- C iam declarationis vim ei constituit, argumento incorporationis bonorum vacantium, aut caducorum. nam alia ratio est bonorum feudalium. hæc fuerunt domini etiam antequam ad eum pleno iure rediissent. nõ potuit igitur eorum originem sibi princeps & possessionis causam immutare *l. non solum. §. 1. D. de vsur. & vsuc.* Bona vacantia Dominii ante non fuerunt. itaque legitima est eorum quæ in ærarium nunc primum fit incorporatio. *l. 3. C. de bon. vac.* Item quæsitum est, an quod feudi pars ad ducem redierit pleno iure ex priuilegio quo fisco habenti partem licet vendere totum, consorti reddito precio pro rata. *l. 2. C. com. rer. alien l. 1. C. de vend. rer. fisc.* cum pr. com. liceat etiam Duci retine- D re totum consortibus oblato pretio. Et respondit, priuilegia non esse producenda ad consequentias, *l. quod vero contra. D. de legib.* Vendenti fisco concessum esse priuilegium quo facilius inueniret emptorem. Item quæsitum est, vendente fisco, an consors habeat ius prælationis. Et respondit, non habere *l. 3. C. de com. rer. alie.* nam quod ius pręlationis datur dominis feudorum vendente vasallo datur, non vendente superiori domino. Denique nec ius prælationis est inter socios, nec vasallo aduersus dominum, sed domino aduersus vasallum.

E

CONSVLTATIO XVIII.

De remissione pignoris à muliere facta.

VIr vendidit omnia bona sua & persuasit vxori dolo malo vt donationi consentiret & remitteret ius hypothecæ quod in eis bonis habebat dotis nomine. Quæritur, an in emptores mulier agere hypothecaria possit? Respondit non posse, quia hypothecæ remissio valet, nec potest reuocari, nam neq. intercessioni, neq. donationi similis est, *l. etiam. l. iubemus C. ad Vello. l. si pignus. D. quæ in fraud. cred. l. vnica. §. & cum lex. C. de rei vxo. act.* F *l. 3. §. vlt. D. de leg. 3.* Nulla igitur superest causa, ex qua possit resumi hypothecaria actio semel omissa. Nec moueor quod proponitur maritus hoc genere omnia bona sua vendidisse, ac proinde soluendo non esse, quia & hoc casu nulla reuocandæ hypothecæ idonea causa subest. non intercessio, hoc est certum. non etiam donatio: quia cùm obligatio principalis marito nõ remittatur, nulla potius est remissi pignoris quã vlla liberalitas, quanquam Bartolo & aliis plerisq; in *dict. l. iubemus*, videatur hoc casu succurrendum esse mulieri. & forsitan Bartoli opinio hodie G præualuerit. Sed si probetur dolo mariti circumscripta, etiam si non possit constante matrimonio eum cõuenire actione de dolo malo. *l. 8. C. rerum amot.* conuenite tamen poterit in factum quæ subsidio esse solet actioni de dolo, *l. non debet D. de dolo.* cuius actionis exitus hic erit, vt restituatur hypotheca, qua restituta mulieri dabitur vtilis hypothecaria, vt fit in specie *l. Si fideiussor. D. de dolo.* coniuncta *l. cum quis. §. pen. D. de fideiuss. l. mora. §. vlt. D. de vsur.*

CONSVLTATIO XIX.

H

De Substitutione precaria.

SEmpronius filios fratrum Titium & Mæuium heredes instituit, eosq. inuicem substituit, si quis eorum sine liberis moreretur: quod si vterq. sine liberis moreretur, eis substituit sorori

A

CONSVLTATIO XXII.

De precaria substitutione.

CVm proponeretur filium heredem institutum & rogatum, si sine liberis decederet hereditatem sorori restituere, omne quicquid obuenerat ex hereditate alienasse partim æris alieni hereditarii exsoluendi causa, partim sua sponte, ac deinde sine liberis decessisse, & quæreretur an iure fideicommissi soror ab omnibus emptoribus bona quæ possiderent vindicare posset.
B Dixi neque posse ab his quibus initio vendidit frater ad modum æris alieni, vt pecunia ex venditione redacta hereditatem ære alieno liberaret, qua ex causa si soluisset, nec quicquam alienasset, habiturus erat in sororem actionem pro rata fideicommissi. *l. 1. C. ad Trebell.* Si actionem & reputationem igitur: neque ab his quibus vendidisset ad modum vsque trientis legitimæ portionis & ad modum quadrantis Trebelliani, quoniam ad vtriusq; portionis modum alienatio valet. *l. 3. §. res. D. ad Trebel. Nouel. 39. & 10.* & vt his deductis ante omnia, cetera bona constat fideicommisso obnoxia esse, ita exceptis emptoribus illis consequens
C esse vt cum his duntaxat qui nouissimè emerunt sit in rem actio perinde atque si nulla venditio intercessisset, *l. vlt. § sed quia. C. communia de leg.*

CONSVLTATIO XXIII.

Variæ & satis leues quæstiones, & opiniones aduocatorum.

SÆpe me adierunt aduocati fori malè, aut parum in iure versati, qui vt in tragœdiis legimus clamosi rabiola fori iurgia vendunt improbi, iras & verba locant. & adierunt per contemptum,
D atque ita comparati, vt quicquid interrogantibus illis responderem de iure reiicerent atque damnarent prolatis syluescentibus in ore eorum consiliis, opinionibus, decisionibus Doctorum innumeris, quas ego non minus quàm ipsi contra quam existimabant multa nimis diuturnaque lectione triueram, adolescentia pene omni mea in ea re consumpta malè, ac proinde melius quã ipsi noueram quam minima, quamve maxima decisiones illæ iurisprudentia constarent. & vix vnquam accidit, quin quæ illi scriptis Doctorum prodita affirmabant, ego in medium prolatis eorum libris, vero præsentibus conuicerim aut non esse, aut
E aliter esse prodita. Sanè cùm interrogarent, an esset hypothecaria actio personalis, & ego negarem ex *l. pignoris. C. de pignoribus. & l. 2. C. si vnus ex plurib. her. cred.* quæ pignoris vendicationem ait non personam obligare, sed rem sequi: illi contrà adducebant Doctores multos qui scriberent actionem hypothecariam esse personalem, quorum nemo postea inuentus est adeo vacui capitis. Eadem audacia, me negante, affirmabant omnem actionem de re immobili esse realem, veluti pro socio, de pariete communi, vel damni infecti, abutentes Bartoli scripto ad *leg. 1. C. Si aduersus trans.* quod non intelligebant. quia non hoc
F Bartolus tradit actionem esse in rem vel in personam, sed mobilem esse, vel immobilem secundum qualitatem rei quæ in actionem deducitur, & idipsum etiam improbat rectissime, quia iura incorporalia separantur à rebus mobilibus & immobilibus, *vt l. vnica. §. exactio. C. de rei vxo. actio. l. 2. & 3. C de quadr. præs. l. quam Tuberonis. §. in peculio. D. de pecul.* Et quod est stultius, incidi etiam in aliquos, qui donationem causa mortis nullam esse negarent nisi quam fecisset æger, cum certissimum sit etiam à sano sola cogitatione mortalitatis mortis causa donationem fieri. *l. Senatus. §. mortis. D. de mor. cau. donat.* Item qui propiores
G sobrinis, qui Gallis sunt *Remuez de Germains*, affirmarent concurrere cum amita magna in successione defuncti, quòd omnes essent quarto gradu, cum nihil vnquam fuerit in iure magis hoc certo certius, quàm propiores sobrino esse quinto gradu, amitã magnam quarto, & amitam igitur esse potiorem vel ex *l. 2. Cod. de suc. edict.* quæ auunculum magnum præfert propiori sobrino. Itaque in his quæ defunctus acquisiuit, quia mores Galliæ proximum vocant, amita magna propiori sobrino præfertur. In bonis autem quæ à patre habuit, potior est is qui per patrem etiam si remotior sit eo qui per matrem coniunctus est. Et simi-
H liter in bonis maternis præferuntur qui per matrem coniuncti sunt, & hoc est quod dicitur paterna paternis, materna maternis, quod *l. de emancipatis. Cod. de legit. hered.* constitutum cùm esset tantum in fratribus, mores ad omnes cognatos protraxerunt.

CONSVLTATIO XXIIII.

De imputatione in legitimam.

MVtua acceptilatione auia mea & mater inuicem remiserunt quicquid debebat altera alteri, sed quod sibi debebatur mater hac lege fineque, vt, quod etiam agebat auia, id mihi quemadmodum fecit donaret inter viuos, & contemplatione matrimonii. Queritur, an id imputare debeam in legitimam mihi debitam ex bonis matris. Respondi non imputari, quia non venit directò ex donatione matris, sed ex donatione auiæ. Non venit etiam directò ex iudicio matris, sed ex iudicio auiæ, quandoquidem id vltro auia mea dum affectat vt mihi donet optimo iure omnia sua bona, remittit matri obligationem, vt & vicissim mater bona auiæ absoluat omni onere omnique obligatione. Constat autem si quid alieno iudicio obueniat filio, id non imputari in legitimam, veluti ex substitutione, vt si filius patri per fideicommissum substitutus sit, vel ex iure accrescendi, vt si deficiens vsusfructus morte patris aut matris qui fuerit patri & filio relictus accrescat filio quod in vsufructu ideo ponit ita *l. scimus. §. repletionem. C. de inoffic. testamen.* quia non vt vsusfructus, ita proprietas post acquisitionem ius accrescendi admittit. *l. 1. §. penult. D. de vsufru. accresc.* His autem casibus quod erat patris aut matris licet recta transeat in filium, tamen quia alieno iudicio transit, non imputatur in legitimam & multo minus igitur si quod iam amplius non erat in bonis matris, sed in bonis auiæ, vt in specie proposita, transeat in filium non tam matris quàm etiam auiæ iudicio, quæ quicquid gessit cum filia nepotis contemplatione gessit, vt in eum bona sua libera, optimo iure, optima condicione transferret. Etiam illud obseruandum est, imputationem legitimæ non fieri ad iuris stricti rationem, sed ex beneuolentia quadam, siue vt ait d. §. repletionem, humanitatis gratia filiis concedi multa quæ non imputãt in quartam legitimæ portionis, quæ tamen in aliam fortè quartam imputarentur. Præterea etiamsi quis ponat, quod non concedo, id quod mater remisit auiæ vt mihi donaretur, donationem esse matris, non est cur imputari debeat in legitimam. Est enim donatio inter viuos, quam cõstat non imputari in legitimam, nisi hac condicione facta sit vt in legitimam imputetur, *leg. si non mortis. D. de inofficioso testamento, l. si quando. §. & generaliter. Cod. eodem*, hac ratione, quia viuente parente donatio inter viuos bonis eius separata est, & legitima liberis debetur eorum bonorum tantum quæ morientis fuerunt. *l. cum quæritur. Cod. de inofficioso testamento.* qua ratione etiam olim dos, vel donatio propter nuptias non imputabatur in legitimam vt Codex Gregorianus docet, sed hodie imputatur dos & donatio propter nuptias ex constitutionibus. *l. quoniam nouella. Cod. de inofficioso testamento. l. prima, §. quo a nobis. Cod. de rei vxoriæ actione.* quasi scilicet iusta præsumptione hæc videantur liberis dari, hac contemplatione vt cedant in legitimam, & quasi mortis causa. *l. 3. §. pen. D. de bon. lib.* Eandem præsumptionem constitutiones non introduxerunt in absoluta donatione inter viuos: ac proinde in legitimam non imputatur. Ea enim tantum imputari proditum est in legitimam, de quibus specialiter legibus expressum est vt imputentur. *l. penult. Cod. de collat.* quæ definitio summè notanda est. quia valde coarctat imputationes in legitimam. nec enim vult licere nobis interpretationibus nostris aliud quicquã imputare in legitimam quàm quod specialiter legib. expressum est. & hæc tantum legibus inueniantur expressa, hereditas, legatum, fideicõmissum, mortis causa donatio, dos, donatio propter nuptias, casus militiæ pecunia parentis comparatæ, donatio inter viuos facta hac lege vt in quartã imputetur, *l. quoniam. l. omnimodo. l. si quando. §. & generaliter. C. de inoffic. testamen l. Papinianus. §. si quis mortis. l. si non mortis. D. eodem. l. penult. C. de collat.* Donatio igitur inter viuos non ea lege facta, quoniam legibus non est nominatim annumerata his quæ computari debent in legitimam non computabitur. Neque verò etiam si proponatur in hac specie voluntate matris auia mihi donasse inter viuos contracturo matrimonium, & contemplatione mei matrimonii, rectè quis contendat donationem esse propter nuptias vt imputetur in legitimam. nam primùm hodie nulla fit donatio propter nuptias. Est in vsu tantum quædam quæ donationis propter nuptias vicem vel instar obtinet. hæc est illa quæ vulgo Doralitium dicitur, id est, quod morte mariti soluto matrimonio ex bonis eius vxor lucratur, non donatio quæ fit à parente filio ducturo vxorem contemplatione matri-

monii. necessaria verò harum imputent in legitimam. non certè dotalitium, quia non filio conceditur sed vxori eius, & non ex bonis parentis sed ex bonis filii. non etiam quæ à parente in filium confertur contemplatione matrimonii, quia nulla lege specialiter expressum est vt in quartam imputetur. & vt debuit *dicta lege penultima, Cod. de collat. omnibus*, ea tantummodo legitimæ portioni computantur, pro quibus specialiter legibus, vt hoc fieret, expressum est. quæ regula satis euidenter docet quàm non sit temere quiduis imputandum liberis in legitimam, quamque hac in re fauendum in liberis potius exheredatis, vel ex minore parte heredibus institutis quàm aliis heredibus scriptis.

CONSVLTATIO XXV.

De testamentis.

EX facto proponitur Cornelius, cùm haberet quinque filios, ex prima vxore Titium, Gaium, Mæuium; ex secunda Lucium, & Sempronium: eos omnes ex æquo hæredes instituisse & prohibuisse antequam Sempronius minor natu ad annum vicesimum quintum peruenisset, ne bonorum inter eos diuisio fieret, & vt ne eis interim cuiquam, quicquam pignerare, vendere, alienare, aliudve quid facere liceret, hoc nimirum volens bona conseruari fratribus, quos etiam inuitauit & prætulit extraneis post diuisionem, si quid ex sua parte eorum quis pigneraret, vēderet, alienaret. tum post mortem eius priorem Mæuium decessisse intestatum. deinde Gaium facto testamento antequam Sempronius complesset annum vicesimum quintum, in quo herede instituto fratre Titio plerasque legauit reliquis fratribus Sempronio, Lucio, sororibusq., & pauperibus, & amicis, ac domesticis, inter quos etiam actori suo, vel œconomo, eidemque scriptori testamenti. huic testamento subscripsisse tabellionem non testatorem, non testes septem qui adhibiti sunt, quibus etiam heredis nomen enuntiatum non est. eundem tabellionem solùm testamentum obsignasse sigillo suo si credimus, non suo si vni ex testibus potius credimus. de fide testium constare ex actis habitis intercessione œconomi apud magistratum eius loci quo Gaius fato functus est. hinc oriuntur quæstiones multæ: *Prima hæc est*, an propter prohibitionem alienationis in testamento Cornelii testamentum quod Gaius fecit ante legitimam ætatem Sempronii irritum sit. Et quidem si extraneum Gaius testamento heredem instituisset, iure quidem ideo irritum testamentum non fuisset, sed haberent fratres superstites bonorum pro parte Gaii persecutionem iure fideicommissi, quod eiusmodi prohibitio contineat etiam exteri institutionem, *l. peto. §. fratre. D. de legat. 2.* At cùm Titium fratrem heredem instituerit, fauisse voluntati patris, nec necesse habuit reliquos etiam fratres instituere. Satis namque est vnum eligi ex eorum quibus testator consultum voluit, *l. pater. §. qui ædecim. l. a qui complures. D. de leg. 3. l. filius fam. §. penult. D. de legat. 1.* Rursus quamuis ea prohibitione hoc etiam contineri putem, ne quid in exteros legati iure conferatur, *l. si qua prioris. § certum. Cod. de secund. nupt.* fatebor tamen inde cùm Gaii non solùm quatenus fratribus legauit, sed & quatenus sororibus & extraneis, atque ideo eorum legatorum retentionem, aut persecutionem iure fideicommissi ex testamento patris neque Titio heredi neque Lucio & Sempronio legatariis dabo, ne quid faciant contra voluntatem Gaii testatoris ex qua lucrum sentiunt. *l. ex qua persona. D. de diuers. regulis iur.* Mæuio, cui nihil testamento Gaii relictum est, persecutionem darem ex *l. filiusfam. §. cum pater. D. de legat. 1.* si vixisset tempore testamenti: at is iam ante Gaium decesserat intestatus, aliæ tamen sunt causæ ex quibus legata infirmari possunt, vt quod sibi œconomus adscripserit. Id enim constat esse pro non scripto & apud heredem manere. *l. i. D. de his quæ pro non script. hab. l. 3. & 4. C. de his qui sibi adscript.* Et hoc amplius eo nomine œconomum falsi teneri ex Senatusconsulto Liboniano. Puto etiam & dispensationem relictorum legatorum pauperibus, & domesticis, quam sibi ille œconomus adscripsit circumscribendam & in Titium heredem transferendam, quod vel ideo eam videatur œconomus affectasse, quæ res non leuē fraudis suspicionem facit. *l. uxori. §. 1. D. ad leg. Cornel. de fals. l. Ex sententia. D. de testam. tut.* Item quod ab œconomo vetuit rationes exigi ex eodē Senatusconsulto prorsus erit inutile. Quod autem ab Auditio suo hac exceptione accipietur, vt tamen exigantur ab eo reliqua & volumina rationum & si quid dolo malo interuenerit, *l. si quis rationes. l. Aurelio. §. vlt. l. Aureum. §.*

A *Mæuia. D. de lib. leg. l. si seruus vetitus. D. de lega. 1.* Sequitur *secunda quæstio* an Gaii testamentum valeat testamenti vel codicillorum iure. Et quidem quasi per nuncupationem iure factum esse non arbitror, cùm testibus palam non fuerit nomen heredis nuncupatum, nec de herede quicquam ex dictis testium exceptis apud magistratum cognouisse eos constet, quod tamen omnimodo exigitur, *l. heredes. D. qui testam. fac. poss. l. hac consultissima. §. nuncupationem C. de testamen.* Multo minus id quasi ex scripto iure factum defendemus, cùm neque id sua manu scripsisse neque dictasse œconomo testatorem appareat: & vt
B maximè dictauerit œconomo, tamen in eo desideretur subscriptio testatoris, signa & subscriptiones testium, quæ vsque adeò exiguntur, vt pœnam falsi incurrant tabelliones qui secus fecerint, & alii qui conficienda instrumenta procurauerint vt ait *l. iubemus. §. vlt. C. de testa.* Qua ex re falsi etiam aliud argumentum peti in œconomum potest, quo curante, satagente, iubente, neglectis solennitatibus iuris confectum testamentum est. Quod autem proponitur solum tabellionē signasse sigillo suo, an alieno, incertum, si tabellionis signum sufficeret, eo non moueremur, cùm & alieno annulo signari testamentum possit. *§.*
C *possunt, Instit. de testam. ord.* At tabellionis neque signum neque subscriptio sufficit. non est igitur iure factum testamentum. Idem etiam testamentum codicillorum iure non valet. *l. 1. D. de iur. codic. l. ex testamento. C. de fideic.* cùm sit omissa clausula codicillaris & in ipso initio inscribatur à Gaio factum in modum testamenti his verbis. Facio proprio meo motu memoriale in modum testamenti, & vltimæ voluntatis. posset tamen quis hac ratione defendere testamentum quod in eo institutus sit is qui ex No. Iustin. de qua inferius dicetur omnimodo rem ab intestato habiturus est, & ideo legatariis omnibus eum teneri, etiam si
D ab intestato non ex testamento hereditatē vindicarit ex edicto, *Si quis omiss. cau. test.* quod potuerit ex testamento bonorum possessionem secundum tabulas agnoscere *l. postumus. §. 1. D. de inoff. rup. testam.* quod sufficit vt illi edicto locus sit. *l. 2 C si omiss. cau. test.* Et quod colligitur ex *l. si quis testamento. & l. cum pater §. si filius. D. de leg. 2.* legitimum heredem testamento institutum ab intestato vindicata hereditate legatariis non teneri, ita accipiendum est, si neque iure ciuili, neque iure prætorio ex testamento rem obtinere potuerit. At negandum potuisse Titium, de quo quæritur bonorum possessionem secundum tabu-
E las agnoscere, cùm defuerint septē signa quæ iure prætorio exiguntur. *§. non tamen Instit. quibus mod. testam. infir.* vel secundum nuncupationem, cùm nihil sit heredibus palam nuncupatum. itaque ab intestato veniens Titius legatariis respondere nō compellitur. *Tertia quæstio* nihil dubitationis habet. An si iustum est testamētum, contineantur etiam bona feudalia quæ à patre profecta sunt, maximè cùm non extraneum sed fratrem instituerit heredem nec à iure feudorum recesserit. *Quarta quæstio hæc est*, quid sentiendum sit de bonis hypothecatis in Alsatia sitis, vbi iuris communis obseruatur dispositio, an ea loco
F mobilium vel immobilium habenda sint. Significamur quædam esse bona in Alsatia, quæ pignoris iure Cornelius filiique possederint. Ea esse ex bonis constat, *§. sane in hac actione Inst. vi bonorum rapt.* & ex hereditate, *l. & non tantum. D. de pet. hered.* & idcirco venire in familiæ erciscundæ iudicium. *l. si pignore. D. fam. hercisc.* & si solo contineantur immobilibus annumerari cum possessio penes creditorem sit. *l. per seruum in princ. D. de adquir. rer. dom. l. cum fortis. §. vlt. D. de pign. act.* ideoque creditori interdictum vti possidetis dari Accursius recte colligit ex *l. si duo. §. creditores. D. vti poss.* *Quinta quæstio hæc est*, quis iu-
G re ciuili Gaio ab intestato succedat. Et constat ex Nouel. Iustiniani *de here. ab int. ve. venient.* Titium præferri quod sit vtroque parente coniunctus Lucio & Sempronio qui ex patre tantum coniuncti defuncto sunt. *Sexta quæstio.* Cùm hæc sit consuetudo in Austria & Carinthia, vbi bonorum de quibus agitur maior pars exstat, vt in bonis à patre profectis moriente vno ex fratribus ab intestato superstites indistincte succedant, siue ex altero siue ex vtroque parente coniuncti sint, an hic mos sequendus sit. Sic sanè video rem quasi desuetudine abrogata aut nunquā recepta Constitutione Iustinianea restet ius verus, quo fratres in-
H uicem succedant etiamsi non sint omnes eadem matre. *§. 1. Inst. de legit. agnat. success.* Itaque in bonis paternis Mæuio qui prior decessit intestatus ex consuetudine Austriaca successerunt Caius, Titius, Lucius, Sempronius. Caio quoque qui post Mæuium decedit, pro intestato succedunt Lucius, Titius, Sempronius.

Septima

Septima quæstio hæc est, quid sit dicendum de bonis feudalibus A
in Allaria & comitatu Burgundiæ sitis, vbi ius commune serua-
tur. Et ex communi sententia de qua multa Alber. Bru. *tract. de
statutis artic.* 8. in eis bonis Titius Gaio succedit summotis reli-
quis fratribus secundum constitutionem Iustiniani, quæ si vera
est ita fiet, vt Titius Gaio ex parte heres sit iure ciuili Romanorũ,
ex parte iure Austriaco, quod videtur absurdum esse non minus
quàm si quem diceres ex parte Gaii heredem, ex parte bonorum
possessorem, quod nunquam accidit, propterea quod qui voca-
tur ad successionẽ ex asse vel ex parte, in eum assem eamve par-
tem solidam vno iure semper vocatur. non minus quàm si quem B
diceres partim iure testati, partim iure intestati alteri succedere.
quod tamen iidem illi doctores admittunt in specie ea quæ tra-
ctabitur in quæstione decima contra certissima principia iuris,
quibus cauetur, solius militis bonorũ species separari posse si id
ita cauerit. *L. ergo. §. Sed & si miles. D. ad Treb.* & eiusdem vo-
luntate vnum eundemq., vel diuersos ei partim ex testamento,
partim iure legitimo succedere posse, quod in paganis vel milita-
bus iure communi testantibus non fit ad eundem modum, sed
ius testati trahit ad se ius intestati. *l. 1. §. Si ex fundo. D. de hered.
inst.* Sic etiam in proposito ius patriæ defuncti trahet ad se bo- C
na quę sita sunt in peregrino solo, siue ea sint mobilia, siue im-
mobilia, atq; adeo in omnib. bonis ei succedetur iure patriæ suæ.
Patriæ ius in successionibus spectatur. Armenius ante Nouel-
lam Iustiniani, *de Armeniorum successione* quæ adnumeratur
edictis in Græco codice, si intestatus decessisset prælati in eius
successione fuissent iure patrio mares fœminis, qui mos hodieq;
multis in locis viget. Videndum ergo quæ Gaio patria fuerit. Pa-
tria duplex est, vna originis, altera domicilii. Domicilium certũ
non habuit, alioqui domicilii potius locum spectaremus vt in I-
socratis Æginetica. Originis itaque locus spectabitur qui est Au- D
stria: vbi etiam maior bonorum pars existit, & Comitatus, ex
quo Cornelius, heredesq; eius sibi appellationem vsurpant. Ius
itaque Austriæ trahet ad se omnia alia bona mobilia vel immo-
bilia, & ita in simili specie Paulus de Castro ad *l. Si fideicommis-
sum D. de iud.* ius Florentiæ trahit ad prædia quæ sunt extra Flo-
rentiæ territorium. Proinde Gaio quem pro intestato haberi
iam antea definiuimus in omnibus bonis quocunque loco sitis
succedent secundum consuetudinem Austriæ Titius, Lucius,
Sempronius, & hæc fuit opinio Fulgosii in *l. 1. C. de summa tri-
nit.* vt arbitror ex iure. Cæterum, vt dixi, communis doctorum E
opinio separat bona. Quod attinet ad *quæstionem octauam*, an
bona mobilia quæ fuerunt in comitatu Burgundiæ comparata
ex communi fratrum pecunia ad fratres omnes ex æquo perti-
neant, & iure, & omnium doctorum auctoritate ad omnes fra-
tres ex ęquo pertinent secundum consuetudinem Austrię. quo-
niam paterna esse non est dubium quæ communi pecunia a pa-
tre profecta fratres comparant. *l. res quæ. D. de iur. dot.* & mo-
bilia trahi ad ius patrium, veluti vasa, vestes, equos & cetera eius
generis quę præsidii causa, & vt perpetuo ibi sint comparata non
sunt, quę tamen & ipsa ex iure confirmauimus suprà immobilia- F
que omnia patrio iure censeri. Idem eisdem rationibus statuen-
dum (quæ est *quæstio nona*) de pecunia Antuerpiæ apud men-
sam deposita, vt sequatur ius Austriæ. *Decima quæstio* eodem
modo deciditur vt testamentum quod fecit Gaius secundum ius
patrię, regatur non secundum ius eius loci, quo Gaius vita deces-
sit. Ius patriæ in testamentorum solennitatibus spectari probat
apertè *l. si non speciali. C. de testa.* Itemque in apertura testamen-
torum. *l. 2. C. quand. test. aper.* Suæ igitur patriæ & ciuitatis legi-
bus & moribus quisq; testari debet. & deportati ob id testamen-
rum facere non possunt, quod nullius sint certæ ciuitatis ciues vt G
secundum leges ciuitatis suæ testentur. *l. 1. §. si quibus. D. de leg.
3.* Qua ratione & in dedititiis Vlpianus vtitur *lib. regul. tit. de te-
stam.* Itaque testamentum Gaii quod ad quæstionem secundam
ex iure ciuili Romanorum defendi non posse ostendimus, si ita
ferat consuetudo Austriæ, id est, si remittat obseruationem iuris
ciuilis quam in eo desideramus, proculdubio ratum erit. quoniã
satis est testatorem satisfecisse iuri patriæ suæ. & ita mihi ex iure
dicendum videretur, hoc etiam casu nulla distinctione bono-
rum facta. At pleriq. Doctorum tamen in bonis tãtum Austria-
cis seruari testamentũ quod ritè factum sit Austriaco iure, in bo- H
nis reliquis Gaium intestatum dicunt, atque ita efficiunt contra
regulam iuris quę nullam aliam quàm militum voluntatis excep-
tionem admittit, vt idem sit pro parte testatus pro parte inte-
status, in quorum sententiam non nisi ægrè concedimus.

CONSVLTATIO XXVI.

De donationibus.

QVi duos habebat filios in potestate Primum & Secundum,
Primo quasi bene merito donauit primum semissem bo-
norum suorum hoc fine, vt Seiam duceret vxorem & non aliter:
eodemque instrumento donationis insinuandæ procuratores
fecit certos. mox mutata voluntate, nec sibi placere condicio-
nem Seiæ, nec donationem palam exposuit, reuocauit igitur do-
B nationem, cùm tamen per eum ipsum staret quo minus condi-
cio impleretur non per filium. Et reuocationi consensit quidem
filius coram, sed protestatus est seorsum apud acta cogi se patria
potestate. post hęc donationem eandem quam reuocauerat pri-
dem confirmauit pater, ita tamen vt valeret tantummodo in tri-
entem non in semissem, reliquum verò sextantem donauit se-
cundo, & adiecit in infinitum non expressis personis quibus fi-
lios matrimonio iungi vellet se vtrique donare quasi bene meri-
to fauore matrimonii. Tum deinde Primo ducente Semproni-
am consensit pater simul ac confirmauit quę Primo in bonis suis
C iura competebãt ex donatione, vel ex alia causa, ac præterea do-
nauit eidem dimidiam partem domus certæ, quam inquibat,
nondum vlli donauerat, eamque voluntatem suam insinuari se
velle declarauit per eos procuratores, quos reperitur tãtum no-
minasse in prima illa donatione cui iniecta erat condicio ducen-
dæ Seiæ, eodemque die Primum emancipauit. Quæritur hoc
postremo iudicio vtram donationem confirmare voluerit pa-
ter, trientis an semissis. Respondeo cùm in verbis nulla est am-
biguitas non debere admitti quæstionem voluntatis. *l. ille aut il-
le. D. de lega. 3. l. Si alii. D. de vsufruct. lega.* Huius postremi iudi-
D cii verba esse perspicua, quæ retuli, quibus scilicet iura tantum ea
confirmantur quæ Primo in bonis paternis competebant ex do-
nationis causa, non esse igitur quærendum, an voluerit confir-
mare donationem ex qua nullum ius Primo competebat. Por-
rò ex donatione semissis ius Primo competebat pro triente tan-
tum non etiam pro solido, quia scil. fuerat ea donatio postea ad
trientis modum à patre recisa. Igitur hoc tantum egit pater po-
steriore iudicio, vt pro triente eam donationem confirmaret, nõ
pro semisse integro. nam & verisimile non est, vt voluerit pater
eam pro semisse confirmare in fraudem Secundi, quandoqui-
E dem ita cum semissem diuiserat inter Primum & Secundum, vt
Primus haberet trientem, Secundus sextantem concordiæ inter
eos conciliandæ causa, vt est scriptum in instrumento donatio-
nis simul vtrique factæ, quam vtique concordiæ rationem non
temerè videtur dissoluisse. Neque verò potuit etiam Secundo,
quod donauerat adimere tacitè. Longè enim alia ratio est dona-
tionis inter viuos, alia legati & fideicommissi. Hæc adimuntur
tacita voluntate, illa non nisi expressa. Non est autem ambigen-
dum an potuerit pater minuere donationem initio factam Pri-
mo. nam Primus nondum erat emancipatus, & patris qui quid
F filiofamilias donauit voluntas ambulatoria est vsq. ad mortem,
vel vsque ad sibi emancipationem. *l. siue emancipatis. C. de don.
l. donationes. C. de donatio. inter virum & vxor.* adeo vt exem-
plo peculii possit etiam pater donationem in filiumfamilias col-
latam quandoque reuocare vel minuere, *l. donationes. §. pater.
D. de donat.* At si quis obiiciat donationem eam semissis bono-
rum, de qua quæritur, iureiurando firmatam, atque adeo ratam
& vtilẽ esse, vt feruntur opinati Baldus, Decius, Alexãder & alii,
dicã etiam si admisero ratam eam esse, quæ tamen certè rata non
est licet fuerit iureiurando firmata. nec enim iureiurãdo subuer-
G ti potest naturalis ratio, quæ non patitur vt sibi ipsi quis donet v-
tiliter, quæ vna ratio est infirmandæ donationis inter patrem &
filium familias, quia potestas vnius personæ intellectum inducit.
l. 10. D. de opt. leg. Sed & si admisero ratam, vt dixi, esse donatio-
nem eam propter vinculum iurisiurandi, non tamen ideo ade-
mero patri liberam potestatem reuocandæ donationis eius cui
specialiter condicionem iniecit deficiẽte cõdicione, quia & tum
non tam donationem reuocat quàm ius ipsum. Porrò donatio
illa de qua quæritur condicionalis aut perinde vt condicionalis
fuit. nam his verbis, *hoc fine*, vel modus vel condicio significatur.
H & vtriusque idem est effectus, puta ne si vel modo, vel condicio-
ni non pareatur rata sit donatio, quod de simili siue modo siue
condicione ita est proditum. *l. Titio. §. 1. D. de condi. & dem.* &
generaliter in *l. 1. C. de iis quæ sub mod. rel.* & ab ipso quoq; patre
satis expressum illis verbis, *Non aliter*, quibus significat, nõ aliter

se donare quàm si Primus ducat Selam vxorem. vt in *l.1.§ fina. D.de donat* Nec obstat quod per patrem ipsum stetit quominus impleretur condicio. Nam fuit hæc condicio non in filii tantum, sed in patris potestate, propterea quòd nuptiæ desiderant etiam consensum parentum in quorum potestate sunt hi qui coeunt. Non adfero capita legum quæ sunt satis multa, satisq; nota. Apposita igitur condicione potestatiua, id est, quæ fuit in arbitrio patris, manifestum est patrem sibi quoque perseuerãdi aut mutandi voluntatem arbitrium reseruasse, & quod adhibuit consensum Primi ex abundanti est (nam id per se solus suo iure pater efficere potuit) quodque modò vel protestationis colore, vel iure restitutionis in integrum ne is sibi officiat consensus satagit Primus, idem eadem ratione plane pro superuacuo est. Nam & non adhibito consensu Primi res ita se haberet, hoc est, legitima & rata esset reuocatio, vel potius imminutio donationis in eum collatæ. Vnum modò restat tantum quo conatur Primus persuadere postremo iudicio eam donationem in semissem integrum confirmatam, quod in eo iudicio ad eam se omnino refert pater, dum insinuandæ donationis procuratores facit quos nominauerat tantum in prima donatione non in recisione illius. Sed nos nihil eo offendimur. Fatemur enim eosdem procuratores fecisse patrem, fatemur eodem se retulisse quo Primus dicit, id est ad instrumentum primæ donationis, sed quatenus scilicet id instrumentũ valet nõ quatenus recisione posteriori patris infirmatum est. Nam & instrumentum quo semissem donatum Primo pater mutat in triẽtem, refert se ad prius illud instrumentum donationis, id est, confirmat prioris instrumenti donationem pro triente, sextante in secundum translato, ac tandem nouissimo iudicio Primo ducẽte Semproniam eandem ipsam confirmat quatenus ex ea ius Primo competit. pro triẽte igitur tantùm constitutis procuratoribus eisdẽ insinuandi causa Et auget quoq; eam semisse domus certę nondum donato, id est, semisse quem sibi retinuerat. alterum enim semissem tam domus quàm cæterorum bonorum diuiserat inter Primum & Secundum, adeo vt verba illa de semisse domus nondum donato, argumẽtum præbeant certissimum alterius semissis non quidem donati Primo, cum in ea voluntate non perseuerauit, sed semissis donati Primo & Secundo ex inæqualibus partibus. His adiectæ erant pleræque aliæ quæstiones quas idem fecerat consultor mihi. & ad eas respõsa mea. Sed dum incuriosius seruo mea quæ sparsim chartis diuersis exscripseram hac de re, mihi quod datetur publicè superfuere tantum superiora, nec recordor à quo possim reliqua repetere, qui tamen quod recordor ea superiorib. aliquanto meliora vellem habere.

CONSVLTATIO XXVII.

De testamentis.

QVi priori testamento fratrem heredem scripserat, vxorem duxit, & posteriori testamento si filius sibi ex ea nasceretur eum heredẽ instituit ex asse, si filia, eam instituit ex summa certa percipiendi semel tantùm, vt in eodem testamento scriptum est. Nata filia, non filio, quæritur vniuersa defuncti bona vtrum ad fratrem, an ad filiam pertineant Dixi filiam patri ex posteriore testamento heredem esse in assem perinde atque si certę summæ mentionem nõ fecisset pater secundum expeditissimam Sabini sententiam, quam etiam Celsus diuersæ scholæ auctor sequitur. *l. 1. §. Si ex fundo. l. quoties. §. si duo. l. si alterius. D. de hered. instit.* causa testati, vt interpretes aiunt, ad se trahente causam intestati, vt vice versa causa intestati nonnunquam trahit ad se causam testati. *l. penult. D. de iniust. rupt. testamen.* Sed & filiam patruo non obligari iure fideicommissi hereditatis semissem restituere, quæ obligaretur, siquidem cauisset pater posteriori testamento velle se prius testamentum valere. *§. Sed & si quis priore. Instit. quibus mod. testamen. infirm.* quod tamen tantùm abest vt cauerit, vt etiam nominatim in eo scripserit se prius testamentum infirmare (quod in propositione omiseram) nec vllum præterea in eo extat quale exigitur manifestissimum argumentum, id est, sermo euidens nullus, quo à se filiam declaret heredem scribi in certam summam tantùm fratris causa: quòd si extaret, sanè non dubitarem fratri aduersus filiam fideicommissi petitionem dare *d. §. si duo. l. pater. §. 1. de leg. 2.* Nuda illa institutio in certam summã, sicut nec nudũ præceptum non alienandi nulli agnatorum me auctore fideicõmissi petitionẽ dabit. Erit igitur filia heres non quidem partim ex testamento in summam illam, partim ab intestato in reliquum, sed ex testamento in assem, non ipsa ex posteriori in summam eandem, frater ex priori in reliquum. Nam & hoc ius directum non patitur, vt quis duobus testamentis moriatur. *l. vnum. D. qui testam fac. poss.* Sed neque ipsa, vt dixi, iure directo in assem, frater in semissem iure fideicommissi.

CONSVLTATIO XXVIII.

De substitutione precaria.

QVidam duobus exemplaribus vnum testamentum consignauit, nec scitur vtrum prius scripserit vel posterius. Sed in vno heres oneratur fideicommisso restituendæ hereditatis post mortem suam. In altero nullum est ascriptum fideicommissum. Quæritur an mortuo herede instituto à legitimis heredibus fideicommissum peti possit. Respondi si vnum esset exemplare, alterum exemplum, valeret exemplare non exemplum *l. 1. §. sed etsi vnum. D. de bonorum possess. secundum tab.* Sed vtrumque est exemplare, vtrumque authenticum. Item si vnum esset altero posterius valeret posterius *l. 12. §. vlt. de lega. 1.* quasi *ὕστερον ἀμφοῖν*. At non apparet vtrum sit prius vel posterius, quinimò vtrumq; supremum testamentum videtur. *l. 1. §. si quis in duobus. D. de bonor. possess. secundum tabul. l. vlt. D. de his quae test. del.* Item si verum esset vnum, alterum falsum, verum sequeremur: Sed neutrius fides in dubium vocatur. Quamobrem in re tam dubia dixi heredi esse parcendum, vt fideicommisso non teneatur, argum. *l. Sempronius. D. de leg. 2.* Nec nouum hoc esse. nam & alias fauore heredum ne fideicommissis teneantur, disiunctionem pro coniunctione accipi placet. *l. generaliter. in prin. C. de instit. & subst.* & purum sermonem pro condicionali. *d. l. generaliter. §. 1. l. cum antiquissimi. C. de fideic.*

CONSVLTATIO XXIX.

De societate.

PRimus & Secundus pecuniæ certæ siue negotiationis societatem cõtraxerunt quę cùm per primũ administraretur consensu, auctoritate, atq; inde Secundi, ille participem siue socium admisit Tertium, collatis ab eodem in commune quingentis aureis. Egit Tertius communi diuidundo & recepit quingentos aureos sub cautione hac tamen, vt si appareret habita ratione damni facti in societate plus debito eum cepisse quanti ea res esset tantam pecuniam redderet Nunc agit ex ea cautione Secundus & probat damnum fecisse societatem & se indebitum soluisse ex rationibus, non edito libro rationum, & rationibus neque dispunctis siue summatis, neque perfectis. Multa enim eis dicuntur esse subtracta. Inter cætera caput ex rationibus adducit, quo se societati debere ingentem summam Primus scripsit, qui nunc soluendo non est. Quæritur, an idoneę sint probationes quibus Secundus implet intentionem suam? Respondi nõ esse idoneam probationem quæ sumitur ex rationibus, nisi edatur totus liber rationum. Est enim actio pro socio generale iudicium. *l. pro socio. D. pro socio.* & consequenter generalis etiam est actio ex stipulatione interposita propter societatem, argum. *l. si unus. §. qui inuitarum. D. si quis caut.* maxime in hac specie qua agitur de damno pendẽte ex societate, cuius ratio subduci non potest, nisi damno omni deducto. *l. Mutius. D. pro soc.* Et rationibus igitur omnibus diligenter examinatis. Et ita in aliis iudiciis generalibus, veluti tutelę solẽne est totum librum rationum edi. *l. Lucius. §. tutela. de administr. tut.* vt scilicet ex inspectione & examinatione eius constet tam iudici quam aduersario omnis ratio damni & lucri, expensi, & accepti, & totius administrationis, nec videtur edere rationes qui totas non edit, sicut non videtur edere stipulationem qui totam non edit, *l. 1. §. penul. de edend.* Nec quicquam obstat *l. Argentarius. §. 1. eodem titu.* quæ non totum codicem rationum esse edendum ait, sed eam solam partem quæ ad instruendum aliquem pertinet. Nam de argentario loquitur, qui plurium rationes vno libro complexus est, vt non cogatur cuique edere totum librum, sed partem tantum eam quæ ad eum pertineat. Nos loquimur de socio qui rationem tantum societatis libro complexus est, vt non probè agat ex societatis causa, nisi edito toto libro doceat quod intendit. Sed & librum totum edi satis non est, nisi rationes etiam reddantur, aut dispunctæ, aut computatæ proferãtur. Alioquin fidei aut auctoritatis nihil habebunt apud iudicem qui eis rationibus vtitur. Est enim

nim vtique semper necessarium percontari rationes, dispungere, excutere, examinare, vt explorari possit imputationes probe an improbe relatæ, accepta rectè relata sint an non rectè, subtracta sint quædam aut non sint subtracta. *l. si statuliberа. §. vlt. de statulib. l. cum seruus. §. vlt. de condit. & demonst.* quod cum in hac causa factum non fuerit, ac præterea mala fide conscriptas rationes proponatur suppressis in eis rationibus plerisque rebus, merito dicimus nullam rationibus idoneam probationem contineri. Et quod ad allegationem illam facti damni qua potissimum Secundus vtitur, quòd Primus sit non soluendo, qui magnam pecuniam societati debet, dicimus non videri propterea vllum damnum fecisse societatem Primo, cum supersit fideiussor locuples is idem Secundus, qui hac allegatione vtitur. Nec enim eodem priuilegio vti fideiussor potest, vt in id tantum teneatur quod is pro quo fideiussit facere potest & in nihilum si nihil facere possit. *l. verum. §. 1. D. pro socio. l. etsi fideiussor. D. de re iudic.* Habet autem Primus Secundum locupletem fideiussorem, quandoquidem commissa actus administratione Primo, vt propositum est, fidem suam pro eo interposuit & obligauit omnibus qui cum Primo contraherent, ac postea cum Primo, vt proponitur, Tertius contraxit admissus ab eo in societatem, & quamuis Secundus idem sit & socius & fideiussor Primi alterius socij, nec possit periculum omne nominis contracti à Primo ei soli quasi socio reputari, reputabitur tamen pars quasi socio, pars quasi fideiussori, nec videbitur consumptum societati quod alterius socij siue fideiussoris querelam habet, *leg. tutores. §. adolescens. D. de administrat. tutor.* Denique Secundo reputanti periculum nominis facti à Primo in administranda societate, obijci potest vulgaris exceptio, Dolo facis qui petis quod mihi redditurus es. *l. 6. D. de doli excep.* vel quod apud Quintilianum, Idem es reus a quo sim repetiturus si quid tanquam sponsor soluissem.

CONSVLTATIO XXX.

De donationibus inter virum & vxorem.

Vir donauit vxori constante matrimonio certam summam inter viuos, ita vt nullo casu reuocaretur, & e ne quamdiu viueret mulieri eius pecuniæ exactio esset, sed eo demum mortuo in vicem augmenti dotis, & insinuata donatio est. Idem moriens reuocauit testamento generaliter omnes donationes causa mortis & omnes dispositiones. Cùm quæreretur, an his verbis intelligeretur reuocata donatio collata in vxorem. Respondi donationem à viro in vxorem collatam constante matrimonio comparari fideicommisso, vel donationi causa mortis post orationem imperat. Antonini, per quam morte insecuta donatoris nec mutata voluntate ea donatio conualescit, & adeo ex ea detrahitur falcidia, sicut ex fideicommisso, vel ex donatione causa mortis, quæ tamen ex donatione inter viuos non detrahitur. *l. in donationibus. C. ad leg. Falcid.* & in hac etiam specie nominatim donationis exactio collata est in tempus mortis, ergo censetur esse causa mortis. Nec offenderet eo quod instrumento donationis appellatur inter viuos. Nam vt quod donatur causa mortis, ita vt ne vllo casu reuocetur, non est donatio causa mortis. *l. vbi. D. de donat. causa mort.* sic quod donatur inter viuos vt morte demum secuta confirmetur, non est donatio inter viuos. Ex quo efficerem testamento mariti eam donationem reuocatam videri, quo scilicet is palam reuocauit omnes donationes à se factas mortis causa. At in contrariam sententiam me vocat hæc ratio, quod testator eam donationem non habuit numero donationis causa mortis, sed donationis inter viuos, quandoquidem eam instrumento donationis appellauit donationem inter viuos, & ademit sibi eius reuocandi facultatem, quæ clausula etiamsi non ademerit viro eam facultatem (potest enim quælibet donatio in coniugem collata pœnitentia reuocari. *l. cum hic status. D. de donat. inter virum & vxor.*) tamen argumentum præbet facere eum voluisse donatione inter viuos. *d. l. vbi.* Idemque argumentum vt habuerint inter coniuges eam donationem pro donatione inter viuos insecuta insinuatio præbet, quæ in donationibus tantum inter viuos exigitur, non in donationibus causa mortis. *l. vlt. C. de donatio. causa mort.* Itaque qui reuocauit omnes donationes causa mortis, non intelligitur eam reuocasse quam habuit pro donatione inter viuos, quamque donationis inter viuos iure censeri voluit. Nec generalia illa verba, Et alias dispositiones, porrigi possunt ad donationes inter viuos, sed ad similes duntaxat dispositiones quæ ex mortis tempore formam & originem accipiunt, veluti ad epistolam fideicommissariam, aliúdve quod supremæ voluntatis indicium. Et ita fideicommisso generali placet eam donationem non contineri. *l. sequens. D. de legat. 2.* & speciale fideicommissum desiderari. Et specialem simili modo reuocationem igitur. Nam fideicommissum dati ademptio siue reuocatio quædam est, *l. quidam testamento. §. vltim. de leg. 1.* Etiam illud animaduerti donationem qua de agitur factam ea mente vt cederet in vicem augmenti dotis quemadmodum instrumento donationis cautum est, quod quidem augmentum, siue hypobolon, vt Græci vocant, qui eodem iure aliquando vsi sint, in Gallia mores frequentiores morte viri soluto matrimonio mulieri concesserint. Id igitur haberet vxor etiam si id vir vltro in eam non contulisset, vel etiam si id mulierem capere testamento vetuisset, quia plus possunt leges & mores, quàm voluntates defunctorum. *l. nemo de leg. 1.* Quamobrem ita concludo, nec potuisse defunctum reuocare donationem, & vt potuerit euidenter non apparere eum reuocasse donationem, & consequenter vt eleganter scriptum est in *d. l. cum hic status. §. pœnitentiam.* In obscuro procliuiorem esse debere iudicem ad comprobandam donationem.

CONSVLTATIO XXXI.

De substitutionibus fideicommissariis.

Lucius Titius G. Seium filium suum heredem instituit eique si sine liberis vita decederet, pluribus gradibus plures per fideicommissum substituit postumos, scilicet filiam & sororem & agnatos quosdam & vltimo gradu agnatos quoscunque. Et suscepit Seius postea filias duas, quas tamen moriens non nisi ex certis rebus, ex vniuerso extraneos heredes fecit, à quibus modò filiæ vnius pronepos, G. Seij abnepos, L. Titij adnepos hereditatem vindicat quasi fideicommissariæ substitutionis iure comprehensæ testamento L. Titij, & aduersus præscriptionem temporis vtitur beneficio restitutionis in integrum. Quæritur, an sit audiendus. Respondi non esse audiendum, quod neque ex sua persona possit venire substitutionis iure, neque ex persona proauiæ quasi substitutionis iure quod proauiæ competebat in se transmisso. Non ea sua persona, primum quia substituti proponuntur agnati eiusdem familiæ & nominis & qui vtuntur iisdem insignibus, ille verò qui agit, cognatus est non agnatus: deinde quia etiamsi esset agnatus, deficit conditio fideicommissi. nec enim Seius decessit sine heredibus, qui filias duas reliquit, quas etsi non fecerit vniuersales heredes, fecit tamen particulares, & quamuis non fecisset particulares, tamen heredum nomine in hoc conditionis genere liberos intelligeremus. *l. ex facto §. vltimo. D. ad Trebel.* atque etiam exheredatos diceremus extinguere fideicommissum, quia etsi sub heredum nomine, non tamen vt heredes, sed vt liberi in condicione positi sunt, argumen. *l. hac edictali. §. vlt. Cod. de secund. nupt.* Et rursus etiamsi non defecisset conditio fideicommissariæ substitutionis, tamen quia is qui agit L. Titio qui substitutionem fecit, est adnepos, & placet fideicommissarias substitutiones non extendi vltra abnepotem *Nou. de restit. fideicomm.* non esset audiendus. Ex his tribus rationibus abundant sanè duæ posteriores. nam sufficit prima quòd actor cognatus sit non agnatus, & substitutio inuitet solos agnatos vel agnatas. At præterea non potest etiam is qui agit audiri ex persona proauiæ, quia proauia non est substituta in testamento L. Titij, sed in condicione posita tantum, & verius est non esse firmum catholicum Doctorum, quo censent positos in condiciono, esse in dispositione, cùm repugnet *l. Gallus. §. idem credendum. & §. in omnibus. D. de lib. & postum. leg. si quis eum. §. vltim. D. de vulg. substit.* Non offendimur *l. Lucius. D. de hered. instit.* in cuius specie dicimus liberos in condicione positos non quasi testamentarios heredes patruo succedere, sed quasi legitimos, vt *l. si quis ita heres. eodem titul.* Nec *l. 3. §. libertus. D. de bon. lib.* quia & in eius specie filius pro præterito habetur, & ideo quamuis filio defuncto viuo patre testamentum nullum sit iure ciuili. *l. 7. D. de liber. & postum.* tamen ex æquo & bono patronus admittitur a prætore ad bonorum possessionem secundum tabulas. Et alias in hoc genere substitutionum, Si sine liberis decesserit, illi illum substituo, verum est liberis editis extingui substitutionem, non etiam liberos ex ea scriptura ad substitutionem vocari.

CONSVLTATIO XXXII.

De institutione heredis Arriani.

ORthodoxus priore & posteriore testamento beredem scripsit filium Arrianum, legata autem reliquit aliis liberis & generis partim Arrianis, partim orthodoxis, atque etiam posteriore testamento Christi pauperibus, adiecta in vtroque clausula codicillari. Cùm quæreretur de iure testamenó, respondi neutrum testamentum vllo iure valere, id est, neque directo, neque fideicommissi, quod vbique proponatur incapax heres institutus. est enim bæreticus incapax hereditatis & legati & fideicommissi. *l. vltima. Cod. de bæreticis.* consequehter donationis causa mortis, *l. Senatus D. de donatio. cau. mort.* Atque adeo legata etiam bæreticis vno vel altero testamento relicta nec iure fideicommissi valere possunt. At legata relicta orthodoxis posteriore testamento non etiam relicta priore (quòd in legatis & fideicommissis nouissimæ scripturæ obseruandæ sint. *l. 12. §. vltim. de leg. at. 1.*) existimo valere iure fideicommissi propter clausulam codicillarem, & debert ab herede legitimo defuncti. Cùm enim vtrumque testamentum pro non scripto sit, consequens est hereditatem ab intestato pertinere ad eum solum filium filiamve defuncti qui quæve orthodoxus fuerit. *l. cognouimus. C. de bæret. §. si quis de prædictis. 2. Nouel. vt cum de app. cognos. §. vlt. Nouel. de bered. ab intesta. ven. & Nouel. de Samaritanis.* Et hic quidem vel hæc defuncti heres ab intestato, legata præstabit orthodoxis & pauperibus multo magis. Nam & ex testamento imperfecto etiam non adiecta clausula codicillari constat deberi pia legata *cap. relatum. de testam.* Ad hæc quæritur qua via legatarij orthodoxi vti debeant iuris sui persequendi causa. Et certissimum est electionem eis esse vtra malint actione vti in personam ex testamento siue codicillis posterioribus an actione in rem an hypothecaria. *l. 1. C. comm. de leg.* sed non etiam Interdicto vti possidetis. Nam quod moribus Galliæ receptum est vt defuncti possessio confestim seqnatur successorem sine facto, vel adminiculo vllo alio, in successore iuris, id est berede vel bonorum possessore locum habet, non in legatario vel fideicommissario, nisi forte expressim testator voluerit à se protinus ad legatarium possessionem recta via transire, quod expressit in bac specie priore testamento tantùm, non posteriore, ex quo solo legata orthodoxis debentur. Item quæritur, an quod suggestione & bortatu vnius ex testibus posterioris testamenti testator mutarit prius, ea res vitiare possit posterius testamentum. Et respondi satis ipsum vitiari incapacitate heredis scripti simul ac prius testamentum, & suggestionem illam vitiando testaméto non sufficere, quia nec blanditias *l. vlt. C. si quis al. q. test. prob. l. vltim. D. eod.* nec vim, nec dolum, vt in eodem titulo ostenditur, quia scilicet testamentum quidem valet quod quis coactus vel fecit, vel non mutauit, sed ei qui coëgit si eo testamento aliquid relictum sit, denegantur actiones, vel si nibil ei relictum sit illi cuius interest, in eum datur actio in factum, *l. Lucius. §. Sempronia. D. de legat. 2. § si conuictus. Nou. vt cum de app. cog.*

CONSVLTATIO XXXIII.

De donatione inter coniuges, facta contemplatione matrimonij.

QVæ ex primo marito habebat filium vnum, & ex secundo marito alterum, nupsit tertio, eidemq; donauit dimidiam partem bonorum contemplatione matrimonij nulla dote constituta, nullo etiam casu, modo vel côditione donationi adiecta, & vicissim tertius maritus in casum mortis donauit eidẽ mulieri certam summam. ex hoc matrimonio natæ sunt filiæ tres & filius vnus, quibus patri superstitibus eadem mulier nupsit quarto, eique donauit bonorum suorum partem quartam contemplatione matrimonij, & in casum mortis, ac similiter maritus donauit eidem mulieri bonorũ suorum partem quartã, & constante eiusmodi matrimonio vnã ex filiabus tertij matrimonij nuptum collocarũt dote data ex bonis matris non vitrici, qua puella contenta renũnauit vltro cæteris bonis maternis ac deinde mortua est ex iisdem filiabus etiã altera. Tum postea relictis tantũ filiabus duabus & filio ex tertio matrimonio cùm iã decessissent filij ex primo & secundo & superstite quarto marito, mortua muliere. Quæritur quantũ ex bonis eius quartus maritus ferre debeat. Respondeo, quadrantem omnium bonorum quæ mulieris cùm A moreretur fuerunt, pertinere ad quartum maritum iure donationis. nec enim excessisse modum, *l. hac edictali.* cum morienti mulieri non fuerint ex anterioribus nuptiis nisi liberi tres. nam vt in exquirenda quantitate bonorum tempus quo mulier moritur spectari visum est, *Nouel. de nupt. §. quia verò.* ita consequens est in habenda ratione quadrantis donati viro in casum mortis, tempus mortis spectari, sicut fit in ponenda ratione Falcidiæ & legatorum, *leg. non est. leg. ad autem. l. ex asse, leg. in quantitate. l. cum quo. D. ad l. Falc. l. eo tempore. §. si creditor. de peculio.* videlicet vt si tempore mortis supersint quatuor liberi, pertiB neat ad maritum quinta, si tres, vti contigit in bac specie, quarta de qua conuenit. Et quarta quidem bonorum quæ mulier vnquam babuit vsque in diem mortis. nec enim ea minuisse intelligitur donatio semissis ab eadem muliere facta tertio marito, quandoquidem per errorem omissa in ea fuit conditio mortis, quæ fuit expressa in donatione vicissim in eodem instrumento mulieri à viro facta, vt planè liceat dicere manifestam esse volũtatem mutuæ donationis ex vtraq; parte factæ sub eadem condicione, vt *l. cum proponebatur. D. de leg. 2.* vel eo maximè quod cùm sine dote id quo de agitur matrimonium fuerit, videtur ea C donatio vicem subiisse dotis, ac proinde sicut pactioni de dote non repetenda inest bæc condicio, si morte mulieris soluatur matrimonium. *l. si pater. §. 1. l. vt autem. D. de pac. dot.* ita & donationi factæ, ea lege vt nullo casu reuocetur, inesse eandem condicionem videri aio, quod scilicet vice fungatur dotis, quodq́ue, vt initio dixi, par sit & æquabile donationi mariti iniectam condicionem eandem etiam inesse donationi mulieris. *l. vlt §. sin autem donatio. C. de don. ante nupt.* ne alioquin deterioris condicionis sit mulier quàm maritus. quod coniugij societas non patitur. Non vtor eo quòd mulier tempore donationis factæ tertio maD rito duos bãbuerit liberos ex prioribus nuptiis, quia proponitur non bãbuisse eos etiam tempore mortis, quod quidem solum spectari oportere diximus ante, sicut fit in omnibus donationibus, quibus inest casus mortis. *l. an mortis causa. l. non videtur. D. de don. cau. mor.* Et quod attinet ad portionem filiæ quam mater & vitricus, id est, matris quartus maritus nuptum collocauerunt ex bonis matris constituta dote & filia renunciante cæteris bonis, non potest ea proficere vitrico vlla ratione, sed accrescit fratribus, quandoquidem frater vel soror qui quæve renuntiauit bonis patris vel matris, ceteris fratribus partem non facit. E *l. filio in princ. l. quis repudiantis. l. si ponas. §. vlt. D. de inoffic. test.* Denique in bonis quæ mulier babuit tempore mortis liberi qui bonis non renunciauerũt, habituri sunt dodrantem iure hereditatis, quartus maritus quadrantem tantum iure donationis.

CONSVLTATIO XXXIIII.

De hereditate restituenda vni ex liberis.

QVidam vxorem heredem instituit, eiusqoe fidei commisit vt cùm moreretur, vel cùm ipsa vellet, hereditatem restiF tueret vni ex filiis suis, itque nominaret testatori beredem Gaium in primis filium suum, & post Gaium Mariam, post Mariam Annam, post Annam Titiam. (bi erant testatori filij testamenti tempore) vel aliis filiis qui post testamentum nascerentur, maribus scilicet potius quàm fœminis & idoneis potius quàm non idoneis electione vxoris. Quòd si vxor neminem liberorum nominaret testatori hereden, ipse sibi nominauit heredẽ supra dictum Gaium, & post Gaium alios mares qui modò bene & sapienter vitam viuere instituissent, & post mares fœminas natu maiores ac deinde natu minores. probibuit autem vxorem & alios G substitutos vlla Falcidiæ retractione vti. Nulli nati sunt liberi post testamentum, & mortuus est testator superstitibus filio vno & filiabus tribus, quibus initio testamenti à matre hereditatis fideicommissum reliquerat, & filio quidem superuixit mater, superuixere filiæ. Quæritur, an mater teneatur nominare Mariam. Respondeo teneri, nec debere quæri de eo quod manifesta verba testatoris definiuere satis, *l. ille aut ille. §. vlt. D. de legat. 3.* Quæritur an possit præferre Annam vel Titiam. Respondi non posse, nisi velit contumax videri & irreligiosa. Nec enim electionem ei defunctus dedit, sed ordinem quem in scriptura tenuit, H eum fecit substitutioni, vt a simili specie Papinianus respondit, *l. cum pater. §. penult. de leg. 2.* boc est, vxori substituit Gaium, Gaio Mariam, Mariæ Annam, Annæ Titiam. Quem ordinem etiam remota nominatione matris omnímodo obseruari voluit, qui tamen nõ obseruaretur si matris electio esset, sed matre non eligente

eligente omnibus liberis esset fideicommissi petitio, *l. si quis Titio. §. vlt. l. vnum ex familia. §. sed si vno. de leg. 2. l. Labeo. §. vlt. de statu lib.* nec moueor eo quod testamento comprehensum est electione matris hereditatem restitui vni ex filiis. nam hoc primum de filiis tantum scriptum est qui post testamentum nascerentur, non de iam natis: deinde ea electionẽ eò pertinet vt præferat si malit fœminas maribus, vel minores natu maioribus. contra legem defuncti, sed vt æstimet qui sint digni vel idonei, quia ex parte plena etiam & libera matri electio nõ datur, sed pro boni viri arbitratu, *l. fideicommissa. §. sic fideicommissum de leg. 3.* Species autem proposita est de liberis, qui iam nati erant tempore testamenti, quiq; idonei sunt omnes. Et idonei porrò sunt non ij tantùm qui bene meriti sunt, sed & ij qui malè meriti non sunt, *l. cum pater §. rogo. de legat. 2.* Ad hæc quæritur, si electio esset matris, quod tamen in hac specie non admittimus, an electa vna filia liceret matri variare & eligere alterum? Licere respondeo, liceret. quia nõ tam videretur elegisse quàm destinasse, *l. vnum ex familia §. 1. & § rogo. l. cum pater. §. a filia. de legat. 2.* quandoquidem electio collata esset in tempus mortis matris his verbis, *cum moreretur*. Igitur omne spatium vitæ liberũ esse matri ad eligendum & ambulatoriam voluntatem eius vsque ad mortem, & præproperam electionem pro destinatione esse non pro electione certa. dies fideicommissi est incertus. Et quæ igitur ante eum diem quasi electio fit, est incerta, ac reuocari potest. vel etiam quia collata esset electio in tempus quo vellet mater his verbis, cùm ipsa vellet, vel cùm ipsa voluerit, vel quandoque voluerit, vel cùm volet. nihil enim interest, *l. cum pater. §. rogo. leg. vxorem. §. Scæuola. de legat. 3.* Quia ea verba tractum temporis habent & extenduntur vsque ad supremum exitum heredis, *l. fideicommissa. § si fideicommissum. eodem titul.* pœnitentia igitur admittenda est, *l. filij ad Tertyl.* Cæterùm vt dixi, nihil attinebat hac de re quærere in hac specie, in qua electio nulla fuit matris. nec enim nominatio est electio, si præscribas nominatori quem nominet. imò nec nominatio propriè. videris enim nominare tu ipse, non is cui nominandi honorem defers, vt Accurs. scripsit rectè in *l. Institutio talis ff. de condit. Institut.* Rursus quæritur, an tot sint substitutiones, quot sunt liberi. At iam respondi suprà, dum dixi ordinem scripturæ factum substitutioni, exemplo *l. cum pater. §. penult. de leg. 2.* Et ex verbis tais colligitur hanc fuisse mentem defuncti, dum vetat detrahi Falcidiam à matre & à substitutis. Item quæritur, an si moriatur Maria post restitutam hereditatem, liberi ab ea relicti excludant materteram? Quid ni verò? Cùm & liberos eius qui oneratus esset fideicommisso Papinianus introduxerit excludere patruum, *l. cum auus. de condit. & demonst.* etiam nõ positos in condicione. Postremò quæritur an quemadmodum mater non potest detrahere Falcidiam, non possit etiam filia cui hereditatem restitutit. Respondeo perspicua esse verba defuncti vetantis detrahere Falcidiam matrem & substitutos. Et detractis his verbis, iuris certissimi est fideicommissarios non vti commodo legis Falcidiæ. *l. 1. §. denique. & §. seq. l. si patroni. §. qui fideicommissariam ad Trebell. l. ex Falcidia. §. vltim. ad l. Falcid. l. coheredi. §. quod si heredem. de vulg. substit.*

CONSVLTATIO XXXV.

De liberis in condicione positis.

NObilis Franciscus satisfecit filiabus quàm minimo potuit, ac deinde postumum heredem instituit, & si postumus nõ nasceretur, Henricum filium fratris, eiq; si sine liberis masculis decederet, per fideicommissum substituit alterum filium fratris, Henrici fratrem, prohibita detractione quartæ Trebellianæ: nõ nato postumo, Hẽricus heres extitit, ex eo nati & progenito sunt filij, nepotes, pronepotes, abnepotes. Quæritur, an liberi Henrici qui sunt in condicione, sint etiam in dispositione, adeò vt Henrico videantur substituti filij, & filiis nepotes, nepotibus pronepotes, pronepotibus abnepotes. Respondi, si suffragetur coniectura voluntatis Henrici liberos positos in cõdicione esse in dispositione & substitutos videri. Nam in causa substitutionis fideicommissariæ coniectura voluntatis sufficit etiam si verba non solliciant. *l. cum proponebatur. de legat. 2.* Coniecturã autem voluntatis quasi quæstionem facti esse in æstimatione iudicis. *l. voluntatis. Cod. de fideic. l. ex verbis. C. de don. inter vir. & vxor.* Nec vnam tamen contentum esse eum debere, cõcurrant plures necesse est, antequã quicquam ex eis constituere rectè possit: ne sub potestate iurisdictionis vel speciei quaq; prima oblata volũtatis er-

A ret perniciosissimè. vt in *l. librorum. §. quod tamen. de legat. 3.* sub chartarũ nomine libros legatos videri prudentes coniectant tribus argumentis, quòd dixerit testator chartas vniuersas, quòd nullas alias chartas quàm libros habuerit, quòd studiosus studioso ita legauerit. Ac similiter *l. prædiis. §. balneas. eod. titul.* non ex vna, sed ex pluribus coniecturis colligitur legato domus balneas contineri quæ publicè præberi solebant. In proposita quoq; specie ratione & recta ad veritatem coniectamus voluisse testatorem inuitare liberos Henrici, & in infinitum, quod filiabus suis veluti quadam sexus prærogatiua prætulerit filiũ fratris, & quod
B adiecerit liberis in condicione positis hanc qualitatẽ, liberis masculis, quæ affectionis cuiusdam præcipuæ & enixæ erga masculos præclarum argumentum est. Item quòd vt proponitur, eius familiæ consuetudo hæc fuerit seruata ab anterioribus & posterioribus, id est, qui ante quiq; post testatorẽ fuerunt, vt vocarent mares in infinitum. Consuetudo patris si coniecturam facit summam, *l. si seruus. §. vlt. de leg. 1. l. nummis. de leg. 3.* Et consuetudo familiæ igitur, ac tenor qui perseuerauit in eadem domo semper. Et est singularis locus de obseruanda consuetudine domus in *l. dominus. §. testamento. de pec. leg.* Non est etiam leuis ea coniectu-
C ra quæ ex condicione testatoris sumi potest, puta quod nobilis fuerit. Nam rectè Acc. *d. l. ex facto. §. quis rogatus ad Trebel* scribente Vlp. de quibus liberis testator senserit, ex dignitate & condicione testatoris sumi, notat inter cetera obseruandum esse nobilis is fuerit, nec ne, quod scilicet soleant nobiles de iustis liberis sentire, non de naturalibus & de maribus potius quàm feminis, propterea quod feminæ non propagant familiæ nomen, cuius nobiles plerunque studiosissimi sunt. Non malè etiam quis hoc argumento vtitur, quod cùm non expressa condicio, si sine liberis decesserit, tacitè intelligatur, *l. cum auus. D. de condic. &*
D *demon. leg. generaliter. §. vlt. C. de inst. & subst.* si ea exprimatur, ne frustra sit expressa, magis sit vt per eam dicamus liberos inuitari, quæ ratio & si per se sola minus mouet, turba tamen valet, id est concurrentibus multis aliis coniecturis. Liberis autem inuitatis in causa substitutionum siue restitutionum, constat comprehẽdi liberos in infinitum, *l. iubemus §. pen. C. ad Treb. d. l. generaliter. §. vlt.* quamuis hodie ea infinitas sit coarctata ad quartum gradum ex *No. de rest. fid.* in quo gradu sunt abnepotes, quorum is est hæc de quã scribimus. Deficientibus superioribus coniecturis negarem & pernegarem eos qui sunt in condicione esse in
E dispositione ex *l. Gallus. §. idem respondendum. & §. in omnibus. de lib. & post. & l. si quis cum de vulg. subst. leg. ex facto. §. ex facto. ad Trebel. l. filius fam. §. cum quis. de legat. 1.* nec offenderet *l. Lucius. ff. de her. inst.* in cuius specie liberi qui sunt in condicione patruo succedunt, non ex dispositione patrui, sed ex lege ab intestato, vt in *l. si quis ita. eo. tit.* Ceterùm existentibus coniecturis liberos mares qui sunt in condicione facilè concederem esse in dispositione, & per fideicommissum substitutos videri non tam ex condicione scilicet, quàm ex aliis coniecturis voluntatis defuncti, & consequenter dicerẽ liberos Henrici filij fratris testatoris posi-
F tos in cõdicione, neq; posse vti deductione eius quartæ, quę vulgo naturæ vocatur, quia non debetur iis qui sunt ex transuerso, ac ne fratribus quidem consanguineis, nisi turpibus personis heredib. institutis, *l. fratres. C. de inoffi. test.* neq; deductione quartæ Trebellianæ, quia ea soli heredes instituti vtuntur, non fideicommissarij. *l. 1. §. denique. & §. seq. l. si patroni. § qui fideicommissariam. ad Trebell. l. ex Falcid. §. 1. ad l. Falcid. l. coheredi. §. quod si coheredem. de vulg. subst.* nec ex persona quidem Hẽrici heredis instituti, qui possit videri ideò non distraxisse eam quartam, aut nõ detraxisse pro modo eius quartæ vt liberi sui detraherẽt, sicut
G in specie *l. 1. §. inde Neratius. ad Treb.* quia nec Henricus ipse eam quartã detrahere potuit: fuit enim prohibitus à testatore q erat fratris filius, non filius suus. nã filio suo non posse interdici deductione quartæ Trebellianæ contendunt quidã: quod tamen ego non admitto. Nam Trebelliana hodie filio debetur vt extraneo cuilibet, nõ vt filio nimirũ habenti supra Trebellianam aliã portionem, siue quartam iure filij iureq; naturæ secundum ius Canonicum, quo filio rogato restituere hereditatem duæ Falcidiæ dantur. Nam si iure ciuili vnam tãtum Falcidiam ei dederis, fatebor liberalissimè eam neq; nouo neq; antiquo iure iussu patris in-
H hiberi posse. Nec moueor *l. si vt allegas. C. ad l. Falcid. l. filium. Cod. fam. ercisc. §. sed quia. Instit. de fideic. her.* nam ij omnes loci de iure ciuili sunt, quo filius nunquam plus habuit vna Falcidia, siue eam desideraret iure naturæ, siue ex lege Falcidia, siue ex S. C. Trebelliano, quam vtique semper detrahebat vt filius, non vt

extraneus quoquo iure detraheret, & Nou. *de hered. & Falcid.* quæ heredi Falcidiam auferri permittit iussu testatoris, de extraneo herede loquitur non de filio. Nihil etiam moueor *l. iubemus. C. ad Trebel.* nam & similiter si filio vnam tantùm Falcidiam dederis, quod certè iure ciuili verius est, dicam nec posse patrem filio Falcidiam vel Trebellianam prohibere, nec quæ est sententia *d. l. iubemus.* non prohibita hac vel illa, posse patrem cogere filium vt in eam imputet fructus non deminutis rebus hereditariis. Idem igitur esse statuit *d. l. iubemus.* siue Falcidia velit vti filius siue Trebelliana, & sicio omni iure, vt opinor, eadem ratio est Falcidiæ & Trebellianæ, etiam in quæstione imputationum, si rectè legatur & intelligatur *l. in quartam. D. ad l. Falcid.* vt constat ex *l. filium. C. famil. ercisc. l. in ratione. §. tametsi. D. ad leg. Falcid.* At cum iure canonico duabus Falcidiis filius vtitur, vnam quasi filius detrahit, alteram quasi extraneus ex S. C. Trebelliano. Consequens igitur est, & consentaneum vt hanc quidem prohiberi possit quam detrahit vt extraneus, vel iuberi ne in eam imputet fructus, non illa vel in illa. Eodem tempore qui me de his quæ supra scripta sunt consulebant quærebant, essetne legitima, quæ vulgò naturæ vocatur quasi debita κατὰ φύσιν, vt ait *Nouel. 1.* vel Trebelliana vel Falcidia, detrahenda ex vnate, an ex singulis rebus hereditariis. Et respondebam inter heredem & legatarios dari arbitrum legis Falcidiæ qui ex bono & æquo æstimet, quemadmodum cuique satisfieri oporteat *l. si debitor. l. cum Titio. D. ad leg. Falcid.* vel diuidi hereditatem inter heredem scriptum & fideicommissarium vtili iudicio familiæ erciscundæ, *l. sed & eius rei. §. 1. l. si ex asse. D. famil. ercisc.* quod est bonæ fidei. In bonæ fidei iudiciis & in legatis ac fideicommissis liberam potestatem permitti iudici ex bono & æquo æstimandi quemadmodum vnicuique satisfieri oporteat. *§. in bonæ fidei. Instit. de act. l. 3. C. in quibus caus. in int. rest.* Ideoque ipsum iudicem æstimaturum quarta ex certis rebus an ex singulis deducenda sit. Aliquando enim deduci eam ex singulis, vt *l. Plautius. D. ad leg. Falcid. l. debitor. §. 1. de pignor. actio.* Aliquando ex vna re, vt in specie *l. plane. & l. sequen. §. si soluis. l. si ex pluribus. l. ex asse. l. si fundus mihi legetur. ad leg. Falcid. l. 5. de legat. 1.* prout is elegerit qui deductione vtitur, vel iudex æstimauerit, aut necessaria aliqua causa coegerit, vt fit in legato partitionis. *l. non amplius. §. vltim. & l. seq. de legat. 1.* Commodius autem plerumque est Falcidiam detrahi ex vniuerso non ex singulis rebus. Et in ambiguis igitur sequenda potius hæc diuisio est arg. *l. Cum Stichus. de sol.* vt necessarias impensas in dotem factas videmus deduci ex vniuersitate, non ex singulis corporibus. *l. 1. de dote prælega. l. dote. D. de ritu nupt. l. si is qui Stichum. §. quod dicitur. D. de iur. dot.*

CONSVLTATIO XXXVI.

De testamentis.

Miles quidam testamento iure perfecto Titium fratrem suum heredem scripsit, deinde in aduersa valetudine moribundus fessa & propemodum amissa voce interrogatus coram testibus septem, an Caium alterum fratrem suum sibi ex asse heredem esse vellet, respondit vno verbo, Ita, & modò porrecta manu, modò eadem manu apprehenso Caio, his signis quod voce non poterat, expressit. Quæritur, an ruptum sit testamentum prius. Respondi perfectum testamentum non rumpi imperfecto. *l. hac consultissima. §. si quis autem. C. de testamen. l. 2. D. de iniust. rupt. & irr. testam.* Et posterius esse imperfectum multis rationibus. Qui testes sunt adhibiti non fuere à testatore accersiti, conuocati, rogati. Quod tamen etiam in testamentis militum exigitur omnimodo. *l. diuus. D. de testament. milit. authent. rogati. C. de testib.* Et non vsus est testator vel tribus illis verbis, quibus posse quem testari per nuncupationem proditum est, *l. 1. §. hæc autem. D. de hered. instit.* Caius heres esto, quæ omnimodò aut sanè his similia in testamentis exiguntur (tolluntur enim tantùm formulæ non verba, *l. quoniam. Cod. de testamen.*) sed interrogatus an Caium sibi heredem esse vellet, respondit, Ita, & voce quidem summissa ac fessa. Quod non est satis, nam si in fideicommissis non est satis defunctum tribiem dixisse μάλιστα, quod pertinet est atque, Ita, in specie *l. Pamphilo. §. propositum. de lega. 3.* nisi concurrant & aliæ coniecturæ voluntatis, vt putà in eadem specie, quod in discrimine vitæ constitutus per infirmitatem, quasi ad supremam voluntatem rogauerit & conuocauerit amicos, & quod dixerit Caio se velle certa quædam prædia relinquere quæ nominauit, & quod ea omnia sciente eo Caius testatione complexus est. Si inquam, in fideicommissis non sufficit vnica illa vox μάλιστα, & in testamentis multò minus, nec quod signa etiam quædam adhibita proponuntur, quicquam facit. Nec enim vnquam fuit auditum heredem nuncupari nutu, vel quo alio gestu, quamuis non inficier id in fideicommissis esse receptum relicto extra testamentum, vt nutu relictum valeat, *l. & in epistola. C. de fideicomm. l. nutu. de legat. 3.* Et in assignatione liberti, *l. 1. § assignare. D. de assignat. libert.* quæ neque legatum neq. fideicommissum est, *l. 7. eodem* in testamento non est receptum. Et quod ait *l. quoties §. si quis nomen. D. de hered. instit.* valere institutionem si quis nomen heredis non dixerit, si modò eum indubitabili signo demonstrauerit, quòd penè nihil à nomine distet, non de signo loquitur quod tacitè homines dant vel manu, vel capite, vel oculis, sed de eo quod ore loquentis datur demonstratione quæ nominis vice fungatur, vt ait *l. certũ. D. de reb. cred.* quæ à Græcis dicitur Antonomasiam. Et eodẽ sensu signa Lucianus *de Astrologia* illo loco ἐν γὰρ σήματα αὐτὰ ὀνομάζει. Et præterea si probemus sententiã Bartoli in *l. 1. C. de summ. trinit. & fid. cathol.* quam pleriq. omnes approbant & sequuntur hodie, debuit eius municipij morem obseruare in testamento faciendo testator, in quo testamentum fecit, & in quo mox etiam vita defunctus est. Et hos mores eius municipij in quo testatus est esse proponebatur, ne aliter valeret testamentum quam si esset nuncupatum præsente tabellione, qui tamen nullus interfuerat. Nec rursus potest defendi testamentum quasi iure militari factum, quod si esset rumperet sanè superius iure perfectum, *l. 2. D. de iniust. rupt. testamen.* nec enim aliter à milite facta testamenta iure militari sustinentur, quàm si facta sint in ipsa expeditione, *l. penult. D. de testamen. milit.* Is de quo agitur non fuit in expeditione, sed in aliis locis. Non potest igitur illius testamentum censeri iure militari. Nihil moueor fessa & languenti voce, cùm nec feminei & balbutienti lingua moueatur imperator in *l. quoniam. Cod. de testamen.* Sed adeò moueor superioribus argumentis, vt & secundum id quod est scriptum in *l. Diuus. D. de milita. testamen.* nullorum magis interesse concludam, quàm ipsorum militum, ne eiusmodi testamenta admittantur. Alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent qui adfirmarent interrogatum aliquem an heredem, quem visum eis sit, sibi esse vellet, respondisse, Maximè, verbo huic etiam addidisse gestum aliquem, & per hoc vera iudicia subuerterentur.

CONSVLTATIO XXXVII.

De fideicommissis.

Vxorem heredem instituisti & rogasti vt secum educaret neptem quam habebat per fratrem, eamque imbueret religione orthodoxa, & eidem post mortem suam restitueret hereditatem, si modo & parentes eius nepris resipiscerent & redirent ad ecclesiam orthodoxam, vel si ea neptis sine liberis decederet, vt similiter secum educaret nepotem quem habebat per eundem fratrem & imbueret religione eadem, eique post mortem suam hereditatem restitueret. Ac rursus si is nepos iuuenis adhuc & cælebs vita decederet, rogasti eam vt hereditatem restitueret L. Titio, quem & sub eadem condicione nepoti substituisti, si vxori nepos superuiueret. Quæritur, an quæ non fuit in personam nepotis repetita condicio, si pater & mater redirent ad ecclesiam orthodoxam, intelligatur repetita. Et puto cùm in eius persona sit nominatim repetitum, vt imbuatur religione eadem, & id tacito intellectu repetitum videri, vt ita demum perueniat ad fideicommissum, si parentes eius ad ecclesiam reuersi fuerint. nam mens & finis testatoris hæc est, ne ad vllum quàm orthodoxum bona sua perueniant, aut ex bonis suis emolumentum vllum. Et perueniret vtique emolumentum vsusfructus ad patrem nepotis non orthodoxum, si non intelligeretur condicio repetita. Et in his quæstionibus ex voluntate testatoris capiendæ sunt coniecturæ. hæ efficiunt vt condicio imposita legatario ab instituto, videatur etiam repetita à substituto, *leg. cum pater. §. ab instituto. de legat. 2.* vt posita condicio in institutione, videatur repetita in legato, *l. vlt. §. vlt. de dol. except. l. cum seruus. de condi. instit.* vt posita in legato, videatur repetita in translatione legati, *l. legatum sub condicione. de condic. & demonstrat.* Efficient & hic vt condicio adscripta primo gradu substitutionis intelligatur repetita secundo. nec mouemur *leg. sub condicione. de heredib. instituen.* quæ negat condi-

condicionem adscriptam institutn, & in substituto repetitam videri. nam verum id quidem est stricta ratione, & obtinebit, si coniectura voluntatis aliud non suadeat. Sed in specie proposite non est de coniectura quæ suadeat aliud. Ac præterea licet verum sit condicionem impositam instituto non videre impositam substituto, non continuo etiam verum est condicionem impositam primo substituto, non videri impositam secundo. Nam substitutioni imponitur potiùs quàm substituto, quæ est eadem tam in secundo quàm in primo. maior autem separatio maiusq; discrimen est inter institutionem & substitutionem. Rursus quæritur, an si neque neptis neque nepos perueniant ad fideicommissum, ex substitutione vocetur L. Titius. Respondi manifestissimum esse nō in hunc tantum casum substitutum esse L. Titium si fideicommissaria hereditas ad eum non peruenirer, & moreretur iuuenis ac cœlebs, sed etiam in illum si fideicōmissaria hereditas ad eum non perueniret. nam quod in directis substitutionibus receptum est, vt vnus casus ducatur ad alium. *l. iam hoc iure. De vulg. subst* & in fideicommissarus obtinet multo magis, quæ sustinentur & inducuntur sæpe sola voluntatis coniectura, etiam nullo casu expresso, *l. cum proponebatur l Titia. 1. §. vltim. de leg. 2.* nec adeò pendent ex verbis, vt etiam vbi verba aperta sunt, non possunt non admittere quæstionem voluntatis *l cum virum. C. de fideicommiss.* Et ob id *l. quisquis. de lega 3.* cùm esset legatum & fideicommissum Iurisconsultus non satis babet probare verba esse perspicua, sed probat etiam suffragari voluntatem. At, vt dixi antè, è contrario voluntas sola sufficit, etiam si desint verba.

CONSVLTATIO XXXVIII.

De euictionibus.

QVædam sunt hodie & fuere olim militiæ & officia quæ interdicto emi & vendi potuerunt, veluti officium adiutoris quæstoris *Nouell. trigesimaquinta.* & silentiarij. *l. 30. §. vltim. Cod. de inoffic. testamen.* Sed & ex eo genere fuisse puteo tribunatus, & præposituras numerorum, præposituras castrorum quod hæc beneficia leges permiserunt dare modò magistrum militum, modò quæstorem palatij. *l. 1. & 2. Cod. de offic. quæstor.* nec enim alio fine id permiserunt, quàm vt ex eis quæstum facerent, sicut & quod datur fisci patronis vt aliquot & ipsi nominent, & promoueant domesticos equitum & peditum, vel tribunos, Notarios, vel etiam afficiant illustrium titulo honorario. *l. restituenda. C. de aduoc. diuers. iudic.* eò pertinet vt & ipsi parent sibi inde quæstum aliquem, puta ex venditione officiorum aut dignitatem huiusmodi. Et ita hodie constat pleraque officia eorum qui quæstori parent (is vulgò dicitur Cancellarius) & præposituras castrorum licito vendi potuisse semper. His cognitis, quod ex facto mihi proponitur accipe. Cecidit quidam præpositura castrorum, eam impetrauit alius à moderatore prouinciæ cui dandæ vacantis præposituræ ius erat, & mox vendidit alteri, & partem pretij accepit, tum ablata emptori præpositura est, nouo quodam beneficio principis restituto in integrum eius militiæ possessore primo, qui ea ceciderat. Quæritur, an venditor residuam quantitatē pretij petere possit, an emptori teneatur nomine euictionis. Dixi venditori esse actionem ex vendito residui pretij nomine, emptori non esse ex empto euictionis nomine: quod, vt in persimili specie eleganter respondit Paulus in *l. Lucius. D. de euict.* futuri casus euictionis post venditionem & traditionem ad venditorem non pertineant. Futuros casus dicit & inopinatos scilicet, qualis est publicatio & adsignatio prædiorum facta militibus pro emerito in *d. l. Lucius.* Et eiusdem generis est restitutio principis, quæ non fit ex causis restitutionum solemnibus & iure receptis, sed nouo beneficio, noua liberalitate principis. Hæc si non esset inopinata & insperata deportatio nō perimeret ius patriæ potestatis, propter spem restitutionis. *§. cum autem. Institut. quibus modis ius pot. sol. l. vlt. Cod. de sent. pass.* sicut propter spem postliminij cuiusdam non perimit eandem potestatem, & cetera iura ciuium, sed suspendit: nam postliminium ex iure gentium est, quo certius nullum est magis. Restitutionis quoque in integrum quæ promittitur edicto Prætoris, ius certum est, qua de causa restituto in integrum minore xxv. ann. si ei cui vendidi res euincatur, teneor non directa quidem, sed vtili actione de euictione *l. minor. de euictio.* nec enim hic casus nouus & inopinatus est. Restitutio quæ fit sponte principis, nec sine iniuria possessoris, planè noua & inopinata res est, & eleganter in *l. si per imprudentiam. eod. titul.* Iniuriam quæ emptori fit, venditorem non debere contingere & *l. exceptione. D. de fideiuss.* Iniuriam quæ cui facta est, penes eum manere æquius esse quàm ad alium transferri. Confirmatur etiam hoc *l. 1. de pericu. & commod. rei vend.* quæ venditorem ait ex his tantùm causis teneri quæ ex præcedenti tempore causam euictionis parant. Confirmatur & argum. *l. 1. § fin. magistratus. de magist. con. l. 2. § fisco. de admin. rer. ad ciuit. pert.* Possum & aliis argumentis vti. Si emptori dederis in specie proposita actionem de euictione, non dederis vtique directam, sed vtilem, id est, restitutoriam, argum. *d. l. minor.* Non possis autem nec restitutoriam, quia euentus damni fortuitus restitutionem non indulget, *l. verum. §. sciendum. D. de minor.* Et æquius est imputari emptori cur temerè ad eam emptionem accesserit, cur non prospexerit id euenire posse, vt *l. 9. §. pen. locat.* Possit aliud existimans æquum existimare. Sed hoc est æquius. Obtineat igitur *l. si seruus communis. §. quod verò. D. de furt.* Quantum à iure scripto recedimus, tantum ab æquitate recedimus. Et in quæstionibus de æquitate nisi hæreamus iuri scripto, plerunque sub auctoritate iuris scientiæ perniciosè erramus. *l. si seruum. §. sequitur D. de verb. obligatio.*

CONSVLTATIO XXXIX.

De condicione cœlibatus.

PAter filiam impuberem heredem instituit si non nuberet ante annum vicesimum, & post annum vicesimum si nubat arbitratu tutorum, quæsitum est an eæ condiciones puellæ remittendæ sint. Dixi remittendas quasi repugnantes vtilitati publicæ, & nuptiis impedimentum inferentes, *l. 2. § tractari. D. ad S. C. Tertyl.* Atque ideo filiam hereditate non excludi etiam si cui honestè nupserit intra annū vicesimum: nam & iniuria prohibet pater nuptias, *l. qui liberos de ritu nuptia.* Et non minus prohibet iniuria si intra diem certum prohibeat, quàm si in perpetuū. *l intestato. § sed si intra tempus. D. de suis & legit. her.* Et constat etiam sine arbitrio tutorum nubentem ad hereditatem peruenire posse, ne quid omnino nuptiis impedimentum inferatur, *l. cum tale. § si arbitratu. de condit. & dem.* nam & aliàs ad tutoris vel curatoris officium non pertinet nubat pupilla, an non, *l. sciendum. de rit. nupt. l. in copulandis. C. de nuptiis.*

CONSVLTATIO XL.

De portionibus coheredum.

TItius heres esto ex semisse, filij fratris & filij sororis heredes sunto æquis partibus ex altero semisse. Filij fratris sunt tres, filius sororis vnus. Titius viuo testatore decessit. Quæritur, Titij huius semis pro qua parte adcrescat filius fratris & sororis. Et constat adcrescere pro parte hereditaria. *l. 66. de hered. institu. l. vnica. § in his itaque. C. de cadu. toll.* quod & Accurs. respondet in *l. 1. C quam non per. par.* pro virili igitur. Nam vt alterum semissem ex quo sunt instituti diuidunt in quatuor partes, quod adiecerit testator, æquis partibus. *l. interdum. in princ. de here. instit.* sic & semissem Titij diuidunt in partes quatuor. Atq. ita totius assis, quot sunt heredum personæ, tot fiunt partes.

CONSVLTATIO XLI.

De constitutione regia, quæ vetat testamento dari quicquam tutori, & curatori.

COnstitutio est regia, quæ vetat testamento minoris xxv. ann. quicquam dari tutori vel curatori directo, vel per interpositam personam: minor testamento sororem heredem scripsit, eiq; si sine liberis decederet verbis precariis substituit vxorem curatoris eandemq; amitam suam. Quæritur an mortua sorore sine liberis, amitæ eidemq. vxori curatoris competat fideicommissi persecutio. Respondi, competere. Eam constitutionem pugnare cum iure ciuili. hoc enim iure minori licet curatorem heredē instituere, vel etiam eum qui eius tutelam administrauerit, *l. Aurel. in § eum qui tutel. in de liber. lega.* Quo adeunte, ratio tutelæ vel curæ confunditur: nec quod possit tutore aut curatore compellente minori inuito extorqueri testamentum in rem ipsius tutoris vel curatoris, ideò cohibenda est libertas testandi, cùm satis sit legibus prospectum aduersus eos qui quē testari & sibi hereditatem relinquere coegerunt, erepta heredi-

tate quasi indignis, si apparuerit vim aut dolum interuenisse, *l. 1. C. si quis aliq. test. prob.* Constitutio igitur illa quasi aduersa iuri strictius accipienda est, nec porrigenda ad filios tutoris vel curatoris emancipatos, nec ad vxorem & multo minus ad vxorē quę amita testatoris fuit. & quæ non instituta, sed substituta proponitur. Constitutio ea est Francisci primi & Henrici filij, cui similis exiit alia eodem tempore Caroli V. Imperatoris, quæ filiis quoque tutoris vel curatoris donari vetat, quòd de filiusfam. accipiendum opinor, propterea quòd patri acquiritur emolumentum vsusfructus. Vxori tutoris vel curatoris dari nō vetat. Et vitrico quoq; donari vetat, & concubinę eius. quod etiam est contra ius: vxori vitrici donari non vetat cùm mater sit donatoris.

CONSVLTATIO XLII.

An nepotum appellatione, contineantur pronepotes.

Filij appellatione non continetur nepos. *l. 6. de testa. tuto.* nisi aliud suaserit voluntas euidens defuncti, vel præsumptio & interpretatio iusta, vt *l. S.C. D. de rit. nupt. l. iusta. D. de verb. signif. l. pen. C. ad Maced.* nec nepotis igitur appellatione cōtinetur pronepos, & sic deinceps. Testatores leges ipsas imitantur. Leges liberorum appellatione vtuntur quotiens quid vniuerso generi præstitum volunt, filiorum quotiens filiis solis, nepotum quotiens nepotib. solis, *l. liberorum §. 1. de verb. signif.* Idem est testatorum vsus. Eadem igitur ratio filiorum fratris vel sororis de quibus interrogor, quos in vsu vocamus nepotes, vt Accius *l. 2. C. de suc. ed.* Spartianus nepotes per fratrem. Ouidius nepotes à fratre, nisi pro nepos malis, tuus, quod in veteribus legi, illo versu, *Ab Ænea qui tibi fratre tuus:* Si quid ergo hodie nepotibus legetur, id est filiis fratrum, idem etiam nepotibus fratrum non debetur, vel eo maximè quod nec sequens gradus in vsu pronepotum nomen sibi vindicauerit vnquam.

CONSVLTATIO XLIII.

De donationibus.

Filiafam. bona aduentitia patri absenti & ignoranti donauit inter viuos, eiq; si sine liberis moreretur substituit amitam. Insinuationi donationis interfuit amita, non pater: nihil etiam egit pater quo pateret approbare eum, & amplecti donationem à filia factam. Idem filiæ superuixit. Quæritur postea mortuo patre sine liberis, an amita ad ea bona iure donationis siue substitutionis peruenire possit. Respondi non posse. Nec enim bona aduentitia filium fam. alienare posse citra voluntatem patris, *l. vlt. §. filius. C. de bon. quæ lib. adq.* etiam si pleno iure pertineant ad filium *l. Imperator. D. ad Trebel.* Coercendos esse iuueniles calores, & coercendas maximè donationes iuuenum. Ea igitur bona morte filiæ patri obuenisse iure peculij. & morte patris, heredibus patris, non amitæ donationis iure. Si donationem ratam fecisset pater in se collatam quam etiam mors confirmauerat, dicerem substitutioni locum fore. Sed nihil ponitur egisse pater quo possit videri gratum & ratum habuisse. Et donatio quæ fit absenti non aliter valet quàm si liberalitatem agnouerit, *l. absenti. de donatio.* Nec enim est donatio sine acceptione, & rectè in illum locum Comici, Dos est x. talenta. Accipio, vetus Interpres, Nisi, inquit, dixisset, Accipio, dos non esset. Datio enim ab acceptione confirmatur, nec potest videri datum id quod non est acceptum. Et hodie quia exemplo emptionis venditionis donatio solo consensu perficitur, non re, vt olim, etiam non videtur perfecta antequam donatarius eam habuerit gratam, excepto casu comprehenso Græca constit. *l. 15. C. de sacros. eccles.* fauore ecclesiæ.

CONSVLTATIO XLIIII.

De donationibus.

Filiafam patris voluntate donat filiæ suæ mortis causa semissem bonorum, & alterum semissem patri ea lege, vt ea eo dotem sorori constituat, filiæ superuixit pater, & legem donationis impleuit, dote constituta alteri filię, sorori donatricis. Quęritur, an valeat donatio collata in patrem. Respōdi valere. Nam vt patris donatio in filiamfam. collata, confirmatur morte patris. *l. donationem. 1. C. de donat. inter vir. & vxor.* ita æquum est filiafam. donationem collatam in patrem confirmari morte filiæ. Nec quicquam obesse quod volūtate patris donauerit ipsi patri, cùm nec aliter possit valere donatio quàm si voluerit donatarius, & donationem agnouerit. Nec enim donatur inuito, *l. hoc iure. §. non potest de donatio.* Et voluntas separanda est ab auctoritate. Auctoritas interponitur in ipso negotio, non post transactum negotium, nec per nuntium, aut per epistolam, *l. si quis mihi bona. §. iussum. de acquir. hered. l. obligari. §. tutor. De auctore tutor. l. 1. §. vltim. De tutelis.* Voluntas etiam post finitum negotium per ratihabitionem. *l. 3. § sed si mutuum. De in rem verso. l. 2. §. vltim. solu. matrim.* & actu quolibet sine verbis. *l. 5. D. rem ratam hab.* Et auctor in rem suam nemo esse potest. *l. 1. De auctoritat. tuto.* Velle & consentire in rem suam quis non potest? Et in donationibus factis à filiafamil. voluntatem patris tantùm exigit, *l. vltim. §. filius. C. de bonis qua lib.* Scio quid in hanc rem scripserit Guido Papa, *quæst.* CCAXIII. Sed abutitur auctoritatis nomine, vbi voluntas non auctoritas patris legibus exigitur. Et idem etiam falsò præcedere debere consensum patris filio donante mortis causa allata. *l. filiusfamilias. §. pars. De donationib.* quæ nihil tale exprimit, sed voluntatem tantùm requirit. Voluntas autem etiam quæ sequitur ratihabitio est, *d. §. sed si mutua. l. si fundus. §. 1. D. de pignor. l. Pompon. §. vltim. D. de procur. l. 9. §. pen. D. de donatio. l. vlt. C. ad S.C. Macedon.*

CONSVLTATIO XLV.

De testamento cæci, & legatis.

COEcus testamentum fecit & tabulario scribendum dedit coram testibus septem, qui nomen quidem suum adscripsere, non tamen signauere, & adiecit testator, si qua in re iure deficeretur testamentum, velle se quasi codicillos id valere, vel quasi donationem causa mortis. Quæritur, vtrū valeat iure testamenti, an iure codicillorum, an iure donationis causa mortis. Et constat non iure testamenti, quia neque id signauere testes, *leg. ad testium §. si quis ex testibus. D. qui testamentum facere poss.* nec subscripsere vti oportet, puta hoc modo. Lucius Titius subscripsi, & G. Sei testamentum obsignaui, *l. penult. D. eodem.* non valere etiam iure codicillorum. Nam & in codicillis à cæco confectis subscriptiones & signa testium exiguntur. *l. hac consultissima. C. eodem.* à qua tamen nonnihil recedit Leonis philosophi *Nouella* LXIX. Puto etiam non valere iure donationis causa mortis. Nam cùm ad instar codicillorum redigantur donationes causa mortis, atque ad instar vltimæ voluntatis, vt cùm quinque testes in eis requirantur, sicut in codicillis. *l. vlt. C. de donat. caus. mortis.* consequens est etiam, vt quæ in codicillis cæci testium signa exiguntur, eadem exigantur in epistolis, quæ imitationes sunt codicillorum. *l. 1. § sancimus. C. de l. at. libert. toll.* Et in donationibus causa mortis, quæ & ipsæ codicillos imitantur, & vltimas voluntates. Non possis etiam hac ratione vti, vt probes donationem causa mortis non valere, quòd viuo donatore agnita non fuerit à donatario. nam cùm à morte tantùm donatoris perfici videatur. *l. non videtur. D. de donationib. causa mortis.* nec viuo donatore initium accipere in persona donatarij *l. Seia. eodem.* consequens est vt antequam mors insequatur, nec repudiari, nec agnosci possit, aut debeat exemplo legatorum, quibus comparari donationes causa mortis nemo ambigit. Ad hæc quęrebatur qua actione ius suum persequi debeant heredes legitimi, si eius de quo quæritur vltima voluntas, vt diximus, nullo iure subsistat. Et constat de possessione eius competere interdictum, quorum bonorum, agnita bonorum possessione vnde legitimi, & de iure ciuilem aut prætoriam hereditatis petitionem. Idem qui superiorem speciem proposuerat, & nos de sequenti consulebat. Quidam Lucio Titio legauit mediam partem bonorum quæ habebat in finibus & in territorio vici cuiusdam locisq; vicinis, quæ modò essent intra fines supradictos, simul & quæ ea eorundem bonorum causa sibi iura & actiones competerent, vel competituræ essent. Et quærebat, an quæ bona is habuit in confinio quę non sunt in finib. illius vici, legato contineantur. Respondi contineri, maximè quod proponeret testatorem ea bona rationibus intulisse simul cum prædiis constitutis intra fines supradictos. *l. prædiis. §. Titio & §. sequen. & §. vlt. de leg. 3.* & sub eodē colono possedisse: ac præterea simul ea cum ceteris bonis ad eū peruenisse & hereditate matris, vt nec separasse ea moriens voluisse videatur. Et idem in simili specie respondit Scæuola, *l. patronus. §. Sempronia. eod. tit.* Nec igitur quicquam officit quod adiecit, quæ modo essent intra fines supradictos, nam error in ea adiectione est, aut repetitio superuacua, quæ non potest efficere, vt bona in confinio posita, quæ pa-

lam

lam legauit, legato non contineantur, licet in eiusdem vici finibus non fuerint. Et postremo quærebat idem, an huic legatario deberentur reliqua colonorum. Et respondebam appellatione iurium & actionum etiam reliquationes contineri, & vt in *l. prædia. §. ad fin. de instr. vel instru. leg.* In huiusmodi scriptura posse responderi, hoc solùm esse quærendum an manifestè probetur reliqua colonorum legatario dari noluisse. Nam hoc nisi probetur, non possunt non legatario deberi.

CONSVLTATIO XLVI.

An substitutus substituto, sit substitutus instituto.

SOror instituta per fideicommissum, Primo & Secundo fratribus suis, si vterque sine liberis maribus decederet, priusquã condicio substitutionis existeret, superstite Secundo, vita decessit, post decessit etiam Secundus sine liberis. Hereditatem vindicat altera soror Secundi ab intestato. Contradicit filius vnus sororis substitutæ, quòd in ea hereditate is matri substitutus fuisset prohibita quartæ deductione, quem ex filiis suis defuncti nepotibus eligeret & se illa moriens elegisset. Quæritur, ad quem pertineat hereditas. Respondi pertinere ad filium sororis substitutæ, hac ratione, quia si directa substitutione substitutus substituto, intelligitur substitutus instituto, *l. coheredi. in princ. de vulg. subst.* Et fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas potissimùm spectatur, *l. heredes. §. cum ita. D. ad Trebellia.* quæ vtique hæc fuit, vt deficiente sorore substituta non ad alteram sororem, sed ad filium substitutum bona peruenirent, quem ipsa eligeret. Nec arbitror prematuram aut nullam fuisse electionem, quòd eum elegerit antequam ex substitutione delata sibi hereditas esset, cùm is quem elegit sit ex numero illorum qui etiam malè facta electione simul ad fideicõmissum inuitantur, argum. *l. cum pater. §. a filia. de lega. 2. l. vnum. §. rogo. l. cum pater. §. hereditatem. 1. de legat. 2.*

CONSVLTATIO XLVII.

De pactis dotalibus.

PActo dotali conuenit inter virum & vxorem, vt dimidia pars bonorum viri pertineret ad filium marem qui ex eo matrimonio prior nasceretur, vel quem ipse vir eligeret, & deficiente mare ad filiam maiorem natu innuptam. natæ sunt ex eo matrimonio filiæ duæ, filii nulli. Illas pater nuptũ locauit dote constituta & sub lege ne quid amplius à se peterent. Post obiit pater superstite filia vtraq., vna & ea quidem maiore natu nupta adhuc marito suo, altera vidua. Quæritur, an earum vlli & cui dimidia pars bonorum debeatur, de qua instrumento dotali conuenerat inter coniuges vt cederet filio vel filiæ natu maiori innuptæ. Respondi nulli deberi, non maiori filiæ, quia innuptæ pars ea dimidia pacto dotali excepta proponitur. Et nupta hęc est. non minori, quia nupsit semel & à patre dotem accepit. Et innuptam accipimus pro virgine, vt in epistolis Pauli pleriq; innuptam accipiunt, atque ita separari eam à vidua putant. Et si mentem inspiciamus contrahentium, hæc planè fuit, vt dotis causa non nuptæ & indotatæ puellæ ea pars bonorum reseruaretur. Hæc dotata est & nupta fuit. neque igitur ex verbis neque ex mente vlla earum admitti ad petitionem dimidiæ potest. neque verò hoc nouum est, vt non nuptam interpretemur cœlibem, quæ nec primas nuptias experta sit, cùm & nupta intelligatur de primis nuptiis, non de secundis. *l. cum pater. §. pater. de legat. 2. l. bones §. 1. de verborum significatio.* Fateor ambiguam esse vocem, vt viduæ: nam vidua & non nupta dicitur tam quæ virũ habuit, quàm quæ non habuit. *l. malum. §. viduam. De verbor. significat.* Sed capta coniectura ex mente contrahentium, vt diximus, non nuptam videntur appellasse indotatam & virginem. Et ita censeo.

CONSVLTATIO XLVIII.

De rescindenda transactione.

GRassante graui pestilentia in ciuitate, quidam in cõtrahendo matrimonio euocatis testib. & tabellione qui rei gerendæ superessent, contulit in medium duo millia quæ vxori dedit, confitenti se accepisse, eaque de re confectum instrumẽtum est, cui tamen testes signa sua non apposuerunt. Iidem coniuges fecère donationem mutuam, ita scilicet vt qui eorum superuiue-

A ret ferret mille ex defuncti bonis: donatio non fuit insinuata. Post verò mortua est mulier intestata. Frater vindicat hereditatem proximitatis iure à marito possessore. Maritus rationẽ prius haberi desiderat supradictarum summarum, & aliarum quarundam sibi ab vxore debitarum, ac præterea de testamento vxoris, quod tamen nullũ fecerat, sermones iactat hos ferè, quid agas, aut quo te vertas si me ab ipsa ostendero testamento heredem scriptum. Ac tandem frater vel territus testamenti iactantia, vel summarum quæ petebantur quantitate, vel qua alia ratione ita transegit cum marito, vt apud eum bona sororis remanerẽt cum
B omnibus oneribus hereditariis, eaque lege vt euictionis nomine non teneretur, modò certis pensionibus præstaret ei maritus mille octingenta, ex qua summa cùm aliquot pensiones tulisset frater, pœnitentia actus, cœpit agere de rescindenda transactione, dolum ei dedisse causam, fraudem iresse magnam pro locupletissima hereditate tantùm mille & octingentis in contentionem deductis, donationem qua fretus maritus petit mille, non fuisse insinuatam, collationẽ duorum mille fuisse imaginariam, & instrumentum de ea conscriptum destitui signaculis testium. Quæritur, an iustum sit desideriũ fratris? Dicebam genere trans-
C actionis venditionem hereditatis contractam videri. Huius rei argumentum pręberè quod cauerint vt maritus quasi emptor omnia onera hereditaria sustineret: & quod solemne est in venditione hereditatis. *l. 2. in princ. de hered. vend. l. 1. C. de euict.* vt frater quasi venditor non teneretur de euictione. Item quod summa mille & octingentorum de qua conuenit, congruum sit pretium hereditatis, si vt ex testium productionibus liquet, bonorum quæ fuerunt tempore mortis, quantitas ineatur ex fide, nec sit locus remedio, *l. 2. & 8. C. de rescin. vend.* Quo etiam fretus venditor perperam desideraret venditionem rescindi. nam
D emptor supplere potest quod iusto pretio deest. Atque ideo ex ea causa venditio non omnino rescinditur, *l. 1. §. si quis in fraudem. D. si quid in fraud. patr.* Quin etiam putem, sicut vendita hereditate non admodum requiritur quanta sit hereditas, quoniam etiam si sit permodica, venditio valet, *l. qui filiusfamil. in fin. de hered. vend.* ita nec admodum requiri quantum sit pretium. Et frustrà igitur conferri quantitatem pretii cum quantitate hereditatis. Pręterea non est nouum transactionis verbo venditionem significari, cum æstimatione facta, quam constat similẽ esse emptioni, *l. 3. pro empt.* scribat Paulus. *l. eius rei. D. de rei vindic.*
E transegisse actorem videri cum aduersario, & decidisse eo pretio quod ipse constituit iurando in litẽ. Ac proinde æstimatio, id est, venditio, litis transactio est. Et contra litis transactio, qua modò rem de qua agitur cedat actor accepta certa summa, venditio rei est. Deniq., in proposito rectè dixeris litis æstimationem factam bona retinente possessore, & pecuniam accipiente petitore: ac iuri reique ita gestæ valdè congruere pactionem illam ne petitor de euictione teneatur. Nec enim petitor possessori cauere de euictione cogitur eius rei nomine cuius æstimationem recipit, quia sibi imputare possessor debet qui rem non restituit, *l. ex diuerso. §. penult. de rei vind. l. si pro fund. C. de transactio.* Quod
F autem ex diuersa parte dicitur, dolum dedisse causam transactioni, hoc ego ex ipso facto arguere nullo modo possum. Arguitur dolus ex calliditate atque insidiis manifestis, *l. 8. C. de rescinden. venditio. l. dolum. C. de dolo.* nullas in hoc negotio animaduerto insidias manifestas. Si persuasisse maritum fratri doceres vxorem testatam decessisse, vel vltrò iurando, vel quadam alia fallacia, persuasionem illam dolum esse confiterer. *l. si quis affirmauerit. §. 1. l. seruus. §. vltim. l. si legatarius. l. cum à te. l. cum quis. Digest. de dolo.* Si iactasse tantùm obiter de testamento mentionem nec in eo perstitisse, ex eo solo, doli argumentum non
G ducam. Et placet valdè quod ait *l. & eleganter. §. vltim. De dolo.* Non teneri de dolo eum qui affirmauit idoneum esse eum cui pecunia credebatur: nec nisi ex magna & euidenti calliditate de dolo actionem dari: & quod *l. interpositas. C. de transaction.* ad dolum arguendum, qualitatem causæ principalis non sufficere: vt putà si adeò perspicuum & euidens fuerit ius actoris, quod in hac specie accidit, vt non debuerit de eo transigere. Rursus quod tentarunt, donationem mutuam non valere propter defectum insinuationis, non admitto. Nam effectu fuisse eam donationem causa mortis ex eo apparet quod fiat ei qui superuixerit. *§.*
H *s. Institut. De donationib.* nec me mouet quod in instrumento appelletur inter viuos, scientem quod de testatoribus ait *l. non aliter. §. vltim. de legat. 3.* idem euenire contrahentibus & tabellionibus, vt plerunque abusiuè loquantur, nec propriis no-

luminibus atque vocabulis semper vtantur, & euentum effectúmque rei quæ agitur spectari tutius esse arbitror. Ad hæc quod fides abrogatur instrumento quo duo millia vxori adsignata & adscripta continentur, ob signa testium quæ omissa sunt contra constitutionem Regis, eo satis excusari factum opinor, quòd res sit gesta pestis tempore, quo à contrectatione calami & chartæ, contagionis malum iure meritóque testes hutrent, aut etiam ipse tabellio veretur ne id mali sibi importet, si roget signa à singulis. Quæ ratio contagionis etiam efficit, vt necesse non sit testes vno eodemque tempore adhiberi, etiam si id alias negotium quod geritur exigat: vt si testamentum fiat, & hoc tantum repetio non efficere contagionis metum, ne adsit legitimus testium numerus. Denique hoc solum non remittere: cetera igitur solemnia remittere. *l. casus. C. de testam.* Et, vt tandem concludam, non esse aio causam cur frater maior viginti quinque annis iuris vtriusque Doctor, & qui transactionem confirmauit, pactis postea pensionibus aliquot acceptis, eam rescindi postulet, aut si de rescissione nihil doleat maturus, in eius esse arbitrio, vt solutis his quæ sibi deberi intendit ea bonis defunctæ, quæque ipsi fratri transactionis nomine dedit, hereditatem fratri restituat, atque ita vtriusque consensu transactio rescindatur. *l. si diuersa. C. de transactionib.* Nec enim si tatam manere velit transactionem, recte desiderat data vel debita reddi sibi. *l. cum proponas. C. eodem. l. penult. D. eodem.*

CONSVLTATIO XLIX.

De militari testamento.

QVi se à milite heredem nuncupatum esse ait, producit testes sea coram tabellione, & septimum coram iudice. Dixi nullam esse productionem testium sea, nam fieri apud iudicem debet, non apud tabellionem *l. nullum. Cod. de testamen.* & iudici probandum, *l. quingenta. D. de probationib. l. 3. C. de condictio. ob turpem caus.* non tabellioni. Sola testatio priuata fidem non facit. *l. 3. C. de testib. l. 5. C. de probatio.* & priuata est, quæ fit sine iudice. Quod autem quæritur, an non aliter valeat, testamentum iure militari quàm si fiat in procinctu. Respondeo, etiam si non fiat in procinctu testamentum valere iure militari, modo fiat in expeditione, in castris, in statiuis. Alioquin nihil distaret paganus à milite. Nam & a pagano in procinctu, in acie, in bellico quoquo modo factum testamentum valet, *l. vltim. D. de testam. milit.* ratione pari, quod tunc temporis sit propè apud quemlibet intermortua memoria legum & ceterarum disciplinarum. Xenophon, [Greek text, illegible]. Ergo qui in expeditione testatur miles, in castris, in fossato, vt loquuntur, imo & qui in hybernis, vt meum iudiciũ est, in statiuis, in præsidiis iure militari testamentum facere potest: ac proinde non est necesse vt adhibeat legitimum numerum testium, vt est in principio tituli *de militari testamento, in Institut.* vbi & vnum testem sufficere Theophilus noster scripsit. Et quidem nullum testem necessariò requiro, ac satis esse opinor si aliis probationibus legitimis constare possit de voluntate militis. Nam *l. Lucius. D. de militari testamento.* non testes exigit, sed legitimas probationes, quarum plura sunt genera: nec ex §. 1. *Institut. De testamen. milit.* puto rectè quosdam sedes interpretari statiua, & malim, ædes, vt nominatim in *l. vlt. Cod. de restitut. militum,* Basilica pro in sedibus habent [Greek text, illegible], aut certè idem est, In sedibus, & In ædibus. vt *l. 2. Cod. Theodos. de dom. & prot. l. vlt. Cod. de postlim. & redemp. ab host.* & quod sedes sedeta. Theophilus interpretatur, siue sedeta eaponas fossata, vt Suidas, id est, castra siue statiua, vt *l. 18. Cod. de episcop. audien.* falsum est, non posse militem in statiuis vel castris iure militari testari.

CONSVLTATIO L.

De Substitutionibus.

IOannes heredem sibi instituit Franciscum filium Lodouici fratris, & liberos eius masculos. Et si Franciscus vel liberi eius masculi, vel deinceps in infinitum liberi liberorum eius masculi in pupillari ætate, aut quandocunque morerentur sine liberis masculis, eis substituit extraneos quosdam nominis & familiæ alterius, & ab eis quædam legauit. Franciscus heres extitit patri & patruo, & mortuus est relictis duobus liberis masculis Ioanne &

A Guillelmo, qui & patri suo Francisco heredes extiterunt. Post hic Ioannes vita decessit relictis quatuor liberis masculis, Francisco, Felice, Alexãdro, Guillelmo, qui deinde mortui sunt omnes sine liberis, excepto Francisco, qui reliquit liberos mares Alexandrum, Iacobum & alios, & testamento heredem reliquit vxorem, cui deinde supradicti liberi successerunt. Alexander & Guillelmus testati esse non proponuntur. Felix testamento vxorem suam heredem scripsit quo iure possidet hodie portionem bonorum Felicis. Guillelmus autem frater Ioannis mortuus est, instituto filio suo Acacio, eíque substituta filia sorore Acacii: post
B Acacius mortuus est instituto herede filio sororis sibi substitutę, qui eo iure gerit se pro herede hodie in portione bonorum quæ fuit Guillelmi, aut eo infante, mater. Quæritur, An aduersus vxorem Felicis, & aduersus filium sororis Acacii, matrémque eius liberis Francisci posterioris, iure substitutionis competat petitio hereditatis. Dicebam, Ioannem à quo cœpit sermo, [illegible] quæstiu omnis, videri substitutioni imposuisse ordinẽ temporę, vt in specie *l. cum pater. §. penultim. De legat. 2.* Et Francisco filio fratris substituisse liberos eius masculos, non etiam eos in eandem hereditatem coniunxisse. Nam dixit quidem hoc mo-
C do: Heredem instituo Franciscũ & liberos eius masculos quod videtur esse perinde ac si dixisset, cum liberis eius masculis, quo casu coniuncti re & verbis inter se pater & liberi sunt. *l. si quis Attio & l. sequenti. De vsufructu adcrescen. l. vlt. C. de impub. & aliis substitut.* Sed magis est vt coniunctionem illam pro disiunctione accipiamus, vt sæpè fit in legibus testamentisque, quod sequentia verba quibus disiunctio exprimitur, euidenter demonstrant, Et si Franciscus, vel liberi eius masculi. Ex qua clausula etiam apparet testatorem voluisse plures gradus substitutionis
D facere. Disiungere igitur non coniungere, & eadem clausula repetitur in legato feminis relicto à substitutis extraneis, videlicet, si Franciscus vel liberi eius masculi, vel liberi liberorum decederent sine liberis masculis. Et ne dixeris quòd Francisco nondũ liberi vlli essent, substitutionem esse pro nõ scripta, nam & nondum concepti instituuntur rectè. *l. placet. de liber. & posthu.* Et mortui tantùm institutio est pro non scripta *l. penul. De his quæ pro non scriptis hab.* non etiam nascituri, eius qui desiit esse in rerum natura, non eius qui possit venire in rerum naturam. Denique sic statuebam ex eo testamento Francisco substitutos esse
E eius liberos, Ioannem ac Guillelmum. Ac rursus Ioanni ac Guillelmo eorum liberos, Ioanni putà Franciscum, Felicem, Alexandrum, Guillelmum, & Guillelmo fratri Ioannis Acacium, ac postremò liberis his Ioannis Guillelmique substitutos esse liberos eorum masculos. Nam inter liberos masculos in infinitum substitutiu facta videtur, *l. heredes. § vlti. ad Trebellia.* Et extranei substituti tantùm esse vltimo moriẽti sine liberis masculis. *l. pen. C. de impub. & aliis substit.* Et licet sit facta substitutiu in infinitum, nihil tamen accidit in hac specie contra modum lege constitutum. *Nouel. de restitut. fidei.* & Constitutione regia nec enim dum substitutio excessit quartum gradum, sed consistit ter-
F tio. Nec rursus post pubertatẽ quasi à pagano factam substitutionem verbis directis negandum est eam valere iure fideicommissi ex *l. verbis. de vulgar. substitut.* & argumento militis à quo solo facta substitutio puberi verbis directis valet iure fideicommissi. *l. centurio eod. l. precibus. C. eod.* Nam vsus est verbis communibus, quæ aptari tam ad directam quàm ad precariam substitutionem possunt. Vt enim substituo est verbum commune, ita instituo vel heredem facio. *Lex facta. in princip. ad Treb.* Et rursus verbum Substituo est commune, siue exprimatur siue in-
G telligatur. Quid enim refert? Imò & ex directa scriptura Vlp. *sub. reg.* scribit plerisque hanc fuisse improbatam, heredem instituo *tit. 21.* quasi ambigua scilicet & ancipiti. Hoc quoque testatorem voluisse, vt substituti omni genere substituti essent, perspicuè demonstrat clausula codicillaris adscripta testamẽto, quæ etiã verba directa substitutionum vt pro precariis accipiãtur semper efficit *l. coheredi. §. cum filio. de vulgar. substit.* Itemque quod omnibus liberis masculis interdicit detractione quartæ Trebellianicæ, cui tantum locus est in fideicommissaria substitutione. Et quod etiam nominatim id fideicommissum appellat illo loco te-
H stamenti, Si non valet vt ordinauit, rogauit sibi venientes ab intestato, vt fideicommissum hãc suam voluntatem impleant. Ergo iure substitutionis precariæ Franciscus filius Ioannis vocabitur in locum fratrum Felicis, Alexandri, Guillelmi, & in patruelis Acacii, qui mortui proponuntur esse sine liberis masculis, vel Francisco [illegible] eodem iure sanè vocabuntur liberi Fran-

Francisci, Alexander, Iacobus & si qui sint alii, in portionem bonorum quæ contigit patruo vel patruis, & in eam quæ contigit propiori sobrino Acacio, bonorum, inquam, quæ obuenerunt à Ioanne illo primo substitutionum auctore, nulla deducta quarta Trebelliana vel legitima, quoniam omnem deductionẽ prohibuit testamento vt potuit, & legitima nulla debetur cognatis venientibus à latere. Ideoque retinebunt tantùm heredes testamentarii Felicis & Acacii si quid ad testatores suos peruenerit ex bonis Luduuici quondam patris Francisci à Ioãne illo primo heredes instituti. namque ea bona fideicommisso siue substitutioni non fuisse subiecta notissimum est, quia de pecunia non sua Ioannes testari non potuit, *l. cùm pater. §. mando. de legat.* 2. Item retinebunt si quid Franciscus primus vel alii superiores aliunde acquisierint quàm ex bonis Ioannis primi quod ad Felicem & Acacium peruenerit, vel si quid Felix & Acacius ipsi aliũde sibi acquisierint. Adhæc etiam adnotari volo nihil detracturam vxorem Felicis, vel filium sororis, aut sororem Acacii nomine legatorum feminis relictorum, quãdoquidem à substitutis extraneis non à liberis feminis proponuntur ea esse relicta.

CONSVLTATIO LI.

De substitutionibus.

MAtertera donauit inter viuos Iacobo & Ludouico sororis filiis, & eorum liberis masculis bona quædam, eosque inuicem substituit si quis eorum decederet sine liberis masculis, & omnibus quandoq; defunctis sine liberis masculis substituit instrumẽto donationis illum illosve, quem quósve pòst testamento substitueret: deinde facto testamento, eosdem sororis filios heredes scripsit, & secũdum id quod donatione erat expressum, si hi horumq; liberi masculi sine liberis masculis morerentur, vt in ea bona venirent, quos testamẽto substitueret: existente prædicto casu, videlicet Iacobo & Ludouico sororis filiis morientibus sine liberis masculis, (hęc sunt ferè verba testamẽti) in ea bona substituit Iacobum filium Mariæ filiæ fratris sui, & alios eiusdem Mariæ liberos masculos, & his deficientibus alios plerosque gradus substitutionis fecit quibus semper masculos inuitauit. Ex Iacobo illo filio Mariæ natus est Ioannes, ex Ioanne Richardus. post mortem testatricis euenit, vt prior decederet Ludouicus sine liberis masculis, tũ frater eius Iacobus relicto filio Anselmo. Et hic rursus filius relictis filiis quatuor, Iacobo, Ludouico, Claudio, Vrbano, qui omnes defuncti sunt sine liberis masculis, atque etiam feminis, excepto Ludouico qui Claudianam filiã reliquit, Vrbanus superuixit ceteris omnibus, quo tandem mortuo Claudiana ea bona de quibus agitur, possidere cœpit, quæ Richardus iure substitutionis ad se pertinere contendit, quòd sit ex liberis masculis Mariæ. Quæritur an defecerit substitutio quod liberi Mariæ altero gradu in hunc tantum casum substituti proponuntur, si Iacobus & Ludouicus sororis filii sine liberis decederent, qui casus non extitit, quandoquidem Iacobus filium suum heredem reliquit. Dicebam non defecisse substitutionem, vel substitutionis casum, qui ita euidenter expressus fuit tam in donatione quàm in testamento, Si Iacobus & Ludouicus, & eorum liberi masculi decederent sine liberis masculis, qui & manifestò repetitur in testamento per hæc verba, Prædicto casu. Si prædictus casus ille est, & idẽ est igitur substitutionis casus, licet testatrix subiecerit hæc verba, Videlicet si Iacobus & Ludouicus decederent sine liberis masculis. Nec enim restringunt substitutionis casum quem prædixi, quemq. se prædixisse dixit, ita satis demonstrans se ad eum referri velle, atq. impleri ex eo quem inchoat tantùm hoc modo, Videlicet si Iacobus & Ludouicus sine liberis decederent, non etiam absoluit, fortè dum celeritati studet, *vt in l. sitta quis. de hered. instit.* & dum satis mentem suam ante se prodidisse putat, vel dum eloquitur quidem omnem illum casum, sed minus scribitur, quod euenit sæpè, *l. 1. §. sin autem. l. quotiens. §. 1. de hered. instit. l. cum auus. de cond. & demonst. l. vnum. §. pen. l. cùm pater. §. cùm imperfecta. de legat. 2. l. si in testamento. de leg. 1. l. verbum. C. de fideicom.* Ac præterea omnino velim hac in re non tam testamenti quàm donationis scripturam spectari, quandoquidem qui ita instrumento donationis scribit, quos testamento substituero, ii substituti sunto: in donatione ipsa eos substituisse videtur, non in testamento. *l. asse. de hered. instit. l. institutio. de condic. instit.* Deniq; sic statuo, in substitutione repetitum videri omnem casum paulò ante diligẽtius, & perquam euidenter expressum, quoniam & aliæ sæpe ex leuiori coniectura voluntatis defunctorum vel contrahentium in iure repetitiones tacitæ recipiuntur. *l. 4. §. vlt. de pactis. l. Titia. §. 1. de verbor. obligat. l. in repetendis. de legat. 3. l. auia. l. quotiens. de condit. & demon. l. Latinus. de legat.* 2. Rursus quæritur an defecerit substitutio liberorum Mariæ, quòd Iacobus filiũ reliquerit, & hic quoque Iacobi filius filios quatuor. Et respondeo, non tam defecisse substitutionis casum, quàm nõdum extitisse. Quinimò post extitisse morientibus illis Iacobi nepotibus quatuor sine liberis masculis. pleraq; videntur adempta, aut inutiliter data, quæ non data potius sunt, *l. 1. de regul. Caton.* Et ita pleræq; condiciones defecisse, quæ potius non extiterunt, ac quæ defecerunt quidem & non extiterunt, sed quę non extiterunt non continuò & defecerunt. Alioquin non resumerentur, *l. quidam. in princ. l. rogo. de fideicommiss. libert. l. pater. §. vltim. de cond. & demon.* Item quæritur an liberorum nomen accipiatur in infinitum, vt quãdo substituit Iacobo & Ludouico & eorum liberis masculis in hunc casum si sine liberis masculis decederent, intelligatur substituisse nõ tantùm filiis, sed etiam nepotibus filiorum sororis. Quod putem, nam & in cõdicione substitutionis siue exprimatur siue intelligatur, Si sine liberis decesserit, constat liberorum nomen accipi latissimè. *l. generaliter. §. vlt. Cod. de instit. & subst. l. liberorum. §. Diuus. D. de verb. significa. l. iubemus. § pen. C. ad Trebel. l. 1. C. de condit. inser.* nec vlla nos ab ea interpretatione coniectura dimouet. Et consequenter si quæratur, deficientibus Iacobi & Ludouici liberis masculis, substituto Iacobo filio Mariæ & aliis Mariæ liberis masculis, an Richardus Mariæ pronepos substitutus intelligatur: dicam substitutum videri, & falsò restringi liberorum nomen ad filios in substitutione fideicommissaria quòd, vt aiunt, sit odiosa substitutio. Nam si odiosa esset, omissa non subintelligeretur, vt fit in specie *l. cùm proponebatur. de legat.* 2. Nec contra verba ex interpretatione induceretur, vt fit in specie *l. heredes. §. cùm ita. ad Trebel.* Nec de casu traheretur ad casum, vt fit in specie *l. mulier. in princ. eod. titu.* Omnis voluntas defuncti legitima, fauorabilis est. nam & latius accipitur, *l. in testamentis. De regul. iur.* & adiuuatur interpretatione *l. in substitutione. de vulgar. substit.* non adiuuaretur si esset odiosa. Exheredationem rectè dixeris odiosam, *l. cùm quidam. de liber. & posth.* Ergo non institutionem, & si non institutionem aut substitutionem directam & fideicõmissum multo minus. id est, substitutionem precariam, quæ vt ait Vlpianus, non ex rigore iuris ciuilis proficiscitur, sed ex defuncti voluntate nuda consistit. Et præter hæc quia video id toto testamẽto per multos gradus substitutionum testatricem agere vt ad masculos perueniant bona, de quibus quæritur, & inde præsumo eam prætulisse in eis bonis liberos masculos cuiuscunq; gradus ex Maria filia fratris progenitos Claudianæ, quæ nũc ea pro herede aut pro possessore possidet. Et rursus quæ prætulit Iacobum filium Mariæ ipsi Mariæ, quamuis esset Maria sanguine proximior, & quemcunq. marem propinquum cuicumq. feminæ prætulisse censeo. Richardum igitur rectè agere petitione hereditatis aduersus Claudianam & bona vindicare substitutionis iure. Ius autem Claudianæ in ea bona nullum esse.

Appendix superioris Consultationis.

Etsi videamur satis omnia complexi quæ vel ad confirmandam nostram vel refellendam contrariam sententiam spectant, tamen refellemus eam copiosius. Hoc primum statuunt contrariæ sententiæ auctores, substitutionem factam Iacobo & Lodouico sub condicione si sine liberis decederent, susceptis & superuenientibus liberis in vanum abire. Esset ita sanè quasi defecta condicione substitutionis, si Iacobo & Ludouico tantùm facta substitutio fuisset. Sed facta etiam fuit eorũ liberis masculis vt ex donatione & testamento apparere superius docuimus. Ergo facta vtiq; est filio Iacobi Anselmo & Anselmi quoque filiis Iacobi nepotibus. nam liberorum nomen in his substitutionibus fideicommissariis si omissum latissimè accipitur & nepotes comprehendit, *l. generaliter. §. vlt. C. de instit. & substit.* ergo & expressum. Et consequenter si facta est Anselmi filiis, his morientibus sine liberis masculis, extitisse condicionem substitutionis magis dicendũ est. Res est aperta. Sed & si esset dubia, procliuiores esse debemus ad admittendam substitutionem, vt cum eodem modo Titio facta est substitutio, si sine liberis decesserit, & Titius filium suscepit, verùm dubitatur vter prior decesserit Titius an filius, magis fauemus substitutioni, *l. ex facto. §. penul. ad Trebel.* In illo loco. Cùm autem quis antè aut quis postea decesserit non

apparet, extitisse condicionem fideicommissi magis dicendum est. & *l. cogi.* § 1. *eod.* In ambiguo id accipitur potius quo sustinetur fideicommissum. Et vtemur etiam in hanc rem non male eo quod dicitur in *l. Titia.* § 1. *de leg.* 2. non sic interpretandã scripturam de qua quæritur, vt fideicommissum inutile fiat: maximè quia toto testamento id egisse testatorem apparet multis gradibus vt bona obuenirent maribus nõ feminis, quem totum tenorem testamenti spectari conuenit, si quis velit perspicuè videre, vt idem semper fuerit tenor voluntatis mares fœminis anteponendi. Et non ex vno versu testamenti ius dici oportere, sed ex antecedentibus & consequentibus perpetuoq; tenore & perpetua continentia eius, scriptura omnibus ex partibus considerata, pertentata, perpensa. Et hoc si fecerit iudex planè ita iudicabit, vbi essent mares, noluisse testatricẽ vocare feminas. Et malè vtuntur aduersarii consilio Oldradi 21. quod si legeris attentè, inuenies non pertinere ad hanc speciem, qua proponitur testator substituisse heredibus suis & eorum liberis, sed ad aliam speciem, qua scilicet proponitur tantum substituisse heredibus suis, si decederent sine liberis, nõ etiam nepotibus aut pronepotibus, quæ vtique expirat si filiis nepotes superstites fuerint, nec postea mortuis nepotib. sine liberis substitutioni locus esse potest, quoniam semel defecta condicio non resumitur. *l. pater* §. *vlt. de condit. & demonst.* At in proposita specie non expirat. Itaq; eę duæ species sunt omnino diuersæ, nec quod in vna procedit procedere etiã potest in alia. Illud quoq; eiidem in mẽtem venit vt ab heredibus testatricis potiùs bona debeant obuenire ad liberos eorum heredum siue mares siue feminas, quàm ad cognatos ex transuerso, quin quis captionem ferat? De successione quæritur testatricis & testatrici tam heredes instituti quàm substituti sunt cognati à latere omnes. Quid mea si heredibus institutis, hi sint partim descendentes, partim collaterales: Satis habeo quòd sint omnes ei de cuius bonis quæritur fratrum vel sororum liberi. nihil etiam moueor codicillo quo vtuntur. nam in eo Marię liberi substituti proponuntur, è quorum numero est Richardus, qui nunc his de bonis causam de integro agi desiderat, iustissimas causas adserens longi silentii.

CONSVLTATIO LII.

De naturalibus liberis.

Qværebatur, si quis non habens vxorem, ex muliere libera quam ipse vel alius loco ancillę in operis habebat, filiũ procreauit, eumque ex rescripto principis suum & legitimum fecerit, ex testamento quoque suo heredem instituerit, cùm nulli ei essent liberi iusti & legitimi, an is filius pro legitimo habeatur, & in hereditate patris ex testamento potior sit filius natis ex sorore patris. Et dici posset ex rescripto principis filios tantùm naturales legitimos fieri posse, naturales autem esse ex concubinatu. hunc non esse ex concubinatu, sed ex stupro. Iure autem ciuili ex stupro susceptos nullo modo fieri legitimos posse. Sed vt *l. Stichum.* § *si Stichus de statu lib.* scriptum est Labeonis & Ofilii sententiam rationem quidem habere, sed alio iure nos vti, ita dicam iure ciuili plerumque ita quidem se rẽ habere, sed alio iure nos vti, puta vt ex stupro concepti rescripto principis & aliis modis quibus suos & legitimos filios fieri receptum est sui & legitimi fiant, cùm & quandoque causa cognita adulterini eodem modo legitimi fiant. *cap. per venerabilem. qui filii sint legit.* In illo loco, non naturalibus tantùm sed adulterinis etiam dispensauit, vt specie *c. ex tenore. eod. tit.* Inuenio & iure ciuili ex causa quandoque à principe etiam filios incestos, legitimos fieri, *l. quæ in prouincia* §. *vltim. de rit. nupt.* Quod si ei de quo agitur etiam obiciatur non potuisse eum à principe natalibus restitui & legitimum fieri non vocatis cognatis patris qui lęderentur natalibus restituto filio illegitimo, quod optimè probat *l. nam ita. de adopt.* dicam huic sententiæ locum non esse, si pater testamentum fecerit, quia non nisi eo intestato defuncto cognatorum interfuit adhiberi se in restitutione natalium. In specie autem proposita pater testamentum fecit. Imò & in eo testamento filium illum de quo quæritur heredem instituit, quo solo fretus filius, etiam si pater viuus nullum impetrasset à principe rescriptum, ipse ius sui facile à principe adsequeretur & obtineret ex *Nou.* 74. Ad hæc quæritur, an rescriptum principis quo confirmatus est status filii, post infirmetur agnatione postumi vel postumæ, nati ex vxore legitima. Et inuenio donationem quidem rescindi posse agnatione postumi, *l. si vnquam. C. de reuoc. dona.* Et testamentum, *l.* 3 *de iniust. rupt.* Sed non codicillos factos ab intestato, *l. penult. C. de iur. codicill. l.* 1. *C. eod.* Item nec restitutionem natalium. Quia nec qui factus est legitimus per subsequẽs matrimonium post natis iustis liberis legitimus esse desinit, *l. nuper. C. de natu. lib.* Et vt inuitus nemo fit suus & legitimus, *l. vlt. de his qui sunt sui vel alie. iur.* ita nec inuitus suus esse desinit nec inuitus emancipatur, *l. iubemus C. de emancip. lib. & Nou.* 89. Ergo nec agnatione postumi quem semel princeps suum & legitimum fecit, legitimus esse desinit. Et ita Franciscus Ripa concludit ad *d. l. si vnquam.* & alii plerique interpretes. Sed rursus quæritur, hoc posito non cõcesso, agnatione postumi restitutionem natalium infirmari, an ea conualescat mortuo postumo, parente viuo. Et dico ipso iure non conualescere, sed cùm valuerit ab initio, facilè eam tuebitur prætor medio tempore defuncto postumo, sicut & testamentum tuetur quod ruperat agnatio postumi si is viuo patre moriatur, *l. postumus. de iniu. rupt.* Vltimo quæritur, si à principe rescriptum impetratum sit nomine filii naturalis, & filius spurius sit non naturalis, an ex eo possit iura sui & legitimi filii sibi vindicare. Crediderim hodie posse, quod naturalis appellatione abutamur, eamq; porrigamus etiam ad eos qui ex stupro nascuntur. Consuetudo cùm omnium rerum, tum maximè verborum domina est, & vt in causa testamentorum, ita & in causa actionum quarumcunq; ad verborum proprietatem nõ descendimus, cùm eis abusiuè populus vtitur aut abusiuè vsum esse apparet eum qui verba concepit, *l. non aliter* §. *vlt. de lega.* 3. *l. cum de lanionis* §. *optimum. de instr. vel instr. leg.*

CONSVLTATIO LIII.

De substitutionibus.

Pater filium testamento heredem instituit, eiq; si sine liberis vita fungeretur, per fideicommissum substituit postumum marem qui ex vxore nasceretur, & postumo æquè si sine liberis moreretur substituit Barbaram filiam suam. Nõ nato postumo, ac postea mortuo filio sine liberis, Quæritur, an hereditas pertineat ad filiam iure substitutionis fideicommissariæ. Et mouet quod nato postumo quidam volunt interruptum esse ordinem substitutionis, quibus non ideo concedendum est filiam à substitutione remoueri. nã si directa substitutione substitutus substituto intelligitur substitutus instituto, *l. coheredi. in pr. de vulga. subst.* & fideicommissaria substitutione multo magis, in qua testatoris voluntas sola potissimum spectatur non rigor iuris, *l. heredes.* § *cum ita. ad Trebel.* Quæ voluntas vtiq. hæc fuit non tantum, sicut expressit testator, vt nato posthumo ac postea mortuo sine liberis, sed etiam vt postumo non nato in hereditatem filii veniret: eadẽ ratione quod si in directa substitutione fit extensio secundi casus ad primum, id est, pupillaris ad vulgarem, *l. iam hoc iure. de vulg. subst.* ita vt (quemadmodum in causa Curiana tractatum fuit, de qua M. Tullius & Fab. Quintilianus) substitutus postumo qui nasceretur, postumo non nato, ex substitutione venire & succedere possit, & multo magis eadem extensio recipienda est in fideicõmissariis substitutionibus In proposito igitur, non est quod dubitemus postumo non nato siue viuo siue mortuo filio qui heres institutus est, certum esse cœperit postumum non nasciturum, ad substitutionem admittere filiam, & secundum substitutionis gradum habere pro primo, deficiente primo, sicut perempto primo gradu institutionis dicitur testamentum capere exordium à secundo. *l.* 3. §. *vltim. de lib. & postum.*

CONSVLTATIO LIIII.

De feudis.

Lvcius Titius feudi quod commune habuit cum alio, partem Ludouico filio suo maiori natu in testamento prælegauit, simul & alia bona quædam, ea lege ne quid horum alienaret extra familiam, sed totum liberis gradu proximioribus, & his deficientibus, fratribus ætate maioribus conseruaret. Itemque ea lege vt ne quid amplius ex paternis vel maternis bonis speraret & vt fratribus in annos singulos certam summam daret. Pòst codicillis idem testator eidem Ludouico permisit quæ acceperit prælegati iure, vẽdere fratribus suis. defuncto testatore Ludouicus agnouit legatum, & non multo pòst ab Impp. Ferdinandu & Maximiliano inuestitus est de feudo supra dicto, ita vt deinceps id absolutè cõditione & iure teneret ac posset alienare extra familiam.

Ad hæc notãdum est, feudum huiusmodi initio manasse ex concessione Ludouici Imp nec ab eo tẽpore maiores L. Titii vnquam de eo feudo inuestitos fuisse neq; id recognouisse ab Imperatoribus, sed quasi proprium & liberum optimo iure semper possedisse per annos ferè CC. Hinc quæstiones oriuntur multæ. Ac primùm quæritur, an obligatio feudi tempore sublata sit. Et dicerem sublatam esse ex Constitutione Friderici, qui videtur idem ius dedisse Neapolitanis, quod ceteri qui in orbe suo erãt sequebantur, relata in Constit. Nepol. 3 *tit.* 38. Quæ dum ait domino ius suum persequenti feudi nomine nihil obstare præscriptionem xxx. annorũ, satis indicat obstare xl. quia vbi illa cessat, hæc non cessat, *l. omnes C. de præscrip.* xxx. *ann.* Et multo magis obstare C aut CC annorum præscriptionem. nam quod dicitur in *l. 5. C. de apochis pub. & Nou.* 30. nullam temporis prolixitatem publico nocere, hoc dicitur tantum de locis publicis, velut foro, circo, campo publico, æde sacra, quæ mores ciuitatum vsibus priuatis exemerunt. Aliàs enim ius publicum xl. annorum præscriptione tollitur, *d. l. omnes.* Item quod dicitur in *l. competit. C. ead.* est tantum de tributis aliisq; pensitationibus publicis, quibus prædia nullo temporis spatio redduntur immunia, non de alio iure publico, principali siue fiscali: non de iure feudi. Semper excipio, nisi alius mos aliave lex regionis aut municipii fuerit. Item quæritur, an L. Titius potuerit bonis quæ olim maiores ab Imperatore Ludouico in feudum acceperant, condiciones eas in prælegando quas apposuit apponere. Et consequens est potuisse quasi bonis propriis, quandoquidem prolixitate temporis in ius proprium ea bona transierunt, & vnusquisq; propriæ rei legem dicit quam vult, *l. cum dos. l. ob res.* §. 1. *de pact. dotal.* Sed etsi ius feudi imperatori deperiisse negaueris C. aut CC. annorum silentio, tamen verum est non male vasallum testamento cauisse de feudo seruando primogenitis quatenus ea re non fit deterior condicio feudi, nec interest quicquam domini eam legem feudo non imponi, si modò primogeniti idonei feudo obtinendo fuerint, quod semper intelligitur. *l. vt gradatim.* §. 1. *de mune. & hono.* & plerunq; id est commune vasallorum votum, vt feuda primogenitis obueniant, erga quos pietas maior, quod nos hi donent primum vel posteros nostros nomine patrum, vt Iphigenia dixit patri apud Euripidem, πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ id est, prima te patrem vocaui, & tu me filiam. Et de ea Lucretius. Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat, quod patrio princeps donarat nomine regem. Et merito Æschines reprehendit Demosthenem quod filiam πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν, id est, quæ eum prima patrem appellasset, non eluxisset *in Oratione contra Ctesiphontem.* Porrò cùm hoc senserit Imp. qui feudum primus concessit, vt ad liberos eius cui concessit, feudum transiret, non videtur ei ademisse electionem primogeniti. Imò vt qui vetat heredem alienare extra familiam, heredi non aufert electionem, *l. vnum ex familia.* §. *sed si fundum. de leg.* 2. *l. filiusfam.* §. *cum pater. de leg.* 1. *l. pater filium. ad leg. falc.* vt item quæ vetus lex vetat lucra nuptialia mulierem alienare exteris, mulieri non aufert electionem cui liberorum ea relinquat, *l.* 3. *l. generaliter.* §. *duodenis. C de sec. nupt.* Ita princeps qui cui feudum concedit familiæque eius, non videtur ei abstulisse facultatem eligendi cui potius ex familia sua à se feudum obueniret. Rursus quæritur, an inuestituræ factæ in personam suam potestate fretus Ludouicus ea bona alienare possit extra familiam. Et respondeo non posse, ne faciat cõtra voluntatem, ac contra prouidentiam defuncti qui ea bona in familia seruari voluit. non potuisset quidem is legem dicere, ne alienarẽtur simpliciter. Sed cùm adiecerit ne alienarentur extra familiam, ea lex vtique seruanda est quasi fideicommisso familiæ relicto, *l. filiusfam.* §. *diui. de lega.* 1. nec infirmari potest vllo rescripto vllave inuestitura imperatoris, *l. si testamentum. C. de testa.* sicut nec contractus cuiusquam vis infirmari rescripto potest, *l. 5. C. de renoc. don. l. 9. C. de don. ante nupt. l.* 3. *C. de rescind. vendit.* Imò indignus videtur iudicio defuncti qui id egit, vt euerteret fideicommissum, vt non pareret iudicio defuncti, id est quem nõ dispuduit ab imperatore inuestituram petere, cuius remedio eluderet iudicium defuncti, *l. si patroni* §. *sed nec illud. D. ad Trebel.* & hoc si contenderis, facilè viceris, & facilius si omnino intenderis implendam esse voluntatem defuncti, implendas condiciones adscriptas fideicommisso. Alioquin filiis fideicommissi persecutionem esse. Ea tantum in patre nolo seruari volũtatem defuncti, qua de bonis maternis cauit vt eis se abstineret Ludouicus, quia alienæ rei vel alienæ successioni non potuit legem dicere, *l. cum pater.* § *mando.*

A *D. de legat.* 2. *l. vlt. de suis & legit. her.* Ex his satis dirimuntur quæcunque circa speciem propositam in consultationem quæstiones deductæ sunt.

CONSVLTATIO LV.

De testamento holographo.

ANdreas testamento Claudium fratrem suum heredem instituit, & substituit Petrum alterum fratrem suũ, & eidem Petro quædam legata reliquit, quæ & codicillis ad testamentum

B factis ampliauit. post aliud testamentum fecit holographum, id est, totum scriptum, subscriptum signatumque manu sigilloque suo, quo eundem Claudium heredem instituit: Petro autem minus legauit quàm priore testamento & codicillis, & quod se omni iure in eo cauit valere velle, nec tamen vllos testes adhibuit in eo, etiamsi extrema parte testamenti scripsisset se adhibiturũ. Petrus desiderat sibi præstari legata ex priori testamento. Claudius constituit ea tantum deberi quæ relicta sunt ex posteriore. Quæritur, ex quo testamento legata peti possint. Dicebam posterius testamẽtum cum imperfectum sit, sine dubio nullum

C esse. non rumpit igitur prius. §. *ex ea. Instit. quib. mod. testa. inf.* & licet verum sit posteriore testamento nõ iure facto rumpi prius iure perfectum, si in posteriore sint instituti qui ab intestato venire possunt. *l.* 2. *D. de iniust. rupt. & irr. test.* hoc tamen non aliter procedit quàm si posteriori interuenerint quinq; testes. *l. hac consultissima.* § *si quis autem. C. de testam.* Nam siue posterius pro codicillo, siue pro donatione causa mortis acceperis, in vtraque dispositione exiguntur quinq. testes, *l. vl. C. de codicil. l. vlt. C. de donat. cau. mort.* Ac præterea posteriore vnus tantum ex his institutus est qui ab intestato venire poterant non etiam al-

D ter: adeo vt constitui necesse sit posteriore testamento prius non esse sublatum, maximè cum appareat testatorem ad posterius testes adhibere voluisse, *l. si quis cum. D. qui testa. fac. poss.* qui & in nuda voluntate saltem tres exigerentur, *l. sancimus. C. de test.* Ex his efficitur Claudium tam si velit deducere ad causam intestati, effecturum vt Petrus ex æquo heres sit ab intestato, aut si hereditatem vindicet ex priore testamento. quam vtiq; non potest vindicare ex posteriore, & legatis obligari priori testamento relictis, quæ si soluere detrectet, ex *Nou. de hered. & falc.* quasi indigno hereditas auferenda est & transferenda in fratrem qui

E ei substitutus est. Et quod dicitur in *No. Valentiniani* in holographo testamento testes non esse necessarios, *l.* 2. *de test.* hoc ita verum est, nisi testator testium præsentiam elegerit, quam vtique elegisse eum ex eo apparet, quod signa testium quos post nominaret se adhibiturum scripserit. Et ita cum ea Nouella cauisset etiam sine testibus valere testamentum holographum rectè subiicit. Cùm tamen testium præsentiam elegit testator, legitimum numerum testium oportebit adhiberi. Etiam id cõtra Claudium omnino facit, quod non careat dolo qui propter compendium ex primo testamento institutionem valere velit, & legata ex se-

F cundo non ex primo præstare, arg. *l. Iulianus. D. si quis om. caus. test.* Et pro Petro quod est in *l. si iure. de legat.* 3. ex posteriore testamento imperfecto fideicommissa vel legata (vt promiscuè loquimur hodie) non deberi, quod ita demum videtur testator à priore testamẽto recedere voluisse, si posterius valiturum esset. Et infirmari legata nuda voluntate, *l. 3.* §. *vlt. de adim. leg. l. militis.* §. *pen. de milit. testa.* Sed ne nudam quidem voluntatem esse cui testes non sint adhibiti, quos adhibere defunctus voluit.

CONSVLTATIO LVI.

G

De adoptionibus, & de nobilitate.

CVm quæreretur, an ignobilis fieret nobilis si adoptaretur à nobili, & alii adsererent nobilem fieri, alii negarent, & plerique omnes hanc rem abuterentur iuris allegationibus, dicebam honorem & dignitatem separandam esse à condicione & statu hominis, vt *l. falsa.* §. *sed si cui. D. de condic. & demonst.* §. *quibus. Inst. de cap. deminut.* Condicione autem alios esse ciues, alios peregrinos. Adoptionem ex ciue peregrinum, aut ex peregrino ciuem non facere. Imò nec ciuitatem mutare sed adiicere,

H adeo vt adoptatus tam in patria sua quàm in patria adoptatoris munera ciuilia & honores obire cogatur. *l. 7. C. de adopt. l. 1. l. ordine.* §. *vltim. D. ad municip. l. ciues. C. de incol.* Rursus condicione alios esse libertinos, alios ingenuos. Adoptionem ex ingenuo libertinum, vel ex libertino ingenuum non facere, *l. vlt.*

de stat. hom. l. vlt. de adopt. Sane ingenuum à libertino adoptatum nusquam inueni. Libertinus quandoq; adoptatur à patrono ipso vel à patre naturali causa probata, *d. l. vlt. de adop. l. 2. C. eodem.* & iura quidem ingenuitatis, nanciscitur in familia adoptatoris, ingenuus non fit, *l. sciendum de rit. nupt.* Aliud esse habere honorem vel iura ingenuitatis, aliud ingenuum fieri. *l. 2. C. de iur. aur. ann.* Solus princeps libertinum ingenuum facit natalib. restituendo, quod & ipsum non potest facere inuito patrono, *l. vlt. de natal. restit.* sicut nec ciuitate eum Romana donare si Latinus sit, aut dedititiorum numero, vt ex epistolis Plinij constat, quibus Harpocrati & propinquis Postumi Marini à Traiano ciuitatem Romanam petit. Porrò condicione alij sunt serui, alij liberi. Et adoptio hodie ex seruo liberum facit, *§. vlt. de adopt.* hoc fauor libertatis extorsit, nec enim hic fuit legitimus modus dandis libertatibus, sed vindicta, census, testamentum & alij solemnes quidam. Alij sunt prętereà sui iuris, alij alieni iuris & potestatis. Et sane adoptio eum qui sui iuris est, redigit in potestatem filium scilicet alienum vel etiam filium ipsius adoptatoris emancipatum, *l. 12. de adop.* vel naturalem *l. vlt. de adopt. l. vlt. de his qui sunt sui vel al. iur.* quod tamen hodie non obtinet in naturali suscepto ex concubinatu, *l. legem. C. de nat. lib. No. 74. & 89.* Et ex vna familia transfert in aliam, & ex vno nomine transfert in aliud, scilicet alterius familiæ nomen, *l. qui liberis. §. 1. de bon. poss. sec. tab.* Atque ita adoptio gentem mutat, genus verò non mutat, *l. 1. §. cognationem, vnd. cogn.* Est enim genus à natura, & ius naturę immutabile. Secúdum quod nobilem ex ignobile adoptio facit, si gentem spectas, cùm & Ciceronem sociasse se Pisonum familiæ vt se nobilitaret Trebellius Pollio scribat in XIX. Tyranno, non si genus spectas, nisi id agatur specialiter adoptione facta apud principem *argu. l. sed si hoc. §. patronum. de in ius voc.* quia hæc nobilitas ducitur ex genere, vt Galli dicunt, *la verge anoblit,* vel ex beneficio principis & concessione feudi, cui & posteri aliquot longa serie successerint incubuerintq;, in quod certum est ex libris feudorum non succedere adoptiuos: Inuenta tantum & comparata in hoc adoptio est propriè vt filium faciat, non vt ciuem ex peregrino, non vt ciuitatem mutet, nō vt ingenuum vel liberum faciat, quanquam hodie admittamus per adoptionem liberum fieri, non vt nobilem. Et contrà tamē ex nobili ignobilem per adoptionē fieri, ex patricio plebeium sua quemq. sponte cóstat ex Orat. Ciceronis pro domo sua. mutare genus sua sponte, cùm & ex libero se sua sponte seruum facere possit. Ex matrimonio patricii generis mulier quoq; vltro si velit in plebem tráSit. vt de Virginia Liuius scribit lib. x. nisi à principe donata sit ornamentis coniugii nobilioris. quod veteres Impp. affinibus suis detulisse & his maxime quæ nobilitatos maritos non habuerant ne innobilitatæ manerent, Lampridius scribit in Heliogabalo. Plebeia autem genere mariti nobilitatur ex constitutione, *l. mulieres. C. de dignita.* quæ citra constitutionem illam non genere nobilitaretur, sed dignitate tantum augeretur, dignitatem enim separo à generis & sanguinis condicione, & aliter quàm de ea supra constituerim, dico dignitatem per adoptionem acquiri vel augeri, sed non etiam minui, *l. in omni l. per adoptionem. de adopt. l. 7. de senator.* vt si plebeius adoptatus sit à senatore vel decurione, eadem dignitate, prærogatiua & priuilegiis iisdem fruitur quibus filius naturalis senatoris, quandiu in familia patris adoptiui maner. Atq. ita particeps fit honoris paterni eumq; honorem propagat in liberos suos. *l. liberos. de senator. l. ex adoptiuo. de adopt.* Quod si senator vel senatoris filius adoptetur à plebeio, non amittit dignitatem senatoris vel senatoris filii, *d. l. per adoptionem.*

CONSVLTATIO LVII.

De oblatione, & depositione pecuniæ debitæ, & aliis articulis.

LVcius Titius creditor cui debebantur salis modii tot ex causa emptionis, pecuniā sibi solui cauit pro sale intra diem certum, & si non solueretur intra eum diem salis sibi petitionem integram fore præstito venditori eo quo tum pluris sal foret quàm venditionis tempore. venditor intra eum diem absente creditore & creditore creditoris, cui scilicet L. Titius illud nomen cesserat, ad domum cessionarii facti procuratoris in rem suam, offert pecuniam testibus præsentibus, & deponit apud Tabellionem, nec vlla tamen oblationis & depositionis habet acta quæ proferat. post diem Cessionarius interpellat debitorem absentem ad domum, deinde absente cessionario, nec vllo domi procuratore relicto debitor rursus offert eādem pecuniam per filium Tabel-

A lionis iam mortui apud quem pecuniam deposuerat. Et denuo reuersus cessionarius interpellato debitore per literas petiit sibi sortem solui, & id quod interest, debitor se soluturum promittit. Sed litigat de æstimatione eius quod interest. & ad extremum à L. Titio pecunia debita cessionario eidemq; creditori suo soluta, lis à cessionario omnis tráslata est ad L. Titium. Quæritur an debitor moram fecisse videatur. Et puto oblationem & depositionem debitoris non rite factam videri, tum quod debuerit offerri pecunia absente creditore, non tabellione, sed iudice adito, ibiq; deponi vbi iudex deponi iussisset, *l. si creditrici. l. acceptam. C. de*

B *vsur.* tum etiam quod importuno tempore obtulerit, & quasi captato tempore absentiæ creditoris vel cessionarii, qui nullū domi procuratorem reliquerat. Exigitur enim in oblatione temporis opportunitas, *l. si soluturus. de solut.* Ac prętereà idem debitor postea conuentus vt solueret, conuentioni non paruit, vt debuit, *l. debitor. D. de vsur.* & verò rescribendo se soluturum sortem & id quod interest, satis fatetur se fecisse moram oblationis ac depositionis defensionem omittens, quæ si rite facta esset, eū proculdubio liberaret præstatione eius quod interest & sortis periculo omni, *l. 1. in fi. de vsur. l. tutor pro pupillo. in fin. de admi.*

C *tut. l. qui x. de sol. l. stipulatus sum Damam de verb. oblig.* Ad hæc quærebatur si creditor vel cessionarius mandauerit creditori vt vel pecuniam vel salem exolueret, an videatur renunciasse cautioni qua integram sibi fore salis petitionem cauit si pecunia ad diem non solueretur. Et respondi non aliter ei renūciasse illum videri quàm si pecuniam aut pecuniæ partem acceperit, vt *in l. de lege §. vlt. de leg. commiss. & gloss. in l. sequenti.* nec temere quacunq; arrepta occasione vel coniectura voluntatis adfingendas renunciationes esse, *l. naturaliter. §. nihil commune. D. de acqu. poss. l. qui familia. D. famil. herc. l. non vtique. de except.* Item quæ-

D rebatur an vt probem non rite factam oblationem & depositionem iure allegare possim non fuisse eam redactam in literas, & respondi in oblatione, testium præsentiam sufficere, *l. si creditrici. C. de vsur.* Et constitutionem regiam, quæ vult omnia negotia ex scripto transigi, ad cōtractus duntaxat pertinere, nō etiam ad oblationes, & consignationes pecuniarum debitarum. Idem respondi quærenti an iure tráslata esset lis à cessionario in L. Titiū, iure translatam videri, quia proponitur L. Titius quod cessionario debebat soluisse, *l. quæ omnia. §. vl. & l. seq. D. de procu.* ideóque nec cessionario esse fraudi iudicii translationem, nec quod à

E cessionario lis inchoata fuerit ex eius persona ducere quicquam debitorē posse, quo magis se tueatur à salis prestatione qui morā fecisse in pecuniæ præstatione, remque omnem longis frustrationib. traxisse manifestissimus est. Idem quærēti an saltē L. Titium ex lege contractus debitori persoluere oporteret hyperocham, id est, id, quo tēpore solutionis sal pretiosior est quàm fuerit tempore emptionis, respondi legem contractus esse seruandam, nec tamen quod de ea implenda nihil sententia iudicis cōprehensum fuerit, ideò minus ratam esse sententiam, qua debitor salem soluere damnatus est. Saluam enim esse reo petitionē

F hyperochæ ex lege contractus. *argum. l. vlt. C. quan. prouoc. non est nec.* Item quæsitum est an sit audiēdus qui damnatus est præstare salem, si per libellum petat æstimari salē & offerat æstimationem. Et respondi non esse audiendum, quia cum de eo cōtrouerteretur, pecunia an sal præstandus esset, iudex ita pronunciauit, ne reus excederet carcere antequā salem ipsum præstitisset. nec desungi quemquam posse solutione æstimationis qui præcisè rem ipsam dare debeat, nisi iustam causam adferat cur vtiq. rem ipsam præstare non possit. *l. vlt. C. de fid. lib. l. si dominus §. qui confitetur. & §. seq de leg. 1. §. perficiuntur. Instit. de donat.* nec

G obstare constitutionem regiam de fructibus æstimandis, quoniam sales qui petiti sunt pro re principali accipiuntur, nec sunt accessionis vice, vt fundi fructus. Quin & fructus omnes si petiti intelliguntur, pro corpore haberi principaliter in iudicium deducto, non pro accessione, adeo vt & eorum vsuræ veniāt officio iudicis, quæ non venirent si accessionis locum obtinerent. *l. heredit. §. vlt. de petit. hered.* Postremo quæsitum est an si L. Titius post rem iudicatam cum aduersario nondum carcere liberato transegerit, non teneatur aduersarius ex ea transactione, si carceris tædio antequam transigeret seorsim protestatus sit se nō ex

H animo tráfacturum. Et dixi hoc iure nos vti, vt eum releuet protestatio ex Accursii sententia in *l. qui in aliena. §. vlt. de acq. hered.* Et hoc amplius post rem iudicatam à qua appellari non potest, pactū nisi donationis causa interponatur & insinuetur, seruari non oportere, *l. & post rem. de transact.*

CON-

CONSVLTATIO LVIII.

An substitui possit filio in bonis, quæ ex donatione capit facta in nuptiis contrahendis inter patrem & matrem.

TAbulis nuptialibus donauit vir bona quædam vni ex filiis qui ex eo matrimonio nasceretur, quẽ ipse eligeret, & susceptis liberis moriens testamento maiorem natu heredem instituit, eiq; per fideicommissum substituit alterum filium. Dubitatur de fideicommisso an valeat, quod institutus filius pro electo habeatur, *l. si quis prioris. §. certum. C. de sec. nup. l. vnum ex familia. §. si duos. de lega. 2.* Et electo tabulis nuptialibus donatum videatur inter viuos. Non possit autem à donatario inter viuos fideicommissum relinqui, *l. cum quis decedens. §. pater. de legat. 3.* quia eorum tantum fidei cõmittere quis potest ad quos morte eius peruenit aliquid, *l. 1. §. pen. de legat. 3.* Dicebam non esse donationem inter viuos, quę facta est ei qui in rebus humanis nondum esset: & quamuis filio nondum concepto, donari possit exemplo institutionis, *l. placet. D. de lib. & post.* tamen effectum donatio non habet antequam nascatur & eligatur filius, vel, vt propositur, heres instituatur à patre. Quæ electio vel institutio cum vires accipiat ex morte patris, consequens est rectè ab eo fideicommissum relinqui, sicut si viuus maritus donauerit vxori, quia ex S. C. donatio confirmatur morte mariti, *l. 1. §. 1. de dot. praleg.* ideo comparatur fideicõmisso, & ex ea deducitur Falcidia, *l. cum hic status. §. 1. de donat. int. vir. & vxor. l. 12. C. ad leg. Falc.* Et etiam si nihil præterea morte mariti ceperit vxor, eius fidei committi potest vt res donatas alteri restituat, *l. sequens de legat. 2.* Igitur & in proposito casu donatio confirmata testamẽto & morte patris, fideicõmissaria substitutione onerari potest. Idem hoc argumento comprobari potest quod reuocari & adimi potest, *l. quidam testamento. §. vlt. de leg. 1.* potuit autem electo pater adimere bona quæ in eum contulit titulo institutionis, mutato testamento & altero filio herede scripto. Ergo & per fideicommissum eadem filio bona adimere potuit. nec sanè alia ratione à legitimo herede fideicommissum relinqui potest, quàm quod facto testamento defunctus ei potuerit adimere bona, *l. conficiuntur D. de iur. cod.* Denique frater fratri substitutus per fideicommissum in specie proposita, deducta quartis in cetera omnia bona veniet, quæ ad fratrem maiorem natu ex institutione peruenerũt. Reliquis autem fratribus legitimam portionem deberi ex vniuersitate bonorum quæ morientis fuerint, in comperto est.

CONSVLTATIO LIX.

De conuentione aduersa iuri publico, & præscriptionibus.

CVm conuenisset inter fratrem maiorem natu & minorem, vt quintam portionem quæ ex more regionis debetur minori natu ęstimata CC. aureis minor natu teneret, haberet, possideret, quoad maior natu oblata æstimatione CC. aureorum portionẽ ab eo redimeret, quod & cauit sibi posterisque suis licere cùm eis videretur, & quęreretur, an valeret ea conuentio, dixi non valere conuentionem quæ expugnat ius publicum, & portiones quę legibus aut moribus deferuntur nulla cautione onerari posse, *l. si patronus. in princ. D. de donat.* quod obtinuit etiam in Falcidia debita heredi extraneo ante Constitutionem Iustiniani, *l. vlt. C. ad leg. Fal.* ad quam inflexa videtur à Triboniano altera pars d. l. si patronus. Et rursus si valet ea conuentio, cùm quæreretur, an ius redimendi portionem quintam excluderetur præscriptione C. annorum, dixi excludi etiam præscriptione xxx. annorũ. huic enim peremptoriæ præscriptioni & patronæ humani generis, vt Cassiodorus ait, subiicit actiones iuraq; omnia, & quæ leges quiue mores præscriptionem tollunt, non intelligunt præscriptionẽ xxx. ann. vt *l. 1. C. de bon. mat. l. vlt. C. ne de sta. def.* & aliis plerisque, ac multo minus C. annorum, cum & quæ legibus dicuntur actiones perpetuò competere aut esse perpetuæ finiantur annis xxx. quam sententiam memini Andream Tiraquellum in suis libris suis argumentis quantũ potest suo more confirmare. & prętereà quam legem esse in Belgico narrat qui me cõsuluit ne ius retractus tempore perimatur, id de eo iure est quod lege competit agnatis, non de eo quod ex conuentione venit, nec in illo quoq; puto Belgicam legem comprehendere immensum tempus, puta C. annorum. Et quod in conuentione adiectum est, Cùm videbitur, ea verba dico esse accipienda pro viri boni arbitrio, *l. fideicommissaria 3. §. 1. D. de fid. lib.* qui vtique non admitteret post C. annos offerentẽ CC. aureos pro supradicta portione quinta, quę hodie, vt ille narrat, æstimatur DC.

CONSVLTATIO LX.

De persecutione portionis debitæ liberis.

QVærebatur an perpetua esset persecutio portionis debitæ liberis tam ciuili quàm naturali iure, vel potiùs debitæ naturali iure, vt ait *No. 1. κατὰ φύσιν* & taxatæ ciuili iure vel lege Glicia. Dicebam non esse eius pactionis proditam specialem persecutionem, sed hoc tantùm liberis exheredatis, vel quibus minus legitima portione relictũ est datum, vt agãt de inoffic. testamento patris, quæ actio quinquennio finitur *l. contra. l. si quis filium. §. vlt. C. de inoff. test. l. 2. C. in quib. cau. in int. rest. non est nec* & iure nouo quibus minus legitima relictum est, vt his competat actio supplementi *l. omnimodo. l. si quando §. illud. § & generaliter. l. penult. C. de inoff. test.* quæ cùm successerit in locum quinquennalis actionis, id est, querelæ inofficiosi testamenti, & eam arbitror eodem tempore esse concludendam. & ita Bartol. quoq; scribit. nã & olim vt dixi, cui minus portione debita relictum esset, dabatur querela inofficiosi testamenti. Et ita datur liberis querela inofficiosæ donationis, non tantùm reuocãdæ sed & supplendæ legitimæ portionis causa, intra quinquennium tãtùm. *l. vlt. C. de inoff. don.* & ad exemplum eius querela inofficiosæ dotis. Liberis autem præteritis quæ datur bono. possessio cõtra tab. annua est. Neq; alias actiones inuenio datas liberis legiomæ portionis, aut per causam eius aliis persequendi gratia. Sic igitur statuo nullas eo nomine actiones esse perpetuas. Nam ius dicendi testamentum nullum quod competit liberis suis præteritis, non est actio, sed ipso iure quod est nullum, & perpetuò est nullum. Et si quid forte pater vendiderit in fraudem filii quo minus portio debita ad eum perueniret, filio persequendæ suę portionis in emptorem quasi Fabiana vel Caluisiana actio non cõpetit: quia iniquum est patri vt sit impedimento filius, prætet quã si bona sua donet effusè, nec alienet & administret ea liberè, vt è contrario non est æquum filium emancipatum impediri à patre *l. 1. D. si a par. manu fuer.* & quia non est honestũ coargui fraudem patris ne post mortem quidem, cui tam mortuo quàm viuo debetur reuerẽtia. *l. apud. § aduersus. D. de do. exc.* Et alia est ratio impuberis adrogati cui datur quasi Fabiana vel Caluisiana, si quid adrogator fecerit quo minus quarta Antoniana ad eũ perueniret. *l. vlt. D. si quid in fraud. pat.* quia defunctum patrem adoptiuum non eadem memoria colere debet qua naturalem, cùm neq; viuum nisi tandiu quandiu durat adoptio & iure potestatis magis quàm debito honoris. *l. adoptiuum. D. de in ius voc.* & seruemus hoc quoq; soli impuberi adrogato, non puberi datũ esse. Quod si filio vtilis Fabiana vel Caluisiana competeret, in portionem legitimam fateret fore perpetuam, exemplo patroni *l. 3. §. 1. D. si quid in fraud. pat.* cui propriè in portionem legibus debitam competit actio Fabiana vel Caluisiana aduersus eum cui libertus alienauit in fraudẽ patroni, non filio si alienauerit pater, non patri manumissori si alienauerit filius. *d. l. 2.* Dico, patri manumissori, quia nõ omnis manumissio libertinum facit. Quæ fit à domino libertum facit, & non est iniquum libertino homini non esse liberam rerum suarum alienationem. qui penè habetur pro seruo, & est Stoicis δοῦλος non tamen οἰκέτης, vt ex Chrysippo Athenæus refert, & non iure quidem & mãcipio seruus, sed obseruantia, cultu, officio, operis, donis, muneribus, obsequio, portione legitima, quæ omnia patronis debentur. Quæ vero manumissio fit à patre, filii ingenui condicionẽ non mutat, & iniquum est ingenuo homini non esse liberam rerum suarum alienationem, *d. l. 2.* qui nec vt libertus ex iureiurando patris operas officiales debet, *l. pen. D. de obseq. par. præst.* Fateor etiam filio heredi instituto ex asse, Falcidiæ retentionem competere perpetuam petito legato post longum tempus, *l. legis Falcidiæ. 58. l. penult. §. vlt. D. ad leg. Fal.* & soluto legato condicionem incerti, si id soluerit per errorẽ, & similiter instituto ex parte Falcidię eius partis, non etiam si legitimæ portioni eius partis Falcidia non sufficiat, eius supplendæ actionem vllam esse perpetuam.

FINIS.